www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

MARINO, ADRIAN

Viața unui om singur I Adrian Marino. - Iaşi: Polirom, 2010

ISBN 978-973-46-1628-2

821.135.1-94

Printed in ROMÂNIA

Adria
Marin

Viata **un**

PO

Notă asupra ediţiei

Viaţa unui om singur, consistent volum de memorii al regretatului cărturar Adrian Marino, a cunoscut, aşa cum mărturiseşte autorul în chiar debutul său, două versiuni. O primă versiune datează din 1993, fiind revăzută un an mai târziu. Această autobiografie se opreşte la anul 1989. Dincolo însă de incompletitudinea ei, autorul ajunge să fie nemulţumit de caracterul prea „anecdotic" şi marea întindere a acestei prime forme. O spune într-o convorbire cu Mircea Iorgulescu, difuzată la Radio Europa Liberă în 10 mai 1997 (transcrisă şi publicată în *România literară,* nr. 28/20-26 iulie 2005): „E un volum imens, de vreo 1 400 de pagini, care trebuie puţin redus şi rescris, în sensul că vreau să-1 modific spre o autobiografie pur intelectuală, ideologică şi culturală. In prima versiune este prea anecdotic, prea istoric, prea factologic".

Doi ani mai târziu, în 1999, Adrian Marino revine asupra manuscrisului şi hotărăşte să-1 rescrie integral pe noi baze, completându-1 cu anii postdecembrişti. Această a doua versiune, agreată de autor, o publică acum Editura Polirom, prin amabilitatea dnei Lidia Bote-Marino, care ne-a pus la dispoziţie dactilograma manuscrisului, realizată de domnia sa, ca în atâtea alte rânduri, cu dăruire şi pricepere. Potrivit dispoziţiilor testamentare, manuscrisul face parte din fondul „Adrian Marino" al Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" din Cluj-Napoda.

Autobiografie îndelung aşteptată, volumul captivează prin traseul unei vieţi de excepţie, ca şi prin valoarea culturală a mărturiei pe care o aduce. Publicarea acestor memorii cu destin voit postum e totodată o datorie de recunoştinţă pe care Editura Polirom şi-o împlineşte acum faţă de regretatul cărturar Adrian Marino.

Redacţia

1

Preambul

Dificultăţi

Am ezitat mult, foarte mult, să reiau şi să refac textul anterior al acestei *Vieţi.* A fost scris între 6 februarie şi 13 septembrie 1993, revăzut în iunie 1994. Deci, acum cinci ani, într-o dispoziţie total deosebită de spirit. în plus, această primă versiune se oprea înainte de 1989 şi trebuia adusă „la zi". Cu atât mai mult cu cât, în ultimii ani, s-au produs transformări şi clarificări interioare importante. Am recitit textul anterior cu un sentiment de constrângere şi insatisfacţie. Nu numai că nu mă mai „exprima" cu fidelitate, dar mi s-a părut şi prost scris. Prea explicativ şi descriptiv, prea insistent şi anecdotic, prea redundant şi, mai ales, prost organizat. Prea dilatat, de redus la esenţial. Un „document", în felul său. Dar plin de sincerităţi şi naivităţi, adesea penibile, extrem de confesiv şi resentimentar. Faptul de a fi, în definitiv, „autentic" nu mă consolează. Am decis deci să renunţ la această primă versiune şi să rescriu întreaga „poveste". Pe noi baze, mai clarificate, organizate şi sedimentate. Reţin doar „concluziile" finale, cât mai concentrat posibil. Voi păstra, într-o „anexă", doar prima versiune a „Preambulului" mai bine scris şi, măcar în intenţie, edificator asupra sensurilor esenţiale ale existenţei mele*. Pare încă să „reziste". Oricum, el constituie un element, să-i spun simbolic, de comparaţie şi de raportare utilă şi uneori necesară la trecut. Anumite evoluţii şi modificări de conţinut pot fi mai bine percepute. Ideea dominantă a întregului text are, de altfel, un sens profund şi edificator, în primul rând, pentru mine însumi.

îmi dau seama acum, cu mult mai multă claritate, de dificultăţile - enorme - ale unei astfel de întreprinderi. Mai întâi, definiţia „exactă" a singurătăţii mele, pe care am resimţit-o mereu, este de un tip special. Fug de orice dramatizare şi consolare sentimentală. Nu este vorba, în esenţă, nici de carenţa afectivităţii familiale sau nefamiliale, nici de lipsa solidarităţii sociale, deşi - într-un fel sau altul - singurătatea mea s-a răsfrânt, adesea dureros, şi pe aceste planuri. Ceea ce m-a lovit, nu o dată, uneori până la exasperare, a fost mai ales lipsa de comunicare. Evident, cea mai

Intenţie la care autorul pare a fi renunţat ulterior (n.ed.).

mare parte din vină îmi aparţine. Dar, în acelaşi timp, nu puteam să nu observ că lipsa de dialog şi comunicare avea şi cauze obiective, esenţiale, inevitabile, profunde. Toate foarte grave.

In câteva cuvinte: de şase decenii, cel puţin, gândesc mereu *altfel,* aproape în toate domeniile. Scara mea de valori, începând cu valorile culturale şi ideologice, este net deosebită de a mediilor sociale şi culturale pe care le-am străbătut, obligat sau nu. Iar o astfel de singurătate - care nu este nici sentimentală, nici socială - este greu de suportat. O suferinţă abstractă, rece. O revoltă permanentă şi fără soluţie. Mai totdeauna inexprimabilă şi incomunicabilă. Nu doresc nimănui o astfel de contrarietate şi uzură interioară. Fără ieşire şi fără o adevărată consolare.

încerc totuşi s-o pun pe hârtie, s-o definesc şi s-o descriu cu maximă claritate. Doresc să scriu totuşi „cartea" vieţii mele, în toate sensurile cuvântului. Să-mi afirm identitatea, „personalitatea", bună, rea, aşa cum a fost. Şi, dintr-odată, îmi dau seama de enormele obstacole interioare de care mă lovesc. Unele confesiuni pot părea „naive" şi chiar „ridicole". îmi asum acest risc. Este extrem de dificil, pe de altă parte, să mă „povestesc", să mă „explic", să mă „acuz" sau să mă „scuz", în acelaşi timp. Aceste noţiuni primesc dintr-odată - privite de la mare distanţă - un nou sens şi un alt conţinut. Riscul de a-mi găsi sau inventa diferite „alibiuri" este şi el mare. Trebuie totuşi nu numai să încerc, dar şi să perseverez. Şi, mai ales, să reuşesc. Am puternice motive să trec şi acest greu examen, în ciuda tuturor dificultăţilor.

Mai întâi, faptul de a rememora şase decenii de existenţă, pe cât posibil în mod complet şi sintetic, nu este deloc, dar absolut deloc, uşor. Am uitat zeci, sute, mii de fapte şi detalii, demne de reţinut, dintr-un motiv sau altul. In acejaşi timp, sunt adesea uluit şi scandalizat de câte aberaţii şi imbecilităţi a „trebuit" totuşi să înregistrez şi să rememorez. Fără voie,'căci memoria mea - şi ea de un tip special - mi-a produs enorm de multe neplăceri, mai ales în ultimul timp. Voi explica imediat despre ce este vorba. Oricum, mă simt apăsat, adesea strivit, de amintirea unei „vieţi", care nu mi-a dat, în esenţă, nici o satisfacţie profundă. Nu o viaţă ratată, ci una blocată, dezamăgită, adesea apăsată şi chiar terorizată. Ceea ce a fost pentru mine mult mai greu de suportat. Autenticitatea scoate la suprafaţă calităţi, dar şi defecte. O viaţă adevărată nu este neapărat şi una exemplară în toate privinţele.

Intervin şi dificultăţi de ordin tehnic, specific memorialistice. A păstra, pas cu pas, un ton egal, Just", permanent constant, se dovedeşte aproape imposibil. Or, a avea un unghi unic şi stabil de memorizare, percepţie şi evaluare a trecutului este esenţial în astfel de „autobiografii". Mai' ales când ele se doresc nu numai unitare, dar şi reprezentative pentru „eroii" lor. Explicaţia este simplă: viaţa este plină de oscilaţii, contradicţii şi conflicte inevitabile. Dispoziţia sufletească se schimbă de la o zi la alta. Ce spun? Adesea de la oră la oră. în astfel de condiţii, există riscul considerabil de a înregistra greşit, parţial sau chiar complet deformat, un eveniment sau altul, revenit brusc în memorie. Pentru a evita astfel de erori, este necesar un permanent efort de echilibrare şi autocontrol. Iar acesta este

extrem de greu de realizat. Şi, în definitiv, adesea imposibil. Nu o „inuman". Pentru a fi obiectivi şi coerenţi, riscăm să ne alterăm şi chiar mutilăm sufleteşte. Să ne falsificăm spontaneităţile şi reacţiile natural în definitiv, pentru ce? Voi nota, ceva mai jos, că „merită". Dar, deocam nu poate fi ignorată o astfel de capcană deosebit de periculoasă.

Ea poate fi definită şi altfel. Se produce, în permanenţă, o interfe inevitabilă şi brutală de planuri. Prezentul se proiectează în trecut. Tre revine şi terorizează prezentul. Cu alte preocupări şi trăiri, cu alte juc şi exigenţe. Dau, de pildă, mai ales, cele mai proaste note copilăriei, ad cenţei şi primilor mei paşi în viaţa socială. Şi totuşi, simt că aveam, n puţin, dreptatea şi justificarea mea. Oricât de scump am plătit, pe sau pe nedrept, erorile mele. A te transpune într-un trecut (îndepărt a trăi efectiv într-un prezent (imediat) nu este deloc simplu. Şi t *trebuie* să traversez, cel puţin în lunile următoare (când voi redacta aces autobiografic), tocmai astfel de stări de spirit. Dureroase adesea, inco totdeauna.

Sunt conştient şi de un alt fenomen negativ: singurătatea moral rează, falsifică. Adesea chiar sterilizează. Mă surprind, de multe ori, i irascibil, plin de revolte refulate, de inhibiţii, de mult ascunse. Ele fr şi chiar usucă multe bune intenţii, porniri generoase, energii constru Devin ursuz, rece, antipatic, inabordabil, „imposibil". Uneori chia însumi. Se va vedea, la timpul potrivit, că viaţa mea n-a fost deloc „uş Iar această alterare involuntară continuă modifică percepţia global parţială a amintirilor. Nu este o scuză, ci doar explicaţia a nu p asperităţi. Ele vor fi evocate pe parcurs, fără nici o reţinere.

Dar obstacolul cel mai dificil este al subiectivităţii adesea excesi m-am „plăcut" niciodată. Nici cum am fost, nici cum am fost obligat să t Şi totuşi - legea autobiografiei autentice o cere - trebuie să evoc, pu punct şi pas cu pas, tocmai o astfel de existenţă dură, antipatică, iritant o continuă automortificare. Un adevărat „blestem": nu numai să trăies să fiu şi „obligat", la sfârşitul vieţii, să rememorez - şi chiar în sc existenţă pe care am repudiat-o nu o dată, cu toată puterea şi convin

Motivaţii

Şi totuşi - revin asupra acestei idei - există serioase, chiar foarte se motive nu numai să încerc, dar să şi aduc la bun sfârşit un astfel de p Dificil, hazardat, adesea penibil. Intervine, în primul rând, impulsul intros al autocunoaşterii, preocuparea de a investiga propriul trecut. Sunt, acum, chiar extrem de curios de rezultatele finale ale unei astfel de a Redactarea *Vieţii...* este de fapt, din acest punct de vedere, pentru m puţin, o surpriză continuă. Nu ştiu ce „va ieşi". Un insolit *ha* memorialistic, în orice caz. Aproape o „deformare profesională" de cercetător, analist, documentarist, „colecţionar"...

Primul *şoc* este teribil: un inventar, practic inepuizabil, de mizerii, nedreptăți, vulgarități, atrocități morale de toate categoriile. Dar această curiozitate, să-i spunem „ştiințifică" - în nici un caz „maladivă" -, mă ajută să-mi explic viața,^ să mă înțeleg şi s-o fac inteligibilă şi deci acceptabilă conştiinței mele. în primul rând. Să-mi lămuresc cauzele profunde ale neadaptării, izolării şi singurătății. Şi, mai ales, să mă judec critic. Să-mi dau seama că, de fapt, primul vinovat pentru toate suferințele şi erorile vieții mele sunt eu însumi. După cum se va observa, cred, şi în continuare, am fost prea abstract, prea asocial, prea „irealist". Nu mi-am cunoscut bine, la început, nici cultura, nici „țara", nici „epoca", nici, mai ales, oamenii cu care s-a întâmplat să trăiesc. Experiența şi maturizarea au venit mult mai târziu. Iar inocența (dar este un eufemism) şi erbrile se plătesc totdeauna.

Bineînțeles, ajung la astfel de concluzii la o vârstă destul de înaintată, la 77-78 de ani, fără a mă considera totuşi ceea ce se numeşte un „om bătrân". Mă bucur încă de o anume vitalitate intelectuală şi fizică. Baza mea biologică, în treacăt fie spus, nu este... „alimentația ştiințifică" (o, vai!) a epocii Ceauşescu. La Iaşi şi la Botoşanii copilăriei mele,' problema alimentației nu exista. Un pachet de unt autentic costa... doi lei. Un astfel de detaliu pare, azi, inimaginabil. Am ajuns deci la o vârstă supracronologică, abstractă, impersonală, când pot trage fără indulgență unele concluzii. De altfel, la „bătrânețe", poți spune orice. Să-ți îngădui toate libertățile. Să nu-ți mai pese, mai ales, câtuşi de puțin, de opiniile altora. Să-ți permiți deci luxul şi chiar voluptatea de a fi independent şi cât mai personal posibil. Detaşat şi fără puneri dramatice în scenă. Lucid, calm şi rece. Fără false complezențe şi convenții. Fără apologii şi resentimente vindicative. Nu sunt deloc sigur că voi reuşi întotdeauna. Dar aceasta este starea mea de spirit actuală dominantă, intenția de bază. A plăti polițe este, uneori, inevitabil şi chiar moral. A avea o viziune echilibrată şi pe cât posibil obiectivă despre unele situații şi conflicte este însă şi mai important. Scriu deci această *Viață...* într-o deplină libertate de spirit. Cartea cea mai liberă, personală şi independentă a vieții mele. Cu atât mai mult cu cât încerc şi sentimentul unei gratuități totale, fără nici un fel de constrângeri, obligații sau calcule publicistice. Ştiu bine că totul cade deocamdată în gol. în tăcere şi discreție totală. Căci am învins, în cele din urmă, vanitățile „autorlâeului" (am publicat destule cărți în țară şi străinătate), simțindu-mă eliberat de o grea obsesie. Ceea ce-mi dă o satisfacție şi o securitate interioară greu de descris.

Mai precizez cu toată claritatea - şi chiar cu o anume voluptate - că intențiile mele nu sunt câtuşi de puțin „literare". La acest capitol sunt chiar polemic. Refuz categoric orice „literatură" şi „eroizare". Orice falsificare, minciună şi ipocrizie confesională, orice „estetizare" şi înfrumusețare. Orice exhibiționism confesiv imediat. într-un sens, am ajuns chiar la o anume saturație a confesiunii şi justificării. Am făcut, dacă se poate spune astfel, un adevărat „complex al confesiunii". Am citit atâtea literaturizări trucate, simulări ale falsei modestii, minciuni „frumoase", încât pur şi simplu refuz să mai particip - pe durata vieții sau postum - la astfel de ritualuri literare detestabile. Ca şi la altele, de aceeaşi categorie falsă şi apocrifă.

Totuşi, atunci, de ce această *Viață?* Pentru „valoarea" sa - prete
spus _ strict „documentară". Un obscur instinct, să-i spun „arhivi
dominant, chiar invincibil, cel mai puternic dintre toate, mă face să s
tizez şi să recapitulez, să „stochez", să tezaurizez şi mai ales să „constru
un text care, mai mult sau mai puțin întâmplător, rezumă întreaga
existență. Actor şi spectator, în acelaşi timp, intervine, probabil, şi o ar
reacție defensivă: de conservare, reconstituire şi recapitulare final
„bilanț" cu profit şi pierderi - şi cât mai este timp - al unor nume
evenimente personale şi de epocă. Sunt mereu preocupat să păstr
anumit echilibru între aceste două planuri. N-aş vrea ca amintirea
se piardă. De unde, un efort, deloc uşor, de memorizare cât mai bine
nizată. Şi toate, *îmi* spun, au o anume semnificație şi valoare „obiec
informativă, revelatoare şi documentară.

Viața mea personală şi mai ales sentimentală nu este interesant
altfel, ea îmi aparține în întregime şi nu dau voie nimănui, sub ni
motiv, să intre cu picioarele în ea. Nu sunt... Lady Diana ca să formez
de bârfeală şi curiozitate „mondenă". Dar viața mea intelectuală, cult
şi ideologică, intimă, dar şi exterioară şi publică, desfăşurată pe o d
atât de lungă, sub diferite regimuri autoritare şi totalitare, are - aş înd
să spun - un anumit conținut, sens şi densitate. Şi apoi, amănunt
neglijabil: cam câte autobiografii culturale şi ideologice de acest tip
în literatura română? Un gen care, de fapt, nici nu există. Dacă am ren
la prima versiune a acestei *Vieți...* este şi pentru motivul că vrea
rescriu cât mai calm, neutru, obiectiv şi, mai ales, „ideologic" posibi
examen riguros de conştiință al unui intelectual român, cu toate i
reveriile, iluziile, revoltele, decepțiile şi... prostiile sale. Mă interesează
o evoluție intelectuală şi ideologică, formația sa progresivă, adesea d
Evocată cât mai autentic, introspectiv, esențial şi semnificativ posib

Fără a uita, în acelaşi timp, o singură clipă, că este vorba şi
intelectual, de un „autor", să spunem, condiționat de o tradiție, cu o an
identitate culturală, inclusiv „națională". Am, vrând-nevrând, şi o ast
identitate, bună-rea, pe care mi-o asum, fără grandilocvență, dar pa
capăt. „Procesul" vieții mele este, din această cauză, şi procesul cultu
civilizației române, între anii 1920 şi 2000, repere nu chiar convenți
O detest, de foarte multe ori, aşa cum mă detest, nu o dată, pe mine în
Total neadaptat mediului românesc, de toate categoriile, îmi îngădu
evaluez fără nici o clemență şi complezență. Din care cauză, reacțiile
au - sau, cel puțin, şi-ar dori să aibă - şi o anume semnificație „simb
N-a fost deloc simplu să trăieşti şi chiar să produci câte ceva, pe
cultural, timp de cinci decenii de sinistre dictaturi totalitare, în c
extrem de dificile. Viața dură a unui intelectual român stăpânit totd
de bune intenții. Că şi el a fost, uneori, poluat a fost inevitabil. Cin
pretinde că a traversat această lungă epocă fără să fi fost jumuli
singură pană - regret că trebuie s-o spun - minte cu neruşinare
vinovatul principal a fost, în primul rând, sistemul odios şi aparat
represiv. Voi reveni, bineînțeles, pe larg asupra acestei teme esențiale

aprofundarea sa nu înțelegem nimic, dar absolut nimic, din dictatura comunistă, din mentalitatea si ravagiile epocii sale.

Nu mă proclam, în concluzie, nici exemplar, nici reprezentativ, ci doar „demonstrativ". Sunt un simplu „document de epocă" şi nimic mai mult. Iar despre valoarea şi utilitatea sa etico-educativă nu-mi fac nici cea mai mică iluzie. De altfel, nimeni nu învață nimic, niciodată. Nici din astfel de texte istorico-retrospective, nici din altele. Singura lecție adevărată a istoriei este că ea nu dă niciodată nici o lecție. A spus-o demult Hegel, în *Die Vernunft in der Geschichte* (ca să invoc o referință de mare prestigiu), au afirmat-o şi alții. De altfel, o evidență elementară. Adaug deci la dosarul epocii şi micile mele piese justificative. Câte sunt, pe cât posibil, fără omisiuni esențiale, stăpânit de scepticismul total al valorii lor „educative". Compensez, în acelaşi timp, deşi numai într-o mică măsură, şi o evidentă (pentru mine în primul rând) deficiență de comunicare. N-am fost un bun „emițător" şi „transmițător" niciodată.

Motive, cred, mai mult decât suficiente de a fi luat o decizie definitivă: acest text este şi va rămâne irevocabil postum. îmi repugnă orice exhibiționism confesiv, orice indiscreție impudică. Nu vreau să particip, pe de altă parte, în nici un fel, nici la inflația de „amintiri", Jurnale" şi „memorii", care ne inundă după 1990. Am citit recent la Bucureşti, în primăvara lui 1998, jurnalul lui Matei Călinescu, foarte bine scris, pe care şi 1-a luat îndărăt, în SUA, fiindcă n-a mai vrut să-şi dea „poalele peste cap". Cred că s-a speriat şi dezgustat de ambianța locală. L-am aprobat din toată inima. Când nu cultivi nici narcisismul sexual exhibiționist ca I. Negoițescu (caz psihanalitic), nici nu simți nevoia justificării *pro domo* sau a apologiei, dintr-un motiv sau altul, o anume discreție nu numai că se impune, dar ea devine şi inevitabilă. Aş putea invoca şi unele „autorități" ale mele B. Graciân cu al său *El Discreto* şi *Orâculo manual* sau F. Guicciardini, *Ricordi* (I, 50). Cu atât mai mult cu cât acesta din urmă vorbeşte, foarte lucid, despre confesiuni ca de o „mare uşurare, dar şi (de) o mare primejdie", în cazul meu, o punere drastică în gardă...

Format într-o altă Românie, cu un alt temperament, limbaj, obiective şi orientare culturală, a cădea, prin astfel de confesiuni, pe mâna odioasei „vieți literare" ar însemna o adevărată catastrofă. Voi menționa într-un capitol special de ce am cele mai proaste păreri despre acest mediu. Detestabil, plin de rânjete sinistre, de bârfeli şi imbecili agresivi şi megalomani, cărora li s-ar oferi pe tavă o pradă foarte uşoară. Aş provoca doar atacuri şi insulte, ridiculizări, polemici şi controverse, pe care doresc să le evit, în mod radical, mai ales acum la sfârşitul vieții. M-ar abate de la preocupări esențiale şi m-ar tulbura profund. Posibilitatea ca un personaj oarecare (Dan C. Mihăilescu, de pildă, cu care nu am, foarte eufemistic spus, nici o afinitate, dar nu numai: Gheorghe Grigurcu, Alexandru George, Cornel Regman etc.) să poată intra, cu agresivitate, în intimitatea vieții mele mă umple, de pe acum, de oroare. Numai acest gând mă exasperează şi-mi dă fiori. Cel puțin după moartea mea, voi fi ferit de astfel de contacte impure. N-are sens să cultiv, în astfel de cazuri polemice - care reprezintă de fapt

doar gesturi de legitimă apărare -, o falsă „obiectivitate". Restabilesc nu
un echilibru, pe care nu eu l-am rupt. Urăsc din toată ființa mea car
literară. Şi acest fapt spune, cred, tot.

Suferințe

O constatare tristă, devenită adesea o adevărată obsesie: sunt un om
amintiri frumoase. O simplă constatare şi nimic mai mult. Lucidă, obie
pe care aş dori-o cât mai calmă posibil, lipsită de orice patetism şi dr
tism. Mici momente fulgurante de satisfacție sunt măturate imedia
valuri imense de amintiri dureroase, umilitoare, penibile, ale unor dec
contrarietăți şi eşecuri. Sunt, repet, un om fără „amintiri frumoase".
mea, în momentele sale esențiale cel puțin, nu este decât o succesiun
„pagini negre". Evident, există cauze precise, de care mi-am dat sear
mult. Dar defectele sunt şi rămân fundamentale. Ca şi reacțiile med
social de care m-am lovit. Sensibilități şi defecte agravate de un m
ostil. Situație care a devenit în timpul din urmă tot mai apăsătoare
mi-a rămas decât s-o definesc cu toată claritatea şi să-i găsesc o so
Sunt străin de „sentimentul tragic al vieții", în care nu mă regăsesc

Adevărul este extrem de simplu: memoria mea afectivă este f
puternică şi ea s-a agravat în ultimul timp. Semn sigur de bătrâneț
mă invadează, mai ales în momente de crepuscul, când cenzura conşt
dispare. înainte de a adormi sunt invadat de zeci de scene, în specia
copilărie şi adolescență, pe care aş fi dorit să le fi uitat pentru totdea
Şi ele revin şi în timpul zilei, în momente de oboseală şi de iritare. R
atunci tot mai multe momente dureroase, umilitoare, penibile, pr
neplăcute, insultătoare. în zadar găsesc tot felul de explicații. Ele e
într-adevăr. Dar nu mă consolează. Şi amintirea lor, o adevărată mortifi
Abuzez de acest cuvânt, dar n-am ce face. Un adevărat exercițiu de a
şi autoflagelare. Un fel de „masochism" al rememorării. Insolența
recepționer la un hotel. Un funcționar obraznic. O impertinență a
publicist obscur şi multe altele mă urmăresc mereu, în mod absur
otrava lor tardivă, insidioasă. Din care cauză, redactarea acestei
biografii nu este şi nu poate fi o operație comodă. Ea presupune o
morală considerabilă. O relectură dureroasă a întregului meu trecut pl
adversități şi obstacole. Ele mă urmăresc mereu şi nu-mi dau pace.

Decenii întregi de adversități, de contrarietăți au lăsat, observ,
adânci şi din cauza unei sensibilități temperamentale, predispusă la
riorizare şi introspecție. Cât de mult am fost „marcat" de epocă, în
sensurile, îmi dau seama acum, în momentul recapitulării finale. Au
venit, în permanență, conflicte, gesturi de ostilitate, imposibilitatea ada
şi asimilării unor idei şi valori în care n-am crezut niciodată. Mai mul
păreau dezgustătoare şi revoltătoare. Din copilărie şi până azi, n-am
în „lumea mea". Nu m-am simțit niciodată bine, în mediul „meu",

mereu de satisfacţii reale sau măcar de minime compensaţii. Epoca a fost „rea" cu mine sub toate aspectele. Nu este vorba de nici o exagerare sau „manie a persecuţiei". Amintirea unor întâmplări precise va dovedi că nu evoc decât situaţii obiective, riguros verificabile. Ele mi-au alterat profund caracterul şi m-au „mizantropizat" mai mult decât aş fi dorit vreodată. M-am regăsit mai ales în B. Gracián, care m-a învăţat să mă cunosc şi să mă clarific sufleteşte. Tot el mi-a demonstrat, retrospectiv, cât de neadaptat şi dezarmat social sunt şi am rămas până la capăt. Este marele meu elogiu pe care-l aduc acestui „profesor" de înţelepciune.

Insă nu pot să dau vina numai pe reacţiile mediului ostil. Evaluând cu luciditate toate antagonismele vieţii mele, trebuie să recunosc - fără urmă de amor propriu - că suportam de multe ori şi urmările unor defecte care-mi aparţin în întregime. Bineînţeles, nimeni nu este perfect. Nu este o scuză, ci doar o stare de fapt, pe care o accept ca pe o fatalitate inevitabilă. Am trăit, ca să mă exprim astfel, „natural", „autentic". N-am fost ceea ce se numeşte „educat", iar exerciţii de „autoeducaţie" n-am făcut niciodată. Le-am considerat, de altfel, afectări sau manifestări de megalomanie. Pentru mine „sculptează-ţi întruna propria statuie", după sfatul lui Plotin (pentru a lua un exemplu ilustru), mi s-a părut totdeauna deviza unui perfect monomaniac paranoid. Şi ce poate fi mai megaloman, mai patologic-egocentric, decât pretenţia aceluiaşi „înţelept", de supus urgent unui examen medical: „Zeii trebuie să vină la mine, nu să mă duc eu la ei". De... unde şi până unde? De altfel, „învăţătura" tuturor profesorilor de înţelepciune din lume, a tuturor *guru,* inclusiv indigeni, se reduce în esenţă la această exigenţă exorbitantă, de un egoism narcisist-monomaniac teribil: „Fă ca mine". Nici mai mult, nici mai puţin. Exact ceea ce nu pot şi nu vreau să fac. Din care cauză, am început să-i detest de timpuriu pe „maeştrii" de orice speţă. Este şi motivul pentru care am respins, din instinct, orice profesori, orice modele, „reguli", „legi", „manuale" de înţelepciune. „Nu-mi daţi sfaturi, ştiu să greşesc şi singur." Am crescut deci „sălbatec". Tot ce am învăţat pe parcurs am învăţat singur. Plătind, uneori, un preţ enorm. De altfel, numai adevărurile pe care le descoperi singur sunt cu adevărat fecunde. Fiecare trebuie să se edifice şi să se descurce singur. *A ses risques et perils,* după cum stipulează şi unele contracte franceze...

Nu sunt deci câtuşi de puţin perfect şi de altfel nici nu mi-am propus vreodată acest ideal himeric, inaccesibil. Şi dacă reţin o serie de defecte - din punctul meu de vedere capitale - o fac exclusiv din motive pur analitice : să-mi explic cât mai precis posibil o serie de suferinţe. De ce am o altă psihologie? Şi alte întrebări de acest gen, care dau cheia tuturor erorilor, eşecurilor şi ratărilor. Evident, totul trebuie raportat şi la contextul şi momentul specific. Este necesară şi o permanentă transpunere, cum ar spune existenţialiştii, „în situaţie". Nu este însă deloc simplu.

Cred că cel mai grav defect personal este dualitatea fundamentală, pe care n-am reuşit niciodată s-o reduc la unitate : un idealism abstract radical, dublat de realismul şi spiritul critic cel mai rece şi brutal. De unde permanente dezechilibre şi contradicţii, treceri rapide şi imprevizibile de la o

extremă la alta. Oscilări şi modificări subite de comportament. Suger unora iluzii, pe care le răsturnam, fără voie, cu dosul palmei. Şi provoc dintr-odată, răni, resentimente şi lovituri ireparabile. Decepţii, confli iritări, repulsii şi situaţii false. Din care cauză, am nostalgia permanen echilibrului, dar şi conştiinţa imposibilităţii sale. De altfel, încă un loc com clasic, al înţelepciunii etern inaccesibile. Este, cred, şi cauza fundamen a imposibilităţii disocierii, altfel spus, a dedublării mele: nu pot face b două lucruri în acelaşi timp. Am atenţia concentrată, nu distributivă care o are L., spre fericirea ei. Ori de câte ori acţionez simultan în mai mu direcţii şi cu aceeaşi energie, rezultatele sunt slabe, adesea catastrof Dar nu numai atât.

Am fost stăpânit mult timp de eroarea profundă de a crede că valo teoretice, principiile de bază, idealurile pe care - eu şi alţii - le cred fundamentale, esenţiale, obligatorii au o valoare şi o eficienţă general bine, nu au nici una. Cel puţin în viitorul imediat, previzibil sau controla Şi, mai ales, la „noi", în societatea şi cultura românească, ele nu au ni priză şi nici o adeziune. O mică elită nu contează. Suntem în ţara unde c invoci „legile", „principiile", „adevărurile" ţi se râde în nas. Devii himeric, cine se încăpăţânează să le apere, să militeze mai ales pentru realizarea nu poate fi decât ridicol sau odios. Vorbesc din cea mai directă experie

Pe de altă parte, simţul meu „realist" îmi spune că, pentru a fi trad în practică, marile valori - oricare ar fi ele - presupun respectarea riguro a unor detalii. Fără aplicarea şi realizarea lor, totul rămâne o sim abstracţiune. „Dumnezeu se ascunde în detalii." într-adevăr. Pentru m (şi nu numai), seriozitatea, exactitatea, precizia, punctualitatea sun rămân virtuţi capitale. Or, tot „la noi", astfel de calităţi par pedant insuportabile, exigenţe artificiale. Atitudini profund antipatice. Ştiu vorbesc. A fi precis, riguros, consecvent, a face „fişe", a fi punctua răspunde la scrisori te singularizează şi te ridiculizează. Devii, în orice un corp străin, imediat izolat şi expulzat. Compromiterea este definit Pare o exagerare, şi totuşi nu este...

Invers, de pe versantul opus, al „idealităţii" radicale şi utopice, un defect capital: „gândirea" cu voce tare, exprimarea directă a proiecte intenţiilor şi a judecăţilor. Fără inhibiţii, fără tact şi fără nici o prejudec Conduită extrovertită. Izvor, încă din copilărie şi adolescenţă, de cert conflicte şi represalii. Când am început să pătrund în - *verbi gratia* - „v literară" şi să întreţin unele relaţii, catastrofa a fost totală. Sincerit mele profund naive, care cereau de fapt înţelegere, solidarizare şi chi anume consolare, se întorceau invariabil împotriva mea. Eram ironiza umilit. Pus, superior, în poziţii de inferioritate. Ce pradă uşoară deven atunci pentru orgoliile şi amorul propriu ale altora, pentru afişarea tinsei sau realei lor superiorităţi morale şi intelectuale! Şi loviturile ven tocmai din partea celor despre care credeam că îmi arătau o oare simpatie şi că au afinităţi cu ideile şi tendinţele mele! Capitolele de *Călinescu* şi *Viaţa literară* vor ilustra foarte bine acest tip de antagoni ireductibile.

Astfel de „lamentări" - greu de evocat şi mai greu de înţeles de alţii - pot continua pe pagini întregi. Vine însă un timp - şi eu cred că el a venit, şi încă din plin - când găsirea unor soluţii este mult mai importantă decât consemnarea unor suferinţe, oricât de profunde ar fi fost. Cu atât mai mult cu cât amintirile mele rezumă experienţele unei vieţi întregi. Adevărurile consemnate rece şi autentic sunt totdeauna cele mai dureroase. A le „anestezia" şi a le face acceptabile, pentru a le putea suporta, devine deci o necesitate vitală. De echilibru şi supravieţuire morală. Problema centrală a existenţei mele.

Soluţii

Un amestec greu de disociat de reacţii instinctive şi reflexii personale, de observaţii empirice şi unele justificări - să le spunem „moraliste" sau „filozofice" - duc la câteva concluzii. Dar nu mă interesează, la acest capitol, legitimarea lor teoretică, ci doar valoarea lor practică. Şi am toate motivele să nu mă îndoiesc de eficienţa lor reală, verificată timp de decenii.

îmi dau seama tot mai mult, în primul rând, de imensa valoare terapeutică a uitării. Prin rememorare suferi, de fapt, de două ori. De unde necesitatea, esenţială pentru mine, de a „uita" (umilinţe, eşecuri, nedreptăţi, erori etc), de a mă elibera, într-un fel sau altul, de apăsarea unei foarte puternice şi obsedante memorii afective. Nu vreau, sub nici un motiv, să devin „victima" ei. Sunt deci fericit când constat că am uitat, efectiv, unele detalii. Şi, dimpotrivă, iritat când observ că trecutul afectiv continuă să nu-mi dea linişte. Adesea chiar să mă apese, să mă invadeze, să mă terorizeze. Dar dacă m-aş fi lăsat dominat în permanenţă de „trecut", n-aş mai fi citit sau scris nimic, niciodată. De ce să fi stat mereu cu pumnul în rană?

Foarte schematic vorbind, cred că întregul proces sufletesc poate fi rezumat astfel. O tehnică foarte personală de echilibrare - de fapt intransmisibilă - de depăşire a crizelor interioare. Soluţia esenţială constă în convertirea agitaţiei şi durerii morale într-un mic „document" personal sau de epocă. Sec şi „rece". Un moment al adevărului cu valoare strict documentară. Cu mine însumi, cu epoca, cu momentul intelectual (emfatic spus), cu „ţara". Nimic mai mult decât o fişă analitică de portret moral. De unde o serie de gesturi reflexe, dedublare, derealizare şi abstractizare. De transformare a vieţii interioare subiective, pretenţios spus, în obiect de cunoaştere obiectivă. Un fel de distanţare cvasiironică, de *je est un autre,* desprins de mine însumi şi observat cu toată atenţia şi obiectivitatea de care sunt capabil.

Evident, operaţia n-a reuşit totdeauna. Dar aceasta a fost şi a rămas intenţia de bază. Traumatismele morale, în esenţă, nu m-au învins. Dacă n-am alunecat în „patologic", înseamnă că aceste mecanisme de autoapărare interioară au funcţionat totuşi, cum s-ar spune, la întreaga lor capacitate şi ele m-au salvat de la adevărate dezastre morale. Căci, se va vedea cu toată claritatea pe parcurs, am trăit de cel puţin trei-patru ori momente-limită,

extrem de dure. Puţini, foarte puţini, le-au supravieţuit, păstrându-şi pâ
la capăt sănătatea interioară.

Confirmat sau, mai curând, infirmat de Max Scheler, am o opinie p
sonală despre valoarea resentimentului. Mai întâi, orice s-ar spune, el e
inevitabil. Şi, adesea, necesar. Şi chiar legitim-justiţiar. Face drepta
Stimulează energii şi argumente, care restabilesc echilibrul unor nedrept
sau erori grave. Nu este vorba de josnică „răzbunare", ci de o „compensat
necesară. A „ierta" oricând, orice şi pe oricine este şi o imposibilitate s
imensă nedreptate. Şi, într-un fel, şi o rupere gravă a echilibrului cosmic
Din care cauză nu pot asimila doctrina creştină a iertării. Mult mai log
şi mai justificată, moral şi chiar ontologic, mi se pare „legea talionulu
Fiindcă ea pune în loc ceva, ceea ce a fost distrus, desfiinţat. Umple
„gol". Reface un echilibru rupt. Compensează măcar „teoretic" o pierde
Un comportament eminamente restaurator, echitabil şi constructiv.
plătesc „poliţe". Dar am dreptul suveran de a reţine şi semnala erori gr
şi aberaţii sinistre. Suferinţe şi pe pielea mea şi pe a altora, care ce
reparaţie.

O profundă eroare, de care nu mi-am dat seama decât târziu, foa
târziu, a fost provocarea şi întreţinerea, total nestudiată, a unor polem
inutile. Nu discut acum dacă aveam sau nu totdeauna dreptate. Contin
să cred că, de cele mai multe ori, aveam, de fapt, dreptate. însă ele er
în esenţă, absurde, ineficiente şi pline de urmări interioare dureroa
Pentru simplul, dar fundamentalul motiv că reprezentau un „dialog
surzi". Aveam o altă scară de valori, alte criterii, o altă motivaţie şi un
totul alt limbaj decât al adversarilor mei. Un alt ideal cultural. Gând
în mod esenţial *altfel.* Şi chiar dacă aş fi demonstrat - şi adesea ch
demonstram - că adevărul era de partea mea, preţul plătit era mereu p
mare. Mult prea mare. Trivialitatea, dispreţul, voinţa de a insulta şi a um
erau totdeauna atât de mari, încât nimic nu compensa aceste răni mor
O polemică, în România cel puţin, nu urmăreşte decât să te compromit
să te terfelească, să te distrugă cu orice preţ. Polemici de idei nu exi
Şi eu, mult timp - din impulsivitate, naivitate, fidelitate inflexibilă faţ
unele adevăruri abstracte -, mă lăsam prins în această plasă.

Când mi-am dat seama de această gravă imprudenţă şi eroare am lu
abia în anii din urmă - câteva măsuri radicale. Mai întâi evitarea - pe
posibil totală - a oricăror polemici şi, mai ales, a începerii lor. Apoi, ren
ţarea la orice răspuns, oricât de aberante ar fi fost unele atacuri. Tac
nu lipsită, uneori, de riscuri. Dar, în orice caz, mult mai mici decât str
şi tensiunea interioară pe care mi le-ar fi provocat. în sfârşit, ceea ce
pot dovedi niciodată, deşi este purul adevăr: am ajuns la tăria de a nu
citi astfel de inepţii. Uneori, dintr-un instinct obscur de colecţionar, decu
anumite texte, strânse într-un dosar. Dar nu le citeam niciodată. Aşa
procedat, de pildă, cu unele „polemici" ale lui Gheorghe Grigurcu. Nu
însă, sincer spus, de ce aş fi făcut o criză de tensiune citind elucubra
unor poligrafi veninoşi. Cazuri maniacale de monomanie egolatră agres
Cât despre aberaţiile lui Paul Goma, cu meritele sale, totuşi (despre

aveam de cele mai multe ori doar ecouri indirecte), nu le-am „colecționat" niciodată. Voi reveni, poate, asupra „cazului" său. în alte împrejurări, aruncam, pur şi simplu, la coş astfel de texte. Nici nu mai deschideam plicul şi ambalajele. Uneori ele veneau chiar şi din... străinătate.

A intervenit - trebuie să recunosc deschis - şi o anume „prudență". Mi-am dat seama treptat că pur şi simplu nu mai aveam unde să mă „apăr", să „răspund". Revistele se închideau, iar pe mine nu mă „apăra" nimeni. Căci n-am avut, de fapt, niciodată nici o poziție socială, universitară, redacțională sau editorială. Ceea ce în România actuală este esențial. Eram o pradă uşoară. Aceste mecanisme - strict obiective - ale „vieții literare" mi-au devenit foarte limpezi mai ales după 1989. Dar ele funcționau din plin şi mai înainte. Şi mă dezarmau şi mă descurajau sistematic. Am înțeles, foarte târziu, că suprema „înțelepciune", în astfel de confruntări, este de a anticipa şi de a calcula lucid perspectivele. A nu fi pus în situații-limită în care devii o victimă sigură, inevitabilă. Nu este deloc simplu. Dar o soluție morală există şi ea are calitatea sa teoretică şi practică indiscutabilă.

Tot ceea ce urmează poate să pară afectat, pretențios, snob-filozofic, şi totuşi sunt cât se poate de sincer. Exprim un profund adevăr. Am descoperit stoicismul în mod instinctiv, încă din adolescență. Citind *Manualul* lui Epictet (în versiunea C. Fedeleş), am fost străfulgerat încă de la primul aforism: „Sunt lucruri ce depind de noi şi altele ce nu depind de noi". Mi s-a revelat, dintr-odată, un teribil şi decisiv adevăr. în acelaşi timp şi cea mai bună definiție a instinctului de conservare şi a echilibrului interior. Nu sunt de acord, acum, la sfârşitul vieții, cu lista de „lucruri" care, după filozoful antic, nu depind de noi: corpul, bogăția, celebritatea, puterea. Filozofie de sclav resemnat, sub un regim de tiranie imperială. Dar, în esență, alternativa rămâne fundamentală. Am verificat-o de-a lungul întregii vieți. Există puternice analogii între tirania imperială şi statul totalitar modern, condus de despoți siniştri, gen Hitler şi Stalin. Nu este însă vorba, în nici un caz, de o schemă livrescă. Pe parcurs, mi-am consolidat cunoştințele cu unele lecturi de bază. Nu foarte multe, dar esențiale: Marc Aureliu, Cebes, Diogene Laertiu, Seneca, unele studii. Găseam însă în ele, mai limpede formulate şi mai bine organizate, doar propriile mele înclinații, idei, constatări şi concluzii. Stoicismul meu era instinctiv, temperamental, organic. Ştiu, bine de tot, acum, într-un târziu, ce depinde si ce nu depinde de mine. Dacă aş fi învățat această lecție de la început as fi suferit, cu certitudine, mult, mult mai puțin. Şi nu m-aş mai fi agitat steril şi inutil.

Pentru mine, stoicismul este o metodă de supraviețuire morală, într-o perioadă de adversități inflexibile, tiranice. N-am fost totdeauna la înălțimea acestei filozofii superioare. Totul constă în a te ridica, în permanență, la cauzele ultime, riguros obiective, previzibile. în acelaşi timp, să-ți dai seama că ceea ce te tulbură într-adevăr nu sunt lucrurile neplăcute în sine, ci doar emoțiile, judecățile şi aprecierile noastre şi ale altora despre aceste lucruri. Nu este deci vorba de a accepta pasiv fatalitatea unei voințe divine, oarbe, iresponsabile şi iraționale, ci de luciditatea activă, analitică, a unui lanț cauzal obiectiv, riguros „istoric", de anticipări şi previziuni justificate.

în această zonă înscriu toate eşecurile sau semieşecurile personale şi,
ales, ceea ce aş numi eşecuri obiective, cauzal-obiective. Amintea
polemicile mele adesea absurde. Ele nu mi-au atras decât răzbunări, ins
şi riposte grosolane. Rezultatul a fost totdeauna steril şi dezamăgitor.
să fii invincibil, dacă nu începi nici o luptă, unde nu depinde de ti
învingi" (Epictet, *Manual* XIX). Deci nu laşitate deghizată, ci pruc
superioară şi realism calculat. Nu resemnare pasivă, ci evaluare obie
a forțelor care se confruntă. Acestea sunt realitățile şi ele nu pot fi schim
Oricât ne-am agita sau ne-am sacrifica inutil. Tot ce depinde de
personal am căutat să fac „bine", cât mai bine posibil. Dar eu nu pu
să fac „tot". De unde, treptat, o anume blazare şi indiferență superi
O acceptare demnă şi calmă a unor situații pe care, oricât de mult
dorit, nu le puteam modifica sau controla, într-un sens sau altul.

Bineînțeles, la astfel de concluzii n-am ajuns decât târziu, chiar f
târziu. Temperamentul meu este, din nefericire, un amestec oscila
stoicism şi criticism, de resemnare şi revoltă. M-am revoltat, m-am a
Am criticat deschis şi indignat, şi nu o dată. Am pierdut din această
libertatea mult timp. Impulsivitatea a fost, uneori, de multe ori, mul
mare decât înțelepciunea. Dar, azi, când evaluez la rece rezultatele obți
nu pot să nu observ că ele sunt, de fapt, minime. Cu sau fără revolta
lucrurile s-ar fi petrecut la fel. De unde, o linişte „istorică" superioa
contemplare rece a unor evenimente inevitabile. Acționam totuşi nu
puțin stoic, printr-o consecvență şi constanță interioară imperioase.
fi permanent în acord cu mine însumi. Subscriu deci integral la maxim
Seneca: „Voieşte mereu acelaşi lucru, respinge mereu acelaşi lucru".
într-o altă versiune: „Perseverență în dorințe şi aversiuni" *(Scrisori*
Luciliu, XX). Şi a pune mereu de acord vorbele cu faptele. Atitudini
de riscuri. Dar coerența şi unitatea interioară erau totdeauna păstrat
orice preț. Bunuri şi satisfacții imense, de neînlocuit. Nu m-am bu
întotdeauna de ele, bineînțeles. Dar mereu am fost dominat de un ast
impuls exclusivist şi consecvent. Sunt şi am rămas un unilateral i
diabil, cu atenția concentrată într-o singură direcție. Calitate esenția
sfera studiilor şi cercetărilor. Catastrofală în relațiile curente de
unde - dimpotrivă - tocmai atenția distributivă este esențială şi salvat
Cât am invidiat-o pe L. pentru această calitate. Ştiu, pe de altă part
de „egoistă" şi „individualistă", deci profund antipatică, poate să ap
astfel de psihologie, pe care mi-o asum totuşi până la capăt.

într-un sens, acest stoicism este singura filozofie adecvată şi d
poporului român. Unicul răspuns înțelept pe care-l poate da „terorii isto
catastrofalei sale eredități şi contextului geografic nenorocit. A im
prioritatea „platonismului", în stil C. Noica - total desprins de alt
realități -, este complet greşit. Ceea ce nu înseamnă că acest filozof e
de important nu trebuie tradus şi studiat. Dar el nu „ne" oferă
salvatoare cu adevărat vitale şi utile. Ştiu acum, de abia acum, ce se
şi ce nu se poate face efectiv, în România şi pentru România. Când am
Mitul „situației ireversibile" (1993) - textul poate cel mai apropiat de a

pe această temă colectivă pe care l-am scris - nu mi-am dat seama, până la capăt, de toate implicațiile sale. Adeziunea la acest „mit" explică foarte bine comportamentul tradițional, capitulard și resemnat, al românilor. Mi-am dat seama bine, bine de tot, că nu pot inventa sau importa o *altă* Românie și că singura soluție este de a salva tot ce se mai putea salva dintr-o fatalitate etnică detestabilă, traco-getică sau nu, dintr-un imens cataclism istoric. Resping deci pasivitatea Mioriței, fatalismul său imbecil. Dar mai știu, în același timp, că în această zonă istorică, radicalismul absolut este inaplicabil și că mari speranțe nu sunt îngăduite, aproape în nici o direcție. Am suferit (absurd?) pentru idealuri incompatibile și inaplicabile în această regiune. Mai ales, în domeniul social, politic și economic. Singura șansă reală rămâne sfera culturală, unde, într-adevăr, se poate realiza câte ceva și uneori chiar destul de mult. Ceea ce, în ce mă privește, am și încercat să demonstrez, cu mai mult sau mai puțin succes. Experiența „limitelor" am făcut-o, pe pielea mea, de mult și din plin. Nu am așteptat, în nici un caz, textul lui G. Liiceanu, remarcabil de sofisticat și de neautentic. Mostră de afectare filozofică „noicistă". Tot ce trebuie și mai poate fi făcut este să faci doar tot ce depinde de tine. Cât mai consecvent, mai bine și constructiv posibil. De fapt, am acționat din instinct, numai în acest sens. In rest, justificările teoretico-filozofice au venit totdeauna adesea mult mai târziu. Și, de foarte multe ori, niciodată.

Singurătatea mea nu este deci o poză, ci o realitate vie, trăită, autentică și bine motivată. Am și o întreagă „colecție" de citate pe această temă. Rețin doar unul singur, care-mi este foarte aproape: „înțeleptul să-și fie sieși de ajuns". *Bâstese a si mismo el sabio.* Ca un omagiu pentru incomparabilul B. Grâcian (137), îl citez și în original.

Nu este însă vorba nici de infatuare, nici de un complex de superioritate. Pur și simplu doar de o formulă și o soluție esențială de viață. Că n-am realizat-o totdeauna, în mod strict, este o altă poveste. Și cu mare regret. Dar tot ce am făcut bine, am făcut singur. Toate adevărurile mele le-am descoperit singur. Valoarea „metodei" decurge, în mod esențial, din liniștea și echilibrul pe care ea mi le transmite. Prin ea am putut să rezist și să suport loviturile și traumatismele dure, de toate categoriile și în toate perioadele. Să suport, hiperbolic spus, drama vieții mele. De a trăi permanent în medii ostile, pentru care nu aveam, în cel mai bun caz, nici o afinitate. De unde numeroase acte de ostilitate, de neacceptare, nereceptare și respingere. La început, nu mi-am dat bine seama ce se întâmplă. Dar, pe parcurs, am înțeles și mi-am asumat întreaga însingurare și izolare progresivă. în plus, o bună sănătate morală și o credință fermă'în unele adevăruri m-au ajutat să supraviețuiesc și să rezist până la capăt. Nu totdeauna cu tăria pe care mi-aș fi dorit-o. Dar, în esență, îmi place să cred că am reușit.

2
Primele represiuni

Trebuie să fac un deosebit efort de rememorare și obiectivare, acum
încep evocarea unor momente precise ale existenței mele. Sunt per
întregi pe care aș fi dorit pur și simplu să le șterg din memorie, să le
Mai ales, copilăria, adolescența și prima tinerețe au fost, pentru mine
mult decât dificile: adesea extrem de dure. Uneori - din punctul m
vedere - foarte greu de suportat. îmi aleg cu grijă cuvintele. Vreau
însă de orice dramatism, de orice melodramă autobiografică. Dar o pe
neagră din viața mea mă invadează subit. Nu pot deci s-o „uit", ori
vrea. Mă întreb fără nici un fel de afectare cum trebuie s-o „asimile
„suport", s-o pun pe hârtie. Probabil că „abstractizarea", „schematizar
„distanțarea" sunt cele mai bune metode. Rămâne însă un semn de
bare, un mare semn de întrebare, cât din dramatismul acestei pe
dificile poate fi efectiv evocat. Cu decență și, în același timp, în spirit
mai riguros al adevărului. Nu, nu este deloc simplu. încerc totuși.

Am fost, din diferite cauze, pe care nu le mai rețin acum (pr
ereditare), un „copil turbulent". într-o perioadă, voiam să citesc și ch
„studiez" monografia psihologului H. Wallon, despre acest subiect, p
a mă „cunoaște" și a mă „explora" mai bine. Dar, cel puțin deoca
n-am reușit. Faptul, anodin în sine, este plin de urmări personale.
născut și am devenit repede un „rebel", inconformist, refractar, inadap
adesea turbulent. Simțeam o repulsie instinctivă împotriva uniform
disciplinei și oricărei forme de represiune. Intram permanent în con
mediul meu familial și social, cu orice regulă educativă și de conve
socială. Mi se părea că am dreptul să mă comport natural în orice
jurare și să-mi exprim reacțiile de neaderență sau critice în orice si
Eram un mare timid, un „sălbatec", un „prost crescut" și, într-un
sens, am rămas neschimbat până azi. Defect capital pe un plan. O
calitate pe un altul. Dar să nu anticipez.

Câteva scene, care mi-au rămas în memorie, vor explica mai bine
ce este vorba. Le rețin exclusiv pentru consecințele lor „biografice", car
târziu - se vor traduce prin reacții ideologice și sociale consecvente,
Eram sincer iritat de convențiile și mediocritățile din jurul meu, de
prestigii locale, pe care nu dădeam - impulsiv, imprudent și, bineî

total needucat şi neipocrit - doi bani. Am fost nepoliticos, ţin bine minte, într-o împrejurare oarecare, cu C. Meissner, aşa-zisul „ultimul junimist", un profesoraş de provincie, de o imensă mediocritate, director al Şcolii Normale de la Copou, oaspete al familiei mele. S-a plâns indignat tatălui meu, foarte afectat de această împrejurare. îmi plăcea să citesc în linişte, netulburat şi eram totuşi târât, smuls de la preocupările mele, pe care le consideram cât se poate de fireşti şi legitime, şi dus în tot felul de vizite, care nu mă interesau câtuşi de puţin. Am luat odată, într-o astfel de împrejurare, o carte, pe care am deschis-o în plină vizită ceremonios-protocolară. Stupoare generală! Gazda, Dr. Numbert, un prieten al tatei, m-a admonestat cu blândeţe. —

Eram naiv, sincer şi brutal. N-aveam nici o noţiune de „maniere" şi formule de politeţe. Manifestam un „spirit critic" negativ, spontan, în forme naive şi pure, fără nici un control sau reţinere. Unele babe profund plictisitoare mă iritau teribil. Am fost declarat imediat „prost crescut", ceea ce şi eram, într-adevăr. însă la Mănăstirea Agapia - unde s-a petrecut într-o vară o astfel de scenă - Mircea Bârsan, violonist ratat, profesor la Conservator, om subţire şi inteligent, care mi-a reprodus această reacţie, a ţinut să adauge, ca să mă consoleze: „dar are ceva în cap". Probabil că... avea dreptate. Ceea ce însă era absolut sigur, strict social vorbind, era faptul că mă comportam - şi pe bună dreptate - profund antipatic. Nu suportam nici o convenţie, nici o constrângere, nici un abuz, nici o violenţă împotriva spontaneităţilor mele, bune sau rele. Mă comportam total liber şi faptul trebuia, în mod firesc, să mă coste. Ceea ce se va şi întâmpla cu regularitate pe parcursul vieţii mele.

Ştiu bine că azi „ideologizez" totul, dar pe atunci, lucrurile se petreceau altfel. Mult mai simplu, mai direct, mai concret şi, adesea, mai brutal, Detestam profund aşa-zisa „viaţă de familie". Aveam, mai ales, cele mai proaste relaţii cu mama, care nu mă iubea. De altfel, în acea perioadă, ea se ocupa de orice, numai de „creşterea" copiilor săi nu. începuse să construiască o casă, pe strada Ralet nr. 10 (la început locuisem în casa de peste drum, gard în gard cu G. Topârceanu), şi n-avea o altă preocupare esenţială. Plină de voinţă şi tenacitate, inteligentă, cu un anume spirit practic şi de organizare, dar şi cu un imens amor propriu, dominat de un orgoliu maladiv. Făcea uneori şi crize de nervi, puţin *toquee.* într-o perioadă, urma şi un fel de tratament, cu duşuri calmante. Considera orice ripostă a mea, orice „răspuns", drept o obrăznicie, iar o simplă „copilărie" o insultă personală, Şi atunci reacţiona mânios, vindicativ, fără nici o reţinere. Voia să se răzbune, să mă „distrugă" cu orice preţ. în timpul unei astfel de scene, ca să mă lovească în ce avem mai „scump", mi-a rupt, cu furie, în faţa mea, un mic album de timbre.

S-a rupt atunci şi ceva în mine. Gestul său mi s-a părut oribil, plin de cruzime. în astfel de împrejurări - şi altele asemănătoare - a fost distrus pentru totdeauna aşa-zisul „sentiment de familie". Familia n-a mai „comunicat" cu mine şi nici eu cu ea. Mai grav: orice afecţiune şi sensibilitate, orice expansiune sentimentală a devenit imposibilă. Admit că n-aveam o

astfel de structură. Nimeni nu este vinovat cum se naşte. Da
fi născut şi trăit într-un astfel de mediu ostil, străin, sau cel
legător, unde nu eram decât un intrus, un tolerat, m-a înstrăin
în mod inevitabil. De familie, de lume şi chiar de mine însum
un om slab şi dus de nas, nu mă iubea. Replica sa favorită, cân
era: „Nu ţi-'ar muri mulţi înainte". Evident, o astfel de amabi
făcea nici o plăcere. Să mai repet şi eu, după A. Gide, „famili
De altfel „scumpa mea familie" nici nu ştia cum să scape m
mine. M-a expediat, mai întâi, în exil, la Botoşani, la sora m
unde am făcut ultima clasă primară şi prima clasă de liceu.
era o persoană fină şi superioară. Iar soţul său, Vasile Pil
chefliu incorigibil, cu viaţă dublă, foarte simpatic şi plin
Botoşani am trăit singurele momente plăcute ale copilăriei m
legeam foarte bine cu verişoara mea, Lucreţia, şi admiram si
meu Laurenţiu, plecat imediat la studii, la Paris, după bacalaur
că va deveni un „om mare", o „personalitate". Viaţa mi-a ară
înşelat. A fost însă una dintre decepţiile cele mai puţin amar
cenţei şi tinereţii mele.

Mult mai gravă şi plină de urmări a fost o alta, o adevărată
de o cruzime pe atunci, pentru mine, inimaginabilă. Fără nici
şi înţelegere pentru vocaţia, temperamentul şi tendinţele m
am fost efectiv „închis" trei ani în Liceul Militar din Iaşi.
moment teribil, pe care îmi este foarte greu să nu-1 iau în t
am şi plâns, într-o după-amiază, sau două, în fundul curţii. A
prima închisoare a vieţii mele, pe care pur şi simplu refuz s
detalii, într-atât a fost de oribilă. N-aveam nici o afinitate cu
şi am suferit pe nedrept ani de groază. Din fericire, un accide
drept, care a dus la „reformarea" mea, a permis evadarea
situaţie imposibilă. De ea, până la urmă, şi-a dat seama
Direcţia liceului şi chiar şi... familia. Zeci de scene mă urm
Reţin' doar una singură: de represiune intelectuală absurdă
de matematică, un oarecare Menciu, m-a surprins citind o ca
tură, într-o oră de meditaţie, şi mi-a confiscat-o, sadic şi cu sc
făcut şi un... „raport" etc. 6 crimă teribilă! O traducere a *Da*
în *BPT.* O represiune culturală, aş spune, premonitorie. Ea s
diferite forme de-a lungul întregii mele vieţi. Pentru un om
preocupări nu pot să existe, cred, lovituri mai puternice şi

Fatalitate sau nu, am trăit de la început toată gama repr
este nici o exagerare. Am cunoscut de timpuriu şi intoleranţa
ideologico-totalitar, „fundamentalist". O scenă tipică. Ora
Liceul Şincai din Bucureşti, unde m-au dus aventurile mele
de familie tot într-un... internat. Colegi cu multe adeziuni
legionare. Preotul, profesorul de religie, cu certitudine, un legi
La un moment dat, el întreabă: „Cine ştie ce-a scris Sf. Augus
totală, penibilă. Ridic două degete şi fără a face - cum se spune -
încep să răspund, cu naivitate şi bună-credinţă : *Confesiuni,*

Dar n-am fost lăsat să continui, căci popa, furios, a început să țipe : „Vedeți, ateul ăsta știe și voi nu știți". De unde știa el că eram sau nu „ateu"? Și cine îi dădea dreptul să mă agreseze astfel? La acea vârstă și nivel cultural poți fi cel mult doar „indiferent". Evident că fusesem „turnat" de colegii legionari, cu care - într-adevăr - nu aveam nici o afinitate.

Duceam și un alt stil de viață extrașcolară, să-i spun, vag „mondenă". La mesajul și „asceza" legionară eram total refractar. Făceam uneori excursii, cu fete, cu mașina unui coleg mai apropiat, Râul Grigoriu, în împrejurimile Iașului. La liziera pădurii Breazul am surprins odată, într-o duminică dimineața, ședința unui cuib legionar, așezat în cerc. Evident, două lumi incomunicabile. Mi se părea și straniu și abuziv amestecul preoților și al Bisericii în politică. In 1935, țin minte foarte bine, am privit întâmplător, amuzat, dar și cu consternare de pe trotuarul din față, cortegiul și procesiunea ieșită din Mitropolie, a „sfințirii" partidului Goga-Cuza. Cu prapuri, cruci și icoane, cu steaguri. Ce rost avea această întreagă mascaradă? Mi se părea și stranie și grotescă. Aveam 14 ani și începeam să raționez „ideologic". Era primul spectacol politic negativ la care asistam și față de care reacționam de pe acum în mod critic.

Simțeam, mai ales instinctiv, o repulsie totală pentru recuperarea și manipularea politică a religiei. Pe parcurs, m-am convins că între ceremonialul religios și emoția sacrului, a *numinosului* (ca să-l citez pe R. Otto, din *Das Heilige),* nu există de fapt nici o legătură esențială. Adevărata emoție religioasă este fulgerarea lui *ganz andere.* Iar aceasta este totdeauna rară, foarte rară. Restul nu este decât convenție, ritual, ceremonial, deprindere exterioară. Un formalism social, cu funcționalitatea sa, dar fără nici un conținut interior real. Nu-mi fac nici un complex din a recunoaște că eram total străin de toate formele „sacralității". M-am născut, m-am format și am rămas, până azi, un spirit eminamente laic. Larg tolerant, respectuos față de toate confesiunile posibile, dar laic, profund laic. Nu pretind că este o calitate, dar nici un defect. Doar o trăsătură psihologică între altele și nimic mai mult.

Adevăratul traumatism, cu urmări profunde, chiar decisive pentru întreaga mea viață intelectuală, s-a produs ceva mai târziu, în clasa a opta, ultima, de liceu. Debutasem în *Jurnalul Literar,* în 1939 - în condiții pe care le voi menționa într-un capitol următor -, și nu bănuiam câtuși de puțin catastrofa ce va urma. Și azi sunt plin de revoltă împotriva sancțiunilor primite, căci nu făcusem nimic reprobabil. Dimpotrivă. în două cuvinte : la ora de română, un profesor profund mediocru, un anume M. Gafițeanu, m-a interpelat, foarte agresiv, dacă eu sunt autorul articolului despre H. Sanielevici din *J.L.* Am răspuns afirmativ, sigur pe mine, probabil chiar infatuat și „obraznic". Nu ascund că acest belfer, care spunea numai banalități și platitudini, îmi era profund antipatic și că în ochii mei se citeau, cu certitudine, și ironia și „spiritul critic", ce se trezise și luase și forme publicistice, care răsturnau, într-adevăr, o întreagă ierarhie, și nu numai didactică. S-a repezit la mine, de la catedră, cu o viteză și o violență extraordinară și mi-a tras pe loc două palme. Am fost luat prin surprindere și m-am prăbușit pe bancă. Nu mai

țin bine minte, în detalii, desfășurarea „evenimentelor". Știu doar c
declarat, indignat, „grevă" totală. Nu m-am mai dus la școală trei zile
atunci erau alte relații sociale. Tatăl meu, director al Regionalei CFR,
un fel de „șef de instituție", a tratat cu directorul Seminarului Pedag
soluționarea conflictului. Voi primi nota 10, din oficiu, la română, pâ
sfârșitul anului și nu voi mai fi examinat niciodată. Dar tot n-am sc
Fără nici un preaviz, G. Călinescu a întrerupt brusc apariția *Jurn*
Literar. Motiv ca același odios M. Gafițeanu să mă apostrofeze, și t
public, în clasă, că el... plătise abonamentul pe tot anul. Ca și cum e
colaborator ocazional și anonim al revistei, eram răspunzător de edit
și apariția sa...

încerc să definesc și să evaluez, la mare distanță și cu răceală, î
acest incident, pe care-l consider „simbolic". Și mai ales premonit
într-un dublu sens. Mai întâi, social. Stupoarea întregii clase, când a
că un coleg, în definitiv un oarecare, era... publicist, a fost totală. Am s
imediat izolarea, boicotul moral, golul care s-a format imediat în jurul
marginalizarea brutală. Ieșisem din rând, din „normă". Mă singulariza
Ceea ce nivelarea comunitară nu acceptă în nici o împrejurare, nicio
Am fost pe loc „stigmatizat". Acest destin, în diferite forme, unele foarte g
mă urmărește până azi. Știu acum bine, bine de tot, ce înseamnă realiz
strict individuală. Și singurătatea care-i urmează în mod inevitabil.

în același timp, am făcut cunoștință și cu întreg mecanismul repres
unei instituții. Mi-am dat seama cum se pune în mișcare și cum fu
nează. Autoritatea, de orice tip, nu acceptă să fie ignorată și cu atât
puțin sfidată. Și ea trece, imediat, la represalii. Voi cunoaște, la mai
de un deceniu, și de fapt imediat după 1944, modul de funcționare al r
siunii totalitare. Perfecționat și extins la scară națională. Deocamdat
încercat o profundă repulsie antiprofesorală, pentru belferi și belfe
pentru toate formele de învățământ autoritar și represiv. Respingeam
disciplină brutală și lipsă de libertate. Mai ales în materie de studii și le
Această oroare mi s-a transmis până azi. Și când cineva continuă să
adreseze cu „domnule profesor", mă stăpânesc să nu izbucnesc. Uneori,
sunt mai bine dispus, protestez doar ironic. De pildă, recent, la Bucu
la prezentarea nr. 59 al *Sferei Politice,* când Ilie Șerbănescu mi s-a ad
astfel. Om inteligent, nu s-a supărat de apostrofarea mea, destul de di
A declarat doar ironic și bonom că a „luat act că nu sunt profesor".

Toate aceste adversități premature au făcut din mine un inconfor
un recalcitrant, un „rebel" înnăscut. Trebuie să repet și chiar să subl
acest defect (dacă el este într-adevăr un „defect"), deoarece el mi-a m
existența și mi-a produs - eufemistic spus - numai „neplăceri", până a
forme moderate sau violente, am fost totdeauna un intransigent și
puțin adaptat vieții sociale. Baricadat interior, respingeam - într-o form
alta - orice formă de constrângere sau de ipocrizie. Refuzul meu avea totd
ceva radical și definitiv, deci insuportabil. Am rămas până în per
actuală un „nesupus", un „refractar" ireductibil. Când am căzut, mul
târziu, pe o reflexie a lui A. Gide, din *Jurnalul* său (24 februarie

despre lumea care va fi salvată doar de *Ies insoumis,* nu am putut să nu-i dau dreptate. Am făcut pe loc chiar o... fişă. Nu pretind deloc, dar absolut deloc, nici de data aceasta, merite deosebite, excepţionale. Dar, exprimându-mă mereu fără nici o inhibiţie, continuu să cred — si cu cea mai mare convingere - în valoarea incomparabilă a independenţei şi opoziţiei împotriva nivelării totalitare. împotriva oricăror forme de tiranie, absolutism şi intoleranţă. împotriva reprimării culturii liberale. Ştiu bine ce vorbesc, deoarece am cunoscut represiunea, agresiunea şi ostilitatea - după cum am menţionat mai sus - încă din copilărie. Ştiu ce înseamnă furia, indignarea şi revolta. Nu pretind că astfel de reacţii sunt totdeauna justificate, scuzabile sau eficiente. Dar sensul lor terapeutic, simbolic şi ideologic mi se pare perfect legitim. Indiferent la orice consecinţe practice, imediate, inevitabile.

îmi explic, în acelaşi timp, de ce nu am, nu pot avea, oricât aş regreta, „amintiri frumoase". L., mai ales, ar putea să se considere nedreptăţită! Dar conflictele sufleteşti pe care le-am evocat explică şi, cred, din plin, reacţii strict obiective şi incontrolabile. Oricât aş dori, sau nu, acest *seif control,* atât de necesar, totuşi.

3

Mediul ieşean

Cu aceste predispoziţii, agravate de ambianţa în care m-am for
primele experienţe sociale directe nu puteau fi decât la fel de negative.
este vorba de un „Iaşi" pierdut undeva în ceaţă, reconstituit doar din ima
discontinue, disparate, destul de haotice. Pe scurt, o iluzie şi, în orice
o falsă imagine, foarte fragmentară, particularizată şi subiectivă. Şi,
ales, din perspectiva mea interioară, profund asocială.

Colegii de la Liceul Militar nu mi-au spus nimic, niciodată. I-am uit
altfel pe toţi, cu cea mai deplină indiferenţă. Când, după 1989, s-a const
un fel de „Asociaţie" şi mi-au trimis invitaţii de întrunire a „Promoţiei",
răspuns. Dar nu din spirit de ostilitate, ci pur şi simplu dintr-o totală
de afinitate şi de aderenţă cu această profesiune. O tristă pagină a copil
mele. Mulţi colegi deveniţi ofiţeri au murit - regretabil - la asediul Od
Alţii, deblocaţi, mai bine adaptaţi, unii chiar „şmecheri", s-au reciclat
„antrenori sportivi". Păstrau o mentalitate de castă militară, vizibil anti
lectuală. Ce legături aveam cu ei? Nici una. „Şeful clasei", un oare
Jareghie, nu ştiu să se fi „ilustrat" într-un mod oarecare. Simţeam în
el tipul lichelei servile, convenţionale şi carieriste, „specific naţionale".
doar o singură scenă, stranie şi profund umană în felul său: un coleg,
ţinut minte numele (Cantaragiu), nu declarase, la admitere, că era, de
musulman. Venea, de altfel, din Dobrogea. Se scula noaptea şi făce
ascuns, rugăciuni rituale. Faptul a produs o mare senzaţie. Nu-mi ami
însă nici de urmări deosebite şi cu atât mai mult de delaţiuni şi repres

Clasa a şasea, la Liceul Internat (unde, evadat în libertate după coşn
Liceului Militar, m-am comportat dezordonat, anarhic, haotic, cu u
foarte negative, agravate şi de... reclamaţiile repetate ale mamei;
neverosimil, dar este purul adevăr), era mai interesantă, în felul ei.
cu eternul procent inevitabil de mediocrităţi, cu atât mai stridente c
proveneau din familii ilustre: fiii lui Ionel Teodoreanu, de pildă.
dintre ei a devenit un vag ilustrator de carte, mi se pare, şi... cam
Altul? Nimic. Puţini s-au „realizat" într-un fel oarecare. între alţii, co
meu de bancă, Florin Apotecher, medic, emigrat şi bine instalat în Germ
Un alt coleg, tot evreu, Hefter, fiul directorului unui ziar local. Vital, vo
cu părul roşu, a murit tragic, în naufragiul vasului *Struma.* Voia să emi

în Palestina, în 1940. Un alt coleg, fiul ministrului de Interne Ion Inculeț, a emigrat în străinătate şi a ajuns profesor universitar, undeva, în Canada sau SUA. Singurul care a dat o contribuție culturală reală a fost Paul Petrescu, serios şi de valoare, autor de lucrări meritorii de etnografie. Când am venit în SUA, în primăvara lui 1990, a ținut neapărat să mă revadă. Ne-am întâlnit cu cea mai mare plăcere. Vorbeam un limbaj comun. „De ce ai plecat?" „Pentru fiul meu, care n-ar fi avut nici o şansă." Alibiu sau nu, acelaşi răspuns l-am primit, cu ani în urmă, şi în Elveția, de la un alt fost coleg de la Şincai, emigrat şi el, Dr. Corbu. Devenise director de spital la Târgovişte. Avea maşină şi paşaport, călătorea. Nu văd de ce m-ar fi mințit. Mici mărturii-documente de epocă, elocvente în felul lor.

Aveam un fler instinctiv şi o aversiune înnăscută pentru carierişti, oportunişti şTlichele sociale. Doar două „cazuri", care ilustrează şi două momente istorico-sociale tipice ale României de după 1940. în timpul rebeliunii legionare, „şeful clasei", devenit ulterior Dr. Cerchez, un oarecare, putea fi văzut, împreună cu fratele său, în... cămăşi verzi. I-am întâlnit, odată şi împreună, patronați de mama lor, mândră de odraslele sale, bine costumate, în piața Sf. Spiridon. Dar nu în orice fel de cămaşă. Ci în... cămăşi de *soie ecrue,* de cea mai bună calitate, croite elegant. Intelectualitatea română se adapta ca totdeauna. Un reflex tradițional. Dar *high standing.* Şi mai tipică s-a dovedit traiectoria unui alt domn, Mircea Cosmovici. Jnfatuat, fiu de profesor universitar, cu aere prematur-elitiste, de parvenit de vocație, profund antipatic. L-am intuit bine. Căci a devenit nu numai profesor universitar la Drept, ceea ce în definitiv este posibil, dar şi „academician". Explicația este foarte simplă: a fost profesorul omului politic Adrian Năstase, care şi-a trecut „doctoratul" cu acest ilustru coleg. Ce bine îmi pare că am refuzat să devin şi eu... „academician", „coleg" cu astfel de specimene suficiente şi carieriste.

Toate acestea nu sunt decât fleacuri „memorialistice", deşi au şi ele semnificația lor. Evenimentele politice se succedau rapid şi mă puneau în fața unor noi şi teribile realități. Reacționam foarte critic, plin de indignare. Detestam, în primul rând din instinct, totalitarismul, pe atunci hitlerist şi legionar. Eram, în limbajul epocii, un „filoenglez înverşunat" (cum suna şi o fişă a Siguranței din Iaşi, pe care am „văzut-o", mai târziu, la ancheta de Securitate) şi credeam în victoria Aliaților. Superioritatea democrațiilor occidentale mi se părea indiscutabilă. Nu ştiu de unde venise Râul Grigoriu în clasă cu câteva batiste imprimate cu *Union Jack,* pe care le-a dat unor prieteni de încredere. Lecturile mele „ideologice" erau, pe atunci, foarte puține. Dar chiar dacă ar fi fost sistematice sau total inexistente, reacția mea ar fi fost aceeaşi. De o imensă repulsie pentru fanatism, intoleranță şi crimă. Pentru dictatura de orice speță. Pentru a avea o atitudine democratică şi filoaliată nici nu aveam nevoie de studii savante. Prin 1941-1942, ascultam, cu destulă regularitate, postul de radio gaulist: *Ici Brazaville, poşte național frangais.* Se auzea foarte bine şi puteam să-mi fac o opinie independentă despre ansamblul fronturilor de luptă.

Am parcurs deci, în felul acesta, toate dezamăgirile şi momentele dezgu
toare ale epocii. Asasinarea lui Armând Călinescu, în septembrie 1939
către legionari, m-a umplut, mai presus de orice, de oroare. Dar şi re
saliile care au urmat au fost, orice s-ar spune, de o sălbăticie fără preced
în Iaşi au fost împuşcați, fără judecată, trei legionari şi aruncați în str
Am văzut pe unul dintre ei, lângă Palatul Administrativ: un tânăr, cu p
tuns scurt, cu fața în sus, ochii deschişi, sticloşi, cu gura căscată. Un spe
col hidos. Martorii oculari mi-au povestit şi despre masacrul evreilor d
strada Păcurari, de către un *Einsatzgruppe* S.S., dar orientați de po
locală şi legionară. La fel şi despre unele scene din curtea Chesturii şi de
„trenurile morții". Despre obligativitatea „stelei lui David" ce să mai sp
M-am întâlnit, întâmplător, cu un avocat cunoscut, respectabil, care
ruşine, nu ştia cum să şi-o ascundă mai bine. Era cusută pe palton,
prudență, mai jos, în aşa fel că putea s-o acopere uşor. Simțeam o compăti
pur umană, dar abstractă. O solidarizare mai curând „ideologico-teoreti
Nu aveam relații directe cu aceste victime ale discriminării rasiale.

O scenă de terorism legionar mi-a rămas, mai ales, în memorie. Am a
repede, doar la două-trei ore, că Petre Andrei s-a sinucis. Locuința fami
de pe Lascăr Catargiu, era foarte aproape de str. Ralet. M-am dus în g
să văd ce se întâmplase. La poartă, doi legionari nu m-au lăsat, la înce
să intru în curte. Am insistat, am protestat, am arătat că sunt coleg c
fostului ministru. Purtam, de altfel, şi pantaloni scurți. Eram, sau păr
cel puțin, total inofensiv, astfel că, în cele din urmă, mi-au dat drumul.
intrat în camera din fund, în bucătărie. Petre Andrei era întins pe m
Doamna Andrei plângea consternată, în tăcere. Cei doi fii, mai cu
speriați şi uluiți. Dar cel mai revoltător spectacol îl ofereau alți 4-5 legion
adunați în bibliotecă. Vociferau, se agitau, comentau tare. Un comportan
de o vulgaritate incredibilă. Povestea cu „dosarele" nu este, nici ea, c
recentă. Poliția legionară pusese mâna pe unele scrisori extraconjugal
lui Petre Andrei, către o inspectoare şcolară, şi-1 şantaja cu publicarea
De ruşine, s-a spânzurat.

Ce repede se uită toate, inclusiv gestul meu de solidarizare spontan
pe timpuri! Azi, Dl. Petre P. Andrei, o profundă mediocritate, totuşi „
fesor universitar" - care trăieşte efectiv, moral şi material exploa
Fundația „Petre Andrei", inclusiv lucrările şi manuscrisele tatălui său
îngăduie, în presa locală, să... nu-mi întindă mâna, insinuând mizerii s
riste... Nu am răspuns şi nu voi răspunde niciodată la astfel de abjecții.
este un mare „rezistent". Dar în 1947-1948, când, într-adevăr, am sta
vorbă despre reorganizarea TUNȚ (tatăl său fiind şi membru PNȚ), nu
cum să schimbe vorba. De frică, din laşitate, din prudență, să spune
Alte scene „legionare" nu mai rețin, cu excepția uneia, la care n-am asi
dar care a făcut ocolul laşului intelectual. O comemorare a lui N. Io
asasinat recent - organizată la Facultatea de Litere a fost spartă de o ec
de legionari. Furioşi şi bine înarmați. Conduşi de cine? Azi, pare incred
de viitorul mare lingvist, de reputație internațională, Eugen Coşeriu.
i-am făcut, la una din revederile noastre tardive, o ironic-„delicată" alu

a râs... Dar, pe atunci, nu era deloc de râs. Scena pare suprarealistă. Ca şi cea cu Nego, suit pe Prefectura din Sibiu, cu o mitralieră în mână, în timpul rebeliunii legionare... Am tot dreptul, cred, să fiu cel puţin satisfăcut că n-am fost contaminat, în nici un fel, de astfel de aberaţii, despre care nu ştiam pe atunci, încă foarte bine, dacă sunt numai sinistre sau doar profund ridicole.

Basarabia a fost cedată. Din pod, cu un binoclu, priveam mulţimea de refugiaţi strânsă pe malul Bahluiului. Căruţe, vite, o învălmăşeală greu de descris. Trupele germane au venit şi ele. La noi, în casă, au fost încartiruiţi doi subofiţeri, *Feldwebel-i.* Corecţi, dar comunicarea era dificilă din cauza barierei lingvistice. Când artileria antiaeriană începea să tragă, ei ne lămureau: *Flakartillerie...* în gara Iaşi, multe trenuri cu răniţi germani. Disciplinaţi şi deloc demoralizaţi. Doar, uneori, dezamăgiţi. Li se dădea ceai... *ohne Zuckerl* Făceam o simplă constatare, o precizare „germanică" şi nimic altceva. O scenă mai mult decât anecdotică: la cofetăria *Georges,* de pe Lăpuşneanu, mâneam prăjituri una după alta, cu un grup de fete şi băieţi. Doi ofiţeri germani, de la o masă vecină, ne priveau cu mare atenţie... La un moment dat, unul dintre ei se apropie, ne salută foarte politicos şi întreabă, destul de timid, dacă mai pot comanda... încă o prăjitură. Am pufnit cu toţii în râs. „Câte doriţi." *Naturlich.* Ofiţerul s-a simţit ridicol. Venea dintr-o ţară strict raţionalizată, în regim de război, şi nu-şi închipuia că, în România, pe atunci, nici nu existau cartele. Ele au fost introduse, foarte aproximativ de altfel, doar spre sfârşitul războiului, când am asistat la o altă scenă.

De această dată de o mare cruzime prin consecinţele sale. Lecturi ulterioare mi-au consolidat-o în memorie. Ore întregi am urmărit, într-un fel de fascinaţie a spectacolului insolit, de lângă fostul cinema *Sidoli* (azi demolat), retragerea unor unităţi de cavalerie din armata generalului Vlasov. Mă uimea, mai ales, echipamentul lor nou, harnaşamentele impecabile. Era evident că hitleriştii făcuseră un efort şi oTnvestiţie considerabile. Dacă invazia hitleristă ar fi avut şi o altă orientare ideologică, nu de „cucerire", ci de „eliberare", inclusiv prin reîmproprietărirea sistematică a ţăranilor şi desfiinţarea colhozurilor, soarta războiului ar fi fost foarte probabil alta. Ruşii s-ar fi bătut altfel. Dar ei au fost în continuare jefuiţi şi loviţi mai ales în sentimentul naţional, exploatat cu abilitate, în sens patriotic, de Stalin. Sper să revin - cândva - asupra acestui aspect, care, în perspectivă istorică, mi se pare capital. Dar un caporal mărginit nu putea înţelege aceste acţiuni abile, de fineţe politico-ideologică. La Securitatea din Iaşi, cineva stătuse în celulă cu ofiţeri „vlasovişti", condamnaţi la moarte pentru trădare. Când erau chemaţi, unul câte unul, îşi făceau cruce şi plecau demni. Pe faţa martorului ce-mi povestea, citeam - la ani distanţă - groaza, stupoarea, admiraţia şi, mai ales, frica. O frică de moarte. De altfel, întreaga armată, refugiată în zona de ocupaţie britanică din Germania, a fost predată lui Stalin, care i-a deportat sau executat pe toţi. „Nu este momentul să fim sentimentali", a comentat sec ministrul de externe britanic de atunci Sir Anthony Eden. *Indeed!*

Marea experienţă, trezirea la adevărata realitate, a fost însă cea sovie
Abuzul, insolenţa de mare putere şi secretomania le-am observat, pe
prima dată, zile întregi, la staţia CFR de frontieră Vicşani, din Bucov
In ce împrejurări? Tatăl meu fusese numit şeful comisîeT3e predare a m
rialului rulant CFR din Basarabia, una din clauzele ultimatului din 1
M-a luat cu el ca într-o „excursie", într-un fel de „vacanţă". Trebui
predăm 300 de locomotive şi 3 000 de vagoane noi, într-o perfectă star
funcţionare. Şiruri întregi de locomotive, aduse din toată ţara, aştepta
rând, căci comisia sovietică era şi foarte înceată şi, mai ales, foarte difi
Ea sosea la punctul de frontieră, cu un mic tren cu toate ferestrele vagoan
date cu var. O manie pur conspirativă, inutilă. Din ele coborau polit
importanţi, aroganţi şi cusurgii, însoţiţi de translatori şi de o secret
care vorbea româneşte. Era, probabil, o basarabeancă: pulover roşu, în
la gât, sâni enormi. Iar între sâni, un mare medalion: portretul lui... St
O apariţie grotescă, obraznică, folclorică în felul său. Greu de uitat, în
caz. Un produs pur al dezumanizării reificate a sistemului. Era o fiinţă
fără îndoială, dar cu un comportament şi gesturi de paiaţă mecanică. A
prima mea cunoştinţă directă cu „omul nou" sovietic.

4

Descoperirea cărților

Voiam, la început, să intitulez acest capitol „Formația intelectuală". Dar ar fi sunat prea pretențios, pedant şi - mai ales, în esență - inexact. Desigur că se poate vorbi şi de o anume „formație intelectuală" incipientă. Doar că definiția este, de fapt (pe lângă defectele amintite), prea generală. Ea se poate aplica, în definitiv, oricui. în cazul meu precis, au intervenit şi unele aspecte specifice, particulare. Ele singure sunt, de altfel, de reținut. Uneori, astfel de confesiuni pot părea „naive", „copilăreşti". îmi asum'însă, încă o dată, şi acest risc.

Trebuie să recunosc, mai întâi, fără nici o ostentație, dar şi fără inhibiție, că studiile universitare, la Iaşi, în refugiu, apoi la Bucureşti, n-au avut,' în ansamblul lor, nici o influență reală asupra mea. Voi arăta imediat că unele cursuri şi unii profesori, doi-trei, m-au interesat, într-adevăr. în general, însă, atmosfera universitară nu numai că nu mă satisfăcea, dar mă şi irita, prin lipsă totală de actualitate şi inadecvare la momentul istoric pe care-1 străbăteam. Venea, mai ales, în directă contradicție cu toate aspectele şi căutările mele intelectuale de atunci. Nu discut, bune-rele, cum erau. Dar erau „ale mele" şi le credeam pe deplin justificate. De unde, o atitudine de neaderență ostentativă, vizibilă, adesea chiar agresivă. O revendicam şi atunci şi o cred legitimă şi acum. Mecanismul funcționa, abstract şi anacronic, în gol. Ca şi cum n-ar fi existat război, nici refugiați, nici pierderi de teritorii, nici înfrângeri militare. O falsă occidentalizare şi o totală (cel puțin aparentă) depolitizare dominau Facultatea de Litere din Iaşi, pe care o „frecventam". Dar, repet, fără nici o convingere. Aveam toate motivele mele.

Câteva scene le-am reținut, probabil, pentru valoarea lor simbolică. îmi este greu să uit, de pildă, un discurs complet ridicol, franțuzit şi graseiat al lui Dan Bădărău, adresat unui grup de studenți români transnistreni. îmbrăcați ca vai de capul lor, veniți din cine ştie ce colhoz, fără nici o inițiere în cultura, o, vai!, „occidentală". Aceşti tineri erau invitați superior şi distant să i se integreze, s-o asimileze, s-o studieze. Bineînțeles, bieții tineri nu pricepeau nimic, dar absolut nimic, picați efectiv din lună. Şi fără vina lor... Sau mesajele aerian-„umaniste" ale lui Al. Claudian, de la cursurile de sociologie. Va publica, prin 1946-1948, chiar şi o carte despre... cauzele antisemitismului, care nimerea - în ambianța de atunci - ca nuca în perete, de altfel

total ignorată. Că avea, în esență, dreptate era indiscutabil. Sau oferta, ti
moravurilor universitare de atunci, de a deveni... „negrul" lui Gh. Zâne, a
profesor şi autor serios. Sau, mai ales, o scenă cu B. Munteanu, la Bucure
în anul IV, când într-o controversă la un seminar cu V. Lipatti (Mo
Lovinescu, declarându-se de partea mea) a emis un profund aforism, profit
şi de un facil joc de cuvinte: „M. Marino n'est pas encore Martino". Tre
precizat că acest Pierre Martino era doar autorul unei monografii dida
despre *Parnasse et symbolisme.* în nici un caz n-a fost un critic francez, m
sau mai puțin mare. Un mic belfer „sorbonard" oarecare şi nimic mai m
Constituia însă pentru B. Munteanu un exemplu strivitor, cu care
neapărat să mă „desfiinţeze". Evident, se simțea, din întreaga mea atitud
repulsia antididactică, antibelferească şi ea nu putea să nu i se transm

Singurul profesor universitar, în sensul obişnuit al cuvântului, de
care păstrez amintiri frumoase şi recunoscătoare a fost N.I. Popa, prof
de franceză, cu studii de doctorat ratate (regret că trebuie s-o menţio
la Sorbona. Pregătea un „doctorat de stat", cu o teză despre *Le senti*
de la mort chez Ies romantiques francais. I-a fost refuzată sub motivu
are „multe scântei, dar nu suficiente să facă lumină". M-a surprins
neplăcut reactualizarea acestui episod, de către un istoric literar ieş
sub titlul *Pildele unui doctorat ratat* (C.L., 7, 8, 1998), numai din org
publicării unor „documente inedite", de altfel de mică importanță. N.I. P
avea reflexul citatelor intrate în sânge şi le reproducea chiar şi pe cele
erau defavorabile. A publicat, totuşi, la P. Champion, în două volum
bună ediție critică din *Les Filles du Feu* de Gerard de Nerval, specialita
sa, cu care şi-a trecut şi doctoratul în țară.

A fost inițiatorul meu în „literatura comparată", la nivelul de at
(J.M. Carre, F. Baldensperger, P. Hazard, de care auzeam pentru p
dată). îmi împrumuta multe cărți, îmi dădea o atenție aproape pate
M-a introdus ca bibliotecar (fără nici o vocație, mă grăbesc să adaug)
Centrul Francez din Iaşi, condus de un lector Charles Singevin, venit
Polonia, suficient, mie profund antipatic. A împins devotamentul până a
încât, după „comprimarea" mea de la Bucureşti, m-a recomandat Facul
de Litere din Iaşi, la catedra de franceză, de unde am fost eliminat, din
foarte repede. Ceea ce i-a atras reproşuri şi sarcasme colegiale, între a
din partea marelui savant Dan Simonescu, autor de extrase obscur
amintire luminoasă, pozitivă şi, dacă mă gândesc azi bine, aproape nev
similă pentru mediul universitar ieşean. N.I. Popa intuise un interes
pe atunci foarte rar, din partea mea - un simplu student - pentru stu
„comparatiste" şi s-a purtat cu mine admirabil în toate împrejurările. Re
că viața m-a despărțit de el, ca şi de alții. Dintre profesorii bucureşte
bună amintire doar despre Tudor Vianu, cu oratoria sa academică, pla
dar cu idei limpezi şi bine organizate. M-a interesat cursul său de „
dologie literară". Este însă greu de spus că ceea ce am numit mai t
„critica ideilor literare" s-a născut atunci.

Despre puținii colegi, doar amintiri mediocre şi chiar proaste. E
într-un fel, un personaj cu totul insolit şi deloc simpatic. în primul

din cauza situației mele militare cu totul speciale. Legea Antonescu prevedea, în cazul „amânării pentru studii", condiții deosebit de drastice : toate examenele trecute, în prima sesiune, cu nota maximă, plus o taxă militară de 12% din veniturile părinților. Din tot Iaşul doar trei tineri împlineau aceste exigențe draconice. La *Comisariatul militar* eram cunoscuți ca nişte cai breji, „amânați" în silă, cu cea mai vie antipatie. Căci nu puteau să pună mâna pe noi şi să ne trimită pe front. După război, am intrat în „surplus de contigent" şi am rămas neinstruit până la moarte, fără satisfacerea serviciului militar, spre... profunda mea dezolare.

Colegi şterşi, mărunți, unii însă aroganți precum un domn Valeriu Stoleriu, ulterior un fel de vag publicist şi chiar „universitar", sub pseudonimul Val. Panaitescu. Ne antipatizam reciproc. Ne-am revăzut cu neplăcere şi la *Bibliotheque Naționale,* la Paris, unde venise, o perioadă, ca „lector". Făcea şi germana şi pe atujici, din acest punct de vedere, era (nu văd de ce n-aş recunoaşte) superior. Apoi, am „recuperat". Dar invidia şi veninul nu şi le putea stăpâni. Devenit, între timp, şi eu „autor", „doctor" şi chiar „doctor docent", ne-am reîntâlnit (cred, cu ocazia primei vizite în țară a lui Matei Călinescu), la Decanatul Facultății de Litere din Bucureşti. Nu s-a putut stăpâni să nu mă apostrofeze, arogant şi superior, de ce citez izvoare germane, când la Iaşi nu ştiam această limbă? I-am răspuns, pe acelaşi ton, că între timp„ m-am... „reciclat". Ceea ce era adevărat. Rețin, din cauza nefericitei mele memorii afective, şi alte două mici scene de „agresiune". Una, efectiv crudă, brutală, alta amuzantă şi cu bătaie lungă.

Eram coleg cu G. Mărgărit, poet, de oarecare valoare în felul său, şi el discipol „călinescian", fără consistență ideologică (a semnat în presa ieşeană un penibil şi chiar dezgustător text de dezavuare a partidelor de opoziție: *Am fost la istorici).* Boem incorigibil, dezordonat şi cinic. Articolul a fost inspirat de Iacob Popper, pe atunci ideolog ieşean marxist... Ieşind într-o zi de la cursuri, am scăpat pe jos o mapă cu fişe, note. A izbucnit sarcastic, în public, cu voce tare, stridentă, batjocoritoare, declarându-mă - umilitor în intenția sa - că sunt „un amestec de N.I. Popa şi G. Călinescu". Ca şi cum a face fişe ar fi fost ceva compromițător şi chiar infamant. Repulsia „superioară" pentru cultura organizată a unui poet împrăştiat şi provincial oarecare. Mai pozitivi s-au dovedit N. Barbu, devenit critic teatral, cu care m-am reîntâlnit şi după revenirea în actualitate, şi Matty Aslan, coleg cu fratele meu, ulterior caricaturist bine cunoscut.

A doua scenă este de o mare savoare. Eram în anul întâi sau doi de facultate. Mă întorceam radios acasă cu un vraf de cărți sub braț, împrumutate de la Bibliotecă. Mă întâlnesc cu două colege, cu care aveam relații, să spun, mai mult sau mai puțin „mondene". S-au uitat lung la mine, m-au măsurat de sus până jos şi una dintre ele mi-a spus, stânjenită, pe şoptite : „Tu eşti un băiat bun". Dar sensul exact era: „Tu nu eşti de noi. Vezi-ți de cărțile tale". Un fel de... *Zanetto, lascia le Donne, e studia la matematica,* din *Confesiunile* lui J. J. Rousseau (VII). Diagnosticul, trebuie să recunosc, era realist şi exact. Intuiția feminină nu greşea. Nimic de adăugat în plus.

Adevăratele aspecte ale izolării, individualismului şi „sălbăticiei"
definesc foarte bine totala singurătate morală şi culturală a acestei peri
Mă „dezvoltam" singur, spontan, aproape „anarhic", în cel mai pur s
autodidact. Fără profesori („cazul Călinescu" va fi evocat ulterior, cu
special). Fără dialog real şi confruntări utile. Izolat şi orgolios. Incom
irascibil, inclusiv din motive familiale. Fără nici o preocupare de „dip
sau „carieră" viitoare, spre marele scandal al tatălui meu, mai ales, ca
pricepea nimic, dar absolut nimic, din preocupările mele. Om subți
felul său, diplomat de la Charlottenburg, în Germania, amator de căr
studii şi de pian la Conservator. Dar steril, timid, dominat de o soție tir
pe care nu vreau s-o mai „denigrez" postum, deşi s-a purtat (...) cu

Mă plimbam uneori absent pe culoarele facultăților ieşene şi mă între
sincer, „ce caut în această galeră", cu care nu aveam nici o legătură
Pe coridoare întâlneam, uneori, figura alb-blondă a lui Franz Babi
turcolog german eminent. Un adevărat savant, picat în Iaşi parc
cosmos, cu aerul său mereu derutat şi străin. Citeam etichetele pompo
unele uşi, gen: „Institutul de turcologie" sau - şi mai exotic! - „Institut
papirologie" *[sic!]* şi altele. Şi-mi ziceam: câtă dreptate avea Titu Maior
(descoperit recent) cu a sa teorie a „formelor fără fond"! Mă simțea
rătăcit, într-o instituție străină şi artificială, cu care nu aveam, efectiv
o afinitate. Trăiam doar într-o lume a mea, care avea şi ea justificările

Cea mai mare insultă şi nedreptate pe care mi-o făcea mama, care
să mă umilească şi să mă „desfiinţeze" cu orice preț, era veşnica sa acu
„Dacă te-aş vedea studios". Fiindcă nu luam, să spunem, note bu
matematică şi la alte materii. Când eu, dimpotrivă, eram într-adevăr st
şi chiar foarte... „studios". Cred că întreaga mea „viață" a dovedit-o. D
felul meu. Nu „studiam" decât ceea ce mă interesa, ignorând restul
manuale mi s-au părut foarte bune: *Psihologia* de Mihai Ralea, *Soc*
de Petre Andrei şi *Istoria universală* (pentru clasa a opta) de Andrei O
Le-am păstrat cu grijă, rătăcite, din nefericire, în refugiu. Nimic echiva
nici pe departe, în perioada actuală. încă din clasa a şasea, începus
învăț serios, din proprie inițiativă, şi englezeşte după manualul (
bun)'al lui LA. Candrea: *I learn English.* Făceam liste de cuvinte, în s
de prepoziții şi adverbe, pe foi de hârtie, pe care le fixam pe perete
fața patului, ca, la deşteptare, să le recitesc şi să le memorizez bine.
şaptea şi a opta, am luat lecții particulare şi de franceză cu o domn
profesoară bătrână, Djionat, care mi-au fost foarte utile. De altfel, du
moment de „criză", repede resorbită, viața mea intelectuală, tot mai
ficată, avea să se dezvolte ascendent. Şi cu un sens precis. Câteva î
jurări şi detalii sunt - oricât aş dori să evit „anecdotele biogra
inevitabile. Edificatoare, mai întâi pentru mine însumi, pentru clari
şi „înțelegerea" mea personală, în primul rând.

' Un accident fericit a fost că m-am născut, totuşi, într-o familie de intele
(o veche familie ieşeană, în treacăt fie spus, menționată şi în *Arhon*
Moldovei a Paharnicului Sion şi în cea modernă şi ştiințifică a lui Mihai-
Ungureanu, tânărul, recentul şi simpaticul Secretar de Stat la Exter

împrejurare hotărâtoare: o casă cu o destul de mare bibliotecă, neverosimilă într-un fel pentru un inginer CFR. Multe ediții vechi proveneau din familie. De pildă, un Boileau, într-o ediție din 1866, semnată foarte caligrafic de „N.C. Marino", pe care o am și azi, legată ulterior de mine. Din Germania, tatăl meu adusese, între altele, o frumoasă colecție, splendid legată, de clasici germani (Leipzig, *Verlag des Bibliographischen Instituts),* salvată în cea mai mare parte, în ciuda refugiului și, mai ales, a „aventurilor" tinereții mele.

Și mai „ciudată", pentru un inginer (evident fără nici o vocație), era biblioteca sa de... critică literară. Fusese obligat la o astfel de profesiune de tatăl său, „ceferist", șef al gării regale din Sinaia. Bunica îmi povestea, foarte mândră, că regina Elisabeta îi mângâia copiii (pe tata și pe fratele său, pe atunci de 4-5 ani). în felul acesta m-am întâlnit, pentru prima dată, în primul rând cu G. Ibrăileanu și E. Lovinescu. Critici colecționați, aproape în întregime, în ediții de epocă, pe care - iarăși - le-am moștenit și legat mult mai târziu, la Cluj, cu toată afecțiunea. Producția editurii ieșene *Viața Românească* nu lipsea nici ea. Tata frecventa anticariatele și cumpăra 'în continuare cărți și reviste, *însemnări ieșene* și *Revista Fundațiilor Regale.* In această ambianță nu puteai să nu devii, o vai!, „critic literar". Evoc o perioadă „idilică", azi incredibilă. înainte de 1940, se puteau cumpăra uneori, la unele chioșcuri din Iași, chiar și *Nouvelle Revue Frangaise* și, cu regularitate, hebdomadare celebre în epocă: *Marianne, Candide, Ric et Rac, Je suiș partout* și altele. România era, pe atunci, după Belgia, cea mai mare importatoare de cărți și publicații franceze din lume. G. Ivașcu s-a format, ca jurnalist, prin lectura lor. Iar eu, ca... filatelist începător^ găseam până și catalogul *Ivert et Tellier* legat. Pe atunci, doar într-un singur volum cu coperți *cramoisi.* S-a pierdut în refugiu, ca multe altele...

încerc o evaluare globală a primelor mele lecturi, la început dezordonate, pe apucate, fără nici o metodă. Prima carte pe care am citit-o integral, un Jules Verne, mi-a provocat o teribilă... durere de cap. Să fi avut șase-șapte ani. A fost primul meu „șoc" intelectual. în ultimele clase de liceu am început să citesc tot mai insistent și sistematic. împrumutam romane de la o mătușă de-a mea, Știubei, mare cititoare, cu care mă înțelegeam foarte bine. O vizitam duminica, în condiții aproape „aventuroase". Pe atunci, pe strada Sărărie, circulau, la mari intervale, doar două tramvaie hodorogite, care plecau în sensuri opuse, de la ambele capete ale liniei. Simt că devin nostalgic și „sentimental", ceea ce nu doresc în nici un fel. Cu atât mai mult cu cât începeam să ridic „pretenții" și să o rog pe mama să-mi cumpere cărți, refuzat brutal și cu regularitate. Vindicativ sau nu, știu totuși că aveam dreptate. Când se îndura să-mi aducă unul sau două volume de la București, ținea să-mi dea peste nas, că au fost „prea scumpe". O fire de armeanca avară și mercantilă. Voiam să mai adaug încă un adjectiv foarte exact, dar mă stăpânesc...

In ultimii doi ani de liceu și, mai ales, la facultate, la Iași, orientarea instinctivă a lecturilor a fost esențială. într-un fel bizare și, mai ales, „utopice". Voiam să citesc „toți" autorii care-mi spuneau ceva. Și, mai ales, „opera completă" a marilor clasici, în special francezi. în definitiv cine mai citește - sau mai citea chiar pe atunci, să zicem - pe Augustin Thierry? Despre *Recits*

des temps merovingiens am și acum bune amintiri de „roman istoric". I
Histoire de la conquete de VAngleterre par Ies Normands (în patru vo
la fel. Aici am făcut cunoștință și cu... Robin Hood. L-am reîntâlni
târziu, în literatură, în câteva filme, în folclorul culturii de masă. L
disciplinate, în felul lor. Nu mai puțin însă total gratuite și autodida
acumulare în stare pură, frenetică și tăcută, fără finalitate imediat
mi-a dat totuși - pentru toată viața - sensul culturii solide, clasice, c
zate. Neîncrederea în simpla publicistică și beletristică datează, sun
convins, încă din acești ani de început. De izolare și totală singula
intelectuală. De la primii mei pași serioși în cultură și în bibliotecă
„indicații prețioase" și „bibliografie obligatorie". Tot singur am desc
ceva mai târziu, pe Croce, pe mulți alții. Și, în același mod, am desc
mult mai târziu, la Mxinchen, la *Staatsbibliothek,* pe Fr. Schlegel (
numai), parcurs destul de atent în masiva *Kritische Ausgabe* în 16 v
Acești critici „totali" mi-au spus foarte mult și eu voiam, la încep
„imit" în felul meu.

Capitală a fost, mai ales, orientarea ideologică a acestor prime l
din ce în ce mai stricte și pasionante. Descopeream afinități spi
naturale, spontane, în autori ca Voltaire, Rousseau, Montesquieu. A
deschis, treptat, pe Helvetius, Holbach, pe alți iluminiști mai puțin
tanți. Și toți mi-au transmis un mesaj „liberal" și „umanist" unic. La î
în forme embrionare, destul de generale. Apoi tot mai bine pre
articulate și integrate „sistemului" meu de gândire. Și azi cred, c
convingerea, că (mă exprim foarte sumar): 1. A gândi liber, criti
modul cel mai firesc de manifestare spirituală, în toate domeniile ; 2.
tiraniei de orice fel și în orice direcție, împotriva oricărei uri de clas
religioase sau ideologice; 3. Există un „om universal" cu tendințe și dr
peste tot egale; „antropologia" mea se reduce, sumar, la trei note fun
tale : egoismul, amorul propriu și deprinderea, dimensiunea sa „comu
„socială"; 4. O lume unică, fără bariere, liberă și civilizată. *One Wo*
chiar întâmplător aveam să mă ocup, mult mai târziu, de „republica lite
de „literatura universală" și alte concepte universaliste de acest gen. A
nică sau nu, desincronizată sau nu, această sferă de lecturi încep
devină lumea mea adevărată. Pentru nimic în lume nu aș fi renunța
Și tot ce vedeam în jurul meu, toate ororile dictaturii și războiului, a
ocupației sovietice și aberațiilor ce au urmat n-au făcut decât să-m
lideze aceste convingeri. Le am, în esență, mult mai puternice, și
îndrăznesc să afirm că m-am „bătut" (în felul meu) și chiar am
pentru ele. Spus doar „postum" și fără nici o emfază.

Privind de la mare distanță, nu pot să nu recunosc, în același t
evidenta lor „naivitate" și chiar „utopie". Mai ales, în condițiile d
existenței mele „românești", imediate. Astfel de idei m-au făcut te
abstract și neadaptat social. Un „naiv" iremediabil, care crede - m
bună-credință - în puritatea, universalitatea și autoritatea inconte
a principiilor și ideilor. Ceea ce, experiența o dovedește pas cu pas
zintă o profundă iluzie și eroare. Dar eu eram stăpânit, incurabil și,

fel, invincibil, de idealurile mele radicale. Şi lucrurile nu s-au schimbat mult de atunci. Şi azi, dacă trebuie să aleg între o relație personală şi o exigență rațională sau ideologică esențială, aleg, cu orice risc, pe cea din urmă. Evident, o astfel de atitudine sterilizează, usucă. Devii nesentimental, arid şi impersonal. Lirismul, poezia, emoțiile expansive nu-mi pot spune nimic esențial. Este şi cauza pentru care n-am avut nici o afinitate pentru acest tip de „literatură". Sunt, azi, chiar uimit să constat cât de puțină adevărată literatură străină şi română, de ficțiune (exceptând texte clasice) am citit în realitate. Insuficiență sau nu, acesta este adevărul. Mi-1 asum pe față, dincolo de orice ipocrizie.

Fără a-mi elibera, în nici un fel, certificate de complezență, o anumită „sensibilitate" totuşi nu-mi lipsea. Dar, precizare esențială, orientată în cu totul alte direcții. Că există epoci şi ale sensibilității, ca şi un *saeculum,* un spirit al veacului ce se schimbă periodic în istorie, nu am nici o îndoială. Se profila, încă de pe atunci, un nou tip de sensibilitate, cu un nou stil, noi forme de manifestare. Iar eu mă regăseam, spontan, mai ales, în noile ritmuri ale muzicii moderne, care corespundeau, din plin, temperamentului meu trepidant şi agitat. îmi plăceau, în mod instinctiv pot spune (unele memorizate până azi), rumbele lui Ernesto Lecuona. Ca şi *Rumba negra* de Rafael Hernândez, o mare explozie de ritm şi vitalitate, pe care o pot fredona oricând. în închisoare, Radu Cioculescu, critic muzical, mi-a făcut chiar şi un... compliment, când mi-a spus că am... „ureche, nu şi voce" *[sicii*

Pentru mine, Irving Berlin, Cole Porter *(Begin the beguine),* George Gershwin îmi spun în continuare „ceva". Am de altfel şi discuri cu *Rhapsody in blue, An American in Paris,* concertul pentru pian şi orchestră al acestuia din urmă şi multe altele. Mi-aduc aminte că, în urmă cu vreo zece ani, am prins la radio, la un post străin, cu totul întâmplător, *West Side Story* de L. Bernstein. Nu m-am putut desprinde de aparat. Mai ales refrenele corale, lungi coruri obsedante, mi s-au părut admirabile. Recent, în timpul călătoriei în Grecia, am ascultat de mai multe ori înregistrarea lui *Blueberry HUI* de L. Amstrong. Am „învățat" melodia imediat. O combinație de *blues* şi *country.* Nu pot suporta lălăielile şi țambalagiii naționali, dar o astfel de muzică, total străină de *kitsch-ul* nostru folcloric, îmi place. Am rămas la această fază, indiferent total la *rock, pop* sau *heavy metal.* O întreagă nostalgie a „lumii noi", modernă, universală şi fără limite, îmi transmite jazzul simfonic. Am fost şi am rămas „partizanul" său convins şi definitiv până azi.

Relațiile cu muzica clasică au fost, încă de pe atunci, mult mai complexe. Ele s-au clarificat pe parcurs. O mică paranteză, prin simplă asociație de idei. Am o întreagă colecție de discuri, între timp abandonată, din lipsă de timp, de dispoziție, mult prea agitat şi obsedat de tensiunile care - pe parcurs - s-au aglomerat tot mai mult. Dar marea pasiune a rămas, în continuare, Mozart. Pentru imensa claritate a muzicii sale. Pentru arhitectura sa simfonică solemnă şi inegalabilă. Pentru spiritul său magnific, olimpian, de o superioritate calmă, copleşitoare. Un moment de echilibru suprem al spiritului uman, interpretat de mine mai ales în sens vital, terapeutic. Am spus câteva cuvinte, total nestudiate, în acest sens, într-o

emisiune TV şi imediat am primit o... plachetă omagială din part
Societății Mozart. Ce am eu comun cu flecăreala arogantă a unui
Sava? Care „introduce" (pe X, pe Y) în cultura română. Fără Iosif Sav
exişti... Dintre opere, *Trubadurul* de Verdi, lipsit total de recitati
succesiune neîntreruptă de arii, este cea mai apropiată temperament
meu nervos şi agitat. „Cer" muzicii clasice doar să nu mă tulbure, s
agite fondul obscur, tenebros, instinctual al ființei mele. Să mă calmez
mă echilibreze.

Unilaterală a fost şi a rămas dispoziția mea pseudocontemplativă
alte domenii. Tata mă ducea la *Teatrul Național* unde vedeam pe insup
bilul cabotin Miluță Gheorghiu, în *Coana Chirița* şi *Baba Hârca.* Specta
mi se părea teribil de artificial şi fals. Nu mi-a plăcut teatrul. Nu
frecventat niciodată şi sunt convins că proastele mele experiențe ieşe
jucat un rol important şi probabil hotărâtor în această idiosincrazie. D
numai. Teatrul continuă să-mi apară cea mai artificială, convenționa
neautentică artă. „Estetica" mea strict personală îl respingea de la înc
Şi azi, când aud mereu la *Europa Liberă* eternele cronici teatrale, plic
toare, ale Marinei Constantinescu (din care s-ar deduce că în Rom
actuală se joacă numai teatru), trec prin momente de real dezgust. Cin
tograful, dimpotrivă, m-a atras irezistibil încă de la început şi, în vac
când scăpăm de teroarea Liceului Militar, vedeam - fără excepție -
filmele din Iaşi. Erau, pe atunci, doar trei cinematografe centrale şi eva
cu voluptate, în lumea lor imaginară. Pentru mine era, totuşi, realit
supremă, lumea cea *adevărată.* Primul film pe care l-am văzut, într-
a atelierului CFR, Nicolina, cu marinari francezi, mi-a rămas în me
pentru un singur detaliu. Mă amuzau, mai ales, beretele lor, despre
aveam să aflu mai târziu că erau albastre cu pompon roşu.

Am descoperit, mai târziu, în adolescență, mari filme, care mi-au p
o puternică impresie. Am acumulat, pe parcurs, experiență, noi cunoş
Ştiu, de asemenea, că stilurile se schimbă. Dar rămân mereu la o
„bătrânului" Aristotel despre tragedie, doar extrapolată: filmul ca s
siune de evenimente extraordinare şi imprevizibile, de „peripeții". Fi
zise de „atmosferă", dialogate, statice, teatrale sunt, prin definiție, „pro
„antifilme". Evident, „aventurile" pot fi şi ele puerile, facile, ridicole
se întâmplă de cele mai multe ori. Dar fără un nerv epic, o succe
rapidă de imagini - orice s-ar spune -, nu există un adevărat „film". *M*
on Bounty, una din primele mele revelații de acest gen, rămâne ş
pentru mine o capodoperă. Admirabil jucat de Charles Laughton, în
căpitanului Bligh, şi de Clark Gabie, şeful răsculaților. Evaziune, drama
exotism, aventură, nimic nu lipseşte. Un *remake* modern nu mi-a mai
nici o impresie. în străinătate, mult mai târziu, la Geneva, un alt
„mare". Probabil „cel mai bun" film din lume: *Citizen Cane,* pe
panoramic, cu Orson Welles, inegalabil în acel rol. Revăzut în țară,
mai târziu, la TV, cu tăieturi, mi-a produs doar o impresie moderată,
nu spun mediocră. Memorabil, şi la prima vizionare şi ulterior, *Der*
Engel cu Marlene Dietrich. La Paris, într-un cinema de cartier, gă

greutate, am dorit să văd neapărat *The Scarlet Empress,* cu aceeaşi mare artistă, imortalizată şi pe un... timbru.

Alte repere, într-un registru de alt gen: comedia mondenă, ironică, *Wife versus Secretary* cu Mima Loy şi Jean Harlow, rămâne un fel de „cap de serie". Ca şi primele filme poliţiste bune: *L'assassin habite au 21* cu Pierre Fresnay, cel dintâi de care-mi amintesc bine, până în detalii. Ca şi *The Maltese Falcon* cu Humphrey Bogart (fizionomie de „lichea" simpatică, foarte asemănătoare cu a lui... G. Ivaşcu), regăsit cu multă plăcere şi în *Casablanca.* De ce „rezistă" mereu acest film? Probabil prin temă şi, mai ales, prin interpretare. Un mare regizor, care a intuit bine sensul filmului imprevizibil, de etern *suspense,* este Alfred Hitchcock.

Aş putea continua pe pagini întregi, fiind destul de bine orientat în acest domeniu. Notez, în linii foarte generale, doar orizontul imaginar al unui adolescent „rebel", care se refugia şi se consola în felul său. Pictura am descoperit-o mult mai târziu, frecventând muzee şi pinacoteci străine. Deschideam deocamdată doar albume, din pură curiozitate, dar nu mai mult. Fugeam de mizeriile familiei şi ale şcolilor, de militărie, de multe. Un fel de stupefiant sau sedativ, de care aveam foarte multă nevoie. O adolescenţă tristă, chiar amară, înviorată brusc, pentru câteva ore, de un ecran alb-negru. Mă izolam şi uitam. Un rol profund terapeutic, salutar şi greu de uitat.

începuturi confuze

Despre „începuturile" mele - să le spun cu multă bunăvoinţă „cr
-literare" - nu am nici o amintire frumoasă. Debutul, propriu-zis, din
în *Jurnalul literar,* va fi descris în capitolul următor. Deocamdată, î
să-mi explic întreaga dezorientare intelectuală şi primii paşi confuzi
perioada 1939-1945, când am început să cunosc, în mod direct, unele as
ale publicisticii şi „vieţii literare". Nota dominantă era de curiozitate
iluzii urmate de dezamăgiri. Ca şi senzaţia unui salt în necunoscut, du
de atracţia instinctivă a unui mediu inedit. Totul în mod spontan,
foarte disponibil şi gratuit. Nu aveam, de fapt, nici un reper exterior
în afara propriilor mele tendinţe. Acestea erau, într-adevăr, precise.
după cum mă voi convinge repede, ele nu aveau nici o legătură ni
mediul exterior, nici cu întreaga ambianţă şi mentalitate culturală şi
rară a epocii.

Duceam, în esenţă, o viaţă intelectuală extrem de interiorizată şi izo
Obscură, bineînţeles, dar foarte personalizată. Nu comunicam cu nin
Simţeam, mai ales, nevoia acută de a organiza, sistematiza, acumula cu
tinţe, cât mai bine ordonate şi structurate. Cine ar fi înţeles, în mod e
o astfel de orientare? Am amintit că „fişele" mele inspirau sarcasm
totuşi simţeam, „ştiam" instinctiv, că aveam dreptate. Că numai în
mod se pot „stoca" şi „organiza" toate noile cunoştinţe culturale
acumulau progresiv. Şi ele sporeau mereu. Se aliniau - aş spune de la
într-o serie de „bibliografii" spontane. Precizare pe care o cred esen
nimeni nu m-a îndemnat sau nu m-a învăţat să le fac şi cum să le fac
par în acelaşi timp iniţiative fireşti şi bizare, utile şi extravagante. D
ce este vorba, de fapt?

Deoarece uitasem complet conţinutul lor, când am început să le „i
tariez" cu prilejul acestei *Vieţi,* am fost uimit să constat caracteru
„enciclopedic" şi, mai ales, numărul lor. Cum s-au salvat de la înec a
caiete, frumos aliniate, liniate, cumpărate de la o librărie de pe Lăpuşn
„Hârtia noastră" rămâne pentru mine un mister. Datează, în orice
înainte de 1942-1943, când librăria a fost închisă, sigilată. Patronii (doi
unguri?) au fost arestaţi, zice-se, pentru „spionaj". Nu este însă nici o e
rare. Le am în faţa mea: zece caiete de *Bibliographie litteraire fran*

(o utopie perfectă!), patru caiete de *Bibliografie elenă,* unul de *Bibliografie latină,* unul de *Bibliografie literară asiatică,* unul de *Folklor şi Istorie literară.* Lungi, foarte lungi, liste de autori şi titluri, dar şi de citate, de *Excerpta.*

Transcriam, compilam, învăţam cu stiloul în mână, într-o furie a totalităţii, care - privită azi de la distanţă - mă entuziasmează, dar mă şi sperie. Exaltantă şi naivă în acelaşi timp. Eram autodidactul perfect, regăsit, mai târziu, în *Un uomo finito* de G. Papini. Dintre toate, cea mai stranie şi, poate, cea mai abundentă este bibliografia asiatică. O „influenţă", probabil, a lui Mircea Eliade. Treptat, când întreagă această erupţie vulcanică a început oarecum să se calmeze, o serie de citate esenţiale le-am grupat într-un *Fragmentarium* foarte selectiv. Mi s-a părut atât de „preţios", încât l-am şi... legat. îl păstrez şi azi, ca un volum de bibliotecă. Este şi nu mai este al meu. A plecat de lângă mine, rămânând totuşi „aproape". Ceva din lecturile mele esenţiale ale epocii se păstrează - totuşi - acolo, înfipte ca într-un insectar. îmi plăceau, de pe atunci, textele şi citatele precise, ideile bine formulate. De prestigiu, de „autoritate". Avem nevoie de puncte ferme de sprijin, de referinţe solide, fără nici o afinitate pentru simple impresii, judecăţi rapide şi paradoxuri de moment. Chiar dacă sclipitoare, ori măcar amuzante. Simţeam, din instinct, că adevărata cultură este „altceva". Nici azi, în esenţă, nu am o altă convingere. „Pseudoeseul" românesc nu-mi inspiră - greşit sau nu - nici cea mai mică încredere.

încă *9* notă particulară: totala independenţă şi spontaneitate a acestui program personal. Cădeam peste o temă şi voiam s-o aprofundez. Când îmi dădeam seama că, în cultura română, ea nu fusese încă studiată, deveneam subit „erudit". Căutam, precipitat, izvoare. Mă documentam avid în bibliotecă. Evident, în mod inevitabil dezordonat şi empiric, dar cu o pasiune a izvoarelor de primă mână, care nu m-a părăsit niciodată. Doar pentru satisfacţiile studiului în sine, în primul rând. O formă de independenţă şi de insubordonare, de libertate totală a lecturilor şi a rezolvării unor probleme. Tendinţe foarte pozitive, chiar admirabile, într-un fel, în viaţa intelectuală. De-a dreptul catastrofale, însă, în „viaţa socială". Un conflict care a dominat nu numai întreaga mea adolescenţă şi tinereţe, dar observ cu multă claritate - mai ales acum - şi întreaga mea existenţă.

Citeam deci foarte multă critică şi istorie literară, lucrări de erudiţie, reviste specializate străine. Am descoperit, în felul acesta, între altele, *The Romanic Review* şi am parcurs întreaga serie existentă în Biblioteca Universitară din Iaşi. Pe atunci era foarte bună şi avea, în colecţiile sale sau ale seminariilor, chiar şi „rarităţi", reviste spaniole, italiene, germane. Că nu prea erau consultate este adevărat. Dar meritul lor esenţial consta tocmai în faptul că ele existau şi că biblioteca putea să şi le procure într-un mod oarecare. Studiam deci ce mă interesa, fără a-mi da seama, la început, că nu refăceam, de fapt, decât un gest cultural esenţial: de iniţiere şi continuitate, de emulaţie şi parafrază. Critica generează „critică". Istoria literară generează „istorie literară". Mult mai târziu, am studiat întreaga teorie a „literaturii *cu* literatură". N-am verificat, cu mijloace să le spun perfecţionate, „erudite", decât acest mare adevăr, descoperit empiric de mult. Funcţiona

de pe acum mecanismul spontan şi intrinsec al lecturilor şi studiilor lite
Dar, pe atunci, nu-mi dădeam bine seama de această realitate fundamen

Cu G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, H. Sanielevici în faţă - pe care-i gă
în biblioteca familiei -, cu tot mai multe lecturi străine în faza stu
universitare, stimulat şi de iniţierea în „literatura comparată", la ni
de atunci, am început deci să scriu articole şi studii, pe care nu mă
să le declar proaste. în primul rând, în sensul de prost scrise stilisti
mă consultam cu nimeni, iar noţiuni de „stil critic" nu aveam. Ignora
fapt, total acest aspect, preocupat şi entuziasmat doar de tema în sine. N
puneam, pe atunci, problema „stilului", pe care, de altfel, nici n-o intu
Nu mi-am pus-o nici mai târziu. A fost, neîndoielnic, o mare insufici
Dar plăcerea de a scrie (oricum) şi de a publica (imediat), dincolo de
consideraţii „calitative" şi de „realizări" obiective propriu-zise, era
nantă. Şi ea, singură, deocamdată, mă interesa. Din care cauză, am
de la început, tendinţa de a ignora sau de a trece dincolo de orice ob
observaţii şi amendamente, de orice preocupări stilistice şi de lizibil
publicistică. Erori profunde, fireşte. Dar explicabile prin entuziasm, iz
orgoliu şi lipsă totală de comunicare şi dialog intelectual. Noţiun
„autocontrol" încă n-o aveam şi nici măcar nu mi-o imaginam.

Trec peste o serie întreagă de amănunte, în primul rând, dintr-o pro
jenă interioară. întreg acest debut precipitat, haotic, spontan nu-m
spune nimic. De altfel, l-am uitat efectiv, în cea mai mare parte. Do
detaliu esenţial: cu excepţia celor două texte din *Jurnalul literar* (pe
le voi menţiona în curând), mai nimic din ceea ce am „publicat" în
perioadă nu reflectă, totuşi, o influenţă „călinesciană" oarecare. Două
de erudiţie comparatistă (să spunem), despre *Byron în România* sau
rătăcitor, numai „călinesciene" nu erau. începusem să-mi fac unele „re
Aveam oarecare tenacitate şi, în felul acesta, am ajuns, mai ales după
să public chiar şi în *Revista Fundaţiilor Regale, Viaţa românească, Un*
literar, ca şi în reviste total obscure, precum *Kalende.* Prin Grigorel
un prieten de liceu, am cunoscut pe Petru Comarnescu, foarte jov
serviabil, cu care, din cauze obscure, m-am certat. Am avut şi un sc
violent de scrisori, total uitate de mine, subit reactualizate, în an
urmă, când a început să fie publicată „arhiva" ineditelor Comarn
Cineva a vrut chiar să le publice, cu intenţia de a mă „compromite".
nu ştiu din ce motive, a renunţat.

Reţin acest episod, ca şi altele de acest gen, doar pentru a-mi il
totala neadecvare la aşa-zisa „viaţă literară", în care, vrând-nevrând, pă
deam. Cum aş putea uita cât de mult agasam, de pildă, pe Al. Ciorăr
pe atunci un fel de patron al *Universului literar,* pe care-l plictiseam v
cu cercetările mele macedonskiene, pe care le începusem? Nu-i spun
evident, nimic. într-o împrejurare oarecare, când mi-a semnat, cu o in
scârbă, un bon de onorariu, m-a şi jignit în mod grav. în redacţia
româneşti, în 1945, un oarecare stalinist Rudenko a reacţionat violen
am afirmat că nu mai ştiu ce text are totuşi o „valoare în sine". Evi
după estetica stalinist-jdanovistă, care începea să se instaleze la

totală aberație, o erezie. Rețin totuşi, figura jovială, spirituală şi destinsă a lui D.I. Suchianu. Sugera un aer modern-monden, neluat de nimeni în serios, dar care, mie cel puțin, mi-1 făcea simpatic. Era cel mai bun cronicar cinematografic al epocii, urmărit şi mai înainte de mine cu mult interes în revista *Cinema.* Şi cu el am avut o *prise de bec,* pe care a parat-o cu dezinvoltură şi fără ranchiună. M-a acuzat doar de... „personalism". în conştiința sa, un eufemism, desigur. Apoi l-am pierdut din vedere. Am intrat în închisoare, am ieşit din circulație. Dar, mult mai târziu, după 1965, când şi-a reeditat unele texte, şi-a adus aminte de mine şi mi-a trimis un volum cu dedicație. Regret că n-am fost sensibil la acest mesaj amical.

Epocă edificatoare, în felul său, fără îndoială. Pe de o parte, mă individualizam în forme acute, poate chiar agresive. Proiectam până şi un fel de... *Manual al perfectului egotist.* Am păstrat un întreg carnet de note. Aveam chiar şi un fel de „program", pe care l-am formulat în *Destinul criticului tânăr* (publicat în *R.F.R.).* Dar în ce consta acest „destin" n-aş mai putea preciza, căci n-am mai păstrat nici acest text. Ca nici unul, de altfel, din acea perioadă confuză. îmi amintesc, totuşi, de o recenzie dură a unei cărți despre E.A. Poe, de Dan Petraşincu, evident autodidactă şi superficială. Este, cred, tipică pentru radicalismul negativist al acelei perioade. Dezorientat, ca rază de acțiune, nu însă şi ca orientare fundamentală. Experiențe instructive, în felul lor. Căci, de pe atunci, am început să trag unele concluzii, chiar dacă inițial încă nu foarte limpezi. Cred însă că pot reține câteva „legi ale debutantului". Dacă le calci sau, şi mai grav, începi să le denunți, te expui la cele mai grave represalii. Despre ce este vorba?

Nu trebuie să ieşi din rând. Este prima regulă. Fără îndoială că articolele mele erau prost scrise, nu însă greşită şi orientarea lor. Dar nimeni nu mi-a spus niciodată *de ce* sunt proaste. A trebuit să descopăr singur, mai târziu, adevăratele lor defecte. Nu mă surprind deloc uitarea şi abandonarea lor totală. Simțeam intuitiv că ele, de fapt, nu mă „exprimau" în mod esențial. Că nu erau decât fenomene de contagiune, emulație şi publicitate „literară". Am fost deci sancționat cu toată brutalitatea, de G. Călinescu, în primul rând, dar şi de T. Vianu, care mi-a spus, superior, că... „trebuie să mai rup câteva catene". Formulă cam alambicată, pretențioasă, pedantă. Justă, totuşi, în esență. Dar înțelesul real era altul: era admonestat, în primul rând, nu „stilul", ci gestul meu de a fi luat inițiative publicistice independente. Deci, ori accepți statutul de discipol subordonat, ori eşti chemat autoritar, chiar drastic, la ordine. Adevărul este că nu sugeram, prin întreaga mea atitudine, nici ideea de „elev", nici de „discipol", iar spiritul de independență se plăteşte. Refuzam din instinct ideea de „grup" şi de „afiliere", reacție antisocială, cu urmări dintre cele mai negative. Tendință ce se va clarifica şi se va agrava pe parcurs. De unde, o a doua concluzie: orice debutant nu este văzut de confrații mai în vârstă ca un viitor coleg, ci doar un concurent potențial, tratat ca atare. Nimeni nu acceptă ideea unei „egalități" publice, cu atât mai puțin latente sau potențiale. De altfel, toate contactele mele literare, cu personalități indiscutabile, nimic de spus, mi-au

confirmat în mod definitiv megalomania fundamentală, organică, mie pro
antipatică, a scriitorului. Oricare ar fi acesta. Doar câteva scene tipi
într-o împrejurare oarecare fac cunoştință cu Camil Petrescu. Aflân
„lucram" cu G. Călinescu, n-a avut alt cuvânt de salut sau de omagiu d
că, în *Istoria literaturii,* el a fost „reabilitat față de Rebreanu". Atât rețin
La *Fundații,* cunosc şi pe Tudor Arghezi. Mi-1 amintesc foarte bine.
îndesat, cu un început de burtă. Părea un fel de magazioner sau recepți
de hotel. Era îmbrăcat într-un *trench coat* bleumarin, cu cordon. Aflân
mă „ocupam" de Macedonski, a început să-şi bată joc de „eroul" meu
care-1 cunoscuse, într-adevăr), că avea „mustăți în chibrit" şi alte asem
fleacuri. Â *propos* de... „imaginea contemporanilor" şi a... „discipolilor"
o imensă infatuare şi aroganță mi s-au părut, mai ales, M. Sebastia
Vladimir Streinu. Acesta din urmă, într-adevăr *beau garqon,* văzut c
teanc de bancnote în mână, proaspăt încasate, în holul *Fundației Re*
Nu m-am putut stăpâni şi am făcut o aluzie (evident, cu o lipsă total
tact). Mi-a răspuns, cu o superioritate zdrobitoare, că atunci când v
scrie şi eu o operă ca a sa, voi încasa şi eu un onorariu gras. Care est
fapt, marea „operă critică" a lui V.S. ştim acum foarte bine... Dar cea
pitorească scenă, de un enorm cabotinism, amuzantă, totuşi, a fost alt a
Barbu, instalat la o masă, într-o vitrină la Capsa, cu opt-zece tratate
matematică larg deschise în față. Studia febril, pretins absent, dar în pu
„Rezolva", fără îndoială, probleme foarte savante de algebră...

N-aveam, bineînțeles, nici o afinitate cu acest tip uman-literar.
înainte, încă la Iaşi, transcrisesem în *Fragmentarium* o observație a
Andre Gide: „Vous avez toutes Ies qualites de l'homme de lettres: vous
vaniteux, hypocrite, ambitieux, versatile, egoiste..." *(Les Faux-Monnayeu*
ch.V). Am verificat mereu, până azi, această caracterizare foarte luc

Cât de simpatici şi pitoreşti îmi apăreau, în schimb, primii scri
ieşeni pe care i-am văzut şi „cunoscut", într-un fel, în copilăria şi adolesc
mea. Locuiam gard în gard cu G. Topârceanu, cum am mai amintit. O
Cazimir, legată la cap cu o basma roşie, scutura de praf, în fiecare d
neață, cu un pămătuf din pene de cocoş, diferite obiecte şi bibelouri.
că a fost prin anii 1934-1935, căci, într-o zi, a venit la gard şi ne-a s
„Copii, faceți linişte. Domnul Topârceanu este bolnav". A şi murit în
Şi mai amuzant mi se părea poetul însuşi, care trecea în fiecare zi prin
casei noastre (ne mutasem între timp peste drum), spre Şcoala de m
unde lua masa. Mic, foarte mic, îşi făcuse ghete cu tocuri înalte, detal
mă distra teribil. Ca şi mersul său sacadat, sincopat aş spune, sprijin
un baston inutil, pur decorativ. Mi se părea un personaj distractiv, ca
spun uşor ridicol. Eram, cum am mai subliniat, un adolescent nesufer
un iritant şi agresiv „spirit critic" incipient, total ireverențios.

6

Marele eşec: G. Călinescu

Aş dori să „expediez" cât mai repede acest capitol - scris cu multă iritare dar nu este posibil. De episodul „Călinescu" îmi amintesc cu cel mai mare dezgust. Aş fi dorit să nu-1 fi trăit niciodată. Dacă însă şi după o jumătate de secol el continuă să mă preocupe, şi adesea chiar să mă obsedeze, înseamnă că a constituit pentru mine o lovitură foarte dură. Mai mult: o catastrofă, un adevărat dezastru moral. Pare emfatic, bombastic. A fost, totuşi, marele eşec al vieţii mele intelectuale, morale şi, ceea ce nu aş fi bănuit niciodată, al existenţei mele sociale. întâlnire iniţial fecundă, într-un fel. Repede însă eşuată într-un conflict grav, iremediabil şi de proporţii incalculabile. Am plătit foarte scump toate naivităţile şi entuziasmele mele. încerc o rememorare şi o evaluare pe cât posibil rece, lucidă, depersonalizată. Constat, însă, cu extremă neplăcere, uneori chiar cu stupoare, că loviturile şi rănile morale nu s-au închis nici până azi. Dar bisturiul trebuie bine înfipt şi fără milă în acest abces purulent. Voi tăia deci în carne vie cu toată brutalitatea.

Azi îmi dau seama, cu claritate, de întreaga falsitate a acestei relaţii. Dar, în adolescenţă şi prima tinereţe, nu puteam, n-aveam cum să înţeleg încă incompatibilitatea profundă, de esenţă, între două temperamente total diferite, cu tendinţe, aspiraţii şi calităţi radical deosebite. Nu discut acum cât de „mici" sau „mari" erau cele două personaje care se confruntau, se atrăgeau şi se respingeau spontan. Evident, unele inegalităţi erau foarte reale. Ceea ce revendic, în mod definitiv şi cu toată energia, este doar dreptul spiritului critic de a se exercita oricând, oriunde şi împotriva oricui. Liber şi fără inhibiţii. îndeosebi împotriva maeştrilor spirituali. Unul dintre principiile fundamentale ale vieţii mele culturale. L-am revendicat şi anterior. O fac şi acum, deoarece pentru mine el este şi rămâne capital. în acelaşi mod am procedat şi în alte texte, despre C. Noica şi M. Eliade. Şi, la fel, voi acţiona, cu orice risc, până la capăt. *Erga omnes.* Prea servil şi conformist se comportă spiritul uman sub apăsarea atâtor *idoli* tiranici şi megalomani. Nu mai vorbesc de cel „românesc", care are în el ceva de eternă „slugă" şi de „supus" umil. Cu căciula veşnic în mână, în faţa „stăpânului", intelectual în speţă, dar şi politic sau economic.

Reduc totul la ultima expresie a unei definiţii esenţiale. Admiram enorm, iniţial, pe G. Călinescu pentru spiritul său inconformist, critic, polemic.

Eram entuziasmat de agresivitatea şi combativitatea de care dădea do
înainte de 1940. Vedeam în el un monument de intransigenţă, independ
şi neadaptare literară, culturală şi socială. Proiectam în el întreaga
revoltă şi incompatibilitate morală şi intelectuală, refuzul meu a ce
descopeream că era, pe atunci, aşa-zisa „cultură română". îl proiecta
antipod şi admiram sincer figura sa masivă, singulară, adesea de scar
Am fost lovit, emfatic spus, tocmai în acest punct foarte sensibil. Tre
să recapitulez câteva etape ale acestui proces dramatic, pentru a înţ
mai bine o întreagă curbă sufletească. Unele indicii, simptomatice şi pr
nitorii, ar fi trebuit să mă facă atent. Dar eram prea devotat unei iluz
relaţie plină de oscilaţii şi contradicţii. însă, pe atunci, furat de entuzi
nu dădeam nici o importanţă acestor stări inevitabil confuze.

îmi plăcea foarte mult *Jurnalul literar,* în special pentru rubric
polemică „Prostologhicon". Mă răzbuna şi mă defula. Fugeam la lib
„Atanasie Gheorghiu" să-1 cumpăr încă înainte de a se pune în vânzare.
nici o experienţă anterioară, dar absolut fără nici una, am trimis un a
despre H. Sanielevici, care - spre enorma mea surpriză -• a şi apărut,
două săptămâni, pe prima pagină, în colţul din dreapta (J.L. I, 22 octom
1939). Nu mai redactasem niciodată un astfel de text. Un simplu prod
contaminare şi emulaţie livrescă, de „critică *cu* critică", alimentată - ap
mecanic - *de* şi *prin* propria sa substanţă. Un act de imitaţie onorab
nimic mai mult. Am mai scris şi o recenzie despre b carte de Pearl
publicată şi ea. Cred că şi alte texte, refuzate. Mi-a răspiins la „
redacţiei": „Lasă sfiala". L-am vizitat acasă, în strada Ionescu 4. Mi s-a
timid şi, mai ales, egocentric. Vorbea agitat tot timpul. Era polem
„distrugea", cu mare vervă, o „polilogie" despre *Maistomşul Aurel* de V
Ion Popa. Când i-am propus un articol despre... Odobescu, mi-a rete
scurt, umflându-se şi mai mult în pene: „Nici *eu* nu ştiu ce am să sc
Ne aflam în faza *Istoriei literaturii române de la origini până în p*
şi-mi amintesc foarte bine, lângă o sobă, un mare „stoc" de pagini dec
din *Adevărul literar şi artistic,* unde G. Călinescu făcuse ani întregi cr
literară. Materiale de recuperat, fără îndoială. Interior mediocru,
„mic-burghez". Fără exagerare spus, la noi acasă era mai multă abun
şi ceva mai multă mobilă de calitate.

Când am aflat că *Istoria* a apărut, în primăvara lui 1941, l-am
foarte mult pe tatăl meu şi, în cele din urmă, l-am convins (mă întreb
am reuşit?) să mi-o cumpere de la Bucureşti. Era destul de scumpă, a
ca pe un trofeu, înainte de a se pune în vânzare în librăriile ieşene.
că am fost printre primii care au avut, în Iaşi, un exemplar. Faptul s-a
repede şi Iorgu Iordan, ce locuia pe Lascăr Catargiu, deci foarte ap
de noi (soţia sa era şi bună prietenă cu o mătuşă a mea: cafele, vizite, j
de cărţi), m-a rugat să i-o împrumut. A stat la el patru zile. Apoi a în
o violentă campanie de presă şi chiar radiofonică, orchestrată vindica
Ion Petrovici, ministrul învăţământului sub guvernul Antonescu.
revoltat şi împreună cu Al. Piru şi G. Mărgărit, „călinescieni" şi ei, am
în stil foarte polemic - apărarea acestei *Istorii,* indiscutabil o carte

O atitudine, aş spune, unică în presa de atunci. N-am găsit ospitalitate decât într-o foarte obscură revistă ieşeană condusă şi editată de un căpitan (sau fost căpitan, pe nume Bratu, un mic veleitar provincial), terorizat de ideea (care mă amuza teribil) „să nu alunecăm spre stânga" *[sic!].* A fost, în orice caz, prima mea polemică literară. Am pierdut de mult acest număr de revistă *(Curier ieşean,* I, 7-99, 1 august - 1 octombrie 1941), despre care prea puţini îşi mai aduc azi aminte. De fapt, textul nici nu mă mai interesează. O adeziune nu mai puţin profund sinceră, spontană şi - cum aveam să mă conving destul de repede - regretabil de naivă. Trebuia să trec totuşi şi prin acest purgatoriu.

A intervenit refugiul, „pseudolegătura" s-a rupt. Mare lucru nu mai ştiam despre G. Călinescu, dispărut de altfel din publicistică. Apoi apare, dintr-odată, total imprevizibil, *Sun sau calea neturburată,* în 1943. L-am citit, greşit sau nu, ca o „replică" la furibunda campanie ostilă de presă. Dar, între timp, spiritul meu evoluase în altă direcţie. Devenisem tot mai lucid şi „critic". Ceva mă „irita" profund în *Sun.* Cartea mi se părea, în esenţă, un document extravagant de megalomanie, de afectare pretins „filozofică", de iluzorie „linişte" interioară, despre care ştiam foarte bine că nici nu putea fi vorba. „Neturburat" G. Călinescu? Un polemist impulsiv şi adesea violent, caustic? Un agitat tenebros şi plin de complexe vindicative? In nici un caz.

Intervenea mai ales un proces, la început destul de obscur. Nu era vorba, totuşi, numai de o repulsie instinctivă. De o incompatibilitate radicală cu „omul", „stilul" şi „autorul" G. Călinescu. „Geniu" sau nu, eram tot mai convins că oricine, orice „geniu" - oricât de gigantic ar fi fost - cade inevitabil sub critică. Revin mereu asupra acestei teme, care mi se pare esenţială. îmi spuneam, încă de pe atunci, că la Atena aş fi votat, fără nici o ezitare, pentru condamnarea lui Socrate. Cu ... „suspendare", bineînţeles. Dar condamnare, în orice caz, deoarece legile cetăţii erau în mod evident călcate. Dreptul de a avea o opinie personală, independentă, despre oricine şi în orice problemă, mi se părea fundamental şi indiscutabil. Această opinie a rămas fermă şi definitivă până azi, cu tot mai multe argumente în favoarea sa. Oamenilor, oricât de „excepţionali", nu le este îngăduit orice. Să ucidă (ca B. Cellini, ca Fr. Villon), să trădeze, să devină informatori de poliţie? Categoric nu! Intra, bineînţeles, şi un anumit radicalism al vârstei. Dar, mai ales, un alt sistem de relaţii morale şi sociale, pe care-1 cred esenţial şi indispensabil oricărei societăţi civile bine organizate şi stabile.

In această stare polemică de spirit am ridicat destul de arogant mănuşa şi am scris articolul „Comentarii la *Sun" (Ecoul,* II, 157, 29 mai 1944), text pierdut sau rătăcit şi acesta. înstrăinat total de preocupările publicistice de tinereţe şi, mai ales, de articolele procălinesciene, pot reconstitui astfel de detalii, de mult renegate, uitate şi ieşite din conştiinţă, doar cu *G. Călinescu, bibliografie* de I. Bălu (1975) în faţă. De acolo reţin şi ideea principală: există „între autor şi eroul său străvezii corespondenţe". Ţintisem bine, bine de tot, căci, tot în bibliografia menţionată, găsesc şi referinţa exactă a răspunsului pe care mi 1-a dat G. Călinescu: „«Comentariu la *Sun»,* problemă

de istorie literară" *(Vremea,* XVI, 756, 2 iulie 1944). Foarte sarcastic,
câte îmi amintesc: „Tânărul publicist (adică eu) ştie câtă glorie (sau
ceva) se cuvine fiecăruia". Sensul profund era de distanţă dispreţuit
strivitoare, pentru un... obscur şi impertinent „tânăr publicist". Da
egocentrismul său, G. Călinescu nu-şi putea imagina că acest „tânăr
două parale va avea totuşi o anume evoluţie...

Tot ce urmează constituie o dură, foarte dură, uneori de-a dreptul i
portabilă trezire la realitate. Descopeream, pas cu pas, imensa fa
„Marelui Maestru". Singura circumstanţă atenuantă era lipsa - tot
evidentă pentru mine - a conştiinţei civice a elitei intelectuale român
în plus, efectele răsturnărilor imprevizibile, violente şi totale de situaţ
epocii, pe care eu o refuzam, iar G. Călinescu o accepta şi i se adapt
nu oricum. Cu o viteză, cu o ipocrizie şi cu un cinism, în forme at
uluitoare şi cabotine, încât nu le pot uita nici până azi. Şi am văzut şi
destule în viaţa mea. Am făcut, de altfel, şi imprudenţa, mai mult: p
eroare gravă, chiar capitală a vieţii mele, de a accepta oferta de a-i dev
„asistent", transmisă prin G. Ivaşcu, întâlnit - întâmplător - pe stradă.
era, pe atunci, în 1944, chiar o adevărată „eroare"? Total dezarm
dezorientat, fără nici un plan de integrare socială, mă comportam
gratuit şi „disponibil". O atitudine absurdă, bineînţeles. Aveam doar
planuri de plecare la studii în străinătate, în care scop tatăl meu făcu
un fel de „asigurare". Prin devalorizare, ea nu mai reprezenta decât p
unei... perechi de mănuşi de piele. Pluteam în derizoriu şi haos,
fascinaţia lecturilor şi spectacolul tot mai violent al străzii. Mă ada
(dar este un fel de a spune) cu o imensă greutate, mereu utopic şi ab
mult pe deasupra realităţilor. M-am trezit relativ repede, dar preţul
a fost mult prea mare.

Trec peste o serie întreagă de amănunte, despre modul cum
„numit" - birocratic vorbind - singur, în haosul de la Minister, d
colegii de catedră, apropiat doar de Al. Piru, despre ambianţa gene
despre unele scene, pe care le consideram (încă) suprarealiste. De
colegul Valentin Lipatti, suit pe o scară, pavoazând sala de intra
Facultăţii de pe E. Quinet cu portrete şi lozinci comuniste. Bizar
spuneam. Stranii, la fel, îmi apăreau, la început, şi articolele subit pol
procomuniste, ale lui G. Călinescu. Mai întâi în *Tribuna Poporului,* a
Naţiunea, unde citeam tot felul de enormităţi şi chiar abjecţii despre
Maniu, „Partidul Brătianu", C. Titel Petrescu, despre „puterea popula
sovietică. El, care publicase recent - cu titlul cules cu litere roş
Jurnalul literar - „Nihil sine Deo, nihil sine Rege!" Nu puteam fi de
Dar revolta deschisă nu se produsese încă.

Recitind vechiul text despre această epocă teribilă, constat că acce
n-au fost puse totuşi cu exactitate. Pot afirma, acum, cu certitudin
repulsia esenţială a fost, în primul rând, de ordin etic, apoi ideologic
teoretico-literar. Pare cam schematic, şi totuşi este purul adevăr. Tre
în definitiv, să introduc şi un element de ordine într-o avalanşă de întâm
încheiate cu insulte de o vulgaritate şi o brutalitate incredibile. P

ireversibil a fost trecut. Dar această retrospectivă, rece şi de la mare distanţă, nu traduce nici pe departe dramatismul unor momente şi scene dezgustătoare. O rememorare inevitabil parţială şi „falsă", ce mă nemulţumeşte profund şi pe care, totuşi, nu pot s-o evit. Ceea ce aruncă, mai ales în astfel de „capitole", o „umbră" de inexactitate asupra întregii *Vieţi,* pusă tardiv şi mult prea uscat pe hârtie.

Rezum, cu o silă greu de descris, momentele-cheie ale acestui conflict. Ele âu cunoscut tot felul de episoade, unul în legătură cu o traducere din Cazotte, un altul despre un articol al meu, aprobat „azi" şi dezaprobat „a doua zi" etc. Căci aveam de-a face cu un temperament evident ciclotimie şi imprevizibil. Situaţia politică, mai ales, se agrava cu rapiditate şi G. Călinescu, pretins deputat al... „păturilor mijlocii", al RN.R şi editorialist oficial, scria articole de un rar, uluitor şi incredibil pentru mine oportunism. Doar un citat (pot fi zeci, sute): „In I.V. Stalin au fost strânse laolaltă toate luminile de care au strălucit vreodată conducătorii de popoare". Memorialul *Kiev, Moscova, Leningrad* (1946), de mare admiraţie pentru societatea sovietică, este de un servilism penibil. Să mai notez că acasă, pe str. Vlădescu, avea puse bine la vedere, o gramatică şi un dicţionar rusesc pentru a dovedi vizitatorilor cât de profund studia el... limba rusă? Merg până acolo încât pot să înţeleg şi o reacţie de apărare împotriva atacurilor extremei stângi. Un virulent pamflet de I. Ludo, de pildă, imediat după 23 august. Ca şi a altor scriitori desfiinţaţi sau ignoraţi în *Istoria literaturii.* Ceea ce mă stupefia şi mă indigna erau însă justificările şi argumentele ce mi le aducea. Şi mai mult chiar decât conţinutul lor, respingător, tonul cinic şi cabotin, uluitoarea schimbare la faţă, conformismul faţă de normativul politic al noului regim, dublat de mici „şmecherii" pseudoindependente, cusute - toate - cu aţă albă. Doar două exemple: transformarea subită a „Cronicii mizantropului" în „Cronica optimistului", iar cel ce publicase odiosul articol „Partidul Brătianu"... inspira acum una din „tezele" de doctorat ale lui Dinu Pillat, despre... *Contribuţii la Viaţa lui Ion Pillat* (titlu, cred, aproape exact). Şi unul şi altul din... familia Brătianu. Iar la mica mea obiecţie, mi-a replicat, extrem de iritat, că vrea să... „protejeze pe fiul unui scriitor român". Cum 1-a „protejat", mai târziu şi după eliberarea din închisoare, se cunoaşte foarte bine (din Pavel Ţugui, *Amurgul demiurgilor* şi alte izvoare).

Cel care-mi apărea, până nu demult, un model de independenţă şi intransigenţă şi-mi dădea sfaturi de genul „acţionează fără prevedere" venea acum cu răspunsuri debitate cu mari aere de superioritate, ca acestea: „Te înşeli dacă crezi că fac pe gratis". Sau: „Simt nevoia să cheltuiesc o anume sumă". Deci, venalitate pe faţă. Intr-un articol declara fără pudoare: guvernul va avea de partea sa pe intelectuali „în măsura în care îi va folosi". Deci ofertă deschisă de colaborare. Ori, un alt gen de motivaţie, de un carierism care pur şi simplu mă lăsa fără replică: „Ce, vrei ca Cioculescu să-mi ia catedra ?". Acesta era deci, în realitate, „maestrul" meu, „modelul" uman şi moral pe care-1 admiram. Fără nici o melodramă: murea pentru totdeauna „iluzia" mea despre un om, cu regretul imens de a nu fi avut, de la început, percepţia reală a caracterului acestui om. Cinic, oportunist, amoral şi plin de laşitate.

Fără nici o conştiinţă etică şi civică. Predispus la simulare, duplicit
farsă publică de mari proporţii. Preocupat exclusiv de succesul şi reali
personală, fără nici un scrupul.

Reţin, în această ordine de idei, şi o altă categorie de argumente.
mente", toate în felul lor de megalomanie, amor propriu şi egocen
„creator", de realizare cu orice preţ a unei „opere". Din simbol al ava
dismului şi independenţei de spirit, o cădere în conformismul cel ma
Sub motivul că „vreau să fac o operă jurnalistică". Deci, călcând ş
cadavre, cu orice preţ şi, mai ales, fără nici o convingere reală? In rea
opera de Jurnalist politic" a lui G. Călinescu nu există. Falsă, ipoc
histrionică, de la un capăt la altul. Ea rămâne numai un trist docum
epocă şi nimic mai mult. De fapt, acţiona doar o psihologie megal
globală: despre *Istoria literaturii* îmi spusese anterior că voise „să p
punct o mie de inşi". Nu accept, categoric, nici acest argument. O
a literaturii nu se scrie, în primul rând, pentru a impune o scară pro
valori. De altfel, orice ierarhie, pretins definitivă, irevocabilă, este totd
iluzorie. Şi nu se scrie nici pentru a ne pune în valoare talentul critic.
spus, literatura română nu există şi întreaga sa istorie n-a fost scris
pentru a oferi lui G. Călinescu pretextul de a se ilustra, a se sc
evidenţă. „Nasc şi în Moldova oameni." Desigur...

In astfel de condiţii, „colaborarea" la catedră devenise un coşm
n-aveam nici o vocaţie didactică era sigur. Şi că nimerisem într-un
de mediu dintr-o pură întâmplare era la fel de adevărat. Dar apostr
admonestările şi insultele deveneau tot mai insuportabile. Ţinea c
emfatice, în căutare evidentă de efecte, sau făcea teorii, după mine
vagante, abacadabrante. Mă uitam atunci pe geam. Şi, pe loc, G. Căl
furios, mă chema public şi drastic la ordine: „Asistă-mă!". Se voia, bine
sarcastic. Venea furios de la şedinţe de consiliu profesoral, unde i s
opoziţie. Nu se acceptau, de pildă, biografii ca teze de doctorat. Dar p
nu mă interesa decât „viaţa" lui Alexandru Macedonski şi doctoratul
tuia doar o simplă formalitate. Să mai spun că teza fusese declarată „p
o „înfrângere"? Sau scena, de o violenţă extremă, când a aflat că f
cerere, fără ştirea lui, pentru o bursă la *Ecole roumaine en France*
Fontenay-aux-roses? Dar ce rost mai are să evoc în detalii astfel de m
penibile, de altfel mult mai numeroase?

Un episod trebuie totuşi menţionat. Inclusiv pentru valoarea
chiar neglijabilă, de „istorie literară". Pagina literară a ziarului *N*
al cărui director era G. Călinescu, editorialist oficial, redactată de A
şi de mine, a fost ultima, repet, ultima, care în perioada 1946-1947 a
cu fermitate criteriul estetic în publicistica literară română înainte
nizării totale. Dacă se poate vorbi de „rezistenţă prin cultură" (noţ
trebuie analizată foarte atent), „pagina" intra şi ea, cu certitud
această categorie. Pentru politruci şi cenzori, atitudinea noastră con
un scandal imens, intolerabil. G. Călinescu era chemat, tot mai in
la ordine. De unde critici tot mai vehemente, admonestări, note exec
„Pagina este proastă" etc. Ceea ce mă dezgusta era, mai ales, schi

radicală de atitudine estetică, subită şi scandaloasă: un critic literar care, foarte recent, apărase, cu multă fermitate, principiul estetic şi al autonomiei artei şi literaturii proclama acum, cu vociferări incredibile,' superioritatea artei şi literaturii propagandistice, oficiale, marxist-leniniste. Mi se părea o trădare spirituală incalificabilă. în definitiv, îmi spuneam, poţi să fii, la rigoare, chiar şi „comunist" de ocazie, dintr-un motiv sau altul. Dar teoretician şi apologet al „literaturii de partid" în nici un caz. A fost punctul de ruptură totală şi definitivă.

Situaţia devenise, redacţional vorbind, de-a dreptul explozivă. Şi a fost de-ajuns ca într-o cronică a lui Al. Piru, la o piesă a lui Ion Luc'a, să se observe o aluzie la... Ana Pauker, ca scandalul să izbucnească pe faţă. Am fost daţi imediat afară. Pagina a fost „reorganizată". Iar cei doi „redactori", concediaţi şi dezavuaţi în termeni umilitori. G. Călinescu se spăla pe mâini, în stil brutal şi timorat, de „contrarietăţile unor fapte ce nu-mi aparţineau" („Justificare", *Naţiunea,* II, 472, 20 octombrie 1947). Capitulare şi laşitate totală. Urmată - detaliu mereu „uitat", în spirit fals caritabil - şi de recenzarea pozitivă a rapoartelor lui... Jdanov şi multe alte texte penibile. De atunci, mai ales, datează şi repulsia mea totală şi definitivă pentru orice formă de publicistică dirijată şi cenzurată. Dacă, mult mai târziu şi în cu totul alte condiţii, a trebuit să mă adaptez şi eu, în felul meu, unui astfel de regim (dar în nici un caz în acest stil detestabil), nu pretind câtuşi de puţin că a fost o pagină foarte „glorioasă" a activităţii mele publicistice.

De fapt, conflictul meu cu G. Călinescu avea rădăcini şi mai adânci. Iremediabile. Structurale şi radical inconciliabile. Evident, despre critica şi istoria literară pot exista mai multe concepţii, metode şi forme de manifestare. Dar nici una nu poate revendica o superioritate canonică, dogmatică, absolută, imperativă. Calitatea de unică metodă posibilă. Este exact ceea ce - prin întreaga sa activitate şi atitudine - profesa G. Călinescu. El avea despre critică şi istoria literară o viziune exclusiv „literară". „Literatură *cu* şi *despre* literatură." Parafraze, rezumate, portrete, formule fericite, imagini şi alte ingrediente literare de acest tip, indiscutabil de talent literar. Ceea ce, încă de pe atunci - deşi în forme deocamdată destul de confuze şi nu riguros argumentate -, nu puteam totuşi nici asimila, nici aproba, nici^ mai ales, cultiva. Eram „altceva". Şi această incompatibilitate şi neaderenţă fundamentală, bună-rea, se simţea în mod tot mai evident. '

Aveam, pe scurt, o altă concepţie despre critică şi despre literatură, chiar dacă, deocamdată, încă embrionară şi nesistematizată. Dar destul de precisă ca să schiţez şi unele observaţii critice şi chiar obiecţii. Nu eram şi nu mă simţeam câtuşi de puţin doar un obscur „satelit că'linescian". Nu aveam psihologie de „elev" şi de „discipol". în discuţie nu intră, repet, cât de „mic" sau cât.de „mare" este (era, sau putea fi) un astfel de personaj. Ceea ce revendicam era doar dreptul, pe care-1 consideram - şi atunci şi acum - fundamental şi inalienabil, la independenţă, „diferenţiere" şi „personalitate" (mare, mică etc.) şi nimic mai mult. O poziţie pe care o credeam, şi cu toată convingerea, inatacabilă. Atunci eram apostrofat cu brutalitate, în lipsa oricăror argumente valabile: „De ce nu te-ai făcut inginer?" şi alte

graţiozităţi de acest gen. Tonul era de dispreţ strivitor. Altă dată m
aruncat insulta supremă: „Dar ce, dumneata eşti scriitor?". Evident, n-a
această pretenţie. De fapt, nimeni nu este... obligat, nici măcar prin
să fie „scriitor".' Dar în ochii lui G. Călinescu lipsa acestei calităţi const
un defect capital, desfiinţarea supremă şi definitivă.

Respingeam însă şi atunci şi mai ales acum - când am ajuns la prop
mele sistematizări şi concluzii - acest exclusivism critico-literar exorbi
De altfel, o formulă total intransmisibilă. Ea nu poate fi cultivată dec
un anume tip de scriitor, care scrie conform talentului său literar ori
irepetabil, despre alţi scriitori. în „stilul" său. întreaga istorie a cr
europene dovedeşte că am dreptate. Oricine se poate convinge ce loc
criticii „impresionişti", de tipul G. Călinescu, să spunem, în cele 8 vo
ale lui Rene Wellek, A *History of Modern Criticism, 1750-1950,* de p
Unul foarte, foarte redus, neglijabil.

Aveam, pe scurt, de pe atunci, o altă mentalitate critico-literară.
mai teoretică şi ideologică, chiar dacă, deocamdată, în forme doar incipi
„Elev" călinescian, în sensul profund al cuvântului, n-am fost deci, în
un caz, niciodată şi nici nu puteam fi. Şi totuşi, până azi, unii îmi mai
această tinichea absurdă de coadă. Singura explicaţie obiectivă este f
că lucrările „macedonskiene", mai ales *Viaţa,* au fost scrise, într-adevă
emulaţie călinesciană, dar cu destule note particulare. *Opera* are, de
0 altă structură. Din păcate, însă, celelalte lucrări, cele mai multe -
totul altă orientare -, n-au mai fost foarte bine cunoscute. Când s-a o
G. Călinescu vreodată de critica ideilor literare, de teoria literatur
hermeneutică, de comparatistică? De reviste, publicaţii şi cărţi în
străine şi alte activităţi de acest gen, în care nu avea, de altfel, nici o orie
lipsit şi de lecturi de acest gen? O adevărată cultură teoretico-li
modernă, estetică şi filozofică, nu avea. Iar ultimele sale articole d
„istorie" dovedesc doar o informaţie recentă, precipitată şi, în mod ev
autodidactică şi amatoristică. Fără îndoială: un spirit inteligent şi de
talent poate salva multe aparenţe. Poate scrie şi pagini ce pot fi reţinut
cine a stat ani de zile într-o astfel de sferă de preocupări nu poate fi mist
Cine compară, de pildă, chiar şi foarte superficial, atât de diletantele de
şi conotaţii despre avangarda literară din *Principii de estetică* (1939) cu
meu „Tendances esthetiques", din *Les Avant-gardes litteraires au XX**
voi. II (1984), se poate convinge, cu uşurinţă, că nu exagerez. Am şi
alte exemple. Nu fac un caz deosebit de astfel de argumente, care pot
la clarificarea unei mari şi regretabile confuzii.

Nu mi se ierta, în esenţă, atitudinea de totală insubordonare, de „ant
dacă pot să mă exprim astfel, faţă de „marele maestru". Rar relaţ
falsă! Format în ambianţa N. Iorga, Nae Ionescu, G. Călinescu urr
cu orice preţ, efecte de public, o oratorie bombastică de catedră, p
mine de un cabotinism tot mai insuportabil. A înregistrat pe un... disc
şi o serie de poezii, cântate, ţipate, stridente, cu un glas piţigăiat, pe
1 s-ar face un imens serviciu dacă toate aceste discuri *Electrecord*
sparte şi aruncate la coş. Uneori polemiza indirect cu mine: „Croce n

un critic atât de mare cum cred unii". Şi-mi arunca ochi injectaţi, holbaţi, bulbucaţi, de la înălţimea catedrei. O atitudine ce-mi părea pur şi simplu ridicolă. In felul acesta a fost ucisă în germene, în mine, orice idee de „maestru" şi „elev". Că eram nu numai insubordonat, dar şi... impertinent nu mai încape îndoială. După o astfel de scenă, nu m-am sfiit să-1 caracterizez, pe faţă, drept... *ombrageux.* A fost uluit de îndrăzneala mea. Şi, laş cum era, n-a avut nici un fel de replică. Apoi, oarecum recules, m-a dat afară, informându-mă, cu jumătate de voce, că tot ce are să-mi mai comunice o va face prin... O. Papadima. Am fost, bineînţeles, „comprimat" la sfârşitul iui 1947 şi legăturile s-au rupt definitiv.

Omul, m-am convins încă o dată, este o fiinţă slabă şi fără fermitate. La eliberarea din domiciliul obligatoriu, în 1963, încă o profundă eroare din partea mea: i-am făcut o vizită, de revedere, după o absenţă de... 14 ani. Eram mai ales curios, obligat într-un fel şi la reintegrare socială. „Câte ai mai făcut şi dumneata", m-a apostrofat, fără nici o compasiune pentru un fost deţinut politic, închis şi lipsit de libertate mulţi ani. A urmat apoi o scenă antologică. Dacă ar fi citită într-un roman ar părea neverosimilă. A început să-mi descrie interiorul în termenii următori: „Covorul acesta a costat 30 000 de lei", „acest Luchian 50 000 de lei" şi alte asemenea detalii, într-o ambianţă de *bric-ă-brac* şi Consignaţie. O demonstraţie frenetică, în avalanşă, a succesului său şi a acumulării parvenite. Incredibilă, cinică şi pitorească, totuşi, în felul său. în contrast voit cu „ratarea" mea definitivă. Cu un ochi râdeam şi cu altul plângeam.

G. Călinescu devenise, între timp, un profitor al spolierii boierimii decavate, ajunsă la talcioc. Mărturii precise, actuale confirmă că „marele maestru" frecventa talciocul din Colentina de unde şi-a procurat şi *Scrinul negru.* Procedeul, mi s-a spus, era următorul: venea cineva cu un tablou de valoare la K. Zambaccian, ajuns director la Romarta. Acesta îi spunea: „Nu pot să vă plătesc imediat. Sunt formalităţi, viramente etc. Dar cunosc pe cineva care are bani gheaţă". Şi-i dădea telefonul şi adresa lui G. Călinescu, acesta, într-adevăr, plin de bani. La moartea sa (notez tot din auzite) ar fi lăsat la C E C, pe atunci, o sumă enormă (2 milioane !), cu care soţia, Alice Călinescu, a făcut călătorii extrem de costisitoare. „Ai venit la timp", a mai adăugat, informându-mă că exista un post liber de bibliotecar la Institut. Ca a doua zi să numească pe prima solicitatoare, să blocheze postul şi astfel să mă îndepărteze definitiv. Beneficiarei în cauză nu-i venea să creadă. A ţinut să mă cunoască. Intrigată, chiar speriată şi, poate (cine ştie), cu vagi remuşcări şi procese de conştiinţă...

Se înţelege acum, cred, cu toată claritatea, cât de absurdă şi umilitoare este caracterizarea, pe care mi-o mai fac unii, de „fost asistent al lui G. Călinescu". Doar atât reprezint eu în... cultura română? Aceasta este adevărata mea identitate culturală ? Singura mea carte de vizită ? O nedreptate şi o eroare totală! Sau că unica definiţie critică citabilă este numai caracterizarea din *Compendiu?* Eticheta de „călinescian" mi-a adus numai neplăceri. Şi ţin să mai precizez că tot ce a fost urât şi greşit în activitatea mea publicistică - în primii ani de după revenire, de inevitabilă derută şi confuzie - a fost

efectul acestei „eredităţi şi influenţe" călinesciene. Nu-i recunosc d
singură influenţă benefică: efectul stimulativ al exemplului unei
construcţii critice. Dar orientată într-o cu totul altă direcţie. Amin
spiritului independent şi polemic, din prima tinereţe, a jucat şi
anumit rol, fără îndoială. Dar nimic mai mult.

Ştiu bine, chiar foarte bine, că această imagine despre G. Călinea
corespunde, câtuşi de puţin, cu cea a generaţiei următoare, forma
noul regim. în ambianţa de atunci, de conformism şi platitudine, de
mizare şi clişee, poantele, butadele şi gesturile histrionice spontar
calculate ale lui G. Călinescu nu puteau să nu aibă un mare efect. I
citate, de fapt, profund regretabilă. Ca şi senzaţia (falsă, în esenţă) a s
neităţii şi a unei mari libertăţi spirituale. O mistificare de proporţii,
trebuie să recunosc - a fost fecundă, în felul său, într-un cerc foarte res
Studenţii şi tinerii critici, inevitabil naivi, inocenţi, neinformaţi, putea
uşurinţă seduşi. Că erau de bună-credinţă nu contest. în astfel de cerc
va naşte, în mod spontan, şi ideea de mai târziu a „autonomiei esteti
„a face numai literatură", sustrasă indicaţiilor Partidului. O tendinţă de
apoi, în mod foarte pretenţios, „rezistenţă prin cultură". Fenomen
marginal şi nepericulos pentru regim. Nu mai puţin semnificativ, tot
felul său, asupra căruia voi reveni. Eu aparţineam însă unei alte ger
Cu alte criterii, valori şi ierarhii. Şi, mai ales, cu o cu totul altă exp
a personajului în cauză. Nu mai puteam fi dus de nas cu uşurinţă

Dar, în definitiv, cine are, azi, dreptate? Cred că... toată lumea.
în parte. Fiecare în felul său. La o emisiune la PRO TV, din 1998, cu
Călinescu şi Nicolae Manolescu, aceste stratificări morale esenţi
revenit, din nou, în mod inevitabil şi cu toată claritatea, la suprafaţă
fost contrazis, fiindcă argumentele mele erau irefutabile. Dar nu cred
convins integral pe interlocutorii mei. Ulterior, într-un interviu, N
luat chiar şi o anume distanţă, uşor echivocă, faţă de poziţia m
repede se uită totuşi, la noi, o întreagă publicistică politică, foarte m
spus, procomunistă! Şi, mai ales, motivaţiile sale! Toate oportuni
ipocriziile şi cinismele epocii totalitare, crunt represive!

Mă întreb, dintr-un scrupul etic instinctiv (şi uneori chiar obsedan
această imagine despre G. Călinescu nu este, totuşi, prea negativă. I
este. în orice caz este imaginea *mea* şi nu pot să renunţ la ea. Am fo
şi rănit mult prea nedrept şi grav ca să pot *uita.* Nu uit. Şi, mai a
vreau să uit. Nu *trebuie* să uit. Căci este vorba, în esenţă, de un m
într-adevăr simbolic şi istoric al capitulării şi oportunismului am
cinic al intelectualităţii române. Fără conştiinţă civică, fără nici o t
a „rezistenţei", fără nici o orientare ideologică. O categorie socială p
eventual, pot s-o înţeleg. Să-i analizez obiectiv motivaţiile inevitabil
în nici un caz, s-o admir şi s-o stimez. O pagină urâtă ce nu este, în
caz, numai a existenţei mele, pe care, de altfel, n-o idealizez deloc
vedea, în continuare, pe parcurs, că aceasta este şi atitudinea mea, co
faţă de mine însumi. De ce, atunci, aş „idealiza" caritabil, ipocrit şi c
ţional pe attii T C and nici mie însumi nu-mi dau adesea note bune la pu

Revolta

Tot ceea ce urmează, oricât de regretabil ar fi, sau ar putea să fie, constituie încă o pagină urâtă a existenței mele. Urâtă în toate sensurile cuvântului. Că vina capitală aparține, în mod esențial, epocii, din punctul meu strict de vedere - şi mai ales al efectelor traumatizante interioare are o mult mai mică importanță. Am parcurs o epocă pe care n-aş fi dorit s-o trăiesc niciodată. Oribilă, haotică, detestabilă. Şi este, într-adevăr, o adevărată „fericire" - o bună „şansă", în orice caz, a acestei *Vieți* - că rememorarea la distanță de decenii calmează şi „toceşte", în mod inevitabil, multe asperități, clarifică nu puține confuzii şi echilibrează destule contrarietăți şi conflicte.

Dacă evit, intenționat, nu puține detalii, o fac - după cum am mai spus-o - în scop pur terapeutic. De ce aş mai evoca, în spirit inevitabil „sado-masochist", o serie întreagă de amintiri penibile, dureroase, umilitoare. Eşecuri, ratări şi înfrângeri. Multe cu bune intenții. Naivități totuşi enorme, urmate de erori inevitabile şi profunde. O aglomerare de situații mai mult decât apăsătoare şi, mai ales, ireversibile. Mi le asum, fără nici o sfidare, dar demn şi stoic, până la capăt. Un exercițiu, într-un fel, chiar de pseudoasceză. Dar, şi mai mult, de expiere şi de riguros examen de conştiință. Cât n-aş fi dat să nu fi trecut printr-o astfel de probă de foc, purificatoare, a sincerităților brutale!

Plăteam din plin maturizarea ideologică tardivă şi, îndeosebi, lipsa totală de experiență socială. Trăiam intolerabil de absent şi abstract şi viața m-a trezit, repede şi brutal, la realitate. Am evocat, anterior, în linii sintetice, esența conflictului cu G. Călinescu. într-un sens, emblematic. Cel mai dezgustător dintre toate din punctul meu (recunosc) subiectiv de vedere. Dar era autorul lui *Sun,* în esență, mai „vinovat" decât alții? M. Sadoveanu, de pildă, de o arghirofilie - unanim atestată - pur şi simplu abjectă? Doar cu o nuanță particulară de cabotinism şi histrionism laş, pretins „şmecheresc", pe care nu-l pot atribui decât originii sale „ancilare". Cum s-ar putea defini, în mod strict obiectiv, o scenă ca aceasta? Certat definitiv cu G. Călinescu, vizitam - uneori - anticariatul lui Şerban Cioculescu, dintr-un pasaj de pe Calea Victoriei. Mă aflam într-o după-amiază în acel loc (de față, cred, şi V. Voiculescu), când G. Călinescu - pentru a se pune bine cu rivalul său politic, universitar potențial - îi oferă cadou, aproape pe furiş, manuscrisul *Enigmei Otiliei.* Avea aerul unui domn distins, al unei personalități sociale,

care intră pe „nevăzute" - credea el - într-un bordel. îmi arunca ochi vindica
şi, în acelaşi timp, „triumfători". Multe lucruri îmi puteam imagina. Nu
şi o defensivă şi o „pseudocaptare" de acest gen. Sau cum aş putea uita spa
sa - amestec de paralizie verbală şi gesticulație cabotină - când i-am s
că tata fusese arestat, cu întreaga conducere a CFR-ului din Iaşi. Mi-a s
doar că „va vorbi" cu... Măria Rosetti. Să mai adaug că am refuzat, şi d
revenirea în activitate, participarea la orice ceremonie „călinesciană
colocviile de la Oneşti, de pildă, şi la alte exhibiții de acest tip oficial?
punctul meu de vedere, convenționale şi publicitar-hagiografice?

Acest mic moment anecdotic (dar şi ridicol) rămâne totuşi simptom
pentru moravurile şi starea de spirit a intelectualilor români de după 1
A fost prima mea mare experiență socială, profund negativă. Dar a exp
numai printr-un simplu şi plat „oportunism" comportamentul unei în
categorii, mai mult, al unei întregi elite culturale, mi se pare şi insufic
şi reducționist şi neobiectiv. Nu trebuie uitat că intelectualii, universit
şi scriitorii proveniți din cercul *Vieții româneşti* erau, toți, mai mult sau
puțin, vag de „stânga". Apoi prestigiul sovietic, marxist-stalinist, transf
la noi, mai ales prin intermediari francezi, parizieni, era enorm. în sf
„colaboraționismul" în masă se explică, în primul rând, prin lipsa tota
tradiție şi conştiință civică, de tip liberal democratic-occidental. A te „
pentru principii, democrație, drepturile omului şi altele nu intra - în
un fel - în mentalitatea subdezvoltată, minoră, a acelei categorii. Ea er
mod structural, organic şi tradițional, conformistă şi obedientă „cu guver
Oricare ar fi fost acesta. în sfârşit, detaliu deloc neglijabil, ea depi
economic integral de Stat. De salarii, sinecuri şi alte avantaje. Noți
„liberului profesionist" intelectual lipsea cu desăvârşire. Pe scurt, u
ideologic antiliberal şi antitotalitar total, cvasigeneral etc. Plus rava
„mitului situației ireversibile". Intelectualii, scriitorii şi publiciştii
democratic-liberal, de oarecare suprafață, puteau fi numărați pe deg
de la o mână. Iar audiența lor era mai mult decât redusă.

Observam întreg acest spectacol - dar nu era numai „spectacol", ci
fenomen social-cultural obiectiv de mari proporții - mai ales în intelect
tatea ieşeană. Scenele se aglomerează, curg în cascadă. Din gura lui C. Ba
elenist, om subțire, care a studiat stilul Sf. Augustin, traducător cu m
deosebite, puteau ieşi elucubrații ca acestea: „îmi iau zilnic linia din *Scâ*
Sau: „Acest regim este cel mai ştiințific dintre toate deoarece despre fi
cetățean se strâng 500 de informații". Diogenes Laertios şi... statul po
O colaborare desăvârşită. Iar d-na Balmuş se arăta de-a dreptul scanda
că încă nu m-am... „încadrat". în PCR, fireşte. Tot în legătură cu acest
parodic, de stânga, rețin şi o scenă de la Teatrul Național. Louis Aragon ş
Triolet, în drum spre URSS, au făcut o escală, o lectură publică sau ca
ceva. Iar cuplul Balmuş se arăta de un entuziasm admirativ debordant şi p
ridicol. Aceşti „magi de la răsărit", prosovietici, aruncau o lumină orbit

Unde se termina grotescul şi începea teroarea (sau invers) era g
spus. O scenă doar de la anticariatul Pînzaru, de pe Lăpuşneanu, de
mă „aprovizionam". Se prezintă, într-o după amiază, un soldat sovie

o mare ediție Didot, sub braț, a unui clasic francez cu perucă. O carte furată, după toate indiciile, de la biblioteca de la Stânca a familiei Roznovanu. Cere un preț. Pînzaru rezistă. începe o ceartă, când, deodată, anticarul are o sclipire de geniu: respinge violent cartea pe care o definește disprețuitor: *fascista.* Soldatul sovietic devine subit palid. începe să se bâlbâie, aruncă volumul pe jos (un Boileau mi se pare) și o ia la goană. Iar Pînzaru, triumfător, îl ridică și-1 așează, foarte satisfăcut, în raft. Scenă memorabilă, deloc inventată. Ca și o alta, al cărei erou am fost eu însumi, fără voie. Cumpărasem o carte, și ea furată, care avea ștampila unei biblioteci liceale din Iași. Eternul belfer agresiv M. Gafițanu, care nu mă uitase, întâmplător de față, a vrut să mi-o confiște. Am rezistat energic și l-am trimis violent la plimbare. Mentalitatea represivă i se păstrase la fel de vie. Dar și spiritul meu radical, de „rezistență" făcuse, între timp, progrese. Chiar mari progrese, și nu mă mai lăsam intimidat.

Mă „refugiasem" la Iași, după catastrofa „alegerilor" din 1946, într-o derută și confuzie greu de descris. Cât de dificilă este reconstituirea acestor momente îmi dau seama mai ales acum. Un amestec foarte greu analizabil, de dezgust și instinct de conservare, de revoltă și dezadaptare socială. Și, mai ales, de totală dezorientare. Nu vedeam nici o soluție, refugiat în studii, izolat într-o firidă de la etaj a casei de pe Ralet 10. Citeam absent, fanatic - cu o bună doză de „inconștiență" socială - critică și filozofie străină. Făceam numeroase conspecte pe coli întregi, pe care, multe, le mai am și azi, păstrate în dosare. Proiectam și unele studii, dar atitudinea mea avea - îmi dau tot mai bine seama -, în primul rând, valoarea unui stupefiant, fără nici o viziune limpede despre gravitatea reală a situației politico-sociale a țării, începuse și activitatea poliției politice. Filajul familiei de la capătul străzii, cu agenți camuflați în negustori de „haine vechi", ce urlau toată ziua, sub ferestrele noastre, era doar un indiciu. Inadaptat și izolat, fără legături și fără perspective, păream înconjurat de o ceață deasă, de nepătruns. Naivitate sau pur și simplu inocență, ca să nu spun prostie ? Ezit între aceste calificative.

De fapt, o astfel de atitudine era a întregii epoci a societății românești, parcă paralizată în structurile sale profunde. Conformistă, oportunistă și duplicitară, ca totdeauna. în păturile superioare: intelectuale, politice, publice, cu atât mai mult. Un amestec foarte specific de frică, ipocrizie și lașitate generală. Trăiam, în același timp, din plin, contradicția profundă dintre tendințele vocației mele și noile realități sociale și politice, tot mai revoltătoare. Dar între realizarea personală și o formă oarecare de adaptare și „încadrare" nu vedeam, pe atunci, nici o conciliere și, cu atât mai puțin, o soluție. De fapt, nici nu-mi puneam, cu seriozitate, rezolvarea unei astfel de situații, pe care, în esență, chiar o ignoram. Mai mult: o refuzam. Sau făceam tot ce-mi stătea în putință să-i întorc spatele.

Și, totuși, nu puteam. Ambianța era teribil de apăsătoare. Manifestanții, cu drapele roșii și lozinci care cereau „unirea" Moldovei cu URSS, „Moldova Mare" până la Carpați (oare actualul KGB-ist Partid al Moldovenilor, făcut de ieșeni, n-a auzit de ele?). Sau începutul asasinatelor politice? Fiul farmacistului Konya, de pildă? Ori înjunghierea lui Titi, fratele lui Paul

Lăzărescu? Și multe alte acțiuni de acest fel. Eram dezarmat, dezorien și revoltat. Cu „capul în nori", plin de teorii și lecturi liberal-democrat dar fără nici o percepție reală, directă, concretă a realităților imedi Citeam pe H. Laski, pe W. Lippmann, pe Coudenhove-Kalergi, pe alții, mult sau mai puțin pe apucate. Nu făceam însă nici o legătură direct agitația politică internă. Și, mai ales, nu vedeam nici o soluție, ni rezolvare acceptabilă a situației generale.

Eram traumatizat, într-un fel, și de un accident personal, de un lamentabil, incredibil. Dacă există, într-adevăr, un „absurd" al vieții l-am trăit atunci cu certitudine, soldat, între altele, și cu un... icter meca Apoi a intervenit și „comprimarea" care, pur și simplu, m-a aruncat, se spune, pe drumuri, fără nici o perspectivă. Două gesturi de bunăvo nu pot fi uitate. Andrei Oțetea m-a prezentat la Cartea rusă, ca vi posibil colaborator. Mi s-a propus să găsesc un traducător, ale cărui t să le stilizez. G. Ivașcu, parțial în dizgrație, ajunsese „director" (sau ceva) la fostele Așezăminte I.C. Brătianu. M-a „angajat" ca „bibliotec post în care am funcționat - să spunem - cam trei luni, până la arest Mediu ciudat și plăcut, într-un fel anacronic. Colecțiile de cărți vech bibliotecii, de prim ordin, meritau, într-adevăr, toată atenția.

Voisem și să fug în străinătate. Am făcut mai multe încercări. T eșuate, toate pline de amărăciuni și contrarietăți profunde. Aveam e riențe atât de brutale și dureroase, încât nu vreau să mi le mai reamin niciodată. Căci veneam în contact, mai ales, cu diferite persoane, cu c în mod evident, nu aveam nici o legătură, nici o afinitate reală. Cineva trăsese covorul de sub picioare și-mi pierdusem echilibrul. Nu pot d mai bine situația mea de atunci. Mă radicalizam tot mai mult, dar în f încă obscure. Fără nici o soluție și ieșire reală din impas. Totul se cons într-un plan abstract, interior, ideologic, pur reflexiv. Am participat, to în felul meu, la manifestația regalistă din noiembrie 1945. Am, de altfe memorie scene foarte vii, petrecute lângă statuia lui Carol I, azi dărân

îmi aminteam și de discuția anterioară cu un tânăr șef legionar. câte ceva despre mine. Avea, se pare, încredere și ne-a acuzat pe „democrații liberali", că făceam Jocul sovieticilor". Nu aveam deloc ac impresie. Totuși, prezența ocupației sovietice, a noului regim deveni numai mie) tot mai odios, imperialismul mai mult decât evident al U reprezentau teribile realități imediate. Tot ce se întâmpla, în țară, dep de fapt, orice imaginație. Ipotezele și visele cele mai negre erau mult l în urmă. Oricât aș dori să evit expresiile (aparent) exagerate, epoc poate fi descrisă decât în tonuri tari, de contraste violente și dramati în culorile cele mai întunecate posibil.

Treptat, treptat - dar destul de repede -, o nouă problemă începea pună conștiinței mele. Nu mă mai lovisen\ de ea niciodată. La începu mod destul de confuz. Apoi, în termeni tot niai preciși și imperativi. înt ream- cu tot mai mare claritate - că trebuia să întreprind „ceva acționez într-un fel oarecare. Nu știam însă cum. Și, mai ales, cu cine. repet, eram un abstras și un izolat social, fără cunoștințe și relații. Ma

în sfera politică. Un amestec destul de confuz de „răzbunare" şi „rezistenţă", de opoziţie, ce se dorea tot mai directă, mă stăpânea cu tot mai multă violenţă. Din toate aceste motive, perioada 1947-1948 a fost, pentru mine, în acelaşi timp teribilă şi decisivă. De mare clarificare interioară şi socială. Nu pretind că am găsit şi cele mai bune soluţii. Dar altele nu întrezăream, nu vedeam la orizont. Şi viaţa, dintr-odată, avea să mi se schimbe pentru o lungă perioadă. Totuşi, ce palidă şi seacă îmi apare întreaga evocare, rememorare şi pseudopoveste a acestei epoci de zbucium profund, steril şi confuz!

Azi îmi dau seama, cu toată claritatea, şi de o altă situaţie, fundamental falsă, în care intram. Voit-nevoit? Ce importanţă mai are? Esenţial era faptul că făceam pasul adevăratei consecvenţe. Ceea ce, mult mai târziu, avea să mă coste, şi chiar foarte mult. Dar totul se petrecea întâmplător şi involuntar. Familia mea avea o orientare liberală. Fratele unchiului meu, Vasile Pilat, de la Botoşani, Laurenţiu Pilat, era chiar un fost deputat liberal. Iar tata, şi el liberal, văr cu primarul liberal al Iaşului, Osvald Racoviţă. în 1930, a suportat chiar represaliile PNŢ-ului. A interzis un miting, să-i spunem „de stânga", în incinta atelierelor CFR Nicolina şi rezultatul nu s-a lăsat aşteptat: a fost mutat telegrafic, disciplinar, la Bucureşti. în felul acesta, am făcut clasa a IV-a primară în capitală, nici nu mai ştiu la ce şcoală. îmi amintesc doar de o hartă destul de mare a României, în plastilină, pe care am modelat-o cu multă plăcere, cu râurile bine marcate prin fire de mătase. Operaţia, foarte meticuloasă, mi-a reuşit doar cu mare greutate. Adaug şi un detaliu pur anecdotic: soţia marelui erou comunist, Ilie Pintilie, a venit la mama, de două ori, după câţiva ani, să intervină ca soţul său să fie reprimit în serviciu. Iar „burghezia", în imensa sa naivitate (ca să nu spun „prostie"), se lăsa impresionată...

Nu pot să nu reţin şi o altă formă de manifestare politică din aceeaşi perioadă. în felul său originală, amuzantă şi nu prea. Unchiul meu Vasile, supărat că Mihail Sadoveanu făcuse nu ştiu ce declaraţie - ori fiindcă era „fracmason", ori „de stânga" -, s-a înfuriat. I-a scos toate cărţile din bibliotecă şi le-a dus la... WC. Şi nu erau chiar puţine... într-o vară am apucat şi eu această formă insolită de boicot, protest şi „represalii" politice. Pe atunci, chiar mă distra. Consideram acest gest de mare şi savuroasă „avangardă". Am mai spus-o, de altfel: acest Vasile Pilat era un original, foarte simpatic, un inconformist şi un boem incorigibil. Iubea atât de mult cărţile, încât - scăpătat - după 1948 îşi vindea sângele, la un centru de colectare din Botoşani, ca să poată să şi le mai cumpere... Mă întreb : cam câţi „scriitori" şi „oameni de litere" brevetaţi, sau pur şi simplu „intelectuali", calificaţi ca atare, făceau, pe atunci, astfel de sacrificii? îndrăznesc să spun : admirabile.

Ajung în felul acesta la unul dintre momentele, cu adevărat cruciale, ale evoluţiei mele ideologice. Repet şi subliniez cu toată fermitatea: este singurul aspect care mă mai interesează. în mod profund şi definitiv. Şi care are, în acelaşi timp, fără nici o infatuare, şi o anumită valoare şi semnificaţie obiectivă, documentară. Este vorba de reacţia spontană, naturală, a unui tânăr intelectual român, de mentalitate „liberală", antitotalitară, faţă de dictatura comunistă, care se instaura tot mai brutal şi cinic în România. Repulsia

mea antitotalitară, în acelaşi timp antihitleristă şi antifascistă, apoi antico
nistă (nu făceam pe atunci nici o diferenţă esenţială), era totală şi defini
Căutam o formă precisă de manifestare, de consecvenţă supremă. în
perioadă era, de fapt, şi singura mea preocupare. Din care cauză,
stăpânit, mai ales acum, de o mare rezervă de a evoca succesiunea „ep
ca să nu spun anecdotică, a „evenimentelor". Singurul aspect ce mă inter
mai mult, mă domina - era să-mi exprim în mod cât mai limpede şi d
posibil întreaga mea repulsie anticomunistă. Ea avea şi o puternică nu
civico-etică: de dezgust faţă de întregul comportament colaboraţio
oportunist, al clasei intelectuale dominante, G, Călinescu reprezenta m
un astfel de simbol obsesiv. Am explicat anterior, cred cu destulă clari
de ce acest personaj îmi apărea tot mai negativ. Sub nu puţine aspecte
punctul meu de vedere - subiectiv-nesubiectiv -, chiar odios...

O grea, foarte grea problemă de conştiinţă îmi pune evocarea ac
episod şi din alte motive. Toate sunt esenţiale. Iar din perspectiva act
a răsturnărilor de după 1989, ele au, în mod inevitabil, şi o incontest
încărcătură „istorică". Or, tocmai în acest punct extrem de sensibil înc
dificultăţile. în esenţă, ele erau următoarele. Mai întâi, îmi este impo
să „eroizez" acţiunea grupului din care făceam parte şi, mai ales, contri
sa, incontestabilă, la multiplicarea şi difuzarea unor publicaţii clandes
necenzurate, sub regimul comunist. Faptul că nimeni nu mai vorbeşte
de acest episod nu înseamnă că n-a existat. Dar când se vor des
„dosarele", se va vedea cu claritate că acesta este profundul adevăr.
doilea rând, îmi este extrem de greu să-mi caracterizez partenerii, or
rezerve aş avea într-un caz sau altul. Furat de elanul antitotalitar
dezinteresam, total, de acest aspect. într-un sens, greşeam. Mă interes
atunci, doar acţiunea pură şi nimic mai mult.

Participam - şi într-o anumită măsură chiar iniţiasem - o acţiu
rezistenţă într-o formă directă şi nu eram deloc preocupat de cali
intrinsecă a „combatanţilor" şi „colaboratorilor" mei. De altfel, nu eram
„şeful" acestei acţiuni, ci Ion Bărbuş, unul din şefii TUNŢ. în sfârşi
repugnă, poate cel mai mult, valorificarea impudică, retroactivă a ac
acţiuni. în definitiv, apărasem şi difuzasem nu mai puţin de 7 texte cla
tine. Aceasta, în perioada 1948-1949. Mă întreb şi azi: cam câţi „rezis
cu certificate şi diplome oficiale au făcut-o? Dar când privesc în jurul
şi citesc, în anii din urmă, atâtea infatuări eroizate, false, emfatice, z
toase, publicitare, de o reclamă profund indecentă, îmi trece, foarte si
şi brutal spus, orice poftă. Cândva, adevărul va fi restabilit, fără înd
Mă dispensez, deocamdată, de orice „certificate". Şi, în definitiv, elib
de „cine"? Nu recunosc, în conştiinţa mea, nici o instanţă de acest

Câteva mici detalii şi scurte precizări sunt necesare, pe fondul unui
ziasm ideologic şi emoţional radical şi, în esenţă, o repet mereu, iremed
naiv. Prin prietenul Paul Lăzărescu - un exemplu incomparabil de d
ment şi fidelitate, fost colaborator la *Dreptatea* din perioada 1946, d
conducerea lui M. Carandino - am intrat în legătură cu unele ele
active din fostul TUNŢ, Tineretul Universitar Naţional-Ţărănesc. Gâr
de fapt altfel, dar alte legături utile, pe atunci, nu aveam. Iar membru

apoi PNȚCD, cu cerere de adeziune și „carnet" în regulă, n-am fost niciodată. Au fost recuperate, de la fosta „Școală de cadre" (o mică și entuziastă improvizație), o serie de texte ideologice, elementare și, mai ales, prost scrise. Mi-am dat repede seama de adevăratele proporții ale unei astfel de „ideologii". Dar nu acest nivel (modest) era important, repet, ci doar acțiunea directă. Unele texte, pe cât am putut, le-am restilizat. Cât de bine am reușit sau nu, îmi este azi imposibil să precizez. Mai curând cred că nu.

In ansamblu, „doctrina" continua să-mi apară elementară: „democrație", „dreptate socială", „morală creștină", „patriotism luminat" erau principii, incontestabil legitime, dar prea vagi și, mai ales, extrem de interpretabile. Interesându-mă mai îndeaproape, am aflat că în perioada 1946 ele reprezentau, în realitate, doar o concesie minimală, pur formală, a lui Iuliu Maniu făcută aspirațiilor ideologice ale tineretului. Pe acesta nu l-au interesat, de altfel, în mod esențial decât opoziția și rezistența antimaghiară, la început. Anticarlistă ulterior. Anticomunistă în ultima fază, cea actuală. în numele unui constituționalism, civism, legalism și, mai ales, al consecvenței morale intransigente, poziții pe care le admiram sincer, dincolo de orice afiliere politică de partid. De altfel, PNȚCD a rămas, până azi, mereu deficitar la capitolul „ideologic". Este de „centru stânga", de „centru dreapta"? Voi reveni asupra acestei teme. „Democrația creștină" de mai târziu, din perioada ilegalistă (C. Coposu) - o simplă etichetă, deloc dezbătută pe larg -, este de fapt un hibrid. Liberalizantă, pe o latură, socializantă și populistă, pe de alta. In plus, tendința naționalistă apăsa mereu și, de cele mai multe ori, în mod decisiv, determinant, în epocă, asupra întregii orientări a partidului. Dar nu acest aspect era, pe atunci, pentru mine, cu adevărat important. Astfel de scrupule teoretice mi se păreau cu totul secundare. Și, de fapt, așa și erau.

Uneori îmi spun, mai ales acum, că reflexele umane și culturale, de educație și mediu social sunt mai importante decât orice adeziune și solidaritate ideologică. Am trăit și astfel de momente. Ele se vor agrava în anii de închisoare. Mi-am dat seama repede că tinerii cu care veneam în legătură erau, indiscutabil, foarte onești, sinceri, de cea mai bună calitate morală. Dar de cultură redusă și fără mari perspective. Unul dintre ei (Lazăr C.) a ajuns totuși anul trecut (1997)... mare maestru al lojii masonice naționale, nu mai știu de ce rit. Iar Paul L. a făcut o carieră jurnalistică, apoi de filolog și editor ce s-ar fi putut dezvolta foarte frumos, dacă epoca și mai ales servitutile de la Institutul de lingvistică (nu mai intru în detalii) n-ar fi constituit tot atâtea obstacole. „Ideologia" fundamentală era doar reflexul naționalist, instinctul independenței naționale sub zdrobitoarea ocupație sovietică. Spiritul antitotalitar, democrația, drepturile omului, liberalismul în cel mai larg sens al cuvântului nu-i prea interesau. Uneori, chiar deloc. Trebuie de asemenea precizat că mai toți erau ardeleni, legați prin afinități și tradiții provincial-regionale la care eu nu aveam acces. Să mai adaug, în sfârșit, că aproape toți erau doar „băieți de la țară", intelectuali la prima generație? Cu adevărat remarcabil și, cred, de valoare era Victor Coconet. Avea lecturi serioase, învăța chiar sanscrita. După eliberare, a fost rearestat, asasinat de Securitate. I s-a înscenat o „sinucidere". Despre Gh. Ursu, se

vorbește mult și pe bună dreptate. însă despre acest asasinat, total uit
nimeni, niciodată. O profundă nedreptate.

Treceam prin stări de spirit profund contradictorii. Și încercam ch
mari umilințe. Un coleg, implicat în această acțiune, arestat cu acel
prilej, mi-a aruncat disprețuitor, de la obraz, când ne-am revăzut în Jila
„Cu ăștia erai tu... ?". O palmă mai usturătoare nu puteam primi. Nu vre
să minimalizez sau să „denigrez" pe nimeni. Să mint și să mă mint, mai a
postum, îmi este totuși cu neputință. Și dacă cineva m-ar întreba brut
dar justificat, de ce totuși această grupare, în același timp inegală, solid
și improvizată, aș răspunde foarte simplu și direct: fiindcă doar aces
erau, pe atunci, relațiile mele, foarte restrânse, de la Facultatea de Lit
și, în special, prietenia mea cu Paul L. El a fost „garanția" și „agentul"
legătură. în el am avut și am mereu totală încredere.

Exaltat și euforic, nu dădeam atenție unor astfel de amănunte;
realizam, mai ales, ridicolul, într-un fel, al întregii situații. Nu știu d
am respectat sau nu regulile minime ale „conspirativității". Desigur că
Dar chiar dacă le-am fi păstrat cu maximă rigoare, rezultatul ar fi f
același. Fusesem deja... „turnați" de un membru TUNȚ, recompensat cu pos
de secretar al Fundației române de haltere. Licheaua română, lichea
specific-națională intrase încă o dată în acțiune. De ea nu putem sc
nicicând. îmi aduc aminte cum am fost fotografiat, pe stradă, cam lâ
Cercul Militar, cum eram filat pas cu pas de o agentă, îmbrăcată - pa
să-mi atragă atenția - cu un șal, în triunghi, aruncat pe spate. îmi dăde
seama de toate acestea și totuși nu „disperam". Acceptasem regula jocu
și mergeam până la capăt cu orice risc.

Am fost arestat, în aprilie 1948 (nu mai intru în amănunte), și dus
cabinetul colonelului Mișu Dulgheru (Dulbergher), faimosul anchetator
de la Interne. Am fost primit cu sarcasme batjocoritoare și insulte („D
ești... ideologul" spus pe un ton de desființare absolută). I-am răspuns c
merita. S-a repezit la mine, mi-a tras două palme, voia să-mi dea
multe. Am pus mâna pe un obiect dur de pe birou să ripostez. In acea
bусuladă, un lampion înalt din cameră își pierduse echilibrul și se răst
nase. Am observat atunci că acest sinistru personaj avea un lanț de au
mână, element de distincție burghezo-aristocratică, iar pe birou, într-o ra
somptuoasă, poate tot de aur, portretul unei femei. Probabil soția sa. A
un aspect de tigru parfumat, arogant și profund grețos. A fugit, bineînțe
destul de repede, în Israel, prin 1953 sau 1955. Cred că nici nu mai trăie

La ancheta lungă, pedantă și de fapt inutilă, n-am mai dat, în u
momente, dovadă de aceeași atitudine rigidă. Dar dacă m-am plăcut sau
ce importanță mai avea? Eram în acord cu mine însumi. „Spiritul cri
însă nu-mi dădea pace. Și uneori treceam prin momente de grav dezechili
interior. Epuizat, oarecum derutat, dezarmat moral de unele împrejur
Nu poți fi mereu „erou", fie că ne place sau nu ne place acest lucru...
mai ales, intelectual lucid și om de acțiune în același timp. Incompatibili
radicale, descoperite, din plin, de abia atunci. Pe pielea mea. Uneori fo
dureros. Și toate întâmplările de mai târziu aveau să mi le confirme pa
pas. O situație, pentru mine, cel puțin, mereu foarte, foarte greu de supor

8
închisoarea

Declar cu cea mai mare sinceritate şi fără nici o emfază: închisoarea a constituit, pentru mine - în nu puţine momente -, un adevărat dezastru moral. M-a „salvat" doar temperamentul (aproape) echilibrat, analitic şi mai ales lucid. Ca *motto* al acestei ratări de mari proporţii, cu urmări ireparabile şi incalculabile, aş reproduce o observaţie a lui Radu Cioculescu. Om subţire, cultivat, critic muzical, traducător al lui Proust, mare mason etc. M-am împrietenit cu el încă de la Jilava, l-am regăsit apoi la Aiud. Mi-a spus odată, într-o împrejurare 6arecare: „Ii vezi (şi se referea în mod direct la tineretul legionar şi peneţist) cum vibrează la ideea naţională, dar la ideea democratică nu vibrează". O definiţie fundamentală a unui conflict şi incompatibilităţi esenţiale. Democraţi de tip într-adevăr occidental nu ştiu dacă am întâlnit zece-douăzeci în opt ani de închisoare. Decepţia a fost mare. Sper să mă fac tot mai bine înţeles pe „parcurs". Dar nu sunt deloc sigur.

Pentru mine, criteriul ideologic a fost şi a rămas esenţial, capital. Cel mai important dintre toate. Mai important decât toate aspectele închisorii, chiar şi cele „morale". Deoarece el trasează linia netă de demarcaţie dintre democraţie, comunism şi fascism şi legitimează întreaga mea acţiune şi atitudine, neschimbată până azi. Este şi rămâne sensul întregului meu „sacrificiu". Pe care nici nu-1 „idealizez" şi, cu atât mai puţin, nu intenţionez să-1 „valorific" într-un mod oarecare. Al meu şi al altora, care au crezut şi cred în democraţia de tip occidental. Ea este radical opusă extremei stângi şi extremei drepte. In legătură cu acest punct crucial nu pot face nici cea mai neînsemnată concesie. Tot ce am „făcut", mai ales după 1989, dar, uneori, şi mai înainte, dovedeşte, sper, acest lucru. Nu vreau să revendic şi să „demonstrez" nimic. Doar să înregistrez, cu toată răceala „istorică", o serie de fapte reale, precise, observate şi trăite de mine.

Recunosc, în acelaşi timp, dreptul oricui să aibă o cu totul altă viziune şi experienţă a închisorii. Şi, bineînţeles, s-o facă publică într-un mod sau altul. Ceea ce se şi întâmplă, şi încă pe scara cea mai largă, printr-un diluviu de „cărţi de închisoare". Extrem de inegale şi fals-literaturizate, din păcate. Dar eu nu pot vorbi decât în numele meu, al experienţelor şi ideilor mele. Iar acestea erau permanent contrazise şi dezminţite de o serie de fapte. Suprema scuză şi explicaţie posibilă ar fi că eu nu am „stat" cu elita

politică a României, ce trebuia exterminată. N-am fost închis nici la Sighe nici la Râmnicu Sărat, nici în alte locuri de „elită". Dar nici măcar de ace fapt, al experienţei limitate, nu sunt chiar foarte convins. De ce m-aş min pe mine şi pe alţii? Puşcăria pe care am „făcut-o", într-un cuvânt, nu mi „plăcut". Câtuşi de puţin. Dar nu fiindcă era „incomodă". Era frig şi făcea foame. Eram insultaţi, umiliţi şi uneori bătuţi. Trăiam într-un regim permanentă teroare. Toate acestea intrau în „regula jocului". „Drama" suferinţa mea, mai bine spus, erau diferite. De altă natură. Constat acum, după 1989, că rana nu este definitiv închisă. Semn că ating mer un punct extrem de sensibil, incurabil. Voi reveni pe larg asupra aces aspecte şi dureroase şi profund iritante.

Am arătat cu toată claritatea - şi mă conving tot mai mult că este vor de o adevărată „infirmitate" socială - că angajamentul meu politic a fos trebuie s-o repet - de ordin pur ideologic. Democratic, liberal şi fundamen antitotalitar. Nu m-a interesat niciodată nici un fel de poziţie socială. România acelor timpuri (dar ce spun? în „România eternă"), o atitudine totală naivitate şi dezadaptare. O iremediabilă utopie. Credeam în puritate legitimitatea şi eficienţa ideilor democratice, anticomuniste şi antifascis Habar nu aveam, pe atunci, că în contact cu realitatea socială (în sp românească, dar nu numai), ideile se poluează inevitabil. Sunt ignora distorsionate, alterate şi, în cele din urmă, iremediabil compromise, to sau în parte. Plăteam din plin „preţul" inocenţei mele abstracte, izolate profund livreşti. Biata „cultură", politologică sau nu, a mediului social, care mă loveam brutal în închisoare!

Devenit observator şi „analist" politico-social, fără voie, căzut într-un (nu ezit s-o recunosc, „ca musca în lapte"), ce constatam cu tot mai mu stupoare, ca să nu spun indignare? mai întâi, totala derută a mediu politic românesc în faţa represiunii comuniste. Pur şi simplu, mai nim nu înţelegea nici mecanismul „dictaturii proletariatului", nici al „luptei clasă", nici al altor motivaţii comuniste („exploatare" etc). Noţiuni apro total necunoscute. Nimeni n-avea nici o idee despre sistemul marxist comunist. Ca şi despre principiile şi implicaţiile sale politice directe. Stătea de fapt, cu politicienii de mâna a doua şi cu câţiva foşti deputaţi, cel mu cu agentura electorală a partidelor istorice mai ales. Totul pierdut în masă amorfă de militari, preoţi, frontierişti, sionişti, masoni, organiz tinereşti, ţărani anticolectivişti, mulţi arestaţi pentru „omisiune de denu şi alte asemenea categorii, neîncadrabile precis într-o grilă ideologică. cu această faună politică nu aveam nici o afinitate. Nu era „lumea me Un dialog real nu era posibil. Ea nu înţelegea nici sensul represiunii, revoluţia socială, care începuse în România în forme atât de violente. T în mituri, dintre care „vin americanii" era cel mai puternic. înţelegeam un plan, eficacitatea extraordinară a unei astfel de iluzionări. Supravieţu morală, fără asemenea stupefiante psihologice, n-ar fi fost posibilă. totul se împrăştia, cădea în pulbere, la cea mai sumară şi rece analiz

Am învăţat, deci, câte ceva, însă solid şi pentru tot restul vieţii, în con adesea, fără exagerare, disperate, ce reprezentau de fapt vechea socie

şi viaţa politică românească. O iniţiere socială extrem de dură, plătită cu ani grei de puşcărie. Am cunoscut o „Românie" total nebănuită. Stranie şi imprevizibilă. Subdezvoltată şi, mai ales - cum să mă exprim ? - o Românie *pseudo,* de aparenţe, de forme fără fond, de carton. Inconsistentă şi fragilă, pe toate planurile. O mare, teribilă, revelaţie şi decepţie. Cât de dureroasă, nici nu mai subliniez. Făceam tot mai multe observaţii şi constatări catastrofale, ce se acumulau mereu. Exageram, într-un sens, fără îndoială, şi nu o singură dată. Dar trebuie ţinut seama şi de tensiunea morală extraordinară în care trăiam. De exacerbarea inevitabilă a instinctelor şi idiosincraziilor spontane. De toate exigenţele (teoretic legitime, absurde în condiţiile imediate de existenţă) ale radicalismului ideologic cu care intrasem în închisoare. Şi, mai ales, de faptul că, în condiţii-limită, precum închisoarea, fiecare se dezvăluie, involuntar, până la capăt. Măcar atât poate realiza, pozitiv, odioasa detenţie. Ea face foarte dificile, dacă nu chiar imposibile, simularea, ipocrizia, afectarea, duplicitatea. Ce observam, deci, în două cuvinte?

Mai întâi, faptul că burghezia română, prin exponenţii săi (admit, nu cei mai calificaţi, reprezentativi totuşi în bună parte), n-a fost câtuşi de puţin pregătită să suporte şi să „resoarbă" şocul istoric al dictaturii comuniste. Se simţea doar profund „deranjată", „dislocată" din poziţiile sale şi nimic mai mult. Singura sa ideologie politică era *restitutio in integrum.* Când încercam să arăt, cu minime argumente de bun-simţ, că operaţia este imposibilă, în forme riguroase, prin simplul fapt că momentele istorice sunt unice, irepetabile şi ireversibile, produceam numai iritare şi o adâncă antipatie. Problemele sociale şi economice nu numai că nu interesau, dar erau şi profund detestate. Cele ideologice, de tipul „drepturile omului" şi alte formule de circulaţie occidentală, preocupau cu atât mai puţin.

Problema lui *restitutio,* mai ales, mă preocupa şi chiar mă obseda. La început, n-o vedeam cu toată claritatea. Pe de o parte, ea mi se părea o expresie tipică a pasivităţii, imobilismului şi conservatorismului politic desuet, îngust şi închistat. Nu credeam nici posibil, nici admisibil a ţine istoria în loc. Evit - cum se vede cu uşurinţă - cât pot cuvântul „reacţionar". O serie de reforme mi se păreau - şi mi se par şi în continuare - strict necesare. Dar, pe de altă parte (notez fugitiv acum, în acest context, doar câteva idei), refuzul acestui principiu însemna, în acelaşi timp, un atentat grav, inadmisibil, împotriva dreptului de proprietate. Criteriul esenţial de disociere dintre comunism şi anticomunism. N-aveam pe atunci toate elementele unei documentări obiective şi argumentări complete. Dar câteva tendinţe, reparatoare, mi se păreau indispensabile, fundamentale: unde este posibil, *restitutio* trebuie făcută direct, în „natură". Unde nu este posibil, prin despăgubiri băneşti sau prin cedare de acţiuni la noile industrii privatizate, care au dezvoltat şi modernizat vechile instalaţii. Oricum, o formă de reparaţie este imperios necesară. Şi regretam profund că nimeni nu discută această problemă, în mod serios şi sub toate aspectele. Mă voi mai lovi de ea, încă din plin, mult mai târziu, după 1989, când va reveni, în mod inevitabil, în actualitate. Cu toată brutalitatea.

Observam mereu o repulsie instinctivă de a accepta discuţia proble
„sociale" şi „ideologice" de esenţă. Pentru mai toţi, doar o influenţă ma
respingătoare. Şi totuşi, ideea unor „reforme" trebuia luată în conside
chiar dacă mediul se dovedea total ostil. Unele sclipiri, foarte ra
luciditate erau cu atât mai remarcabile. Cineva, dintre „deţinuţi"
caracterizat cu o spirituală şi foarte exactă formulă: „victime ale statis
Eram integral de acord cu această definiţie. Fericită. Se aresta plan
metodic, până la procentul de 1-2% din populaţie, pentru ca restul s
cuminte". Să nu se revolte. Stalinism terorist represiv în plină acţiun
nimeni, la rarele inspecţii ce aveau loc, nu se declara, pe faţă, „pri
politic". Se accepta, în mod tacit sau nu, eticheta umilitoare, marxis
„contrarevoluţionar", aplicată, nediferenţiat, tuturor deţinuţilor.

Spectacolul execrabil al politicianismului carierist, „balcanic", int
şi lipsit de scrupule, mă distra şi, în acelaşi timp, mi se părea o
ridicol. A face liste de guverne, a revendica „poziţii", „şefii" sau „ma
parlamentare" - în situaţia în care ne aflam - constituia, orice s-ar
un spectacol penibil şi grotesc. Avea, totuşi, o anume explicaţie. Domi
mitul „american", al eliberării imediate, al prăbuşirii regimului co
(„le mai dau maximum şase luni", auzeam adesea), de unde cal
aranjamente precipitate, febrile. Acum am cunoscut, de fapt, întreaga
gogie politicianistă a promisiunilor electorale, psihologia culiselor de p
sistemul invincibil al relaţiilor clientelare şi de familie. Nimeni nu s
pentru valorile mele (prooccidentale, antitotalitare etc), ci doar
„posturi" şi „poziţii". Exista desigur şi un alibi moral indiscutabil: o
pensă, în principiu bine meritată, pentru un sacrificiu, fără îndoial
Lipsa de scrupule şi de discreţie a unor astfel de revendicări era în
perspectiva mea, total disproporţionată şi impudică. Observaţiile erau va
în primul rând, pentru prima perioadă a anilor 1949-1951, făcute m
în Jilava. Dar, în esenţă, atmosfera a rămas peste tot cam aceeaş
Aiud şi în alte închisori politice. Atunci am suferit primul mare „
mizeriei politicianiste. Când am făcut o scurtă contabilitate finală,
uimit să constat că, în 8 ani de detenţie, am fost purtat prin nu ma
de 11 aresturi şi închisori. Am deci o oarecare „experienţă" şi vorbes
s-ar spune - într-o anume cunoştinţă de cauză.

Mă mai iritau încă două fenomene „sociale", tipice mentalităţii
societăţi, de unde provenea majoritatea acestor politicieni de duzină
era al superiorităţii indiscutabile a tehnicianului de înaltă calificare
derat deasupra oricăror legi. Total amoral, lipsit de orice conştiinţ
ponsabilităţii şi vinovăţiei „colaborării". Acest „specialist" se purta
„vătaf" de slugi, de recompensat cu mici avantaje alimentare sau
dităţi" de „cazare" (situaţie universală, de altfel, evocată şi într-
celebru: construirea de către prizonierii englezi a unui pod pes
Kway, în timpul războiului din Pacific cu japonezii). Am observa
bine acest spectacol mai ales în fabrica de la Aiud, condusă de ingir
contest, competenţi), de la Reşiţa şi din alte părţi, arestaţi pentru „
sau „spionaj". Se comportau distant, superior, foarte pătrunşi de auto

şi prestigiul lor „special". Recompensă pe deplin justificată, în conştiinţa lor, pentru foarte înalta lor tehnicitate. Indispensabilă sub orice regim posibil.

Acestei mentalităţi de mare specialist, care-şi face doar „meseria", i-a căzut victimă, între alţii, şi inginerul, de o mare candoare, Vasilescu-Colorado, diplomat din SUA, condamnat la moarte pentru un pretins „sabotaj" la canal. Ne-am împrietenit oarecum la Jilava. îmi spunea cu o sinceritate dezarmantă: „Nu-mi pare rău că mor, dar îmi pare rău că mor şi nu mai apuc pe americani venind". Am amintit într-un mic text (publicat) acest episod de neuitat. Să reţin, în sfârşit, în aceeaşi ordine de idei, şi un al doilea tip de comportament: al ierarhiilor sociale bine constituite, închise, care nu acceptă nici un fel de contestare, pentru a nu mai vorbi de intruşi sau „parveniţi" în structura lor. îmi permiteam, bineînţeles, unele gesturi şi opinii independente. Eram sancţionat pe loc. Imediat auzeam şi riposta dispreţuitoare : „Cine este ăsta?" etc. Un obscur anonim să nu ne omagieze? Mai mult: să contrazică o „mare personalitate". Ce lipsă de bună creştere! Ce obrăznicie! într-adevăr...

Sunt foarte schematic şi rezumativ fiindcă, în definitiv, nu mi-am propus un alt mod de rememorare şi un alt „stil". îmi asum acest risc până la capăt. La polul opus se aflau legionarii, grupul - procentual vorbind - cel mai numeros din închisoare. întreaga „Mişcare", existentă în ţară şi care a putut fi depistată, fusese arestată. Dar nu pot admite, în nici un caz, mitul confiscării suferinţei închisorii doar de către legionari. O astfel de teorie s-a propagat, după 1989, mai ales în unele cercuri dominante din *AFDPR.* Legionarii au suferit, într-adevăr. Din plin. Dar şi multe, multe alte categorii de prizonieri politici. Monopolul suferinţei penitenciare categoric nu există. El este chiar respingător şi imoral. Şi, mai ales, profund inexact. Impresiile mele sunt şi rămân, până azi, extrem de contradictorii. Pe de o parte, nu puteam să nu admit repulsia antipoliticianistă, să nu apreciez ţinuta morală, corectă, adesea demnitatea lor umană. îmi amintesc, între alte scene, stoicismul a doi legionari, scoşi de sub pneumotorax, ca represalii după atentatul de la ambasada de la Berna. Se ştiau condamnaţi la moarte. Am evocat acest trist episod într-un mic articol din *Vatra.* 6 bună amintire păstrez şi despre Mircea Nicolau, cultivat, civilizat şi cu talent de desenator pe fundul unei... gamele unse cu săpun şi dată apoi cu DDT. A revenit în actualitatea politică (legionară) după 1989.

Dar, pe de altă parte, nu puteam asimila, în nici un caz, mentalitatea iniţiatică de sectă închisă, infatuarea enormă, suficienţa unor verdicte. Şi, mai ales, nu puteam uita sinistrele asasinate politice pe care aceeaşi „Mişcare" le-a început în România. Valorile sale religioase, etniciste, antidemocratice şi antieuropene nu erau nici pe departe ale mele. Pentru mine, „legiunea" era şi a rămas, în esenţă, expresia tipică şi odioasă a totalitarismului românesc fascist, represiv şi fanatic. Singurătate şi opacitate, deci, şi din această direcţie. Nu suferеam din aceleaşi motive. Că n-a fost deloc „comod" pentru mine şi pentru alţii ca mine nici nu mai trebuie să subliniez. Oricum, experienţa noastră umană, socială şi politică se îmbogăţea. Descopeream aspecte total inedite, pe care înainte de închisoare nici nu le bănuiam. Simt că devin

prea „sistematic", dar nu am ce face. Aş reţine doar alte două aspecte
au făcut o imensă carieră atât în România comunistă, cât şi în cea
comunistă. Converteam întreaga mizerie a închisorii în „acte de cunoaş
Sună cam pretenţios, într-adevăr, dar aceasta este realitatea.

Am menţionat anterior, cu enormă surprindere, dezinteresul total p
discuţiile ideologice, clarificările doctrinare, motivaţiile teoretico-polito
ale imensei majorităţi a deţinuţilor, să le spun „de centru", în lipsa
formule mai fericite. Observam, în schimb, cu o stupefacţie şi mai
preocuparea şi chiar obsesia, adesea morbidă, a criteriului „etic". Mai p
a „turnătoriei" şi a „turnătorilor". Marele subiect de discuţii, de incrim
acuzaţii, polemici. Nu preocupa problema esenţială: sistemul com
torţionar, totalitar, marxist, care a inventat, perfecţionat şi exploa
sânge delaţiunea, ci doar instrumentele sale. Unele categorii vinc
vicioase, corupte, laşe. Dar, cele mai multe, „nevinovate", în sensul
cedat doar torturii, constrângerii, şantajului. Ele erau, în primul
victime sau măcar efecte ale sistemului terorist comunist. Realitate ca
eludată sistematic. Or, această diferenţiere n-o făcea nimeni, pe atun
după cum vom vedea, nici după 1989, când a izbucnit, cu furie, pol
„dosarelor". Ea nu va preocupa, în mod serios, aproape pe nimeni, nic
această dată.

Cine este totuşi mai vinovat: victima sau călăul? Sistemul sau in
mentele sale? Securistul ce te-a bătut, constrâns, şantajat etc. să da
informative sau autorii acestor note? O problemă crucială, pe care, pe a
n-o întrezăream cu toată gravitatea şi claritatea. Voi reveni pe larg a
sa. Dar, simţeam, intuiam, totuşi, că „ceva" nu este în ordine. Şi
convins destul de repede: criteriul etic nu era, de fapt, de cele mai
ori, decât alibiul fără replică al voinţei compromiterii, insultei şi volu
denigrării, care, la români, sunt enorme. O capacitate de terfelire, pon
şi desfiinţare practic fără limite. O pasiune a vituperării, a pamfletul
egal. Cred că ea este inexistentă la un alt popor, în aceeaşi intensit
în proporţii de masă. înjurătura la români este o virtute şi o volu
naţională.' Era doar transferată în politică, unde ţinea loc de compe
idei, programe constructive şi multe altele. Un resentiment şi o defu
dimensiuni monstruoase, într-un registru minor şi trivial. Nu-mi an
să fi citit ceva notabil pe această temă, ilustrată, mai ales, prin mat
româneşti concludente şi specifice.

Am primit, în acelaşi timp, încă din Jilava, şi prima lecţie de psi
comunistă autentică. M-am reîntâlnit, în camera 6, cu... G. Ivaşcu. Ile
dar şi informator al vechii Siguranţe, mobilizat la cenzură în timp
boiului şi... logodnic virtual al unei nepoate a Anei Pauker. Era, de
şi motivul pentru care fusese arestat odată cu dizgraţia „tovarăşei
„Ăştia - adică Securitatea, comuniştii etc. - judecă abstract." Căci în
G. Ivaşcu nu nega realitatea unor acuzaţii. Contesta doar scoate
mecanică, birocratică, din „context", din „situaţie". Deci încă o pro
extrem de sensibilă, pe care *dosariada* de după 1989 o va reactua
mod inevitabil şi în proporţii de masă.

Dar şi mai semnificativă, obiectiv vorbind, era opinia „amicului" meu despre colegii de celulă. Ii considera o biată „pleavă", nenorocită şi dezgustătoare. Dispreţul său absolut nu l-am înţeles decât treptat şi mult mai târziu. Comunist sincer, G. Ivaşcu detesta profund şi total vechea societate „burgheză" românească, pe care ar fi dorit-o desfiinţată. Nu mai întâlnisem această violenţă, suficientă şi demolatoare, decât la Gellu Naum, în una sau două dintre scurtele noastre convorbiri, aproape întâmplătoare, de altfel în contradictoriu. Această ură socială totală, abstractă, fanatică, monstruoasă şi definitivă mi se părea, când o anomalie morală, când o aberaţie ideologică. Ei bine, ea exista, se manifesta, şi încă din plin, chiar şi în situaţii-limită, precum a detenţiei, organizată chiar de... regimul comunist, terorist, al urii şi luptei de clasă. Fanatism morbid, inflexibil, invulnerabil la orice critică. Atunci am cunoscut acest fenomen patologic, în stare pură şi pentru întâia dată. Şi tot de la G. Ivaşcu am auzit, mai întâi, şi de existenţa lui Willi Miinzenberg şi a sa *Propaganda als Waffe*. Despre acest conspirator de geniu, în felul său, aveam să citesc mult mai târziu numeroase detalii revelatoare în cartea lui Stephen Koch, *Double Lives* (în traducere românească).

Nu voi putea exprima niciodată, cu toată exactitatea şi, mai ales, cu toate nuanţele specifice, întreaga mea repulsie şi dezgustul cu care scriu aceste pagini despre „închisorile mele". Aş fi dorit să le fi uitat pentru totdeauna. O teribilă dezamăgire şi o demistificare mult prea scump plătite. Ştiu bine că definesc o stare de spirit cu totul singulară, pe care, foarte probabil, aproape nici unul dintre foştii puşcăriaşi obişnuiţi n-o poate înţelege. Din care cauză, textul va rămâne, încă o dată spus, postum. Definitiv postum. Dar nu pot şi nu trebuie, mai ales, să mă mistific. De altfel nu urmăresc nici un fel de audienţă şi, cu atât mai puţin, „succesul de public". La tot felul de gură-cască, mediocri şi invidioşi, vagi literaţi, care n-au făcut o zi de puşcărie? Cum ar putea să înţeleagă ceva din această tragedie? Şi personală şi naţională? Preocuparea lor esenţială a fost şi este doar scandalul şi insulta. Să te şantajeze, să te compromită şi să te umilească. Toate „demascările" de până acum, din presă, n-au avut alt scop. Iar eu nu pot modifica această „psihologie" alterată, maladivă.

Punând oarecare ordine într-o mare abundenţă şi confuzie de amintiri reziduale, între timp mult atenuate şi reduse la câteva dominante esenţiale, închisoarea a reprezentat, în primul rând, primul meu exerciţiu de singurătate absolută, totală, radicală. O experienţă extrem de dură, unică, intransmisibilă. In acelaşi timp, extrem de fecundă. Aveam toate motivele să mă simt singur, extrem de singur. Şi, mai ales, să supravieţuiesc, să rezist, în condiţii inuman de dificile. Dar, repet, în primul rând, nu din cauza mizeriilor şi atrocităţilor detenţiei propriu-zise, ci a singularizării morale şi de „idei", a lipsei oricărui sprijin şi comunicări morale, a dialogului real şi de substanţă. Trebuia, cu orice preţ, să găsesc resurse numai în mine însumi. într-un mediu absurd de ostil şi de străin de tot ce reprezenta viaţa culturală şi experienţa mea anterioară. Cu calităţi şi defecte. De om, pur şi simplu, în primul rând, până de curând, „liber".

Mai întâi o precizare, care poate să pară „plată", nesemnificativ
care a fost, de fapt, esenţială. Am putut suporta închisoarea, la ni
larvar al supravieţuirii zilnice, minimale, din trei motive: puteam î
efectiv, singurătatea, pe care chiar o căutam. Pentru cei mai mulţi de
izolarea şi singurătatea constituiau chinuri insuportabile. Goi, fără gâ
fără idei, speriaţi de moarte de vidul lor interior, descoperit subit şi dra
La Aiud, m-am „bătut" să fac parte din schimbul de noapte, în fabrică
scap de contacte iritante, de controverse, de figuri total antipatice. P
apoi, detaliu şi mai prozaic, transfigura oribilul arpacaş în... orez. I
caz, am putut suporta, fără nici o dificultate, acest gen de alimenta
o monotonie şi greaţă exasperante. In sfârşit, nu eram chinuit de n
fel de amintiri familiale, obsedante, soţie, copii, cariere, proprietă
îndrăznesc să afirm (cu zeci de exemple în memorie) că aceste c
teribile au fost explicaţia a foarte numeroase „cedări". Ca să folos
eufemism caritabil. Eram liber de orice obligaţie de acest gen şi a
situaţie privilegiată m-a ajutat enorm. O cred şi azi, fără exagerare
dreptul „providenţială"...

La un nivel mult mai profund, funcţionau, instinctiv, câteva meca
psihologice defensive, de autoapărare. Rezolvam, în felul meu, o
profundă, pe care puţini, foarte puţini - iarăşi - pot s-o înţeleagă î
exact. De altfel, nu fac nici cel mai mic efort să conving pe cin
legitimitatea (sau nu) a unei astfel de atitudini. Cred că au interve
primul rând, şi în mod decisiv, temperamentul meu lucid şi „spiritul
Impermeabilizat sufleteşte, în mod spontan, nu luam - în esenţă -
soarea în serios. O derealizam, ca să mă exprim astfel. O demistific
consideram o farsă tragică, sinistră, atroce sau grotescă, după împre
şi nimic mai mult. Distanţare şi neaderenţă lucidă. Ceea ce m-a sa
la o teribilă catastrofă morală, de altfel, pentru cei mai mulţi, inev
M-a apărat, bineînţeles, şi spiritul refractar, ironic, polemic. Nu acc
sub nici un motiv, „spectacolul" închisorii şi, când puteam, reacţio
destule riscuri (la care voi reveni). Să mai adaug, în sfârşit, că la mi
intrat - ca la Radu Gyr - azi-noapte Isus în celulă". O afectare r
-literară şi nimic mai mult. De altfel şi foarte convenţională. Nu mă re
în religie. Nu mă „rugam". De fapt nici nu ştiam ce poate să însemn
lucru. Nu aşteptam să mă salveze nici o „minune". Dacă Dumnezeu
cu siguranţă că El nu ştie de existenţa mea şi că nu reprezint per
nici o preocupare. Sunt o persoană mult prea neînsemnată...

Treptat, treptat, în unele momente de tot mai mare singură
reculegere, simţeam cum se produc în mine unele clarificări esen
cum ajung la câteva concluzii definitive. O maturizare şi o trezire la re
de care aveam, într-adevăr, nevoie. Mai simplu spus, mă „dezmet
Trăisem până atunci - amintesc mereu această situaţie fiindcă est
întregii mele existenţe nefericite şi social vorbind ratate - mult prea
asocial, abstract, fără nici o percepţie a realităţilor româneşti im
Eram plin doar de iluzii şi himere. De scheme şi concepte ideolo
acest imens handicap, bineînţeles, „se plăteşte".

Făceam acum un pas şi mai departe, în adâncul - adesea insondabil - al sufletului uman. L-am descoperit atunci, în închisoare, în toată mizeria sa: megaloman, plin de amor propriu, agresiv şi, mai ales, teribil de egoist. Admit că în astfel de situaţii-limită instinctul de conservare intră inevitabil în alarmă. Dar ce se poate totuşi crede, obiectiv vorbind, despre reclamaţia unui deţinut, în plin regim de înfometare, la una din foarte rarele inspecţii, că „ni se dă... prea multă carne"? Nişte zgârciuri greţoase, nenorocite? Doar fiindcă deţinutul în cauză suferea, într-adevăr, de ulcer? în puşcărie, am constatat, prin zeci şi zeci de astfel de exemple, că omul nu este o fiinţă frumoasă. Este, pentru a mă exprima expeditiv, chiar urâtă. Citisem câte ceva în acest sens, dar nimic nu poate înlocui o experienţă concretă, imediată. A omului terorizat, care devine adesea hidos în situaţii disperate. Şi dau integral dreptate celor ce susţin că cei ce sunt „buni" ies din închisoare „şi mai buni". Iar cei „răi" ies „şi mai răi". Şi ultima categorie este, de departe, cea mai numeroasă. Nimeni nu rezistă la această probă de foc a smulgerii măştilor şi a demascării tuturor simulărilor.

Rupt în plin elan de acumulare intelectuală, dintr-un climat de lecturi şi studii (eram în definitiv, autorul uneia sau chiar a două cărţi, al unor studii şi articole, bune-proaste, nu discut acum), sufeream teribil că nu puteam, mai ales, să-mi continui preocupările esenţiale. Poate înţelege cineva în mod exact şi această „dramă"? Parcă n-aş crede. Adevărul este că acest reflex a constituit încă una din metodele de salvare. De păstrare a sănătăţii morale şi intelectuale. Şi chiar, oricât de paradoxal şi neverosimil ar părea, de... progres. Eram avid de cunoştinţe noi ca un burete uscat. Şi căutam să „scot" de la intelectualii şi scriitorii cu care m-am întâlnit (şi despre care voi aminti ceva mai jos) cât mai multe informaţii culturale posibile.

Mai mult decât atât: am constatat că pot să învăţ... nemţeşte. Cred că am chinuit îngrozitor îndeosebi pe un preot catolic german, tânăr, care a răbdat insistenţele mele cu o resemnare îngerească. învăţam sute şi mii de cuvinte, pe care le scriam pe tablete de săpun, cu un ac, ascuns cu mare grijă. Ajutat şi de o bună memorie, a fost - îndrăznesc să spun - o achiziţie esenţială, care după eliberare şi mai ales în Germania, la Miinchen, m-a ajutat considerabil. Mai mult: făceam un fel de însemnări şi scriam chiar şi mici texte, cu litere „brodate" pe bucăţi de pânză, pe care am avut naivitatea să cred că le voi putea... recupera, cândva, la „eliberare". La Aiud, în fabrică, am făcut un fel de cutie în care am ascuns aceste materiale, foarte preţioase pentru mine, fixată în mare secret, sub un prici. Cred că a produs stupefacţie atunci când, fără îndoială, cutia mea a fost descoperită. Căci eram mereu mutaţi dintr-o celulă în alta şi nu mai aveam posibilitatea nici să controlez, nici să salvez aceste „texte". Funcţiona, fără îndoială, un fel de „vocaţie", mai bine spus „manie" scripturistică, de „arhivist" şi „colecţionar". Invincibilă chiar şi în astfel de condiţii disperate.

însă toate aceste metode şi subterfugii s-ar fi prăbuşit pentru totdeauna, iar eu n-aş mai fi rămas, poate, în viaţă, dacă n-aş fi jucat, nebuneşte, la un moment dat, totul pe o carte. Un gest de un curaj incredibil, neverosimil, total iraţional. începuse „canalul" şi propaganda ofiţerilor politici avea un

succes enorm. Am amintit că cei mai mulţi dintre deţinuţi nu supor
singurătatea, izolarea celulei. Ni se vorbea de „vorbitor" familial, de cor
pondenţă, pachete şi alte poveşti de acest gen. Nu credeam un cuvânt. I
mai ales refuzam, pur şi simplu, categoric şi definitiv, ideea muncii fiz
Să „sap" la „canal"? Imposibil! Am fost scoşi, într-o după-amiază, pe d
rânduri şi am fost anunţaţi că vom fi „trimişi la canal". Atunci, am i
spontan în faţă şi am declarat, cred, cu destulă convingere, într-o se
inconştienţă: „Eu nu mă duc". Ofiţerul politic, surprins, un maghiar,
uitat lung la mine (cred că se numea Gal; ajuns general, a devenit director
Arhivelor Statului). M-a măsurat de sus până jos şi mi-a spus sec: „N
trimit cu forţa. Du-te sus!". în celular. Am scăpat. Cred că a funcţionat
această împrejurare, în primul rând, un mecanism psihologic greu de defi
Poate de tipul *alter ego.* în nici un caz, un sentiment de umanitate
intrase în cap că... semănăm cu el. Când voia să mă identifice, la
interogatoriu sau altul, întreba în mod insistent de „cel ce seamăn
mine". Şi cei ce mă... „turnau" amabil îmi spuneau. Şi râdeam împre

Am trecut şi prin momente urâte, chiar foarte urâte. Unele au av
bătaie foarte lungă, până azi. Aş putea să le reconstitui, pe larg, folo
textul anterior al acestei autobiografii. N-o voi face. Pentru un motiv fo
simplu, dar esenţial. Evocarea unor momente penibile, dureroase, pro
dezamăgitoare ar însemna o dublă suferinţă: cea trăită şi a rememor
Un dezgust greu de imaginat, dar şi mai greu de evocat. Era vorba
esenţă, de o incompatibilitate radicală între mentalitatea mea şi a
personaje (PNŢ) cu care nu aveam nimic, dar absolut nimic comun
gândeam la fel. Nu eram interesat şi, cu atât mai puţin, solidar cu măru
şi, în condiţiile detenţiei, absurdele lor combinaţii politicianisto-regional
Că făceam figură de intrus, de străin, de inoportun era absolut sigur. M
de bună-credinţă, doar că greşisem total „adresa".

Mă urmăreşte şi azi, mai ales, figura unui pseudolider, de o sufic
absolută. Nu-i mai dau numele. Nivelul unui profesor de liceu, dar nu
mult. Va deveni fireşte, după 1989, „academician", „prim vice-preşed
protocronist, autor - între altele - şi al unei aberante teorii a „litera
străromâne". încă din... secolul IV, când nu existau, de fapt, nici po
român, nici limba română. Sub motiv că unul sau doi autori, originar
Scitia minor, de origine etnică de altfel total incertă, vor face o carie
occident, ca autori de limbă latină, incluşi şi în *Patrologia latina.* Mă i
însă până la exasperare suficienţa şi teama de concurenţă culturală, spi
de intrigă meschină, ale unor astfel de personaje. Cu un fost „casier" a
am avut chiar şi un violent schimb de cuvinte. Aveam sau nu drep
Greu, foarte greu de precizat, după decenii. Nu pot uita însă uluirea si
a acestui mărunt politicastru, o nulitate, azi complet uitată, că un o
un anonim, un tânăr oarecare, îl putea sfida şi caracteriza. Pe faţă ş
nici o inhibiţie. A dat şi o „dispoziţie" (o, vai!) ca după eliberare... n
să nu mai stea de vorbă cu mine. Cam în acest stil a eşuat lamentabil
aventură politică (sub acest aspect). Au intervenit ulterior şi alte m

încerc să evaluez, cu răceală, şi de la mare distanţă, întreaga situaţie. Că eram un „străin" şi mă comportam ca un „străin", într-o lume şi o faună politicianistă „străină", care nu era a mea, este sigur. Absolut sigur. Că am făcut şi multe greşeli, de comportament, exprimare, percepţii, judecăţi şi altele, este, iarăşi, cum nu se poate mai adevărat. Devenisem multora, din aceste cauze, profund antipatic şi iritant. Situaţie, din acest punct de vedere, perfect explicabilă. Dar ce înseamnă, în definitiv, a face „greşeli" în astfel de situaţii? Veneam dintr-o altă lume, cu alte obiective şi idealuri. Cu un alt limbaj şi preocupări. Tensiunea nervoasă era enormă, adesea incontrolabilă. O intuiţie obscură îmi mai spunea că un moment istoric ireversibil s-a produs şi că teza *restitutio in integrum* nu trebuie afirmată şi acceptată integral. Corectată, rectificată, adaptată, desigur. Dar o pagină era întoarsă definitiv.

Că şi eu făceam, uneori, planuri extravagante, naive, chiar ridicole, de viitor, visam himeric, nu contest, iarăşi, câtuşi de puţin. Poate că, din acest motiv, produceam şi cele mai violente controverse. Eram şi foarte avid de „ştiri", devenit un fel de „maniac" al noutăţilor. Un fapt ce contribuia şi el la singularizarea, „compromiterea" şi chiar la „ridiculizarea" mea, de către unii. Dar, mai presus de orice, izbucneau „personalitatea" îndelung refulată, instinctul şi spiritul critic reprimat. Nu cred să fi primit în opt ani de detenţie un cuvânt-două de apreciere reală. Doar un inginer, de înaltă calificare, a remarcat, odată, că aveam un „vocabular bogat". Un altul, că eram „lucrat", şlefuit sau aşa ceva. Un domn foarte franţuzit, un fel de industriaş, Furnaracki, şi-a exprimat în schimb profunda dezamăgire că nu vorbeam franţuzeşte *davantage... Helasl* Avea (pe atunci) dreptate...

Cu oamenii de cultură şi cu scriitorii pe care i-am întâlnit în închisoare aveam, bineînţeles, alte relaţii. Eram extrem de curios să cunosc, să mă documentez şi chiar să „învăţ". Făceam cunoştinţă, în definitiv, uneori, cu adevărate capitole vii de „istorie literară" şi ocazia nu trebuia pierdută, însă, şi în astfel de împrejurări fericite, câte imagini amestecate şi profund inegale! Iată, de pildă, pe N. Davidescu, închis în Jilava de comunişti, care n-avea alt motiv de critică şi indignare decât... „fanariotul" de Caragiale. Oricâte argumente ar fi invocat, atitudinea sa era stridentă, chiar maniacală. Dar editorul şi prozatorul fantastic V Beneş, nu lipsit de unele merite, care mi-a repetat de vreo două ori că la *Sun,* de G. Călinescu, „s-a pierdut"? Strict editorial vorbind, cartea ar fi fost un eşec. Poate că aşa a şi fost. Să reţii numai acest detaliu mi se părea însă excesiv. Cel mai simpatic autor întâlnit în Jilava (după Radu Cioculescu, de care am amintit) a fost, indiscutabil, dramaturgul Valjan, corpolent, bonom şi jovial. îşi juca piesele, cu un real talent, suit pe tinetă, seri de-a rândul. Avea şi amintiri din tinereţe, de la Brăila, între altele, despre cântăreaţa Elena Teodorini („amanta lui Puccini", a ţinut să precizeze). La un turneu, tinerii s-ar fi înhămat la caleaşca sa, dusă în triumf până la teatru. Iar celebra cântăreaţă i-ar fi recompensat, în stil de impresar expeditiv: *Cinquanta biglietti per i signori...* Timpuri idilice... Poveste frumoasă, inventată sau nu.

M-am apropiat foarte mult, la Jilava, apoi la Aiud, de Marin Simionescu-Râmniceanu. Fost prieten a lui V. Pârvan, cu bune studii de

istoria artei la Berlin, fost director al editurii *Cultura Naţională,* organiz „nemţeşte", pe care ar fi dorit s-o reînfiinţeze. Dar... Al. Rosetti i-ar fi l locul la *Editura Fundaţiilor Regale.* Fusese condamnat ca fost colabora al lui L. Rebreanu, la ziarul *Viaţa,* al propagandei germane. Autorul lui a murit la timp, la sfârşitul lui 1949. Altfel l-aş fi întâlnit şi pe el la Jila Marin Simionescu-Râmniceanu era cultivat, om, fără îndoială subţire spirit organizat, dar de o candoare şi o naivitate politică infinite. Cre că vom fi eliberaţi repede şi, când am început s-o rup pe nemţeşte, m declarat, nu o dată, că el este... *Reise bereit.* Avea să dureze mulţi, m ani... A fost singurul om de litere pe care am dorit să-1 revăd după elibera Şi nu-mi mai amintesc de ce n-am reuşit. Poate s-a ferit? Am stat to o dată de vorbă la telefon.

La Aiud, doar două personaje extrem de pitoreşti, fiecare în felul Nichifor Crainic, mai întâi, întâlnit cu regularitate la baie. Avea o vitali extraordinară şi se dezbrăca mai repede decât noi, tinerii. Corp muşchiu fără o cută. Cum izbutise să-şi păstreze condiţia fizică, în foamete mizeria de atunci, rămâne pentru mine un mister. Un... penis enorm. P de culoare închisă. Era, evident, rrom. Memorie prodigioasă. Mii de vers compuse şi învăţate pe de rost. N-am asistat la scenă, dar un martor ocu fost la Zarcă, mi-a confirmat-o. A intrat şi într-o piesă de E. Ione „Nichifor Crainic, este sau nu este Dumnezeu?". Şi i se plimba polonicu arpacaş pe la nas. A rezistat o dată, de două, de trei ori. Până când n-a răbdat. „Nu este." „Du-te în... " şi i s-a trântit un polonic în gamelă.. polul opus, teatral şi hieratic, Mircea Vulcănescu. îi intrase în sânge teh „năistă" a producerii „neliniştii metafizice", a „trăirii", a „aventurii sp tuale". M-am nimerit odată sub un duş, la Aiud. Discutam repede, de una-alta. Când, nu ştiu prin ce asociaţie de idei, mi-a spus că el cunoscut decât un singur om care a făcut...". Şi când m-am întors întreb: „Dar cine este?", el dispăruse. Evident din pudoare. Dar şi din tehnică maieutică bine verificată şi de mare efect: era vorba chiar... de el. O privelişte de coşmar, de film de groază. Imaginaţi-vă un imens sch de peste doi metri, învelit în piele, care cădea în falduri, încreţită şi pe mentoasă... Greu de descris. Ultima imagine, din curte, la plimbare, cu mecanici, absent, cu o batistă albă la gură. Să se apere de... microb ambianţa pestilenţială de acolo. O pictură de Van Gogh, *Rondul p riaşilor,* îmi revine brusc în memorie în legătură cu această privelişte. priveşte dispoziţia sa testamentară, celebră: „Să nu ne răzbunaţi", vrea să supăr pe nimeni, dar mi se pare de o enormă afectare. Nu p fi vorba de o banală şi mediocră „răzbunare". însă de o formă bine stu de justiţie trebuie neapărat să ne preocupăm. Pentru bunul echilibru s şi higiena morală a naţiunii. Bineînţeles, dacă mai interesează pe ci aşa ceva... Ceea ce nu este deloc sigur...

Mi-au mai lăsat bune impresii fostul ambasador Vasile Stoica, cu r amintiri „americane" şi „peneţiste" (decepţionante pentru el), Victor V fost comandant legionar, fost ambasador la Roma, foarte mândru vinele sale curge o „treizecime de sânge francez" (ar fi fost şi... ama

Anei Pauker), George Guțiu, preot unit, foarte calm şi măsurat, pe care l-am reîntâlnit cu multă plăcere, în noua sa calitate, de episcop de Cluj, Langa Tertulian, pe atunci legionar, devenit, în ilegalitate şi el, preot unit, viitor vicar, temperament virulent, agresiv, dar profund onest. „Lista" mea, cum se vede, nu este foarte lungă. Să notez, în sfârşit, şi pe medicul închisorii, dr. Ranca. M-a salvat cel puțin de două ori. De „mină", de „corvezi" dure etc. „Asta e cardiac", un deşeu uman sau aşa ceva. „Ştiu ce vă trebuie: mâncare, plimbare, aer. Să vi le dea Securitatea. Eu nu pot să vi le dau." Simula un ton uluitor de convins şi de profesional. Cred că avea pe conştiință şi moartea unchiului meu, fost magistrat militar, Eugen, „Georgel" M., mort la Aiud, în condiții, pentru mine, total nelămurite. M-a întrebat, insistent, dacă sunt rudă cu el. Fireşte că am confirmat. Mai mult plictisit, obosit, decât vindicativ. Ceea ce a fost, mi-am dat apoi seama, o foarte bună reacție instinctivă.

Mă întreb, cu toată seriozitatea, dacă izolarea mea „socială" - în acest mediu străin (din punctul meu de vedere, la care nu renunț) - a avut, totuşi, vreo „reparație" sau „compensație". Relațiile personale, cu adevărat amicale, au fost, din fericire, foarte puține. Dar de bună calitate. De Paul Lăzărescu (de care am fost despărțit, după Jilava) am amintit. II voi mai evoca. Un prieten incomparabil şi de neînlocuit. Discret, extrem de tăcut, „conspirativ" de vocație. Dar mult prea dezinteresat de poziții publice şi de mare carieră. Eşecul *Dreptății,* după 1990, pe care a condus-o, nu i se datorează. într-o țară comunizată şi sub un regim neocomunist reformist, o lozincă gen „Tribună de luptă împotriva comunismului" nu putea avea succes. Ea reprezenta doar mentalitatea rigoristă a foştilor deținuți politici. Deci o mică minoritate, dar influentă. De o inteligență rece, lucidă, Nicolae Ionescu-Galbeni, pe atunci blond, foarte blond, azi cu părul alb, dar la fel de ondulat natural, îmi plăcea pentru rapiditatea judecăților şi gesturilor sale. Era un „activist" şi organizator înnăscut şi, după 1989, a devenit repede un fel de „eminență cenuşie" a PNȚCD. L-am reîntâlnit la Cluj, la convențiile FDAT, apoi la Bucureşti, de câteva ori. Am avut şi două convorbiri foarte edificatoare, despre acuta problemă a „dosarelor". Preşedinte al comisiei parlamentare de control SRI, m-a pus în temă, ca între vechi „colegi", cu o sinceritate şi o brutalitate a unor detalii pe care nu le-aş fi bănuit niciodată. *Etre et paraître.* O disociere mereu operativă, mereu necesară, mai ales în astfel de situații. Voi reveni mai târziu şi asupra acestei teme, de altfel atât de controversate. Poate cel mai apropiat ca mediu familial şi cultural a fost Nicolae Evolceanu, între timp decedat la Paris. Exponent tipic al vechii societăți româneşti de bun nivel. Ne-am împrietenit mai ales la Oradea. Stăteam de vorbă la geam, în franțuzeşte. Era cultivat, fin, discret, impecabil educat. Nepot al lui Mircea Vulcănescu. Nici lui nu-i plăceau mulți dintre „colegii" noştri. Dar buna creştere îl oprea de la judecăți tăioase. Despre unul nu s-a putut totuşi stăpâni şi 1-a declarat, cât mai eufemistic posibil, doar *simplex.* Ne vom apropia şi mai mult, în domiciliul obligatoriu comun de la Lățeşti. Dar despre acest episod, pe larg, în capitolul următor.

Sunt uimit (şi nu prea) să constat, la distanță de decenii, cum „închisor
mele" nu mi-au rămas în memorie (dincolo de reacția interioară dominan
de care am amintit) decât sub forma unor puține nume şi tipuri, toate bi
individualizate. Nu ezit să le consider adevărate „documente" sociologi
politice şi psihologice. Ineditul lor era atât de mare, surpriza pe car
trăiam atât de totală, încât le consideram un fel de „fişe politologice". Mu
par neverosimile, inventate. Şi totuşi reprezentau evenimente strict aut
tice, revelatoare şi, mai ales, total surprinzătoare. Aveam capacitatea c
templării unor fapte de un imens „inedit", observate de la distanță.
„citeam" ca pe nişte ştiri senzaționale. Rețin, fugitiv, câteva scene de ac
tip. Se deschide brusc uşa celulei 6 (sau 8?) de la Jilava şi încep să
introduse, precipitat şi foarte oficial... lădițe întregi de marmeladă, cantit
mari de cârnați şi alte bunătăți. în foametea de atunci! Cu formula sac
mentală, pentru moment total enigmatică: „Republica are grijă de pri
nierii săi". Operația s-a repetat de trei-patru ori. Bineînțeles, nu înțelege
nimic. De ce acest „corn al abundenței"? După vreo patru zile, am aflat
la un deținut de drept comun că începuse războiul din Coreea, cu inevitab
speranță (sau panică): „Vin americanii". Toate acestea se produceau, d
după 25 iunie 1950, ziua intervenției americane. Cum... americanii n-au ve
au dispărut ca prin farmec şi marmelada şi carnații providențiali. Sc
demonstra foarte limpede şi evidenta fragilitate a regimului la acea da

întâmplarea avea, de fapt, un aspect grotesc. Execuțiile erau însă sinis
Ştiam când vor avea loc, deoarece, în zilele respective, nu eram scoş
plimbare. Celulele rămâneau bine încuiate. Auzeam doar rafalele arm
automate. Când trei sârbi „titoişti" au evadat (uimitor de simplu, nu
intru în detalii), celebrul comandant al Jilavei, Moromet, se plimba agi
cu câini polițişti, pe taluzul exterior gropii reduitului central, unde e
celulele noastre. Alarma a fost dată când evadații săreau gardul exter

Şi evadarea de la Aiud („singura evadare din Aiud de la Măria Te
încoace") a fost extrem de „simplă". S-a distrus doar tabloul centra
siguranțelor electrice. Şi toată închisoarea, inclusiv reflectoarele exterio
au intrat în întuneric. Spulbatu şi Valeriu Şirianu au fost executați pe
sabotaj. Din fiecare celulă au fost scoşi „şefii de cameră" să vadă cadav
executaților. Ca să ne intre bine în cap! Am fost oarecum martor al pr
tirilor evadării, deoarece în acea perioadă lucram în fabrică în schimbu
noapte, împreună cu Şirianu. Mic, îndesat, negricios, cu gesturi decise,
făcea teorii nietzscheene, despre „voința de putere" şi alte principi
acțiune. îmi aduc aminte cu multă simpatie de discuțiile noastre, cât ş
personalitatea sa, bine distinctă în masa amorfă a deținuților obscuri

Din Zarea de la Aiud, doar trei episoade, să le spun stranii-amuza
Vasile Luca, scos la anchetă, cu o zeghe în cap (secret inutil, deoarece ş
cine este). O convorbire sau două, prima cu ciocănituri în perete, cu B
Zilber, vecin efemer de celulă, speriat, timorat, dornic de comunicare
acelaşi timp vădit terorizat (ieşise de curând din teribila anchetă a proces
Pătrăşcanu), Ion Diaconescu, o foarte scurtă perioadă locatar al celul

deasupra mea, cu care stăteam uneori, fugitiv, de vorbă la geam. Cam acestea au fost „celebritățile" mele din această zonă „de maximă securitate".

Să trec şi la alte scene, să le spun, „folclorice". Una de o imensă savoare. G. Ivaşcu învăța duminica ruseşte, cu voce tare, cu un căpitan basarabean de jandarmi, care împuşcase (se autodenunțase?) partizani, în timp ce, în fundul celulei, legionarii făceau o... slujbă religioasă. Antagonismul a durat o duminică, două, trei, până când legionarii exasperați, şi pe bună dreptate, au vrut „să pună mâna" pe cei doi „rusofoni" şi, poate, să-i linşeze. Să-i bată crunt, în orice caz. Moment extrem de tensionat şi periculos. Ne-am pus câțiva „neutri" între cele două grupuri, cu argumentul, foarte serios şi convingător: „Sunteți nebuni? Ne împuşcă pe toți!". Şi astfel cele două lichele au scăpat. De la Oradea, din ultima perioadă a detenției (1962-1963), două episoade, dintre care unul, indiscutabil, „istoric". într-o noapte, am auzit cu multă claritate canonada represiunii sovietice a revoltei din Ungaria. Nu ştiam, bineînțeles, nimic. Am rămas toată noaptea treaz, agitat, cu mâinile înfipte în gratii. Bănuiam un eveniment foarte grav. De altfel, a doua zi, am şi fost transportați, în mare grabă, la Aiud, de unde m-am eliberat, în februarie 1963.

La Oradea a avut loc şi singura grevă reuşită la care am participat, încheiată cu un succes total. Climatul politic internațional se schimbase într-o oarecare măsură. „Spiritul Genevei" avea unele efecte. Fusesem separați de „fascişti", „legionari, „criminali de război". Eram doar „între noi", membrii „partidelor istorice". Procurorii şi alte autorități, care au năvălit în închisoare, nu păreau să înțeleagă ce se petrecea în realitate, într-atât evenimentul total insolit, o premieră, îi depăşea. Erau vizibil derutați, surprinşi, când amenințători, când concesivi şi dispuşi la dialog. Am primit dreptul la cărți poştale, pachete, chiar şi la vizite familiale. Cred că mama a venit odată să mă vadă, dar nu sunt foarte sigur. Cel mai mult ne-a bucurat înlocuirea unor gardieni siniştri, pe care i-am reclamat cu toată violența. Moment... „specific național": gardienii înlocuiți au venit la noi să se plângă că... rămân pe drumuri, că au „familie" etc. Cam acestea erau calitatea şi devotamentul personalului represiv de rang inferior. La Jilava, ei te băteau, dar îți făceau cu ochiul. „Aşa e piesa. N-am ce-ți face..." Psihologie tipic românească.

O colecție variată de tipuri, deosebit de originale, ar merita o evocare mult mai amplă şi mai colorată. Totul era însă atât de viu şi de autentic, de inedit şi „plastic", încât orice imaginație literară (oricum doar un epifenomen) este lăsată mult în urmă. Ajuns şi la Ocnele Mari (nu ştiam deloc din ce motive), asistam la spectacolul numărătorii de seară. Toți „locatarii" celulelor eram scoşi în fața uşii şi verificați unul câte unul. Dar Ovidiu Cotruş, într-o ultimă stare de degradare fizică, nu se putea ține pe picioare. Era scos de doi colegi, luat de umeri şi, după numărătoare, aruncat în celulă ca un sac de cartofi. Cum a putut rezista, după eliberare, mai bine de zece ani, fără regim, călătorind şi scriind cărți, n-am să înțeleg niciodată. O vitalitate morală neobişnuită, cred, este singura explicație posibilă.

Mai scot din „fişierul" meu mental câteva figuri, în felul lor exemplare. Dacă ar figura într-un roman, ai crede că sunt invenții. Iată, de pildă, pe

tânărul comisar din Cernăuți, de la brigada anticomunistă a vechii Sig
ranțe, care-mi declara că făcea... pe scară largă... „bursă neagră" ca să
plătească informatorii. „N-aveam ce face." Dispunea de un fond redu
„meschin", de vreo 2 000-3 000 de lei, pentru „informații", şi evident sur
nu-i ajungea... Sau țăranul anticolectivist din Maramureş. Un adevăr
exponat natural al „Muzeului satului". Acesta îmi declara, cu infinită mâ
drie, că nu cumpăra de la „cooperativă" decât trei lucruri: sare, petrol
chibrituri. în rest, era - economic vorbind - integral autarhic. Pare never
simil. Ce conştiință „socială" putea avea un astfel de „primitiv", izola
autonom? Dar, pe atunci, zone întinse din România nu aveau o altă ment
litate. Şi ea dădea peste cap toate teoriile mele sociale şi ideologice. Su
ream pentru supraviețuirea şi conservarea cu orice preț a unei astfel
comunități arhaice? în nici un caz. Am fost şi am rămas partizanul u
Românii citadine. Voi reveni şi asupra acestei teme.

Că mecanismul cultural are, indiscutabil, autonomia sa m-am conv
încă de la Jilava. Acolo am întâlnit, printre alții, doi evrei spanioli, stila
patronii unei colecturi, ai loteriei *Campus şi Bassa,* destul de cunosc
înainte de război. Bassa, mai ales, avea o oarecare cultură muzicală şi
invita, adesea, „să facem puțină muzică". O dată l-am refuzat, spre mar
sa dezamăgire. Eram foarte supărat, închis în mine şi nereceptiv la nici
mesaj. De la el, am reținut şi un proverb iudeo-spaniol, de o infin
înțelepciune: „La murit şi la plătit să nu te grăbeşti niciodată". întrea
conducere a centrului sionist fusese şi ea arestată şi un farmacist, la Ia
mi-a făcut o întreagă teorie, bine argumentată, a succesului comercial. Te
sa era că factorul decisiv este exclusiv „conjunctura" pieței. în rest, poți
te agiți, să munceşti, să-ți faci oricâtă reclamă doreşti. Nu vei reuşi nim
Cred că are dreptate. Mă „cultivam", în felul meu, şi în astfel de domer

Poezii n-am învățat pe de rost niciodată. Iar folclorul Nichifor Craini
Radu Gyr îmi era total inaccesibil (şi... antipatic). Avea, nu mai puțin,
succes deosebit. încă de pe atunci ar fi trebuit să-mi dau seama că fib
etnică profundă a poporului român - „tracă", „orfică" sau altfel - este emi
mente lirică. Şi eu sunt convins că Orfeu a fost... trac. Cântăm din fru
de două mii de ani şi istoria (lipsită de orice poezie) trece nepăsătoare pe
noi sau alături de noi. Şi ne calcă mereu în picioare. S-a compus multă poe
în închisoare, bine memorizată, şi după eliberare (devenit oarecum cunosc
am fost efectiv invadat de astfel de producții. Caiete, plachete, solicitări
prefețe şi recenzii. Am trecut prin momente extrem de dificile. Căci treb
să refuz, sub diferite pretexte, pe toți foştii colegi de puşcărie, poeț
versificatori amatori, improvizați. Şi să nu-i dezamăgesc sau să-i jigne

Se observă, cred, cu destulă uşurință, că astfel de „amintiri" (dacă le
numi astfel) n-au nimic comun - dar absolut nimic comun - cu aşa-z
„literatură de închisoare". Este un gen pe care-1 detest profund. Fa
afectat, artificial şi, mai ales, total „indecent". Mistica închisorii n-am avu
niciodată. Iar a face „literatură", „beletristică", fraze frumoase, imagin
„formule fericite", a urmări efecte pur estetice pe seama unei imense su
rințe, a unor situații profund atroce, inumane, mi se pare, mai ales acu

culmea imposturii literare, a mistificării amorale. A cinismului literar, estet, exorbitant şi a egocentrismului „de autor". A te pune cu acest preț în valoare, a străluci şi a urmări o gloriolă literară şi succes de public, exploatând o imensă aberație, suferință şi cruzime umană, ce poate fi mai abject şi mai fals? Mai profund inuman?

O dramă teribilă, bagatelizată, transformată în subiect de ficțiune ce se vrea neapărat „frumoasă", citită, elogiată la scenă deschisă? Ce oroare! Şi ce impostură! Iar a scrie jurnale livreşti, împănate de citate, eseistice, gen N. Steinhardt, reprezintă nu mai puțin un gest lipsit de orice autenticitate. Nu contest, de bun nivel intelectual. Dar egolatru-literar, bântuit de un „autorlâc" maniacal, care, raportat la condițiile reale de atunci de detenție, mi se pare penibil şi, regret că trebuie s-o spun, chiar dezgustător. Căci nu se face „mistică" şi „literatură" livrescă „subțire" pe seama unor mizerii atroce.

Să zicem că următoarea scenă este inventată, deşi o cred perfect plauzibilă. In zona Iaşi, mi s-a spus, imediat după ocupație, două ofițerese sovietice pun mâna pe doi prizonieri români, pe care-i obligă, cu revolverul în mână, să... se culce cu ele. Fiecare păzind vigilent pe cealaltă. Cine ar introduce o astfel de scenă într-un roman sau o autobiografie n-ar fi crezut. Sau, dimpotrivă, ar avea „succes", deşi unora le-ar părea o ficțiune stridentă, trasă de păr. Şi, totuşi, ea reprezintă un fragment dintr-o realitate autentică, dar intraductibilă. Irecuperabilă în forme „literare", în întregul său adevăr crud şi bestial. Refuz, categoric, repet, o astfel de literatură, falsă de la un capăt la altul. Ulterior, mult mai târziu, am întors pe toate fețele, într-un ultim capitol, problema *Antiliteratură,* din *Biografia ideii de literatură* (volumul 6). îmi dau acum şi mai bine seama care este, de fapt, în cazul meu precis, punctul esențial de ruptură, al repulsiei falsității literare, obsesia minciunii literare, în speță a închisorii politice.

De ce nu este adevărată imensa majoritate a „literaturii de închisoare"? Ar fi absurd să contest existența sa, pentru a nu mai vorbi de necesitatea memorialisticii de puşcărie, a jurnalelor sau pseudojurnalelor şi, mai ales, a studiilor istorice despre tot felul de *gulaguri.* Dar prea puține dintre ele surprind şi exprimă efectiv nota esențială a existenței din închisoare: efortul supraviețuirii monotone, cotidiene, viața cenuşie de zi cu zi, larvară, ştearsă, obscură, reacțiile hidos de brutale ale instinctului acerb de conservare, de salvare de azi pe mâine. Nu pretind că am citit foarte multă literatură de acest gen. Mare lucru ea însă nu poate să-mi „spună". Dar numai două cărți, în felul lor celebre şi ambele scrise de doi autori ruşi, sunt, din acest punct de vedere, profund adevărate şi exemplare: *Amintiri din casa morților* de F. Dostoievski şi *O zi din viața lui Ivan Denisovici* de A. Soljenițîn. Un ton foarte bine surprins al banalizării mizeriei cotidiene. Fața de ce am trăit eu şi mulți alții ca mine, la Dostoievski nu erau în plus decât... păduchii. Pe vremea „noastră" - mult mai „evoluați" - se folosea din abundență praful DDT. La Ion Ioanid (o memorie fabuloasă, dar necritică şi neierarhizată), doar titlul exprimă o intuiție într-adevăr extraordinară: *închisoarea noastră cea de toate zilele.* El a perceput irftuitiv realitatea cotidiană, fundamentală, profund mediocră a închisorii. Acest „de toate

zilele" este, fără îndoială, marea sa intuiție, contribuția sa de neegalat literatura română a închisorii. în imensa sa majoritate „făcută", fal proastă, convențională. Ea trivializează şi compromite, chiar dacă inoc şi fără voie, o temă teribilă. Ea merită un alt respect şi o cu totul altă met de evocare. Asupra acestui punct sunt şi rămân de o intransigență absolu

Dar nu numai atât. Ceea ce-mi repugnă profund şi definitiv în acest g de literatură este şi falsa eroizare, afectarea lui *miles gloriosus,* umfla în pene. Propagarea mitului rezistenței, al combativității permanente inflexibile. O altă minciună totală. Fiindcă obiectiv vorbind - vorbesc tot cu opt ani de închisoare în spate - ea a reprezentat o imposibilitate cultiva o publicitate ieftină, la TV sau în diferite simpozioane, a specula „umfla" o astfel de temă, îmi pare o culme a imposturii. Din care cauză, respins şi resping cu dezgust toate emisiunile bombastice, fals eroiza liricoide,' afectat exaltate ale Luciei Hossu-Longin, care (spre fericirea n-a făcut o zi de închisoare. Dar care vorbeşte cu un patos infinit des necunoscut în detalii. înainte de 1989, ea era - cu acelaşi entuzia profesional - o propagandistă ceauşistă, de serviciu, a vechiului reg *Cântarea României* etc. Iar ambiția sa agresivă, frenetică şi fără scrup de a deveni la sfârşitul lui 1998 directoarea televiziunii naționale m pare cel puțin cinică şi impudică. Doar fiindcă în *Memorialul Dureri* „periat", cu'acelaşi exces de zel, câțiva şefi penețişti? Nu cred că suportat mai mult de două-trei episoade. Cât priveşte ura sa împotriv două excelente profesioniste, Alina Mungiu-Pippidi şi Anca Toader, este exemplu tipic de gelozie profesională şi... feminină.

întreaga mea experiență penitenciară dezminte categoric acest mit impu al falsei eroizări. Sunt scene pe care nu le mai pot uita toată viața. Doar d din Jilava. Surprind, absolut întâmplător, pe un tânăr, aproape un adolesc ce voia să se sinucidă prin spânzurătoare, cu un fular, după rogojinile ascundeau tineta celulei. De bună familie, bine crescut, total dezarmat. mai ştiu cum îl chema. Mi-a spus doar atât, agonizant: „Nu mai pot, nu pot!"'. Era pur şi simplu terorizat de doi derbedei, doi imbecili frontier mi se pare, car'e-1 insultau, îl maltratau, îl înghesuiau pe prici. Iar e învățase să se apare, să înjure. Mi-aduc aminte, dintr-odată, şi de însemn unui reporter francez despre revoluția sovietică din octombrie. Jurnalis francez era perplex. Nu pricepea ce se întâmplă şi căuta explicații partea unor exponenți ai puterii, în special din aristocrație. „Dar aveți t puterea, armata, poliția." Iar unul i-a răspuns cu o sinceritate dezarma Dar cât de adevărată! *Nous n'avons pas appris ă nous faire tuer.* Ero permanent? Stare exaltată şi continuă de rezistență? Â *d'autres!* aruncat, într-o zi, în celulă un ins bonom, *bon vivant,* jovial, vizibil intelig După ce se dezmeticeşte, mărturiseşte mai mult pentru sine, plin de autoiro „M-au luat ăştia tocmai când la cooperativă au sosit 1 000 de sticle de rose". Eroism combativ, într-adevăr... Scena mi se pare şi azi colosală mai amintesc şi de trădări şi turnătorii pentru trei țigări, la Jilava Aiud? De figurile, gesturile, privirile mai ales profund dezumanizate, cite, răvăşite de o continuă panică ale unor foşti „reeducați" la Piteş

Evident, închisoarea a însemnat şi altceva. Mult mai mult. între 1949-1957, trebuie recunoscut deschis, am trecut prin diferite faze, regimuri, metode represive, adesea foarte diferite între ele. Dar eu nu am trăit, şi, în orice caz, nu am perceput latura „eroică" a detenţiei. Nici împrejurările obiective, nici experienţele directe de tipul celor amintite (mult mai multe), nici temperamentul (mai ales) nu m-au dus la o astfel de concluzie. Să „eroizeze" deci cine doreşte. Şi sunt primul care s-o recunosc: au fost alţii - categorii întregi - care au îndurat mult mai mult decât mine. Dar eu nu pot vorbi, repet şi insist, decât despre „cazul" meu. Şi cred că am tot dreptul să vorbesc, sincer, măcar despre suferinţele mele personale. Să nu mint, să nu mistific, să nu induc în eroare pe nimeni. Este, cred, prima datorie a oricărui „memorialist" onest. Amator sau nu.

Să reţin, deci, şi scene la care am participat direct în calitate de „erou fără voie". Cred că moartea prin asfixie este una dintre cele mai teribile. Dacă nu cea mai groaznică. în Jilava, am văzut a doua oară în viaţă, cum se spune, „moartea cu ochii". Prima dată a fost imediat după 23 august 1944, într-un tren, în Ardeal. Eram la geam, când văd un bombardier german, Henckel, în zbor planat, la joasă altitudine, cu mitraliera turelei centrale îndreptată direct spre vagonul în care mă aflam. Dar cum trenul se deplasa în viteză, rafala nu ne-a atins în plin. A lovit, totuşi, un călător din imediata apropiere. L-am legat imediat cu o batistă. Trenul s-a oprit. Locomotiva, ciuruită de gloanţe, părea un fel de ceainic spart din care ţâşneau, prin zeci de găuri, coloane de aburi.

A doua oară, în Jilava, vara, a fost însă şi mai teribil. în atmosfera saturată de vapori de apă, de transpiraţie şi de hidrogen sulfurat, o muscă ce intra pe fereastră zbura un metru, apoi cădea moartă. Nu rezista. Noi abia mai respiram. Plămânii noştri îşi micşoraseră volumul la extrema limită a supravieţuirii. Când am fost scoşi la proces, în aer liber, în condiţii de respiraţie normală, am simţit, dintr-odată, cum pieptul ni se sfâşie, se rupe în bucăţi. Plămânii începeau să-şi revină la dimensiunile normale. O durere atroce, de nesuportat, ne-a doborât. Am căzut cu toţii inerţi pe caldarâm. Simţeam că murim. Nu ne puteam mişca. Gardienii ţipau la noi, ne înjurau, ne loveau cu cizmele. Nimic. Nici o mişcare. O paralizie totală, o rigiditate de cadavru, care a durat cam două ore. Să mai amintesc şi de degetul arătător mutilat, în fabrică, la Aiud, unde făceam balamale, recunosc, fără nici o vocaţie? Când ai trecut prin astfel de experienţe-limită, micile moftologii „polemice", măruntele spanacuri ale unui măscărici verbal oarecare, Luca Piţu să spunem, nu-ţi mai pot face nici o impresie. Dar absolut nici una. Bineînţeles că nu le citesc. Aud uneori doar de ele. Sau îmi cad involuntar sub ochi. Dar foarte rar. Ca o muscă ce bâzâie în jurul tău şi o alungi, agasat, cu mâna...

Se va înţelege, cred, încă o dată, şi cu toată claritatea, sper, de ce astfel de „impresii" *trebuie* să rămână irevocabil postume. Furat de un moment de entuziasm, atunci explicabil, fragmentul de *Autobiografie,* „Anii de închisoare" *(Memoria,* 2, 1991, pp. 80-85) va fi recuperat, ca şi alte câteva texte şi documente, probabil doar într-o „anexă". Un întreg dezastru ideologic şi

politic, spectacolul decăderii umane ! Nivel politicianist, carierist şi cu
lamentabil. Ambianţa mistico-iniţiatică a unor cercuri închise. S
reacţii greu transmisibile şi, de fapt, total inasimilabile pentru cei c
avut, în mod direct, astfel de experienţe. Toate mă iritau, mă dezar
profund şi mă închideam în mine. Unii au trăit şi o *altfel* de închisoare.
de ei! Dar eu nu pot participa, în nici un caz, la mistificarea literar-
a eroizării generalizate şi publicitare. Şi nici la falsificarea evidentă,
cei ce au trăit adevărata realitate, a aşa-ziselor reconstituiri muzeo
ale *gulagului* românesc.

Memorialul de la Sighet, mai ales, mi se pare o enormă muti
falsificare. Celule văruite, sclivisite, totul pieptănat, aranjat şi colora
am exprimat, acum doi ani, o astfel de obiecţie, trecând prin Sighet
tectul ce organiza un astfel de masacru muzeografic, o adevărată pro
mi-a replicat superior că el nu vrea să facă o... „a doua Doftană"! D
îi dădea dreptul să mutileze şi să înfrumuseţeze o realitate ce trel
rămână elocventă, edificatoare şi exemplară, până la capăt, tocma
autenticitatea sa brutală? Cum intri în celular să fii izbit de o *altă* re
barbară, primitivă, teribilă. Aceasta ar fi trebuit să rămână prima şi
imagine şi preocupare. Nu mici exponate cu fotografii oarecare, xero
alte fleacuri muzeografice...

Ar fi profund nedrept, nu numai cu mine însumi, dar mai ale
întreg capitol de istorie românească, dacă n-aş menţiona şi unele
chiar enorme, „beneficii" ale închisorii din punctul meu de veder
întâi, experienţa socială, umană şi politică a sporit considerabil. I
a fost prima mea „universitate", să-i spun „populară", dar foarte
Apoi, ea a produs o clarificare sufletească şi ideologică definitivă. N
„făcut" pentru „politică". Pentru o *astfel* de politică, mai ales. N-av
căuta în aceste medii. Mi s-a spus de la obraz cu... infinită delica
unii, şi nu o dată. Aveau, în esenţă, dreptate. Deşi, regret sincer c
fost bine înţeles. Dar, uneori, nici nu puteam fi bine înţeles. Iar sac
meu - de mici proporţii într-adevăr, real, discret şi intransmisib
interesa pe nimeni şi nu s-a bucurat niciodată, nici până azi, de
consideraţie. în plus, el s-a dovedit şi fără urmări practice. Un sa
gratuit şi inutil, căzut în gol. Ca şi al celor mai mulţi „deţinuţi polit
ce „am suferit"? O temă ce mi şi ni se va pune în mod acut şi du
şi, mai ales, după 1996. Ce-am „crezut" şi ce-a „ieşit", pentru a mă e
cât mai simplu şi direct posibil.

Eram şi am rămas doar un izolat, un „străin", un „antipatic",
unora cu atât mai iritant, cu cât, pe parcurs - în timp -, unele r
personale nu mai puteau fi chiar total negate sau ignorate. în
amănunt deloc neglijabil - în condiţiile de atunci: închisoarea m
fără voia sa, de cine ştie ce compromisuri publicistice grave sau m
grave (ori de altă natură). Adevărul este că n-am „texte" de regretat
fapt îmi dă o satisfacţie şi o anume linişte interioară. Ceea ce nu es
puţin lucru...

9

Deportarea pe Bărăgan

Nu vreau să conving şi, mai ales, să „înduioşez" pe nimeni. îmi este total indiferent dacă sunt „crezut" sau nu. Dacă cineva mă „înțelege" sau se „solidarizează" sau nu cu mine. Ştiu bine că astfel de stări de spirit sunt, de fapt, intransmisibile, incomunicabile. Dar afirm cu toată certitudinea că deportarea pe Bărăgan, timp de 6 ani, între 1957 şi 1963, a reprezentat cel mai dificil moment al existenței mele. Şi folosesc o foarte blândă formulă.

Cel puțin, închisoarea a avut un anume sens, o „rațiune" oarecare. în timp ce deportarea a reprezentat întregul abuz al statului polițist, şi încă în formele cele mai dure şi represive. în plus, a fi condamnat - citadin convins, iremediabil, intrat în reflex - la o existență rurală, primitivă, într-un sat hibrid, artificial, a reprezentat tot ce putea fi mai crud şi mai odios pentru cineva care-şi recăpătase de curând „libertatea". O „libertate" foarte relativă, fireşte. Să-i spunem, totuşi, „libertate". Cel puțin a unor deplasări în spațiu. A fost un şoc teribil, oribil. Mi-1 amintesc mereu cu maxim dezgust, cu momente de adevărată disperare, aproape de groază. Şi nu „exagerez". „Viața la țară?" Repulsie totală.

Vorbesc numai în numele meu şi nu cer nimănui, din nou, nici cea mai minimă reparație morală sau „istorică". Dar, uneori, disproporțiile, într-un sens inevitabile - pe toate planurile -, mi se par şi evidente şi stridente. Mult prea mari. în ultimii ani, după 1989, am citit lucruri uimitoare, despre unele personalități culturale, nu contest, de reală valoare. De pildă, cum poți deveni „erou național" fiindcă ai fost „deportat" 8 (opt) luni în localitatea urbană Tețcani, în județul Bacău, ca muzeograf, precum Andrei Pleşu. Nu pretind că existența sa a fost atunci comodă. Dar se compară - admițând că mai există un minimum de criterii obiective, în ciuda totalei deosebiri de criterii impuse de un alt moment istoric - viața unui muzeograf, petrecută, oricum, într-un mediu mult mai civilizat, cu 6 (şase) ani, trăiți într-o colibă mizerabilă, acoperită cu stuf, în plin Bărăgan? în fiecare iarnă, troienită, îngropată în zăpadă? în definitiv, eram şi eu un intelectual, un fel de autor, care avea şi el dreptul să gândească, să scrie, să studieze, rupt brutal de mediul său firesc. Dar categoria vechilor deținuți şi deportați a fost şi este de mult uitată. Din vina lor, a istoriei, a altora? Nu discut acum. Problemă serioasă, totuşi, de meditat şi de analizat...

Subiectele de reflexie pe astfel de teme nu-mi lipseau. Mai cite după 1989, că H.-R. Patapievici a devenit un alt „erou național" după... 29 de ore, petrecute, teribil de „incomod", este foarte adev Jilava. Nu puteam să nu-mi amintesc că şi eu am „stat", mai bine ani, în aceeaşi Jilavă. Mii, zeci de mii de prizonieri politici au „sta şi mai mult. Mult mai mulți ani, uitați şi ei. Şi nimeni dintre ei n-a o, vai!, „erou național". înțelegeam, pe de altă parte, foarte bin traumatismele unui tânăr, plin de „romantism revoluționar". Inteli cultivat, în stilul autodidact al epocii. Dar enorma sa infatuare publicistică şi socială ce a urmat, îmi aminteşte, printr-o... stranie a de idei, de titlul unui articol al lui... Stalin, de prin 1926 sau 1930: „ de pe urma succeselor". Fenomen, deci, mai general...

Cel puțin, H.-R. Patapievici n-a devenit încă „ministru" ca Andre deşi, în definitiv, timpul nu este pierdut. Din jurnalul inedit al lu Călinescu am mai aflat că A.P. fusese nu numai membru de part chiar şi secretar *O.B.* la „Institutul de Istorie a artei". Deci o persoa nu se poate mai calificată să ne dea lecții de morală politică, să admo lamentabila opoziție, să formuleze *Dileme* (pe banii guvernelor succes Că are „dreptul la opinie", la orice opinie, nu contest câtuşi de puțin. trebuie, oricum, să-şi onoreze eroii. Dar la aşa „patrie", aşa „eroi".. paranteza. Şi, vorbind foarte cinstit, cei doi „eroi naționali" sunt di mai onorabili şi demni de atenție.

Cât priveşte campania actuală (octombrie-noiembrie 1998) împot Andrei Pleşu ca „ministru de externe", din ziarul *Ziua* (şi alte securiste), ea este pur şi simplu odioasă: „spion", „trădător" şi alte *Jos labele de pe Andrei Pleşu* strig şi eu împreună cu Mircea Mihăie nici la *Dilema,* nici în alte împrejurări, nu mi-a arătat nici cea m simpatie. Dimpotrivă. Chiar şi atunci când am luat împreună un pr revistei *Cuvântul.* Probabil din cauza serialului *Cazul Constantin N* să nu mai menționez că n-am scris niciodată despre cărțile sale sincer spus - nu mi s-au părut chiar „extraordinare". Iar *Jurnalu Tețcani,* mult prea livresc, este, cred-, „comparabil" cu acest capitol *unui om singur.* Şi se pot trage, eventual, şi unele concluzii.

Trebuie să explic, în câteva cuvinte, mai ales, cum a început, întreaga aventură a deportării. N-am uitat-o şi n-o voi uita nicio primul rând, datorită faptului că dezgustul de închisoare şi de toate cațiile sale nu numai că a continuat pe Bărăgan, dar s-a şi agravat în mod incredibil. Sunt deci eliberat, din Aiud, în februarie 1957. Cluj, la fratele meu, stabilit între timp în acest oraş. Se căsătoris şi un copil. N-aveam altă soluție. A fost o simplă întâmplare. Da locuit în Calafat, să spunem, acolo m-aş fi „refugiat". Căci acesta e fapt: un refugiat, un *rescape,* un „paria". Fără acte, în afară de bil eliberare, fără „identitate", fără nici un fel de perspective. Nimic. î greu să intru în toate amănuntele. „Familia" mea nu ştia cum să sca repede de mine. Mai ales că începusem să fiu şi... filat de Securit

capătul străzii apăruse şi un post fix de observație camuflat sub forma unei gherete a serviciului de întreținere a străzilor...

Rețin doar un moment de totală derută interioară. Mai mult, de confuzie, de profundă amețeală, când am fost luat de fratele meu, într-o seară, la... Operă. La numai trei zile de la eliberarea din celularul Aiudului, aruncat în plin spectacol... Verdi! Contrastul de sunete şi lumini cu ceea ce lăsasem foarte recent în urmă era atât de total, de violent şi de neverosimil, încât pentru o clipă am început să-mi pierd cunoştința. Un haos dureros de acut de senzații şi imagini copleşitoare. A fost prima mea impresie trăită în „lumea liberă". Aveau să-i urmeze şi multe altele.

Am fost deci aproape „expulzat" din Cluj, mai ales la presiunile cumnatei mele, o olteancă incultă, dar foarte şmecheră, profesoară de matematici, de curs mediu. Va fi fost, nu contest. Dar cu mine s-a comportat dezgustător. Şi mă mai întreb, uneori, de ce n-am... „sentimentul familiei". Simțea, de altfel, că nu existau între noi - foarte delicat spus - nici un fel de afinități. Am plecat deci, cam după trei luni de stat pe ghimpi, la Bucureşti, cu sentimentul unui salt în gol, în necunoscut. Nu mă mai mira nimic. Blazare plus resemnare era starea de spirit dominantă. Văzusem şi trăisem, în cei opt ani de detenție, atâtea, încât eram complet imunizat la orice surpriză, incapabil de cea mai mică indignare. Şi, în definitiv, devenisem pentru „familie" doar un străin, dublat de un personaj cel puțin incomod. Singurătatea mea din închisoare continua din plin, în noile condiții, doar altfel.

O surpriză plăcută, totuşi, la Bucureşti. Doi dintre bunele mele cunoştințe, din perioada Facultății de litere - de fapt doar doi colegi mai tineri -, Remus Niculescu şi Theodor Enescu (acesta decedat recent), deveniseră cercetători la Institutul de Istorie a artei al Academiei. Nu le bănuiam această orientare, produsă foarte probabil şi de constrângerile epocii. Aveau încă din facultate pasiunea studiului şi vocația intelectualității. M-au prezentat lui G. Oprescu, directorul Institutului, care mi-a declarat că „nu mă cunoaşte", dar că aş putea „lucra" la Institutul său. M-a rugat să-i povestesc „închisoarea" şi ochii săi au început să se... umezească. M-a surprins, sincer, această reacție umană, spontană, atât de deosebită, ca să nu spun mai mult, de cea a lui G. Călinescu. Invitat la masă de Theodor Enescu (între timp se căsătorise), soția sa m-a primit însă formal şi rece. Mă purtam evident stângaci, nesociabil. îmi dădeam bine seama cât de inoportun şi de absent eram. Ieşisem de mult din lumea socială şi readaptarea se făcea cu multă dificultate. Mai ales că niciodată n-am fost ceea ce se numeşte un foarte bine educat „om de lume".

Sunt, din nou, în situația de a detesta servitutile inevitabile ale cronologiei. Aş fi dorit să fi putut „sări" şi peste acest episod al deportării. Să nu-1 mai evoc, într-atât el a lăsat, în amintirile şi reflexiile mele, urme dintre cele mai dureroase şi adesea greu de suportat. Deci, am plecat la Bucureşti şi cu intenția de a-mi clarifica situația civilă, de a-mi face „acte", de a-mi scoate un nou buletin de identitate. M-am prezentat deci la circumscripția de miliție, de care, teoretic, aparțineam. Am simțit, după o aşteptare de o oră-două, oarecare agitație. Un ofițer, înalt şi negricios, s-a uitat lung,

atent, dar şi curios la mine. Apoi a dispărut. Pentru ca, după puțin
un altul să vină să-mi comunice, pe un ton mai curând administ
-birocratic decât agresiv, că mi s-a fixat domiciliu obligatoriu în co
Lăţeşti. N-aveam voie să părăsesc sediul miliției. Spre seară, un plut
m-a luat, cum s-ar spune, pe sus, m-a escortat în tren şi m-a depus,
un pachet, la postul de miliție local. Operația avea, după toate indicii
caracter de simplă rutină. Nu mai surprindea pe nimeni. Fusese
între timp, în „urmărire generală pe țară". Statul polițist începuse
organizeze, să se „rodeze". Pătrundeam într-un alt tip de societate de
lăsat la „plecare". Descopeream mereu noi mecanisme, stiluri administ
şi de comportare socială.

N-a fost, la drept vorbind, un şoc teribil. Mai curând o senzație de
confuzie, de derută totală. Deprinderile detenției erau încă foarte pute
Iar în trei luni n-am avut nici timpul unei readaptări reale, nici a
adevărate reaclimatizări la regimul, fie şi foarte relativ, de „libe
Detenția continua doar cu alte mijloace. De la regimul carceral, la
libertății de mişcare limitate şi supravegheate. Nu aveam voie să pă
satul decât pe o rază de 10 sau 20 de kilometri, iar duminica treb
semnăm, cu regularitate, într-o condică, prezența. Am acceptat ace
ritual, ca pe încă o fatalitate. Ca pe o nouă absurditate, mai bine spu
în plus, în minus, ce mai conta? Pur şi simplu, nu vedeam nici o ieşi
o soluție de viitor, nici o perspectivă. Trăiam, în continuare, la n
existenței, să-i spun „sociale", de azi pe mâine, fără nici o speranță p
Nu acceptam regimul comunist, dar nu-i întrezăream nici o alte
credibilă. Ieşisem parcă din „istorie", proiectat într-un spațiu ab
supratemporal. O situație bizară ce mă deruta şi mă paraliza în acelaş

Toți mi-au spus că am avut mare noroc. Mi s-a repartizat o „casă"
o fântână, dar este un fel de a spune, părăsită recent de locata
Avantaj - aveam să constat repede - enorm. Nu numai din mot
alimentare, dar şi de higiena şi chiar de „grădinărit". Satul fusese „co
(dar din nou, cuvintele trădează) de deportații din Banat, de la fr
cu Iugoslavia, după conflictul cu Tito (18 iunie 1950). Era o semicol
chirpici, acoperită cu stuf, cu o „cameră", bucătărie şi un fel de „a
de mici dimensiuni. Satul avea ulițe destul de largi, cu curburi şi înt
pentru mine mult timp stranii, enigmatice. N-aveau, aparent, nici u
Pentru ca, mult mai târziu, să aflu, după eliberare, de la un colocat
stătuse de vorbă cu un aviator de la „aviația utilitară", ce zburase de
satului, că fusese „construit" după un plan în formă de... seceră şi
Probabil că şi alte sate din aceeaşi categorie. Trăiam în plină p
stalinistă când toate aberațiile erau posibile.

încerc să comprim şi să rezum la maximum toate detaliile insta
adaptării la acest nou regim de viață. Mai bine de o lună am fost c
izolat de restul lumii. Apoi am intrat în legătură cu familia de la Ia
L. de la Cluj. Pe parcursul a unui an, doi, poate mai mulți, mi-am or
un interior suportabil. Mi-am adus o serie de obiecte de uz casnic,
trimis o *dună.* La picioarele mele dormea un pisoi la care țineam

mult. Treptat, treptat, mi-am instalat şi o sită contra țânțarilor şi muştelor, la uşa de la intrare. Mi-am instalat chiar şi un fel de duş, în spatele casei. Atunci mi-am dat seama de imensele avantaje ale fântânii din apropiere. Cu cinci-şase găleți rezervorul se umplea repede. Vara, udam „grădina", în care cultivam doar pepeni (cantalupi şi ananaşi). Cred că la Lăţeşti am făcut, în fiecare vară, adevărate „orgii" de aceste fructe. Casa avea şi o jumătate de pogon de pământ arabil, dar pe care nu-1 cultivam singur. „Agricultor" la sapă şi praşă? în nici un caz! îl dădeam „în parte", furat cu regularitate de partenerii mei de afaceri. într-o dimineață, în perioada recoltei de porumb, i-am surprins, dar m-am făcut că nu-i văd. îmi înfrumusețam interiorul cum puteam, înrămând cu papură diferite gravuri şi portrete decupate. Un portret al lui... Montaigne îl am şi azi, adus de la Lăţeşti, ca o amintire. De fapt, singurul păstrat din această perioadă, pe care, o repet de o mie de ori, aş vrea s-o uit total. S-o smulg definitiv din amintirea mea. Dar nu pot.

Mă simțeam teribil de izolat şi singur. Nu cunoşteam, la început, pe nimeni, dar absolut pe nimeni. M-am închis definitiv în mine. Refuzam orice contact cu o lume care nu era a mea. Şi „stilul de viață" mă izola, mă singulariza, mă făcea multora ciudat şi chiar antipatic. Existau de altfel mai multe categorii de deportați şi toate izolate între ele, „Celebritățile", VIP-urile, ca să mă exprim astfel, ca Dna. Măria Antonescu, soția Mareşalului, care păstrase o oarecare morgă, sau Dna. Codreanu, soția Căpitanului, recăsătorită, devenită între timp, chiar în Lăţeşti, „Dna. Colonel Praporgescu", aveau gospodării, grădini, destul de bine instalate şi organizate. Soția Căpitanului, de altfel, o femeie de treabă, făcea tot ce-i stătea în putință să uite şi să i se uite „trecutul". Situație ambiguă şi absurdă. Multe puteam să-mi imaginez. Dar că, într-o bună zi, voi deveni „clientul" soției Căpitanului, de la care voi cumpăra cu regularitate ouă, o astfel de situație era mai mult decât suprarealistă.

O altă categorie era a unor foşti moşieri şi „criminali de război". Ea nu prezenta particularități deosebite. Cel puțin din punctul meu de vedere. Un grup compact, majoritar de fapt între foştii deținuți politici, era cel legionar. Inutil să mai precizez că nu aveam nici un fel de afinități nici cu acest mediu. Existau, bineînțeles, şi alte categorii despre care voi aminti în continuare, într-o altă ordine de idei. Treptat, un mic sistem de relații personale s-a stabilit în mod spontan şi foarte selectiv, după unele afinități (o distinsă fostă aviatoare, foarte stilată, Nadia Russo, de pildă). El merită, după cum se va vedea, o anume atenție. Dar la început, problema esențială era doar a supraviețuirii fizice, morale şi, nu în ultimul rând, în cazul meu, intelectuale.

Am înțeles destul de repede de ce nu puteam fi, celor mai mulți, simpatic... în primul rând, prin modul meu de viață. Toți sau aproape toți lucrau din greu ca „zilieri" la GAS-ul din apropiere, din Borduşani. Alții găsiseră de lucru la Feteşti. Eu duceam, în schimb, un fel de existență stranie, total independentă, de... *gentleman farmer,* de „rentier", întreținut caritabil de familie. L. îmi trimitea 500 de lei pe lună, pe atunci o sumă deloc neglijabilă.

La fel şi părinții mei. Uneori m-au şi vizitat. Dar mă descurajau mereu. î[...] reproşau amar implicarea politică (ceea ce L. n-a făcut niciodată). Tat[...] care era un om slab, îmi repeta: „ți-ai distrus viața" etc. etc. Primeam [...] destulă regularitate şi pachete de alimente şi haine. Simțeam deci, la un[...] o anume invidie. Apoi, stăteam toată ziua închis în casă. Citeam, scria[...] ceea ce nu mai făcea, de fapt, cred, nimeni. Contactul cu exteriorul [...] păstram printr-un radio cu baterii (nu erau chiar foarte multe aparate [...] sat), uneori destul de greu de procurat. A jucat un rol important în via[...] mea de atunci, deoarece - doar prin el - eram la curent cu eveniment[...] şi evoluția politicii internaționale. Editorialele lui Jacques Debu-Bridel [...] la *Radio Monte-Carlo,* mai ales, pe care le urmăream cu regularitate, î[...] dădeau o bună orientare.

Adevăratul contact cu exteriorul era însă prin corespondență. Un mij[...] de supraviețuire morală. Scriam şi primeam multe scrisori. Ni se distribu[...] duminica, la „Sfatul popular", după semnarea condicii de prezență. Desti[...] tarii erau nominalizați, unul câte unul, cu voce tare. într-o săptămână [...] primit chiar... şase scrisori. Ceea ce m-a expus imediat ironiilor şi sarc[...] mului. Şi ca însingurarea mea să fie desăvârşită şi inconformismul cu to[...] condamnabil, făceam chiar şi comenzi la „Cartea prin poştă". Care - culme[...] veneau cu regularitate. Cred că eram singurul din sat. Pe scurt, treceam d[...] un antipatic, nesociabil, bizar şi, mai ales, foarte greu de clasat. O ciu[...] țenie totală. Imaginea socială a unui individ este totdeauna categorială. [...] eu nu mă integram în nici o definiție curentă. Un „destin" ce mă va urm[...] până azi. La început, am suferit într-o oarecare măsură. Apoi m-am resemn[...] M-am impermeabilizat moral. La Lăţeşti, am început să învăț ce înseam[...] efectiv, izolarea şi singurătatea socială. Un „antrenament" care a durat [...] ani. Adevăratele mele drame personale, profunde, incurabile, erau de [...] cu totul altele.

Mai întâi, nu ezit o clipă să declar că sufeream cumplit din cauza orib[...] experiențe rurale. Constrângerea de a trăi ani întregi într-un mediu ru[...] primitiv, pe care-1 detestam din toată ființa mea, cu care nu aveam ni[...] dar absolut nimic în comun, a fost mult mai dureroasă decât pierd[...] libertății. Un citadin iremediabil, prin origine, educație şi mentalit[...] aruncat în plină junglă. Că familia mea figurează *înArhondologia Mol[...]* nu este foarte important. Dar faptul că familia mea este citadină d[...] puțin două secole este, din acest strict punct de vedere, dacă nu „importa[...] cel puțin semnificativ. Evident, Lăţeşti era un sat artificial, netradiți[...] scos din pământ, ridicat de primii deportați din Banat, aruncați din camio[...] în plin Bărăgan. Dar satele din jur, prin care treceam uneori, erau „natur[...] tradiționale şi imaginea lor era elocventă. întâlneam figuri de o rară vic[...] şi rapacitate. înregistram apoi - şi nu o dată - de la unii deportați [...] plecaseră încă „acasă", ori nu mai aveau unde să se ducă, plângeri am[...] de un resentiment cu adevărat tragic: „Nu ştiți cât am fost de jefui[...] sătenii din jur! Cum a trebuit să le vindem, uneori, pe nimic, tot ce av[...] ca să nu murim de foame" etc. Nu exagerau câtuşi de puțin. Când am [...] destul de recent, jurnalul unei deportate, Elena Spijavca (despre car[...]

şi scris, sau poate că am scris mai ales din acest motiv), am reîntâlnit şi am verificat acelaşi jaf cinic şi de mari proporţii. Să nu-mi mai vorbească nimeni, dar absolut nimeni, de „omenia" şi de „tradiţionala ospitalitate românească, ţărănească"...

La Lăţeşti şi în satele din jur, am perceput adevărata imagine a „ţăranului român", întrevăzută, de altfel, foarte negativ încă din literatură, în *Ion* şi*Moromeţii* şi alte texte. Sunt dispus - dintr-un scrupul de obiectivitate istorică şi sociologică - să admit o serie întreagă de argumente şi circumstanţe atenuante. Un instinct aprig de supravieţuire, o voinţă instinctuală, aproape animalică, de apărare şi conservare au, nu contest, unele explicaţii. In acest mod, ţăranul român a răspuns, în felul său, „terorii istoriei". I-a supravieţuit şi şi-a păstrat până azi fiinţa. Dar cu ce preţ? A devenit viclean, hrăpăreţ, duplicitar, egoist, uluitor de individualist. Nu mă regăsesc şi nu apreciez, în nici un fel, acest tip uman. Mai mult: îl detest. Şi toată ideologia sămănătoristo-poporanistă mi se pare o mistificare grosolană, de proporţii şi o imensă escrocherie morală şi socială. Iar agresivitatea sa obraznică, intolerantă. Puneam în faţa „casei" flori, am adus şi bulbi de lalele. Ca, într-o zi, un astfel de „ţăran", trecând pe uliţă, prin faţa mea, şi văzându-mă în grădină săpând şi udând florile, să-şi bată joc de mine şi să mă întrebe batjocoritor: „La ce sunt bune aceste flori?". Era evident că această preocupare îl irita. Venea în contradicţie directă cu întreaga sa deprindere şi concepţie de viaţă. Noţiunea de minimă gratuitate, frumos şi decorativ era cu totul străină acestui primitiv agresiv. Dacă aş fi putut, i-aş fi dat pe loc cu un par în cap. Numai un astfel de limbaj ar fi fost bine priceput de un astfel de individ rudimentar.

O suferinţă şi o pierdere ireparabilă a închisorii celor opt ani a fost, mai ales, întreruperea studiilor şi ruperea mea de orice mediu şi preocupări intelectuale organizate. Ieşisem de la Aiud cu o dorinţă imensă de a lucra, de a citi, de a scrie. într-un mod cu totul paradoxal, această perspectivă mi s-a deschis, larg şi dintr-odată, pe Bărăgan, în condiţii într-un fel disperate, iar în altul, deosebit de favorabile. In definitiv eram, totuşi, liber să citesc destul de mult ceea ce doream. Obligat nu eram să muncesc. Puteam dispune de întreg timpul meu. A fost şi a rămas, de altfel, una din constantele şi chiar obsesiile vieţii mele. Am început deci să citesc, cu un fel de furie greu de descris, a disperării şi recuperării. Era forma mea de refugiu, de supravieţuire morală şi, nu în ultimul rând, de acţiune şi chiar de „luptă" ideologică. Aş putea transcrie pagini întregi din prima versiune a acestei *Vieţi.* Prefer să concentrez doar esenţa unui moment decisiv, pot spune, al existenţei mele spirituale. Redeveneam eu însumi, în condiţii în acelaşi timp extrem de dificile, dar şi fecunde. Cine şi-ar fi imaginat răsturnarea unei astfel de situaţii?

Ceea ce mă uimea şi mă indigna în închisoare era lipsa de preocupări pur ideologice, pe de o parte, şi totala incultură, în special a generaţiei tinere, pe de alta, în domeniul istoriei şi al „gândirii politologice" româneşti. O luptă, indiscutabil onestă, dar fără rădăcini ideologice. Motivaţia etică şi cea patriotică nu mi se păreau suficiente. Detestam cu toţii comunismul,

dar trebuia să-1 combatem şi cu argumente, cu armele sale. îmi dăde deci tot mai bine seama că fără studii serioase şi de istorie socială şi polit românească - despre liberalismul şi iluminismul românesc, perceput prima orientare modernă criticistă şi proeuropeană a culturii român acest obiectiv nu poate fi atins. Era, de fapt, o concluzie şi o necesit intelectuală pur personală. Dar de o profundă motivaţie şi semnifica generală, riguros obiectivă. în realitate, aspiraţia era şi mai profundă, c redeveneam, din instinct, „eu însumi". O stare de spirit pe care am tră foarte intens mai ales după 1989.

Chiar în această fază îndepărtată azi, în timp, simţeam că nu eram esenţă, ceea ce se numeşte un „critic literar". De altfel şi una din cauz profunde ale conflictului meu cu G. Călinescu. Aspiraţiile mele se îndrep spre critica de idei şi spre ideologie. Şi la Lăţeşti, în mod cu totul imp vizibil, aceste tendinţe începeau, în mod nesperat, să se realizeze. Când citit, mult mai târziu, într-un jurnal al lui Radu Petrescu, publicat întâi în *Viaţa românească* (un mărunt epigon călinescian, cunoscut încă la Facultatea de litere), că „în Bărăgan, Adrian M. învaţă marxism-lenini (A *treia dimensiune,* Bucureşti, 1984, p. 123), mi-am spus, încă o dată, de veninoasă este „viaţa literară". Atât a reţinut R.P. dintr-o deportare ani de zile a unui fost deţinut politic? Nu actul deportării îl indigna, cu ce implica ea ca măsură represivă, abuzivă, pur dictatorială, ci nu faptul că citeam - oroare! - „marxism-leninism"! Şi de unde ştia e „învăţ marxism-leninism", deşi - nu ascund deloc - am făcut (şi bine făcut) şi astfel de lecturi? Şi, mai ales, de unde dorinţa aceasta - românească de altfel - de denigrare, de compromitere cu orice preţ, la autor cu care n-am avut nici un conflict, niciodată? Dar asupra psiholo „vieţii literare" voi reveni, pe larg, într-un capitol viitor. Căci ea mi-a otră într-adevăr, „viaţa", şi cât de incredibil...

A doua şansă cu totul nesperată, şi la prima vedere chiar neverosim a fost faptul că L., universitară, avea nu numai acces la o bibliotecă spec zată, dar dorea şi putea să împrumute cărţi. Mai mult: să scoată u dintre ele chiar şi de la „Fondul Special" (pare incredibil şi totuşi este pu adevăr, pentru simplul motiv că directorul bibliotecii, C. Negulescu, îi cunoscut) şi, mai ales, să mi le expedieze, cu regularitate, prin poştă Bărăgan, sau să mi le aducă personal, ori prin alte metode, unele de de rocamboleşti. în felul acesta, am început să mă documentez serios explorez zone culturale şi ideologice puţin frecventate anterior. Pe scur devin sau să redevin un „om de studiu", în condiţii cu totul stran nesperate. îi expediam L. lungi liste de cărţi, studii, reviste, şi tot ce g disponibil îmi trimitea. Am făcut, în felul acesta, mii de fişe, iar „fişi titlurilor îl păstrez până azi. Pe o hârtie de o altă calitate, azi îngălbe cu un scris care încă nu se stricase. Şi, culmea, am constatat că el îmi încă uneori util, când uit câte un titlu rar, specializat. Am făcut din recent, în primăvara lui 1998, această experienţă, când am scris stu *Cenzura în România.* Cultura se bazează, orice s-ar spune, pe acumul conservare, continuitate şi organizare. Pot să râdă „pseudoeseiştii" de du

oricât, de „fişe" şi „documentare". Din cauza unei astfel de mentalităţi subdezvoltate, cultura română nu are încă multe lucrări esenţiale de referinţă, rămasă minoră. Dar aceasta este o altă poveste, pe care am evocat-o adesea, mai târziu, în texte şi contexte diferite şi asupra căreia voi mai reveni.

Cu unele ezitări, dar destul de repede, mi-am dat seama că pot scrie un studiu, chiar o adevărată monografie, despre Iluminismul românesc. Am păstrat şapte caiete în manuscris, dar nu sunt deloc sigur că sunt chiar toate. Nu le-am mai verificat şi, de altfel, faptul nu are nici o importanţă. De ce studii despre „iluminism"? Pentru motivul, esenţial pentru mine (şi nu numai în acea fază de început, uneori inevitabil confuză), că această ideologie raţionalistă, critică, proeuropeană etc. corespunde nu numai aspiraţiilor mele profunde, dar poate oferi şi o bază reală pentru o incipientă ideologie democratică românească, antitotalitară. Pe toate planurile. Dreptei româneşti, marxismului-leninist nici nu mai vorbesc, nu i se poate opune, mai ales în România, decât o ideologie „liberală" de acest tip.

Studiile mele din Lăţeşti erau destul de serioase, dacă ele au putut alimenta, la revenirea în publicistică, o întreagă serie de articole din *Lumea,* şi chiar mai mult decât atât. „«Luminile româneşti» şi descoperirea Europei" şi „Din istoria teoriei «formă fără fond»" (culese în volumul *Pentru Europa,* din 1995), două texte de o anume consistenţă, au putut fi scrise, într-o fază anterioară, în cea mai mare parte, tot cu astfel de materiale culese, demult, pe Bărăgan. Mecanismul cumulativ şi implicit subversiv al culturii funcţiona şi în aceste condiţii foarte dure. Iar iluminismul este, prin definiţie, o teorie a culturii active, critice, militante. Mă regăseam, deci, în ea, cu voluptate şi convingere şi o cultivam în felul meu cu pasiune. în tăcere, recluziune şi izolare totală. Nu bănuiam cât de singulară, ca să nu spun „exotică", era şi a rămas poziţia mea. însă, pe atunci, nici nu-mi puneam o astfel de problemă. Acţionam în plan pur teoretic, abstract, dominat de o logică ideologică intrinsecă, prin simple afinităţi temperamentale şi culturale şi nimic mai mult.

Toată această, să-i spunem, „aventură intelectuală" n-ar fi fost posibilă fără devotamentul, rezistenţa morală şi puterea de sacrificiu a L. A fost, bineînţeles, imediat reperată, anchetată, „reţinută". Cariera sa universitară a fost iremediabil compromisă. Presiunile au fost enorme. Cum s-a „descurcat" ştie Dumnezeu. Pot spune, onorabil şi fără compromisuri. Dovadă că a rămas o simplă „lectoră" până la pensionare. Azi, când citesc prin unele ziare teorii absolutiste şi exigenţe radicale, semnate de unii care n-au nici cea mai mică intuiţie, noţiune şi experienţă a unor momente-limită - într-un cu totul alt context şi moment istoric, închis, unic, irepetabil şi fără nici o speranţă -, încep să nu mai dau doi bani pe astfel de rigorisme ieftine. „Purificarea moravurilor?" De acord, de o mie de ori. Dar, în primul rând, prin altfel de mijloace: acţiuni de durată şi în profunzime, prin reforme esenţiale şi de structură. Voi mai reveni asupra acestei teme extrem de importante.

Mi-am interzis - cum am precizat şi în „Preambul" - orice confesiuni pur sentimentale. Treceam, uneori, prin crize interioare teribile, greu de descris.

Exasperare şi descurajare. Cine poate fi în permanenţă „erou" inflexib
douăzeci şi patru de ore fără încetare şi, mai ales, toată viaţa? Revin, î
dau seama fără voie, asupra acestei teme obsedante, teribil de apăsătoa
Disperare, uneori, fără margini. într-un astfel de moment de depresie
exaltare - o stare, într-adevăr, paradoxală - am făcut un gest total iraţion
fără a-mi lua nici cele mai mici precauţii. Am evadat. Am fugit pur
simplu din Lăţeşti, din D.O. Ştiam că am fost „turnat" imediat, că la C
am fost filat pas cu pas. N-am văzut decât pe L. şi pe fratele meu, care p
şi simplu s-a speriat. întreaga escapadă a avut un sfârşit inevitabil:
fost, din nou, arestat şi condamnat la un an de închisoare, la „drep
comun". Aş putea preciza, cu acte, date precise, oficiale, noul meu confl
cu Justiţia populară". Un gest inutil, la care renunţ fără nici o ezitar

Nu reţin decât semnificaţia generală a unei acţiuni sincere, naive
total disperate. Ce rost mai are să indic numele celor ce m-au „turnat"?
notez doar, cu titlu de pură curiozitate, că în închisoarea de drept com
am fost numit şeful unei... brigăzi de cărămidari, cei mai mulţi ţig
analfabeţi. Nu era chiar „vocaţia" mea. Dar, în definitiv, şi în fabrica de
Aiud, unde mi-am mutilat un deget, nu făceam „balamale"? O experien
în felul său, unică, între hoţi şi oficiali căzuţi în dizgraţie. De pildă, un f
ministru adjunct, condamnat pentru prăbuşirea unei cazărmi, unde
murit câtiva zeci de recruţi. A intervenit o amnistie generală de 23 aug
şi după trei luni de detenţie am fost eliberat şi readus la Lăţeşti. Nu-
explic bine prin ce împrejurări, „casa" îmi fusese păstrată. Şi, mai mult de
atât, ea a rămas intactă, deloc jefuită. Iar viaţa şi-a reluat acelaşi ritm
prima vedere, monoton şi cenuşiu. Ca şi în închisoarea politică anterioa

Nu pot să nu fac unele comparaţii, fie şi numai prin simple asociaţii
idei, cu reacţia vechilor mele relaţii intelectuale, de mare prestigiu, prec
şi cu atitudinea noilor cunoştinţe, unele amicale, din Lăţeşti. încă o da
şi dincolo de orice sentimentalism ieftin şi filistin, conduita L. a fost ad
rabilă. Să zicem că, pentru ea, evadarea în balta Dunării, vara, era şi
fel de vacanţă turistico-sentimentală. Că puteam înota în canalele de iriga
din regiune' Că mediul, pentru ea, era cu totul „exotic". Motivaţiile e
însă mult, mult mai profunde. Nu insist. în această stare de spirit, îmi c
în mână un număr din *Cotidianul* (52, 23 dec. 1960), unde G. Călines
într-o pretinsă „cronica optimismului", *Tinerii,* făcea o aluzie directă
soarta mea actuală. Se vorbea acolo, în termeni suficienţi şi dispreţuit
de tinerii pe care i-a cunoscut şi care toţi, fără excepţie, „au eşuat lam
tabil". N-am mai controlat textul, într-atât mi s-a părut dezgustător. Ci
deci numai din memorie. Unul dintre aceşti tineri iremediabil rataţi,
oarecari inclinaţii intelectuale, un „Liszt al intelectualităţii" *[sic!],* a „că
definitiv şi greu" în abisul cel mai imprevizibil. Că nu s-a întâmplat de
dar absolut deloc aşa este azi mai mult decât evident. Dar, pe atunci
situaţia în care mă aflam - cu aproape cinci decenii în urmă - a fi execu
în acest mod era (sau doar mi se părea) un act de o mare cruzime. N-
căzut câtuşi de puţin „definitiv" şi „greu". Aş spune chiar dimpotrivă. E
dacă vreţi, singura mea „revanşă" legitimă faţă de această golănie sufletea

a lui G. Călinescu. Nu era, bineînțeles, singura, pe care o demonstra în presă. Dar, pe atunci, o astfel de constatare nu mă consola câtuşi de puțin.

Am trecut şi prin alte momente dificile, de dezgust şi disperare. Nu ştiu dacă mă onorează integral, dar îmi asum până la capăt toate gesturile mele. Aşa cum s-au întâmplat. Nu vedeam nici o ieşire onorabilă dintr-o situație pe care o socoteam şi nedreaptă şi absurdă. Mă iluzionam, în mod evident, dar am întrevăzut o posibilitate de salvare prin Tudor Vianu. I-am scris două scrisori (în 1958 şi 1962) - pe care, de altfel, le uitasem total - cu rugămintea de a interveni în favoarea mea. Mi le-a reamintit recent Geo Şerban, când ne-am reîntâlnit la Ambasada Americană, în mai 1997, cu prilejui lansării cărții lui Mircea Carp, *Vocea Americii în România* (Polirom, 1997). A ținut neapărat să-mi arate textul dactilografiat al ediției de *Scrisori către Tudor Vianu,* III (1950-1964), publicate ulterior (Bucureşti, Minerva, 1997). Le-am parcurs fugitiv, în volum. Erau demne. Nu-mi este deloc ruşine de ele. într-una strecuram chiar „şopârle". Dar mă iluzionam total când credeam că apelurile mele vor avea vreun efect. O ipoteză pe care însă o admiteam şi ulterior, mai mult formal şi omagial, pentru a „pleda" în favoarea lui T.V., într-un foarte scurt text despre această corespondență insolită *(Manuscriptum,* 2-4, 1997). Mă surprinde doar faptul că astfel de scrisori, evident cenzurate, i-au parvenit totuşi lui T.V. şi că, în plus, ele au fost şi păstrate. Dacă „domiciliul obligator" - după trei prelungiri succesive, ultima doar de un an, în loc de doi, cum era regula curentă - a luat sfârşit în 1963 şi nu în 1964 (când s-a desființat acest regim), cauzele au fost, după toate probabilitățile, cum se va vedea imediat, cu totul altele. Mult mai plate şi mai vulgare. Din nefericire.

Treptat, treptat, mi-am făcut un mic cerc de cunoştințe amicale, cu care aveam unele afinități. Unii au murit, alții au dispărut, mai nimeni nu s-a ilustrat prin nimic. Poate cel mai proeminent, politic vorbind, devenit chiar deputat, în prima legislatură după 1989, a fost vecinul meu de casă, Victor I. Pica, pe atunci un tânăr elev, sosit după o condamnare de 8 ani, implicat în luptele de partizani din Făgăraş. Foarte curat sufleteşte şi profund onest. I-am fost un fel de „profesor", dându-i şi unele „lecții", în vederea unui ipotetic bacalaureat. A fost însă din nou arestat şi eu i-am păstrat lucrurile, până când a venit mama sa (o țărancă foarte demnă şi dârză) să le recupereze. Era şi literat, autor de plachete de versuri. Despre un volum autobiografic am şi scris în *România liberă. A* fost invitat, la sugestia mea, de către grupul *Memoria,* la Cluj. A căutat să țină „legătura" cu mine şi după eliberare. M-a şi vizitat. Dar făceam parte, din vina nimănui, din două lumi total deosebite. Este, uneori, foarte trist să faci astfel de constatări. Să observi cum opoziția anticomunistă este, de fapt, de foarte multe feluri şi cum ea generează, adesea, în mod inevitabil, şi destule „relații false". Oricum, o frumoasă şi „romantică" amintire.

Cazul lui Romulus Pop, zis şi „Bimbo", din cauza masivității sale de „elefant", fost student la medicină, inteligent, fin şi cultivat, era deosebit. Jumătate german, catolic, s-a căsătorit în Lăţeşti cu o tânără - misionară în felul său - Tereza, pe care nu o cunoscuse înainte, trimisă de familie ca

să-1 „salveze". în toate sensurile cuvântului. Voia să citească, să cânte
pian, dar mi se plângea că „nu are înțelegere". O soție, indiscutabil onest
serioasă şi cu putere de sacrificiu, nu însă şi intelectuală. Au făcut cop
a devenit în ilegalitate preot, a revenit la Cluj, de unde de altfel era
originar. De la el am aflat că în Lăţeşti a sosit, la un moment dat,
N. Balotă, pe care atunci nu l-am cunoscut. A „stat" numai doi ani, dacă
mă înşel. „Bimbo" îmi dă şi azi, din când în când, telefoane afectuoase
mă binecuvântează. Mi-a dăruit, foarte timid, şi o traducere. Şi-a scris
amintirile, destinate să fie publicate în Germania, unde s-au stabilit fiii s
Când Smaranda Vultur a venit la Cluj să facă „înregistrări" pentru cart
sa de anchete, eu m-am scuzat, dar l-am recomandat pe „Bimbo", a căr
lungă confesiune este textul cel mai veridic şi mai serios despre Lăţeşti. U
„izvor" memorialistic de prim ordin *(Istorie trăită - Istorie povestită, Dep*
tarea pe Bărăgan, Timişoara, Amarcord, 1997). Un om de o reală calita
morală, sentimental şi pur. Dar el nu era român decât pe jumătate...

Cât aş fi dorit ca versurile medievalului Rutebeuf, care uneori
obsedează, să fi fost şi în cazul meu adevărate!

Que sont mes amis devenus
Que favais de si pres tenus
Et tant aimes ? [...]
Je crois que vent Ies a otes.

într-adevăr! Ei au dispărut, s-au împrăştiat, în cele patru vânturi, s
au murit. Iar eu le-am supravieţuit, *tant bien que mal.* îmi amintesc, p
de melancolie bine disimulată (în primul rând față de mine însumi), şi
alți doi dintre ei, decedați între timp. Unul în țară, altul la Paris, în e
Radu Mihăiescu, inteligent, bun vorbitor, lucid, nu fără o bună doză
himeră, pe care o aveam, de altfel, cu toții pe atunci, la Lăţeşti. Voia să
întrețină dintr-o... ciupercărie, în care scop săpase, cu multe eforturi
adevărată galerie. întreprinderea, bineînțeles, a eşuat. După eliberare
refăcut studiile. A devenit chiar cercetător la Institutul de Lingvistică. D
specialitatea sa adevărată erau lecțiile particulare, foarte rentabile, pen
candidații la examenul de admitere la Facultate. L-am reîntâlnit, şi după 19
de vreo două ori, la mitingurile opoziției, o dată la Ateneu. Era îngrozito
slab şi când am pus mâna pe brațul său am simțit, ca un fior, că aveam lâ
mine un schelet. A murit după câțiva ani. Ca şi fratele său, Şerban, care ve
la Lăţeşti pe o motocicletă. Apoi s-au certat violent. Nu mai intru în deta

Nicolae Evolceanu, „Nae", era şi mai „reuşit". Nepot al lui Mir
Vulcănescu, el provenea dintr-o familie din înalta burghezie, foarte b
educat, cultivat şi sociabil. Vorbea bine franțuzeşte, ştia şi englezes
Memorase *song-uri* şi *hit-uri* celebre ale epocii. De pildă, *The man I I*
de Cole Porter, al cărui text îl mai țin încă, în parte, în minte, învățat
la el. Era de altfel prieten cu Ilinca Cerbacef, cântăreață de muzică uşoa
cu un şlagăr de mare succes, în epocă, *Pe valea Prahovei.* Reprezentativ pen
tânăra intelectualitate românească occidentalizată a epocii, proeuropean

democrat-liberală. Decapitarea sa a fost sinistră, cu urmări catastrotrofale pentru evoluția ulterioară a României. Era, ca şi mine de altfel, un personaj inadaptabil, „exotic". Dar prin tact, discreție, bună-creştere şi simț al relațiilor nu era deloc „strident". Mai mult decât atât: unanim simpatizat. Ne împrietenisem, de fapt, încă din penitenciarul de la Oradea, unde stăteam de vorbă, la geam, în franțuzeşte şi ne scriam pe tăblițe de săpun, ascunse în locuri „conspirative". Aveam afinități evidente, pe multe planuri. Ne-am revăzut cu plăcere şi după eliberare. Şi eram, sau cel puțin el mă considera astfel, un prieten, ca să-mi povestească drama vieții' sale: se căsătorise, între timp, cu o femeie alienată, bolnavă clinic, incurabilă, care-i făcea existența insuportabilă. îl „aşteptase" totuşi. Cred că din cauza acestei drame a şi plecat la Paris! La eliberarea mea, în 1963, i-am „vândut" toate „instalațiile" şi „mobilele" mele.

Mai rețin încă două cunoştințe apropiate: Ştefan Ciocâlteu, fire de boem-tapeur, de bună familie, şi Ştefan Davidescu care avea pasiunea corespondenței. Mi-a şi scris de câteva ori, din Constanța. Cred că mai trăieşte, dar alte informații despre el nu mai am. Activitatea mea publicistică, ulterioară, de autor etc. m-a rupt involuntar de multe alte asemenea relații. Ieşisem din rând, din anonimat, din „rezistența" indistinctă şi calitatea de „fost deținut politic" nu mă mai definea. Uneori suportam cu greu noul meu statut social şi noua mea „calitate". Cu atât mai mult cu cât, după eliberare, am aflat - nu mai ştiu prin ce împrejurări - că am produs chiar stupoare şi infinită repulsie unui cititor din Făcăieni (de lângă Lăţeşti), care ştia de mine, când mi-a întâlnit iscălitura în *Cotidianul.* O astfel de răsturnare de situații îi era insuportabilă. Căci, pe atunci, nu aveam nici un prestigiu social sau intelectual...

Literatura în care am reintrat a fost şi cauza relației ambigue, tensionate, apoi (absurd) ostile, cu cel mai interesant şi celebru personaj din Lățeşti: Paul Goma (traiectoria acestor relații sinuoase va fi evocată, poate, mai târziu, într-un alt context; dar nu sunt deloc sigur, deoarece mi-am impus o maximă rezervă despre toți foştii mei colegi de detenție, cu care-mi este imposibil să „polemizez" în presă). Ciufut, turbulent, agresiv şi simpatic, era de o personalitate incipientă frapantă. Pus mereu pe proteste, pe demonstrații publice de independență. Mânca, de pildă, la o „pensiune" din sat, dar a făcut repede scandal, cerând „îmbunătățirea mesei". Şi este doar un exemplu. De la el am aflat de tulburările studențeşti, că există un poet cu numele Labiş şi multe altele. îmi spunea că scrie şi mi-a arătat, nu o dată, şi unele din manuscrisele sale. Am reținut şi mărturisirea că nu-şi corecta textele, pe care le relua totdeauna de la capăt, transcrise pe curat. Era, într-un fel, „fotograful satului", profesiune din care, în parte, „trăia". Păstrez şi acum un mic album cu fotografii făcute de Paul Goma. Nu pot dovedi paternitatea lor, dar acesta este purul adevăr. Lipseşte din album doar fotografia casei mele. Am făcut imprudența s-o împrumut unui jurnalist, care mi-a luat, după 1989, un interviu. Din fericire, în revista *Memoria* se păstrează o copie, o schiță grafică, făcută după această fotografie publicată în ziar. Nu mai redeschid decât foarte rar acest mic album, păstrat pe biroul

meu. El este plin de amintiri dureroase, penibile, pe care vreau să le smu din memoria mea. Voi reuşi? Nu sunt deloc convins.

Cel mai urât episod, greu de evocat, care-mi inspiră şi acum un imei dezgust şi o greață infinită a fost conflictul meu, devenit repede public, „Dr." Alexandru Bratu. El s-a dovedit plin de efecte negative, dintre ca unele mă urmăresc până azi. într-un fel îmi „meritam" soarta. Plăteam d plin toate naivitățile activismului meu „ideologic", a cărui absență o resi țisem încă din închisoare. Pe scurt, faptele s-au petrecut astfel: „Dr." Brat PNT-ist, cu activitate şi unele funcții în partid încă din 1946, trecea s „poza" într-un fel de şef politic al „țărăniştilor" din sat. Cum nu eram de interesat în astfel de ierarhii, acceptam tacit această situație de fa Deținuții politici - aveam să constat repede - se bucurau în zonă de un anum prestigiu politic. Eram vizitați de unii tineri şi din satele din jur şi chi de câțiva soldați în termen, de la o unitate militară din regiune. Exista, în în anii '60 un interes politic real şi o evidentă neaderență, ca să nu sp mai mult, la regimul comunist, pe atunci nu chiar foarte bine consolid

în această ambianță, într-o dulce inconştiență, am căzut de acord „Dr." Bratu că trebuie să oferim acestor tineri un mic text ideologic intr ductiv organizat. I-am spus *Călăuza cercurilor TUNȚ* şi a fost scris integr de mine. Nu mai ştiu ce conținea, prin ce metode a fost multiplicat difuzat, inclusiv soldaților din unitatea din vecinătate. Cândva, arhivele vor deschide şi textul va deveni, poate, accesibil. Ca şi materialele ca ne-au atras condamnarea. Ele vor constitui, fără îndoială, încă un n document al dosarului „literaturii ilegaliste" române. Sunt surprins însumi cât de detaşat amintesc toate aceste inițiative, pierdute de mult ceață, de tipul *je est un autre.* Inițiativa, în sine, nu era însă greşită şi, principiu, n-o regret nici acum. Cred, în continuare, că orice acțiune polit are nevoie măcar de o minimă justificare ideologică. Un anume activism propagandă mi se păreau indispensabile. Şi, în definitiv, în Lățeşti, era deportat tocmai din această cauză. Mă comportam, deci, consecvent cu mi însumi. Dar, ca şi la începutul acțiunii, lipsit total de experiență socială, intuiția partenerilor politici, ceea ce avea să mă coste foarte mult. interesa doar acțiunea şi nimic mai mult. Evident, o mare, imensă, naivita Explicabilă şi scuzabilă, totuşi. Mai ales în împrejurările de atunci.

Mi-am dat seama repede că „Dr." Bratu se prezenta peste tot, ca aut „ideolog" şi alte asemenea sfruntate mistificări. Am protestat. La încep în forme mai blânde, apoi drastice, exasperat şi de tensiunea între „operații". Atunci am înțeles un evident adevăr, care a provocat explo finală:'pentru „omul politic" român - de orice categorie - scriitorul, in lectualul, omul de litere, de condei, să spunem, nu era considerat decât subordonat, un auxiliar minor, al cărui unic rol este doar să pună pe hâr în forme puțin mai fericite, ideile „şefului". El nu era şi nu este privit partener egal, ci numai ca subaltern. în plus, scriitorul, omul de cult complexa, era antipatizat din cauza pregătirii, ca să nu spun a superiorit sale intelectuale. Pe scurt, am rupt orice relație. O dată sau de două ne-am certat şi public, până la un abject pugilat. A fost un moment ori

Eşecul final, definitiv, al aventurii mele politice nefericite. Urmările s-au dovedit, moral vorbind, catastrofale. Deşi, pentru Securitate, era un semnal că mă „rupsesem", într-un fel, de PNŢ. Mai mult decât atât: cred că acest conflict (şi nu intervenţia lui Tudor Vianu) mi-a scurtat deportarea cu un an.

Călăuza a circulat, inclusiv la Bucureşti. Chiar şi C. Coposu a fost interogat despre provenienţa sa, după cum rezultă - în mod limpede - şi dintr-o „declaraţie" a sa, publicată în presă cu scopul de a-l compromite. Şi L. a fost întrebată, indirect. Autorul n-a fost, totuşi, descoperit. Dar el a început să fie crunt bârfit de „Dr." Bratu. Am început să devin „trădător", „securist" etc. şi acest zvon a fost preluat de toţi cei ce se eliberau. El a fost reluat şi în exil. Nu mai dau nici o „bibliografie", într-atât acuzaţia şi calomnia erau absurde şi murdare. O calomnie pe care n-aveam cum s-o dezmint. O dispreţuiam profund şi nu înţelegeam să mă scuz şi să mă „explic" în nici un fel. Este adevărat că mă certasem cu „Dr." Bratu. Nu însă şi cu *PNŢ,* cu care acest personaj, tipic mărunt politicianist, se identifica în mod abuziv. Fapt este că, în libertate, în micile cercuri de activişti, care mai existau, s-a făcut gol în jurul meu. Din Lăţeşti, ieşeam „compromis" grav, deşi fusesem animat de cele mai bune intenţii.

Dezgustul meu de politică a devenit imens. Pe atunci, îl credeam definitiv. Am înţeles - şi evenimentele de după 1989 aveau să mă confirme încă o dată - că adevăratul intelectual nu este şi nu poate fi „asimilat" de „omul politic". Scriitorul, omul de cultură, nu poate fi decât un neadaptat, un rătăcit, străin, naiv, în astfel de medii, cu care, de fapt, el nu are şi nu poate avea afinităţi profunde. Un interes real pentru politica de idei, pe de altă parte, nu a existat şi nu există încă în România, nici anticomunistă, nici postcomunistă. Mă voi mai lovi, din plin, de această tristă şi inevitabilă realitate.

După un astfel de episod, care a urmat unei întregi experienţe traumatizante a închisorii, să nu vină însă nimeni să ne mai spună poveşti, inclusiv la TV, despre „eroismul" şi „combativitatea" detenţiei. Ştiu bine că experienţa mea negativă a fost, este şi va rămâne pentru totdeauna necomunicabilă, intransmisibilă. Revin asupra acestei situaţii, care mă obsedează, fiindcă este esenţială. M-am convins, o dată mai mult, de acest adevăr, citind şi menţiunea, atât de seacă, rece şi abstractă, despre „domiciliul obligator" din versiunea românească a *Cărţii negre a comunismului* (Bucureşti, Humanitas, 1989). O distanţă enormă între istoria vie, trăită şi cea scrisă, obiectivistă, după izvoare de mâna a doua, a treia. O confruntare penibilă. Pentru a nu mai vorbi de „dosarele trucate", confecţionate, falsificate, ale Securităţii. Pe astfel de pseudodosare nu se poate pune nici o bază. O temă acută ce va mai reveni, pe parcurs, în discuţie.

io
Refugiul la Cluj

încerc să rezum starea mea de spirit la eliberarea din D.O. şi, în ger
după 14 ani, cu o formulă consacrată, de „privare de libertate". Bineîn
pe atunci nu vedeam şi nu evaluam întreaga situaţie cu claritatea
sublinia, cu duritatea de acum. Nici n-ar fi fost, de altfel, posibil. Dar
de pe atunci, o serie de concluzii mi se păreau evidente. Dincolo de
nemulţumirile, antagonismele şi conflictele strict personale, care au j
nu ascund deloc - un rol foarte important, se desprindea, mai ales, o
şi dureroasă decepţie, de alt ordin. Trebuie s-o repet mereu, deoare
este şi a rămas cheia întregii mele atitudini culturale şi sociale de a
şi până la sfârşitul vieţii. Ea este de ordin strict ideologic. Aş vr
subliniez, cum nu se poate mai apăsat şi mai limpede, această realita
cazul meu, ea a fost şi a rămas fundamentală, determinantă.

în definitiv, dincolo de orice fraze, iluzii şi mistificări, oricât de ino
la ce se reducea, de fapt, întreaga „concepţie" a foştilor puşcăriaşi şi dep
politici? Doar la două - să le spunem - „principii": *restitutio in integr*
când se discuta, rareori de altfel, despre reorganizarea României post
niste - şi demascarea informatorilor, a „turnătorilor", continuată o
până în perioada actuală prin problema „dosarelor", „legea Ticu" şi cele
Nu contest deloc, dar absolut deloc, legitimitatea strict morală a unor
de preocupări. Aspiraţia purităţii morale este totdeauna şi necesară şi
stimulativă. Dar este o imensă iluzie să credem că după „o" demasca
sută", „o mie" de „demascări", „moravurile româneşti" se vor refor
mod global, automat şi definitiv. O reformă morală şi civică nu este p
decât într-un alt climat social, civic, politic şi, mai ales, economic
reacţii de durată, transformate timp de generaţii în reflexe, în noi mor
într-o nouă mentalitate şi adevărată tradiţie. Şi cu aceasta am aj
miezul problemei: deplângeam profund nu numai dezinteresul total p
critica marxist-leninismului, a sistemului comunist în general, dar ş
unui proiect ideologic, social şi economic al României viitoare. Rad
sistematic antimarxist, anticomunist: o Românie a „păturilor mijloc

Acest concept, de esenţă paşoptistă, revine în mod inevitabil în actua
în conştiinţa mea, cel puţin. Nu concepeam noua Românie postcom
decât ca o Românie capitalistă, în primul rând a păturilor mijlocii,

regim precis şi liberal al proprietăţii. 0 societate în care capitalismul să de dezvolte destul de repede, de jos în sus, prin întreprinderi mici şi mijlocii, încurajate de o politică foarte bine definită. La antipodul mamuţilor industriali ceauşişti şi al economiei centralizate şi planificate de stat. Şi ceea ce mă scandaliza cel mai mult era tocmai lipsa totală de interes pentru astfel de probleme ideologice, dar şi practice, capitale, esenţiale, fără rezolvarea cărora, orice s-ar spune, nu se poate reconstrui şi regenera o ţară. Obsesia era doar a „turnătorilor". Cu scopul, cel mai adesea, de a se plăti poliţe, a compromite un adversar sau un concurent şi, mai ales, de a ne pune cât mai vizibil în valoare: „Ce mare caracter sunt", „ce vigilent sunt eu" etc. etc, O falsă eroizare, pe care, foarte eufemistic spus, n-o puteam „asimila" sub nici un motiv.

Pe scurt: pentru ce am suferit, am fost umilit etc. etc. ? In definitiv, care a fost motivaţia şi justificarea „sacrificiului" meu? Pe care nu-1 supraevaluez în nici un fel, dar care a fost totuşi real, chiar foarte real. Nici una dintre aspiraţiile mele profunde, esenţiale, de „structură" (ca să mă exprim astfel) nu preocupa, de fapt, pe nimeni. Nu erau proiectate - fie şi numai abstract, ideologic - într-un viitor chiar şi ipotetic. Nici o imaginaţie politică. Decepţie totală şi pe toată linia. Ideea de partid modern, organizat, lipsea şi ea. A ideii de partid de „cadre" era cu atât mai străină acestei mentalităţi strict personalizate, empirice şi improvizate. încă din închisoare, am constatat doar marea realitate românească a carierismului individual, a politicii de grup şi de relaţii personale. Ştiu bine, acesta este şi unul din viciile profunde ale democraţiei. Dar, la „noi", astfel de aspecte erau mult prea evidente, generalizate şi de nivel mult prea „balcanic". Politica de grup, de clan, de anticameră, de camarilă personală a unui „şef nu mă interesa câtuşi de puţin. Din acest punct de vedere, făcusem o mare eroare. Inevitabilă şi ireparabilă. Nu mai era nimic de făcut.

Situaţia mea personală, morală era şi mai gravă şi dintr-un alt motiv. O violentă contrarietate şi o profundă decepţie de alt gen. Pentru *ce* şi pentru *cine* mi-am părăsit studiile, lecturile, preocupările intelectuale, despre care dădeam unele semne, să le spun, „încurajatoare"? Scrisesem chiar şi o carte, o „premieră" în felul său: *Viaţa lui Alexandru Macedonski.* Şi toate acestea au fost părăsite - îmi spuneam uneori, în momente de disperare interioară - pentru totdeauna, pentru *ce* şi pentru *cinei* Pentru nişte mediocri politicieni, uneori de operetă, căci „mari oameni de stat" n-am întâlnit, din nefericire, în „închisorile mele". Ei erau la Râmnicu Sărat, la Sighet etc. Ca să nu mai vorbesc de veleitari, de tipul „Dr," Bratu. Dar, din nou, apărea obsesiv dilema esenţială: ce era mai important, pentru mine, în viitor: să-mi urmez, să spunem, cum voi putea, „vocaţia", sau să continui activismul politic, care s-a dovedit, cel puţin până atunci, ratat, plin de deziluzii şi decepţii ? Mai ales, într-un nou context politic, intern şi extern, fără nici o perspectivă. Alegere dificilă, crucială. Ea s-a produs spontan, aş spune instinctiv, organic, fără nici o deliberare înaintea unui gest sau altul. Dar tot atât de firesc simţeam că nu puteam părăsi, în nici un caz, idealul meu ideologic de tip liberal: iluminist-paşoptist-democratic-european. El

îmi intrase, ca să spun astfel, „în sânge". Pe parcurs se va vedea
reacţionat constant şi consecvent doar în acest sens. Chiar dacă în
mai totdeauna, obscure, neştiute. Unele n-au fost făcute „publice" nic
azi. Şi nici nu mai simt, de fapt, această necesitate. Eram mereu de
cu mine însumi şi aceasta îmi era de-ajuns. Mă iluzionam? Mă narcot
Poate că da, poate că nu.

Situaţie foarte dificilă - aş spune adesea chiar imposibilă - agrav
încă o împrejurare. Inevitabilă, salvatoare, într-un fel, dar, mai ales în
ani, foarte, foarte greu de suportat. Stabilirea sau, mai bine spus, „re
meu la Cluj - aveam să-mi dau seama foarte repede - a echivalat cu
doilea „domiciliu obligator". Nu este nici o exagerare. Nici cea ma
exagerare. Că, pe parcurs, situaţia s-a îmbunătăţit treptat, în mod cor
este iarăşi adevărat. Dar Clujul a rămas, până azi, pentru mine, un
străin, opac, adesea ostil, în care nu m-am putut integra niciodată. V
şi dintr-o altă provincie, cu o altă mentalitate, limbaj şi scară de valo
loveam de realităţi noi, provinciale, unele foarte dure, pentru care nu
deloc pregătit. Nimeni nu era, de fapt, „vinovat" de aceste antagonisme
tabile. Ceea ce nu înseamnă însă că n-au existat. Şi încă din plin.
nu mă loveau direct, nu mă jigneau, nu-mi făceau aclimatizarea ext
grea. Ca şi la Lăteşti, îmi „blestemam" uneori „soarta". Nu era - o spu
o dată - mediul meu. Nu percepeam, mai ales, la început, realitatea ese
reveneam, pătrundeam şi trebuia să mă adaptez, în primul rând, u
tip de societate, într-o *altă* Românie, cu *alte* valori, ierarhii şi crit
selecţie. Cu, mai ales, *alte* „elite", de fapt contra-elite. Dar dominante,
ţionare, arogante şi provinciale. îngrozitor, adesea, de provinciale. Se î
de la sine că integrarea şi dialogul real erau, mai ales la început, în a
împrejurări, practic imposibile. Dacă nu direct ostile şi inevitabil confli

Oricât aş vrea să păstrez o discreţie totală asupra unor detalii
personale, sau sentimentale, trebuie să mărturisesc pe faţă, în cel m
spirit al adevărului, că fără ajutorul L. şi al familiei sale aş fi fost
pierdut. Am fost, cum se spune, pur şi simplu „cules de pe drumuri". A
şi integrat într-o familie, cu care - nu este în nici un caz o „obiecţie
o constatare pur obiectivă - nu aveam, în primii ani mai ales, în mo
şi fără vina nimănui, nimic comun. Pare, din nou, aproape neverosim
familia L. s-a purtat cu mine, un străin total, pe deasupra şi dificil, ciu
într-un mod admirabil. Era alegerea fiicei lor şi părinţii ei n-au în
cat-o, în nici un fel, să-şi organizeze viaţa aşa cum dorea. Dimpotr
mai adaug, că o astfel de atitudine, faţă de familia mea „ieşeană", d
era astronomică? Trebuie precizat, fără a mai intra în amănunte, că f
L. aparţinea unui cult neoprotestant, „Studenţii în Biblie", şi că e
nonrigoristă era generoasă, liberală. Nu aveam nici o afinitate, dar
nici una, cu nici un fel de mentalitate religioasă. Dar totdeauna mi-a
că este mai bine să ai un conţinut interior, oricare ar fi acesta, decâ
gol de orice conţinut, cum sunt, de altfel, cei mai mulţi dintre noi

O familie exemplară în felul său, de o discreţie şi o bunăvoinţă,
mine, neverosimile, paradoxale, cu care n-am avut niciodată nici

mic conflict. N-au încercat să mă convertească, precum n-au făcut-o nici cu L. Iar discuțiile sau controversele „teologice" au fost mereu evitate cu multă grijă. O singură dată, mama L., cu adevărat *un cœur simple* (asemenea eroinei lui Flaubert), mi-a ripostat, agasată desigur de... aerele mele intelectuale: „Şi eu citesc Biblia!". Dar cu o infinită blândeţe. Şi azi, când îmi reamintesc de această „pereche biblică" (în ironiile mele inocente sau mai puţin inocente), nu pot să nu-i aduc omagiul meu. O familie admirabilă, total străină, de fapt, de mine şi eu de ea. Dar, nu mai puţin de neuitat. Lângă ei, am intuit ceva şi din ceea ce se numeşte „spiritul creştin". Sau din ceea ce credeam (sau îmi imaginam) că ar putea fi acest „spirit creştin". Mereu mitizat, teoretizat, cam de vreo două mii de ani. Dar foarte, foarte rar trăit efectiv şi mai ales pus în practică.

Este, într-un fel, şi „drama" esenţială, profundă a creştinismului. O religie - îmi spun adesea - mult prea radicală, absolutistă, irealizabilă şi deci utopică. La antipodul structurii naturale umane. Dar o astfel de controversă, mult prea profundă, nu poate fi expediată chiar atât de repede. Notez doar o simplă impresie şi reflexie personală şi nimic mai mult. N-aş spune, totuşi, foarte, foarte superficială şi chiar deloc „studiată". Oricum, ea nu este una din preocupările şi pasiunile mele.

O altă realitate, infinit mai prezentă şi mai apăsătoare, rămânea mereu, zi de zi, presiunea extrem de vigilentă a Securităţii. Mă eliberasem, într-adevăr - dar este un fel de a spune -, pentru a intra, a mă integra unui adevărat stat poliţist, în curs de perfecţionare. Ne aflăm, să reţinem, totuşi, în 1963, deci în plin proces de organizare şi de „rodare" securistă. Când am venit de la gară, la locuinţa L., din strada E. Grigorescu 72, o maşină a Securităţii mă aştepta lângă trotuarul din faţă. Ofiţerul respectiv s-a uitat, foarte ostentativ, la ceasul de la mână, pentru a-mi semnaliza că a înregistrat ora sosirii mele şi că sunt luat, strict, sub control. Ceea ce s-a şi întâmplat prin instalarea unui post fix de observaţie în cabina de la intrarea Casei copilului, de peste drum. Am fost filaţi, ani de zile, atât eu cât şi L., în oraş, prin maşini şi troleibuze. N-are sens să mai intru în zeci de detalii, toate anecdotice şi, mai ales - ceea ce este infinit mai grav tot mai nesemnificative. Căci răul se banalizase. Securitatea intrase în existenţa cotidiană. Devenise un fenomen tot mai „normal", firesc noii societăţi. In bună parte, o instituţie dacă nu total derealizată, în tot cazul „dezamorsată" ideologic în aspectele şi efectele cele mai stridente. De unde, un sentiment nou, cel puţin pentru mine, de stranie blazare şi cvasiindiferenţă. Un simplu fenomen de viaţă curentă. O a doua natură şi atât. II acceptam ca pe o fatalitate inevitabilă sau fenomen natural.

Privind de la distanţă şi cu toată răceala, această „adaptare" în proporţii de masă a fost şi a rămas unul dintre aspectele cele mai grave, mai profunde şi, deocamdată cel puţin, încă nevindecate ale comunizării ţării. Pentru mine, a fost o situaţie şi foarte greu şi foarte uşor de suportat. Căci înţelesesem, de mult şi în esenţă, mecanismul său de funcţionare. Şi apoi - amănunt deloc neglijabil - în 14 ani de „detenţie" căpătasem un „antrenament". Şi acest fapt mă ajuta - îmi dădeam tot mai bine seama - să

suport foarte multe restricţii, cu o anume „filozofie" ce începea să se pr zeze cu claritate.

Problema imediată, esenţială, era însă pentru mine cu totul alta: să-mi organizez, cât mai suportabil şi în acord cu tendinţele mele profu noua viaţă în „libertate". Şi, în acelaşi timp, să-mi recapăt sau să-mi for un comportament pe cât posibil normal, acceptabil. N-am reuşit, la înce decât în foarte mică măsură. Temperamentul meu era şi a rămas mult „dificil". Dar în ordinea organizării vieţii de „familie" şi chiar a unui spaţiu de lucru am înregistrat unele progrese. Apartamentul L. şi al p ţilor săi era destul de confortabil. Dar o cameră fusese rechiziţionată, din perioada sovietică. Astfel că, acum, cele două noi familii erau restr doar în două camere. Cu tot ceea ce implică această incomoditate loca Detaliul pare şi chiar este prozaic. El dă însă o indicaţie foarte pr asupra condiţiilor reale de viaţă cotidiană sub comunism. Să mai spu eram şi foarte săraci? Şi că L., ca să putem face câteva rafturi de că împrumutat de la un văr al său 3 000 de lei? Dorinţa de a-mi for bibliotecă trecea înaintea multor alte aspiraţii. Şi, treptat, visul a înc să se realizeze. Mai târziu, am început chiar să şi leg unele volum cumpăr, pentru diferiţi autori, pânză în culori variate. Iar L., prin rel sale la legătoria bibliotecii BCU, reuşea şi o astfel de performanţă. Evi contra „cost". Făceam cunoştinţă, şi în acest mod, cu economia para foarte reală, sub regimul comunist. O mare şi dublă realitate, care con până în perioada actuală. Nu este nevoie să fii „economist" ca să obs cu ochiul liber, această permanentă „dedublare".

O primă (şi ultimă!) încercare de a ocupa un „post", de a ave „salariu" s-a soldat cu un eşec total. De altfel, mai mult decât previ Făcusem unele sondaje în direcţia Institutului de istorie literară al A miei RSR şi I. Pervain, şeful său, ar fi fost chiar dispus să mă anga dar în realitate doar pe post de „negru". M-a poftit chiar să „beau" cu să perfectăm o „înţelegere". Aveam şi o vagă recomandare de la Iorgu Io către „academiciana" Raluca Ripan, preşedinta filialei locale a Acade Evident, nu m-am prezentat „bine". N-am ştiut niciodată să solicit cev să stau cu pălăria în mână în faţa unei pseudosavante cu atât mai p Iorgu Iordan mi-a reproşat, de altfel, atitudinea mea. Devenise un tot mai şters, foarte pe linie, fost Ambasador (de paie) la Moscova insistenţele mele, în parte motivate şi prin unele legături de fami stânjeneau, îl iritau. Am resimţit din plin şi astfel de umilinţe.

Adevărul este că refuzul decisiv al încadrării mele venise, în real din partea Securităţii. Mă aflam chiar la Institut, când un plutonier, î de un securist... înarmat, a adus plicul fatal. Şeful de cadre, un oa tov. Mureşan, ulterior pensionat, tip burtos, suficient şi bovin (cu ca mai întâlneam uneori pe stradă), mi-a spus, foarte arogant şi princ „Noi recuperăm chiar şi toate deşeurile". In consecinţă, mi-a oferit, generos, un post la fabrica de bere Ursus. „Să umplu sticle", a mai pr el, foarte dispreţuitor, în stil sec, „administrativ". Bineînţeles că am de oferta. Şi astfel am rămas, până azi, un simplu liber profesionist. Ma

şi, social vorbind, mereu un individ izolat şi obscur. Situația - mic document de epocă - merită, obiectiv vorbind, să fie privită puțin mai îndeaproape.

Este uşor, foarte uşor de spus, azi, după decenii de la consumarea faptelor, de caracterizat în mod negativ reacția mea: „Ce tip resentimentar, plin de ranchiună, vindicativ!". Să admitem că lucrurile pot fi privite şi astfel. Este chiar foarte posibil, într-adevăr. Dar eu am dreptul să consemnez o serie de fapte şi să explic de ce adaptarea şi integrarea mea erau practic imposibile. Şi, mai ales, să demonstrez că, din punctul meu de vedere, nu mai puțin legitim, Clujul a rămas până azi - subliniez bine aceste cuvinte: *până azi* - oraşul unde am fost cel mai umilit şi insultat în viața mea. Şi sufletul uman - pe care nu-1 idealizez deloc, dar absolut deloc - este astfel făcut, încât el nu poate să nu rețină şi asemenea lovituri. Iar memoria afectivă este şi ea o realitate. O mare realitate psihologică, obiectivă, inevitabilă. Debitez, bineînțeles, banalități. Semnalez, de fapt, situații elementare, extrem de curente. Numai că viața, viața cotidiană, mai ales în condițiile mele cu totul speciale, era făcută, pe atunci, numai din asemenea detalii umilitoare. In acelaşi timp anodine şi semnificative. Pentru a fi cât se poate de explicit, voi aminti deocamdată doar două categorii de exemple, culese din mediul universitar şi social, o serie de scene tipice. Ele spun, sunt convins, „tot", dar absolut „tot". Escapadele şi aventurile mele clujene „literare", pe larg, în capitolul următor.

Eram mereu şi peste tot considerat un personaj profund iritant şi antipatic. Un corp străin, inadaptabil şi inasimilabil. în mediul academic-universitar, pe măsură ce deveneam, efectiv, un „autor" şi nu chiar cu puține „cărți", o prezență tot mai supărătoare, inoportună, indezirabilă. Greu de ignorat şi de negat integral, dar şi mai greu de acceptat şi de asimilat. „Când plecați la Bucureşti?" o apostrofa pe L., agresiv şi obraznic, eternul I. Pervain. Cu înțelesul: „Când scăpăm de voi?". Iar un alt coleg al său, chiar de la catedra de franceză, un oarecare belfer I. Gheorghe, care nu reprezenta nimic, dar absolut nimic în cultura română, când i-am arătat prima carte publicată în franceză, a ținut neapărat să mă insulte: „Cât ai plătit să fii editat?". Dar acestea sunt doar episoade în definitiv marginale. La fel, când Al. Piru m-a invitat, prin 1968-1969, la cursurile de vară de la Sinaia, pe care le conducea, marele academician, istoricul oficial ceauşist Ştefan Pascu m-a întrebat arogant: „Ce cauți aici?". Aproape că m-a dat afară...

Unii, totuşi, bine intenționați din cadrul Facultății de Filologie, au sugerat şi chiar mi-au pus uneori numele pe un afiş, cu prilejul comemorării lui Alexandru Macedonski şi Mircea Eliade. în definitiv, eram autorul primelor cărți, în epocă, despre aceşti doi autori. Dar „decanii" şi „şefii de catedră", de tip Mircea Zaciu, au declarat, public şi cu scandal că-şi dau demisia dacă eu voi fi invitat. Ultimul personaj este şi autorul a nu ştiu câte notații veninoase, în *Jurnalul* său şi în presă, direct şi aluziv. Aceste atacuri continuă şi azi, în 1998. Pe unele, le-am citit personal. De altele doar am auzit, am luat cunoştință indirect, prin diferite ecouri. Evident că nu recunoaştem astfel de ierarhii locale, asemenea pretinşi „şefi de şcoală", la limita imposturii. Care „şcoală"? Cu ce programe, principii, metode, într-adevăr

originale? Numai prin astfel de criterii se legitimează o „şcoală". Nu re
noaştem, tacit sau nu, nici pe departe, astfel de „pseudomagiştri" loca
provinciali şi nici astfel de „şcoli". Cum să nu devii... profund antipatic
astfel de împrejurări?

Rezum o întreagă stare de spirit, „sărind" multe episoade şi etape cro
logice. Câteva scene tipice merită totuşi să fie reținute, pentru semnifica
lor simbolică. Intervine, în 1985, premiul *Herder*. El nu este mai mult de
ceea ce este. Deci nu foarte mult. Motiv pentru care Dna Virgil Vătăşi
să-mi dea un telefon, profund indignată, scandalizată şi de o rară insoler
Dorea să verifice incredibila veste. Nu-i venea să creadă. Cum mi-am „pern
să primesc eu, un oarecare, acelaşi premiu cu al „ilustrului" său soț (ist
al artelor, între timp decedat)? A trebuit să-i descriu diploma, să-i prec
legătura de piele de căprioară, medalia comemorativă etc. Dar nici aşa
cred că am convins-o pe deplin. Un marginal, un obscur oarecare, „egal
„marele" academician Vătăşianu? Situație absurdă, total inacceptabilă. I
foarte adevărat că trăiam foarte izolat, „necunoscut", fără nici o circul
socială. Iar „prestigiul" meu local, social vorbind, era practic nul, inexist
Cel puțin doamna în cauză a fost insolentă doar la telefon. Pseudosava
Hadrian Daicoviciu a fost, în schimb, de o mârlănie incalificabilă, în m
cel mai direct posibil. Fusesem rugat de o cunoştință elvețiană din Lug
să obțin unele materiale şi informații de la Muzeul de Antichități, consid
desigur, de personajul amintit, drept o proprietate personală. Am fost
dreptul refuzat şi insultat într-un mod insuportabil. Este greu, foarte g
să uiți astfel de jigniri nemeritate oricât ai dori acest lucru.

Uneori s-a depăşit orice limită a agresivității. O bibliotecară magh
m-a dat pur şi simplu afară din sala fişierului central, cu acces într-ad
limitat. Deşi devenisem ceea ce se cheamă un „autor". Nu făceam, des
nimănui nici o impresie. Nu m-am putut stăpâni şi am dus-o în
fişierului la litera respectivă. Aveam o fişă analitică purtând numele
Destule titluri, inclusiv zeci de extrase străine. Am ridiculizat-o total.
ați mai scris!" a fost singurul său răspuns. Aceasta înainte de 1989
şi după, mi s-a întâmplat să fiu... dat încă o dată afară din sala de re
Am reclamat-o directorului Doru Radosav, istoric, cu care m-am în
mereu foarte bine şi care a chemat-o la ordine. Mi s-a plâns că a
admonestată fiindcă am reclamat-o. I-am răspuns „să nu se mai crea
vremea lui Ceauşescu". Şi că, mai ales, trebuie să respecte „un sc
român". Oricare ar fi acesta. „Şi dacă nu-l respectă, are exact ce
merită." Cu voce tare să audă toți cititorii. Nu ştiu dacă a învățat
lecția. Cam acesta a fost „stilul" relațiilor mele cu instituțiile cult
clujene. Şi rămân ferm la ideea că orice funcționar public, inclusiv bib
cari-bibliotecare, trebuie să aibă, oricând şi oriunde, un comporta
civilizat. în toate împrejurările. Față de oricine. Doar că adminis
română este încă departe, foarte departe, de acest nivel civic.

Mă întreb însă şi azi care a fost cauza principală a acestor incident
mult decât neplăcute. Strict obiectiv vorbind, o parte din vină aveam
Nu respectam, uneori, convențiile sociale minime. Nu surâdeam în d

şi în stânga. Uneori nici nu salutam pe cei ce credeau că au dreptul să fie omagiaţi cu toată reverenţa. Nu respectam, mai ales, „autorităţile" şi ierarhiile birocratice, administrative, locale. In birouri nu intram timorat, servil şi cu jalbe umile în mână. Nu puteam trece decât drept un tip arogant, antipatic şi, precum în copilărie, chiar „prost crescut". Doar că acum interveneau şi unele nuanţe agravante de psihologie locală şi socială. Aveam o ţinută evidentă de „refractar" etern, de inconformist şi insubordonat, de contestatar permanent al mentalităţilor locale dominante. O anumită morgă şi suficienţă provincială îmi erau, mai ales, profund antipatice. Evident, subliniez şi chiar exagerez astfel de aspecte pentru claritatea „demonstraţiei". Dar, în esenţă, aceasta era situaţia, strict obiectivă. Un mediu, mie, total ostil, inasimilabil. Rămâneam un etern străin, izolat şi inadaptabil. Nu mă simţeam deloc „bine". Aş fi dorit „să plec" undeva, în altă parte. Situaţie, de fapt, utopică, total irealizabilă. Numai „fericit" nu eram. Se înţelege, cred, de la sine. Scriu şi acest „capitol" cu o mare tristeţe.

Au intervenit şi două elemente total noi, cu alte efecte profund negative, străine de întreaga mea experienţă anterioară. Eram - social-etnic vorbind - un „moldovean", cu un început de aclimatizare în Bucureşti. Deci cu o psihologie specifică, formată în astfel de medii. La Cluj, dimpotrivă, m-am lovit, inevitabil, de o cu totul altă mentalitate. De un spirit străin întregului meu mod de a gândi, de a mă purta şi de a reacţiona. Făceam cunoştinţă cu o altă realitate, aspră şi brutală, adesea agresivă, care avea, nu mai puţin, motivaţiile sale. Este vorba, în două cuvinte, de o incompatibilitate radicală cu ceea ce s-ar putea numi „sufletul ardelenesc". Îl simţeam dur, uneori chiar „câinos", lipsit de generozitate şi de gratuitate. De umor nici nu mai vorbesc. Intervenea şi destinul de eternă „provincie" al Transilvaniei. Zonă de margine, de frontieră, în vechiul imperiu austro-ungar. Un fel de zonă îndepărtată, cam în genul fortăreţei din *Il deserto dei Tartari* de Dino Buzzati. Exemplu, bineînţeles, hiperbolic. Dar de o simbolistică, pentru mine cel puţin, elocventă. După Unirea din 1918, centrul de putere s-a mutat la Bucureşti şi Ardealul a rămas aceeaşi eternă provincie. Cu ierarhiile şi clanurile sale locale. Cu o mentalitate regionalistă tenace, evidentă. Cu exclusivismul său adesea „rău", închis şi neospitalier. Cunosc răspunsul şi, în esenţă, îl accept. Vinovate sunt, în primul rând, condiţiile locale şi istorice. De asuprire şi umilire constantă. De eterni iobagi, sub stăpânire străină. Victime ale unor permanente tendinţe de deznaţionalizare, intensificate mai ales în secolul 19. Lipsa de drepturi naţionale şi democratice a fost indiscutabilă. O realitate mai mult decât evidentă.

Toate acestea sunt perfect adevărate. Numai că la fel de adevărate, de inevitabile sunt şi alte realităţi, nu mai puţin istorice. Dacă le acceptăm într-o situaţie, în cazul românilor transilvăneni, trebuie să le admitem şi în cazul ungurilor. Care, şi ei, au istoria lor locală, tot ardeleană. De sute şi sute de ani. Nu mă preocupă acum rezolvarea nici unei controverse istorice. Deşi, din punct de vedere strict democratic (şi acest argument mi se pare singurul esenţial, fără a le ignora pe celelalte), larga majoritate democratică românească este şi rămâne determinantă, incontestabilă, inclusiv în

actuala legislaţie europeană. Eu mă loveam însă, la un nivel mult ma
de o serie de reacţii psihologice, pe cât de supărătoare, pe atât de ridi
din punctul meu de vedere. Nu gustam deloc, dar absolut deloc, infatu
şi „făloşenia" maghiară, trăsătură etnică, dar şi „istorică", mai ales la
mici publicişti, cu totul obscuri şi fără nici o valoare. O reminis
răsuflată, îmi spuneam uneori, a unui regim perimat de „grofi" şi „ba
O anumită aroganţă şi suficienţă le-am simţit, uneori, şi pe pielea
Lipsit cum eram şi de orice morgă şi prestanţă socială. Un vecin m
vârstă, un domn Fiilop, m-a agresat odată pe stradă acuzându-mă arc
că nu-l salut. Pur şi simplu, îl uitasem. I-am răspuns că nu-l cunosc.
dezarmat. M-a alungat, dispreţuitor şi scârbit, cu un gest al mâinii.

Mi-am dat seama repede că astfel de antagonisme sunt, de fapt,
reală a celor mai multe dintre conflicte, publice sau latente. Dar, pe d
parte, o serie de legitime proteste împotriva unor discriminări, evident
maghiare, mi se păreau la fel de justificate. Voi reveni, mai târziu, pe
asupra întregii probleme. Să spun acum, doar într-un cuvânt, că înt
teorie naţionalistă, definită în termenii secolului 19, la sfârşitul secolul
în noile condiţii şi reglementări europene ale raporturilor majoritate-mi
tate - este cu totul depăşită. Iar de „discriminare", ce să mai vorbesc?
a existat cineva, în Cluj, care să fi trăit şi să fi înţeles efectiv „discrimina
chiar dacă numai politică, socială, civică şi culturală, nu şi etnică -
am fost... eu. Mai ales până în 1989. Apoi, problema a pierdut mu
actualitate şi a început tot mai puţin să mă intereseze. Iar azi, ea
mai preocupă deloc, exceptând aspectul său pur teoretic.

Evoc toate aceste situaţii, de la mare distanţă, într-o cu totul altă
de spirit. Trebuie, uneori, chiar să fac serioase eforturi pentru a-mi a
şi defini, cât mai exact posibil, reacţiile mele de atunci. Dar am
sentimentul că, în Cluj, am fost şi am rămas, până azi, un „intru
„străin", lipsit de „drepturi egale". Am trăit într-o izolare aproape t
lipsit de relaţii personale adevărate, fără nici un dialog şi schimb r
idei. îmi asum, repet, o parte din vină. Dar prea de tot era evidentă
ferenţa şi incompatibilitatea generală faţă de ideile şi preocupările
Ca şi de orientarea publicaţiilor mele, române şi străine, care putea
oricum, unele indicaţii. Dar ele nu interesau, de fapt, pe nimeni, ma
la Cluj. Eram deci un fel de „străin" simbolic, exemplar şi iritant în
timp şi la fel am rămas şi până azi. Iar eu mă închideam tot mai m
mine. Ori de câte ori ieşeam în oraş, aveam motive de iritare şi ch
enervare. Şi oricât de stranie ar părea o astfel de mărturisire, nici pâ
nu cunosc bine numele străzilor Clujului. Nici măcar a celor centra
prin schimbarea repetată a numelor, deruta mea a devenit şi mai ma
cred să fi mers, în ultimii 15-20 de ani, măcar o singură dată cu tran
sau cu autobuzul. închis mai tot timpul în casă, unicul meu traseu
mânal a fost (într-o perioadă) doar până la... clubul filatelic şi înap
astfel de statut de „marginal", pare, ştiu bine, foarte ciudat. Poate
neverosimil. Şi, totuşi, este purul adevăr.

în ciuda acestor dificultăți reale, dure, reversul medaliei a fost cum nu se poate mai pozitiv. A fost, pe de altă parte, chiar providențială relegarea mea în Cluj. N-am fost integrat, în nici un fel, agitațiilor şi sterilității inevitabile „vieții literare", locale sau centrale, despre care voi vorbi pe larg în capitolul următor. N-am pierdut timpul în tot felul de „prezențe" şi „manifestări", total nesemnificative: „conferințe", „colocvii" şi „mese rotunde". Am putut să mă concentrez inclusiv (sau aproape) doar asupra proiectelor proprii. Perioada clujeană a fost, din acest punct de vedere, extrem de fecundă, productivă. Ca totdeauna în viața mea, un handicap, un dezavantaj momentan, se transforma, în cele din urmă, într-un foarte real avantaj. Din acest punct de vedere - „clujean" de adopțiune sau nu - refugiul meu obligat în capitala Daciei Superioare a fost extrem de constructiv şi benefic. Ar trebui să dau dovadă de o imensă ingratitudine să nu recunosc deschis şi acest adevăr.

în Cluj, am început, de altfel, şi „cariera" mea cu totul singulară, de „liber profesionist". O mare, foarte mare raritate, orice s-ar spune, sub regimul comunist. în treacăt fie spus, este de fapt şi singurul lucru cu care „mă mândresc", într-adevăr, pe plan social. în definitiv, puşcărie au făcut zeci şi sute de mii de români. Cărți, mai bune, mai proaste, au scris mii şi mii de români. Dar liber profesioniştii integrali, care n-au semnat, sub regimul comunist-ceauşist, nici un singur „stat de plată", fără „carte de muncă", pot fi numărați pe degete. N-am putut fi strâns niciodată cu uşa, amenințat cu concedierea, cu retrogradarea etc. Mi-am păstrat, cât mai mult posibil, libertatea de scris şi de acțiune. O temă, capitală, ce va reveni în aceste amintiri. Este, de fapt, şi singura mea „realizare socială" efectivă. Şi n-aş spune că ea a fost - în condițiile de atunci - chiar minoră, neglijabilă. Dimpotrivă.

11
Jungla „vieții literare"

Pun, în continuare, oarecare ordine cronologică şi „sistematică" în ace
„amintiri". Dar constat cu extremă neplăcere că ele „mă obosesc" tot m
mult. Nu văd - trecând să spunem peste unele insuficiențe ale vârstei, ca
vrând-nevrând, există - decât două cauze esențiale: sunt obligat să ren
morez (şi uneori chiar în detalii) tot felul de mizerii şi de suferințe mora
Iar acest simplu fapt, de a retrăi, şi încă din plin, multe situații cel pu
neplăcute, mă uzează, mă obligă la rememorări unele foarte dureroase.
atunci îmi spun: de ce, în definitiv, „aş fi obligat" să parcurg, din nou,
astfel de traseu penibil? Sensul său documentar şi, oarecum, „istoric
justifică într-adevăr? Măcar în parte? Am adesea îndoieli foarte serio
în această privință. A doua cauză este, fără îndoială, efortul maxim
sinteză pe care-1 presupune o astfel de rememorare. Aş dori s-o rezum
mai mult cu putință. S-o reduc la esențial. Dar constat că nici acest fapt
este posibil cu adevărat. Mai ales în formele sobre şi concise dorite de mi

Am ezitat destul de mult dacă trebuie să scriu cuvântul Junglă" în
ghilimele sau nu. Nu, nu este nici o exagerare. Defineşte cel mai ne
capitol al vieții mele pretins „libere". Aşa-zisa „viață literară" mi-a apă
încă de la început, ca o lume brutală, feroce şi lipsită de scrupule, cu c
nu aveam nici o afinitate. Am subliniat şi anterior totala mea neadere
la „omul de litere". Am avut totdeauna un talent special de a-1 irita. M
ales pe „literații" formați în perioada ceauşistă, situație ce va mai fi evoca
Contrastul era mult prea evident ca să nu lase urme. De bună-credi
stupid de naiv, mai credeam, în primii ani de „libertate" (în acest
ghilimelele sunt riguros necesare), într-o minimă colegialitate şi solidarit
confraternă. Scriam destule articole. Ofeream unele volume cu dedica
Nimic. Nici un rezultat pozitiv. Aş spune dimpotrivă. Mă loveam mereu
marele handicap. De nedepăşit. Mediu străin, total refractar. Neadapt
la moravurile „vieții literare". Lipsă de experiență socială şi timidita
Spirit critic individualist, iritant prin definiție. Şi toate aceste cauze
izolau. îmi consolidau viziunea mizantropică despre aceste medii,
„literare", şi, în general, despre oameni şi societate. Ieşisem din închiso
şi deportare lipsit aproape de orice iluzii. Văzusem şi trăisem prea mu
Şi, totuşi, un rest de „speranță" şi de iluzionism „meliorist" încă îmi

rămânea. Dar avea să fie şi el repede infirmat. Şi, poate şi mai grav, ironizat şi ridiculizat. Pătrundeam într-o nouă lume, pe care nu numai că n-o cunoşteam, dar care nu-mi putea fi, obiectiv vorbind, decât potențial sau direct ostilă.

Am început, deci, pe un plan, lunga experiență a unui permanent decalaj cultural şi istoric, social şi psihologic. Mereu în contratimp, într-o continuă desincronizare. Un marginal, un fel de *outlaw* etern, inevitabil. Acesta am rămas, de fapt, până azi. începea o perioadă confuză şi decepționantă, de reorientare şi reorganizare, de reacomodare extrem de dificilă, de derute şi permanente derapaje. La început, total ratată, apoi cu rezultate, într-adevăr, tot mai bune. Dar mereu scump, foarte scump plătite. Până acolo - după cum voi arăta în alte capitole - încât „nu mai iubesc" aproape nimic din ceea ce „am făcut". Evident, o astfel de stare de spirit se poate, eventual, şi „psihanaliza". Şi chiar eu însumi - rememorându-o şi analizând aspectele sale tipice - îmi aplic, în felul meu, un astfel de „tratament" *sui generis.* Reintram în viața „civilă" plin de traumatismele detenției şi ale complexelor temperamentale. Iar acestea se agravau în noile contexte ideologice, sociale şi culturale ale epocii. Eram şi rămânem, pe scurt, *altfel.* Nu pretind că poziția mea este „exemplară", dar numeroasele antagonisme şi adversități - pe durată de decenii - lasă în mod firesc numeroase urme. Că nu sunt deloc „încântat", în primul rând de mine însumi, nici nu mai trebuie să subliniez. Un handicap esențial era şi temperamentul meu extravertit, expansiv, înclinat spre confesiuni, adesea inoportune. Şi toate nu mi-au adus decât imense dezavantaje şi umilințe în liceu, în relațiile cu G. Călinescu, în închisoare etc.

începea deci un nou capitol care nu putea fi decât plin de conflicte şi decepții, multe extrem de dureroase. Să mai adaug (şi să mai repet?) că nu aştept de la nimeni nici cel mai mic semn de consolare? Câtă dreptate are bunul meu Epictet, când spune că ceea ce ne tulbură, de fapt, nu sunt „lucrurile" în sine, ci doar gândurile şi opiniile altora despre aceste „lucruri". Iar eu eram împins, din instinct, şi cu toată convingerea, să le desconsider, să le dispreţuiesc. Să nu le dau, de cele mai multe ori, nici o atenție.

Ceea ce nu înseamnă că în această fază extrem de dificilă, de adaptare şi aclimatizare, nu treceam, în mod inevitabil, prin zeci de situații false şi profund ambigue, de simulări prost mascate şi de pseudoadeziuni în care nu credeam o clipă. Multe „alinieri" erau inevitabile. Dar ele erau şi rămâneau total incompatibile cu tendințele şi convingerile mele adevărate. De unde, conflicte refulate (prost mascate) şi situații (ipocrite) de simplă salvare a unor aparențe. începeam, mai ales, lunga serie a ambiguităților vieții mele, continuate, fără voie, până azi. Un fel de a doua natură, tipică regimului comunist. Rămân mereu la convingerea profundă că ceea ce defineşte existența unui spirit liber, într-un regim represiv, totalitar, este şi rămâne, în esență, ambiguitatea. în sensul bun şi mai ales în sensul rău al cuvântului.

O duplicitate defensivă, cu derapaje perverse, continue, care-ți intră tot mai mult în sânge. O reacție spontană de autoapărare specifică (inclusiv a temperamentului național) şi, mai ales, a raportului zdrobitor de forțe, o replică dată terorii statului polițist. Ca şi în cazul închisorii, cine a intrat

„bun" iese şi mai bun. Iar cine a intrat „rău" iese şi mai rău. Acee
situație şi în cazul ambiguității. A acceptării regimului şi servitutilor s
inevitabile. Cu reguli şi metode specifice, nescrise, dar riguros imperat
de esența celui mai profund şi omenesc instinct de conservare. Puț
foarte puțini au vocația „martirajului" şi a „eroismului". Concluzie d
îmbucurătoare, dar profund realistă. Numai cu predici morale nu se rezo
şi nu se construieşte nimic, dar absolut nimic, în astfel de situații. Am
guitatea a putut fi manipulată atât în sens pozitiv, cât şi negativ. Cred, s
chiar convins, că în cazul meu, cel puțin, aspectele pozitive au predomin
Nu, nu cred că mă iluzionez. Dar numai evocarea, pas cu pas, a u
anumite evenimente şi întâmplări, va lămuri şi întări această concluzie
primul rând, în fața propriei mele conştiințe. N-am cunoscut ambiguita
înainte de închisoare. A fost, efectiv, o experiență şi o trăire nouă.
comportament mental şi social inedit. M-a alterat grav şi definitiv su
teşte? îmi place să cred că nu. Nu sunt însă chiar foarte sigur...

Dificultățile integrării în noua viață socială şi, mai ales, în med
cultural şi publicistic din Cluj au fost, în special, în primii ani, fără ni
exagerare, enorme. Ele erau, desigur, fireşti, inevitabile. în primul rând
cauze profunde, interioare. „Ieşisem" cu un imens dezgust de experie
mea „politică". O consideram definitiv încheiată, complet ratată, cr
decepționantă. Nu găsisem nimic din ceea ce aşteptam. în plus, calomn
şi bârfele „Dr."-ului Bratu mă urmăreau mereu. Voiam deci „s-o uit"
toată demnitatea şi independența posibilă în împrejurările date. Dar
constatat repede că este foarte greu, dacă nu chiar imposibil. în ace
timp, un anume mit, pe care mai târziu aveam să-1 numesc al „situa
ireversibile", începea să se precizeze şi chiar să se consolideze. Iar efec
sale erau dezarmante. Paralizau orice opoziție. El era încurajat şi de
nou climat, de foarte relativă şi aparentă „liberalizare", mai ales după 1
îmi era, în acelaşi timp, imposibil „să mă reneg". A trebuit deci să
resemnez, o perioadă, la o existență obscură, total insignifiantă. Cum nu
ceream şi aşteptam, de fapt, nimic - după eşecul „încadrării" la Insti
nu trebuia să plătesc nici un „preț". Vegetam, deci, într-o mediocri
socială desăvârşită. Un fel de *lumpen* de un tip aparte. O specie inedit
marginea societății „socialiste". Ea a durat ani mulți şi buni.

O altă dificultate, mereu insolubilă, era şi imposibilitatea realizări
spun, a „vocației". Obstacol, la început, de netrecut, plin de contrarietă
conflicte interioare. Rămâneam acelaşi adversar ideologic refulat. Dar
lovea, zi de zi, de un alt limbaj, de o altă mentalitate, de alte criterii şi s
de valori. De unde relații latente sau declarat tensionate, incompatibil
radicale. Oricâte greşeli de tactică şi strategie aş fi făcut, realitățile obie
erau mai dure şi determinante. Dominau cu totul alte preocupări cultu
şi literare. De studii „ideologice" nici nu putea fi vorba. Rămânea
portița salvatoare a „studiilor" şi „criticii literare". Din această perioa
început, deci, de fapt, devierea mea spre astfel de preocupări. Aprop
într-un fel, dar nu şi esențiale şi cu atât mai puțin definitorii. Dar t
rămânea încă destul de confuz şi, mai ales, ezitant. Dacă nu am amin

precise din această perioadă cenuşie, explicaţia este simplă: nu se întâmpla, de fapt, nimic notabil. Blocajul era, la început, total şi de nepătruns.

Eram complet izolat, lipsit de orice relaţii, într-un oraş cu adevărat străin, începeam, totuşi, să mă orientez, dar rezultatele erau profund dezamăgitoare. Făceam cunoştinţă mai ales (dar este un fel de a spune) cu scriitorul, criticul şi universitarul de tip nou. Mediocritatea, aroganţa şi parvenitismul său îmi săreau adesea în ochi. O vulgaritate iremediabilă, o „golănie" totală ca atitudine sufletească şi stil de comportare nu sunt expresii prea violente. Nomenclatura culturală, în plină formare, se dovedea tot mai mult de o rară insolenţă, suficienţă şi agresivitate abia mascate. Mai ales, cu specimene de categoria mea. Mă feream cât puteam de umilinţe, dar nu reuşeam totdeauna. „Sensibilitate exagerată?" Poate. Dar fiecare nu este decât ceea ce este. Sau un conflict inevitabil cu exponenţii unui regim pe care-1 detestam, dar pe care trebuia, eram obligat, să-1 suport? Mai mult: „să-1 asimilez" într-un fel oarecare, pentru a putea supravieţui. Deşi totul mă despărţea de el: ideologie, mentalitate, mediu social, formaţie culturală şi multe altele.

Sunt uşor, foarte uşor de ţinut azi predici absolutiste, radicale, puriste. Teoretic vorbind, ele sunt posibile şi, pe un plan, chiar justificate. Dar, pe atunci, situaţia era radical diferită. Marea realitate era reprezentată de factori decisivi, inevitabili: mărunţi trepăduşi de redacţie, obscuri funcţionari de la „Consiliul culturii", tot felul de activişti, mediocri scriitoraşi de provincie etc. Influenţi şi numeroşi. Ei reprezentau realitatea practică, dominantă, determinantă a epocii. Şi în astfel de condiţii „principiile", oricât de înalte, nu mai aveau, nu mai puteau avea, o mare valoare. Vreau să spun o eficienţă reală, practică. Nimeni nu trăieşte, orice s-ar spune, numai *cu* şi *prin* „imperative categorice". O tristă realitate. Dar imposibil de evitat.

încerc să-mi reamintesc modul cum am revenit în publicistică. Mă orientez exclusiv după urme scrise, tipărite, căci aveam, în continuare, „mania" dosarelor, tăieturilor şi fişelor bine organizate. La început, nici o amintire plăcută. Un text, rămas inedit, *Renaşterea şi critica „armelor",* credeam că putea fi „plasat" (nici nu mai ţin bine minte unde) la *Limbă şi literatură* sau la *Studii de literatură universală.* L. a dorit mult să mă ajute şi m-a prezentat unei referente, care a făcut tot felul de observaţii, cu multe semne de întrebare, cu creionul etc. etc. Bineînţeles că am fost refuzat. îmi aduc mai bine aminte de jena L. decât de decepţia mea. Făcea parte dintr-un studiu mai întins despre *Arme şi litere.* Era, de fapt, simbolic vorbind, propria mea dilemă şi polemică interioară. Acţiune sau contemplativitate? Recent de tot (1998), când am auzit că Adriana Babeţi se ocupă de aceeaşi temă şi chiar pregăteşte un volum pentru Polirom, am avut o mare satisfacţie. Iată o temă, mi-am spus, care şi-a păstrat actualitatea. Interesează în continuare şi pe alţii, probabil în aceeaşi dispoziţie de spirit ca şi mine. Aş fi dorit să-1 fi publicat într-o „anexă" a cărţii sale, căci studiul, doar uşor restilizat, cred că rezistă. Un alt fragment, „Erasmus critic al «armelor»" a apărut, de altfel, câţiva ani mai târziu, în *Secolul 20* (11/1966).

Cu vechea mea cunoştinţă şi „coleg" de Jilava, G. Ivaşcu, colaborarea a fost mult mai uşoară. Am convenit să public, pe capitole, sub formă de

articole independente, în *Lumea,* fragmente din studiul scris la Lăţe despre iluminismul românesc. Totul pus sub emblema, pur convenţiona dar indispensabilă: *Din tradiţiile ideologiei progresiste româneşti.* Pe atur nu aveam încă dreptul la semnătură şi G. Ivaşcu „mă semna" la încej „M. Adrian" şi prin alte combinaţii onomastice de acest gen. M-a ajutat efec în felul acesta au apărut texte aproape neverosimile pentru epocă, de tip „Iluminiştii români şi «Afacerile Europei»" (39/1964). Este, aş îndrăzni să sp primul text „proeuropean" din presa noastră în acea perioadă. Ca să nu r vorbesc de un altul şi mai „subversiv": „Primii «teoreticieni» români ai drep rilor omului" (45/1964). Texte de pionierat, într-un fel, de care nici azi nu r deloc „ruşine". Dimpotrivă. Dar când a dorit să mă facă „cronicar liter la *Contemporanul,* unde devenise director, n-am mai avut, nici el, nici acelaşi „succes". Câteva articole au mai apărut totuşi (îmi amintesc unul des antologia de poezie populară a lui L. Blaga, despre sonetele „shakespearie ale lui V. Voiculescu etc). Apoi, la protestul violent al lui Ioan Grigores mare reporter şi... „fiu de petrolist", colaborarea a trebuit să înceteze. D iritam pe acest'publicist de duzină, „fiu al Partidului", n-am ştiut nicioda

Eram, în continuare, destul de dezorientat şi astfel de colaborări - fel de „acte de prezenţă" - nu mă exprimau efectiv. Nici pe departe. Dar posibilitate de manifestare „critică" încă nu aveam. Prezenţa mea în ac publicaţii centrale a dat însă curaj şi revistelor locale să mă publice în oarecare măsură. La *Steaua* trona un nomenclaturist feroce, o mediocrit proletcultistă, reciclată ulterior în sens „modernist", un anume vag poe mâna a treia, un anume Aurel Rău. Parvenit etern, mare activist, depu amator de „case de protocol" (a şi cumpărat una), prototip de nomenclatu cultural, de un carierism imbatabil, rămas până azi (este totuşi o per manţă!) „director" sau „redactor-şef al acestei reviste agonizante, deve între timp, o adevărată „fantomă". Eram tolerat, deoarece, prin G. Iva făceam să apară şi note publicitare despre *Steaua* în *Contemporanul.*

La *Tribuna,* în schimb, am avut mult mai puţin succes. Am fost ade chiar atacat (nu mai ştiu bine de ce), obiect şi de notiţe polemice. Cin mai aminteşte azi de un I. Oarcăşu, I. Lungu, D. Cesereanu etc? Iron făcut ca unul dintre autorii lor, Al. Căprariu să devină, ulterior, edit meu la Dacia, unde ca director, s-a descurcat destul de bine. Iar cu m personal, a făcut chiar şi unele „afaceri". Din această perioadă confuz dezorientată nu-mi aduc aminte cu plăcere decât de *Critica ideilor lite* pe care am iniţiat-o în *Cronica* din Iaşi (1968-1969). Directorul său, Corn Ştefanache, mi-a arătat totdeauna simpatie. Poate şi din cauza orig mele „ieşene". Menţionez această *Cronică,* pe care o voi relua, mai târ la *Tribuna,* pe durata aproape a întregului deceniu opt, deoarece doa corespundea, în esenţă - chiar dacă nu încă în forme foarte limpe tendinţelor mele profunde. Nu apăr, neapărat, conţinutul fiecărui tex parte, ci doar orientarea lor generală.

Cam în acest mod, un „critic" român a revenit în activitate şi în actualit după 20 de ani de interdicţie de semnătură, în plin regim totalita

simplă schiță de orientare şi doar aproximativ cronologică. în profunzime, situația rămânea mereu mult mai complexă şi mai dificilă. Plină de adversități şi de incompatibilități radicale, multe insolubile. încerc să sintetizez şi să reactualizez antagonisme, tensiuni de diferite categorii, care au durat aproape trei decenii. De fapt, ele au continuat până în 1989, ceea ce n-a fost deloc uşor pentru mine şi deci nici simplu de evocat. încep pagini foarte urâte ale vieții mele, unele pretins „literare". Pătrundeam tot mai adânc, într-o junglă detestabilă. Extrem de periculoasă şi mai ales inevitabilă.

încerc să privesc întreaga situație de la mare distanță şi cât mai rece şi obiectiv posibil. Nu este sigur că voi reuşi în toate împrejurările. Filozofia mea stoică a fost şi este pusă adesea la grea încercare. Dar o altă soluție morală, la început instinctivă, apoi tot mai bine articulată, nu aveam. Mă consola, într-un fel, şi exemplul lui Alexandru Macedonski, victima cea mai ilustră a veninului „vieții literare" româneşti. O fatalitate pe care a trebuit s-o suport şi eu şi care poate fi definită în câteva cuvinte: eram şi am rămas, până azi, un „corp străin", profund antipatizat. Şi această antipatie a devenit cu atât mai profundă cu cât în timp, în urma unor realizări, nu eram, bineînțeles, simpatizat, asimilat, integrat, acceptat, dar nu mai puteam fi nici total desființat dintr-o trăsătură de condei. De unde o ostilitate surdă, apăsătoare, care izbucnea imprevizibil, cu primul prilej. Ea m-a urmărit si mă urmăreşte mereu. A fost si a rămas una din obsesiile si fatalitățile vieții mele zise „literare".

Mi-au trebuit ani buni, chiar decenii, să înțeleg exact acest mecanism şi să trag şi unele concluzii practice. Nu a fost deloc uşor. La început, am fost uimit, adesea consternat. Pur şi simplu eram total derutat. Nu înțelegeam, de fapt, mai nimic din ostilitatea unor redacții, edituri, catedre etc. De Uniunea Scriitorilor (despre care va mai veni vorba) nici nu mai amintesc. Dar am acumulat, în timp, suficientă experiență, ca să pot scrie, eventual, chiar şi un „pseudoelogiu al antipatiei literare, cauze şi efecte". Problema are şi o anume semnificație şi valoare documentară. Şi, din această perspectivă, mai ales, încerc „să organizez" astfel de amintiri, multe penibile. Mai ales la acest „capitol" m-am întrebat, încă o dată, de ce trebuie să continui astfel de rememorări? Eram îndemnat să renunț, să abandonez partida. Până la urmă, mi-am spus, foarte simplu, că un lucru, un text început, trebuie dus, cu orice preț, până la capăt. Dar nimeni nu va şti vreodată, şi mai ales nu va putea realiza efectiv, mortificarea mea interioară. Cât m-au costat, într-adevăr, aceste exerciții penibil de „autobiografice".

Evident, totul pleca, în primul rând, de la deosebirile şi lipsa de afinități temperamentale. Sugeram, prin întreaga mea atitudine şi comportament, diferențierea şi independența radicală. Eram mereu *altfel,* cu părți bune şi rele. Ceea ce, pentru cei mai mulți, era greu de suportat. Aparţineam, pe scurt, unei alte generații şi vorbeam, în esență, un alt limbaj. Decalaj şi handicap evident uriaş. Veneam dintr-o altă lume şi pătrundeam într-un alt mediu social-literar, total deosebit şi ostil. De intelectuali la prima generație, cu „origine socială sănătoasă" şi cu „dosarul curat ca lacrima", de absolvenți ai „Şcolii de literatură", de tot felul de activişti. Conflictul de

mentalități, surd sau declarat, era deci inevitabil. Duceam în spat întreaga dificultate a statutului meu de fost „deținut politic". El prov antagonisme imprevizibile, explicabile în felul lor, unele foarte dure.

Situația era agravată şi de lipsa mea de experiență socială, de perce „realităților vieții literare". Mai ales în noua sa configurație, cu întregul sistem de relații, cointeresări şi complicități. Trăiam total izolat la C ducând un stil de viață „particular" în toate sensurile cuvântului. Av un alt program şi stil de lucru. Boem nu eram. La „şedințe" nu particip Rămâneam un „marginal" integral, inasimilabil, dar care nu se lăsa anih cu uşurință. Nu puteam fi „iubit", dar nici eu „nu iubeam" pe noii mei conf Nu aveam nimic comun cu ei, deşi coexistența - mai ales în cazul catego mele - era absolut obligatorie. O necesitate vitală. Nu mă proclar instanță morală supremă, ca unii sau alții (nu mai dau nume, deşi unul doi îmi stau pe limbă, rețin doar situația generală). Dar revendicam puțin, tardiv sau nu, dreptul de a nu mă considera „coleg", „confrate" „partener" cu aceste exemplare ale faunei literare. Ele mi se păreau - ales în primii ani de libertate - total dezgustătoare. Apoi a interv obişnuința, deprinderea. Un fel de „mitridatizare" a otrăvirii literare le a cărei victimă eram, dar care înceta să mai fie cu adevărat mor într-un anume sens, înregistram chiar anume „progrese".

îmi dau seama, mai ales acum, într-un târziu, la „bătrânețe", că p cea mai importantă cauză a singularizării mele era (revin mereu as acestei situații) lipsa de experiență şi adaptare socială. Eram nesoci stângaci, fără prestigiu social, destul de timid şi pentru unii, adesea, ridicol. „Nu impuneam" nimănui. Nici prin ținută, nici prin poziții so în România, mai ales, ele singure fac „autoritate". Făceam mereu o imp ştearsă, obscură, dezarmată şi de două ori complexată: eliminat de tot de mediocrități cu putere de „decizie" şi permanent discriminat pe cri politico-sociale. Să spunem (cum am mai amintit) că intervenea şi o a sensibilitate exagerată. Dar realitatea descrisă mai sus a fost şi a ră în esență, neschimbată. îmi dădeam tot mai bine seama că esențiale doar relațiile sociale şi aprecierile pur subiective despre ființa şi ț „umană" a unui autor. Pentru opera propriu-zisă, nu exista, de fapt, considerație reală. Refuzul, tacit sau nu al acestei situații, era metod mai sigură de a deveni nu numai antipatic, dar şi de-a dreptul nes celor mai mulți. Un reflex „absolutist" mă trăda mereu. Nu-mi pu reprima adesea rezerva, distanța, aprecierea critică negativă. îmi păstr intacte reflexele simțului critic, mereu iritat şi agresiv. Aveam de altfel şi bune motive. Dar mi-a fost totdeauna foarte greu să le disimulez. S măcar teoretic acceptabile astfel de reacții, cel puțin „incomode" pentru

Această psihologie incomformistă, singulară, începea să facă adev ravagii, mai ales în domeniul în care încercam să-mi reiau activit „critica", mai mult sau mai puțin, „literară". Diferențe profunde de m litate, orientare, nivel, preocupări, creau tot felul de dificultăți, antago şi, adesea, conflicte. De deosebiri de ierarhii valorice nici nu mai vo Nu-mi dau ostentativ „note bune" şi nu inventez nici „scuze". încerc

să-mi explic cauzele unui conflict, mai bine spus ale unei situații ostile, irezolvabile. Ea a fost şi a rămas una din constantele vieţii mele. Nu este vorba de nici un „complex" sau de o „manie a persecuției". Doar de constatarea şi evaluarea lucidă a unei stări de fapt, inevitabile, care, în forme variate, se manifestă până azi. în mediile pur „beletristice", „poetice", am rămas mereu un personaj detestat, poate cel mai antipatizat. (Nu acelaşi este cazul cu unele medii ideologice şi politologice.) Mă pot chiar mândri, într-un sens, cu o astfel de performanță remarcabilă de a irita sistematic pe urmaşii... „tracului" Orfeu.

Ar însemna totuşi să mă mistific - şi să mistific involuntar şi pe alţii - dacă aş afirma că tendinţele „critice" fundamentale mi-au fost limpezi chiar de la început. Am mai reţinut această situaţie. Credeam încă în „critica literară", dar o concepeam „altfel". Ieşisem din închisoare şi deportare, în primul rând, cu o mare dorinţă de a lucra, de a construi, de a mă opune într-un mod sau altul - măcar în această sferă de preocupări - marxismului literar. Eram înclinat spre critica de idei, de idei literare, ca singură formulă posibilă şi, mai ales, spre sinteze şi elaborări sistematice. Dar nu vedeam încă toate soluţiile esenţiale şi, mai ales, realizabile. Aveam o altă identitate culturală şi critică, pe care n-o puteam dezvălui şi afirma. în felul acesta începea o lungă perioadă de acomodare şi coexistenţă dificilă. Făcută din adaptări şi simulări, din situaţii false şi ambigue, care a continuat - aparent paradoxal - chiar şi după 1989. Căci ea a intrat prea adânc în ţesuturile societăţii şi ale culturii române sub comunism ca să dispară dintr-odată, peste noapte. Este nevoie de noi generaţii. N-a fost, recunosc, o situaţie şi o atitudine totdeauna foarte glorioasă. Dar era singura posibilă pe atunci şi, cel puţin în cazul meu, singura cu adevărat constructivă.

Cadrul redacţional în care începeam să public a fost amintit, în linii mari: la Bucureşti, *Cotidianul,* în special, apoi *Gazeta,* urmată de *România literară.* La Cluj, *Tribuna* şi *Steaua,* la Iaşi, *Cronica.* Luam contact cu critica tânără şi aceasta a fost, de fapt, un „câştig" într-adevăr important. Unele bune şi utile relaţii s-au păstrat până azi. Voi face „sinteza" lor într-un alt capitol, spre finalul acestei *Vieţi.* Dar, în acelaşi timp, ieşeau tot mai mult în evidenţă incompatibilităţile şi deosebirile fundamentale. Aveam, cum am subliniat, o altă concepţie despre critica şi cronica literară, asimilat - fără voie - unui „cronicar" de duzină. Tranzacţional şi relaţionist, plin de mitul „stabilirii valorii", al „introducerii" şi „scoaterii" din literatură a unui autor sau altul. O situaţie profund falsă, pe care trebuia s-o suport, deşi era total ostilă convingerilor mele. Cronicarul literar a fost, este şi va fi, mai ales în noile condiţii *multimedia,* doar unul din factorii care stabilesc „valoarea literară". O noţiune de altfel variabilă şi deci foarte relativă. Acest mare mit megaloman al criticii literare române, impus de tradiţia Lovinescu-Călinescu (în legătură cu care am polemizat şi după 1989), mă contraria la culme. Dar trebuia să mă stăpânesc şi „să înghit" şi astfel de „şopârle".

La nivelul relaţiilor imediate, „lucrurile" erau, în acelaşi timp, mai simple şi mai complicate. Existau antagonisme nu numai de generaţie şi de ordin teoretico-ideologic, dar şi de grup, de afiliere literară. Şi acestea, de cele

mai multe ori, erau cu adevărat determinante. Treceam (şi de fapt î
eram, într-adevăr, într-o anume măsură) drept „călinescian". Ceea ce du
la un conflict inevitabil cu grupul zis „lovinescian", cu semnatarii *Manifest*
de la Sibiu. Că ei aveau, în esenţă, dreptate nu contestam nici atunci,
mai ales acum. Apreciam, într-un fel, şi solidaritatea lor de grup, atâ
distinctă de individualismul literar acerb „moldo-valah". Dar ceea ce
irita - şi continuă să mă irite şi azi - era pretenţia de a impune iera
definitive şi spiritul de ceată, regionalist şi partizan, cu nu puţine medio
tăţi infatuate. Căci, în definitiv, ce reprezentau în cultură, Ion Oană
Petru Hossu şi alţii ca ei? Şi chiar Cornel Regman, cu care am polem
violent, fost propagandist marxist (legionar renegat, se pare), cu zeci şi zec
titluri bibliografiate de M. Niţescu *în Sub zodia proletcultismului...* (19
Ştefan Augustin Doinaş, evident de o cu totul altă calitate, dar de o ime
infatuare, pozează (cu inocenţă) în „clasic în viaţă". Este chiar convin
acest statut i se cuvine. Superior, inclusiv pentru categoria pe care o re
zintă, distant şi inaccesibil. Concurent, fără urmă de simţ al proporţi
până şi cu... Corneliu Coposu, după 1989, pentru un loc de senator. Ca
dat chiar la... Premiul Nobel. „Lansaţi" împreună de o editură craiove
(Aius), mi-a notificat sec că nu va veni la prezentarea volumului meu.
profund iritat de această neplăcută - pentru el - coabitare şi, mai ales
poziţia editorială nepermis de „egală". Şi astfel de episoade iritant
existat cu zecile.

Nu pot totuşi să nu-mi reamintesc şi de unele erori şi intervenţii „u
de tip „călinescian", din aceeaşi perioadă, plină pentru mine de confuz
de o anume derută. Chiar mă detest, moral vorbind, în această ipost
care mi-a creat şi mulţi duşmani. Se trezea în mine spiritul critic refu
inconformist şi polemic. Eram de bună-credinţă. Aveam mai totdea
dreptate, dar cădeam mereu în gol, total neadaptat mediului literar d
nant. Nu regret, de fapt, în mod real decât un singur text împot
„onirismului" lui D. Ţepeneag. Eram la Cluj, izolat. Autorul îmi era s
antipatic, pe atunci. Temperament agresiv, rebel şi insolit. în ţară
Paris, o dată chiar în prezenţa L., m-a umilit în mod direct. Teoriile
suprarealiste *second hand* îmi păreau total inconsistente. Am fost „dus
telefon, într-o oarecare măsură, şi de G. Ivaşcu. Dar eu, în situaţia me
atunci, nu trebuia *totuşi* să fi scris acest text, împotriva unui autor, ori
inconformist şi radical necomunist. Am scris, mult mai târziu (şi, de
singurul din ţară), în mod foarte favorabil, într-o revistă franceză *Dia*
(19/1989), despre *Le Mot sablier,* sub proprie semnătură, trecând cu
risc peste cenzură. Relaţiile s-au refăcut, oarecum, după 1989, dar nu
că D. Ţepeneag „m-a iertat" vreodată. Gestul meu de simpatie şi chi
„curaj" nu m-a... „reabilitat."

Amorul propriu (într-adevăr „prost sfătuitor" după La Rochefoucaul
autorilor, după cum aveam să mă conving încă o dată, a fost şi este
prea mare. Ca, de altfel, şi al criticilor. Nici azi nu ştiu bine de ce m
atras antipatia lui N. Manolescu, cu care am încercat, la început, s
bune relaţii, făcându-i chiar o vizită la Câmpina. Cred că autorul

intrigi a fost D. Micu, o mare mediocritate. M-a atacat violent în mai multe rânduri şi abia, în ultimul timp, şi mai ales în 1997-1998, relaţiile au devenit normale, colegiale. Mă uimeau, mai ales mâinile sale (cum să mă exprim?) neintelectuale, oarecum „butucănoase". Ele îmi aminteau şi de o poezie a lui T. Gautier: *Les mains de Lacenaire,* un... „erou" celebru al epocii. Simplă asociaţie de idei total livrescă şi nimic mai mult. L-am socotit net superior rivalului său de generaţie, Eugen Simion. Acesta, un carierist feroce, imbatabil, prototip de ambiţios parvenit, la prima generaţie de intelectuali. Pentru mine, problema continuă, totuşi, să rămână deschisă. Iar pe atunci ea lua forme acute. De ce, în definitiv, aceşti critici (şi alţii) ar fi (fost) de „autoritate", „canonici", inatacabili, invulnerabili? Iar alţii nu? Nimeni n-a putut să-mi ofere vreodată argumente cu adevărat plauzibile.

Realitatea era de fapt mult mai complicată. Şi, într-un anume sens, mai gravă. Funcţiona în cultura comunistă şi în studiile vieţii literare, la toate nivelele, principiul ierarhiei oficiale, al consacrărilor „definitive". O mentalitate specifică, profund autoritară, de dirijare, control şi disciplinare a opiniilor literare. Trăiam epoca sumbră a „criticului oficial", care nu pune în pagină şi nu difuzează decât ierarhia Partidului. Or, faţă de această critică oficial-oficializată, eram de două ori suspect şi antipatic. Mai întâi, nu respectam şi nu elogiam instanţele literare oficiale. Voi reveni cu unele detalii. Eram cel puţin iritant prin faptul că un marginal, un „neîncadrat" ca mine, îşi permitea să nu respecte ierarhiile bine consolidate în redacţiile centrale. Nici atunci, nici azi nu credeam şi nu cred, de pildă, că Nichita Stănescu sau Marin Sorescu sunt egali sau comparabili cu Lucian Blaga ori Tudor Arghezi. Reputaţiile lor s-au impus pe un teren gol, când aceşti, într-adevăr mari scriitori, erau scoşi din circulaţie. Problemă deci de concurenţă literară sordidă. Ierarhii tenace, totuşi, care fac autoritate şi după 1989. Toată polemica, de altfel foarte legitimă, în jurul „revizuirilor" nu are o altă explicaţie. Un „revizionist" de formaţie şi vocaţie ca mine n-a avut şi nu putea avea, în acea perioadă, în nici un caz, o „viaţă literară" comodă. Dar nu-mi fac nici un merit special din această împrejurare.

Deşi despre „scriitorul român", despre psihologia şi moravurile sale nu-mi mai fac de mult nici o iluzie, nu găsesc încă un răspuns, pe deplin satisfăcător la câteva probleme dificile. La o analiză atentă, ele se dovedesc, de fapt, insolubile. Ţin de opţiuni fundamentale, divergente, la care îţi dai sau nu adeziunea. Una ar fi problema „ierarhiei". Alta, a „resentimentului". Alta a spiritului „vindicativ". Regret, dar nu pot „ierta" pe cei ce mi-au făcut rău, deşi admit că, în timp, loviturile şi nedreptăţile îşi pierd mult, foarte mult, din acuitatea lor. Ele se estompează inevitabil. în aceeaşi situaţie se află şi „resentimentul", pe care-1 cred, la fel, o reacţie sufletească normală şi justificată. Cât priveşte „răzbunarea" propriu-zisă, n-am practicat-o niciodată, în forme banale, directe, violente. Sau, poate, foarte rar. Dar un fel de curiozitate, să-i spun „sado-masochistă" - actor şi spectator în acelaşi timp, subiect şi totodată obiect de observaţie şi introspecţie - mă orientează spre o semisoluţie de tip (aproape) obiectiv: „portretul" scriitorului român sub comunism.

Un fel de „pseudofiziologie" de tipul celor din secolul trecut. O schiţ
psihologie, tipologie şi sociologie a omului de litere român. Cu defectele
congenitale, de totdeauna, mult agravate, deformate, desfigurate, de siste
comunist. Deci nici pamflet, nici „reglare de conturi" postumă (la ce m
mai folosi?), ci, pe cât posibil, o analiză şi o descriere lucidă, rece şi tăio
De interes predominant documentar al unei categorii morale. Dacă spe
colul se va dovedi adesea hidos, dezgustător, am o singură scuză.
esenţială. Nu sunt *eu* vinovatul. Este vorba de un tip uman-literar -
s-ar spune - etern detestabil. Satira sa - care n-a fost încă sistem
studiată - este veche de cel puţin două mii de ani. în literatura lat
Juvenal este un nume de referinţă. Şi tot ce se poate spune, în esenţă „
despre „scriitori", a spus-o el de mult. Dar m-a amuzat să descopăr în N
Pinakothek din Munchen, prin 1982-1983, două tablouri satirice care m
dat aceeaşi satisfacţie. Am cumpărat reproducerile lor şi le-am pus înt
loc vizibil în bibliotecă: *Armer Poet* de Cari Spitzweg, o caricatură a poet
„genial", boem, cabotin, de mansardă mizeră, şi *Affen als Kunstrichte*
Gabriel von Max, critici-maimuţoi, dispreţuind - plini de grimase - „cap
pere" plastice. în ce mă priveşte, fiind un „colecţionar" înnăscut, „reţin"
figuri de lichele specific-naţionale. Vulgare, agresive şi profitoare. Dar
raţia - aş dori să fiu crezut pe cuvânt - nu-mi face nici cea mai mică plă

Nu m-am putut adapta niciodată moravurilor literare dominante. L
detestat mereu, în mod profund, fără însă nici o speranţă că se vor co
vreodată. Aveam prea puţine puncte comune. Numai gândul că acest
ar putea cădea pe mâna unor asemenea „confraţi" mă înfioară. Cel
după moartea mea voi rămâne... insensibil la întregul lor venin. Să z
că sunt o fire dificilă, mizantropică, nesociabilă. Dar zeci de exemple, s
obiective, riguros verificabile, îmi spun că am dreptate. Iată doar o sin
confesiune a unei poete-redactoare, din generaţia următoare, Marta Pe
inteligentă şi pătrunzătoare, care provine dintr-un alt mediu cultural
patru ani de când mă joc de-a *Apostrof-ul* m-au învăţat minte, m-au în
cât de nedrepţi, cât de veninoşi, cât de mojici pot fi ei, scriitorii. C
vanitoşi. Au o ştiinţă de a-1 răni pe celălalt, de a fi bădărani, cum ni
nu are" *(România literară,* 15/1994).

Aceleaşi observaţii le-am făcut şi eu de zeci de ori: egocentris
orgolii insuportabile, mitocănii şi chiar golănii, o capacitate infinită de a ins
compromite şi ridiculiza, cu orice preţ, un venin neverosimil, inepui
(„cronicile" Ilenei Mălăncioiu, de pildă). Atmosfera acestei „vieţi lite
mi se părea, adesea, irespirabilă. Cum să nu-i dau dreptate, cân
amintesc, de pildă, între multe altele, de mitocăniile unui Fănuş N
Adus odată la Cluj, la mine acasă, de N. Breban, intrând în bibliote
loc de o minimă politeţe şi-a manifestat o greaţă infinită: „Parcă
într-un cavou". Arătându-i la Bucureşti, întâmplător, la Uniune, mic
antologie elveţiană de prozatori români, pe care o publicasem la B
(Rumänische Erzähler der Gegenwart, Gute Schriften, 1972), în loc
mulţumească, fie şi formal, mi-a replicat brutal, superior şi definitiv
ţi-ai făcut decât datoria". Ca şi cum „datoria" mea era „să-1 popularize

el (sau pe alt prozator) în străinătate. Episodul definea foarte bine mentalitatea şi stilul, dominant pe atunci, al relaţiilor dintre scriitori şi critici. Cei din urmă, doar „agenţi de publicitate". Mai ales ai „scriitorilor oficiali", cu poziţii dominante în presă.

Evident, cu o astfel de psihologie şi comportament, nu aveam nici cea mai mică legătură şi afinitate. Totul îmi displăcea într-un astfel de mediu. *Luceafărul,* revistă literară, condusă de E. Barbu, îşi făcuse un *poster* publicitar, cu cap de afiş: *Totul despre futbol.* Acesta era nivelul. Acestea erau preocupările. Inculte, megalomane, abuzive. Şi, mai ales, total străine de întreaga mea mentalitate şi orientare culturală. Ea se lovea, brutal, adesea umilitor (repet), de noile realităţi sociale, radical schimbate. Totul era, sau mi se părea absurd, violent, nedrept, cinic. Le „înţelegeam", dar nu le puteam asimila. N-a fost deloc uşor. De altfel, până azi, trăiesc acelaşi decalaj inevitabil. Din fericire, unele asperităţi au dispărut. Dar numai după decenii de mari antagonisme şi răsturnări de situaţii. Mai ales, după 1989. Până atunci, am trecut prin momente grele. Fac tot ce pot ca să nu cad în lamentări sentimentale şi în melodramă de prost gust. Detest orice formă de „compătimire".

Nu am citit încă un bun studiu sintetic despre mentalitatea scriitorului sub regimul comunist. Pretenţia sa esenţială ca poetul şi romancierul „oficial" să domine şi să controleze întreaga opinie a „vieţii literare" mi se părea absurdă şi profund abuzivă. Poate că un astfel de text există, dar eu încă nu-1 cunosc. Oricum, am suficientă experienţă „românească" pentru a generaliza şi extrapola, sistemul fiind peste tot acelaşi. Este, pe de altă parte, foarte greu pentru un occidental sau pentru un scriitor român de orientare liberală să înţeleagă, să asimileze mai ales, acest nou tip de scriitor comunist: nomenclaturist, oficial, activist, carierist şi conformist. Amestec de servilism, faţă de ierarhiile sociale. Căci totul se petrecea pe o scară gradată, în interiorul unor structuri şi ierarhii foarte rigide. In cazul în speţă : Uniunea Scriitorilor. Se va găsi, probabil, cândva, un scriitor de talent, care să facă portretul acestui profitor oportunist, ipocrit şi cinic. Nu discut acum talentul literar, într-un caz sau altul. Reţin doar trăsături umane, de joasă speţă, ipocrizia simulării, ferocitatea „succesului", instinctul de conservare în continuă alarmă. Căci totul nu era decât un teatru de umbre, un joc de aparenţe, de formalităţi goale. Dar cât mai rentabile. De unde şi frica permanentă de a pierde aceste privilegii. Un succes rentabil în perspectiva catastrofei definitive, oricând posibile.

Am cunoscut, prin forţa împrejurărilor, pe toţi preşedinţii Uniunii, începând cu Zaharia Stancu. Poate cel mai cinic dintre toţi, dar, într-un anume sens, poate şi cel mai aprig „avocat" al unui contract „semnat" de ambele părţi. A avut curajul să-1 interpeleze pe N. Ceauşescu în legătură cu „tezele din iulie": „Scriitorii nu le înţeleg". „Nu este nimic de explicat, ci de executat", i s-a răspuns pe loc, sec şi brutal. La plecare, Secretarul General nici nu i-a dat mâna. Reversul medaliei? Ceva în genul: „Să ne vindem, dar să ne vindem scump". Iar dacă suntem „scriitori" să ni se asigure cât mai multe traduceri şi un mare succes de critică. Această mentalitate a avut-o şi Virgil

Teodorescu şi, în parte, în forme mai moderate, şi D.R. Popescu. Pe d
parte, o astfel de atitudine era inevitabilă în ambianţa deprinderilor ş
mentalitatea de atunci. Unii scriitori din „aparat", ca Laurenţiu Fulga,
mai cultivau un anume spirit de breaslă şi de protecţie a unei categ
oarecum favorizate. Contactele cu el erau umane, nu foarte birocratic
de un anume bun-simţ. Ar fi vrut şi el să fi scris despre romanele sale,
nu a insistat niciodată.

Să mai subliniez că am devenit profund antipatic „preşedinţilor" succes
prin faptul că n-am scris, n-am elogiat niciodată, opera lor? Revin la
punct extrem de sensibil şi semnificativ: pentru scriitorul oficial consac
cronicarul, criticul, recenzentul nu erau decât simpli agenţi literari şi n
mai mult. Cine călca acest consens şi pact nescris se expunea la cele
dure represalii. Voi ilustra această psihologie abuzivă doar prin două exem
personale. Ele sunt tipice. Au o valoare de simbol şi chiar de „docum
literar" de epocă. Fac serioase eforturi să-mi păstrez, pe cât posibil, echili
interior şi libertatea de spirit, evocând astfel de episoade neplăcute. Ad
ele mă exasperau.

Trebuie să încep cu Marin Preda, marele pontif literar al epocii, car
publica la Editura Cartea Românească (unde era director) nici un critic,
o culegere de cronici, dacă două-trei texte nu erau şi despre cărţile sale
se spunea că unii cronicari îi prezentau, servil, în prealabil, cronicile,
fel de viză, de precenzură. Făcând o călătorie în Elveţia, într-o delega
Uniunii, acest autor mi-a propus, în modul cel mai direct, să scriu de
el. Am dat un răspuns vag, neconcludent. N-aveam, bineînţeles, nici o inte
dar absolut nici una, să mă angajez argat literar la Siliştea-Gumeşti. P
najul poate fi definit şi prin următoarea scenă: pe noptiera de la
aşezase brichete de aur, pe care le cumpărase cu bani aduşi (zice-s
fosta sa soţie. Se vorbea de 1 000 de franci elveţieni. Le contempla fasc
cu un fel de avariţie afectuoasă, paternă şi rapace în acelaşi timp. Naiv
sau bună-credinţă din partea mea? Cunoscând destul de bine pe M. G
redactorul şef al editurii, i-am propus: *¡Ole! Espana.* S-a dus repe
„întrebe"... pe director. Nu ştia cum să scape mai repede de mine. M
Preda nu uitase scena elveţiană şi-mi plătea poliţa.

Cu poetul oltean, extrem de agil şi de abil, cu cobiliţa etern prin Eu
Marin Sorescu, antagonismele au fost mai variate şi, adesea, mai vio
încă din perioada *Cahiers roumains d'etudes litteraires* „mă reclamas
nu este „popularizat" în revistă. Cei mai mulţi dintre scriitori nu consi
CREL decât ca un organ de publicitate personală internaţională şi
mai mult. Mi-a fost foarte uşor să demonstrez că *La Chronique de*
ductions reţinuse şi prezentase, din proprie iniţiativă, toate volumel
de traduceri editate pe atunci în ţară. La un colocviu Eminescu de la
conflictul a izbucnit însă în mod deschis şi în formele cele mai per
Transcriu din *Evadări în lumea liberă* (Iaşi, 1993, p. 190) o însemnar
3 decembrie 1984: „Cineva aduce în pauză ştirea de la Ambasadă că
obţinut o distincţie internaţională (premiul Herder). Poetul X.Y. (= M
Sorescu, membru al „delegaţiei" noastre, *n.n.)* nu-şi poate stăpâni ir

şi-mi declară, cu o rară insolenţă, că premiul i s-ar fi cuvenit lui... O clipă uluit îi răspund sec, în particular". Doar că, în realitate, M.S. izbucnise de la locul său şi protestase public şi suficient de tare să fie auzit de întreaga asistenţă... Inutil să mai subliniez impresia generală produsă. Devenit director al revistei *Ramuri* m-a atacat o dată, de două ori, nu mai ţin bine minte. Reţin deci şi acest exemplu de vendetă literară. Era alimentată de prejudecata, larg răspândită, conform căreia orice critic trebuie neapărat să fie la ordinele vedetelor literare oficiale şi să le facă „presă". Să le declare „geniale" etc. Ceea ce nu puteam accepta sub nici un motiv.

Când ieşea din zona amorului propriu ulcerat, scriitorul român făcea un pas mai jos, spre sordid şi cinism. Mentalitatea sa fundamentală era de sinecurist etern, de parazit şi de „scriitor de stat" întreţinut şi plătit gras de Partid. Principiul intrase în regula jocului şi în moravuri. Se spune că E. Jebeleanu, care a trăit toată viaţa dintr-un reportaj, unde citase şi pe N. Ceauşescu, ar fi lăsat datorii la *Fondul literar* de peste un milion. Pe atunci o sumă enormă. La fel, un mare „datornic" a fost şi Adrian Păunescu, în perioada de glorie a *Cântării României.* In această perioadă, Iorgu Iordan devenise celebru, dar nu prin lucrări de lingvistică. Era ridiculizat că întors din străinătate ca delegat al Academiei... restituise la Banca Naţională o mică sumă în valută necheltuită. Voi aminti doar o singură scenă cu N. Stănescu - încă un „geniu" al epocii - care se lăuda, la beţie, că, la o alegere de consiliu la Uniune, mi-a şters numele de pe foarte multe buletine. Era în perioada preşedinţiei lui D.R. Popescu şi s-a nimerit să fim amândoi, în acelaşi timp, în anticamera sa. Trebuie să menţionez că... putea îngrozitor, nespălat probabil de o săptămână. M-am şi mutat de lângă el. Dar nu acest detaliu era important.

Apare D.R. Popescu. Poetul nostru doreşte imperios o întrevedere particulară şi amândoi dispar pe o uşă laterală. Pentru ca, după câteva minute, preşedintele Uniunii, care mă cunoştea bine de la Cluj, să revină cu o figură descompusă, aproape speriată: „Ştii ce-mi cere? Să-i dau 35 000 lei. N-am... Dar (după un moment de gravă reflexie) pot să nu-i dau celui mai mare poet în viaţă?". Şi sună la telefon: „Să vină Traian Iancu". Un personaj pitoresc, celebru la Uniune, mare specialist în tot felul de combinaţii şi expediente. Era şi poet. Iar estetica sa era: „Cu Partidul, cu folclorul". La una dintre „alegeri", T.I. umbla cu geanta cu bani şi acorda pe loc „împrumuturi", în astfel de condiţii, cum să nu încerci să rescrii, în variantă românească fie şi obscură, *The Gentle Art of Making Enemies* de J.A.M. Whistler?

Toate acestea, reprezentau, mai mult sau mai puţin, fenomene - să le spunem - de „suprastructură". Cauza profundă, fundamentală, era permanenta teroare a poliţiei politice, a Securităţii. Ea domina şi determina, în diferite forme, întreaga viaţă culturală a ţării şi, evident, şi activitatea Uniunii şi a membrilor săi. Trec peste prezenţa eternă a informatorilor, denunţurilor, „turnătorilor" din „viaţa literară", din mediul sordid al redacţiilor şi scriitorilor. Aş putea invoca chiar şi cazul meu (de altfel minor), obiect totuşi de permanente denunţuri la „Secu" şi la Regionala de partid din Cluj. După 1989, unul dintre foştii şefi ai secţiei culturale, un universitar,

politehnician (Roman Morar) mi-a declarat-o direct: „Nici nu ştiţi
reclamaţii veneau la mine. încât, la un moment dat, eram pe punct
a spune Securităţii: «Veniţi şi luaţi-1!»". Dar sunt primul care s-o recu
era o situaţie obişnuită, cu totul banală, căreia nu-i dau nici o impor
deosebită. Pentru mentalitatea „politică" a scriitorului român din
perioadă, aş reţine totuşi alte două scene tipice şi simbolice. Ele sun
elocvente decât orice demonstraţii savante, mai mult sau mai puţin pol
gice. Vorbesc în cunoştinţă directă de cauză, în calitate de martor o

Pentru scriitorul comunist (şi existau, într-adevăr şi câţiva fan
Partidul trebuia să le asigure „tot": carieră, succese, călătorii, loc
salarii grase, impunitate la orice critici şi multe alte avantaje de aces
Un astfel de specimen, întors recent dintr-o delegaţie în China (este sau
în orice caz, „ataşat cultural" la Pekin, chiar şi după 1989), se declara
tot „maoist", cu tunică şi insignă corespunzătoare, un biet poet proletc
Ion Gheorghe. Obtuz, agresiv şi dogmatic. Mă aflam, cu totul întâm
în biroul lui Laurenţiu Fulga, la Uniune, când acest individ plin de furie
să ţipe, cerând „să se ia măsuri" contra „fiului burgheziei"... N. Mano
autor al unei recente cronici negative. în zadar, Laurenţiu Fulga, v
intimidat, încerca - totuşi - să apere dreptul la opinie literară, la posibil
şi a unor obiecţii. Ion Gheorghe o ţinea pe a lui: violent, grobian şi „par
Uniunea trebuia, neapărat, să pedepsească pe vinovat, „să-i ia" croni
înfiereze public pe „duşmanul de clasă". Scena mă urmăreşte şi acum, de
este tipică pentru mentalitatea totalitară în varianta agravantă a „rev
culturale". Marxismul intrase, în cazul unui biet poet-versificator inc
pare fost învăţător sau aşa ceva) şi devenise o dogmă fanatică şi fio

Suspiciunea generalizată, filajul, instalarea microfoanelor peste
Uniune, în birouri şi restaurantul Uniunii producea şi alte reacţii
Plasate şi sub unele farfurii (ţin minte, că odată, la o masă, o ast
farfurie ne-a fost luată de pe masă şi dusă în altă parte, semn că n
eram, atunci, sub observaţie), microfoanele deveniseră o adevărată
la scară naţională. Că era pe deplin justificată, nici nu mai subliniez.
în 1988, de la Paris (a fost ultima mea călătorie în Franţa, cu prilejul a
unei cărţi la PUF), i-am făcut imediat o „vizită" lui D.R. Popescu. Voi
comunic o serie de informaţii grave, care-1 priveau şi personal. A î
Mi-a făcut un semn cu degetul la buze şi am plecat „conspirativ" pe
lacului Herestrău. Maşina cu şoferul au fost lăsată la mare distanţă
spus direct: „Dă-ţi demisia imediat. Totul se prăbuşeşte. Vei plăti
sparte...". M-a ascultat atent, foarte atent, cu un aer preocupat.
contrazis. însă mi-a răspuns: „Este rău, foarte rău, dar dacă plec e
şi mai rău...". Şi-mi citează trei nume ale unor concurenţi acerbi,
„săpau" şi-1 „turnau" la „cabinetul doi": Ion Brad, Ion Dodu Bălan
treilea l-am uitat. Exemplu tipic de ferocitate a junglei literar-pa
Faţă de această totală lipsă de scrupule, carierismul „apolitic" al lui
Simion şi al altora, de categorie „academică", pare aproape benign, „i
Dacă ţinem seama, mai ales, de moravurile literare ale scriitorului
din perioada comunistă.

Sunt mai scuzabile, mai tolerabile, unele reacții megalomane, de alt tip decât cel „politic"? N-aş spune. Egocentrismul, veleitarismul, invidia, egoismul şi individualismul acerb rămân (şi nu numai pentru mine) la fel de detestabile şi în astfel de situații. Greu să uit aroganța şi - să spunem lucrurilor pe nume - mitocănia unei Măria Banuş, poetă oficială, suficientă şi superioară, intrată pe atunci şi în manualul şcolar. Cu prilejul unei vizite literare elvețiene, din 1972, ea s-a comportat față de mine cu o obrăznicie crasă, într-un fel, era mai firesc să se intereseze, mai mult de mine, unii elvețieni, deoarece studiasem, între timp, un an la Geneva, publicasem în presa elvețiană articole şi chiar o mică antologie. Sau aroganța, pretins spirituală, a Ninei Cassian, profund iritată că, la Paris, Maurice Nadeau „a întrebat" de mine. Un „obscur" oarecare. Gest ce i s-a părut cât se poate de... „paradoxal". Şi totuşi nu era deloc: cunoşteam personal pe acest critic, autor chiar şi al unei note despre *Dicționar de idei literare.* Publicasem cărți în Franța, la bune edituri. Nu este deci vorba, în cazul meu, de amintirea unor „umilințe", cât mai ales, în primul rând, de portretul moral, suficient şi agresiv al unei întregi categorii „literare". Devin, observ, fără voie, „cronicarul" unei lumi față de care nu am decât o repulsie invincibilă şi definitivă. Nu soarta literaturii române sub regim totalitar, cenzură, normative etc. interesa pe aceşti scriitori, ci doar opera lor. Punerea egoistă şi impudică în valoare şi cu orice preț. *Roşu vertical* de N. Stănescu rămâne un exemplu tipic de oportunism politic. într-o emisiune TV, l-am văzut chiar şi într-o „suită" decorativă a lui N. Ceauşescu.

De fapt, nici nu ştiu de unde „să încep". într-atât contrarietățile de acest gen mă asaltează din toate părțile. Individualismul, pulverizarea, megalomania publicistică săreau şi atunci şi acum în ochi. Fiecare voia să-şi facă o revistă. Cu ce program? Cu ce „personalitate"? Că scriitorii nu se citesc decât între ei şi, de multe ori nici măcar atât, era şi este un fapt de notorietate publică, mai mult decât evidentă. La o privire atentă este uşor de identificat cauza fundamentală a acestor animozități generalizate: relațiile mele străine, publicațiile franceze şi realizările *CREL,* în primul rând. Exasperasem pe toți cei avizi de „prezențe româneşti" în străinătate. O adevărată obsesie națională. Când a apărut *Compendiul* de istorie al literaturii române de Al. Piru (1981), despre care se zvonise că fusese „comandat" pentru a fi tradus în limbi străine, a izbucnit una dintre cele mai violente campanii de presă ale epocii. N-a existat veleitar sau diletant literar omis, care să nu protesteze indignat că nu este sau nu va fi „introdus în Europa". Rezultatul? Proiectul a fost abandonat. Dar mitul „Premiului Nobel", „acordat" - la Bucureşti - de nu ştiu câte ori, lui N. Stănescu, M. Sorescu, Şt.-A. Doinaş etc, recent şi lui Gellu Naum? L. Ulici a scris o întreagă lucrare, în două volume masive, pe această temă, pe care am comentat-o, la timpul său, în *Tribuna: Nobel contra Nobel. Propuneri, prezentări şi antologie* (1988). Ca document al unui complex literar românesc iremediabil, cartea rămâne semnificativă şi, în felul său, exemplară.

Cred că este momentul „să nu mai lungesc vorba" şi să trag unele concluzii. Despre această „viață literară" - şi înainte, şi după 1989 - am,

într-un cuvânt, cele mai proaste amintiri posibile. Mi-a insultat, ter
bagatelizat şi umilit cele mai bune intenții, chiar dacă - sunt primul
s-o recunosc - o parte din vină îmi aparține. Am explicat, în linii gen
cauzele acestui permanent antagonism, începând cu lipsa evidentă de „
mație" şi de experiență a relațiilor sociale şi, mai ales, „literare". Da
cele din urmă, am ajuns la o concluzie să-i spun „pozitivă": să înce
convertesc, totuşi, evocarea acestui mecanism (pentru care n-aveam
dispreț şi dezgust), într-un mic document de sociologie literară. Cel p
de pe urma unor suferințe morale, să rămână - ca un fel de compen
şi reparație indirectă - şi câteva constatări obiective, de ordin general.
un spor de cunoaştere. Cu excepția *Memoriilor* lui E. Lovinescu, preoc
în mod esențial de portretistică literară şi de anecdote, nu cunosc o înce
similară în „memorialistica" română. De altfel, ea este, în forma de
doar o simplă „introducere". Pentru a fi cât mai precis posibil, schițe
mică tipologie reprezentativă a adversităților literare, a celor trei cat
de adversari care m-au urmărit toată viața. Nu sunt sigur că voi „pr
tonul exact al unor astfel de evocări. Dar, cel puțin, aceasta a fost in
inițială. S-ar părea, la prima vedere că, în realitate, nu este vorba de
o banală „răfuială" postumă. Nimic mai fals! Ilustrez doar, printr-o
de exemple concrete, o anume tipologie. Dar aş dovedi o imensă ipo
dacă aş pretinde că, uneori, mai ales cu decenii în urmă, n-am fost a
de unele atacuri mult prea violente, agresive şi nedrepte.

Foarte virulent, infatuat şi megaloman este, în primul rând, *poet*
spunem, „de redacție", cel „la prima generație". într-o „lume literară"
nată de poeți şi scriitori (preocupați doar de publicitatea lor), dac
„scris" nimic, niciodată despre ei, eşti condamnat, pierdut, distrus, des
definitiv. Am învățat repede că pentru un succes de orgoliu, de amor pr
sau de vendetă, „scriitorul român" calcă totul în picioare. Idei, prin
morală, bun-simț. Trece chiar şi peste „cadavre". Am amintit ante
serie de nume. Se înțelegea imediat, în astfel de medii, că eram de
„străin", că nu făceam parte din lumea lor. Un „tolerat" şi nimic mai
Poate cel mai reprezentativ „caz" al acestei categorii rămâne un a
Cezar Ivănescu, de o agresivitate şi vulgaritate ieşită din comun,
frenetic de „demascări" de pretinsele „asasinate" ale lui N. Labiş şi M. I
Toate de pur „scandal literar", căci în nici un caz intenția etică nu a in
astfel de texte fals justițiare. La un „Salon de carte" la Oradea (199
atacat absolut gratuit, numai din plăcerea de „a înjura" în public.
întâmplat să fiu eu... „victima".

Aş putea menționa şi multe alte nume, de poeți complexați şi re
mentari, inclusiv ieşeni, care nu pot uita „că-n-ai-scris-despre-ei". O
profund veninoasă, cunoscută în lumea literară sub numele de S
Hiroshimei, este, să spunem, un alt „caz": psihanalitic. Frustrarea une
urâte, asexuate, total „ignorate". Inclusiv de... mine. Dar cum poate fi ca
rizată în mod exact o afirmație a sa, dintr-o cronică din *România l*
că „nu va citi niciodată" *Politică şi cultură,* deşi - recunoştea - „ca
avut succes", doar pentru că am exprimat - inclusiv într-o emisiun

unele obiecţii la adresa lui C. Noica? Să zicem, totuşi, că am iritat, involuntar de altfel, o sensibilitate şi o afecţiune pur feminine. Ce se poate spune însă, în schimb, despre rânjetul unui Radu Petrescu, din jurnalul său, care nu reţine decât (sadic) că m-a văzut... „plângând" (?), în holul Facultăţii de Litere, după „comprimare" în 1947? Să admitem că aşa s-au întâmplat lucrurile, deşi nu-mi amintesc o astfel de scenă. Eram chiar atât de „ridicol"? Nu se consuma, de fapt, o dramă umană? Refuz pur şi simplu să mai comentez asemenea mizerii. înregistrez doar o categorie de documente umane de joasă speţă şi... atât. Să reţin, în sfârşit, încă o „fişă": o reacţie dispreţuitoare a marelui „creştin" N. Steinhardt, dintr-un volum de convorbiri cu un personaj abject, Z. Sîngeorzan. „Călugăr-necălugăr", dar iremediabil „om de litere", tot timpul prin redacţii, în loc să se reculeagă efectiv şi definitiv la mănăstirea Rohia... Nici'despre el n-am scris niciodată. Şi această tăcere... „costă".

Dificultăţile produse de *critic* au fost mult mai mari şi ele continuă, de fapt, până azi. Cauza principală este evidentă: concepţia total diferită despre „critica" şi „cronica literară", despre „foiletonişti" şi „impresionism". Trebuie făcute totuşi o serie de distincţii.

La nivelul cel mai de jos, acţiona „cronicarul literar tânăr", foarte agresiv şi sigur pe sine, fie prin încadrarea sa la Securitate (gen Marian Popa), fie executant servil al „Consiliului Culturii" (gen Alex. Ştefănescu, autor - între altele - al unei cronici comandate, total abjecte'şi mai ales incompetente, despre *Hermeneutica lui Mircea Eliade,* în cadrul campaniei oficiale împotriva acestei cărţi). A continuat să fie ostil şi după 1989. în această împrejurare, acţiona, mai ales, „criticul oficial" care „elogia" şi „distrugea" la comandă. Romul Munteanu, unul dintre aceştia - cu care am avut de altfel bune relaţii în perioada *CREL,* dar şi mai târziu - nu va şti niciodată cât de mult m-a jignit când mi-a reproşat că şi-a periclitat cariera editorială fiindcă mi-a adus un elogiu într-un articol, pe care de altfel nici nu l-am reţinut.

O categorie superioară era a criticilor a căror ideologie liberală era şi a mea, pe care c „aprobam" şi chiar o „admiram", dar cu ale căror judecăţi şi ierarhii pur literare - pentru a nu mai vorbi de „stil" - nu eram deloc de acord. Cu Gheorghe Grigurcu, de pildă, nu am polemizat niciodată. „N-am răspuns" la nici un „atac". Iar despre prolixitatea cronicilor sale - după mine insuportabilă - am păstrat toată discreţia posibilă. Dar astăzi, dacă m-ar întreba cineva, cum îmi imaginez „infernul critic" aş răspunde : „Să mi se citească, în dreapta, o cronică de Gheorghe Grigurcu, iar în stânga, o cronică de Dan C. Mihăilescu. Sau invers". Orientarea ideologică a lui Alexandru George era, la fel, şi a mea: declarat liberală. Adeziune integrală. Dar la un atac megaloman, extrem de infatuat şi de nedrept, a trebuit să ripostez, tot în *Cuvântul,* într-un stil fără replică. A reacţionat prin referinţe ocazionale în diverse interviuri şi intervenţii, printre care şi prin argumentul (acesta integral ridicol) că m-a menajat din cauza... „vârstei". Ca şi cum, el era mult mai... tânăr. Toate acestea rămân inocente jocuri literare pe lângă ura feroce pe care mi-o poartă şi azi, de decenii, un Mircea Zaciu, „dizlocat" fără voie, contestat doar indirect - prin simpla mea existenţă

şi prezenţă - din poziţia sa de mare „şef de şcoală" la Cluj. N-am citit d primul volum din *Jurnalul* său, unde răzbate invidia şi răutatea cea directă. Mi-a mai căzut o dată sub ochi şi un interviu din *Tribuna,* în ace stil. El a continuat şi în alte volume ale *Jurnalului,* unde exagerăril insultele sunt atât de stridente, încât până şi un critic ce nu mă „iubeş nici pe departe, Gheorghe Grigurcu, le-a semnalat critic într-o cronic volumul IV. Reţin deci şi acest fenomen de fixaţie a urii critico-liter implacabile. Nici în acest caz nu am ripostat. Iar despre volumul I *Dicţionarul scriitorilor români* am scris chiar favorabil în *Apostrof.*

Trec, în sfârşit, la a treia categorie, cea mai minoră, dar nu şi mai p agresivă: a marelui „savant", care te ia pe sus - superior cum nu se poate - de la înălţimea imensei sale competenţe belfereşti. Că eruc profesorală mi-a fost totdeauna profund antipatică n-am ascuns-o niciod N-am intrat însă în nici o împrejurare în concurenţă directă şi cu atât puţin în polemică publică. Despre un fost coleg de facultate, care m-a apostr însoţind pe Matei Călinescu - la Facultatea de Litere din Bucureşti templu unde nu aveam ce căuta - că citez lucrări germane, când, pe vre studiilor de la Iaşi, nu ştiam această limbă, am amintit. Trec peste u note polemice, de pură antipatie refulată, semnate de autori de o an valoare (Vasile Florescu, Al. Duţu), pentru a reţine doar două cazuri mult anecdotice, distractive. Cineva (I. Funeriu) s-a străduit să desco în stil senzaţional ieftin, „o... mie de erori" în ediţia Macedonski, Vianu-Ma Poate are, poate nu are dreptate. N-am citit cartea. Iar astfel de preocu vechi de decenii, au ieşit total şi definitiv din conştiinţa mea. In ce priveşte, declarasem limpede *(Opere,* I, p. 288), atât cât se putea în cond editoriale de atunci, că partea pur filologică era o operă de colabora redactoarea ediţiei, între timp decedată. Mie nu-mi aparţine, efectiv, aparatul de note, istorico-literare, pe care nu le-a contestat sau depăşit nimeni. Iar Şerban Cioculescu le-a şi elogiat. Ar fi fost cu totul nedemn partea mea să arunc întreaga responsabilitate pe umerii unei persoane se mai putea apăra. N-am dat nici cea mai mică atenţie acestei întâmp prinsă totuşi din „zbor" de soţia lui Dan C. Mihăilescu, cu care între polemizasem. Un indiciu în plus că în jungla literară poţi fi atacat şi sf prin surprindere, oricând, de oricine. Dar chiar dacă filologul nostru vig ar fi avut integral dreptate, mi se pare absurd să cheltuieşti o en energie şi mult timp pentru a descoperi şi „demasca" erorile altora, do scopul evident de a-i compromite şi a-i denigra, oricare ar fi fost pretex în loc să realizezi tu însuţi o ediţie proprie, mai bună. Ceea ce este ori posibil şi de dorit. Dar de această specie de savanţi academici n-am s nici până azi. Foarte recent (septembrie 1998), un domn academician Mi (mi se pare slavist) întreabă arogant şi autoritar, printr-o redactoare a Edi Academiei, ce înseamnă *Felibri.* Expresie, lui necunoscută, găsită în text al meu, în curs de apariţie la *Synthesis.* Dl. „academician" nu aflase până azi de societatea cultural-literară din sudul Franţei, de V. Alecsa de *Cântecul gintei latine* etc. Bineînţeles, am răspuns prin câteva cu „amabile", după care am trântit telefonul... încă un document de mora

academico-savant-filologice. Simpla lor evocare îmi repugnă şi în acelaşi timp mă întristează.

Din toate aceste confruntări, mizerii, lovituri joase şi pseudopolemici şi, mai ales, efecte directe ale lipsei totale şi inevitabile de afinităţi, am tras două concluzii de bază. Mai bine spus, ele s-au precizat singure şi încă destul de repede. Două din constantele vieţii mele de „om singur":

1. Am refuzat, în bloc şi definitiv, întreaga cultură şi literatură a epocii comunist-ceauşiste. N-am studiat-o, n-am citit-o. Nu mă sfiesc să declar că o cunosc foarte, foarte puţin, cu excepţia criticii şi studiilor literare în genere. Nu contest că au existat şi unele talente individuale, unele realizări. Ele scapă, de fapt, oricând şi oriunde, oricărui determinism. Dar refuzul meu, categoric şi absolut, era şi a rămas de ordin pur ideologic. Mă aflam, *mutatis mutandis,* în situaţia lui Thomas Mann, care a refuzat, în bloc, literatura epocii hitleriste, deşi au existat şi atunci talente, opere etc, în diferite genuri (M. Heidegger, E, Jînger etc). Literatura epocii ceauşiste, integral detestată, nu m-a interesat niciodată. Nu eram de acord cu orientarea sa, cu temele şi servitutile sale. De altfel, aveam tot mai puţine preocupări „literare". Eram dezinteresat şi de „rezistenţa prin cultură". Un pretext comod şi inofensiv, pentru regim, de a nu fi contestat în mod direct şi cu riscuri evidente. Când am crezut necesar, într-o altă dispoziţie interioară, „am rezistat" în mod direct. In plan politic. Şi am plătit din plin.

2. Respins total de societatea ceauşistă şi de instituţiile sale, marginalizat cu brutalitate, am rămas până azi un „liber profesionist" integral. Am menţionat această situaţie (simplu document de „sociologie literară") şi în capitolul anterior. Două decenii m-am întreţinut exclusiv din onorarii literare, mai mici sau mai mari, din „drepturi de autor". Pe atunci, ele aveau o anume consistenţă, în funcţie de productivitatea fiecărui autor. In definitiv, premiul *Herder* a fost dotat cu 20 000 de DM (o sumă importantă la cursul de atunci), pentru traducerea japoneză am încasat 1 500 de dolari SUA. Şi cărţile franceze au adus mici venituri. La „lichidarea" *Dicţionarului de idei literare,* în 1975, am încasat echivalentul a aproape trei maşini *Dacia.* Aş putea justifica întreaga mea existenţă „la centimă". în octombrie 1980, după un an şi jumătate de demersuri dificile, am obţinut o pensie, nu foarte mare, de la Uniune. Dar ea ar fi rămas oricum insuficientă, fără „drepturile de autor", inclusiv onorariile colaborărilor la diferite reviste. La... masă eram „invitatul" L. Cred că am dat chiar un mic exemplu de independenţă economică, socială şi culturală. Fără emfază şi acţiuni de mare spectacol. Fără gesturi umilitoare, cedări, împrumuturi la Fondul literar etc. Celor mai mulţi, acest act, de intransigenţă şi independenţă economică, nu le spunea, evident, nimic. Pentru mine, era normalitatea însăşi. Mai mult: o atitudine esenţială. Dar în generaţia tânără, după 1989, ea n-a rămas total neobservată. Un jurnalist, Horaţiu Pepine, i-a făcut chiar şi un elogiu, într-un articol din *Curentul* (8 octombrie 1998). Un semnal tardiv de recepţie marginală, ca şi eroul său, reală şi spontană. Cu acest publicist independent şi vizibil inteligent am stat de vorbă o singură dată, la revista *22,* în calitate de corespondent BBC, când i-am dat şi un scurt interviu.

12

Cărţile româneşti

Relaţiile - să le spun eufemistic - „proaste" cu aşa-zisa „viaţă liter
explică în bună parte şi reacţiile personale faţă de cărţile pe care l
scris. Ele oscilează, în primul rând instinctiv, între dezinteres, indifer
abandonare şi, în unele cazuri, chiar repudiere „afectivă". Adevărul es
nu le mai „iubesc". Atitudine care se va accentua, spre sfârşitul activi
după 1989, moment ce va fi evocat, pe larg, într-un capitol viitor. Să zi
totuşi, că măcar unele dintre ele au jucat şi poate mai joacă încă un an
rol ideologic şi cultural. Dar de afecţiune „reală", de totală solidarita
mai poate fi vorba. în unele cazuri, aproape că am şi „uitat" de exis
şi apariţia lor. Ea mi-a „complicat" doar existenţa. Nu este vorba
simplă „afectare", ci de purul adevăr. Dacă sunt crezut sau nu, su
rămân indiferent. Pare paradoxal, chiar anormal. Şi totuşi o expl
profundă există. Despre aceste cărţi nu mai păstrez aproape nici o ami
frumoasă. Dacă se poate vorbi, totuşi, de unele „realizări", ele au fost
prea scump plătite. Ceea ce mă determină să declar cu toată fermit
astfel de experienţe nu le-aş mai repeta niciodată.

Am investit în aceste cărţi un anume volum de muncă, bune inte
un oarecare spirit de iniţiativă. Şi, când observ că întreg acest efort - g
vorbind - a căzut, de fapt, în gol - obiect, de multe ori, doar de bagatel
insulte şi atacuri -, intervine un anume regret şi o inevitabilă decepţi
nu atât „sentimentală", cât culturală şi, în definitiv, „umană". Reapa
toată claritatea mai ales, desincronizarea, deosebirea şi conflictul radi
orizonturi, programe şi nivele culturale. Inclusiv între generaţii. Ev
eu nu pot modifica, în nici un fel, aceste realităţi negative. Dar un a
dezgust şi amărăciune intervin în mod inevitabil. O explicaţie deci e
Ea este şi rămâne însă dureroasă şi mai ales incurabilă.

De unde înstrăinare, descurajare şi distanţare progresivă şi, în ce
urmă, definitivă de astfel de preocupări. Azi, îmi dau seama tot ma
de cauza profundă a unei asemenea reacţii: n-am fost niciodată şi nu
mai ales acum, la sfârşit, ceea ce în cultura şi literatura română se nu
în general, „critic literar". Am o altă mentalitate, alte preocupări şi
orientare. De aici provin, în esenţă, toate neînţelegerile şi adversităţile
m-am lovit. Iau act de această situaţie obiectivă, evitând orice „dramat

Sunt necesare, cred, şi câteva precizări prealabile. Mai întâi, contextul general: „reabilitarea" mea juridică, din oficiu, în 1969 (voi reveni asupra acestui episod). Apoi, un anumit climat de „destindere", după 1964, când am revenit în publicistică. El făcea posibilă, măcar în parte, luarea unor inițiative „personale". în acelaşi timp, pe durata a şase decenii, am parcurs diferite etape „istorice", radical deosebite, iar cărțile pe care le-am publicat s-au integrat succesiv şi în mod inevitabil unor faze şi cicluri „istorice" de evoluție. Fiecare lucrare are, pe lângă o motivație proprie, un sens mai adânc şi o justificare specifică precisă. Sunt, în felul lor, şi mici „documente de istorie literară şi culturală". Ele exprimă o serie de etape culturale bine determinate şi, totodată, o anume traiectorie personală. Că nu-mi face nici o plăcere s-o evoc nici nu mai trebuie subliniat. în prima versiune a acestei *Vieți,* unele detalii erau prea „patetice", prea „sentimentale". Am renunțat definitiv la astfel de „amintiri". Rețin, îmi propun cel puțin, să înregistrez numai sensul obiectiv al acestor cărți. Cu toată „răceala" şi luciditatea posibilă. Le-am părăsit, de fapt de mult în conştiința mea. încerc doar să definesc şi să reevaluez semnificația lor (personală) ideologică şi culturală (istorică). Observ repede să experiența lor umană este mult mai complexă şi - din punctul meu de vedere - mult mai importantă decât „simpla literatură", pe care am părăsit-o definitiv. Demult şi în mod firesc. O dată pentru totdeauna: nu sunt nici măcar ceea ce se numeşte „scriitor" şi „om de litere". O specie, din punctul meu de vedere (greşit sau nu), cu care n-am afinități. Mai mult: o categorie, după mine, profund antipatică.

Despre falsul meu „debut" literar, în 1965, la 44 de ani, cu o carte scrisă de fapt, cu două decenii în urmă, sunt puține lucruri de spus. începea, totuşi, în felul acesta, lunga serie a decalajelor şi desincronizărilor publicistico-editoriale. *Viața lui Alexandru Macedonski* îmi aminteşte numai situații neplăcute şi umilitoare. G. Călinescu o declarase „o înfrângere", opinie cu care nu puteam fi de acord. Susținea, în plus, şi aberația că trebuia să fi început cu „sfârşitul". Altfel spus, cu... moartea lui Macedonski. Perspectivă, într-un fel, *defeedback.* Exclusiv, exagerat „literară", de pură „biografie romanțată". Biografiile călinesciene, orice s-ar spune, au fost scrise în această ambianță literaturizantă, epico-portretistică. în perioada 1930, era la mare vogă europeană stilul biografic Ştefan Zweig şi Emil Ludwig, interpretat la noi în mod excesiv. Pentru a nu mai aminti că lucrarea a fost admisă doar cu dificultate ca „teză de doctorat" (din punctul meu de vedere o simplă formalitate).

Suportam însă, cel mai greu eticheta - falsă în esență - de „călinescianism". Un semiadevăr, de fapt. Că *Viața...* a fost concepută în ambianța „călinesciană" nu contest câtuşi de puțin. Dar intențiile şi, mai ales, tehnica realizării erau total deosebite. Mă interesau, în primul rând, reabilitarea şi reactualizarea unei personalități literare compromise. Inconformiste, rebele, profund nedreptățite, „alternative", la antipodul culturii „oficiale". Predomina, în mod evident, o intenție polemică. Apoi, şi tehnica de redactare era complet diferită, în cazul Eminescu-Creangă preocuparea de portret (foarte) literar şi moral era nu numai posibilă, dar şi mult mai uşoară, deoarece documentarea de bază era deja descoperită, strânsă de alții. Dar, până „la mine", nu se ştia

bine nici măcar unde se ... născuse Macedonski (nu la Craiova, ci la Bucur
Şi apoi, strict tehnic vorbind, este extrem de greu, dacă nu chiar impo
să combini în acelaşi timp, publicarea sau măcar comunicarea unor
mente inedite, cu o sinteză biografică şi un portret moral şi literar
această cauză, acuzația de „călinescianism" (şi implicit de minimali
„epigonism" etc.) mi se părea şi inexactă şi nedreaptă. Dar eram pus, în
fel, în fața unei situații dificile, de „forță majoră": nu aveam o altă pos
tate de a-mi relua activitatea, după două decenii de întrerupere şi interd
Mă socoteam deci, într-un sens, propriul meu... „maestru". îmi spu
cu toată convingerea, *Il padrone sono me.* Eram însă în imposibilita
a mă dezvălui până la capăt. Şi, mai ales, de a convinge şi pe al
adevăratele mele intenții şi de reala mea identitate.

Am făcut, în acelaşi timp, şi alt gen de experiențe. Recepția critică
inițial bună, chiar foarte bună. Unii au vorbit şi de „talent", aspect
interesa mai puțin (N. Manolescu, într-o fază inițială, să-i spune
„bunăvoință"). Dar veninul „cronicii" şi al „vieții literare" nu putea
apară. Perpessicius a recenzat de fapt, doar un capitol: cel consacrat rel
lui Macedonski cu Eminescu. Bineînțeles că am fost „făcut praf. Er
poetului era „de neiertat". Să zicem. Dar acuzația pe care mi-o aduc
fac... „o pledoarie ca la curtea cu juri", mi se pare, şi azi, de un
monumental. îmi aduc foarte bine aminte că, atunci când am citit-
distrat copios. Clasez episodul la categoria „riscurilor profesionale". A
afectat, în schimb, într-adevăr când mi s-a transmis că o nepoată a po
(din Câmpulung mi se pare) „ar fi plâns" citind biografia mea. Po
uneori am fost ironic şi chiar malițios. O proastă influență a vârstei
ales „călinesciană". Dar, în nici un caz, n-am intenționat denigrarea poe
Dimpotrivă. Reacțiile pur sentimentale sunt însă mult mai puternice
exigențele istoriei literare. Regret şi acum, mult, foarte mult, că am
o astfel de supărare unui sensibilități feminine. După cum n-am
mult mai târziu, să ajut să emigreze (nici n-aveam cum) pe un alt
al poetului, pe nume tot Alexandru Macedonski (a cărui adresă o
în agendele mele). Mi-a scris şi mi-a telefonat disperat de mai multe ori
i-am pierdut definitiv urma. O familie iremediabil neadaptată me
românesc. O atitudine pe care o înțelegeam, poate, mai bine decât o

Mi-am dat seama, destul de repede, că această soluție, de fa
„expedient" era plină de ambiguități şi situații false. Era începutu
lungi serii de clarificări, disocieri şi decalaje esențiale. Ele definesc
azi, întreaga mea activitate, aşa-zisă „critică". Tendințele şi convi
mele - trebuie să mă refer mereu la această situație - erau net de
de orientările şi opiniile literare dominante. Chiar dacă ele nu ave
atunci, claritatea şi sistematizarea de acum, de la sfârşitul vieți
Viața lui Alexandru Macedonski „a atras" totuşi atenția, cauza nu
realitate, numai pur „literară". Cu sau fără mine, această „viață" er
ea însăşi, intrinsec „literară", „portretistică", „frumoasă". „Meritul
dacă a existat vreunul, a fost doar prezentarea sa într-o formă orga
Şi, mai ales, într-o primă versiune, când ineditul joacă un rol hotărâ

eu nu aveam, în esență, despre critică și studiile literare în general concepția literară, estetizantă, dominantă mai ales pe atunci. Documentarea riguroasă, sinteza, construcția nu interesau cronica literară curentă. Studiul și munca organizată cu atât mai puțin. In plus, detaliu esențial, repuneam în circulație un autor interzis, ostracizat în orice caz. Beneficiam și de un context ideologic oarecum favorabil unei astfel de inițiative.

Opera lui Alexandru Macedonski, publicată la scurt interval (1967)) a avut, din această cauză, mult mai puțin succes. Cred că cel mai bine a definit impresia generală Ov.S. Crohmălniceanu, când mi-a declarat că *Opera* nu are „strălucirea" *Vieții...* Preocuparea dominantă era, în acea perioadă, doar „strălucirea" literară, „emoția estetică" și nu altceva. Faptul că se elimina un gol evident al istoriei literare interesa foarte puțin sau deloc. în acest punct, apele se despărțeau radical. Chiar dacă, deocamdată - sub presiunea mediului literar -, această netă delimitare se producea, în primul rând, doar în conștiința mea și cu multă discreție.

Dacă aceste disocieri îmi apar azi extrem de limpezi, nu înseamnă că pe atunci, ele erau la fel de clare. Parcurgeam, în mod firesc, o perioadă de ezitări, de influențe contradictorii și, uneori, chiar de confuzii. Mă despărțeam cu greu, mai ales, de propriul meu trecut, așa-zis „literar". Aveam, îmi spun și îmi repet, o altă concepție, o cu totul altă „viziune" despre critică. Dar ea era incipientă și total handicapată, mai ales, de un mediu radical deosebit și implicit ostil. Cred totuși că pot rezuma, cu destulă claritate, tendințele fundamentale de atunci, începând cu rezerva față - ca să nu spun „respingere" - de impresionismul dominant al cronicii literare curente. Ea nu putea da, cel mult, decât fragmente și culegeri de fragmente. Iar eu eram, încă de pe atunci, convins de superioritatea sintezei și, în general, a construcției. Separarea de canonul critic dominant era deci radicală, chiar dacă, deocamdată, doar latentă și incipientă. Observam, simțeam mai bine spus, că stilul Lovinescu-Călinescu a marcat „definitiv" critica literară românească. Direcție ambiguă, cu aspecte pozitive și negative. în același timp, nu eram de acord nici cu o altă orientare dominantă, de care am mai amintit: a cronicarului zis „de autoritate", care pretinde că fixează - singur și definitiv - valoarea literară. Tot ce citeam în materie de sociologie literară contrazicea această convingere extrem de răspândită. Orice altă poziție echivala însă cu o erezie totală. Mai mult: cu un donquijotism ridicol, inacceptabil „vieții literare". Iar eu cădeam inevitabil victimă acestei mentalități.

Argumentul „meu" că, în Europa, în alte literaturi se făcea, de fapt, un alt „gen" de critică nu avea, pe atunci, nici o valoare, nici o audiență. Cronica a fost și este, bineînțeles, necesară. Dar ca informație, ca o primă orientare și evaluare. Și, poate mai mult decât atât, ca „reclamă". O critică literară ce nu izbutește să demonstreze și să convingă pe autor și de „erorile" cărții sale, este, de fapt, ori inutilă, ori simplă operație de publicitate. Lipsa tradiției teoretice a criticii literare române mi se părea atât de evidentă, încât de pe atunci începeam să întrevăd o critică de „idei literare" (în genul rubricii din *Cronica* și *Tribuna).* Dar nu de simplă compilație (începuse voga semioticii, structuralismului etc), ci de asimilare și sinteză critică.

Inițiasem chiar un mic „cerc de studii" pe lângă *Asociația Scriitorilor* d
Cluj (prin 1968-1969), dar fără nici un succes. Numai că o întreagă stare
spirit se modifică *altfel.* Iar eu nu aveam, nici atunci și nici acum, mijloac
și instrumentele strict necesare: poziții publice, universitare, editoria
redacționale etc. Mă iritau, totuși, destul de mult desconsiderarea și baga
lizarea muncii de documentare și de sinteză, pe de o parte, și sincronism
mecanic, servil și epigonic, pe de alta. Ceea ce mă făcea tot mai izolat
celor mai mulți, de-a dreptul antipatic. De altfel, așa am rămas până az

Destul de obscură, nu încă foarte bine definită, era și o anume atitud
culturală și implicit ideologică. Știam care sunt „golurile", „petele albe"
culturii române. Eram ferm convins de necesitatea eliminării lor. De un
un sentiment latent - pe parcurs tot mai bine precizat - de „pionierat",
inițiativă personală, care mă stăpânea tot mai puternic. Eram însă inhib
mai ales într-o primă fază - de toate dificultățile „începutului" de tip „pașopti
începeam totuși să meditez, „să proiectez" unele lucrări inexistente încă
cultura și critica română, unele prime sinteze de un anume gen. Nu î
fără candoarea neofitului, care în plus lucrează și cu instrumente artizana
cu o documentare imperfectă, lacunară. Cărți personale totuși, opuse cur
tului dominant, într-o izolare cvasitotală. Dar nu era vorba de un „boi
organizat, propriu-zis, ci doar de o inevitabilă cădere în gol. Nici nu bănui
la început, marele șoc al acestei confruntări, al lipsei de recepție și
„dialog critic", într-o cultură predominant literară, poetică și publicistică, to
lipsită de astfel de preocupări. Indiferență? Ostilitate? Eșec inevitab
Toate la un loc, pe un fond de subdezvoltare culturală generală, refract
unor astfel de inițiative.

Treptat, treptat, îmi dădeam tot mai bine seama că, de fapt, repe
involuntar - păstrând toate proporțiile - un moment anterior al cultu
române: cel „pașoptist", când totul trebuia luat și construit de la înce
și pus pe noi baze. Dar, înainte de orice clarificare ideologică și doctrin
acest impuls se manifesta, în cazul meu, în mod spontan, organic.
descopeream, ca să mă exprim astfel, un „neopașoptist" aproape fără v
Claritatea ideologică, bineînțeles, nu exista chiar de la început. Dar acea
era, indiscutabil, starea mea predominantă de spirit, tendința de bază
îndrăzneam, totuși, să-mi revendic pe față o astfel de paternitate și filia
Ar fi părut atât de extravagantă, încât ridiculizarea ar fi fost totală.
exista, de altfel, nici cadrul publicistic adecvat sau măcar favorabil
totuși începeam să reacționez, cu tot mai multă energie, în această dire
Am trecut prin momente extrem de dure. Dar nu le regret. Un „p
trebuia plătit pentru astfel de inițiative, pe care le credeam - și atun
mai ales acum - foarte necesare și constructive. După ravagiile și masa
cultural totalitar, care s-a suprapus peste o stare anterioară de evid
subdezvoltare, „cineva" trebuia, totuși, „să înceapă", „să repare", „să umpl
măcar în parte și cu posibilități oricât de modeste un anume „gol". Că „v
literară" nu-și punea nici pe departe, nici atunci și nici azi, de fapt, a
de probleme era un motiv în plus de neaderență și de opinii total nega
despre nivelul cultural dominant în care nu mă regăseam.

O altă constatare pe care am făcut-o destul de repede, pe măsură ce raza vizuală se extindea, era marea transformare a criticii literare europene, în ultimele decenii, în perioada detenției și izolării mele. îmi erau accesibile, în primul rând, o serie de izvoare franceze (dar nu numai), pe care am început „să le studiez" în mod sistematic. La început doar pentru simpla mea reorientare, apoi cu scopul de a ajunge și la o viziune organizată, care ar fi putut să intereseze și pe alții. în felul acesta s-a născut *Introducere în critica literară* (1968), care a cunoscut destul de repede și o versiune în limba maghiară (1969), Am fost chiar uimit când mi s-a spus că în critica maghiară nu există încă o astfel de lucrare. Dar și mai surprins am fost de reacțiile, total negative, pe care le-am produs în țară. Deși titlul nu era decât convențional, foarte curent în multe alte culturi, el a fost interpretat, la noi, în modul cel mai literal și plat posibil. De unde și obiecția fundamentală: n-avem nevoie să fim „introduși". Cine ne „introduce" pe „noi" în critica literară? în ce „calitate"? Un „obscur", un „marginal" etc. etc.

în realitate, cartea nu reprezenta, din punctul meu de vedere, decât realinierea într-o formă introductivă, la un nou regim critic. O sinteză teoretico-metodologică personală, sistematică și nimic mai mult. Și, mai ales, un moment decisiv și radical de ruptură de întreaga tradiție critică românească, în care mă formasem. Și, totuși, „nu realizam" încă violentul contrast dintre nivelul pur empiric al cronicii literare dominante și ansamblul noilor probleme critico-teoretice pe care le aduceam în discuție. N. Manolescu, îmi amintesc, a fost atât de violent, încât G. Ivașcu i-a refuzat cronica, pe care a publicat-o ulterior în *Astra.* Și alții m-au „desființat" cu aceeași voluptate. Pentru prima dată apărea, totuși, în critica română, într-o formă organizată, și o altă perspectivă, o altă metodologie și un alt vocabular critic. Evident, totul trebuie raportat la contextul și momentul istorico-literar respectiv. Ceea ce reducea mult la scară importanța inițiativei mele. Că ea avea și destule imperfecțiuni este indiscutabil. Dar cordonul ombilical fusese tăiat. Și acesta reprezenta pentru mine gestul critic obiectiv cu adevărat important. El rămâne mereu de cea mai mare actualitate.

Ceea ce a urmat a fost mult mai dureros și, în același timp, mult mai semnificativ.

Plin de învățăminte și concluzii. Eram de părerea lui...Confucius - încă o referință cu totul... „extravagantă" - conform căreia prima datorie a unui înțelept, după o perioadă de mari convulsii istorice, este să clarifice sensurile cuvintelor. Este vorba de faimoasa teorie *Cengming.* în cazul culturii și criticii române îmi spuneam - în „naivitatea" mea culturală incurabilă - ce putea fi mai urgent, necesar și util - după toate ravagiile și convulsiile comuniste - decât un „dicționar de idei literare"? Bine clarificate, documentate și organizate? în felul acesta - pentru a mă exprima cât mai expeditiv posibil - s-a născut *Dicționar de idei literare* (voi. I, A-G, 1973). O operă, în felul său unică, în cultura noastră, la un nivel internațional indiscutabil. Ea a necesitat - în treacăt fie spus - un mare volum de muncă și un efort de documentare considerabil, foarte dificil, mai ales în condițiile de atunci. Tot ce a urmat mi-a deschis însă ochii pentru totdeauna. Cultura română nu este nici pe

departe „pregătită" pentru astfel de... extravaganțe. Toate proiectele, inten
și - de ce n-aș spune? - speranțele mele erau date peste cap, cu brutalit
una după alta. Mi s-a administrat încă o drastică lecție... „stoică". Da
nu m-am învățat minte. „Donquijotism" cultural cu adevărat incorigib

Mica poveste a *Dicționarului* merită să fie amintită în câteva cuvi
Ea este, în felul său, revelatoare și instructivă. Mai întâi, aveam să-mi
seama imediat, că lipsea complet până și noțiunea de dicționar de id
termeni literari. Despre sensul, utilitatea și finalitatea sa nu se vo
încă în „critica" noastră literară. Tudor Vianu oferise doar un *Dicționa*
maxime comentat (1962), pe care-1 comandasem încă în perioada Lăț
Un mărunt „deștept" (un oarecare Popescu, devenit ulterior vag publi
își bătea joc de el. Simțeam, încă de pe atunci, antagonismul fundame
între două nivele și mentalități culturale. A intervenit, apoi, o gravă de
nare a intenției și proiectului fundamental, deși el a fost formula
claritate. Propuneam - iluzionându-mă, recunosc - o „nouă" form
critică: de idei literare, concepte și teorii, necesară culturii noastr
stadiul de atunci (în treacăt fie spus, „programul" a rămas actual și
Dar, în realitate, *Dicționarul* a fost perceput și folosit doar ca un instru
de documentare și informație enciclopedică teoretico-literară și nimic
mult... Ceea ce n-a fost câtuși de puțin în intențiile mele. Dar da
intervenit o astfel de percepție înseamnă însă, în mod limpede, că to
de astfel de lucrări de referință are nevoie, în primul rând, cultura rom
Nu de „eseuri" și de gargariseli „ontologice". Numai că eu nu mă mărgi
și nici nu-mi propuneam să devin „documentaristul", „enciclopedistu
„profesorul" de teorie literară al culturii române. Nu-mi revendicam a
de intenții și nu aveam, mai ales, o astfel de „vocație".

Și mai gravă, din punctul meu de vedere, a fost lipsa de eficiență
stimulente pentru noi lucrări, de același tip. *Dicționarul* n-a avut, sub
aspect, nici un efect, nici o influență. Dar absolut nici una. „A ieșit
„mantaua" sa, să spunem, doar o carte, despre „barocul românesc" și
total obscură, dacă nu mă înșel, despre „eseu". Nimic mai mult. Refe
pur documentare. în plus, nici un fel de „recunoaștere" publică. Ea
jucat un rol în popularizarea unor astfel de inițiative. Să obții un ev
succes de public și de critică (peste 70 de recenzii numai în țară, un
record absolut) și peste 10 ecouri (în străinătate) și totuși să nu a
atenția nici unui „for" cultural. Iată o situație tipic românească. Amat
„premii" și „demnități" n-am fost niciodată. Dar această „indiferență
cum nu se poate mai semnificativă pentru sistemul strict personali
relațiilor noastre culturale. întrebat, de pildă, cu oarecare insistență,
Academia Română - care împarte tot felul de premii - nu s-a interesat
o astfel de apariție nu chiar banală, Al.A. Philippide - de altfel binev
a răspuns cu o sinceritate și candoare dezarmante: „Fiindcă nu 1-a p
nimeni". Ceea ce era purul adevăr. Uniunea Scriitorilor „a premiat",
înțeles, o... culegere oarecare de cronici, azi total uitată. Inutil a mai cont

întreg acest complex de împrejurări - nu ascund - mi-a produs o a
decepție și descurajare. Strict culturală, în primul rând. Am continuat, t

mai mult din inerție și tenacitate, să adun materiale pentru volumul II. Păstrez și azi zeci de dosare cu xeroxuri, tăieturi și alte materiale, cutii întregi de fișe cărora nu știu încă ce destinație le voi da. Vor intra, probabil, în donația generală a „Fondului A.M." constituit la BCU Cluj. N-am mai „valorificat", editorial vorbind, decât articolele despre *Modern, Modernism, Modernitate,* sub forma unei mici cărți separate. „Trăiam" doar din „drepturi de autor". Alte venituri nu aveam. Apoi am renunțat definitiv la acest proiect. Un semieșec deci. O sticlă pe jumătate plină sau pe jumătate goală, după cum o privești. Am dat prioritate altor proiecte și inițiative și, în special, publicației *Cahiers roumains d'etudes litteraires,* despre care va mai veni vorba. Trebuie menționat, în sfârșit, și sensul latent ideologic (și chiar polemic) al cărții despre *Modern, Modernism, Modernitate,* într-o perioadă când aceste noțiuni, de circulație internațională, erau asimilate „decadenței" burghezo-capitaliste și influențelor „cosmopolite". Dar nu sunt deloc convins că și această intenție a fost percepută. Cel puțin la nivelul cronicii literare curente, total dezideologizate și constant ostilă sau opacă unor astfel de tendințe. „Mă războiam" mereu cu ea în mod inutil, himeric și dureros.

Experiența cu *Hermeneutica lui Mircea Eliade* (1980) a fost și mai dură. Despre episodul său francez (1981), la timpul potrivit. Fiind prima lucrare românească și franceză despre acest autor, inițiativa mea i-a iritat pe mulți. Antipatia mă urmărește și azi. O serie de elemente (nu toate) au fost discutate în *„Dosarul" Mircea Eliade* (1992), inclus în volumul *Politică și cultură* (1996). Pe scurt, intențiile mele erau următoarele. Toate - afirm cu tărie, foarte bine intenționate - de natură ideologică și culturală: 1. să sparg o blocadă și să recuperez un autor interzis; 2. să reconstitui prima hermeneutică românească și în felul acesta 3. să inițiez, pe cât posibil, o tradiție hermeneutică românească, de la care eu și alții, să ne revendicăm, într-un mod sau altul. Ei bine, toate aceste proiecte legitime, cu excepția punctului 1 (a reintroducerii în circulație a unui autor interzis), au eșuat lamentabil. Și chiar acest prim punct, pozitiv în esență, a fost grav viciat - după cum voi arăta într-un alt capitol - prin manevre securisto-partinice. Cartea mea, a cărei inițiativă îmi aparține în întregime, a fost folosită ca „nadă" și instrument de șantaj împotriva lui Mircea Eliade: de a veni în țară, de a sprijini... candidatura lui N. Ceaușescu la Premiul Nobel etc. etc. Din care cauză, ea a fost când „aprobată", când „interzisă", când obiect de campanie oficială ostilă de presă etc. Rețin, deocamdată, doar câteva aspecte strict personale, cele mai grave din punctul meu de vedere.

Mai întâi, s-a făcut un „gol" total în jurul meu. Mi s-a dat apoi peste „nas", cu „delicatețe", că nu sunt... „istoric al religiilor", ca și cum despre aceasta era vorba. Deosebit de iritați, în forme vătuite, s-au dovedit mai ales discipolii oficiali ai lui M.E.: I.P. Culianu și Sergiu Al.-George. In definitiv, cine i-a împiedecat să publice *primii în România,* o astfel de carte? Eram doar un „intrus", care și-a permis impertinența să intre într-o *chasse gardee.* Alții, la fel de amabili, m-au acuzat că „am marinizat" hermeneutica lui M.E. Ca și cum o operă de interpretare personală n-ar fi fost posibilă și, mai ales, admisibilă. Cu atât mai mult cu cât însuși M.E.

declarase, negru pe alb, că el nu aplicase în lucrările sale decât o herr
neutică „practică". Urmează „acum ca eu sau altul, să sistematizeze acea
hermeneutică" *(Fragments d'un journal,* p. 556). Ceea ce am și făcut. I
am toate motivele să cred că „sistematizarea" mea nu i-a plăcut. A evi
sistematic să se pronunțe despre ea. Inclusiv în corespondența pe care
avut-o cu M.E., publicată ulterior în *Jurnalul literar.*

Cu colegii de generație ai eroului meu „am căzut" încă și mai prost. C. No
mi-a scris, iritat, cerându-mi imperios un exemplar, în special din ed
franceză. Evident, nu i-a plăcut și nici nu putea să-i placă. Nu avea
aceeași orientare, nici formație. N-a găsit ceea ce căuta și a aruncat-
coș. Vreau să spun că a dăruit exemplarul meu primului venit, care
întâmplat să fie și un bun cunoscut și corespondent (Marius Ghica). Lu
este, într-adevăr, mică. In felul acesta a început o relație extrem de ambi
A fost evocată doar în parte, în *Cazul Constantin Noica* (text introdu
acesta în *Politică și cultură),* ce mi-a atras antipatia profundă și tena
„Grupului de la Păltiniș". Dar cea mai grobiană reacție a venit din pa
marelui Petre Țuțea, declarat de unii naivi și gură-cască, „filozof, „sf
„Socrate al României", chiar „geniu" (E.M. Cioran). Va fi fost, poate, un „g
oral". Dar textele sale scrise și tipărite, între care chiar și o modestă, pen
broșură de proastă parafrază despre Mircea Eliade, numai „geniale" nu s

Acest sublim și inegalabil *guru,* care a înălțat cultura română pe vâ
inaccesibile de „spiritualitate" și „ontologie", s-a pronunțat despre car
termeni și mai violenți și chiar vulgari. Dar, ca totdeauna în Români
astfel de împrejurări, de o mare eficacitate polemică, reacția sa a in
repede într-un adevărat folclor negativ, reluat în diferite variante de
mulți detractori. Ultima dată, de măruntul ratat veninos, ieșean de orig
Dan Petrescu („Pe necitite", *Național,* 10-11 octombrie 1998). Unde se p
citi și sublima elucubrație că editura Gallimard a editat textul meu fr
fără să-l... citească. Incredibil! Dar când n-ai dat nimic culturii rom
n-ai publicat nimic, exercitând cel mult doar *Profesiunea de cumnat,* v
lui Radu G. Țeposu (trăind la editura Nemira numai prin copyrightu
I.P. Culianu), îți poți permite orice. Când am vorbit de jungla „vieții liter
nu cunoșteam încă acest episod. M-am convins, o dată mai mult, că an
moderat și că aveam foarte multă dreptate.

Din toate aceste motive regret că am scris *Hermeneutica lui M*
Eliade. M-am dezinteresat de altfel total de soarta sa. De circulația ex
cu atât mai mult. în țară, am refuzat orice reeditare. Să începi entu
și cu cele mai bune intenții, să depui nu puține eforturi, să înghiți tot
de atacuri și umilințe pentru o „cauză" dreaptă și să sfârșești într-o ar
ciune și ingratitudine totală nu este deloc o situație plăcută.

Este greu, extrem de greu, să descriu în mod exact starea mea de
în care am continuat astfel de studii „teoretico-literare". Un amestec c
de tenacitate și senzație de cădere periodică în gol. Un gest de pioni
scump plătit și de totală inutilitate, de blazare și inerție a unor preoc
devenite tot mai mult un fel de „sport în sine". Poate, mai bine spus,
manie intelectuală și simplu *hobby.* Unii beau. Alții se ocupă de feme

„făceam" doar astfel de cărți „bizare". Nici o deosebire de esență. Căci de o recunoaștere reală a intențiilor mele, obiectiv vorbind, nici nu putea fi vorba. O mică speranță „externă", despre care va mai veni vorba, exista și ea. Dar destul de palidă și problematică. Oricum ar fi, ideile din prefața *Dicționarului* au luat forma organizată a *Criticii ideilor literare* (1974). O altă „bizarerie" și o „curiozitate" în plus, care avea totuși logica sa, însă în totală contradicție cu momentul și contextul imediat. Că nu putea fi bine „înțeleasă" era limpede. Ea propunea, în esență, o metodă de filtrare și recuperare selectivă a conceptelor dominante în critica literară străină. S-ar fi dorit deci să fie, într-un fel, un „preambul" și un „act de naștere" al unei noi critici românești, capabilă și de astfel de reacții și sinteze proprii. Ceea ce nu s-a întâmplat, din nefericire, în nici un fel. Și, la drept vorbind, nici nu putea să se întâmple. Mă consolam, cel puțin cu gândul, că dacă nu era realizabilă o critică de idei pur și simplu, ar fi fost posibilă, la limită, cel puțin, o anume critică de idei *literare,* definită în termenii de mai sus. Dar mă înșelam încă odată.

Hermeneutica ideii de literatură (1987) a fost scrisă în condiții și mai dificile. Situația falsă, insolubilă, era totală. Cartea mea, în mod indiscutabil, cu toate imperfecțiunile sale, reprezenta prima și cea mai completă analiză a ideii de *literatură* existentă în orice cultură. Dar nu puteam dovedi, în nici un fel, această realitate strict obiectivă. Și nici măcar exprima o astfel de convingere, fie și cu jumătate de gură. în plus, mă loveam de alte două obstacole. Un întreg capitol (despre autonomia literaturii) a fost eliminat de cenzură. A apărut, totuși, fragmentat și cu titluri improvizate, cu ajutorul lui Mircea Braga, în revista *Transilvania.* A fost reintrodus de abia în versiunea italiană (1994), singura, efectiv, completă. Cel mai mult mă supărau însă condițiile practice, imediate, de redactare. L. era în spital, cu un diagnostic incert, după trei intervenții chirurgicale. Situație dificilă din toate punctele de vedere. Primeam și telefoane alarmiste. Totul s-a terminat, din fericire, cu bine, deși un savant oncolog local (Dr. Ghilezan) îi dădea, foarte superior și convins, doar... 60% șanse de vindecare. îmi aminteam și de cuvintele lui Goethe din prologul la *Faust* (citez din memorie): „Spiritul medicinii este ușor de definit. Până la urmă, doar cum dă Dumnezeu". Dimineața scriam un mic paragraf și după-amiaza, în fiecare zi, timp de două luni, la spital. Iar această scindare și rupere permanentă de nivel și de preocupări se resimțea în mod inevitabil, mai ales în calitatea stilului. *Hermeneutica,* din această cauză, mi se pare și azi, prost scrisă, în sensul de prost, arid, mult prea abstract redactată. Ea nu mi-a „plăcut" nici atunci, iar ulterior cu atât mai puțin. Acum știu cum trebuia să fi fost „scrisă". Dar este prea târziu. Nu mai am nici timpul, nici dispoziția de a o mai reface.

Continuarea firească a fost *Biografia ideii de literatură,* de fapt „istoria" sa. La fel, în mod indiscutabil, prima sinteză de acest gen din lume. în orice caz, peste ce a oferit Rene Wellek și mai ales Robert Escarpit (care a lucrat de altfel cu o echipă de documentariști). Dar, la fel, total blocat de condiția mea iremediabil „minoră" (cultură „mică", fără prestigiu, fără tradiție de acest gen de studii, fără relații etc). Efortul documentării și redactării a

fost enorm, pe punctul de a capota la volumul IV, obosit și dezgustat de a
lupta simultan pe mai multe „fronturi". Deoarece apariția volumulu
după 1989, a coincis și cu o anume activitate, să-i spun „politică", mi
aplicat și „represalii" clujene: am plătit, de pildă, „penalizări" de p
100 000 lei. Pe atunci, o sumă importantă. Dar dificultatea reală era d
ordin, dincolo de oboseala inevitabilă a vârstei: înaintam pe un drum t
nou, necunoscut. în plus, condițiile primitive, artizanale de lucru adese
exasperau. Nu găseam repede cărțile de care aveam nevoie, înghesuite î
singură cameră și pe trei rânduri. Ceea ce mă aducea, nu o dată, la dispe

Trăiam o adevărată obsesie, chin și obligație morală și cultural
același timp. Am reușit totuși, abia în primăvara lui 1998, să închei defi
cu mari eforturi, întreaga lucrare. Mai precis, volumul V, apărut ab
noiembrie 1998. Din rațiuni strict editorial-economice, a fost tăiat în
(nici nu știu încă ce voi face, editorial vorbind, cu volumul VI, complet reda
în felul acesta, aventuroasa mea întreprindere, începând cu *Hermene*
va avea în final șapte volume. Este prima enciclopedie literară compl
culturii române. într-un epilog la volumul VI, încerc să explic motiva
sensul întregului proiect: operă de „început", de „pionierat", de enciclope
românesc, o inițiativă personală eliberată de orice complexe etc. etc. Ope
cel puțin deocamdată, total gratuită.

Pe câți interesează, de fapt, în cultura română, astfel de cărți? O
de oameni, în realitate. N-aș îndrăzni să amintesc decât pe Monica Spir
Gheorghe Crăciun, Marius Ghica, Adrian Dinu Rachieru și Const. M.
Din generația anterioară, Ion Vlad. Fără a-i diminua în nici un fel,
„marginali", destul de obscuri, ca și mine de altfel. Mi s-a spus că la
catedre de teoria literaturii, cartea a devenit totuși un fel de „manua
admitem că într-adevăr așa stau lucrurile. Ceea ce nu înseamnă
există, în continuare, o rupere totală de nivel, stil, sisteme de referi
de preconcepte față de critica literară actuală, curentă. Ion Simuț,
înălțimea unei mari, imense competențe, a decretat, de altfel, că ceea
eu este doar... „critică bibliografică". Apoi, din rațiuni pur sociale, și-a
unele scuze. Dar că el gândește astfel, în continuare, împreună c
colegii săi de profesiune, nu am nici cea mai mică îndoială.

Lipsa de comunicare și dialog este și cauza necesității ce o resi
mereu, în forme tot mai acute, de a mă explica, de a mă face efectiv î
De unde lungi, precise și ineficient-inutile prefețe. Mai ales la o alt
gorie de cărți, așa-zise de Jurnale de călătorie", în special: *Carnete eu*
(1976) și *Prezențe românești și realități europene* (1978). Mi s-a spu
există și unele indicii obiective - că ele au fost destul de „citite". Dar
fost și efectiv asimilate mă îndoiesc profund. Urmăream, mai întâi
mai avidă și abundentă acumulare culturală. Muzee, galerii, bibl
catedrale, localități și clădiri istorice. Acesta era aspectul intelectua
„cunoaștere" al jurnalelor mele, în realitate deloc „confesive". Aveam su
naivitate de „a aduce Europa acasă". Cultivam apoi, dacă se poate
astfel, un stil cât mai „autentic", deci cât mai puțin „literar" posibil. P
notația obiectivă, precisă, înaintea oricărei sensibilități personale. C

cazul „închisorii", mi se părea nefiresc, absurd chiar, să privesc documentul cultural, de prim ordin, doar un simplu pretext pentru punerea în valoare a unui real sau, mai totdeauna, iluzoriu „talent literar". în sfârşit, foarte important pentru mine era, mereu, aspectul ideologic. într-o perioadă de rupere sistematică a legăturilor culturale cu Occidentul, doream să evoc şi să introduc - fie şi în forme indirecte - cât mai multe informaţii culturale şi valori europene. La acest capitol, mai ales, eşec pe toată linia. Călătoriile mele erau invidiate, adesea bârfite, fără nici cea mai mică percepţie a sensului lor superior. Un aspect esenţial, asupra căruia voi reveni, pe larg, în capitolul următor.

Din toate aceste cauze m-am înstrăinat tot mai mult de cărţile mele. Situaţia se va agrava şi mai mult după 1989. M-am dezinteresat destul de repede de soarta lor. Pentru ca, în cele din urmă, ele să-mi devină aproape complet indiferente. Mai mult decât atât: nu-mi mai plac şi, repet, nu le mai „iubesc". M-au jignit şi m-au lovit în cele mai bune intenţii. Cu sau fără voia lor, rezultatul este şi rămâne acelaşi. Mi se par, de altfel, şi prost scrise şi prost imprimate, pline de erori de tipar. Motiv pentru care nu le-am mai recitit niciodată. Pare straniu, bizar, anormal, nefiresc. Şi, totuşi, este curatul adevăr. Nu mint câtuşi de puţin. în jurul lor s-au adunat prea multe aşteptări neîmplinite şi amintiri neplăcute. Un act de bucurie s-a transformat cu regularitate în decepţii şi amărăciuni. Până acolo că, dacă mai redeschideam, uneori - foarte rar de altfel -, un volum sau altul, o făceam numai pentru a verifica un mic detaliu şi, mai ales, cu scopul de a-mi reactualiza o referinţă bibliografică sau alta. Este, de fapt, şi cauza pentru care încerc aproape o repulsie de a redeschide şi reciti anume pagini şi ale acestei *Vieţi,* în prima sa versiune abandonată definitiv.

Din aceleaşi motive neplăcute, m-am dezinteresat total şi de refacerea şi reeditarea lucrărilor mele. Corectarea şpalturilor mi-a produs totdeauna o imensă plictiseală şi oboseală. Din care cauză au rămas totdeauna numeroase greşeli de tipar, unele foarte supărătoare. Când a venit o astfel de propunere, total surprinzătoare, pentru *¡Ole! Espaha,* ea nu m-a interesat decât pentru posibilitatea postfeţei explicative. Aveam acum alte preocupări, alte proiecte de realizat. Mi se păreau mult mai importante şi mai urgente. „Omlete încălzite?" „Ceai fiert a doua oară?" în nici un caz ! Pagini întoarse, definitiv întoarse şi nu mai priveam în urmă. Nici cu „mânie", nici fără „mânie". Doar cu o totală indiferenţă şi, uneori, cu resentimente. Iar dacă se poate vorbi, totuşi, cu bunăvoinţă şi de o anume „satisfacţie", este că aceste cărţi (de tiraj mic şi unele foarte specializate), în ciuda tuturor aşteptărilor, s-au vândut. N-am - cel puţin - „cărţi în stoc". Ceea ce, poate, înseamnă „ceva". în unele cazuri, câteva versiuni şi ediţii străine mi-au dat chiar o anume satisfacţie. Dar cu destule lumini şi mai ales umbre, despre care va fi vorba într-un capitol următor.

De fapt o „reparaţie" reală tardivă, chiar foarte tardivă, a venit abia după 1989, când am putut să-mi recapăt, în sfârşit, adevărata identitate: cea ideologică. Este şi explicaţia pentru care singurele cărţi româneşti de care-mi amintesc, efectiv, cu o anume plăcere, sunt doar ultimele apariţii.

Cele publicate, în primul rând, la Polirom: *Pentru Europa* (1995) *şi I*
şi cultură (1996). Nu pot omite nici *Evadări în lumea liberă* (Inst
european, 1993) şi nici antologia craioveană de la Aius: *Revenirea în I*
Idei şi controverse româneşti, 1990-1995, prima de acest tip apărută I
Ele au atras atenţia într-o anume măsură. Se poate vorbi, uneori, c
de un anume „succes". Dar lipsa de tradiţie ideologică reală a împi
dezbateri ample şi, mai ales, în adâncime, de care aveau nevoie acest
O pasiune şi o competenţă pentru astfel de discuţii încă nu există. Cee
observă şi cu ochiul liber. în plus, recepţia a continuat să fie în m
dominant marginală, situaţie tradiţională în cazul meu. Deci, neinf
total ineficientă.

Uneori s-au produs şi incidente nedorite. Al. Duţu mi-a trimis, in
un protest şi o tăietură, acuzându-mă că l-am omis din antologie.
pentru care, într-o pseudoantologie concurentă recentă, *Histoire de l*
et des mentalites politiques europeennes (1997), unde se autocitează
de ori, să omită sistematic *toate* contribuţiile mele, mult anterioa
nota, în treacăt, că primul meu articol „proeuropean", datează încă d
mai bine de trei decenii: „Iluminiştii români şi «afacerile Europei»"
II, 24 septembrie 1964). Dar despre valoarea exactă, obiectivă a „re
mele nu se va putea vorbi decât după realizarea bibliografiei ini
cadrul BCU Cluj, de Florina Ilis. Fiecare carte are dosarul său cu
referinţe. O imagine de sinteză este deci şi prematură şi de fa
imposibilă. Aş risca, totuşi, o previziune: negare sau ignorare „ce
recepţie difuză, destul de largă, într-o zonă „marginală", „periferică".
de reale proporţii. Un public cititor „anonim" a existat, fără nici o î

Ceea ce mă dezamăgea cel mai mult era însă lipsa de interes
istoria ideilor româneşti. Aveam să observ aceeaşi gravă lacună şi cu
comemorării revoluţiei de la 1848, în primul rând. în general, lipsa s
istorice ale ideologiei liberale româneşti. în plus, încă nu se realiza
atât de necesară, între sistemul referinţelor străine, strict necesare,
mentale şi mult-puţinele echivalenţe româneşti. Fără această sinte
poate realiza nici o dezvoltare ideologică organică. Continuam vocaţia
tradiţional-epigonică, minoră, transferată doar în domeniul „politol
a comentariului politic. Voi mai reveni asupra acestei teme. Mai bi
grave carenţe.

Din toate aceste cauze, singura carte care-mi dă o anume sa
rămâne doar această *Viaţă.* Dar soarta sa este inevitabil incertă şi
mine cel puţin, total incontrolabilă. Pentru a nu mai reţine mare
morală şi, adesea, chiar suferinţa pe care mi-o produce rememorare
întâmplări personale neplăcute şi penibile. Nu o dată am fost chiar pe
de a renunţa, de a abandona o „autoflagelare" continuă. *Pour qui et po*
N-am un răspuns definitiv nici la această întrebare. Uneori îmi
lamentabila situaţie a culturii şi populaţiei actuale, numită cu bu
„poporul român", nici nu prea merită acest „sacrificiu". Vreau să spun
de continuă mortificare memorialistică, de lungă durată şi de pr

13

In străinătate

Un capitol extrem de important al existenței mele a fost experiența - decisivă pe toate planurile - a străinătății. Am dorit, cu insistență, încă din adolescență, să studiez în străinătate. Apoi au intervenit toate obstacolele epocii: dictatură, izolare, închisoare, deportare, mari dificultăți de a reveni în actualitatea culturală și publicistică. Toate aceste constrângeri mi-au produs o stare de spirit cu totul specială. O revoltă resemnată, dar și unele vagi speranțe se amestecau cu diferite stratageme, care - la început - eșuau cu regularitate. Eram însă tenace. începusem să învăț noua „tactică" a „plecărilor". După 1964, cum am amintit, intervenise și o oarecare „destindere", în plus, „activismul" meu politic - din motivele evocate anterior pe larg - încetase. în contextul „securist" al epocii, precizarea este capitală. Eram sau deveneam tot mai puțin „suspect". Ceea ce nu înseamnă că „plecările" în străinătate se dovedeau mai ușoare.

O serie de factori începeau totuși să mă favorizeze. Obținusem... două premii, al Academiei și al Uniunii Scriitorilor. Publicasem trei cărți. Aveam și o anume activitate în presa literară. Ceea ce era un „semnal" vizibil că „mă integrasem", cel puțin în acest mod, în noua viață socială și culturală. Factorul decisiv avea să fie însă altul: în 1968, am fost „reabilitat" din oficiu, împreună cu alți patru scriitori: Ion Caraion, Vladimir Streinu, Virgil Carianopol și Ștefan Augustin Doinaș. Dintre aceștia trăiește doar ultimul. Cred că un rol important în această acțiune (o adevărată farsă judiciară, de fapt) a jucat, mai ales Mircea Borcilă, pe atunci factor influent la Regionala de partid Cluj. îi rămân recunoscător, cu atât mai mult că nu mi s-au impus nici un fel de „obligații". Dar el stima, într-un fel, activitatea mea și aplica în felul său, politica, tot mai larg răspândită, a „recuperărilor". Nume ilustre, importante, intrau în această categorie, profund echivocă de altfel. Tudor Arghezi și Lucian Blaga sunt personalitățile cele mai notorii. Dar ele erau departe de a fi singure.

Oricum ar fi, fără această „reabilitare", care-mi reda „drepturile civile" (suspendate prin condamnare și deportare), „Occidentul" ar fi rămas inaccesibil. Reușisem totuși, datorită unor legături locale să călătoresc prin ONT, de două ori, în zona socialistă, în Ungaria, Cehoslovacia și Polonia, chiar înaintea vizitei generalului De Gaulle. De unde o mare abundență de cărți franceze

în librării. Atunci am făcut și primele achiziții importante, în ediții ieft
de *poche*. Am mai încercat și în alte direcții, dar am fost refuzat. Oric
gheața începea să se spargă. Iar strict „politic" vorbind, fusesem mult p
jignit în intențiile mele cele mai bune și profunde. întreg acest trecut conti
totuși să mă apese, să nu-mi dea pace. Doresc deci să rezum și să defi
o stare de spirit foarte specială, pe care nici „n-o scuz", nici „n-o idealiz
Eram pus în fața unor situații cu totul noi, pe care încerc să le analize
să le formulez cu toată răceala și claritatea posibile. Nu este deloc u

Occidentul, pe atunci, reprezenta un adevărat mit. Fascinant și inacces
privilegiu și metodă de corupție pe scara cea mai largă. încerc să sintet
ce a reprezentat, pentru mine, plecarea în Europa: descoperirea și cunoa
rea, în forme tot mai organizate, a culturii apusene. O experiență extre
fecundă și dificilă în același timp. Foarte scump plătită, prin tot felu
procese de conștiință și autoculpabilizări, în primul rând, dar și plină de r
beneficii culturale. Dacă am devenit ceea ce sunt - mult, puțin cât repre
în cultura română -, acest fapt se datorează foarte mult și acestui con
direct, la sursă - devenit treptat tot mai intens și metodic - cu „izvoarele
toate sensurile) ale culturii apusene. O experiență, repet, capitală, unică
lipsită, mai ales la început, de multe naivități și iluzionări idealizante.
plină de importante rezultate și de imense satisfacții intelectuale, care în
ceau cu mult, în ochii mei, orice alte dezavantaje. Și ele nu erau pu

Voi aminti, pe parcurs, o serie întreagă de revelații brutale, de ambigu
dureroase, de așteptări frustrate. Totuși, după închisoare și deport
„plecarea" în Occident a constituit al doilea eveniment capital, decisi
vieții mele. Epoca rămânea nu mai puțin sinistră, dar alte perspective
atunci, de „evadare" nu existau. Și revin mereu asupra acestui punct esen
Oricât de „culpabilă" ar fi fost - în primul rând în fața conștiinței noa
categoria din care făceam parte - de o mie, de o sută de mii de ori era
vinovat, în primul rând, sistemul comunist în ansamblul său. El este c
și izvorul „răului" represiv, totalitar și torționar al conștiințelor. Pe t
planurile. Revin cu toată energia asupra acestei situații, deoarece ea
cheia tuturor comportamentelor epocii. în ce mă privește, am căuta
obțin cât mai mult, profitând de o serie întreagă de împrejurări, lăsân
același timp cât mai puțin „lest". Voiam să rămân eu însumi, să-mi pă
libertatea de spirit și, pe cât posibil, de mișcări și de acțiune. Să progr
să construiesc ceva, în condiții odioase. Operație dintre cele mai difi

Refuzam, în două cuvinte, în mod categoric și definitiv, atât sinucid
culturală, dar și renegarea trecutului. Și un instinct obscur îmi spun
trebuie încercate orice soluții pentru a salva tot ce se mai putea salv
condițiile disperate ale epocii. Recunosc: fără glorie. Dar, după cum
vedea, cu unele rezultate pozitive. Totul depinde, în evaluarea ac
situații, de punctul de vedere și de plecare. Radicalismul total ar fi înse
moartea culturală. Dar ce este mai important? O intransigență abs
sau rezultate pozitive evidente, obținute fie și prin unele „adaptăr
„concesii"? O problemă capitală, de principiu. Pun aceste ghilimele n
pudoare și cu atât mai puțin din discreția unor fapte inavuabile. P

simplu fiindcă şi pe atunci (şi de fapt şi acum) aceste noţiuni sunt şi rămân, cel puţin pentru mine, profund ambigue, relative şi discutabile. Am trăit timp de decenii sub regimul relativist şi concesiv al ambiguităţilor de tot felul. „Se descurca" fiecare cum putea. Dar de ce unii ar fi mai „vinovaţi" decât alţii? Care plecau în Iowa, cu „pila" lui Gogu Rădulescu să spunem (nume ilustre: Ana Blandiana, Romulus Rusan etc.)? Sau obţineau „paşa-poarte", ca Ovidiu Cotruş, cu sprijinul direct al lui Mircea Maliţa, pe atunci adjunct la Externe? Şi sunt doar două exemple. Iar eu „mă descurcam" singur şi tot cum puteam, dar fără acest tip de „pile". Voi reveni, de altfel, pe larg, într-un întreg capitol, despre „relaţiile" mele cu „regimul". Reţin, deocamdată, doar câteva aspecte, să le spun „obscure", care însă mă avan-tajau în mod hotărâtor. In mod doar aparent neverosimil, aproape incredibil.

Faptul că nu eram, sub nici o formă funcţionar salarizat, al statului comunist, avea - pe lângă avantajele menţionate la timpul său - şi pe acesta: absolut esenţial. Nu mai aveam nevoie, pe plan local, de „aprobările" BO, Regionalei de Partid etc, ci exclusiv de recomandarea Uniunii, care-mi scotea şi „paşaportul de serviciu". Săream, dintr-odată, o serie întreagă de obstacole, baraje şi obstrucţii decisive, care funcţionau, fără excepţie, în toate celelalte cazuri similare. Operaţia era mult, enorm de mult simpli-ficată. Evident, trebuia să fii „agreat" de conducerea Uniunii şi, bineînţeles de Securitate. Voi arăta, la timpul potrivit, cum funcţionau şi aceste meca-nisme. Reţin, deocamdată, această „facilitate", enormă, pe care mulţi o considerau o mare „favoare". De fapt, de ea beneficia - şi într-o măsură mult mai mare decât mine - o întreagă categorie de „scriitori". Să rămân doar la cazul meu, strict „particular". Din nou, un imens dezavantaj se transforma, în mod imprevizibil, într-un enorm şi nesperat avantaj.

Să mai adaug încă o precizare, nu mai puţin esenţială: eram dispus (şi puteam, uneori cu mari eforturi financiare) să plătesc, la modul cel mai propriu, preţul acestor călătorii: bilete, costul întreţinerii etc. Căci Uniunea nu-mi dădea sau nu-mi „schimba" nici un ban. Cred totuşi, că o dată, mi s-au „schimbat"... 10 dolari SUA. Fără a intra în multe amănunte, trebuie să menţionez că ani, decenii chiar, am plătit „la negru" sume, uneori, consi-derabile. De trei, patru ori peste cursul oficial. Preoţi, rude, diferite cunoştinţe străine îmi avansau (sau achitau) în străinătate sumele în devize, pe care le plăteam, adesea, anticipat, în ţară. Fireşte că eram speculat, exploatat la sânge. Dar nu aveam altă soluţie. Plăteam şi... scrâşneam din dinţi. încă un aspect al „carităţii" exilului românesc. O realitate despre care va mai veni vorba. După obţinerea premiului Herder, situaţia mea financiară „externă" s-a ameliorat. Dar metoda a continuat, practic, până în 1989. Toţi banii mei, mulţi-puţini, se „duceau" numai pe „călătorii" şi *cărţi.* Mă aflam, bineînţeles, în plină ilegalitate. Procedeul, pe atunci, era însă curent. Şi nu-mi făceam nici cel mai mic scrupul. O formă, între altele, de „cinism", la care mă obligau constrângerile teroriste ale epocii.

Capital, esenţial, mi se pare însă un cu totul alt aspect: de ordin moral şi psihologic. El n-a fost niciodată bine înţeles, într-atât era de insolit, de total neobişnuit (reflexii în acest sens, obsedante, şi într-un jurnal inedit,

din 1987, reluat în *Evadări în lumea liberă,* pp. 153, 162-163 etc). M
comportam, cu prilejul acestor călătorii, în modul cel mai natural posib
O dezinvoltură, care mă făcea dintr-odată „dubios", „suspect". Simţea
acest lucru, dar nu-mi păsa. Căci îmi spuneam mereu: ce poate fi m
firesc, mai normal, decât să călătoreşti pentru studii, colocvii, congrese
chiar ca simplu turist? Aceasta era, în realitate, starea de spirit a societă
libere, în care m-am format şi a cărei mentalitate o păstram şi o cultiva
în continuare. înainte de război, oricine putea călători oriunde. Şi num
frica patologică a mamei, a făcut să nu beneficiem de biletele gratu
internaţionale, de care tata, înalt funcţionar CFR, beneficia pe atunci.
se părea cu totul firesc „să plec" şi dacă s-ar fi putut, să nu fi cerut „vo
de la nimeni. Mă purtam, în consecinţă, în conştiinţa mea, ca un om lib
de perfectă bună-credinţă, care nu avea nimic de ascuns. Dar trăiam într-
alt tip de societate, ce nu putea asimila, în nici un fel, o astfel de psiholog
să-i spun, foarte eufemistic, „inconformistă".

Intervenea, în acelaşi timp - şi cu toată vigoarea -, ceea ce am nu
„complexul Dinicu Golescu". Am mai scris câte ceva în acest sens şi vo
cât mai concentrat posibil. Acest „complex" echivala cu un adevărat „şo
O traumatizare profundă, aproape incredibilă. El are şi profunde implic
ideologice. Să rămân, deocamdată, doar la aspectele esenţiale, exterioa
Pentru mine, ele erau în număr de trei: 1. o mare admiraţie pentru calita
serviciilor publice occidentale; 2. o admiraţie şi mai mare pentru civiliza
de tip citadin; 3. o mare nostalgie, în sfârşit, pentru civilizaţia „bunur
de consum", într-o perioadă de mari restricţii alimentare în ţară. Să lăs
de o parte orice ipocrizie şi să recunoaştem, cu toţii, că în acea perioa
„Occidentul" însemna, pentru români, în primul rând, un paradis „aliment
de bunuri de larg consum. Voi „ilustra" fiecare dintre aceste trei atitu
printr-un mic exemplu tipic, pentru a mă face cât mai bineînţeles.

Am detestat totdeauna - chiar şi în această perioadă post-comunis
calitatea proastă a serviciilor publice româneşti. O adevărată calamitate: şos
desfundate, trenuri murdare şi neîncălzite, funcţionari publici pe care n
mai caracterizez etc. Iată doar o mică scenă de la Munehen, de la un sim
oficiu poştal, la care mă opream uneori, în drum spre *Staatsbibliothek :* în
dimineaţă, o coadă neobişnuită, de vreo 20 de persoane, la singurul ghi
deschis. Imediat se deschid alte două ghişee, care absorb această aglomera
după care se închid automat la loc. Deci existau pentru fiecare ghişeu func
nari disponibili, cu toate efectele poştale necesare. Această operativitat
promptitudine a serviciului public este inimaginabilă în România pr
postcomunistă. Indiciu evident ai subdezvoltării noastre, probabil definit

Citadin înnăscut, iremediabil, de vocaţie, admiram sincer marele metrop
oraşele, cetăţile occidentale pe care le vizitam. Confesiune, „naivă" sau
o fac din nou cu toată convingerea. Pentru satul de chirpici şi stuf,
mereu de ape, nu am nici cea mai mică aderenţă. România viitoare - c
mă exprim în termeni paşoptişti - va fi citadină sau nu va fi deloc. Nu c
un cuvânt, dar nici unul, din povestea că „veşnicia s-a născut la sat".
amintesc, între multe altele, un gest simbolic: la Veneţia am stat ore într

în Piața San Marco pe treptele cafenelei, apoi pe cheiul din fața vechii *Dogana,* contemplând splendida cetate a lagunelor. Pare un simplu „clişeu". Dar pentru mine nu este deloc un „clişeu". Sorbeam spectacolul unei extraordinare arhitecturi. Eram pur şi simplu fascinat. Mai bine spus, reintegrat mediului meu firesc, pe care-l redescopeream, mai bine mai târziu decât niciodată şi cu enormă aviditate. Aici aş fi dorit să trăiesc (notații în acelaşi sens şi în jurnalul din 1987, *Evadări...,* pp. 176-177). într-o *altfel* de Românie: de mari palate, nu de nenorocite cocioabe de lut. Să elogieze cine vrea „Muzeul satului". Nu l-am vizitat şi nu-l voi vizita niciodată.

Cât priveşte „bunurile de consum" mă declar - fără nici o ipocrizie - partizanul lor convins şi total. Ori de câte ori puteam, cumpăram şi trimiteam acasă pachete. Am făcut-o chiar şi în 1990, când am fost în SUA. In țară, nu exista - sau erau foarte greu de procurat pe atunci - cafea, ness, margarina, şocolată sau alte asemenea „bunătăți". Fireşte că „lingeam vitrinele", cum spun francezii, client fidel al *supermarche-urilor.* Mai mult decât atât: din străinătate aduceam, cu regularitate, şi mici gravuri, stampe, diferite „amintiri", de toate categoriile. Am chiar o adevărată (modestă, dar în nici un caz *kitsch)* „colecție". Din Spania, mai exact din insulele Canare, am adus reproducerea unui glob terestru de epocă. El atrage imediat... atenția vizitatorilor biroului meu. Gratuități şi „superfluități foarte necesare", în felul lor, vorba lui Voltaire. Gestul mi-a intrat în reflex. Din ultimele călătorii, din Grecia, Turcia, Istanbul am adus alte reproduceri de obiecte antice, caligrafii orientale, noi suveniruri, uneori şi de utilitate imediată pe biroul meu. Păstrez pixurile şi creioanele în mici vaze exotice. Beau cafea dintr-o ceaşcă somptuoasă din Corint, cu o linguriță de argint de la... Sf. Sofia. Mă bucur sincer de aceste jucării culturale, pe care, prin aglomerare, nici nu mai ştiu unde să le pun. Viața cotidiană, inclusiv de interior, este făcută şi din astfel de detalii. Iar L. le modifică mereu aranjamentul.

Deoarece voi mai reveni asupra acestor aspecte - pentru mine de o importanță capitală - voi reține, deocamdată, doar sensul esențial al celor două tendințe fundamentale ale călătoriilor mele. Gustul lor era mereu dulce-amar. Orientarea şi programul secret erau, în primul rând, de ordin ideologic. Incomunicabil şi - chiar dacă ar fi fost dezvăluit - el nu putea fi bineînțeles. Decalajul era şi rămânea mult prea mare. Sensul esențial îl exprimă titlul cărții din 1993: *Evadări în lumea liberă.* Dar nu era numai o simplă şi banală „evadare", deşi chiar şi acest gest, în sine, semnifica, în condițiile de atunci, foarte mult. Aveam, de fapt, programul meu „secret": de a aduce, pe cât posibil, „Europa" culturală acasă (de unde obsesia bibliotecilor, muzeelor, castelelor, caselor memoriale etc); de a considera aceste evocări drept forme indirecte de pluralism cultural şi, implicit, de „rezistență" împotriva uniformizării şi socializării ideologice. O formă de apărare a unor valori fundamentale ale lumii libere occidentale. A nu capitula, ci a „salva" tot ce se mai putea „salva", în condiții disperate, dintr-o catastrofă de mari proporții. Evident, toate aceste obiective nu pot fi bine înțelese decât privite dintr-o perspectivă ideologică şi culturală „liberală". însă - cum aveam să mă conving repede - ea reprezenta o adevărată raritate şi nu numai pe

atunci. Mă simțeam, deci, mereu „singur". Tot mai singur. Şi la fe
rămas, de fapt, până azi. Deşi, multe condiții s-au schimbat în mod rad
Dar reflexul solitudinii a rămas. Am rămas pentru tot restul vieț
retractil şi un defensiv permanent. Mediul îmi rămânea - voit sau
indirect sau nu - permanent ostil. De unde o senzație de „arici"
crispare, cel puțin interioară.

îmi dau seama că este foarte greu să mă fac înțeles şi dintr-un alt m
străinătatea, pentru mine, nu reprezenta, în nici un caz, „turism". Era
o formă de studiu, de documentare, de acumulare şi de lucru, adesea
la epuizare, în bibliotecă. N-a fost chiar foarte simplu, deoarece cond
mele materiale (cazare, alimentare etc.) nu erau, nici de departe, d
cele mai comode. Acționam însă mereu cu o adevărată furie, uneori dispe
dar după un plan foarte precis, în vederea realizării lucrărilor în
{Hermeneutica, Dicționarul, Biografia, studiile de comparatistică etc). De
o cantitate considerabilă de xeroxuri, fişe, extrase, strânse la *Bibliot*
Naționale, la *Bayerische Staatsbibliothek* şi în alte biblioteci străine
exagerez câtuşi de puțin. Zeci şi zeci de dosare, destul de bine clas
cărora încă nu ştiu ce soartă le voi rezerva (pentru a nu mai aminti de
zeci de cutii de fişe, multe expediate de pe acum în pivniță) -, sunt măr
acestui efort semiutopic, semiextravagant. în eternă criză de timp şi, un
chiar cu spaima de a nu-l mai putea repeta. Căci nu aveam nici
certitudinea „aprobărilor" şi a revenirii în străinătate. Şi, atunci, proc
ca şi cum stagiul ocazional de documentare (totdeauna de scurtă du
ar fi fost *ultimul.* Ştiu bine că această disperare a acumulării intens
cu orice preț este, de fapt, incomunicabilă. Mă opresc deci aici.

Trei momente, mai bine spus locuri simbolice, au pentru mine o va
şi o semnificație particulară. Primul „şoc european", autentic, masiv
durată, a fost cel elvețian. Despre împrejurările plecării mele la Gene
bursier *Pro Helvetia,* voi da unele amănunte în capitolul următor. Să
deocamdată, doar faptul că experiența elvețiană, a fost extrem de
Plină de mari satisfacții, dar şi de umilințe. De contraste violent
civilizație şi cultură, cu realitățile lamentabile de acasă. De diferenț
nivel, pe toate planurile, şi multe ambiguități dureroase, inevitabile. In
fără nici o pregătire, fără nici o perioadă de adaptare, într-adevăr,
„noua lume". Şi ea nu avea nimic, dar absolut nimic comun, cu soci
comunistă de unde veneam. Din care, de fapt, „evadam". „Mă sa
într-un fel. Dar fără nici o cunoaştere exactă a mediului în care intra
fel de „extraterestru". Sau, mai bine spus, „picat din lună". Totu
absolut totul, mă dezavantaja. Ceea ce-mi producea mari contra
interioare, enervări şi o continuă uzură nervoasă. O situație profund „
de la început până la sfârşit. „Fericit" n-am fost deci la Geneva. Şi
vedea imediat şi din ce motive.

Intervenea, mai întâi, enormul decalaj al vârstei şi nivelului cul
La... 50 de ani, aveam un statut echivoc şi incert de „student", de „
rand". Eram, totuşi - de bine, de rău -, autor de volume, de zeci de
Situație şi nedemonstrabilă şi irelevantă pentru contextul academic unive

genevez. înscrisesem un subiect de teză despre „ideea de modern" (păstrez şi azi zeci de dosare şi cutii de fişe). O preocupare ideologică, de „cultură alternativă" (modernitatea fiind pentru estetica oficială de atunci o noţiune cel puţin suspectă, intransmisibilă şi proscrisă). Trebuia să urmez, în acelaşi timp, cu regularitate o serie de cursuri, să fac şi lucrări de seminar (voi reveni), cot la cot cu diferiţi studenţi oarecare (erau şi câţiva italieni), de un cu totul alt nivel cultural şi orizont de lecturi. Simulam o situaţie, care mă stânjenea şi mă jignea profund. La toate acestea, se adăuga şi provenienţa mea mai mult decât „suspectă". Veneam dintr-o ţară comunistă, din est, cu o presă execrabil de proastă. Ce mai? Un individ dubios, nefrecventabil, cu totul ciudat. Ce căutam eu, un om în vârstă, în acest mediu tineresc, radical deosebit de toate preocupările şi aspiraţiile mele? O studentă poloneză, probabil refugiată politic, m-a şi insultat direct. Aşa credea ea că trebuie să-şi manifeste „rezistenţa anticomunistă". Faţă de mine, totuşi, un fost deţinut politic (voi reveni). N-a fost uşor de suportat o astfel de situaţie.

La fel de „simbolic", plin de implicaţii şi mai profunde, a rămas, pentru mine şi Parisul. Am descoperit şi am învăţat, mai întâi, cum poţi să admiri un oraş splendid şi totuşi să nu-1 iubeşti. Mi-aduc aminte de prima impresie pariziană: priveliştea Pantheonului. A fost extraordinară. „Mă instalasem" la un mic hotel de pe rue Monsieur le Prince, unde stătuse şi L., căci la început, nu aveam alte repere sigure de orientare. Am făcut, în cele câteva vizite pariziene, ulterioare, experienţe decisive, exaltante şi totodată traumatizante. Ca să parafrazez un titlu de Montherlant, *Paris s'eloigne.* Definitiv. Până acolo încât, după ultima vizită din 1988, cu prilejul apariţiei cărţii *Comparatisme et theorie de la litterature,* n-am mai simţit nici o dorinţă şi, mai ales, nici o necesitate interioară de a reveni în capitala Franţei. Câteva experienţe mi-au lăsat urme deosebit de dureroase.

Mai întâi senzaţia, uneori atroce, a izolării, a singurătăţii, de a fi doar un *metec,* rătăcit într-un mediu refractar, adesea ostil, despre care nu păstrez, pe plan strict uman, nici o amintire frumoasă. Pare neverosimil, exagerat sau anormal. Şi totuşi, o astfel de senzaţie a avut-o, la timpul său, şi Macedonski. De distanţă glacială, impenetrabilă, permanentă. Toată săptămâna lucram, de dimineaţa până seara, la *Bibliotheque Naţionale.* Dar duminicile, mai ales, erau foarte greu de suportat. Mă duceam cu destulă regularitate, doar la piaţa filatelică de la *Carre Marigny.* Apoi mă întorceam trist, inutil şi adesea exasperat la *Cite Universitaire,* unde aveam o cameră oarecare. Şi de abia aşteptam să vină ziua de luni, să reîncep să lucrez şi să uit. Legăturile mele pariziene sociale erau cvasinule. Iar cele culturale, extrem de inegale, foarte intermitente şi pline de obstacole greu de trecut. Voi reveni şi asupra lor.

Descopeream tot mai mult şi o altă realitate: între splendida cultură franceză şi omul francez obişnuit, *Vhomme de la rue,* nu există nici o legătură. Absolut nici o relaţie sau condiţionare esenţială. Deşi „amintirile" mele sunt mult mai bogate, notez fugitiv doar câteva aspecte. Am fost uimit să descopăr realitatea şovinismului francez. O enormă, penibilă şi dureroasă surpriză. Iată o scenă: intru într-o farmacie şi cer, cu toată inocenţa şi indiferenţa

unei „comenzi" banale oarecare, aspirină... *Bayer.* Pentru ca farmacistul, fo
agresiv şi obraznic, să mă apostrofeze şi să mă admonesteze de ce nu cun
aspirine... franceze. N-am intuit, la început, sensul acestei interpelări
încercat să-i explic, plin de bună-credinţă, că în ţara mea sunt cunoscute
aspirinele *Bayer.* Apoi, dintr-odată, m-am enervat: „Fiindcă sunteţi şo
nu mai cumpăr nimic". Şi am pus brutal cutia pe tejghea şi am plecat fu

îmi dădeam tot mai bine seama că „prietenia franco-română" şi „franco
noastră sunt exemple tipice de false relaţii. Ele s-au născut şi au
întreţinute într-un anumit context politic, între timp tot mai perimat,
desuet. îmi mai aminteam că vărul meu Laurenţiu Pilat, care a stu
medicina la Paris, îmi spusese, cu ani în urmă, că el a observat, nu o c
anunţuri de tipul: *Chambre ă louer saufpour Ies Roumains.* Proasta noa
reputaţie pariziană este deci veche şi Gh. Tătărăscu, în perioada când a
ambasador în Franţa, începuse să ia unele măsuri împotriva unor aventur
să le retragă paşapoartele, să nu le mai prelungească vizele etc. Dar t
acestea rămâneau paleative. O pătură subţire aristocratico-burgheză, pe
franţuzită, asimilată, colonizată spiritual şi o serie de eroi dubioşi, cu n
româneşti (Ionesco, Popesco), din unele romane franceze *(fils d'un sen*
roumain). Cam aceasta era imaginea noastră reală. Stereotipul unei
„francofone", care a exportat într-adevăr valori. Dar imediat asimi
francizate. Iar originea lor românească rămânea un simplu şi banal de
biografic. Adesea uitat sau ignorat. *Brancusi ne ă Tg. Jiu.* Dar în ce... t

Despre mediocritatea şi avariţia franceză pe care a observat
E. Lovinescu în *Memorii* (în capitolul despre E. Faguet), am iarăşi, cele
proaste impresii. Filozofia curentă a francezului, a parizianului cel p
este de o lamentabilă „calitate" şi monotonie: *metro, boulot, bistrot,*
Sunt parizieni care n-au ieşit toată viaţa din cartierul lor. Am citat di
poezie a unui mic poet francez, Pierre Bearn, care ţinea şi o librăr
Cartierul Latin. Avea o anume legătură cu România. Se născuse la Bucu
şi chiar pe Calea Victoriei, fiul unui bucătar francez al... regelui Ferdin
Eram „clientul" său, atras şi de promisiunea unei reduceri de 10%. Până
mi-am dat seama că umfla preţurile pentru ca, prin aplicarea pseudoredu
să se ajungă, de fapt, la preţul iniţial. Un truc ieftin, care m-a dezgu

Mă urmăreşte, mai des, o altă scenă, surprinsă fugitiv, în faţa unui
hotel: atitudinea servilă, aproape slugarnică, încovoiată, a unui şofer de
în faţa unui cuplu american, cu aspect de... gangsteri. Americanul i-a î
o bancnotă cu un aer de dispreţ şi de zdrobitoare superioritate. în sch
o dată sau de două ori, un alt şofer de taxi a fost cu mine de o rară obrăz
Mă vedea străin, poate că eram şi obosit, distrat, imprecis. Oricum ar fi,
francez nu este, nici pe departe, un model de umanitate. Observam ra
tatea maniacală a micilor sume a negustorilor filatelici, cărora „ciup
le intrase în sânge. Despre „intelectuali", în capitolul următor. Mi-
aminte, prin contrast, de umilinţa, săracă, sordidă, deşi umană şi de
în felul său, a unor negri (probabil senegalezi) în port la Bordeaux, de l
am cumpărat, aproape pe nimic, câteva măşti africane şi o mică sta
„Mă târguiam" şi unul dintre ei mi-a reproşat, pe tonul unei conf

sincere, aproape disperate: „Dv. nu ştiţi cât de greu se lucrează abanosul". Şi, dintr-odată, mi-a fost ruşine de „negocierea" mea balcanică, orientală.

Faţă de contrarietăţile şi dificultăţile stagiilor pariziene (asupra cărora nu doresc să insist), Munchenul a reprezentat totdeauna o oază de linişte, confort şi facilităţi de documentare net superioare. Pot spune chiar că Munchenul m-a vindecat, în bună parte, de obsesia Parisului. Acesta rămâne, bineînţeles, cu gloria şi meritele sale. Dar, pentru mine cel puţin, exclusiv culturale şi artistice. Viaţa cotidiană pariziană nu mi-a dat satisfacţii. Dimpotrivă. Plăcerile mele miincheneze încep cu *Stabi.* Ea prezenta, din punctul meu de vedere, două avantaje considerabile. Formalităţile, mai întâi, erau reduse la maximum. Apoi, biblioteca de stat bavareză era net superioară bibliotecii naţionale franceze, în special, în domeniul noutăţilor critice anglo-saxone, italiene, spaniole etc. In plus, la Paris, era şi foarte greu de urmărit progresele cercetărilor literare germane. Singura bibliotecă franceză modernă, oarecum dotată cu unele „noutăţi", rămânea doar cea de la *Centre Pompidou,* organizată după model american, cu acces liber la raft. In rest, B.N., un depozit enorm de cărţi, într-adevăr extrem de valoros, dar şi destul de greu accesibil prin birocraţie, serviciu încet şi defectuos, cu greve sindicale repetate. Bibliotecarele păreau, nu odată, excedate, obosite, adesea nepoliticoase. Mai ales cu noi, „străinii".

Uneori, abia aşteptam să mă „refugiez" la Miinchen, unde aveam prieteni încă din copilărie, pe Mircea Carp, care va reveni în memoria mea. Relaţiile cu redactorii de la *Europa Liberă* şi cu alţi oameni de cultură români (de exemplu George Ciorănescu) erau şi ele bune. Cu... filatelişti de bună calitate (Dr. L.N. Cristea), la fel. Chiar şi cu universitari germani (Roger Bauer, de pildă) legăturile erau mai cordiale decât la Paris. Şi, apoi, contau enorm şi condiţiile de viaţă, net superioare, confortul de la Frau Glass, de pe Ainmillerstr. 30. Liniştea, comoditatea, ordinea şi abundenţa germană, cu sau fără „complexul Dinicu Golescu", îmi dădeau reale satisfacţii. Pentru a nu mai aminti de spiritul de organizare şi eficienţă, care au constituit totdeauna pentru mine mari nostalgii occidentale. Despre impresiile mele germane am scris pe larg în cărţile de călătorie şi n-are sens să revin. Ambianţa era (sau mi se părea?, mă iluzionam?), mai apropiată, mai familiară. Vizitam sau revedeam muzee cunoscute. Unele decoruri le „văzusem" şi în filme. Plimbându-mă pe stradă făceam şi mici „descoperiri" care mă amuzau. De pildă, placa memorială de la locuinţa lui Hans Carossa, autor de Jurnale româneşti", din primul război mondial *(Tagebuch im Kriege).* Şi, dintr-odată, acest mediu îmi devenea parcă mai apropiat. La Paris, nimeni dintre oficialităţile culturale nu s-a preocupat vreodată să pună o cât de modestă inscripţie pe nici una dintre locuinţele lui Macedonski. Şi ele au fost destul de multe.

Toate acestea sunt adevărate, riguros adevărate. După cum, la fel de adevărate, erau şi marile satisfacţii culturale pe care mi le dădeau aceste călătorii. Studiile - raţiunea lor esenţială - progresau. Unele realizări deveneau tot mai vizibile. Cunoştinţele se acumulau şi se organizau tot mai sistematic. Şi, cu toate acestea, eram mereu stăpânit, chiar dacă numai în

surdină, de o anume *mauvaise conscience.* Uneori, o alungam prin dife
contraargumente, care au - din punctul meu de vedere - valabilitatea
Dar ea revenea, imprevizibilă, obsedantă şi tenace, sub alte forme, pro
de multe contrarietăţi şi, uneori, chiar de conflicte latente sau decla

Un fel de a spune că în străinătate, din această cauză, nu m-am si
niciodată integral „bine". Treceam uneori chiar prin stări acute de ad
sitate, criză şi mortificare morală. Mă surprindeam vulnerabil şi succept
neadaptat în nici o parte, nici „aici", nici „acolo", plin de regrete şi remu
Stări de o clipă, fulgurante, alungate în conştiinţa mea de evidenţa
realizări greu de negat, indiscutabil pozitive. îmi invocam mereu ace
scuză şi justificare. Dar complexele şi procesele de conştiinţă contin
Reveneau sub alte forme. Şi simţeam că ele făceau tot mai mult parte
mine însumi, din însăşi fiinţa mea. Formau, într-un fel, însuşi conţin
ritualul, raţiunea şi motivarea esenţială a acestor călătorii, inevitabil vi
alterate, compromise, din nefericire, chiar în esenţa lor. Trăiam din pl
treceam prin întreaga gamă a ambiguităţii de care am mai amintit. Nu
o stare de spirit foarte uşor de suportat şi mai ales de descris.

Trebuia, mai întâi, să-mi asum întreaga contradicţie dintre „no
litatea" străinătăţii şi „normalitatea" din ţară. Mai bine spus, a regim
politic din care evadam. Aveam sentimentul (am mai spus-o) că mă co
tam „normal". Călătoream „normal", în plină, agresivă, intolerantă „an
litate". Ceea ce era perfect firesc, legitim şi foarte bine justificat p
mine devenea dintr-odată dubios, suspect, compromiţător pentru alţi
nu o dată, extrem de periculos. Normalitatea europeană se lovea de ano
litatea comunistă. Şi invers. Ştiu bine: doar cei ce au trăit sub un
de regim pot înţelege, cu adevărat şi în toate nuanţele, şocul dintre a
două realităţi şi mentalităţi radical incompatibile. Impenetrabile şi inc
nicabile. O „schizofrenie" teribilă.

Sentimentul obsedant de a cădea mereu între două lumi, în gol, în
contratimp istoric şi ideologic este, de asemenea, greu de descris şi
ales, de transmis. Un motiv de permanentă frustrare şi nelinişte. De ag
mută şi fără soluţie. Controalele de la frontieră şi, uneori, confiscăr
publicaţii străine se suprapuneau peste conştiinţa efortului cultural in
intransmisibil şi inasimilabil. Mentalitatea literară curentă - nu nea
„oficială" - avea o cu totul altă orientare. Alte preocupări, valori şi ie
erau dominante. Pot spune şi eu, ca să parodiez pe Pascal, „adevăr d
de Curtici, eroare dincoace". Mai tot ce „făceam" era tolerat abia la l
Şi, mai ales, lipsit de orice recepţie reală. Asupra acestui punct
făceam nici cea mai mică iluzie. Sentimentul inutilităţii mă invada a
O senzaţie cel puţin inconfortabilă, de „a vorbi în pustiu", cum se s
Alteori îmi ziceam că şi gratuitatea are sensul său. Dar eu nu p
modifica, în nici un fel, ideologia culturală a regimului. Nu depind
mine. Şi... Epictet avea grijă să-mi amintească din nou şi acest
adevăr. Şi să mă consoleze...

Existau, de altfel, şi alte foarte bune motive. Resimţeam, în perma
aceste „plecări", ca pe o reală şi uneori chiar gravă „culpabilizare". înt

ambianță a epocii o făcea, de altfel, inevitabilă. Suspiciunea - obiectiv vorbind perfect legitimă, în condițiile statului polițist de atunci - era generală. Totul era echivoc, suspect, de o murdară ambiguitate. „Cine i-a dat voie?" „De ce pleacă?" Evident, invidia, concurența, antipatia personală se puteau camufla foarte ușor în vigilență pretins etică. Nimeni nu lua însă în considerație împrejurările și cauzele strict obiective ale acestor „plecări". Am făcut parte, între 1973 și 1985, din comitetul internațional de redactare a lucrării colective *Histoire comparee des litteratures de langues europeennes,* unde am lăsat urme precise, scrise și destul de consistente. Totul sub egida *AILC,* la care era afiliat și „Comitetul [chiar dacă fantomatic] național de literatură comparată". Mai ales în perioada *Cahiers roumains d'etudes litteraires* (redactate personal între 1973-1989), când mi-am făcut numeroase relații. în două rânduri am fost bursier *DAAD.* De bursa *Pro Helvetia* am amintit. Dar am mai avut și o altă bursă franceză. Premiul *Herder* oferea și el o justificare. Și cărțile publicate în străinătate permiteau - și chiar „obligau" într-un fel, din motive de „imagine" - la astfel de „escapade" occidentale. Pot invoca și alte motive, la fel de legitime, la fel de culturale (congrese, colocvii etc). Mă opresc însă aici, deoarece nu văd de ce m-aș justifica mereu și până în pânzele albe.

Ceea ce mă irita și mă jignea, mai ales, era dubla măsură cu care eram judecat, bârfit, suspectat etc. în definitiv, și alți foști deținuți politici călătoreau: Ovidiu Cotruș (de nu știu câte ori). Dar și Al. Zub a fost bursier *Humboldt.* Sergiu Al-George a ajuns chiar și în... India. Dar N. Balotă, cu întreaga familie, când toți lectorii plecau singuri? Fiul său, la vârsta serviciului militar, nu s-a întors în țară și... nu s-a întâmplat nimic. Și nimeni nu s-a scandalizat. Și pe bună dreptate. Ca și în cazul G. Liiceanu și Andrei Pleșu, și ei bursieri *Humboldt,* cu stagii în Germania mult mai lungi decât ale mele. N. Manolescu a fost în Franța, înainte de 1989, cel puțin tot de atâtea ori cât mine. Iar în SUA a fost de două ori, chiar înaintea mea. Ceea ce nu 1-a împiedecat să mă atace violent și insultător, după 1989, tocmai din acest motiv. Mi-a fost foarte ușor să demonstrez (în *Dreptatea)* că, în două împrejurări, el a fost în străinătate, în perioada incriminată, chiar... împreună cu mine. Aș putea continua mult și bine acest pomelnic (a făcut, de pildă, cineva lista *completă* a bursierilor de la Iowa?). Un „detaliu" esențial, căruia nimeni nu-i dădea totuși nici o atenție. De fapt, el este și rămâne, din punctul meu de vedere, total irelevant, din două motive esențiale.

Oricâte exemple, precedente și cazuri similare aș invoca, n-am răspuns încă la întrebarea-cheie: de ce, totuși, Securitatea „ne" dădea și „îmi" dădea vize? Voi explica pe larg, într-un capitol următor, „Relațiile cu regimul". Respectiv, întregul ansamblu de cauze, mecanisme și relații care făceau posibile și uneori - oricât de paradoxal ar apărea - chiar „obligatorii" astfel de plecări. De n-ar fi (ca să anticip) decât „afacerea Mircea Eliade". Ceea ce mă durea efectiv (sufletul uman are și astfel de slăbiciuni) era însă altceva.

Evident că acuzația de... „agent de influență" nu-mi putea fi indiferentă. Dar mult mai grav, cultural și ideologic vorbind, mi se părea faptul că nimeni nu percepea efortul meu de a „importa" cât mai multe valori europene,

într-o perioadă de blocadă și cenzură totală. De a sparge, fie și prin „c
de călătorie", pe care, într-un fel, trebuia chiar și să le public. Deoare
reamintesc și acest handicap enorm - eram, în acea perioadă, doar un li
profesionist integral. „Trăiam" exclusiv din drepturi de autor și „trebuia
public. Nu se reținea, din nefericire, nici spiritul liberal și de perf
normalitate al acestor cărți, atât de evident inconformiste, cu multe „șopâ
și manifest „proeuropene". Nu interesa însă deloc acest aspect. Astfe
preocupări, scriitorii noștri nu aveau câtuși de puțin. Și, din nou, treb
să mă refer la *Jungla „vieții literare".* Capitol ce nu epuizează nici
departe întregul său „conținut" (eufemism pentru „venin").

Atunci mi-am dat seama, pe propria piele, cât de total dezideologizaț
mai bine spus, comunizați, ceaușizați erau cei mai mulți dintre „colegii" r
Ce era pentru mine, repet, perfect „normal", pentru ei era total „anorm
Mulți, de fapt, călătoreau, ca și mine. *Cartea albă a Securității* d
numărul, aproape incredibil, de 800. Dar foarte discret. Și, mai ales
publicau cărți de călătorie, care să-i facă dintr-odată... „suspecți". Psih
era pe atunci atât de curentă, încât cei mai mulți nu-și anunțau pleca
decât telefonic, din... aeroport. Iar alții, iremediabil fricoși, complexa
„condiționați" total de regim, îmi mărturiseau (precum Vasile Nicole
între alții) că nu le vine să creadă că au plecat, nici măcar îmbarca
avion, în plin zbor spre Occident. Acesta era „prețul" pe care-1 plăte
într-o formă sau alta, cu toții. Iată de ce mă dispensez total și de pe a
de judecățile postume, răuvoitoare, rigorist-moralizante sau incompete

Pot răspunde, în sfârșit, în mod direct, și la întrebarea (care nu mă p
nează deloc, ce mi-a fost pusă adesea și înainte, și după 1989): de ce r
„rămas" în străinătate? A fost un gând pe care l-am avut nu o dată. în 1
la Miinchen, eram chiar pe punctul de a face acest pas. Un jurnal, încă in
din acea perioadă reține și această agitație interioară. Mă opreau, to
câteva obstacole esențiale. Le notez cât mai succint posibil, deoarece
repugnă orice eroizare. Mai întâi, atitudinea ostilă sau decepționantă a exil
O voi evoca într-un capitol următor. Apoi, situația specială a unui c
străin, român în speță, care ajunsese la unele soluții proprii. Iar acestea
se sincronizau, nu se articulau - câtuși de puțin - cu orientările și canoa
universităților occidentale, la poarta cărora ar fi trebuit să bat. Nu m
putut „adapta", în primul rând, tendințelor teoretico-literare domina

Dar nici celor ideologice, deoarece, pe atunci - și situația nu s-a schi
decât prea puțin - universitatea și, în general, mediile literare occide
erau și au rămas stângiste, procomuniste. în sfârșit - și aș dori ca măr
sirea mea să sune cât mai puțin emfatic posibil -, sufletul meu „pașoj
nu-mi dădea voie. Ceea ce doream eu, în esență, era „să aduc Eu
acasă", s-o transform într-o „realitate locală". Să fac „ceva" de nivel „euro
pentru cultura română. Respectiv, pentru studiile teoretico-literare
țară, manifestările pur ideologice fiindu-mi, pe atunci, interzise. Voi da
detalii în capitolul despre *Cărți și publicații străine.* Naivitate cump
Iluzie benefică? Nu mă pot decide pentru un răspuns sau o soluție de
tivă, într-un sens sau altul. O mărturisire care mă „inhibă".

14

Relaţiile externe

Progresele culturale, enorme, sub emblema eternului şi inevitabilului xerox - adevărat simbol al legăturilor intelectuale fragmentare, ocazionale, blocate sau interzise - nu definesc, nici pe departe, toate experienţele mele externe. Ele au cunoscut şi alte aspecte, extrem de rare la criticii şi istoricii literari români. Nu este, nu poate fi vorba, de nici o infatuare. Dacă istoricii şi filologii din generaţia anterioară aveau, din plin, sensul relaţiilor ştiinţifice internaţionale (două exemple, aproape la întâmplare: N. Iorga şi Al. Rosetti), nu acelaşi lucru se poate spune şi despre „pseudomaeştrii" mei: E. Lovinescu şi G. Călinescu. Aceştia nu aveau nici noţiunea, nici conştiinţa utilităţii relaţiilor critice şi istorico-literare străine. Argumentele lor „absolutiste", fără îndoială, nu erau lipsite de valoare. Dar total anacronice. în afara realităţilor şi necesităţilor legăturilor literare internaţionale. într-o „Europă literară" contemporană, în plină expansiune, cu tot mai mare prestigiu şi influenţă. Această conştiinţă le lipsea cu desăvârşire. Au rămas, deci, practic, doar doi „iluştri necunoscuţi". Şi odată cu ei şi critica literară română. Ea însă merită, orice s-ar spune, un alt tratament, o minimă circulaţie şi recunoaştere internaţională.

Departe de mine (insist asupra acestei atitudini) de a sublinia şi a pune exagerat în valoare iniţiativele şi incipientele mele relaţii externe. Dar aparţineam unui alt moment istoric. Aveam o altă mentalitate ideologică şi culturală. Acţionam în alte condiţii şi sub presiunea unor cu totul alte motivări şi cauze. Momentul, într-un sens, era de altfel emblematic. De abia acum critica şi istoria literară românească - din ţară - începeau cu mari dificultăţi (să nu uităm niciodată acest obstacol esenţial) să fie „exportate" într-o oarecare (mică) măsură. Destul de sistematic totuşi. Şi înainte au existat câteva colaborări la unele publicaţii internaţionale. Dar foarte rare şi intermitente. N. Cartojan ar fi unul dintre rarele exemple de acest gen. O acţiune susţinută şi concertată, în acest sens, n-a existat însă niciodată. Din nefericire. Un indiciu, între multe altele, de evidentă subdezvoltare culturală.

Şi mai importante, din punctul meu strict de vedere, erau condiţiile morale ale acestor relaţii incipiente. Un amestec - foarte greu de disociat - de curiozitate, sociabilitate şi frustrare. De ambiguităţi şi mari decepţii. De conştiinţa şi satisfacţia unor realizări, dar totdeauna foarte scump plătite.

Dacă le voi evoca, în unele detalii, o fac şi pentru valoarea lor s „documentară", de „izvor istoric" inedit. Şocul străinătăţii a fost, şi acest motiv, traumatizant şi revelator, negativ, dureros şi instructiv. S aveam: pentru prima dată făceam astfel de „operaţii". Iar lipsa de e rienţă era, în mod inevitabil, totală. De unde un mare efort de adapta „sincronizare" la un alt regim literar şi conceptual. Este deci necesară partea mea, o mare voinţă de rememorare a unor acţiuni şi preocupări mi-au devenit, în ultimul timp, tot mai îndepărtate şi străine. Să recons mai ales, o stare de spirit ce nu mai este, de mult, a mea. Un astfel de are, după cum, sper, se va vedea pe parcurs, un anume sens şi ch raţiune superioară.

N-are rost să ascund, în primul rând, handicapul esenţial: defe personale, inadaptarea mea la astfel de relaţii - după cum aveam s conving foarte repede - eminamente sociale, convenţionale, superficial- dene. Eram, mai ales la început, cât se poate de prost adaptat unor a de relaţii: dificil, nesociabil, lipsit de „tact" şi de „diplomaţie". Fă adesea „impresie proastă" şi-mi dădeam repede seama de acest lucru. diplomat literar am fost şi am rămas, de altfel, toată viaţa, atât în ţa şi în străinătate. Eram timid şi complexat, cu nu puţine naivităţi. Exp bile, într-un fel, prin dezorientare şi lipsa unor informaţii esenţial trebuie uitat însă o clipă mai ales faptul, esenţial, că trăiam în plin r totalitar, terorist, pentru care „relaţiile externe" reprezentau o adev obsesie securistă. Şi totul se repercuta, inevitabil, printr-o gamă înt de inhibiţii şi reţineri, în toate acţiunile noastre. Mulţi, puţini, câ ocupam de astfel de „legături literare". Făceam şi erori, unele fundamen Dar ele erau, în acelaşi timp, scuzabile, fecunde şi edificatoare. Vene contact cu o nouă realitate, ceea ce reprezenta, în esenţă, un „c important. în acelaşi timp, ieşeam tot mai mult din naivitate şi i Proces lung, dificil şi obscur, care ar avea nevoie mai curând de un „r cier" decât de un simplu „memorialist", pentru a fi, într-adevăr, sugestiv şi în toate nuanţele sale.

Pentru cine nu circulă, nu are relaţii literare internaţionale, nu ia la reuniuni de acest tip, astfel de detalii pot să pară indiferente, nesemnificative. De acord. „Absolutul" poate fi contemplat de ori Numai că „relaţiile externe" au cu totul alt regim. Mă gândesc, în s la G. Călinescu, fără nici cea mai minimă preocupare şi experienţă de gen. Când a participat, în Italia - o singură dată -, la un colocviu Pico della Mirandola, mi s-a spus că a făcut o figură ridicolă, pe „Acesta este marele vostru Călinescu?" Aceeaşi proastă impresie, la penibilă, şocantă chiar, a făcut şi C. Noica, în Germania, când şi-a î o conferinţă cu cuvintele „Am venit să vă cert". în ce calitate? Când fapt, un necunoscut? Nu aveai pe atunci o singură carte tradusă în germană? Nu ai nici un „nume" şi nici o „autoritate" în mediul în ca invitat etc. etc. ? Mai mult din curiozitate şi politeţe academică. Pent însă circulă şi are contacte cu critici sau cu simpli intelectuali străini, constatare este şi rămâne cum nu se poate mai dureroasă : nerecunoa

sau imaginea negativă a „României" pe toate planurile. Fapt ce nu poate să nu te umilească, adesea chiar să te pălmuiască. Lipsa totală de prestigiu era evidentă. Aparțineam unei culturi mici şi necunoscute, unei țări cu o foarte proastă reputație internațională. N-are sens să ne iluzionăm despre imaginea românului obişnuit în străinătate. Execrabilă sub toate aspectele. Nu mai intru în detalii. De unde un amestec de revoltă şi resemnare, de luciditate şi recunoaştere a unor realități obiective mai mult decât evidente.

Sunt invadat de zeci de astfel de scene, care mi-au rămas în memorie. Cicatrizate, este adevărat, dar greu de uitat. La un congres *AILC,* am fost întrebat, sarcastic, de la obraz, „la ce serveşte cunoaşterea limbii române". Invitat odată într-o familie franceză la Paris, foarte bine „situată" (cum se spune), am murmurat mai mult pentru mine, văzând o frumoasă tapiserie : „Un Lurşat". La care gazda, involuntar (să spunem) arogantă, m-a întrebat foarte de sus: „Cum, dumneavoastră ştiți de Lurşat?". Căci veneam (nu este aşa?) dintr-o țară balcanică, primitivă, incultă, fără nici o noțiune a artei de avangardă. N-are sens să continui. N-aveam cum să modific o stare de fapt. Ea a rămas, în esență, aceeaşi şi înainte, şi după 1989. Cu sau fără... rromi, „lebede" mâncate etc. etc. Poate cea mai puternică şi dureroasă amintire din Portugalia a fost şi mi-a rămas lunga confesiune - aproape o noapte întreagă - patetică, până la lacrimi, a doamnei Leonor Buescu. Mi-a povestit toate umilințele familiale, sociale şi profesionale pe care le-a suferit măritându-se cu un român, Victor Buescu, om de cultură, de o anumită valoare. Dar străin, iremediabil străin. Inasimilabil şi neintegrabil, orice s-ar spune, societății portugheze. Mai ales în vechea perioadă salazaristă. A fost marea dramă a vieții sale. De ce am devenit „confidentul" său involuntar? Poate fiindcă eram un compatriot al defunctului său soț. Poate că-i inspiram o anume încredere intelectuală şi umană. Poate...

Un timp, recunosc, am fost şi victima mitului relațiilor culturale „oficiale". Prin ataşați şi consilieri culturali şi de presă, prin expoziții, conferințe şi turnee organizate în cadrul unor ambasade. Dar m-am convins repede de totala ineficientă şi contraproductivitate a unor astfel de acțiuni pur formale. Unica preocupare a ofițerului DIE - camuflat în astfel de posturi - era pur politică, securistă: informații, spionarea exilului etc. Stilul acesta a continuat, orice s-ar spune, şi după 1989. Era, de altfel, inevitabil. Efect al inerției şi continuității sistemului. Să nu-mi spună nimeni (iau un singur exemplu) că Ioana Ieronim se ocupa, într-adevăr, la Washington, de... „difuzarea culturii române". Tot ce s-a făcut în acest sens în SUA a fost rezultatul unor eforturi şi inițiative strict particulare (Paul Michelson, Charles Carlton etc). O temă ce va mai reveni în discuție. M-am convins repede că doar relațiile personale şi, cele mai multe, pe bază de reciprocitate de diferite tipuri sunt cu adevărat utile, eficiente.

Bluful diplomației culturale a făcut însă, în cazul nostru, adevărate ravagii. Multe ireparabile. Dar aparatul de stat „extern" era astfel construit încât relațiile culturale nici nu interesau în realitate. Erau doar pretexte, operații de „acoperire" şi de pur camuflaj. în plus, birocratizate, deci ratate în esență. Concepția de bază, conform căreia doar un „oficial" (român) poate

şi trebuie să stea de vorbă cu alți „oficiali" (străini), este total steri
inaplicabilă vieții culturale şi publicistice occidentale. Am tras, uneori, a
de concluzii (după un colocviu Eminescu, de pildă, de la Milano), în
jurnal publicat după 1989 *(Evadări...,* p. 181). Totul era pus pe baze
de greşite încât m-am decis să acționez singur, prin propriile mijloace.
aveam, foarte reduse, până la sfârşitul vieții. Unele rezultate, modeste
reale, n-au întârziat să apară. Mult prea puține însă pentru efort
depuse şi pentru ce ar merita, de fapt, cultura română.

Şi mai dureroasă - dar profund revelatoare - a fost şi a rămas dec
ideologică. Credeam (recunosc, la început cu o imensă, stupidă naivi
că dacă veneam din „Est", dintr-o țară comunistă, dintr-un gulag cult
într-un climat de libertate, puteam interesa prin însuşi acest fapt: d
spart o blocadă, a fi evitat o cenzură, a fi sfidat un regim totalita
Eroare totală şi profundă! O teribilă revelație: nu exista nici o perc
dar absolut nici una, a realităților culturale opresive sub regimul com
totalitar. Nici o preocupare de acest gen. Nici un interes real pentru si
intelectuală, mai mult decât dificilă, din Est. Nimeni nu înțelegea p
exactă a unui om de cultură şi, mai ales, a unui critic literar veni
această zonă. De o minimă atenție specială nici nu putea fi vorba
simpatie, protecție şi sprijin, cu atât mai puțin. La început, sincer sp
perioada primelor contacte, nu înțelegeam mai nimic. Apoi, ceața a în
să se împrăştie. Ceea ce nu înseamnă că gustul nu continua să fie a
Dimpotrivă, el era tot mai... amar, pe măsură ce experiența mea spo
tot felul de date negative se acumulau. Pe scurt, mă loveam de mari obst
dar pe care nu puteam nici să le depăşesc şi cu atât mai puțin să le în

Revin, în primul rând, la constatarea menționată mai sus: ve
dintr-o țară cu o imagine culturală nulă, de „gradul zero", cum se
acum, care, vorba lui E.M. Cioran, *ne rime ă rien.* Necunoscută, nesti
neintegrată, mai ales, sistemelor de referință europene şi, în ge
internaționale. Mulți credeau, cu ingenuitate (admit, de bună-credinț
realitățile noastre sunt identice cu cele din Vest. Că trăim, de fapt, în a
tip de societate. Şi, deci, că avem în mod necesar aceeaşi mental
limbaj, sistem cultural şi ierarhii de valori etc. Ceea ce, bineînțele
profund fals. Mulți intelectuali, profesori, critici, cu care veneam inevit
contact, erau total dezideologizați, lipsiți de orice preocupări politico-ideo
Nu aveau nici cea mai mică noțiune şi percepție a statului totalita
constrângerilor sale culturale. Făcând această constatare, am notat în
jurnal întreaga mea stupefacție *(Evadări...,* p. 171). Alții, dimpotrivă
„ideologizați", dar la polul opus: stângişti, marxişti, comunizați.
credeau că sistemul comunist se va generaliza. Şi pur şi simplu nu
geau critica şi „agitația" mea anticomunistă *(Evadări...,* p. 159).

în sfârşit, încă o situație radical deosebită: preocuparea perma
fundamentală, vitală, de publicitate. Condiție esențială a supravi
literare, universitare etc. în lumea academică occidentală. *Publish or*
Dacă unii întrețineau totuşi relații cu mine, o făceau exclusiv în ve
unor posibile debuşee, traduceri, plasări de texte, recenzii etc. Public

era preocuparea de bază a acestor medii. O revelație pe care am avut-o, din plin, mai ales în perioada *CREL.* O astfel de experiență, de pildă, cu un autor, de altfel onorabil şi competent, Louis Vax, care mi-a acordat o „atenție specială". Am înțeles repede şi din ce motive. Nu pot totuşi să-1 „acuz". Acesta era stilul general al relațiilor critice occidentale. M-a rugat să mă „ocup" şi de o colegă a sa. Era inteligent şi lucid: „Să lucrezi zece ani la o teză, să vinzi douăzeci de exemplare şi să n-ai nici un ecou". Situație dramatică, teribilă, într-un fel, pe care am înțeles-o şi eu, în toată gravitatea sa, chiar dacă ceva mai târziu. Credeam că puteam stabili cu astfel de colegi şi relații pur amicale, confraterne. Dar mă înşelam, ca de atâtea ori. In mod grav şi, uneori, ireparabil.

Handicapul era cu atât mai greu de depăşit cu cât argumentele pro şi contra acestor relații se acumulau şi se suprapuneau şi înainte, şi după fiecare „plecare". Până acolo încât trebuia mereu să-mi repet şi să-mi justific toate motivațiile profunde. Şi să mă întreb, în acelaşi timp, dacă un complex şi o inhibiție nu atrag şi nu provoacă altele, la fel de culpabile. Un cuvânt trebuie repetat şi el rezumă cu claritate (dar este un fel de a spune) toate aceste contrarietăți interioare: ambiguitatea. Orice participare internațională avea în esență o dublă față şi o dublă interpretare: pozitivă şi negativă. Unele rezultate, incontestabil constructive, erau umbrite, maculate, poluate (şi sinonimele de acest gen sunt şi nu sunt tautologice în astfel de cazuri) de simulări şi situații profund false. Unica posibilitate de „a ieşi" era mereu pătată de imaginea inevitabilă de a trece drept un „pseudooficial". De „pseudoprofesor", nici nu mai vorbesc. O situație care mă jignea profund. Pe care însă n-o puteam evita.

In plus, întreaga „faună" a reuniunilor internaționale (ca delegat, mai totdeauna, al Uniunii sau al „comparatiştilor" români, invitații, burse etc.) avea darul să mă irite şi să mă enerveze cu regularitate. Ea îmi demonstra, de fiecare dată, lipsa de afinități cu un astfel de mediu, unde trebuia totuşi să „surâd" şi să fac, vorba francezului, *bonne mine au mauvais jeu.* De unde, o uzură morală permanentă, incredibilă. Multe umilințe (temă obsedantă) prea scump plătite. Dorința avidă, precipitată şi naivă de „evadare" şi ieşirea din izolare se loveau mereu de dileme dintre cele mai grave. Te „integrezi" ca să „circuli"? Merită să renunți la adevărata ta identitate sau rămâi un iremediabil şi definitiv „obscur"? Cum poți concilia astfel de alternative, pe care numai cine a trăit în acea epocă le poate înțelege cu adevărat? Tot atâtea cauze de permanentă *mauvaise conscience,* care mă stăpânea şi mă rodea. Ea nu-mi dă pace, de fapt, nici azi, când evoc, la distanță de decenii, astfel de contrarietăți şi agitații interioare.

Lipsa de înțelegere şi sprijin moral, pe care nu le-am găsit niciodată în străinătate, avea şi alte aspecte. Specifice şi agravante. între „comparatiştii" din țările din Est iiu exista, de fapt, nici o legătură, nici o curiozitate reciprocă. Dar absolut nici una. Toți aveau privirile îndreptate exclusiv spre Vest, în vederea unor relații şi avantaje strict personale: invitații, recenzii, traduceri etc. Un comparatist american lucid, A. Owen Aldridge, a reținut această situație anormală *(Neohelicon,* 1-2/1973, pp. 151-152). Nu exista

nici o coeziune, nici o minimă atenție reciprocă. „Dar, în definitiv, ce se f
şi la voi, în România?" Aşteptam şi o astfel de întrebare, la urma ur
legitimă. Tăcere şi indiferență totală. Mai grav: suspiciunea de acasă
„exportată", mai bine spus luată cu sine, de toți delegații din Est, la to
colocviile internaționale. Notez o scenă tipică. La o astfel de întâlnire
Helsinki, mi se pare, am observat un delegat slovac (pe nume Smatl
izolat, tăcut, dezorientat. Mi-am dat repede seama că nu ştia nici o lin
internațională. Cu excepția italianei, pe care o vorbea destul de bine
perioada ocupației hitleriste, tinerii slovaci erau obligați, în liceu, să ale
între cele două limbi ale „Axei". Şi, din ostilitate antinazistă, el a ales lin
lui Dante. Când a constatat că are, în sfârşit, cu cine sta de vorbă,
deschis. A devenit subit volubil, confesiv, sincer interesat. Pentru ca a d
zi dimineața să nu mă mai... recunoască. Să mă evite sistematic. Psih
delațiunii şi timorarea erau - şi în cazul său - atât de mari încât regr
în mod evident, imprudența discuției deschise din seara precedentă. Un
tip de conformism era cel ideologic şi terminologic. „Savanții" din D
mai ales, erau foarte vigilenți şi principiali. Când am pronunțat o
cuvântul *Geistesgeschichte,* proscris de estetica oficială, am fost che
drastic la ordine de o oarecare Dr. Rita Schober. Ce reprezenta ace
ilustră „Dr.", fie chiar şi în *Literaturwissenschaft* (modestă) din Germa
de Est? *Gar nichts.*

Relațiile occidentale au fost nu numai de o cu totul altă calitate, da
cu urmări grave şi definitive asupra orientării mele viitoare. Şocul a
teribil. Nu mai puțin însă revelator şi profund. Urmările se resimt pân
perioada actuală. El a început în Elveția, unde în urma unei vizite ca del
al Uniunii, a unor colaborări, relații cu câtiva scriitori elvețieni invita
țară - pe care i-am însoțit - am obținut o mică bursă *Pro Helvetia.* Ea
„acoperit" cel mult doar un semestru, când s-a ivit, dintr-odată, posibilit
unui post de „asistent suplinitor" la catedra lui Jean Starobinski. în
perioadă era în „an sabatic". Scrisesem unele recenzii despre el. Cred
că pot lega o relație specială, privilegiată. Am fost, într-adevăr, sa
„economic". Am putut chiar să călătoresc în Spania, în vacanța de P
Dar decepția a fost mare. Să nu anticip însă. Adevărata „dramă" a fost d
totul alt ordin, Nu exagerez când afirm că momentul „genevez" m-a ma
definitiv. Pentru toată viața. Providențial şi nefericit în acelaşi timp.

Suplinitorul lui Jean Starobinski nu era, în acea perioadă, nici mai m
nici mai puțin decât celebrul (pe atunci)... Roland Barthes. înscr
doctorat, trebuia să urmăresc cursurile şi seminariile sale. Pe carnetul
de „student" iscălitura sa figurează cu regularitate. Acesta ar fi aspe
anecdotic şi, în definitiv, distractiv al acestei situații insolite. Altceva
mă surprindea, mă uimea şi mă scandaliza, uneori, la culme. Orient
generală a seminarului său şi, în general, întreaga ambianță critico-lite
şi universitară de atunci era la antipodul tuturor tendințelor mel
adevărată catastrofă intelectuală şi morală. Plat formalistă. Total *a-*
antiistorică. Pur fragmentaristă, fără nici o preocupare de sinteză, ge
lizare sau construcție. Se cultivau, cu suficiență şi obstinație neopozitiv

un formalism şi un structuralism pur mecanic, exterior şi fără nici o finalitate „generalistă". Un semestru întreg, Roland Barthes a analizat doar o poveste de Edgar Poe, preocupat să surprindă numai „codurile" şi relaţiile structurale ale acestui text.

Tonul părea, adesea, de adevărată parodie ştiinţifico-didactică: *codez, codez,* era cuvântul său de ordine. îmi venea să râd. Să... „codăm". De acord. însă *de ce* şi *pentru ce ?* Totul mi se părea extrem de snob, diletant, dar foarte *â la page.* Mi-am dat seama repede că ilustrul Roland Barthes nu ştia nici o limbă străină. Pe Roman Jakobson îl citise doar în traducerile de la Editions de Minuit. Puţine şi fragmentare. *Moi je ne travaille que sur du franqais.* îl enervam când, uneori, atrăgeam atenţia că au existat şi unii critici străini care au spus, de fapt, acelaşi lucru mai înainte şi mai bine. Când am amintit odată de Benedetto Croce a izbucnit: „Interzic ca în seminarul meu să se pronunţe acest nume". Intoleranţă (ca să nu spun terorism intelectual) uimitoare. Croce devenise, între timp, un fel de „bestie neagră" a „noii critici" franceze.

Atunci mi-am dat seama, prin experienţa cea mai directă, cum se stabilesc, de fapt, reputaţiile, canoanele şi modelele critico-literare occidentale. Cum se instituie şi funcţionează dictatura unei orientări şi metode critice unice. Eliminarea totală a predecesorilor. Ignorarea sau expulzarea radicală a poziţiilor teoretice şi metodologice adverse. Repetarea obsesivă, rituală, litanică, numai a unor termeni fetiş-simbol: „text", „lexem", „structură", „cod" şi altele asemenea. Exclusivismul era total, şi ruperea de nivel faţă de mediul „impresionist", de „acasă", asemenea unei prăbuşiri în abisul cel mai adânc şi imprevizibil.

Şi, Doamne, ce puţină informaţie istorică reală indispensabilă, inclusiv a istoriei ideilor literare, domina în toate cursurile, zise „literare", pe care trebuia să le urmez! Când mi s-a repartizat ca „lucrare de seminar" noţiunea de „nuvelă" şi când am dovedit, cu texte şi citate precise, că ea a evoluat, în funcţie de sistemul literar dominant într-o anume epocă, am produs o adevărată stupoare. Citisem şi în versiuni engleze, mai complete, pe formaliştii ruşi şi eram mult mai bine informat decât „colegii" mei mai tineri, studenţi inocenţi. Dar mai ales decât ilustrul „maestru" R.B., care a început să mă... deteste profund. Mi-a şi imputat public că mereu invoc „precursori". Ceea ce, bineînţeles, atenta în modul cel mai direct la efectul publicitar esenţial urmărit: monopolul originalităţii, inovaţiei, iniţiativei critice personale inegalabile. Pe scurt, la prestigiul personal, la succesul de public, prin inedit agresiv.

Roland Barthes rămâne pentru mine emblema modei, snobismului şi, mai ales, a frivolităţii critice, specifice perioadei „structuraliste". Agreabil, adesea, pe fragmente, inconsistent, difuz şi stângist privit în totalitate. Este şi autor de enormităţi: „Limbajul este fascist". Fiindcă te „obligă" să vorbeşti. Dar limba rusă, a comuniştilor moscoviţi, nu face la fel? Nu are aceeaşi funcţie şi forţă coercitivă? Am părăsit, de mult, astfel de controverse. Abilitatea sa de a se pune publicitar în valoare nu era însă mai puţin remarcabilă. în acest mod se stabileau, atunci şi acum, de altfel, reputaţiile

şi gloriile critice şi universitare occidentale. Când, într-o împrejurare oareca am coalizat şi câţiva „colegi" străini, care au protestat împotriva u afirmaţii cu totul riscate, s-a aflat imediat *en viile.* Căci ideea de conven consens şi succes social era permanentă şi obsesivă, riguros respectată. „contestarea", de orice tip, imediat „mediatizată", producea o adevăr panică. Poate un mic epigon bucureştean să compileze, să zicem, *Tel Q* oricât. Bluful modei, contagiunea, exclusivismul, pe fundalul şi presti unei mari culturi apusene, bine exploatat şi mediatizat, au fost şi s metodele de bază. O revelaţie şi o lecţie, într-adevăr, extraordinară. învăţat-o bine şi pentru totdeauna.

O experienţă brutală, neaşteptată şi resimţită ca profund nedreapt constituit-o relaţiile mele, iniţial excelente, cu Jean Starobinski. Se a ospitalier şi binevoitor. Apoi, dintr-odată, şi-a schimbat atitudinea. Mi dat seama imediat care a fost cauza: a fost pus în gardă (foarte proba de un diplomat elveţian de la Bucureşti, un anume Guy Ducret, că aş fi „spi „agent", „periculos" şi alte asemenea aberaţii. Când, în toamna lui 1971, participat la *Rencontres internationales de Geneve,* un filozof spaniol prezidiu, Jose Luis Aranguren, m-a elogiat pentru faptul de a fi citat u spaniol, în original (Baltasar Graciân), Jean Starobinski s-a enervat viz O dată m-a şi evitat pe stradă, întorcându-se brusc din drum, cu o agili extraordinară pe care nu i-o bănuiam. Scena s-a petrecut lângă *Athe* „Chiar vi s-a dat viza?" Nu-i venea să creadă.

Simţeam umilinţa până la capăt. Relaţii vagi, sporadice şi foarte După câţiva ani, am primit totuşi un fel de „somaţie" din partea Facul de litere din Geneva, de a prezenta cât mai repede teza. Am răspuns că t n-a fost decât o simplă formalitate caritabilă, pentru a putea pleca din graţie „generozităţii domnului profesor Jean Starobinski". Cred că, în din urmă, a înţeles că a greşit în mod grav. Când a fost proclamat, în 1 doctor *honoris causa* al Universităţii din Cluj, nici nu am participa ceremonie. Nici ostentativ, nici vindicativ. Pur şi simplu nu mă mai inte Ieşise total din conştiinţa şi preocupările mele. A ţinut, totuşi, neapăr mă revadă, să ne „împăcăm" oarecum, demersuri întreprinse prin Jean M-a si vizitat acasă. M-a îmbrăţişat, m-a si... „sărutat". O formă evid de scuză, între timp se informase, fără îndoială, şi de întreaga mea atitu publică după 1989. Dar ceva se rupsese în mine. Definitiv. Ne-am şi foto fiat împreună. Ţinea în mână *Teoria della letteratura* pe care i-o dărui Ca un fel de confirmare internaţională, fie şi tardivă, a preocupărilor şi a bunelor mele intenţii. Cred că-i voi expedia şi *The Biography of Idea of Literature"*, de îndată ce voi primi noile exemplare comandat

Nici la doctoratul *honoris causa* al lui Jean Rousset - acordat pe b rulantă de aceeaşi universitate avidă de relaţii - n-am participat. A totuşi, pe durata întregului meu stagiu genevez, cel mai ospitalier şi ge dintre profesori. Mă invita adesea la masă, mi-a cedat chiar şi abonam său la Operă. Făceam, uneori, chiar şi excursii împreună, în împrejur Genevei. Dar nu pricepea reacţia mea: el dorea să evadeze în natur eu admiram doar arhitectura citadină genevează. Locuia într-un i

apartament-bibliotecă, în care fiecare cameră era ocupată de literatura unui secol. Recuperase chiar şi... pivniţa. Celibatar studios şi retractil, pasionat de Roma barocă, i-am prefaţat o traducere românească. Dar când ne-am reîntâlnit, cu totul întâmplător, după mulţi ani, la *Bibliotheque Naţionale* de la Paris, s-a arătat extrem de rezervat şi îndepărtat. De atunci, relaţiile s-au întrerupt definitiv. Continuam doar să-mi procur, când puteam, unele din cărţile sale. Incontestabil bine scrise, fine, dar, într-un fel, „manieriste". *Leurs yeux se rencontrerent,* de pildă, mi s-a părut chiar afectată. Aparţinea, în mod evident, unui alt strat cultural, unei alte epoci istorice şi de civilizaţie. Cu toate transformările inevitabile de mentalitate şi sensibilitate. La „ani lumină", îmi spuneam, mai ales atunci, de... *Mioriţa* şi de nivelul culturii şi al literaturii române clasice şi actuale.

Supărările mele geneveze, ce m-au afectat profund şi din care n-am notat decât câteva momente oarecum simbolice, au fost compensate, din plin, de unele „achiziţii" foarte importante. Dacă din imensul material adunat pentru *Ideea de modern* n-am recuperat decât documentarea câtorva studii (cantităţi mari de xeroxuri, dosare şi cutii de fişe rămânând efectiv neutilizate), nu acelaşi lucru se poate spune şi despre întreaga mea evoluţie intelectuală şi morală. Pe malurile lacului Leman, oricât de paradoxal ar părea, am început să devin „eu însumi". Conştient de diferenţierea legitimă, de statutul meu specific, de „critic român" şi, pe atunci', mai ales, de necesităţile şi imensele lacune ale culturii noastre. O adevărată *prise de conscience.* Şi, mai ales, a „metodei" prin care pot fi eliminate - fie şi în parte - astfel de obstacole. Cum poate colabora efectiv un critic român cu criticii străini? Cum se poate „integra" criticii europene, păstrându-şi în acelaşi timp „personalitatea"? Preocupări esenţiale ce mă urmăresc şi'azi.

La Geneva s-a născut, deci, ideea de a întemeia în ţară, la revenire, o revistă românească de studii literare, de înalt nivel, publicată în limbi internaţionale. Este vorba, bineînţeles, de *Cahiers roumains d'etudes litteraires.* Dar ştiam, cât se poate de precis, că realizarea efectivă a unei astfel de iniţiative nu depindea deloc de mine. Trebuia s-o aprobe şi... „Partidul". Până atunci, am izbutit să public, totuşi, prin eforturi proprii, o mică antologie: *Rumănische Erzähler der Gegenwart* (Gute Schriften, Berna, 1972). Am fost ajutat substanţial - trebuie să recunosc - şi de relaţiile pe care mi le făcusem între timp prin modesta, de altfel, „Societate a scriitorilor elveţieni". Un fel de sindicat literar particular, total deosebit ca structură de „Uniunea" noastră. Deci amărăciuni şi decepţii destule. Dar şi unele clarificări definitive şi chiar mici satisfacţii editoriale şi publicistice (colaborări la *Tribune de Geneve,* în presa de limbă italiană din Ticino, prin intermediul unui „prieten" ocazional, Fernando Zappa, preocupat mai ales de... turism facil, prin mine, în România etc). De aceste colaborări, păstrate prin dosare sau notate sub formă de simple fişe bibliografice, îmi amintesc cu sentimente extrem de confuze. Intenţia de bază nu era nici comunicabilă, nici perceptibilă. încă o „situaţie falsă", nota dominantă a tuturor relaţiilor externe din acea perioadă.

„Capodopera", într-un fel, a acestei „falsităţi" esenţiale, aş spune „congenitale", a fost relaţia mea cu Etiemble. Afinităţi evidente de gândire literară,

cărora le dădeam şi un sens net polemico-ideologic: ieşire din izolare, libere Est-Vest, recunoaşterea „tuturor" literaturilor, identificarea „lite universale" cu Literatura pur şi simplu. Concepeam, în această perspe şi o vastă deschidere teoretico-literară spre o teorie generală a litera prin identificarea unor „invarianţi" şi spre generalizarea unei defi literaturii pe baza lor.

La început, legăturile funcţionau foarte bine. Scriam, de altfel, sinteză despre opera sa comparatistă, o premieră absolută, în critica fra cum de altfel acest *Etiemble ou le comparatisme militant* (1982) a până azi. „Eroul" meu m-a ajutat efectiv la documentarea cărţii, prin e şi publicaţii personale rare. M-a abonat un an sau doi la *Revue de litt comparee.* M-a „depanat" şi financiar (foarte modest de altfel) cu p unui „sejur" parizian. A scris elogios în *Le Monde* despre *CREL* etc în entuziasmul şi „naivitatea" mea, nu luam în considerare, la încep câţiva factori extrem de importanţi. Ei s-au dovedit hotărâtori şi...

'Mai întâi, nu sunt deloc sigur că Etiemble a perceput, efectiv, militant-ideologic al întreprinderii mele. Ceea ce-l interesa, în mod es era doar faptul că i se consacra prima carte franceză şi... atât. C realitate, eu scriam o carte „cu cheie". Comparatistul Etiemble şi ide constituiau un alibi ideologic şi intelectual tolerabil şi nimic mai mul situaţia ar fi definită în termeni cinici, s-ar putea spune că eroul folosea de mine ca de un simplu „agent de publicitate", în timp ce foloseam de el ca de un indispensabil „camuflaj". Aveam să mă c repede că prima ipoteză era cea reală. N-am luat, apoi, în consi reacţia violentă a confraţilor comparatişti francezi. Ei au făcut totu boicoteze, sub toate formele, cartea mea, la antipodul întregii tradiţii ratiste franceze academice dominante. Voi reveni cu amănunte concl în capitolul consacrat cărţilor şi publicaţiilor străine. N-am fost re Vânzarea a fost „slabă", dar la „exotici" am avut un anume succes. D între altele, şi traducerea japoneză (1988) şi ecourile sale. în sfârşit, d poate cel mai grav şi semnificativ: n-am perceput imediat sensul ges sale iniţiale, nici de amiciţie, nici de solidaritate, ci doar de simplă c Nici, mai ales, avariţia sordidă, maladivă aş spune, a personajulu

Toate acestea mi s-au revelat dintr-odată şi cu brutalitate, în 198 nu fără eforturi, am putut veni la Paris, la „lansarea" (vorba vine) *Volte-face* totală. Etiemble, cel anterior atât de „serviabil", nu ştia scape mai repede de mine. La telefon nu mai era de găsit. Mi-a „ofe schimb, 1 000 de franci, pe care numai situaţia mea nefericită m-a fă accept. într-un restaurant, o scenă antologică: „Eu nu servesc nimi *bien...* Adică, mai pe româneşte, „când pleci din Paris şi te întorci scap de tine?". Şi alte asemenea, să le spun, „surprize", mai mu dezagreabile. Nici acum, după două decenii, nu pot înţelege integral atitudine. După apariţia cărţii, când am mai revenit în Franţa, a sub diferite pretexte, să mă mai vadă. Mai grav: nu mi-a mai scris n şi nu mi-a trimis nici măcar una din cărţile pe care le-a mai publi ultima, am descoperit-o efectiv întâmplător la Bruxelles: *Nouvea*

de litterature universelle (1992). Este inclus şi un text unde discută şi numărul despre simbolismul românesc din *CREL* (3/1980). în treacăt fie spus, nici una dintre promisiunile făcute L. nu au fost ţinute. în urma acestei stupefiante atitudini, am început să-1 ignor şi eu. Până acolo încât nici azi nu ştiu dacă mai scrie sau nu, dacă mai trăieşte sau nu etc. etc.

Caz bizar, în orice caz, enigmatic sub toate aspectele! Să-şi fi dat seama că eu nu am scris, de fapt, despre „Etiemble", ci doar am expus propriile mele teorii despre comparatismul militant? Că boicotul şi presiunea confraţilor au fost prea mari? Că un conflict cu un domn de la Gallimard, Yannick Guillou, a jucat şi el un rol negativ? Că unele zvonuri ostile din emigraţia română - foarte numeroasă la Paris - au ajuns inevitabil şi la urechile sale? Toate sunt foarte posibile. Dar înclin să cred că determinantă a fost şi a rămas, în primul rând, avariţia sa incredibilă, notorie, şocantă chiar şi pentru... francezi. Pur şi simplu nu mai voia să aibă nici o obligaţie materială faţă de mine. Ipoteza cea mai probabilă, deşi nu l-am mai solicitat niciodată în acest sens. Dar întreruperea oricăror legături intelectuale nu are, orice s-ar spune, nici o scuză. Chiar dacă eseul meu nu i-a plăcut. N-a avut ecoul scontat, mai ales în Franţa. N-a modificat cu un deget mentalitatea comparatismului sorbonard etc. Ciudat, foarte ciudat... Eşec total şi ratarea cea mai spectaculoasă a „relaţiilor" mele literare „externe".

Nu dramatizez însă în nici un fel acest episod. După cum nu deplâng, în mod grav, nici mediocritatea generală a tuturor relaţiilor mele literare, să le spun, „internaţionale". Uneori eram doar uimit, chiar consternat, de „calitatea" lor, adesea penibilă. Sunt dispus să-mi recunosc, în acelaşi timp, şi multe insuficienţe, defecte, precum şi o lipsă totală de diplomaţie. Deplângeam, încă din 1987, într-unui dinjurnalele mele, această situaţie nefericită *(Evadări...,* p. 169). îmi dădeam bine seama atât de handicapurile personale, nu puţine, asemenea oricărui alt reprezentant al unei culturi fără relaţii şi prestigiu. Nu ştiu ce experienţe vor fi făcut, în acest sens, puţinii mei colegi aflaţi în aceeaşi situaţie. Treptat, rănile s-au închis. Pot' privi şi evalua întreaga experienţă externă cu destulă răceală. Până la urmă, se conturează chiar o cvasitipologie de „eroi" reprezentativi, din care voi da câteva exemple. Un exerciţiu de luciditate, de distanţare şi, mai ales, de independenţă culturală. „Ţin" foarte mult la acest ultim aspect. Am cel mai profund dezgust pentru „neocolonizatul" cultural român, servil, profund mediocru, iniţial exclusiv francez, *talonne,* în ultimul timp, de cel american. Cu această mentalitate de eterni imitatori şi compilatori, cultura română nu va ieşi niciodată din situaţia sa etern „minoră", lamentabilă. *Never.*

Experienţele mele precise în acest sens au început, mai ales (anticipate de stagiul genevez), din perioada *CREL.* Voi reveni pe larg asupra acestui capitol. Prin forţa împrejurărilor, redactând o revistă francofonă, a trebuit să iau legătura şi cu ataşatul cultural francez de la Bucureşti. Dar s-a întâmplat ca el să fi venit direct din... Vietnam şi, efectiv, habar n-avea ce este, ce reprezintă, ce ar trebui să fie nu numai cultura română, dar şi sensul şi eficacitatea relaţiilor culturale româno-franceze. La sugestiile mele, mi se răspundea superior şi distant: *Nous ne sommes pas equipes pour ga.* Ei erau

„echipaţi" doar pentru vizite oficiale, protocolare, unele vagi expozi
spectacole. Şi cam atât. Distribuirea de cărţi franceze se făcea cu o „parcim
specific franceză. La un moment dat, mi s-a comunicat chiar... reduc
acestei meschine subvenţii. Pe scurt, concepţia oficială a ambasadei era
„neocolonialistă". România era considerată (ca şi Belgia sau Portug
doar o simplă colonie culturală franceză. O „ţară francofonă". *Pas*
Evident că nu puteam fi de acord cu o astfel de satelizare şi minimali
Oricât de mare era şi a rămas admiraţia mea pentru adevărata cu
franceză. Aş îndrăzni să afirm însă că ea nu are nimic comun cu mod
intelectuale', mai ales din acea perioadă, ale arondismentului 6 al Paris

Vizitele literare ce aveau loc în România, totdeauna prin Uniune,
care într-o formă sau alta am participat, mai totdeauna solicitat sa
curiozitate, pot fi clasate, fără nici o exagerare, în categoria arog
superioare. Uneori chiar a insolenţei. Iată, de pildă, pe R. Escarpit.
şi-a dat seama că despre semantica şi istoria ideii de *literatură* avean
opinii, a refuzat pur şi simplu să mă revadă, impoliteţe gravă, trans
prin maestrul de ceremonii al Uniunii, inefabilul Ion Hobana. Deve
indezirabil, antipatic. Nu puteam fi transformat în discipol obedie
„Şcolii de la Bordeaux". Alain Robbe-Grillet, venit din Cehoslovacia - în
turneu exclusiv promoţional-editorial (singurul aspect ce-1 interesa şi d
aducea mereu vorba) era superior, ironic, distant. Soţia sa, un ade
pitic, părea un gnom grotesc. Total dezinteresat de ceea ce reprezenta,
şi pe atunci, *tant bien que mal,* „literatura română". Cel mai amuz
fost, de fapt, Pierre de Boisdeffre. Invitat al Uniunii, unde mă nime
şi eu, cu totul întâmplător. Mă şi citase în a sa *Une histoire vivante*
litterature d'aujourd'hui (nu mai reţin în care ediţie). Scotea cartea di
servietă. O arăta fugitiv celor ce participam, să zicem, la discuţie.
când vedea că aceştia insistă şi o reţin prea mult, dintr-o legitimă curioz
o... recupera repede şi o băga la loc, uşor speriat, în geantă, să nu
subtilizeze nimeni. Scena avea ceva „molieresc" şi m-a distrat copio

în Franţa, am venit în contact cu o altă categorie de „somităţi". De
cam de aceeaşi specie. Dar cu un plus de morgă oficială, diplomatică ş
ales, superior, distant şi definitiv academică. Nu mai ţin minte în ce î
jurări am cunoscut personal pe Jean d'Ormesson. Altfel, personaj stila
cu un aer protector (tatăl său fusese ambasador la Bucureşti), prea
bine disimulat. Mi-a arătat, cu un ton de reproş *poli,* exemplaru
Dicţionar... pe care-1 expediasem prin vamă, efectiv tăiat, masacra
controlul Securităţii. Era legat, voluminos, „cine ştie ce ascundea" et
Avea aerul că reproşează regimului, dar şi... mie, acest control să
înţepat, hiperacademic, Rene Porneau, *dix-huitemiste,* vizitat, la su
lui Roland Desne, în vederea unei posibile înfiinţări în România a „Soci
pe care o prezida în Franţa. Dar după mai multe insistenţe. O vizi
formală, expediată rapid, fără nici o consecinţă. De o rară impoliteţe
plictisit, în timp ce stătea de vorbă cu mine). I.J. Domenach, ostil cu
tudine si din motive ideologice. Veneam doar din România şi toţi eram t

în mod nediferențiat, ca „suspecți". îmi venea să-1 întreb: „Cam câți ani de pușcărie comunistă ați făcut, dl. Donîenach?". Ideolog, zice-se, de „dreapta"...

La rând, urmează o altă categorie, ceva mai specială, a criticilor, istoricilor și teoreticienilor literari. Iată pe T. Todorov, la fel, de o evidentă aroganță și suficiență. întrevedere grăbită, expediată prin dese ieșiri pe ușă. Să mi se dea să înțeleg că... „audiența" se terminase. Gillo Dorfles mi-a reproșat, politicos, dar efectiv surprins, că în *Dicționar...* n-am citat, o singură dată, pe I. Lotman, marea revelație și autoritate occidentală de pe atunci. La Madrid, Guillermo Diaz-Plaja (cine, de fapt, în România, îl cunoștea prin lectură directă, în afară de... mine?) a fost mult mai brutal când i-am oferit *UHermeneutique de Mircea Eliade: Vous savez trop.* în sensul de erudiție indigestă, inasimilabilă, plictisitoare. O agresivitate, oricum, pentru moment, inexplicabilă. *No se preocupe,* îmi spun, și trec mai departe. Ca să scape de mine, un vag germanist, dar cu colaborări regulate la *Magazine litteraire,* unde a făcut o notă sau două despre *CREL,* Lionel Richard, s-a prefăcut că-mi ia un interviu, la *BN,* însă cu magnetofonul... gol. Am însă și unele amintiri frumoase: despre spaniolul Claudio Guillen, americanul Walter Sutton, brazilianul Antonio Candido. Intelectuali fini, rasați, de foarte bună calitate. Și Rene Wellek a fost amabil cu mine. Mi-a și scris de câteva ori. Am participat și la un *Festschrift in Honor of Rene Wellek* (1984, 2 voi). S-a scuzat odată, la un congres, că nu poate lua cu sine un volum ce i-1 ofeream fiind... *over-weight.* L-am înțeles. Am folosit vama.

Figurile cele mai stridente și, uneori, agresive rămân, bineînțeles, ale unor scriitori. Prin obrăznicie, Hans Magnus Enzensberger nu era întrecut de nimeni. Cred că l-am amintit într-una dintre notele mele de călătorie. La fel, un sud-american de duzină, în căutarea gloriei pariziene, M. Scorza, care se dorea condescendent și ironic, decedat într-un accident de avion. Un discipol al lui Isidore Isou la fel de paranoic (aș putea să-1 identific ușor) m-a amuzat, dar și speriat, prin delirul său megaloman pe care a trebuit să-1 suport, ore întregi, în curte, la *BN.* Să nu uit și pe Robert Andre, care (nu știu nici azi din ce motive) prezida, *ă Vepoque, Asociația internațională a criticilor literari.* Critic, mare critic? *Â d'autres.* Mai curând romancier. Dar, vorba lui Paul Valery: „are poate geniu", însă „la așa ceva nu mă pricep".

Două-trei figuri luminoase și pitorești, marginale, oricum, în fauna pariziană, restabilesc, în parte, echilibrul. Iranianul complet francizat, asimilat, Jousef Ishaghpour, critic de film, sub pseudonim francez. Caz interesant: mi-a mărturisit cum a trebuit să asimileze treptat, pas cu pas, valorile europene, total diferite de ale culturii sale tradiționale. îl vedeam adesea la *BN.* Concentrat și metodic. Mă „cultiva". Dar nu pentru el, ci pentru scriitorii iranieni traduși la Paris. Solidaritate remarcabilă, pe care n-am întâlnit-o niciodată... în exilul românesc. Cel mai apropiat, dezinteresat, efectiv poet, sentimental (dacă nu mă înșel, nu chiar francez, ci alsacian), Pierre Oster. Un timp, vag angajat al editurii *Seuil,* de unde, de altfel, a și fost concediat. Căsătorit cu o sovietică, Soussouiev, după metoda KGB-istă clasică. Doar că el nu era deloc *dupe,* de vreme ce mi-a făcut o astfel de mărturisire. Vizita totuși cu regularitate rudele sale din Leningrad.

Am scris, cred, o dată, despre unul (sau unele) din volumele sale
Paris, i-am tradus pe loc textul meu. M-a ajutat și la stilizarea lui C
ratisme et theorie de la litterature, pe care, în naivitatea sa amica
îndrăznit să-1 recomande, mai întâi, marelui referent oficial al edit
G. Genette. A fost, bineînțeles, admonestat drastic. Dar poate nu tre
să-mi fi făcut o astfel de confidență. Un „reproș" total nemeritat. Să n
în sfârșit, nici pe Pierre Rivas, ospitalier, binevoitor, specialist în V
Larbau'd. Ar fi dorit să treacă o teză cu Etiemble. Dar a renunțat când
pus condiția să învețe o limbă... exotică.

în rest', tot felul de mărunți *hommes de lettres* și *bas bleu.* Ultir
belgiană oarecare (Irina Van Goerre), căreia din slăbiciune, dacă n
prostie, poate și din calcul (invitație, promisă, la Bruxelles), i-am pr
o traducere a unui roman foarte slab, dar cu subiect românesc: *Tran*
de la Agapia (1992). A fost ultima experiență de acest gen. Nefericită
voi mai repeta niciodată.

Specia, mie cel puțin, cea mai antipatică a fost și a rămas a „com
tiștilor", în special francezi. Niciodată, *jamais, au grand jamais,* r
exista un capitol în istoria criticii și esteticii literare franceze în
protagoniști ar fi J. Voisine (o nulitate), I. Chevrel, P. Brunei și al
același calibru, D.-H. Pageaux (acesta parcă mai suportabil). Mici pro
uneori buni specialiști și profesioniști pe fragmente, pe mici „probl
Dar fără nici o viziune de ansamblu, generalizantă, teoretică. Străini de
noțiune de sinteză. Istorici literari pozitiviști ai relațiilor literare int
ționale, camuflați într-o disciplină fără obiect precis și nimic mai mult
când ai în spate o mare cultură, o mie de ani de umanități, îți poți per
bineînțeles, să fii suficient și superior. Când ocupi catedre la Sorbon
la mari universități americane, cu atât mai mult. Pot să-i perie oric
discipolii și autorii de extrase de la noi, gen Al. Duțu. Majoritatea lor,
șlefuită, tot mediocritate rămâne. Ca și admiratorul lor indigen necondit

Sunt greu de uitat unele scene tipice ale acestei ținute arogan
congresul *AILC,* de la Tokyo, din 1991, am făcut imprudența să arăt t
cerea japoneză a *cărții Etiemble ou le comparatisme militant* lui D.W. Fok
în definitiv, ne aflam în Japonia. Grimasă de repulsie abia reținută, ma
iar un domn, profesor tot la Sorbona, Michel Cadot, specialist emin
relații literare ruso-franceze în secolul 19, a fost și mai agresiv: m-a a
direct, în public, pentru îndrăzneala de a fi scris și publicat această
O reacție și o insultă directă, absolut uluitoare. De ce i-aș fi cerut
voie? Dar o explicație există: ea demonstra, în modul cel mai limpe
rupsesem definitiv cu această categorie minoră, profesorală și pedan
care nu mai aveam ce căuta. Etiemble era de altfel *leur bete noire.*
grosolănia „belgiană" a lui Jean Weisgerber, cu care inițial am col
destul de bine, la întreprinderea totuși ratată *Les Avant-gardes lit*
au XXe siecle, în sensul că am scris cam jumătate din al doilea volu
să mai spun? L-am mai revăzut o dată sau de două ori. Comportam
o impolitețe crasă. în contrast absolut cu Jacques De Decker, ge
relaționist,' monden. A fost invitat și la Cluj de un neverosimil „Cen

studii literare belgiene". Ne-am revăzut cu multă plăcere. Este drept că, dintre toate națiile pe care le-am cunoscut, belgienii sunt cei mai brutali și grobieni. Am asistat în Belgia la scene de o vulgaritate incredibilă. Să zicem că și conflictul dintre flamanzi și valoni ar fi una din cauze.

Am cunoscut, totuși, în această sferă heteroclită de relații, și oameni subțiri, politicoși și chiar de o anume valoare. Marcel Bataillon, hispanizant francez, nu din pasiune, ci doar în perspectiva unei catedre vacante (mărturisire sinceră). Finețe, tact și ceremonial academic superior. Și-a amintit, odată, și de o conferință a lui Tudor Vianu la Sorbona: *Nous etions sept à Ventendre,* mi-a mărturisit. Simțea, ei însuși, stânjeneala unei astfel de penibile constatări. Foarte stilat, relaționist, poliglot, Peter Wunderli, președintele comisiei premiului Herder, cu care am rămas, un timp, în bune relații. A acceptat imediat propunerea mea de a conferi aceeași distincție lui C. Noica. Am făcut și un raport în acest sens. Dar a intervenit dispariția sa neașteptată în 1986. Foarte apropiat de vederile mele, comparatistul italian Armando Gnisci, directorul revistei *Quaderni di Gaia* (la care am și colaborat, în primul număr), animator și prin elevele sale al ideii de „literatură europeană". A inspirat recenzii. M-a invitat odată, telefonic, să țin o conferință la Roma. Dar toate aceste preocupări, mai ales după 1989, erau lăsate tot mai în urmă. Voi reveni, pe larg, asupra acestei rupturi esențiale și definitive.

De ce, totuși, întrețineam și, uneori, chiar intensificam astfel de relații? Pline de contrarietăți interioare și în permanent contratimp istoric? Întrebarea mi-am pus-o chiar de la început. Ea revine și acum cu putere. Răspunsul poate fi rezumat în câteva puncte. Și ele nu pot fi bine înțelese decât situate în contextul specific de atunci, al unui anumit moment și climat istorico-psihologic. Operația n-a fost deloc, dar absolut deloc, simplă. Și ea a lăsat urme adânci.

Intervenea, în primul rând - după cum am mai amintit -, necesitatea absolută de a avea motive puternice, valabile, uneori de neevitat, pentru forurile „oficiale" ce aprobau „plecările" în străinătate. Alte posibilități decât „invitații" și participări la „colocvii" și „congrese" - rar de tot conferințe personale - de „a pleca" nu existau. Fauna, detestabilă, a colocviilor și a congreselor internaționale nu putea fi evitată. Dar nici astfel de pretexte salvatoare nu puteau fi ignorate sau nefolosite în împrejurările de tristă amintire. A sparge o blocadă, a ieși din izolare, a te face „cunoscut", de bine, de rău, reprezentau, pe atunci, o necesitate absolută, vitală. De supraviețuire culturală, în plin regim totalitar. Un aspect esențial, pe care-l apăram cu dinții, cu o intransigență absolută.

Se formase, treptat, și o anumită psihoză subterană a „relațiilor". Era întreținută prin corespondență, recenzii, expedieri de extrase, invitații și alte metode, mai mult sau mai puțin ortodoxe. Unii dintre noi (făceam parte din această categorie) se legănau și cu iluzia că „prin noi" se poate face cunoscută, într-o oarecare măsură, și „cultura română". O contribuție românească integrată „seriei" europene respective putea avea un efect benefic și asupra unei mai bune situări a realizărilor noastre, multe-puține

câte erau, într-un domeniu sau altul. Raționamentul, în esență, nu
greșit. Doar că mijloacele de care dispuneam și numărul celor implicaț
astfel de operații erau mai mult decât modeste. Alții exploatau relaț
externe doar în interes pur personal. Un formidabil specialist al ace
metode a fost, în epocă, Mihai Pop. In țară, n-a publicat... nici o sing
carte. Dar printr-o gamă vastă de relații, colaborări și expedieri de extr
la reviste de mare prestigiu internațional de pe atunci *(Semiotica,* de pi
a putut trece, în străinătate, drept o mare somitate științifică. Un
absolut, extrem de eficace, totuși. Căci în astfel de domenii ceea ce conte
nu este ceea ce „ești", ci doar ceea ce „pari". Baltasar Gracián (§13
observat de multă vreme această regulă de aur a „sociologiei" relaț
literare, internaționale în speță. O altă metodă era și este de a te „însc
(și neapărat de a „subscrie") unei game foarte vaste de dicționare, anu
repertorii internaționale, de tipul *Who's who in the World.* Eu însumi
practicat, o dată, acest sport, prezent în ediția din 1971-1972. Și azi prin
zeci de prospecte și invitații de acest gen, specific anglo-saxon, căror
le mai dau nici o urmare.

Dar mai existau și alte motive. Toate de ordin practic, impuse de condi
și activitatea de atunci, mai ales în deceniul opt, în perioada *CREL.*
era necesitatea absolută de a obține colaborări internaționale. Operat
reușit din plin, în sensul că „oferta" depășea mereu „cererea", respe
capacitatea de absorbție a revistei. Evident, corespondenții mei erau pre
pați doar de plasarea unor texte. Dar prezența lor într-o publicație r
nească specializată, în plin regim totalitar, reprezenta o adevărată gu
oxigen. O altă rațiune, la fel de importantă, era și posibilitatea de a p
studii și cărți străine spre recenzare, reviste specializate, prin schim
CREL. Etern inaccesibile fără o astfel de metodă. Voi reveni și as
acestui aspect deloc lipsit de importanță. Și atunci, mai ales, dar și a
din nefericire. Căci am rămas la fel de săraci...

Problema „recenziilor reciproce", ca metodă extrem de eficace d
face relații, de a deveni „cunoscut", a pune în circulație internaționa
cercetările noastre (indiferent de numărul, cantitatea și valoarea lor
și ea departe de a fi neglijabilă. Dimpotrivă. La început - „absolutist" co
sub cea mai proastă influență „călinesciană" (autor total necunoscut în st
tate, deși ar fi meritat) - nu-mi dădeam încă seama de valoarea aspec
„publicitar" al legăturilor internaționale. Apoi, începând cu colabo
elvețiene, am început să fac mici, foarte mici pași, dar reali, în di
integrării în „comunitatea critico-literară internațională". Rezultatele,
nici un motiv să nu recunosc, au fost și au rămas - mai ales în con
de atunci - foarte modeste, deși într-o ușoară și permanentă ascens
Dar fără o minimă „receptare" străină, o astfel de „integrare europea
fost, este și va rămâne, oricând și oriunde, improbabilă, chiar impos
For ever. Poți să scrii cea mai formidabilă capodoperă. Dacă o ții înch
sertar, n-o publici, n-o faci să circule, ea încă nu „există". Desigur,
recuperată peste o sută, două, trei sute de ani. Dar, deocamdată,
vegeta, în mod regretabil, în cea mai demoralizantă obscuritate.

O reacție și o confesiune pur personală, subiectivă sau nu, în legătură cu acest punct esențial. Mi-am explicat repede întregul mecanism al recenziilor pe bază de cointeresare și reciprocitate. Din care cauză, singura satisfacție reală pe care am simțit-o, în această sferă de preocupări, a fost să descopăr, uneori, recenzii, la una sau alta dintre cărțile mele „străine", semnate de autori mie total necunoscuți, cărora nu le-am expediat niciodată „exemplare de presă", publicate în reviste complet inaccesibile sau necunoscute/Despre unele dintre ele nu auzisem niciodată. Am făcut astfel de „descoperiri" mai ales în SUA, la Rochester, la *Rush Rhees Library,* cu acces liber la raft. Surprize una după alta. Ca și o recenzie recentă (1998), la *TheBiography...,* semnată de un necunoscut, într-o revistă universitară americană, la fel de confidențială (tot pentru mine). Dar asemenea recenzii „nestimulate" în nici un fel reprezentau o dovadă irefutabilă că tema mea a interesat efectiv pe cineva. N-a trecut chiar cu totul neobservată etc. Am fost recenzat în astfel de condiții aleatorii (încă un exemplu) și în Portugalia. Unde - culmea! - într-un alt loc am fost citat chiar în textul românesc original. *Dicționarul de idei literare* a fost menționat și el într-un aparat critic etc.

Dacă recenzentul meu ocazional este obscur sau nu, dacă publicația în cauză este importantă sau nu are, cel puțin pentru mine, mult mai puțină importanță. Semnificativ este și rămâne doar acest act pur de recepție, oricât de întâmplător și efemer. Din care cauză, în timp, am devenit tot mai blazat la apariția oricăror recenzii. Dar la aspectul lor pur „publicitar", „bibliografic", nu puteam rămâne chiar total indiferent cât timp continuam să cred în realitatea „literaturii universale". O temă pe care am studiat-o atent. Aș îndrăzni chiar să afirm că sunt primul român ce a oferit o schiță de reală sinteză a acestei „idei literare" esențiale. Deși sunt la fel de convins că această problemă centrală interesează, la noi, de fapt, pe foarte puțină lume. Critica românească are o altă orientare, iar o tradiție de studii teoretico-literare nu există. Sunt deci - vai! - un iremediabil pionier „neopa-șoptist". Unii parcă au început să observe favorabil această situație, care de cele mai multe ori inhibă, paralizează (M. Mihăieș, *Cuvântul,* 12/1998; trebuie neapărat amintit și Sorin Antohi).

O particularitate a acestor experiențe era convertirea, cu regularitate, a rezultatelor practice în concluzii teoretice. Nu este vorba de un „tic" de „teoretician literar", deși nu exclud nici o astfel de ipoteză. Verificam, pas cu pas și pe „pielea mea", cum se spune, mari adevăruri ale sociologiei literare, ale „succesului", „recepției" etc. Cunosc acum, bine de tot și din interior, mecanismul acestor relații, ca și relativismul lor, tirania modelor, canoanelor. Inclusiv posibilitatea contestării și chiar a „dinamitării" lor. Am învățat repede ce înseamnă, de fapt, „autoritate", „prestigiu" și „glorie" în astfel de domenii. Că totul se reduce doar la un efect de influență și de *feedback* social nu mai am nici o îndoială. Când am încetat să mă mai ocup de *CREL,* n-am mai fost la fel de „interesant" și sfera relațiilor utile s-a restrâns progresiv ca o *peau de chagrin.* Pentru „noi", Mircea Eliade este o glorie a indianisticii internaționale. Dar am întâlnit, la unele congrese, indieni care nu auziseră în viața lor de acest nume. Și nu erau chiar total

„inculți". Când am renunțat, „de bunăvoie și nesilit de nimeni", la C
Sorin Alexandrescu, un obsedat al „relațiilor", ca și Mircea Eliade, de a
(acesta un adevărat campion în materie), mi-a prezis că „nu voi m
cunoscut". Avea, în felul său, dreptate. Doar că „balanța" mea interi
înclina în altă direcție.

Foarte greu de asimilat și de înțeles în străinătate, inclusiv de c
compatrioții noștri din exil (chiar și cei bine intenționați), era reacția in
cibilă a spiritului critic. Se producea un conflict extrem de specific
exigențele sale, evident rigoriste, dificile, total nepractice și consecin
imediate sau de durată, adesea catastrofale. Am amintit că în urma
conflict cu un amploaiat de la Gallimard mi-am închis definitiv p
acestei edituri. Constatam, adesea, stupiditatea (cuvântul nu este
tare) a celor ce fac opinia în Vest *(Evadări...,* p. 174), dar și „oblig
absolută pentru „noi", cei ce veneam din „Est", din culturile mici, mi
necunoscute, de a evita sau menaja cel puțin reacțiile negative occiden

Cu atât mai mult cu cât servilismul nostru tradițional a fost și este
de mare, încât cel mai mic ecou străin defavorabil produce la noi adev
ravagii. Iar când cade pe mâna unui adversar, el este folosit cu sadism
nici o milă, ca o armă absolută. De unde, necesitatea de a evita, p
posibil, „polemicile", „răspunsurile" etc, antagonismele de orice spe
astfel de cercuri influente. Cât de mult am detestat această condiție m
de eterni subordonați, bătuți condescendent pe umăr, de tot felul de medi
tăți și chiar nulități, este greu de descris! De câte ori n-am sângerat n
când observam cum mărunți profesorași, vagi publiciști, unii plecați
de pe la noi, aruncau, în trecere, superior, verdicte. Puneau note, stab
ierarhii care, într-un București plin de gură-cască, de redactorași de
a treia și mai mediocri etc, făceau pe loc „autoritate". Suficiența cu
ești refuzat (am făcut încă de la Geneva o astfel de experiență, vrâ
plasez unui oarecare John Jackson, factor influent la o revistă... c
poeme de Petru Popescu), în mod brutal sau politicos, este și ea gr
uitat. Modul cum un anume Ulrich Weisstein, o mediocritate „compara
un timp mare factotum la YCGL, mi-a refuzat un „răspuns" la o re
ostilă, de pildă. Am suferit eu însumi astfel de eșecuri umilitoare, explic
într-un fel. Ele ar fi putut fi totuși evitate, dacă elanul, naivitatea și
mea credință n-ar fi fost, cel puțin la început, mult prea mari. Acu
bine „ce" și „cum" „se poate". Și ce „nu". Dar este prea târziu. Iar eu n
am nici timpul, nici entuziasmul, nici energia de altădată.

Rezultatul final al acestor experințe, îndelung repetate, a fost, di
o stare de profundă ambiguitate. O permanentă oscilare între satis
unor oarecari rezultate și prețul enorm, total disproporționat, al ob
lor. Intre necesitatea legăturilor externe și totalitatea adversităților (înc
cu cele morale) pe care le provocau aceste relații. Sub toate aspectel
învățat ce înseamnă, de fapt, „succesul literar" și valoarea sa, în
sensurile cuvântului, mai ales pentru un necunoscut (fără autoironie)
din Est. O concluzie la început obscură, insidioasă, apoi tot mai bin
nită : senzația de decepție, tot mai profundă și mai dureroasă, se

simţită cu tot mai mare acuitate. De unde, o tendinţă, iniţial pur instinctivă, apoi tot mai bine argumentată, de desprindere şi distanţare. O conştiinţă tot mai limpede că în această lume - care, în mod evident, nu era şi nu putea fi a mea - nu mă puteam integra. Mă simţeam tot mai izolat, mai singur şi, în acelaşi timp, tot mai independent, căzut inevitabil între două lumi. Dintre care una, „a mea", nu mă recunoştea. Mai mult: mă respingea şi mă oprima. Iar cealaltă, cea „străină", nu mă integra, nu mă asimila şi, de fapt, nu avea nici cea mai mică intenţie. Admit: o indiferenţă rece, obiectivă, aproape mecanică era inevitabilă, dar nu mai puţin brutală. Conştiinţa de a nu putea fi adoptat şi integrat unor astfel de realităţi şi relaţii (total străine de mine, într-un sens sau altul) a fost un foarte dur examen de luciditate, stoicism şi resemnare.

încerc să concentrez, să reduc la esenţial, o întreagă stare de spirit, de iritare permanentă, tot mai profundă şi crescândă. Uneori nu mă mai puteam stăpâni şi făceam şi greşeli. De pildă, am scris o brutală şi nepoliticoasă scrisoare (deşi justificată) unei oarecare posibile traducătoare spaniole a *Hermeneuticii lui Mircea Eliade.* Mă exasperau pur şi simplu ifosele unor pseudospecialişti, infatuarea şi morga unor mediocrităţi incomensurabile. Pe scurt, mă „revoltau" trei atitudini „occidentale", tipice, pe care nu le puteam asimila în nici un fel, oricâte explicaţii raţionale le-aş fi găsit:

1. Dezinteresul total, definitiv (chiar dacă inocent), organic aş spune, pentru o cultură mică, necunoscută, neîncadrabilă canoanelor, standardelor, temelor, modelor, lecturilor şi sistemelor de referinţe eurocentrice dominante. O situaţie inexorabilă, de fapt, urmată (cum să-i spun?) de o „revoltă în genunchi". O situaţie pe care nici nu o acceptam, dar nici n-o puteam modifica sau corecta; 2. Tendinţa instinctivă de satelizare, de a te transforma automat într-un „elev" şi „discipol". Aceasta era, ştiu bine, regula jocului. Dădeam impresia, iniţial, că pot deveni un „discipol". Iar acesta, dintr-odată, se dovedea rebel şi inasimilabil. Rezişti acestei seducţii, care te transformă într-un epigon iremediabil? Eşti tratat imediat cu cea mai distantă şi dispreţuitoare indiferenţă. Uneori chiar cu agresivitate declarată, cum mi s-a întâmplat (cum am mai amintit) la Tokyo; 3. Supremaţia unor pseudo-autorităţi, pseudovalori. în realitate, de cele mai multe ori, de o mare şi inevitabilă mediocritate. Ce reprezintă, în definitiv, o oarecare Eva Kushner, mare organizatoare, totuşi, de colocvii, congrese? Nimic mai periculos în această zonă conformistă şi de complicităţi generalizate decât un autentic spirit critic. Eşti imediat repudiat, marginalizat. Eliminat definitiv şi din oficiu. A revendica o calitate şi egalitate, fie şi virtuală, reprezenta nu numai o totală imposibilitate practică, dar şi o adevărată absurditate (oricât de bine disimulată) în ochii partenerilor de competiţie. „Noi" eram declaraţi „inferiori", „neinteresanţi", „nefrecventabili" etc. prin definiţie.

Oricâte acuzaţii mi s-ar aduce de a fi devenit victima unui complex de inferioritate-superioritate, nimic şi nimeni nu mă va putea convinge că nu aveam, în esenţă, dreptate. Căci ceea ce defineam nu era de fapt situaţia mea strict individuală, ci statutul, decalajul şi desincronizarea catastrofală dintre două niveluri şi sisteme culturale. Cu toate consecinţele negative ale

subdezvoltării culturale. Despre starea cu totul precară a studiilor te
tico-literare şi comparatiste, de nivel internaţional, nici nu mai vorb
Constatam că, uneori, ştiam ceva mai mult şi mai bine decât alţi ilu
sorbonarzi. Că *Biografia ideii de literatură,* de pildă, fără a fi deloc compl
infailibilă, depăşeşte, cu mult, toate rezultatele obţinute de R. Escarp
„şcoala" sa. Mă comportam, uneori, instinctiv şi inconştient, în conseci
Ca şi cum aş fi fost cunoscut, citit, apreciat, în mod firesc, deşi realitatea
total deosebită. Nu puteam restabili nici un adevăr prin forţe proprii.
mă trezeam repede din utopia mea şi-mi lingeam rănile tuturor umilinţe
Nu cred că voi mai avea tăria să repet astfel de experienţe. Din feric
într-un fel, nici timpul ce se scurtează vertiginos în faţa mea nu-mi ma
voie să le mai reiau vreodată.

Mă simţeam, pe scurt, „altfel". Eram convins că am acest „drept" i
lectual inalienabil la diferenţiere, personalizare şi „originalitate". Da
puteam nici dovedi, nici transmite, nici scuza măcar o astfel de „calit
Ceea ce slăbea, cu fiecare călătorie, interesul profund pentru „străinăta
ce se dovedea tot mai opacă şi inaccesibilă. Ea nu mă mai interesa d
pentru bibliotecile, muzeele şi izvoarele sale de documentare. Pentru ma
său nivel citadin, economic şi de civilizaţie. Cu tendinţa înclinării bala
pentru aceste din urmă aspecte. Simţeam cum deveneam un corp tot
„străin", mai refractar oricărei nivelări. Un „intrus" tot mai izolat şi antip
Această senzaţie am avut-o cel mai puternic la congresul *AILC* de la To
din 1991. Revin mereu la acest episod, deoarece a reprezentat mome
radical al rupturii de „relaţiile externe". Dacă am plecat, totuşi, acolo a
în mod esenţial pentru exotismul unei astfel de călătorii. O ocazie uni
viaţă, îmi ziceam, ce nu trebuia ratată. M-am întors cu unele imp
precise despre Japonia, dar cu nici o noţiune în plus despre comparat
De altfel, chiar şi interesul pentru astfel de cercetări cunoştea o curb
mai descendentă. Impulsurile mele de „ideolog liberal neopaşoptist
consolidat cât mai urgent posibil prin lecturi moderne, le resimţeam c
mai multă putere. Dar nu mă puteam încă dezvălui, ceea ce-mi prod
o stare de permanentă nerăbdare şi iritare.

Mari iluzii şi decepţii, mari naivităţi şi demistificări, mari speran
frustrări, mari progrese intelectuale şi resentimente, aceasta a fost
dominantă a „relaţiilor externe". Scump, prea scump plătite. Şi nu voi
niciodată comunismului că a trebuit să-i plătesc un astfel de „preţ". Pe
acţiuni cum nu se poate mai legitime şi constructive. Eram victima
absurd, fanatic şi terorist război ideologic. Dar, în definitiv, mă pot, t
într-un sens, „felicita" că i-am supravieţuit. Fie şi jumulit bine de
Chiar şi la Hiroshima au mai rămas unele clădiri în picioare.

15

Exilul şi emigraţia

Un capitol extrem de dificil şi - de cele mai multe ori dureros - al „relaţiilor externe" a fost exilul şi emigraţia românească. Cea a epocii mele, pe care am cunoscut-o destul de bine, timp de două decenii (şapte şi opt). Nu pretind câtuşi de puţin că am cunoscut „tot" exilul. Vorbesc exclusiv despre experienţe strict personale, inevitabil fragmentare şi foarte limitate. Mai toate, menţionez cu profund regret, negative. Adesea chiar revoltătoare, până la indignare şi uneori chiar repulsie. Subiective-nesubiective, voi înregistra, totuşi, cât mai detaşat posibil (ceea ce nu este deloc simplu), o serie de fapte precise, oricând verificabile. La fel, rezultatul unor observaţii şi analize predominant empirice. Ştiu bine: imaginea mea despre exil şi diaspora românească - repet, în măsura în care le cunosc - nu este câtuşi de puţin convenţională sau stereotipă. Mai mult: ea este profund critică. Dar sper să fi ajuns la acest nivel minim de detaşare, obiectivare şi distanţare, pentru a rămâne cât mai aproape de adevăr posibil.

Plec de la o observaţie, pentru mine, fundamentală: nimic nu poate fi bine înţeles în legătură cu această categorie foarte specială de români „deplasaţi" (vorba lui V. Ierunca), fără înţelegerea, definirea şi evaluarea exactă a psihologiei sale specifice. Profund alterată şi, în esenţă, nefericită. N-am cunoscut un singur „exilat" român cu adevărat echilibrat şi, mai ales, satisfăcut de statutul său de „refugiat", „rezident", „naturalizat" sau cum se va mai fi numit. O excepţie: poate doar Virgil Nemoianu. Cauzele profunde se vor vedea pe parcurs. Ca să-mi duc gândul până la capăt: toţi trăiau în felul lor - în modalităţi şi grade foarte diferite o adevărată dramă. A dezrădăcinării, umilinţei, imposibilităţii integrării reale în noul mediu (aşa-zicând) de „adopţiune". Termenul are, în cazul lor, o conotaţie ironic-amară. Nu este însă vorba doar de un fenomen tipic românesc. L-am observat, la Paris, şi la emigranţii de alte naţionalităţi. Numai două momente „poloneze". Exista o librărie poloneză, în *La Cite,* care oferea unele cărţi scriitorilor din Est. Am stat de vorbă cu directorul său: *Ils ne comprennent rien, Monsieur.* Se referea, bineînţeles, la francezi. În *Place du Tertre,* într-o altă împrejurare, o expoziţie a unui fotograf de artă polonez. Total goală. Am revenit după câteva ore: la fel, nici un vizitator. Şi-mi vine greu să uit fizionomia abătută, de disperare mută, resemnată, a artistului, izolat, stingher, refugiat într-un

colţ. El n-avea de unde să ştie cât de bine îl înţelegeam. Şi cât de sinc
îi compătimeam eşecul atât de evident.

Departe de mine de a da tuturor note la purtare, de a chema la ordi
pe cineva. De a fi sperat - mai ales - o modificare a psihologiei exilul
Ea era făcută, în mod esenţial - şi, mă grăbesc să adaug, inevitabil -, d
resentimente şi frustrări, porniri vindicative şi agresivităţi uimitoare, in
tuări megalomane şi egocentrisme, care te lăsau, adesea, perplex. Va
personaje care, în ţară, nu reprezentau nimic, dar absolut nimic, îşi dăde
în străinătate aere cel puţin de mari glorii internaţionale, de vedete,
deţinători ai premiului Nobel etc. Îmi explic foarte bine şi o astfel
atitudine: o compensare interioară defensivă pentru ratarea, mai totdeau
inevitabilă, a exilului. De unde, impulsuri megalomane, vecine cu parano
O pasiune profund justiţiară. Pretenţia monopolului absolut al rezisten
şi moralităţii etc. Pentru a nu mai aminti că în concepţia şi iluzia lo
admit, oricât de inocentă, dar de un bovarism absolut - exilul, emigrar
trebuiau să confere, automat, talent, geniu, competenţă inegalabilă. Câ
oriunde te-ai stabili în spaţiu, nu ai, nu poţi avea, mai mult sau mai pu
talent decât ai avut la plecare. Şi ce „ocazie" minunată de a plăti, în sfâr
poliţe, din depărtare, celor ce te-au ignorat, minimalizat sau criticat
nedrept sau nu) în ţară! Vorbesc în cea mai directă cunoştinţă de cau

Încă din 1850, N. Bălcescu observa cu dezamăgire un defect capital
emigraţiei române: lipsa de coeziune şi de solidaritate, conflictele perm
nente, vocaţia cu totul specială pentru polemici, bârfeli, fracţionări şi denigr
permanente. Este, de fapt, un viciu naţional, definitiv şi incurabil.
există observator lucid al exilului românesc, din rândurile sale sau ve
din ţară, care să nu reţină - şi înainte, şi după 1989 - aceleaşi defec
Recent şi Stelian Tănase, în *LA vs NY* (1998), bine introdus în emigra
româno-americană. Fenomenul este departe de a fi exclusiv parizian. Exis
indiscutabil, un negativism specific românesc şi exilul „nostru" îl reconfir
din plin. Pulverizarea şi atomizarea iniţiativelor şi energiilor, multe-puţ
câte sunt, devin inevitabile. Ca şi concurenţa accerbă, individualism
supravieţuirii cu orice preţ, egoismul feroce, punerea impudică în valoa
Repet: înţeleg foarte bine resorturile interioare ale acestor atitudini. Ce
ce nu le face, totuşi, stimabile sau mai puţin detestabile.

Trec peste o serie întreagă de exemple minore, anodine, banale, pen
a nota câteva scene şi episoade ce au în centrul lor personalităţi bi
-cunoscute. Multe, de o incontestabilă valoare. Cum aş putea uita, de pil
surpriza mea, când am revăzut pentru prima dată pe B. Munteanu. Ace
se mândrea, efectiv, cum a împiedicat, a sabotat (cum vrem să-i spune
împreună cu alţii, decernarea premiului Nobel lui T. Arghezi. Când
revăzut, tot după mulţi ani, pe Alexandru Ciorănescu, acesta mi s-a plâ
în treacăt, că atât timp cât B. Munteanu a fost secretar de redacţie la *Re*
de litterature comparee (aproape două decenii!), el n-a putut publica
singură dată, în această revistă pe atunci importantă. Exemplul, cr
spune tot despre solidaritatea din exil a savanţilor români. Să trec la a
personaje şi mai importante. Mircea Eliade declara fără nici o jenă: „Romă

nu mă interesează decât dacă sunt publicat". Prima întrebare pe care mi-o punea era următoarea: „Cine a mai scris despre mine?". Devenise o adevărată fixaţie. Puţin îi păsa, în realitate, de soarta culturii noastre. Sau, în orice caz, o astfel de preocupare era cu totul secundară. îmi venea să-i spun: „Dar, domnule Eliade, problemele noastre reale, de esenţă, sunt altele, mult mai grave: teroarea totalitară, cenzura etc". Pe el îl interesau doar afirmarea şi publicitatea strict personală. Admit: un reflex inevitabil al condiţiilor de supravieţuire editorial-publicistică din Occident. Strident totuşi şi în contradicţie profundă cu situaţia reală de „acasă".

Dar cel mai savuros (şi semnificativ, în acelaşi timp) exemplu mi-a fost oferit de E.M. Cioran. S-a întâmplat să-1 văd, extrem de rar de altfel, după ce apăruse *Histoire des croyances et des idees religieuses,* volumul I sau II (1976, 1978), de Mircea Eliade. Ca să-mi spună, între altele, aproape radios, că într-o emisiune culturală la radio sau TV, cinci savanţi francezi, fiecare indiscutabil o competenţă în specialitatea lui, au „desfiinţat" pur şi simplu această *Histoire.* Desigur, ea are, pe fragmente, unele lacune, poate chiar şi erori. Dar efortul enciclopedic şi de sinteză rămâne nu mai puţin remarcabil. Cel puţin din punctul meu de vedere. Am reţinut însă gestul de „colegialitate" extremă a celui ce atacase, de fapt, pe Mircea Eliade încă din ţară: *Omul fără destin.* Iar necrologul său, citit azi bine, este reticent, evaziv şi, în esenţă, destul de ambiguu. Şi nu este vorba, nici pe departe, de două figuri banale, lipsite de importanţă.

Dar toate acestea erau inocente şi, în definitiv, tradiţionale bârfeli între confraţi faţă de spectacolul „politic" al exilului, văzut din perspectiva mea. La fel de haotic, dezorganizat şi pulverizat şi sub acest aspect, oscilând între intransigenţe zgomotoase şi „disidenţii'de *Beaujolais şi Cafe de la Paix",* la limita parodiei. Formula nu-mi aparţine, dar o adopt cu plăcere. O mostră, în definitiv, şi de „intertextualitate" ideologică a epocii. Un amestec, pentru mine, mereu straniu, alteori grotesc, de „rezistenţă" şi depolitizare, de oportunism în sens invers şi complexe şi resentimente (prost camuflate) în acte de vigilenţă. Căci ce credit moral puteai să acorzi nu numai unor foşti şi actuali securişti, foşti membri PCR, foşti colaboratori la *Scânteia,* deveniţi peste noapte, la Paris, mari „rezistenţi", „anticomunişti" şi teribil de „vigilenţi"? Vânători intransigenţi de „turnători", „spioni", „agenţi de influenţă" etc? La fel de antipatici îmi erau şi legionarii, pe deasupra şi sectari, antisemiţi, rasişti. Atâtea lichele devenite subit de o mare puritate morală şi de o intransigenţă ideologică inegalabilă nu puteau decât să te amuze (în momente de bună dispoziţie) şi să te dezguste (în momente de proastă dispoziţie, de fapt cele mai multe).

Mult mai profundă era, de fapt, decepţia ideologică. Foarte schematic vorbind, ea avea două aspecte. Mai întâi, tradiţionalul individualism politic românesc. Lipsa evidentă de organizare şi coordonare. S-ar fi spus că, scăpaţi la „libertate", românii - care n-au avut niciodată sensul disciplinei şi al organizării - au început să-şi „dea poalele peste cap" cu dezinvoltură, în modul cel mai strident şi indecent posibil. Polemici absurde, acuzaţii reciproce, insulte etc. A le fi cerut, în astfel de condiţii, idei liberale limpede

formulate, bine articulate şi militante ar fi constituit o imposibilitate. totuşi, emigraţia post-paşoptistă, din secolul trecut, pe lângă defecte tradiţionale, a avut şi idei fecunde, de mare viitor. Cred şi azi, tot mai mul că exilul politic românesc a ratat o mare şansă: de a fi descoperit, îmbrăţiş şi cultivat ideea federalistă, paneuropeană. Ca şi a solidarizării internaţi naliste a rezistenţei anticomuniste. Deşi, în principiu, cel puţin, o polemic şi critică sistematică a sistemului totalitar şi a marxismului erau nu num strict necesare, dar şi de aşteptat, măcar de unii dintre noi, cu un fel speranţă „mesianică". Dar aceste preocupări de mare intensitate, intransigen şi rigoare ideologică lipseau cu desăvârşire. Astfel de constatări făcea dezabuzat, şi în însemnările mele *(Evadări...,* pp. 157-158, 177, 178-179 încă din 1987. Nimic proeuropean, efectiv prooccidental nu întâlneam acţiunile exilului românesc. O mare dezamăgire. Mai curând etnicist, naţi nalist, tradiţionalist. Veche şi uzată melodie.

N-avea sens să mă iluzionez: mulţi, foarte mulţi, poate cei mai mul erau doar refugiaţi economici. Total depolitizaţi, dezinteresaţi de o astfel activitate. Ce-i drept, fără tradiţie, nici în ţară. Unica, obsesiva preocupa era găsirea unei soluţii strict individuale, cât mai repede şi mai rentab posibil. Faţă de imensa mizerie de acasă nu puteai, adesea, să nu le d dreptate. Dar, în acelaşi timp, îţi puneai şi întrebarea: cine este de fa adevăratul „erou"? Cel'ce fuge, îşi pune pielea la adăpost, fie şi cu ma riscuri? Sau cel ce se întoarce conştient de ceea ce-1 aşteaptă: foame, fr teroare securistă, cenzură etc? *(Evadări...,* p. 162) Am, bineînţeles, răspuns. Există însă riscul de a sugera mai mult decât vreau să spun, mod strict obiectiv. Mă opresc deci aici. Cu regretul de a nu fi citit încă m nimic, cu adevărat notabil, pe această temă esenţială. Memorii de exil, chiar multe, bineînţeles, există. Nu însă şi studii de acest tip, de psiho ciologie şi politologie de epocă. într-un ziar din exil, din Germania, am ci că dintre miile de medici români stabiliţi în această ţară, doar câteva z dintre ei mai desfăşoară o activitate politico-socială de „rezistenţă".

Pentru a sintetiza, într-o formulă strict personală, atitudinea mea f de acest exil pe care, de fapt, nu-1 admiram şi, adesea, doar îl compă meam, aş spune că el mă „durea", în primul rând, afectiv. Iar dacă aş l ca simbol Parisul - către care a gravitat, în primul rând, aproape întrea emigraţie românească în perioada comunistă - aş spune că el este po mondial al rataţilor de pretutindeni. „Rataţi din toată lumea, uniţi-vă" „oraşul-lumină"! Aici s-a acumulat o cantitate enormă de ratări, frustră resentimente şi eşecuri. De toate categoriile. Pentru trei-patru reuşite, c înfrângeri, decepţii şi chiar tragedii! Ale nereuşitei iremediabile, complexe exagerate, simulării unor realizări false, total inexistente. O automistifica disperată, care nu înşela, de fapt, pe nimeni. Scriitorii, mai ales, au tr şi trăiesc din plin imensa, irezolvabila dramă a exilului: de a nu fi pătr în literatura ţării de adopţiune. Şi, în acelaşi timp, de a-şi fi tăiat legătu cu propria literatură. De unde, după 1989, revenirea, tot mai frecve „acasă". Nu însă fără o falsă aură de infatuare şi „europenizare", care fapt n-a existat niciodată. Nimic mai legitim şi salutar, într-adevăr, de

de a te întoarce în propria literatură. Dar totdeauna cu simțul proporțiilor. Şi mai ales fără pseudoaere pariziene, de mare superioritate, care, de altfel, nu mai pot de mult să mistifice pe nimeni...

In restrânsă mea sferă de relații am putut identifica unele soluții de supraviețuire morală şi materială, trăite adesea în situații-limită. într-o serie de texte, Mircea Eliade, exponentul lor tipic, propunea diferite metode şi argumente. Susținea, de pildă, că valorile nu suferă de „teroarea istoriei", fiind supratemporale şi supraspațiale. Să spunem. Deşi nu sunt foarte convins. Şi, de altfel, ele ar avea la dispoziție o soluție infailibilă: să se impună pe plan internațional şi astfel să „reziste". Din nou, să zicem. Deşi operația este foarte dificilă. Ce ne facem însă cu L. Blaga? Mult timp rezident în străinătate, dar fără să se preocupe să fie tradus o singură dată. îşi bombarda, în schimb, prietenii, prin scrisori, să-i asigure succesul pe... scena clujeana. Alteori, acelaşi M.E. preconiza ocultarea şi camuflarea elitelor, inclusiv ale emigrației, în scopuri strict defensive, pentru a supraviețui noului „ev mediu" al sinistrei noastre epoci. Până la urmă, o altă soluție - de mare bun-simț - pare tot cea mai eficace: nu putem ieşi din izolare şi „provincialism cultural" şi „nu putem face cu folos decât ceea ce propria noastră vocație ne îngăduie s-o facem" *(Limite,* 48-49/1986, p. 29). Cu alte cuvinte, să ne preocupăm, în primul rând, de... realizarea proprie. Cultură română, inclusiv sub era Ceauşescu, poate deci să mai... aştepte.

Am cunoscut, la unii şi la alții, tot felul de umilințe. Forme acute ale obsesiei nerecunoaşterii, insistențe adesea penibile, de „sponsorizări" şi altele. Ca şi întreținerea disperată a mitului subvenționării literaturii române, în străinătate, prin Ministerul Culturii şi Uniunea Scriitorilor. D. Țepeneag a depus multă energie pledând această cauză, după mine pierdută din start. Eforturile sale aveau totdeauna ceva sincer, disperat şi patetic. „Sentimental" vorbind, îi dădeam dreptate. O mărturie directă, în acest sens, este, între altele, *Un român la Paris* (1993). Pentru nimic în lume n-aş fi dorit să fi fost „în pielea" unui astfel de „român". în definitiv, totuşi, o problemă de opțiune personală. Resimțea şi D.Ț., în mod acut, „absența din istorie"? Făcea însă eroarea de a crede că „literatura" - şi încă de o anume specie şi calitate (discutabilă) - ar fi singura soluție. Am cunoscut şi alte forme de servilism, insistențe umilitoare, telefoane disperate, tot felul de manevre „relaționiste". Pavel Chihaia era imbatabil în această acțiune promoțională personală. Cu astfel de metode s-a făcut editat, reeditat, recenzat etc. I s-a consacrat chiar şi un număr omagial în *Jurnalul literar.* Ei şi? A „intrat" sau „reintrat", într-adevăr, P.C., pe uşa principală şi cu o operă imbatabilă, în literatura română? De câteva ori, i-am fost efectiv „util". Apoi m-a „uitat". în acelaşi mod au procedat şi alte persoane. Notez toate acestea, în primul rând, ca simple „documente de epocă". Despre scriitorul român, „deplasat" sau nu - am spus-o şi mai înainte -, nu mai am de mult nici cea mai mică iluzie.

Dificultatea de a scrie cât mai echilibrat şi „obiectiv" posibil despre exil şi emigrație este, în cazul meu, cu atât mai mare, cu cât mă consideram - şi chiar şi eram - un izolat, un neadaptabil, un „om singur", în sensul strict

al cuvântului. Cu un clişeu uzat, eram eu însumi un „exilat", un „e
intern", care făcea mari sforțări să se mențină la suprafață într-o soci
străină şi, adesea, ostilă. Ştiam bine că şi acest „exil intern" conservă
„ceva" *(Evadări...,* p. 73). Dar numai... eu ştiam, de fapt, despre ce
vorba în realitate. Imensa majoritate a „vieții literare", în esență de
tizată şi oportunistă (prin vocație sau constrângere), avea alte preocu
de supraviețuire, promovare strict personală, succes, carieră. O dispreț
dar o şi „înțelegeam", în felul meu. în cazul exilului şi emigrației româ
astfel de reacții deveneau şi mai dificile. Prin urmare, cum ar put
judece, fără riscul - adesea enorm - de a greşi, un „exilat intern", pe
„extern"? Evident, o atitudine nu numai posibilă, dar şi justificată.
câteva explicații şi motivări devin, la acest capitol, necesare.

Pentru a mă limita, deocamdată, numai la problema „literaturii" (p
mă grăbesc s-o declar, chiar şi în împrejurările de atunci, cu totul secun
neesențială), mă irita teribil pretenția unor scriitori din emigrație
reprezenta, doar ei singuri, „literatura română". Total fals! Exclus
inacceptabil. Oricât de mutilată, adulterată, coruptă ar fi fost litera
română „pe linie", din acea perioadă (şi ea a fost astfel din neferi
literatura, română în speță, se face, în primul rând, „acasă". Prin
împrejurărilor. Emfatic spus, în „patrie". îmi amintesc şi de Chateaubr
On ne peut ecrire avec raison que dans sa patrie. Că în această (o, vai!) „p
se petreceau lucruri monstruoase, nimic mai adevărat. Dar, oricum am înt
lucrurile, literatura română se scrie, vrând-nevrând, în primul rând „a
Nici la Paris, nici la Miinchen, nici în altă parte în străinătate. S
amintesc şi vorbele unui scriitor rus emigrant, Lev Kopelev. Lucid şi de t
„Aici (în Occident, *n.n.)* există foarte buni scriitori (în emigrație, *n.n.*
literatura (rusă *n.n.)* este acolo *(lă-bas)" (Temps nouveaux,* 44/1988).
„acasă", în Rusia, pe atunci în Uniunea Sovietică. Pe unul dintre aceşti
buni scriitori" ruşi, din exil, Vladimir Bukovski, l-am văzut, întâmplă
Paris, pe bulevardul Saint-Germain. Intra agitat, aproape speriat,
cabină telefonică. L-am recunoscut imediat, cu aerul său străin, stir
mai ales după fotografiile din ziare şi reviste.

Pe acest fundal dificil şi plin de convulsii, trebuie deci să evoc î
concis - mă grăbesc să precizez: cu extremă neplăcere - relațiile m
„diaspora" culturală şi literară românească. N-au fost foarte nume
dar, cele mai multe, profund negative. Un capitol incontestabil „ur
acestei *Vieți,* care numai „frumoasă" nu a fost - şi, la drept vorbind
nu putea fi. Relații pline de insulte, nedreptăți şi agresivități. Că
aveau şi o anume „explicație obiectivă" nu mă consolează. Pe parcu
va configura, aproape de la sine, şi o tipologie aproximativă a acestor
experiențe. Rezultatul final a fost o lipsă totală de aderență şi inte
Nici o afinitate şi corespondență reală, cu mici excepții, ce vor fi am
la timpul lor. Dar ele nu compensează, nici pe departe, imensul rău p
mi 1-a făcut „emigrația română". Sub diferite forme. Din care ca
umbră neagră pluteşte, obsedant şi inevitabil, peste aceste pagini de s
şi nefericită evocare. Cât aş fi dorit să nu le fi scris niciodată...

Trebuie neapărat să revin asupra unui aspect, pentru a păstra, cât mai mult posibil, măsura dreaptă a lucrurilor. Un aspect care aproape mă obsedează, deoarece el oferă cheia reală şi explicaţia în adâncime a tuturor antagonismelor. Handicapul esenţial era „caracterul" meu dificil, independent şi mai ales foarte critic. în plus, plin de toate stângăciile şi complexele izolării şi ale lipsei de experienţă monden-socială. Nu puteam să-mi înfrâng, mai ales, spiritul critic spontan, nativ şi iremediabil imprudent. Nu aveam supleţea convenţiilor, a surâsului şi complementelor protocolare. Mă exaspera, uneori, mai ales, imensa infatuare a „exilului", neacoperită de nici un fel de realizări adevărate. Mi-aduc aminte foarte bine că, participând la o şedinţă a pseudocenaclului literar parizian al lui L. Mămăligă, am făcut unele observaţii critice, cred justificate, dar total „inoportune". Mircea Eliade s-a înfuriat şi m-a apostrofat direct: „Se vede că ai fost elevul lui G. Călinescu". Şi atunci am înţeles, încă odată, două realităţi esenţiale. Chiar două date de „istorie literară": în ambianţa de solidaritate p'rolegionară necondiţionată - să zicem, a „tinerei generaţii", al cărei exponent tipic era M.E. (vezi şi G. Călinescu: *Generaţia bombastică şi Mircea Eliade critic)* - orice reacţie critică sau, mai rău, negativă echivala cu un adevărat atentat la solidaritatea unui front defensiv, ce se voia unic şi inexpugnabil. Cu atât mai mult în exil, o astfel de mentalitate, de totală abolire a spiritului critic, reprezenta o chestiune de viaţă şi moarte. O metodă vitală de supravieţuire. Iar cine călca această convenţie devenea antipatic, odios, intolerabil. Acesta era şi cazul meu. Am fost declarat imediat, în astfel de cercuri, de admiraţie mutuală necondiţionată, *persona non grata.* Şi folosesc un inocent eufemism pentru „dubios", „suspect", „securist" etc. etc' într-un mediu unde adevăraţii informatori, agenţii dubli şi securiştii adevăraţi erau, de fapt, în largul lor. Dacă nu în majoritate, în orice caz într-o proporţie foarte semnificativă. Dându-mi seama de toate aceste realităţi, pe care nu puteam să le schimb în nici un fel, făceam - în astfel de reuniuni, unde nimeream, de voie, de nevoie - o figură stângace, iritată şi total străină. Mă izolam într-un colţ, singur, tăcut şi trist. îmi aduc aminte că la Geneva, într-o astfel de „societate" - total convenţională -, am atras atenţia gazdei, Dr. Manuilă, care m-a întrebat, politicos, „ce s-a întâmplat"? Nu mai ştiu ce răspuns i-am dat. La Roma, într-o împrejurare asemănătoare, n-am mai putut suporta ambianţa falsă şi mediocră a unui „salon" şi am fugit repede să văd un film, la polul opus, *1984,* după Orwell. M-a impresionat puternic. Aveam termenii mei de comparaţie...

Neînţelegerea situaţiei intelectuale şi morale a unui intelectual, orice s-ar spune, onest, venit din „Răsărit", era deosebit de traumatizantă. Mai întâi, nimeni nu reţinea, nu se interesa, nu aprecia faptul că stăteam închis tot timpul în biblioteci. Frenezia mută şi, într-un fel, disperată a acumulării culturale precipitate şi pe termene foarte scurte era şi imperceptibilă, şi total inasimilabilă. Oricine poate observa, controla, verifica o astfel de preocupare citind una sau alta dintre cărţile mele de călătorie. Pseudojurnale, riguros autentice, dar într-un alt registru decât al „autenticităţii" în accepţia lui Mircea Eliade. Când i-am oferit un astfel de volum (care în mod evident nu

i-a plăcut) s-a mărginit doar să observe: „Ai lăsat foarte mult deopart
sensul că textul publicat nu conţinea nimic esenţial, interesant, de
reţinut. Vizitarea muzeelor nu-1 interesa câtuşi de puţin. De altfel, a
să'mă conving repede. M.E. nu avea nici o educaţie şi sensibilitate e
artistică. Pictura, muzica nu-i spuneau nimic. Pentru mine, în sc
astfel de „inventare" precipitate de galerii şi muzee aveau în ele ş
„eroic", „disperat", donquijotesc şi utopic. De acumulare culturală, tot
definitivă, într-un moment considerat irepetabil. Totul cădea însă, inevi
în gol. Voiam nu numai să studiez, să mă documentez, să „cunosc",
fac în acelaşi timp „ceva" şi pentru cultura română. Şi unii mă împr
cu noroi. Trebuie s-o spun încă o dată: n-a fost deloc „comod". N-am
putut „iubi" niciodată nici aceste personaje, nici această mentalitate

Nimeni nu percepea nici sensul „liberal" al unora dintre cărţile
străine, *Etiemble...,* de pildă. Şi nici faptul că puteai să fii, în acelaşi
autor „român" şi totodată „european". Oricât de megalomani şi individu
erau, la 1848 şi în emigraţie, Heliade Rădulescu, C.A. Rosetti şi ceila
se considerau ^români" şi, în acelaşi timp, „mai mult decât atât". Aceas
şi starea mea de spirit, pe care însă nu izbuteam s-o transmit, s-o s
măcar, nimănui. Nu acceptam nici spiritul de negaţie totală, rad
nediferenţiată. „Ceva", de bine de rău, se mai făcea în cultură, chia
ţară, în ciuda unor condiţii extrem de dure. Din care cauză, a pretind
a făcut-o, de pildă, I.P. Culianu) că sub regimul trecut bântuia ne
total, nulitatea absolută, era o mare exagerare. Şi nedreptate în a
timp. Revista *Vatra* a făcut, în 1993, o anchetă pe această temă, un
dat un răspuns acestei teze greşite, ca să nu spun aberante. Textul
inclus, cu un titlu modificat („O nouă cultură română"), în volumul *I*
şi cultură (1996). Mă conving tot mai mult că personalitatea sa a fost
destul de supralicitată. Un subprodus, în esenţă, al lui Mircea Eliade
că odiosul asasinat căruia i-a căzut victimă (după mine - o simplă i
şi nimic mai mult o execuţie „rituală", sacralizată, de tip legion
,,sacrificiu" de expiere a unui jurământ călcat sau un grav păcat al div
unei „iniţieri" secrete) i-a conferit, postum, dimensiuni mitice, total
porţionate. Dacă Securitatea urmărea să asasineze pe un adversar p
cel puţin douăzeci de alte nume erau cu certitudine pe listă înaint
Căci, în definitiv, ce acţiune politică, anticomunistă sau anticeauşis
oarecare anvergură, a întreprins I.P. Culianu? Mulţi vor să ne împing
nou, în zona „misterelor" de nepătruns. Toată această aură de ocultism, i
mistagogie, pe mine personal, mă lasă rece (sunt un mediocru
raţionalist, inaccesibil oricărui *misterium tremendum).* Paul Goma, p
alţii, a fost de zeci de ori mai activ. Şi nu 1-a împuşcat nimeni. S-a în
„ceva" doar prin „coletele Carlos". Un fel de... „sfârâiac", vorba lui Cr

Experienţa mi-a dovedit de mult că românii - popor profund negati
structura sa cea mai intimă - au o vocaţie maximă, inegalabilă a den
şi calomniei. De ce s-ar fi comportat altfel şi în cazul meu? Cu at
mult cu cât contextul era deosebit de favorabil unor astfel de reacţi
că memoria afectivă, involuntară este şi ea o mare realitate. Şi-n

greu să uit toate suspiciunile, bârfelile, umilințele și alte reacții negative, pe care le produceam, involuntar, într-un fel sau altul. Se va'spune: dar exact același lucru îl făceau „exilații" sau „deplasații" și între ei. Și acest fenomen se petrecea în toate emigrațiile. De acord. Numai că eu, la început, dintr-o imensă naivitate și bună-credință, credeam că puteam fi „tratat" puțin altfel: înțeles, văzut cu bunăvoință și chiar ajutat, într-un spirit de cooperare, deloc absurd, mai ales în împrejurările de atunci. Eram, în plus, și un fost deținut politic. Izbuteam să „evadez" dintr-un lagăr de concentrare. Iar imensa majoritate a timpului o petreceam nu în căutare de „relații" și „informații", ci în cea mai studioasă recluziune posibilă. Totul se dovedea însă zadarnic și mult prea scump plătit. Cred că sunt unul dintre autorii români care au resimțit cel mai dur acest antagonism dintre bunele intenții și reacțiile ostile. Suficiența arogantă și boicotul permanent al „exilului". Un titlu al unei cărți de Jean Starobinski despre J.J. Rousseau, *Transparence et obstacle,* definește foarte bine, metaforic, această situație personală. Eram „transparent", dar „transparența" mea se lovea mereu de „obstacole".

De unii eram evitat (de fostul coleg de facultate Th. Cazaban, de pildă). Apoi mi se cereau scuze, pur formale, nu fără „beneficiul îndoielii". Alții se arătau de-a dreptul vindicativi. La un congres *AILC,* în Canada, mă reîntâlnesc cu Toma Pavel, cu care am polemizat în țară, cu ani în urmă, în legătură cu Macedonski. Nu uitase. „Cât m-ați mai atacat, domnule M.", atât a avut să-mi spună. Când i-am arătat *Dicționarul de idei literare,* a avut o mișcare crispată, de reținere abia disimulată. Dimpotrivă, același *Dicționar...* a atras atenția unui alt universitar din emigrație, un politehnician (al cărui nume l-am uitat) care mi-a oferit, pe loc, în bătaie de joc, cu un rictus de neuitat, 4 dolari americani. Bineînțeles că l-am refuzat. De altfel, nu aveam la mine decât unul sau două exemplare. I-am expediat, totuși, unul din țară, sub formă de... *gift.* Nici nu mi-a confirmat, nici nu mi-'a mulțumit vreodată. Aceasta era calitatea morală reală a unora. A celor mai mulți. Primeam uneori, în perioada *CREL,* și bilete sau scrisori suficiente, chiar insultătoare. în definitiv, de ce aș fi fost „obligat" să mă fi ocupat de un poet și traducător de importanță cu totul secundară (este vorba în speță de Ștefan Baciu), și acesta n-ar fi fost obligat la nici un minim gest de reciprocitate? Nu pentru mine personal, ci pentru revistă?

Trec peste multe alte asemenea episoade, unele deosebit de penibile, pentru a reține doar un singur exemplu de „solidaritate profesională". Amuzant, cinic și semnificativ în același timp. La *Le Monde* scria despre cărțile autorilor români traduși un personaj pitoresc, în felul său (și eminamente dubios, în slujba tuturor „serviciilor speciale" active la Paris), Edgar Reichmann. Răspuns la o solicitare indirectă a mea: „Aș scrie despre cărțile dv., dar mă tem să nu se supere... Crohmălniceanu". Acesta era adevăratul sistem de relații, de publicitate și de solidaritate. Astfel se stabileau reputațiile literare pariziene. Să nu mai vorbească deci nimeni, încă odată, în astfel de situații, de obiectivitatea „sociologiei" succesului și a „psihologiei" notorietății. Voi mai reveni asupra acestei teme sensibile' (în legătură cu unele personaje mult mai cunoscute). Oricât aș dori să dau vina, în primul

rând, pe „sistem" sau pe „contextul politic", hotărâtoare era, în toate situa
proasta calitate umană și, mai ales, „românească" a partenerilor mei
să nu anticipez.

Uneori se dovedeau de-a dreptul periculoși, agresivi. Că erau obl
în unele împrejurări, la astfel de „activități" (pentru un *permis de*
și alte asemenea facilități) înțelegeam foarte bine și nu mă supă
Detestam doar ipocrizia, cursele naive în care eram atras, falsa polit
„pseudocolegialitatea". Iată câteva cazuri emblematice. Convertesc m
experiențele personale, chiar și cele mai triste, în concluzii generale. T
o epocă agitată, confuză, profund coruptă și eram pus, nu o dată, î
unor situații imprevizibile. Sunt modestele mele „fișe" sociopolitice. D
m-aș fi dispensat cu cea mai mare plăcere.

Un om de știință, Todericiu, din Sibiu, devenit în Franța editor al
reviste de „științe tradiționale" *(Toledat)* și autor de lucrări de vulgar
științifică, sub pseudonimul „Pierre Carnac", m-a „invitat", în împreju
Parisului, la o așa-zisă „vilă" a sa. în realitate a DST-ului, unde
întreagă am fost observat, ascultat, filmat etc. Mă lăsam „dus", ana
întors pe toate fețele, cu totală inocență și cu un imperceptibil s
neavând nimic de ascuns. Rezultatul: bineînțeles, total nul! Când, du
timp oarecare, l-am întrebat care a fost... rezultatul „anchetei" s-a
foarte... dezamăgit (desigur ca și superiorii săi). M-a asigurat că „voi
totdeauna viza de intrare". Dar câte denunțuri trebuie să fi strâns împ
mea, dacă am fost supus unei astfel de „verificări" drastice. Anul trecu
sunat din Franța, de la proprietatea sa din Bretania (nu-i dădusem nic
numărul meu de telefon), în legătură cu unele detalii necesare căr
care o pregătea despre Mircea Eliade. Folosise și textul meu din *F*
și cultură, din care a extras și un epigraf. De atunci, n-am mai auzit
de el. Și nici nu știu dacă lucrarea despre M.E. a mai apărut sau n

Cel puțin, în acest caz, erau salvate unele aparențe. Alteori, agresivi
aroganța și chiar mârlănia cea mai specific națională își făceau ap
fără nici o'pudoare. De ce rețin și astfel de scene? Pentru vulgaritat
adesea incredibilă. S-a întâmplat să scriu, relativ favorabil, în cadrul
ciclu *Represiune și confesiune,* despre un jurnal de lagăr, al unui
Corneliu Florea, refugiat în Canada. Al doilea volum era mult mai „
nu fără unele detalii revelatoare, interesante. Rezultatul? Un atac fur
insultător, grețos de vulgar, într-o „publicație" personală, periodică, u
Corneliu Coposu fusese anterior insultat în termenii cei mai incalific
Autorul aparținea categoriei paranoicilor, pentru care orice obiecție ech
cu distrugerea autoimaginii idealizate, defensive și compensatorii.
mai trimis de vreo două-trei ori „publicația" sa. Nici nu o mai desch
O rupeam și o aruncam direct la coș.

Dar este'acest atac, mult inferior gestului unui „comparatist", de c
tența unui Virgil Nemoianu, care-mi trimite, în copie xerox, o recenzie d
gătoare, dintr-o revistă americană, la *Comparatisme et theorie de la litter*
Era scris, după toate indiciile... chiar de el. Stilul violent nu era, în n
caz, al *Book-Review-urilor* americane standard. Am citit destule, ca

dau seama imediat de această netă diferență. Josnicia gestului nu rămâne mai puțin remarcabilă. Astfel de atacuri de presă am primit, de altfel, prin poştă şi din presa din țară, ca autorii să fie siguri că am luat cunoştință de insultele lor...

Am parcurs de-a lungul anilor o gamă întreagă de astfel de situații. Toate revelatoare, în felul lor, pentru psihologia alterată, egolatră, susceptibilă şi megalomană a exilului. Iată, de pildă, ifosele lui Mihai Nasta, reîntâlnit întâmplător la Cluj, unde fusese invitat ca *visiting profesor.* înțepat, superior şi inaccesibil. „Noi (care... «noi», *n.n.* ?) am fost supărați de articolele despre Noica." O infatuare fudulă, absolut deplasată. Ca să nu mai vorbesc de o astfel de „cenzură". Mare savant clasicizant M. N. categoric nu este. Am primit şi altfel de proteste. După ciclul *Cenzura în România,* din *Sfera Politicii,* primesc o scrisoare, din Paris, de la Dan Culcer. îmi reproşa că nu i-am citat un articol, dintr-un volum publicat în țară. Nu-1 cunoşteam. I-am răspuns, foarte politicos, că textul meu - strict introductiv - nu şi-a propus să fie, nici pe departe, exhaustiv. A înțeles şi mi-a răspuns în termeni cât se poate de civilizați. Un caz rar. Mi-a mai scris şi semnalat şi alte materiale utile, pe care le voi folosi, la timpul potrivit, fără îndoială.

Dar ce se poate crede despre infatuarea lui Bujor Nedelcovici, care a polemizat cu mine, în legătură cu o observație făcută doar la telefon, când l-am caracterizat drept „anacronic". N-a priceput ironia şi sarcasmul meu. îi aduceam, de fapt, un mare elogiu. îl declaram „anacronic" față de pseudovalorile din țară, pe care, pe bună dreptate, le combătea. Am fost, de altfel, şi *singurul* critic din țară care, trecând peste cenzură, a scris favorabil, într-o revistă franceză (de reținut data: 1985, *Dialogue,* 14), despre *Le second messager.* Revoltat de procedeu, i-am scris, într-un prim impuls, o scrisoare explicativă. Apoi am avut tăria să n-o mai expediez. A fost o victorie şi asupra amorului meu propriu şi, poate, şi mai mult, un gest de prudență. Ea ar fi declanşat (fără îndoială) o lungă polemică. Iar eu nu mai aveam timp de pierdut. Şi din alte polemici pe care B.N. le întreținea în țară, rezultă limpede drama scriitorului român exilat: • neafirmat, neintegrat şi neacceptat în nici o literatură. îl înțelegeam, într-un fel. Nu-i contest valoarea. Dar cu mine a fost nedrept.

Toate acestea se petreceau, oricum, în limitele - oricât de laxe - ale intelectualității. Dar ce se poate spune despre obrăznicia şi agresivitatea unei categorii, riguros similară cu a *văduvelor abuzive,* pe care aş denumi-o *Ies filles abusives ?* Căci cine dădea dreptul unei oarecare Marie-France Ionesco, abia o biată licențiată, *recalee* de altfel la examenul *CAPES,* în Franța, să dea note şi interviuri, de o rară suficiență, în presa română? Să treacă drept o mare „personalitate"? Am avut slăbiciunea, la Paris, să întreb la telefon dacă E. Ionesco a primit cartea mea despre Mircea Eliade de la Gallimard. Mi-a răspuns cu o insolență de nedescris. O altă *fille abusive* este şi fiica Doinei Cornea. La fel o biată profesoară, pierdută undeva într-un orăşel din Normandia, măritată cu un francez, devenită dna Ariadna Combes. La Cluj, invitată totuşi, cu mari ifose (o, vai!) ca *visiting profesor.* De unde şi până unde? Ce reprezentau aceste două ilustre

„fiice" în cultura franceză sau română? Nimic, absolut nimic. Dar infatuar
şi aroganța lor erau fără margini.

S-au dus de altfel timpurile când oricine venea de la Paris făcea imed
mare impresie şi carieră în România. Cu toate imensele sale păcate, ț
noastră nu mai este (dacă a fost vreodată) o colonie culturală franceză
nu se confunda cu *Haute-Volta* şi cu *Republique Centreafricaine.* Româ
„țară francofonă"? A *d'autresl* Un mare moft. El nu mai aduce nici mă
beneficii diplomatice reale.

Din fericire, exilul românesc avea şi alte figuri, unele adevărate pe
nalități, mult mai interesante. îmi amintesc de ele cu o deosebită plă
şi aş începe, în primul rând, cu „Nego", Ion Negoițescu. A fost, pentru m
cel puțin, întâlnirea cea mai memorabilă. Ea începuse, într-un fel, în ț
deşi absurda competiție „călinescieni"/„lovinescieni" - critic literar vorbi
ne despărțea. Două scene, totuşi, pentru a începe această evocare. Pri
s-a petrecut la Cluj, unde ne-am cunoscut şi înțeles, dincolo de toate preju
cățile curente. L. îşi aminteşte foarte bine cum, într-o noapte târziu, N
ne-a telefonat, dintr-o nevoie spontană de solidaritate şi prietenie.
disperat că „iubitul" său 1-a părăsit. A băut o jumătate de litru de ț
apoi şi-a revenit. Un mare intelectual, fin şi delicat, căzut pe mâna
lichele abjecte, din cauza căreia Nego suferea într-adevăr. A doua scen
petrecut imediat după apariția *Operei lui Alexandru Macedonski,* în 1
Plecam la Bucureşti, cu vagonul de dormit, în patul de jos. Când, în p
de sus, în acelaşi compartiment, apare, cu totul întâmplător, Nego. I-am o
un exemplar, apoi m-am culcat, cu cea mai deplină inocență. La so
descopăr un Nego congestionat, răvăşit, de nerecunoscut. Citise di
suflare capitolul „Erotica" macedonskiană şi nu închisese o clipă ochii
auzit apoi, mult mai târziu, de conflictele sale cu regimul comunis
semnarea apelului Goma, de şantajul odios la care era supus. Din
direcții: a Securității ce-1 amenința cu un proces de pederastie şi din pa
unui mizerabil tânăr poet care-1 şantaja de bani. Nu mai țin minte
împrejurări mi-a mai spus că i-a dat 4 000-5 000 lei, pe atunci o oar
sumă. Dar nu aceasta era adevărata dramă a lui Nego, ci faptul că el i
sau a iubit, într-adevăr pe această măruntă, odioasă canalie. Au u
evenimente cunoscute. O încercare de evacuare forțată din apartan
Dezavuarea sa publică, din *România literară,* ca să oprească proces
celelalte. Apoi a plecat în străinătate şi, pentru o perioadă, legăturile d
noi s-au întrerupt.

L-am regăsit ulterior, la Munchen, unde se instalase, după ce lecto
său, nu mai ştiu la ce universitate germană, luase sfârşit. Avea o ca
la un hotel de „azilanți", de pe Dachauerstr., lângă gara centrală. Un in
greu de uitat. Plin până la refuz cu cărți, în ediții luxoase, splendid legat
spațiul era atât de îngust, încât, de îndată ce deschideai uşa, cădeai inev
în pat. Se organizase totuşi, în mod incredibil, folosind fiecare centim
Nego avea şi un... frigider de unde făcea onorurile de gazdă. Căci
„invitatul" său. începuse să lucreze la *Istoria literaturii române.* L-am
într-o mică măsură. I-am trimis o serie de cărți, inclusiv ediția a do

Dicționarul lui Marian Popa. îmi scria în țară pe adresa L., semnându-se „Mariana Sora". I-am dus și mesaje la unii dintre foștii săi iubiți.

L-am regăsit mai târziu reinstalat mult mai confortabil, într-o *Sozialwohnung,* pe Fritz-Kortner Bogen 16, la etajul 3. Apartament de două camere, bucătărie-sufragerie. Camera mare era minunată: o splendidă, somptuoasă bibliotecă: peste 300 de *Pleiade,* sute și sute de volume germane, admirabil legate, albume de artă de mare valoare. în această bibliotecă, Nego „investise" toți banii săi. Mulți, puțini, pe care îi avea. Din care cauză n-a făcut călătorii în alte țări. Trăia ca un ascet, izolat într-o chilie a cărților sale. Un interior de intelectual estet, cultivat - sunt convins -, în primul rând, pentru plăcerea ambianței și a parfumului livresc. Am înțeles că Emil Hurezeanu era legatarul său universal și că biblioteca fusese donată Facultății de litere din Cluj.

Nego era, incontestabil, un om foarte fin, sensibil, subțire, incapabil să se adapteze societății comuniste. Greu de spus dacă mă considera un adevărat „prieten" sau dacă eu îl priveam astfel. Eram însă destul de apropiați ca să-mi facă și confidențe. De genul: „Astă-noapte am făcut excese". De ce-mi făcea astfel de mărturisiri riscante? Cred că intuise în mine un om lipsit de orice prejudecăți, cum și eram de altfel. în plus, firea sa sentimentală, de poet (căci a fost și a rămas, în toate împrejurările, un iremediabil poet), îl împingea spre confesiune, mereu în căutarea unei solidarizări afective, care-i lipsea. Sub acest aspect îl apreciam foarte mult. Mai puțin, poate, exhibiționismele sexuale din *Straja dragonilor.* Autobiografie remarcabilă, totuși, prin autenticitate. Pe nu puține laturi eram alături de el și îl admiram cu adevărat.

„Ceva" continua, cu toate acestea, să mă tulbure, să mă neliniștească. Nego rămăsese fixat definitiv la momentul critic „Lovinescu" și nu evoluase un pas mai departe. Evident că nu avea despre literatura română nici o viziune cu adevărat „istorică". Și eram chiar uimit să constat că problema istoriei literare, atât de dezbătută în zeci de volume și studii în Germania de atunci, îi era total indiferentă și deci necunoscută. Eu, din țară, eram mult mai bine informat, în acest domeniu, decât el. Ceea ce mi se părea mai mult decât paradoxal. Rezultatul? O pseudoistorie literară, total fantezistă, foarte personală. Dar fără nici o intuiție a ceea ce aveau nevoie, în acest domeniu, și editura germană, și exigențele literaturii române de a se face efectiv cunoscută. Soluția era doar o carte în genul celei scrise de Eva Behring. Toate acestea erau însă la ani lumină de spiritul estet, impresionist, profund poetic și istoric-diletant al lui Nego.

Sub acest aspect eram și rămâneam, de fapt, doi „străini". Fără vina nimănui. Aveam fiecare alte ierarhii, criterii și concepții literare. Și faptul se vede foarte bine parcurgând și sumarul ultimei sale culegeri de texte, care ar fi intrat în volumul al doilea al *Istoriei* sale. în cei peste 130 de scriitori analizați, eu nu figuram. De altfel, nici nu știu dacă i-am oferit vreodată un singur volum. Mă interesa și apreciam în gradul cel mai înalt „omul" Nego. Despre critic trăgeam doar concluzia obiectivă că nu există între noi nici o afinitate. Și ne comportam amândoi în modul cel mai firesc

și civilizat posibil: divergent și pe planuri total deosebite. Cu evita
oricărei confruntări deschise. La îngroparea urnei funerare, în cimitirul
Cluj, adusă de Emil Hurezeanu, am participat împreună cu L. cu to
durerea. Eu care detest și evit sistematic astfel de ceremonii funebre. Pâ
acolo încât n-aș vrea să particip nici măcar la propria mea înmormânta
Care se apropie, de altfel, în mod inevitabil.

„Cazul" Monica Lovinescu - Virgil Ierunca, bine cunoscut de mine, e
mult mai complex, plin de aspecte admirabile, dar și negative. Eram me
stăpânit de sentimente ambigue, de sinceră admirație, dar și de nemul
mire. Căci, îmi spuneam mereu, dincolo de adeziunea mea ideologică tota
dar, în definitiv, în ce „calitate" M.L. și V.I. fac totuși ordine în cultura
literatura română? Ce opere, ce contribuție reală au dat ei în acest domen
Evident, emisiunile radiofonice erau de o mare, imensă actualitate și utilita
Și, în împrejurările de atunci, de o importanță esențială. Autoritatea lo
baza exclusiv pe aceste emisiuni, prin definiție, de o eficacitate imedi
maximă, dar inevitabil efemeră. Ele nu sunt suficiente pentru a f
într-adevăr, o „operă". Și o cultură anticomunistă se construiește totuși
primul rând, prin „opere". Prin lucrări de referință. Construcții sol
antitotalitare în esență, pe care acest cuplu nu le-a oferit niciodată.

Activitatea lor era, în același timp, în mod incontestabil, un adevă
document de moravuri literare, de o psihologie (inevitabil) alterată a emig
ției și, mai ales, de luptă ideologică tenace, continuă și de o indiscuta
eficacitate. Din acest punct de vedere, emisiunile de la *Europa Liberă*
avut și au și azi, repet și subliniez, întreaga mea admirație. Fără reze
Pentru intransigența lor politică și ideologică, fermă și combativă antit
litară. Ne făcuserăm chiar și un obicei, ca vineri, câțiva „scriitori" clujen
ne adunăm la mine acasă, să ascultăm aceste emisiuni în bune condiți
având un aparat mai perfecționat. Dar, imediat, începeau obiecțiile, nemu
mirile. Toate judecățile erau previzibile. Toate listele „albe" și „negre
fel. Toate ierarhiile erau știute de noi cu anticipație. Și ele se repe
monoton, invariabil, săptămână de săptămână. Virgil Ardeleanu, impu
și iritabil, se supăra și... pleca furios. Aș dori să evaluez întreaga situ
cu cea mai mare obiectivitate și răceală posibilă. Obiecțiile - și nu nu
ale mele - se acumulau mereu. încerc să le pun într-o oarecare ord
pentru clarificarea unei situații care a luat proporții de mit și hagiogra
Regret. Nu puteam fi de acord cu această admirație necondiționată a pr
literare române pentru întreaga lor personalitate. Mă solidarizez, în ac
timp, cu recuperarea „Casei Memoriale E. Lovinescu", de unde un
procuror militar comunist nu vrea să plece.

Mai întâi, ne dădeam repede seama că erau proclamați scriitori „m
„importanți", „rezistenți" doar cei ce făceau curte intensă acestui c
radiofonic, repet, cu merite ideologice de necontestat. Cei care-i frecve
la Paris (unde făceau „anticameră") așteptau, cum se spune, cu limba sc
o cronică favorabilă, care să-i „consacre". Strict omenește vorbind - și
din punct de vedere ideologic -, o astfel de atitudine era de înțeles.
această politică radiofonică era dublată, în destule cazuri, de nedre

flagrante. Să publici patru cărți la Paris, zeci de studii şi recenzii în reviste franceze, să treci peste cenzură, să redactezi chiar o revistă francofonă şi să nu aminteşti - măcar în trecere, o singură dată - şi astfel de apariții rarisime şi evident necunoscute reprezintă, orice s-ar spune, un boicot regretabil. Este foarte adevărat că n-am fost „atacat" (aproape) niciodată. De fapt nici nu ofeream motive, căci nimic din ceea ce publicam în țară şi în străinătate nu avea nici urmă de „ceauşism". Totuşi, acest *blackout* total a fost eficace, nedrept şi chiar contraproductiv ideologic. Deşi ofeream destule argumente chiar în sensul polemicilor de la *Europa Liberă.* Despre „relații Est-Vest", „comunicații libere" şi alte asemenea teze subversive, nici nu mai vorbesc. Numai că resentimentele şi antipatia personală erau, în acest caz, mult, mult mai puternice decât cele mai evidente manifestări publice.

Intervenea, în primul rând, antagonismul (repet mereu) atât de absurd „călinescieni7„lovinescieni". Apoi, evitam la Paris (cu excepția unei prime luări de contact) orice vizite protocolare şi „audiențe de prezentare", dintr-un motiv esențial, foarte simplu. Ca la întoarcere, dacă aş fi fost strâns cu uşa, să nu am de dat, eventual, nici o „informație". Precizarea este capitală. Ca şi faptul că, nefiind deloc în grațiile *Europei Libere* şi nefigurând pe lista scriitorilor săi preferați, reprezenta pentru Securitate un indiciu foarte precis că, la Paris, nu desfăşuram „activități duşmănoase". Ceea ce m-a ajutat enorm la „plecări". Voi mai reveni asupra acestei situații atât de specifice epocii. Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca nici nu bănuiau ce imens serviciu mi-au făcut boicotându-mă sistematic. Dacă ar fi ştiut, poate că m-ar fi elogiat în fiecare... săptămână.

Această atitudine evident nedreaptă şi ostilă a surprins, adesea, chiar şi redacția secției româneşti a *EL.* Când un cronicar belgian a elogiat *La Critique des idees litteraires,* Monica Lovinescu 1-a dezaprobat, L-a declarat „avântat şi exagerat". Posibil. Dar când, în *Le Monde,* Etiemble a publicat, pe aproape o pagină întreagă, un articol despre *CREL,* M.L. a decretat suveran, după multe opoziții şi insistențe : „Să se dea, dar fără nici un comentariu". în alte împrejurări, sentința cădea ca o ghilotină: „Nu ne ocupăm de asta" (adică de... mine). Sigur că astfel de recunoaşteri occidentale (au existat şi în legătură cu *Hermeneutica lui Mircea Eliade,* despre care nu s-a suflat o vorbă) contraziceau teza de bază că în „România ceauşistă" nu se făcea nimic, dar absolut nimic valabil. Şi, mai ales, în sens ideologic, antimarxist-anticeauşist. Evoc astfel de situații fără nici o ranchiună. Doar cu regretul unui *malentendu* profund şi de esență. Am avut întreaga revelație a acestei situații, mai ales în 1990, la Miinchen, când Gelu Ionescu (se scuza mereu: „eram prea mic, prea lipsit de autoritate") mi-a spus: „Să profităm, să facem repede o emisiune, cât timp M.L. este în spital". Situație, să recunoaştem, profund grotescă şi chiar ridicolă.

Ea avea însă şi o explicație profundă. Am considerat-o totdeauna pe M.L. un excelent jurnalist literar, o polemistă ideologică redutabilă, pentru care - subliniez de zeci de ori - aveam toată admirația. Dar „critic literar" şi, mai ales, „mare critic literar" n-o puteam recunoaşte. Şi ea ştia acest lucru. Şi-mi plătea polița. încă din anul IV, în seminarul lui Bazil Munteanu

(după cum am mai amintit), ea făcea o cu totul disproporționată „autoritat
Dădea verdicte inatacabile, înconjurată de o gardă de corp de colege-adm
ratoare necondiționate. Moştenise din familie, pe linie paternă, prejudecat
definitiv intrată în critica română - a „introducerii" şi „scoaterii" din literatu
a „consacrării" definitive a unui scriitor sau altul, printr-o simplă croni
Citite azi, seria *Unde scurte* (recunosc: nu le-am parcurs în întregime)
dovedeşte, orice s-ar spune, o mare vocație critică. Puse cap la cap, aces
cronici nu dau nici o privire de sinteză a literaturii epocii respective, n
ierarhizări precise, nici selecții riguroase conform criteriilor adoptate. Func
lor ideologică imediat consumată nu mai interesa, de fapt, pe nimeni,
excepția autorilor în cauză. De altfel, *Unde scurte* n-au mai avut succes.
s-au vândut. Stau şi azi, la Humanitas. Nici umflarea permanentă în pe
în toate jurnalele publicate în țară, sincer spus, nu mă entuziasma del
Dar suferința şi drama care au urmat asasinării mamei sale de că
Securitate (Doina Jelea, *Această dragoste care ne leagă,* 1998) au to
simpatia şi solidaritatea mea.

Aceeaşi observație, în esență, şi pentru Virgil Ierunca. *Româneşte*
cartea despre ororile de la Piteşti au valoarea lor ideologică indiscutab
Le-am „gustat" în mod sincer. Dar a fi „critic literar" (şi încă „mare") e
cu totul altceva. Numai că şi la Paris, în emigrație, funcționa acee
mentalitate literaturizantă a criticii literare, dominantă în țară. Şi, n
ales, obsesia „textului literar", prioritar şi net superior, structural şi axiolo
vorbind, celui ideologic. Şi, în consecință, obsesia succesului pur „litera
a literaturii şi criticii, inclusiv de rezistență, considerată în primul rând
gen „beletristic". Mentalitate ce explică, în bună parte (plus lipsa de tradiț
de ce emigrația a dat pamflete, amintiri şi mărturii, unele prețioase.
însă şi lucrări reci de analiză ideologică, liberală, antitotalitară. Cât prive
aerele de mare „Papă" sau de „Patriarh" al exilului, ele nu treceau, pen
mine cel puțin, de limitele folclorului amuzant al emigrației. Iar supren
blessing cvasimistic, acordat solemn lui H.-R. Patapievici („A venit,
sfârşit, cel mult aşteptat"), mi s-a părut de-a dreptul distractiv. *E*
Patapievici vint... I-am admirat, în schimb, splendida colecție de discuri
muzică clasică. Doar Victor Eskenasy, acum la Praga, poate, cred,
concureze şi chiar să-1 depăşească.

Mult mai interesant şi instructiv, în toate sensurile cuvântului, este
rămâne pentru mine „cazul" Paul Goma. Meritele sale ideologico-poli
sunt indiscutabile. De valoare istorică. El este rezistentul anticomu
„arhetipic". Cel mai important şi astfel va rămâne în istoria reziste
române. în acelaşi timp, cu o înclinație nativă spre egocentrism, narcis
şi megalomanie galopantă. Momentul de vârf - aş spune simbolic - a fos
candidatura sa de avangardă (incontestabil sinceră şi de bună-credință
punctul său de vedere) la preşedinția României, după 1989. Lipsa de s
al realităților şi proporțiilor era, a fost şi a rămas însă, din neferic
totală. Radicalismul său etic, politic şi civic, intransigența sa combat
într-o țară de eterni „adaptabili", mi-1 făceau totuşi simpatic, deşi enor
tățile şi extravaganțele sale au luat destul de repede forme maladive.

pornirea îi era curată şi bine intenționată. P.G. poate nu va şti niciodată, în ciuda enormelor sale gafe, erori şi nedreptăți flagrante, că avea în mine un „suporter" secret, chiar dacă de la mare distanță. O convingere ce trebuia să mi-o argumentez mereu (în conştiință), în ciuda tuturor gesturilor impulsive ale lui P.G. El îşi polua, cu o rară inconştiență, imaginea pe care ar fi trebuit să şi-o cultive, să şi-o impună şi să şi-o respecte *altfel.*

L-am cunoscut destul de bine la Lățeşti, după cum am menționat. M-a atacat şi insultat, absolut gratuit, în mai multe rânduri. Nu i-am răspuns şi nu-i voi răspunde niciodată. Mi-am impus de altfel să nu polemizez, sub nici o formă, cu nici unul dintre foştii colegi de închisoare şi deportare. Deşi derapajul său patologic, tot mai evident - mai ales după 1989 -, are, adesea, aspecte odioase. Uneori, când îmi cădea în mână câte unul din textele sale simțeam nevoia instinctivă să mă spăl imediat pe mâini. Şi totuşi... Dincolo de toate insanitățile şi aberațiile sale, se ascundeau un mare trecut şi o mare dramă. Umană, ideologică şi literară. Şi eu rămâneam sensibil, în primul rând, la aceste aspecte. Şi, poate cel mai mult, la temperamentul său „ingenuu", în sensul voltairian al cuvântului: omul liber, care nu se poate îndoi; opus sclavului, etern încovoiat. Mizeriile şi cloaca materiilor fetide în care eroul nostru (de compătimit pe o latură) părea că se scufundă cu o voluptate uneori morbidă, an după an, lună după lună, erau lăsate mult în urmă...

Aş reține, mai întâi, un mic detaliu de strictă „istorie literară", cred necunoscut sau, în tot cazul, foarte puțin cunoscut. Este vorba de *Ostinato* şi de încercările autorului de a-şi publica opera, mai întâi în româneşte, cum era şi firesc, şi numai apoi în străinătate. De altfel, întregul „caz Goma" este şi rămâne, de la început până la sfârşit, un produs tipic al sistemului şi imbecilității totale, absolute, a activiştilor săi, începând cu celebrul Popescu-Dumnezeu. Inițial, P.G. n-a avut nici o intenție să devină scriitor de rezistență, „Soljenițîn al României" etc. Absolut nici una. Cum nu cunoştea pe nici un alt „critic", cât de cât de oarecare circulație, P.G. a făcut apel la mine, pentru un prim referat al^ *Ostinato.* L-am scris repede. Deosebit de favorabil. Răspuns negativ: „In nici un caz, puşcărie politică". Şi autorul a făcut atunci o primă şi importantă concesie : a „mutat", ca să spun astfel, acțiunea de la „politici" la „dreptul comun". Nou refuz: „Prea multă puşcărie". Este imposibil să nu se fi păstrat, într-un „dosar" oarecare, unul sau altul dintre cele două referate ale mele, repet, favorabile. Şi atunci, după al doilea refuz, încă o enormă, neaşteptată pentru mine, concesie: Paul Goma şi-a mutilat pur şi simplu textul. A eliminat cam jumătate şi 1-a înlocuit cu amintiri despre părinți, familie, Basarabia etc. Ceea ce dezechilibra total structura cărții. Nu a fost însă de ajuns. Şi abia atunci, manuscrisul a fost expediat, în disperare de cauză, în străinătate. Pe bună dreptate, autorul se indignase şi se radicalizase. Când s-a aflat, P.G. a fost chemat şi obligat să dea o telegramă editurii, să se oprească difuzarea versiunii germane. A suportat şi această umilință. L-am văzut foarte bine, de la o fereastră de sus de la Uniune (pe atunci pe Şoseaua Kisselef), venind foarte abătut şi trist. Evident, editura germană care investise în această operație strict comercială nu mai putea da înapoi. Şi atunci, celebrul Popescu-Dumnezeu a ordonat demontarea

standului românesc de la târgul de carte de la Frankfurt. Operația a f
filmată şi televizată şi astfel a devenit cunoscută în toată lumea. In ac
mod a început - repet: fără vina autorului - celebra şi devenită repede
parcurs trista, foarte trista „afacere Goma". Reîntâlnindu-mă cam în acee
perioadă, pe stradă, mi-a spus sarcastic şi loial, în nota sa obişnuită: „
o codiță". Sunt filat. Deci... atenție...

De 'ce, în ciuda tuturor aspectelor megalomane, evident patologice, ş
unui venin fără egal în pamfletul şi polemica românească, care-mi insp
adesea greață, privesc totuşi cu un alt „ochi" exhibițiile (lamentabile)
lui P.G. ? Fiindcă ştiu bine că îndărătul lor se ascundea o adevărată dra
Profund umană. Suferea în mod real şi dureros drama izolării şi a boicotu
general. A lipsei de solidarizare cu acțiunea sa ideologică şi politică
dezgustului pentru „viața literară" (pe care o aveam şi eu), ca şi pentru
popor modelat de istorie să devină mereu „adaptabil". Eufemism eleg
inventat de Mihai Ralea, pentru slugărnicie şi laşitate, pentru lichelism
oportunism, pentru lipsa oricărei consistențe şi conduite civice şi mor
ferme. în mijlocul acestui popor, pe care-1 disprețuia (şi nu fără moti
P.G. s-a văzut dintr-odată singur. A fost abandonat şi izolat. Şi cum acea
desolidarizare evidentă a căzut pe un temperament rebel, egocentri
megaloman, s-a produs fenomenul inevitabil - un traseu aproape ident
fost parcurs, în proporții mult mai reduse, şi de Doina Cornea - al sin
larizării narcisiste, agresive şi al autoproclamării ca arbitru şi insta
morală supremă. Judecător unic, definitiv şi inatacabil al națiunii rom
Repet: totul ține de cea mai evidentă psihologie profund alterată.
explicații şi circumstanțe, dacă nu atenuante, cel puțin „clinice", există.
care cauză (aşa cum am mai spus) n-am polemizat niciodată cu P.G. Şi
aceste rânduri nu sunt şi nu se vor, în nici un caz, o „polemică" postu
Doar o mică analiză şi reflexie memorialistică pe marginea unui episo
care l-am cunoscut destul de bine. O secvență nu chiar între altele...

Din diferite ecouri directe şi mai ales indirecte, ştiu bine că P.G.
insultat nu o dată. Inclusiv în voluminosul său *Jurnal,* în trei volume
care nu l-am citit şi nici nu-1 voi citi vreodată. Căci mi-am impus să nu
parcurg astfel de texte denigratoare, suferind, de altfel, şi de... hipertensi
De ce m-aş enerva în mod imprudent şi inutil? Doar o singură rectifi
aş avea de făcut la una dintre acuzațiile sale *(Scrisori...,* p. 305). Că mi-
trădat „menirea", făcând *Cahiers roumains d'etudes litteraires.* Când, din
trivă, tocmai întemeierea unei astfel de reviste, profund liberale şi incon
miste - în condițiile şi restricțiile de atunci, de circulație internațional
plin regim totalitar - corespundea pe deplin „menirii" mele strict ideolo
în definitiv, chiar mă „mândresc" cu o astfel de realizare (unică în ep
însă prin „menire" P.G. înțelegea altceva: o pseudovocație de luptător po
ce mi-o atribuia, pe care însă n-am avut-o şi nu mi-am revendicat-o nicio
Voi mai reveni asupra acestui aspect, când voi rememora unele acțiu
scene de după 1989. Inclusiv în capitolul următor, „Cărți şi publicații stră

Dar cât de veninoasă, aberantă era acea acuzație, dublată de incrim
rea : „nu i se cunoaşte nici un articol în favoarea regimului comunist".

doar ideea. Sigur că „nu i se cunoaşte". Fiindcă astfel de texte categoric nu există. Oricât ar căuta P.G. în publicaţiile epocii. Lăsa însă întredeschisă această posibilitate: nu le cunoaşte într-adevăr. S-ar putea însă ca ele totuşi... să existe. Răutate absolută, gratuită. Ca şi acuzaţia, de zeci de ori repetată, dar vagă şi fără obiect precis, că m-am... „plimbat". Ei, şi? Câţi scriitori, inclusiv dintre foştii deţinuţi politici, nu s-au „plimbat"? Toţi am fost trădători,' informatori, am făcut rău cuiva etc. etc. ? Toate cazurile erau strict particulare. Pe al meu îl voi evoca fără nici o inhibiţie într-un capitol următor.

Mai presus de toate, refuzam orice controversă cu P.G., dintr-un motiv esenţial. Drama lui adevărată, profundă, iremediabilă, era de ordin „literar". Dacă detest această psihologie, faptul se explică şi prin exemplul nefericit oferit de P.G. Căci îşi dorea nu numai un enorm succes „politic", dar mai ales - şi, cred, în primul rând - un mare succes literar. Ceea ce confraţii din ţară, ca şi cei din exil, i-au refuzat. De unde, toate veleităţile sale de mare scriitor necunoscut. Toate impulsurile vindicative ale amorului propriu literar ulcerat. Se simţea imediat, în toate pamfletele sale, nu tendinţa de a restabili adevărul, ci dorinţa morbidă, sadică, de a terfeli, umili, desfiinţa definitiv pe toţi scriitorii ce nu-1 recunosc drept cel mai mare „caracter" şi „geniu" literar al României.

De fapt, un anumit talent literar, pe cât pot să-mi dau seama după o lectură foarte incompletă a cărţilor sale, P.G. avea. Un anumit „geniu al vituperării", vorba lui Matei Călinescu (un reper ilustru: Louis-Ferdinand Celine), o evidentă forţă a pamfletului nu cred că-i pot fi refuzate. Şi nici o bună ureche a transcrierii dialogului oral. Totuşi, „mare scriitor" şi chiar scriitor şi romancier pursânge P.G. n-a fost. Şi nici nu putea fi, dintr-un motiv foarte simplu: era lipsit de imaginaţie, de fantezie, de capacitatea de a inventa o poveste de la a la z. Toată literatura sa nu este, de fapt, decât o continuă „romanţare" şi amintiri autobiografice, travestite, trucate. Or, numai cu atât nu se face, orice s-ar spune, o mare „operă literară". Aş spune deci şi eu, ca şi N. Manolescu, *Adio, domnule Goma! (România literară,* 48/1998). Doar din motive puţin diferite. Aş sintetiza mai curând întreaga situaţie parafrazând un alt titlu celebru, *Grandeur et decadence de Paul Goma.* Un mare eşec şi o mare tristeţe. România a ratat, încă o dată, o mare şansă: a unui frumos şi luminos exemplu de „rezistenţă" ideologică şi literară. Nu cred să fi depăşit, în cazul său, limitele onestităţii, obiectivităţii şi ale adevărului.

Nu stă deloc în intenţia mea de a da o imagine globală despre alte personalităţi ale exilului, de o cu totul altă anvergură, ca Mircea Eliade sau E.M. Cioran. Pe primul l-am cunoscut destul de bine. Pe al doilea, foarte puţin, observat doar de la mare distanţă. Asemenea vietăţilor sălbatice, filmate din depărtare doar prin teleobiectiv. Dar nu cred că impresiile mele despre cei doi importanţi scriitori sunt greşite. Şi, mai ales, nu sunt deloc convins că întreaga cultură română, din ţară şi străinătate, se „învârtea" sau, mai ales, „trebuia" şi „trebuie" în continuare să se „învârtă" exclusiv în jurul acestor două personalităţi. După cum nici întreaga cultură română dintre cele două războaie nu se reduce - nici pe departe - doar la „şcoala" Nae Ionescu şi a discipolilor săi. Numai că această opinie, tipică ideologiei

de dreapta, în mare ascensiune după 1989, tinde - din nefericire - să
impună cu o „autoritate" indiscutabilă. Tehnica sa propagandistică, bi
rodată, este însă - recunosc - net superioară oricărui alt curent, indepe
dent sau ostil, de opinie. Voi mai reveni asupra acestei situaţii-cheie.

îmi displăceau profund o serie de atitudini, pe care chiar dacă, într-
sens, le înţelegeam, nu le puteam aproba. Vorbesc în calitate de au
român oarecare şi nimic mai mult. Adevărul crud, brutal, oricât de explica
ar fi, era că drama culturii române, din perioada comunistă, nu-i intere
nu-i „durea" câtuşi de puţin pe cei doi compatrioţi. Şi poate mai onest e
de fapt, E.M. Cioran, când se dezinteresa şi dispreţuia, pe faţă, între
popor român şi cultura sa. în cazul lui Mircea Eliade, obsedantă - dever
aproape maniacală - era preocuparea exclusivă de reeditare, publicitate
Format într-o astfel de ambianţă occidentală, unde „publicitatea" est
condiţie esenţială de supravieţuire, M.E. nu se putea comporta altfel. C
ce este foarte adevărat. Dar a mă considera doar un simplu „agent
publicitate", acest fapt mă jignea. în timp ce eu mă luptam cu cenzura,
Consiliul Culturii (şi cu Securitatea de la spatele acestor instituţii), M.E.
trimitea doar simple bilete strict funcţionale. în schimb, în aceeaşi perioa
el expedia lungi şi afectuoase scrisori unei obscure redactoare (Elena Bera
„Scumpa mea colegă") sau lui D. Micu, o mediocritate. Adevărul este
eroul *Hermeneuticii* nu observase în mine un discipol necondiţionat, ca
altfel nici G. Călinescu (cum am mai amintit). Şi, mai ales, nu accepta
nici un caz, dialogul de pe poziţii egale, dintre un autor şi un critic de ti
meu. Independent şi, în mod evident, de o cu totul altă formaţie ideolog
şi culturală. Că n-avea nici o percepţie a sensului ideologic al Jurnalel
mele, am menţionat anterior. Făceam, în esenţă, figura unui „intr
într-un „cerc in'iţiatic", într-o „conferie" cu „rituri de trecere". Tolerat
din raţiuni strict utilitare şi de oportunitate editorială şi publicistică.

Recunosc, pe de altă parte, că asupra sa se exercitau presiuni enor
Şi cu mult înainte de „apariţia" mea. îmi oferise găzduire, în apartamen
său, în 1981 (4, Place Charles Dullin). Vechi legionari îl acuzaseră
înainte de trădare şi de pactizare cu inamicul („Nu vezi ce-mi fac ăştia
exclamat, odată, într-un moment de sinceritate). Ecouri precise ale ace
antagonism pot fi întâlnite, de altfel, în *Fragments d'un journal* ş
Memoire. M.E. oscila mereu între instinctul publicităţii şi precauţia de
se „compromite". Altfel spus, de a se face editat în ţară, de a i se consa
studii etc. Iar când o astfel de carte apărea, cea dintâi, chiar şi la Pari
încă la o mare editură, după o lungă absenţă, semnalată de un... ind
profund „dubios", exasperarea unor „mari conştiinţe" şi „vigilenţe" din exil
mai cunoscut margini. Cred că din acea perioadă au şi început decepţ
apoi dezgustul meu pentru astfel de acţiuni. Vitale, totuşi, şi în cazul
Doar în sens invers. Voi mai reveni asupra acestor aspecte profund ambi

Mă mai irita şi servilitatea atâtor trepăduşi literari, care la Paris fă
o curte disproporţionată şi lui M.E., şi lui E.M.C. Deveniseră pentru cei
mulţi o instanţă supremă. Izvor unic de consacrare şi înţelepciune. Pu
torii'flăcării olimpice sacre, transmisă solemn generaţiei următoare. Ope

avea un caracter publicitar bătător la ochi, deşi calitatea partenerilor nu era, în toate împrejurările, aceeaşi. Dar a face un film, dat şi la TV, în care E.M. Cioran „unge" (vorba vine) ca unic filozof român în viaţă, în „succesiunea" sa, pe Gabriel Liiceanu ţine de procedeul mediatic cel mai ieftin. Chiar dacă, repet, explicabil şi, într-un sens, comercial vorbind, scuzabil şi eficace. Apăreau însă la Paris şi mici măscărici, gen Luca Piţu, care ţineau morţiş să se fotografieze cu E.M. Cioran. Apoi se grăbeau, glorioşi şi radioşi, să-şi publice poza în... reviste din ţară.

Şi la E.M. Cioran se simţea preocuparea supravieţuirii în condiţii ostile, a uitării trecutului legionar, obsesia până la panică a ecourilor negative. Din care cauză ducea o existenţă cât mai retrasă posibil. A refuzat chiar şi un premiu literar. Iar când Etiemble, într-o carte, 1-a declarat... „fascist", am fost rugat insistent să-1 conving de contrariu. Cât de mult îl admiră etc. etc. Să-i pun deci o... „pilă", în cel mai pur stil balcanic. Evident, toate acestea sunt doar fleacuri. Mă despărţeau, însă, orientări de esenţă. E.M. Cioran a scris toată viaţa, la Paris, de fapt, doar o singură carte, în mai multe variante: disperare, neant, *cafard,* negativism absolut. Din acest punct de vedere, el este cel mai rafinat exponent al negativismului specific românesc, într-un stil impecabil, elegant şi „făcut", profund artificial de altfel *(II fait du faux dix-huitieme siecle,* am auzit tot la Paris). Mult mai interesante pentru mine erau eseurile politico-ideologice, din *Histoire et utopie* şi alte culegeri. Lucide, adesea caustice, un amestec foarte personal de bombastic, *flamboyant,* enormităţi (despre Voltaire, de pildă) şi observaţii de o mare acuitate. Dar dezgustul total, chiar dacă foarte bine disimulat, pentru Occident şi civilizaţia sa se simte mereu. Din acest punct de vedere E.M. Cioran a rămas consecvent până la capăt. Ca şi C. Noica, de altfel, cu opţiunea din .tinereţe. Antioccidentală şi profund antidemocratică. Nu aveam, repet, nici o afinitate şi nici o admiraţie pentru o astfel de orientare ideologică pe care o cred în continuare profund nocivă. O voi combate până la sfârşitul vieţii.

Aş mai reţine alte două tipuri psihologice radical opuse, de alte dimensiuni. D. Ţepeneag, retras, demn şi izolat, într-o recluziune voluntară de peste zece ani, în urma unui conflict cu exilul. Când, într-o vitrină a unei librării de pe bulevardul Saint-Germain, am văzut una sau două cărţi de... şah, semnate de „D. Tsepeneag", aproape că nu-mi venea să cred ochilor. Mereu iritat, agresiv, polemic, pe drept şi pe nedrept. Inconformist şi, de fapt, total contraindicat temperamental pentru a ralia şi coordona scriitorii exilaţi în jurul unei reviste de tipul *Cahiers de VEst,* care de altfel a şi eşuat. Dar nu din cauza lui, ci a psihologiei alterate a exilului.

Revenit în actualitate, se dovedea adesea antipatic şi arogant („Faţă în faţă", în *22,* 25/1995). Din fericire, a scris una dintre cele mai interesante şi semnificative cărţi (cel puţin pentru mine) ale exilului, *Le Mot sablier* (1984). Drama părăsirii limbii materne. Interferenţă încă incertă, indecisă, cu limba de adopţiune. Autoscopia întregului proces dureros şi oscilant. O carte efectiv interesantă. Reprezentativă pentru întreg exilul românesc. Cred că este cea mai bună carte a sa, despre care am şi scris cu multă plăcere, trecând, şi în acest caz, peste cenzură *(Dialogue,* 19/1989). Cu mine a avut

relaţii constant inegale. Uneori îmi trimitea unele cărţi de care a
nevoie. Din acest punct de vedere o camaraderie literară desăvârşită. A
înţepături, aluzii, reacţii umorale imprevizibile. La un *Salon al cărţ*
Cluj l-am elogiat public. Dar inutil. Am fost şi am rămas... stigmati
conştiinţa sa „onirică" *pour toujours.*

La polul opus, N. Balotă. Civilizat, relaţionist imbatabil, cu v
vizitelor protocolare în sânge, suplu şi adaptabil. Cu un talent deose
a intra sub pielea personajelor universitare influente (la Munchen, la
oriunde). A realizat performanţa, cred unică, de a... suplini o ca
universitară franceză, de literatură comparată, timp de patru ani, făr
un titlu, fără nici o lucrare în acest domeniu. Dar trebuia blocată ocu
prin suplinire de către un străin (care nu putea ridica nici un
pretenţii), a unei catedre, undeva în provincie. Până când candidatul a
un francez, îşi va trece doctoratul şi va ocupa acest post ce-i fusese rez
O soluţie de conjunctură şi de expedient, de care N. Balotă s-a a
impecabil. Făcea peste tot bună impresie. Surâdea în dreapta şi stân
reacţii bine controlate, perfect adaptat mediului şi stilului academic.
în plus, şi o onctuozitate „papal-eclesiastică", în gesturi şi conversa
diplomat teolog, ce-i deschidea multe uşi. Ar fi dorit, cred, să fi fost n
după 1996, ambasador la Vatican. Aşi tras de altfel şi destule „sfori"
în acest sens. Decepţie! Curia papală a dorit un... „ortodox". Şi
Theodor Baconsky „i-a luat locul".

Este momentul, cred, să notez şi câteva personaje, mie nu numai
simpatice, dar şi de o certă valoare umană şi intelectuală. Aş începe cu
Stolojan, nepoata lui Duiliu Zamfirescu, pe care nu ezit s-o declar ade
marea doamnă a exilului românesc. Plină de tact, fină, cultivată, lucidă
mare experienţă socială. *Norii peste balcoane. Jurnal din exilul parizian*
este, din punctul meu de vedere, cel mai bun text ce ne-a venit din a
zonă. Notaţii acide, acute, dar bine temperate, despre Monica Lovin
C. Noica, între alţii, integral în vederile mele. Mi-a trimis toate traduc
cărţile sale. Şi am un imens regret că, din diferite motive, nu m-am
de nici una dintre ele. A fost şi traducătoarea oficială a lui De Gau
prilejul vizitei sale în România. M-a vizitat şi la Cluj. Am reîntâlnit-o şi
Am toate motivele să cred că ar fi dorit o relaţie mai strânsă. Pe ca
neglijenţă, şi, poate şi din cauza unor neplăcute amintiri pariziene (
şi eu astfel de Jurnale"), m-a împiedecat s-o fac. Oricum îi aduc, m
această formă modestă şi tardivă, omagiul meu postum.

Discret, prietenos, serviabil, N. Catanoy, cu o soţie franţuzoaic
corespondent şi de lungă durată. I-am strâns toate scrisorile într-un
care va intra, alături de multe altele, în fondul documentar „A.M.",
tuit la *BCU Cluj.* Pline de luciditate şi spirit critic. O figură pozitivă ş
Alexandrescu, editor al *International Journal of Romanian Studie*
colaborat destul de strâns în perioada *CREL.* Singurul din exilul
care avea sensul, foarte precis, al unor astfel de publicaţii de m
importanţă. O perioadă chiar mă evita. Un timp ne-am separat. Apoi
regăsit, revenit în ţară. Şi-a cumpărat şi o vilă la Predeal, unde

se va retrage, ieşit la pensie. Şi-a adus aminte, amabil, de mine şi în recentul său *Paradoxul românesc* (1998). Sunt de acord cu mai toate ideile sale, mai puţin cele despre mişcarea legionară. Dar intuiţia sa despre repetatele noastre „căderi în premodern" este exactă şi fundamentală. Voi mai reveni asupra sa. în SUA, am revăzut cu multă plăcere pe fostul meu coleg de clasă, Paul Petrescu, om de valoare (de care am mai amintit), care a ţinut să mă revadă. Şi el mi-a repetat motivaţia exilului pentru salvarea viitorului fiului său, fără nici o şansă în România.

Figuri notabile, din exil, sunt destul de multe. Fiecare măcar cu o notă pozitivă sau cel puţin simpatică. în 1981, o noapte întreagă cu scriitorul „moldovean", I. Druţă, venit la premiera unei piese de teatru, jucată într-o suburbie a „centurii roşii" a Parisului. Plângea când îmi povestea cum E. Ionesco 1-a „repezit" la telefon, declarându-i brutal că „nu stă de vorbă cu un colonel KGB-ist". Civilizat şi ospitalier, Al. Herlea, la Paris. De nerecunoscut însă în ţară, unde face figuraţie de pseudoministru al „integrării europene". I-am trimis, în spirit pur colegial, dar şi de documentare, cărţile mele „europene". A crezut că-i fac concurenţă. Nu ştia cum să mă evite. Regretabilă schimbare la faţă. De altfel, PNŢCD-ul actual nu ştie cum să scape de toţi, dar absolut de toţi intelectualii şi scriitorii săi, mulţi-puţini câţi au fost sau au mai rămas în rândurile sale. Unicul scriitor-academician, pontif cultural al partidului, trebuia să rămână doar G.Ţ., o mare mediocritate. Nu depăşeşte nivelul unui profesor de liceu de pe vremuri. Dar atât şi nimic mai mult. Simpatic şi cu simţ al relaţiilor Andrei Doicescu, de profesie... imprecisă. Aş înclina în direcţia Securităţii, dar şi... CIA. Nu bag însă mâna în foc în nici o direcţie... De altfel, profesiunea, banalizată, nu mai are nici o importanţă specială. Atenţia ce mi se dădea era suspectă, în orice caz.

Din sfera *Europei Libere* (la Mircea Carp, acasă, l-am cunoscut pe Noel Bernard), destul de apropiaţi: N.C. Munteanu, E. Hurezeanu şi Gelu Ionescu, delicat, dar neadaptat acestui gen de publicistică. Despre primii doi am şi scris într-un jurnal de călătorie. E. Hurezeanu, de nivel cultural superior indiscutabil. Am făcut o emisiune sau două cu el la Cluj şi pentru *Deutsche Welle.* N.C. Munteanu punea în polemica sa o sinceritate oarecum frustă, însă de o indiscutabilă onestitate. A fost acoperit cu noroi, nesusţinut de nimeni din zona politică, în recentele controverse din jurul T.V. Cred că a făcut, totuşi, o eroare candidând pe listele PD. L-am revăzut recent (1998), la Bucureşti, la redacţie, vizibil marcat. Dezgustat, profund îndurerat de imensa ingratitudine, după 15 ani de luptă radiofonică anticomunistă. Episodul ilustrează, din nou, prezenţa şi eficacitatea structurilor securiste în actualul aparat de Stat. Cum apare un adevărat „opozant", care se apropie de vârfurile Puterii, el este imediat atacat, compromis, terfelit. Alte cazuri recente: Smaranda Enache, Dr Bărbi etc. etc. Aş fi avut o... „soartă" identică, dacă aş fi acceptat oferta de... „ambasador" a Preşedintelui Emil Constantinescu.

Despre exilul politic propriu-zis, doar mici ecouri indirecte. Nu l-am cunoscut. Nu l-am frecventat niciodată şi sub nici o formă. Ajungeau, totuşi, şi la mine zvonuri şi detalii despre eternele controverse şi fracţionări româneşti din aşa-zisul „Comitet Naţional", în legătură cu fondurile disputate

între C. Vişoianu şi G. Cretzeanu şi multe altele. Unele incriminări recip
penibile, orice s-ar spune, au apărut, sub formă de „documente istoric
în presa noastră politico-ideologică *(Sfera Politicii).* Este încă o dată evi
că românii n-au vocaţia cooperării, în nici o situaţie şi sub nici o fo

Un personaj simpatic, pitoresc, aproape folcloric, Ion Raţiu, cu ete
său papion decorativ. Un amestec de spirit de afaceri şi de naivitate,
de descris. A fost de altfel jefuit, exploatat, tras pe sfoară la sânge. S
şi jumulit bine de o inefabilă Doina Bască, ingineră, paraşutistă etc
Avea suprema calitate de a nu... pricepe nimic, dar absolut nimic
psihologia mediului în care revenea după o jumătate de secol de exil. A
bineînţeles, imediat marginalizat în PNŢCD. S-a „răzbunat", în felul s
în modul cel mai nefericit, cedând *Cotidianul* (ziar pe care 1-a înteme
la care am colaborat intermitent cât timp Paul Lăzărescu a jucat un r
redacţie) unui „profesionist" de calitatea morală a lui Ion Cristoiu. V
veni vorba despre trecerea sa prin Cluj şi despre *Românul liber,* la ca
colaborat cu plăcere.

Insultele din exil aduse adesea lui Emil Constantinescu („ales de S
tate", *22,* 40/1998) mi se par pur şi simplu dezgustătoare, ca şi ifosele
I. Varlaam, vizibil inteligent, venit totuşi, ca şi mulţi alţii (credea
facă definitiv ordine în ţară. O specie detestabilă, de o imensă infat
umplută cu vid. Un alt specimen, de acelaşi tip, „liberalul" Dinu Zamfi
înţepat şi sclifosit. Ştiu însă că exilul doar agravează astfel de d
native. Nu este şi cauza lor organică.

16
Cărţi şi publicaţii străine

Capitol de mare tensiune nervoasă şi culturală. Printre cele mai dificile ale acestei *Vieţi.* Din cauza unui dublu tir de baraj, adesea imposibil de evitat. Pe de o parte, acuzaţia, foarte posibilă, insinuată sau declarată deschis, de „infatuare", „autoreclamă" etc. In realitate, efecte directe şi vulgare ale celei mai evidente invidii literare. Vezi „Jungla «vieţii literare»". Pe de alta, necesitatea strict obiectivă, dar şi inhibiţia de a aminti, de a reţine, fie şi numai bibliografic, o serie de realizări editoriale, oricând verificabile. Apariţii care, într-un context străin, ostil sau total neadaptat unor astfel de activităţi, nu pot să nu pară decât stridente, stranii ori bizare. Sunt deci necesare, în prealabil, câteva puneri precise la punct.

Printr-un întreg complex de cauze - evocate în esenţă în capitolul „Relaţii externe", dar şi în alte contexte - am fost pus în situaţia unei experienţe noi, neobişnuite în critica română: de a publica lucrări de „teorie literară" (în sensul larg al cuvântului), în mod destul de sistematic, în mai multe limbi străine. Vrem, nu vrem să recunoaştem, realitatea este aceasta. Indiscutabilă. Consternantă şi inhibitivă, în primul rând pentru mine însumi: sunt... primul critic român care a făcut o astfel de experienţă. Admit: cu rezultate inegale. Dar, în orice caz, prima de acest gen la noi: 11 volume de „critică", publicate în limbi străine, editate în străinătate şi în ţară, scrise direct într-o limbă străină sau traduse. Plus, zeci şi zeci de studii şi articole, colaborări la diferite publicaţii occidentale specializate. O bibliografie întreagă, înregistrată în *Apostrof* (7-8/1993). Peste o sută de titluri, doar până în 1982, din lipsă de spaţiu. Niciodată generaţia „Lovinescu-Călinescu-Vianu" n-a făcut o astfel de experienţă, la limita aventurii, riscului şi mai ales a insolitului, care la noi te ridiculizează cu regularitate. Cum această iniţiativă, urmată, orice s-ar spune, şi de unele rezultate precise, n-a fost recunoscută niciodată, înregistrez întregul fenomen cu un sentiment de mare iritare (în faţa unei injustiţii evidente), dar şi de stânjenire interioară. Mă salvează stoicismul fundamental. Unele momente prin care am trecut au fost - chiar dacă sunt crezut sau nu - într-adevăr dureroase.

A doua precizare esenţială: niciodată n-am urmărit himera de a deveni „autor străin", ci doar de a „ieşi" din România, în „Europa", în calitate numai de „autor român". O „evadare" şi „integrare europeană" cu „personalitate"

proprie. Operaţie deloc uşoară. Nici mai mult, nici mai puţin, vorb E. Lovinescu. Utopia unei „cariere internaţionale" nu m-a obsedat nicic Iar „mirajul parizian", atât de fascinant pentru întreaga nouă generaţ m-a sedus o singură clipă. Evident, eram cât se poate de conştie eficacitatea unui mare centru cultural şi a folosirii unei limbi de circ internaţională. Dar, pe mine personal, doar aceste aspecte practice - spunem „tehnice" - mă interesau efectiv. Am evitat deci, din instinct, d adesea teribilă, a atâtor „confraţi" care au ieşit din literatura românâ a fi intrat cu adevărat în literatura ţării de adopţiune. Am nume exemple în memorie. Dacă le-aş înregistra pe toate, aş scrie un foarte necrolog al ratării literare româneşti în străinătate. Să-1 scrie alţii.

încă o preocupare, care - din punct de vedere strict românesc capitală: am descoperit, pas cu pas, întregul mecanism al posibi editării în străinătate. O tehnică specifică foarte precisă, total deoseb metodele editării româneşti, „socialiste" în speţă. O experienţă, ades o duritate extremă. Dar indispensabilă pentru a ieşi din iluzie şi mito Problema, obsedantă, revine adesea şi azi în discuţie (de pildă, r Bujor Nedelcovici, „Şansele literaturii române la Paris", în *22,* 33/1998). de uitat, de pildă, suficienţa şi aroganţa unei Genevieve Serreau, stâ feroce, „specialistă" în Brecht. Rugat de Matei Călinescu să mă inte la Paris, de soarta lui *Zacharias Lichter,* prezentat în traducere editu Maurice Nadeau, am primit un „răspuns" de acest tip : „Numai astfel d mistice au să ne ofere cei din Est?". Iar la replica mea - recunosc, pe total naivă -: „Dar cartea are un excelent referat din partea lui E. Ion mi s-a replicat brutal, de la obraz: „Pentru noi nu este suficient". I

în sfârşit, încă două scurte precizări preliminare: toate, dar absolu cărţile mele editate direct în străinătate au fost rezultatul unor ini şi eforturi (inclusiv materiale) strict personale. Ceea ce, din punct de ideologic şi economic, a fost, şi atunci şi acum, îndrăznesc să afirm, u esenţial extrem de rar. în sfârşit - aspect ce va fi evocat pe larg în cap următor -, cărţile şi publicaţiile străine au jucat şi un rol defensiv de ordin. Mai direct spus: m-au apărat, în modul cel mai concret posi Securitate. Voi aminti din ce motive şi în ce condiţii precise. încă un specific al epocii pe care mi-1 asum până la capăt şi cu orice risc.

O serie de explicaţii de ordin intenţional sunt de asemenea necesa corespund, foarte schematic spus, unui întreg program personal, cu şi ideologic. Am revenit de mai multe ori, în diferite împrejurări, incl această *Viaţă,* asupra punctelor esenţiale. Reluarea lor este totuşi ne fie şi foarte concisă, pentru clarificarea poziţiei mele, pe cât de ins mai ales pe atunci -, pe atât de bine motivate. Simţeam, în primu nevoia invincibilă de a ieşi din izolare, a sparge o blocadă, a sfida dicţiile cenzurii şi ale dogmatismului cultural. Pentru mine, „libert gândire şi expresie" nu sunt deloc vorbe goale şi abstracte. Ele d însuşi sensul profund al existenţei mele intelectuale. Operaţia era d de o anume - cum să-i spun? - voluptate a pionieratului. De a n cunoscuţi" în ciuda dificultăţilor enorme (cultură mică, necunoscut

prestigiu, relații, legături utile etc). Și nu oricum, ci prin cărți și publicații, pe cât posibil, de nivel internațional. Obiectiv cu totul banal în Vest. Nu însă și în Est, în condițiile totalitare ale epocii. A-ți fi recunoscută o inițiativă sau o personalitate proprie? Un pariu aproape imposibil. O himeră, adesea, totală.

Nu exagerez câtuși de puțin valoarea acestor acțiuni. Dar semnificația lor era foarte precisă: de a dovedi că se poate face câte „ceva" chiar și la „noi", în condiții adesea disperate. Obiectiv demonstrativ, simbolic, cu valoare și de „exemplu". Stimulativ și pentru alți critici români. Recepția propriu-zisă nu mai depindea de mine, sau ea depindea într-o foarte mică măsură. Dar conștiința „personalității" critice și convingerea de a putea oferi, chiar și din România (lipsită total de astfel de tradiții), unele soluții personale și texte competitive de nivel internațional adăuga un plus de motivație, energie și spirit de emulație. Stare de spirit, pentru mine, foarte importantă. Nu resemnare pasivă, ci inițiative insistente, constructive, oricât de riscate. Eram cât se poate de conștient de singularitatea acestei poziții, mai ales în condițiile de atunci. Dar un anumit „mesianism pozitiv", de tip „pașoptist", mă stimula în conștiința mea. Și încă din plin. Nu mă puteam însă justifica, nici teoretic, nici practic. Izbuteam, cel mult, să mă fac doar tolerat la limită. Confesiune foarte schematică a unui proces interior de o mare complexitate. In primul rând defensivă. Dar nu numai.

Poziția mea era cu atât mai dificilă, cu cât azi, după 1989 - când modelele culturale și sincronismele mecanice, total depersonalizate, revenite cu furie, sunt de departe dominante -, puțini, foarte puțini, sunt receptivi la un astfel de „program". Pentru cei mai mulți, inimaginabil, himeric, în afara oricăror realități imediate. A intra în „critica europeană", dar cu personalitate proprie (ideea apare limpede exprimată încă în jurnalele din acea perioadă, *Evadări...,* pp. 166, 182, 184 etc), „a aduce Europa" acasă, prin cărți de nivel european, dar scrise în țară, reprezenta, în cel mai bun caz, pentru cei mai mulți, o mare extravaganță. A revendica - ieșit din neant - independență, egalitate și competiție critică europeană liberă, ce putea fi (și a rămas, de fapt) mai himeric și „donquijotesc"? Din punctul meu de vedere, o evoluție normală. Din cel al „colonizatului cultural" (un exponent tipic: L. Ciocârlie, cu care de altfel am și polemizat), o extravaganță cvasiridicolă. Să aduci obiecții unui Roland Barthes? Ce enormitate! Și ce crasă inconștiență și impertinență din partea unui oarecare necunoscut din Est!

Bineînțeles, pe atunci, astfel de dezbateri publice erau imposibile. Pentru a nu mai aminti și de aspectul strict tehnic, metodologic, al unei astfel de acțiuni critice. O „intertextualitate" *sui-generis.* O sinteză de idei critice străine și românești, în care contribuțiile noastre multe, puține, câte erau, urmau să fie integrate, în mod firesc, seriei și momentului istoric respectiv. Și, în sfârșit - supremă utopie! -, urmăream ca fiecare problemă, saturată bibliografic, să se scrie și să se rezolve de la sine, așa-zicând, „singură". Și, în felul acesta, să participăm și „noi" - *verbi gratia* - la „dialogul critic internațional", încercam, deci - în iluziile mele, mai ales de atunci -, să sparg un monopol, să dovedesc existența și a unei minime reflexii critico-teoretice românești. Și să fac deci posibilă, într-o măsură cât de mică, integrarea sa în studiile occidentale specializate.

Desigur, un astfel de „program" n-avea nici o legătură, dar absolut
una, cu impresionismul dominant de la noi. Și mă mai miram, uneori
acțiunile mele rămâneau total neînțelese... Dar, în definitiv, este chiar
de absurd, de neverosimil, să speri - fie și teoretic - într-o minimă „cur
tate" și pentru studiile literare românești din partea criticilor străini
fiindcă mă ocupam, pe atunci, de studii „comparatiste", nu vedeam d
am fi, și am rămâne la infinit, doar o specie obscură de docili elev
discipoli. Această subordonare culturală mă irita și chiar mă revolta. N
acceptat-o niciodată ca o fatalitate inexorabilă. Din care cauză, astfe
proteste și reacții revin mereu într-o formă sau alta, de-a lungul ace
rememorări complexate, agitate și resentimentare. O stare de spiri
tocmai... salubră, dar inevitabilă.

O mărturisire, cred, esențială, ce poate să surprindă: despre nici
dintre traducerile străine și cărțile publicate în străinătate nu am amin
„frumoase". Vreau să spun: o satisfacție plină și lipsită de umbre. Evid
multe - de fapt, cele mai multe - dintre obstacolele și adversitățile de
mă loveam erau firești, obiective. Și nu numai în împrejurările de atu
Astfel de cărți rămâneau total obscure în țară și în același timp fireș
într-un sens, chiar „banale", curente în orice caz, în străinătate. Sit
merită să fie privită cu oarecare atenție. Ea definește, în esență, con
extrem de dificilă a unui „critic român" de tipul meu, care încerca - f
popular spus, mai ales cu decenii în urmă - „marea cu degetul". Risc
a cădea iremediabil în gol era și rămânea firesc și plin de primejdii

Mai întâi, handicapul esențial: modele critice occidentale dominante ra
diferite, declinul evident al sintezelor, lipsa de interes pentru istoria id
literare. Lucrările de tipul meu păreau, în consecință, neinteresante, „depă
„învechite". Nimeni, de pildă, nu se preocupa (aspect ce nu intere
nimeni) că *Hermeneutica* și *Biografia ideii de literatură* aduceau, t
multe elemente în plus față de reperele de bază anterioare, Wellek-Esca
Deși problema ideii de literatură, în centrul tuturor studiilor literar
lume, prezintă o importanță esențială, obiectivă, indiscutabilă, perman
Pentru criticul român, o astfel de desincronizare poate avea (și adesea
are) efecte teribile, mortale. Domina, în același timp, cultul special
extreme, pe mici fragmente, incapacitatea de a „vedea", „gândi", totali
literaturii. Tendință sterilă, înnobilată între timp prin calificativul, de
prestigiu, de „premodern". Iar eu ridicam, din motive foarte special
umeri. Mă loveam, în sfârșit, și de acerba concurență a criticii stră
colegilor comparatiști, a mentalității mic-profesionale, de tip *AIL*
Intră multă ferocitate, în orice caz, în spiritul occidental de competiți
de care micile noastre antagonisme, inclusiv editoriale, sunt și
adesea adevărate jocuri inocente de copii.

Un alt baraj, într-un sens și mai dificil de depășit, a fost și conti
rămână (să nu ne iluzionăm) regimul și orientarea radical diferi
criticii românești. Mai exact și direct spus, total străină de astfel de p
pări. Ele contraziceau - în mod tacit, dar constant și cu atât mai irit
cât astfel de realizări nu puteau fi contestate pe față - întreaga trad

mentalitate critico-literară indigenă. Pare o obsesie personală, o idee fixă, şi totuşi handicapul era, obiectiv vorbind, esenţial: izolare totală, lipsă evidentă a precursorilor şi mai ales a dialogului. Un dublu obstacol, de nedepăşit: al imensului prestigiu al criticii străine, urmat de sincronizarea mecanică *à la page.* Lipsa tradiţiei teoretico-literare româneşti - dacă nu comparative, măcar semiechivalente - nu putea opune nici o rezistenţă acestor mari bariere obiective.

Extrem de importante erau şi alte categorii, să le spunem de denivelări şi dificultăţi de ordin pur practic. Documentarea esenţială, indispensabilă, posibilă doar în biblioteci străine, era mereu dificilă, legată exclusiv de o „plecare" sau alta. Este greu de descris fervoarea, într-un fel chiar disperarea, acumulării precipitate, din lipsă cronică de timp, a cât mai multor informaţii posibile. Nici francofonia, iniţial dominantă, la noi, nu mai constituia un avantaj. Constatam adesea că ea reprezenta, dimpotrivă, un obstacol. Nu neapărat de comunicare, ci de editare pur şi simplu. Voi reveni cu amănunte. Unele proiecte au rămas nerealizate, ratate. Nu chiar puţine invitaţii, ce s-ar fi putut dovedi utile, „rentabile" în timp, au rămas şi ele fără urmare, din cauza restricţiilor de deplasare. Mitul românesc, devenit între timp tot mai perimat, că la Paris toate porţile ţi se deschid automat făcea şi el destule ravagii. Lipsa relaţiilor utile în astfel de zone editoriale şi publicistice am trăit-o şi eu din plin. Ca şi umilinţa inexistentului prestigiu al culturii de unde „veneam". Al „omului care venea din frig".

Cât de puţin adaptaţi eram, de fapt, editurii străine, mai ales în domeniul cărţilor de idei, o dovedeşte încercarea lui C. Noica de a plasa, la Payot, o ediţie Blaga. Trec peste improvizarea traducătorilor şi presiunile, în esenţă umilitoare, pe lângă emigraţia „bogată" de a-i plăti. Rar exemplu mai elocvent de naivitate, bune intenţii, lipsă de experienţă şi percepţie reală a „orizontului de aşteptare" parizian, cum începuse pe atunci să i se spună, pe urmele lui H.R. Jauss şi ale teoriei „recepţiei". L. Blaga, un nume total necunoscut în Franţa filozofică, era de fapt contemporan cu perioada Spengler, Frobenius, „la modă" doar între cele două războaie. Acum, momentul său filozofic trecuse de mult, în perioada structuralistă, semiologică, pozitivist-logică etc. Mircea Eliade, mult mai orientat în astfel de domenii, a şi spus-o, cu multă delicateţe, într-o prefaţă, scrisă în spirit evident caritabil şi mai mult de formă. Am învăţat mult din exemplul său şi tehnica sa de relaţii. Ei bine, C. Noica nu pricepea nimic din toate acestea. Se arăta de-a dreptul scandalizat când cei de la Payot l-au întrebat: „Ne puteţi garanta că putem vinde măcar 500 de exemplare" (ca să-şi scoată cheltuielile de editare, adaug eu)? Evident, proiectul - încă una din himerele editoriale ale lui C. Noica, inclusiv editarea integrală a *Caietelor eminesciene* - a căzut cu succes şi inevitabil.

Personal mă loveam şi de toate circumstanţele mele agravante. Nu puţine. M-am convins repede că nu puteam fi, în acelaşi timp, şi autor, şi agent de publicitate, şi *manager* ori *public relations officer.* Să scriu, să difuzez şi să fac eu însumi reclamă cărţilor mele. în astfel de operaţii nu intră numai „carisma" şi talentul diplomatic ori comercial personal. Ci şi

lipsa sau nu, de timp, bani, depăşirea obstacolelor difuzării mater
propriu-zise. Pentru a nu mai vorbi de un anumit sprijin logistic indispens
care lipsea cu desăvârşire. Şi el trebuia parcurs, pas cu pas şi de la caz la
inventat, improvizat, „cârpit", în condiţii adesea penibile. Ceea ce nu a
niciodată, mai ales în condiţiile noastre, o operaţie simplă. Dimpotrivă
test şi un pariu mai totdeauna aproape imposibile.

Să mai adaug, în sfârşit, boicotul şi invidia colegilor din ţară? S
celor ajunşi la Paris (lectori, directori de bibliotecă etc), unde, deş
rămas ani de zile, n-au publicat o singură carte sau măcar un studi
oarecare consistenţă? Mă umileam semnalând unor reviste astfel de „
zenţe româneşti", cu rezultate mai mult decât modeste. Voi rămâne totdea
recunoscător celor ce au făcut posibile, în diferite perioade, astfel de sen
lări. Dar cum să nu reţin şi faptul că, mult mai recent (1989), sub o
„direcţiune", despre *The Biography...* (în definitiv doar a doua carte a
critic român, din România, editat în SUA) a apărut, cu chiu cu va
România literară, doar o notiţă obscură şi anodină? Şi fără clişeul cope
singurul cu adevărat convingător.

Eram profund antipatizat şi astfel de apariţii nu puteau fi decât irita
unora chiar exasperante. Nimeni nu era nici pe departe sensibil la ef
intelectual de sinteză, documentare şi spirit de iniţiativă editorială, at
rar în critica românească, pe care-1 presupuneau astfel de cărţi-ur
Motiv până şi de culpabilizare, acuzat de un Dan Petrescu, de pildă, c
fost tradus în străinătate („cine i-a dat voie"?) sau că *Hermeneutica lui M*
Eliade a fost editată la Gallimard în condiţii obscure. Dar, în defin
cum voi menţiona şi în continuare -, cine oprea ca o editură străin
traducă o carte apărută *întâi* în ţară? în astfel de situaţii funcţiona
„legea" *copyright-ului.* Chiar şi cel mai dur sistem totalitar din lum
putea (n-avea de altfel nici interesul) să blocheze astfel de apariţii in
româneşti. Cele peste 30 de traduceri din Z. Stancu n-au apărut exa
aceleaşi condiţii? Mă stăpâneam cât puteam. Dar decenii întregi de adv
tate, invidie, bârfeală şi rea-voinţă sunt, orice s-ar spune, greu de uita
nu vină deci nimeni să-mi mai ţină predica „resentimentului culpab
iertării şi a indiferenţei...

Mica poveste a fiecărei „cărţi străine" este un amestec destul de ne
nuit de anecdotic, pitoresc, document de epocă şi, uneori, de detalii,
spunem, de „istorie literară". Cum astfel de probleme n-au fost încă stu
de nimeni, o serie de date s-ar putea dovedi, în timp, utile. Cel puţin,
oarecare măsură. Inclusiv în domeniul „sociologiei literare", mult mai
explorat la noi decât al „istoriei literare" tradiţionale propriu-zise.

„Saga" *[sic!]* începe deci în Elveţia, cu mica mea antologie de proz
români contemporani, de care am amintit. Uniunea mi-a procurat, la
rea mea, zece texte în traducere, dintre care editura a ales, după g
său, doar cinci. Tipar şi hârtie excelentă. Receptare moderată: numa
mici ecouri şi recenzii. Toate obţinute mai mult prin legăturile de pre
lui Erwin Heimann, prietenul meu de la „Asociaţia scriitorilor elve
Nu era, bineînţeles, o mare realizare editorială. Dar alţii nu făcusera

măcar atât. Despre mitocănia unui Fănuş Neagu, când i-am arătat ediţia „mea" la Uniune, am amintit. Realizasem, totuşi, o bună intenţie şi primeam, nemeritat, o copită. Trăiam, nu mai puţin adevărat, în „România eternă", cu a sa şi mai eternă „viaţă literară".

N-aş putea spune că am amintiri excelente nici despre versiunea maghiară a *Introducerii în critica literară* (1968). A apărut abia după 11 ani, la Kriterion *(Bevezetes az irodalomkritikâba,* 1979), stimulată, cred, şi de obţinerea unui premiu al Uniunii pentru această *Introducere.* Traducere începută iniţial de Kântor Lajos (sau poate de soţia sa Erzsebet, perfect bilingvă), ulterior abandonată. A fost reluată şi terminată, într-un târziu, de Dâvid Gyula, şi el perfect bilingv. Iniţiativa cred că a aparţinut directorului editurii maghiare, Domokos Geza, personaj corect, echilibrat şi civilizat. Tipar excelent, recepţie, din nou, moderată. De fapt, de data aceasta şi din cauza mea: nu frecventam deloc pe criticii maghiari din Cluj. Mi s-a obiectat, mai ales, că n-am citat niciodată pe Georg Lucâcs. Ceea ce era adevărat. Doar că, pe atunci, nu-1 citisem *încă.* Funcţiona, mai ales, un amestec foarte specific de echilibru oficial-convenţional şi de resentimente naţionale, care îngheţau, mai ales pe atunci, întregul ansamblu al relaţiilor literare româno-maghiare. Situaţie prea puţin modificată între timp. în mod regretabil şi niciodată studiată în adâncime.

Paşii următori dau întreaga măsură a candorii şi inocenţei mele iniţiale în astfel de domenii de pionierat românesc. Numai că momentul critic occidental era total diferit şi tema, în esenţă, n-avea cum să preocupe, să atragă pe nimeni. Preocupările şi metodele critice erau cu totul altele, iar desincronizarea inevitabilă. Am perseverat, totuşi, şi o versiune germană, la Dacia, *Kritik der literarische Begriffe* (realizată de Bernd Kolf, plecat în Germania), a devenit posibilă, în 1976. Spre surpriza mea, o recenzie sau două, absolut spontane, în publicaţii germane, dovedeau că, totuşi, nu greşisem prea mult drumul.

Eroarea mea profundă era de altă natură: credeam că un moment critic specific românesc putea interesa şi critica franceză contemporană. în care scop, am „finanţat" o versiune franceză (Manole Friedman), realizată sub titlul *La Critique des idees litteraires,* acceptată şi editată în Belgia, în 1977, de *Editions Complexe.* Unele relaţii belgiene au facilitat această întreprindere riscantă. Ea n-a avut, în ansamblu vorbind, ecoul scontat, deşi s-a făcut o comparaţie cu Wellek-Warren. Dar o satisfacţie tot am avut. Şi încă din plin: mi-am putut manifesta deschis independenţa faţă de curentele dominante ale criticii franceze. Faptul că un Charles Grivel, de pildă, un marxizant confuz, sau un altul n-au înţeles nimic nu reprezenta nici pe departe o catastrofă din punctul meu de vedere.

Cum nu mă cuminţeam câtuşi de puţin, am „finanţat" chiar şi o versiune americană, operă a unui cuplu *CIA* (nu glumesc deloc, doar cam'de operetă), Robert şi Alexandra (Saşa) Bley-Vroman, stabiliţi mai târziu în Hawaii, de unde îmi scriu, cu regularitate, de sărbători. Am făcut cu ei şi mici afaceri, de „schimburi de valută". Editor american n-am găsit. Un capitol sau două au apărut totuşi în reviste specializate. Episodul, savuros şi extrem de

periculos în acelaşi timp, este însă de reţinut, deoarece m-a dat, pen prima dată după 1963 (eliberarea din Bărăgan), în modul cel mai di posibil, pe mâna Securităţii. Scenariul pare de roman de spionaj prost. D „urmarea în numărul viitor". Adică în capitolul următor, „Relaţiile cu regim Azi, îmi vine, uneori, să râd de acest moment folclorico-poliţist. Pe atu însă, nu era deloc, dar absolut deloc, de glumit.

Dacă se poate vorbi, după o veche vorbă franţuzească, de „defectele u calităţi", atunci ea se aplică, din plin, mai ales colaborării mele la volu *Les Avant-gardes litteraires au XX siecle.* Am exagerat, în plus. Şi, în ese am greşit. Am lucrat, aproape întreg anul 1977, la capitolul *Tende esthetiques,* din volumul II. Dar mi-am luat rolul mult prea în serios. Obs de tendinţa permanentă de a mă documenta în adâncime şi dacă se po exhaustiv, până la epuizarea şi saturarea întregului subiect. O himeră. C costă mult timp, eforturi disproporţionate şi... bani (cărţi, copii xerox e Voiam să dau un conţinut real, profund, să las o urmă scrisă incontestab colaborării mele cu *AILC.* Mai ales că, în acea perioadă (1977-1983), făc parte şi din „Comite de Coordonation de l'Histoire Comparee des Litteratu de Langues Europeennes". Eram, de altfel, şi singurul român şi-mi spun că trebuie să dau *coute que coute* un mic exemplu.

Studiul, în ansamblul său, reprezintă - îndrăznesc să afirm - o pr sinteză a programului literar al avangardelor europene. Realizat, conf metodei mele, după o grilă comparatistă consecventă. Fiecare idee lite era urmărită metodic la toţi teoreticienii avangardelor, prin constan sale, dincolo de frontierele literaturilor naţionale. în plus, introducea seria respectivă şi referinţele româneşti esenţiale corespunzătoare. B înţeles, într-un mediu academic hiperspecializat, pe mici fragmente, met mea n-a avut nici un succes. în plus, dimensiunile deosebit de mari capitolului meu („prea lung") umbreau micile contribuţii ale sumaru Pentru a nu mai menţiona că gestul meu de inconformism şi de elogie negativismului avangardist, a tendinţelor sale profund antidogmatic plin regim totalitar-dogmatic-marxist, nu era, nici pe departe, perce Din această experienţă - utilă documentar, nu contest, dar ratată ca fin tate generală - n-am putut recupera ulterior decât mici fragmente doar *Biografiei ideii de literatură* în secolul 20. Efortul meu de reală sint care n-a mai fost reluat, în treacăt fie spus, de nimeni, a căzut în go când îmi mai amintesc şi de faptul că, un timp, am sperat să dez întregul studiu până la dimensiunile unei ample monografii, îmi vine c să surâd. îmi procuram, cu mari eforturi, noi izvoare, noi texte, care o şi azi, în mod inutil, aproape două rafturi ale bibliotecii mele. Şi înc ştiu ce destinaţie finală vor avea. Un moment de entuziasm erudit, ne trolat, pulverizat în neant.

Stimulat de acest început, antrenat şi de întreaga publicistică în li străine de la *CREL,* din ţară şi străinătate, a răsărit cam în aceeaşi peri şi ideea unei culegeri de astfel de studii. Prefaţa este datată 17 octombrie 1 Profitam, în felul meu, şi de mitul „prezenţelor româneşti" în străinătate, începuse să se contureze în unele medii oficiale. în felul acesta, a fost pos

editarea, aproape fără nici un efort special din partea mea, a volumului *Litterature roumaine. Litteratures occidentales. Rencontres,* apărut doi ani mai târziu la Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică (1982). Studiile, mai toate „în premieră absolută", îşi păstrează şi azi „valoarea". Erau, de fapt, primele cercetări româneşti serioase, ample, despre descoperirea „Europei" şi a ideilor „mic-burgheze", ale lui B. Franklin, despre osianismul românesc şi începuturile româneşti ale ideii de realism, despre descoperirea lui Baudelaire şi metoda impresionismului critic a lui E. Lovinescu. Două studii, cu date efectiv noi, erau consacrate avangardei, futurismului şi expresionismului românesc. Semnalam chiar şi faptul, necunoscut până atunci, că celebrul manifest futurist al lui F.T. Marinetti a fost lansat în aceeaşi zi (20 februarie 1909) în Franţa *(Le Figaro)* şi în... România, la Craiova, în revista *Democraţia* (I, 19, 20, februarie 1909, pp. 2-7). O curiozitate cel puţin bibliografică.

Mult mai importante, din punctul meu de vedere - privind retrospectiv -, sunt alte două aspecte. Ele definesc cu claritate preocupările mele din acea perioadă şi „Prefaţa" culegerii îşi păstrează încă, pentru mine, întregul său sens de pionierat în epocă: declaraţie culturală şi literară de adeziune proeuropeană, exprimată fără echivoc, şi o primă schiţă a proclamului „meu". Comparatistă, cu punct de plecare în ideile lui Etiemble, care mă preocupau în acea perioadă. Mi-aş „revendica", în primul rând, iniţiativele publicistice şi documentare, declarat prooccidentale, începute încă din 1964. Sper ca aceste contribuţii, fie şi fragmentare, să fie cândva recunoscute şi să mi se facă, într-un sens, o anume „dreptate". Dar, vorba franceză, *rien n'est moins sur.*

Prost difuzată în străinătate şi practic necunoscută în ţară, această culegere de studii „comparatiste" a trecut aproape neobservată. Iar despre ideile din prefaţă prefer să nu mai plâng, încă o dată, pe ruinele Troiei. începusem să mă imunizez la totala dezideologizare şi nereceptivitate la idei a „cronicii literare" româneşti. Un mare handicap, inevitabil, era şi aspectul (aparent „propagandistic") al unei astfel de culegeri destinate „exportului". Iar eu cunoşteam foarte bine, din experienţa cea mai directă, eficienţa sa reală pe traseele „oficiale" ale difuzării, din întreaga zbatere în gol de la *CREL.* Se contura, în acelaşi timp, o întreagă revoltă, surdă şi absurdă, împotriva opacităţii şi necuriozităţii occidentale pentru astfel de contribuţii venite din această zonă marginală şi obscură a Europei.

Proasta, imperfecta difuzare românească nu „explică" însă totul. Determinante erau - îmi dădeam tot mai bine seama - prestigiul nostru inexistent, lipsa de legături serioase de tip erudit-comparatist, absenţa totală din sistemele de referinţe occidentale, din enciclopedii şi bibliografii. Dar ceea ce mă intriga cel mai mult era indiferenţa noastră suverană faţă de această situaţie negativă, care ne privea în mod direct. Ea nu interesa însă, de fapt, pe nimeni. Aceasta era adevărata „catastrofă" şi semnul indiscutabil al subdezvoltării noastre.

Alte lecţii extrem de dure mi-au fost administrate, după 1980, când - epuizat - am încetat să mă mai ocup de *Cahiers roumains detudes litteraires.*

Povestea lor, pe larg, la sfârşitul acestui capitol. Nu mai puţin adevă
este şi faptul că activitatea, relaţiile şi unele realizări din perspect
CREL mi-au deschis perspectiva (ca să mă exprim astfel) unor „întreprinc
particulare". Vreau să spun, a editării în străinătate a unor cărţi persona
cât mai bine adaptate „pieţei occidentale". Mă aflam, din acest punct
vedere, într-o poziţie privilegiată. Conjunctura era favorabilă prin faptu
preocupările mele autentice, proiectele şi programul personal de lucru coi
deau integral cu programul editorial al unei mari case de editură, în sp
Gallimard. Nu bănuiam, pe atunci, toate umilinţele şi eşecurile ce vor ur
Furat de entuziasm, înaintam optimist, aproape orbeşte. Eram stră
deocamdată - de orice bănuială de manipulare, exploatare publicitară
satelizare umilitoare.

începutul a fost făcut cu versiunea franceză, de export, a *Hermeneu*
lui Mircea Eliade, ale cărei geneză şi finalitate au fost menţionate anter
Operaţia s-a desfăşurat neaşteptat de repede. Poate chiar prea repe
deoarece traducerea franceză a lui Jean Gouillard numai „perfectă" nu e
Mircea Eliade s-a arăta nu numai receptiv, dar şi încântat. De fapt, amb
versiuni au apărut, una după alta, la mai puţin de un an. Dar, cum
aveam o altă copie a textului românesc (exemplarul nr. 1 fiind predat edit
Dacia), am adus la Paris doar exemplarul nr. 2. Ceea ce 1-a nemulţu
profund pe M.E. Mi-a atras atenţia, supărat, că editura ar putea cred
am oferit, anterior, textul meu şi altora. Atunci mi-am dat seama cât
atent era eroul cărţii mele şi la asemenea detalii, esenţiale într-un fel. D
că cei de la Gallimard aveau nevoie de un studiu, de o monografie
susţinere a unui autor *de la maison,* editat de vreo două decenii. Astfe
n-am întâmpinat nici o dificultate. Dimpotrivă. Yannick Guillou, „responsab
cu autorii străini, s-a arătat, iniţial, foarte binevoitor, chiar entuziasm

Adevărate obstacole au început să vină din alte direcţii. în conduita
M.E. - altfel bun diplomat şi cu rutina evidentă a relaţiilor litera
începeam să înregistrez unele oscilaţii. La început, ospitalitate şi sol
ritate integrală. în definitiv - trebuie să repet, dar n-am ce face -, eram
numai primul autor al unei cărţi româneşti, dar şi franţuzeşti despre op
sa. Or, tocmai în acest punct, extrem de sensibil, au început presiunil
fricţiunile. Eram, bineînţeles, un periculos... „agent de influenţă". „Recu
ram" pe M.E. în... „folosul regimului Ceauşescu". O aberaţie totală. Dar
climatul de atunci, pentru nu puţini, credibilă. Că au existat şi astfe
bârfeli, antagonisme etc. este absolut sigur.

Găsesc, recent, în corespondenţa Nego - Virgil Nemoianu, publicat
revista *Apostrof (*12/1998), şi un ecou direct al acestei situaţii. Este vo
de un pasaj dintr-o scrisoare din 23 mai 1983, după întâlnirea mea cu N
la Miinchen, unde venisem cu o bursă DAAD. Menţiunea este deosebi
pozitivă. Aş fi intervenit chiar şi la Vlad Georgescu („prietenul său")
favoarea unor emisiuni, cât mai bine plătite. Dar ceea ce urmează
unele nuanţări: „(Marino) nu-i suferă pe Ierunci, care l-au criticat la ra
pentru cartea despre Eliade, drept care el a protestat la Eliade". Că „Ma
nu-i suferă pe Ierunci" este mult spus. Nu ne frecventam, era adevărat,

nimic mai mult. Ideologic vorbind, gândeam chiar la fel. Şi, sincer spus, nu-mi amintesc deloc de un atac radiofonic al „Ieruncilor" împotriva *Hermeneuticii* (deşi nu-1 exclud total). Cu atât mai puţin de o „reclamaţie" a mea la... Mircea Eliade. Că a existat un boicot radiofonic, un *blackout* total, era iarăşi foarte adevărat. Admit, în principiu, că aş fi semnalat această situaţie anormală chiar şi lui M. E. Dar de un „protest" propriu-zis nu-mi amintesc, deşi el ar fi fost din plin justificat.

Cel ce m-a jignit cu adevărat a fost, dimpotrivă, chiar... Mircea Eliade, când mi-am dat seama că eu nu-1 interesam decât ca agent de publicitate şi nimic mai mult. O „şopârlă" foarte greu de înghiţit. înţeleg, în aceiaşi timp, şi situaţia sa extrem de dificilă: obsedat de a fi editat şi discutat în ţară („Cine a mai scris despre mine?"), preocupat în acelaşi timp să nu fie bănuit de „colaboraţionism" cu regimul („Nu vezi ce-mi fac ăştia?"). Dar disponibilitatea sa de „colaborare" (fie şi pasivă, vezi o scrisoare a sa adresată mie, publicată în *Jurnalul literar)* era reală. Toată „afacerea" poate fi urmărită, pe larg, în *,JDosarul" Mircea Eliade (Politică şi cultură,* 1996.) Trebuie neapărat să reamintesc, în această ordine de idei, şi o declaraţie spontană pe care mi-a făcut-o: „M-aş face forte să asociez pe Cioran şi pe Eugen Ionescu la o declaraţie, dacă în ţară ar fi mai multă libertate". O iluzie, fireşte, care trădează însă o stare de spirit. Pe atunci - de ce să n-o recunoaştem? - situaţia părea „ireversibilă". Şi orice concesie ce putea fi smulsă (nu discut acum metodele) avea o anume raţiune şi legitimitate. îmi vine însă foarte, foarte greu să dau note severe la purtare, în astfel de împrejurări mai mult decât dificile. Povestea cu Isus şi cu „aruncatul pietrei" nu este chiar o simplă poveste biblică.

în cazul „Eliade", să zicem că „menajam" un compatriot cu merite deosebite. Că aveam toate motivele să-1 tratez cu indulgenţă. Nu acelaşi lucru pot spune însă şi despre cazul următor, „Etiemble". Povestea este însă mai complicată şi cere unele explicaţii mai amănunţite.

Mai întâi, punctul de plecare era net deosebit şi de o deschidere mult mai largă. Redusă la ultima expresie, ea poate fi definită prin două orientări fundamentale. Cea dintâi avea, în ultimă analiză, o motivare ideologică: ieşirea din izolarea şi specificitatea îngustă a literaturii române, urmată de integrarea sa, sub toate formele, în universalitate, respectiv în „cultura" şi „literatura universală". Nu concepeam cultura şi literatura română - chiar şi în cele mai negre perioade ale izolării şi dogmatismului marxist-totalitar - decât ca o parte, un fragment al totalităţii spirituale şi culturale universale. A doua urmărea să dea o replică fragmentarismului şi pozitivismului ateoretic, atât de tipic studiilor literare pretenţios denumite „teoria literaturii", dar fără nici o preocupare sistematică de reală generalizare. Mi se părea nu numai logic, dar şi perfect obiectiv, ca din totalitatea literaturilor - considerate fără nici o restricţie Est/Vest, superioare/inferioare etc. respectiv „literatura universală" - să se extragă, inductiv, *von unten, o* serie cât mai completă posibil de elemente comune. Iar, pe baza lor, să se elaboreze o „adevărată" teorie a literaturii. Aceste elemente comune, denumite „constante" sau „invariante", credeam că puteau forma schema de bază a unei *alte,* noi

şi adevărate „teorii a literaturii". Fără canoane, dogme, preconcepte ideologi prejudecăţi regionaliste. O universalitate gândită până la capăt, nu num spaţial, dar şi esenţial. Aceasta era starea mea de spirit, pe măsură studiile mele comparatiste progresau, iar despărţirea de comparatism tradiţional devenea tot mai evidentă.

Regăseam astfel de aspiraţii şi intuiţii - mai mult sub formă de progr decât de expunere sistematică - în lucrările lui Etiemble, cu care m- declarat imediat de acord. Afinităţile erau, indiscutabil, profunde şi rea îmi plăceau inconformismul şi verva lor polemică, antitradiţionalistă, avangardă, ofensivă, permanentă. Cu atât mai mult cu cât eu însu „lucram" într-un „context" pe care-1 contestam, în acelaşi mod, radical. singura formă posibilă de a-i da o expresie articulată, tolerabilă era tocm o astfel de prezentare, să-i spunem, „comparatistă". Aparent neutră, erudi inofensiv-exotică, deşi cu bătaie ascunsă foarte lungă. în această stare spirit, am conceput şi realizat direct, în limba franceză, o amplă lucrare peste 700 de pagini), pe care am intitulat-o, la început, *Etiemble et problemes du comparatisme militant.* Câteva capitole le-am şi publicat, această formă, în *Synthesis, CREL* şi alte reviste specializate, text ulter abandonat. Etiemble era, bineînţeles, încântat. Editura Gallimard însă m mai puţin. Mi-a motivat, în termeni foarte precişi, că o astfel de dimensiu este inacceptabilă, dar că o versiune redusă, la 200-300 de pagini, va oricând bine-venită. Ceea ce, la început, m-a derutat. Apoi am găsi soluţie acceptabilă, în primul rând mie însumi: am „tăiat" cartea în do prin separarea netă a capitolelor „ideologice" de cele „teoretice". Şi început să rescriu şi să refac, în primul rând, şi cu acelaşi entuziasm, c ce avea să devină, în cele din urmă, o nouă carte franceză, *Etiemble ou comparatisme militant* (1982, 259 p.).

Am pus în ea, în această versiune restrânsă, toate refulările, resentim tele şi aspiraţiile mele ideologico-literare liberale. Atacam teme, pe atu foarte dificile, mai toate de-a dreptul „subversive". Puţini, foarte pu critici români îndrăzneau pe atunci să militeze deschis pentru „rel Est-Vest", împotriva naţionalismului, imperialismului (inclusiv sovieti colonialismului. Vorbeam cu dezinvoltură şi despre „internaţionalism, cos politism, universalism", „relaţii, schimburi, cooperare". Capitolul „Co nicaţii libere" era, poate, cel mai exploziv dintre toate. Iar „Pentru un umanism" exprima idei la antipodul „umanismului socialist". Cartea a un sens ideologic foarte precis, mesajul său liberal secret, care poat încadrat, fără abuz terminologic, în categoria „rezistenţei culturale" „scrierilor cu cheie". Şi dacă aş vrea să-i dau, până la urmă, şi o versi românească (o editură clujeană, *Cartimpex,* s-a interesat la un moment de acest proiect), aş face-o exclusiv în perspectiva unei ample Post explicative. Care să reintegreze cartea culturii române şi, mai ales, mon tului ideologic respectiv, unde a constituit, cu certitudine, o raritate. întrevăd încă, cel puţin deocamdată, o astfel de posibilitate editorială. poate - cel mai grav obstacol -, dovadă de scepticism şi blazare, este c însumi nu mai sunt convins că trebuie să depun astfel de eforturi. Per

cine şi pentru ce, în definitiv? Este o întrebare care se insinuează tot mai insistent în conştiinţa mea, pe măsură ce înaintez în aceste recapitulări memorialistice, ale unei vieţi agitate şi fără satisfacţii, în contratimp istoric pe toate planurile.

Pe cât de entuziast eram eu, ca autor român, pe atât de dezamăgit am fost şi am rămas ca autor francez. Era limpede că Etiemble n-a perceput sensul ideologic al lucrării mele care, în Est, avea pe atunci cu totul alte conotaţii decât ale stângismului parizian. Pentru a nu mai vorbi de reacţiile comparatismului sorbonard clasic. In ochii săi, eroul meu era doar un *trouble fete,* un personaj bizar, paradoxal, pitoresc şi nimic mai mult. A i se consacra o... întreagă carte (care a rămas, de altfel, şi prima, şi... ultima) însemna o extravaganţă şi o sfidare în plus. Am fost declarat... „hagiograf, boicotat, apostrofat chiar şi direct, după cum am amintit.

Recepţia în Franţa, mai ales, a fost slabă, chiar negativă. în schimb, am primit mesaje de simpatie de la unii foşti studenţi „exotici" ai lui Etiemble. Un haitian, de pildă, mi-a scris entuziast şi mi-a trimis şi o carte a sa. Şi, dintr-odată, o altă surpriză, de şi mai mari proporţii: versiunea japoneză a cărţii, apărută în excelente condiţii grafice, la Keiso Shobo, Tokyo, în 1988. Prima traducere japoneză a unui critic român. Să mai adaug şi faptul că... 1 500 de dolari, încasaţi ca drepturi de autor, n-au fost chiar deloc neglijabili? Eşec „francez", pe de o parte, „succes" totuşi editorial „românesc", într-un fel, pe de alta. Cândva, aceste cărţi de pionierat (o includ şi pe cea despre Mircea Eliade) vor fi, poate, mai bine înţelese şi încadrate la locul lor şi momentului istoric respectiv. Deocamdată, luam act cu regret (în 1987, *Evadări,* p. 154) că mesajul meu cosmopolit, iluminist-liberal rămânea inaccesibil chiar şi recenzenţilor binevoitori, care totuşi n-au lipsit.

O destul de lungă perioadă, câţiva ani buni, n-am găsit nici o soluţie editorială pentru partea a doua, total refăcută, în spirit independent, intitulată *Comparatisme et theorie de la litterature.* La un moment dat, am încercat, prin Mircea Eliade, o editare la Payot, dar am fost refuzat. Oricum, teoria literaturii reprezenta o preocupare cu totul marginală a acestei edituri strict specializate. Nu-mi aduc aminte cu plăcere de ea, în primul rând din cauza umilinţelor încercate. Până la urmă, a devenit posibilă (fără a-mi mai aminti exact în ce împrejurări, într-atât aceste demersuri m-au obosit şi dezamăgit) editarea la *Presses Universitaires de France,* bine primită de Beatrice Didier. Dar cel mai mult m-au afectat două gesturi profund inamicale. De ce să nu recunosc: total neaşteptate.

Când am rugat pe Etiemble să se ocupe şi de această carte (în definitiv, scrisă tot în spiritul său) mi s-a răspuns sec, în scris: *c'est difficile.* în ţară, după 1989, am oferit cartea, spre traducere, lui Mircea Martin, devenit director la Univers. Iniţiase o serie de traduceri, bine-venite, de critici români editaţi în străinătate. Am avut naivitatea să cred că am drepturi egale cu Thomas Pavel, de pildă. Am fost refuzat net, dându-mi-se de înţeles, limpede şi distant, că nu suport comparaţia cu această... somitate internaţională. De atunci am rupt orice relaţie cu Mircea Martin. După 1989, el s-a revelat şi mai mult ceea ce este în realitate: un specialist eminent în

rosul caşcavalului pe dedesubt. Este adevărat, discret şi chiar cu un a
stil. însă cu un simţ infailibil al oportunistului profitabil. Până la urmă,
a apărut recent şi foarte repede la Polirom (1998). Dar ea nu mă mai int
decât pentru Postfaţa explicativă. Rezumă un adevărat program cult
-ideologic şi constituie, efectiv, una dintre „cheile" întregii mele activ

Redactez acest capitol cu un sentiment tot mai evident, pentru mi
distanţare, blazare şi chiar de dezinteres. Consider astfel de operaţii
tot mai „depăşită" (nu şi „renegată") a preocupărilor mele. Ele s-au ori
tot mai mult spre critica de idei, ideologie, istoria politică şi soc
ideilor. Şi de abia aştept să apară, în sfârşit, şi *Biografia* 6, ca să
definitiv acest capitol, care - o spun fără nici o afectare - nu mi-a da
o satisfacţie reală. Am notat, anterior, că el reprezintă, de fapt,
„deviere", dacă nu chiar o „falsificare" şi o „alterare" a tendinţelor
originare, esenţiale. Făceam, pe parcurs, şi descoperiri dintre cel
supărătoare: imperfecţiunile tehnice, uneori catastrofale, ale ediţiilor
neşti, care, dintr-un motiv sau altul, atrăgeau atenţia traducătorilor s

O nouă experienţă de acest gen am făcut-o cu versiunea itali
Hermeneuticii ideii de literatură, apărută la II Mulino, Bologna, în 19
traducerea lui Marco Cugno. Excelentă. Sună mult mai bine în it
decât în româneşte. Pe de o parte, aveam toate motivele să mă buc
primul rând, pentru faptul că reprezintă prima versiune completă a te
de bază. Din ediţia de la Dacia, din 1987, cenzura a scos un întreg c
„Autonomia literaturii", care a fost reintrodus în textul originar a
acest prilej. Un critic român, editat integral, pentru prima dată, în
constituia, orice s-ar spune, un fenomen singular, dacă nu chiar unic
numai în acea perioadă. Pe de altă parte, modificarea titlului, în
della letteratura, falsifica întregul sens şi conţinut al cărţii. O rece
italiană a şi subliniat - şi pe bună dreptate - această discrepanţ
Marco Cugno mi-a explicat că editura avea nevoie de un astfel d
comercial pentru a înlocui vechea versiune „Wellek-Warren" din cat
său, considerată „depăşită". Nu ştiu dacă acest obiectiv a fost atins
că nu. Ceea ce ştiu însă cu precizie este că editura Dacia nu mi-a
decât cu mari întârzieri şi insistenţe drepturile de autor, între tim
devalorizate. în plus, patru exemplare de autor din cele opt, exped
editură, mi-au fost pur şi simplu furate de un anume Mircea
redactor al editurii, un viclean rural, pretins poet. în „contul" său? Al „di
de atunci? Ce importanţă mai are? Un episod urât, de care nici nu
să-mi mai aduc aminte.

Corectarea câtorva citate latineşti şi alte ameliorări cerute de ver
italiană sunt însă „floare la ureche", cum se spune, pe lângă en
dificultăţi prin care am trecut până când *The Biography of „The*
Literature". From Antiquity to the Baroque, versiunea „americani
volumului I al *Biografiei ideii de literatură,* a apărut, în sfârşit, în S
SUNY, în 1996. Operaţia n-ar fi fost posibilă fără un eficace *lobby* ro
(Matei Călinescu, Virgil Nemoianu, plus Mihai Spăriosu, directorul c
Dar, până la faza finală, câte obstacole! Să le iau în ordine. Versi

bază a fost „finanțată" de mine (40 000 lei), dar Virgil Stanciu a întârziat, cu un an, din diferite motive, traducerea ultimului capitol. Deci o primă întârziere. Apoi, stilul cerea neapărat o anume „americanizare", operație cu care s-a însărcinat amicul Charles M. Carlton de la Rochester University. In plus, Matei m-a sfătuit (şi bine a făcut) să renunț la capitolul introductiv, metodologic, să scriu o nouă prefață, să refac integral aparatul critic, să realizez un index tematic şi alte îmbunătățiri. Operații deloc uşoare, dar indispensabile. Cartea, în noua sa formă, arată *altfel.* Impecabil, aş spune, dar eforturile au fost extrem de obositoare şi, mai ales, disproporționate față de rezultatele obținute.

Mai întâi, un întreg coşmar: găsirea versiunilor anglo-saxone ale citatelor din clasicii greco-latini. Carlton îmi trimitea xeroxurile paginilor din versiunile existente *(Loeb Classical Library* etcj, iar eu trebuia să identific şi să extrag doar pasajul respectiv. Adesea foarte scurt. Operația aceasta dus-întors, peste ocean, a durat şi ea mai bine de un an. Uneori, ajungeam la saturație. Exasperat, epuizat şi dezamăgit de atâtea obstacole, întârzieri, amânări şi aşteptări.

Interveneau şi inevitabile modificări în şpalt. Căci mă loveam şi de bine-cunoscutul „perfecționism" american. Ceea ce în faza corecturilor se traducea prin lungi liste de cuvinte şi expresii confuze, nelămurite sau pur şi simplu necunoscute lui Carlton, ale cărui intervenții frecvente şi imprevizibile au dat, pot spune, lovitura de grație şi şpalturilor, şi... mie personal. De fapt, nimeni nu era „vinovat" de această situație. Până la urmă, am primit şi o penalizare de peste... 2 000 de dolari, pe care, fără generozitatea Fundației Soros, n-aş fi putut-o plăti. Iar cartea n-ar mai fi apărut niciodată sau ar fi întârziat nepermis de mult. Şi ca să închei cu acest capitol, să-i spunem, „tehnic" - greu de descris -, amintesc şi formalitățile, odios de birocratice, de la notariatul de stat, ale traducerii şi autentificării contractului editurii americane. Şi cum toate acestea nu erau de ajuns, încă o dificultate: trebuia, neapărat, să-mi deschid în SUA şi un cont fiscal, unde să-mi plătesc impozitele, editura să verse toate taxele etc.

Eram primul autor român care se lovea, cel puțin în Cluj, de astfel de obstacole. Noul consul american, Cari Siebentritt, căsătorit cu o aromâncă, era plin de bunăvoință. Dar nu ştia nici el cum să procedeze. Situație total inedită, chiar perplexă. Rezolvată prin lungi telefoane date la Consulatul din Bucureşti, care, treptat, ne-a comunicat toate formulele juridice americane standard. Le-a notificat pe contract, a aplicat şi sigilul Consulatului şi le-am trimis la *Department of Treasury. Internai Revenue Service,* Philadelphia, PA., 19255, pentru a obține mult râvnitul *Individual Taxpayer Identification Number* (ITIN). In cele din urmă, totul a fost... OK. Dar întregul coşmar, care a durat trei ani, este greu de uitat. Experiența Carlton - SUNY - *Internai Revenue Service,* oricât de inevitabilă şi de bine intenționată ar fi fost, n-o voi mai relua niciodată. Zise corbul... *Nevermore.*

Poate să pară absurdă, stranie în orice caz, mărturisirea mea, dar această *The Biography...* a început să-mi producă, uneori, o adevărată repulsie. Prea multe dificultăți şi bariere de depăşit. Nici tehnoredactarea

nu mi-a plăcut: o disproporție mult prea mare între text, cules c
mică, şi aparatul critic, mult mai spațiat şi aerat, care ocupă jumă
textul cărții (pp. 201-336). O eroare evidentă. De „difuzarea" s
dezinteresat aproape total, deşi am comandat, în două rânduri, un
de exemplare cu „discount" de autor. îmi dădeam tot mai bine seam
România, în izolare, nu puteam acționa cu eficacitate. în plus, aproa
vechile legături din perioada *CREL* erau întrerupte. Aveam totuş
de un număr de exemplare pentru biblioteci şi pentru unii prieteni
sensibili la astfel de apariții exotice (Sorin Antohi, Monica Spiric
Un exemplar expediat la Polirom n-a făcut, aparent cel puțin, nici o ir
Handicapul real era de altă natură. Preocupările mele profunde dev
între timp, cu totul altele. Şi, dintr-odată, sosea încă un plic de la C
cu noi întrebări şi nedumeriri. Cele anterioare au sosit la tim
pierdut? Incertitudini ce mă uzau şi mă aduceau, nu o dată, la exa
Parcurgând, pe de altă parte, în corecturi, complicatul aparat cr
dădeam seama că participam, de fapt, prin astfel de referințe insolit
la un cu totul alt nivel şi sistem cultural, complet străin culturii
Şi acest simplu fapt avea în el un element demoralizant obiectiv, in
De unde, încă o mare stupoare şi perplexitate.

Dar, cel mai mult, mă bloca handicapul esențial: deşi *The Bio*
a cărei importanță nu vreau s-o exagerez, aducea o documentare şi
a ideii de literatură - care depăşea orice altă contribuție anterioară
domeniu (şi mă gândesc, în primul rând, la R. Escarpit - R. Well
puteam dovedi, afirma, sublinia, convinge pe nimeni (cum vrem să-i
de acest mare pas făcut înainte. De unde, încă o dată, senzația de
inevitabil şi inutil în gol. De a fi depus un efort de lungă dur
condițiile cele mai dificile, în străinătate şi în țară, fără a obține nici
şi recunoaştere reală, obiectivă. Recenzii bune au fost şi, probabil
fi. însă zilele şi săptămânile întregi petrecute în frig, iarna, în depozi
Cluj, cu mănuşi pe mână, pentru a parcurge şi verifica texte din
latina şi alți clasici nu va putea să mi le mai dea nimeni îndărăt r

Față de această tensiune şi uzură nervoasă, cele două ediții-pi
Belgrad, din 1997, reprezintă un amuzant moment anecdotic şi
destindere. Mi-au fost semnalate, la telefon, de către poetul Ioan Fl
târg de carte, care mi le-a şi adus cu o scrisoare din partea editoru
Tesic, cu care am stat, într-adevăr de vorbă, cu vreo treisprezece an
cu prilejul unei vizite, prin Uniune, la Belgrad. Ediții frumoase,
tipărite, pe hârtie foarte bună, coperți lăcuite, la un nivel superior p
editurilor româneşti curente. Este vorba de *Moderno, Modernizam,*
(Beograd, Narodna Knjiga, 1997), versiunea în sârbo-croată, în alfa
a cărții din 1969 *Modern, Modernism, Modernitate,* şi de *Avangard*
editură şi cu alfabet chirilic), o antologie de acelaşi Gojko Tesic
universitar de teoria literaturii. A tradus, tot fără să mă „în
articolul *Avangarda* din *Dicționar de idei literare,* I (1973), în com
Matei Călinescu, recuperat la fel, fără nici o consultare prealabilă,
Avant-garde: Some Terminological Considerations, YCGL, XXII

Doi critici români „piratați" la Belgrad sunt, fără îndoială, un episod unic în istoria criticii românești. In sumarul antologiei, de altfel onorabilă, mai figurează studii de Alexander Flaker, Renato Poggioli, Georg Bollenbeck, Jean Weisgerber. Din scrisoarea „editorului" am înțeles că are în vedere și... fragmente întinse din *Tendences esthetiques (Les Avant-gardes litteraires au XXe siecle,* voi. II, Budapest, 1984). Deci... aștept, înainte de a-mi revendica, într-un fel sau altul, „drepturile". Măcar cele morale... La o scrisoare recentă, expediată prin Monica Gheț, participantă la un colocviu belgrădean, n-am primit (încă) nici un răspuns...

Mult mai interesant, un studiu, din același an, realizat la sugestia lui Andrei Pippidi. M-a rugat să scriu capitolul românesc dintr-o proiectată *Censorship: An International Encyclopaedia,* Derek Jones, Editor (London, Fitzroy Dearborn Publishers, în 4 volume). Am acceptat, sedus de idee, fără a-mi da seama, la început, de dificultățile documentare (dar nu numai) ale întreprinderii. Adevărul este că nu există încă o istorie completă a cenzurii în România (doar contribuții fragmentare) și a trebuit s-o schițez, într-un timp record, cam în două luni, printr-un obositor efort zilnic, de documentare la BCU Cluj. Dacă n-aș fi fost ajutat serios de directorul bibliotecii (Doru Radosav), prin facilități maxime de consultare, nu m-aș fi putut achita de obligația asumată *in due time.*

A rezultat un studiu, în versiune engleză, de 45 de pagini (mult peste cele 5 000 de cuvinte solicitate), pe care l-am publicat, în șase secțiuni, în *Sfera Politicii* (V-Vl, 49-54, 1997). O premieră, în felul său, care a derutat complet pe o „realizatoare" de la TV (Carmen Firan), preocupată de aceeași temă, dar care ignora complet această contribuție anterioară. Stelian Tănase i-a atras, delicat, atenția. Am mai scris pentru aceeași *Enciclopedie internațională a cenzurii* și un mic *item* despre procesul lui Hasdeu, din 1873 *(Duduca Mamuca),* și am căutat, la rugămintea lui Dereck Jones - cu care am intrat într-o asiduă corespondență -, să găsesc și alți colaboratori români. Dar în afară de Sorin Antohi, care a acceptat imediat să scrie despre C. Dumitrescu *(La cite totale),* pe alții n-am găsit. Ceea ce căutam eu nu era nici „eseu", nici „cronici literare". Decepție...

Recent (4 ianuarie 1999), Dereck Jones mă informează că a terminat „editarea" eseului meu. Cu prescurtări, bineînțeles, care însă nu mă „deranjează". Oricum, pentru o primă „introducere" engleză în temă, chiar și o versiune prescurtată poate fi foarte utilă. N-au lipsit nici de această dată eternele întrebări (cine a fost, de pildă, B.P. Hasdeu?), cereri de traduceri literare ale titlurilor românești din *Further Reading* etc. și alte asemenea precizări de care sunt pline toate scrisorile sale. Tehnice, atente, minuțioase, de adevărat profesionist. Vor intra și ele în donația generală a „Fondului Adrian Marino" de la BCU Cluj. Intenționez de altfel să reiau întreaga problemă, până la dimensiunile unei mari monografii, de îndată ce închei această *Viață.* Adun de pe acum noi fișe, informații, referințe, tăieturi de presă și alte izvoare. O temă pasionantă, fundamentală, de istorie și gândire liberală: *Cenzură și libertate în România.* Telefonul lui Andrei Pippidi a fost bine inspirat. Ii rămân recunoscător, îi voi dedica această carte. Singura din viața mea.

Ultimele două apariții, de acest tip, din 1998, nu mai au, nici pe depa
importanța și savoarea acestei colaborări engleze. Par două omlete încăl
Căci ce se poate crede despre versiunea spaniolă a unui text francez, scr
două decenii în urmă, publicat în *Synthesis* (7/1980) și reluat în *Orientac*
en literatura comparada. Compilacion de textos y bibliografia Dolores Ro
Lopez (Madrid, Arco-Libros, 1998)? Ieșise complet din conștiința mea. F
parte din prima versiune, amplă, a cărții despre Etiemble, ulterior abando
S-ar zice, totuși, că el și-a păstrat, cel puțin pentru unii, actualitatea.
timp, colaborasem și la alte culegeri, dintre care două aveau un
ideologic precis, din care cauză le și menționez: *Literature and Ideolog*
the Republic of Letters (Aesthetics and Literature ofldeas. Essays in H
of A., Owen Aldrige, 1990) și *Marxist Ideology and East European Co*
rative Studies (Europa Provincia Mundi. Essays offered to Hugo Dyse
Amsterdam, Atlanta, 1992). Mult anterioare, în aceeași ordine de id
versiune franceză (1982) și una germană (1981) ale studiului *„Lum*
românești și descoperirea Europei. Referințele bibliografice complete p
găsite în *Pentru Europa* (1995) și în alte contexte.

La fel de perimat, în conștiința mea, în sfârșit, și studiul scris cu
ani în urmă, fără nici un entuziasm, apărut foarte recent (noiembrie
în *Precis de litterature europeenne* (Paris, PUF), sous la direction de Bea
Didier: *Histoire de Videe de „litterature europeenne" et des etudes europe*
Titlul, mult prea complicat, are nevoie de o mică explicație: erudiția fra
era și este atât de străină de „istoria ideilor", încât - inițial - nu
prevăzută, în planul general al lucrării, nici măcar o minimă investi
a ideii propriu-zise de „literatură europeană". Concept care legitimea
fapt, întregul *Precis* (foarte inegal, de altfel, și cu multe lacune)
convins-o, totuși, pe Beatrice Didier de necesitatea unei astfel de mi
introduceri, care a deschis de altfel și sumarul lucrării masive amin

Aceste colaborări ocazionale nu mă mai interesează. Iar la o inv
recentă de a participa la un alt volum omagial Rene Trousson (tr
totuși, la inițiativa mea, la Polirom) nici n-am mai răspuns. Nepolitico
nu, am ajuns la saturație. La un prag al refuzului, economiei timpu
concentrării ultimelor forțe într-o direcție unică, esențială pentru
peste care nu mai pot trece. Mă bucur că pot avea această „tărie", tr
peste orice posibile consecințe neplăcute și chiar riscuri.

Dintre toate aceste publicații în limbi străine, cea mai importantă
pentru mine, cât și, îndrăznesc să afirm, pentru cultura română - ră
aș spune și de departe, înființarea pseudotrimestrialului *Cahiers rou*
d'etudes litteraires. Spun „pseudo" deoarece, în sistemul editorial de a
Caietele nu aveau un statut propriu-zis de „revistă", ci doar de „cu
periodică de studii". Un expedient, un artificiu administrativ. Evoc
lung episod, de aproape un deceniu, cu un anume entuziasm, dar
melancolie, plus dezgust, nu lipsit totuși și de unele satisfacții. Totul
de o permanentă uzură, adesea incredibilă, de presiunea apăsătoare a
adversități și obstacole. Unele, recunosc, obiective, inerente oricărei
cații de pionierat, fără precedent la noi, fără nici o tradiție publi

românească de acest gen. Şi, mai ales, iniţiată într-un regim dirijist, centralizat, riguros cenzurat. Dar unii factori, după cum voi arăta imediat - paradoxal sau nu mă favorizau.

A fost un dur, foarte dur examen de tenacitate, voinţă, organizare şi răbdare. Mi-a subminat, destul de grav, şi sănătatea. De atunci, am început să sufăr, să fac chiar crize de hipertensiune. A meritat sau nu, este greu de spus. Ceea ce pot afirma cu certitudine este însă faptul că am învăţat, totuşi, din interior modul de funcţionare a mecanismelor noastre (pseudo)culturale comuniste. Nivelul lor real şi, mai ales, calitatea şi mentalitatea celor ce le conduceau, la un nivel sau altul, pe întreaga scară ierarhică. Iar eu nu eram decât un simplu particular, „neîncadrat" nicăieri, dar care se dovedea util. Pe un plan sau altul. Aveam în vedere, în primul rând, cultura română şi „intrarea" sa în Europa. Ceilalţi se preocupau doar de cariera lor editorială şi de funcţionari de partid. Iar realizările *CREL* erau exploatate exclusiv în această direcţie. A fost foarte greu, extrem de greu. Şi doar un entuziasm personal, la limita fanatismului, m-a determinat să perseverez şi, într-un anume sens, pe un plan superior, chiar să „înving". Pare neverosimil, şi totuşi acesta este purul adevăr.

Climatul general, iniţial, era oarecum favorabil. Se contura, după 1971-1972, o minimă, trecătoare, „destindere". Proiectul publicaţiei, sprijinit de „Directorul publicaţiilor" din Consiliul Culturii, Vasile Nicolescu, pe atunci oarecum „prieten", inteligent, şi-a dat seama imediat că putea exploata succesele *Caietelor* în folosul său particular. Mai ales că figura şi primul, în fruntea comitetului de redacţie. Foarte cooperant - şi, în definitiv, onest din punct de vedere editorial - s-a dovedit Romul Munteanu. Cu atât mai mult cu cât bunele sale relaţii la MAI (ca să nu spun mai mult) îi asigurau o oarecare libertate de mişcări. Nu m-a „sabotat" niciodată - indiferent din ce motive, „cu voie de la poliţie" sau nu -, ceea ce a fost, oricum, salutar pentru demararea şi evoluţia ascendentă a *CREL.*

Evident, situaţia rămânea profund ambiguă şi duplicitară. In timp ce „organele" erau preocupate exclusiv de „imaginea României", la modul convenţional-propagandistic, şi, eventual, de „informaţii" utile, obţinute prin intermediul relaţiilor externe ale revistei în continuă dezvoltare, scopul meu era total diferit. Un joc dublu, mai bine spus paralel, realizabil printr-o convergenţă de condiţii şi interese obiective. Voiam să pun în practică ideea „genevează" (de care am amintit) de a întemeia prima revistă românească de studii literare în limbi străine, de circulaţie internaţională. Proiectul a reuşit. Cu toate imperfecţiunile sale, el a constituit un „succes" şi trebuie contabilizat la „profitul" acestei întreprinderi. Ideologic vorbind, intenţiile mele, inavuabile, erau nu mai puţin foarte precise : 1. a deschide o fereastră „liberă" spre Europa; 2. a introduce cât mai multe idei şi valori liberale şi occidentale (sub toate formele posibile: colaborări, recenzii etc.) într-o revistă din spaţiul comunist riguros controlat; 3. a exclude sistematic orice influenţă sau ingerinţă marxist-comunistă, naţional-ceauşistă inacceptabilă; 4. a realiza şi publica, din România de atunci, cât mai multe studii la nivel efectiv „european", o formă practică de „a aduce Europa acasă"; 5. a stabili

cât mai multe relaţii critico-literare posibile, predispuse la reciprocita
contraservicii; 6. a începe, şi în felul acesta, să ne facem, pas cu pas
mai „cunoscuţi" posibil. Zeci şi zeci de critici români, tineri şi mai p
tineri, au fost traduşi pentru prima dată într-o limbă străină. Şi în f
acesta să ieşim din izolare şi obscuritate. A fi cât mai „prezenţi" în cât
multe publicaţii străine. Mai puţin interesaţi, deocamdată cel puţin
importanţa şi circulaţia lor în ansamblul publicaţiilor specializate.

Intre timp, programul cultural prooccidental şi, categoric, antimar
-ceauşist a fost - în linii generale ~ realizat. Valorează, în conştiinţa
mai mult decât toate cărţile străine (în definitiv, nu chiar foarte puţin
care le-am publicat. Sunt absolut convins că atunci când se va sc
adevărată istorie - să nu-i spun a „rezistenţei culturale", ci mai degra
„ideii europene" în România, în anii dictaturii totalitare -, un astfel de
obiectiv vorbind, nu poate fi supralicitat, dar în nici un caz ignorat. Am
menţionat această preocupare. Că situaţia actuală, inclusiv în anul de g
1999, este cu totul alta, faptul se datorează adversităţilor personale
personalizate, de care mă lovesc de decenii. Va mai veni vorba, fără înde
şi despre astfel de aspecte. Dar colecţia revistei există. Inclusiv în bibli
străine. Şi, în plus, proiectul său s-a dovedit viabil şi după 1989. Chiar
sub titlul schimbat *Euresis,* sub conducerea super-sincronizatului oport
Mircea Martin, ea şi-a schimbat profilul. In loc de a face eforturi de a ex
pe cât posibil, în Occident măcar unele valori româneşti, importăm fre
număr de număr, toate modelele culturale occidentale: „poststructural
„postmodernism" şi celelalte. Operaţie fundamental sterilă, de simplă alin
Ce nu poate atrage atenţia nimănui, tocmai fiindcă oferă texte de circ
curentă, banală. In Vest, cu totul fireşti, „normale" şi nimic mai mult.
deci, nici măcar „rentabile" publicitar nu sunt. Căci, cam câte rec
favorabile a obţinut *Euresis,* în noua sa formulă? Şi-a pus cineva şi ac
întrebare? Cred că va rămâne fără răspuns.

Vorbesc de la mare distanţă şi cu toată detaşarea posibilă, mereu în co
cu mentalitatea culturală dominantă. Nu pot s-o modific, bineînţeles
cândva, cred că mi se va recunoaşte măcar atât: că am introdus, în co
cu totul dificile, un mic „grăunte" de „liberalism literar", că am des
fereastră spre Occident, inclusiv spre SUA. Când am părăsit, în
redactarea *CREL,* puteam să dovedesc oricui că, în plin comunism, r
a publicat, sub diferite forme (colaborări, recenzii, note), informaţii c
34 de autori americani. Desfid pe oricine să demonstreze că o altă pub
românească, în aceeaşi epocă, ar putea să prezinte un rezultat sup
egal sau măcar comparabil la limită cu un astfel de efort. Mă comp
„normal", doar după standarde occidentale, care numai „ceauşiste" nu
îmi amintesc cum scoteam din texte toate citatele rituale (ale lui I.D. Bă
exemplu) lipind, cu mare atenţie, manuscrisul cu un scotch cvasiin
adus special din străinătate. Operaţia poate stârni, azi, zâmbete. D
atunci, o astfel de cenzură internă, în sens invers, nu era lipsită de prin

Nu mai intru într-o serie întreagă de detalii tehnice, referito
redactarea propriu-zisă a revistei. O redacţie adevărată, de altfel, n-a c

niciodată. Ea era improvizată, ca să spun astfel, doar la... mine acasă. Iar revista, redacțional vorbind, o făceam singur la... telefon. Un noroc imens a fost că mi s-a repartizat, de către editura Univers, încă de la început, o excelentă colaboratoare. Poliglotă, o adevărată profesionistă, Olga Zaicik, care a înțeles, imediat, importanța proiectului. Mă suna săptămânal, la ore fixe, şi rezolvam, pas cu pas şi destul de repede, toate dificultățile. Ne-am înțeles perfect şi am colaborat foarte bine ani de zile, până la pensionarea sa. Fără O.Z., *CREL,* editorial vorbind, n-ar fi fost posibile. Am rămas şi azi în termeni excelenți. Fără nici o exagerare: este cea mai luminoasă amintire din întreaga mea sferă de relații editoriale. Şi ele n-au fost, prin forța împrejurărilor, chiar foarte puține. Cele mai multe dezamăgitoare, incompetente, pisăloage sau, pur şi simplu, total dezinteresate de o „meserie" pentru care nu aveau nici o vocație. Dificultățile, enorme, erau de altă natură.

Cele mai importante erau de ordin strict redacțional. Concepeam numere exclusiv monografice, organizate pe o singură temă (o adevărată premieră în publicistica românească de acest tip), care trebuia ilustrată atât în sumar, în rubrica de *Comptes rendus,* cât şi la *Notes.* Fiecare număr voia să se prezinte ca o unitate tematică, un adevărat izvor de referință. Un pariu dificil, aproape imposibil, chiar şi în străinătate, în alte condiții redacționale şi de documentare. Ceea ce presupunea un efort considerabil şi, uneori, de-a dreptul disperat. întrețineam o vastă corespondență cu români şi străini, păstrată în dosarul fiecărui număr. Dar dificultatea venea din partea colaboratorilor şi traducătorilor în limbi străine. Ei nu aveau noțiunea, experiența şi tehnica de redactare a unor astfel de texte „pentru străinătate" : predominant informative, documentare. Tradiția impresionistă, eseistică, literaturizarea făceau ravagii. Am redactat, în mod evident inutil, şi o serie de „Instrucțiuni pentru colaboratori". Ele se vor fi păstrat, fără îndoială, într-unui din dosarele *CREL,* donate BCU Cluj. Nu se înțelegea, mai ales, impulsul central, starea de spirit dominantă, care mă anima şi care ar fi trebuit să „ne" anime pe toți: conştiința că putem oferi şi „noi" ceva notabil, interesant sau măcar util, strict documentar vorbind, criticii europene. Mentalitatea de eterni discipoli şi compilatori constituia, de fapt, obstacolul esențial al *Caietelor.* în mod evident, o expresie directă a stării noastre generale de subordonare. Dar pasiunea mea utopică era atât de mare încât credeam, în ciuda tuturor evidențelor, că poate fi depăşită.

într-o măsură oarecare, handicapul a putut fi într-adevăr învins, dar cu prețul unor eforturi considerabile şi de lungă durată. Un detaliu pur anecdotic: strângeam într-un plic recipisele, chitanțele şi taxele vamale şi când am făcut, în final, un „bilanț", am observat că suma cheltuită de mine personal echivala, pe atunci, cu valoarea a... două maşini *Dacia.* Nu ştiu nici azi în ce măsură editura Univers se ocupa efectiv şi cu regularitate de expedierea unor „exemplare de presă" sau de „schimb". Dar, în ceea ce mă priveşte, mi-am dat seama că numai o difuzare sistematică, ritmică şi la adrese utile are unele şanse de a da rezultate. Ani de zile, am făcut deci pachete, expediate în nume personal, prin poştă (ajutat şi de L.), la toate „adresele" cu care eram în legătură. Inclusiv la mari biblioteci pariziene, *Bibliotheque*

Naționale şi *Centre Pompidou,* unde - până în 1980 - cel puțin exis
colecțiile complete ale revistei. în 1988, ultima dată când am fost a Pa
am reținut cu satisfacție că ale noastre *CREL* aveau încă o casetă prop
în salonul oval al „Periodicelor". Se selectaseră, deci, singure, prin calit
lor intrinsecă sau, măcar, prin „exotismul" lor.

Multe exemplare erau expediate în cadrul schimburilor pe care le org
zasem cu diferite reviste. Făceam oferte în multe direcții, cu rezul
inegale. Celebra *Revista de Occidente,* de pildă, întemeiată de Jose Ort
y Gasset, a acceptat schimbul doar pe o durată de un an, „de probă"
Neohelicon sau cu *Canadian Review of Comparative Literature* am a
permanente dificultăți. Dar şi azi, după decenii de la declanşarea ace
mecanism, continui să primesc astfel de publicații expediate mecanic,
Portugalia, Olanda, Polonia etc. Ele nu mă mai interesau decât fo
puțin. Dar confirmau, cel puțin, că aceasta este singura metodă eficac
difuzare a unei publicații. Dovada cea mai evidentă era însă num
crescând de ecouri, semnalări şi recenzii de care s-au bucurat *CRE*
perioada „secretariatului" meu. Le semnalam cu regularitate forurilor (Ac
miei de ştiințe sociale şi politice, de care depindea „Comitetul naționa
literatură comparată", Consiliului Culturii, editurii Univers). Că ajun
şi la DIE nu am nici o îndoială. Era, de altfel, în condițiile de atu
inevitabil. Şi, într-un sens, chiar... pozitiv, căci, pe de altă parte, se obți
„pe gratis" - un material obiectiv şi bine organizat. Şi instituția respe
avea tot interesul ca această operație să... continue cât mai mult pos
Ceea ce asigura, indirect, şi continuitatea apariției revistei. Oricum a
când am abandonat partida, obținusem peste 100 de ecouri, semnala
regularitate în 22 de „Informări" (notate de la l-XXII). Pot fi şi azi, oric
consultate, strânse în dosarul nr. 49 al aceluiaşi „Fond A.M.". Aş îndr
să afirm că nici o revistă românească, de nici un tip, n-a mai obținut a
de rezultate în publicațiile străine specializate. Decepția mea era că în
acest efort constructiv cădea nu numai în gol (ceea ce era într-un
firesc), dar se lovea şi de mari adversități, de o întreagă atmosferă o
Explicabilă, într-un fel, dar profund nedreaptă.

în dosarul amintit se află şi copiile a 6 reclamații, total donquijo
recunosc, făcute la CC al PCR, împotriva numeroaselor obstacole şi
sabotaje directe de care se lovea *CREL.* Doar câteva exemple semnifica
pentru a putea înțelege, în mod exact, ambianța şi tensiunea în care luc
Să nu uităm, mai ales, că toată această aventură se desfăşura *după* t
din iulie 1971, ceea ce spune, cred, totul. Un conflict intern, extre
violent, a izbucnit dintr-un motiv pur „tehnic". întrețineam - cur
menționat - o vastă corespondență cu *en tete-ul* revistei. Primea
ofeream reviste în schimb. Solicitam şi obțineam diferite colaborări fă
pe coperta revistei numele meu să fie însoțit de cea mai banală titul
redacțională. Am cerut deci - cam după cinci ani de la apariție - o
noaştere, pur formală, a calității de „secretar al comitetului de reda
Pentru facilitarea şi regularizarea, într-un fel, a întregii mele acti
redacționale. O ficțiune, la care însă Vasile Nicolescu s-a opus cu vehe

la CC şi chiar la... „Popescu-Dumnezeu". Din fericire, Mihnea Gheorghiu, care a înţeles necesitatea acestei formalităţi, a sprijinit cererea mea şi astfel am dobândit, cu scandal, o minimă recunoaştere şi calificare „oficială". Rezultatul, între altele? O campanie de presă orchestrată chiar de V.N., care a atacat personal *Dicţionarul...* şi *¡Ole! Espana.* Pentru a nu mai vorbi de *Hermeneutica lui Mircea Eliade.* V.N., total diletant în astfel de domenii, scrisese un fel de „prefaţă" la traducerea românească a *Aspectelor mitului* şi voia să pozeze în recuperator unic al lui M.E. în cultura română. Iar eu trebuia să fiu înlăturat, „distrus" etc. Acestea erau moravurile. De fapt, nu numai ale epocii, dar şi ale „psihologiei naţionale" şi „literare". Din nefericire...

O altă categorie de adversităţi era reprezentată de aşa-zişii „colegi". Marin Sorescu, de pildă, m-a reclamat (cred că am mai amintit acest episod) că nu este „popularizat" în revistă. Deşi, din proprie iniţiativă, la *Chronique des traductions,* două dintre volumele sale fuseseră prezentate, la timpul lor. Mi-a fost deci foarte uşor să demontez această acuzaţie. Mentalitatea curentă era însă cum nu se poate mai simplă, subdezvoltată şi ostilă. O astfel de revistă „trebuia" să scrie doar despre „ei", despre scriitorii români-vedete. Publicaţia nu se ocupa de „ei". Trebuia deci neapărat să fie bagatelizată, ignorată sau atacată. Nu exista nici cea mai mică noţiune despre necesitatea acestui nou tip de revistă. Ceea ce unii tineri publicişti, „europenizaţi", au înţeles totuşi imediat. Andrei Corbea, de pildă, mi-a făcut chiar o vizită, la Cluj, venit de la Iaşi, pentru a pune bazele unei colaborări regulate. In schimb, la polul opus, un Ov.S. Crohmălniceanu bagateliza, peste tot, revista, declarând-o - suficient şi superior - de tip „universitar". Să zicem că aşa stăteau lucrurile. Dar de unde şi până unde o revistă românească de „tip universitar", în condiţiile mai ales de atunci, reprezenta o carenţă, un defect? Pentru a nu mai aminti că mai toate revistele româneşti „universitare", cărora le trimiteam revista, refuzau s-o semnaleze. O ignorau. O stupidă „conspiraţie a tăcerii" se generalizase. Şi rămân şi azi recunoscător lui G. Dimisianu, care la *România liberă* reuşea, adesea, să spargă această absurdă blocadă. Intenţiile sale mi-au fost confirmate, mult mai târziu, chiar de către G. Ivaşcu, reîntâlnit întâmplător, odată, la Uniune, cu prilejul decernării unor premii.

Să zicem că toate aceste aspecte ţin, până la un punct, de anecdotica istoriei literare româneşti minore din perioada comunistă. O constatare mult mai gravă privea starea reală de totală subdezvoltare a culturii române, pe care redactarea şi editarea *CREL o* scoteau cu brutalitate în evidenţă. Ceea ce am observat imediat a fost lipsa cvasitotală a cadrelor medii din editura românească. Respectiv, buni redactori, poligloţi, buni traducători, buni tehnoredactori, buni corectori de limbi străine etc. Fără această categorie de colaboratori, nici o revistă în limbi străine, în nici o ţară dezvoltată din lume, nu poate fi editată. Şi fără să dramatizez câtuşi de puţin, este greu de descris „disperarea" mea când, după pensionarea Olgăi Zaicik, mi s-a repartizat o redactoare care nu ştia nici măcar o... singură limbă străină. O catastrofă! Nu-i mai dau numele, căci, altfel, era bine intenţionată, dar total dezarmată. Să mai notez, în sfârşit, şi insolenţa unor redactori şi

tehnoredactori de la Univers (pe care iarăşi nu-i mai nominalizez), când î
răspundeau impertinent că ei n-au nici o „obligaţie" faţă de mine şi că
nu pot să le dau „ordine". Astfel de umilinţe m-au însoţit ani mulţi. Răm
şi azi uimit de capacitatea mea de rezistenţă, de atunci, la astfel de lovit
şi insulte nemeritate.

Nici „relaţiile externe" n-au fost scutite de momente şi situaţii neplăcu
Rezum totul la maximum, într-un stil cât mai neutru şi sec posibil, pen
a nu cădea într-o perpetuă Jale". Pe primul loc aş situa boicotul şi denig
rea sistematică a revistei de către reprezentanţii diasporei, ai exilul
Unii, evident, de valoare, dar plini de prejudecăţi şi cu spiritul polemic to
deviat. Că eu însumi eram, prin definiţie, în astfel de cazuri, o persoa
profund antipatică (prin spirit de independenţă, unele realizări, resentimer
polemice exportate în Occident etc), acest fapt introducea doar o n
agravantă în plus.

Umilitoare erau şi două categorii de scrisori. Unele de-a dreptul agres
insultătoare, atunci când, dintr-un motiv sau altul, n-am putut publica
anume text, de altfel nesolicitat. îmi vine greu să uit impertinenţa u
oarecare Lionel Richard (am mai amintit de acest nume), corespondent
o rară insolenţă. Agresivitatea unui alt personaj, Giovanni Lista, specia
în „futurism", se cere de asemenea menţionată. Am clasat de mult ace
incidente în categoria „riscurilor profesionale". Mai dureroase, fiindcă sem
ficaţia lor privea statutul întregii culturi române, erau unele răspunsur
refuzuri categorice. între 23 august şi septembrie 1972, s-au desfăşura
Bucureşti lucrările celui de al Vll-lea *Congres Internaţional de Estet*
Prilej pentru editura Univers de a edita, în franceză şi engleză, volume
„Studii de poetică" de G. Călinescu şi unul, în limba germană, de stu
despre metaforă de Tudor Vianu. Ei bine, toate încercările mele de a g
recenzenţi străini pentru aceste traduceri, apărute un an mai târziu,
eşuat în mod lamentabil. Toţi cei solicitaţi se derobau, se scuzau, mă refu
mai mult sau mai puţin politicos. Poate cel mai sincer şi mai direct
dovedit un olandez: este vorba de autori români total necunoscuţi în V
în afara curentelor şi modelor dominante (deci... perimaţi), neîncadra
sistemelor occidentale de referinţă. Ceea ce era, din nefericire, adevă

Toate acestea, în definitiv, le înţelegeam, fiindcă, într-un sens d
neglijabil, exista şi baza obiectivă a unor astfel de reacţii negative. Da
acelaşi lucru se poate spune şi despre alte două tipuri de Judecăţi negati
Să le definim, eufemistic, astfel. Câte un obscur profesoraş, plecat de p
noi, revenit în ţară, cu mari ifose de „universitar american", lansa, în trec
câte un verdict dispreţuitor: „revistă eclectică". Şi toţi redactoraşii de p
noi, servili şi epigonici, preluau din zbor calificativul şi mi-1 aruncau supe
în obraz. Or, în condiţia de atunci, *CREL* nu puteau avea, obiectiv vorb
o direcţie critică unică. Ele nu puteau fi nici exclusiv „semiotice", „stru
raliste", „mitocritice" sau nu mai ştiu cum. Scopul lor era de a ne face c
cunoscuţi, în mod pe cât posibil sistematic, pe cât mai multe planuri. C
ce nu se înţelegea. Dar astfel de verdicte slăbeau, într-un sens, în u
cercuri, prestigiul revistei, care de abia îşi luase zborul.

Teribil de nedreaptă şi insultătoare mi s-a părut mai ales o „opinie", să-i spunem astfel, a lui Paul Goma, amintită în trecere *(Scrisori...,* p. 305). Am evocat acest episod şi în capitolul anterior şi trebuie să revin, deşi cu extremă neplăcere, din motive documentare, demonstrative şi intenţionale. „Nu i se cunoaşte" nici un articol în favoarea regimului comunist. Dar mi-am... „trădat menirea" (sau „misiunea"), făcând... *CREL.* Când, dimpotrivă, tocmai aceasta era... „menirea" sau „misiunea" mea. Nu cea politică, precum credea P.G., în mod complet greşit, fanatic. O publicaţie care, categoric, numai comunistă, ceauşistă şi propagandistică n-a fost. A o considera astfel reprezenta o cruntă aberaţie. înseamnă a nu-i fi deschis un singur număr. Să-i mai amintesc şi de Jose Ortega y Gasset, cel din *El libro de las misiones* (1940): „Misiune înseamnă... ceea ce omul ţine să facă în viaţa sa"? Or, eu asta „ţineam" să fac: să scriu doar cărţi, să afirm o anumită atitudine ideologică. Şi nimic mai mult. Nu să devin un om politic militant, toată viaţa. Dar astfel de motivaţii depăşeau nivelul cultural şi de înţelegere al preopinentului meu. Căruia nu-i neg nici acum unele calităţi de bază. Doar profund alterate de împrejurări şi de orgoliul său imens, maladiv. Regretabil...

îmi este imposibil să evaluez, definitiv şi cu deplină claritate, rezultatul final al acestor publicaţii străine. Sentimentul de decepţie, de afectivitate frustrată şi chiar de tristeţe mă domina. Eforturi considerabile, multe umilinţe, rezultate mediocre, incerte. Am plătit, orice s-ar spune, mult prea scump unele realizări, totuşi, incontestabile. Dar, în total contratimp istoric, fără alte satisfacţii decât unele emoţii pur abstracte. Or, un autor, oricare ar fi el, nu „trăieşte" numai cu aşa-zise „dosare de presă", cronici şi semnalări bibliografice. Un interes real pentru astfel de lucrări n-a existat, în primul rând, în ţară. A lipsit, mai ales, în permanenţă, acea ambianţă minimă de simpatie personală semnificativă, empatie, semiafectivă, semiintelectuală, care încurajează şi consolează. Sub acest aspect, singurătate totală. Prea multe minimalizări, obstrucţii, bagatelizări, adversităţi, birocraţie, formalităţi. Decalajul de preocupări era şi a rămas, din nefericire, prea mare. Iar recepţia externă, moderată - firească într-un fel la nivelul relaţiilor literare româneşti incipiente ale epocii -, nu putea aduce nici o „consolare". Experienţă benefică, totuşi, într-un fel, pe planul înţelegerii mecanismului succesului şi al recepţiei. Ce înseamnă valoare „absolută" şi de „circulaţie", singura care contează în această ordine de preocupări? Cunosc, din interior, valoarea publicităţii şi a sistemelor de relaţii internaţionale. Ştiu bine, şi prin numeroase exemple, ce competenţă reală au gazetăraşii literari francezi, pe care şi Balzac îi detesta încă din secolul trecut *(Evadări...,* p. 130). Dar, din păcate, experienţa rămâne, obiectiv vorbind, intrasmisibilă, incomunicabilă. Trebuie să fac reale sforţări pentru a o asimila, mai întâi, eu însumi. Apoi s-o transmit şi altora, fie şi sub această formă scrisă, inevitabil imperfectă şi foarte greu convingătore.

Sentimentul de a cădea mereu în gol rămânea persistent, obsedant, suportat cu riguroasă şi constantă filozofie stoică. Decalajul nivelurilor culturale (personal, românesc sau străin) se dovedea în permanenţă mult

prea mare. Nu era vorba - şi adevărata dramă culturală abia de la ac
punct începe - numai de o totală incompatibilitate dintre sistemul cultu
socialist şi al lumii libere. Intervenea, în primul rând, un decalaj imens
preocupări, orientări, diferenţe enorme de tradiţii, nivel cultural, met
şi posibilităţi de documentare româneşti. Făceam, pas cu pas, o teribi
pentru mine mai ales - „descoperire": într-o critică literară de fact
impresionistă, estetizantă, de literatură *cu* şi *despre* literatură (domin
de doi scriitori-romancieri: unul ratat, E. Lovinescu, altul semireali
G. Călinescu), lucrările critice de tipul meu nu aveau, obiectiv vorbind,
o şansă. Nu puteau fi integrate, asimilate, înţelese. O cauzalitate st
istorică, incontestabilă.

în plus, ieşea în evidenţă contrastul şi mai violent cu cultura domina
a epocii, de poeţi şi publicişti, care nu aveau şi nici nu puteau avea noţiu
unei alte concepţii culturale şi critice. Sintezele de referinţă, lucră
enciclopedice, teoretizarea şi generalizarea speculativă, sistemul de
(literare în speţă) erau şi rămâneau mari necunoscute. Vorbeam, pe sc
un alt limbaj şi faptul se simţea imediat. O reală comunicare culturală
era posibilă. Unicul efort care se făcea era exclusiv în direcţia export
„poeziei", genul cel mai puţin exportabil din şi în orice literatură. Am
subliniat şi anterior această situaţie, deoarece ea defineşte o incompat
litate şi o' contradicţie esenţială. Doar ideile generale sunt, în princi
comunicabile efectiv.'Metaforele, simbolurile, „cântatul din frunză", foa
foarte puţin. O bună şansă au şi unele romane şi chiar piese de teatru. I
cam atât.' Eseul românesc a primit un impuls serios, după 1989, exclu
prin emulaţiile cu ediţiile pariziene ale unor cunoscuţi scriitori din diasp
Am mai amintit de ei şi nu-i mai citez.

De multe ori, de-a lungul acestei *Vieţi,* am fost stăpânit de un pute
sentiment de inhibiţie, echivoc şi profundă ambiguitate. Este o temă
mai fost evocată („Relaţiile externe") şi ea va mai reveni cu certitud
Deoarece, interferenţele şi suprapunerile de planuri, fiecare cu motiv
sa „autobiografică", sunt permanente şi inevitabile. Aproape despre fie
act, gest, reacţie interioară sau publică - despre unul sau altul di
evenimentele şi aspectele despre care „depun mărturie" - se poate vorb
termeni de *pro* şi *contra,* de „alb" şi „negru". Egali de legitimi. Cine
să fie sincer până la capăt, nu poate să nu recunoască această perman
oscilaţie interioară, schimbarea continuă, inepuizabilă, spontană - categ
involuntară - a unghiului memorialistic de percepţie. Evident, doar per
cine are simţul nuanţelor, nu este un dogmatic sau un fanatic. Şi, mai a
nu cade în păcatul mortal al amintirilor de acest tip şi, în definitiv
oricăror amintiri: „literaturizarea", dorinţa de „a face frumos". Pentru
mai vorbi de indecenţa, obscena, narcisista punere egolatră în valoare
eroizare şi infatuare. Cine pretinde că poate fi mereu erou, zi de zi
n-are nici'o noţiune obiectivă despre „eroism", ori pune în circulaţie - ac
cu multe circumstanţe atenuante - o imagine falsă, trucată. Ea poat
uneori, „frumoasă". Dar autentică, în mod categoric, nu este. Iar a in
în eroare, sub pretext de „literatură", mi se pare şi indecent şi imora

Să revin, totuşi, la cazul acestor cărţi şi publicaţii străine. Ele pot fi, la fel de bine, elogiate, supralicitate şi minimalizate. Pot spune, unora şi altora, şi foarte mult şi foarte puţin. Depinde de unghiul din care le priveşti. Uneori le consider realizări evidente (şi, uneori, culmea!, chiar şi sunt). Alteori le văd doar ca eşecuri, totale ori parţiale şi, mai ales, totdeauna scump plătite. De unde, gustul lor invariabil amar. O experienţă culturală interesantă şi pozitivă pe o latură. Un progres indiscutabil în unele direcţii. O primă revistă de studii literare în limbi străine, este - oricum am privi lucrurile - o primă revistă de acest gen în cultura română. Alteori, din nefericire, un pas într-adevăr înainte, dar strangulat, blocat, alterat, chiar mutilat, de împrejurări şi de „istorie". Ce alibi superb, magnific şi îngrozitor de ipocrit, totuşi, gestul acesta de a ne ascunde mereu „după" istorie! De a da vina mereu doar pe „istorie"! Ca şi cum în „istorie" n-am fi şi noi, cu toţii! Ca şi cum „istoria" n-am face-o şi noi, cu toţii, într-o măsură sau alta! Fără nici o posibilitate de a evada din ea un ceas, un minut, o secundă! Aş dori deci să se termine odată cu scuza şi emfaza bombastică a „istoriei". Scuză comodă, laşă, mizerabilă, pentru toate oportunismele şi actele noastre de supravieţuire. Sunt o „lichea" fiindcă mă obligă „istoria". Nu! Sunt „lichea" fiindcă pur şi simplu sunt o „lichea". Aşa m-am născut şi aşa voi muri! Uneori îmi vine chiar „să scuip" pe „istorie" ca C. Noica. Dar în cu totul alt sens şi din cu totul alte motive...

Deci este vorba de cărţile mele traduse şi editate în limbi străine, în ţară şi străinătate. Strict bibliografic vorbind este, de departe, cel mai mare efort pe care 1-a făcut critica română de când este ea. Primul critic român tradus în Japonia, de două ori... „piratat" la Belgrad, de patru ori editat la Paris şi în spaţiul francofon, al doilea critic român, din România, editat în SUA, tradus în bune condiţii în Italia etc. etc. (şi amintesc doar unele dintre volume). Toate acestea sunt realităţi incontestabile. Nici un „clasic" al criticii române nu poate oferi ceva asemănător. Verificabile, punct cu punct, până în pânzele albe! Şi... totuşi! Am rămas acelaşi etern marginal, un cvasinecunoscut (cel puţin sub acest aspect) în propria mea cultură! Până acolo încât astfel de precizări strict „obiective" încep să sune a revendicări pline de resentimente. Să sune fals în gura mea. Ceea ce, categoric, nu este starea mea de spirit. Nici, mai ales, intenţia mea. Un succes, evident, umbrit, deci, de un insucces şi mai evident. Şi nu o singură dată! Ci de la început până la sfârşit. Ceea ce, să recunoaştem, numai comod nu este.

O observaţie asemănătoare se poate face şi despre recenziile, referinţele, menţiunile bibliografice, citatele etc. Dacă reţin şi faptul că sunt citat de şase-şapte ori în *Ouverture(s) sur un comparatisme planetaire* de Etiemble (1988) - aş putea aminti şi alţi autori - o fac exclusiv pentru sensul anticipativ, precursor, premonitoriu al unor astfel de „prezenţe româneşti". O formă incipientă, aproape insignifiantă, dar reală, de participare şi integrare în „literatura (respectiv critica) universală". O realitate şi ideal în care cred cu tărie. O mică prefigurare a literaturii viitorului. Fără frontiere administrative, canoane restrictive, bariere, cenzură şi alte obstacole. Sunt, în acelaşi timp, un „român" şi un „liber cetăţean al lumii". O poziţie total

neînţeleasă, neasimilată, în România actuală. Ea pare încă o enormă ext
vaganţă. Suntem de altfel, şi la acest capitol, la coada mai tuturor cozilo

Totul era umbrit (formulă foarte blândă) şi de lipsa de eficienţă, efe
ecouri - cum vrem să le spunem - ale unor astfel de „demonstraţii".
dovedit, într-un sens cel puţin, că „se poate". Că „schimbarea mentalită
studiilor literare româneşti este posibilă. Mai mult decât atât: că o sch
bare de paradigmă nu rămâne chiar o utopie. Că am putut da, în defini
un mic exemplu personal, să nu-i spun „pedagogic" şi cu atât mai pu
„patriotic". Doar o simplă dovadă că şi în cultura română (în condiţii ext
de dificile) se pot face unele studii literare de nivel internaţional, exporta
comparativ. Am fost tradus, recent, în spaniolă şi inclus într-o antolo
Unii vor spune: ei şi? Dar mă grăbesc să răspund fără nici o infatuare
definitiv, cam câţi critici români, din România, sunt traduşi, totuşi
spaniolă? Şi astfel de întrebări pot fi puse şi în alte împrejurări. Şi
răsună, încă o dată, în gol.

Nu se reţine - şi mă grăbesc să precizez: nu se poate încă reţine -
ales efectul cel mai'profund şi de lungă durată al acestei activităţi „exter
schimbarea radicală a mentalităţii literare. Gestul de a propune metod
soluţii proprii, fără nici o inhibiţie, din România. Tentativa, aventuro
de „a intra" fără complexe în critica internaţională. Dintr-o ţară fără tra
de acest gen, fără nici o recunoaştere pe plan internaţional. Când l
rugat (naiv, bineînţeles) pe Rene Wellek să.... introducă în a sa A *His*
of Modern Criticism şi câtiva critici români, mi-a răspuns sec: *My boo*
encyclopaedical enough şi mi-a închis definitiv gura. Semnificaţia -
trecut tot la activul acestei operaţii - poate fi şi extinderea aparatului
documentar. El echilibrează, aş spune din plin şi în mod fericit, excl
vismul eternelor citate şi trimiteri franceze.

Pentru prima dată, aş spune, într-o lucrare scrisă *altfel,* după o me
proprie, mai curând anglo-saxonă sau germană, de asemenea proporţii
gândesc în primul rând la cele 6 volume ale *Biografiei ideii de literat*
bibliografia excesiv francofonă este echilibrată, contrabalansată, comple
cu referinţe şi din alte zone critice (anglo-saxone, germane, italiene, c
spaniole). Şi,'mai ales, pe picior de egalitate. Detest profund pe critica
români care concep critica şi teoria literară română doar ca o colon
arondismentului 6 al Parisului. Sigur că revin, obsedat, la această t
Dar prea am fost jignit de mărunţi mediocri, infatuaţi doar pentru fa
că aparţineau unei mari şi strălucite culturi. Şi această mantie somptu
acoperea şi mediocritatea lor agresivă. Bineînţeles, nici această schim
evidentă de orientare, metodă, documentare etc. n-a atras la noi ate
Şi, mai ales, ineditul temei mele critice: prima „istorie" sau „biografie
principiu completă, a ideii de literatură... din lume. Primul volum a
ca să spun astfel, „în lume", prin intermediul editurii americane. Dar r
are toate şansele să vegeteze, în continuare, în obscuritate.

Adept convins al iniţiativei particulare în toate domeniile, nu pot s
menţionez şi faptul că toate publicaţiile mele străine sunt - de la înc
şi până la sfârşit - iniţiative strict particulare. Ele nu s-au bucurat de

un sprijin oficial. Nici material, nici editorial, nici logistic, nici de orice altă natură. într-un anume sens, cred - sincer - că este vorba, ţinând seama, mai ales, de condiţiile date, de realizarea cea mai „remarcabilă" a publicisticii mele. Numai că, şi de data aceasta, ghilimelele sunt de rigoare. Acest efort şi iniţiativă n-au atras atenţia nimănui. Fapt, de altfel perfect explicabil: astfel de acţiuni nu intrau, în nici un fel - mai ales în deceniile anterioare - în preocupările criticilor români. Evaluam pe planuri total diferite. De nivele radical deosebite. Vorbeam un alt limbaj. Ermetic. Incomunicabil.

Devine acum, sper cel puţin, foarte limpede, de ce toate aceste realizări au, fără excepţie, şi reversul lor negativ. Că există cauze obiective nu contest: handicap istoric, lipsă de tradiţie, de legături, de experienţă, decalaj cultural, antipatie personală, spirit de concurenţă etc. etc. Dovedeam că „se poate". Tăcere! Spărgeam, efectiv, o blocadă. Tăcere! Pentru prima dată, critica română făcea şi realiza, cel puţin în parte, astfel de acţiuni de pionierat. Şi nu întâlneam, mai totdeauna, decât obstrucţie, boicot, bagatelizare etc. Nu exagerez şi nu dramatizez nimic. Dacă aş intra în toate „mizeriile" de la *România Literară* (de pildă) mi-ar trebui pagini întregi. De „succes" nici nu poate fi vorba. Dar, de cele mai multe ori, nici măcar efectul de „curiozitate", aş spune legitimă, nu atrăgea atenţia.

Şi acum se pune întrebarea esenţială. Nu neapărat „literară". Nu neapărat „critică". Ci pur şi simplu „umană": poţi „să mai iubeşti" o cultură care n-a recunoscut şi înregistrat, uneori doar bibliografic, o astfel de activitate? Această concluzie „m-a mizantropizat" şi, într-un fel, m-a şi îndepărtat, progresiv, de „viaţa literară" şi de „literatură". Capitolele finale din *Biografia ideii de literatură* (volumul 6), se ocupă de altfel, tocmai de tema „antiliteratură". Pentru mine ea este însă mult mai mult decât o simplă „idee literară". Despre toate acestea, pe larg, într-un capitol următor. Acolo voi lichida definitiv toate conturile mele cu o „activitate" pe care am părăsit-o, chiar dacă la sfârşitul vieţii, pentru totdeauna. Căci ea nu mi-a dat, mai niciodată, vreo satisfacţie reală.

17

Relaţiile cu regimul

Capitolul cel mai dificil al acestei *Vieţi* - pe care regret tot mai mu
am început s-o scriu, de dus totuşi până la capăt şi cu orice preţ, efort to
greu de suportat - este evocarea şi mai ales definirea exactă, chiar bru
a relaţiilor cu regimul comunist, după eliberarea mea din DO, în 196
propun să le evoc fără nici un fel de scuze şi complezenţe. Doar cu ma
luciditate şi răceală şi cu toată demistificarea obiectivă posibilă. înce
înţeleg şi, mai ales, să mă înţeleg, în condiţii extrem de dure şi pli
umilinţe. Blocat şi de incapacitatea, aproape tragică, de a mă retrans
uneori într-un alt moment istoric, cu multe decenii în urmă. Radical dec
în orice caz, de cel actual, cu unele analogii totuşi.

Uneori îmi spun că vin şi scriu, parcă, de pe o altă planetă. N
sinceritate, oricât de crudă şi nemiloasă, nu poate evoca în mod
condiţiile reale, sufleteşti şi sociale, riguros autentice, în care am re
în libertate. Şi, în consecinţă, *de ce* şi mai ales *cum* să mă fac „înţele
„explic" modul în care am fost obligat să supravieţuiesc şi să mă „ada
într-un fel, unor condiţii extrem de dificile, într-un nou regim soc
moral şi chiar să progresez, să scriu şi să realizez unele proiecte. I
multe detalii îmi amintesc cu dificultate. Despre altele, o fac cu
imensă. Nu cer nimănui nici compătimiri şi, cu atât mai puţin, apr
sau „iertare". Şi, încă o dată spus, gândul că astfel de intimităţi ar
intra pe mâinile unor siniştri „comentatori" mă umple de pe acu
repulsie. Cel puţin, după moartea mea, voi fi scutit de acest spectac
care-l prevăd, de pe acum, umilitor şi penibil.

De fapt, tendinţa fundamentală - mai mult chiar: impulsul ce
adânc al conştiinţei mele - a fost şi a rămas, mereu, în esenţă, dorin
defensivă de „a uita". De a şterge chiar cu buretele un trecut pr
nefericit. Dar nu din cauza suferinţelor fizice, deloc neglijabile, şi n
ordin moral. Nu din simplă laşitate sau uitare strict defensivă.
ascund, în nici un caz, capul în nisip. A trăi însă numai din amintiri
mereu cu pumnul în rană, este - cel puţin în cazul temperame
constructive de tipul meu - metoda cea mai sigură de ratare, ster
definitivă, iremediabilă. Cum poţi să mai construieşti ceva când eşti in
invadat de zeci, sute de amintiri obsedante, dureroase? De nedr

umilinţe, resentimente? Practic fără număr? Din fericire, am reuşit în cea mai mare măsură din instinct, să depăşesc acest prag psihologic. Şi deci să mă salvez şi astfel să realizez mult-puţinul pe care am izbutit „să-1 construiesc" într-o cultură total subdezvoltată. Cel puţin în domeniul meu de activitate. Un rol involuntar de „pionier" semineopaşoptist, semidonquijotesc. Un procedeu terapeutic, un fel de anesteziant şi narcotic, profilactic şi defensiv în acelaşi timp, care cred că „m-a salvat". Trebuie neapărat menţionate şi o serie de date, care vor ajuta la înţelegerea cât mai exactă a unei astfel de stări de spirit insolite. Cred că - pentru a sintetiza şi rezuma la maximum - patru au fost reacţiile fundamentale care m-au dominat începând cu primii ani de „libertate". Noţiunea trebuie pusă, bineînţeles, bine de tot, între ghilimele.

Poate cea mai profundă şi în orice caz cea mai imediată, a fost dezamăgirea şi dezgustul de aşa-zisa „politică". Precizez cu toată claritatea: de forma pe care, vrând-nevrând, am trăit-o, nu de conţinutul „angajamentului" meu politic. Din DO ieşisem cu o imensă repulsie de „politica" intrigantă, mediocră, sterilă, practicată de „Dr." Bratu şi alţi pseudorezistenţi de operetă. Ei nu înţelegeau un lucru esenţial: poţi fi profund anticomunist şi în acelaşi timp să rămâi... intelectual şi chiar autor virtual. Şi deci să ai un alt tip de comportament, de a reacţiona şi stil de manifestare decât al unui simplu activist. A cărui „ideologie" era pur negativistă, radical şi simplist „contra". Fără nici o direcţie şi plan constructiv de reconstrucţie. Bineînţeles, în aceste condiţii, nici un dialog nu era posibil. Interveneau, în acelaşi timp, şi insuficienţele mele - să le spun eufemistic - temperamentale. Eram dezarmat, cât se poate de prost adaptat unei astfel de confruntări. Mult prea sensibil şi susceptibil. Mult prea emotiv şi orgolios. Pur şi simplu nu acceptam să fiu la „ordinele" politice ale unor mediocri inculţi, care doar îşi camuflau în „anticomunism" toate ambiţiile şi veleităţile de putere, carieră politică şi „glorie" nemeritată.

Cel puţin la fel de puternică şi determinantă a fost şi a rămas, până azi, dorinţa şi voinţa de „a scrie", a construi o serie de cărţi, având în centrul lor valori după mine esenţiale, fundamentale. Ieşisem din Lăţeşti cu o voinţă imensă de a studia, de a lucra, de „a scrie". Nu cred că trebuie omis nici detaliul că eram la vârsta când acest instinct (ca să nu-i spun totuşi „vocaţie") se manifesta cu toată tăria şi intransigenţa. Fusesem smuls din preocupările mele esenţiale, pe care le-am continuat (cum am arătat foarte fugitiv de altfel), fie şi în forme imperfecte, la Lăţeşti. Iar acum voiam să le reîncep, să mă desfăşor, să acţionez cât mai liber şi cât mai activ posibil, începea, în acelaşi timp, şi un proces inevitabil de conştiinţă. Dar, în definitiv, este chiar atât de culpabilă pasiunea studiului, „indiferent" de condiţiile în care ea era obligată să se manifeste? Şi alţii şi-au pus aceeaşi problemă: să creezi calm şi cu perseverenţă, în vremuri tulburi. Exemple ilustre : T. Mann, sub hitlerişti, A. Michnick sub comunişti etc.

Dilema era teribilă pentru această categorie profund nefericită: a alege şi a naviga între dezgustul imens faţă de regim şi pasiunea invincibilă pentru studii şi idealul cultural personal, care, până la urmă, se dovedeşte factorul cu adevărat determinant. Cine n-are astfel de preocupări, lipsit de

orice vocaţie, ideea de „operă personală" fiindu-i total străină, po
ridice indiferent din umeri. Şi această categorie este, de departe, domi
Din această direcţie nu este de aşteptat nici o înţelegere. Dar pent
puţini, preocupaţi, poate chiar obsedaţi de aceste dileme cruciale, s
imediat întrebarea esenţială: merită preţul plătit pentru rezultatel
nute? Ce este preferabil: să te fi manifestat, în continuare, în mod d
ca revoltat ireductibil? Sau să încerci să faci tot ce este posibil, în c
cât mai onorabile şi demne? Numai că „preţul" plătit se dovedea
mult prea mare faţă de rezultatele obţinute. Care sunt, de fapt, cri
şi ierarhiile reale, obiective, legitime, teoretic-valabile? Oricum, int
în orice împrejurare de acest tip, şantajul odios, pe care aş vrea să-1
în primul rând. Cu toată convingerea şi energia.

Că am suferit umilinţe şi cedări nu contest. Cine poate fi „erou
zi, ani şi chiar decenii întregi, mai ales sub un regim dictatorial, re
terorist? Dar punând cap la cap toate episoadele prin care am
îndrăznesc să afirm că nu mi-a fost şi nu-mi este ruşine, în esenţă, d
mea. Trăită adesea în condiţii-limită, chiar disperate. „Preţ" prea
Inevitabil? N-am nici până azi un răspuns definitiv, riguros, inataca
această întrebare. Până la urmă, îmi spun, ca o consolare de ordin i
„opera" salvează în cultură, în ultimă analiză, toate slăbiciunile „
rului". Folosesc cuvinte mari - evident, prea mari - doar pentru cla
definiţiei unei situaţii dificile, în care alături de alţii am fost prins s
într-un cleşte. Dacă a urât cineva din această cauză mai profund şi de
comunismul, acesta am fost eu. Am curajul să fac această afirmaţie
pentru unii exagerată, dacă nu bombastică. Dar perfect adevărată
ales, „trăită". Până la capăt. Dejudecata spectatorilor gură-cască din
sau de la TV, m-am dispensat de mult, definitiv şi cu toată convinge
ea nu mai dau de mult, trivial spus, doi bani...

Capitală era şi starea de spirit publică, generalizată, la revenir
spunem) în „activitate". Situaţia părea pe atunci (şi chiar era) ireve
Este ceea ce am definit, mult mai târziu, după 1994, *Mitul „situaţiei*
bile". El a dezarmat, a descompus moral, multe conştiinţe mai slabe.
chiar adevărate ravagii. Regimul părea consolidat definitiv. Ceauşe
primit triumfal în Occident. Spectacolul de la Buckingham Palace, în
regală, alături de regina Angliei, rămâne una din scenele cele mai p
şi groteşti ale „coexistenţei paşnice". Iar noi îi plăteam preţul. Ne s
abandonaţi, neînţeleşi, respinşi, inclusiv de întreg stângismul occ
dominant. Speranţe, se părea, că nu mai existau din nici o direcţ

Cred şi acum că această degradare morală a fost una, poate ch
mai mare victorie ideologică a regimului comunist-ceauşist. Situaţ
intelectual anticomunist, într-o perioadă când totul părea pierd
greu, foarte greu de evocat azi şi de la mare distanţă, în toate d
concrete, cotidiene. Dar el a fost cauza esenţială a multor cedări, pe
uman, să recunoaştem, de agresare şi alarmă permanentă a instinc
conservare. Frica, Securitatea, psihologia deprinderii şi a adaptăr
defensive au făcut adevărate ravagii. Nu-1 admit în nici un caz, dar

arunc cu piatra într-un M. Botez, de pildă, care nu-şi mai făcea, de fapt, nici o iluzie despre Occident. Credulitatea sa uimitoare era doar că se mai putea spera, în cadrul sistemului, într-un anumit respect (şi chiar recunoaştere) a unor merite şi competenţe profesionale. O naivitate totală! Când, la putere, domnea - în modul cel mai fanariot posibil - odioasa clasă nomenclaturistă, bazată exclusiv pe contraselecţie profesională. Bietul naiv, intelectualul de bună condiţie, M. Botez!

Dar era chiar atât de „naiv", ca mulţi alţii de altfel, când De Gaulle şi Mitterand sacralizau regimul comunist şi postceauşist ? Trebuie recunoscut că sistemul a reuşit, din plin, mistificarea abilă a Occidentului într-un dublu sens: de a impune o imagine exterioară favorabilă şi o descurajare totală a rezistenţei interne, fie şi potenţiale. Puţinele exemple rămân cazuri strict izolate, fenomene pur psihologice şi nimic mai mult. O astfel de situaţie tragică va continua, cu unele nuanţe, după cum voi arăta, chiar şi după 1989. O epocă nenorocită, în care intelectualul român, fie şi cel mai bine intenţionat, se vedea complet dezarmat şi abandonat. Trebuia să se orienteze şi „să se descurce" singur, fără nici o stea polară, fără aliaţi şi fără speranţe. Un învins fără glorie al unei istorii cinice, care-şi bătea joc atât de „legile istoriei" („futurologia" - un bluf perfect), cât şi de criteriile legitime, ori măcar posibile (o epocă de iraţionalitate, spontaneitate, absurditate şi amoralism fără egal). Zeci de cărţi de politologie „explică" - dar este un fel de a spune - o astfel de crimă politică perfectă, inevitabilă şi ireparabilă.

La acest nod de obstacole de netrecut şi foarte greu de desfăcut (orice analiză doar schematizează şi simplifică aproape grosolan o situaţie infinit mai complicată) se adaugă încă un handicap. Pentru intelectualul şi scriitorul român, în imensa sa majoritate, el s-a dovedit în acelaşi timp catastrofal şi hotărâtor: dezideologizarea totală, dezarmarea ideologică a mediului în care pătrundea şi se manifesta. Depolitizare integrală. O „rezervă naturală", indigenă, de liberalism, fie şi foarte vag, pur şi simplu nu exista. O carenţă ce nu trebuie confundată cu simpla „laşitate". Explicaţia de bază era lipsa tradiţiei antitotalitare de tip liberal. Critici ideologi ai sistemului nu existau. Nimeni nu-l percepea, de fapt, ca fiind marele vinovat. Interveneau tot felul de consideraţii morale, legitime în felul lor. Dar de o conştiinţă teoretică, de o analiză lucidă şi metodică a sistemului comunist, a cauzelor şi ravagiilor sale, nici nu putea fi vorba. Lipsea cu desăvârşire şi conştiinţa şi tradiţia rezistenţei politice, ca şi a motivării sale liberal-ideologice. De unde, o stare deprimantă, de pasivitate, conformism, de total imobilism. Intelectualitatea - şi în definitiv, întregul popor român nu se mai aflase niciodată într-o astfel de situaţie. In plus, o serie de defecte naţionale agravau şi mai mult această lipsă acută a conştiinţei civice. Căci o tradiţie a societăţii civile independente nu exista nici ea, nici pe departe. Sistemul nu era criticat niciodată în sine, în esenţa şi mecanismul esenţial. Doar, cel mult, abuzurile sale bine personalizate, făcute în numele lui. Şi ele erau cu atât mai uşor de escamotat, cu cât sistemul se putea „şterge oricând pe mâini": o „eroare" strict individuală, o „excepţie" şi nimic mai mult. Explicaţia de bază era scoasă din cauză. Ea nu preocupa, de fapt, pe nimeni.

Ceea ce este cu totul altceva decât o critică şi o polemică într-ad
ideologică a sistemului comunist. Singura care s-ar fi dovedit cu adev
eficace. Dar opoziţia română nu ajunsese la acest nivel ideologic. S
definitiv, unde exista şi când se manifesta ea în mod efectiv?

A vorbi de adaptarea la sistem mi se pare deci, în bună parte, şi exa
şi inexact. Adaptarea presupune conştiinţa unei alte realităţi, care
diferite cauze, rămâne irealizabilă sau inaccesibilă. Or, imensa major
a „scriitorilor", intelectualilor, „oamenilor de cultură" români (cum
spunea în genere) nu aveau nici pe departe această conştiinţă. Ei
născut sub comunism şi nu aveau o altă noţiune şi reprezentare desp
alt sistem posibil. Genetic „adaptaţi" şi conformişti, prin formaţie, te
rament şi instinct de conservare, O pactizare în acelaşi timp natural
şi din pur carierism. O orbire şi un miraj generalizat. O alienare în
redusă - din instinct şi vocaţie - la o tăcere prudentă, mai totde
exploatată „rentabil", la diferite nivele de adaptare. Sunt totuşi de re
şi unele nuanţe, cu grade diferite de colaboraţionism şi vinovăţie. Noţ
acestea sunt, de fapt, pur teoretice şi retroactive. Pe atunci, aproape c
nu existau. Nu aveau nici un conţinut şi nici o circulaţie reală.

La cei mai oneşti, funcţiona un cuvânt general de ordine: „Să ne s
cărţile". Şi nimic mai mult. Ceea ce, până la un punct, era legitim. Dec
altă soluţie nu exista. Opinie dominantă, generalizată, care presupun
orice caz, evitarea riscurilor ce i-ar fi împiedecat „să nu scrie". Resp
să nu fie editaţi. Această categorie, larg majoritară, a inventat, cev
târziu, teribila şi ipocrita formulă a „rezistenţei prin cultură". Alibiul s
al pasivităţii ideologice. „Destinderea", noţiune care apărea uneori, ap
totdeauna meteoric, era concepută exclusiv în interiorul sistemului.
întoarcere la o normalitate suportabilă. Exclusiv în cadrul unor res
defensive, acceptabile, incontestabile şi invulnerabile, în cadrul unui
fără nici o altă alternativă.

A doua categorie, a scriitorilor care îl „glorificau" pe Ceauşescu,
carieriştilor puri: „agenţii" cultului personalităţii. Scopul lor esenţia
de fapt, punerea personală în valoare. O formulă comodă, practică, r
bilă, de afirmare literară egolatră şi, în acelaşi timp, de promoţie s
şi de recunoaştere „oficială" a talentului lor. Existau şi forme de ipoc
pentru mine cele mai detestabile. Una, curentă, era intenţia - insinu
mai adesea - de a modifica, a încerca reformarea sistemului din int
O imposibilitate şi o iluzie, în cel mai bun caz, inocentă. O a doua, ex
pură a laşităţii colaboraţioniste, era camuflată în alibiul: „Havel nu
scris nimic după ce a intrat în rezistenţă". Una din formele cel
dezgustătoare de scuză ale capitulării. Am auzit o astfel de eroare ch
în gura lui D.R. Popescu, într-un moment - cine ştie? - de criză a
conştiinţei literare nefericite. Căci, trebuie să recunosc, a existat, la u
puţin intermitent, şi o astfel de „criză". Dar destul de rară şi de super
Căci românul, scriitor sau nu, este un personaj superficial prin de
Este, de altfel, şi unul dintre motivele pentru care nu stimez acest defe
care cauză, adesea, nici nu mă recunosc a fi un membru al acestei pop

Pe acest fundal, interveneau - în cazul meu - şi o serie întreagă de procese de conştiinţă. Uneori obscure, alteori foarte limpezi. Nu le exagerez importanţa, dar nu pot nici să le ignor existenţa, deoarece ele formau, pe atunci, viaţa mea interioară cotidiană. Mai mult: ele explicau întreaga mea conduită. Plină de oscilări şi scrupule, de autoculpabilizări şi scuze. De obsesii apăsătoare şi emoţii fulgurante, evanescente. Uneori mă invadau criterii abstracte, imperative, teribil de exigente. Alteori, le alungam prin raţionamente pragmatice şi alternative, la limita cinismului şi amoralismului. O perioadă dificilă, adesea confuză, obsedantă, absentă mai totdeauna în timpul zilei. Dar care mă invada în momente crepusculare, înainte de a adormi, când conştiinţa morală nu mai putea fi cenzurată prin argumente raţionale sau de simplă conjunctură practică, ocazională.

Eram - mă socoteam cel puţin - victima unei crize şi a unui permanent conflict interior. El mă urmăreşte, de altfel, până azi. Şi parcă intensitatea sa este şi mai mare, pe măsură ce rememorarea (inclusiv a erorilor) devine tot mai obsedantă cu trecerea vârstei, deşi primejdiile imediate nu mai au, nici pe departe, acuitatea de odinioară. Mă urmăreşte şi azi o permanentă „culpabilizare", când surdă, când violentă, de care nu pot să mă vindec. Am explicat limpede de ce nu mai puteam fi un „activist politic de rezistenţă". Dar nici „scriitor oficial", în serviciul regimului. Trăiesc mereu stări de spirit contradictorii. Fac bine că „am renunţat"? Scrupule exagerate? Până la urmă, îmi spun că doar temperamentul introspectiv şi analitic este cauza acestor obsesii şi nefericiri permanente. Trebuie deci să-mi asum această condiţie şi, în acelaşi timp, s-o analizez cu cea mai mare atenţie posibilă şi până la capăt. O operaţie cu efect în acelaşi timp cathartic, calmant şi analitic. Mă simt „sincer" şi „fals" în acelaşi timp. Şi nu pot decide, decât intermitent, pe mici porţiuni şi doar în momente strict punctuale, care este „adevărul". Dar mă întreb: ce este, de fapt „adevărul", în astfel de situaţii strict individuale şi irepetabile?

Un fond nativ de naivitate şi sinceritate, de bună-credinţă şi onestitate m-a îndreptat totdeauna - cu riscurile şi neplăcerile, uneori grave, de care am mai amintit - spre atitudini absolute, intransigente. Culpabilizarea mi se părea atunci imperativă, inevitabilă, total justificată. îmi făceam destule scrupule şi regretam sincer o serie întreagă de gesturi şi atitudini. Tot felul de procese de conştiinţă mă invadau, subit, cu o severitate ce părea, uneori, că mă copleşeşte. Simţeam că eram, atunci, victima unor obsesii rigoriste, invincibile şi inevitabile. Observam, în acelaşi timp, că intensitatea lor creştea cu vârsta. Pe măsură ce rememorările mă invadau şi astfel de amintiri se aglomerau inevitabil, pe parcursul acestei autobiografii ce devine tot mai „indiscretă". Prin structură, nu sunt câtuşi de puţin „un fanatic". Dar problema omului, artistului, scriitorului „care n-a făcut niciodată compromisuri" mi se punea, adesea, în mod spontan şi cu cea mai mare acuitate. Admiram, sincer, acest tip uman. Apoi, dintr-odată, mă invadau îndoielile. Este el într-adevăr realizabil, în absolut şi în condiţiile date? Şi atunci începeau să intervină şi alte argumente. Şi chiar îndoieli. Şi nu mai puteam şti, cu certitudine, de partea cui este adevărul.

Relativizarea criteriilor absolutiste se producea atunci în mod inevita
şi nu fără bune argumente. Intervenea, adesea, abdicarea, cedarea, capi
larea morală. Căci noi, cu toţii, eram de fapt „captivi", obligaţi să trăir
„relativ" şi nu în „absolut", care echivala, în condiţiile date, cu sinucide
pe toate planurile. „Scuze" sau doar „explicaţii" strict obiective? Cine
adevăratul vinovat: „victima" sau „călăul"? întrebarea-cheie, obseda
inevitabilă, a epocii. Respectiv: sistemul sau instrumentele sale? Constra
cu toţii, într-o formă sau alta, la o astfel de condiţie mizeră? Culpabilita
esenţială revenea, indiscutabil, sistemului comunist, care ne teroriza
toţi. Nu este vorba de un banal, laş sau ipocrit transfer de responsabilit
ci de recunoaşterea unei situaţii cum nu se poate mai evidente şi obiect
Eram cu toţii marcaţi, poluaţi, stigmatizaţi de sistem, căruia nu-i put
opune în cazurile cele mai fericite - decât soluţii strict individuale
acelea greu de realizat şi mai dificil de explicat, de a le face azi „înţel
Dacă aduc o gravă acuzaţie, poate cea mai gravă, sistemului comunist,
că el a corupt, trivializat, dezumanizat cele mai naturale şi inocente tend
sufleteşti. Pentru mine: comunism = corupţie generalizată. Pe toate planu
începând cu cel moral. Există „o vinovăţie" generală, de sus în jos, car
poate fi negată. Ştiu bine că ea poate camufla şi scuza toate ced
individuale. Chiar şi cele mai odioase. Dar această constrângere supr
implacabilă, orice s-ar spune, exista. Şi ea nu poate fi în nici un caz igno
sau minimalizată. Marele culpabil are un nume precis şi definitiv. Şi
numeşte *comunismul.*

Relativizarea individuală are şi alte cauze precise. Greu şi ele de ign
sau de escamotat. Am mai amintit de nivelul general, civic şi imp
moral, foarte coborât, al societăţii româneşti. Ce valoare şi eficienţă
putea avea - obiectiv vorbind - criteriul etic rigorist într-un mediu
nimeni nu-l recunoştea, nu-l aplica, nu-l stima, măcar teoretic? Cir
poate lăuda, onest vorbind, că a scăpat integral nepătat, nepoluat, neal
de sistem? Cel mai perfecţionat, de altfel, din acest punct de vedere
lume. Reflexul intransigent de culpabilitate se dizolva, în astfel de con
într-o masă imensă de compromisuri, semiculpabilităţi, cedări suport
la limită. Aveam, mulţi dintre noi, încă unele scrupule. Dar ele ne ob
la o viaţă dublă, la o duplicitate permanentă, la o ipocrizie şi chiar „s
frenie" morală inevitabilă. Treptat, treptat, răul începea să se banali
Devenise un fenomen tot mai natural, normal. Şi, drept urmare, ap
că nici nu mai era perceptibil. Cel puţin în formele sale acute, dureroa
adevărat traumatizante. Iar când totuşi, uneori, „răbufnea", el era alu
repede. Speriaţi, dezamăgiţi şi imunizaţi la ceea ce se putea numi „
O noţiune foarte abstractă, gândită şi mai ales practicată în condiţiile e

Reminiscenţă „livrescă" sau nu, trebuie neapărat reamintit, în tr
măcar, situaţia evocată, încă din Renaştere, de La Boetie, prietenu
Montaigne, din *Discours de la servitude volontaire* (1548 ?). Suntem „s
supuşi, dominaţi etc. fiindcă acceptăm această situaţie, Şi o acceptă
adâncă observaţie de psihologie socială - fiindcă „obişnuinţa *(la co*
are, în orice împrejurare, o mare putere asupra noastră". Ea ne f

considerăm această situație ca o „stare naturală a naşterii noastre". Acceptăm deci, în mod firesc, dominarea, pierderea libertății, „sclavia", fiindcă ne-am obişnuit cu ea. Iar când cineva se revoltă, el este adus imediat la ordine: „Taci, ne faci rău la toți". Eroismul rezistenței, în astfel de împrejurări, nu mai este posibil. Sistemul totalitar comunist este deci... „discipolul" direct şi cel mai celebru al lui La Boetie. El nici nu ştie ce succesiune glorioasă, dar şi sinistră, i-a rezervat istoria...

„Nu scuz" nimic şi nu sunt apologetul nici unei „laşităţi". încerc doar să-mi explic - începând cu situația mea - atitudinea celor ce credeau că au „ceva" de spus, în orice condiții, adoptând o atitudine, să-i spunem, „pragmatică". *Ad augusta per augusta.* „Un pact" care poate fi evaluat şi definit oricum: amoral, cinic, realist, inevitabil, pentru oricine refuza sinuciderea intelectuală şi chiar fizică. Mulți dintre observatorii lucizi ai acestei zone şi care vorbesc din proprie experiență (amintesc din nou de Adam Michnick) nu pot să nu evoce şi „dificila artă a compromisului" *(Scrisori din închisoare şi alte eseuri,* Iaşi, Editura Polirom, 1997, p. 165). A supravieţui, a te adapta şi a te compromite cât mai puțin posibil devenea suprema „artă". înainte de a fi un „autor" eram un simplu „om". Şi acest „om" a plătit, îmi spun, uneori, prea mult pentru „autorul" din el.

Dar şi acest „autor" avea argumentele sale. Ori „renegat", ori „don Qujote" (A. Michnick, p. 223)? Ori un tip special de relații, între ambiguitate şi aparentă cedare ? A acționa cu „intenție primă şi secundă" (vorba lui B. Gracián, 17, un mare profesor în astfel de situații)? O duplicitate cât mai constructivă, cât mai „creatoare" posibil? O oscilare permanentă între cedare şi „disimulare onestă" (o altă noțiune clasică, Torquato Accetto)? O renunțare la scrupule rigide, pentru soluții strict individuale? Căci, în definitiv, fiecare îşi alege prioritățile în viață. Am întâlnit astfel de reflexii mai peste tot: la T. Mann, B. Suvarin, A. Michnick, Gabriela Adameşteanu etc. etc. Nu sunt profesori de etică, doar practicieni ai supraviețuirii onorabile, în condiții adesea disperate. Mă înscriu, cu toată convingerea, în această categorie. N-a fost foarte glorioasă, fără îndoială. Dar constructivă, în felul său, măcar în parte, a fost. De altfel, cazurile nu sunt şi nu pot fi judecate decât individual.

Nu pun acum în discuție situația literaturii şi culturii române în totalitatea sa. Poate cineva să-i pretindă să se fi sabotat, să se fi sinucis în bloc? Sau că toți scriitorii, fără excepție, au fost „colaboratori" şi deci demni, în totalitate, de tot dispreţul? Judecăţile radicale în alb şi negru sunt într-adevăr operante în astfel de cazuri? Poate fi culpabilizată, global, întreaga literatură română care, de bine de rău, a continuat să „funcționeze"? în ce țară din lume şi sub orice regim posibil, o întreagă literatură ar fi trebuit să dispară? Să renunțe să mai existe, să se manifeste într-o formă specifică sau alta? Dar, pe de altă parte, poate fi acceptată teoria că intelectualul este, prin definiție, lipsit de curaj? Am întâlnit şi o astfel de scuză, la M. Eliade, de pildă, într-un articol din 1934 („De ce sunt intelectualii laşi?", *înProfetism românesc,* Bucureşti, Editura Roza vânturilor, 1900, pp. 31-32). Tot ce pot să spun, din proprie experiență este că unii - cei mai mulți - sunt, într-adevăr laşi, iar alții, o mână de oameni, nu sunt. Totul depinde

de ce a făcut fiecare, în condițiile date, personale, precise şi, mai a
riguros verificabile. Că s-a trăit, permanent, în comunism, în duplicitat
ambiguitate, prin ipocrizii şi jocuri duble, cu dedicații publice pe de o p
şi compuneri (rare) de sertar pe de alta, cine ar putea-o nega? Nu scuz,
pe departe, nici laşitatea, nici duplicitatea. Dar nici lipsa de tradiț
rezistenței, a solidarității minime, cât şi varietatea imensă a formelo
„colaborare", de expediente şi subterfugii nu poate fi negată.

O epocă dezgustătoare, oribilă, făcută din teroare şi şantaj econo
reprezenta realitatea dominantă. Mentalitatea sinecuristă, tradiționa
lipsa oricărei conştiințe a unei cât mai mari independențe economice f
ravagii. O ambianță apăsătoare şi dezarmantă, de resemnare, servilit
capitulare şi dezertare ne copleşea. Ce puteau face mai toți scriitorii rom
fără relații, conştiință ideologică şi curaj civic, lipsiți de orice bază ec
mică proprie? Refugiul în estetic a constituit, totuşi, pentru mulți, o solu
Ea nu este deloc neglijabilă. Aluziile, „şopârlele", uneori, nu au lipsit.
totul se pierdea într-o mocirlă de compromisuri şi laşități, de mici avan
imediate, plătite cu prețul dezonoarei. Dar cine-şi mai punea, pe atunc
adevărat, problema lipsei de scrupule? Şi din nou revin la cauza esenț
teroarea sistemului. Nu este o scuză, ci o explicație. Pentru cine vre
înțeleagă - în mod rece şi exact - o situație sumbră, adesea atroce. Am tr
şi eu prin ea şi vorbesc în cea mai directă cunoştință de cauză. „Nu m
plăcut" cum am fost. Şi nu invoc acum, la modul general, nici com
tamentul altora, infinit mai detestabil (după cum voi arăta pe larg) c
al meu. Vreau doar să mă privesc în adâncime, fără a-mi elibera nic
certificat de bună purtare. Totuşi, nu puține nuanțe personale vor ar
o şi mai exactă lumină asupra unei epoci amare. Fiecare „s-a salvat",
caz la caz, conform inteligenței sale practice şi calităților morale na
Este mult? Este puțin? O hotărâre irevocabilă este, cred, imposibilă. Sa
cel puțin, sunt incapabil să decid, în termeni definitivi, într-un sens sau a

Această schiță foarte generală - căreia nici nu ştiu ce definiție ar tr
să-i dau - pentru a evita formule străine gen *background* sau *toile de f*
este departe de a fi completă. Revenirea mea în libertate şi integr
progresivă, inevitabilă, în sistemul dominant, a cunoscut şi alte asp
Toate semnificative în felul lor. Evident, o selecție este imperios nece
Aleg, deci, doar câteva episoade tipice, care ilustrează, într-un sens
altul, aspecte specifice ale epocii. Şi, în acelaşi timp, modul în care ar
constrâns să le accept, să mă adaptez lor sau să le evit.

Poate cel mai amuzant şi „picant" în felul său - retrospectiv privi
în lumina controverselor politice şi ideologice actuale - a fost „întreved
mea cu... Ion Iliescu, pe timpul când funcționa ca prim-secretar P
Iaşi. Eram ieşean, oarecum cunoscut, şi într-o bună zi, prin 1967-
primesc o invitație de a mă prezenta la Regionala de Partid. Am fost p
foarte repede, iar stilul „recepției" era, în mod evident, unul de „cap
de „racolare". Până aici nimic excepțional. M-a surprins totuşi atitu
directă, de netă opoziție, anticeauşistă, a prim-secretarului, îndreptat
ales împotriva „primei chimiste a țării": „Eu am spus, de mai multe or

nu am fost ascultat". De ce-mi făcea astfel de confidenţe? Fiindcă ştia, desigur, că am fost deţinut politic şi că, în esenţă, nu puteam gândi decât la fel? Oricum ar fi, întrevederea, foarte cordială, a durat mai mult de două ore. Spre stupefacţia anticamerei, plină cu tot felul de activişti şi solicitanţi. Şi toţi au făcut ochii mari când Ion Iliescu, personal, m-a condus până la ieşire. Nimeni nu ştia ce mare „personalitate" eram, de vreme ce mi se acorda o atât de neobişnuită atenţie. L. îşi mai aminteşte că, la Lăţeşti, o comisie a CC mi-ar fi făcut o propunere de reintegrare în Universitate şi alte avantaje. Eu nu mi-o amintesc decât extrem de vag. Deoarece toate momentele penibile şi umilitoare doream să le uit. Să le şterg definitiv din memorie. Ceea ce-mi reuşea mai totdeauna.

Cam tot în această perioadă este de reţinut şi un episod, să-i spunem de „presă". Octavian Paler, pe atunci director la *România literară,* mi-a cerut colaborarea. Cred că am scris unul sau două articole. Ultimul drastic cenzurat. I-am scris o scrisoare, politicoasă, dar destul de fermă, de protest. Şi, spre surprinderea mea, O.P. mi-a răspuns, explicându-mi că „a ştiut", dar că - în esenţă, reţin doar ideea - era o situaţie care-1 depăşea. Ceea ce era adevărat. Scrisoarea sa se păstrează fără îndoială, în fondul arhivistic donat BCU Cluj. Cred că şi în acest caz se poate vorbi de o anume independenţă de spirit şi chiar de „curaj" din partea sa. De altfel, O.P. nu s-a putut menţine multă vreme în această poziţie centrală.

Atitudinea sa era cu atât mai notabilă cu cât ea contrasta în mod evident cu stilul, limbajul şi mai ales cu mentalitatea mărunţilor activişti culturali, care foiau în jurul aşa-zisei *Academii de Ştiinţe Sociale şi Politice,* prezidată de Mihnea Gheorghiu. Mă aflam în perioada când „făceam" *CREL,* tutelate, cum am amintit, de un fantomatic „Comitet naţional de literatură comparată" de sub egida menţionatei *Academii.* Nu mai ţin minte în ce împrejurare am venit (naiv, ca totdeauna) cu un anumit „proiect" (al cărui conţinut l-am uitat, dar care se referea, cu certitudine, la o anumită „prezenţă românească" externă, extrem de utilă, de ordin cultural). M-a primit „un tovarăş" oarecare. Suficient, superior şi, evident, lipsit nu numai de orice simpatie, dar şi de cea mai mică urmă de interes pentru un astfel de proiect. Mi-a răspuns foarte distant: „Să vedem ce rentabilitate are". Am reţinut bine acest cuvânt, deoarece interlocutorul meu îl folosea exclusiv în sensul rentabilităţii, eficienţei strict propagandistice, ideologice, în favoarea regimului şi nimic mai mult. De „o rentabilitate" pur culturală nici nu putea fi vorba. O astfel de noţiune îi era cu totul necunoscută şi inaccesibilă.

N-aş putea spune totuşi că toţi activiştii cu care am stat de vorbă, dintr-un motiv sau altul, erau la fel de obtuzi şi suficienţi. îmi vine greu să generalizez, deoarece contactele mele de acest gen erau, de fapt, extrem de reduse. Dar nu pot să nu evoc atitudinea binevoitoare a unui Mircea Borcilă (fost student al L.), pe atunci activist, dacă nu chiar şef de secţie la Comitetul Judeţean de Partid Cluj. Avea o bună pregătire lingvistică. Faptul în sine n-ar fi reprezentat nimic (mai curând un handicap), dacă n-ar fi fost protejat şi se pare chiar rudă cu Ilie Verdeţ, pe atunci un personaj-cheie în CC. Ceea ce-i permitea o libertate destul de mare de

mişcări. Lui îi datorez primele mele „aprobări" de călătorii în spaţiul sociali
iar, în 1969, chiar şi „reabilitarea" mea juridică, din oficiu, alături de a
cinci „scriitori", toţi foşti deţinuţi politici: Ion Caraion, Ştefan August
Doinaş, Virgil Carianopol şi Vladimir Streinu. Dintre toţi, mai trăieşte, în
afară de mine, doar Doinaş.

Am asistat cu acest prilej la o întreagă farsă judiciară, desfăşurată do
în sens invers. Nu făcusem de fapt nici o... „cerere de reabilitare". Am fo
chemat la CC şi mi s-a comunicat, spre stupoarea mea, că.... cererea mi
fost aprobată, iar şedinţa judiciară propriu-zisă avea toate notele parod
improvizate şi de cea mai proastă calitate. în felul acesta am asistat
„reabilitarea" lui Ion Caraion, care figura - alfabetic vorbind - cu num
său real Stelian Diaconescu, înaintea mea. întrebări în gol, fără răspunsu
Ca de altfel şi în cazul meu. Despre acest personaj care s-a dovedit odio
şi nu numai în cazul meu - va mai veni vorba. „Reabilitarea" - farsă
nu - a avut totuşi importanţa sa. Devenise, într-un fel, chiar „necesar
Primisem două sau trei premii (ale Academiei, Uniunii) şi totuşi... „cetăţe
român" încă nu eram. O anomalie, chiar o absurditate. De abia atunci
recăpătăm drepturile civile. Şi, deci, abia după 1969, am putut obţine
paşaport pentru Vest.

Şi ca să închei rezumativ stadiul relaţiilor mele cu oficialităţile cultur
ale epocii, trebuie să mai menţionez şi faptul că am fost primit în Uniur
Scriitorilor cu destulă greutate. Iar o pensie, foarte modestă la început,
obţinut-o - detaliul are şi el oarecare importanţă - abia în toamna anului 19
în octombrie dacă nu mă înşel. Până atunci, timp cam de două decenii,
am avut nici un venit literar personal sigur. Eram, ca să spun astfel,
„invitatul" L. şi nimic mai mult.

Dar toate acestea erau doar aspecte, în definitiv, minore, banale, faţă
realitatea esenţială, dominantă şi hotărâtoare, pe plan social şi cultur
Continuam să rămân un fost deţinut politic, deci un personaj suspect p
definiţie. Eram permanent supravegheat, filat, înregistrat la telefon. înt
perioadă, la început, se instalase chiar şi un post fix de observaţie, înt
gheretă de la intrarea Casei Copilului, de peste drum. Inutil să mai ada
trăiam într-o stare de spirit de permanentă tensiune. Nu era deloc comc
mai ales prin surprizele negative oricând posibile. Eram dezgustat
sistem, de situaţia mea şi, mai ales, de lipsa oricăror perspective imedia
Doream să realizez „ceva", dar nu ştiam cum. Nu întrezăream nici o pos
litate. Trăiam în plină confuzie şi ambiguitate. într-o permanentă oscila
uneori chiar deprimare, încurajat doar de vagi speranţe pur abstrac
Căutam să mă izolez moral, să uit, când... Securitatea s-a însărcinat să
aducă, din nou, la realitate, cu picioarele pe pământ. începea un capitol
din viaţa mea, pe care trebuia să-1 accept aşa cum a fost. Oricât l-
detestat şi aş fi dorit să nu-1 fi trăit niciodată.

Deşi aveam destule indicii în acest sens, nu bănuiam, nici pe depa
mulţimea „informaţiilor" ce se adunau împotriva mea. Toate proveneau
mediile culturale şi publicistice pe care începeam să le frecventez. De fa
astfel de „contacte" cu Securitatea n-au fost multe. Dar toate extrem

periculoase şi cu urmări potenţiale dintre cele mai grave. Reţin doar cinci-şase episoade, ce dezvăluie o întreagă mentalitate, tehnică de lucru şi, mai ales, preocupările de bază ale statului poliţist în care trăiam. Ele erau agravate şi de condiţiile de viaţă ale unui oraş relativ mic, unde un individ de specia mea, extrem de vulnerabil, era foarte uşor de reperat, supravegheat si, mai ales, de imobilizat.

Cea dintâi „ciocnire" - ca să mă exprim astfel - s-a soldat în mod ridicol. Bineînţeles, definiţia actuală nu corespunde nici pe departe stării de tensiune de atunci, în împrejurări cum nu se poate mai dificile. Se prezintă într-o zi un ofiţer - despre care aveam să aflu, ceva mai târziu, că se ocupă de „scriitori", pe nume Opre Florian - cu acuzaţia că aş fi făcut un denunţ - n-am înţeles bine cărui for oficial - împotriva propagandei comuniste de la TV. îmi prezintă „un document", un fel de protest anonim, la care adăugase, în mod stângaci şi naiv cu pixul, iniţialele mele „A.M.". îmi notifica foarte sec faptul că se deschisese o anchetă ordonată de „Comitetul de Securitate al Statului" sau aşa ceva. Cădeam, efectiv, din lună. Mi-a fost, totuşi, foarte uşor să-mi dovedesc nevinovăţia, demonstrându-i, că pe atunci, nu aveam nici măcar un aparat TV. A inspectat toate camerele şi s-a convins că spuneam adevărul. De unde să fi avut date despre orientarea propagandistică a televiziunii naţionale? A plecat uşor stânjenit, ca să nu spun cu coada între picioare. Dar asta nu reprezenta încă nimic. Era doar începutul unei serii de „aventuri". Din ce în ce mai periculoase.

Al doilea episod s-ar fi putut solda cu urmări catastrofale. Eram la începutul „relaţiilor mele externe". Despre ce a fost vorba? Au apărut şi la Cluj lectori americani, între care o familie Alexandra (Saşa) Bley-Vroman. Ea vorbea bine româneşte, greu de spus dacă din simplă pasiune lingvistică sau instruită de CIA, ca şi soţul său de altfel. începusem „să ne frecventăm", ceea ce, bineînţeles, n-a scăpat neobservat. Acest tip de filaj era cu totul curent, aplicat fără excepţie, tuturor lectorilor străini. Inclusiv francezi, între care un domn Philippe Folk, coleg de catedră cu L. Odată ne-a invitat la el acasă, la masă.

Dar aspectul „senzaţional" al întregii afaceri era altul. Mă aflam la faza extinderii relaţiilor culturale externe şi credeam (naiv) că versiunea germană şi franceză a *Criticii ideilor literare* ar putea să aibă şi una americană. Am „finanţat" deci o astfel de traducere (nu mai ţin minte cu ce sumă), pe care am încredinţat-o Alexandrei Bley-Vroman. De la un timp au început „întrebările": „Ce legături am cu americanii?", „Ce informaţii le dau?", „Despre ce vorbim?" şi alte chestionare de acest gen. Evident, totul se reducea la contacte normale, la vizite de lucru, la explicaţii inevitabile cerute, în definitiv, de traducerea oricărui text din lume. Apoi, la un moment dat, familia Bley-Vroman a dispărut din Cluj. După un timp „Saşa" a reapărut, mi-a predat traducerea integrală. Dar avea aerul grăbit, stânjenit, oarecum speriată. Mi-a strecurat ideea că „cineva" vrea să... „strice" relaţiile româno-americane. Efectiv, nu înţelegeam nimic. Apoi, apare dintr-odată, inevitabilul Opre Florian, şi-mi spune că Robert Vroman intercalase în textul dactilografiat al traducerii mele - într-un cod secret - diferite... informaţii de spionaj.

Din nou stupoare! Categoric n-a fost vorba niciodată de aşa ceva întreaga durată a traducerii. Dar nu era chiar o simplă poveste inventa de spionaj. Venit la Bucureşti, la Editura Univers, în legătură cu *CRE* Romul Munteanu, pe atunci în secretele tuturor zeilor, îmi confirmă aceea afacere dubioasă. însă, cu circumstanţa atenuantă, că „nu mă priveşte mine". Eram deci scos din cauză. Nici azi nu mai ştiu sfârşitul exact acestei „afaceri". Cred că s-a soldat cu o expulzare sau aşa ceva. De proces public de spionaj n-am auzit. Chiar dacă povestea cu codul „secre era credibilă, autorităţile noastre n-aveau pe atunci deloc interesul de riorării grave a relaţiilor româno-americane. Oricum, Alexandra Bley-Vrom a căutat să mă ajute în continuare. A izbutit chiar să plaseze un capi într-o revistă americană. Cu o altă familie de lectori americani Webst Wheelock (în mod sigur agenţi *CIA,* dar şi mai distractivi, de operetă) n-a mai făcut nici un fel de... spionaj. Doar mici şi inocente afaceri de... „bu neagră", strict necesare deplasărilor mele în străinătate. Dar dacă t agenţii *CIA,* din România, erau de calitatea celor amintiţi, atunci... „succes renumitei agenţii (după mine un simplu mit) era... garantat.

Că eram, în Cluj, unul dintre „suspecţii" cei mai „periculoşi" nu mai e însă nici o îndoială. Eram filat pas cu pas. Dar lăsat, cum se spune, apele mele", cu intenţia evidentă de a fi surprins, de „a mi se depista" to „legăturile". Această metodă, clasică în felul său, a continuat până în 19 Şi chiar după, deşi în alte forme. Uneori mai brutale, alteori mai subti Situaţia era, de fapt, fără ieşire. Cazul tipic a fost vizita la Cluj, în 19 a vechiului meu prieten din copilărie, de la Botoşani, Mircea Carp, ve în ţară în calitate de corespondent al *Europei Libere.* Bineînţeles că m făcut o vizită. Scena este de altfel descrisă şi în cartea sa *„Vocea Ameri în România (1869-1981)* (Iaşi, Editura Polirom, 1997, pp. 114-115). Om experienţă în astfel de situaţii, scăpase - se pare - de sub filajul Securită Căci, altfel, nu-mi explic panica aceluiaşi Opre Florian, care năvăleşte br în casă, după plecarea sa, cu întrebarea agitată, gâfâită: „Unde s-a dus I-am răspuns foarte calm şi natural: „La Belvedere, la hotel". Ceea ce purul adevăr. După care a plecat în goană. Scenă burlescă în felul său: pa cineva ieşise pe uşă şi altcineva intrase imediat pe fereastră. Sau inve

Scenă umoristică şi, în acelaşi timp, simbolică în felul său. Dădusem, fapt, „o informaţie". Ca şi în cazul Bley-Vroman. Dar anodină, curen banală. Ea putea sau nu fi utilă Securităţii. înseamnă însă că eram, de nisem ceea ce se numeşte în mod curent şi profesional un „informator"? nici un caz. Răspundeam doar la unele întrebări imperative. Aşa cum, pildă, mulţi deţinuţi politici erau obligaţi să facă la fel. Cel puţin, dădeau nici măcar declaraţii scrise, precum Corneliu Coposu şi atâţia al Nici vorbă, mai ales, de „angajament" în regulă, scris, semnat şi datat. o relaţie cu totul specială, particulară, inerentă categoriei mele. Nu pute să refuz, să nu răspund la o întrebare sau alta. Doar că „răspunsul" a mai multe nuanţe şi interpretări posibile. Din punctul meu de vedere al interlocutorilor mei. Şi, mai ales, fără reale informaţii „politice", la c de altfel nici nu aveam acces.

Situație tipică nu numai pentru mine, personal, dar și pentru definirea unui întreg climat, despre care circulă o adevărată mitologie, culpabilizare și eroizare emfatică și falsă. Ea nu are nici o legătură, dar absolut nici una, cu realitatea de atunci. Cotidiană, brutală, banală în felul său. Intrase totuşi în practica existenței curente. în acest plan trebuie privite, în esență, toate aceste situații respingătoare. Din punct de vedere absolut, radical, fanatic-eticist, aş fi fost obligat să le refuz. Dar eram cu toții, ca să mă exprim astfel, „cu mâinile legate". îți intră un ofițer de Securitate pe uşă. Aş dori să ştiu cam câți dintre foştii deținuți politici l-au dat vreodată afară? Situație imposibilă, fără ieşire. Nu pretind că este „exemplară". Dar inevitabilă ea a fost cu certitudine. O permanentă umilire refulată şi „banalizată".

Nu sunt avocatul nimănui. Şi nici măcar al meu personal. Repulsia față de statul polițist politic, totalitar, rămăsese aceeaşi. Răspundeam însă tot mai mecanic la întrebări, oarecum în starea de spirit a unei şedințe neplăcute la dentist. O extracție, de pildă. Sau o incizie a unui abces. între timp, chiar mă imunizasem, în felul meu, la presiuni psihologice şi la teroare. N-am dorit să fiu şi am reuşit efectiv să nu devin niciodată un adevărat obsedat al Securității. Mereu în alarmă, în panică. Aveam, cum am mai spus, cu totul alte preocupări şi priorități. Iar povestea cu „necesitatea înțeleasă" nu este, în toate cazurile, chiar o simplă „poveste". Şi apoi, nu aveam deloc sentimentul cedării personale, dintr-un motiv, pentru mine cel puțin, esențial: apăram o serie de proiecte culturale importante. Dacă trânteam uşa,'totul s-ar fi prăbuşit. Eram convins - şi atunci şi acum - că apăram o cauză culturală, generală, alternativă, constructivă, pozitivă. Dacă, pentru acest motiv, sunt „vinovat", mă recunosc „vinovat". Ştiu bine, foarte bine, cât „cinism", ambiguitate, disimulare onestă sau prudentă, instinct de conservare, dorință de realizare personală - şi multe caracterizări de acest tip, la care poți subscrie sau nu - se amestecă, toate, în doze infinitezimale, într-o astfel de atitudine, global şi rigorist vorbind, echivocă. A fost „un preț" greu, foarte greu. Dar cu rezultate incontestabile, durabile. Ceea ce nu mi-a creat, din fericire, nici complexe, nici conflicte dramatice, irezolvabile, de conştiință. Nu sunt simple scuze, ci alegeri morale şi practice fundamentale. Ce este preferabil? Un gest sublim, unic, irepetabil? Sau a întemeia prima revistă românească de studii literare, în limbi străine, şi a scrie multe cărți, unele publicate şi în străinătate? Ambele teze pot fi susținute. Ştiu foarte bine că acesta este răspunsul. Dar de ce să nu fie culpabilizat şi condamnat, în primul rând, regimul care ne arunca pe toți, fără salvare, în astfel de dileme teribile?

Bineînțeles, că „nu mă cumințeam". Aş spune, chiar, dimpotrivă. Cu atât mai mult cu cât *CREL* „mergeau" din ce în ce mai bine, iar eu centralizam sistematic şi „colecționam" toate ecourile pozitive în *Informările* de care am amintit. Se înțelege că, în aceste condiții, şi corespondența mea străină crescuse tot mai mult. în cantitate şi în intensitate. Că era deschisă cu regularitate şi în mod grosolan, treacă-meargă. Dar, adesea, apăreau întârzieri şi chiar „pierderi", regretabile, ireparabile, care-mi complicau enorm activitatea redacțională. Că exasperam, în mod... sadic, pe Opre Florian era absolut sigur: „Cine te mai poate urmări pe dumneata", a exclamat el

într-un moment de mare furie şi... descurajare profesională. Că aceea interceptare a corespondenței se făcea şi la Bucureşti, era la fel de inev tabil. Ceea ce a atras imediat atenția DIE asupra mea. Dar cauza adev rată, importantă, era alta: apăruse între timp (1980) *Hermeneutica Mircea Eliade,* cu perspectiva iminentă a versiunii franceze (1981). Că ce mi-au complicat enorm existența. Mircea Eliade devenise un adevăr „caz", „o problemă de stat". Iar eu o piesă, fără voia mea, destul de impo tantă, implicată într-un joc murdar. Dar să nu anticipez.

înainte de a intra în unele detalii, de menționat încă un episod. Nu m puțin semnificativ. El ne punea pe toți „eliadiştii" - din țară şi străinătat într-o situație morală extrem de dificilă. Despre ce era vorba, în două cuvint începuse, în străinătate, campania de presă împotriva lui M.E., cu punct plecare în mențiunile din jurnalul, pe atunci inedit, al lui M. Sebastia ajuns în Israel - în legătură cu articolele prolegionare şi antisemite, special din *Buna Vestire.* Nu ştiam, efectiv, nimic de existența lor. Şi chi dacă aş fi ştiut, ele nu intrau, în nici un fel, în schema de bază a lucră mele. Când, deodată, primesc o scrisoare (destul de preocupată, ca să spun alarmată) din partea lui Ioan Petru Culianu, cu rugămintea expre de a verifica aceste acuzații. El însuşi era pus direct în cauză. Nu num ca autor al monografiei sale italiene: *Mircea Eliade* (Assisi, Cittade Editrice, 1978), dar mai ales datorită faptului că negase şi polemizase jurul acelor presupuse articole. Moment extrem de dificil. Mai întâi, psi logic: nu ştiam şi mai ales (încă) „nu credeam", efectiv, în existența aces texte. Şi apoi nu vedeam posibilă soluția practică a verificării. Oficio legionar era la „fondul secret", deci inaccesibil. Cel puțin în princip Pentru moment situația era sau părea blocată.

După câteva zile de reflexie, de ezitări şi confuzie, m-am decis să totul pe o carte. Cunoşteam bine pe directorul BCU Cluj, C. Negulescu. plus, aveam un argument esențial: eram totuşi primul autor român al u cărți despre M.E. Am explicat întreaga „problemă" şi după trei zile demersuri de culise, telefoane, CC, Securitate etc. mi s-a aprobat să cons o singură zi *Buna Vestire,* anii 1936-1937, când au apărut textele incri nate. Din nou, un amestec de bufonerie şi teroare, de farsă şi vigile securistă greu de descris. în sala de lectură a profesorilor apăruse personaj care ne „fila", un oarecare P. Şaitiş. Se făcea că citeşte un ziar care-şi făcuse... două găuri. Cum nu puteam controla singur întreaga colec destul de voluminoasă, într-un timp atât de scurt, am mobilizat-o şi pe Şi am început să... găsim. Am reținut împreună şapte texte, dintre c unul, deosebit de penibil, *De ce cred în biruința mişcării legionare.* A patru aveau accente rasiste, antisemite, pentru mine, pe atunci, uimitoa neverosimile. Am făcut totuşi, conştiincios, fişe, dar - din dezgust, dup le-am comunicat lui I.P. Culianu - le-am... rătăcit. Vor fi fiind şi acum undeva, într-un dosar, abandonat definitiv, împreună cu toate studiile m „eliadeşti". Ele m-au costat foarte scump. Inclusiv descoperirea aces aspect negativ pe care nu l-am bănuit niciodată. „Am simțit" atunci, d nitiv şi irevocabil, că „nu gândeam" la fel. Dar ireparabilul se produs

Voi reveni cu amănunte cât de curând. Rețin, deocamdată, că intrasem bine, bine de tot, în vizorul Securității, mai ales din „cauza" lui M.E. Iar lui, după cum am mai menționat, puțin îi păsa. O situație regretabilă nu numai moral, dar din ce în ce mai complicată politic. Şi, mai ales, periculoasă pentru mine.

Cum această „afacere" Ioan Petru Culianu, plus cartea de la Dacia (1980), plus iminenta versiune franceză de la Gallimard (1981) - ca să nu mai amintesc de rețeaua tot mai vastă de corespondenți CREL - depăşea cu mult competențele Securității clujene şi ale lui Opre Florian în special (amestec tipic de şmecheraş român, golănaş şi „agent secret" din filmele de serie B sau C), am fost „trecut" unui „organ" superior. Un colonel de la DIE care s-a prezentat sub numele de „Pescaru". II chema în realitate Peşca. Fost muncitor, inteligent, viclean, grobian - se scobea în dinți cu degetele - şi, mai ales, bețiv. Rar personaj mai vulgar şi mai periculos în acelaşi timp.

Partea curioasă, cel puțin la început (dar se prea poate să fi fost o chestiune de tactică, de derutare), relațiile mele personale externe interesau mult mai mult decât legăturile cu M.E. Că şi „alții" se „ocupau" intens de acest „caz" mi-am dat seama citind o fişă, reprodusă ulterior în *Cartea albă a Securității,* publicată anterior în *Evenimentul zilei.* De fapt, un colaj stângaci, un fel de raport-sinteză, în care am identificat cel puțin trei straturi de „informații", din trei surse diferite. Am regăsit şi unele caracterizări ale mele, mai degrabă negative, despre egocentrism, obsesia publicității şi altele de aceeaşi natură, despre eroul nostru. Mai târziu am aflat că M.E. era de fapt curtat, menajat, tolerat - într-un fel sau altul - dintr-un motiv absolut grotesc. La prima vedere, neverosimil: de a fi folosit ca agent de influență în vederea obținerii Premiului Nobel de către Ceauşescu. Un moment aproape incredibil, paranoic, al regimului. Şi totuşi riguros adevărat. C. Noica (asupra căruia voi reveni) a fost expediat la Paris în acelaşi scop. Despre această „problemă" nimeni n-a vorbit cu mine niciodată.

Alt fapt notabil: în culise se dădea o luptă dură, chiar acerbă. Intre vechii comunişti, gen Gogu Rădulescu, din generația lui M.E., scandalizați de „recuperarea" sa, şi manevrele de captare ale Securității. Iar eu căzusem... la mijloc. Vechii activişti protestau vehement *şi Hermeneutica* era interzisă, obiect şi de campanie oficială, de presă. Ca pe de altă parte, Securitatea să intervină şi cartea să fie din nou „aprobată" şi repusă în circulație. Că, în culise, se petreceau şi alte scene, la prima vedere neverosimile, începeam să-mi dau seama pe parcursul diferitelor evenimente. Ce pot să cred, de pildă, de o ştire ca aceasta din *Evenimentul zilei* (12 octombrie 1993), ziar apropiat de Securitate: *O ipoteză tulburătoare, Mircea Eliade a vizitat România la începutul anilor 80 ?* Deci exact în perioada când apăruse *Hermeneutica,* eu eram strâns cu uşa, M.E. „invitat" în țară etc. etc. Fapt este că, într-o formă sau alta, multe din manuscrisele sale inedite au ieşit peste graniță. La fel, obiecte de familie etc. Sorin Alexandrescu trebuie să ştie mai multe amănunte despre acest episod obscur. Iar eu plăteam oalele sparte: atacat violent în presa de partid, pe de o parte, denunțat ca periculos „agent de influență", pe de alta, în străinătate. Dar de ce M.E. se servea,

totuşi, de „un informator"? îmi scria în termeni lipsiți de orice ech
colaborare culturală cu regimul, neutralitate politică etc. *(Jurnalul l*
III-IV, 1992-1993, în cinci secțiuni). încerc o mare repulsie rememo
toate aceste detalii. Râdeam şi deplângeam naivitatea mea. Nu mai
asupra întregii motivări a *Hermeneuticii lui Mircea Eliade.* O carte pe
aproape, vreau s-o uit. Am refuzat, de altfel, reeditarea sa acum tr
şi anul acesta (1999) am declinat aceeaşi ofertă din partea unei ed
„tinere". Rar bune intenții plătite mai dureros, cu umilințe mai mar
partea mea, ca în acest caz. Şi, ceea ce era cel mai grav, venite din
direcțiile spectrului politic.

îmi vine foarte greu să evoc întreaga mea stare de spirit din acea
Nu din pudoare, nu din prudență, nici mai ales din teama „comprom
în fața „posterității", pe care - în treacăt fie spus - pun foarte puțin
Şi, de altfel, cum aş putea rememora, cu exactitate, la distanță de dec
psihologie inevitabil confuză, oscilantă şi, prin forța împrejurărilor, subr
şi de o memorie lacunară. Trăiam, mai curând, un amestec ciudat de bl
şi resemnare cinică, de reacție automată, dresată şi permanent defe
intrată în reflex. Cu eterna notă de utopie, iluzie, speranță care nu m-a p
niciodată. Până în 1980, continuam deci, imperturbabil, cu *Infor*
mele (de care am amintit nu o dată). Uneori făceam şi proiecte de a
culturale în străinătate. De pildă, cumpărarea unui local în Cartierul
în vederea deschiderii unei... *Librării româneşti.* Pierre Bearn era
să încheie o astfel de „afacere". Şi, ca să crească prețul localului, a
o placă (desigur apocrifă) cu indicația că acolo... Balzac venea să-şi m
(moudre) cafeaua. Placa de marmoră, de pură reclamă (fireşte), c
există şi azi. Se prea poate să mai fi schițat şi alte proiecte, dubl
unele „informații culturale". Legate, în special, de finanțarea în țară
traduceri, de stilizat ulterior, la Paris. Despre acțiuni propriu-zis „p
n-a fost vorba niciodată (suspectat şi filat cu toată „discreția"). Un exe
pleca la *Academia de ştiințe sociale şi politice,* un altul la *Comite*
cultură şi artă. Iar de aici, fără îndoială, la DIE. Trebuie să se fi p
prin unele dosare. Dar izvorul de bază rămâne cel de la BCU Cluj. Nu
că nu mi-e ruşine de el. Dar, într-un sens, *Informările* mele chi
onorează. O acțiune tenace, continuă, de unul singur, dusă exclus
prin propriile mele mijloace în favoarea difuzării criticii şi culturii r

De fapt, marea şi decisiva experiență (şi revelație în acelaşi t
acestor contacte - al căror echivoc nu-1 neg câtuşi de puțin - era al
ținea în mod esențial de politica culturală secretă a regimului, de p
parea şi programarea unei cât mai bune imagini publice în străinăta
publicațiile şi cărțile mele (importante-neimportante, cenzurate-ne
rate), având unele ecouri, nu puteau fi chiar total neglijate. Inclusiv c
Mi-am dat destul de repede seama că ele de fapt mă „protejau". Ş
cu deosebită eficacitate. Constituiau arma mea imbatabilă de apăra
greu să anihilezi, mai ales printr-un scandal public, un autor editat
de patru ori la Paris, în alte limbi etc. şi care începuse să fie c
cunoscut, recenzat, uneori citat etc. De unde o relație profund ar

Eram, în acelaşi timp, suspectat, detestat şi... util. Un personaj profund dubios, evident necomunist (voi reveni cu detalii), dar care, în acelaşi timp, merita atenţie pe mai multe planuri. Şi le voi indica, fără falsă pudoare, pe toate. Un caz destul de rar, în epocă, nu lipsită de episoade şi chiar de aventuri insolite.

Că nu exagerez câtuşi de puţin o dovedeşte şi reacţia DIE, cu totul surprinzătoare pentru mine, la apariţia traducerii japoneze a lui *Etiemble ou le comparatisme militant* (Tokyo, 1988). O premieră, indiscutabil, absolută, în critica românească. Se prezintă deci la Cluj, în modul cel mai afabil din lume, o „pseudojaponizantă". Cu cadouri, cu o inscripţie japoneză caligrafiată, cu o sculptură într-un bob de orez etc. Păstrez şi azi, pot spune cu plăcere, toate aceste „atenţii". Voia, în esenţă, să afle „relaţiile" mele japoneze, total inexistente. Cum am putut „pătrunde" în editura japoneză, prin cine etc. etc.? I-am explicat că japonezii traduc aproape tot ce este notabil în editura europeană. Că lucrarea mea se ocupa şi de relaţiile dintre Occident şi Orient. Că am folosit chiar şi unele referinţe japoneze, prin versiuni engleze etc. Dacă am convins-o sau nu, nu ştiu. Dar, ce situaţie profund grotescă şi semnificativă în acelaşi timp! Ca poliţia politică română să fie mult mai interesată şi mai informată, atentă, preocupată în orice caz de astfel de apariţii decât „viaţa literară" sau redacţiile noastre etc.! Nu spun că nu au apărut şi unele mici ecouri în presa literară. Dar marele „succes" l-am reputat (o, vai, cine s-ar fi aşteptat?) doar din partea... Securităţii. Am observat atunci, cu... vie satisfacţie, că ea se ocupă atent şi cu înalt profesionalism, chiar şi de... comparatistică şi de teoria literaturii. O preocupare dintre cele mai nobile şi savante. Ceea ce n-aş fi bănuit niciodată. Sunt convins că „prestigiul" meu a crescut atunci şi mai mult în ochii acestei atât de intelectuale instituţii... Cronicarii noştri literari, bieţii de ei..., erau mult sub acest nivel. Paradox doar aparent.

Pe acest fundal, despre care - cum să mă exprim? „pe cuvânt de onoare" - n-am omis nimic, dar absolut nimic esenţial, definitoriu şi caracteristic, poate fi situată, înţeleasă şi mai ales *explicată* şi relativa mea libertate de circulaţie de care mă bucuram. Spun „relativă", deoarece nu toate cererile de obţinere ale paşaportului, adresate Uniunii, erau rezolvate favorabil. Dar, în esenţă, libertatea mea de mişcare era destul de mare. Voi reveni mai târziu asupra ecourilor sale morale, polemice şi mai ales denigratorii. Dar, deocamdată situaţia trebuie privită rece, în faţă, sub toate aspectele. Iar acestea numai „plăcute" nu erau. într-o perioadă când paşaportul devenise o adevărată obsesie la scară naţională.

Cred, totuşi, că pot identifica patru cauze esenţiale ale „evadărilor" mele. Şi toate sunt, în felul lor, adevărate „documente de epocă". Indiferent ce spune sau nu *Cartea albă a Securităţii.* Un monument de mistificare, pe care de altfel nu l-am citit în întregime niciodată. De luat în serios doar de către naivi sau de cei ce n-au trăit, pe pielea lor, o singură zi în epoca respectivă. Căci nimic, dar absolut nimic, nu înlocuieşte experienţa cotidiană, vie, autentică, directă, a acelui regim de teroare. Oricâte „note" sau „rapoarte informative" oficiale, birocratice ar fi sau n-ar fi publicate.

Că eram în continuare un ins suspect, dubios, nu mai încape înd
Ţinut permanent sub observaţie. Intr-una din declaraţiile lui Cor
Coposu (publicată într-o revistă a lui Adrian Păunescu (aş putea găs
referinţa exactă, dar repulsia mă opreşte) vine vorba şi de... mine.
este autorul *Călăuzei PNŢ* (de care am amintit la capitolul „Lăţeşti"
Nimic concludent. Dar adevărul, mult mai important şi convingător în
fel, pentru Securitate, era altul: pasivitatea mea politică, încetarea or
activism „public" din motivele de dezgust şi de dezamăgire amintit
mai păstram legătura decât cu Paul Lăzărescu (i-am recenzat în *Tr*
şi o ediţie critică). Mi-a făcut „o vizită" sau două şi Victor Ioan Pica.
uit şi pe colegul meu de lot, Comănescu, devenit între timp „mare ma
al lojei masonice române", nu mai ştiu de ce rit. In rest, abţinere t
Dar, poate, cuvântul nu este cel mai bine ales. Priorităţile mele, at
erau cu totul altele. Şi credeam - cum cred de altfel şi acum - că se
mai bine necesităţile culturii române libere, lucrând în tăcere, în felul
Ştiam că simpli „rezistenţi-activişti" nu înţelegeau această atitudine
alegerea mea era definitivă şi ireversibilă.

Poate şi mai decisiv - detaliu anecdotic sau nu - a fost boicotul siste
al *Europei Libere.* Nu figuram - şi am explicat şi din ce motive - pe
scriitorilor români elogiaţi. Cred că în zece ani dacă numele meu
amintit o dată sau de două ori. Dovadă irefutabilă pentru Securitate
dădeam „informaţii", nu frecventam secţia românească a *Europei Libere*
ce, de fapt, nu era adevărat), nu figuram, mai ales, pe lista autorilor „d
tari" sau, aşa-zicând, de „rezistenţă". Pentru psihologia şi cenzura de a
acest fapt reprezenta un argument extrem de important. Un atu formi
de care am profitat din plin. Nu eram „elogiat", dar nici atacat în *Săpt*
nici în *Totuşi iubirea* şi în alte foi securiste. Trebuie să mă repet, dar n
face: antipatia Monicăi Lovinescu mi-a făcut un serviciu inestimabil. Ii e
din nou, măcar în această formă tardivă şi postumă, întreaga mea gratit

într-o ordine gradată - şi mai importantă - funcţiona mecanismul
al filajului. Securitatea îmi „dădea drumul" ca să mă urmărească
pas, să-mi surprindă legăturile „secrete". Să dea de „firul" unor tene
comploturi anticeauşiste etc. De fapt, aceasta era şi una din preocu
de bază ale Securităţii. Iar eu, prin mulţimea relativă a legăturilor s
culturale, reprezentam un „obiectiv" potenţial destul de important. De
mare decepţie totuşi! Filajul n-a dat nici un rezultat. Fiindcă nici nu pu
dea. Stăteam mai tot timpul închis în biblioteci. Iar publicaţiile mele s
dezminţeau, în modul cel mai categoric - cel puţin pentru emigraţie
acţiune pretins „subversivă". Dar, în mentalitatea securiştilor de duz
atunci, de la DIE, totul nu reprezenta, din partea mea, decât un foar
„camuflaj". Trebuie, din nou, să dau câteva detalii pentru a înţelege c
bine întreg acest mecanism, care funcţiona, de fapt, în gol. Uneori, e
produs crize grave de inimă. în sfârşit, ce rost mai are să mă plâ
vedem doar faptele...

în străinătate, mi-am dat seama, cu maximă claritate, de cel puţ
ori. că eram urmărit în modul cel mai strict. La Munchen, mă înto

într-o noapte acasă, pe Ainmillerstr., însoţit de N.C. Munteanu şi Emil Hurezeanu. Eram binedispuşi, volubili. Când pe scara de la intrare mă aştepta un individ. L-am întrebat ce caută. A bânguit ceva şi a şters-o repede. Pe atunci - şi cred că situaţia nu s-a schimbat foarte muit - Germania era un adevărat paradis al spionilor. Securitatea era infiltrată peste tot, în toate mediile emigraţiei. A doua oară m-a avertizat, în primul rând, instinctul. Scena s-a petrecut la Amsterdam, cu prilejul unui congres organizat de Sorin Alexandrescu. Simţeam cum un individ masiv, în pulover de marinar, cu guler retrusat, mă urmărea, mă înghesuia în autobuz. Am observat, acasă, că-mi furase din buzunar o agendă, cu diferite nume, adrese şi numere de telefon. Dar exclusiv de comparatişti şi critici literari străini. Deci nume fără nici o importanţă pentru Securitate. Accidentul cel mai grav s-a întâmplat însă la Paris, când, într-un metrou, mi s-a furat geanta în care aveam şi... paşaportul. Am trecut printr-o adevărată noapte de coşmar. Bineînţeles, nici de data aceasta... nimic. Fiindcă numai astfel îmi explic de ce mi s-a eliberat un alt paşaport, destul de repede, cam în zece zile. Am făcut o reclamaţie şi la poliţia franceză. „Recipisele" le păstrez şi azi în dosarul de piese justificative ale acestei *Vieţi.* Sunt piese irefutabile, absolut convingătoare.

Dar toate acestea, în definitiv, nu erau decât dovezi indirecte, eventual contestabile. Ce se poate spune despre o recunoaştere directă, sinceră, venită chiar din partea celui ce organizase întreg acest filaj de două parale? întors la Bucureşti (eram cu L.) şi intrând în braseria de la Athenee Palace, pe cine întâlnesc? Pe dl colonel Peşca-Pescaru, beat criţă. *In vino veritas,* într-adevăr: „Te-am urmărit pas cu pas", mi-a declarat el. Pe jumătate amuzat, pe jumătate dezamăgit şi pe... trei sferturi „deconspirat". Nu-mi spunea, de fapt, nici o noutate. Episodul lămureşte totuşi „ceva" despre discreţia şi seriozitatea aparatului DIE, despre care, în ce mă priveşte, nu-mi mai făceam, de mult, nici o iluzie.

Reversul medaliei nu este mai puţin ilustrativ pentru condiţiile „călătoriilor mele de studii". Că eram de mult semnalat serviciilor străine de specialitate de către vigilenţii din emigraţie - agenţi şi ei, de ocazie, de voie, de nevoie, în sens invers - ştiam cu toată certitudinea. Reţin, la fel, doar alte trei episoade, de pe versantul opus, soldate, toate, cu acelaşi imens fiasco. La Munchen, la un colocviu, mi s-a furat un *attachetasket,* care a reapărut, misterios, a doua zi, după ce a fost bine, bine de tot controlat. Decepţie totală! La Pisa, la un congres despre Secolul Luminilor, un agent englez, s-a ţinut scai de mine. Am luat o cameră împreună. Mi-a umblat prin toate bagajele. Din nou, *Sorry!* Dar cel mai amuzant episod, urmărit chiar şi de o agentă, travestită în călugăriţă, dar cu... unghiile făcute, s-a consumat în Spania. L-am evocat pe larg în postfaţa la ediţia a Il-a a lui *;Ole! Espana* (Craiova, Aius, 1995) şi nu mai revin asupra sa. A fost episodul cel mai distractiv dintre toate. Doar că noul şi improvizatul James Bond, agentul 007, a scăpat şi de această dată. Nu-mi bănuiam, drept să spun, şi astfel de talente...

Glumă-neglumă, sistemul funcţiona implacabil şi inevitabil, din ambele direcţii. Ne aflam, să nu uităm, în plin „război rece", din care cauză astfel

de episoade nu aveau, de fapt, nimic neobişnuit. Preocuparea de ba
Securităţii era supravegherea şi infiltrarea exilului. Adică exact ceea
nu făceam, din motivele expuse anterior de mai multe ori. Iar M. El
nu reprezenta, de fapt, decât un caz, între multe altele. Rezultatel
puteau fi, în mod inevitabil, decât fie previzibile, fie nule. Eram chiar
cât de puţine „întrebări" mi se puneau despre această relaţie. N-am a
cred, mai mult de două-trei „întrevederi" de acest tip. Şi, în definitiv,
mai fi putut spune şi „aduce" în plus, când, la Paris, în jurul lui Mi
Eliade foiau agenţii rezidenţi locali? Cred că din acest motiv am fost
efectiv în pace. Autor a două cărţi, colaborator la diferite publicaţii an
cane şi franceze despre M.E., eram destul de cunoscut, măcar sub
aspect, ca să mai fi „produs" informaţii noi, despre activitatea mea
despre legăturile mele cu M.E. „se ştia" deja „tot" încă din ţară. Mai
că M.E., într-un fel, „se... predase" el însuşi, cu arme şi bagaje. Ca şi C. N
de altfel. Un caz oarecum mai particular, care mă priveşte, la fel, în
direct. Devine deci din nou necesară deschiderea unei alte scurte paran

„Cazul" său - pe care în esenţă, dar nu exhaustiv, l-am expus în *Po*
şi cultură (Iaşi, Editura Polirom, 1996, pp. 78-103) - avea din punctul m
vedere două aspecte: unul negativ, chiar scandalos, altul semipozitiv, în
diţiile de ambiguitate inevitabilă ale epocii. Mă revolta încă de la înce
şi continuă să mă revolte şi azi - dubla măsură cu care erau şi sunt măs
fapte riguros identice. Despre ce este vorba? Nimeni nu acuza pe C. N
pentru faptul că „a călătorit", în timp ce eu sunt culpabilizat pentru a
fapt. Acuzaţie cu atât mai revoltătoare cu cât acelaşi C. Noica declara:
la Paris să-l conving pe Mircea Eliade să susţină pe Ceauşescu la pre
Nobel" (Gheorghe Grigurcu, „Regele Mihai şi Premiul Nobel", în *Ro*
literară, 2570, 8 septembrie 1998). Din jurnalul Sandei Stolojan, *Nori*
balcoane... (Bucureşti, Editura Humanitas, 1996, pp. 53, 57, 98, 123,
rezultă cu prisosinţă aceeaşi iniţiativă, să-i spunem, extravagantă.
peste oferta, bătută în uşa celulei, de a deveni „antrenor de marxism",
prea bine cunoscută ca să revin cu referinţe mai mult decât penibile
peste renegarea umilitoare, recent publicată în „Dosarul de cadre a
Constantin Noica" *(Jurnalul literar,* IX, 21-24, noiembrie-decembrie 1
unde între alte perle - se poate citi şi o confesiune ca aceasta: „Odată
în august 1964, am fost impresionat de transformările petrecute în
noastră". Sensibilitate într-adevăr, remarcabilă. Pe care eu, cel puţin,
avut-o niciodată...

Vreau să fiu bine, foarte bine înţeles: nu intenţionez să deschid s
redeschid un nou „proces Noica" (deşi într-o ordine riguros etică el
fi, orice s-ar spune, făcut). Doar să subliniez acest fapt: în timp ce ma
Căpitan filozofic, guru naţional şi *Profet de la Păltiniş* i se iertau şi i se
orice, noi - eu şi alţii - suntem acuzaţi şi insultaţi în continuare
pentru faptul că ,',am.!. călătorit". Deşi nimic, dar absolut nimic din act
tea şi scrisul meu, după 1963, nu oferă nici cel mai mic termen de compa
de colaboraţionism, „cedare", „propagandă", „premiul Nobel ceauşi
celelalte. Orice om onest nu poate să nu se întrebe: de ce C. Noica a

definitiv scuzabil, iar X, Y, Z, nu? De ce el poate fi „înțeles", „iertat" şi alții nu? Ca şi în cazul, de altfel mult mai benign, al lui Tudor Vianu, căruia i s-a aplicat acelaşi procedeu al „lustrației" clemente. Nedreptatea este flagrantă, brutală şi ea mă doare şi azi. O rană mereu deschisă, pe care nu pot nici s-o uit, nici s-o iert. Dar ştiu că totul decurge dintr-o altă „logică": afectivă, ideologică, socială, pe care n-o analizez acum, extrem de favorabilă doar lui C.N.

Aceste fapte - verificabile şi fără replică - nu mă împiedicau să văd şi partea, să-i spun „pozitivă", a „acțiunii Noica". în conştiința mea, ea se încadra din plin în noțiunea „culturii alternative", al cărui partizan eram. Din acest punct de vedere, o simpatizam în mod deschis şi chiar o încurajam în felul meu. Nu l-am cunoscut personal decât după 1981-1982, când mi-a cerut insistent un exemplar din versiunea franceză a *Hermeneuticii lui Mircea Eliade.* Că nu i-a plăcut nu are - din punctul meu de vedere - nici o importanță. A studia pe filozofii antici, a sprijini ediția Platon, a stimula învățarea limbilor clasice şi străine au fost fără îndoială, în acea sinistră epocă, inițiative pozitive de prim ordin.

Doar că totul se înscria, în acelaşi timp, în zona celei mai abile diversiuni şi ambiguități. Mesajul suna cam astfel: „Băieți, scuipați pe istorie" (vezi *Jurnalul filozofic).* Adică: nu vă ocupați de opoziție, de rezistență anticomunistă. Preocupați-vă doar de lucruri spirituale, „ontologice", „metafizice", preocupări total inofensive pentru Securitate. Dezinteresați-vă de orice politică. Ea este trivială, impură, neesențială, ne... ontologică prin definiție. „Politica"... o facem doar noi, securiştii, cu preocupările noastre mult mai vulgare. Trebuie reamintit deschis că de la teroarea brutală la diversiunea „omului ontologic" (antiliberal, antidemocratic, antioccidental), curentă şi azi, progresul este enorm. Metodele deveniseră, între timp, mult mai rafinate. Că un grup de tineri se reuneau la Păltiniş (înregistrați de altfel cu cea mai mare atenție), bazele regimului ceauşist nu erau, în nici un fel, subminate. Dar a trebuit un oarecare timp ca metodele diversioniste să se rafineze şi să dea rezultate. Greu de negat: foarte bune, chiar excelente din perspectiva Securității. Cu sprijinul, profund regretabil, al lui ... C. Noica. Eu însumi l-am vizitat la Păltiniş, iar în trecere prin Cluj, a fost oaspetele meu (filat îndeaproape de V.C. şi P.Ş., care a vizitat-o şi pe L. sub pretextul unui împrumut), dar relația rămânea - ideologic vorbind - mereu ambiguă.

Sentimentul nedreptății ce mi se făcea sporea când observam că altor foşti deținuți politici, exact în situația mea, şi care călătoreau - şi încă din plin - nu li se aducea nici o obiecție. De ce, în cazul lor, totul era firesc, normal, scuzabil, explicabil, iar în al meu nu? A făcut cineva un inventar exact al călătoriilor acestor foşti deținuți? Aş îndrăzni să afirm că Ovidiu Cotruş, de pildă, a călătorit mai mult decât mine. Cu sprijinul lui M. Malița, pe atunci, adjunct la MAE. Al. Zub a obținut o bursă Humboldt de lungă durată. N. Balotă a călătorit, ba chiar s-a şi stabilit în străinătate, cu întreaga familie. Şi ce să mai spun de Sergiu Al.-George, care a ajuns chiar în... India. Nu pretind - şi, de fapt, nici nu mă interesează - să stabilesc o listă completă. Mă revoltă şi acum doar nedreptatea evidentă, dubla

măsură preferențială cu care eram judecați unii şi alții. Tratament
favoare într-un caz şi acuzații ignobile în altul. Eroarea mea, dacă a fost u
a constat din faptul că, neavând nimic de ascuns, am publicat mai multe c
de călătorie. Deci... o dovadă evidentă. Dar se uită faptul că, liber profesio
fiind, eram efectiv „obligat", economic vorbind, la o astfel de activit
publicistică şi, implicit, la „drepturi de autor". Toate acestea - şi mu
altele, geloziile provocate de publicarea unor cărți de oarecare ecou -
îndepărtau tot mai mult şi de lumea foştilor deținuți politici. Nu puțin
ascundeau incapacitatea intelectuală şi a luptei de idei în intransige
morală şi vigilență „antiturnători", considerată drept cea mai înaltă virt
posibilă. Intervenea, mai ales, crunta invidie a celor ce nu puteau călăt
Lipsiți de mijloace materiale sau de motivații culturale acceptabile, pen
a nu mat aminti de categoria, şi mai largă, a celor cărora li se refuzau
şi simplu paşaportul.

De fapt, contrar opiniei larg răspândite, numărul scriitorilor călă
români - care nici măcar n-au fost deținuți politici - a fost destul de m
Cartea albă a Securității vorbeşte de 800 de cazuri. N-am cum să contr
această cifră, probabil exagerată. Dar câteva date, riguros verificabile, s
concludente: Marin Sorescu, de pildă, a călătorit mult mai mult decât m
Sau toți bursierii români de la Iowa (SUA) de pildă. G. Liiceanu şi A. P
au obținut burse Humboldt, de durată, la Heidelberg, între 1975 şi 1
dacă nu mă înşel. Din *Cotidianul* (VIII, 42, 27-28 iulie 1998), aflăm că P
Goma a întâlnit la Paris pe aceiaşi iluştri filozofi, în 1984. Mircea Din
(întâlnit chiar de mine în Franța), Dan Hăulică, Aurel Dragoş Munte
au cunoscut şi ei adesea Occidentul. Mircea Zaciu a publicat, cu
înaintea mea, o carte de călătorie. De ce ar fi culpabilizați toți aceşti aut
Sau, întrebare inversă, de ce ei n-ar fi culpabilizați?

Ce să mai spunem de N. Breban, adevărat *globe-trotter,* ce-i drep
dublă cetățenie? M-a vizitat şi la Geneva. Pe N. Manolescu l-am înt
personal de două ori în străinătate. Motiv totuşi să mă atace, cu subîn
suri străvezii, după 1989 că „am călătorit". I-am răspuns destul de tăi
Dreptatea. Ştefan Bănulescu a vizitat SUA, Franța, Germania. De
diferiți participanți la numeroase colocvii şi congrese ştiințifice nici nu
amintesc. Susțin că bine au făcut, inclusiv în avantajul, fie şi relati
culturii române. Deci nu pot subscrie, în nici un caz, la un text de
„De ce călătoreşte Ana Blandiana?", de Alexandru George *(La Sfâ
lecturii,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1993, IV, pp. 313-
Toate frustrările autorului - nu contest, legitime -, reluate şi în amint
sale de la *Vatra,* răbufnesc mereu, fără nici o pudoare.

Dar, în conştiința mea, cazul cel mai odios de denunț în ce mă priv
are ca erou pe Ion Caraion. într-o pagină abjectă a unei cărți publica
străinătate, *Insectele domnului Hitler* (nici nu mă mai deranjez să
„fişa") se afirmă, cu un cinism incredibil, că am participat la o şedi
Consiliului Uniunii Scriitorilor, „trimis de Securitate". Când, dacă am p
cipat (şi nu văd de ce aş nega), am făcut-o exclusiv în calitatea mea de me
al acestui Consiliu („ales la 4 iulie 1981"). Pe lista oficială, xerogra

oricând controlabilă (păstrată şi ea în dosarul documentar al acestei *Vieți),* numele meu figurează pe pagina 3, sus, cu numărul de ordine 51. Rar exemplu de minciună mai calomnioasă şi mai sfruntată.

Şi cine mă acuză şi-mi dădea lecții de morală? Un personaj eminamente amoral şi dubios, care a servit efectiv Securitatea, prin acuzații scrise, imposibil de contestat, împotriva Monicăi Lovinescu şi lui Virgil Ierunca (Doina Jela, *Această dragoste care ne leagă* (Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, pp. 146-177)? Sau care - după alte recente revelații de presă *(Cuvântul,* 1/1999) - şi-a însuşit traduceri din poeți americani, ce nu-i aparțineau, pe care le-a publicat sub numele său? Aceasta era, în bună parte, mentalitatea etică adevărată a multor scriitori ai emigrației. Răsfoind recent prima versiune a acestei *Vieți,* descopăr încă un episod, complet uitat între timp. In loc de o minimă satisfacție că un autor, din țară, izbuteşte să spargă o blocadă şi să publice în străinătate (în cazul în speță, într-o revistă importantă ca *Diogene),* un domn Luc Bădesco face praf un studiu al meu (nu pretind perfect) din cea mai evidentă dorință de denigrare. Inspirat poate şi de Virgil Ierunca? Şi aceasta într-o emisiune sau două ale *Europei Libere!* O astfel de „rezistență" şi „emigrație", categoric, nu puteam „iubi"! Va fi avut şi ea meritele sale. Dar cu mine personal (şi cu alți scriitori din țară) ea s-a purtat cum nu se poate mai regretabil. Şi-mi controlez foarte atent cuvintele.

Ecourile acestor atacuri, oricât de dureroase, nu defineau totuşi, nici pe departe, starea mea de spirit, cu adevărat specifică, din acea perioadă. Nedrepte şi jignitoare, într-adevăr, nu aceste atacuri reprezentau preocuparea centrală. Pe unele, de altfel, le-am şi uitat, într-atât nu le dădeam importanță. Răbufneau, uneori, violent, în memorie, apoi se stingeau brusc, de la sine. Rațiunile mele superioare, proiectele la care lucram, unele realizări efective, treceau inevitabil pe primul plan. Uneori mă durea mult mai mult lipsa de „recunoaştere" şi „încurajare", decât orice „culpabilizare" absurdă. Şi mai „secrete" rămâneau unele decepții legate de gesturi de independență, ca să nu spun mai mult („rezistență", „cultură alternativă" etc), pe care le-am făcut de-a lungul întregului regim comunist, până în 1989. Dar, recunosc, ceea ce domina în primul rând era o stare de mare ambiguitate şi indiferență stoică, vecină adesea cu „cinismul", în fața unor atacuri inevitabile şi situații, pe atunci, irezolvabile.

Sufeream din cauza unui regim, pe care-1 socoteam în acelaşi timp odios şi „ireversibil". Şi, totuşi, eram constrâns să-1 suport. Şi, mai mult decât atât, să mă „realizez" în condițiile date, extrem de dificile. întregul meu trecut şi formație socială şi culturală mă apăsau în acelaşi timp cu toată greutatea. Mă imobilizau, mă „paralizau". Nu mă puteam, efectiv, adapta, dar nici revolta, încă o dată, pe față. De unde o stare de revoltă mută, de pasivitate şi resemnare refulată la limită. Nu eram mulțumit, câtuşi de puțin, de mine însumi. însă o altă alternativă, pe atunci, nu întrezăream, iar refugiul în studiu nu oferea, nici pe departe, toate soluțiile şi compensațiile de care credeam că aveam nevoie. Abdicare? Cedare? Resemnare? înțelegere? Câte ceva din toate acestea. Fără îndoială. Dar, mai presus de orice, o stare de alterare şi chiar de „viciere" morală, foarte specială, care

merită, cred, oarecare atenție. Am motive să presupun că şi alți intelectu din categoria mea, au trecut prin aceeaşi stare dificilă de spirit. O varie foarte specifică, tipică totalitarismului, de *conscience malheureuse.*

Rar epocă, pe de o parte, în care refulările şi resentimentele - toat motivație subiectivă, strict personalizate, ale orgoliului literar - să fi răb mai frecvent şi cu mai mare intensitate. Critica politică, îndelung şi dur refulată, se traducea, se „camufla" mai bine zis, în polemici doar apa culturale şi literare. O formă de expresie tolerabilă curentă. Uneori, ven era abia disimulat în fraze obiective, iată cazul unui personaj ale cărui liberale le aprobam integral. Darifosele - de mare autoritate critică, plim prin nu ştiu câte redacții şi reviste - îmi apăreau cel puțin deplasate refer în mod explicit la Alexandru George, care mă include într-o serie „recuperați" de regim, alături de C. Noica, E. Papu, Şerban Cioculesc serie de valori autentice" *(România literară,* 16/1994). Dar ce înseamn astfel de cazuri - toate strict particulare - a fi „recuperat"? Nu invent nici „protocronismul" (ca E. Papu), nu sprijinisem nici candidatura la miul Nobel al lui Ceauşescu etc. Iar dacă „publicam", alături de a autori şi de mulți alții, în acea categorie intra, şi încă din plin, chiar Alexandru George. Un timp, în mod preponderent, doar prin traduceri în aceeaşi situație se afla, de fapt, întreaga literatură română a epoc toate părțile sale bune şi mai ales rele. Răutatea sa era însă evident semnasem nici o renegare, nici o abdicare, nici un singur articol în fav regimului. Şi, totuşi, un anumit „adevăr" intra, obiectiv vorbind, astfel de acuzație. Doar că ea putea fi generalizată şi aplicată în culturi române a epocii, constrânsă la supraviețuire sub totalitari comunist şi „vinovată" prin însuşi acest fapt.

înclin tot mai mult să cred că cel mai mare şantaj şi presiune m a regimului, exercitată asupra tuturor cetățenilor români - începân cazul în speță, cu intelectualii - a fost permanenta posibilitate de umiliți şi strânşi cu uşa, cu o acuzație (aparent) fără replică: „Şi colaborat", „şi tu ai făcut la fel". Orice activist - orice comunist - se nu numai în acest mod, deosebit de eficace, dar trecea şi la contraofe Ceea ce echivala cu recunoaşterea generalizării şi, într-un fel, a acce normalizării „răului" în proporții de masă. O uniformizare a cedării, du tății şi perversiunii morale. Este, cred, egalizarea cea mai radicală a i lității pe care un regim politic a realizat-o vreodată. O temă ca obsedează. Un complex de vinovăție, tacit, generalizat, acceptat şi just la scară națională. Şi cum „cedarea" era cvasiunanimă, orice dema reală, profundă devenea fără obiect, fără sens. Toți puteam fi or oriunde şi de către oricine „demascați" şi „demascabili". Ca la rând aceleaşi personaje puteau să sufere şi ei, oricând, acelaşi tratament. Si replică - gândită sau exprimată - era, de fapt, un profund „ei, şi?". auzită şi de mine în zeci de nuanțe. Dar toate cu acelaşi conținut: mai cinic, de fapt, cât indiferent, blazat, ajuns la saturație. Un fel de rese a umilinței frustrate, acceptate ca inevitabilă. Şi deci făcută „uitată", „ bilă". De evitat - cât mai mult posibil - de a mai fi discutată din r

de echilibru interior şi de conştiinţă morală salvată la limită. O adevărată „anomie" morală specifică regimului totalitar cel mai eficace din lume. Situaţie teribilă, dacă o evaluăm în mod lucid, până la capăt şi în toate rădăcinile şi implicaţiile sale.

Păstrez o întreagă listă de declaraţii de acest tip. Brutal-cinică, de tip Adrian Păunescu: „Am colaborat cu cine... mi-a oferit ocazia să colaborez. Eu nu am avut o altă ţară" *(Cotidianul,* 30, 13-14 iunie 1998). Trec peste snobismul „dandy", al lui „conu' Alecu", mai curând exbiţionist-monden, în căutare de „efecte" de publicitate (pentru care, regret că trebuie s-o spun, nu am nici o stimă), decât o reală autoculpabilizare. Poate cel mai aproape de adevăr este Lucian Pintilie, care şi-a recunoscut şi el colaborarea. Reţin, în special, caracterizarea generală a epocii: „La noi existenţa în sine este atinsă de grotesc. O jumătate de secol s-a trăit în complicitate cu dictatura - pe de o parte puterea lua forme liberale ca să seducă Occidentul, pe de altă parte, în interior, folosea un despotism medieval. O asemenea complicitate naşte monştri" *(Lupta,* 189, 1992). Greu de contrazis. Insă şi mai greu de culpabilizat (pur teoretic, abstract) o întreagă societate.

Dar ceea ce mă exaspera cel mai mult - semn de extrem de slabă conştiinţă şi educaţie ideologică, de inexistenţă a societăţii civile - era faptul că nimeni nu se întreba despre cauzele acestei situaţii. Nu se ridica la explicaţia profundă a răului suprem: ideologia, regimul şi sistemul comunist. Se trăia într-o criză morală acceptată, permanentă şi... inexplicabilă. Un fel de calamitate naturală. Ca o ciumă teribilă, care vine de undeva, de oriunde, „de la Dumnezeu". Şi, deci, de îndurat cu toată resemnarea de care este capabil „un popor mioritic". Iremediabil „mioritic". Nici azi nu ştiu ce detestam mai mult în acea perioadă (şi de fapt şi azi, după 1989): psihologia tradiţională pe care o respingeam din toată fiinţa mea, sau sistemul care ne teroriza pe toţi şi pe care, de fapt, îl justifica? Mă simţeam, din această cauză, un om singur, tot mai singur, moral şi social. In sensul cel mai precis şi concret al cuvântului. Nu aveam şi nu găseam nici un punct de sprijin, în afara câtorva principii şi puncte cardinale foarte speciale, foarte puţin răspândite şi mai ales cultivate. O soluţie de „salvare" totuşi, căci nu am a-mi reproşa nimic, dar absolut nimic, reprobabil. Dar n-a fost deloc simplu. O astfel de experienţă n-aş mai dori s-o repet niciodată. Din fericire vârsta, sper, mă va salva până la capăt de orice eroare gravă, teoretic vorbind, oricând posibilă.

îmi vine foarte greu să definesc şi să caracterizez modul de a reacţiona - ideologic şi cultural în primul rând - în astfel de împrejurări dificile. Nu este vorba numai de o neaderenţă totală la condiţiile de viaţă ale regimului. Ea se exprima, involuntar, printr-o serie de gesturi de independenţă, adesea imprevizibile, destul de greu de definit în cauzalitatea lor imediată. Acte refractare, pur spontane, naturale, de independenţă şi chiar de revoltă, dar cu motivare ideologică profundă, totdeauna ulterioară. îmi explicam raţional mie însumi de ce am procedat într-un mod sau altul, printr-un gest total „iraţional" în situaţia de atunci. Că era vorba de „imprudenţă" este mult prea puţin spus. De acţiuni de „rezistenţă" este, iarăşi, de cele mai multe

ori, prea mult spus. Nu mă încadram în conştiinţa mea, în nici una dir categoriile ce începuseră să circule: „opoziţie, rezistenţă, disidenţă". D uneori, câte un fapt, o atitudine oarecare, nu era deloc străină, măca parte, de o astfel de tipologie. Cred că cea mai exactă definiţie este independenţă activă, de reacţie alternativă, care se sustrăgea nu nu oricăror obligaţii oficiale, dar avea, uneori, chiar şi „curajul" unor acţ şi chiar refuzuri publice. Câteva exemple sunt necesare pentru a ilustra mai limpede o astfel de atitudine.

Trec peste faptul că respingeam sau ignoram public toate ierarh oficiale şi că refuzam pur şi simplu orice articole omagiale. Nefiind ang nicăieri, nu puteam fi „strâns cu uşa". Evident că aceste gesturi păreau chiar erau) antipatice, obraznice, sfidătoare. Să mai reamintesc, în det modul cum am refuzat pe N.P. (pe atunci secretar adjunct al Uniunii din C să colaborez la un *Omagiu Ceauşescu?* Nu-i fac morală postumă, căci ş acţiona doar din ordin. Mă comportam în conştiinţa mea „normal", spon în acord permanent cu mine însumi. Şi nimic mai mult. Pentru mine capital să nu mă corup, să nu mă „pervertesc". Să nu devin, în nici un un plat conformist, timorat şi obedient. Cred că am avut, în imensa m ritate a cazurilor, această „tărie morală" tăcută şi fermitatea unor atitu naturale neaderente şi chiar refractare, dezvăluite public, pe faţă.

De la Geneva am trimis, de pildă, o scrisoare de protest Regionale Partid din Cluj, care refuza paşaportul L. Gestul meu, ştiu bine, a pr stupoare, scandal, indignare. Dar el s-a dovedit eficace. Şi la Uniune (în 1 am contestat public candidatura lui M. Beniuc, pe care l-am acuzat pu că „a dat afară din literatură pe Lucian Blaga". Scandal, tumult. U oficiali s-au repezit la microfon să mă combată. Alţii, din rândul întâ scaune, zâmbeau, în schimb, cu... multă satisfacţie. Şi povestea bursier premiului *Herder* merită o scurtă menţiune. Candidatul meu Sorin Ant un element de mare valoare şi, de departe, cel mai strălucit reprezen al generaţiei sale în domeniul studiilor literare şi ideologice, orien oarecum, în sensul meu, a fost refuzat de Securitate. Candidatul nr. 2, Bogdan Lefter, la fel, pe motivul că are o... mătuşă fugită în Elveţia aşa ceva. în disperare de cauză, m-am dus la D.R. Popescu şi i-am exp întreaga situaţie. Ar fi fost regretabil, totuşi, ca o bursă să se piarc înţeles şi după câteva zile a venit cu o soluţie de compromis : mi-a preze o listă de trei candidaţi „agreaţi" (Liviu Papadima, Dan C. Mihăilesc al treilea - un obscur - l-am uitat). Iar eu am făcut alegerea cea proastă posibilă, dintr-o oarecare stimă pentru Ovidiu Papadima, tată Liviu, care s-a dovedit o lichea. Deşi a stat la Viena, pe barba mea, u întreg, la înapoiere n-a mai dat nici un semn de viaţă. Atitudine explica totuşi, într-un fel: L.P. ştia prea bine că nu eu, de fapt, l-am „trimi Viena, ci alte „organe". Faţă de mine, în realitate, n-avea nici o obli Personal, îi eram chiar antipatic. Oricine s-ar fi dat bătut. Eu, totuş insistat. Chiar dacă soluţia găsită a fost cea mai nefericită. Dar toate ac sunt de fapt doar mici anecdote. Alte gesturi de independenţă avea totul altă semnificaţie, cu o bătaie mult mai lungă.

Trebuie să revin, fugitiv, la cărțile şi publicațiile mele străine. Toate scrise în spirit liber şi de independență incontestabilă. Nu mai revin asupra conținutului lor, ci doar asupra condițiilor practice, tehnice, de publicare şi de scoaterea lor din țară. Unele erau semiclandestine, în sensul că doar două-trei capitole aveau „o aprobare", restul fiind luat, cu orice risc, „în buzunar", când plecam în străinătate. Toate cărțile franceze, de pildă, au apărut în aceste condiții. în colecția de documente personale de la BCU Cluj există şi un dosar cu astfel de „aprobări". Alte texte erau scrise direct în străinătate sau scoase din țară, dar niciodată trecute prin cenzură. Este cazul, între altele, a recenziilor mele despre Sanda Stolojan, Al. Ciorănescu, Bujor Nedelcovici, D. Țepeneag şi alții. Nu le supraevaluez, în nici un caz, importanța. Ilustrez doar un procedeu şi, mai ales, o atitudine critică şi ideologică independentă, în condițiile de mare constrângere ale epocii. Vezi revista *Dialogue.*

Are sens să vorbeşti de „curaj" sau, dimpotrivă, de „modestie", în unele împrejurări? Faptele rămân totuşi fapte, riguros verificabile, chiar dacă nu toate, până în perioada actuală sunt cunoscute. Păstrez un manuscris inedit de 23 de pagini, *Impresii şi amintiri de la „Europa Liberă",* datat martie 1987, Miinchen, în copie xerox, originalul fiind lăsat la Mircea Carp. Cu prietenul meu am corespondat, ori de câte ori am avut această posibilitate, şi înainte de 1989. Unele scrisori se păstrează (din 1984 şi 1987) în „Donația Mircea Carp" BCU Cluj. Prin „vocea" sa am colaborat'la Europa Liberă, încă din 1982 *(Politică şi cultură,* pp. 352-357). Prin a lui Vlad Georgescu în 1987, cred, deşi nu am încă o dovadă materială precisă în acest sens. Am mai amintit de aceste episoade, care revin exclusiv prin logica asociativă şi demonstrativă a memoriei. Cu N.C. Munteanu si cu Emil Hurezeanu am avut destule întâlniri şi schimburi de informații. Ei apar, de altfel, într-o formă sau alta, şi în jurnalele mele germane. Dar dificultatea pentru mine nu este a rememorării, ci de alt ordin.

Refuz pur şi simplu punerea în valoare, ostentativă şi impudică, eroizarea, exhibiționismul rezistenței. Tot ce am citit în acest domeniu mi-a lăsat gustul cel mai neplăcut al literaturizării umflate şi artificiale, „făcută frumos". Scriind recent despre cartea Ruxandrei Cesereanu, *Călătorie spre centrul infernului. Gulagul în conştiința românească* (Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1998), am exprimat cât mai precis, dar şi „diplomatic" posibil, rezerva mea față de acest gen de literatură, actor şi spectator în acelaşi timp. Cine a făcut 14 ani de „gulag românesc" nu mai poate fi mistificat sub nici o formă.

Trăgând o linie, pentru a încheia, nu văd o altă formulă mai exactă a relațiilor mele cu regimul comunist decât o atitudine de maximă, continuă şi flexibilă independență culturală şi socială şi de radicală opoziție interioară (manifestată intermitent şi public, dar cu prudență). Am fost şi am rămas mereu „un om liber". Am acționat sau am încercat să acționez, în „sens liberal", cât mai mult posibil. Nu datorez regimului comunist nimic. Am fost şi am rămas străin de orice idee de „carieră socială", universitară, academică etc. Am fost şi am rămas, de la eliberare (1963) şi până azi, un

liber profesionist integral, fără „carte de muncă", „state de plată" etc. Es
de altfel, şi singurul „merit" pe care mi l-aş revendica efectiv, în calitate
„om singur".

în definitiv, închisoare au făcut zeci şi chiar sute de mii de romă
Cărți, mai bune mai proaste, au scris, la fel, mii şi mii de români. D
scriitori liber profesionişti integrali, sub regimul comunist ceauşist, po
numărați pe degetele unei singure mâini. Nu fac din necesitate virtu
Dacă aş fi dorit efectiv, aş fi găsit, până la urmă, o formă oarecare
„încadrare". Am preferat să rămân un intelectual liber, care a refuzat or
formă de „cultură oficială", partizan convins al „culturii alternative" (am
scris în acest sens câte ceva *în Politică şi cultură,* pp. 256-299). Poziția m
se apropie mult de aceea a lui A. Michnick *(Scrisori din închisoare şi*
eseuri, p. 167). Nimic mai odios pentru mine, după cum am mai spus
decât eticheta şi funcția de „scriitor de stat".

Am în sânge vocația, psihologia, temperamentul (cum vrem să-i spun
de liber profesionist, care dispune liber doar de timpul său şi îşi po
urmări exclusiv propriul plan de lucru. Fără „comenzi" şi „programe" făc
şi impuse de alții. După 1989, această psihologie s-a accentuat şi mai mu
Dar şi până atunci ea era dominantă, vizibilă şi profund iritantă pen
foarte mulți. Toate cărțile mele (nu discut acum „valoarea" lor) sunt exclu
inițiative strict particulare. Măcar această „calitate" cred că li se po
recunoaşte. Despre cărțile străine nici nu mai amintesc. Poate că form
(neratifi'cată) de „disident intelectual" mi s-ar potrivi, eventual, cel m
bine. Dar mă dispensez şi de asemenea caracterizări globale şi de note b
la purtare. Mă comportam şi acționam cât mai normal şi natural posi
într-o lume pentru mine total „anormală" şi „nenaturală" şi acest fa
moral vorbind - îmi era de ajuns. Ce va crede „posteritatea" din to
această „poveste" nu voi şti niciodată. Şi, de fapt, ca să fiu foarte sincer, n
nu mă interesează decât într-o foarte mică măsură. Judecățile de acest
sunt totdeauna atât de subiective, relative, labile şi contradictorii, încâ
ele nu se poate pune niciodată nici o bază serioasă.

18

După 1989

Adevărul nu poate fi ascuns: momentul 1989 a reprezentat pentru mine, ca şi pentru locuitorii României, o surpriză totală. Cu precizarea, în cazul meu şi desigur al unei categorii foarte restrânse, că el era totuşi aşteptat, înscris într-o logică politică implacabilă *(Politică şi cultură,* p. 109). Dar sub forma unei speranţe îndepărtate, indistincte şi vagi, aproape „mesianice". „Gorbaciovismul" nu putea evita, în nici un caz, România. Dar data şi împrejurările exacte rămâneau mari necunoscute. Şi astfel au rămas până în momentul declanşării lor, transmise - în mod aproape neverosimil - chiar la TV. Scene şi stări de spirit de cea mai pură esenţă suprarealistă. La 22 decembrie 1989, realitatea în România a depăşit cu mult ficţiunea. Iar istoria cea mai imprevizibilă şi brutală a devenit un spectacol televizat de mare montare. De unde un sentiment bizar de ficţiune şi de realizare, de *happening,* dublat de riscuri imprevizibile, instinctive. Ultimul sentiment a fost, cred, cel mai dominant dintre toate. Am fost cu toţii „eroi", doar *de* şi *la* televiziune. Şi nimic mai mult.

Preocuparea esenţială - încă mult prea aproape de aceste evenimente - nu este însă nici evocarea scenariului pretinsei „revoluţii" (cred că este vorba de cel mai mare abuz semantico-politic din întreaga istorie a României), nici de „participarea" mea, la Cluj, la evenimentele din după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989. Urmările şi reverberaţiile interioare, schimbarea capitală a stilului de viaţă, ca şi a relaţiilor sociale, modificarea preocupărilor şi consecinţele spirituale, morale şi culturale au fost şi au rămas, până azi, evenimente unice ale vieţii mele. A intervenit o schimbare şi o transformare radicală. O clarificare esenţială şi definitivă. O alegere şi o decizie capitală. Evenimente tardive, nepermis de întârziate. Dar, pentru evoluţia şi redresarea mea spirituală şi morală, de o valoare inestimabilă şi ireversibilă.

Este vorba, în două cuvinte, de redobândirea, de regăsirea adevăratei mele identităţi, pe toate planurile, începând cu cel ideologic şi cultural. De revenirea sau reîntoarcerea la normalitatea „mea", după o jumătate de secol de constrângeri, denaturări, devieri şi false adaptări. Faza, poate, cea mai revelatoare şi mai semnificativă - ca să nu spun cea mai „interesantă" - a vieţii mele. Redeveneam, în sfârşit, eu însumi, eliberat - moral cel puţin - de cenzură, presiuni „şi, mai ales, de falsa mea identitate culturală de până

atunci. Căci trăisem într-un regim de alterare, falsificare, refulare şi devi
continuă şi profundă a idealurilor şi tendinţelor de bază. Preocupat
ideologie de tip liberal, şi de critica de idei, am fost constrâns dece
întregi să devin doar „critic literar" şi de „idei literare", „teoretician liter
şi „comparatist". Ceea ce nu era deloc, dar absolut deloc, identic cu ade
rata mea „vocaţie".

Am încercat să desfăşor aceste activităţi „semitrucate" în modul cel m
onorabil şi constructiv posibil. Doar că ele nu mă defineau în esenţă. O „for
superioară, dar fără „fond" autentic. Simulam o falsă identitate. Ştiam
„sunt" în realitate altceva: un critic de idei, un ideolog cultural şi făce
figură doar de erudit istorico-literar, de critic de idei literare, de compara
şi teoretician literar. Nu reneg această activitate, însă numai cărţile public
după 1989 *(Evadări în lumea liberă,* 1993; *Pentru Europa,* 1995; *Politic
cultură,* 1996 şi *Revenirea în Europa,* 1996) mă exprimă cu adevărat. S
fragmentare, imperfect organizate şi sistematizate. Dar, mai ales, ele expr
cu adevărat orientarea şi preocupările mele fundamentale. Parcurge
atentă a aparatului critic şi a trimiterilor, mai ales a primelor trei c
amintite, dovedeşte că aceasta este realitatea. Preocupări vechi, încep
încă de la Lăţeşti, şi manifestate public începând încă din 1964. Până
sfârşitul vieţii, nici nu-mi mai propun o altă activitate. Voi mai rev
asupra acestei teme, pentru mine esenţială. Puteam, în sfârşit, gândi, c
scrie şi, mai ales, publica în mod liber. O eliberare spirituală, profund
decisivă. Foamea mea de lecturi ideologice, politice, care se strângeau, p
la sufocare, în camera mea de lucru, va fi, în sfârşit, satisfăcută. Pent
minimă orientare, le-am clasat pe teme şi le-am legat cu sfoară sub fo
de loturi şi pachete relativ uşor manevrabile. O soluţie artizanală,
expedient primitiv. Dar o altă soluţie nu aveam din lipsă de spaţiu.

La fel de importantă - şi în acele zile şi săptămâni chiar hotărâtoa
era un neaşteptat şi iremediabil elan pasional, pur romantic, total iraţio
dar foarte puternic şi profund autentic. Trăiam un moment ideologic eu
în stare pură. O stare de supremă idealitate, în plină exuberanţă. O infu
de entuziasm proaspăt, neverosimil într-un fel, la o vârstă, în defini
destul de înaintată. Un om „bătrân" începea să se comporte, în mod ului
de „tânăr" şi de „naiv". Trăiam momente imprevizibile de revoltă, pro
şi indignare. „Credeam" efectiv, la început, în autenticitatea „revoluţie
mă comportam ca atare. Angajat, din nou, politic, în plină convulsie hao
nesigură, fluidă, fără nici o preocupare pentru realităţile şi rezulta
imediate. Un amestec de furie, iluzie şi lipsă totală de percepţie a u
crase evidenţe. Naiv şi perfect scuzabil în acelaşi timp. Se trezea în m
vechiul opozant politic, impulsionat de speranţa, de data aceasta, a u
victorii decisive.

Desigur, demistificarea a venit destul de repede. Dar până atunci
scene donchijoteşti şi chiar ridicole! Câte entuziasme consumate în
Câte defulări de o gratuitate totală! Ce eficacitate reală aveau efortu
mele şi ale altora, din jurul meu, care acţionau în acelaşi sens? O între
pe care, pe atunci, nici nu ne-o puneam. De altfel, toată viaţa, între gratu

şi eficienţă, am optat, în situaţii-limită, pentru gratuitate. Fac un mare efort de detaşare, de rememorare cât mai exactă, rece şi lucidă, a momentului 1989. Am crezut o clipă, o săptămână, o lună, că sistemul comunist a fost *definitiv* învins. Aceasta a fost credulitatea şi utopia mea. Şi nu numai a mea. Au urmat apoi confuzia şi deruta. Dar momentul psihologic şi ideologic, în sine, a fost irepetabil de „frumos", de spontan şi profund. Nu-1 regret. Regăseam entuziasmul „rezistenţei" mele din 1948, 1949 şi mă resimţeam, dintr-odată, din nou tânăr, plin de mari pasiuni nestinse. Aveam să fiu adus destul de repede la realitate. Am plătit un „preţ" extrem de mare şi el trebuie povestit şi, mai ales, evaluat cât mai corect şi obiectiv posibil.

Tot ceea ce urmează a fost departe de orice satisfacţii reale şi de durată. Dar, cel puţin, se putea stabili, în primul rând, un criteriu absolut, irefutabil, al sincerităţii politice şi al bunei-credinţe: ce a făcut cineva *imediat* după 22 decembrie 1989? Când, în realitate, nimic nu era definitiv clarificat? O dovadă de onestitate absolută, pentru toţi cei bănuiţi de „colaboraţionism", suspectaţi de „informatori", „securişti" etc. Eu însumi intram - prin graţiile unora - în această categorie. Or, cine se simte cu adevărat vulnerabil nu se aruncă în foc chiar din prima zi şi fără nici o precauţie. Mi s-a transmis o reflexie a lui Vladimir Tismăneanu (altfel binevoitor pe parcurs), într-atât de surprinzătoare a apărut unora atitudinea mea: „Marino a înnebunit"* Deloc. Acţionam doar conform conştiinţei mele, în prelungirea unei continuităţi politico-ideologice pe care el (şi alţii) n-aveau cum s-o cunoască. Atunci au început să apară şi primele adieri ale concurenţei şi competiţiei politice. Ele aveau să se intensifice. Dar să nu anticipez. Doar să evoc un număr de acţiuni exemplare pentru epocă. Nu numai concludente - să zicem pentru o anumită atitudine - ci şi semnificative pentru momentul istoric total inedit pe care-1 trăiam. La câteva manifestări am participat direct şi, în două sau trei împrejurări, am fost un factor, să-i spunem, mai mult sau mai puţin hotărâtor.

Făceam o eroare? Eram în acord cu mine însumi? Avea într-adevăr un sens superior o nouă acţiune, după grava decepţie politică suferită? Probabil că răspunsul cel mai exact era starea de contagiune iraţională, generalizată, dominantă în acele momente. Ea se dovedeşte totdeauna mai tare decât toate reţinerile spiritului critic. în plus, existau şi argumente riguros raţionale : anticomunist convins, nu mă puteam manifesta decât în acest sens. Mai mult: mă simţeam chiar moral obligat. Dar acum îmi dau tot mai bine seama că momentul era profund iraţional, încărcat de o emotivitate - constat acum - total incontrolabilă şi, pe multe laturi, nu de puţine ori, chiar regretabilă.

Pe Doina Cornea o cunoşteam de mult. Pot spune din „familie", deoarece fiind colegă de catedră cu L., ne vizita. Eram, fireşte, la curent - însoţită de solidaritatea noastră - cu conţinutul şi evoluţia protestelor sale anticeauşiste. N-aş spune că era chiar cea mai comodă persoană din lume. Dar pentru curajul, intransigenţa şi puritatea intenţiilor sale nu puteam avea decât o sinceră şi totală admiraţie. Din care cauză, când a făcut apel la mine - considerat, pentru moment cel puţin, o persoană mai credibilă decât altele - să

întemeiem *Forumul Democratic Antitotalitar din România* (6-9 august
n-am ezitat o clipă. Nu exista în Cluj, pe atunci, altcineva mai credibi
mai ales dispus să ia iniţiative şi să-şi asume riscuri şi răspunderi c
derabile. Am invitat şi inclus şi un scriitor maghiar, care s-a retra
repede. A fost, cu toate imperfecţiile şi improvizaţiile sale, prima for
de opoziţie politică organizată din România, după 1989. Cine vre
studieze „istoria" are la dispoziţie întreaga sa arhivă pe care am do
fondului personal amintit de la BCU Cluj: şase dosare voluminoa
materiale diverse: actul de constituire, discursuri, liste de filiale, man
corespondenţă etc. El încă n-a fost explorat de nimeni.

Deoarece nici un istoric al evenimentelor de după 1989 nu aminte
FDAR şi mai ales faptul că din această formaţie provincială (obscură)
Convenţia Democratică, al cărui rol este azi atât de cunoscut - c
detalii precise sunt, cred, necesare. Am organizat, în total, trei „Conv
două la Cluj şi una la Bucureşti. Prima (24-25 octombrie 1990) s-a bu
de un real succes (menţionat tardiv de presă: Florin Gabriel Mărcules
România liberă, 14 februarie 1998). Au participat toţi conducătorii *PNŢ*
frunte cu C. Coposu (cu unii dintre ei am fost coleg de închisoare),
reprezentanţi ai unor organizaţii de „revoluţionari", care au încep
arunce primele umbre, cel puţin pentru mine, asupra *FDAR.* Se poa
toată viaţa doar din rentele unui act politic oricât de curajos şi impo
ar fi fost? După mine, categoric nu! Este greu de contestat, de pil
Lorin Fortuna nu s-a dovedit, la Timişoara, un om şi un caracter de
în balconul Operei. Dar infatuarea sa enormă, evoluţia ulterioară, pre
de a monopoliza revoluţia şi de a întemeia propriul său partid etc.
foarte limpede că nu exista despre *FDAR,* în conştiinţa partizanilo
zionali, nici o concepţie precisă şi mai ales unitară. Cel mult o eve
tribună de lansare. Sau cazul şi mai elocvent al lui Marian Muntean
al Pieţei Universităţii, evoluat spre legionari. La un moment dat ch
veleităţi de şef şi de director de publicaţie. Ca să eşueze - după cum s
recent - în postură de... „om de afaceri". Nu-mi dădeam seama la î
nici de diversitatea, nici de calitatea, nici de mentalitatea total de
a materialului uman cu care aveam de-a face. Lipsa de „cadre" era d
totală şi invazia de veleitari, impostori şi mediocri de... „caracter" nu
fi decât inevitabilă. Aş da zeci de nume. Reţin doar unul, un oareca
ofiţer CADA, Petre Litiu, arogant şi nul. A ajuns şi deputat liberal, pe
să revină ulterior la profesia de bază, după ce încercase marea cu deg

A doua Convenţie (6-7-8 decembrie 1990) a dovedit întregul eşec c
zatoric al *FDAR,* dar mai ales caracterul său total improvizat. A
foarte restrânsă, doar câteva delegaţii din provincie. Cu mare gr
prietenul nostru Mircea Mihăilescu a izbutit să realizeze şi să pla
afiş modest pe fundalul unei săli obscure. Din partea *PNŢCD* n-
decât buna mea cunoştinţă din închisoare, Nicolae Ionescu-Galbeni. în
şi-a făcut apariţia, din Germania, invitat sau nu, un personaj pi
Doru Braia, cu plăcerea evidentă de a vorbi şi de a obţine efecte te
Temperament polemic, expulzat de altfel curând din ţară. Atreia Co

(12-15 aprilie 1991) s-a desfăşurat la Bucureşti, cu o afluenţă şi derivă politicianistă tot mai pronunţată. Pe acest fundal s-a format în iunie 1991 *Convenţia Democratică,* al cărui prim preşedinte a fost Emil Constantinescu. Rolul introductiv şi de pionierat al *FDAR* - azi, repet, uitat, deşi cât se poate de real - se încheiase. Aş îndrăzni să afirm, cu succes. Am fost ales „purtător de cuvânt", dar la TV am lăsat locul la doi tineri, doritori să se afirme, între care George Achim, care va face o anume carieră politică (senator *PNŢCD* etc). Era şi poet. I-am făcut o cronică în *Cotidianul,* dar mi-am dat seama repede că relaţiile cu „noua generaţie" sunt inevitabil dificile. Diferenţe mult prea mari de mentalitate, cultură civică, politică şi limbaj.,,

Avea loc un întreg proces de confruntare şi decantare, de confuzii inerente, de revelaţii, pentru mine cel puţin, uimitoare. Unele tot mai scandaloase. Decepţia interioară era totală, dar, pentru moment cel puţin, nu puteam da înapoi. Nu-mi dădeam mai ales seama, la început, cât de ceauşizat şi comunizat era, în realitate, oraşul Cluj şi, în realitate, întreaga societate românească. Din care cauză, iniţiativele noastre erau reduse ca audienţă. Fără nici o infrastructură, fără suport logistic, fără nici o publicitate şi propagandă. Simţeam că joc un rol din ce în ce mai fals şi uneori chiar ridicol. Stârneam adesea zâmbete, ironii, sarcasme şi, bineînţeles, insulte. Ceea ce mă uimea, în primul rând, era faptul că însăşi ideea de „revoluţie", de „schimbare", de soluţie alternativă nu era cu adevărat acceptată, fie şi formal. De asimilare, în adâncime, nici nu putea fi vorba.

Clivajul moral, social şi ideologic era mai mult decât evident. Erau câţiva „scriitori" la mine, reuniţi spontan, imediat după încetarea emisiunilor de la TV, la mijlocul zilei de 21 decembrie 1989. Soţia unuia dintre ei şi-a chemat alarmată, la telefon, soţul acasă. Pe stradă au apărut tancuri, armată, se trăgeau rafale. Am plecat şi eu la „revoluţie", către orele 4. Troleibuzele care veneau din centru erau oprite, barate, golite de călători. Un grup de tineri ţipau: „Nu vă fie frică. Să mergem în piaţă!". Din când în când trupele din zona Pieţei „Mihai Viteazul" trăgeau. Doar în aer sau cu cartuşe de manevră. M-am adăpostit în cadrul uşii unui magazin din faţa Poştei. Aglomeraţie mare. In Piaţa centrală nu se putea pătrunde din cauza cordonului de trupe şi a unui lung şir de autobuze şi troleibuze, goale, masate pe o latură. Dar alt detaliu vreau să-1 reţin. în timp ce Teohar Mihadaş, împreună cu mine încercam să ne strecurăm printre cordoane, un universitar M.M., evident speriat şi derutat, ajuns din întâmplare în Piaţa Libertăţii, a făcut cu mâna, un gest de dezgust şi de totală desolidarizare. El „nu se bagă". Şi a plecat scârbit, grăbindu-şi paşii. Gest tipic pentru cvasitotalitatea intelectualilor clujeni. Conformişti, timoraţi, prudenţi şi integral ceauşizaţi.

De ce să mă mir totuşi? Confuzia era generală şi dresajul eomunist--ceauşist făcuse peste tot adevărate ravagii. Greu să uit reacţia unei şoferiţe, din Bucureşti, pe când treceam cu maşina pe Bulevard, pe lângă Piaţa Universităţii; „dacă aş putea aş intra cu maşina în ei". Şi ne mai mirăm că minerii care au invadat capitala erau aplaudaţi şi ovaţionaţi de gospodine? Am fost bineînţeles în Piaţă. Am văzut corturile cu greviştii foamei,

dar şi fauna extrem de amestecată, chiar dubioasă. Se contura, totuş
foarte vag, profilul a două Românii. Cea anticeauşistă, anticomunist
mult emoţională, dezorientată, fără nici un program precis. La o înt
de la Ateneu reîntâlnesc pe vechiul meu coleg de la Lăţeşti, Radu Mih
Simţeam amândoi - chiar dacă nu ne-o spuneam - că prezenţa noast
de fapt inutilă. Aveam un aer stingher, străini şi neadaptaţi. Nu
„Românie" *pro* şi *contra* o visasem noi. Singurele momente autentice
şi serioase, au fost câteva mitinguri din Piaţa Palatului. Dar la
sentimentale, improvizate şi fără nici o finalitate practică, precum ce
La unul sau la două dintre ele, am luat chiar cuvântul. Dar, în trib
jurul meu, numai lume total necunoscută. într-un colţ descopăr to
un doctor cunoscut la Munchen. Făcuse avere şi va deschide în
restaurantul *La Premiera,* în spatele Teatrului Naţional. Mult tim
sală de conferinţe de presă şi de reuniuni publice *PNŢCD* n-a avu
o dovadă de improvizaţie şi de lipsă totală de infrastructură.

Mă obsedează şi un alt amănunt, un incident caracteristic, petr
a treia Convenţie a *FDAR,* Şedinţa avea loc în sediul *PSDR,* prez
Sergiu Cunescu. O lume greu de descris: ceva între club de discuţii, ve
şi şedinţă de circumscripţie, vizită de curiozitate şi dorinţă frene
punere în valoare. Simţeam o ostentaţie agresivă şi lipsită, parcă, d
scrupule. Vorbeşte unul, altul. Când cineva insultă în mod atât de gr
pe Sergiu Cunescu încât acesta... leşină. Şi-a revenit, dus într-o
alăturată, unde împreună cu câţiva jurnalişti, aşteptam telefoane
BBC şi Europa Liberă: Sergiu Cunescu, dezgustat, umilit, călcat în pi
voia pur şi simplu să se retragă. Şi atunci am văzut şi auzit pe C.
insistând să-1 reţină, cu o anume disperare în glas, pe care n-o po
Masivitatea figurii sale exprima o voinţă de fier, un fel de „forţă a na
greu de învins. De bine, de rău, începuse să se coaguleze o grup
partide anticomuniste. Şi plecarea lui Sergiu Cunescu ar fi fost catas
A fost a doua oară când am cunoscut energia, puterea de convin
determinare a lui C. Coposu, după prima Convenţie de la Cluj. îl
cu regularitate la toate mitingurile „noastre" din Piaţa Universit
încă în primele rânduri, de unde ne încuraja. Dar bucuria feţei sale r
parcă, o satisfacţie în primul rând sentimentală, de solidaritate d
decât un mesaj politic foarte precis.

L-am cunoscut mai bine cu prilejul unui scurt *raid* în Ungari
l-am însoţit, în 1991, la invitaţia *Forumului* maghiar corespunzăto
a fost un succes sau nu, dacă această vizită politică a dat unele re
îmi vine greu să mă pronunţ, din lipsă de informaţii. Dar două con
bine verificate, îmi par importante şi demne de reţinut. Mai întâi,
limpede şi un stil de o mare claritate (vechea experienţă jurnali
spunea cuvântul), capabilă să redacteze, pe loc, impecabil, fără nici o
şi ştersătură, un comunicat de presă despre această vizită. Păstr
manuscris, dovadă de real profesionalism politic şi publicitar. A doua
tare era luciditatea. îşi dădea perfect de bine seama de „apatia opiniei p
profund reticentă la ideea - pentru ea profund riscantă, aventuro

„schimbare". Se adaptase la tipul de societate etatist-centralizat, ceauşist şi nu asimila încă, nici pe departe, pluralismul politic. Din care cauză, Corneliu Coposu - atunci şi ulterior, în multe alte declaraţii - era preocupat exclusiv de formarea şi consolidarea unei opoziţii anticomuniste unite, fără mari precizări ideologice.

Clarificările doctrinare i se păreau, cel puţin pe atunci, şi inutile şi inoportune şi, mai ales, primejdioase. Alternativa pentru el era *comunism /anticomunism.* Nu varietăţi de *anticomunism,* care ar fi slăbit unitatea opoziţiei. Citindu-i mai târziu volumul de articole politice, *Semnele timpului* (Timişoara, Editura Vest, 1997), alcătuit de Mircea Popa (despre care am şi scris în *România liberă,* 6 ianuarie 1998), mi-am dat seama, cu claritate, că acest „refuz ideologic" (dacă poate fi numit astfel) este un vechi şi irevocabil reflex al conceptului partid-naţiune, tipic Partidului Naţional din Transilvania, când partidul „naţional" se confunda în mod natural, într-adevăr, cu „naţiunea" română. Stratificările şi diferenţierile sociale (respectiv de interese, idei, programe) erau, pe atunci, cu totul secundare. Doar că în noile condiţii, atât ale „României Mari", cât şi ale României „postcomuniste" - unde antagonismul proletariat/burghezie se menţine inevitabil - o astfel de „unitate" de tip istoric nu mai era posibilă. In plus, păstrarea titulaturii (artificiale) *Partid naţional-ţărănesc, creştin şi democrat* ne menţinea în zona partidului de clasă, cu toate implicaţiile sale. Din care cauză, făceam parte dintr-un mic grup, deloc influent, partizan pur teoretic al unei noi titulaturi: *Partidul creştin-democrat* pur şi simplu. De fapt, în ce mă priveşte, gândeam tot mai „liberal", recuperând - în principiu - din „creştin-democraţie", doar elementele liberale, deloc puţine, de altfel. O astfel de discuţie a avut loc, ţin bine minte, chiar la mine acasă, la Cluj. După ce a ascultat toate argumentele, C C . a răspuns: „Eu nu pot s-o fac. Dar dvs..." (adică generaţia tânără) o puteţi face". Ceea ce sugera foarte elocvent şi gestul său larg, de aprobare, deschis, sincer, făcut cu ambele mâini. O problemă esenţială, încă neclarificată, despre care va mai veni vorba.

Când *PNŢCD* şi-a reluat activitatea, iar *Dreptatea* a reapărut, sub conducerea lui Paul Lăzărescu, colaborarea vechilor membri ai *TUNŢ* nu putea fi decât firească. La început, *Dreptatea* a avut un succes imens. Apoi eticheta de *Tribună de luptă împotriva comunismului* - pe măsură ce vechile structuri comuniste nu numai că nu erau dislocate, dar treceau la contraofensivă - a deservit-o în mod categoric. Tirajul a scăzut vertiginos, fără ca nimeni să înţeleagă, la început, că „lupta anticomunistă" preocupa exclusiv doar pe vechii deţinuţi politici, mulţi dintre ei, însă, în conducerea partidului. Când s-a renunţat la *Tribuna de luptă* era prea târziu. Am colaborat de la primul număr, cu toată buna mea credinţă şi convingere. Dar nu bănuiam, iniţial, nici pe departe, enormele riscuri, insulte şi decepţii ce mi le asumam. Treceam, din nou, printr-o perioadă de inocenţă şi lipsă de experienţă pe care nu ezit s-o recunosc ca penibilă şi profund regretabilă.

M-am trezit, dintr-odată, într-un mediu nu numai necunoscut, dar şi direct ostil. Nu-mi imaginasem niciodată că murdarele calomnii ale „Dr." Bratu ar fi putut avea un atât de mare succes. Am trăit atunci câteva scene

de o cruzime morală inimaginabilă. Cicerone Ioaniţoiu s-a repezit la
şi m-a acuzat că „am servit pe comunişti ca un câine". Unde? Când? C
Inginerul I. Puiu, fost legionar - exclus ulterior din partid (deoare
fruntea unei disidenţe a organizaţiei de tineret a încercat ocuparea sed
cultural) m-a dat... pur şi simplu afară din sediu. Ce căutam, de
în acest mediu, în care, în mod evident, eram repudiat şi calomniat
oarecare Constantinescu-Klaps - exclus şi acesta, mare adversar a
C. Coposu, denunţat şi el ca „informator" - era de-a dreptul feroce.
Lăzărescu era acuzat că „a umplut" *Dreptatea* cu „foşti comunişti".
fericire, plecarea mea în SUA în martie 1991 a pus o mare distanţă
mine şi aceste incredibile mizerii, lăsate tot mai mult în urmă. Gr
uitat. Mult mai uşor de suportat totuşi, pe măsură ce, tot mai bine info
începeam să am toate explicaţiile unor astfel de comportamente ost

Treptat, treptat, începeam să percep adevărata realitate. Imensul de
mai ales, dintre principii, entuziasm, iluzoria „garanţie morală" a
închisori politice şi adevărata mentalitate din actualul *PNŢCD.* Poate
bine spus, a clasei politice dominante, recent ieşită din închisori. înce
să primesc, de la Paris, scrisori insultătoare, uimitor de vulgare, din p
unui oarecare Emanoil Heul, ieşean, refugiat politic. Ce reprezenta,
a jucat acest personaj, în ţară şi străinătate? Nici unul. Neantul p
asta n-ar fi nimic. Ele erau însă expediate şi lui C. Coposu şi Doinei C
„Demascat", insultat, făcut troacă de porci! C. Coposu le-a arătat lui
Lăzărescu, pus şi el în cauză ca „patron de comunişti" şi „securist" el î

La început, pur şi simplu, nu-mi explicam această furie oarbă.
mi-am dat seama că funcţiona din plin nu numai invidia, dar, ma
mecanismul concurenţei şi al ierarhizării politice. A fost o zi tristă di
mea când am constatat că un intelectual, un autor, în definitiv cu
cărţi, nu poate fi asimilat şi acceptat într-un mediu, unde singura vi
public recunoscută, era doar „caracterul". N-o contest deloc. Doar că
se guvernează, în primul rând, cu specialişti, cu competenţe, tehnicie
scriitorii sunt utili şi ei măcar pentru „imagine", ca „nume de pres
televiziune". Cu atât mai mult când ei nu urmăreau - ca în cazul m
puţin - o carieră pur politică. Or, această noţiune lipsea total. Obse
bază era doar suspectarea şi eliminarea „turnătorilor". înţelegeam
bine şi această criză morală, pe care, din nou, o aprobam. Doar că lu
prezenţa politică implică şi multe alte aspecte, instrumente, capac
metode. Nu se guvernează numai cu „virtuţi etice" şi „merite ist
oricât de stimabile ar fi ele. Mă aflam, întâmplător, în cabinetul lui C.
când secretara anunţă vizita a doi gazetari danezi, veniţi pentru un in
Moment de enormă derută, când ei s-au oferit să pună întrebări în e
şi eventual, în franceză. Au fost trimişi pur şi simplu la plimbare.
oferit eu, ca translator benevol, dar îmi dădeam seama că făceam
imensă. Astfel că am renunţat. Or, fără un aparat propagandistic n
şi cât mai profesionist, lupta politică, în speţă anticomunistă, în
condiţii, cu un partid rodat prin toate metodele *Agitprop-lui,* nu era p

Situația mea morală era cu atât mai grea și uneori de-a dreptul insuportabilă, cu cât amenințările veneau și din direcția opusă: a Securității. Eram prins, efectiv, între două focuri, ceea ce exercita asupra mea o formidabilă presiune morală. De fapt, n-am primit - concomitent cu „Heul" - decât două mesaje directe, scrise, aruncate una în cutia de scrisori, alta adusă de o unguroaică bătrână ce pretindea că nu știe românește. Episodul este demn de reținut, deoarece ilustra preocupările centrale ale Securității la acea epocă. „Scrisorile" au venit doar după un miting monarhist de la Cluj, urmat de un discurs al meu, pe tema prieteniei româno-maghiare, ținut la Miercurea Ciuc. Deci problemele sensibile erau : „instaurarea monarhiei" și „revizionismul maghiar". Eram amenințat cu toate „demascările" din lume. Care, bineînțeles, nu s-au produs niciodată, fiind lipsite de orice substanță. Reprezentau însă armele clasice ale intimidării și războiului psihologic, despre care - din fericire - aveam deja noțiuni precise. Dar situația, strict moral vorbind, era extrem de grea. Repudiat de proprii partizani și amenințat cu distrugerea totală de inamicul comun. Bineînțeles că toate aceste incidente mi-au lăsat un gust amar și m-am îndepărtat tot mai mult de acțiunea politică directă. Nu era vorba propriu-zis de „frică", ci doar de „dezamăgire" și chiar de „dezgust". Mă aflam, de fapt, în situația eroului din *The DeviVs Disciple* de Bernard Shaw. Dar n-aveam nici unde, nici cum, nici cui samă explic. Și, mai ales, de ce? Refuzam orice justificare și scuză, neavând nimic esențial și grav a-mi reproșa.

Din toate aceste motive continuam „să activez" - și după revenirea din SUA - în domeniul publicistic, dar într-o stare de spirit foarte specială. Nu mai apăram, în realitate, o cauză politică, a unui partid anume, ci doar cauza „mea". Mai precis: îmi exprimam și apăram propriile idei. Când, într-un articol din *Jurnalul literar* am cerut reforma totală a *Uniunii Scriitorilor,* organizată după modelul sovietic, N. Manolescu mi-a răspuns violent și cu insinuări, că am.... „călătorit". Ceea ce făcuse, de altfel, și el. Mi-a fost ușor să-i amintesc, în *Dreptatea,* că ne întâlnisem, cel puțin de două ori, în străinătate: în Olanda și Franța, Cred că am mai amintit acest episod. De subliniat totuși, care ilustrează ambianța de presă în care acționam. Mă regăseam publicistul-ideolog visat, strangulat, deviat de regim, care se putea exprima, în sfârșit, liber. Zeci de articole, nu numai în *Dreptatea,* dar și în *Epoca* și în alte publicații *(Jurnalul literar,* în prima sa fază, de pildă), din care am reținut doar câteva în volumele de după 1994, sunt, cred, o dovadă concludentă. Cine le va urmări vreodată va vedea nu numai deplina lor coerență, dar și formularea lor strict personală, cu idei, uneori chiar și mai „personale". De pildă, într-un mare interviu din *Cotidianul,* cu Șerban Madgearu, susțineam teza *PNȚCD,* „partid al păturilor mijlocii rurale și urbane". Ceea ce, pe atunci, nu interesa, mai ales, în acest partid, pe nimeni. Se produsese propriu-zis nu „o ruptură", ci doar o clarificare ideologică. Evident, foarte general exprimată, dar nu mai puțin precisă și bine orientată.

Gustam din plin libertatea de exprimare - ca să mă exprim astfel - chiar și la nivel „internațional". Deși jucam un rol fals, ce nu mi se mai potrivea.

Dar împrejurările, lipsa imediată de soluții practice și unele relații m
transformat ocazional - aproape fără voie - într-un corespondent de ra
BBC și al *Europei Libere.* Că eram „un corespondent" și uneori ch
„reporter" total improvizat, nereușit, fără vocație, nu neg câtuși de pu
Dar în 1990 și 1991 foarte puțini publiciști erau dispuși, totuși, „să vorbeas
„să transmită" etc. Imediat, în mod direct și fără inhibiții. Știu bine
vocea mea numai radiofonică nu era. Dar nu exista, pe atunci, mai ale
Cluj, o altă soluție de expedient imediat.

Mă deranjau teribil mai ales apelurile telefonice internaționale, la
neverosimile. Mai ales când lucram la cărțile mele, pe atunci de teo
literaturii sau scriam cronici de idei, de o cu totul altă substanță. În
ruperea lucrului și ruperea firului ideilor adesea mă exasperau. Dar,
puțin, puteam polemiza în mod deschis, cu o largă audiență. Și ch
protesta cu violență, atunci când Banu Rădulescu, de pildă, întemeiet
revistei *Memoria,* fusese victima agresiunii a doi securiști pe Calea Victor
Cel puțin accentul „sincerității" cred că se păstra și se transmitea pe u
scurte. Dar, din nou, eterna concurență: Ilie Păunescu, șeful campanie
presă a *Convenției,* la alegerile din 1992, nu era deloc mulțumit de „presta
mea. Ca, până la urmă, să fie el însuși învinuit și atacat (de altfel pe nedr
de pierderea alegerilor. Și-a dat demisia chiar și din partid și s-a retra
Mxinchen, de unde venise și unde îl cunoscusem cu mulți ani în urm

Lovitura de grație dată „naivității" mele mi-a fost dată însă la Cluj, p
toate acțiunile în care am fost implicat, direct sau indirect. Dar revin
întrebare, care, într-o formă sau alta, mă preocupă și uneori chiar mă c
dează : se poate numi într-adevăr „naivitate" - în speță politică - buna-credi
bunele intenții, un alt mod de a gândi ideologic și politic? Nu sunt d
de această opinie. Dar contextul și ambianța generală erau atât de diferite
departe de ideile și convingerile mele, încât mă simțeam în mod inevitabil
mai izolat și tot mai singur. Și deci un iremediabil „naiv" (în conștiința c
mai mulți doar un eufemism). într-un oraș cu foarte puține puncte com
Dacă a fost „o eroare" (ceea ce totuși nu cred), ea a fost inevitabilă. Revelat
și, într-un fel, profundă: mi s-au revelat, cu toată claritatea, toate incomp
bilitățile și cauzele lipsei de aderență și integrare într-un mediu social, po
și „ideologic" străin. Total diferit de aspirațiile mele cele mai profund
pentru care (o altă „confesiune" naivă) plătisem cu 14 ani de „gulag r
nesc". N-am, repet, nici o revendicare de făcut și nu aștept din pa
nimănui nici o reparație. De nici un fel. însă măcar dreptul de a spune
ce gândesc cred că îl am. Fie și postum. Mi-1 revendic, de altfel, pe

Totul se concentrează, în esență, în jurul a două episoade. Primul s
mai „public" dintre toate a fost aventura, de scurtă durată, a cotidian
Tribuna Ardealului (I-II, 1992-1993). O inițiativă antipatizată, de fap
toată lumea, de la „dreapta" la „stânga". Mi-am dat seama imediat de os
tatea pe care am provocat-o imediat după întrevederea întâmplătoar
George Soros, cu prilejul unui colocviu și întâlniri de la Timișoara, când
întrebat despre oportunitatea unui ziar de opinie la Cluj și a posibil
sale de finanțare. Ceea ce a provocat o mare iritare a președintelui

al Fundației din Cluj, Salat Levente. Finanțarea a fost cu regularitate sabotată, întârziată şi atunci mă umileam până la sânge, dându-i telefoane directe lui Alin Teodorescu, Directorul general al Fundației Soros din acea perioadă de început, pe care, sunt sigur, îl plictiseam teribil. In cele din urmă, în finalul acestei aventuri, mi-a şi spus-o, într-o formă indirectă şi delicată, fiind un om civilizat şi stilat.

Nu ascund că *Tribuna Ardealului* a fost, într-adevăr, o improvizație ratată din start. Dar nu mai puțin sabotată, detestată, lipsită de orice infrastructură redacțională reală şi logistică. Mi se spunea că foşti securişti sustrăgeau, de la multe chioşcuri, pachetele cu ziare şi le distrugeau. Dar adevăratul obstacol era de ordin intern. Eu jurnalist politic şi cu atât mai puțin „director de ziar" nu eram şi nu aveam, de altfel, nici cea mai mică dorință să devin. Nu aveam, de altfel, nici pregătirea, nici vocația necesare. Ziarul era „făcut" efectiv doar de Virgil Lazăr, care a depus mari eforturi, cu tenacitate, onestitate şi profesionalism. Am toată stima pentru contribuția sa. Iar el se lovea, la rândul său, de tot felul de obstacole. „Vulnerabil" sau nu, el s-a comportat, pe întreaga durată a existenței ziarului, în mod admirabil. Numai că dificultățile pe care le înfrunta erau, într-adevăr, mari. Şi nu numai atât. Unele de-a dreptul agresive şi umilitoare.

Care era concepția despre un ziar de opoziție, în rândurile, să spunem, ale *Convenției* ? Pentru un improvizat, un bluf, un carierist perfect, ca Petre Litiu (de care am mai amintit), *TA* nu reprezenta decât un simplu organ de publicitate personală. Cu alte cuvinte, ziarul era „prost" fiindcă nu se ocupa suficient de el. Sigur că ziarul era sau părea „prost", în comparație cu fițuicile de scandal, de opoziție, agresive şi de totală iresponsabilitate a limbajului. Dar el avea, totuşi, o minimă ținută, din nefericire total neasimilată de publicul local. El dorea scandaluri, demascări, polemici violente. Ceea ce nici Virgil Lazăr nici eu personal nu eram dispuşi să le provocăm şi mai ales să le întreținem.

Dar adevăratul handicap era de ordin intern, „redacțional". Personalul - o mare, nefericită şi inevitabilă improvizație - provenea în cea mai mare parte din redacția fostei reviste *Nu,* condusă de un arivist feroce şi fără scrupule Liviu Man. La un moment dat - eu figurând doar formal ca „director" - acest grup a pus pur şi simplu mâna pe *Tribuna Ardealului.* L-au alungat pe Virgil Lazăr şi au confiscat un titlu şi o proprietate ce nu le aparțineau. Gestul acestui grup spune tot despre mentalitatea lipsită de orice scrupule a acestor tineri gangsteri provinciali, pseudopublicişti, unii dintre ei derbedei pursânge. Şi în *FDAR* au existat astfel de exemplare, care au furat fără nici o ezitare o serie de aparate şi calculatoare, dotate de Fundația Soros. Mi-a trebuit mai bine de trei luni să reintru în posesia, cel puțin formală, a ziarului. Dar cu un dezgust infinit pentru iremediabila lipsă se conştiință morală şi civică a acestor pretinşi tineri democrați „anticomunişti" şi colaboratori de ocazie.

Anul 1989 a scos la suprafață întreaga pleavă a societății româneşti. Inclusiv în Cluj. Mulți *lumpeni,* arivişti şi mărunți activişti au devenit peste noapte publicişti democrați. Fără talent, fără cultură, adesea chiar şi

fără ortografie. Şi, uneori, îmi vine să-mi... plâng de milă: pentru ac
golani agresivi şi ignari mă agitam, mă umileam, ceream subvenții e
Sacrificam din timpul meu de lucru pentru nişte golani, care nici nu
salutau pe stradă! Am mers cu naivitatea (citeşte încă o dată „politic
până acolo încât am adus la redacție şi două *îndreptare ortografice...*
exemplu mai elocvent de totală neadecvare şi lipsă de intuiție a unui me
pe care nici nu-l cunoşteam şi cu care nu aveam nici o afinitate. Dar abs
nici una. Dacă sunt (sau par expeditiv) cauza este doar imensul dezgus
care mă văd obligat să evoc şi acest episod. Aş putea intra în zeci de deta
unele mai sordide decât altele. Renunț, pentru a reține doar fundalul u
clarificări interioare definitive. Intre lumea, bună, rea a puşcăriei, a idei
a programelor de tip occidental, şi această măruntă faună publicist
mizeră, nu exista nici o legătură. Eram uluit, paralizat şi o bună peri
complet derutat. Lipsit total de acest gen de experiență socială şi, mai a
locală, clujeană, făceam în fața conştiinței mele, o figură de-a drep
penibilă, ridicolă. Şi-mi puneam tot mai serios problema cum „să ies"
mai onorabil posibil din această cloacă. Am reuşit, în cele din urmă, dar
fost deloc uşor. Am trecut, social vorbind, prin cea mai dură experienț
după 1989.'

Mi-am interzis, dintr-un scrupul moral, greşit sau nu, „să nu mă pron
să nu polemizez - în presă mai ales - cu oamenii cu care am suferit ală
în închisoare. Cu nimeni din această categorie. N-am răspuns, din ace
cauză - revin şi subliniez - la nici un atac, la nici o insultă care - după
am mai amintit - n-au lipsit. Dar, în cazul de față, trebuie să evoc, f
concis, relațiile mele cu *PNȚCD,* după 1989. A fost al doilea moment com
ratat, decepționant, al angajamentului meu politic. El a fost determina
cele mai bune intenții. Doar că psihologia specific națională, lipsa de trad
sau mai precis persistența unor „tradiții naționale", pe care comunis
n-a reuşit să le învingă ci, dimpotrivă, să le consolideze şi să le dezvo
a făcut imposibilă orice colaborare efectivă. A început un proces de cla
care dureroasă, care a durat aproximativ doi-trei ani. în orice caz, pe într
durată a *FDAR* şi a începuturilor *Convenției Democratice.* Aproximativ,
între 1990 şi 1993. Nu este chiar foarte uşor de explicat despre ce a fost vo

Devenea tot mai limpede, în conştiința mea, în primul rând, inco
tibilitatea, poate mai bine spus, la început, confuzia de ordin ideol
Recunoşteam - şi chiar admiram la şefii săi - fermitatea morală, onestit
incontestabilă, intransigența politică. Exemple strălucite de civism rom
incipient. Astfel credeam atunci şi la fel cred şi acum. Doar că o ac
politică şi mai ales una de guvernare presupun şi o ideologie precis
program bine articulat, cadre şi instrucțiuni limpezi de execuție. Un pa
politic, orice s-ar spune, nu poate trăi la infinit doar din rentele mora
civice ale lui Maniu-Coposu. Plutea vaga etichetă a unui *PNȚCD,* „p
de centru-stânga", adesea cu accente populiste. în închisoare mi s-a r
dus şi o declarație a lui Iuliu Maniu (aprocrifă sau nu, dar pe care o
plauzibilă) conform căreia în urma fuziunii cu Partidul Țărănesc din
a lui Ion Mihalache, „am amânat revoluția socială în România pentru ci

şi chiar cu o sută de ani". O imensă iluzie, fireşte. Dar care, întreţinută, ducea la lipsa oricărui program social bine definit. Şi, mai ales (aspect extrem de grav din punctul meu de vedere) a absenţei unei viziuni precise despre reconstrucţia socială a României postcomuniste. Eu o „visam", în mod preponderent, a păturilor mijlocii rurale şi urbane. Dar o astfel de precizare rămânea cu totul singulară. Credeam că „diluarea" (ca să nu spun renunţarea) ideologiei „ţărăniste" era strict necesară. Dar, din motive pur electorale, nu se putea şi nu se voia părăsirea vechii titulaturi „istorice". Deci un prim şi foarte serios motiv de contrarietate şi neaderenţă.

Intervenea şi un al doilea motiv, care doar aparent are o legătură cu preocupările mele, să le spun cultural-ideologice, de „autor" etc. Era un fapt incontestabil - şi după mine extrem de grav - eliminarea sau ignorarea tacită şi uneori chiar directă a tuturor scriitorilor, publiciştilor, intelectualilor şi oamenilor de cultură militanţi din partid. Fără a intra în amănunte (pe care de altfel nici nu le cunosc în toate cazurile) rămâne o realitate incontestabilă : oameni de valoare, inclusiv publicişti, gen Petru Stoica, Iordan Chimet, Gheorghe Grigurcu, Paul Lăzărescu, Barbu Cioculescu şi alţii (toţi militanţi încă din 1946) nu şi-au mai găsit un loc în partidul renăscut. Au fost eliminaţi, tacit sau nu, unul câte unul. Trec peste episodul recent, George Pruteanu, să spunem oarecum mai special. Dar rămâne o evidenţă: partidul nu s-a preocupat câtuşi de puţin să cultive pe scriitorii şi publiciştii „săi". Mulţi, puţini, câţi erau. Iar să atragă şi pe alţii cu atât mai puţin. Eu mă scot din „cauză". Dar alţii ca Gheorghe Grigurcu au protestat public *(Decenţă,* în *România liberă,* 25 august 1998) şi pe bună dreptate. Mă întreb, fireşte, asupra cauzelor: intelectualii amintiţi - şi în general categoria lor - complexau, umbreau, făceau concurenţă simplilor activişti fără alte titluri şi calităţi decât de „a fi suferit". Tot omagiul meu şi toată stima pentru sacrificiul lor. Doar că un partid modern are nevoie, repet, şi de imagine, prezenţă mediatică, un anume prestigiu cultural-intelectual propagandistic (cel puţin în anumite cercuri), preocupare care lipsea total. Un mediocru gen G.Ţ făcea gol în jurul său şi alunga pur şi simplu pe toţi scriitorii adevăraţi. O eroare - şi nu numai după mine - cu urmări extrem de grave. Era, într-un fel, chiar iritantă această indiferenţă (ca să nu spun mai mult), nu numai pentru un partizan politic - care a stat adesea în aceeaşi celulă cu unii dintre şefii actuali ai *PNŢCD* - şi care a mai publicat şi destule volume în ţară şi, uneori, şi în străinătate. Mi-am dat seama că mi-am tăiat singur, cum se spune, craca de sub picioare. Partidul n-avea nevoie de astfel de personaje, inevitabil incomode, dificile, indezirabile. Nivelul politicianului român pur şi simplu nu putea asimila astfel de „intruşi". Şi, în consecinţă, i-a eliminat repede.

La Cluj, mă loveam, în modul cel mai dur cu putinţă şi de alte realităţi. Recunosc, într-un fel, obiective, explicabile, inevitabile. Dar care n-aveau nimic de-a face cu aspiraţiile şi preocupările mele. La şedinţele *PNŢCD* local am auzit luări de cuvânt care mi-au dat fiori: era combătută „linia" Corneliu Coposu, de a nu ataca pe maghiari, deoarece, în felul acesta *PUNR* câştigă teren. Cu alte cuvinte, se dorea ca *PNŢCD* să redevină un

partid naţionalist dur, chiar şovin, în tradiţia „Partidului Naţional"
dinainte de 1918. Pur şi simplu mă simţeam un intrus, un indezirabil, ce
ce mi se dădea şi de înţeles. Anii grei de puşcărie şi unele legături
Bucureşti, la „centru", încă mă mai „salvau". Dar totul devenea tot mai fa
şi mai greu de suportat. Cu atât mai mult, cu cât nomenclatura loca
inclusiv universitară, mă luase la ochi. Atacat în presă şi la TV loca
(inclusiv de un anume Tudor Dumitru Savu, pretins romancier). Director
tipografiei locale, unde îmi apăreau cărţile de la *Dacia,* îmi făcea şi el
felul de mizerii, prin corecturi repetate, drastic penalizate, întârzieri e
Din aceste motive, pentru *Biografia* 3, de pildă, am încasat o sumă absol
derizorie, ca „drepturi de autor". înţeleg foarte bine că sunt destul de gr
de înţeles postum astfel de meschinării şi răutăţi locale. Dar acestea er
faptele, din care nu am reţinut decât doar două-trei exemple pentru
simplă ilustrare a unei situaţii personale negative.

Privind în profunzime, obligat adesea şi de împrejurări ostile, descopere
tot mai stupefiat şi alte aspecte. Şi toate la antipodul convingerilor şi educat
mele. La Iaşi, unde m-am „format", să zicem, n-am ştiut şi n-am cunosc
niciodată ceea ce se numeşte „provincialism" şi „regionalism". La Bucureşti,
atât mai puţin. Ei bine, la Cluj, nimerisem chiar în capitala provincialismu
şi regionalismului românesc. Fenomen definit prin supremaţia valorilor
ierarhiilor strict locale, prin mentalitatea ireductibil regionalistă a superio
tăţii realităţilor locale. Nu contest izvoarele istorice ale unui astfel de st
de spirit. Doar că regimul comunist o modelase la nivelul celei mai m
mediocrităţi posibile. Clujul, după 1950-1960, devenise - o spun cu
imens regret - capitala mediocrităţii culturale româneşti. Subliniez ac
aspect deoarece el constituia principalul obstacol de care mă loveam. Fiin
mă „încăpăţînasem" să nu plec. (Un I. Pervain a şi întrebat-o chiar pe
„Când plecaţi din Cluj?".) Aşa cum au făcut, de pildă, Ana Blandiana, I
Alexandru sau Ovidiu Drîmba, pentru care nu s-a găsit nici cel mai
„post", redacţional sau universitar. Practic, au fost alungaţi fără nici o m
Fără nici un scrupul. Şi toţi erau ardeleni pursânge.

Deci de ce să mă mai plâng eu, un... simplu „regăţean", când prop
ardeleni de valoare deveneau indezirabili? Am spus-o şi o repet: se
mentul de al doilea „domiciliu obligatoriu" mă domina. într-un interviu, m
pare, am mai declarat că stau la Cluj „ca la hotel". N-aveam cu acest o
nici o legătură, cu excepţia L., care constituia un scut de protecţie deos
de eficace. Dar nici ea nu putea contracara toate atacurile şi animozită
locale. Nu era numai impresia mea, să spunem, vulnerabil-subiect
„Clujul - o mică Pragă sau o mică plagă a României?" (Ion Simuţ, în *Trib*
Ardealului, 68/1993). La toate, se adăuga şi psihoza colectivă (ca să nu s
demenţa colectivă, *Caritas)*: un oraş întreg invadat de o feroce aviditat
speculei, a îmbogăţirii peste noapte, fără muncă. S-au desfăşurat sc
incredibile, de un cinism inimaginabil. în nici un oraş al ţării nu s
întâmplat „evenimentele" de atunci. Dar mă grăbesc „să expediez" cât
repede şi acest episod cu o greaţă indescriptibilă. Furia şi psihoza îmbogă
cu orice preţ depăşeau orice limite: şi şovinismul tradiţional şi reac

aparatului represiv şi geloziile universitar-literare şi multe altele. Un moment sinistru, pentru mine de neimaginat.

Relațiile complicate şi tensionate cu *PNȚCD-ul* local aveau şi o altă cauză. Ele sunt, într-un fel, tipice pentru nivelul politicianist provincial, îmi vine greu să evaluez întreaga conduită şi psihologie politică a lui Ion Rațiu, care aspira la preşedinția organizației locale *PNȚCD.* Format într-o altă ambianță, extrem de bogat, de o independență insolentă pentru mulți, el a devenit un personaj inasimilabil tuturor vârfurilor partidului. L-au acuzat că a venit în țară doar „să devină preşedinte". Chiar dacă era succesorul unui nume istoric, în Ardeal, al unui ilustru „memorandist". Din puținele mele contacte personale (inițial mi-a propus chiar conducerea *Cotidianului),* am intuit un amestec straniu de naivitate şi „afacerism" anglo-saxon, de bună-credință şi ambiție politică, în definitiv legitimă, de avariție calculată şi dorință de publicitate. Plus gelozia generală produsă de o imensă avere, probabil mitică. De proprietar, între altele, al unei insule sau al unor hoteluri într-o insulă din Bermudes sau Bahamas. A decepționat profund şi a devenit repede antipatic, atunci când s-a constatat că Ion Rațiu n-avea nici o intenție să devină sponsorul total gratuit al *PNȚCD.* Ceea ce i se reproşa mereu.

îmi amintesc bine că l-am vizitat în preziua plecării mele în Grecia, în după-amiaza înmormântării lui Corneliu Coposu. îşi făcea procese de conştiință. Mi-a repetat că ilustrul dispărut i-a reproşat, nu o dată, că „n-a dat mai mulți bani partidului". Eu îl înțelegeam: un *businessman* nu investeşte decât într-o afacere rentabilă. Dar la noi domina mentalitatea paternalistă a cornului abundenței, generos revărsat asupra unui partid efectiv sărac. Bietul „Moş Rațiu"! Mie îmi era simpatic tocmai pentru faptul că nu... înțelegea nimic din psihologia mediului în care revenea după o jumătate de secol. A fost devastat, incendiat, jefuit, escrocat la *Cotidianul* etc. Şi ca scenariul să fie complet: el îşi mai „vinde", în cele din urmă, şi ziarul, unui gangster utecist de presă, Ion Cristoiu, convins că va face unul de mare tiraj şi de succes comercial sigur. Şi, în acelaşi timp, „să distrugă" şi pe rivalul său la „preşedinție", Emil Constantinescu. Rar calcul mai logic (apusean) şi mai greşit (românesc) decât această *monkey business.* Cred, unică, în analele presei române postdecembriste.

Că Ion Rațiu nu înțelegea efectiv nimic din mecanismele reale ale politicii româneşti, respectiv ale *PNȚCD.* Cluj, o dovedeşte şi ambiția sa de a deveni, cu orice preț, şeful acestei organizații ce nu-1 dorea. Oarecum „paraşutat" de la centru, mai bine spus de la... Londra, s-a lovit de opoziția furibundă a clanului Boilă, pretinşi „nepoți" ai lui Iuliu Maniu: Matei'şi Ioan Boilă. Un clan pur provincial, dar solid, activ şi mai ales lipsit de orice scrupule. Considera organizația locală drept un privilegiu, o feudă şi o moştenire de familie. S-au format imediat două tabere. Fiecare făcea reclamații la „centru", care a trimis în două rânduri delegații de arbitraj, pentru noi alegeri de comitet, mereu contestate, mereu lipsite de autoritate reală şi statutară. Momente penibile, urâte, în care am fost atras în mod inevitabil şi mai ales regretabil.

Că făceam tot mai mult figură de intrus o dovedea agresivitatea
mai mare a acestui clan. Pentru a-i ilustra mentalitatea - dar şi imen
mea candoare de a „persevera" într-un mediu în care n-aveam nici o le
tură, dar absolut nici una - doar câteva mici episoade. Revendicând, m
mult retrospectiv, faptul că - în definitiv -, spre deosebire de aproape t
PNȚCD-iştii locali, eu am făcut 14 ani de „gulag", un oarecare ingin
Fărcaş, cumnat cu Matei Boilă - devenit după 1996 prefect -, un medioc
mi-a tăiat-o scurt: „Lasă-mă, domnule, cu d'astea". Deci 14 ani de gulag
definitiv sub aceeaşi siglă, n-aveau nici o importanță pentru acest obs
personaj. însoțindu-l o dată pe Ion Rațiu la o şedință, unul din fiii
M. Boilă a îndrăznit să mă dea chiar afară. I-am arătat - şi i-au demonst
şi alții - că pe atunci făceam parte din Comitetul de conducere al partidul
pe țară, de la Bucureşti. La una dintre alegerile de comitet, un alt memb
al clanului a dat-o afară şi pe L. Prietenii lui Rațiu erau în minorita
împreună cu Mircea Mihăilescu, profesorul V. Marian, istoricul şi directo
Bibliotecii Universitare, Doru Radosav, inginerul Cerghizan erau cei
cunoscuți. Făceam încă parte din comitet, dar asistam la şedințe din ce
ce mai umilitoare şi mai inutile. Refuzam orice fel de sarcini elector
motivând că nici nu aparțineam, efectiv, cadrelor organizației locale.
fapt, nici din cea de la Bucureşti, unde totuşi eram recunoscut, măcar
facto de foştii colegi de închisoare. Dar şi prestigiul lor era în vizibil dec
Se năştea,'de fapt, un nou partid. Improvizat şi nestructurat, unde sing
garanție de seriozitate o oferea Corneliu Coposu şi cei câtiva „foşti"
jurul său. Dar prea puțini, pentru necesitățile politice reale ale momentu
politic. Eficacitatea era practic nulă.

Percepeam toate aceste noi realități, pe de o parte, cu „inima strân
cum se spune, pe de alta cu toată luciditatea unui spirit analitic şi cri
Ce căutam, de fapt, în „această galeră"? Lipsa de afinități era totală. C
ce înțelegeam cu uşurință şi, în definitiv, chiar aprobam. Căci se năşte
altă structură politică, foarte departe de idealurile mele. Dar ceea ce
mai înțelegeam şi, de fapt, nu izbutesc să-mi explic nici până azi, în to
nuanțele sale, era antipatia mai mult decât vizibilă, chiar agresivă, cu c
eram înconjurat. Iritam profund prin simpla mea existență şi prezență.
puteam fi, în definitiv, nici complet „eliminat", dar în nici un caz integ
şi asimilat clanului Boilă, ce preluase puterea.

Două aspecte, să le spun anecdotice, de fapt penibile, ilustrează acea
bizară situație. Ca să scape de Ion Rațiu - care, la Cluj, dormea în se
partidului (fosta casă de protocol a lui N. Ceauşescu) - s-au scos pân
clanțele şi broaştele de la uşă. La un moment dat, doamna Rațiu, o en
zoaică britanică, parkinsoniană, care nu înțelegea nimic, dar absolut ni
a trebuit să fie eliberată şi scoasă pe fereastră. Golănia familiei Boil
mai avea margini. Şi, totuşi, I.R. dăduse suficienți bani (chiar în fața
a oferit 500 000 de iei, în 1993 era o sumă) pentru editarea revistei *Po*
oficiosul partidului, de care s-a ocupat un timp, Virgil Ardeleanu. Dacă
mers", nu el a fost de vină. Se repeta, în mic, cazul *Tribunei Ardeal*
Preocupări de politică ideologică de o minimă solidaritate nu existau. C

îmi amintesc de compoziția acestui comitet, de agramatismele şi vulgarităţile unui oarecare Cinchinaş, de pildă, şi de multe altele, îmi spuneam, că prin momente mai absurde şi mai insultătoare n-am mai trecut niciodată.

Să amintesc, în sfârşit, încă un mic episod local, care spune tot, de această dată, despre atitudinea unor cercuri „intelectuale". Toţi „elevii" lui Mircea Zaciu deveniseră oficiali, miniştri adjuncţi, membri ai FSN şi, evident, numai simpatic nu le puteam fi. Cu Marian Papahagi avusesem, până în 1989, relaţii foarte corecte. Despre două dintre cărţile sale scrisesem şi în *Tribuna,* la *Cronica ideilor literare.* Când, dintr-odată, îmi ajunge la ureche o ştire, care - după cum m-am convins repede - a făcut ocolul oraşului. Profesoara de română, Monica Onojescu, la liceul unde era, în ultima clasă, fiul lui M.P., Adrian, dictează la un moment dat o anume bibliografie şcolară. Printre care şi una sau două dintre cărţile mele. Când Adrian Papahagi se ridică dintr-odată şi exclamă furios: „Acesta nu, căci este peneţist". La care profesoara are o replică extraordinară, formidabilă: „Şi tatăl dumitale este fesenist". Ilaritate generală în clasă. Dar episodul ilustrează gradul de fanatism şi intoleranţă, care se instalase în familiile acestor proaspeţi guvernamentali „fesenişti", carierişti, miniştri, directori, diplomaţi culturali etc. De unde putea şti vigilentul Adrian Papahagi despre orientarea mea politică decât din familie? Ulterior, el s-a ilustrat şi prin polemici agresive filologice, în legătură cu *Carmina Burana.* Admit că este, poate, un geniu filologic potenţial (deşi, sincer spus, nu prea cred), dar agresivitatea sa, uşor de demontat de altfel - după cum a şi dovedit-o incriminatul în cauză, Eugen Munteanu, un savant latinist ieşean - nu prevesteşte nimic bun. Am regretat sincer moartea recentă, subită, a lui Marian Papahagi, totuşi om de valoare. Se agita însă prea mult. Voia să facă singur prea multe lucruri în acelaşi timp. Se împrăştia frenetic între Roma şi Cluj şi acest efort i-a fost fatal.

îmi dau seama foarte bine, în final, de caracterul prea schematic, uscat şi rezumativ al acestui capitol. Explicaţia esenţială este însă foarte simplă. Nu evenimentele în sine, de după 1989, mă interesau în mod profund, ci doar transformările mele esenţiale, interioare, ce deveneau, în sfârşit, posibile. Pe acestea le voi evoca, pe larg, în capitole următoare. Am dorit doar să schiţez scenariul lor „epic", de după 1989, evenimentele cele mai importante fiind, de fapt, de ordin interior. Cultural, ideologic şi mai ales moral. „Voi povesti" pe larg motivele ce m-au despărţit definitiv nu numai de orice militantism politic, dar şi de prezenţe sociale active. Este greu de descris bucuria şi satisfacţia profundă cu care deveneam, în sfârşit - după mai bine de o jumătate de veac -, eu însumi. Lăsam în urmă toate aceste decepţii, mizerii şi aventuri politicianiste, menţionate doar în trecere. Nu eram făcut pentru ele. Şi simţeam cum „renăşteam", deveneam un alt om. Cu o voluptate şi o vitalitate pe care nu mi-aş fi bănuit-o niciodată. *Incipit vita nova.* într-adevăr. Eveniment esenţial. Capital, pot spune, al biografiei mele.

19
Adio „literaturii"

Este, în acelaşi timp, şi foarte uşor, şi foarte greu de analizat şi expli
în detalii transformarea interioară, profundă şi esenţială, pe care au produ
în conştiinţa mea, evenimentele anului 1989, Evident, clarificările de ac
tip presupun mutaţii, viraje imprevizibile, petrecute chiar peste noapte
întreagă evoluţie anterioară le-a precedat, le-a pregătit, le-a determi
într-un sens sau altul. In final, un moment de ruptură, de regenerare ş
transformare fundamentală s-a putut, în sfârşit, manifesta cu multă ener
şi exuberanţă, într-o totală expansiune. Un moment unic şi memorabil
ceea ce este cel mai important - cel puţin într-un anume sens - aveam ac
posibilitatea de a mă manifesta efectiv şi public, în mod liber. De a-mi dezv
adevărata identitate spirituală şi culturală, fără nici o inhibiţie şi refula
Dacă insist şi revin (şi voi mai reveni într-o formă sau alta) asupra aces
eveniment, cauza este foarte simplă: abia acum, mă „regăseam", mă „desc
ream", mă „dezvăluiam" cu adevărat. In primul rând mie însumi. Condiţio
determinat, deviat, falsificat în esenţă, timp de decenii, deveneam, în sfâ
„eu cel adevărat". Un eveniment capital, poate mult prea tardiv. Căci nu s
deloc sigur că voi mai avea toate forţele de a-1 valorifica şi a-1 traduce p
lucrări, care să mă exprime integral şi cu adevărat, până la capăt.

In două cuvinte: puteam deveni, în sfârşit, ceea ce eram în realit
critic de idei şi „ideolog", nu „critic literar" pursânge, cum „viaţa"
constrâns să mă manifest, mai mult sau mai puţin convingător, pentru u
şi pentru alţii, timp de decenii, din cauzele amintite anterior. „Vocaţia"
(cu un termen pretenţios) era în direcţia ideilor culturale, sociale şi polit
In sensul istoriei ideilor şi ideologiei pur şi simplu, începând cu cea „ro
nească". Nu-i exagerez câtuşi de puţin importanţa. Dar simţeam că
puteam pluti în vid sau într-un spaţiu pur abstract, nedeterminat,
identitate şi motivare precisă. Deci nu critică şi teorie literară, ci critic
teorie „ideologică" pur şi simplu, în cadrul culturii şi ideologiei român
O clarificare definitivă, pe care aproape, foarte adesea, nici n-o mai spe
realizată vreodată. Nu mă simţeam nici „scriitor", nici „critic", nici mă
după 1989, „politolog" (în sensul actual al cuvântului), ci doar „ideo
foarte apropiat de înţelesul pe care Secolul Luminilor îl dădea acestei noţ

Din acest punct de vedere, sunt un „om vechi". Dar şi „foarte nou".
ce poate fi mai „nou", mai implicat în realitatea imediată, justificat şi ac

decât criticismul secolului 18? Reactualizat *împotriva* şi *după* un regim totalitar, pe care l-am trăit, în secolul 20, sub fascism şi, mai ales, noi cei din Est, sub comunism şi stalinism? Aceeaşi „tiranie", aceeaşi „intoleranţă", aceeaşi sinistră cenzură şi represiune culturală. Toată activitatea mea după 1989 dovedeşte adevărata mea orientare şi identitate. Sensul profund, esenţial, al întregii mele acţiuni publicistice, editoriale şi, pentru o foarte scurtă perioadă, politico-sociale. Recunosc: nu toate episoadele au fost la fel de „reuşite", de „fericite". Dar sensul şi direcţia lor generală erau identice: inflexibil antitotalitare. Este imposibil să se demonstreze că nu altul a fost adevărul. Marele meu Adevăr.

Dacă fac şi o astfel de menţiune - ca să nu spun că-mi iau şi o „precauţie" - cauza este una singură: veneam şi mă despărţeam, uneori cu violenţă, dintr-un mediu care n-a fost, de fapt, niciodată al meu: literatura şi, mai ales, „viaţa literară". îmi puteam manifesta, în sfârşit, dezgustul total şi definitiv, uneori calm, alteori iritat, faţă de mediile redacţionale şi, în general, ceea ce se numeşte jungla şi cloaca „vieţii literare". Am „evocat", într-un întreg capitol (11), totala mea repulsie organică, viscerală, pentru *Jungla „vieţii literare".* Am detestat-o mereu din toată fiinţa mea. Dar abia acum puteam să mă desprind public de acest mediu. Şi, mai mult: să-1 repudiez pe faţă. Sau - mai ales - să-1 ignor, să mă despart definitiv de el şi cu orice risc, trăgând toate consecinţele. încercam voluptatea, pentru mine rară, de a vedea cum această „viaţă literară", în care am fost totdeauna un intrus, un străin, un neadaptat, se descompunea vizibil sub ochii mei. Cum îşi dezvăluia, unul după altul, toate viciile congenitale. Şi cum puteam să-mi manifest, fără nici o infatuare, dar cu toată fermitatea, independenţa, indiferenţa şi chiar dispreţul pentru un mediu despre care puteam spune, în sfârşit, că „nu este al meu". O „instituţie" incontestabilă, dar total străină de mine.

Fără îndoială, în realitatea cotidiană, acest conflict nu se desfăşura chiar atât de brutal, ostentativ şi, mai ales, în forme publice şi zgomotoase. Eram, uneori, constrâns, în continuare, la anumite gesturi defensive, de prudenţă şi chiar de „politică literară". Admit: adesea detestabile. însă - practic vorbind - de multe ori inevitabile. Dar, cel puţin, ştiam că puteam reacţiona liber, oricând şi oricum, împotriva oricui. Mă „ignoră" sau mă „atacă" X sau Y? La fel puteam face şi eu. Nu „scrie" să spunem, *România literară?* Ei şi? Nu i-am trimis cărţile nici înainte, nici după 1989. Nu mă... acceptă în literatura română... Nicolae Manolescu, Alex. Ştefănescu sau... „Surâsul Hiroshimei"? Simple exemple şi nimic mai mult. N-am „plâns" niciodată de pe urma acestui lung „boicot". Aveam, de altfel, un antrenament serios în materie de „excluderi". Două decenii interzis de regimul comunist, eliminat din toate clasificările şi palmaresele oficiale, academice, didactice, îmi venea - uneori - chiar să râd. Sunt un „exclus" şi un etern „indezirabil". De mare „vocaţie". Acesta este, o vai!, „destinul" meu „literar" (expresie cu rezonanţă sinistră pentru mine). Nu cred, bineînţeles, în nici o „reîncarnare". Dar sunt absolut sigur că n-aş mai dori vreodată - în orice ipoteză posibilă - să redevin „scriitor". Şi, mai ales, „scriitor român". Câteva explicaţii suplimentare sunt, cred, necesare. Fie şi la limită. Ele au, poate, şi o

oarecare „valoare" analitică şi documentară. Am privit totdeauna pe „
de litere" român cu toate precauţiile unui „îmblânzitor" de reptile. O a
de experienţă nu poate fi chiar de tot ignorată.

Trebuie totuşi să pun o anume distanţă şi să văd cu claritate toate
absolut toate motivele acestei incompatibilităţi radicale. O bună tem
altfel, de analiză şi de retrospecţie literară. De ce sunt atât de pro
antipatizat? Despre defectele mele, pe care nu le ascund niciodată
vorbit în repetate rânduri. Sigur că eram, sau păream, dificil, deloc simp
inabordabil şi intratabil. Dar existau şi o serie de cauze obiective, pe
după cinci decenii de comunism - aproape nimeni nu le mai ia în c
deraţie. Deşi ele sunt riguros determinante. Nici vorbă de gelozie
invidie. Dar, când observ, în *România liberă* (16 august 1998), de pild
în 1921 „s-a născut criticul literar Ovid S. Crohmălniceanu" (deci în ac
an în care m-am născut şi eu), devine evident, prin însăşi această c
morare anodină, că scara de valori, consacrată de comunism, s-a perpe
s-a „clasicizat" definitiv. A devenit „canonică". Adică ceea ce eu ref
radical şi categoric în mod constant. Aparţineam unei alte generaţii
altă mentalitate şi scară de valori. Cu un alt limbaj şi cu totul alte pro
preocupări şi orientări. Aveam o altă psihologie, inclusiv literară
comportament social, inclusiv literar, total diferit. Eram, pe scurt, „alt
Cum să devii „simpatic" în astfel de condiţii? Nu pretind deloc, dar ab
deloc, că toate aceste note particulare sunt mari „calităţi". Dar nici „def
O stare conflictuală latentă, obiectivă, de fapt, şi nimic mai mul
acceptam noul tip de societate şi deci nici psihologia sa literară. De
o izolare şi o stare de perpetuă, permanentă adversitate. O exper
extrem de dură, cu consecinţe practice şi morale adesea deosebit de g

Acesta ar fi cadrul social foarte general al unui antagonism inevi
Recunosc: „istoric" datat, pe care nu puteam nici să-1 evit, nici - cu atâ
puţin - să-1 fac să dispară. Dar apăreau, în acelaşi timp, şi o serie de
portamente şi defecte literare specifice, tradiţionale, „clasice", pe care
nismul doar le agrava sau le dădea o nuanţă particulară. Să încep cu v
şi profunda observaţie a lui Goethe: „Prezenţa este o puternică zeiţă".
om, un autor să zicem, care trăieşte izolat, în provincie, care nu frecven
redacţiile, cercurile şi reuniunile literare, nu răspunde la invitaţii (co
saloane de carte, congrese etc.) nu poate avea, obiectiv vorbind, nici
utile, nici audienţă. Iar de „succes" nici nu poate fi vorba. Era chiar cazu
Deloc adaptat şi foarte puţin atras de acest tip de legături literare. îm
chiar fundamental antipatice. în orice caz, străine total de mine şi de
meu de a fi. Bun, rău, acesta eram şi nu mă mai puteam schimba.

De fapt, o serie de relaţii literare au existat mereu şi ele chia
dezvoltat. Dar am observat imediat: toate, dar absolut toate, erau
resate. Mi se trimiteau volume şi scrisori în vederea unor recenzii. C
în perioada destul de lungă a *Cronicii ideilor literare,* era de înţeles
serie de autori am rămas până azi în bune raporturi. Dar cu alt
Intervenea un tip foarte special de relaţii false şi, adesea, de lipsă tot
reciprocitate. Despre unii scriitori am scris, favorabil, în publicaţii de

tiraj şi din proprie inițiativă. Apoi, când au observat că nu mai scriu, în continuare, cu aceeaşi asiduitate, mi-au întors pur şi simplu spatele. Fără nici cea mai mică remuşcare. M-a afectat, pot spune, într-o oarecare măsură, comportamentul a doi scriitori de incontestabil talent, care - într-o perioadă - mă „cultivau" intens. Am şi dosare cu corespondența lor. Apoi, la un moment dat, au dispărut brusc de la orizont. Este vorba de M. H. Simionescu şi Bedros Horasangian. Ultimul, se pare a făcut şi un fel de criză de „mizantropie literară". Mi-a şi dat, printre rânduri, un astfel de răspuns, atunci când, intrigat, l-am întrebat de ce „tace". Ulterior am auzit că ar fi plecat în „diplomație", ataşat cultural, pe undeva, la Atena, mi se pare. Dar, orice ar fi, impolitețea ca să nu spun ingratitudinea rămâneau o tristă realitate.

Cât despre tăcerea totală a unor politologi tineri (nu le mai dau numele), despre care am scris cu simpatie şi nu o singură dată, cărora le-am prezentat şi cărțile cu prilejul „lansării" lor (şi încă de vreo două-trei ori), ce să mai spun? Mă considerau, probabil, un fel de „agent de publicitate", din oficiu, şi nimic mai mult. Am o listă, dar o păstrez... pentru mine. Cel puțin, Nicolae Florescu a fost cel mai cinic, dar şi mai onest, în felul său. Când, silit de împrejurări, a acceptat ca *Jurnalul literar,* care agoniza, să fie „sponzorizat" de legionari, unii în D.M., m-a ignorat fără nici o explicație, înainte, imediat după 1990, îmi cerea insistent articole. Uneori i le dictam, în condiții foarte incomode, chiar la telefon. Apoi, am încetat, dintr-odată, să-i mai fiu util. Şi-a făcut pe loc o nouă „redacție" şi un „comitet de redacție" pe măsură, în care, într-adevăr, n-aveam ce căuta. Acestea sunt faptele. Ceea ce nu mă împiedică să recunosc că *Jurnalul literar* a publicat, în noua sa formulă, o serie de texte foarte utile istoriei literare a „exilului". Deşi acest „preț" eu, personal, nu l-aş fi plătit niciodată.

Lovit brutal, adesea cu o violență şi cu mare vulgaritate de nu puținii aşa-zişi „scriitori" şi membri ai „vieții literare", încerc să-mi explic, în mod obiectiv, acest comportament, după mine, aberant. încerc să identific o serie de cauze precise, care fie mă depăşeau, fie reprezentau reacții vindicative la unele dintre acțiunile mele, justificate pe deplin cel puțin în conştiința mea. Sunt primul care îl recunosc: un mare coeficient de subiectivism şi resentimente intră în astfel de analize. Dar nu este mai puțin adevărat că o serie întreagă de cauze, strict obiective, acționau constant, public şi inevitabil împotriva mea. Nu mă proclam, propriu-zis, o „victimă", ci doar un obiect de represalii. împotriva unui „corp străin". Suficient de „slab", ca să poată fi lovit fără posibilitatea de apărare eficace. Dar şi suficient de „tare" ca să nu poată fi doborât şi scos din circulație de un atac sau altul. Situația merită privită cu oarecare atenție. S-ar putea, cândva, ca psihologia şi sociologia literară să se intereseze şi de astfel de date. Toate precise, verificabile şi concludente.

Trec peste sectarismul agresiv al coteriilor şi mafiilor literare, ca şi al provincialismului cultural, fenomenul cel mai banal şi mai răspândit dintre toate. La Cluj, m-am lovit, în permanență, de aşa-zisa „şcoală Zaciu". La Bucureşti, cu aceeaşi virulență, de mafia „Liiceanu-Pleşu". Atacuri, obstrucții, denigrări permanente. Uneori, la limita ilegalității evidente. Aş reține, cu titlu de simplu document de epocă, doar următorul episod de după 1989:

un ministru adjunct, la învățământ, de pe atunci, Paul Cornea, mi-a f
un dosar de „profesor consultant" la Facultatea de Litere din Cluj. Ave
cred, cu prisosință, toate titlurile necesare. Ei bine, dosarul a fost „rătă
„ascuns", făcut „pierdut". Bineînțeles, o astfel de poziție didactică nu
interesa în nici un fel. Dar sabotarea sa ilustrează o mentalitate şi,
ales, evidenta opoziție a mediocrităților universitare locale. Să le mai
numele? La ce bun? Din neant au ieşit şi în neant se vor întoarce. Ră
neam, pentru ei, la infinit, un fel de stafie vindicativă, inamicul pu
numărul 1, periculos şi invulnerabil. De anihilat totuşi cu toate mijloac
Când mă gândesc însă ce nulități evidente conduc „doctorate" la Cluj
care nu-mi recunosc absolut nici o vocație didactică - îmi explic foarte
nivelul lamentabil al acestor „doctori" pe bandă rulantă. Expresie tipi
mediocrității şi subdezvoltării noastre culturale. Deficiență profund
gravă. Dar eu - şi alții - nu aveam nici o posibilitate de a o evita
măcar, de a o îndrepta, fie şi în parte.

Alte reacții sunt mai subtile şi ele dezvăluie mecanisme mai compli
şi mai perverse ale „vieții literare". Mi-am dat seama imediat că nesocot
una din regulele fundamentale ale acestui tip de activitate: rupeam l
sau pactul nescris al reciprocității. „Tu eşti mare, eu sunt mare." De
importanța, enormă adesea, a recenziilor şi elogiilor circulare, în cerc în
al laudelor reciproce, baza esențială a tuturor succeselor şi reputaț
literare. Puținele, foarte puținele excepții de la această regulă, n-o infi
Din momentul în care nu ai intrat în sistemul admirațiilor mutuale
„pierdut". Mai ales, când nu deții nici o poziție socială sau culturală. A
exact... cazul meu: „N-ai scris despre mine". Sau: „Ai scris împotriva m
Păcate de neiertat. Mai degrabă - figurat vorbind şi printr-o hiperb
ți se iartă o fraudă de miliarde sau chiar un asasinat, decât o astf
agresiune literară directă sau indirectă. Şi, după decenii, unii îşi
amintesc de anumite recenzii negative, scrise - pe atunci - de mi
totală bună-credință. Chiar dacă imprudente şi greşit orientate.

Foarte frecvent era şi următorul tip de reacțiune: sugeram - sau, un
eram chiar sincer - o anumită adeziune, fidelitate, solidaritate. E
considerat un aliat de nădejde, un suporter potențial. Apoi, îmi dă
seama că greşeam. Şi atunci îmi permiteam gesturi de independen
chiar critice. Rupeam o legătură în realitate falsă. Produceam o
dezamăgire şi un resentiment durabil. Care se transforma, nu o dat
represalii şi acte de răzbunare.

Am ajuns, în felul acesta, la una dintre cele mai sensibile şi mai pe
loase aspecte ale aşa-zisei „vieți literare": egocentrismul şi megalom
scriitorilor. Narcisismul virulent, vanitatea şi amorul propriu ulcerat
au făcut, fac şi vor mai face adevărate ravagii. Defect reprobabil sau
este etern, specific unei specii cu reacții egolatre şi vindicative, perma
şi extrem de periculoase. Pentru a mă limita doar la domeniul romă
ce reprezintă altceva mania morbidă a multora de a obține cu orice
Premiul Nobel? Listele de propuneri, care se fac anual, la Bucureşti, m
de un irealism şi ridicol imens? De reacția, de o extremă vulgarita

agresivitate, a unui Marin Sorescu, etern candidat Nobel de altfel, la auzul decernării premiului Herder (în definitiv un fel de moft)... modestei mele persoane - un obscur, un marginal, un *outlaw* literar, abia tolerabil - am mai amintit. Dar această megalomanie are, azi, şi alte forme. Cine, după 1989, nu-şi scrie... „memoriile"? Şi cu cât eşti mai mediocru şi mai obscur, cu atât mai mult doreşti să te pui în valoare. Imaginaţi-vă o mediocritate totală, ce nu reprezintă istoric-literar nimic, ca D. Micu, de pildă, seriindu-şi sau publicându-şi... „memoriile"! Procesul este, uneori, mai subtil: mai puţin poate punerea în valoare, cât disculparea, sentimentul culpabilităţii „colaboraţioniste", a „cedărilor" etc, joacă un rol imens în astfel de texte. De amintit şi insolenţa unui S. Damian, critic hiperoficial, cu zeci şi zeci de articole proletcultiste, pozând azi în ... „rezistent" şi dând note la purtare „nomenclaturiştilor". Printre care s-ar număra şi... modesta mea persoană. Ea care n-a ocupat nici o poziţie, de nici un fel şi pe nici un plan social, după 1963. Pe bună dreptate, chiar şi *Jurnalul literar* (3-4/1999), din care aflu acest detaliu, protestează. Citind, uneori - dar foarte superficial, recunosc - volume de acest gen, semnate de un Zaciu, Nedelcovici, Goma etc. îmi spun: ce fericire, într-adevăr, că n-am făcut parte niciodată din „viaţa literară". Că n-am participat la competiţiile şi antagonismele sale. Târg, mai totdeauna, al intrigilor, vanităţilor şi concurenţelor sordide şi lipsite de scrupule.

Este, totuşi, cazul de făcut o precizare esenţială, care dă - după mine - cheia tuturor acestor comportamente: eternul fenomen al invidiei. O componenţă structurală a sufletului uman, o reacţie organică a amorului propriu, în speţă literar. Orice desconsiderare a „valorii" personale, care te umileşte sau anulează un „succes" imaginar, orice ieşire din rând, din egalitatea mediocră, este o situaţie foarte greu de suportat. Ea nu generează decât ură şi răzbunare. Aş afirma chiar că sentimentul literar dominant este neacceptarea ca altcineva să fie lăudat, elogiat, premiat etc. mai mult decât tine. Dovadă, între altele, şi fenomenul de care am amintit: uneori dădeai impresia unei adeziuni şi chiar a unei admiraţii. Iar când, ulterior, îţi revendicai libertatea de apreciere, devenind chiar critic, era cea mai sigură metodă de a te face imediat odios, execrabil, expus la toate injuriile.

Fără a pretinde că am făcut studii aprofundate în această direcţie, am fost surprins să observ că într-o lucrare, evident serioasă, *Der Neid* (1966), de Helmut Schoeck pe care o cunosc doar în versiune americană: *Envy: A Theory of Social Behaviour,* Indianopolis, A Liberty Press Edition, 1969) se fac foarte puţine referinţe la mediile artistico-literare. A nu aminti de conflictul emblematic, să spunem, Mozart-Salieri, este evident o serioasă lacună. Invidia apare, inevitabil, când „ieşi din rând", atunci când „treci dincolo" de norma socială. Foarte adevărat. Dar nu numai atât. Fenomenele de concurenţă, competiţie, publicitate, gloriolă sunt şi rămân, mai ales, fundamentale. Un argument în plus: atunci când ignori, desconsideri sau negi pur şi simplu erudiţia şi savantlâcul lui X sau Y. Nu eşti iertat nici după decenii. Nu recunoşti contribuţia unor cercetători oneşti sau simpli belferi? Te expui inevitabil unor răzbunări, adesea, crunte. In definitiv, n-am criticat niciodată, dar absolut niciodată, să zicem, pe un Vasile Florescu.

Avea, însă, probabil, intenţia de a monopoliza erudiţia teoretico-liter
istoria ideilor literare în cultura română. De unde unul sau două a
neverosimil de violente împotriva unui studiu sau două, ale mele, v
ca să mă exprim astfel - din senin. Despre atacul furibund şi atât d
sonalizat împotriva ediţiei Macedonski, am mai amintit. De belferi e
complexaţi şi agresivi - ca şi de pungaşii de buzunare - trebuie
păzeşti totdeauna cu cea mai mare atenţie.

Precauţie inutilă, când invidia devine patologică. Până în 1989, ea
putea manifesta în astfel de forme, inclusiv din cauza cenzurii. Da
„revoluţie" ea s-a deslănţuit în voie. In Cluj, am fost expus unor dez
toare atacuri, introdus şi într-un roman de un anume Tudor Dumitru
un ins vulgar, trivial, huligan (nu mai intru în amănunte, deoarec
făcut „investigaţii" speciale şi nici nu voi face vreodată). Dar despre
„ieşean", pur şi simplu morbid, clinic, trebuie să fac o scurtă me
chiar dacă, încă o dată, „izvorul" meu este, din nou, doar indirect. Din „
Revistelor" a *României literare* (XXX, 3, 3-9 februarie 1999), o pub
care, în mod evident, nu mă „iubeşte", aflu că un domn Andrei, un
fiii fostului ministru şi profesor universitar Petre Andrei (am ami
sinuciderea sa sub legionari şi de solidaritatea mea spontană cu
familie) mă acuză - într-o publicaţie studenţească ieşeană - că l-am
nu numai pe el în puşcărie, dar şi pe alţi... 300 de oameni, dintre
au murit din cauza mea. Bineînţeles: n-am căutat textul respecti
citesc integral acest denunţ calomniator. Enormitatea acuzaţiei, pri
dovedită, provoacă indignarea chiar şi a celui ce semnalează şi rece
o astfel de aberaţie. O cred unică în presa noastră. în aceeaşi ca
intră şi insultele repetate, expediate iniţial şi sub formă de copii xe
unui tânăr politolog „liberal" Cristian Preda, cu care n-am polemizat
niciodată, n-am avut nici cea mai mică dispută. Cum se explică,
astfel de abjecţii şi impulsivităţi? Invidie şi resentimente într-un caz (
ignorarea, poate, în orice caz involuntară, din partea mea în cel de a
(bucureştean). Ar putea interveni, în alte împrejurări, şi reacţii pur fr
(o simplă ipoteză) în cazul Ilenei Mălăncioiu, care mă urmăreşte c
acerbă, total iraţională. Să nu uit, în sfârşit, ura şi invidia micul
tot ieşean, care n-a dat nimic culturii române, Dan Petrescu.

Oricum ar fi, am tras din toate aceste antagonisme şi insult
concluzii de bază: a. cât sunt de antipatizat, de detestat, în multe
literare (ceea ce nu mi-aş fi imaginat niciodată); b. am început,
prima dată, după 1989, să cunosc efectiv sentimentul „fricii". O declar
nu mă tem nici de „dosare", nici de Securitate, nici de SRI, nici d
serviciu asemănător din lume. Dar de ura, invidia şi veninul scri
român adversar am început, într-adevăr, să mă tem. Fiindcă este
oricând de reacţii iraţionale, imprevizibile şi, mai ales, total lipsite de s
Megalomania, egocentrismul şi orgoliul rănit al scriitorului este ca
adevărate ravagii. Din care cauză - nu mă sfiesc s-o recunosc — ev
posibil, de la un timp, orice confruntări publice. în cazul „ieşean",
normal, ar fi trebuit să mă fi adresat justiţiei. Dar mi-am dat seam

inutil. Cazul este clinic, patologic: fie scleroza vârstei, fie, mai probabil, de competența Spitalului de boli nervoase Socola. S-ar putea ca, din dezgust, să nu mai revin niciodată în acest oraş, care a fost, totuşi, cândva, „al meu".

Este trist să ajungi la astfel de concluzii care, vrând-nevrând, te mizantropizează. Te fac să deteşti un mediu către care te îndreaptă - în mod firesc şi cu bună-credință - activitatea de o viață. Să constați, la sfârşit, că nu Partidul, Securitatea şi celelalte sunt cei mai mari duşmani, ci doar proprii tăi „colegi". Nu este deloc o concluzie îmbucurătoare. Și toate adversitățile se acumulau pe mai vechile acuzații de „agent de influență", de „securist" etc. etc. N-a fost deloc plăcut. Si folosesc cel mai blând şi consolator eufemism posibil. De atunci, am rupt în conştiința mea orice legătură, reală, profundă, cu lumea zisă „literară". M-am despărțit de ea. M-am „smuls" definitiv din mijlocul său. Un mediu profund antipatic, pe care nu-1 „iubesc" şi care nu mă „iubeşte". O incompatibilitate ostilă, radicală şi definitivă.

Toate acestea sunt foarte adevărate. Dar ele nu descriu decât aspectul exterior, social şi public al antagonismelor antiliterare. Că lumea literară este egoistă şi rea, vanitoasă şi veninoasă, egocentrică şi individualistă se ştie, de fapt, de mult. Nu spun nici o noutate. Doar modul în care ea m-a lovit, adesea, cu toată brutalitatea, nu pot să-1 uit. De fapt, incompatibilitatea mea față de „literatură" are cauze şi mai profunde. Nu invoc nici „scuze", nici „calități" şi nu scuz nici „defecte". Pur şi simplu încerc să identific şi să pun într-o anume ordine o serie de cauze esențiale de totală neaderență la ceea ce se numeşte „literatură", sub toate aspectele. Nu pretind deloc, dar absolut deloc, că atitudinea mea este exemplară. Revendic doar dreptul la sinceritate şi la comportament corespunzător autentic. „Bune" sau „rele", acestea sunt reacțiile mele profunde. Şi nu văd de ce aş păstra discreție asupra lor. Cu atât mai puțin cu cât astfel de confesiuni sunt, inevitabil, doar retrospective. Nu doresc, de altfel, să conving sau să solidarizez, în jurul meu, pe toată lumea. Eşti, de fapt, totdeauna singur, iremediabil singur, în toate momentele cruciale ale existenței.

Nimeni nu este vinovat de cum se naşte, ce tendințe dominante îl caracterizează, cum este „programat genetic", cu o formulă modernă. In cazul meu, nu mă sfiesc să-mi recunosc o slabă, chiar foarte slabă sensibilitate lirico-poetică în general, pentru ficțiune şi beletristică. Explicația esențială este, sunt sigur, una singură: vocația înnăscută pentru abstracțiuni şi idei clare şi distincte, nu pentru imagini şi lirisme. Nu este o „calitate", repet, dar nici un „defect". Te naşti sau nu cu anumite înclinații şi nimic mai mult. Nici mai bune, nici mai rele, ca oricare altele. In cazul meu precis, cred că au jucat un anume rol şi lecturile inițiale clasice. Cărți scrise într-o proză franțuzească limpede, elegantă şi „uscată". Cam în felul acesta mi-am format (dar este un mod de a spune) gustul literar: spre o proză clasică, pe cât posibil epică. Unele romane englezeşti, tot din secolul 18 (Fielding, De Foe etc), corespundeau cel mai bine gustului meu tineresc, de aventuri şi ficțiune. Dar esențial rămâne, în primul rând, acest fapt: literatura propriu-zisă m-a interesat, încă de la început, destul de puțin. Uneori îmi spuneam - dar, deocamdată, încă foarte confuz şi fără bune argumente -

că față de bogăția aspectelor vieții, ficțiunea literară este totdeauna depăş
neatractivă, în bună parte naivă şi chiar „falsă". O reacție firească,
spune, a oricărui spirit critic acut, incipient, care începea să se trezeas

A intervenit, în al doilea rând, în mod incontestabil, adevărata catastr
apariția şi dictatura „literaturii" comuniste, dirijate, oficiale, cenzurate,
linie", care a început să domine după 1946. O refuzam, instinctiv, în b
împreună cu întreg sistemul politico-social care a generat-o. Nu mă sfiesc
recunosc pe față: am citit-o foarte, foarte puțin. Iar pe „clasicii" săi *(v
gratia)* abia îi cunosc în linii generale şi destul de vag. Şi, apoi, răm
întrebarea esențială: ce reprezintă de fapt literatura epocii comunisto-st
nisto-ceauşiste, raportată la ansamblul întregii istorii a literaturii romă
Aproape nimic! In orice caz, cel mai nefericit şi negativ capitol. Ceea ce
indiscutabil. Poți să fii „cult" şi fără să fi citit literatura „obsedantului decen
Rămân şi azi la opinia că singurul scriitor care, măcar ca program, inte
estetică, nivel cultural, dacă nu şi ca realizare, comparabil cu literat
dintre cele două războaie (termenul adevărat de comparație), este şi răm
N. Breban. Poți să umbli cu cobilița prin Europa, oricât, ca Marin Sorescu.
un „oltean" şmecher, care fură la cântarul literar, rămâne. Reacția mea,
bine, era în primul rând ideologică. Refuzam categoric ideea literaturii com
date, false, propagandistice, plină de clişee. O repulsie pot spune viscer
invincibilă. Şi acest fapt se simțea. Şi mi se plăteau polițe. Şi încă din p

Un formidabil şi convingător argument antiliterar mi l-au dat şi ani
închisoare şi deportare. Cei 14 ani de „gulag românesc", din care, re
nu-mi fac nici cel mai mic titlul de glorie! O experiență unică, în felul
Căci am văzut, trăit şi participat la atâtea scene „supraliterare", în
ficțiunea literară cea mai bogată era lăsată mult în urmă. Motiv per
care pe beletristica închisorii nu mai dădeam - brutal vorbind -
parale. Viața în închisoare a fost mai „tare", mai inventivă, mai variată,
spontană şi mai „adevărată" decât orice ficțiune. Sigur că „după Auschw
s-a mai scris poezie. Şi se va mai scrie. Dar cine a făcut această experie
categoric nu poate s-o mai scrie, s-o mai guste, s-o mai asimileze. Par
acelaşi timp, un exercițiu futil, gratuit şi o adevărată impietate. Să
fraze frumoase, stil, portrete, dialoguri (toate inventate) pe tema
atrocități oribile rămâne (şi nu numai după mine) o cinică bagateliz
dacă nu chiar o blasfemie. Liber este s-o scrie oricât, oricine. După cu
fel de liberi suntem şi noi să respingem astfel de „scrieri". Dar a „în
museța" cu orice preț crime şi aberații, numai pentru a-ți pune în val
„talentul" şi a urmări „succesul" literar mi se pare o culme a imposturii
exprimat, cu moderație, unele din aceste idei, cu prilejul prezentării sc
(Cuvântul, 3/1999) şi orale a cărții Ruxandrei Cesereanu, *Călătorie
centrul infernului. Gulagul în conştiința românească* (Bucureşti, Edit
Fundației Culturale Române, 1998). Alături de Marta Petreu, sunt singu
scriitoare adevărate din Cluj. Şi amândouă inconformiste, lucide, dific
cu spirit critic. Calități rare, mai ales după 1989.

Clişeul este bine cunoscut: „Viața mea este un roman". Dar oricin
parcurge această *Viață,* chiar şi în stadiul său actual (neîncheiată, incomp

nefinisată etc.) îşi poate da seama că, de fapt, ea a fost, într-adevăr, adesea, mai inventivă şi mai imprevizibilă decât o simplă carte de literatură. Şi din pudoare, discreţie sau pur şi simplu din repulsie, am omis zeci şi zeci de episoade „supraliterare". Am văzut moartea cu ochii de două-trei ori. Am cunoscut entuziasme şi decepţii. Câteva realizări şi multe, foarte multe eşecuri. Şi, în definitiv, ce poate fi mai „literar" decât „aventurile" unui intelectual anticomunist, în întreaga perioadă 1945-1999? A mă „romanţa", a mă transforma în „erou literar" ar însemna, în primul rând, o enormă impostură şi o adevărată escrocherie morală. în ochii mei, în primul rând. Să se pună „în valoare" cine vrea. Eu vreau să rămân tăcut şi postum până la capăt. Şi aşa librăria română este suprasaturată de „memorialistică". Mai toată falsă, lipsită de valoare. Scrisă de personaje ce se vor puse în „valoare", cum am mai amintit. La acest joc derizoriu, dar şi cinic al „eroizării", categoric nu particip. Şi mă bucur că am tăria să-i rezist până la capăt.

Evident, toate aceste reacţii nu sunt ale unui „scriitor", înţelege: beletristic, de ficţiune, de imaginaţie. Şi nici măcar ale unui aşa-zis „om de litere". îmi amintesc brusc de dispreţul lui G. Călinescu: „Dar, ce d-ta eşti scriitor?". Fără îndoială că nu sunt. Totuşi, nu sunt obligat nici prin Constituţie, nici prin lege. Ceea ce nu mă împiedică să fac parte, cu sau fără voie de la poliţia literară, din cultura română şi chiar să-i aduc unele contribuţii. Şi, apoi, unde „scrie" că toată lumea trebuie să fie... „scriitor", autor de „fraze frumoase"? Mare amator de „imagini" şi de „flori de stil"? N-am această mentalitate şi formă predilectă de exprimare. Şi încerc o mare, o imensă jenă interioară de a mă declara „scriitor" sau de a fi considerat, mai ales de alţii, drept „scriitor". Şi încă „român". Dezmint categoric această aserţiune. Sunt un simplu autor de cărţi, de un anume gen şi stil, şi nimic mai mult. Revendic doar dreptul la existenţă intelectuală şi, uneori, la acţiuni culturale libere, în cadrul unui proiect cultural general despre România (voi reveni de altfel asupra acestui aspect într-un alt capitol). La care scriitorul român, narcisist, obsedat doar de gloriola sa, nu se gândeşte niciodată. Evident că nu puteam lua parte - şi din acest motiv esenţial - la riturile şi miturile „vieţii literare" româneşti, cu care nu aveam nici o legătură.

Din toate aceste cauze, şi înainte şi după 1989, nu mă mai interesa „literatura". N-o mai citeam. Ficţiunea, poezia nu-mi spuneau nimic. Şi nici măcar „literatura română", în ansamblul său. Evident, ea mă interesa în continuare şi destul de atent ca fenomen „cultural" şi „istoric-literar". Dar nu mă „regăseam", efectiv, în mod profund, decât în doi scriitori români. Şi pentru motive foarte precise: Alexandru Macedonski, pentru himera sa absolută şi totala sa neaderenţă la „spiritul românesc" (poate ar fi meritat să fi dezvoltat, într-un eseu separat, capitolul „Concepţia de viaţă", din *Opera lui Alexandru Macedonski,* 1967) şi Mateiu Caragiale, pentru amestecul de fineţe şi vulgaritate, de „Occident" şi „Orient", al aceluiaşi „spirit românesc", în curs de „modernizare", de „europenizare", pe un fundal execrabil, cinic şi amoral, profund autentic. Surprins cu acuitate şi fineţe extraordinare. S-ar putea ca această „combinaţie" să fie într-adevăr „specific românească". Ader, desigur, şi la întreaga „critică" a societăţii româneşti, făcută de I.L. Caragiale.

I-aş „reproşa" totuşi lipsa unui proiect precis de reformă. Nu este suficient d
să demolezi. Ceea ce face în mod admirabil. Este însă necesar să şi construie
să pui ceva în loc. Măcar la modul ideal. El a văzut cu o luciditate fără e
pseudosocietatea postpaşoptistă. Nu avea însă ochii îndreptaţi şi spre vii
Ceea ce pentru un critic ideolog român, literar sau nu, mi se pare capi

Neaderenţă fundamentală la literatură implică aceeaşi separare şi
critica literară, în înţelesul său curent: cronici literare de strictă actualita
Din care cauză, între altele, o anchetă despre critică *(Ramuri,* 11/1998)
mă mai privea şi nu mă mai interesa câtuşi de puţin. Despre un ve
articol de tinereţe, să-i spunem „programatic", „Destinul criticului tân
(din *Revista Fundaţiilor Regale)* am uitat total. Şi nu am nici o curiozi
să-1 mai „redescopăr". Evident, într-o fază de debut şi, o scurtă perioa
după revenirea în actualitate în 1963, am putut trece drept un (pret
„critic literar". Şi, poate, chiar am şi fost într-o mică măsură. Dar fără
o vocaţie reală, silit doar de împrejurări şi de inerţia unei anumite trad
Numai că eram un „fals" critic literar. Şi faptul că prima mea cro
permanentă s-a intitulat „Cronica ideilor literare" spune, cred, limp
deplasarea puternică a accentului de la literatura beletristică, de ficţi
la „teoria" acestei literaturi. La reflexia teoretico-literară ce mă atrăgea
mai mult şi care constituia - cel puţin în conştiinţa mea - adevărata
preocupare. Părăsind literatura, părăseam şi critica literară. Dar acest
nu-1 puteam mărturisi deschis. Cu atât mai mult cu cât identitatea
critico-teoretică abia atunci se preciza cu tot mai mare claritate. Adev
succedaneu, subterfugiu, deviere, soluţie de expedient şi alte formul
acest gen, toate adevărate, măcar în parte, în felul lor. Pseudocritic lite
port până azi o etichetă inexactă, care nu mă defineşte. De unde o s
întreagă de false relaţii cu scriitori şi redacţii şi de numeroase confuzii.
erau întreţinute şi de primele volume de studii literare pe care a „trel
să le public după 1964-1965. Cum nu eram „critic literar" pursânge
eram nici un adevărat „istoric literar". Deşi, pe unele laturi, preocup
mele fundamentale se suprapuneau, în parte, şi peste astfel de activi
însă clarificarea definitivă a venit abia după 1989, când nu am mai
în diferite reviste (şi în special în *22* şi *Cuvântul)* decât despre căr
„idei". Sau, în tot cazul, în toate analizele şi prezentările mele numai di
perspectivă ideologico-literară. Foarte puţin cultivată în comentariul lit
de imediată actualitate, dominant, până la exclusivism, în presa litera
epocii. Credeam (sau doar mă iluzionam) că introduceam o notă nou

Este şi cauza esenţială a conflictului meu deschis cu cronicarii lite
specializaţi, care au rămas la momentul Lovinescu-Călinescu. Bineîn
că o anume „cronică literară" constituie o necesitate permanentă. Dar s
altfel. Rezumativă, informativă şi chiar publicitară, pentru a sugera ci
rului şi motive să cumpere cartea discutată. în Occident, nu se mai
decât o astfel de cronică literară. Or, ceea ce predomina la noi, era s
cronicar impresionist, „scris frumos", prin lungi şi prolixe parafraze
care nu se înţelegea aproape niciodată, nici care este tema princip
cărţii, nici orientarea sa, nici ideile centrale. Campionul acestui sti

incontestabil Gheorghe Grigurcu. Se cultiva, în continuare, cu tenacitate, mitul cronicii literare „frumoase", „beletristice", de „talent". Cartea prezentată devenea doar pretextul punerii în valoare a calităților pretins literare ale cronicarului. De unde polemici, atacuri, adesea acerbe. Evident, intervenea, în primul rând, lipsa tradiției teoretice a cronicii şi, în general, a comentariului nostru literar. Dar o mare influență aveau şi scriitorii care dominau viața literară, *Uniunea,* redacțiile revistelor. Pe toți nu-i interesa decât să se scrie „despre ei". Să li se asigure cât mai mare publicitate şi nimic mai mult. Față de stilul „cronicii literare" occidentale eram cu o jumătate de secol în urmă. Iar eu eram singur, în netă minoritate şi fără nici o autoritate. Că devenisem pentru mulți scriitori şi cronicari un personaj profund antipatic, pentru a nu spune mai mult, era cu totul explicabil.

Despărțirea şi chiar ruperea brutală de critica literară curentă avea şi alte cauze. De refuzul scării de valori impuse de regimul comunist am amintit. Aveam o cu totul altă noțiune despre ideea de „valoare literară", despre „clasic", despre ierarhia literară. Dar ceea ce mă enerva cel mai mult era pretenția cronicarilor literari, de a te „introduce" sau „scoate", doar ei, *în* şi *din* literatură. Aveam la acest capitol un antrenament serios. Scos din circulație de Securitate de mai bine de două decenii, boicotat sistematic de *Europa Liberă,* ignorat sau bagatelizat şi mai sistematic de cronicarii zişi de „autoritate", devenisem de fapt cvasiimun la astfel de represalii. Dar partea revoltătoare, profund abuzivă şi inexactă, strict teoretic vorbind, era pretenția exorbitantă a cronicarului de a „fixa", a decide *singur* şi fără drept de apel, valoarea literară a unui autor. Oricare ar fi acesta. Când acest proces, de fapt sociologic, este mult mai complex. Am şi polemizat (de fapt o singură dată) pe această temă cu infatuatul Alexandru George. Sunt efectiv solidar cu ideile sale liberale, nu însă cu întregul său comportament critico-literar. „Valoarea", totdeauna oscilantă, este produsul recunoaşterii şi convergenței unei serii întregi de factori. După 1989, a intervenit şi prestigiul inegalabil al TV, iar mitul lansării şi consacrării mediatice a devenit invincibil. Eu însă refuzam pur şi simplu să fiu „uns", „consacrat", „desființat" - sau cum vrem să-i spunem - de un Iosif Sava, de pildă, care exercita o adevărată dictatură. Am protestat de altfel şi public împotriva acestui tip de „consacrare" şi „succes". Rămân ferm la convingerea că există o mare diferență între succesul de „publicitate" şi succesul „de fond". Şi dacă am un regret (am de fapt mai multe) este că nu am realizat încă un studiu serios pe această temă. Am adunat, între timp, fişe, observații şi idei. Dar timpul mi-a lipsit. Şi nici nu cred că-1 voi mai avea vreodată pentru a realiza şi acest proiect.

Aş putea scrie, în schimb, eventual, un întreg studiu despre metodele de agresiune ale cronicarilor literari. Unele de bagatelizare profund disprețuitoare. Reapar şi azi, în unele cronici, unde nu înțelegi bine dacă cronicarul actual, care le citează, le aprobă sau nu. Sunt, pentru unii, doar un simplu autor de „fişe" (mențiune, respinsă de altfel, de autorul unei recenzii a volumului *Comparatism şi teoria literaturii).* Pentru alții, un „critic bibliografic". Mai agresivi sunt însă cei ce recenzând cărți de critică - în care sunt prezentate favorabil şi lucrări ale mele - autorii lor sunt atacați tocmai

pentru această profundă eroare. Apar şi cronici integral negative. Da
putem întreba - şi pe bună dreptate - în definitiv cine este o oareca
Tania Radu? Numai fiindcă este redactoare, total mediocră de altfel
Europa Liberal Am o listă întreagă de nume, tehnici de denigrare şi me
de sabotaj. Toate s-au adăugat dezgustului meu, tot mai accentuat
„critică" şi, în general, de jurnalismul literar, cu care ea se confund
fapt. Mai exact, de metodele sale practicate în cultura română actua

Că eram, de fapt, un „antiliterar" funciar o dovedeşte şi vechea mea pre
pare pentru această teorie, exprimată chiar în articolul „Antiliteratură"
Dicționar de idei literare (I, 1973). Cred că este primul studiu, să-i spu
„serios", care a apărut la noi. Mă despărțeam, mă rupeam de literatură,
de pe atunci şi în formele cele mai radicale, chiar dacă, deocamdată, do
nivel teoretic. Dar separarea era profundă şi definitivă. Am disimulat-o
am putut. Ea s-a macerat, decantat pe parcurs. Şi rezultatul final este capi
ultim din *Biografia ideii de literatură,* volumul 6, care încheie într
serie. Un adevărat text simbolic şi „testament literar". Scris cu extr
dificultate. Nu numai tehnică şi documentară, dar mai ales de antipat
repulsie pentru orice fel de literatură şi „studii literare", pe care nu l
mai cultiva niciodată. Până la sfârşitul vieții. Fusesem (cum am mai s
deviat, falsificat, alterat în substanța mea cea mai profundă. Mă simt
eliberat, în sfârşit. Dar foarte târziu, plătind un preț deosebit de gre

El era cu atât mai dificil de suportat, după 1989, când mă simțeam
plin, numai critic de idei şi ideolog. Şi mă manifestam public doar în
sens. Dar aveam încă obligația de a duce la bun sfârşit *Biografia,*
studiile de teorie literară mă interesau din ce în ce mai puțin. Este
de descris această contradicție profundă, decalaj şi adversitate în perma
contratimp istoric. Pasiunea pentru studiile literare se stinsese de
Cea pentru studiile teoretico-literare apunea şi ea. îmi dădeam tot mai
seama de această evoluție, primind mereu reviste specializate gen
Literary History sau *Yearbook of Comparative and General Literature*
nu puține studii interesante. Puneam câte o... fişă în dreptul lor. Da
mai reluam. Şi cu atât mai puțin nu mai parcurgeam aceste texte cu ate
Ceva „murea" în mine şi nimic nu mă exaspera mai mult decât a trec
continuare, drept „teoretician literar", când, în realitate, încetasem de
să mai fiu. Dar unele apariții inevitabile ale unor cărți, anterior redac
întrețineau involuntar această imagine. Voiam să studiez alte teme,
mi-au fost refuzate toată viața. Mă aşteptau zeci şi zeci de cărți de ideo
şi politologie. Dar, deocamdată, nu puteam încă să le parcurg şi
studiez cu nerăbdarea pe care abia mi-o puteam stăpâni.

Fără îndoială că la această „despărțire" şi chiar „rupere" definiti
teoria literaturii au acționat şi alți doi factori. Foarte importanți. O tra
de acest gen (repet) lipseşte încă în cultura română. Lucrările lui T
Vianu, inclusiv seria de *Opere,* n-au avut nici un ecou. îmi dădusem sea
aceste realități încă din perioada *CREL.* Iar eu făceam o figură cvasistr
cvasiridicolă, de „pionier", într-un domeniu fără nici o seducție pe
nimeni. Mentalitatea critică - am mai spus-o - era complet străină de a

de preocupări. Iar micile compilaţii, de sincronism pur mecanic, nu aveau nici o valoare, nici circulaţie şi nici influenţă. De reţinut este şi faptul că un poet „postmodern" ca M. Cărtărescu declară şi el, pe faţă, „un fel de oroare de teorie". Dar, în ce mă priveşte, intervenea şi o a doua cauză: mă simţeam pur şi simplu saturat, ca să nu spun sufocat, de alexandrinismul şi formalismul „noii critici" occidentale dominante, în special franceze. Fără perspectivă istorică. Fără vocaţia generalizării şi a sintezei. Eram pur şi simplu strivit de maldăre de cărţi de acest gen (fără exagerare : mii de volume) care nu-mi mai spuneau nimic. Şi care-mi ocupau inutil aproape toată biblioteca.

Cu ani în urmă am făcut un testament în favoarea *BCU* Cluj, Dar acum cred că-1 voi anticipa, rugând ca biblioteca să vină să-şi „ridice", măcar în parte, această donaţie. în domeniul teoretico-literar, am'„spus" tot ce aveam de „spus" şi această documentare mi-a devenit inutilă. Ce spune sau ce nu spune Roland Barthes sau Gerard Genette mă lasă, acum, complet indiferent. Au ieşit definitiv din conştiinţa mea. Nu este nici o afectare, ci adevărul cel mai sincer. Nu regret, în totalitate, această veche pasiune. Dar constat că ea nu mă mai atrage câtuşi de puţin. Sper să mai „prind" câţiva ani buni ca să mă ocup, în sfârşit, şi de temele mele esenţiale, favorite. Amânate de o jumătate de secol. Va fi, pentru mine, o mare voluptate. Sper să n-o ratez, măcar acum, la sfârşitul vieţii.

Toate aceste reacţii - intelectuale în sens larg - au fără îndoială semnificaţia lor profundă. Dar când le compar cu tendinţa, tot mai pronunţată de după 1989, de repliere, reflux, concentrare şi izolare, de refugiu defensiv pe fortificaţiile cele mai interioare, le consider de tot mai mică importanţă. A ieşi din „literatură" şi „critică" este, sau poate fi, după împrejurări, un act grav, cu urmări pline de consecinţe. A ieşi pur şi simplu din „cultură" şi din „viaţa socială" este însă şi mai important. Şi, mai ales, hotărâtor pentru întrega orientare a vieţii mele. A te izola progresiv, în sensul cel mai exact al cuvântului, până la impermeabilizarea totală a reprezentat, cu adevărat, starea de spirit dominantă, tot mai ferm consolidată şi afirmată după 1989. începeam să duc o *altfel* de existenţă intelectuală. Chiar dacă, în exterior, participam încă, inevitabil, la unele convenţii sociale şi „literare". Aveam însă cu totul alte preocupări, alte proiecte. Treceam prin momente tot mai dese şi mai acute de mare dezgust pentru un mediu cultural de care nu mă lega nimic. Nu este însă vorba de nici o infatuare sau izolare genealoidă de tip romantic. Pur şi simplu, doar de o ruptură profundă între două generaţii, nivele de cultură, radical deosebite, de mentalitate şi limbaj. După cinci decenii de revoluţie şi demolare culturală comunistă, acest decalaj traumatizant, cu urmări catastrofale, era mai mult decât previzibil. Iar eu, ca supravieţuitor şi exponent, într-un sens „tipic" al acestei situaţii, o trăiam cu o intensitate mai mare decât alţii. Nu este însă nimic extraordinar şi cu atât mai puţin „eroic" într-un astfel de antagonism. Poate, mai curând, „tragic". Formulă totuşi mult prea pretenţioasă la care renunţ repede.

O situaţie extrem de grea - practic, uneori, insolubilă - era apărarea, cu orice preţ, a independenţei intelectuale. Gest reflex defensiv esenţial. Aproape că am făcut un adevărat „complex" al terorii „comenzilor" şi invitaţiilor,

solicitărilor etc. şi al „refuzului", sub toate formele posibile. Inventam
felul de pretexte pentru a mă sustrage cererilor epistolare, telefon
personale etc. Uneori, fără exagerare - şi agendele mele anuale pot
dovedească -, primeam şi câte trei-patru „apeluri" telefonice pe zi. Cre
în viaţa mea n-am minţit mai mult, cu un „cinism" involuntar, ca în ac
ultimi ani. Ca să-mi apăr libertatea de mişcări, de studiu şi „creaţie"
găsesc un termen mai bun), lecturile şi lucrările fundamentale. Să nu
împrăştii în mod steril şi inutil. Doream să mă concentrez numai p
anume temă şi sosea, dintr-odată, imprevizibil, ca o fatalitate, o invit
la *încă* o colaborare, participare la un colocviu, la o acţiune culturală
O adevărată teroare şi un blestem, mai ales al comenzilor pe term
scurte. Situaţie uneori de-a dreptul odioasă.

Risc din nou să fiu prost înţeles: nu înseamnă că devenisem o m
indispensabilă „personalitate". **în** nici un caz. Era tot mai evidentă
lipsa de „cadre" specializate după teribila revoluţie culturală pe care am tră
care a masacrat vechiul aparat cultural şi al personajelor constructive şi u
cât de cât „credibile". Plus, în cazul meu, o oarecare „reputaţie", de o recu
cută „putere de muncă" şi „productivitate" ritmică. Din generaţia mea -
ţară cel puţin - rămăsesem aproape singurul personaj de acest tip. Aş fi
să fi fost uitat, definitiv marginalizat şi cât mai puţin inoportunat (ad
adesea, cu bune intenţii) prin tot felul de invitaţii la colocvii şi colabo
care nu mă interesau câtuşi de puţin. Am trecut şi trec, în continuare,
momente penibile, extrem de dificile. Uneori L. mă mai salva la telefon.
nici ea nu reuşea totdeauna. Mai ales că nu fusese învăţată „să mintă",
refuze" etc. Mă exasperau mai ales telefoanele nocturne sau când urmăr
o emisiune la antena parabolică. Pentru a nu mai aminti de teroarea prim
a numeroase volume, mai ales de poezie, în vederea unor recenzii. Eu,
critic literar şi mai ales „de poezie" n-am fost niciodată. Răspundeam î
minţind sau nu - la mai toate scrisorile. Dar mai mult nu puteam f

Mă apăra foarte mult şi statutul meu de liber profesionist, de „publ
independent", greu, foarte greu de strâns cu uşa. Ştiam că refuzân
expuneam, uneori, la diferite represalii. Dar ele nu puteau lua decât cel
o formă publicistică, pe un fond de bârfeală permanentă la care eram de
imunizat. Sfidam, involuntar, dar cu tenacitate, mentalitatea domina
scriitorului de stat, obedient la comenzi, sinecurist etern şi conformist pâ
vârful unghiilor. Şi încercam uneori o adevărată voluptate când puteam
înfrunt, să-1 refuz, să-1 expediez, într-o formă sau alta. De altfel, am rupt
legătură cu *Uniunea Scriitorilor,* organizată mai ales în varianta Ulici-Nu

Când s-a format *Aspro,* am aderat imediat la noua formaţie, prez
de Mircea Nedelciu. Spirit de liber întreprinzător, talentat şi de
inteligenţă. Din păcate paralizat, poate, pe viaţă. Când s-a făcut o co
de manuscrise - de pus în vânzare pentru a-1 ajuta - am oferit cu m
solidaritate textul original al *Vieţii lui Alexandru Macedonski.* Chiar
nu aveam, de fapt, nici o legătură, nici cu „textualiştii", nici cu „optzec
eram solidar cu „disidenţa" lor. Dar cel puţin această grupare a intr
pentru prima dată în viaţa literară românească principiul pluralismul

al independenței de organizare, la antipodul structurilor oficiale unitare. Mare rol nu am jucat niciodată, în afară de prezidarea formală a juriului marelui premiu anual *Aspro.* El a fost totdeauna onest, independent şi meritat (Andrei Cornea, Lucian Boia etc). în orice caz, n-am profitat de abuzurile premiilor *Uniunii.* 5 000 $ US, acordați, pentru un pretins „roman" al lui Alexandru George, de pildă, ține de cea mai cinică aruncare de bani pe fereastră. O curată bătaie de joc. Că *Fundația Soros* devenise, în astfel de împrejurări, o adevărată vacă de muls, nu puteam decât să deplâng şi să... comentez. în mod total inutil, de altfel.

Tot din aceste motive aveam şi manifestam simpatie pentru revistele literare, efectiv independente, mai ales din provincie, care ilustrau foarte bine principiul descentralizării culturale. Aş aminti *Carnet literar* (Buzău), *Mozaicul* (Craiova), *Accente* (Suceava-Iaşi, în curs de organizare). Până la gravul conflict cu marele *Căpitan filozofic* național, guru suprem, G. Liiceanu (de care voi mai aminti), am colaborat cu multă plăcere la revista *22.* Foarte simpatică mi-a fost şi îmi este revista *Cuvântul,* efectiv independentă. Oricâte „cronici ortodoxe", antipapale, antigreco-catolice, ar scrie Dan Ciachir, „ofițer" - altfel civilizat - ataşat pe lângă Patriarhie. Revista se întreține aproape numai din succesul publicației *VIP,* de „scandal" discret. într-un sens, *Cuvântul,* este chiar un model de întreprindere cultural-publicistică efectiv independentă. Meritele lui Radu G. Țeposu sunt deosebite. O adevărată realizare culturală.

Mă întreb din nou - şi cu toată seriozitatea - dacă n-am devenit totuşi „victima" unui adevărat „complex al culpabilizării" (în toate sensurile) şi al unei idiosincrazii antiliterare invincibile şi iraționale. S-ar putea să intervină, într-adevăr, în acest sens şi unele nuanțe subiective agravante. Dar fondul rămânea real, profund obiectiv, incontestabil. Izolarea mea progresivă şi definitivă are cauze cum nu se poate mai justificate. Ceea ce-mi impunea o reacție defensivă continuă, de autoapărare vigilentă, strict necesară. Sunt un om singur, dezarmat şi fără aliați cu adevărat utili. Din care cauză, repet, am renunțat la orice dispute publice, la orice polemici. Din două motive foarte simple: imposibilitatea, mai întâi, a unor riposte cu adevărat eficace; n-aveam pur şi simplu „unde" să mă apăr, „să răspund". La care se adaugă şi starea sănătății mele. Ea îmi impunea evitarea, cu orice preț, a oricărei tensiuni nervoase şi crize de hipertensiune. Nu văd, sincer spus, de ce aş face un accident vascular de dragul unor controverse, pretins „literare", în care nu mai cred. A unei pseudoculturi publicistice în care cred şi mai puțin.

Instinctul de conservare îmi spune, în primul rând, că în acest mod trebuie să procedez. Bineînțeles, că am şi argumentele înțelepciunii antice, stoice în speță: poți fi „invincibil", dacă nu te angajezi într-o luptă unde nu depinde de tine să fii învingător, care este dincolo de forțele tale (Epictet, XIX, XXXVIII). Nu este însă vorba de nici o afectare erudită, ci doar de o serioasă confirmare teoretică a experiențelor mele cele mai directe. Când îmi amintesc de „absurditatea" unor polemici mai vechi - oricât de justificate şi de bună-credință au fost, care mi-au atras numai duşmănii durabile, într-o luptă evident inegală - nu pot decât să-mi deplâng impulsivitățile şi naivitățile anterioare. Ca şi cum o polemică, două, nouă - în starea actuală de dezvoltare

a culturii române - ar fi putut modifica starea de spirit actuală. Când, rep
n-ai nici o pârghie, nici un instrument real, cu adevărat eficace, de a modif
şi ameliora o situație care te depăşeşte total. Imprudențe plătite scum
foarte scump, ale căror urmări le resimt, mai ales acum, *en fin de pâr*

Exercițiul acesta de reținere continuă, de *seif control* permanent este
atât mai dificil, cu cât motive de polemici nu numai că nu lipseau, dar în un
împrejurări chiar se înmulțeau. Trec peste „colecția" mea de citate greşi
aproximative, trunchiate, după ureche, pe care le-am recoltat, în timp, d
presă şi chiar din unele cărți pretențioase. Cred că un adevărat campi
în materie este Octavian Paler. Dar am identificat şi alți autori (C. Noi
de pildă). Ce rost ar avea o discuție publică, în cazul meu precis, pe aceas
temă? La atacurile repetate ale lui Paul Goma, Gheorghe Grigurcu e
n-am ripostat public niciodată. Nu s-a întâmplat nimic, dar absolut nim
grav. Cu excepția, poate, a scăderii „cotei de prestigiu" în „viața literar
în care nu cred şi pe care, de altfel, n-o mai frecventez de mult.

Aş reține, totuşi, două teme de polemică, perfect justificată, pe care nici
data aceasta n-am întreținut-o. Ce se poate spune, de pildă, de faptul că z
de recenzii pozitive nu sunt reținute şi ți se reaminteşte mereu un singur at
menționat cu regularitate? Sau despre agresivitatea unei recenzii negat
actuale la un text publicat de mine cu... 32 de ani în urmă, „Experimentu
din *Dicționar de idei literare*? Pe atunci, în mod incontestabil, un text
avangardă şi de pionierat. Că, între timp, au apărut unele nuanțe şi re
rințe noi nu contest. Dar sensurile de bază nu s-au schimbat. Orice ar spu
Gheorghe Crăciun, care dă dovadă şi de ingratitudine. Am fost, cred, singur
care am semnalat şi comentat, chiar elogios, a sa *Teoria literaturii* (c
este cum este), numai pentru a sprijini publicistic o astfel de preocupa
Sau numărul 1 (9) (1998) din revista braşoveană *Interval,* consacrat te
Ex Occidente lux, care nu numai că nu citează o singură dată cărțile
articolele mele „proeuropene", mult anterioare. Dar, mai mult, ignoră to
s-a scris pe această temă, între 1990 şi 1995, în întreaga presă româneas
Dovadă şi antologia mea *Revenirea în Europa* (1996). Inocenții de la Bra
descoperă America a doua oară. Ignoranță pur şi simplu? Antipatie persona
Gelozie profesională? Orice ar fi, mă bucur că n-am intervenit nici în
astfel de dispută. Cineva protestează de la Paris că nu l-am citat în stud
meu despre cenzură, din *Sfera Politicii.* Ca şi cum aş fi dorit să fiu „exhaus
într-o simplă schiță istorică strict introductivă. Proiect exprimat de al
cu toată claritatea. Mă voi corecta şi completa în sinteza finală.

Situație profund ambiguă în continuare. Deoarece, formal vorbind, edito
şi publicistic, nu dădeam totuşi impresia unei „ruperi" totale de literatu
Toate aceste procese se consumau, în tăcere, cu o foarte serioasă uz
nervoasă. Observam cum deveneam tot mai antipatic în unele cercuri
timp ce, în altele, provinciale, şi, în general, tinereşti, semnele unui
interes nu lipseau. Dar fenomenul rămânea marginal, fără nici o eficie
imediată reală. Lipsa de prestigiu „central" (editorial, reviste) este şi răm
o evidentă realitate. Ignorare cel puțin publică, aproape generală şi foa
eficace. De „solidaritate de breaslă", noțiune care, observ, circulă unc

prin presă, nici nu mai amintesc. Şi totuşi cărţile se vindeau. Toate sunt epuizate. Toate au dosarul lor de presă. Chiar dacă semnăturile nu sunt prestigioase. Exprimă totuşi reacţia unui anumit public. Sunt dovada unei recepţii. Ce valoare şi semnificaţie reală are ea îmi este însă imposibil - cel puţin deocamdată - să mă pronunţ. Totul depinde de evoluţia viitoare a culturii române. Un proces pe care nu pot nici să-1 controlez, nici măcar să-1 prevăd cu claritate. Un mare semn de întrebare şi nimic mai mult.

Revin inevitabil şi fugitiv la eterna problemă a „succesului". Mi-au trebuit - fapt care nici nu mă încântă, nici nu mă onorează - 78 de ani, ca să-mi dau seama, prin proprie experienţă, că este vorba doar de un fenomen pur social. Nu are legătură nici cu... *De ente et essentia* (cer scuze lui... Thomas d'Aquino că-1 citez într-un astfel de context superbalcanic), nici cu „absolutul", nici cu „lucrul în sine" şi nici cu alte concepte pretenţioase, eternirezolvabile. El este exclusiv produsul unor influenţe şi raporturi pur sociale. La noi, se numesc sisteme de relaţii şi reciprocităţi, cointeresări de clanuri şi interese, simpatii personale sau ideologice. Totul pe un fundal de prestigiu social imediat, întreţinut de stilul colocvial predominant, de care am amintit. Suntem, încă, structural vorbind, la stadiul culturii orale. Poţi spune oricâte enormităţi despre Revoluţia Franceză şi despre formidabilul potenţial intelectual al Rusiei, care ar fi cea mai mare... şansă spirituală a umanităţii de la... Isus încoace (cum face conu Alecu Paleologu), rămâi, în continuare, aceeaşi vedetă şi glorie mediatică inalterabilă şi inatacabilă. Dar la... 80 de ani ţi se iartă orice.

Eclipsa spiritului critic este totală. Şi chiar dacă el ar fi combativ, efectele sale, într-o astfel de ambianţă şi mentalitate, ar fi cvasinule. Totul se bazează pe o prezenţă publică permanentă şi tenace - de la nunţi, botezuri, parastase, la talk-show-uri la TV - şi nimic mai mult. Când stai închis în casă - nu intri în jocul recenziilor reciproc avantajoase, rămânând un om singur şi izolat, fără publicitate şi agenţi de influenţă - succesul devine o imposibilitate. Un regret există. Dar nu este vorba de o decepţie strict personală, ci doar de faptul că principiile solide de la care mă revendic nu au nici o valoare. Iar regimul ceauşist-populist a introdus şi egalizarea generalizată. Ceea ce echivalează cu desfiinţarea oricăror calităţi şi ierarhii reale. Iar eu numai „egal" nu mă simţeam cu toţi posesorii de „carnete de scriitori", eliberate de *Uniune*. Care circulau prin presă, la clasa I cu bilet de-a III-a.

Când mi-am dat seama de aceste realităţi, n-am mai aşteptat să fiu „exclus" public din „viaţa literară". Am plecat singur. Convins fiind că nimeni nu are în buzunar viitoarea istorie a culturii şi literaturii române. Nici eu, nici alţii. Evident, acest proces n-a fost nici lin, nici de scurtă durată. Dar el s-a precizat cu destulă claritate, mai ales în ultimii ani, ca să-1 pot defini cu destulă claritate. Repulsia şi resentimentele, dezgustul şi revolta se stingeau treptat, absorbite într-o stare de tot mai mare indiferenţă. Chiar dacă ea nu atingea ataraxia visată, am ajuns totuşi la o anume insensibilitate la atacuri şi critici inepte. Eram tot mai convins că dacă există, în cultura română actuală, un autor atacat pentru ce nu trebuie şi... lăudat, tot pentru ce nu trebuie, acela sunt... eu.

Am ajuns, în cele din urmă, la o anume blazare şi indiferenţă superi capabil să nu mai citesc nici un text ce putea să mă enerveze. Şi când t mi se întâmplă, urmările sunt destul de grave. Din care cauză, evit tot mult orice motiv de polemică şi controversă. Aş vrea să trec tot mai neo vat, tot mai „neştiut", oarecum în sensul titlului romanului *Jude the Ob* de Thomas Hardy. Evident că nu pot realiza integral un astfel de echi moral. Dar cred că pot afirma, cu toată certitudinea, că între resenti şi indiferenţă, ceea ce domină, în cazul meu, este totuşi starea din u Dublată de o mizantropie prudentă şi, pe cât posibil, cât mai cal lipsită de accidente şi confruntări publice posibile. Aş vrea „să fug" defi dintr-o lume care nu mi-a dat aproape nici o satisfacţie. Am recunosc multe ori, că singurul vinovat sunt eu însumi. Dar, acum, la sfârşitul vieţi, când i se pot observa cu destulă claritate toate împlinirile şi ma ratările, ce importanţă mai are cine este sau nu adevăratul „vinova

Rezultatul final poate părea cel puţin paradoxal, chiar absurd. Şi cum nu se poate mai firesc. Indiferenţa mea profundă faţă de opinia lite într-o cultură minoră, doar de poeţi şi publicişti - se dublează şi creşte od dezinteresul şi indiferenţa faţă de propriile mele cărţi, publicate, reda sau concepute până în 1989. Adevărul este că „am renunţat", în ese în conştiinţa mea la ele. Nu-mi mai „plac" şi nu mă mai „interesea mod profund, organic. Au devenit tot mai „străine" de mine. Eu î eram tot mai „străin" de propriul meu trecut „literar", care m-a fals şi denaturat în cea mai mare parte. O obsesie apăsătoare.

Dacă am perseverat, cu preţul unor mari eforturi (pe care nu le mai hizez) a existat o explicaţie fundamentală: până în 1989, credeam că cărţi reprezentau o formă de cultură independentă (i-am spus „alterna liberă, sustrasă cât mai mult posibil constrângerilor culturii „oficiale". 1989, această motivaţie esenţială a dispărut. Dar lucrurile începute an trebuie totuşi, duse până la capăt. De unde un permanent şi tot ma decalaj faţă de preocupările reale actuale, chiar dacă - unele dintre încă virtuale, numai în stare de proiect. *Viaţa lui Alexandru Maced* aşa-zisul meu debut tardiv - reprezenta un astfel de evident „decalaj" d decenii. Cartea fusesea anunţată de *Editura Fundaţiilor Regale* încă din

De unde o permanentă criză de identitate, o falsă imagine, o ambig fundamentală, apăsătoare. Bineînţeles, că erau, în continuare, cărţile „ Doar că „eu" nu mai eram de mult acelaşi din perioada conceperii şi reda lor. O stare de spirit greu de descris şi mai greu de înţeles de cei ce n-au prin astfel de experienţe. Dar cum aş putea evoca, în mod riguros întreaga mea tensiune, iritare şi sentimentul aproape insuportabil de co gere (ca să dau un singur exemplu), din vara lui 1989, când a trebuit la punct, în vederea editării, nu numai una, ci două cărţi, care-mi ie complet din conştiinţă: *Biografia ideii de literatură,* volumul 5 (Ed Dacia) şi *Comparatism şi teoria literaturii* (Editura Polirom)? Ulti mă preocupa decât pentru „Postfaţa" explicativă şi programatico-ideo

De fapt, dacă mă mai interesau, într-o anumită măsură, traduce recuperările unor cărţi scrise într-o limbă străină şi editate *abroad,* exp

este de ordin pur istoric-literar şi ideologic. Uneori, îmi spuneam că lucrările autorilor români publicate în străinătate în perioada dictaturii comuniste şi netrecute prin cenzură trebuiau, într-un mod sau altul, recuperate şi reintegrate^ culturii române, din care fac organic parte. Un gest firesc de reparaţie. In plus, prefeţele sau postfeţele explicative pot da şi indicaţii precise despre obiectivele şi orientările mele reale din acea perioadă. Doar că nu pun nici o pasiune în această recuperare. Nici acum, de pildă, nu ştiu dacă textul despre estetica literară a avangardei, publicat la Budapesta în 1984, cerut pentru traducere la *Scrisul românesc* de la Craiova, le-a parvenit sau nu. Dacă am un traducător competent? Dacă pot respecta exigenţele mele etc. etc. ? Dar nu mai am nici o dorinţă de a mă interesa de soarta unei astfel de ipotetice traduceri. De a scrie sau măcar a telefona editurii craiovene. O pagină întoarsă, definitiv întoarsă.

Sentimentul dominant, determinant şi deprimant în acelaşi timp este de a cădea mereu în gol. Se va spune: dar fiecare carte are totuşi un dosar de presă. Adesea, chiar copios, consistent. Se lucrează, de altfel, la *BCU* Cluj la o adevărată şi completă bibliografie a întregii mele „opere". Şi m-a intrigat şi chiar amuzat, într-un fel, faptul că autoarea acestei lucrări, în definitiv „plictisitoare", este şi ea scriitoare (Florina Ilis), cu o piesă reţinută pentru selecţia finală a galei *Uniter.* Intuisem în ea calitatea deosebită, dar nu bănuiam cauza exactă. De ce totuşi „cădere în gol"? Pentru simplul, dar esenţialul şi bunul motiv, că aceste cărţi n-au influenţat şi transformat, câtuşi de puţin, mentalitatea şi conştiinţa literară a epocii.

Pentru cine scrie Adrian Marino ? s-a întrebat, o dată, într-un stil foarte ambiguu, Sorin Antohi. Altfel amical. Dar intrigat şi oscilant (involuntar), între solidaritatea personală şi presiunea mediului literar, din care făcea parte. Evident ostil şi, în orice caz, nereceptiv la astfel de iniţiative. Când nu dispui de nici un instrument practic de influenţare - am mai atins această temă - orice proiect cultural, oricât de bine motivat şi intenţionat, rămâne ineficient. Am fost stăpânit, tot mai puternic, de acest sentiment, pe măsură ce *Biografia ideii de literatură* se apropia de sfârşit. Volumele 4, 5 şi 6 - din toate aceste cauze - au cerut un efort considerabil. în plus, o recepţie foarte incertă. Nu sunt de fapt, în cultura română actuală, nici 10-20 de cititori avizaţi, care să se intereseze efectiv, în mod real, de astfel de probleme. Mi-a trebuit o voinţă de fier să închei un proiect, pe care-1 cred şi perfect justificat (în sine) şi indiscutabil util (culturii române, chiar dacă ea n-a atins încă acest stadiu). Nu pot însă uita nici naivitatea - şi în definitiv buna mea credinţă - cu care ofeream exemplare din această lucrare al cărui sens nu era (şi de fapt nici nu putea fi bine) perceput: cultural introductiv (inclusiv de acumulare şi sinteză amplă de cunoştinţe bine organizate) şi personal-„creator". Este, totuşi, prima istorie a ideii de literatură, scrisă după o schemă şi o metodă strict personală. Lipsa de tradiţie şi deci de receptivitate nu putea fi combătută, din partea mea, decât de o mare intransigenţă şi tenacitate. Aproape o „fixaţie. Urmată, bineînţeles, de o deziluzie şi de o mare uzură.

Din nou cuvintele „trădează". Nu sunt „exacte", nu pot să exprime cu precizie întreaga complexitate a unei situaţii dificile. Lucrând la volumul 4

din *Biografie,* eram permanent invadat de amintirea numeroaselor xerox făcute la Paris, la *Centre Pompidou* sau la *Bibliotheque Naţionale.* O mo ficare continuă. Căci, până a ajunge la acest stagiu şi stadiu sistemati documentare, câte privaţiuni, umilinţe şi sacrificii! Mi-am refulat revo proteste, sentimentul unor nedreptăţi, uneori grave. Şi chiar insulte. Duce în plus, o viaţă mizeră de „student" sărac, la 60 de ani, pe care categoric meritam. Dar alte posibilităţi nu aveam. îmi dădeam în acelaşi timp sea şi de toate insuficienţele acestei documentări „pe apucate", precipit febrile, adunată cu mijloace artizanale. Scrisul mi se „stricase" şi el ş mai puteam descifra propriile fişe. Atât de repede şi de neglijent scr pentru a câştiga cât mai mult timp. Şi pe măsură ce constatam imen decalaj informativ între referinţele mele şi baza de date care sporea me imposibil de epuizat în timpul scurt avut la dispoziţie - cu atât mai um toare şi dureroase îmi apăreau aceste evidente lacune. Pe care a tre totuşi să le accept ca inevitabile. Lăsând la o parte orice melodramă se mentală, nimeni nu va şti vreodată - cu certitudine şi în detalii - câ dificilă şi dureroasă a fost documentarea mea avidă şi precipitată în bibli cile străine.

La toate acestea, până în 1989, dar - tehnic vorbind - şi după, se adău dificultăţile propriu-zise ale editării. Vechile „metode" de la *Dacia* aduceau, uneori, la exasperare. Trec peste ritualul aprobărilor, referat şi alte aspecte ale birocraţiei oficiale specifice epocii. Cenzura m-a masa adesea. Am mai amintit toate acestea. Dar dificultatea corecturilor grafice, stabilirea (atât de primitivă ca execuţie) a indicilor de nume, er de tipar mult prea numeroase îmi tăiau tot elanul şi entuziasmul. Lu complicate, realizate artizanal, în forme grafice detestabile. Acestea condiţiile, care mă umileau şi mă dezgustau. Iar cine ar crede că solicit permanente de subvenţii de la *Fundaţia Soros* (ce, într-adevăr, nu refuzat niciodată, pentru care îi rămân recunoscător) mă încântau s-ar în în mod grav. O cultură care nu-şi poate susţine singură lucrările de refe este şi rămâne, orice s-ar spune, o cultură subdezvoltată. De altfel, într mea activitate „critică" avea ca adversar principal tocmai această sub voltare. Sistemul vechi de fixare al tirajelor, prin *Centrele de librării* co de funcţionare total inculte şi deprinse doar cu numele a doi-trei auto romane, era şi el o sursă permanentă de enervare şi chiar de revolt

Dar, pe măsură ce *Biografia* se apropia de sfârşit, şi volumul 6 a în sfârşit, încheiat. îmi spuneam că întreg acest efort a fost totuşi nec A dat unele rezultate. Doar că tema nu mă mai interesa. Eram tot mai desprins de aceste preocupări, care ţineau de o altă vârstă a biografiei intelectuale. De o altă „eră geologică". A fost o grea, o foarte grea înce corectarea atentă, îndeosebi a aparatului critic, a ultimei cărţi de la *Pol Comparatism şi teoria literaturii.* O carte editată cu zece ani în urmă, î altă limbă. Concepută şi scrisă cu douăzeci de ani în urmă. Am explicat acestea în „Postfaţă". Dar ea exprimă mult prea puţin din întreaga contrarietate şi frustrare. Ştiu că pot părea un etern nemulţumit, un res mentar înrăit, ireductibil. Este doar o aparenţă. Viaţa mea „literară

fost deloc „tandră" cu mine. Sunt destule şi mari adevăruri personale care pur şi simplu nu pot fi demonstrate niciodată şi făcute publice, inteligibil şi cu precizie.

Indiciul cel mai precis şi poate, pentru unii, cel mai straniu, al desprinderii mele definitive de studiile literare a fost şi este mai ales dezinteresul aproape total de cărţile mele. Stau şi acum aruncate, dezordonat, în bibliotecă. Ediţia întâia din *jOle ! Espaha* cred că s-a şi pierdut. Nu le-am mai recitit. Nu le-am mai deschis decât foarte rar. Doar pentru a verifica o referinţă bibliografică sau alta. Nu-mi mai „plac". Nu m-a mai interesat nici reeditarea lor, deşi am primit unele oferte în acest sens (cărţile despre Macedonski şi Eliade; *Introducere în critica literară* a interesat Poliromul). 0 situaţie într-un fel ciudată, neverosimilă, dar pentru care aveam explicaţii precise: eforturi mult prea mari pentru rezultate mici; desincronizare totală de tendinţele româneşti dominante, culturale şi critice; încheierea proiectelor începute din pură datorie şi obligaţie morală şi culturală, aşa cum o concepeam eu. Dar, mai ales, revolta tot mai violentă, tot mai insistentă, a fondului meu ideologic real, refulat timp de decenii. Ştiu că mă „repet". Dar îmi este imposibil să nu mă „repet", să nu-mi cauterizez, măcar în acest mod, o rană veche şi profundă.

Din care cauză, când am terminat de scris *Biografia,* volumul 6 şi „Epilogul" său (29 mai 1998) am încercat un sentiment de profundă eliberare. Dintr-o constrângere şi chiar „detenţie" literară suportate până la dezgust şi sufocare. Şi, apoi, când ani şi ani de zile ai demontat, pas cu pas, toate mecanismele „literaturii", ea nu-ţi mai poate rezerva nici o surpriză. Dosar clasat şi definitiv închis. „Antiliteratură", ultimul capitol, a fost şi cântecul de lebădă al studiilor literare. Şi ca dovadă că aşa au stat lucrurile, imediat ce textul „a ieşit", din calculator, două zile am sistematizat repede toate cutiile cu fişe. Pare neverosimil: peste... 40. Le-am legat atent cu sfoară, le-am etichetat şi împachetat. Apoi le-am transportat, definitiv, în... pivniţă. A fost „groapa (mea) de la Berevoieşti". Voiam să scap, să mă eliberez, pentru totdeauna, de acest gen de „dosare"... compromiţătoare. Teoretic, s-ar putea să mai fie, poate, utile, pentru eventuale traduceri. O ipoteză însă foarte improbabilă. Pe care, în nici un caz, personal, n-o voi mai stimula vreodată.

Sentimentul dominant, la sfârşitul întregii aventuri a *Biografiei,* a fost de recuperare, aproape obsesivă, ca să nu spun „disperată", a unui timp, într-un anume sens, „pierdut". O pierdere ireparabilă, din cauza accidentelor mele... „biografice" (dar de altă natură), pentru critica de idei şi ideologia militantă. Uneori îmi spun că acest ideal ar putea rămâne, pentru totdeauna, inaccesibil. Orice este posibil la această vârstă. Apoi, îmi spun, că voi avea totuşi noroc şi că o anume vitalitate nu mă va părăsi. In plus, îmi voi impune cea mai drastică economie posibilă a timpului. O concentrare maximă şi un refuz categoric de a mă lăsa „împrăştiat" şi dispersat în diferite direcţii. Nimic nu poate înlocui concentrarea şi continuitatea. Când izbutesc să-mi impun acest regim strict, un capitol al acestei *Vieţi* nu-mi „ia" mai mult de opt-zece zile. Uneori chiar şi mai puţin. Să rezist deci la cât

mai multe solicitări inoportune. Să dispun de întregul meu timp, în sf
liber, de lucru. A devenit o adevărată obsesie. Va fi o mare plăcere şi c
o voluptate, mult timp interzisă. Am fost suprasaturat de „studii litera
De dosare, xeroxuri, tăieturi, fişe. De o bibliotecă supraaglomerată, pra
inutilizabilă. Tot ce-mi mai doresc acum este doar o baie de noi lecturi, c
cu un ochi nou, proaspăt, avid de un alt gen de „cunoaştere". Mai pasion
şi mai „nutritivă" decât toate romanele din lume. Şi un cuplet france
urmăreşte: *Pourquoi tant de romans de Pierre Benoît et Paul Mora*

S-a întâmplat ca un „accident" fericit, din primăvara şi vara anului 1
să dea un şi mai puternic impuls acestor tendinţe. Un telefon imprevi
al lui Andrei Pippidi m-a implicat în „aventura" londoneză a lui *Censo*
An International Encyclopedia, pentru care am scris *idem-u* româ
Foarte interesant, chiar pasionant. Aproape două luni de documen
intensivă, de bibliotecă, zi de zi, m-au readus în lumea - cândva frecve
apoi abandonată - a izvoarelor istorice ale ideologiei române. Am re
contactul cu documente autentice, de primă mână. Cu o tradiţie incip
total ignorată. Cu o lume de idei uitate, care erau şi ale mele. Rar te
mai inspirat, mai salutar, mai stimulativ. Căci mi-am dat seama repe
„pot" şi chiar „trebuie" să scriu o întreagă carte despre *Cenzură şi lib*
în România, pe care o voi dedica, fără îndoială lui Andrei Pippidi. P
şi ultima dedicaţie de acest tip a vieţii mele. Căci o astfel de temă a
coarda cea mai sensibilă a orientărilor mele ideologice: reacţia împo
cenzurii şi constrângerilor totalitare. Imediat după expedierea vers
engleze reduse, am început să adun noi fişe, izvoare, în vederea ac
proiect. Mă voi consacra acestei teme, imediat ce *Viaţa* va fi închei
definitiv pusă la punct. Dacă voi mai avea timp, încă o ultimă carte: *F*
o cultură liberală. Un fel de testament - manifest ideologic - ra
antitotalitar.

Astfel de cărţi n-au fost încă scrise de nimeni la noi şi ele vor repre
un adevărat act de pionierat ideologic. In spirit declarat neopaşopti
la care m-am revendicat de altfel şi public („Pentru neopaşoptism" şi „Ac
tatea ideologiei culturale paşoptiste", în *Sfera Politicii,* 60 şi 61, 199
reneg câtuşi de puţin „pionieratul" meu ideologico-literar. In definitiv, *Bio*
ideii de literatură este - cu toate lacunele şi imperfecţiunile sale - p
enciclopedie literară completă românească. *Dicţionarul de idei litera*
fel, este primul proiect românesc de acest tip, chiar dacă abandonat.
de „critica ideilor literare" şi nici de „comparatistica" mea nu-mi este
ruşine. Toate reprezintă, cred, un anumit progres faţă de critica român
anterioară. Cel puţin în aceste domenii. Dar lucrările ideologice ca
aşteaptă vor fi ceva mai mult. Mult mai mult. Vor oferi ceva esenţial, în
Şi, mai ales, mă vor „oferi" mie însumi. îmi vor reda, în sfârşit, adev
identitate intelectuală. Sper ca vârsta să-mi rezerve, în final, măcar a
satisfacţie. Poate că o merit... După atâtea obstacole, frustrări şi di
forme de „gulaguri". O reparaţie şi o revanşă necesare.

20

Distanțarea internațională

După ruperea definitivă (nu pun, se va observa, cuvântul între ghilimele) de „literatură", al doilea eveniment capital al existenței mele de după 1989 a fost distanțarea internațională progresivă, dar destul de rapidă. Şi, mai ales, radicală. Au intervenit o evoluție şi o clarificare interioară profundă. O desprindere şi o distanțare echivalentă cu o adevărată eliberare şi clarviziune a drumului propriu, pe ultima etapă a parcursului său. Nu pretind că această îndepărtare şi chiar rupere de vechi sisteme de relații a fost o acțiune simplă, uşoară şi fără suferințe. Dar despărțirea, oricât de dureroasă a fost uneori, se impunea tot mai mult ca o tendință firească şi imperioasă. Un mare entuziasm inițial s-a stins. Mai toate cauzele obiective au fost evocate anterior: multe iluzii demistificate, decepții numeroase, proaste experiențe internaționale şi alte serioase impedimente de acest gen. Rezultatul, deloc paradoxal din punctul meu de vedere, a fost însă pozitiv.

A ajunge la conştiința propriei identități şi independențe intelectuale reprezintă, în viața unui autor, un eveniment hotărâtor. Din cauze biografice evocate anterior, el s-a produs însă, în cazul meu, foarte târziu. Abia după 1989. Dar s-a produs, totuşi, efectiv şi cu urmări dintre cele mai benefice. Nu este vorba de nici o infatuare sau supralicitare personală. Subliniez cu toată energia această constatare. Dar revendic cu aceeaşi tărie şi convingere dreptul inalienabil la independență intelectuală, la legitimitatea afirmării hotărâte a conştiinței de sine şi a diferențierii inevitabile. Dreptul de a gândi personal, diferit şi, teoretic vorbind, în condiții egale, ca orice autor din lume. Un punct extrem de sensibil, care are nevoie de câteva precizări suplimentare. Dar, deocamdată, apăr cu toată energia, în primul rând, acest „drept" de a fi „altceva", „altfel", „altcineva". Potențial competitiv şi concurent teoretic „egal", cu o identitate calitativ egală. Afirmată liber, în orice forme de dialog internațional, intelectual, critic şi ideologic posibil. Nu este vorba, repet, de nici o infatuare. Dar sunt ferm convins că am ajuns - inclusiv prin micile mele contribuții - la acea fază de dezvoltare a culturii româneşti specializate, când ea îşi poate afirma, sau cel puțin poate încerca să-şi propună, propriile preocupări şi soluții pe plan internațional. Gest donquijotesc pentru unii, poate pentru cei mai mulți. Gest perfect legitim pentru cine însă a învins complexul tradițional de inferioritate, etapa timorată a inhibiției

şi faza eternei sincronizări şi compilații mecanice. Care a depăşit vârs pretins eternă a „minoratului" şi „copilăriei" culturale. Alt punct capit care are nevoie de unele explicații precise. Vor veni şi ele în continuar

Ceea ce nu mă împiedică să observ şi chiar să subliniez - cu amb mâini pot spune - enormele dificultăți şi handicapuri ale unei astfel poziții autonome. Nu-mi amintesc să fi întâlnit la un autor român, cel pu din generația mea, o *prise de conscience* identică. Energic afirmată, dar afara oricărui complex naționalist, izolaționist sau etnicist. Precizarea e şi rămâne capitală, deoarece poate da naştere la grave confuzii. Nimic n străin de psihologia şi gândirea mea decât o astfel de reacție. Dar, în ace timp, nu pot să nu observ, cu luciditate şi stoicism, prestigiul extern prof lamentabil al țării mele numită, întâmplător, România. Am mai amin (capitolul 14) această constatare. Acum conveniențele şi ipocriziile diplo tice aproape au dispărut şi disprețul abia disimulat nu mai cunoaşte n o inhibiție. Suntem împinşi, an după an, tot mai brutal la periferia Euro Refuzați de *NATO* şi de *UE*. Abandonați într-o zonă gri, într-o zonă influență potențial estică. Avem o proastă, foarte proastă reputație inter țională de improvizați, neserioşi, şmecheri şi profund neoneşti. Zeci, de infractori români - cetățeni români în orice caz - arestați în toate ță occidentale. Resimțim aceste frustrări şi în țară. Nu ştiu dacă am reținut sau nu acest episod, dar la lansarea cărții lui Mircea Carp Ambasada Americană, Moses Rosen, ambasadorul de atunci, s-a compo cu o aroganță crasă, insultătoare. Nu mai intru în detalii. Ştiu şi ca Nestor Ratesh apărea, în *Vocea Americii în România,* doar ca un apen şi reacția sa de intrigi de culise a fost inevitabilă. Iar ambasadoru solidarizat cu el. Cu o infatuare şi o mojicie greu de descris.

Trec peste multe alte umilințe de acest gen, care, prin acumulare distanțau tot mai mult şi de „Occident" şi de reprezentanții săi, cu veneam, inevitabil, în contact, în țară sau în străinătate. O altă ima despre Occident tot mai negativă se forma cu tot mai mare claritate eu aveam tot mai mult tăria s-o refuz. Şi chiar s-o critic şi s-o cond Perspectiva nu mai era deloc aceeaşi, când doar „evadam", în „lumea lib Din această direcție nu mai aşteptam nici o soluție, ca să nu spun „salv Să mai amintesc şi faptul că un redactor *BBC,* în trecere prin Cluj, plătit colaborările în... bancnote expirate? Am descoperit acest fapt, în 1996, cu prilejul călătoriei în Turcia, când am încercat să le schimb încă alte zece exemple de acest gen. Dar această frustrare, pe care perfect legitimă, făcea tot mai mult loc unui alt sentiment: de indife detaşare şi reevaluare a unei imagini occidentale stereotipe - constata mai brutală - mult, foarte mult, idealizată. Ştiu că am mai vorbit de acestea (capitolul 13). Dar dacă mă repet, faptul este şi explicabil şi i tabil: sunt traumatismele, obsesiile şi umilințele profunde, de neuit vieții mele. Şi aş vrea să cunosc un singur adevărat intelectual româ în aceleaşi situații, călcat adesea în picioare, care le-ar uita, ierta şi vreodată, cu sinceră şi totală indiferență.

Trebuie să revin şi chiar să insist şi asupra unei alte situaţii de aceeaşi natură. A fost evocată şi anterior. Dar, după 1989, ea şi-a revelat cu şi mult mai multă brutalitate întreaga agresivitate şi forţă nocivă. Pentru toţi cei ce aveam o minimă experienţă şi conştiinţă internaţională, realitatea era mai mult decât evidentă: lipsa de prestigiu a culturilor „mici", a culturii române în speţă, era - adesea - foarte umilitoare. De unde un complex specific de inferioritate, dublat de un sentiment de revoltă şi „nedreptate" profundă, iremediabilă şi irezolvabilă. El este vechi în cultura română şi, detaliu nu lipsit de importanţă, specific tuturor intelectualilor care au început să aibă experienţa directă a străinătăţii, încă din secolul trecut, ca reper obiectiv şi inevitabil critic de comparaţie. „Soarta oamenilor de talent, în ţările mici, este amărâtă" observă D. Bolintineanu, încă în 1863, în ale sale *Călătorii la romanii din Macedonia...* (însemnări făcute încă din 1858). Accentul cădea pe nerecunoaşterea meritelor şi adversităţile interne. Dar termenul extern de comparaţie este evident. Mult mai aproape de noi, în special în jurnalele lui M. Eliade şi E. M. Cioran întâlnim aceeaşi obsesie a handicapului de neînvins al culturilor mici. O carte mediocră, apărută într-o limbă de circulaţie internaţională, blochează şi elimină orice lucrare echivalentă, de aceeaşi calitate, dacă nu chiar superioară, publicată într-o zonă fără prestigiu şi într-o limbă fără circulaţie. Ea nu are, practic, nici o şansă *(Fragments d'un journal,* II, pp. 157-158). In jurnalul polonezului Witold Gombrowicz întâlnim, uneori, aceeaşi tristeţe resemnată. O realitate foarte acută pe care experienţa exilului de după 1944 a intensificat-o în proporţii nebănuite şi fără precedent.

Cazul meu personal, cu unele particularităţi, se înscrie în acelaşi cadru general. Sincronizarea şi integrarea în cultura occidentală mi se impunea ca o necesitate imperioasă. Tendinţa studiilor mele de teoria literaturii şi de comparatistică nu putea avea o altă direcţie. Dar imediat apăreau şi toate obstacolele, desincronizările şi insuficienţele specifice şi de neevitat ale unui autor din Est. Un „handicapat", un *outlaw* permanent şi obscur, faţă de edituri, publicaţii, universităţi şi alte instituţii de cultură, care asigură, în Occident, recepţia şi integrarea efectivă. îmi dădeam seama, în acelaşi timp, că integrarea reală, alinierea şi revendicarea „egalităţii", oricât de legitime ar fi fost, rămâneau imposibile. Decalajul, cel puţin în această fază, era imposibil de depăşit. Dar, în acelaşi timp - şi din acest moment începeau cele mai profunde şi dureroase procese de conştiinţă - eram convins că, în unele domenii, fie şi pe mici fragmente - eram totuşi competitiv, deci „egal". Uneori, chiar şi cu un mic pas înainte. Şi totuşi o soluţie practică de a ieşi din acest impas nu întrevedeam.

Şi atunci dilemele şi alternativele se aglomerau. Pe de o parte, fără a dramatiza câtuşi de puţin, trebuia să recunosc situaţia generală de evidentă subdezvoltare a culturii noastre. Iremediabil minoră şi, mai ales, deocamdată cel puţin, neintegrabilă sistemelor de recepţie occidentale. Urmată de un handicap personal de neînvins. Constatam atunci că voluntarismul în astfel de împrejurări este nu numai ineficient, dar şi fără sens. Nu se pot sări anumite etape istorice. Dar, pe de altă parte, îmi spuneam în acelaşi timp: dacă nu întreprindem nimic serios pentru îndreptarea acestei situaţii nefericite

este absurd să cerem şi să acuzăm pe alţii de proasta noastră reputa
imagine culturală externă, total negativă. Un ansamblu de condiţii preal
trebuie pregătite. Care, deocamdată, lipsesc. Foarte adesea, în primul
din vina noastră. Chiar dacă românul are din instinct vocaţia culpabil
altora. El nu este niciodată de vină. Mai mult decât atât: dacă r
învingem complexele şi resentimentele - şi nu ne concentrăm în modu
mai serios în sensul unei *alte* recunoaşteri internaţionale - cum vom p
realiza vreodată saltul calitativ visat? Urmat de transformarea „preze
româneşti" mai mult decât într-un simplu mit propagandistic şi publi
efemer şi superficial?

Pe măsură ce experienţa mea „externă" sporea, iar activitatea pub
tică în limbi străine, în ţară şi străinătate, se intensifica, astfel de d
se aglomerau. Simţeam, repet, că sunt „altceva" şi că am dreptul, r
teoretic, să-mi afirm alteritatea şi diferenţierea. Cât de „mare" sau
„mică" n-are nici o importanţă. Dar cunoscând tot mai bine mod
funcţionare al acestor mecanisme, admiteam ambele ipostaze posibile
întâi, ca întreg acest efort să obţină, totuşi, unele rezultate. Şi, în a
timp, ca aceleaşi eforturi să cadă iremediabil în gol. Un mic rol de prec
putea fi bine dat peste cap de un context istoric ostil, pe care nu-l pu
modifica în nici un fel. Fără relaţii, fără prestigiu personal şi, în ge
fără sprijin logistic, chiar şi intenţiile cele mai bune riscă să capote
atunci intervenea descurajarea şi resemnarea. Ce se poate face din f
Balcanilor, cu mijloacele artizanale (şi sunt eufemistic) de care dispu
Apoi îmi reveneam. O linişte superioară, un calm şi o luciditate a reali
evidente începeau să mă stăpânească. Ştiam atunci, cu tot mai mare clar
ce se poate şi ce nu se poate face în condiţiile date. Şi continuam să fa
ceea ce depindea efectiv şi direct de mine. Cu rezultate, recunosc, totd
inegale. Uneori, totuşi, cu unele rezultate efective. Un mic, foarte mic în
Dar singurul posibil în împrejurările date. Şi-mi spuneam în concluzie
cazul meu cel puţin, o altă soluţie nu există. Refulam cu astfel de argu
imbatabile o nemulţumire permanentă. Adesea o adevărată revoltă. Gr
predominant sentimentală, total inutilă şi totuşi foarte reală.

Nu este chiar aşa de simplă descrierea sa cu exactitate. Mai ale
s-a precizat treptat, cu destul de mult timp înainte de 1989 şi chia
această dată. Clarificarea deplină n-a fost imediată. în orice caz, a inte
una dintre cele mai profunde şi radicale transformări spirituale ale exi
mele. Şi pe planul manifestărilor publice, poate chiar cea mai impo
O nouă stare de spirit mă domina. O altă conştiinţă de sine mă st
şi-mi orienta mişcările. Redusă la ultima expresie - chiar dacă
simplificată - ea se definea printr-un tot mai acut sentiment al in
denţei spirituale şi culturale, al diferenţierii inflexibile. Fără nici o inf
dar şi fără nici o abdicare de la câteva certitudini şi atitudini pe
consideram esenţiale. Mai mult decât principii şi formule teoret
reprezentau, în primul rând, reacţii şi trăiri profund naturale, or
spontane. Şi toate argumentele ideologice (şi ele nu lipseau) veneau
mă exprim astfel, doar *după.* Reacţionam din instinct, în primu

împotriva câtorva prejudecăți, deprinderi, clișee și dogme, care-mi deveneau tot mai insuportabile. Cred că pot să le rezum, foarte concis, în felul următor.

Mi se părea, în primul rând, inatacabil și invulnerabil, principiul autenticității, personalității și originalității. A fi, în primul rând, tu însuți. Deloc intimidat de orice autoritate sau prestigiu intern sau extern. Ceea ce echivala cu revendicarea absolută a libertății spiritului critic. *Erga omnes.* împotriva oricărei „autorități" naționale sau internaționale, a oricăror valori occidentale, în care - dintr-un motiv sau altul, greșit sau nu - nu credeam. De unde un refuz categoric, instinctual, visceral aș spune, al tuturor canoanelor, ierarhiilor și valorilor consacrate. Respingeam modele culturale dominante, în care nu mă regăseam, sloganele intens mediatizate și instituționalizate, teoretico-critico-literare sau de altă natură. Dacă refuzam, de pildă, canonul literar românesc, în total sau în parte, „Lovinescu", „Călinescu", nu vedeam de ce n-aș fi procedat la fel, cu orice alt canon critic străin, indiferent de reputația sa.

Nu este vorba nici de frondă, nici de sfidare, nici de negativism de esență avangardistă, ci pur și simplu de revendicarea dreptului la opinie personală, în toate problemele culturale sau literare și nimic altceva. Și acest drept îl recunoaștem și altora. Deschid recent la întâmplare *România Literară* (10/1999) și citesc un protest (din 1976) al Colombei Voronca (într-o perioadă când, în România exista totuși cenzură, avangarda era total marginalizată etc.): „I. Pop a publicat în *Lettres Nouvelles, la poesie moderne en Roumanie* și a reușit turul de forță de a nu cita nici pe Voronca și nici pe tine (Sașa Pană)". Dar dacă el nu era sau nu se simțea obligat? Sau nu avea, mai ales, posibilitatea practică s-o facă? I. Pop fiind totuși un bun cunoscător al avangardei românești, despre care a publicat o carte serioasă? Rețin doar, foarte în trecere, această imensă infatuare occidentală, dogmatică, a autorității asumate și a citatelor obligatorii, în orice condiții. A oricăror mediocrități, rude, prieteni, de o mare megalomanie, numai fiindcă au ajuns la Paris, unde - în treacăt fie spus - împușcă francul. împotriva acestei atitudini agresive (recunosc exemplul este cu totul întâmplător, dar am și alte zeci la îndemână), oricare ar fi fost ea și exprimată de oricine, conștiința și spiritul meu critic se revoltau în mod sincer și pe față.

Pe această pantă, motivele de iritare se aglomerau. în definitiv, îmi spuneam „unde scrie" că destinul unui critic român (sau de orice altă naționalitate) ar fi doar de a fi și a rămâne un etern epigon și satelit? Dominat de conformism, inițiative și satelizare docilă? De ce n-am fi avut „voie", în definitiv, și la inițiative proprii, legitime măcar în principiu, ca ale oricărui alt spirit independent? Știu ce mi se poate răspunde: „complex de inferioritate". Dar de ce acest tip de „complex de inferioritate" ar fi într-adevăr... inferior... „complexului de superioritate" al altora? La fel de nemotivat sau de motivat? La fel de justificat sau nejustificat? înseamnă „complex de inferioritate" dreptul inalienabil de a-ți revendica preocupări, soluții și ierarhii proprii? Care pot sau nu să coincidă cu preocupările, soluțiile și ierarhiile străine? Și dacă nu coincid (cum se întâmplă adesea) trebuie neapărat să le abandonăm? Să capitulăm, iremediabil învinși și resemnați? Să renunțăm la propria noastră identitate? Să așteptăm umiliți,

într-un colț, până când, eventual cineva, cândva, ne va „recunoaște" exist
în total sau în parte? Mi-au trebuit decenii, zeci și sute de cărți și s
citite, analizate, criticate, ca să mă conving definitiv că am dreptul
proclam independența spirituală. Și deci orice fel de judecată pozitiv
negativă, despre orice carte citită, în orice limbă. Nu doresc să fiu „discip
„elevul" și „epigonul" nici unei școli. Dar, în nici un caz, dintr-o advers
principială, ci prin simplă constatare și asumare a unei diferențieri,
mată printr-o firească dezvoltare a unor predispoziții naturale. Iar
elementele și influențele străine posibile sunt oricând foarte bine-ven
măsura în care sunt asimilate și, mai ales, fecunde. în sensul tre
stimulării și dezvoltării virtualităților personale. Altfel spus, tot ce
pune în valoare propriile noastre tendințe organice.

Să rămânem, în continuare, în zona „complexelor" sau, mai pre
pseudocomplexelor. Se poate numi „complex" a denunța, a regreta, a me
măcar lipsa totală de interes și de reciprocitate a colegilor străini p
ce se face și la noi în sfera studiilor literare? De ce această indiferen
chiar suficiență - ar fi legitimă sau, în tot cazul, scuzabilă? Dac
Frobenius pleacă în Africa (exemplu oarecare) pentru a-i studia cu
tradițională, de ce nu s-ar interesa unii și alții și despre cultura ro
și despre studiile literare române (din Europa)? De ce un folclorist ame
în căutarea poeziei homerice originare, studiază poezia populară sâ
nu pe cea românească, deși structura lor este identică? O astfel de ten
sporadică, a existat, într-adevăr, mai ales după 1989. Dar numai în
ideologică și cu intenții evident polemice și antinaționaliste (legiti
altfel) contra ideologiei de extremă dreaptă și antisemită etc. Dou
cercetătoare americane au avut această preocupare. La fel, Leon Vol
buna mea cunoștință ieșeană. Dar de ce studiezi istoria unui popor, p
Catherine Durendin, pe care în mod evident îl disprețuiești? S-ar pu
fi intervenit, în primul rând, specializarea, să-i spunem, strict „alime
Specialiștii francezi în probleme românești aproape că nu existau.
posturi erau deci vacante. Și atunci, pentru asigurarea unui *gagn*
unii se ocupau, în disperare de cauză, de un domeniu puțin solicita
lipsa de afinități cu obiectul de studiu este, pentru mine cel puțin, ma
decât evidentă. Pentru această categorie de „rumanizanți" - nu mă
s-o declar - n-am nici o stimă intelectuală. S-a interesat cineva, cu ad
de drama culturii române sub totalitarism? Aproape nimeni. Și, în
caz, extrem de rar și cu rezultate foarte modeste (Dennis Deletant

în felul acesta s-a conturat treptat în conștiința mea refuzul a c
începusem să definesc - încă înainte de 1989 - „colonialismul cul
(Evadări în lumea liberă, p. 228). Dacă n-am făcut publică această
s-a datorat faptului că ea putea primi, fără voia mea, conotații națion
Nimic însă mai străin de întreaga mea concepție. Detest orice for
naționalism, șovinism, etnicism etc. Dar în independență spirituală,
critic și soluții personale cred cu toată tăria. Am atins această probl
în capitolul 14 și în alte contexte. Nu văd de ce aș fi... „colonizatul cu
al lui... Roland Barthes, Genette etc.? Refuz categoric acest statut. Colo

culturală anihilează în esență orice personalitate. După Goethe, după alții, este „binele suprem". De ce eu aş fi obligat să citesc şi să subscriu integral la analiza şi la istoria ideii de literatură făcută de R. Escarpit (şi colaboratorii săi) şi el n-ar citi, nu s-ar interesa şi de cercetările mele, câte sunt? Măcar cele accesibile într-o traducere străină (italiană, americană etc). Despre handicapul (imens) al unei astfel de poziții am mai vorbit. El este, repet, foarte real. Dar măcar în ordine absolută simțeam, ştiam, eram convins că aveam dreptate. Riscul de a deveni o „colonie culturală" observ, este denunțat în presă şi de alții (Georgeta Dimisianu, *România liberă,* 19 aprilie 1999).

Este cazul a defini, în câteva cuvinte, ce înțeleg în mod precis prin „colonizare culturală" şi în ce constă starea de spirit a „colonizatului cultural":

1. A nu admite, sub nici o formă, că propria ta cultură este comparabilă, fie şi sub cel mai mic aspect, cu marea cultură dominantă, canonică şi colonizatoare;

2. Nu există decât un unic sistem de referințe, canoane, ierarhii, scară de valori: a culturii colonizatoare;

3. Toate ideile noastre culturale, critice, literare trebuie traduse exclusiv prin concepte, expresii şi metode străine dominante. Sincronizarea culturală este şi rămâne riguros obligatorie;

4. A nu admite că un autor, un critic în speță, este comparabil, egal, fie şi sub un aspect oarecare, cu oricare critic străin al culturii colonizatoare. Sub nici un motiv şi sub nici un aspect;

5. între un izvor străin şi unul românesc, cel străin se bucură, în orice împrejurare, de o autoritate incontestabilă. Inegalabilă şi inatacabilă, fără drept de apel;

6. Mai mult: când îndrăzneşti să aduci o obiecție, cât de mică, unei astfel de autorități supreme, eşti denunțat, produci indignare, adesea eşti ridiculizat, descalificat. Pentru mulți „colonizați culturali", gestul echivalează cu o adevărată profanare, blasfemie, impietate.

Am făcut şi pe „pielea mea" astfel de experiențe. Şi profit de ocazie a menționa numele a doi „colonizați culturali" români, tipici, din sfera studiilor literare: Livius Ciocîrlie şi Alexandru Călinescu. Cel dintâi, mai ales, traumatizat, mai bine spus speriat, de un stadiu de mai mulți ani la Bordeaux. Cu el am polemizat, demult, în *Tribuna,* atunci când m-a atacat pe tema eternului Roland Barthes, pentru el zeu intangibil. îmi îngăduisem - oroare ! - unele obiecții. Eu, un obscur, neînsemnat, balcanic, dintr-o critică inexistentă! Autor de interminabile pseudojurnale, afectate, sclifosite, fals literaturizate, în plus şi veninoase. Primind recent, din partea editorului (ca un gest de amabilitate), *Trei într-o galeră,* volum pe care doar l-am răsfoit, găsesc la un moment dat că eu scriu numai... „fleacuri". Cum se poate defini o astfel de inepție, din partea unui personj care pozează (şi chiar trece) la Timişoara, drept un adevărat „maestru", un „mentor"? Pe Alexandru Călinescu îl... „iert", ca ieşean şi fost (cel puțin) coleg civilizat, spirit cultivat, dar iremediabil inoculat de arondismentul 6 al Parisului. Pentru amândoi, nu există o altă cultură decât cea franceză. Iar cea română (dacă există) există numai în măsura în care este, într-o formă sau alta, ecoul culturii franceze. Cred,

de altfel, că ei nici nu citesc (sau foarte vag) într-o altă limbă străin
orice caz, semne de frecventare serioasă şi a altor critici decât „noua cri
franceză n-am observat. M-aş bucura să mă înşel. Sincer spus, nu sunt
deloc convins.

Prin simplă, dar decisivă determinare istorică, cultura română a dev
o adevărată colonie culturală franceză. Țara întreagă urma să devină c
o adevărată colonie. în ianuarie 1919, generalul Berthelot scria ministr
de război: „Dacă noi le dăm românilor satisfacțiile la care au dreptu
dacă ne ținem angajamentele, vom avea în România o veritabilă col
franceză, de mai mult de 15 milioane de locuitori, unde ne vom dez
comerțul şi industria şi unde vom fi ca la noi acasă" (Catherine Duran
Istoria românilor, tr., Iaşi, Institutul European, 1998, p. 195). Deci u
de Haute-Volta de rasă albă şi nimic mai mult.

în orice caz, colonie culturală franceză am devenit cu certitudin
foarte repede. Pe un fond istoric „paşoptist", în vechiul regat. Cee
observa cu destul sarcasm şi chiar cu dispreț, B. Fundoianu, încă din 1
După Belgia, eram cei mai mari importatori de cărți şi publicații fran
din lume. O situație şi inevitabilă şi intolerabilă, împotriva căreia u
elite româneşti au reacționat. La un moment dat, N. Iorga a organizat c
o manifestație publică, de stradă, împotriva unui spectacol în limba fran
la Teatrul Național. Când a fost vorba să se deschidă o universitate fran
la Bucureşti, cu profesori francezi (cam cum exista la Beirut şi în alte
coloniale) o parte a presei a protestat şi pe bună dreptate. îmi aminte
de un articol al lui G. Călinescu, pe care l-aş putea regăsi cu de
uşurință. Datele problemei deveniseră între timp altele. Realitatea de
rămânea însă aceeaşi.

în cazul strict personal, aş îndrăzni să afirm că reacțiile mele er
acelaşi timp inevitabile şi simbolice. îmi luam rămas bun de la franco
exclusivă, de la mitul parizian al editării şi consacrării, de la prest
inegalabil al culturii franceze. Chiar dacă toate aceste atitudini s-au pre
treptat, doar în timp, pe măsură ce experiența mea franceză directă,
1970, sporea. Tot mai bogată, dar şi mai negativă şi iritantă, din nefer
Veneam, bineînțeles, la Paris cu o imensă plăcere şi aviditate. Da
primul rând, pentru bibliotecile şi instituțiile sale de cultură. Cred c
fost destul de explicit în capitolele „franceze" ale cărților mele: *C*
europene (1976) şi *Prezențe româneşti şi realități europene* (1978).

Mă aflam, de fapt, păstrând proporțiile, în situația lui V. Alfieri, c
Paris fiind şi chiar în perioada Revoluției franceze, se ocupa în conti
doar de cărțile sale. Ceea ce făceam şi eu, chiar dacă deocamdată,
nivel pur documentar (procurare de cărți, xeroxuri, fişe etc). Dar „
francez" n-am intenționat niciodată să devin. Deşi devenisem, totu
parcurs, un fel de fals „autor francez". Editat de patru ori la Paris, au
zeci de studii, recenzii, articole în limba franceză, „redactor" chiar la o r
francofonă. Inclus chiar şi în ... *Recueil bibliographique de la francop*
1988-1989 (Paris, 1988, p.421). Dar situația era falsă. Profund falsă. Folo
limba franceză, încă din adolescență, doar ca o *lingua franca.* O lim

circulație internațională și atât. Iar pe parcurs descopeream și începeam să cultiv și alte relații editoriale, în alte zone culturale și în alte limbi străine.

Dar esența desprinderii de „Franța" și eliberarea de prestigiul mitului francez, sub toate aspectele, avea motivații și aspecte mult mai profunde. Unele echivalau cu o adevărată mutație spirituală. Ele merită, cel puțin din punctul meu de vedere, o anume atenție. încerc să le pun într-o oarecare ordine, în primul rând pentru mine însumi. Știu bine că pentru vechea generație, din care făceam parte, tot ce urmează poate părea bizar, extravagant, chiar megaloman. Și totuși, simțeam, an, după an, că am tot mai multă dreptate, tot mai multe argumente și o totală justificare a concluziilor mele.

Făceam, mai întâi, o deosebire netă, capitală, esențială, între cultura franceză clasică - pe care o cred în continuare admirabilă - și profunda mediocritate a lui *francais moyen,* cu a sa filozofie de o platitudine inegalabilă: *boulot, metro, bistrot, dodo.* Omul francez obișnuit îmi apărea tot mai plin de defecte: avar, superior, șovin. Mai ales iremediabil șovin, convins că este „primul om al universului". A. Gide citează chiar o observație în acest sens și a lui Dostoievski, în cartea pe care i-a consacrat-o (p. 46). De altfel, francezul obișnuit, cel puțin din generația anterioară, din secolul trecut mai ales, cunoștea foarte puțin restul lumii și continua să se considere *le nombril du monde.* îmi dădeam seama, în același timp, că pasiunea noastră franceză este o formă tipică de *amour impossible.* Francezii nu numai că nu ne „iubeau", dar - în esență - ne și disprețuiau. Oricâte afirmații pur declarative s-au făcut, se fac și, probabil, se vor mai face. Sunt invadat de zeci și zeci de scene de avariție și șovinism. Pe unele le-am menționat și anterior. Pe altele, n-are sens să le mai evoc în detalii, pentru a nu deveni redundant și plictisitor. Cred totuși că... filateliștii de la *Carre Marigny,* mai ales, m-au dezgustat, pentru toată viața de avariția franceză, adevărat viciu național. Cu aspecte adesea sordide.

încă din perioada studenției, când am făcut cunoștință cu această psihologie la *Institutul Francez* din Iași, mi-am dat seama de extrema suficiență mediocritate a numeroșilor profesorași francezi *(bons pour VOrient)* care veneau pe la noi. Mulți, simpli licențiați, soseau doar în cadrul așa-zisului *Service civil* și nu aveau nici o noțiune și nici un interes real pentru cultura țării în care debarcau, pe durata unui stagiu legal, formal și foarte limitat. Știu bine că, într-un sens, erau imbatabili. Exponenți ai unei culturi cu o mie de ani de umanități în spate, vorbeau o limbă de mare circulație etc. Dar conținutul lor real era, adesea, dacă nu lamentabil, mediocru în orice caz. Mi-au devenit treptat, tot mai antipatici, cu atitudini abuzive. Câte un universitar francez, nu neg, onorabil, ținea o conferință. Dar toată viața lui nu studiase, uneori, decât un singur autor, cel mult o singură problemă. Extrem de specializat. Era străin de orice idee de generalizare și sinteză. Cât am detestat și, nu o dată, eternul servilism românesc, travestit în „tradiționala ospitalitate românească"! Totdeauna excesivă și servilă, mai ales în mediile intelectuale. S-a întâmplat, în împrejurările confuze ale anului 1990, să iau o masă de seară, o dată, cu Bernard-Henri Levy și... Dan Petrescu. Greu de uitat suficiența, aroganța și infatuarea, mai ales, a

„tânărului filozof. Pascal și Descartes, Montesquieu și Rousseau și ceil
vai vouă! Vin din urmă Bernard-Henri Levy, Andre Glucksmann și cei
„noi filozofi" - de o evidentă mediocritate, dar foarte bine, imbatabil ch
mediatizați - și vă... aruncă în Sena...

Evident, în astfel de reacțiuni, știu bine intra și o bună doză de subiectiv
amor propriu frustrat, sensibilitate personală ulcerată. în definitiv, to
a unui autor român cu o minimă, dar reală activitate și în cadrul cult
franceze. în definitiv, eram primul autor al unei cărți franceze, parizi
despre un român (M. Eliade). Ca și despre un francez (Etiemble). Nu pre
că este o contribuție formidabilă, dar nici total neglijabilă nu se poate s
că este. Dar ce a produs ruptura definitivă, iremediabilă a fost refuzu
un moment, dat, de a mai accepta tirania canoanelor și referințelor excl
franceze. Ale autorităților arondismentului 6 al Parisului. Cumpăra
continuare, bineînțeles, cărți franceze, eliberat însă tot mai mult, de tir
librăriei franceze. De dictatura „noii critici" franceze, nu mai puțin,
mi-am dat seama - este drept, târziu, chiar foarte târziu - că pot rez
și singur unele probleme. Că pot scrie câte ceva *qui vaille* și în a
eternelor repere, citate și dogme ale echipei Barthes *et comp.*

Nu este însă vorba de ostilitatea unui etern frustrat, ci de un ge
independență intelectuală demnă, a unui autor care refuză pur și si
statutul de elev, discipol, epigon și etern *suiveur.* Nimic mai mult sau
puțin. Respingeam pur și simplu (repet și o subliniez) condiția mino
colonizat cultural, în speță critic. Și nu aveam decât o sinceră compas
pentru starea de aservire a unora care se agățau cu disperare de pul
unui Derrida sau a altor celebrități pariziene, ai căror „agenți de influe
bătuți condescendent cel mult pe umăr, deveneau în România. Resping
deci cu energie „legea satelizării" și mă aflam în rebeliune deschisă î
triva sa. Când observam că alți critici europeni - și iau un spaniol m
la întâmplare, Guillermo de Torre, de pildă - erau atât de bine info
în materie de critică franceză (invers niciodată), mă întrebam de
reciproca n-ar fi la fel de legitimă, de valabilă. Poate să nu aibă B.
nici un succes în Franța. S-au scris și cărți, studii pe această tem
continuă totuși să rămână net superior, orice s-ar spune, unui Todoro
Genette oarecare. De la cultura oficială franceză nu mai așteptam deci
ales după 1989, nimic. Se va spune, poate: dar ce importanță are
obscur balcanic își proclamă independența față de critica franceză? Pr
vorbind, în termeni imediați, într-adevăr, nici una. Dar în plan simbol
mișcării ideilor, al evoluției canoanelor, valorilor și ierarhiilor la
universală poate că are. Sau va avea cândva... .

în cazul meu strict personal, au intervenit și alte două motive de re
gere a francofoniei exagerate și adesea exclusiviste. întreaga intelect
tate franceză, pariziană în speță, cu care veneam în contact, era stân
gauchiste, comunizată. Evadam dintr-o tiranie totalitară și cădea
într-un mediu total indiferent și depolitizat, fie - mai ales - în ce
comunizante. Când, la o plecare în Franța, a trebuit să iau parte ș
așa-zisă *Fete de VHumanite* și mi s-a spus, de către organizatorii e

camarade am simțit o zgârietură pe piele aproape insuportabilă. Niciodată un intelectual *gauchiste* nu va accepta echivalarea sau măcar comparația posibilă dintre stalinism şi hitlerism. Recunosc, există şi cauze obiective, istorice etc. Dar refuzul datelor irefutabile - pentru a da un exemplu foarte recent doar din *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur et repression* (Paris, Robert Laffont, 1977), apărută şi în româneşte (1998) - dovedeşte un dogmatism şi un fanatism ideologic fără egal. Am întors definitiv spatele acestei Franțe. Obosite, sclerozate, fixată în obsesiile sale marxizante.

A intervenit, în sfârşit, şi un incident personal, în definitiv minor, *mais qui en dit long.* Mi s-a acordat înainte de 1989 (detaliul are semnificația sa) o mică distincție franceză, *Les Palmes Academiques.* Dar ea nu mi-a fost remisă decât la doi-trei ani interval, după 1989. Sub forma umilitoare, pur birocratică, *par classement des dossiers.* S-ar fi putut să fi intervenit şi un obstacol politic. Prin 1992, Ambasada Franceză sprijinea puternic guvernul socialist român şi decorarea unui opozant ar fi sunat, poate, „nediplomatic". Oricum ar fi, pur şi simplu am refuzat-o, când, după alți doi ani, mi s-a propus remiterea sa personală, împreună însă cu un grup de iluştri necunoscuți „francofoni". Am rupt, de atunci, orice „legătură" cu Ambasada şi în oficiile culturale franceze n-am mai intrat niciodată. Nici la Bucureşti, nici la Cluj, de unde mai primeam, uneori, unele invitații. N-am mai luat parte la nici o conferință, sau „colocviu" francofon. Mi s-a mai transmis că, datorită acestor *Palmes accademiques,* sunt scutit de plata vizelor, în cazul unor plecări în Franța. Nu însă şi de... viza propriu-zisă. Obținută totdeauna doar cu umilințe, cozi lungi, formalități interminabile, funcționari aroganți. De altfel, aroganța şi suficiența franceză - evidente pe toate planurile - mi-au devenit pur şi simplu insuportabile. Evit astfel de contacte. Solicitanții erau tratați ca bieți „resortisanți" ai „lumii a treia". Parisul nu mă mai interesa în nici un fel. Iar mizeriile la care a fost supus (în iarna lui 1997) Mircea Nedelciu, pentru a-şi continua tratamentul medical în Franța, m-au dezgustat definitiv de orice contacte franceze de acest gen.

Exagerez? N-aş crede. întâlnesc în jurnalele lui I.D. Sîrbu - aceeaşi revoltă demnă față de suficiența franceză definită chiar „mârlănie" (însemnare din 1986-1987, volumul II, p. 50). Va fi destinul nostru etern de a schimba satelizarea culturală franceză, cu cea americană, de această dată, prin importul masiv de „politologie" de ultimă oră? în stadiul actual de subdezvoltare al culturii române specializate se pare că nu există deocamdată o altă alternativă. Sensul „acțiunii" mele este totuşi de a găsi, măcar pentru mine, o soluție culturală şi ideologică acceptabilă. Perfect sincronizată şi în acelaşi timp construită solid pe fundamente proprii, într-un limbaj personal. Dar despre această problemă, după mine capitală, în capitolul următor.

Exemplul negativ „francez" este doar unul particular. Poate cel mai tipic, dar departe, foarte departe, de a fi singurul. în realitate, interesul real pentru relațiile străine, de îndepărtare de „străinătate", sub orice formă socială, slăbea tot mai mult atât în intensitate, cât şi ca rază de acțiune. Distanțarea şi dezgustul pentru cultivarea, întreținerea, şi cu atât mai puțin, extinderea „relațiilor internaționale" sporea deci vizibil, an după an.

îmi observam, tot mai mult, blazarea, oboseala, lipsa de dispoziție ş
interes pentru astfel de „relații", care-mi „spuneau" din ce în ce mai p
Tot mai exterioare, mai lipsite de afinități, mai puțin atractive şi in
sante. Şi „vocația" mea epistolară, de corespondent pasionat, tot mai p
întreținută, se stingea oarecum de la sine. Am dosare întregi, clasat
ani, intrate în colecția de la *BCU* Cluj. Dar cele mai multe scrisori su
„afaceri", funcționale. Cele pur intelectuale sau cu adevărat perso
umane, erau extrem de puține. Uneori regretam. Dar intervenea re
luciditatea, care-mi spunea că această evoluție era inevitabilă. Nu nu
că nu eram un monden intelectual relaționist, dar îmi dădeam tot mai
seama de lipsa mea reală de afinități cu acest gen de activitate. Fo
rentabilă pentru mulți. Un adevărat stil de viață pentru diferiți *wand*
scholars, ea a dat, în cazul meu, rezultate extrem de modeste.

Când încep să privesc atent în urmă şi să analizez cauzele, sunt c
consternat de mediocritatea relațiilor mele străine. De calitatea lor
inevitabila lor ratare, atunci când, începeau aparent, să se consolide
să se dezvolte. Nici nu mai dau nume, atât sunt de insignifiante. în di
țări, pe unde am trecut: Franța, Belgia, Elveția, Germania etc. Ce r
zintă, de pildă, strict „ştiințific" vorbind, un Charles M. Carlton, c
într-un sens - m-a ajutat? Dar, trebuie să rețin, cu tristețe, că în afa
faptul că ştia limba română, nimic notabil. Dintr-o scrisoare a lui M
Călinescu rezultă totuşi şi o anume ingenuitate care-l definea. Se si
el însuşi, un excentric, un original, ridiculizat de colegii săi, pentru inte
acordat unei pasiuni derizorii: limba română. Altfel binevoitor şi
amator de relații personale. Şi-mi amintesc, din nou, de obrăznicia a
„universitare tinere": „La ce serveşte limba română?". în țară, când v
inclusiv la Cluj, frecventa doar modeşti, obscuri lingvişti, singurii
făceau caz de el. Nu mă puteam preface. Când am constatat că Virg
Maro era confundat cu poetul Virgiliu (în perioada refacerii cărți
Biography) mi-am dat seama că „formațiile" noastre erau deosebi
general, „rumanizanții" pe care i-am întâlnit (nu mai dau nume) strălu
aproape toți, prin mediocritate. O excepție italiană: Lorenzo Renz
subțire şi cultivat. Una germană: Eva Behring. în rest personaje ş
anodine, fără operă. Dar parcă tot în Italia am întâlnit prietenii ce
remarcabili ai limbii şi literaturii noastre: Marco Cugno, Roberto S
însă afinitățile lor evidente erau doar cu „poeții" şi cu aşa-zisa
literară" românească. Adică mediul de care eram cel mai străin dintre

Oricât de lipsit de vocație socială şi didactică şi de prestanță a
mico-universitară, de adaptare şi „diplomație" aş fi dat dovadă, sufic
aroganța şi chiar obrăznicia unor pseudorelații străine îmi devene
mai antipatice. Greu de uitat insolența unui Hans Magnus Enzensb
de care cred că am mai amintit într-unui din jurnalele mele de căl
Prin Cluj, trecea drept mare „universitar francez", un oarecare C
Karnouch, vag etnograf, stângist şi iremediabil superior, care deprins
Maramureş - într-un nu ştiu ce sat - un pseudoaccent rural insupor
Se credea, probabil, într-o fostă colonie franceză africană sau din P

într-o explorare etnografică oarecare şi nimic mai mult. Nu m-am putut stăpâni şi la un colocviu, organizat de revista *Altera* şi *Pro Europa,* a trebuit să-i pun drastic la punct aroganța insolentă. A plecat furios, părăsind indignat sala, dar cu coada între picioare. Şi ce se poate spune despre comportamentul unui Klaus Heitmann, care-mi semnalează că din volumul 5 (defect) al *Biografiei* lipseau un număr de pagini. Şi când i-am trimis un nou exemplar, corect, îmi expediază 20 DM, cu impertinența că astfel de defecte tipografice sunt „specific româneşti"? Bineînțeles că i-am trimis banii înapoi, împreună cu o „explicație", care să-1 lămurească o dată pentru totdeauna.

Făcând un mic „bilanț" al acestor relații, mai toate false, rețin că doar două sau trei erau „adevărate", în sensul intelectual şi, uneori, chiar amical al termenului. Pe locul întâi aş plasa-o pe Eva Berhing, autoarea unei istorii a literaturii române în limba germană despre care am şi scris. La Paris, un poet obscur, Pierre Oster, un timp funcționar la *Seuil,* dădea semne sincere de bunăvoință. Tot aici am cunoscut, cred că tot prin el, pe un domn Georges Rodiți, fost editor la Stock (mi se pare), mare specialist în relații literare, care întreținea şi un fel de „salon literar". Şi-a reeditat de mai multe ori un volum de aforisme *Esprit de Perfection,* pe care mi-1 expedia cu regularitate. în „salonul" său am cunoscut fugitiv pe Umberto Eco, însoțit de ataşatul cultural al Ambasadei italiene, debarcat în capitala Franței cu prilejul traducerii romanului *Il nome della rosa.* Fără voie îmi amintesc de dezolarea Henrietei Yvonne Stahl, tradusă (prin relația sa cu Petru Dumitriu, la *Seuil)* că... Ambasada noastră n-a organizat un cocteil în vederea acestei lansări. Ca şi cum ... „Ambasadele" noastre aveau, mai ales pe atunci, astfel de „misiuni"...

Atenți, amicali, preocupați - cel puțin în diferite faze - de cultura română sau de unele dintre cărțile mele sau de *CREL,* belgianul Jacques De Decker, italianul-american Pietro Ferrua şi mai ales americanul Paul Mickelson, acesta din urmă animator chiar al unei mici „Societăți americane de studii româneşti". Total independentă, particulară, modestă, săracă, dar bine intenționată şi de bună-credință. Au ținut o sesiune şi la Facultatrea de Litere din Cluj, anii trecuți, la care n-am putut să nu particip. Cred că am şi „vorbit" ceva, ca să nu spun că am susținut o „comunicare". Mi-a fost greu să refuz o invitație cu adevărat sinceră. De fapt atât de rară în această lume de convenții, forme şi preocupări „academice" cu morgă. Dar false şi goale de la un capăt la altul.

Falsitatea acestor relații ieşea tot mai mult în evidență, dar am trăit şi satisfacția enormă de a întoarce şi eu, fie şi cu discreție, la rândul meu, spatele celor ce m-au jignit, chiar dacă, adesea, involuntar. Şi ca autor şi ca român şi, mai ales, ca om pur şi simplu. Ştiu bine că totul stătea pe o relație şi realitate fundamental simulată. Străinii credeau, în esență, că totul, „la noi", este sau trebuie să fie ca „la ei". Şi când observau nepotriviri evidente, pur şi simplu noi nu mai „existam". Nu erai un agent propagandistic potențial, un recuperabil, docil şi elogios, un suporter asiduu? Erai, cum se spune, imediat aruncat la coş. Nu exista, din nefericire, nici o percepție şi nici o preocupare reală pentru realizările personale şi realitățile locale autentice, ci doar găsirea de „debuşee" şi ocazii de „publicitate". De

adevărata identitate culturală românească, sub diverse aspecte, nu se inte
nimeni. Iar ideea de minimă reciprocitate era total inexistentă. O astf
clarificare se producea în conştiința mea şi înainte de 1989. Am ev
anterior două cazuri bine personalizate (M. Eliade şi Etiemble). Aş p
adăuga şi un al treilea: belgianul Jean Weisgerber, cu care am colob
inițial intens la cele două volume *Les Avant-gardes litteraires au XX s*
(1984). Dar după 1989, având şi cu totul alte preocupări, zona ace
sterilă şi plină de decepții a fost complet abandonată. în mod firesc,
nici cel mai mic regret sau remuşcare.

Am învățat, în acest mod, prin cea mai directă experiență relațion
legea adevărată a succesului extern. Trebuie să revin asupra acestei t
cu alte câteva precizări şi nuanțe. Aş lua ca emblemă silueta, efectiv tra
a lui Virgil Tănase. înjghebase o mică trupă de teatru şi închiriase, pen
scurtă perioadă, sala de spectacole de la *Cite universitaire,* unde, întâmpl
în acea epocă, eram şi eu locatar pasager. La premieră, mobilizați prin i
tații şi telefoane, au venit, cred, cam o sută de persoane. Stilul său teat
Exemplu tipic de theâtre *pauvre.* Aproape fără decoruri, costume, pu
în scenă etc. Dar la a doua reprezentație, n-a mai venit... nimeni. Şi
amintesc foarte bine, copleşit, strivit de insucces, sprijinit pe peretele d
două ferestre ale holului clădirii centrale. O amărăciune de nedescris.
va şti niciodată cât l-am compătimit în acea seară. M-a rugat cu altă oc
să-1 ajut şi i-am încredințat dactilografierea versiunii franceze, stiliza
lui *Etiemble...* pe care eroul meu aproape că n-a voit să i-o plătească. Dac
aruncat 500-600 de franci: *Une aumone.* Acestea erau, au fost şi sunt, de
realitățile occidentale, pe care le-am cunoscut şi le-am trăit în mod di

Capitale, absolut determinante, se dovedeau două aspecte: publicit
sistemul indispensabil de relații de presă, de unde valoarea de nepret
reclamei. Am trecut, personal şi prin astfel de momente: unul pozitiv,
negativ. Le amintesc exclusiv cu titlu de exemplificare, să-i spun de „soci
literară". Mă aflam în sala de lectură a lui *Stabi,* la Miinchen, când
domn von Schlebriigge, pe atunci un vag asistent al lui Roger B
comparatist (altă relație profund falsă) mă căuta agitat, cu un *Le M*
în mână, unde apăruse o cronică despre o carte a mea, cred că d
Etiemble... I se părea un eveniment extraordinar şi am crescut at
enorm, în ochii săi. Reversul medaliei (l-am mai evocat, cred?). Răsp
(antologic) al lui Edgar Reichmann, recenzent de cărți româneşti, tra
sau nu, la acelaşi ziar *Le Monde* : „Aş scrie despre cartea d-tale, dar m
să nu se supere Crohmălniceanu". în treacăt fie spus, cu excepția lui M
Corniş-Pop, nici un critic român, stabilit în străinătate, n-a scris nici
despre nici una dintre cărțile mele. Prefer să nu intru în analiza a
tăceri, care spune totuşi mult. Publicitatea şi relațiile de presă sunt m
zeițe ale literaturii universale actuale. Numai astfel se explică succe
prestigiul (se vorbeşte chiar şi de... premiul Nobel) al unui scriitor
român, de mâna a doua, ca Norman Manea sau T. Codrescu. Imba
totuşi prin sistemul lor infailibil de relații. Am foarte multe detalii. In
despre naivitatea cu care ofeream unele volume unor critici sau pub

cunoscuţi încă din ţară. Dar prefer să trec la capitolul 2 al conţinutului real al „succesului internaţional".

I-am făcut, din nou şi din plin, experienţa. Difuzarea, publicitatea, reclama, relaţiile sunt în foarte strânsă legătură cu modele culturale, tendinţele metodologice dominante, citatele rituale. Un estetician italian,' altfel onorabil, chiar distins, Gillo Dorfles, mi-a reproşat că în *Dicţionar de idei literare* (pe care i-l oferisem) n-am citat niciodată pe... I. Lotman. întreprinderea, în sine, i se părea ciudată. Nu se articula cu nici una dintre preocupările critice dominante ale epocii. La un congres al lui *AILC* se vorbea cu dispreţ şi de Rene Wellek. A sa *Theory of Literature* era considerată un biet „manual", total depăşit, perimat. *A History of Modern Criticism* nu spunea nimănui nimic. Tot atunci, aroganţa agresivă, de neuitat, bine studiată de altfel (se predau, pe undeva, în Occident, chiar şi cursuri de „succes literar"?) a lui George Steiner. Preocupările curente,' dominante, erau „specializarea", „structuralismul, „perfecţionismul", „fragmentarismul", „antisinteza" etc. Bietul N. Iorga fusese făcut, mai înainte, praf cu a sa *Essai de synthese de Vhistoire de l'humanite,* nu numai de... M. Eliade, dar şi de un obscur istoric francez, specializat doar în istoria... Bretanei. Noţiunea de sinteză era în mare eclipsă. Pentru E.M. Cioran opera aceluiaşi N. Iorga nu era decât *du fatras.* Cum poţi fi receptat şi acceptat, cu adevărata ta identitate, în astfel de împrejurări? Iar ideea de „valoare absolută" nu mai putea avea, în astfel de condiţii, decât o... valoare pur teoretică. Şi totuşi, pentru mine, toate acestea erau departe de a fi simple probleme abstracte, pur teoretice. Şi mereu, întrebarea obsedantă: aveam dreptul să fiu „diferit"? Să gândesc „altfel"? Şi totuşi să exist, în felul meu, fie şi în cultura română. Şi, implicit, pe o latură sau alta - prin însăşi afirmarea acestei identităţi, chiar dacă particulară şi inevitabil obscură - să particip la cultură pur şi simplu? Ca să nu-i spun, pretenţios, nici „românească", nici „universală"?

Adeziunea la valorile occidentale rămânea la fel de inflexibilă. Dar mitul occidental necondiţionat, după 1989 mai ales, începea să se stingă. Obsesia „evadărilor în lumea liberă" lua sfârşit. în primul rând, prin simplul fapt al liberalizării - cel puţin legal-teoretică - a călătoriilor. în al doilea rând, printr-un aparent paradox, care cere unele explicaţii. înainte de 1989, sensul ideologic, de spargere a unei izolări şi blocade, era predominant. După 1989, motivaţia pur academică (invitaţii, colocvii) mă atrăgea însă tot mai puţin. Fascinaţia călătoriilor dispărea. Seducţia invincibilă a occidentului cobora la zenit.

Mediul social şi economic occidental, net superior celui românesc, rămânea totuşi, în continuare, seducător. Ce putea fi mai fascinant, după sinistra epocă ceauşistă, decât societatea de consum occidentală? Pe care azi neoizolaţioniştii, observ, continuă s-o combată. Nu va fi fiind idealul suprem de viaţă. Dar a fi privat, decenii întregi, de cele mai elementare bunuri de consum şi, de ce nu?, de unele „delicatese", mi se părea o aberaţie. Şi totuşi, „occidentul" nu-mi mai apărea în aceeaşi lumină. în primul rând din motivele culturale şi ideologice subliniate. în acelaşi timp, se stingeau, unele după altele, şi toate motivaţiile practice de a cultiva relaţiile occidentale intelectuale. Din

aceleaşi motive de independenţă, maturizare şi de neaderenţă critic mediile care-mi puteau justifica şi favoriza plecările.

Amintiri sumbre ale unor contrarietăţi şi ratări (câteva, recunosc, ir tabile), eforturi disproporţionat de inutile, un spirit de independenţ mai radical, se amestecau cu unele evoluţii şi chiar mutaţii sufleteş culturale esenţiale. Ceva „murea" şi se „năştea" în acelaşi timp. Azi, încep să inventariez refuzurile mele repetate de a mai participa la reur critico-literare internaţionale, constat că treceam de fapt printr-o adevă „dramă". A imposibilităţii de a le accepta şi, în acelaşi timp, a regret de a le refuza. Aproape că nu-mi vine să cred că am declinat invitaţii fe precise din Brazilia (seducătoare, totuşi, în felul său), Italia (chiar şi fonic: Armând Gnisci), Spania, Franţa, Germania (Horst Fassel s supărat definitiv pe mine) şi în alte zone. Ca să nu mai amintesc de eter invitaţii belgrădene. Un vechi mecanism, bine rodat, continuă să fur neze. Doar că în cazul meu el cădea alături, tot mai în contratimp şi c în gol. N-a fost deloc o situaţie, moral vorbind, uşoară. Dar efectiv, gen de „deplasări" nu mă mai interesau. Iar eu nu mă puteam expli atunci inventam tot felul de pretexte, mai mult sau mai puţin plauz Până la urmă, am început să fiu „uitat" şi inoportunarea - fie şi intenţionată - tot mai neplăcută a luat sfârşit aproape în întregime

N-are sens să ascund că şi regimul călătoriilor se schimbase în radical. „Paşaportul de serviciu" dispăruse. Ca să obţii o viză pentru c occidentală,' formalităţile erau lungi, obositoare şi mai ales umilit Funcţionarii consulari se dovedeau de o impoliteţe şi lipsă de coop crasă'. Şi folosesc expresii „elegante". Ca să pleci în Germania, în cazul locuitor al Clujului, trebuia să faci două-trei călătorii, prealabile, la consu din Sibiu, cu tot felul de acte şi taxe. La fel, la Bucureşti, la diferite cons Chiar atunci când aveam toate invitaţiile posibile, o bursă japoneză, şi singurul critic tradus în Japonia etc. viza consulară pentru Tokyo fost acordată cu mare greutate. începea discriminarea, filtrarea, restri evidente, brutale. Românul devenise un solicitant, blând spus, nec inoportun, chiar respingător. Când a apărut „spaţiul Schengen" a dificultăţi s-au dublat. Cum aş putea uita lungul şir de solicitanţi, ur resemnaţi, zgribuliţi, din faţa unor ambasade şi consulate de pe buleva Dacia? Interveneau şi obstacole financiare. Bilete de avion şi tren scumpe. Şi-mi venea, din ce în ce mai greu, să solicit burse, ajutoare *Fundaţia Soros.* Cereri care mă umileau şi pe care, pe cât posibil, le ev îmi deveniseră aproape insuportabile. Din fericire, aveam şi unele mici re personale. Biletul pentru Tokyo, pe care l-am plătit singur, a costat, în o sumă considerabilă. Dar m-am prezentat la ghişeu ca un simplu cet independent şi liber. Ceea ce am dorit să fiu şi să rămân toată viat

Momentul' simbolic al acestei distanţări, ca să nu spun „rupe Occident, a fost moartea definitivă a mitului parizian. Decenii întregi tala Franţei a reprezentat, intelectual şi social vorbind, un adevăr magnetic. Ei bine, el nu mă mai pasiona. Mi-aduc aminte cu cât entu si chiar devotament veneam la Paris, şi cât de plin de decepţii mă întor

Decepții „franco-române", de fapt, în care şi exilul era implicat din plin. Dar totul se petrecea la Paris, era legat de „oraşul-lumină". Cel puțin, pentru mine, rămânea tot mai mult un splendid oraş muzeu-bibliotecă, în care mă plimbam cu voluptate. Dar nimic mai mult. Cum aş putea detesta un astfel de oraş admirabil? Insă cum l-aş mai putea iubi, când de amintirea sa sunt legate atâtea umilințe, insulte, eşecuri şi incompatibilități esențiale? Refuzam instinctiv, visceral, statutul de „colonizat cultural francez", oricât aş iubi „Secolul Luminilor". De unde o stare de contrarietate şi ambiguitate extremă, pe care am resimțit-o din plin, mai ales după 1989. O adevărată „revoluție" în țară, cu siguranță, nu s-a produs. Dar în structura mea morală şi culturală ea a avut loc cu certitudine.

Fără îndoială, acest proces nu a fost nici lin, nici de scurtă durată. Observ însă acum, cu tot mai mare claritate, că toate, dar absolut toate călătoriile pe care le-am mai făcut în Occident, după 1989, au fost în esență ratate. Nereuşite şi pline de contrarietăți. Aş începe cu deplasarea mea pur formală la Miinchen (15 ianuare 1991, la ceremoniile legate de dezvelirea bustului lui M. Eminescu, aşezat abuziv, pe un soclu, cu inscripția „Germanische Schule"). Revedeam pe Mircea C, vechi prieten, pe alți cunoscuți. Dar festivitatea era de o artificialitate, pentru mine cel puțin, mai mult decât evidentă. La fel de ratată a fost şi călătoria la Tokyo. Tot în toamna lui 1991, plină de contradicții profunde şi încă de la plecare. Refuz să mai intru în amănunte. Ultima călătorie, la Bruxelles, în calitate de prefațator ocazional al unei oarecare *bas bleu,* Irina Van Goerre, a fost cea mai iritantă şi mai ratată dintre toate. Ştiu că am făcut şi „gafe" involuntare. Dar am jurat să nu mă mai las atras niciodată în astfel de deplasări pretins literare, de o falsitate şi un convenționalism strident. Şi m-am ținut de cuvânt.

Un motiv esențial a fost, mai ales, deplasarea atenției în alte direcții. Nu cunoştem deloc, nici Grecia, nici Turcia, nici Orientul Apropiat, în general. Mi se părea tot mai absurd să cunosc bine Cartierul Latin şi să nu fi văzut, măcar o dată, Atena şi Acropole. Din fericire, două excursii organizate de Banu Rădulescu şi de Fundația *Memoria,* în Grecia (1995) şi Turcia (1996), mi-au dat o satisfacție imensă. Cred că au fost călătoriile cele mai instructive şi mai incitante cultural de la sfârşitul vieții mele. Experiența directă a atâtor locuri istorice, nu numai celebre, dar şi istoric vorbind esențiale, a reprezentat o experiență spirituală unică. Trec peste Acropole, unde impresia de devastare - şi azi sunt fragmente de coloane şi capiteluri risipite pe jos - aproape că a anulat splendoarea arhitectonică a locului. Că toate cariatidele erau în realitate doar mulaje, ce importanță mai are? Templul Nike rămâne o capodoperă neegalată de eleganță, stil al proporțiilor şi punere vizuală în valoare. Trec şi peste cetățile, într-adevăr „veşnice", elene, ale Asiei Mici, de la Troia „în jos": Efes, Pergam, Milet etc. Am fost uimit de amestecul straniu de Orient şi de modernitate, de la Smirna, de pildă. In stânga, în piața oraşului, o moschee, în plină rugăciune. In dreapta, o stradă modernă cu cinci-şase bănci de tip occidental. In față, într-un bazar incredibil de variat şi de bogat. Dar, poate, impresia cea mai puternică mi-a făcut-o portul turcesc Qanakkale. Unul dintre locurile cele mai „istorice" ale istoriei universale.

Pe aici perşii au invadat Elada veche. Şi tot pe aici a intrat, în
invers, Alexandru Macedon în Asia şi a fondat imperiul său, urma
civilizația elenistică. Şi tot prin acest loc, unde Dardanelele se înguste
foarte mult, au intrat turcii în Europa, care au ajuns până la noi. I
Byron n-a reuşit să treacă înot strâmtoarea, dar... alții au reuşit. Cu ur
vizibile până azi. M-am plimbat ore întregi pe chei, lung de aproape 2
neverosimil de curat. Deşi prin acest punct se face, prin feriboturi, î
traficul rutier dintre Europa şi Asia Mică. într-un loc, bustul navigato
şi cartografului turc Piri Reis, cel cu harta continentului american sch
înainte de Columb şi reflectam, pe o bancă, dus pe gânduri la întregul
„eurocentrism". îl descopeream tot mai desuet, perimat şi, mai ales, ab
De altfel, am mai făcut un scurt raid la Istanbul (Sf. Sofia, Topkapi
în septembrie 1998 şi proiectez o călătorie în Israel, în septembrie 1
deci în acest an, de îndată ce închei această *Viață.* Cred că... merit o s
vacanță. Am început, de altfel, să fac şi unele pregătiri. Aş mai dori s
Egiptul, poate şi Thailanda. Dar totul depinde de timp, bani şi mai al
sănătate. Detalii, poate prozaice. Nu mai puțin însă esențiale. Ori
descoperirea Orientului, chiar fragmentară, chiar aparent „turistică",
cea mai fecundă lărgire a razei spirituale şi vizuale de după 1989. Şi
a întregii mele *Vieți.* Echilibram în mod salutar cultul exagerat al Occid
lui şi începeam să am experiența directă, chiar dacă încă destul de su
a ceea ce, într-adevăr, este *one world.* O realitate fundamentală în care
cu toată tăria. Doar *altfel* redefinită şi cunoscută. Mitul Occidentului exclus
şi canonic a dispărut, în orice caz, pentru totdeauna din conştiința

îşi făcea loc, în schimb, o altă stare de spirit, o altă relație cu Eu
Pe care o cunoşteam destul de bine, iubită şi criticată în acelaşi timp
care simțeam că făceam parte în continuare. Şi totuşi altfel, în alt
decât al imensei majorități a compatrioților mei. Doream tot mai
să-mi asum problemele Europei - dacă mă pot exprima astfel - pe
propriu. Şi poate şi mai precis, dacă este posibil, să „aduc", într-un a
sens, „Europa acasă". Un fel de idee fixă, obsesie, sau afirmare, mai
a unei necesități absolute. Altfel spus, s-o transform într-o realitate l
Să contribui, în felul meu, la ridicarea întregii noastre civilizații şi c
la nivelul valorilor occidentale.

Vorbesc, bineînțeles, la persoana întâi, în mod pur simbolic. Dar
mă priveşte, în domeniul meu strict de activitate, îmi spuneam, cu to
multă convingere, că integrarea europeană este efectiv posibilă. Că
de „a fugi" în Europa, respectiv a încerca să devii scriitor europen,
țară occidentală, prin expatriere, atras de eternul miraj parizian al c
succese de răsunet, poți să încerci şi chiar să reuşeşti să realizezi l
de nivel european şi în propria ta cultură. Şi, în felul acesta, să
acelaşi „internaționalist", acelaşi „european". Doar în sens invers şi
localizat şi bine situat în spațiu. Să rămâi în continuare tu însu
întreaga ta personalitate, stimulată şi potențată la maximum şi, tot
continuare, scriitor român. O etichetă de simplă identitate, în primu
lingvistică. Dar la cel mai înalt nivel posibil. Deschis permanen

universalitate, dispus în acelaşi timp la comparaţie necomplexată, la competiţie şi integrare europeană, oricât de dură, dar de pe poziţii proprii, cu cât mai multe şanse obiective posibile. Receptat şi integrat ca atare. Sub regimul ceauşist, o astfel de poziţie reprezenta un gest de „rezistenţă culturală", de a cultiva şi realiza valori europene în propria cultură. Dar nu în sens naţionalist, autarhic şi izolaţionist, ci, dimpotrivă, de a ne ridica la nivelul idealului „european" prin creaţii originale. Mai mult, al lui *global village,* cu întreaga noastră personalitate creatoare, câtă există, dar reală, nesimulată. Deci, nu nivelare şi pierdere anonimă într-o cultură globală, unidimensională, uniformizată, neocanonică, stereotipă, ci un efort determinat de a veni, în acest imens *pool* cultural-literar, cu o identitate şi notă proprie. Nu satelizare şi depersonalizare, ci integrare concurenţială acceptabilă internaţional, ca o realitate firească evidentă, chiar imperioasă. Imposibil de ignorat şi de evitat. Pariu, ştiu bine, disperat, aproape utopic. Şi, totuşi, în anumite condiţii, realizabil. Fie deocamdată şi numai prin câteva vârfuri, pe câteva mici fragmente. Insă obiectiv incontestabile şi bine puse în valoare, printr-un sistem corespunzător şi eficace de relaţii şi de „lansare".

Pe scurt, a fi, în acelaşi timp, scriitor „român şi european", scriitor sau om de cultură în general. In mod simultan, cu dublă identitate. Renunţi la identitatea ta doar pentru a nu rămâne practic un necunoscut în Occident toată viaţa ? Şi deci, a nu mai fi „critic român" în nici o ipoteză ? A intervenit, după 1989, o clarificare definitivă: doar la noi, în ţară, se câştigă şi se pierde într-adevăr partida europeană. A fi recunoscut ca „european", în primul rând ca „român". Cu opere, idei, teorii ce pot interesa efectiv şi Europa. Care poate să se preocupe şi ea de tine. Să te traducă, să te comenteze. Şi, eventual, să-ţi dea chiar şi... premiul Nobel, marea obsesie naţională românească. Marele său complex de inferioritate. Cunosc, din proprie experienţă, dificultăţile enorme ale unei astfel de orientări şi politici culturale, de a fi editat şi recenzat în străinătate. Dilema este însă teribilă şi decisivă: sincronizare mecanică, în vederea unui ipotetic sau posibil succes, abdicând însă de la personalitatea ta reală? O idee cvasiasemănătoare am întâlnit cu satisfacţie şi într-un interviu despre o dublă identitate, la Sorin Alexandrescu *(România Literară,* 24-25/1995). Sau, dimpotrivă, rezişti pe poziţie şi încerci, cu orice preţ, în condiţii uneori disperate, o „recunoaştere", în acelaşi timp foarte problematică, ipotetică şi totuşi, uneori, posibilă? O alegere extrem de dificilă, pentru care nu există decât soluţii şi decizii strict individuale.

Este nevoie, în primul rând, de o mare tărie de caracter, de o tenacitate de fier. Şi de convingerea că totuşi exişti, chiar dacă o perioadă - fie şi de foarte lungă durată - ignorarea poate fi definitivă, nu vei fi recunoscut niciodată. Să crezi în tine şi să-ţi spui că „se poate". Unor redactori români influenţi, o antologie precum *Revenirea în Europa* nu le-a spus absolut nimic. O expoziţie internaţională la Lisabona, cu pavilion românesc, cu un aşa-zis „comisar", securistul Marius Sala, îşi putea aduce aminte, într-un fel sau altul, că eram, totuşi, după placheta lui N. Iorga, autorul celui mai întins text românesc despre Portugalia etc. Că poţi da chiar un exemplu şi

în acest sens. Nu este vorba de a face din necesitate virtute, ci
demonstra că poţi fi într-adevăr util, în ţară. într-un mediu cultural
în condiţii bine studiate, poţi acţiona în mod constructiv şi eficace. Ori
trebuie să încerci. Prin pasivitate continuă rezultatele ar fi, în orice ipo
inevitabil nule. în ciuda imenselor obstacole: lipsa de prestigiu a cul
române, proasta reputaţie internaţională, a obstrucţiei şi invidiei exil
lipsa mijloacelor de difuzare şi publicitate şi multe, multe alte piedici.
poate cel mai grav handicap rămâne indiferenţa, sabotajul, lipsa de tra
şi de încurajare internă. Pentru mine, cel puţin, acesta a fost obstacolu
mai greu de depăşit dintre toate. Să-ţi învingi descurajarea, resemn
rânjetul hidos al „vieţii literare", concurenţa şi boicotul fără scrupu
aşa-zişilor „colegi". Ştiam bine că rămânând în ţară mă voi lovi - în c
nuare - de toate barierele unui mediu inferior, plin de defecte, subdezv
animat adesea de o incredibilă ostilitate. în plus, un decalaj enor
preocupări, atât interne, cât şi externe. Şi totuşi simţeam instinct
acesta este mediul meu organic, natural, de manifestare. Că numai ai
fi într-adevăr *eu, eu însumi,* cât mai *personal* posibil. Cu oarecari şan
a fi validat, cândva, într-un mod sau altul.

Tot ce se poate spera în actualul stadiu de dezvoltare al culturii ro
şi de integrare efectivă în sistemele de referinţe internaţioanle este
milita şi de a miza pe trei condiţii esenţiale: 1. Prestigiul ţării tale, p
şi cultural, să crească; o condiţie ce nu depinde însă de tine, ci de înt
orientare politică şi civică a ţării şi culturii române ; 2. Elaborarea a câ
multor lucrări româneşti capabile să intre în circuitul universal de
rinţe ; 3. Un sistem tot mai dezvoltat şi mai bine rodat de difuzare. A
exact ceea ce nu este posibil în împrejurările actuale. De unde, în
inevitabil, luarea în considerare, în primul rând, a factorului social, ide
şi politic. Singurul cu adevărat decisiv. Dar despre toate acestea, pe
într-un capitol viitor.

Plăcerea de a călători, de a continua, în felul meu, vechile le
„internaţionale" nu o rupeam total. Dar altfel reorientată şi, mai ales,
altă stare de spirit, radical schimbată. Fără nici un fel de obligaţii.
poate de selective şi libere. Refuzam - cu o indiferenţă şi o spontane
fără nici un resentiment (cel puţin conştient), pe care nu mi le-aş fi
niciodată - toate solicitările şi invitaţiile. Din care cauză, îmi era, de
imposibil, să vizitez Basarabia, de unde am primit câteva invitaţii of
O dată, la inaugurarea liceului... „Mircea Eliade". Dar cum totul se pe
prin intermediul academicianului Mihai Cimpoi, entuziasmul era la p
zero. Ceea ce-mi repugna şi mă revolta cel mai mult era rusificarea a
provincii româneşti. Mi se spunea că la Chişinău nu se vorbea decât ru
Documentele vamale erau tipărite în alfabet chirilic. Refuzam pur şi s
capitularea în faţa acestei rusificări planificate şi agresive. Puţinele r
literare româneşti *(Contrapunct* era cea mai bună) nu dădea nici o a
politologiei româneşti, inclusiv cărţilor mele. Ideologia proeuropeană lib
democraţia pluralistă şi a societăţii civile părea (sau chiar era e
integral proscrisă. Şi-mi dădeam seama că „viaţa literară" de la Chi

avea toate defectele tradiționale românești, plus cele specific locale. Un provincialism de un nivel ceva mai ridicat, într-adevăr. Provincialism și regionalism totuși, evident și trist. O vizită de așa-ziși „scriitori basarabeni" (2 decembrie 1994) mi-a lăsat cea mai proastă impresie. 0 excepție fericită: Vitalie Ciobanu.

Mult mai interesantă, mai instructivă, mai edificatoare a fost călătoria din anul trecut (1998), în țară, cu Mircea, la Gherla, Aiud și mai ales Blaj, unde am avut și o întrevedere cu mitropolitul unit Lucian Mureșan. Mi-am dat seama, cu tristețe, că Biserica Unită n-avea, de fapt, nici o preocupare „ideologică" (occidentalizare, latinitate, rezistență panslavistă etc). Era preocupată doar de trecutul, sacrificiul și patrimoniul său. Preocupări perfect legitime. Inevitabil însă regionale și provinciale. Un mesaj colectiv românesc nu intra în preocupările sale. S-ar putea să mai revin și asupra acestei probleme. I-am apărat în presă și la TV. Și dacă n-aș fi fost „coleg" de Aiud cu episcopul de Cluj, Guțiu, nimeni nu și-ar fi amintit de mine și nu mi-ar fi dat nici o atenție. Constat resemnat încă o dată: românii nu au „geniul" cooperării. în nici un domeniu și sub nici o formă.

Nu pot să nu-mi înving, în finalul acestor constatări dezabuzate, starea de profundă ambiguitate, amor propriu jignit și satisfacții incomunicabile, cu care mă întorceam de fiecare dată din străinătate, înainte de 1989. Știu bine că din punctul de vedere al DIE, al altor oficialități culturale călătoriile mele n-aveau nici un „succes". Altfel spus, ecouri strict oficiale, de înregistrat în rapoarte diplomatice. De unde, uneori, o „decepție" brutal exprimată. Imbecilii de la DIE erau specialiști în materie, imbatabili. Dar pentru mine aceste călătorii aveau un scop radical deosebit: de a cunoaște și integra cultural valori și creații occidentale puțin sau deloc cunoscute la noi, în țară, în cultura română. Obiectivul esențial de atins din plin: o experiență europeană, concretă, autentică și liberă, după afinități și criterii de selecție strict personale. Ce-mi pasă că ambasada din Spania și Portugalia nu erau deloc mulțumite? Aceste călătorii s-au încheiat cu cărți și texte românești întinse și substanțiale. De fapt, de abia așteptam să mă întorc acasă pentru a-mi continua lucrările începute.

Aduceam acasă Europa și într-un alt fel minor, însă nu mai puțin autentic, prin mici, dar destul de numeroase gravuri, ceramici, bibelouri, vase de diferite dimensiuni și funcționalități și alte obiecte. îmi cream un mic mediu interior „european". Modest, dar real, ferit de orice *kitsch,* care forma totuși lumea mea, amintirea și prezența mea europeană, atent observată și integrată spațiului meu. Aș menționa, între altele, doar un Piranesi (evident nu primul tiraj), totuși un Piranesi veritabil. Din Insulele Canare am adus reproducerea unui glob pământesc, din secolul 17. Originalul în palatul cardinalului Spada de la Roma. De la Istanbul m-am înapoiat cu o splendidă caligrafie „arabă" a numelui meu. Am plătit-o cu 1 dolar (am și încadrat-o) și m-a amuzat să observ că respectivul caligraf turc se instalase tocmai lângă „colegiul" lui... Cara Mustafa, nefericitul vizir ce a plătit cu viața eșecul său din fața Vienei. La Anvers, în ultima călătorie din Belgia, în fața casei lui Rubens, am întâlnit un alt caligraf, chinez de această dată,

care mi-a transcris numele în idiograme. Sunt micile mele amintir colecționar, de călător amator și intelectual român, care nu are nimic absolut nimic comun, cu spiritul rural, etnicist, xenofob al mental românești. Dar și despre această temă, pentru mine esențială, în capitol viitor. Sunt, în definitiv, descendentul unei modeste familii cita vechi totuși de peste două secole și, fără nici o infatuare, am o altă me litate decât pseudoscriitorul, care vine direct de la coada vacii. O difer capitală. Nu este „vina" lui. Dar nici a mea că mă revendic, la fel de leg de la o altă tradiție socială și culturală. Trăiesc și visez o „altă Româ Voi reveni, în final, și la o astfel de „utopie".

Un alt aspect al desprinderii mele de obsesia occidentală, sub formele, a fost și slăbirea destul de repede a interesului pentru colabor externe. înainte de 1989, o astfel de prezență publicistică mă preo intens. Acum ea s-a stins aproape cu desăvârșire, până la dispariție mai întrețineam astfel de relații și, de fapt, primeam invitații din ce mai rar. Pe cele mai multe le refuzam prin tăcere, prin nerăspuns. P fața unui fapt împlinit, am acceptat totuși să scriu o lungă recenzie pe *Archiv,* revista lui Klaus Heitmann. Tema era, într-adevăr, incitantă *international ist die Literaturwissenschaft?* (Stuttgart-Weimar, 1996) îmi permitea „să atac" întreg eurocentrismul „științei literare", obsta care m-am lovit adesea. De fapt, singura invitație și colaborare externă m-a interesat efectiv a fost - după cum am mai amintit - și ult participarea la *Censorship: An International Encyclopedia,* proiectat apară la Londra în toamna aceasta, în trei volume. Voi mai reamin această „prezență românească". Singura care mi-a făcut, într-adevăr, pl

Când încerc să-mi lămuresc motivele profunde ale acestei izolări i naționale autoimpuse nu-mi este foarte ușor să mi le explic. Pur și sin ca să fiu cât mai concis posibil - nu mă mai interesau. Dar de ce? în p rând, fiindcă dădeam, în ultimul timp, prioritate cvasiabsolută planu mele de lucru, de realizat cu orice preț. Astfel de „comenzi" intempe îmi întrerupeau continuitatea. îmi rupeau firul ideilor. Trebuia să mă de la proiectele esențiale. Restul mi se părea nesemnificativ, exterior, inutil, în al doilea rând, cele mai multe dintre temele propuse erau străine de preocupările mele actuale. îmi manifestam și în acest independența intelectuală. Puteam să le refuz și să-mi fie indiferente cințele. De altfel, n-am fost niciodată bine adaptat condițiilor publi „științifice" moderne: teme extrem de specializate, metodologii și termin canonice, cointeresări și relații reciproce, tot mai străine de mine. veneau și inevitabile și lungi așteptări. Căci ritmul de apariție al a publicații străine specializate era foarte neregulat și greu previzibil ce echivala, din punctul meu de vedere, cu o lungă și iritantă antic și așteptare. Un regim pe care pur și simplu nu-1 mai acceptam.

Canalul comparatistic - cel mai frecventat, prin forța împrejurăr care am amintit - a fost și cel mai abandonat dintre toate. Și fără n mai mic regret. Aș spune, dimpotrivă. Mai întâi, m-am convins prin p experiență de profunda mediocritate a animatorilor și participanț

reuniunile *AILC.* Ce reprezenta, de fapt, o Eva Kushner, un Pierre Brunei, un Yves Chevrel? Mai nimic. Mici cercuri de profesoraşi de mâna a doua! a treia, care se sprijineau şi se justificau reciproc. Uneori buni specialişti pe mici spaţii. O ultimă „masă rotundă", la congresul de la Tokyo (1991), la care am participat în calitate de simplu auditor, m-a lămurit definitiv. Să mai spun că m-a şi plictisit teribil? Şi că fatuitatea şi banalitatea „dezbaterilor" mă iritau la culme ? Evident, în toate acestea, intra şi o bună doză de subiectivism. Dar el exista, şi încă din plin, şi de partea cealaltă. Şi, îmi spuneam, de ce n-aş avea aceleaşi drepturi de a-i ignora şi chiar de a-i contesta, pe care le aveau şi aceşti comparatişti oarecare, eurocentrici sau euroatlantici ?

Deşi mi-am exprimat în repetate rânduri totala neaderenţă faţă de acest „comparatism oficial", trebuie să repet, în câteva rânduri (pentru a oferi în acest context o explicaţie integrală), cauzele dezacordului meu. Despre comparatism aveam - inclusiv dintr-o perspectivă culturală „românească" - o cu totul altă concepţie teoretică şi ideologică. Militam pentru sinteză şi internaţionalism efectiv. Inclusiv în favoarea recunoaşterii „literarităţii" şi a literaturilor „mici", „emergente", „neglijabile" etc. La ce serveşte comparatismul (îmi spuneam) dacă nu şi la cunoaşterea şi înţelegerea unor situaţii şi dincolo de cercul vizual eurocentric? Pentru mine, „literatura universală" - baza de studiu şi de reflexie a acestui comparatism, în completă derivă - era - teoretic vorbind - „una şi indivizibilă". Studiul său pur didactic, academic, nu mă interesa câtuşi de puţin. Iar parcurgerea, inevitabilă, în corecturi, a zeci şi zeci de nume citate în *Biografie* (volumele 4, 5 şi 6) îmi evoca amintiri dintre cele mai neplăcute. Nici o afinitate, nici o convergenţă de preocupări. De identitate spirituală nici nu putea fi vorba. Şi, mereu, constatarea obsedantă: „eu", un oarecare comparatist din Est, mă interesam de „ei". îi citeam şi îi citam cu atenţie. Iar „ei" nu dădeau nici un semn de reciprocitate. Şi, totuşi, nu era vorba de un schimb banal de amabilităţi academice, ci de „trimiteri", fie şi ocazionale, dar obiectiv motivate. Ştiam bine toate cauzele (cultură mică, necunoscută, fără relaţii şi prestigiu). Uneori, aceste izvoare existau *(CREL* şi *Synthesis).* Şi ele erau, totuşi, ignorate cu dezinvoltură, indiferenţă şi suficienţă. Numai cine a făcut în mod direct această dură experienţă mă poate înţelege în mod exact. De altfel, „mizez" foarte puţin pe recunoaşterea postumă. Scriu un simplu document autobiografic şi de epocă şi nimic mai mult. Va fi poate, cândva, folosit doar ca un „izvor istoric", între multe altele.

Notez, în sfârşit, cu caracter aproape anecdotic şi alte episoade ale acestei despărţiri occidentale. Ce să spun, de pildă, de propunerea atât de extravagantă, de a fi proclamat... *doctor honoris causa* al Universităţii din Metz ? Cunoscusem la Tokyo un profesor, care mă simpatiza, Marc-Mathieu Munch, ce gândea oarecum în sensul meu. în trecere prin ţară, mi-a făcut o vizită şi la Cluj. Prin simplă asociaţie de idei îmi amintesc că un astfel de proiect, amical-„original", a avut şi Andrei Corbea, în legătură cu Universitatea din Iaşi, al cărui student, într-adevăr, am fost. Şi mi-a trebuit un mare efort stilistic ca „să-1 refuz" în termeni cât mai politicoşi, poate chiar afectuoşi,

posibili. Refuzam orice fel de oficializare, internă şi externă. Ştiu că devenit, uneori, nepoliticos şi chiar greu de înţeles, pentru unii co pondenţi francezi, care-mi dădeau o anume atenţie, îmi trimiteau invi (Raymo'nd Trousson, Arlette Chemin, o comparatistă din Marsilia, m pare etc). Dar acest „sport" în „deplasare" era tot mai departe de m întors din Grecia (în 1995) am declinat, ţin bine minte (căci aceste refu mă iritau la culme), nu mai puţin de trei astfel de invitaţii inoportu

Aş menţiona şi faptul că aceste reacţii de neaderenţă şi respingere e anterioare anului fatidic, într-un fel, 1989 *(Evadări în lumea liberă,* pp. 160, Dezinteresul mai vechi pentru colocvii, congrese, mese rotunde (străin române) a devenit însă total. Nu mă mai preocupa nici comemorarea C (26 octombrie 1994), nici *Alternativa comparatistă* (august 1993). Nici ceremonii academico-oficiale, de acest gen. Am doar sincerul regret de dezamăgit relaţii străine bine intenţionate (precum Eva Behring, I Gregori, Horst Fassel, în Germania) sau Paul Cornea, în România, car arătat totdeauna un bun coleg şi chiar amical. Dar colocviul său compara din 1999 era, din păcate, la ani lumină de preocupările mele imedi Efectiv, nu mai puteam trişa, în nici un fel, cu mine însumi. Şi nu-mi puteam spori starea de tensiune, *stress* şi enervare. Şi mi-a trebuit t fantezia scuzelor posibile şi mai ales plauzibile să mă sustrag invit primite, recunosc, foarte bine intenţionate. Ca şi a Monicăi Spiridor altfel, amicală, binevoitoare şi foarte „relaţionistă", în sensul bun al cuvânt

Eram tot mai obosit să vorbesc mereu doar despre alţii, să recenzez ce nu mă mai atrăgeau, să fierb ceaiul comparatist a doua, a treia oar plus, când mi-am dat definitiv seama că poziţia mea nu putea fi transmisibilă, nici accesibilă, nici asimilabilă, am renunţat la orice prez formală. Ceea ce m-a interesat efectiv în străinătate văzusem şi nu aveam nevoie de nici un fel de pretexte turistico-intelectuale O mi sufletească şi intelectuală de reflux, de maximă economie a puţinului liber disponibil devenise imperativă. La care se adăuga un scepticism pentru orice fel de publicitate internaţională. Nici nu mai ştiu la chestionare internaţionale de tipul *Who's Who, ABI, IBC* n-am mai răsp O publicitate de altfel cumpărată. Căci inserarea numelui meu în astf anuare era condiţionată de achiziţionarea volumului respectiv. Totdea destul de scump. Iar rezervele în devize erau strict limitate. Voi face totu efort serios să-mi procur neapărat *Censorship: An International Encyclo* (cu reducere de „contributor": 100 de lire sterline). Voi folosi, ca de o bunele şi amicalele oficii ale lui Mircea.

Dar aceasta nu era totul. O (aparent) stranie indiferenţă faţă de că mele străine mă stăpânea tot mai mult. Un domeniu care în trecu pasiona - şi pentru care am depus eforturi considerabile - îmi devene mai indiferent, tot mai străin de mine. Părăseam şi în acest mod , grarea" internaţională, atât de insolită, de izolată şi de neaderen realităţile culturale locale. O atitudine, ştiu bine, total inasimilabil totuşi, în cazul meu specific, ea avea motivaţii extrem de precise profunde. Deşi, atitudinea rămânea, în continuare, în felul său, bizar

măsură ce aparițiile străine se înmulțeau, distanțarea mea de aceste realizări editoriale sporea, an după an. Ceva „se stingea", „murea", într-adevăr, în mine. Iar eu eram perfect conștient de toate cauzele acestei situații. Pe cât de stranii și neverosimile, pe atât (pentru mine cel puțin) foarte explicabile.

Intervenea, în primul rând, imposibilitatea comunicării reale a intențiilor și, de ce nu?, a realizărilor mele, câte erau. Fără nici o exagerare, dar și fără falsă modestie. în definitiv, de bine de rău, *Biografia ideii de literatură* era - oricât de extravagantă ar părea unora această afirmație - „prima" lucrare de acest gen din lume. Iar eu eram în imposibilitatea totală de a afirma și dovedi această realitate, pe care o menționez doar strict bibliografic. Un handicap uriaș, de netrecut. în al doilea rând decalajul preocupărilor, desincronizarea obiectivelor și metodelor erau cvasitotale. Istoria ideilor nu mai interesa în SUA și, de fapt, nici în Europa Occidentală. Iar eu, în calitate de critic (întâmplător „român") îmi dădeam seama că numai printr-o integrare istorico-ideologică precisă, într-o serie istorică, puteam situa, formula un program și o identitate proprie. Fără nici o supralicitare, bineînțeles.

Se punea, în același timp, cu extremă acuitate, și problema „succesului" și a „insuccesului". Mai bine spus a ecourilor acestor publicații străine. Situație profund ambiguă, de ordinul sticlei pe jumătate plină și jumătate goală. Din punct de vedere strict românesc, este greu de negat un anumit succes. în definitiv, cu 12 volume publicate în limbi străine, dintre care doar trei traduse și editate în țară, eram - și încă de departe - cel mai tradus critic român din întreaga noastră (scurtă) istorie literară. Nu este totuși chiar lipsit de importanță (deși nu este vorba de nici o infatuare) de traduceri în limbile franceză, engleză, germană, italiană, spaniolă, japoneză, maghiară și chiar... sârbo-croată. Ei bine, acest simplu fapt nu interesa (aproape) pe nimeni. Pe colegii influenți și pe autoritățile culturale în nici un caz. Pe de altă parte, deși real, ecoul străin era inevitabil foarte limitat. Dar luând unul după altul toate dosarele de presă ale cărților respective (în curs de bibliografiere sistematică) era greu de dovedit că un *alt* critic român a fost vreodată mai citat, recenzat, elogiat, combătut etc. în străinătate. De unde, încă o dată, un sentiment de ambiguitate și de oscilare interioară. De satisfacție și insatisfacție. De blazare și dezinteresare sinceră, în definitiv - îmi spuneam - oricât ar fi de inegal și oricât de aproximativ ar fi fost, este vorba totuși de cel mai mare efort pe care 1-a făcut vreodată teoria și critica literară românească de a ieși în lume. Deși în străinătate, gestul era cum nu se poate mai banal, cu totul curent. în țară însă izvor, uneori, de animozități și antagonisme. Iar dacă se întâmpla ca un ecou negativ să cadă în mâna unui confrate, el avea un ecou catastrofal, devastator. Reprodus cu voluptate, în „colonialismul nostru cultural", pentru a te compromite iremediabil.

Trebuie să insist puțin asupra acestui aspect, al evidentului sabotaj intern la care am fost supus, mai ales la acest capitol. Uneori, în virtutea inerției vechilor și foarte oficialelor „prezențe românești", mai trimiteam astfel de ecouri la unele reviste. Dar, după 1989, a intervenit un blocaj aproape complet. Iar eu nu mai puteam să fac anticameră la diverși redactori

și jurnaliști, literari care nu mă „acceptau". Admit orice: antipatie, lipsă d tact și diplomație din partea mea, izolare și refuz al reciprocităților util Dar a nu semnala decât printr-o biată notiță, anodină, obscură și fă clișeu, apariția *The Biography...* în *România Literară,* mi s-a părut o culr a lipsei unei minime obiectivități. A apărut, totuși, o mică recenzie, de pu politică literară, semnată de D.R. Popa, stabilit în SUA, care-mi trimise anterior cărțile sale. Dar ce puteam face dacă Virgil Mazilescu sau alt din această categorie, nu-mi spuneau (greșit sau nu) nimic? Absolut nim Situație dificilă. în definitiv, mă întrebam (de fapt total naiv): cam c critici români din România au fost de fapt editați în SUA? Eram al doile la trei luni interval, după Eugen Simion. Dar în această obstrucție nu int numai invidia. Ci, fapt mult mai trist, un dezinteres real pentru astfel preocupări. O lipsă totală de informație și de tradiție. Absența oricăr spirit de emulație în acest domeniu. Ceea ce mă descuraja cel mai mu Marii critici români n-au avut niciodată astfel de preocupări „externe"

Știu bine că „plăteam" și destule „defecte" personale. Nu știam să pun în valoare. Refuzam pe cât puteam emisiunile radio și TV. Lansăr publice nu mă mai preocupau. Dar, îmi spuneam: ce fel de cultură e aceasta? Ce fel de aparat propagandistic avem etc, când cu prilejul vizi președintelui țării, Emil Constantinescu, în SUA (iulie 1998) nimeni d țară, din MAE, din *Fundația* lui A. Buzura, din *Uniune* etc. n-a sufla vorbă și despre existența scriitorilor români, mulți-puțini câți eram, trad și editați totuși în SUA? Ar exista în țară chiar și un *Forum pentru Știi și Reformă,* cu tot felul de „somități" (despre cei mai mulți nu a au nimeni niciodată), format din... 20 de „academicieni", 100 de „universitar 1 000 de „doctori în știință". Cine să se mai ocupe și de o... „personalita obscură, provincială ca mine? Să rămână sănătoase toate aceste ilus „celebrități". Dintr-o astfel de „cultură", categoric, nu făceam parte. Arun peste bord, procedam, în felul meu, la fel. Voi aduce argumente, și esență, în capitolul următor.

Deocamdată, n-aș spune că eram total descurajat, ci doar blazat, obo să lupt simultan pe două fronturi, în țară și străinătate, stăpânit de scepticism tot mai profund pentru competența și calitatea unei astfel recepții. Mă dezinteresam tot mai mult de o adevărată și eficace difuz a ultimelor mele cărți străine. Știam că fără „reciprocitate" nu se po realiza nimic. Iar eu nu mai cultivam această metodă. Și mă miram enc când apăreau, totuși, pot spune din senin, recenzii la *The Biograph* Semnate de nume mie total necunoscute. Nu multe, deocamdată, dar spont și reale, în felul lor. Semn că tema mea a interesat, într-un fel sau al Continuam, totuși, ritualul trimiterilor, din deprindere, din inerție, da tot mai puțină convingere. Ieșisem din acest „joc". Nu mai aveam nic plăcere să întrețin relații cu critici cu care nu aveam - știam bine - o afinitate. Vreo două-trei exemplare din *The Biography...* le-am tri totuși dintr-un fel de resentiment al unor umilințe anterioare. Dădeam felul meu, „peste nas", unor profesori universitari obscuri, cu mari geneveze sau pariziene, dar - în convingerea mea - de o mare mediocrit

„Revanşa" unui „complexat" din Est cândva umilit? Poate. Dar un rest de speranță îmi mai spunea, totuşi, că, în definitiv, şi „calitatea" intrinsecă a cărții poate spune eventual „ceva" unor specialişti şi chiar pseudospecialişti. Bineînțeles, mă înşelam. N-am dat, de altfel, dovadă niciodată de tact, suplețe, abilitate față de recenzenții străini potențiali. Iar când se întâmpla să fie şi „oficiali", „liberul profesionist" din mine se „cabra". Deveneam atunci un arici intratabil şi... insuportabil. Şi efectele negative nu întârziau să apară.

Toate acestea reprezentau - să spunem - aspectul aşa-zicând „sentimental" al izolării mele (o vai!) „internaționale". Evenimentul cu adevărat decisiv, capital, hotărâtor a fost însă altul: decalajul pe care l-am amintit făcea ca toate aceste apariții să cadă în contratimp, să reprezinte lucrări scrise, uneori, şi cu decenii în urmă. Total depăşite în conştiința mea. Reactualizarea lor nu mă mai putea interesa în mod profund. Iar senzația, de mare disconfort interior, de a mă vedea... tradus în propria limbă mi se părea din ce în ce mai stranie. Aveam acum altele, cu totul alte preocupări. Mă reîntorceam, la o nouă rotire a spiralei spirituale, în cultura română. Dar altfel. La un alt nivel şi cu totul altfel înarmat. Doream să construiesc ceva durabil, la mine acasă, pentru bibliotecile noastre, în primul rând. Prin cărți care „să rămână". Argumentele se aglomerau şi ele erau, cel puțin pentru mine, tot mai convingătoare. Voi mai reveni asupra acestei - pot spune - „mutații" esențiale şi în capitolele următoare.

Două mici evenimente autobiografice, în sfârşit, dar pline de semnificație, definesc într-un plan aproape anecdotic, acelaşi reflux internațional, care a intervenit după 1989. O izolare, de fapt, paradoxală. De apropiere într-un caz, de separare şi desprindere tot mai accentuată într-altul. Intervenea o modificare radicală şi a unor sisteme de relații, care au jucat un mare rol, chiar dacă discret, în existența mea strict particulară, cotidiană, obscură.

De ce nu mai simțeam nevoia acută, imperioasă, de a călători în străinătate? O cauză, poate, cu adevărat esențială, a fost... instalarea unei antene parabolice, în august 1989. Data şi împrejurările precise nu sunt lipsite de oarecare importanță. Mai întâi, mă aflam în plină clandestinitate. Dar dacă am fost tolerat, se explică prin faptul că înaintea mea (mi s-a spus), existau în Cluj, cel puțin 50-60 astfel de antene, la fel de „ilegale": a ginerelui primului secretar, a directorului X, a doctorului Y etc. Apoi instalația a fost adusă din Germania, în condiții de semicontrabandă: m-a costat în jur de 2 500 DM, rămaşi din contul deschis cu prilejul premiului Herder. Dar toate acestea sunt, azi, mici detalii aproape fără nici o importanță.

Adevărul, fundamental, riguros determinant, era că, în loc „să evadez" în Europa, puteam aduce acum - şi încă în condiții extraordinar de comode - Europa acasă. Puteam trăi, efectiv, în Europa, seară de seară, aproape neverosimil, printr-o gamă foarte largă de sateliți, posturi TV şi emisiuni de o varietate extraordinară. Aveam adesea sentimentul că stau în Cluj, dar într-un oraş dintr-o țară străină. într-atât universul vizual şi informativ, deschis în față, contrasta, în modul cel mai violent şi strident, cu realitățile din jur. Pot spune, fără exagerare, că antena parabolică individuală mi-a schimbat radical întregul stil de viață, întregul orizont aperceptiv. Mi-a

lărgit enorm imaginea despre lume, cu atât de multe detalii şi infor
încât pur şi simplu nu mai simțeam nevoia fizică şi intelectuală de a căl
De vreme ce printr-o simplă întoarcere de buton mă aflam, dintr-oda
toate centrele importante ale lumii. Era mai mult decât o simplă buc
o eliberare, o expansiune spirituală, practic fără limite. Un evenime
dimensiuni multiple şi fără precedent.

Mi-aduc aminte foarte bine de începuturile acestei uimitoare aver
N-aveam, la început, nici o informație tehnică precisă. Nu puteam loc
nici un satelit. Nu cunoşteam nici o coordonată. împreună cu doi cun
tehnicieni calificați, care au realizat întreaga instalație, „umblam"
s-ar spune - cu antena parabolică pe cer, absolut la întâmplare. Zile în
Când, dintr-odată, pe la orele 10 şi jumătate seara, la sfârşitul lunii a
1989, am captat primele imagini. De o claritate excepțională. Am scos c
un strigăt de bucurie. Treptat, treptat, am localizat, tot prin tatonă
empirice, nu unul, ci trei sateliți. M-am oprit însă doar la unul singur
corespundea cel mai bine şi aşteptărilor mele, şi orizontului lingvisti
Era satelitul care transmitea nu numai *Euronews* şi *BBC World New*
şi *Rai Uno, Rai Due, Rai Tre, TV5, Arte* şi alte asemenea posturi p
accesibile şi la ore extrem de comode.

Ce nu vedeam? *La Arte,* emisiuni culturale şi, uneori, seara, *Les D*
de VHistoire, foarte bine făcute. La *Rai Due,* versiunea italiană a serialu
UIspettore Derrick. Să nu-mi facă nimeni teoria „anticulturii de masă
trimit imediat la plimbare. Urmăream mai ales posturile italiene
perfecționam şi limba. Făceam cunoştință chiar şi cu... perucile v
colorate ale prezentatoarelor, ale lui Lilli Gruber, de pildă, Măria
Busi, Carmen Lasorella. Mă orientam destul de bine în culisele po
italiene şi Silvio Berlusconi sau Gianfranco Fini - fizionomie de o
gență rece, acută, de cardinal... ateu de Renaştere - îmi deveniseră per
familiare şi foarte simpatice. Mă enerva, în schimb, insuportabilul *mas*
Umberto Bossi, cel cu Padania sa separatistă.

în sfârşit, creştem nu numai... în ochii mei, dar îmi puteam face
comparație, o imagine cât mai exact posibilă despre toate evenim
internaționale importante. Eram. trăiam, gândeam şi simțeam la „ora Eu
şi bogăția de imagini şi informații europene, „importate" şi captat
uşurință extraordinară, mă informau şi mă dezvoltam în toate sensur
mod incredibil, îmi rectificam, uneori, erorile trecute şi mă integram
şi definitiv spațiului european. Eram şi deveneam, în acelaşi timp,
de seară, un român-european ireductibil. Şi nu numai la modul pur id
şi teoretic. Treptat, prin oboseala muncii extenuante zi de zi, entuzi
inițial a slăbit într-o oarecare măsură. Nu mai aveam puterea nopțilo
Dar şocul era mereu permanent, extraordinar de puternic şi def
Simțeam cum toate ideile şi convingerile mele, nu numai că se ver
dar se şi organizau şi se consolidau, doar altfel. Mult mai apro
realitățile actuale existente. Ceea ce îmi întărea convingerile de o

Mişcarea în sens invers nu este lipsită de o anume tristețe, de
temperată melancolie. Filatelia, pentru mine, n-a fost numai un sim

un *hobby,* o „gratuitate" totală (văd că la fel o consideră şi J.P. Sartre, *Situations,* II, p. 24), ci şi o metodă şi, în acelaşi timp, distractivă, amuzantă şi riguros instructivă, de „universalizare" şi „documentare". De a corespondă, dacă se poate, cu „toată lumea". Şi de a identifica tot mai mulţi scriitori necunoscuţi. în special orientali şi sud-americani. Pentru a fi cât mai concis posibil, concepusem proiectul unei colecţii de un tip special: o istorie a literaturii universale în timbre. Respectiv, prin efigii de scriitori, cărţi, manuscrise, organizată însă nu în ordinea emisiunilor poştale, ci a istoriei literare propriu-zise (prin ruperea seriilor originare), începând cu literatura antică. Nu ştiu dacă în România mai exista un proiect asemănător. Mi s-a vorbit totuşi de o colecţie doar de „maxime" de scriitori. în nici un caz, o colecţie - evident cu foarte multe lacune - care are cred (inclusiv cărţi poştale maxime, FDC-uri, francaturi literare) peste 13-14 000 de piese. Ceea ce nu este, în treacăt fie spus, chiar de tot neglijabil.

Pe scurt, o „bibliotecă" a literaturii universale, miniaturizată şi, pe cât posibil, bine studiată. Evident, o astfel de operaţie nu putea fi întreprinsă decât de un istoric literar profesionist. Nevoia mea de precizie, organizare şi studiere sistematică îşi găsise şi un astfel de domeniu discret, minor, de aplicare. La început, proiectul din România era efectiv irealizabil, utopic şi-mi dădeam bine seama de acest lucru. Dar, după stagiul parizian de câteva luni, din 1980, când am putut să-mi procur de la *Carre Marigny,* în condiţii avantajoase, peste 1 700 de piese, mi-am dat seama că proiectul, în linii mari, era posibil. Şi am perseverat în această direcţie. Ce voi face cu cele peste 40 de clasoare, plus cutiile cu plicuri (neexistând încă la noi un *Muzeu Poştal,* căruia să i le donez) nu ştiu încă. Poate vor ajunge tot la *BCU* Cluj. Oricum, „biblioteca universală" progresa. Cu preţul a nu puţine eforturi, de achiziţie, în primul rând, dar şi prin sporirea continuă a tarifelor poştale pentru străinătate, aproape prohibitive.

Partea tristă, uneori deprimantă, era alta. Observam cum, de la un timp, această pasiune se stingea. Evident, ea nu murea total, dar începea să agonizeze, să nu mă mai atragă, să nu mă entuziasmeze ca altădată. Mă întreb asupra cauzelor şi nu găsesc răspunsuri foarte precise. Timpul îmi lipsea tot mai mult, ocupat cu finalizarea lucrurilor începute. Dar interveneau şi alţi factori. Pe de o parte, lipsa de intelectualitate a filateliştilor colecţionari, profesionişti sau comercianţi. Mulţi de o rapacitate dezgustătoare. Pe de altă parte, oboseala, dificultatea întreţinerii corespondenţei şi a schimburilor regulate, handicapul de netrecut al procurării noilor emisiuni, tot mai numeroase. în ultimii ani, colecţia înainta tot mai încet. De la peste o mie de piese pe an, la câteva sute, 500-600 cel mult. Aproape o parodie. Mă dezgusta, tot mai mult, avariţia acestei specii de „colecţionari". Şi cred că aş putea scrie chiar şi un mic eseu despre psihologia şi avariţia colecţionarilor străini, cei francezi, spanioli şi italieni în fruntea listei. Multe plicuri se şi „pierdeau". Erau, de fapt, furate la poştă unde devenisem un personaj bizar (depăşit totuşi de Dan Cosma), iar în perioada securistă, un suspect în plus. Când poşta „moldovenească" mi-a consacrat un plic omagial, cel mai veninos comentariu a fost făcut de un... compatriot. Tot un filatelist,

colaborator la *Cotidianul,* din seria veche, un anume Silviu N. Drag
Apoi s-a reabilitat, „consacrându-mi" un mare articol elogios, însă ca...
list. Am colaborat chiar şi la *Filatelia,* cu ani în urmă, precum şi
dicţionar italian de filatelie literară. Am păstrat, în ultimul timp, o le
doar cu revista germană specializată, de filatelie literară, *Pegasus*
eram tot mai trist. Simţeam cum îmbătrâneam, într-adevăr. Că acest
mă mai atrăgea foarte mult. îl continuam totuşi, când şi cum putea
inerţie, deprindere, disciplină şi, uneori, totuşi, încă dintr-o relativă p
care nu dispăruse chiar total. Dar „iubirea" din trecut nu mai era a

Cam acestea au fost etapele şi fazele replierii şi izolării mele
naţionale" progresive. Poate că unele detalii sunt destul de anodin
cineva cred totuşi că trebuia să le reţină, să le consemneze, să le p
hârtie. Măcar ca simple documente umane, într-o perioadă de cri
sinistră persecuţie şi obstacole foarte greu imaginabile pentru cine
trăit efectiv. Le privesc tot mai mult cu o răceală tristă şi stoică.
supravieţuit. Am realizat chiar câte ceva. în contratimp, în condiţii e
de grele. Dar cu eforturi mult prea scump plătite. în „ţara lui *ps*

21

Singurătatea culturală

Izolarea internațională, foarte importantă în felul său, reprezintă însă mult mai puțin decât nemulțumirea mult mai profundă de după 1963: singurătatea culturală. Reveneam într-o cultură complet străină de tot ce învățasem, gândisem și sperasem, mai ales, înainte de a intra în închisoare. Aveam un alt „ideal" și un alt „program" cultural, total incompatibil, cu tot ce se petrecea în jurul meu. Eram în profund dezacord și într-un conflict latent în toate domeniile culturale ale epocii. Regăseam - dar este un fel de a spune - o cultură română radical transformată, după 50 de ani totalitari, sub toate aspectele și pe toate planurile.

Mă simțeam izolat, dezarmat - mai ales într-o primă fază -, complet inadaptat noii vieți literare formată sub comunism. Am explicat anterior întreg acest antagonism (capitolul 11). Dar de abia acum îmi pot lămuri și analiza, în adâncime și mult mai bine, adevăratele cauze ale conflictului. Și de ce nu puteam fi decât un izolat, un personaj nesuferit și inasimilabil noilor structuri actuale devenite, între timp, dominante.

„Colegii" mei, în imensa lor majoritate, s-au adaptat. în parte, pentru a supraviețui. Am făcut, în felul meu - marginal, obscur, fără veleități de carieră - într-o măsură oarecare, aproximativ același drum. Uneori, eram chiar dezgustat de mine. Dar mereu cu spatele la zid. Credeam că pot și, mai ales, că am dreptul, și eu, la un anumit punct de vedere. La realizarea unor cărți, la afirmarea unor valori culturale. Dar totul, la început, era și rămânea foarte nebulos și extrem de incert ca realizare și, mai ales, ca posibilități de a deveni autor sau măcar publicist. Și este, în final, o adevărată fericire, că pot, în sfârșit, să-mi evoc și să-mi exprim nu numai toate ideile, dar mai ales, să-mi dezvălui întreaga și adevărata identitate culturală.

„Cazul" este, într-un fel, „interesant" și pentru studiul relației scriitor/regim totalitar. Știam, în același timp - înainte de Czeslaw Milosz - ce înseamnă „gândirea captivă". Toate efectele sale traumatizante și catastrofale. Dar o soluție de opoziție foarte precisă, bine articulată și definitivă încă nu aveam. Numai tendințe, reflexe intelectuale instinctive, concepte în același timp precise și foarte vagi prin generalitatea lor. Trebuie să recunosc - și nu chiar spre mândria mea - că o reflexie organizată și tot mai bine definită nu s-a produs decât foarte târziu. Abia după 1989. Dar și până atunci eram

un antitotalitar cultural convins și ireductibil. Dar numai în forme l
indirecte, camuflate. Era tot ce puteam face în condiții de o duritate ex
Pentru a evita cuvinte mari precum „teroare", „Securitate sinistră"
caracterizări de acest gen. Am detestat totdeauna stilul emfatic, bom
și grandilocvent.

Am amintit că încă de la Lătești (capitolul 9) studiam cu ardoar
mai sistematic posibil iluminismul românesc și, în parte, pașoptismul,
ideologie liberală românească. Simțeam instinctiv nevoia intelect
unui punct de plecare, de sprijin, de integrare și continuare a unei
ideologice, Articolele din *Lumea* (1964) și din alte publicații de mai
sub forma unor studii de istorie literară (și m-aș referi în special la „Din
teoriei «formă fără fond»", 1968 și „«Luminile» românești și desco
Europei", 1979, incluse în *Pentru Europa,* Iași, Polirom, 1995, pp. 1
dovedesc o indiscutabilă continuitate. Aș putea aminti și alte referin
altceva mi se pare cu adevărat important. Bineînțeles, din punctul
vedere. Și, în același timp, inhibat, aproape paralizat, blocat de sin
tatea poziției mele. Azi o văd cu toată claritatea. Dar, pe atunci, to
încă precis și vag în același timp.

în esență, situația istorică era de o stranie analogie. Și, sub
aspecte, chiar identică. Așa cum iluminismul și pașoptismul, în speță
nesc, se opuneau și se revoltau împotriva „vechiului regim" fanariot,
panslavist, tot astfel ne revoltam și noi împotriva „vechiului regim"
nist-totalitar, instaurat în România de ocupația sovietică. O revoltă p
împotriva unui regim absolutist și totalitar în ambele cazuri. Eran
uimit că aproape nimeni nu făcea această comparație, nu observ
paralelism și nu trăgea concluziile necesare. Reluam, fie și altfel for
o serie de atitudini tipice momentului 1848. Nu eram deci departe d
unei „Românii neopașoptiste". Și nici chiar de „mesianismul" acest
de spirit și de revoltă, deși într-un alt stil de exprimare. Mult mai
și mai precis în conceptele de bază.

Făceam, în același timp - constrâns, din nefericire, de împreju
distincție foarte precisă între programul pur politic al acestei revolte ant
talitare, în mod evident irealizabil, și programul cultural al acestei
iluminist-pașoptiste. Acesta avea, măcar parțial, unele șanse de rea
în esență, vedeam în acest program - poate idealizat, poate supra
poate trecut prin toate filtrele gândirii liberale moderne, dar în care c
cu o fermitate absolută - idealul unei noi culturi române. în acela
liberale și critice. Un „pașoptism" instinctiv, organic, aș spune, visce
întâi și doar apoi teoretic. Simțeam, intuiam în primul rând, nece
reluării și reformulării unor atitudini culturale tipice epocii paș
perfect adaptabile rezistenței ideologice antitotalitare moderne. îmi
nam o altă cultură română posttotalitară, liberă, independentă, or
și solidă. Și-mi dădeam seama că, aproape fără voie, repetam, relu
și mental, o serie de gesturi și acte pașoptiste tipice. Sistematizare
schematică, a venit foarte târziu. Abia prin cele două articole-manif
Sfera Politicii (60-61/1998). Dar bazele erau puse de mult. Și încerc

satisfacție, fie şi la sfârşit, că pot dezvălui, fără nici un risc, o evoluție şi o clarificare ideologică maturizată treptat, timp de decenii. Dar în mod consecvent şi cu o documentare tot mai bogată. Evident, o interpretare „paşoptistă" strict personală. Insă, după cum se va vedea, sper, din cele ce urmează, bine motivată şi articulată.

Plecam, mai întâi, de la ipoteza că regimul totalitar odată răsturnat (şi momentul 1989, cu toate echivocurile sale, despre care voi mai vorbi, mă confirmă din plin) ne aflam din nou, într-o situație tipic „paşoptistă". De a începe, de „a lua de la capăt", de a porni pe un nou drum. A fi, pe diferite planuri culturale, adevărați „pionieri", inițiatori, inovatori, critici şi constructori în acelaşi timp. Căci dificultățile erau imense. Infrastructura unei noi culturi române trebuia construită pe un teren nu numai gol, dar şi pârjolit de toate distrugerile totalitare. Fără nici un *background,* fără nici o tradiție, fără nici un sprijin şi punct de rezistență. A construi pe un teren gol şi a vedea cum toate sforțările, oricât de bine intenționate ar fi, cad iremediabil şi mereu în gol este o situație, fără exagerare spus, teribilă. Am trecut eu însumi prin astfel de stări sufleteşti. Şi dacă le-am rezistat, nici azi nu sunt sigur de adevărata explicație: semn de totală anormalitate sau de calități native deosebite? Ținând seama de întregul complex de cauze şi contexte ale epocii, fără nici o ipocrizie fie spus, nu pot încă decide. Se va pronunța, poate, „viitorul". Dintr-o altă perspectivă istorică, globală, mult mai obiectivă şi mai bine documentată.

Pasionat - nu cred că exagerez - de „studii literare", în sensul cel mai larg al cuvântului, eram preocupat, obsedat chiar, de dorința de a construi în acest domeniu. O noțiune destul de pretențioasă, pe care ezit s-o pun sau nu între ghilimele. Căci ea echivala, în conştiința mea, cu elaborarea unor lucruri într-adevăr rezistente, durabile, puse pe baze cât mai solide. Detestam, încă de pe atunci - din instinct pot spune - cultura orală, de vorbărie goală şi efemeră, de „oratori, retori şi limbuți", pe de o parte, improvizația, fuşereala publicistică, eseismul dubios, atât de frecvent, la noi, pe de alta. Mă exaspera, uneori, eterna cârpeală şi improvizație, care - oricât de inteligentă şi talentată ar fi fost - nu putea duce la realizarea unor lucrări solide, care să rămână în bibliotecă. îmi spuneam, că într-o cultură, încă subdezvoltată, o serie de „goluri" trebuie neapărat „umplute". O serie de pete albe eliminate. Este adevărat: raza mea de acțiune era foarte redusă. Dar orientarea generală, de a construi şi reconstrui după ravagiile comuniste, mi se părea o necesitate obiectivă, absolută. Astfel credeam după 1963 (şi chiar mai înainte, la Lăţeşti mai ales). La fel cred şi acum cu toată convingerea.

Cum nu puteam să mă manifest (după cum am explicat) decât în domeniul criticii, teoriei literare şi comparatismului, eram un partizan declarat, şi adesea polemic, al lucrărilor de referință, sintezelor ample, dacă se poate „enciclopedice", măcar în aceste domenii specializate. Evident, un mare succes n-am avut. Dar, cel puțin, mă opuneam - în felul meu - intuiționismului în toate domeniile, improvizațiilor şi superficialității, divagațiilor eseistice. Eram convins, mai mult ca oricând, că este necesar (vorba lui Fustei de Coulanges) de un deceniu de analiză pentru o oră de sinteză. Că o cultură

nu se face doar prin „culegeri" de cronici. Că ea are nevoie şi de luc
care să cuprindă „totalitatea" unui domeniu, soluția generală a unei probl
privirea de ansamblu a unor spații ale cunoaşterii. Vedeam „gener
înaintea „particularului". Şi-mi spuneam că numai în acest mod, ev
dificil, cultura română poate, într-adevăr, să evolueze. Chiar dacă ast
mari construcții şi scheme culturale vor fi înțelese doar de 500 sau
de cititori. Dar numai această „clasă intelectuală" asigură continuit
rezistența şi progresul culturii. Eram deci un „enciclopedist" convin
spune înnăscut, şi-mi spuneam mereu că o cultură română fără prop
lucrări de referință, fără izvoarele sale de înaltă şi sintetică documen
este şi rămâne o biată cultură minoră. S-a spus, cred, de L. Blaga, c
ardelean duce un gând până la capăt". O idee frumoasă şi fecundă
constatam că, din acest punct de vedere, eram mult mai... „ardelean
moldovean, ieşean) decât mulți „ardeleni" pursânge. Am dus până la
unele sinteze - în treacăt fie spus - primele din cultura române
tenacitate şi metodă, cu „fişe", spre sarcasmul şi ironiile atâtor „con

A avea, pe de altă parte, un suflet şi un spirit „paşoptist", într-o cu
ca a noastră, încă minoră, provincială, în plină „copilărie", este, pe un
strict personal, o adevărată calamitate. Eşti imediat izolat, boicotat, a
Visam o cultură română solidă, rezistentă, „originală" în felul său
loveam doar de compilații, sincronizări mecanice, alinieri docile şi m
la ultima modă intelectuală. Mimetismul face şi azi, în continuare, ra
Ce sens are să discuți şi chiar să elogiezi, la noi, „deconstructivismul" (le
în alte zone culturale occidentale), când încă nu s-a construit mai
fundamental în cultura română? Sau să ironizezi concepte ca „mare cul
„mare cultură română", „cultură majoră", să faci elogiul superiorității „
lui ludic" în cultură. Să debitezi enormități gazetăreşti de tipul „o c
formată numai din *enciclopedii* şi *impozante lucrări* de *referință* ar fi
destul de plictisitoare şi chiar «moartă»: ca un muzeu în care-ți p
toată viața în vârful picioarelor, ținându-ți respirația. Din respe
respect mortal...". Adevărat document de epocă, de inepție, superficia
gazetărească şi aroganță de semidoct, acest text trebuie reținut ca u
simptom al epocii *(Adevărul literar şi artistic,* 16 martie 1999). Gaze
român vrea... „geniu ludic" şi se plictiseşte prin biblioteci şi muzee. O m
litate dominantă, într-adevăr, dar care ne trimite - şi în cultură - la
Europei. Un motiv în plus de a rămâne postum cu această *Viață.* Po
construcției unei alte mentalități culturale, în total contratimp i
Povestea vieții intelectuale a unui om singur, care crede în intrans
în muncă şi studiu organizat, în continuitate şi tenacitate constr
Valori total desconsiderate de gazetăraşii culturali actuali, care dom
presă, la TV, în *media.* Nu am nimic comun cu această specie detes
Dar singurătatea mea morală avea şi alte rădăcini mult mai adân

Eram în conflict permanent (uneori declarat) şi cu eclipsa totală a spi
critic, după lunga perioadă, profund represivă, de dogmatism totalitar m
-comunist. Spiritul meu raționalist, de „iluminist" tardiv, se revendica
bolic vorbind - nu de la rezoluțiile *CC* al *PCR,* ci de la *învățătură*

spre surparea superstiției norodului, traducere prelucrare a lui G. Şincai (I.H. Helmuth). Consideram întreg marxism-leninismul-ceauşist doar o funestă „superstiție" politico-ideologică, o calamitate antiraționalistă catastrofală. Eram absolut convins, împreună cu Max Horkheimer, că „declinul rațiunii şi declinul individului sunt identice". Credeam în libertatea spiritului critic, în libertatea creației pe toate planurile. Voiam să mă manifest într-o cultură română critică şi liberă. Cultura este o întreprindere individuală, nedirijată, nebirocratizată, neîncadrată oficial. Şi-mi spuneam că *Spiritul critic în cultura românească* de G. Ibrăileanu - cu toate insuficiențele sale - rămâne în continuare, măcar prin temă şi prin titlu, o carte de referință. Pentru toate spiritele antidogmatice, antitotaliatre, anticaptive, ale culturii române. Eram mai convins ca niciodată că iluminismul a fost (cât a fost) prima revoluție spirituală efectivă, autentică a culturii române, că junimismul, atât de conservator pe multe laturi, rămâne încă marele patron spiritual al spiritului critic românesc. Şi mă indigna pur şi simplu confiscarea mediocră, provincială, conformistă, a unui titlu ilustru precum *Convorbiri literare.* Conținutul său actual nu are nici o legătură, dar absolut nici una, cu spiritul junimist originar.

Din aceste motive, starea mea de spirit - recunosc: aproape mereu refulată, reprimată, autocenzurată - era de permanentă critică, rebeliune, contestare ascunsă. întreaga mea atitudine trăda neaderență, neintegrarea, neadaptarea la noua realitate. Fapt ce se simțea imediat. Nu este chiar lipsit de interes de reamintit că noțiunea de *contestation* se întâlneşte încă la Marmontel *(Memoires...,* Paris, 1804, IV, p. 103, cea de *dissidents,* de cel puțin două ori la Villemin, *Cours de litterature frangaise...* Bruxelles, 1840, IV, p. 48; V, p. 98). Nu este însă vorba de nici o „erudiție", nici de cercetări speciale, în cazul de față, în acest domeniu. Doar de a menționa tradiția şi mai ales filiația unor concepte de la care mă revendicam cu tărie. Că epoca actuală le-a redescoperit, în mod independent şi foarte oportun, nimic mai adevărat. Doar că pentru mine aceste concepte, de fapt, „vechi", „descoperite" prin lecturi personale, mult anterioare perioadei pe care o trăiam, mă confirmau şi mă consolidau ideologic. Simțeam că stăteam pe un pământ tare, incontestabil. Şi că întreaga gândire criticisto-liberală occidentală nu putea decât să justifice contestarea mea radicală a sistemului cultural ceauşist, cu care mă aflam într-un permanent conflict latent. Descopeream atunci şi un alt mare adevăr al luptei ideologice: numai radicalizarea unei idei îi asigură rezistență, puritate şi combativitate. De cel puțin două ori am rezistat unor mari presiuni de a mă alinia, în scris, pozițiilor oficiale. O dată, un refuz net de colaborare la un *Omagiu* Ceauşescu. Şi nu puteam fi strâns cu uşa. Cel ce mă „presa" era, în definitiv, binevoitor (N.P.). îmi semna buletinele vamale ale textelor expediate în străinătate fără să le citească. Dar era în sistem şi executa, vrând-nevrând, ordine. Servitute de care am fost scutit pe întreaga durată a regimului comunist. Din aceleaşi motive eram sincer solidar cu întreaga tendință critică actuală a *revizuirilor* ierarhiilor literaturii epocii ceauşiste. Oricât de simpatici sau nu îmi erau animatorii acestei inițiative bine-venite.

în acelaşi mod se explică şi repulsia mea totală şi definitivă pentru
formă de cultură şi integrare culturală oficială. N-am crezut nicioda
ea şi, pe cât posibil, am „sabotat-o" în mod constant. Detest orice form
cultură oficială. Prin definiție festivistă, dirijată, dogmatică, egalitar
cu ierarhii fixe, sinecuriste, care suprimă libertatea de gândire, crea
orice manifestare a spiritului critic. Am trecut de câteva ori prin mon
dificile. Unul dintre ele chiar penibil. Am refuzat, mai întâi, orice consa
„academică". A venit la mine, de două ori, Ştefan Augustin Doina
perioada preşedinției Academiei române de către un domn, pentru mi
oarecare Drăgănescu. Sub preşedinția lui Eugen Simion, presiunile a
şi mai mari. Telefoane de la PNȚCD (G. Țepelea şi N. Ionescu-Galb
trei-patru intervenții prin N. Breban. Chiar dacă Academia are şi
oameni de valoare (vorbesc exclusiv de secția literară-umanistă, singu
care o cunosc), tradiția şi modelul său au fost şi au rămas sovietice. în
tot felul de vechi nomenclaturişti şi cronicari sportivi (Fănuş Neagu),
şi noi mediocrități istorice, autori de extrase, formau majoritatea. N
din Cluj, vreo cinci elevi ai oficialului ceauşist Ştefan Pascu etc. Inter
o idiosincrazie în acelaşi timp cultural-ideologică şi civică. Un med
care, categoric, nu aveam ce căuta. Nu-mi fac nici un merit special. F
simplu m-aş fi sufocat în această atmosferă, pentru mine, irespirab

Momentul cel mai dificil şi mai penibil a fost însă refuzul meu
deveni... ambasador. M-a sunat seara târziu, pe la sfârşitul lui august
după orele 23.30, „Cotrocenii". Am crezut, la început, că este vorba de o
Dar nu. Era chiar Preşedintele Emil Constantinescu în persoană.
declarat onorat (ceea ce nu mințeam). Am invocat însă motive de v
sănătate şi necesitatea absolută de a termina unele lucrări. Mi-am
scuze publice şi într-un articol „Pentru Emil Constantinescu" *(Coti*
VII, 4 septembrie 1997). Sigur că n-am convins pe preşedinte, care
declarație, tot din *Cotidianul* (VII, 22 decembrie 1997) face o aluzie
limpede: „Am făcut apel la intelectualii acestei țări, dar ei au pr
satisfacțiile creației unei scurte pauze, în care trebuiau să schimbe co
şi radical imaginea României în lume". Regret profund că l-am deza
şi atacurile la care este supus - deosebit de violente din partea unei I
Mălăncioiu (caz psihanalitic) sau Mircea Mihăieş - nu-mi inspiră
uimire şi chiar dezgust. Nici acum nu-mi explic această virulentă ost
a unei bune părți a intelectualității actuale. Dar, pe de altă parte
decenii de gulag, interdicție, cenzură, cred că aveam nu mai puțin d
la o „realizare", să-i spunem, independentă şi fără obligații publice

De altfel, eram în rebeliune deschisă, practic vorbind, pe toate fron
Ceea ce mă indigna, până la repulsie, era psihologia scriitorului ofic
cărui prototip inegalabil rămâne Eugen Simion. Un carierist implacal
parvenit, un intelectual la prima generație. Cu unele calități şi un
defect: parvenirea socială cu orice preț. N-o să-i schițez acum nici biog
nici traseul cultural actual. Dar, cel puțin, un Vădim, un Adrian Pă
oricât de respingători ar fi, sunt totuşi parcă mai sinceri în fanatism
abject decât acest ipocrit inegalabil, pretins „apolitic". Pe mine - în sp

captării - încă mă mai menajează. Dar la Braşov, la un colocviu, el a atacat dur (iunie 1998) pe Matei Călinescu şi pe N. Balotă, de la înălțimea supremei sale autorități „academice". Un perfect bluf al culturii oficiale de tip ceauşist.

Mă revoltau, în mod deosebit, două note foarte specifice ale acestui tip de „scriitor oficial". Revoluția culturală ceauşistă a introdus omogenizarea, nivelarea, depersonalizarea, egalizarea tuturor valorilor. Orice ierarhie reală era desființată. Dan Cristea, Cornel Regman (tip odios, citat abundent de M. Nițescu), Alex. Ştefănescu etc. sunt toți „critici", chiar „critici mari". Un obtuz comunist, iliescian declarat, militant, după 1985, ca Valeriu Cristea, este declarat la moartea sa recentă „un mare om al timpului nostru, un neuitat scriitor şi critic" (*România Literară,* 12/1999). Fiindcă stimez, de fapt, pe autorul acestor rânduri penibile, nu-i mai dau numele. Dar opinia sa este tipică pentru ambianța de complicitate şi solidarizare a scriitorilor regimului ceauşist cu exponenții ierarhiei oficializate. Dar ce se poate crede despre o enormitate ca aceasta: Livius Ciocârlie (ați citit bine: Livius Ciocârlie) este... „unul din cei mai importanți scriitori de azi" (Gheorghe Grigurcu, în *România Literară,* 16/1999)? De unde a doua notă dezgustătoare : nomenclaturistul cultural este, prin definiție, un profitor, un sinecurist, un vânător de poziții oficiale, gras plătite, obsedat de „pensii" de stat (*România liberă,* 14 noiembrie 1997), de „premii" şi cât mai multe posibil. Ştiu bine că pentru această categorie eram un personaj insuportabil. O oaie neagră, râioasă, uneori periculoasă. Dar mi-am asumat până la capăt acest statut şi nu cedam. Că o astfel de atitudine mă „costa", uneori foarte mult, este cu totul altă poveste.

Termenul *cultură alternativă* l-am folosit abia după 1989, în unul sau două articole, şi mai ales într-un text organizat, programatic, de cvasimanifest, publicat tardiv, scris în 1995 (*Politică şi cultură,* Editura Polirom, Iaşi, 1996, pp. 256-294). Cred că traduce destul de bine poziția mea exactă față de *cultura oficială* pe care o respingeam. Cultură alternativă, antitotalitară totuşi, deoarece nu respecta nici unul dintre „canoanele" şi directivele culturii oficiale. Şi nu cultiva nici ierarhiile şi valorile sale. Nu este vorba, propriu-zis, de o „contracultură", de contestație directă, permanentă, de rezistență deschisă. Ci, în acelaşi timp, de ceva mai mult şi de ceva mai puțin. Mai mult, fiindcă ea oferea o soluție constructivă, efectiv alternativă, la catastrofa culturală ceauşisto-comunistă. Punea sau cel puțin avea intenția să pună" ceva în loc. Să substituie „oficialitatea" depersonalizată, prin diferențiere şi independență, impostura prin activități culturale autentice. Improvizația, prin construcții pe cât posibil solide. Era totuşi, mai puțin, mult mai puțin, decât o contestare directă adevărată, uşor de suprimat încă în faşă. Mi se părea singura soluție posibilă, pozitivă, constructivă, în condițiile date. O poziție „medie", ce poate să pară când de „cedare", de „capitulare", când de consecvență şi continuitate într-o epocă mai mult decât dificilă.

Poate că dacă aş fi fost integrat „vieții literare", aş fi fost contaminat şi eu de unele exaltări şi eroisme lirice, efemere, de moment şi total ineficiente. Dar cum trăiam aproape complet izolat - şi încă în provincie - constatam că unele rezultate onorabile pot fi obținute chiar şi în aceste condiții.

Bineînțeles, deloc recunoscute. Şi, din nou, ambiguitatea fundamentală: succes de scandal, un ecou deosebit ar fi atras „atenția" - extrem periculoasă - asupra mea. în situația dată, treceam drept doar un fel om de cultură marginal, un „erudit" obscur, un autor de mâna a doua treia, total ignorat sau bagatelizat de pretinsa „critică de autoritate". Luc rile mele de sinteză depăşeau nivelul său de competență. Cărțile străi practic necunoscute în țară, cu atât mai mult. Să fie atacate, faptul nu posibil. Să fie elogiate şi mai puțin. Şi astfel, la adăpostul - de fapt, al u dublu sau chiar triplu anonimat (provincial, erudit, editat în limbi străi am supraviețuit onorabil şi obscur, fără nici un fel de texte de regre Pentru epoca respectivă, păstrând toate proporțiile, nu era deloc pu lucru. Mai ales când observ că atâția critici şi scriitori, memorialişti, agi de o apăsătoare *mauvaise conscience* (în ipoteza bună) şi de teama compromitere publică iremediabilă (în ipoteza negativă, cea mai cure îşi toarnă, azi, cenuşă pe cap. Iar lichelismele securiste patente ale unui Caraion, de pildă, sunt chiar scuzate prin anii săi anteriori de... gu Parcă şi eu am făcut vreo... 14? Dar nu public nici jurnale, nici memo Nu mă proclam nici „rezistent", nici „exilat interior". Şi mă „felicit" tot mult că nu sunt nici măcar „scriitor". Că n-am, mai bine spus, mentalit literară: egolatră, narcisistă, exhibiționistă. Tot ce văd şi citesc azi p presa literară mă convinge definitiv că n-am nimic de a face cu „literatu Cel puțin în forma practicată la noi. înainte şi după 1989.

Dar la noțiunea de *cultură alternativă* nu renunț şi din mai multe mot Mai întâi, ea exprimă, de fapt, idealul salutar al unei „culturi medii". Înț prin acest tip de cultură, cadrele medii, de nivel şi calificare cât mai î posibil, care fac, în occident, adevărata tărie de nezdruncinat a mar culturi. încă din perioada *CREL* (am mai spus-o, capitolul 16), mi-am seama de lacuna esențială a culturii româneşti: lipsesc buni redactori, polig buni traducători, buni editori de texte, buni specialişti într-un dome precis, fie şi foarte limitat. Adevărata criză a culturii româneşti mode este că o mie de inşi (cifră simbolică) trebuie să facă „de toate": şi cultu literatură şi politică şi publicistică şi administrație culturală şi multe al în acelaşi timp. De unde o improvizare şi o cârpeală permanentă. Adı uneori reuşită, chiar excelentă. Improvizație totuşi, care nu poate să rez Ceea ce se vedea de altfel foarte repede. Sunt deci un partizan declara cadrelor medii superioare, al specialistului într-un domeniu precis, al „al nativei medii" generalizate, opusă personalității „unice", exorbitante, str sau nu. Evident, nimeni nu gândea în acest mod. Mă găseam deci din singur. Şi fără nici o posibilitate de a-mi populariza şi apăra punctu vedere. Un om singur gândea, pe cont propriu, cum ar trebui să fie cul română. O temă care de fapt nu interesa pe nimeni cu adevărat.

Dar cultura „alternativă" sau „medie" mai înseamnă şi altceva. Şi situ de după 1989, când studiile publicistice oficiale s-au prăbuşit, îmi dov că „himera", „utopia" pot deveni totuşi realități. Partizan declarat al des tralizării administrative - temă ce va reveni - eram la fel de convins s necesitatea descentralizării culturale. Din care cauză, am început să spr

cu toată simpatia, o serie de reviste provinciale, de bun nivel. Reprezentau în acelaşi timp inițiative particulare, în orice caz neoficiale, independente şi, în felul lor, mai mult sau mai puțin competitive cu revistele culturale centrale. Bineînțeles, că nu puteam colabora la toate. Dar câteva au făcut apel la mine şi în măsura posibilului am căutat şi am putut chiar să le ajut. Evident, un rol important au avut şi relațiile personale: Corneliu Ştefan, combinație reuşită de om de afaceri, patron de ziar şi istoric literar *(Carnet literar,* Buzău, lunar de bun nivel), *Mozaicul* craiovean (Constantin M. Popa, N. Marinescu, comentatorii şi editorii mei), ieşeanul C. Pricop şi suceveanul C. Severin, cu a lor iminentă revistă *Accente* (Suceava, care şi-au adus aminte de mine, mi-au telefonat etc). Să nu uit nici *Astra* braşoveană (A.I. Brumaru) interesată efectiv de cărțile mele. Acest policentrism de penumbră (încă) este cel mai bun antidot împotriva centralizării şi nivelării culturale. O cultură medie românească eflorescentă în cât mai multe centre locale. Lista este incompletă: *Orizont, Paralela 45, Interval, Euphorion. Aurora, Vatra* şi *Familia* erau totuşi de alt tip. Nu am, bineînțeles, o evidență completă. Dar simt că în această zonă începe să bată un nou puls al culturii române. Oricum ar fi, monopolul publicațiilor centrale mediocre sau chiar proaste a fost spart. Din sectorul poştal 5 al Clujului, singurul abonat al *României Literare* sunt... eu. Mai era şi Ion Pop, dar - deşi colaborator - a renunțat. Evident, din motive financiare. Realizam, în felul acesta, un mic paradox: „singur" la centru, nu însă şi la „periferie".

Toate acestea sunt riguros adevărate, dar în final, o ierarhizare a cauzelor se impune. Şi nu văd, în ultimă analiză - cu toată răceala de care încerc să fiu capabil -, decât două motive de despărțire radicală, definitivă si plină de riscuri de tipul de cultură dominant în România epocii mele. Si una si alta din cauze, bineînțeles (cu nu puține nuanțe), active şi predominante şi înainte şi după 1989.

Nu mă regăseam, în primul rând, în ceea ce am numit *Cultură doar de poeți şi publicişti (Politică şi cultură,* pp. 320-326). Mă simțeam sufocat de valuri-valuri de „poezie", de un diluviu de plachete, volume de versuri, reviste de „poezie" şi de „publicistică", diletantă, improvizată, incontinentă şi fără nici o substanță. Uneori îmi spuneam că... Orfeu a fost, într-adevăr, „trac". Că „românul s-a născut poet" nu mai aveam nici o îndoială. Eram invadat până la saturație de tot felul de volume de „poezii". Şi când cineva mi-a spus - după o statistică empirică, dar credibilă - că în România anului trecut (1998) au apărut 5 000-6 000 de „volume" de versuri, mi-am spus că situația este, într-adevăr, gravă. Că „ideea", studiul organizat, documentarea sistematică şi riguroasă nu mai au nici o şansă în cultura română.

Aş vrea să mă fac foarte bine înțeles: ar fi absurd, din partea mea, să neg existența şi excelența poeziei ca formă de expresie estetică. Altceva mă obseda şi mă exaspera: pretenția, direct sau indirect exprimată, că poezia este supremul mijloc de expresie literară şi că studiile riguroase, sistematice, erudite, enciclopedice sunt activități inferioare. Tratate cu suficiență, dispreț, în cel mai bun caz cu indiferență. Sau, altfel exprimat, mă irita, aproape până la demoralizare, dezechilibrul evident, strident, dintre aceste

două tipuri de activități culturale. Fiecare cu justificarea şi logica sa specif
Fiecare cu funcția sa bine determinată şi indispensabilă într-o cul
română într-adevăr dezvoltată, solidă, „majoră".

Nu mă regăseam, mă simțeam chiar străin, în această lume de „po
De fapt, versificatori, care continuau tradiționala Jale" românească, ete
„cântat din frunză", „doina" plurimilenară cântată din fluier lângă o „tu
de mioare". Pentru mine era o dovadă evidentă a persistenței fond
profund arhaic, primitiv, „premodern" (cu o formulă eufemistică) a Româ
tradiționale. Deci, la antipodul întregii mele viziuni despre „România viito
şi a culturii sale. Nu o poezie spontană şi naturală ne lipsea, ci o cul
solidă şi bine organizată. Ce se poate aştepta de la un popor iremedi
contemplativ, liric, pasiv şi plângăreț? Nimic ferm, constructiv, rezis
integrat societății moderne globale. Dar nu numai atât. Eram invada
zeci de volume de „poezie", scrise de cunoscuți şi necunoscuți, care nu av
decât un singur scop: să scriu despre ei, să fie puşi în valoare, să ob
„succes". Omeneşte vorbind, înțeleg şi această stare de spirit. Dar nu o
aceşti poeți, fundamental egocentrici şi narcisişti, deveneau agresivi, ob
nici, aroganți. Se credeau genii inaccesibile. Stele unice pe firmame
poeziei naționale şi mondiale. N-a declarat Adrian Păunescu, de pild
avem... „cea mai bună poezie din lume"? Şi câți poeți români n-au lua
la... Bucureşti, de la Uniune... premiul Nobel? Această megalomanie poe
mai ales, îmi devenise insuportabilă. Ca şi oportunismul şi sinecuris
funciar, camuflat în „apolitism" şi „apărarea esteticului" al acestei cate
parazitare. Şi nu ştiam cum să-mi refulez mai bine totala idiosincrazi
de multe ori, nu reuşeam. De unde antipatii durabile, adesea venin
Fudulia poeților epocii ceauşiste îmi era, mai ales, pur şi simplu odi
Suficiența şi obrăznicia unui Marin Sorescu, unui Nichita Danilov, a
oarecare Horia Zilieru între mulți alții, era fără egal. N-aveam nici o leg
cu această specie. Şi nu stabilesc nici o ierarhie de valoare. Ceea ce v
să subliniez este doar o deosebire fundamentată de structură şi de lim

în aceeaşi situație mă aflam şi față de publicistul daco-român, în vari
Rică Venturiano trecut prin şcoli de partid. La fel de arogant şi egol
de impertinent şi suficient. Câteva note specifice îl caracterizau şi mi-1 f
la fel de antipatic. Bineînțeles, reacția era reciprocă. Dar, în acest ins
colecționez „exemplarele" mele. Detestam, în primul rând - şi precize
nou, cu toată claritatea: nu mă ocup decât de publicistul literar, cron
recenzent etc. - spiritul său de eternă improvizație, fuşereală, cultul supe
tății indiscutabile şi inalterabile a „impresiei". Când cultura mediat
devenit dominantă, după 1989, am fost invadați de un adevărat tore
„mese rotunde", *talk-show-uri,* interviuri. în cazul Alecu Paleologu pipa
obligatorie. Evident, reveneam la o altă rotire a spiralei, la stadiul cul
orale tradiționale. Orice s-ar spune, minore, inferioare. In loc de f
microfonul şi prim-planul imaginii televizate. Două defecte mi se p
intolerabile'şi esențiale: cultul fragmentului şi literaturizarea. Ob
frazelor bine întoarse, a butadelor, paradoxurilor. într-o disconti
totală, ridicată la stil cultural predominant şi canonic.

Am atins chiar punctul nevralgic. Lipsa tradiției culturii specializate, indiferența şi chiar disprețul pentru ideea de sistem, construcție, sinteză, erudiție, enciclopedism cultural, specializare precisă. în mod evident, o cultură de poeți şi publicişti nu putea asimila - de a o cultiva nici nu putea fi vorba - lucrările teoretice şi sistematice, de referință şi documentare riguroasă. De unde, o totală contradicție şi inadecvare, un antagonism şi o antipatie reciprocă. Faptul că G. Pruteanu a reținut, totuşi, acest efort '- despre care ştiam, am mai spus-o de zeci de ori - că nu poate să cadă decât în gol *(Dilema,* VI, 29 mai - 4 iunie 1998), îl ridică mult în ochii mei. Oricâte ar mai face sau n-ar mai face. Regret, în orice caz, suprimarea amuzantei şi instructivei sale cronici de la TV. N-aveam nici o afinitate cu această publicistică descusută, diletantă, prolixă, mai totdeauna ilizibilă. Cine va mai citi vreodată lungile şi haoticile „cronici" ale lui Gheorghe Grigurcu, de pildă? Sau pe Sami Damian, parcă şi mai prolix şi mai confuz? Să zicem că este un *hobby* personal, o manie ca oricare alta. Dar când observam că acest tip de cronicar - zis de „autoritate" - pretindea să fixeze definitiv opinia critică despre o carte sau despre un autor, opuneam un *veto* mental categoric. Şi apoi despre ce scară de valori, fie şi de o minimă obiectivitate, se poate vorbi într-o literatură unde apar mii, repet *mii* de volume pe an, în special de versuri? Unde vrei şi unde nu vrei? în cele mai neprevăzute localități şi la cele mai obscure şi improvizate pseudoedituri provinciale? Mă repet, în mod voit: nu stabilesc nici o ierarhie. Subliniez doar o incompatibilitate radicală de structură culturală şi dreptul la diferențiere. Nimic mai mult.

Problema diferențierii, alterității, disocierii în cultură, până la individualizarea totală - capitală din punctul meu de vedere, atât personal, cât şi teoretic - mi s-a pus şi în alte momente. Mai puțin importante, mai puțin semnificative. De reținut totuşi pentru reconstituirea, cât mai complet posibilă, a unui traseu spiritual, cu vocația disocierii, separării şi chiar a izolării culturale intrată în sânge.

Aş începe, cu un mic episod, care - obsesiv - a devenit la distanță de o jumătate de secol, subiect de „istorie literară": polemica din jurul „crizismului" (1946-1947). A fost atinsă de Ana Selejan *(Trădarea intelectualilor,* Sibiu, 1991, I) şi de Sanda Cordoş *(Apostrof,* X, 2, 3, 4, 1999). în esență, cei ce denunțau criza culturii române, sub presiunea şi agresiunea, tot mai brutală, a ideologiei comuniste, încă din 1946-1947,'aveau dreptate. Doar că, pe atunci - după cum am recunoscut - trăiam mult prea abstract, prea „apolitic", prea „estetizant". Şi, în definitiv, total izolat şi străin, atât de sensul ideologico-politic, cât mai ales de animatorii acestei polemici. Mi se părea (greşit în parte) că totul nu era decât o reluare a vestitelor teze spengleriene despre „agonia occidentului", ale lui P. Valery, J. Benda şi alții. In plus, intervenea şi un factor subiectiv, extrem de important: nu aveam pur şi simplu sentimentul personal al „crizei culturii", într-o perioadă în care scrisesem totuşi *Viața lui Alexandru Macedonski.* Nu mi se părea, orice s-ar spune, că acest text este un fenomen de „criză". Dimpotrivă. Ca şi alte articole şi studii din acea perioadă. Dovadă că această *Viață* a „rezistat".

Mai mult decât atât. îmi erau fundamental antipatici unii apărător libertății culturii române, pentru care nu făcuseră, de fapt, până atunci puțin, nimic. Printre ei, mai ales, Ion Caraion, în care simțeam, intu instinctiv, licheaua perversă de mai târziu (mă refer în mod explicit la dem strațiile Doina Jela, *Această dragoste care ne leagă* (Bucureşti, Humanit 1998, pp. 146-177) şi la *Dosar Ion Caraion (România Literară,* 13-14, aprilie 1999). în această stare de spirit, am scris articolul polemic împot acestui personaj („Criza omului", în *Națiunea,* 13 ianuarie 1947). St ideologic vorbind, din perspectiva mea actuală radicalizată, îl pot regret parte. Şi contextul istoric era diferit. Dar pe atunci, repet, eram încă de de confuz ideologic, deşi conflictul cu G. Călinescu se declarase (capitolu

Eram nu numai imun, dar şi spontan ostil oricărui spirit de ceată grupare culturală, care - prin număr, coeziune şi agresivitate - urm să-şi impună propriul punct de vedere. Şi, mai ales, ierarhia sa valor Un al doilea antagonism notabil. încă din perioada episodului *Preocupă universitare,* o revistă studențească, din ultima fază a regimului antonesc am simțit în mod neplăcut, metodele şi mentalitatea „Cercului de la Sib Că manifestul său prolovinescian este excelent. Că unii din membrii sunt scriitori de valoare nu contest câtuşi de puțin. Dar îmi amintesc ş aroganța şi suficiența unui oarecare „semnatar" al „manifestului", Ho care n-a produs în definitiv nimic, în planul culturii. După eliberare, în 1 când am reintrat treptat în circuitul cultural, am observat de mai mult pretențiile exclusiviste ale acestui grup, foarte inegal, dar solidar şi efic în multe redacții literare. Cred că intervenea, în sensul bun şi ră cuvântului, şi regionalismul şi provincialismul ardelean al acestor scrii Că Ştefan Âugustin Doinaş, să spunem, este un scriitor cultivat ş valoare, nu neg. Dar lipsa sa de simț al proporțiilor - tendința exorbit de a trece pe lista *Convenției* înaintea lui C. Coposu - era pur şi sin ridicolă. Şi de ce trebuia să fie, cu mine, arogant nu mai înțeleg. Fii a fost propus la... premiul Nobel? Fără să-1 întreb, îmi spune că el va pe aceeaşi temă o carte mai bună decât *Modern, Modernism, Modern* (1969). A făcut-o? Mă îndoiesc. Şi apoi stilul de *Dicționar de idei lit* al cărții mele era foarte deosebit de eseismul „Cercului de la Sibiu", specia în noțiuni vagi („baladescul", de pildă).

Am urmat fiecare trasee diferite. Nu l-am contestat niciodată. N scris, mai ales, despre el, în nici o împrejurare. Nu din ostilitate, ci p simplu fiindcă (greşit sau nu din partea mea) cărțile sale nu mă intere Aveam în definitiv şi eu dreptul la „subiectivitatea" mea. Evident, nisem tot mai antipatic. S-a întâmplat ca aceeaşi editură craioveană să ne editeze în acelaşi timp. Dar, de ce, fără să-1 fi întrebat, a ținut s precizeze, sub un pretext pueril, că nu va veni la lansarea antol *Revenirea în Europa* (1996)? Se simțea de la o poştă ostilitatea şi invidia. Am fost, atât în țară, cât şi în străinătate, cel puțin la fel de produ ca oricare dintre membrii „Cercului". Despre Ion Negoițescu am scris cu n simpatie şi, cred, înțelegere, chiar în această autobiografie (capitolu N-am deci a-mi reproşa nici un act de ostilitate. Poate doar, în ge

vorbind, indiferența și independența de spirit. Ceea ce „viața literară" nu-ți iartă niciodată.

A treia confruntare de acest tip a fost și a rămas, până azi, și cea mai periculoasă, după antagonismul, inevitabil și de lungă durată, evocat anterior, cu nomenclatura culturală oficială. De fapt, tot despre o „nomenclatură" este vorba. Dar de un alt gen și cu o „filozofie" mult mai periculoasă, mai ales după 1989, când ideologia de „dreapta" se manifesta tot mai agresiv. Este vorba de profunda antipatie pe care mi-am atras-o din partea „grupului de la Păltiniș", după ciclul de articole din *22*. „Dosarul Constantin Noica" (din 1992, reluat cu titlul schimbat, „Cazul Constantin Noica", în *Politică și cultură,* Iași, Polirom, 1996. pp. 78-103). Era prima analiză serioasă a relațiilor filozofului nostru cu regimul comunist. Un act de cunoaștere, în esență. Considerat de unii fanatici drept o profanare, o demistificare intolerabilă. Despre legăturile mele personale cu C. Noica n-am intenția să revin. Un amestec de atracție și respingere, de ambiguitate esențială, în orice caz, cu momente tipice epocii. După 1989, au ieșit cu putere la lumină toate tendințele negative ale acestei „școli". Cei puțin în interpretarea discipolilor săi cei mai fideli, devenită pe parcurs o adevărată „troică": Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Horia Roman Patapievici. Nu este vorba, în cele ce urmează, de valoarea lor intrinsecă (după mine mult exagerată), ci de tendințele acestei „școli", tot mai evidente și mai negative, după 1991. In ce sens?

„Cazul" Noica, transformat în mit charismatic, *guru* suprem, izvor unic de înțelepciune, *Căpitanul filozofic* al „națiunii" etc, a dus la reapariția imaginii filozofului-oracol, care dă sentințe definitive și sentințe cu valoare de dogmă, emite adevăruri unice, inatacabile, decide în toate problemele cruciale. Rolul acesta și 1-a asumat G. Liiceanu, ajutat de TV, unde apare alături de E.M. Cioran, care-i transmite, într-un fel, făclia olimpică a supremei înțelepciuni românești (O mică paranteză - metoda se practică - un mărunt măscărici verbal ieșean, „geniu ludic", Luca Pițu, și-a publicat poza alături de același E.M. Cioran). Ajutat de o poziție importantă, Editura *Humanitas* (fosta „Editură Politică") și de *Dilema,* condusă de Andrei Pleșu (scoasă cu banii regimului Iliescu), care are și vocația irezistibilă a puterii politice directe, s-a ajuns la refacerea mitului autorității spirituale unice, definitive și imperative. G. Liiceanu devine conștiința națiunii. Al său *Apel la lichele,* supremul manual de etică civică etc. O astfel de mentalitate, transformată în monopol cultural, este plină de implicații nocive. In esență - pentru a rezuma rapid întreaga și profunda divergență - mă loveam de trei obstacole, după mine, capitale. Spun „după mine", fiindcă mă priveau, în primul rând, în mod direct. In realitate era vorba de poziții filozofice și ideologice generale și chiar universale, foarte bine ilustrate de întreaga gândire a umanității.

Observam, mai întâi, cum mitul filozofului charismatic nu are un adversar mai redutabil și mai detestabil, în același timp, decât spiritul critic. A analiza „critic" - și nimic mai mult - cazul C. Noica, Nae Ionescu etc. și, în general, întreaga „generație bombastică" (G. Călinescu) devine o adevărată blasfemie. In mod inevitabil, o atmosferă de iraționalism intolerabil tinde să devină dominantă. Cu urmări catastrofale. Deci, după cinci decenii de dogmatism,

cenzură ideologică și represiune culturală comunistă, reapare, la polul
aceeași intoleranță, aceeași respingere a discuției libere. Cu siguranță s
mari diferențe De rază de acțiune - inevitabil mult mai limitată - de c
tea limbajului și a noțiunilor invocate, de intelectualitatea indiscuta
unor exponenți ai noii culturi, pe care n-am ezitat s-o definesc, încă din
de „dreapta" *(Pentru Europa,* Iași, Editura Polirom, 1995, pp. 141-154)
totul, până la urmă, se rezumă la reactualizarea ideologiei de dr
dintre cele două războaie. Doar altfel „coafată", reluată într-o nouă f

Travestirea conceptelor de „ființă" și „ontologie" este elocventă p
mistificarea ce se produce sub ochii noștri. „Ființa" este, prin definiți
de polisemantică, încât devine practic de nedefinit în termeni obiecti
transformă într-un fetiș mistic, într-o dogmă absolută. Trec peste
mistică, eliadistă sau nu, cu sau fără N. Steinhardt, explicabilă în
parte și prin ateismul grobian marxist anterior. Deci, în interpretarea
„ființa" devine, pe nesimțite, „ființă națională". De unde provin toate cel
noțiuni-fetiș: specificitate, etnicitate, organicitate, izolaționism etc.
care urmează antioccidentalismul, antidemocrația și celelalte. „Omul ont
este noua definiție a omului antioccidental, antiamerican în primul
Extremismul nu este departe. Am combătut „noua" concepție („Preju
despre «omul occidental»", în *România Literară,* 44, 4-10 noiembrie
Dar în afară de câteva telefoane de felicitare (Gabriel Andreescu, de
nimeni, dar absolut nimeni dintre liberalii noștri, nu mi-a luat apă
Fie că nu sunt „politolog" brevetat. Fie că n-am scris despre ei. Fie
cărți de predat la... *Humanitas* etc. etc. Oricum ar fi, mi-am dat s
încă o dată, cât de izolat și de singur sunt. Și cât de dominantă e
lumea culturală medie, mentalitatea iraționalistă și antioccidental

Evident, între „manifestele" mele neopașoptiste și confreria inițiat
tip Păltiniș nu era — și nici nu putea exista - nici o legătură. Mai mult
profund detestat. Deoarece contestam, direct sau indirect, întreaga atit
intelectuală a acestui grup: dreptul de a fixa definitiv opinia, de a stabil
ierarhie acceptabilă a valorilor, de a se considera instanță culturală su
Adevărat grup de presiune culturală. Și ura irațională s-a dezlănțuit
invitat la o ședință a grupului *GDS* în care fusesem cooptat, fără să f
de altfel vreo cerere (am primit chiar și o adresă „oficială"), G. Liicea
dat pur și simplu afară (14 noiembrie 1995). I-am replicat dur. „A
invitat" și am declarat că nu plec. Și că nu mă intimidează nimeni, m
după 14 ani de gulag. Moment penibil. Până la urmă, cel ce a p
ședința a fost... G. Liiceanu, terminată în coadă de pește. Toți t
intimidați de marele prestigiu al adversarului meu inegalabil. Doar
Sora a venit, caritabil, să mă consoleze, să mă roage să iau din nou cu
Am renunțat pentru a nu mai prelungi acest spectacol „filozofic".

Dacă evoc acest episod o fac doar pentru a ilustra mentalitatea tot
bine mascată, intolerantă în orice caz, a acestui grup. Nu-i contest,
intelectualitatea. Deși opera sa „filozofică" propriu-zisă este, la drept v
destul de... „subțire". Dar se intuia, se percepea - din întreaga mea ati
intelectuală - o altă structură spirituală, un spirit critic ireductibil. R

şi alții (Adrian Dinu Rachieru, în *Minerva,* 81-82/1999: „Unde ne sunt elitele ?") se arată, pe drept cuvânt, iritați de „troica nomenclaturistă" (A. Pleşu, G. Liiceanu, H.-R. Patapievici), cu iz charismatic, (ce) funcționează ca grup de presiune, la cota „narațiunii mitologice", în topul cultural propus prin zelul propagandistic TV.

Şi aş mai adăuga încă o obiecție, într-adevăr de esență: este lăudabil că C. Noica recomanda studiul filozofiei antice, patrona, într-un fel, traducerea lui Platon (revendicată, de altfel, ca proiect şi inițiativă - chiar în fața mea şi cu vehemență - de... Petru Creția: „Este ediția mea"). Doar că, din întreaga filozofie şi etică antică, singurul sistem, într-adevăr „util", semnificativ şi, mai ales, adecvat stării spirituale actuale (şi, de fapt, de totdeauna) a poporului român nu este platonismul, ci stoicismul şi, în parte, *Etica nicomahicâ.* încă o dată, C. Noica - vorba lui E.M. Cioran citat de Sanda Stolojan în jurnalul său parizian - *il est toujours ă cote.* Cultul lui Platon şi oferta de... „antrenor de marxism". Parcă nu rimează. Şi s-a vorbit chiar şi de... susținerea lui N. Ceauşescu la obținerea... premiului Nobel. *Toujours â cote vraiment.*

De fapt, toată gesticulația, mai mult sau mai puțin „filozofică" a grupului Noica, se traducea, în cazul meu precis, printr-un boicot declarat sau tacit şi bine organizat, deloc „filozofic". El funcționa după principiile cele mai verificate şi eficiente ale mafiei literare. Conspirația tăcerii, bârfeala, blocarea colaborărilor etc. Cea de la *22* a încetat (nu mai dau numele redactorului) şi nu pot uita cum revista nu ştia cum să scape mai repede de restul manuscrisului ciclului meu, care avea totuşi structura sa organizată, *Represiune şi confesiune.* Antipatia, contagioasă, se răspândea prin redacții şi edituri. La târgul de carte din toamna anului trecut (1998) întâlnindu-mă cu Z. Ornea - un serios om de carte - acesta a ținut să mă elogieze călduros, chiar ditirambic, pentru răspunsul dat antiamericanului Hurduzeu. Dar, în mod aproape conspirativ, tras prudent deoparte. Să nu-1 vadă nimeni că stă de vorbă cu mine. Să nu se... „compromită".

Acestea au fost şi sunt moravurile culturale la noi şi ştiam foarte bine că nu eu le voi schimba. Resimțeam totuşi, uneori în mod acut, lipsa de solidarizare ideologică şi culturală. La „lansarea" traducerii *Comparatism şi teoria literaturii,* deşi i-am invitat personal, n-a venit nimeni dintre animatorii *Sferei Politice* (despre care am scris, i-am prezentat nu o dată în public etc), nici Iordan Chimet, nici alții. Din care cauză, când întâlneam, din când în când, şi referințe favorabile (despre sprijinul cultural, publicistic şi implicit moral al lui Sorin Antohi şi Monica Spiridon voi vorbi într-o altă ordine de idei), simțeam că nu eram chiar de tot „singur". Pentru a mă referi numai la „cazul Noica", aş reține doar două texte recente, care, direct sau indirect, mă confirmă integral: *Filozofie şi naționalism. Paradoxul Noica* de Alexandra Laignel-Lavastine, foarte prudentă şi „diplomată" de altfel (Bucureşti, Humanitas, 1998) şi „Culturalism şi naționalism în România secolului 20. O carte despre ambiguitatea creației filozofice a lui Noica" de Victor Neumann *(Euphorion,* IX, nr. 4/1998).

Reveneam din nou, la o veche constatare critică, indiferent cine sunt „eroii" sau „victimele" sale. In definitiv, mă întrebam, în ce calitate „grupul

de la Sibiu" sau „grupul Noica" stabilesc ierarhii şi selecții pretins defin
şi inatacabile în cultura română ? Şi nu găseam decât o singură explic
enorma infatuare a convingerii că aceste grupări se legănau în iluz
reprezintă singura elită a culturii române. în funcție de care, prin alin
sau respingere, se stabilesc toate valorile. Evident că nu puteam fi de a
cu această mentalitate. Nu numai infatuată, dar şi specifică spiritului a
de concurență. La fel procedase şi generația Eliade cu N. Iorga şi, în gen
cu întreaga clasă intelectuală „netrăiristă", cu vechea universitate, cu cen
Lovinescu. Pe scurt: „Scoală-te tu, să mă pun eu". Specific uman? Spe
național? Probabil o combinație între aceste două tendințe. Ambele detesta

în mod inevitabil, revin la cauzele acestei discriminări şi prof
antipatii - dincolo de defectele mele de care am mai vorbit - în
idiosincraziile personale şi subiectivismele cele mai absurde se asocia
incompatibilități culturale şi ideologice radicale şi de esență. La „
literară", cum am mai subliniat (capitolul 11), nu participam. „Critic lite
în accepția curentă a cuvântului, nu eram. Convenții de reciprocitat
încheiam. Cu marii redactori-şefi ai unor cotidiene influente - toți fo
şi proveniți din presa UTC - nu aveam nici o legătură. Nu mai vorbe
gazetăraşii care n-au dat nimic culturii române şi pe urma cărora r
rămâne absolut nimic Dar cred că motivul capital de conflict a fost c
concepție despre cultură în general şi despre cea română în specia
cultura impresionistă şi publicistică nu credeam. în mod categori
superioritatea imaginii şi impresiei asupra ideii, sistemului, construct
mai puțin. Aveam, pe scurt, un alt ideal cultural şi un dispreț (a
adesea lipsit de tact) pentru pseudocultura gazetărească, pseudoesei
„pseudoliterară" dominantă. Bineînțeles, o incompatibilitate totală
putea să nu lase urme profunde.

Aş aminti, numai cu titlul de exemplificare - trecând peste eterna
disprețuitoare a „fişelor" şi „fişierului" - trei reacții publicistice, care spun
despre repulsia pe care o produceam acestei categorii de polemişti. N
dau referințele exacte (deşi îmi este foarte uşor), într-atât amintirea ac
texte insultătoare mă dezgustă. „Tristețea erudiției" de N. Manolescu -
cel mai trist articol scris despre mine pe această temă - exprimă foarte
concepția unei critici şi culturi „frumoase", preocupate doar de „emoții este
Deşi o mare cultură, bine consolidată, înseamnă mult mai mult decât „
estetice", care au valoarea lor. Orice studiu organizat devine automat „
Orice operă de erudiție, care face gloria marilor culturi occidentale, e
mai puțin „tristă". Nici o înțelegere a necesității referințelor solide, bine
ficate, sistematizate. într-o carte de convorbiri cu un oarecare Z. Sânge
N. Steinhardt, „mistic" livresc, împănat cu citate, mă tratează sufi
-onctuos, „creştin", dar cu un dispreț absolut. Sunt lipsit de orice va
de orice originalitate. De unde ştia el? Violența se explică exclusiv pr
contestare de esență: despre sensul, structura şi funcțiile culturii - r
în speță - aveam idei radical deosebite. Trăiam şi veneam din două
diametral opuse. Intransigența era aceeaşi, doar că eu eram în netă m
tate, în plus, n-am scris niciodată despre acest mare mistic. Păcat de mo

Evident, întreg acest blocaj publicistic, boicot, atacuri şi mai ales insulte mă afectau într-o oarecare măsură. La început mai mult. Apoi tot mai puţin. Până aproape de insensibilitatea totală. Dar şi acest moment dureros face parte din trecutul meu pe care nu văd de ce l-aş ascunde. Problema esenţială se deplasase. Cum nu mai putea fi vorba, în astfel de condiţii, de „succes", constatam doar enormele dificultăţi de a mă apăra, de a riposta, de a rezista unor atacuri efectiv nedrepte. Revistele centrale erau închise sau ostile. Receptiv se arăta doar *Cuvântul,* dar de o circulaţie redusă. Cum să rezişti, să supravieţuieşti publicistic în astfel de condiţii? Treptat, treptat, această preocupare devenea tot mai ştearsă. Deşi, dacă aş aduna măcar o parte din articolele acelei epoci, aş mai avea încă două volume în plus. în cele din urmă, am optat pentru colaborarea, strict selectivă, la revistele provinciale, care mă solicitau. Cu motivaţia pur ideologică a diversificării, descentralizării şi spargerii monopolului central, de care am amintit. O soluţie încă incertă ca rezultate. Dar o alta nu aveam şi încă nu o întrezăream.

Ieşirea progresivă din publicistică pune şi explică întreaga şi profunda dilemă a singurătăţii culturale. Refuzul sistematic al colaborărilor, polemicilor şi chiar pur şi simplu al simplei prezenţe publicistice, este cu dublă faţă. Riscul de a ieşi din „actualitate", a fi „uitat" este imens. Numai în ultimele două luni am refuzat, sub diferite pretexte, o colaborare la radio, la *Curentul* şi *Monitorul.* Pe de o parte, izolarea îţi asigură liniştea şi continuitatea preocupărilor. Poţi să refuzi adaptarea la un regim şi sistem pe care nu-1 asimilezi. îţi menţii nealterată consecvenţa până la capăt. Dar, în acelaşi timp, prin izolarea tot mai accentuată, ostentativă, rişti să devii tot mai puţin cunoscut. Şi astfel să nu poţi să-ţi aperi ideile şi să influenţezi - fie şi într-o mică măsură - starea de spirit a culturii actuale. Catastrofa în România postceauşistă este că succesul, recepţia nu au nici o bază obiectivă. Totul se sprijină pe un sistem personal şi subiectiv de relaţii, pe un schimb reciproc de servicii. Or, la acest capitol, eram complet deficitar. Un „handicapat". Dacă nu pot fi înţeles în mod exact ceea ce sunt, o prezenţă pur formală nu mă mai interesa. Dar, vorba lui B. Graciân (p. 130), „ceea ce nu se vede e ca şi cum n-ar fi". De audienţă, receptare, critică de direcţie, în astfel de împrejurări, nici nu mai poate fi vorba. Situaţie plină de urmări negative. Dilemă dificilă, uneori teribilă.

Să rămân izolat şi calm, să citesc numai ce vreau (şi am enorm de multe lecturi de făcut), să mai scriu o carte-două, în primul rând doar pentru mine însumi? Sau să mă agit, în continuare, pentru un fel de himeră care se numeşte „cultura română" în versiunea sa actuală? Şi care, lipsită de baze solide, face ca poziţia mea să devină inevitabil un proiect utopic, irealizabil şi indezirabil? Dezgust, retragere, blazare ? Toate sunt justificate, în felul lor. Iar eu n-am găsit (încă) o soluţie definitivă. Şi am spus tot ce aveam de spus? Nici despre acest lucru nu sunt foarte sigur. Ultimele capitole ale *Vieţii* vor da multe răspunsuri la o serie de întrebări. Dar poate că va fi totuşi nevoie, în final, şi de o lucrare de sinteză, organizată, sistematizată. Un fel de carte-manifest. Voi reveni, în orice caz, asupra acestei probleme, care mă preocupă intens, în capitolul următor.

22
Clarificarea ideologică

Distanţarea ideologică de orientările curente şi izolarea culturală progr
definesc doar o parte - chiar dacă foarte importantă - a dificultăţilor
morale şi intelectuale de după 1989. Tot mai mult îmi dau seama că
moment a fost cu adevărat capital. El a însemnat însă mult mai m
rupturi şi clarificări definitive, pe un fond refulat de decenii de totalita
Stări de spirit extrem de dificile, adesea greu de suportat. Iar evocare
le sporeşte şi mai mult dramatismul (pare emfatic, dar nu este) şi u
nervoasă. După 1989, am fost „fericit" şi „nefericit" în acelaşi timp. Trave
şi o perioadă extrem de ambiguă, de ezitantă, plină de toate dificul
adaptării la o nouă realitate. Se înţelege, n-am reuşit decât în part
unde, stări de insatisfacţie şi revoltă surdă, interioară, pe care nu l
prevăzut niciodată. Câteva aspecte importante merită, cred, să fie reţ
Pentru a mă face înţeles cât mai exact posibil. în primul rând de către
însumi. Făceam mari eforturi să depăşesc faza ambiguităţilor inevit
a falselor imagini şi chiar a „pseudoreputaţiilor" de care mă bucuram.
dădeam seama, adesea cu consternare, că întreaga operaţie, chiar da
imposibilă, se loveşte de obstacole considerabile.

Continuam, mai întâi, să întreţin şi chiar să cultiv, fără voie,
exclusiva imagine de „critic" şi „teoretician literar". în realitate, de
depăşită în conştiinţa mea. Doar că exigenţele editoriale erau mai pute
Deşi aveam acum cu totul alte preocupări şi lecturi, apariţia volumul
Biografie, prevăzută pentru toamna acestui an (1999), continuă să înt
aceeaşi imagine falsă, în esenţă, despre mine. Despre ceea ce repreze
în realitate, mult - puţin, în cultura românească. Treceam printr-u
ment extrem de dificil de diferenţiere, ce rămânea - din nefericire
nedemonstrabilă. La care se adăugau şi toate deosebirile de gen
vârstă, formaţie culturală şi atitudine publică. Mă simţeam tot mai
şi mai singur. Efectiv singur. Dar suficient de lucid şi de „analitic"
a-mi da seama că toate aceste incompatibilităţi erau cum nu se poa
fireşti. Eram deci o „victimă" a împrejurărilor şi trebuia să-mi asun
statut şi conştiinţă singulară. Până la capăt. N-a fost deloc, dar a
deloc uşor. Suferinţa unui intelectual român, să-i spun totuşi „om de c
(în nici un caz „scriitor"), căzut între două lumi. Ele însele, depart

se diferenția şi de a se delimita în mod limpede şi categoric, în spațiul românesc, una de alta, în această perioadă confuză.

Dificultăți enorme întâmpinam mai ales în modul de a-mi dezvălui, manifesta şi demonstra adevărata identitate: de „critic de idei" şi „ideolog". Nu se înțelege nimic, dar absolut nimic, din întreaga mea atitudine şi acțiune, dacă nu se percepe - în primul rând - această poziție esențială. Am mai menționat acest imens handicap. Cu atât mai dificil de depăşit, cu cât înaintam singur pe un teren practic gol. O tradiție de acest tip încă nu există în cultura română. In ultimii zece ani am trăit, totuşi, „ideologic" vorbind, mai mult decât în întreaga mea viață. Dar cu mari dificultăți. Căci a te manifesta ca „ideolog" şi încă de un anume tip - după cum voi preciza imediat - după decenii de totalitarism dogmatic stalinist, apoi național-ceauşist, nu era câtuşi de puțin o atitudine şi o acțiune uşoară. N-are sens să insist. Am trecut, la început, şi prin perioade de dezorientare şi chiar de dezarmare ideologică. Apoi, din fericire, a intervenit o clarificare tot mai limpede şi mai decisă. Ştiam tot mai bine ceea ce doream. Şi mie şi întregii societăți şi culturii româneşti. Şi, mai ales, cum trebuie să procedez. Dintr-odată, însă, îmi apăreau în față, adesea cu o mare agresivitate, alte noi obstacole, alte noi adversități. Şi, din nou, trebuia să admit că şi ele erau inevitabile. Această permanentă contradicție dintre motivațiile personale subiective, greu explicabile, dar profunde, ale unor opțiuni şi convingeri ideologice obiective, defineşte poate cel mai bine starea mea de spirit, mai ales în perioada imediat de după 1989.

Clarificarea ideologică, fie şi tardivă, m-a pus în legătură şi chiar m-a introdus în medii politice, despre care am constatat, chiar de la început, cu mirare şi adesea cu stupefacție, că nu aveam nici o afinitate. Pur şi simplu, brutal, dar foarte exact spus, nu aveam ce căuta în aceste cercuri. Către care, totuşi, mă împingea întreg „trecutul" meu de fost deținut şi deportat politic, unele vechi relații şi, de ce m-aş ascunde, chiar şi câteva speranțe optimiste. Evident, naive, nestudiate, insuficient documentate şi analizate. Dar reale. Ce legătură aveam eu cu vechea „nomenclatură", care se recicla în stil „democratic"? Se înscria în partidele istorice? Bineînțeles, nimic. Ca şi cu structura reală, internă, a vechilor partide? Şi atunci mi-am dat seama că „lupta" mea nu poate fi decât una ideologică. Mai precis: o luptă de idei, dar într-o țară şi într-un mediu politicianist unde nimeni nu avea, de fapt, asemenea preocupări. Lipsea chiar şi noțiunea unei astfel de confruntări decisive. Am descoperit atunci un trist, dar mare adevăr: imposibilitatea - cel puțin în această fază istorică — de a fi doar un „critic de idei" şi „ideolog". Intr-o Românie subdezvoltată, abia eliberată (doar aparent) din tirania totalitară.

A trebuit deci să aleg între „angajamentul" ideologic şi cel practic. Să duc o luptă doar în planul ideilor, pe care volumele ideologice, publicate după 1989, o redau, cred, cel mai bine (din care cauză le şi „iubesc" cel mai mult, deoarece ele mă „exprimă" cu adevărat). Ceea ce în România este încă o extravaganță, doar donquijotismul „elitist" al unei minorități intelectuale. Ea este însă embrionul viitoarei, posibilei - şi mai ales extrem de necesare -

societăți civile româneşti. Dar fără nici o influență şi eficiență prac
imediată. Forțele inerte, indiferente şi mai ales ostile erau copleşitoare
eu mă „trezeam", din nou, tot mai singur. Am scris zeci de articole *(Drept*
Epoca, în presa clujeană), fără nici un efect de altfel. Cu precizarea, pe
mine importantă, că mai ales în acea fază luările de poziție ideologice
extrem de „personalizate". Scoase din experiența personală cea mai dire
Toate lecturile ideologice nu veneau decât să-mi confirme primele re
intuitive. Inclusiv, radical ostile întregii „generații bombastice" de după 19

îmi aduc aminte - regretabil şi fără voie - şi de o caracterizare a
G. Călinescu, făcută lui D.I. Suchianu, în perioada 1946-1947, care
transmis-o: „Marino este tot ce poate fi mai reacționar în sensul bun al cu
tului". Definiție tipică (şi falsă) din partea unui oportunist „pseud
gresist", despre care nici nu ştiam bine, pe atunci, dacă era vorba de apoli
cinic, oportunism etern, cabotinism, lichelism şi, mai ales, parvenitismul
„fiu", orice s-ar spune, „de slugă". Mama a fost o țigancă pe propriet
familiei Călinescu. Simțindu-se responsabilă de aventura fratelui
Călinescu, această familie 1-a adoptat. Astfel de eredități amesteca
răzbună. Că fiii naturali sunt, adesea, foarte reuşiți, este adevărat. Şi
nu sunt puțini şi în cultura română este şi mai adevărat. Dar eu respin
visceral acest tip de oportunism cinic, oricare ar fi fost explicațiile s

încă o dovadă de clarificare ideologică foarte tardiv declarată:
studiasem destul de serios atât iluminismul şi paşoptismul românesc
din perioada Lăţeşti (capitolul 9) - dovadă şi ciclul de articole din *L*
(1964-1965) - abia în 1998, în cele două texte manifest din *Sfera Politic*
care am mai amintit, mi-am formulat într-o formă elementară (şi incom
adeziunea mea la „neopaşoptism". Studiul despre cenzura în România
în mod evident, aceeaşi inspirație şi orientare. Era, în acelaşi timp, o
coperire, o recuperare şi o reactualizare a ideologiei momentului „
Bineînțeles, modernizată şi reelaborată. Dar, mai ales, dominată de n
găsirii şi afirmării unui sprijin în trecut, în tradiția gândirii politice
neşti. De la care să mă revendic şi pe care să-1 dezvolt, în formele şi lin
mele, după 150 de ani de existență istorică, încă foarte slab pusă în lu
Mă indignam ineficient şi abstract, în tăcere, de această evidentă şi
carență a reflexiei şi tradiției noastre politico-ideologice.

Dar, poate şi mai importantă, era conştiința mea de „paşoptist întâ
psihologia unei stări de spirit foarte rare, singulară în orice caz în
îmi spuneam - exprimat în modul cel mai simplu şi mai tradițional po
că după decenii de tiranie a „vechiului regim", orientarea unui spirit „
nu putea fi decât de pionierat, de început şi de deschidere a unui nou
prin afirmarea unui sistem democratic, definit la început fie şi prin
principii simple, dar fundamentale. Este, de altfel, şi singura rever
legitimă de la o tradiție ideologică românească bine atestată. Crede
numai posibil, dar şi neapărat necesar, un „liberalism" esențial, fundam
cât mai accesibil şi aplicabil cu putință. Atât politic-constituțional,
economic. Până la A *Theory ofDemocracy Revisited* de Giovanni Sartori
recent tradusă (1999), îmi spuneam că noi avem, în primul rând nev

de o democrație „reinterpretată", „redefinită" (sau alte formule „revizuite" de acest gen), ci pur și simplu măcar de rudimente de democrație liberală clasică, tradițională, „burgheză", care în România n-a funcționat, de fapt, în mod real niciodată.

Să înlocuim deci național-ceaușismul printr-o astfel de democrație pe care, pe parcurs, o putem rectifica. Dar hibridul etatist de după 1989 mi se părea și o imensă eroare (istorică) și o enormitate (teoretică). Azi, îmi dau seama că, practic vorbind, ceea ce preconizam, era o utopie. Forțele liberal-burgheze erau inexistente, distruse, masacrate. Păturile mijlocii, care puteau efectiv cultiva și propulsa o astfel de ideologie, nu existau. Și puterii actuale nu-i trecea nici prin gând să le refacă. Ea simțea din instinct primejdia inițiativei și a independenței economice. Ideea de protecție socială intrase adânc în conștiințe și *toate* partidele, inclusiv de opoziție, o cultivau din motive de demagogie electorală. Dar mă uimea și mă scandaliza, în același timp, că nimeni sau aproape nimeni nu-și revendica și precursorii, care îi puteau legitima. Nu subliniau energic faptul că o gândire de tip liberal a existat totuși în România. Că până la Satori și alții, aveam - de bine de rău - câteva texte fundamentale românești de orientare fie și elementară. Dar la care puteam face referință. Fără a exclude, câtuși de puțin, readaptarea, actualizarea și reformularea lor. Pluteam mereu în vag, agitând doar câteva lozinci și etichete, lipite pe sticle goale de orice conținut. Spectacol deprimant, mai ales pentru un spirit cu vocația construcției ca mine. Simțeam nevoia unui program chiar minimal, dar precis definit. Că eram și că voi rămâne mult timp în netă minoritate, eram conștient de la început. Dar credeam, efectiv, în ideile mele, de la care nu puteam abdica sub nici un motiv.

Va trebui, fără îndoială, să reiau, cândva, într-un alt stil și cu o altă metodă, aceste probleme esențiale. Dar în ordinea urgenței și importanței - repet, precizare de bază, după decenii de neocomunism totalitar - câteva principii elementare îmi păreau fundamentale. Fără aplicarea lor o Românie post-comunistă este de neconceput. Aș nota, deocamdată, doar primele trei principii, pentru mine capitale. Toate sunt independente, interfuncționale:

1. Recunoașterea și respectarea riguroasă a drepturilor omului. Echivalentă cu instaurarea democrației, a statului constituțional și de drept. între drepturile omului și drepturile statului, ale colectivității în general, primele au prioritate, cu mici excepții foarte bine precizate și lipsite de orice ambiguități;

2. Disocierea radicală dintre *stat* și *națiune*. Identificarea acestor două noțiuni - operă a romantismului ideologic german - este catastrofală. Deoarece ea introduce principiul discriminării, etnicismul, identificarea statului numai cu o parte din populația sa, mistica naționalist-șovină, intoleranța și, în cele din urmă, purificarea etnică. Nu există cetățeni de clasa întâi și de clasa a doua. Cauza libertății este superioară cauzei naționale. Iar respectarea drepturilor omului este superioară principiului suveranității absolute (limitată, de altfel, și prin noile convenții internaționale și noua doctrină NATO). Este ceea ce *Proclamația de la Izlaz* prevedea încă din 1848 la punctul 14: „Dezrobirea țiganilor" și la punctul 21: „Emancipația

israeliților și drepturi politice pentru orice compatrioți de altă credi
între cauza națiunii și cauza libertății, apăr pe cea din urmă. Națiun
„apără" singură și din instinct. Pe când libertatea trebuie „apărată"
instituții solide, separarea puterilor în stat, presă liberă (punctul 8: „Liber
absolută a tiparului"), prin instituțiile societății civile și forța opiniei pub

3. Diminuarea cât mai mult posibil a intervenției statului în
domeniile. El are funcții precise doar în politica externă, apărare, c
nicații și colectarea impozitelor. Până la... Dinu Patriciu și Horia Rus
orientam după maxima lui Necker, din secolul 18: „A guverna prea
este cea mai mare primejdie pentru guverne". Concepția „statului mini
nu este deloc o idee goală. Sunt pentru descentralizarea cea mai largă po
în actualele frontiere garantate prin reglementări internaționale. Com
tățile locale, autonomiile culturale locale trebuie să devină o realitate e
funcțională. Până la federalizarea europeană și universală (dacă va fi rea
bilă vreodată), măcar această eliberare de constrângerea actuală centra
a statului. Mitul statului-providență, statului-paternalist, statului-sine
trebuie să ia odată sfârșit. „Românul s-a născut bursier, trăiește funcț
și moare pensionar", vorba lui Caragiale. Ajutoare, burse, da; paraz
birocratic, categoric nu. Protecție socială reală, da; parazitism cam
lene legiferată, paralizarea inițiativei particulare, nestimularea efort
particulare, categoric nu! Toate nenorocirile României de după 1989
din faptul că nomenclatura, care conduce întreaga administrație, eco
și proprietate de stat, nu vrea să-și piardă pozițiile dominante, privile
salariile grase etc. Suntem victimele Statului omiprezent, birocra
parazitar și corupt. Adevărata „revoluție" de aici ar trebui să încea

Mă exprim foarte expeditiv din motive de concizie și maximă clar
Sunt de asemenea conștient că nu există, în România actuală, decât 10
„oameni de cultură", care să gândească astfel. în același stil (ce prez
riscurile sale) notez fugitiv și poziția mea față de cele două confr
ideologice actuale: comunism/anticomunism, respectiv alternativa Ves
Structurile euroatlantice sau zona de influență a panslavismului? C
modelul comunist social și politic și convingerile mele profund democra
fost, sunt și vor rămâne deosebiri radicale, fundamentale rezultă, c
claritate, din toate confesiunile anterioare. Și nu am schițat decât cu m
sobrietate întreaga dramă a scriitorului sub comunism și ce însem
aceea epocă, să fii efectiv „anticomunist".

Puțini la noi încă nu înțeleg - dovadă că n-au citit nici măcar *Mar*
comunist - că întreaga dispută, pe plan social și economic, dintre com
și anticomunism are la bază poziția față de problema proprietății. în C
tuția actuală proprietatea nu este garantată, ci doar „protejată". îns
o reală garantare a proprietății nu poate exista nici o reală econo
piață, nici o adevărată economie capitalistă. Cât de eficientă a fost
ganda comunistă, timp de decenii, rezultă și din faptul că ideea de „capit
aproape nici nu mai este reafirmată. în nici un caz, în marea presă,
circulă. Or, fără proprietate și capitalism nu poate să existe nici bun

nici spirit de iniţiativă particulară, nici concurenţă şi competiţie economică. Investiţia, progresul tehnologic şi acumularea de bunuri nu sunt posibile.

Sunt convins mai mult ca oricând că deşi nu sunt - nici pe departe - „om de afaceri", „banul este libertate" *(Geld ist Freiheit* cu o formulă germană). El asigură independenţa de spirit, libertatea de mişcări, de gândire şi expresie. Or, marii săi adversari: populismul şi egalitarismul (camuflate sub eticheta „dreptăţii" şi „protecţiei sociale"), preocuparea doar de cantitate în dauna calităţii şi a diversificării produselor, plus corupţia, abuzul şi inerţia - tipice economiei de comandă, planificate şi birocratizate - sunt încă dominante în mentalitatea publică românească actuală. Ceea ce transcriu acum fugitiv sunt doar observaţii de bază, predominant empirice. Ştiu mai bine decât oricine că ele au nevoie de o serioasă fundamentare în gândirea economică modernă. Sunt convins că voi fi confirmat şi consolidat în aceste convingeri încă net minoritare în România actuală. Că apar reviste de tipul *Capital, Bursa* sau *Financiar* este excelent. Dar ele nu mă consolează. Sunt departe de a fi suficiente şi, mai ales, influente şi deci determinante.

De o reactualizare subită şi în forme potenţial din ce în ce mai dramatice - din cauza războiului din Serbia - este şi decizia, orientarea esenţială : Vest/Est? Occident sau ruşi? Cu două agravante suplimentare. Deşi Preşedinţia şi Guvernul au luat o poziţie net pro-NATO, opinia publică şi cea mai mare parte a presei este favorabilă Serbiei şi dictatorului Miloşevici, preşedintele stalinist al ultimului stat comunist al Europei. Se organizează manifestaţii publice anti-NATO, cu inscripţia *next target* (viitoarea ţintă am fi deci... noi, o aberaţie totală). Atacurile antiamericane se intensifică din cele mai neaşteptate direcţii (într-o perioadă când... dolarii americani, prin diferite filiere externe, *FMI, Banca Mondială* etc. sunt mai indispensabili ca oricând). Ştiu bine cum sunt organizate şi teleghidate prin interpuşi, de către KGB, astfel de polemici. Dar ele relevă şi alte două aspecte: 1. Fondul profund comunizat al „maselor largi populare", efectul propagandei „antiimperialiste" şi anti-NATO, inoculată de decenii; trebuie recunoscută subtilitatea propagandei antiamericane: stimularea fricii (ancestrale) de bombardamente, de primejdii catastrofale iminente; 2. Reactivarea - de o mare gravitate şi insolenţă - a ideii panslaviste, a axei Belgrad-Bucureşti-Moscova, primejdia resatelizării, a redeveni victime ale imperialismului rus, proclamat oficial, pe faţă. De unde şi până unde afirmaţia aberantă şi agresivă a lui Lukaşenko că „România a trădat ideea panslavă"? România nu este o ţară slavă. Iar gândul de a-i vedea, din nou, pe ruşi, reinstalaţi la noi, îmi dă, sincer spus, fiori. Amintirea cea mai puternică pe care am adus-o din URSS, după prima şi ultima mea vizită (prin Uniune, în 1968, după invazia Cehoslovaciei, când nimeni, de frică, nu voia să plece) a fost spectacolul masei informe, cenuşii, sărăcăcioase, dar masive, interminabile, strivitoare, ce se revărsa din gurile de metrou. Acest spectacol al unei forţe umane, imense, implacabile, copleşitoare, indistincte, total depersonalizate, mă urmăreşte şi azi.

România trebuie să aleagă. „Oficial", cel puţin deocamdată, a făcut-o. Eu personal „am ales" de mult. Dar, de îndată, sunt invadat de toate revelaţiile unor incompatibilităţi radicale, acumulate de decenii. America nu este Europa.

Mentalitatea, tradiţiile, istoria sunt complet diferite. Trec peste mitul „Y
şi „Maltei", peste eternul „Vin americanii" şi chiar peste „mitul ameri
în genere încă foarte puternic. Dar la fel de iraţional, ca şi reacţia anti
ricană actuală, inimaginabilă cu un an sau doi în urmă. Nu mă las î
de spectacolul acestor mitinguri anti-NATO profund dezgustătoare
aduc totuşi bine aminte că politica externă americană este definită, în
Tocqueville, drept *expectante.* Adică ezitantă, lipsită de previziune,
and see. Fără o reală fermitate, dispusă permanent la tranzacţii şi co
misuri „pragmatice". Speriată şi fascinată în acelaşi timp de colosul ru
de care se teme instinctiv, de calmat şi „cumpărat" cu orice preţ,
credite uriaşe. De zeci de miliarde de dolari, aruncate efectiv pe ferea

Politica externă americană este - orice s-ar spune - sub nivelul pr
giului său de mare putere. Fără îndoială, serviciile specializate sunt
informate de realităţile din Est. Doar că nu ele elaborează politica ex
americană, ci Congresul american. Iar nivelul culturii şi experienţe
politice nu este mare, în contrast cu perfidia şi rafinamentul psihologi
şi comunist. N-am întâlnit, de fapt, un singur american, care „să înţel
efectiv realitatea din Răsărit, în general, a celei româneşti în speci
SUA, Charles Carlton nu ştia cum să scuze mai bine „anticomuni
meu. Poate, doi-trei istorici, Keith Hitchins, Paul Mickelson, Cat
Verdery şi alţi câţiva. Naivitate? Cinism tranzacţional? Greu de
Poate câte ceva din toate acestea. Cu accente distribuite diferit după î
jurări. Ce ştie, să zicem, un Richard Shifter despre realităţile rom
profunde? Aş aminti şi de un document românesc, naiv şi sincer al
mari decepţii sentimentale: „Scrisoare deschisă adresată conducăt
americani" de Banu Rădulescu *(Memoria,* 14/1995).

Şi când îmi aduc bine aminte că şi... eu am colaborat, în felul meu,
mică măsură, prin stimularea şi „editarea" cărţii lui Mircea, *„Vocea Am*
în România (1969-1978) (Iaşi, Polirom, 1997) la întreţinerea... „m
american" (observat şi denunţat, de altfel, şi de alţii, de Stelian Tăna
pildă), mă întreb dacă mai am dreptul unor astfel de obiecţii. Or
continuam „să iubesc" America pentru altceva: pentru inspiraţia net i
nistă a *Constituţiei* sale, pentru *Jefferson Papers* şi alte texte de acest t
iluminism aplicat, în stare pură, care a făcut dovada - şi încă în mo
lucit- a raţionalităţii, vitalităţii şi eficienţei sale. Ceea ce, în Euro
a avut loc şi nu s-a verificat niciodată. Un aspect şi un merit istoric es

Şi totuşi, ceva nu era şi nu este în ordine. în situaţia istorică a
datată de fapt, inclusiv cea de sub ochii noştri. îmi pare evident că a
canii n-au noţiunea confruntării şi a războiului ideologic. Este însăşi
comunismului şi a spionajului sovietic. Cine citeşte cartea atât d
informată, fie şi numai la capitolele „americane", a lui Stephen Koch,
Lives (1994), recent tradusă în româneşte, *Sfârşitul Inocenţei. Inte*
din Occident şi tentaţia stalinistă (Bucureşti, 1997), nu poate decât
îngrozească de eficienţa propagandei ideologice sovietice. Dar şi fără
izvor de primă mână, câte dovezi de manipulare prosovietică, încep
consilierul lui F.D. Roosevelt, Harry Hopkins. Câte acţiuni de spionaj

începând cu „secretul" (vorba vine) al bombei atomice şi terminat cu cazul, recent, Ames. O să mi se spună că şi englezii „au păţit" la fel. Vezi cazul Philby, „grupul de la Cambridge", Sir Anthony Blunt, critic de artă şi conservator al... colecţiei regale britanice de pictură. Am şi o carte a sa de istoria picturii italiene. Oricum ar fi, lipsa de experienţă a războiului ideologic este mai mult decât evidentă. Un mic exemplu local. în perioada „războiului rece" se expediau prin poştă, la diferite adrese - cred la întâmplare - cărţi americane, pe care destinatarii le vindeau repede la Anticariatul de stat, de unde le... cumpăram. Eu, mare amator, nu figuram pe „liste". Alţii, însă, iluştri necunoscuţi, figurau...

Aş putea da zeci de alte exemple de totală inocenţă ideologică. Inclusiv, vorba lui I. Popper, decedat între timp, *în culisele Europei Libere* (Bucureşti, 1992, 1994). Ultimul, războiul din Serbia. Există riscul imens de a se repeta eroarea istorică a lui Hitler, care nici el nu avea noţiunea războiului ideologic, în loc să se prezinte ca „eliberator", să desfiinţeze imediat colhozurile, să reîmproprietărească ţăranii ucrainieni etc, el a procedat ca un invadator clasic. Efectul? Trezirea şi stimularea sentimentului naţional rus. Când şi-a dat seama de eroare, organizând armata generalului Vlasov, era prea târziu.

Dacă aş fi fost în locul generalilor americani aş fi procedat altfel. *First step.* Milioane, zeci de milioane de manifeste aruncate peste tot, în care aş fi explicat motivele intervenţiei în Kosovo. Nu luptă împotriva poporului sârb, ci contra dictatorului comunist fanatic Miloşevici şi protejarea minorităţilor. *Next step.* Distrugerea sistematică a întregului aparat propagandistic al lui Miloşevici: TV, radio, releele de comunicaţii, toate tipografiile centrale etc. Imaginea „dictatorului comunist" trebuia în primul rând scoasă din circulaţie. Ar fi fost un război mult mai „ieftin". Şi numai dacă n-ar fi dat rezultate aş fi trecut la bombardamentele actuale, care - psihologic vorbind - au un efect invers. Şi ele alimentează propaganda antiamericană din întreaga lume. Pare, din partea mea, o strategie de cafenea şi totuşi nu este. Se subestimează, în mod evident, fanatismul naţionalist, etnocentric şi antiimperialist al sârbilor. Războiul nu poate fi câştigat decât pe teren. Serbia nu este Kuweit. Iar o invazie terestră decisivă, americană, după aventura din Vietnam, este improbabilă. Şi opinia publică, europeană cel puţin, n-ar accepta-o. Acestea sunt faptele. Iar ele sunt, pentru mine cel puţin, mai mult decât dezamăgitoare. Mă consolez prin eternul ... *wait and see.* Nu am altă soluţie...

„Gândirea captivă" ideologic are şi alte forme, profund demoralizante pentru orice spirit liber, implicit critic. Dacă în regimurile totalitare comuniste, Czeslaw Milosz are perfectă dreptate: „Cuvântul este baza acestui sistem. Stăpânirea intelectului oferă baza guvernării ţării", în regimurile democrate occidentale, de la care aşteptăm... „eliberarea", funcţionează încă fanatismul ideologic antifascist. Impenetrabil la orice demonstraţie, la orice evidenţă. După R. Barthes, chiar şi... limbajul este „fascist". Fiindcă „te obligă să vorbeşti". Dar la vorbitorii de limbă rusă nu există aceeaşi obligaţie? Exemplul tipic este refuzul categoric, violent polemic, de a propune fie şi cea mai minoră paralelă Holocaust/Gulag. Dacă este perfect adevărat, crimele lui Hitler nu pot să inspire decât oroare, crimele lui

Stalin nu sunt mai puţin odioase? Auschwitz este o monstruozitate. I
masacrul ofiţerilor polonezi la Katyn cum poate fi denumit? Oare
Great Terror de Robert Conquest (1996) şi *Le Livre noir du communi*
(1997) nu sunt îndeajuns de convingătoare? Evident nu, pentru specia
obstinaţi marxişti, de tipul Merleau-Ponty, care încă înainte de perio
controverselor actuale enunţa cele mai crunte aberaţii în *Humanism*
terreur (1947). Este una dintre cărţile cele mai dezgustătoare pe care le
citit vreodată. în astfel de împrejurări, „procesul comunismului", fi
numai ideologic, este imposibil.

Din toate aceste motive, edificarea şi clarificarea ideologică definitiv
bine articulată s-a produs în condiţii aproape traumatizante, de mari adve
tăţi, obstacole şi profunde decepţii. Nu culpabilizez. încerc doar să înţe
să-mi explic, o situaţie în acelaşi timp inevitabilă şi inacceptabilă. Mă af
într-un conflict permanent şi cu deficienţele structurale ale psiholo
poporului român şi cu stadiul de subdezvoltare a societăţii şi culturii român
şi cu toate reminiscenţele sistemului comunist. Pentru a nu mai vorb
„viaţa literară" sub toate aspectele sale, din care nu fac, nu pot să fac pa

întreaga mea viaţă a fost agitată de antagonisme şi conflicte permane
între convingeri (multe teoretice) şi evaluarea obiectivă a realităţilo
posibilităţilor româneşti imediate. Dezolarea produsă de subdezvolta
ţării - redusă de comunism la nivelul lumii a treia - a fost mare. Ş
continuă şi azi. Motiv de continuă indignare, revoltă, resemnare şi stoic
Tot ceea ce gândeam şi scriam după 1989 - şi mă refer în special la tex
strânse în *Politică şi cultură* - era departe, foarte departe de mentalita
şi tendinţele publice dominante. N-a fost deloc uşoară (ca să evit cuv
mari precum „dramă" şi alte asemenea) starea de spirit a unui autor
gândeşte şi scrie „liberal", într-o ţară şi perioadă când însăşi ideea
libertate pierduse orice sens. La o anchetă sociologică s-au putut prin
răspunsuri ca acestea: „Libertatea nu-mi lipsea prea mult", „libertate
este de nici un folos" (Alina Mungiu, *România mod de folosinţă,* Bucur
Staff, 1994, p. 106). Când am citit aceste aberaţii am fost o clipă depri
Doar o inscripţie, sub un mare portret al lui Ceauşescu (tot mai numero
la o recentă manifestare antiguvernamentală, o egalează prin stupidit
„Pe mine m-aţi omorât, dar cu ţara ce-aţi avut"? Acesta este deci adevăr
popor român actual, comunizat, ceauşizat, fără nici o conştiinţă democr
şi civică. Cauza acestei grave carenţe este evidentă.

Adevărul, oricât de trist, trebuie recunoscut şi denunţat pe faţă
excepţia unei pături subţiri de intelectuali occidentalizaţi, poporul ro
acceptase şi se adaptase naţional-ceauşismului. Sistemul şi regimul pă
eterne, definitive. Doar etnicismul naţionalist răspundea integral stru
rilor sale mentale rurale. Este ceea ce am denunţat în „Mitul «situ
ireversibile»" (1993, reluat în *Politică şi cultură,* pp. 104-118). Este te
„politologic" la care „ţin" cel mai mult, deoarece dezvăluie, sper cu clari
cauza esenţială a comunizării României. Structurile rurale - marea cal
tate într-o Europă citadină - etnicismul, reflexele naţionalist-şovine, e
tarismul şi multe alte cauze (care vor fi menţionate şi în următo

capitole) stau şi azi la baza *României de stânga* (după definiţia foarte exactă a lui Dan Pavel, din *22,* 16-22 februarie 1999). Ea este, din nefericire, marea realitate, mult mai puternică, decât embrionul societăţii civile, incipientei pături mijlocii româneşti şi foartei slabei conştiinţe democratice şi liberale. Pentru un spirit „rebel", ca mine, toate alternativele şi orientările dominante de după 1989 erau şi rămâneau inacceptabile.

Schimbăm „stânga" cu „dreapta"? Ar fi pur şi simplu tragic să înlocuim o epocă totalitară şi dogmatică, profund antiliberală în toate sensurile cuvântului, cu o altă ideologie, în sens invers, dar de acelaşi tip şi cu aceeaşi structură totalitară. Problema mă preocupa încă din 1992, în *Pentru Europa* (Iaşi, Polirom, 1995): „Nu mai vreau, foarte simplu spus, dar ferm şi irevocabil, nici un fel de stat totalitar, nici de dreapta, nici de stânga" (pp. 150-151). Deci, în alţi termeni simbolici, nici comunişti, nici legionari. Aceştia din urmă, când nu se proclamă pe faţă, sunt camuflaţi în formule sofisticate, bune pentru semidocţi naivi, gen: „omul ontologic", „fiinţa neamului", „spiritul dreptei", „exerciţii de reacţionarism" etc. Chiar şi „Cercul de la Sibiu", dintr-o generaţie anterioară, avea o astfel de mentalitate (după o mărturie a lui I. Negoiţescu din 1982): „Voiam să ignorăm actualitatea occidentală, care nu ne era de folos şi să ne adâncim în gravele noastre probleme proprii de structură: să scriem tragedii şi teme neromâneşti, salvarea românilor prin fuga de românesc" *(Apostrof,* IX, 6, 1998). „Noicismul", pe această latură cel puţin, a făcut şi face în continuare ravagii. întreţine, direct sau indirect, o mentalitate etnicistă, iraţionalistă, intolerantă, neototalitară, radical ostilă spiritului critic. A formula cea mai mică obiecţie împotriva lui Nae lonescu şi C. Noica a devenit, pentru mulţi, un act de blasfemie. Predispoziţiile mistice, latente în orice iraţionalism, izbucnesc acum pe faţă. Apar grupări „iniţiatice", după modelul „Păltiniş" (în jurul lui Petre Ţuţea, N. Steinhardt), însetate de „absolut", „miracole", icoane făcătoare de „minuni" etc. Nu contest realitatea fenomenului religios, în termenii lui R. Otto, din *Das Heilige.* Dar el este extrem de rar în forme pure, autentice. La noi, doar o formă de mistagogie şi ritualism gol, formalist. Şi din acest punct de vedere, vechile observaţii ale lui C. Drăghicescu („Religia şi cultura la români", capitolul IX, *Din psihologia poporului român [Introducere],* 1907) sunt şi rămân încă actuale, incontestabile. Superstiţiile babelor din sate sunt de acelaşi tip.

De notat, cel puţin, încă trei episoade semnificative ale agresivităţii spiritului intolerant, în plină eflorescentă, stimulată de această mentalitate ostilă analizei raţionale şi critice. Când *în România Literară,* N. Manolescu şi Dorin Tudoran au pretins să se pună semnul egalităţii între Holocaust şi Gulag, cum este şi firesc, au izbucnit atacuri violente în străinătate, dar şi în ţară. Revista a fost declarată... „antisemită", ceea ce este o culme a relei credinţe. Mult mai ponderat, *Centrul pentru studiul istoriei evreilor din România* a deschis o anchetă de opinii. Am răspuns la chestionarul ce mi-a fost adresat şi mie, primind şi mulţumirile directorului acestui centru (Eugen Preda, 29.05.1998). Antisemitismul rămâne însă în continuare tenace. Când studiul Holocaustului este introdus în manualele şcolare, se produc reacţii din public, reproduse şi în presă („O scrisoare pe zi", în *România liberă,*

9 ianuarie 1999). Se insinuează o eternă influenţă ocultă, gen „internaţio iudeo-masonică" din perioada legionară. O placă uzată.

Altă pagină urâtă a acestui dosar tenebros de imediată actualitate. Ea scrisă de ofensiva ortodoxistă, de imensa ipocrizie a „Catedralei Neamul ca şi cum alte construcţii (spitale, şcoli, căi de comunicaţii etc.) n-ar fi r mai necesare şi mai urgente de omologarea dogmatică: ţară = nea român = ortodoxie. Să zicem că proiectul absolut abuziv al „Catedralei" o concesie a guvernului pentru facilitarea vizitei Papei la Bucureşti (7-9 1999). Dar demonizarea Uniţilor, refuzul restituirii bisericilor confiscat comunişti, apropierea implicită a ortodoxismului de imperialismul pansla agitaţia unor ierarhi, foşti legionari, foşti securişti, gen Bartolomeu Ana care organizează la Cluj procesiuni de 2 000-3 000 de preoţi ortodocşi, simptome ideologice tulburătoare şi mult mai grave.

Realitatea este că asistăm, din plin, la o puternică ofensivă anti dentală. Iar biserica greco-catolică este percepută ca o periculoasă influ europeană, prin intermediul catolicismului. Recenta criză din Kosovo (1 bombardamentele NATO asupra Serbiei, au dezlănţuit, mai ales, un va antiamericanism uimitor şi fără precedent. Nu poate să nu fie sublin din nou această situaţie alarmantă. Presa dezlănţuită ia apărarea dictator comunist Miloşevici. Stranii şi profund ceauşiste, în esenţă, („neamest afacerile interne") sunt articolele lui Octavian Paler, din *România l* ca şi campania ziarului *Adevărul* şi a multor alte publicaţii. S-a revelat o dată, comunizarea profundă a exponenţilor opiniei publice şi a popor român. Şi poate şi mai mult eterna oscilare, duplicitate şi instinct ance de supravieţuire, jocul la două capete, mereu sensibil la presiunile ext imediate. Bombele care cad în Serbia trezesc frica, instinctul de conse intră în panică. La o anchetă făcută pe stradă, auzită la BBC, cine răspuns: „NATO pleacă, noi rămânem". Adică suntem „în Balcani", „ ruşi" etc. Am semnat (ca şi L. de altfel), cu toată convingerea, apelul pro-N al intelectualilor prooccidentali: „Opţiunea societăţii civile într-un mo de cumpănă" *(România liberă,* 20 aprilie 1999). Reacţie promptă, nece dar relativ puţine nume cu adevărat reprezentative. Scriitorul ceauşizat, o „Academia", întreaga universitate românească a fost absentă. Spiritul ant dental, izolaţionist, naţionalist, etnicist rămâne predominant, eviden numeroasele atacuri de presă pe această temă.

Am deplâns alinierea la poziţiile protecţionismului cultural ale *U* de antiamericane. Noua lege a audiovizualului prevede că „postur televiziune vor asigura creaţiilor europene un procentaj majoritar" *(Ro liberă,* 14 ianuarie 1998). Evident filmele americane - în interpre supralicitată a antioccidentalismului românesc - sunt lipsite de „ tualitate". Nu transmit „fiorul metafizic". Propagă doar cultul „viol drogurilor şi al sexului" etc. Astfel de poveşti obscurantiste citeam şi a şi înainte de 1940. Aceleaşi poveşti le auzim şi azi, în 1999. După jum de secol. Şi parcă ele sună acum şi mai sinistru... Cui nu-i place u american n-are decât să întoarne butonul şi să nu-l vadă. Sau să în aparatul...

A-ți găsi un drum propriu, o soluție și o clarificare personală, în astfel de condiții atât de dificile, lipsit și de repere interne nu a fost și nu este deloc ușor. Singura mea busolă, pur abstractă, era pașoptismul liberal, deși îmi dădeam încă o dată seama că astfel de tradiții ideologice nu există de fapt în România. Fapt observat și de alții (Catherine Durendin, de pildă). Este posibilă reluarea ideologiei de tip liberal, din punctul unde ea a fost întreruptă? Teoretic așa credeam. De altfel, încă din secolul trecut, s-a spus că „la noi adevăratul 1848 este încă de făcut". Dădeam citate precise, în acest sens, încă în *Opera lui Alexandru Macedonski* (p. 674), publicată în 1967. Nu vedeam, în orice caz, un alt răspuns și o altă explicație a neaderenței mele la ambianța ideologică dominantă de după 1989. „Manifestele" pașoptiste din *Sfera Politicii* nu aveau alt sens. Deși îmi dădeam perfect de bine seama de căderea lor în abis, în total contratimp istoric. Rațional continui să cred că aveam dreptate. Doar că realitățile imediate erau și'sunt mult mai puternice. De unde sentimentul unei întreprinderi pur abstracte, obiectiv raționale și totuși utopice și imposibile în condițiile date. Tot ce vedeam în jurul meu era parcă făcut să mă descurajeze, să mă inhibe. Și totuși nu cedam ușor. Dar dificultățile erau și continuau să fie imense/

Pentru mine cel puțin, a fost și rămâne o mare evidență: foarte slaba combativitate a ripostei liberale la ofensiva ideologică antidemocratică, antioccidentală și național-comunistă actuală. De altfel, pașoptismul a fost combătut în permanență încă de la apariția sa și redus repede la tăcere (conservatorismul, junimismul, „școala" lui Nae Ionescu apoi comunismul continuat prin național-ceaușism, cu toți aliații săi, naturali într-un sens, C. Noica etc). Ceea ce m-a surprins chiar de la început a fost pe lângă mica circulație a revistelor „liberale" *(Sfera Politicii, Polis, 22)* lipsa cvasitotală de coeziune și cooperare între puținele spirite liberale existente. Nici o unitate și nici o solidaritate. Inutil a mai face „liste" de astfel de ideologi, lipsiți de orice noțiune a reciprocității. Este o temă care mă preocupă intens și chiar mă obsedează. Revin fără voie asupra sa.

In astfel de situații negative, nu se poate deci vorbi numai de un simplu „orgoliu de autor". Am scris în două rânduri, de pildă, despre Dan Pavel și i-am prezentat în public, de trei ori, cărțile. Nici cel mai mic semn, nici cea mai mică mențiune a existenței mele, totuși ideologice, orientată în mod evident în același sens, proeuropean, antitotalitar etc. Mi s-a replicat destul de superior că eu sunt „teoretician literar" și nu „politolog". Am primit atunci - dacă mai era nevoie - o dură lecție: pe astfel de „solidarizări" nu se poate conta în nici o împrejurare. Deși cărțile publicate după 1989 pe teme atât de actuale pot dovedi că sunt măcar un critic de idei „ideologice". Stelian Tănase a fost mult mai solidar. Când P N L a organizat un simpozion de omagiere a revoluției de la 1848, el a propus și participarea mea, dar a fost refuzat. Când m-a anunțat la telefon, era destul de dezamăgit: „Asta-i situația". In definitiv nimeni dintre participanți, dintre care unii complet „obosiți" (Dan Amedeo Lăzărescu, de pildă, plin de locuri comune), nu publicaseră, în acel moment, adeziuni mai ferme și mai bine articulate la idealul revoluției comemorate.

Aceste antagonisme și accidente personale sunt mult mai puțin g
decât decepția - sau mai bine spus revelația - cea mai profundă: dezidec
zarea, apolitismul, lipsa cvasigenerală de convingeri civico-politice. Fer
nul era foarte vizibil și înainte de 1989, când avea cel puțin explica
scuza refuzului implicit al ideologiei dominante, represive. Pentru a nu
vorbi de instinctul de conservare, de frică și prudență. Un refuz
pasivitate, neimplicare. O „ieșire" pur individuală din istorie. Din nefer
aceeași lipsă de preocupări ideologice reale este la fel de evidentă și după
O serie de noțiuni-cheie - îmi reamintesc mereu - par aproape disp
din circulație: capitalism, burghezie, proprietate, „ceaușism", comuni
mai ales anticomunism. Desigur, ele sunt uneori folosite. Dar timi
cercuri restrânse și fără mare audiență. O opoziție ideologică liberală, p
nică, încă nu există. O denunțare energică, masivă a sistemului com
rezidual, etatist, centralizat și, mai ales, a economiei socialiste de pe p
„centriste", „liberale" nu se constată. Asistăm, în schimb, la miner
revendicări sindicale de evidentă inspirație a „luptei de clasă". La
opus, o recrudescență a „spiritului dreptei", de inspirație legionară, a
apologie nu este nici măcar ascunsă (Răzvan Codrescu, de pildă).
între două focuri, nu duc - ideologic vorbind - o existență deloc plăcu
„confortabilă".

Un motiv în plus de singurătate culturală și ideologică este și r
apolitism al scriitorului și omului de cultură român. O specie în care r
regăsesc. Cu care, cu foarte puține excepții, nu am nici un fel de afi
și legături. Personaje exotice, de genul meu, sunt, de altfel, o raritate
partidele politice democratice, pe care, în mod evident, nu le asimi
Scriitorul român nu este, de fapt, nici comunist, nici anticomunist, c
egoist, carierist, preocupat exclusiv de a se pune în valoare și cât mat
tabil posibil. El a deprins, sub vechiul regim, tehnica tăcerii și a sim
în stil *Ketman* - vorba lui Czeslaw Milosz - pe care o continuă și a
succes. Când simte nevoia unei minime justificări, cei mai abili, cei mai
sau poate cei mai sinceri „apolitici" se baricadează îndărătul prima
valorii estetice. Nu eu voi nega, fără îndoială, această valoare. D
constată, la foarte mulți scriitori și critici, o adevărată fixație și anc
în unicitatea valorii estetice. Deși ea nu este niciodată unică, excl
Nici măcar în literatură și artă. Există și alte valori la fel de legiti
uneori, în anumite momente istorice, chiar dominante și necesar prior

Din care cauză nu există, încă, la noi, o singură critică serioasă, sisten
a marxismului literar. Ceea ce am făcut eu, în unele capitole, din
volume ale *Biografiei ideii de literatură* este mult prea puțin. Lipsa tra
teoretico-literare - de care am mai amintit - ar fi o explicație. O contri
totuși, în ultima carte tradusă a lui Lucian Boia, *Mitologia științifică a co*
mului (București, Humanitas, 1999). în schimb, descopăr, mereu, cu stu
că se găsesc tot timpul scuze pentru colaboraționism, că M. Nițesc
odios etc. Voi reveni asupra acestei probleme în capitolul următor. Am
sub ochii mei dovada acestui lamentabil apolitism. *Ziarul de Cluj* a d
în primăvara lui 1999, o anchetă privitoare la „românul mileniului, ro

secolului". Ei bine, nici unul dintre scriitorii care au răspuns la anchetă n-a indicat numele unui mare om politic din trecutul nostru (Brătienii, I. Maniu etc). Ceea ce era de demonstrat: depolitizarea totală.

O foarte proastă impresie îmi lasă, cu mici excepții și presa de după 1989. Mai întâi, se observă o enormă diferență între marea calitate a principiului libertății cuvântului și profunda mediocritate a jurnalistului care beneficiază de acest nobil drept. Violența dezgustătoare a atacurilor (căci de „polemici" reale nici nu poate fi vorba), pamfletul, bășcălia, vulgaritatea sunt predominante. In plus, cei mai mulți editorialiști și directori de ziar (gen I. Cristoiu, Cornel Nistorescu) provin direct din presa UTC, unde s-au format. Reflexele lor visceral antioccidentale, antidemocratice, criptocomuniste s-au manifestat cu virulență mai ales după intervenția NATO în Serbia. După I. Cristoiu, „Serbia a fost îngenunchiată. Urmează România?". O provocare mai mult decât stridentă. Deci eterna denunțare, deprinsă timp de decenii, a imperialismului american. Uluitor de agresiv și vulgar, Cristian Tudor Popescu, mereu crispat, categoric, suficient și definitiv. Multe noi trusturi de presă și posturi particulare de televiziune sunt, fără îndoială, scoase cu banii Securității, spălați prin Elveția, prin diferite „afaceri" etc. Orientarea lor este mai puțin deschisă, dar nu mai puțin evidentă.

„Drama" mea publicistică personală este că, prin polarizare accentuată, nu pot avea acces nici la presa de dreapta, pentru a nu mai vorbi de cea de „extremă dreaptă", gen *România Mare.* Puteam colabora, de pildă, la *Curentul,* unde am fost de mai multe ori invitat. Dar preocupările mele actuale îmi interziceau orice dispersare. Constat doar cu tristețe că și destule reviste literare și culturale sunt orientate mult spre dreapta *(Jurnalul literar,* de pildă, devenit criptolegionar, cu merite totuși în recuperarea unor texte ale exilului). Și mă întreb dacă voi mai colabora chiar și la *Cuvântul.* Revistă efectiv independentă, pe care o apreciez. Mai ales, după avertismentul telefonic al lui Dan Ciachir (mă întreb ce grad o fi având?), după riposta mea în *România Literară,* pe tema prejudecăților agresive despre „omul occidental". Pentru criptocomuniști și vechea-noua Securitate nu altul a fost și va rămâne inamicul public nr. 1.

Din toate aceste motive, nimic mai necesar, îmi spuneam, după decenii de spălare a creierului și de revenire în forță a nostalgicilor comuniști, decât renașterea, apărarea și cultivarea cât mai intensă a spiritului critic (Am deplâns și anterior această carență, capitolul 21). Atât a conștiințelor individuale, cât și colective. Nici o clarificare ideologică nu este posibilă fără trecerea tuturor ideilor în circulație prin acest filtru. In același timp, toate anxietățile, problemele dificile, complexele și conflictele interioare nu pot fi echilibrate și corectate fără examenul lor rațional. Pentru mine, rațiunea n-a fost un simplu concept abstract și gol, ci un mod și o soluție de viață. De echilibrare și supraviețuire morală. Intr-o polemică locală, pe care n-am de gând s-o continui („Ce fel de mituri?", în *Ziarul de Cluj,* 1 iunie 1999), am reafirmat energic același punct de vedere. Exigența reflexiei critice-ideologice îmi apărea ca o necesitate obiectivă, urgentă. Personală și colectivă. Cu atât mai mult, cu cât o tradiție a reflexiei critice românești,

de fapt, nici nu există. Trebuie deci denunțați cu putere, în primul
marii adversari ai libertății spiritului critic în societatea și cultura
nească actuală. Sunt dezolat să constat mereu singularitatea poziției
Tot mai izolată, situație greu de suportat moral.

Mă loveam, în primul rând, de toate obstacolele nu numai ale unei
„gândiri captive" ideologico-politice, dar și ale supraviețuirii și chiar co
ofensivei vechilor structuri ale statului totalitar comunist, care n-a
nici pe departe dislocate. Nu este vorba numai de lipsa totală a unei
serioase a marxismului sau național-comunismului. Ori de denigrarea
noțiuni fundamentale precum: „burghezie", „capitalism", „proprietate p
culară", de care am mai amintit nu o dată. Constatam virulența co
a vechii Securități denunțată doar în câteva împrejurări, devenite p
prin intransigența celor vizați și mediatizarea presei. Mă refer la
Răzvan Mihai Ungureanu, din Iași (devenit secretar la MAE, un
absolut remarcabil), la „căpitanul Soare", la varianta sa timișorea
legătură cu grupul „A treia Europă". Dar mai ales, la respingătoarea
panie anti-NATO, în urma intervenției în Serbia, De fapt, confru
esențială între Vest și Est, democrație și agresivitatea anacronicului
comunist Miloșevici. Și faptul că, în mare parte - trebuie subliniat m
presa românească actuală este anti-NATO, antiamericană, nu dov
decât reflexul său comunist, dresajul ideologic, ereditatea și forma
totalitară. Plus influențele oculte, imperialiste, „slave", ale Rusiei de totd
Acesta este - și nu poate fi altul - primul și cel mai important obie
spiritului critic românesc. Avem, într-adevăr, „datoria de a nu ne ma
îmbolnăviți de frică" (Emil Constantinescu, în *Cotidianul,* 14 octo
1992). De frica de a gândi, vorbi și scrie în mod liber. Și deci și de a
și de a nu ne declara de acord atunci când conștiința ne-o impune,
conjunctură și problemă politică sau alta.

Dar spiritul critic (necesitate absolută amintită și în capitolul prece
are, după 1989, încă un adversar redutabil: în sfera ideologică și cult
Viața culturală și spirituală tinde să fie dominată, la polul opus, de
nalism și misticism, de unde derivă toate extremismele și fundamental
posibile. Totul camuflat în filozofia „ființei" și a „omului ontologic", în
doxism", „Catedrala Neamului" etc etc. Sunt puse în circulație tot fe
idei nebuloase, vagi, ambigue. De fapt neanalizabile, care „spun" fi
mult, fie prea puțin sau chiar nimic. Ceea ce mă irita cel mai mult, p
ocultismul degradat, de joasă specie, era și este ambianța de mister, rev
inițiere, mistico-mitică, prestigiul noului „guru" național, al „Căpit
filozofic". In spatele acestui cult se află respingerea categorică a oc
tului, lipsit de mistică și spiritualitate. El este materialist, laicizat, rați
„protestant" și, bineînțeles, „iudeo-masonic", în varianta cea mai extr
a acestui obscurantism. Nu ezit să denunț ca mare vinovat pentru a
atmosferă mistagogică și tenebroasă, influența nefastă, pe acest plan
C. Noica și a grupului de la Păltiniș. A pretinde că deții suprem
lepciune și monopolul gândirii românești este un mare și intolerabi
Și, în același timp, o profundă eroare spirituală.

Despre cazul Noica m-am exprimat în repetate rânduri şi nu mai revin. M-a interesat exclusiv ca un exemplu - fie şi „cu voie de la poliţie" - de cultură alternativă, independentă, disociată de valorile oficiale. Acest rol a fost, cu unele „poticneli", bine jucat şi, în esenţă, benefic. Fără voie îmi amintesc totuşi fugitiv, fără a insista, de cazul analog al lui D. Gherea, din. secolul trecut. I s-a concesionat, fără dificultăţi, restaurantul gării Ploieşti, pentru ca vechea poliţie să-i poată controla mai bine mişcările şi mai ales pe emigranţii socialişti care veneau şi plecau din şi în Rusia. La fel şi cu instalarea lui C. Noica, la Păltiniş, apoi, mutarea sa din vila 13 în vila 12, cu instalaţii microfonice probabil mai perfecţionate. Se spune că la SRI s ar păstra cinci mari volume de înregistrări, unde probabil figurez şi... eu.

Dar altceva vreau să subliniez în această ordine de idei. Mi-am dat seama, prin experienţa cea mai directă, cum funcţionează tehnica racolării şi a iniţierii, a „riturilor de trecere", cultivarea admiraţiei necondiţionate pentru „maestru", abolirea oricărei îndoieli raţionale. A declara „mari spirite", chiar „genii" incipiente, un grup de tineri intelectuali - nu contest, cu calităţi deosebite - este cea mai bună metodă de a-i converti şi capta pentru toată viaţa. Iar acest grup începe să se proclame, în mod inevitabil, suprema instanţă culturală a ţării. Stabileşte ierarhii definitive. Criteriile sale de selecţie a valorilor sunt indiscutabile şi infailibile. Pe „ăsta" îl primim în cultura română, pe „ăsta" (adică pe... mine) nu-1 primim etc.

Evident că „exasperam", după expresia lui Andrei Pleşu. (Când am luat, împreună, un premiu al revistei *Cuvântul,* „Superlativele anului 1996", condescendenţa sa distantă şi superioară nu mai avea margini; bun ministru de Externe, totuşi). Mai ales că mi se părea pur şi simplu ridicol a fi „exclus" din cultura română de acest moralist cu lipsă la cântar, care împrumută de la alţii titlul unei cărţi *(Minima moralia)* fără s-o declare. Şi cu o operă destul de „subţire". Ca şi de anatemele şi expulzările lui G. Liiceanu, devenit marele „filozof naţional" sau Horia Roman Patapievici. Pur şi simplu mă dispensam de certificatele lor. Ceea ce fac şi în continuare. Cazul este de semnalat doar fiindcă ilustrează foarte bine repulsia pe care o produce spiritul critic - o adevărată calamitate - în această ambianţă intolerantă, de confrerie iniţiatică. Orice obiecţie, îndoială, analiză şi judecată critică, liberă şi independentă produce iremediabil o breşă în sistemul de idei, valori şi relaţii ce se vrea dominant, definitiv şi inatacabil. Deoarece introduce principiul diferenţierii şi al opţiunii strict personale. Ceea ce pentru această mentalitate de sectă închisă este intolerabil. In felul acesta, am devenit profund antipatic şi „periculos" acestui grup dominant în presa şi mediile culturale centrale, chiar şi de „opoziţie". Numai că această „opoziţie" nu este nici pe departe concesionată exclusiv GDS-ului.

Eclipsa, boicotul, sabotarea şi chiar combaterea spiritului critic, mai ales prin cultivarea insistentă a opusului său („credinţă", „absolut", „tradiţie", „mit" etc.) defineşte, de fapt, întreaga cultură română actuală, să-i spunem „necomunistă". Din care cauză, nimic nu mi se părea mai urgent, mai necesar, mai actual decât o stare de permanentă vigilenţă critică în cultură. Nu este vorba numai de a refuza şi a combate cultura „oficială", prin ceea

ce am numit *cultura alternativă.* Este nevoie de mult mai mult:
rezistenţă constantă împotriva oricărei supralicitări, mistificări şi mito
De o „revoluţie permanentă" împotriva oricărei mitizări şi mistagog
orice speţă. Ceea ce lipseşte cel mai mult culturii române actuale, pe ac
latură, este o cultură de tip raţionalist, analitic, critic. Din care cauz
salutat apariţia lucrărilor lui Lucian Boia, curajoase („Mitologie şi spirit c
în *Cuvântul,* 9/1998, apoi în *Continent,* 2/1999), propunându-mi să sc
acelaşi sens, şi despre recenta carte a lui Ioan Constantinescu (trecută
sub tăcere): *Despre exegeza extremei drepte româneşti* (Iaşi, Junimea, 1
Una voce poco fa. într-adevăr. Dar refuz pur şi simplu să subscriu la
nirea în forţă, după totalitarismul de stânga, a totalitarismului de dre
După cum nu cred că întreaga cultură de rezistenţă - câtă a fost -
reduce nici la *Motanul Arpagic* şi nici la o poezie-două sau la un int
al lui Mircea Dinescu. Luări de poziţie cât se poate de lăudabile. Dar pe u
sută de metri. Cultura de rezistenţă românească are şi alte aspecte,
mult anterioare, mai diversificate şi - îndrăznesc să afirm - mai prof

Ultima concluzie şi, de fapt, cea mai importantă clarificare ideolo
culturală, care le include şi le sintetizează pe toate - cristalizată
târziu, abia în anii din urmă -, este necesitatea unui alt model, nivel
cultural. Nu m-am regăsit niciodată în mediul cultural dominant.
înainte, nici după 1989. Cred însă că pot defini destul de limpede
aspiraţiilor mele culturale fundamentale şi, îndrăznesc să spun, defin
Nu lansez însă „manifeste", care n-ar fi înţelese şi nici acceptate de ni
Le fixez doar pentru mine, în câteva puncte. Ca un fel de „catehis
aide-memoire personal. De uz „intern" şi, deocamdată cel puţin,
confidenţial":

1. O cultură română, în primul rând, liberă, eliberată, sper, p
totdeauna, de toate servitutile şi constrângerile totalitare, de dogme, n
tive şi cenzură. Mă opun categoric „răsturnării tuturor valorilor" - ade
revoluţie, după Nietzsche - şi cea mai periculoasă dintre toate, d
mine. Nici revoluţie de stânga, nici de dreapta. In centrul său, ene
sistematic, drepturile omului şi valorile democratice occidentale;

2. O cultură română cu un alt orizont internaţional, prin integrar
personalizată, nu „colonizată". Soluţii proprii, competitive, de cel ma
nivel posibil. Despre contracultura „colonizatului cultural" m-am expri
capitolul anterior. Revin şi subliniez necesitatea documentării şi sincro
critice, cât mai ample posibil. Dar, în acelaşi timp şi a punerii la punct
bune metode de asimilare şi filtrare a tuturor influenţelor şi refer
străine accesibile, necesare sau inevitabile. Doar în felul acesta vo
efectiv, din obscuritate şi vom depăşi lipsa de receptare şi recunoaştere
naţională, generatoare de atâtea permanente complexe. Mi-am dat s
încă o dată, de necesitatea şi posibilitatea acestei integrări, cu pr
vizitei în ţară a lui Matei Călinescu, Ion Vianu şi Virgil Nemoianu

3. O cultură română care să depăşească starea de subdezvoltare cu
actuală. Reducerea cât mai mult posibil, a cât mai multor decalaje exi
devine o cerinţă imperioasă şi urgentă. De unde, din nou, necesitate

construi solid şi durabil, prin lucrări fundamentale, proprii, de referinţă: istorii şi enciclopedii, dicţionare de toate tipurile, sinteze şi nu culegeri de fragmente. Construcţii proprii şi nu compilaţii. Respingerea categorică a culturii*pseudo*. Improvizaţia culturală, informaţia de mâna a doua, spiritul culturii orale televizate nu mai poate satisface. Eseismul diletant, care se pronunţă despre tot şi despre toate, lipsit de orice competenţă reală, într-un domeniu precis al culturii, este şi rămâne, în cel mai bun caz, un fenomen de simplă mondenitate intelectuală. O cultură română majoră se construieşte tenace şi sistematic, nu se improvizează;

4. O cultură română medie de cât mai înalt nivel posibil, elogiată şi în capitolul anterior. Soliditatea marilor culturi occidentale nu o fac, de fapt, în literatură, marile genii, ci numărul extrem de ridicat de scriitori *de seconde ordre,* aşa-zişi, „minori", din toate epocile, mereu interesanţi şi „descoperiţi" sub un aspect sau altul. J.J. Rousseau, dar şi Chamfort şi Rivarol. Goethe, dar şi Lichtenberg etc. etc. Iar fără cadre medii, de cel mai înalt profesionalism tehnic, mecanismul cultural astfel conceput nu poate să funcţioneze. Deci cât mai buni specialişti şi cercetători într-un domeniu precis, cât mai buni redactori, traducători, editori, colaboratori poligloţi, bibliografi posibil. Iar fiindcă am intrat ireversibil în secolul culturii de consum de masă, nu văd de ce şi această cultură inevitabilă n-ar fi de o cât mai bună calitate. In limitele şi obiectivele pe care ea şi le propune. Nu este deloc necesar sau obligatoriu ca această cultură de masă să fie şi neapărat vulgară, stupidă şi total incultă.

In câteva texte de confesiune ideologică personală, am exprimat cu ocazia unor reeditări, traduceri şi noi volume, substanţa acestor convingeri. Mă refer, în special, chiar dacă mă repet, la postfaţa de la ediţia a doua a lui *jOle! Espana* (1995) şi la *Comparatism şi teoria literaturii* (1999) precum şi la „Epilogul" la volumul 6 (şi ultimul) al *Biografiei ideii de literatură* (1999). L-am publicat anticipat, ca o precauţie, în *Carnet Literar* (III, 10 martie 1999). Apariţia sa, prin încetarea sponsorizărilor Soros, este deocamdată cel puţin incertă. De fapt, ideea centrală, riguros definitorie şi care explică şi rezumă întreg sensul acestei evoluţii, este afirmarea adevăratei mele identităţi culturale şi ideologice: sunt - şi repet - doar un critic de idei şi, în sens larg, un „ideolog", şi nu un critic literar. De altfel, am mai spus-o (insistenţă cred... scuzabilă). O confuzie inevitabilă, întreţinută timp de decenii, generatoare - observ mereu - de neînţelegeri şi antagonisme total nedorite. Cam ce-aş fi dorit să scriu în acest sens - publicistic vorbind - implicat în actualitatea imediată, o poate demonstra, de pildă şi ciclul *Represiune şi confesiune,* din *22* şi *Cuvântul.*

După 1989, acest tip de critică, total inexistent anterior, mi se părea mult mai necesar, mai actual şi mai eficient, decât eterna critică literară curentă, foiletonistică şi impresionistă. Şi azi îmi pune un mare semn de întrebare, evidentul decalaj dintre orientarea ideologică, indiscutabil liberală, a lui E. Lovinescu şi stilul său critic-literar (pentru a nu mai vorbi de cel al discipolilor săi), inclusiv ambiţiile sale pur literare, de romancier, din păcate, ratat. In literatura română se produceau, în acelaşi timp, mutaţii

esenţiale. Valoarea pur estetică nu mai satisfăcea integral. Concep
critice străine, de import, se dovedeau, multe, inaplicabile la noi. Un
orizont cultural devenea dominant. Axa înclină tot mai mult spre SU
nu spre Franţa *(passez, beaute passee,* vorba lui Voltaire) şi aşa mai depa
Gustam cu voluptate dintr-un fruct mult timp interzis. Consideram atu
ca şi acum, doar critica de idei ca expresia tipică şi specifică a spirit
meu critic. Intr-o cultură fără o astfel de tradiţie (altă situaţie care
obsedează) acest proiect şi efort n-au fost însă percepute. Şi, de fapt,
nu puteau fi. După cum nici „stilul ideilor", pe care-1 cultivam, nu put
gustat. De altfel, el este foarte puţin „practicat" în publicistica ideolo
actuală. Dan Pavel, Gabriel Andreescu şi Stelian Tănase sunt numele
mai citabile. într-un anume sens, „colegul" meu de stil, sec, rece, obie
rapid, în propoziţii scurte şi limpezi, este chiar acesta din urmă. în c
caz, în stilul său - pentru mine şi delectabil - m-am regăsit cel mai m
El mă „răzbună" într-un fel de prolixitatea atâtor cronici literare
„făcătură" pretins „creatoare", „artistică" sau superficial jurnalistică, t
indigestă ori nesemnificativă.

Timpul nu iartă şi nu sunt sigur că voi mai practica foarte mult
acest stil ideologic. Pentru a nu mai vorbi de „ideologia" propriu-zis
zonă intermediară - subliniez din nou, deoarece noţiunea este depart
a se fi consolidat la noi - între articolul de ziar, oricât de bine orie
ideologic şi marele sistem de idei. Riguros, distant şi abstract în glaciali
sa voită, programatică. Deci, încă o dată, o zonă cultural-ideologică m
cu principii ferme, limpezi, dar exprimate într-o formă cât mai acces
şi cursivă. în acest stil aş dori să pot scrie ultimele mele două cărt
perspective, cred, încă imprevizibile de realizare şi, mai ales, de edi
Cenzură şi libertate în România (dezvoltarea schiţei istorice din
Politicii, de care am amintit) şi o ultimă carte-manifest, *Pentru o cu*
liberală. Ezit încă s-o numesc *românească* sau nu. Cred, în orice
sincer şi definitiv că aceste două lucrări sunt absolut necesare cul
noastre ideologice actuale. Dar, tot mai mult, aceste proiecte se transf
în pariuri secrete şi „probleme" strict personale. Sunt, de fapt, proie
cărţi - confesiuni, mărturii personale ale unui spirit critic izolat ce s-a
toată viaţa liber şi independent şi n-a reuşit decât în mică măsură. Conc
ideologice ale unei întregi existenţe. Chiar dacă s-au lovit şi se lov
continuare de enorme obstacole.

Citind şi recitind paginile anterioare, decepţia pur ideologică - ab
vorbind - este mereu, fără exagerare, foarte mare. Lipsa de dia
comunicare pe aceste teme, în cazul meu, este totală. Viziunea mea i
gică este şi rămâne singulară, izolată, până aproape de sufocarea m
în orice caz, un exerciţiu dur de luciditate. Defulare fundamentală
o parte. Imposibilitatea de integrare într-un mediu nereceptiv pe de
Prea puţini intelectuali români gândesc la fel. Iar cei ce gândesc
sunt - am mai afirmat-o - pulverizaţi, ireductibil individualişti şi fără
noţiune de colaborare şi spirit de cooperare. îmi spuneam, adesea, c
aceste idei sunt aproape totdeauna irealizabile dacă nu chiar imposib

de o parte, aveam tot mai precis sentimentul că ideile sunt invincibile teoretic şi total ineficiente practic. Pe de alta, trăiam şi acţionam într-o cultură şi într-un tip de societate, unde ideile joacă un foarte mic rol, ca să nu spun total inexistent. Din care cauză, mă simţeam, nu o dată, nu numai izolat, dar şi ridicol. In ochii mei şi al altora. Poate peste cinci, zece decenii, aceste idei vor deveni banalităţi. Chiar sper, doresc mult, acest lucru. Deocamdată, însă, nu. Eram, deci, convins, tot mai convins, că ideologia nu este acasă în România. Că orice discuţie referitoare la principii, ideologii, programe este aproape fără sens, într-un mediu social unde domină doar soluţia practică, pur individuală, printr-un sincronism şi tropism de moment, de o remarcabilă mobilitate şi adaptabilitate. Fără însă nici un scrupul şi bară de direcţie. Şi fără memorie istorică.

Constatam - de câte ori trebuie s-o mai repet? - că toate textele, articolele, profesiunile mele de credinţă iluministo-paşoptisto-liberale n-aveau nici un ecou. Păreau un program cvasiutopic, deoarece nimeni nu avea acest punct de plecare sau sistem de referinţe. Situaţie, uneori de-a dreptul demoralizantă. Alteori, perfect explicabilă. Izolat, în Cluj, „în provincie", fără relaţii în cercurile influente centrale. Condiţia morală a unui astfel de intelectual, care gândeşte şi scrie „liberal", într-o cultură dezideologizată, subdezvoltată, în bună parte comunizată şi dominată de structuri mentale arhaic-rurale, nu poate fi comodă. In plus, cu un limbaj care aparţine unei alte generaţii. Purtam cu mine şi în mine, în sfârşit, „blestemul" spiritului critic, mereu inadaptabil şi nesociabil. O adevărată calamitate morală şi socială în planul existenţei practice imediate. Mă afecta şi lipsa totală de reacţii ideologice, măcar la capitolele evident antimarxiste din *Biografia ideii de literatura.* Dacă revin asupra acestei teme este şi datorită faptului că „rana" este încă permanent deschisă. Revendicarea de la un program cultural ideologic, precum cel din „Epilog", rămânea deci practic imposibilă, incomunicabilă, absurdă. Să publici, după 1989, cărţi de netă ideologie anticomunistă şi nimeni să nu ia act de această implicaţie, chiar în propria sferă de relaţii intelectuale, mi se pare neverosimil şi nedrept. Şi totuşi, aceasta era realitatea. Dacă o sociologă din Cluj, Irina Culic, îşi aduce aminte de mine, în studiul său de sinteză, unde şi citează unele texte *(The Strategies of Intellectuals: România under Communist Rule in Comparatisme Perspective,* in *Intellectuals and Politics in Central Europe.* Ed. by Andrâs Bozoki, Budapest, Central European University Press, 1999, p. 62), Alina Mungiu, despre care am şi scris cu simpatie, mă „uită" complet. Ca şi pe mulţi alţii de altfel. De pildă, pe C. Dumitrescu, autorul cărţii *La cite totale* (1986), prima critică ideologică sistematică a ceauşismului, mereu ocultată. încep să înţeleg ceva de ce această autoare - cu atât de evidente calităţi - este antipatizată. Decide preferenţial şi prea superior şi definitiv în toate problemele. O documentaţie cu adevărat serioasă şi completă, în adâncime, inclusiv în sfera ideilor româneşti, nu se constată. Numai cu referinţe americane, de ultimă oră, nu se poate elabora o adevărată ideologie „românească". Prestigiul Harvardului este excelent, dar nu şi suficient. Deocamdată, dintre numele de prestigiu, doar Vladimir Tismăneanu, din străinătate, şi-a

adus aminte de mine, cu simpatie, în *Fantasmele salvării* (tr. rom., Ia

Polirom, 1999, pp. 211, 254).

Cât despre „exportarea" în străinătate a convingerilor mele ideolog
prin intermediul studiilor comparatiste - singurele posibile, în acea perio
de mari constrângeri şi blocaje - nu-mi mai făceam de mult nici o ilu
De altfel, am şi întrerupt practic toate legăturile. La colocvii şi alte reuni
nu mai participam. Nici în străinătate, nici în ţară. Nu mai aveam
plăcerea nici energia de altădată. La început, aceste legături aveau şi c
„disperat", „salvator", de evadare într-o lume, considerată de mine cel pu
„liberă". Şi chiar aşa şi era, în domeniul meu de preocupări. Pentru mi
descoperirea şi recuperarea libertăţii a fost şi este o experienţă cum n
poate mai directă şi concretă. Am amintit, în altă parte, şocul de a-l ve
tradus pe Troţki, în spaniolă, în plin regim franchist, la Barcelona.

Am constatat însă repede că orientarea mea proeuropenă, de integr
şi *partnership* nu interesa de fapt - mai ales printre profesorii-comparati
pe nimeni. Şi atunci mă consolam doar cu constatarea că, printr-o seri
cărţi şi publicaţii, „integrarea" (inclusiv a mea) este totuşi nu numai teor
dar şi practic posibilă. Deci „se poate". Făceam această dovadă. Doa
acest pionierat, evident şi prin unele progrese în studiul istoriei idei
literatură, era în străinătate nedemonstrabil. Iar în ţară, numai izvo
antagonisme şi invidii. Şi atunci, dezgustat, dezamăgit, uneori chiar d
ralizat, mă refugiam în tăcere şi în mine însumi.

23
Decepția politică

Nu este exagerat, cred, să trag după mulți ani de angajament politic, închisoare, domiciliu obligatoriu, o scurtă perioadă de activism politic după 1989 şi unele concluzii. Este evident, pentru mine, că s-a produs, în cele din urmă, o clarificare politică esențială şi definitivă. Experiențele au fost atât de profunde şi de traumatizante, încât o întrebare a început să mi se pună cu tot mai mare intensitate. A devenit aproape obsesivă. în definitiv, *de ce* şi *pentru ce* am suferit? Şi cu ce urmări şi rezultate? Ce sens a avut întregul meu „sacrificiu"? Căci a fost, fără îndoială, unul. Deşi nu-1 exagerez şi nu-1 „eroizez" în nici un fel. Şi nu pretind nici o compensație sau recunoaştere publică. De la nimeni şi sub nici o formă.

Răspunsul este dezarmant de simplu. Pentru unii, poate chiar demoralizant: rezultatul final este o imensă decepție. Un eşec şi un „faliment" total. O agitație şi suferință inutile. Bune intenții irosite şi nu o dată calomniate. De unde, mai mult chiar, distanțare şi decepție, un dezgust total de politică. Sau, mai precis, de modul cum a fost şi este ea înțeleasă şi aplicată la noi. Dacă este cineva care să-1 înțeleagă bine de tot pe N. Bălcescu, atunci când mărturisea lui Ion Ghica, acela sunt... eu: „Mie mi s-a acrit detot de politică şi doresc a mă ocupa numai de istorie. Pe contemporanii mişei i-am dat dracului". Este vorba, bineînțeles, de politica militantă, activă, publică, aşa cum este ea practicată în România după 1989. Căci interesul pentru ideologia politică nu s-a stins. Dimpotrivă. El a crescut, pot spune, într-o proporție inversă cu retragerea mea totală din aşa-zisa „viață politică" (admițând că am făcut vreodată parte din ea).

Un fel de „adio armelor", în felul meu, retras complet - dacă pot spune astfel - într-un fel de mănăstire laică. înconjurat doar de cărți, dosare şi fişe. Am devenit tot mai radical şi mai inabordabil. Dar discret, marginal, tăcut, ferit pe cât posibil de orice controverse. Detestam regimul instalat după 1989, ca şi pe cel precedent. Şi, uneori, îmi spuneam, că sacrificiul meu (pe care nu-1 supralicitez în nici un fel) nu are, în acest mediu lamentabil, nici măcar o valoare simbolică. îmi dădeam tot mai bine seama că nici unul dintre idealurile mele (inclusiv în viața socială, în cultură, în „viața literară" şi literatură) nu este realizabil. Şi trăgeam toate concluziile. Urmate de o întreagă serie de reacții, de la blazare şi oboseală, până la

dezamăgire şi dezgust. în felul acesta, am devenit total inapt pentru v
socială. Lipsit - după cum am mai spus - de orice ambiții publice, de su
şi carieră. „Ce-am căutat în această galeră"? Ca să parodiez, mai bine s
pe Moliere. „Am primit", într-un sens, doar ceea ce „meritam". N-avea
căuta, într-adevăr, în această „galeră"....

Dacă aş face totuşi un mic „bilanț" al eşecurilor şi ratărilor mele îna
şi după 1989, aş începe cu „angajamentul" meu politic PNȚ (am explica
ce condiții) şi aş termina cu aventura clujeană a FDAR, din care a i
totuşi, Convenția Democratică actuală. De două ori m-am angajat în
acțiune precisă şi de două ori am ratat-o, atât din împrejurări obiective
şi din incompatibilități personale. Aş continua, apoi, cu o constatare am
o enormă deosebire între aspirațiile şi ideile mele şi realitatea pol
imediată. Un contrast brutal, o imposibilitate radicală de realizare. C
dacă situațiile sunt explicabile prin starea de subdezvoltare a socie
româneşti, dictatura ceauşistă şi celelalte. Un eşec inevitabil, de asuma
atare, „stoic", explicat obiectiv, la rece. îmi dădeam seama de acest feno
observând că nimeni nu dădea nici o atenție nu numai, să zicem, articol
mele (şi ele, într-o perioadă, n-au fost chiar foarte puține), dar mai ales
unei confruntări ideologice reale şi generalizate, nici unei lupte adevă
de idei politice. Mă găseam deci dezarmat, naiv, „rupt" de realitățile ro
neşti imediate. Foarte puțin integrat efectiv societății româneşti, de ie
de azi. O lecție socială extrem de dură, la sfârşitul vieții. Dar mai bine
târziu decât niciodată. Să mai adaug, în sfârşit, atacuri, insulte, în țar
în străinătate, din care n-am amintit decât o mică parte? Totul mi se p
cu atât mai absurd, cu cât nu revendicam nimic. Nu concuram - polit
social vorbind - pe nimeni. Doar că foştii mei „colegi" de închisoare n-av
cum să înțeleagă un fapt extrem de simplu: nu eram un „activist" po
şi, cum mi s-a şi spus de altfel, nu „aveam" ce căuta în politică. Iar r
unui intelectual, al unui om de cultură, în „politică", ei nu-1 înțeleg
Oricum ar fi, toate aceste antagonisme m-au separat definitiv de „trecu
meu, o vai, politic. îmi permit acum o reevaluare a întregii mele atitud
O edificare personală, deplină, a ceea „ce sunt" şi ceea „ce nu sunt"
părți bune şi părți rele.

Cu siguranță, nu sunt un „om politic". Nu am această vocație. în as
de medii am făcut mereu o figură de intrus, de inoportun, de inadapta
cel mai bun caz. Voința oarbă de putere, de parvenire, de succes profit
imediat mi-a părut totdeauna respingătoare. Am observat foarte bin
din interior, cum funcționează la noi mecanismul politic. Uneori, îmi spur
că aş fi fost poate un bun administrator, un bun organizator. Dar n-
rezistat nici măcar două luni. în România, dacă nu eşti „simpatic" şi
nu intri într-un lanț de complicități cointeresate eşti un om pierdut. Tre
să surâzi în dreapta şi în stânga, să fii „popular" etc. Tehnicitatea, co
tența, eficacitatea reală n-au nici o valoare şi nici o prețuire. Cee
explică întreaga subdezvoltare actuală.

Şi, din nou, îmi amintesc de invitațiile pe care le-am primit: mai
de a intra sau de a candida în „consiliul audiovizualului" (la telefon, F

Mihai Băcanu, în 1994). Apoi de a intra în diplomaţie. Constat că şi alţi autori au procedat la fel. „Rând pe rând, Gabriel Liiceanu, Ana Blandiana, Nicolae Manolescu, Octavian Paler, Adrian Marino, Alexandru Zub m-au refuzat", după cum mărturiseşte, întristat sincer, Preşedintele Constantinescu *(România liberă,* 20 martie 1997). Aveam sau n-aveam dreptate? Nu este vorba de comoditate şi lipsă de civism, ci de lipsă de vocaţie. Căci politica şi diplomaţia sunt, în esenţă, vocaţii ca oricare altele. Chiar mari vocaţii când sunt practicate la un nivel superior, cu adevărat creator.

Până la urmă devin fără voie „cinic" cu mine însumi: constat că mi s-a făcut, în realitate, un imens serviciu prin... „expulzarea" mea din viaţa socială şi, mai ales, din parodia actuală de „viaţă politică". De fapt, este vorba de două inestimabile servicii. Involuntare, indirecte, dar foarte reale. Totdeauna, o „providenţă" binevoitoare a avut grijă ca, în toate momentele dificile ale existenţei mele, dezavantajele să se transforme în avantaje. Mai întâi, eliberat de servituti publice, am putut realiza şi chiar termina unele proiecte culturale. Izolarea s-a dovedit, din acest punct de vedere, fecundă, o adevărată binefacere. împrăştierea, pierderea de timp, figuraţia inutilă au fost total eliminate. Mi-am dat seama, încă o dată, că problema culturală mă interesează mult mai mult decât cea politică, deşi fără soluţii politice nu există nici soluţii culturale. Voi reveni asupra acestei condiţionări esenţiale. Dar, deocamdată, îmi spuneam şi-mi demonstram că „misiunea" mea este culturală şi nu politică. Şi, din nou, îmi amintesc de o altă confesiune a lui N. Bălcescu făcută lui A.G. Golescu: „De-am vedea că nu putem fi patriei folositori, slujind-o în politică, vom da politica dracului şi ne vom întoarce cu mulţumire, eu la ocupaţiile mele istorice, tu la cele de filozofie morală şi tot vom putea fi folositori şi ne vom putea mângâia". Este mai mult decât o consolare personală. O adevărată opţiune paradigmatică a oricărui adevărat om de cultură român. Iar eu, aş îndrăzni să spun, aparţin acestei specii. Cu precizarea, esenţială după mine, că încerc să realizez - foarte sintetic spus - o sinteză de „paşoptism" şi „modernism" politic. Să conciliez două „suflete" şi două „conştiinţe" şi, să le dau, pe cât posibil, o expresie organizată, în termeni actuali. Cele două texte-manifest din *Sfera Politicii* (nr. 60 şi 61/1998), care comemorează în felul meu Revoluţia de la 1848, sunt, sper cel puţin, destul de elocvente pentru o astfel de aspiraţie.

Dar nu numai atât: mi-am cucerit, pot spune, chiar dacă foarte târziu, după 1989, binele suprem: libertatea de mişcări, de expresie, de iniţiativă culturală, a spiritului critic şi de „creaţie". Nu există „libertate", greu sau chiar imposibil de definit, ca şi noţiunile de „fiinţă", „dumnezeu" etc, ci doar libertăţi precise, concrete, expres formulate, realizabile într-un cadru social bine precizat. A nu fi la ordinile nimănui, a nu fi obligat la ore de birou, la semnatul unei condici etc, ce poate fi binefacere mai mare? Mai ales pentru psihologia mea rebelă şi inconformistă ? Bineînţeles, totul este o chestiune relativă, de coeficient de realizare, de „fezabilitate". Iar, în cazul meu, el a fost mare. Scriu doar ce-mi place şi unde îmi place. G. Ivaşcu, care voia să mă mobilizeze la *Cotidianul* şi în alte publicaţii, a observat

exact: „Marino nu scrie decât ce vrea el". Eram... deci, inutilizabil, o cantit
neglijabilă. Din punctul său de vedere şi al sistemului pe care-1 serve

Greu de strâns cu uşa, mă relaxez, în final, în felul meu. Recapitule
linişte în izolare, nu numai binefacerile, dar şi motivele renunţării mel
politică: revelaţia că nu am această chemare, a adevăratului mediu pol
şi a moravurilor sale (temă pe care o voi relua mai jos), plus ameninţă
Securităţii, plus, din partea opusă, insultele, dar şi ameninţările „colegi
mei de... "luptă politică". Acestea din urmă şi mai dezgustătoare şi, une
demoralizante. Veneam cu inima deschisă şi încasam doar copite (d
„Dr." Bratu, ing. Puiu, Cicerone Ioaniţoiu, prefaţat în cele din urmă
M. Ungheanu etc). Cauze convergente, conjugate şi solidare şi, până
urmă, indisociabile. Cred totuşi că pasiunea culturală a fost, până la ur
cea mai puternică dintre toate.

„Cazul" meu particular nu este, de fapt, decât ilustrarea^ unei situ
generale. Ea trebuie privită şi definită cu toată luciditatea. Intre omu
cultură, scriitor, artist etc. şi mediul politic există o incompatibilitate r
cală, o diferenţiere profundă de structură. Problema mi s-a revelat
brutalitate imediat după 1989, când unii dintre noi au fost atraşi, per
o scurtă perioadă, de mirajul politic. Am discutat-o în mai multe artic
culese sau amintite *în Politică şi cultură* (Iaşi, Polirom, 1995, pp. 360-3
în special în „Intelectualii şi politica" (1995, pp. 149-158). După 1989, scriito
intelectualii în general, s-au dovedit total nepregătiţi, inapţi să înţele
şi să asimileze viaţa politică efectivă. O dovadă în acest sens este şi fap
că scriitorii nu s-au regăsit deloc în vechile partide „istorice" şi au înce
regrupări în organizaţii proprii, denumite în general „civice". Ele s
dovedit inconsistente. Serioase, în felul lor, dar de mică audienţă şi lips
mai ales, de o infrastructură logistică funcţională. Aşa au apărut Alia
Civică, PAC, GDS-ul şi altele. Nu li se pot contesta, în nici un caz, bu
intenţii. Doar că problema de esenţă este total diferită: nu există, de f
nici o legătură între talentul literar şi talentul politic. Vezi, între altel
eşecul politic destul de recent, al scriitorului peruan - de talent, de alt
Mário Vargas Illosa. Nu există nici o afinitate profundă între creaţia, act
tatea intelectuală şi culturală în general şi acţiunea politică. Incomp
bilitatea este radicală. Vorbesc şi „din experienţă", vorba lui T. Maiore
Notez, pe scurt, câteva puncte esenţiale de divergenţă. Să mă conving,
o dată, în primul rând eu însumi.

Pentru scriitorul adevărat, pentru omul de cultură autentic, „ope
„creaţia" trec, în mod firesc, pe primul plan. Conflictul cultură/pol
izbucneşte în mod inevitabil. Omul de cultură îşi dă seama imediat
mediul politic el nu-şi poate realiza opera. Şi atunci se retrage defe
complexat, resentimentar, adesea chiar vindicativ. Instinctul pare să-i sp
„Singur, vulnerabil, neînţeles, deloc preţuit la adevărata mea valoare, nu
rămâne decât să mă izolez şi să încerc să realizez măcar o parte di
proiectele mele. Fie şi o singură operă". Dar de ce scriitorul se si
„singur"? Pentru că mediul politic vede în el un corp străin, inasimila
inutil, neutilizabil şi reacţionează în consecinţă.

Teoretic, omul de cultură - şi mai ales ideologul - poate aduce totuşi o contribuţie doctrinară, scriitorul una propagandistică, publicistul una' de imagine mediatică. în practica - şi mai ales în cea românească de după 1989, pe care o cunosc bine - omul politic „alungă" însă pur şi simplu pe scriitor! Nu-1 cultivă. „Partidul nostru (este vorba de PNŢCD) nu „curtează" pe nimeni, după cum recunoaşte şi bunul meu cunoscut şi coleg de închisoare, Niculae Ionescu-Galbeni (într-un interviu din *22,* X, 16-22 martie 1999)! Nici regimul Constantinescu nu s-a dovedit mai receptiv, din nefericire, la necesitatea „seducerii" scriitorilor. Unele încercări recente de racolare şi chiar de mobilizare ale unor oameni de cultură, destul de puţini de altfel, cred că sunt mult prea tardive. Şi nu totdeauna bine inspirate.

Trebuie să recunosc: nimeni nu este de vină, din cauza incompatibilităţilor amintite. Sau, dimpotrivă, toată lumea este de vină. Pe de o parte, omul politic, în general incult, care nu citeşte nimic, nici măcar presa politico--ideologică, nu are decât dispreţ pentru acest intrus care este scriitorul. ÎI tratează, cel mult, cu o politicoasă indiferenţă. Omul politic vede în acest personaj fie un instrument subordonat de propagandă, un „agent de publicitate" de simplă execuţie, fie un concurent, un rival posibil, cu un succes de public real sau potenţial mai mare (în foarte multe cazuri) decât al său. Un biet şi obscur lider provincial în marea majoritate a cazurilor. Scriitorul complexează, stânjeneşte este prin definiţie incomod. Partidele n-au nevoie de astfel de „personalităţi" mai mult decât iritante.

Pe de altă parte, scriitorul este prin natura sa individualist, egocentric, narcisist. Psihologia sa este funciar sinecuristă, parazitară, profitoare, abuzivă. Se manifestă independent. Nu este disciplinat şi încadrabil. Se manifestă adesea infatuat, agresiv şi obraznic. De unde,' un antagonism inevitabil între „activist" şi „poet" sau „scriitorul liber profesionist". Acesta are adesea şi spirit critic, de natură a-1 face şi mai antipatic. Să nu uităm, în sfârşit, nici rivalităţile interprofesionale dintre scriitori. Chiar şi cei de „orientare" politică identică sunt incapabili să colaboreze, să coopereze în vederea unor idei comune sau scopuri superioare. Scriitorul, fie şi angajat ideologic de aceeaşi parte a baricadei, nu te iartă niciodată că l-ai ignorat. Dacă ai scris o cronică negativă sau ai polemizat cu el, poţi să fii de o mie de ori la fel de „liberal". Eşti anatemizat până în pânzele albe. Pentru toate aceste caracterizări am exemple foarte precise, de la Mircea Dinescu la Alexandru George, de la Ileana Mălăncioiu la Gheorghe Grigurcu. Nu este vorba numai de talentul lor, ci doar de trista constatare că prezenţa scriitorului în politică este, adesea, o calamitate reciprocă, în toate sensurile cuvântului. De „cariere politice" nici nu poate fi vorba.

Relaţiile cu „politicul" - în cazul meu precis - se complică, mai ales după 1989, printr-o revelaţie, căreia la început, nu i-am bănuit nici pe de parte proporţiile şi consecinţele. Şi, bineînţeles, nici decepţiile. Ele mă urmăresc până azi. în două cuvinte: pretinsa „revoluţie" din 1989, nu numai că n-a distrus sistemul comunist, dar a făcut evidentă marea realitate a epocii: comunismul, în România, a supravieţuit în forme democratice. Mai mult, întreaga politică postrevoluţionară a făcut şi face tot posibilul ca regimul

să se menţină, în forme acceptabile şi după prăbuşirea URSS. A fost, f
îndoială, eroarea cea mai profundă de analiză şi evaluare a situaţiei istor
în care trăiam. Pot spune chiar singura eroare. Dar capitală. Nu mi-a
imaginat niciodată comunizarea reală a ţării, păstrarea vechilor structu
supravieţuirea mentalităţii comuniste, în variantă „naţional-comunis
atât de evidentă de altfel în toate fostele ţări ale „lagărului sovietic". Ar
americanismul profund, virulenţa atacurilor anti-NATO din presa noas
au devenit foarte vizibile mai ales după intervenţia din Serbia. S-ar pă
că trag o astfel de concluzie doar sub impresia ultimelor evenimente.
realitate, mi-am dat seama chiar de la început că „ceva" nu este în ordi
Dar n-aş fi bănuit niciodată dimensiunile dezastrului şi nici perspectiv
viitorului imediat. încerc să reduc totul la esenţial. Deci nu o schiţă istor
ci doar confesiunea unei sumbre decepţii exprimată cât mai concentra
sobru posibil.

De ce n-a fost totuşi, o „revoluţie", pe care am văzut-o cu toţii doar la T
Moment suprarealist? *Happening* politic de mari proporţii? Pe un fond
răscoală populară, spontană, haotică, într-adevăr anticomunistă („fără co
nişti"), un grup gorbaciovist, în frunte cu I. Iliescu, a preluat puterea
nici o dificultate. în bună tradiţie românească, în jurul familiei Ceauş
s-a făcut imediat gol şi după fuga cu helicopterul a urmat un nevrosi
autostop, încheiat în cazarma de la Târgovişte. Raportul de forţe era
esenţă, următorul. Jos, o masă amorfă, neorganizată, fără lideri, fără progr
Este'de neimaginat o revoluţie condusă de personaje gen Dan Iosif, Di
Nica Leon şi alţii de acelaşi calibru. Sus, un grup de anticeauşisti,
sistem de relaţii de partid. Chiar dacă, să spunem, n-a existat un com
„gorbaciovist", întreg scenariul zilelor din decembrie se înscrie perfec
această schemă. *Perestroica, glasnost,* „comunism cu faţă umană".
peste telefoanele date Ambasadei Sovietice şi celelalte. FSN-ul s-a dorit
primele zile, tot un partid unic, doar cu aparenţa diversităţii.

Dar s-au produs trei evenimente, toate imprevizibile. Bună temă
meditaţie, despre spontaneitatea şi iraţionalismul în istorie: 1. presiu
manifestaţiilor populare, semn de exasperare, de dezlănţuire a unei rev
îndelung refulate; 2. influenţa propagandei occidentale, total surprins
violenţa revoluţiei şi de execuţia Ceauşeştilor şi 3. momentul cu adev
decisiv: puciul de la Moscova, din august 1990, care a îndepărtat pe Gorba
de la putere. Şi deci şi pe patronul grupului de la Bucureşti, care a
constrâns la unele concesii, mai ales că situaţia din fosta URSS se degr
vertiginos. Orice observator lucid al evenimentelor de atunci nu pute
nu reţină faptul că, iniţial, se proiectase doar o „perestroica românea
si nimic mai mult. Tot ce a urmat se datorează tenacităţii şi abili
comunismului şi cadrelor sale de supravieţuire şi slăbiciunii inevitab
opoziţiei după decenii de represiune totalitară.

Notez în continuare numai câteva observaţii empirice, cred obiec
deloc „politologice". O disciplină ce traduce, nu de puţine ori, într-un lin
pretenţios, observaţii curente, banale. Aveam tot mai multe motiv
insatisfacţie şi decepţie. Adesea chiar de indignare şi revoltă. Toate „cucer

socialismului" erau, în esență, păstrate. Ierarhiile tradiționale, la fel. Ca și reflexele național-comuniste. Libertatea de expresie a fost, într-adevăr, restabilită. Dar nici un indiciu de reforme structurale reale, profunde, care ar modifica radical „moștenirea" a patru decenii de comunism. Doar un mic embrion de liberalism economic, tolerat, lângă o masivă, dominantă, economie de stat, centralizată. Coloși industriali total nerentabili, alături de mici întreprinderi particulare, în general de servicii. De altfel, doar această zonă, în concepția neocomunistă, era rezervată inițiativei particulare.

Dovada evidentă, esențială, că regimul comunist a supraviețuit este însă faptul că regimul și raportul de proprietate n-au fost modificate. Noua Constituție „ocrotește", dar nu „garantează" proprietatea. Nomenclatura comunistă continuă să ocupe casele „burgheziei", unde plătesc chirii derizorii. Nici în domeniul micii proprietăți agrare reforma nu este, nici pe departe, încheiată. Statul vrea să conserve toate GAS-urile etc. Această concepție a fost exprimată foarte bine de ideologul noului regim Silviu Brucan, la TV, în ziua de 22 decembrie 1989 : reforma politică a reușit, dar pentru reforma economică... „nu eram pregătiți". Altfel spus : „N-aveam nici cea mai mică intenție să facem o reformă economică". Deci din această direcție, hotărâtoare pentru întreaga evoluție a României viitoare, nici o speranță...

Nu este cazul unor analize complicate, savante, pentru realități foarte simple, ce se observau și cu ochiul liber. Vechiul aparat comunist a rămas același, cu aceleași reflexe, cu aceleași mentalități. Sigură de sine, suficientă, arogantă. A fi tras la răspundere pentru abuzurile din trecut părea doar o glumă bună. Responsabilități, epurări, dosare? De neconceput. Nimeni nu este vinovat de nimic. Continua să domine mitul continuității indestructibile, al situației ireversibile. Clasa nomenclaturistă se crede și azi, după 1989, „la putere". „Am câștigat alegerile, dar nu și puterea" se lamenta pe bună dreptate Președintele Constantinescu. Din care cauză, opoziția și noua putere par mereu vechilor structuri - efectiv dominante - ilegitime, neacceptate decât formal.

Din care cauză, în momente critice, după alegerile din 1996, când opoziția a venit, în sfârșit, la putere, după cinci decenii, aparatul de stat nu răspunde la comenzi. Explicația exactă, de fapt foarte simplă, o dă cinic, dar lucid, un eminent „specialist" în materie, Virgil Măgureanu, fost șef al SRI (citește „Securitate"): „Statul nu poate conta pe loialitatea armatei, a poliției și a serviciilor de informații din cauza faptului că liderii acestor instituții, chinuiți de memoria supunerii față de comunism se tem să se angajeze față de o nouă conducere, care s-ar putea dovedi instabilă" {*România liberă,* 22 februarie 1999). Diagnostic precis. Că este și... cinic, nu mai are nici o importanță.

în ce mă privește - devenit tot mai mult un simplu spectator și, eventual, comentator al acestei farse politice - două aspecte rămâneau mereu foarte iritante. Poliția politică funcționa în continuare, să zicem, și din inerție. Devenise o obsesie, dar și o deprindere colectivă la scară națională. Am fost în permanență filat de SRI, cu telefonul ascultat. Rarele mele intervenții publice din ultimii ani erau, în continuare, înregistrate. Anul trecut (1998), când am vorbit la „Institutul de studii europene" de la București, invitat

de LV Șerban, o „auditoare" mi-a pus, foarte sigură pe sine, un magne
în față, pe catedră. Am întrebat-o ironic: „Sunteți de la SRI?". Și s
izbucnit în râs. Semn că toată lumea era la curent cu astfel de me
Intrate, de altfel - ca să mă exprim astfel - „în moravuri". O bana
curentă, cotidiană. Mult mai gravă mi se părea continuarea luptei de c
tradusă prin celebrele „mineriade". Au fost anticipate de lovitura de for
la 28 ianuarie 1990. Mai ales cea de-a treia, violentă, sângeroasă (13-15
1990), avea toate caracterele „tehnicii loviturii de stat". Ca, de altf
toate celelalte escapade ale „luceafărului huilei", Miron Cosma. Provoc
sfidarea, agresarea autorității de stat era evidentă. Revendicările, agit
și grevele sindicale au aceeași sursă de inspirație.

Nu numai pentru mine, toate acestea erau foarte limpezi. Eram
mai sensibil și adesea mai deprimat decât alții, observând raportul
atât de inegal, de forte. De o parte, un aparat de stat comunizat (p
îmbraci de o mie de ori poliția militarizată în civil, dacă nu se trans
și mentalitatea de milițian) și structuri comunisto-sindicale organiza
partea opusă, o foarte slabă organizare și coordonare a rezistenței „c
politice și ideologice. Și, mai ales, ficțiunea pseudopartidelor politice,
cratice, de eternă opoziție. Fără organizare logistică, fără cadre, fără in
mente de propagandă. Ating, știu bine, un punct dureros, care mă pr
și pe mine în mod direct. N-aș fi dorit să ajung niciodată la ast
constatări și concluzii. Și la toate decepțiile ce le-au urmat. înțeleg to
bine de ce politica îndepărtează pe tot mai mulți oameni de bună-cre

De fapt, situația era cum nu se poate mai simplă: dacă rezis
„societății civile" s-a dovedit, după 1989, atât de anemică, explicați
una singură: ea încă nu există. Societatea civilă rămâne doar o ilu
România. Ea este produsul unei societăți citadine, cu tradiții democr
expresie tipică a unor pături mijlocii, ce nu s-au format încă în țara no
Și tot ce a existat, într-o foarte mică măsură, a fost distrus de sis
comunist și de dictatura totalitară. Societatea civilă înseamnă - între a
și diferite forme independente de „autoritate", cel puțin paralele cu a
tatea guvernamentală. Or, românul este prin definiție și tradiție „cu guve
Prestigiul intelectualului independent este inexistent. Pentru marii intel
ai generației mele, G. Călinescu, T. Vianu, M. Ralea, I. Iordan etc.
o altă opinie decât cea guvernamentală, oficială, era de neconceput. P
această mentalitate, eu eram un biet „zăpăcit", un „agitat".

La toate se adaugă teama de necunoscut. O certitudine precară,
și în mizerie, este preferabilă riscurilor unei noi experiențe sociale.
nismul devenise acceptabil fiindcă se transformase în deprindere și
în sfârșit, evidenta depolitizare și dezideologizare a societății rom
Lupta partizanilor în munți - ideea de „rezistență" - nu spunea ni
nimic. în nici un caz, generației tinere. La un liceu din capitală c
încercat un colocviu pe tema rezistenței în munți, cei mai mulți dintr
au ieșit din clasă ^„Lecție de istorie ratată la Liceul «Spiru Haret»", în *R*
liberă, 25 martie 1995). Marginalizarea foarte puținilor „contestatari" au
(Doina Cornea, de pildă) este și rămâne o tristă realitate. Lipsa de i

pentru lucrările de politologie, de istorie politică, este şi ea, la scriitorul român, mai mult decât evidentă. într-o cultură de poeţi şi publicişti, fenomen cum nu se poate mai firesc. Câţi citesc, de fapt, reviste ca *22 ?* Tirajul său, în jur de 13 000 de exemplare, nu creşte. Tendinţa este chiar de scădere, Despre *Sfera Politicii, Polis, Altera* şi alte câteva'de acest tip nici nu mai amintesc. Subdezvoltarea este generală.

Să zicem că toate aceste decepţii sunt, în definitiv, inevitabile pentru un intelectual de un anume nivel. Caut să pun o distanţă cât mai mare între mine şi realităţile din jur, pe care nu le puteam considera - din punctul meu de vedere - decât catastrofale. Numai că şi înainte şi imediat după 1989 n-am fost numai un simplu intelectual contemplativ, ci şi un „militant". Or, marea decepţie a produs-o tocmai „angajamentul" politic. Am mai atins şi anterior această temă, a entuziasmului naiv, prost plasat, cauză a multor erori. După 1989, vedeam, cu tot mai mare claritate, nu numai inutilitatea sacrificiului personal, dar şi diferenţierea tot mai profundă de tot ce simboliza aşa-zisul meu „trecut" politic. Nu mă mai regăseam în PNŢCD, deoarece gândeam tot mai mult *altfel.* Tot mai „liberal". Tot mai străin de vagul „democraţiei creştine" - revendicat de altfel, dar pur formal - care, în ce are valabil, se înscrie, de fapt, tot în sfera neoliberalismului. Cât priveşte „democraţia", „dreptatea socială", „patriotismul luminat", aceste principii - justificate în sine - erau atât de vag definite încât nu puteau răspunde nici unei exigenţe cu adevărat ideologice fie şi minimale.

Din fericire, desprinderea mea din PNŢCD s-a făcut lin, discret, fără drame şi fără publicitate. De fapt, s-a produs o dublă respingere: din interior, unde făceam şi la Bucureşti, dar mai ales la Cluj, figură străină, indezirabilă, total marginalizată. Dar şi din exterior, din partea mea, printr-o neaderenţă personală şi ideologică tot mai pronunţată. Aveam tot mai mari nemulţumiri şi decepţii în legătură cu liderii partidului şi cu politica lor. Insă, dacă nu-i nominalizez, nici măcar acum, în această formă discretă şi postumă, cauza este una singură: mi-am interzis - după cum am mai spus - „să critic" sau „să atac" public pe foştii mei colegi de închisoare. Or, eu am fost efectiv „coleg", în destule cazuri chiar de celulă, cu aproape întreaga conducere actuală a PNŢCD. O reţinere pe care o cred, în continuare, justificată. Ca şi cum ţi-ai bârfi public o fostă soţie. O atitudine total inacceptabilă. De altfel, lăsam tot mai mult în urmă o serie de amintiri şi antagonisme. Cu „Dr." Bratu m-am întâlnit, cu totul întâmplător, la Bucureşti, în gară, înainte de a pleca în SUA şi ne-am „împăcat". Dar şi acest episod este aproape uitat, contabilizat doar la capitolul „pierderi irecuperabile".

Dacă discut totuşi cazul PNŢCD, o fac exclusiv din motive analitice. în primul rând pentru clarificarea deplină a conştiinţei mele. Un caz paradigmatic, aproape „simbolic", pe care-1 cunosc destul de bine, ilustrativ pentru nivelul, organizarea şi profundele carenţe ale unui respectabil partid politic român de opoziţie. Situaţie tipică pentru structura şi mentalitatea partidului politic român, nesincronizat nici cu tendinţele societăţii româneşti reale actuale, nici cu exigenţele unui adevărat partid democratic modern. Inflexibilitatea sa, transformată în imobilism, inactivitate, absenţa

oricăror iniţiative, a devenit evidentă mai ales după alegerile din 1 când a pierdut una după alta toate partidele, toate confruntările cu

Lipsa de organizare, de cadre, mi se părea evidentă. După 1989, s structură internă a acestei formaţiuni a devenit şi mai vizibilă. Ia politică şi mai ales după alegerile din 1996 nu s-a schimbat de fapt ni Nu s-a realizat nici o reformă profundă, de structură. Se improviza me Doar un început de „privatizare". Se inventează „miniştri", precum Al. He ministru de operetă al „integrării europene", cunoscut încă de la P Când i-am trimis cărţile mele, într-adevăr „europene", nu ştia cum s evite. Credea că-1 „concurez", că am o revendicare de făcut, ceea ce e ani lumină de intenţiile mele. De fapt, acesta era şi este, din nefer mentalitatea carieristă şi politicianistă dominantă. Cu adevărat trist realitatea goală: acest „partid" nici nu există de fapt ca „partid", vrea spun ca organizaţie structurată şi bine încadrată. Doar un conglomer clanuri clientelare şi familiale, pe care numai autoritatea morală C. Coposu a împiedicat dezagregarea şi fragmentarea sa inevitabil răzbuna - încă o dată - tradiţia ancestrală a clanului ţărănesc, fam originar. O realitate socială românească tradiţională, mult mai pute decât orice organizare socială modernă. Ea nu se poate forma decât în mediu citadin. într-o societate comunisto-ceauşistă de ţărani recent p tarizaţi şi proaspăt „urbanizaţi", nu se poate încă depăşi această istorică. Social vorbind, România şi după 1989, trăieşte, din nefericir continuare, în premodernitate.

Nu mai revin asupra aventurilor, penibile puţin spus, ale clanului de la Cluj, despre conflictul său cu I. Raţiu şi cu un întreg grup. Un am de ridicol şi burlesc fără egal. Ca să-1 dea afară pe I. Raţiu, clanul prin cumnatul lor Fărcaş, actualul prefect, a schimbat yalele de la s Pentru ca acelaşi Fărcaş, să schimbe din nou yalele, ca să împiedic această dată, intrarea... clanului Boilă. Astfel de detalii savuroase (triste) au revenit brusc în actualitate, după sciziunea Ciorbea-Boilă (a 1999). Am refuzat orice implicare, într-un sens sau altul, rezistând puţine presiuni. Ale Doinei Cornea, de pildă. în trecutul apropiat, o apărătoare a lui Victor Ciorbea. Acum, subit, o mare apărătoare a un partidului. Sunt constrâns de adevăr să recunosc, oricât de simpatic antipatice mi-ar fi cele două „aripi", că această sciziune, privită rigori sens absolut, are explicaţiile şi scuzele sale. Cât de politice şi pragm nu discut acum. Dar o anume justificare există.

Ea constă, în esenţă, în revendicarea, perfect legitimă, a „vertica morale", consecvenţei, respingerii inutile a compromisului doar de d „puterii". în felul acesta, PNŢCD a devenit, de fapt, prizonierul poliţie şi al odiosului Petre Roman. Este, de departe, cel mai pervers perso politicii actuale româneşti. Acest rigorism moral, civic, de esenţă ma îl consider şi acum justificat în principiu. Că va avea şi succes practi îndoiesc profund. Oricum, Convenţia - fracţionată şi fără dinamis pierdut de pe acum, din nefericire, viitoarele alegeri. Iar PNŢCD, lip o personalitate de mare autoritate morală şi civică, se va pulveriza s

mult. Dar chiar şi înainte de această scindare, dacă exista, fie şi formal, o oarecare preocupare de civism şi moralitate pentru inițiative, organizare, competență, tehnicitate, propagandă, comunicare, imagine mediatică nu exista de fapt nici una. Dar absolut nici una, din nefericire. A miza exclusiv pe „caracter", pe „închisoare" şi a nu da atenție, ba mai mult a minimaliza alte calități este o gravă eroare, profund contraproductivă. Concepția manistă conform căreia „omul de caracter" este preferabil „specialistului" se răzbună. Nu se poate trăi, în politică, la infinit, doar din rentele trecutului. Nu este suficient să fi stat la Jilava, Aiud sau Gherla. Viața cere mereu reacții noi la situații politice noi, rezolvate prin oameni politici noi. Or, la acest capitol, deficitul de competențe a fost şi este total.

Am ajuns în felul acesta, din nou, la soarta specialistului, intelectualului, inclusiv a scriitorului în PNȚCD. Lipsa de interes acordată acestei categorii explică în bună parte şi incapacitatea acestui partid de a nu avea nici măcar un adevărat săptămânal, nu mai vorbesc de un oficios cotidian. S-ar părea, la prima vedere, că intervine din nou o obsesie personală, expresia unei mari frustrări nevindecate. Câtuşi de puțin. De altfel, fenomenul a fost semnalat din plin, în presă - fie din motive polemice (Andrei Pleşu, de pildă, în *Dilema),* fie resentimentare - de către scriitori atraşi o clipă în partid, apoi ignorați, marginalizați, ba unii chiar „expulzați", ca George Pruteanu. Au semnat astfel de proteste dezamăgite, legitime, Gheorghe Grigurcu, Alex. Ştefănescu (şi nu o dată). Fără voie îmi aduc aminte şi de marginalizarea lui Petre Stoica, de ingratitudinea cu care a fost tratat Paul Lăzărescu, vechi colaborator la *Dreptatea,* de tratamentul de totală subordonare din partea clanului Boilă la Cluj, aplicat lui Virgil Ardeleanu şi alte cazuri asemănătoare. Al lui Iordan Chimet, de pildă. Frica de concurență, repulsia pe care o produceau aceşti intelectuali era - şi nu numai pentru mine - mai mult decât evidentă. Cărțile, să spunem, n-au nici o valoare electorală. Dar una de imagine au. Şi în felul acesta ajută şi propagandei electorale. Or, tocmai această publicitate deranjează teribil'mediocritatea politicianistă, majoritară în toate formațiile Convenției.

Aparent, s-ar spune, că PNL „stă" ceva mai bine. Cel puțin la capitolul intelectualilor din partid. Mai ales după fuziunea cu PAC, mai bine spus cu N. Manolescu. Aş avea toate motivele „să-1 încondeiez". A fost în repetate rânduri profund nedrept şi chiar brutal cu mine. Dar nu-1 pot considera, în nici un caz, un simplu veleitar. L-am citit cu destulă regularitate după 1989 şi pot să declar, cu toată sinceritatea, că... gândim „ideologic" la fel. în unele probleme literare, nu ne despart decât... opiniile. Deci, din nou spus, foarte... puține lucruri. Este un om de valoare. Reîntâlnirea, recentă, la Cluj, a fost chiar cordială. Mi-a mulțumit, anterior, la telefon pentru articolul despre „antiamericanul" Hurduzeu. Au existat şi alte mici semne de conciliere, „politice" sau nu, nu are nici o importanță. Dar, fiindcă tot am evocat prestigiul şi statutul intelectualului în PNL, îmi amintesc şi de o altă scenă, savuroasă, petrecută tot la Cluj, cu Stelian Tănase, venit să-şi lanseze o carte. Ne-am întâlnit la Librăria Universității: „Ştii că s-a vorbit de d-ta în Parlament". „Cum asta?" „M-au întrebat Dinu Patriciu şi Horia Rusu" -

pe care i-am citat într-un articol - „cine eşti d-ta?". „Le-am explicat
Ăştia (textual) nu prea ştiu..."

Revelația profundei mediocrități a clasei politice actuale constitui
acelaşi timp, după 1989, şi un anume motiv de satisfacție. Oricât de p
doxală s-ar părea. Pentru prima dată pot să-mi exprim liber opiniile de
întreaga noastră clasă politică. Să mă distanțez de ea, să-i văd toate defe
şi să întrevăd - măcar teoretic şi independent - şi soluțiile de viitor. S
integral de acord cu Emil Constantinescu, atunci când caracterizează lu
politică actuală „mizerabilă şi murdară" *(România liberă,* 6 martie 1
Ea este, de fapt, expresia nivelului societății româneşti actuale. Nici
mult, nici mai puțin.

Aş vrea să fiu cât mai explicit posibil. Nu pretind deloc ca „filoz
„oamenii de cultură", „scriitorii" şi alte asemenea categorii să con
treburile țării. în nici un caz. Ar fi o calamitate. Când observ însă c
comisiile specializate ale Parlamentului figurează deputați sau sena
care, în mod evident, n-au citit nimic niciodată şi nu sunt, nici pe dep
la curent cu ce s-a gândit în România, anterior, într-un domeniu sau a
îmi spun că aceşti pretinşi „oameni politici" n-au îndărătul lor nic
conținut. Nici o istorie, nici o cultură, nici o tradiție, nici o reflexie po
organizată. Sunt doar figuranți într-o eternă improvizație. Pentru ace
pseudoclasă politică sterilă, profund mediocră, politicianistă la exc
adesea coruptă n-am nici cea mai mică stimă. Nu mă regăsesc în ea
mă reprezintă. Nu-mi găsesc locul într-o astfel de societate. Două as
care o caracterizează îmi sunt, mai ales, profund antipatice.

în bună parte, clasa politică actuală provine din vechea nomencla
de rangul doi sau trei. Deci cu aceeaşi mentalitate comunizantă, eta
autoritaristă. Cu aceeaşi suficiență, aroganță şi siguranță de mişcă
activistului reciclat în „democrat". Un personaj rural, primitiv, ca
exprimă bolovănos, gen Triță Făniță, îmi pare simbolic pentru ruraliz
ceauşistă a țării. Mai ales când pretinde să dicteze politica agricol
mențină centralizarea tuturor GAS-urilor. Sau un Valeriu Tabără, pro
de proaspăt urbanizat, adversar feroce al organizației... NATO. Fireş
au dreptul la opinie. Dar şi eu am dreptul să detest astfel de pers
primitive, agresive, cu fruntea îngustă, care parcă acum s-au dat jos di
căpiță de fân. Sau sinistrul şovin, obstinat, Funar, care a desfigurat
centrală a oraşului Cluj, prin gropi pretins „arheologice". A transfo
naționalismul în *kitsch.* A vopsit băncile parcului în roşu, galben şi alba
„A plantat" statui de un prost gust total, cu intenția de a instala şi o
a... columnei lui Traian. Tot ce se petrece în capitala Daciei superioare
mai ales în acest domeniu, absolut revoltător.

Nu-mi face o impresie mai bună nici imaginea carierismului, p
cianismului şi clientelismului minor, predispuse permanent la intri
„lucrături" de culise, al nou-veniților în politică. Un amestec de nul
ambițioasă, şmecheră şi abilă, de veleitarism fără nici o acoperire. O can
tură ia Preşedenție ca a lui Radu Câmpeanu - ca şi întreaga sa atitu
ulterioară -, ilustrează foarte bine acest tip de politicianist român, cu o

poleială occidentală, peste un fond de etern arivist şi parvenit balcanic. Şi această categorie are un dispreţ infinit pentru discuţiile de principiu, foştii deţinuţi politici („Lasă-mă, domnule, cu d'astea"), intelectualii rătăciţi prin astfel de medii. Unica preocupare, esenţială, este sistemul de relaţii personale cât mai profitabile posibil. Politicieni de duzină, care absentează cu regularitate de la lucrările Parlamentului, preocupaţi doar de avantaje, diurne, decontări de protocol şi alte combinaţii lucrative. Iar cinismul lor este şi rămâne invulnerabil. Unii au fost dovediţi ca mari corupţi. Imunitatea parlamentară însă îi apără (o vorbă de spirit, vulgară, dar realistă, a deputatei liberale Mona Muscă: „Imunitatea la români nu se ridică nici cu Viagra"). Alţii, informatori cu angajamente scrise şi subscrise, dovedite şi publicate în presă, nu sunt tulburaţi de nimeni. Nu e de mirare că opinia publică, atâta câtă este, nu are nici o stimă şi nici o încredere într-un astfel de Parlament.

Din aceleaşi motive scade şi prestigiul partidelor politice. O primejdie foarte serioasă pentru viitorul tinerei democraţii româneşti. Se observă un decalaj tot mai accentuat între clasa politică şi electoratul virtual. Numărul celor independenţi, ce se abţin, care declară deschis că nu vor participa la vot creşte mereu. Cauzele sunt evidente, semnalate şi anterior: preocupările electorale şi populiste trec totdeauna şi de departe înaintea programelor şi realizărilor, politicianismului de azi pe mâine, fără nici o bară de direcţie, clanurilor clientelare, familiale. Nu surprinde foarte mult că apare „Fundaţia pro Transilvania" sau „Partidul moldovenilor". Preocuparea de a rămâne cu orice preţ la putere, făcând oricâte compromisuri, este şi ea mai mult decât evidentă. Nu e de mirare nici că unele elemente radicale, „fundamentaliste", din PNŢCD se opun eternelor cedări în faţa PD. De unde şi sciziunea actuală. Chiar dacă nu sunt de acord cu violenţa expresiei („slugărnicia tâmpă cu care liderii ţărănişti stau pe scaune", după Octavian Paler, *România liberă,* 3 februarie 1998; de „Contrafort"-urile din *România Literară* ale lui Mircea Mihăieş nici nu mai vorbesc; să nu uit nici de... seducătoarea Ileana Mălăncioiu, amestec de Miţa Baston şi *Surâsul Hiroshimei,* care neîntrebată dă note la purtare întregii opoziţii). Este totuşi ceva adevărat în denunţarea acestui imobilism şi politicianism mediocru şi corupt. Ca şi în evidenta voinţă de restauraţie neocomunistă a PDSR.

Aş distinge cu toată claritatea între opoziţie ca stare de spirit, totdeauna legitimă într-un sistem democratic şi opoziţie ca infrastructură, logistică, organizare, implantare în teritoriu etc. Mi-aduc aminte de o vizită absolut deprimantă la sediul Convenţiei Democratice, în 1994, când m-am dus să achit donaţia făcută, încă la Oradea, campaniei lui Emil Constantinescu. Patru camere într-un apartament de bloc oarecare, patru-cinci studenţi (s-ar spune preocupaţi mai mult de serialul *Mala Mujer,* „vino că începe"). O improvizaţie evidentă. Iar Costin Georgescu, actualul şef SRI, nu ştia cum „să mă ia". Eram un personaj - inclusiv pentru el - atât de „insolit" încât nu intram în nici o schemă. Tot ce s-a întâmplat după această dată - inclusiv după câştigarea alegerilor din 1996 - îmi spune cu claritate că între intelectuali şi, în general, spiritele cu exigenţe civice bine precizate şi între această clasă politicianistă s-a produs o ruptură. Regenerarea, teoretic

vorbind, a politicii româneşti, nu poate veni decât din direcţia unor form
precum Alianţa Civică. GDS-ul mi se pare mult prea anemic. Dar, în o
caz, viitorul va fi salvat de noua generaţie de politicieni tineri. Şi s
într-un fel, uşor „mândru" că am fost primul care a scris despre unii tin
de valoare ca Răzvan Mihai Ungureanu şi Dan Oprescu. Răzvan Pope
şi alţi consilieri ai Preşedinţiei, fac parte din aceeaşi categorie promiţăto

Situaţia mea morală (ca şi a întregii mele categorii) rămâne deci t
sionată şi extrem de dificilă. O întrebare, mai ales, revine obsedant: pen
ce Românie şi pentru ce români, eu, personal, am suferit detenţie şi g
14 ani? Pentru o clasă politică, în general nulă, arivistă, carieristă, coru
Aceeaşi întrebare şi-o pun şi mulţi alţi foşti deţinuţi politici. Pe de
parte, trebuie totuşi bine disociat între dezgustul profund justificat obie
şi evaluarea lucidă, nu mai puţin realistă, a întregii situaţii catastro
actuale. Dar se pune imediat şi o altă întrebare: de unde „să import
cum „să inventăm" o altă clasă politică? Ea nu se poate forma peste noa
O situaţie tragică, pentru moment insolubilă. Este nevoie de cel p
două-trei noi generaţii. Şi mai ales de continuitate şi stabilitate. Tim
este încă prea scurt pentru a se putea forma o nouă clasă politică. Ş
primul rând, pentru modificarea stării de spirit a mentalităţii pub
Inclusiv a vechilor deţinuţi politici. Ei n-au, de fapt, decât calităţi mo
şi civice. Or, o ţară se guvernează şi se administrează şi cu o serie într
de alte calităţi şi competenţe. De unde, din nou, imperativul necesi
unui program politico-social serios, bine fundamentat. Precum şi a
serioase lupte politico-ideologice.

La ambele „capitole", o decepţie tăcută, profundă, cu atât mai gre
suportat, cu cât ea era mereu refulată. Orice confesiune publică, în a
sens, ar fi echivalat cu o dezertare, o dezavuare, o capitulare, ceea c
era câtuşi de puţin intenţia sau poziţia mea. Dar mă loveam de obst
de netrecut. Din care cauză, m-am retras, pas cu pas, cât mai di
posibil, din acţiunea directă, militantă, inclusiv publicistică. Este mai
decât o „decepţie" personală. O gravă eroare de apreciere, de optică
perspectivă din partea mea. O rană care se deschide mereu. Nu am
o singură explicaţie: lipsa de experienţă socială reală, a cunoaşterii e
a mediului în care intram, a moravurilor sale şi contradicţia inevita
un adevărat hiatus, chiar un abis - între convingerile mele teoreti
realităţile sociale imediate.

Lipsa programului politico-social al opoziţiei mă consterna şi mă desc
în acelaşi timp. Totul era, de fapt, *fuzzy,* aproximativ, vag, improviza
azi pe mâine. Trec peste decepţiile politice strict personale (revelaţi
diocrităţii clasei politice, a provincialismului său, a politicianismu
corupţiei), pentru a rămâne doar lângă obiecţia de bază: lipsa unui p
social precis pentru „România viitoare" postceauşistă. Nu este vorba, î
un caz, de reveriile sentimentale ale unui intelectual rătăcit în politi
sens are „revoluţia" de la 1989, dacă România comunistă nu este înl
cu un alt tip de societate? Limpede definit şi consecvent aplicat? Or, c
constatam era, de fapt, reluarea schemei din zilele de 22-23 decembrie

Jos", o revoltă spontană, anticomunistă, care continuă prin aspirațiile de democrație și purificare morală ale societății civile și organizațiilor sale, reluate fără convingere de partidele politice de opoziție; „sus", reformism „gorbaciovist" camuflat, cu preocuparea conservării vechilor structuri economice și ale aparatului de stat. De unde și „reformele" mereu amânate, sabotate, doar simulate.

Tot ceea ce s-a realizat în această direcție s-a făcut sub impulsul unor organisme financiare internaționale și a necesității obținerii unor împrumuturi externe. Dar fără nici o convingere. PDSR are în continuare o mentalitate etatistă, centralistă. Iar directorii fabricilor, uzinelor, regiilor deficitare, fac tot posibilul să nu-și piardă pozițiile. Mai ales că sunt plătite cu salarii incredibile, atribuite de pretinse „consilii de administrație", expresia cea mai tipică a clientelismului politic și a relațiilor oculte dominante în România actuală. Intr-o astfel de situație, care în mod evident mă depășește, nu-mi rămâne decât „să-mi ling" rănile ideologico-sociale și să-mi pun în ordine câteva reacții și nostalgii, deocamdată cel puțin, utopice, neasimilabile efectiv. Cineva, poate, se va interesa, cândva, și de astfel de idei izolate și... extravagante. Sunt însă din ce în ce mai puțin sigur. Ravagiile comunismului, plus starea generală de subdezvoltare a țării, inclusiv cea anterioară, sunt mult mai grave decât mi-aș fi imaginat vreodată.

Din direcția partidelor de opoziție de tip „istoric", slabe speranțe. Oricât mi-aș explica lipsa lor de organizare și coordonare, rezultatul este și rămâne același: o mare carență și o lipsă evidentă de program social precis. Și, mai ales, energic urmărit. O scuză ar fi că într-o alianță hibridă, cu un PD, care joacă permanent la două capete, mari realizări nu sunt posibile. Ne-am instalat deci în zona comodă a aproximativului, tergiversărilor și compromisului, în care singurile impulsuri de activare, de ieșire din inerție, vin exclusiv din partea unor foruri internaționale. Ordonanța despre „urgentarea reformei" este un expedient de ultimă oră doar pentru salvarea unor aparențe. Personal am avut „naivitatea" să cred că „Vocația PNȚCD este crearea unei pături mijlocii", cum am și declarat într-un lung interviu cu Șerban Madgearu *(Cotidianul,* 19 martie 1992), dar nimeni nu m-a luat în serios. Nu este vorba de o respingere și antipatie personală (intervin, bineînțeles și astfel de reacții), ci de o atitudine mult mai gravă: lipsa de preocupări reale pentru astfel de probleme. Și, la drept vorbind, nu numai în PNȚCD Decepția mea era deci mult mai generală și mai difuză. Mediocritatea și politicianismul se dovedeau, după 1989, fenomene naționale. într-adevăr deprimante. Și, deocamdată cel puțin, incurabile.

Semnul cel mai evident de comunizare ideologică, inclusiv al clasei politice de opoziție, este, dacă nu dispariția, în orice caz inhibiția de a afirma energic alternativa capitalism/comunism. Impunerea unei ordini sociale, economice și democratice burgheze. Faptul că un Dan Pavel definește cu mare claritate această situație *(Sfera Politicii,* 59/'98), nu este nici pe departe suficient. N-am întâlnit, o singură dată - cel puțin deocamdată - când redactez aceste rânduri la un lider PNȚCD o declarație fermă, clară, în favoarea ideii de proprietate, capitalism, mică burghezie. Gândeam tot

mai „liberal" în sensul cel mai clasic și larg al cuvântului. Dar eram
în același timp, în fața unei foarte dificile dileme : acceptăm actuala ac
lare capitalistă sălbatică, rapace, coruptă, în locul unei economii etat
unui sistem stalinist, totalitar terorist, polițienesc? Până la urmă
consolam cu ideea, pur teoretică, a unei faze inevitabile de tranziție,
de detestabilă ar fi ea. îmi spuneam uneori că lovitura de moarte
comunismului colectivist va fi dată tocmai de acest capitalism săl
făcut din corupție, importuri preferențiale, delapidări, evaziuni fi
contrabandă sau furturi pur și simplu. Nu făcea și regina Elisabeta
Angliei piraterie *fifiy-fifty,* cu sinistrul Francis Drake, ulterior înn
devenit *sirl* Zecile de mii de vile construite abuziv și cu bani fura
constitui, într-o generație-două-trei una din bazele solide ale viitoarei
medii românești. Totul este o problemă de timp, de continuitate
modificare a mentalității în sens legalist. Oricât de scandalos și de para
ar apărea, „salvarea" va veni - dacă va veni vreodată - tocmai din p
acestei nomenclaturi, subit îmburghezite. Este imposibil ca urmașii
nu dobândească, în timp, sentimentul proprietății, al independenței
mice și, în destule cazuri, sensul întreprinderii particulare, al invest
riscului. Toate acestea, repet, într-o schemă ideologico-socială idea
n-o voi mai apuca realizată. Este evident. Dar mi se părea cu totul neacce
ca măcar unii lideri democratici să nu gândească și în perspectivă.
aibă limpede un proiect economic și social în sens declarat, deschis, bu
și capitalist. Numai că aceste noțiuni, la drept vorbind fără mare tra
nici înainte de 1944 - nu erau deloc asumate energic și pe față.

Pentru a nu fi nedrept, trebuie să rețin că în PNL se observă
tresăriri, unele inițiative, cum ar fi și proiectul de revizuire al Const
la capitolul proprietății. Nu „protejată", ci „garantată". Dar, de fap
gramul liberal nu este nici pe departe proclamat și mai ales re
începând cu restituirea caselor abuziv naționalizate și terminând cu
rarea privatizării. Deocamdată, nu Convenția - în ansamblul său -
astfel de program, ci doar „Clubul dreptei" și mai ales micul parti
(fost „Alternativa României"), prezidat de Varujan Vosganian. Dreap
rală este încă slabă. Inevitabil slabă. într-o țară comunizată, cu un
de stat comunizat și cu un puternic partid de opoziție comunizant.
fi la viitoarele alegeri este ușor de precizat: o coaliție PDSR, PD și
(Sergiu Cunescu) fuzionat cu Alianța pentru România (Teodor Mele
Deci, din nou, stânga la putere. Dacă nu în varianta FSN, din 1990
formă modernizată, acceptabilă pe plan „european". Dar de form
românul are un talent excepțional de a simula, salva aparențele, mi
și trișa. Iar bietul PNȚCD, acum scindat, depășit, incapabil să se ad
la noua realitate, va pierde din nou partida. „Ereditatea" mea, să-i s
„politică" din această direcție, mă împiedică însă de la orice luare
de poziție. Sunt tras mereu în jos, în toate elanurile mele, care se c
inevitabil în gol, în izolare și tăcere, din cauza acestui „trecut", euf
spus, neinspirat.

M-aş fi regăsit într-un partid de centru-dreapta, modern, activ, care, ştiu bine, nu a apărut încă în România. Şi probabil, în condiţiile actuale, nu se va forma, din nefericire, niciodată. Schema clasică, tripartită, „europeană", cred că este inoperantă, în datele istorice actuale, în ţara noastră: un partid „socialist", „creştin-democrat" şi „liberal". Teoretic, PNŢCD ar trebui să se regăsească în zona „creştin-democrată". Dar pentru aceasta ar trebui să renunţe la titulatura istorică de „naţional-ţărănesc". Ceea ce este foarte puţin probabil. Cât timp politica populistă este şi rămâne obsesivă, „dreptatea socială" nu este bine definită, iar baza socială a partidului nu este limpede precizată. în timp ce liderii sindicali, PRM şi PDSR fac în mod evident şi în continuare luptă de clasă (vezi şi recentele mineriade), Convenţia nu are încă o viziune socială şi ideologică bine precizată. Şi, de fapt, nici nu poate să aibă într-o Românie, unde o tot mai mare parte din populaţie - prin decesul vechii generaţii - s-a născut şi s-a format sub regimul comunist. Vechiul regim menţine ordinea „socialistă" chiar dacă nu-i spune astfel, iar opoziţia nu are curajul să se declare pe faţă „capitalistă", „burgheză", că doreşte un alt tip de societate, fiind dezarmată ideologic. Totul vine din faptul că după 1989 s-au urmărit doar un „comunism cu faţă umană", iar opoziţia, nevertebrată social şi ideologic, nu are curajul, poate nici intenţia, să se proclame „liberală" pe faţă. O ambiguitate, aş spune, tipic românească. Electoralismul, populismul, cucerirea şi menţinerea cu orice preţ a „puterii" constituie, de fapt, unica preocupare esenţială. Consideraţii şi reflexii obsesive, inevitabil „redundante". Dar pe care nu le pot evita, deoarece sunt „drama" vieţii mele. în ce mă priveşte, obiectivitatea mă obligă să recunosc deschis aceste realităţi. Dar ele sunt şi rămân dureroase, refulate şi tăcute. Uneori încep chiar să obosesc rememorând mereu toate aceste decepţii incurabile.

Trebuie totuşi să le „înregistrez", ca un contabil conştiincios, până la capăt. Sincer de tot: nu-mi face nici o plăcere. Acest capitol, de altfel, îmi este, poate, cel mai penibil dintre toate. Regret în acelaşi timp că, din toate cauzele menţionate de-a lungul acestei autobiografii - inclusiv în capitolul de faţă -, o „democraţie de tip occidental" nu este (încă) posibilă la noi. Lipsesc şi tradiţiile şi baza socială şi, mai ales, în condiţiile date, voinţa politică. Şi, mereu, conştiinţa lucidă şi dureroasă a momentului istoric ireversibil, irepetabil. începând cu forma de stat (restauraţia regală este imposibilă) şi cu ficţiunea (încă?) a pseudodemocraţiei formale şi terminând cu schimbarea reală a regimului proprietăţii şi, în general, a întregii structuri sociale şi economice etatist-colectiviste. Este românul efectiv „republican"? Dar el nu are nici măcar această noţiune în sensul propriu. El acceptă o situaţie dată, impusă de fapt de sus. Scrutin universal sau pe liste separate? Cele mai multe partide se opun acestui sistem, care, probabil, le-ar da lovitura de graţie.

în reveriile mele democratice visam o democraţie directă, utopică fireşte, electronică, supercomputerizată. Fiecare cetăţean apasă doar pe un buton, cu eliminarea oricărui filtru intermediar Ceea ce n-ar exclude totuşi opţiunea programatică şi chiar partinică. Dar ar elimina odiosul politicianism, mediocru

şi corupt. O utopie fireşte. Mă tem sincer că pentru multă vreme Români
fi dominată de aceeaşi clasă nomenclaturistă camuflată şi de aceleaşi ser
secrete, pe veci nedeconspirate. Fiindcă o soluţie radicală este de
practic insuportabilă. Ce stat din lume îşi deconspiră aparatul diplom
şi serviciile de informaţii, care, la noi, echivalează cu vechea Securit

Alte reverii sunt un amestec de luciditate şi revoltă, de perplexita
indignare mută. Constat mereu o lamentabilă dezideologizare. O abs
evidentă a unei adevărate lupte de idei, lipsa conceptelor, argumentel
controverselor cu adevărat ideologice în societatea actuală. Mă conv
uneori, tot mai mult: ideile, în politică şi viaţa socială românească, n-a
fapt nici un ecou, nici o rezonanţă, nici o existenţă şi eficienţă reală.
mai mult decât o decepţie personală: o judecată istorică pesimistă, neg
şi mizantropică despre întreaga evoluţie a României actuale, cel puţ
viitorul imediat previzibil după 1989. îmi pare evident că replica opo
este anemică, total nesatisfăcătoare, nedeprinsă cu o astfel de confrun
De câte ori trebuie să repet şi, mai ales, *să-mi* repet: numai cu „carac
şi cu „ani de închisoare" nu se poate reorganiza şi guverna o ţară
decenii de dictatură comunistă?

Lipsa programelor şi soluţiilor reale se explică, în esenţă, repet,
lipsa unor adevărate clarificări ideologice. Nimeni nu explică limp
concis, energic, de ce sunt necesare reformele. Sau de ce şi de cine
boicotate. Care este fondul real al revendicărilor minereşti şi sindical
atacă cel mult unele instrumente şi agenţi de execuţie. Nu însă şi sist
care le-a generat şi le perpetuează. în realitate, tactica ar trebui s
exact inversă. Mă refer, în primul rând, la foarte slabul „angajament" ef
ideologic al PNŢCD (dar nu numai). La devalorizarea totală şi gener
ideii de „rezistenţă" şi „închisoare politică" („ei şi ce dacă ai făcut puşca
am auzit nu o dată). La refuzul punctului 8 al Proclamaţiei de la Timiş
La multe. La ingratitudinea, între atâtea altele, cu care a fost t
angajamentul sincer, monarhic, naiv, dar profund sincer, al lui M
Ciobanu, care i-a atras şi moartea. Şi la atâta alte foarte triste episo

Adesea îmi spun: sunt simple şi eterne reverii naive ale unui intele
ideologic „rătăcit în politică". Şi totuşi, categoric nu pot să cred - cel
în această fază, în cazul României - în aşa-zisa „moarte a ideologiilor".
o viziune de ansamblu, fără o clarviziune, fie şi elementară, între „cen
„dreapta" şi „stânga", o reconstrucţie a „României viitoare" nu este pos
Or, mă loveam mereu de o evidentă lipsă de tradiţie în acest domeni
politicianismul naiv, empiric, pur electoralist, neinspirat de nici o idee
şi generoasă. De absenţa, uneori totală, a cadrelor ideologice, nec
orientării şi clarificării acţiunii politice. „Mă exaspera" - nu o dată - ni
scăzut, opacitatea, lipsa evidentă a celor mai minime lecturi politologi
foştilor „colegi" de închisoare, revelaţie confirmată şi consolidată î
Lăţeşti. Mă simţeam, din acest punct de vedere, din nou, tot mai sing
neînţeles.

Vreau să fiu cât se poate de limpede: nu aveam nici cea mai
pretenţie de lider politic. Dar credeam că am dreptul - cel puţin după

ani de închisoare, gulag şi interdicţie - la o minimă atmosferă socială, ideologică şi politică respirabilă din punctul meu de vedere. în calitate - în primul rând - de cetăţean român oarecare, care se interesează de evoluţia şi nivelul societăţii civile, dacă nu şi de activitatea partidelor politice propriu-zise. Ştiu bine că o astfel de psihologie este extrem de singulară printre oamenii de cultură, mai ales la scriitorii din România. Din care făceam parte şi totuşi nu făceam parte. Dar lipsa de comunicare şi de dialog era aproape totală. Adesea, extrem de greu de suportat. „Virusul paşoptist" nu-mi dădea însă pace. Şi ce puteam crede despre un aşa-zis „Parlament" al României care refuză comemorarea oficială a Revoluţiei de la 1848 ? O adevărată ruşine naţională!

Fac parte din acea categorie, să-i spunem, de „oameni de cultură", care nu pot disocia, sau mai bine zis, care asociază, fie si în linii mari, orientarea lor ideologico-filozofică generală de cea politică. Intre aceste două planuri există, orice s-ar spune, o strictă interdependenţă şi condiţionare. Or, în cazul meu precis, temperamental şi pretenţios spus „filozofic",' era antiextremist. Altfel spus, expresia unui „ideolog" de „centru". Iar dacă trebuie să-i dau şi un conţinut politic, al unui „ideolog" de „centru-dreapta", în sensul clasic-european al acestor termeni. Sunt un antiextremist, antitotalitar fundamental, visceral, ostil - încă din adolescenţă - mai întâi extremei drepte, legionare, apoi extremei stângi, comuniste. întreaga mea viaţă şi publicistică a dovedit-o, cred, cu prisosinţă. Nu-mi fac, în nici un caz, un merit special. Definesc doar o realitate, pentru mine cel puţin, evidentă. O trăsătură fundamentală a fiinţei mele morale şi ideologice. Şi nimic mai mult.

Or, tocmai în acest punct de esenţă, începeau şi decepţiile, contradicţiile, nemulţumirile profunde. Constatam că nu există forţe politice şi sociale reale, organizate, active, care să apere şi să propulseze o astfel de ideologie şi poziţie politică. Un partid politic „centrist", puternic încă nu există. Iar Convenţia Democratică, în frunte cu PNŢCD, constat din nou, strălucea mereu prin inerţie şi pasivitate. Foarte puţini intelectuali - interesaţi şi angajaţi ideologic şi politic - dovedeau o orientare în acest sens. Am scris, imediat după 1989, astfel de articole, dar observam cu stoicism, în mod inutil. In fond, cine „se bătea" public şi, cu atât mai puţin eficace, pentru valorile democraţiei liberale? O mână de oameni, care - am mai spus-o nu o dată - erau incapabili de orice acţiune organizată sau măcar convergentă. Alexandru George, de pildă, are nu o dată dreptate. Dar el face gol în jurul său, ca şi mulţi alţii. Gheorghe Grigurcu la fel. O situaţie morală grea, care m-a împins destul de repede la o izolare mult mai profundă decât aş fi dorit vreodată.

Am fost, sunt şi voi rămâne până la capăt un antifanatic ireductibil, intransigent. în toate domeniile: politic, religios, filozofic. Sunt tolerant prin definiţie. Detest profund orice fanatizare absolutistă, orice intransigenţă fundamentalistă. Ce pot crede, eu care nu sunt nici pe departe un spirit religios, despre numeroasele acte de intoleranţă împotriva cultelor neoprotestante? Citez, la întâmplare, cazul de la Ruginoasa, la 6 aprilie 1997, împotriva baptiştilor. Şi, tot contra lor, cu mare violenţă, agitaţi de şase preoţi şi de primar, la numai o zi după încheierea vizitei Papei în România,

când o casă de rugăciune, tot baptistă, a fost pur şi simplu demolată und
în Moldova? Astfel de acte de barbarie, primitive, medievale, sinistre
umpleau de oroare. După cum la fel de odioase îmi apăreau, în 1940 (şi
înainte) toate asasinatele şi fanatismele legionare. Cunosc bine mecanis
lor. Dar tocmai în acest punct mă despărţeam în mod radical de toţi ce
le practicau şi, mai ales, „teoretizau" o astfel de „filozofie".

Totul pleacă de la acceptarea, asumarea şi trăirea până la ultim
consecinţe ale ideii de „absolut". Dacă el echivalează cu fanatismele, violen
asasinatele şi interdicţiile de orice gen, cu cenzuri şi represiuni brut
declar pe faţă: prefer de o mie de ori să mă instalez în relativ şi aproxima
dacă alternativa este intoleranţa care mă strânge de gât. îmi explic fo
bine, în felul acesta, de ce am devenit antipatic şi chiar odios aşa-zisei „
Noica". Fiindcă introduceam acidul cel mai corosiv, dizolvantul cel
periculos al oricărei adeziuni absolute: spiritul critic. El elimină, în
inevitabil, orice devotament habotnic, orice prosternare în faţa oric
guru şi *Căpitan filozofic* naţional. El neagă orice confraternitate iniţia
orice admiraţie colectivă charismatică.

Sunt doar un... „plat" raţionalist, criticist şi incredul la orice f
cvasisectară. Ferească Dumnezeu ca România să fie condusă de astfe
energumeni exaltaţi şi fanatici. De orice orientare ar fi. De ravagiile
n-am scăpat, din nefericire, nici înainte de 1989, nici după. M-am săt
efectiv de orice mituri, revelaţii supreme, adevăruri şi dogme intangib
Nici un fel de „idoli", nici un fel de „profeţi", nici un fel de „înţelept
„sfinţi". Nici un fel de „mesaje spirituale"! Ele aduc numai catastrofe. Pr
numai ravagii, exaltă cele mai iraţionale, necontrolabile şi pericul
energii sufleteşti. Ştiu bine că şi astfel este construit sufletul uman.
tocmai din această cauză este necesară o frână raţională, lucidă, anal
şi sceptică. Pentru o echilibrare prudentă şi salutară, în toate situa
extreme, limită, ale reacţiilor noastre. Un antidot împotriva exaltărilo
orice speţă. Pot să fiu declarat cel mai „mediocru" intelectual din Rom
de către aceşti „iluminaţi" şi fanatici. Nu-mi pasă. Vreau libertate şi
ranţă, echilibru şi examen critic. Am dreptul la o conştiinţă liberă
conştiinţa *mea* liberă, care îndrăzneşte să nu accepte ceea ce i se
greşit, fals, abuziv sau monstruos. în zadar vorbim de „drepturile omu
dacă nu *mi* şi *ni* se recunoaşte, nu *mi* şi nu *ni* se garantează, mai ales, a
drept elementar: de a mă disocia, de a oferi soluţii alternative. Şi chia
a contesta şi nega, în mod decis, atunci când cred că este necesar, î
împrejurare sau alta. Or, tocmai în acest punct începeau, mai bine
continuau şi după 1989, tot felul de obstacole şi represalii, de car
loveam la tot pasul.

Climatul mistico-idelogic, generator de mituri şi dogme, era - din pu
meu de vedere (dar nu numai, chiar dacă eram doar în minoritate) - c
celor mai multe antagonisme. Se cultiva cu frenezie, în nu puţine cer
după 1989, o ambianţă mistică, hieratică, pe care un spirit laic şi cr
precum al meu, nu-1 putea asimila. Străin de orice mister, ocultism, iniţ
simbolistică esoterică, nu mai vorbesc de *ganz andere,* vorba lui Ru

Otto, asistam, uneori amuzat, alteori (de ce n-aş recunoaşte?) viu preocupat, de o întreagă procesiune de „sfinţi" de ocazie, mondeni, publicitari, prezentaţi ca salvatori spirituali ai Naţiunii. Mitul „Păltinişului" era şi el foarte puternic, un adevărat *Axis Mundi.* Unii scoşi de la naftalină, alţii importaţi din străinătate, ca moaştele Sf. Paraschiva din Mitropolia laşului meu natal. Alţii, în sfârşit, „sfinţiţi" de Sf. Sinod, în căutare de suporteri de prestigiu şi de clienţi istorici. Defilau, triumfători, bine mediatizaţi de presă, marele „ascet" Rafail Noica, sosit din Anglia (căruia i se atribuiau şi. .' „minuni"), „sfinţii" Petre Ţuţea şi N. Steinhardt. Plus agentul propagandistic moscovit (sfinţit postum), panslavist dovedit, Sofronie din Cioara, adversarul feroce al Uniţilor.

O atmosferă pentru mine irespirabilă, obscurantistă, artificială, afectată, care n-avea decât o singură scuză, mai bine spus explicaţie valabilă: după ateismul primar marxist-stalinist, era firesc să apară şi această procesiune de pretinse „moaşte" televizate, cu bărbi charismatice. într-o „civilizaţie" de chirpici şi stuf, cu - vorba vine - closete în curte, fără apă curentă şi electricitate în toate satele ţării, aveam, în schimb şi din abundenţă, „mistică" şi „spiritualitate". De acord, în definitiv, şi cu aceste preocupări. Dacă-mi doresc libertatea de gândire şi expresie, n-o pot refuza altora. Doar că eu doream radical inversată ordinea priorităţilor. întâi, o înaltă civilizaţie. Apoi, n-avem decât să contemplăm „absolutul" şi să disecăm „fiinţa" până în pânzele albe. Să medităm la „nemurirea sufletului". Că eram adesea mâncaţi de păduchi, cu pantalonii rupţi în fund şi roşi în coate, ce importanţă mai are? Că... unii făceau din necesitate virtute, într-o cameră mizeră,' de la Păltiniş, înţelegeam, la fel, foarte bine. Deşi situaţia era, de fapt, tristă.

Pe un plan laic, la un nivel mai jos, asistam la revenirea în forţă şi a întregii ideologii de dreapta şi de extremă dreaptă dintre cele două războaie. Fenomen, din nou, inevitabil. Nu putea fi oprită recuperarea, reeditarea întregii „generaţii bombastice", mult timp interzisă, în frunte cu Nae Ionescu. In felul acesta s-a injectat o imensă cantitate de iraţionalism şi intuiţionism, de etnicism şi „fiinţă românească", de intoleranţă şi represiune intelectuală, repede dominantă, pe un teren, practic gol. o' gândire liberală, criticistă, practic, nu exista. îmi aduc aminte ce oroare a produs demonstrarea plagiatelor lui Nae Ionescu, făcută mai întâi de Alexandru George, apoi, cu şi mai mare ecou - demonstraţia fiind irefutabilă - a Martei Petreu. Se atenta la prestigiul unui *guru* inaccesibil, inatacabil. Şi, din nou, îmi aminteam de oroarea sinceră pe care o producea acestei generaţii spiritul critic, luciditatea şi plata, sterila raţiune...

Cred că am mai menţionat undeva reacţia furioasă a lui Mircea Eliade, la Paris, la ieşirea de la un pseudocenaclu unde se debitau elucubraţii: „Se vede că ai fost elevul lui Călinescu". Dar eu eram, de fapt, propriul meu elev, al raţiunii mele şi al spiritului critic personal. Şi nu puteam înghiţi misticismele bombastice, iniţiatice, răsuflate, ale unui Barbă-neagră şi ale altora. îmi dădeam tot mai bine seama de mentalitatea - recunosc extrem de eficace - a acestei generaţii histrionice, de înalt nivel, nu contest. Dar şi de marea montare, punere în scenă. Cu o regie şi metode de publicitate

infailibile. Vedeam cum se repetă tehnica seducţiilor şi a racolărilor, pro garea dogmelor şi a adevărurilor indiscutabile. Şi cum orice urmă de îndoi era pe loc stigmatizată şi strivită. Şi deplângeam în mod inutil şi ineficie fireşte - cum cultura română continuă să rămână încă la stadiul or tradiţional şi de transmitere a înţelegerii şi predicaţiei printr-o rela directă maestru-elev, gwra-discipol. Ca în cultura indiană tradiţională. nu eram, încă, pe acest plan cel puţin, în Europa, mi se părea, din nou evidenţă elementară.

Dar toate acestea erau, într-un anume sens, mici jocuri inofensive unor „spiritualişti" şi „mistici" de ocazie, căzuţi în transă, o dată pe săptăm în... „Galeriile Catacomba". Aici prezida, predica, oficia, anatemiza etc. pictor iluminat, simpatic şi pitoresc în felul său, nimic de zis, dar de fanatism venit din alte timpuri, Sorin Dumitrescu. Dacă ar fi putut m fi strâns de gât. Ca şi... Dan Ciachir, care-mi arunca afurisenii, anatem excomunicări la... telefon. Am clasat de mult toate aceste „polemici categoria anecdotelor. Infinit mai periculoasă mi se părea însă revenirea forţă, a extremei drepte. Citeam, în presă, o informaţie ca aceasta: „Un p ortodox cere legalizarea Gărzii de fier" *(Cotidianul,* 22 septembrie 19 Augustin Brânzeu din Cluj pe care întâmplător îl cunoşteam, fost deţ politic. Evident, un fenomen marginal. Dar când el devine naţional-co nism", *gen România Mare,* cu cotă ascendentă în sondaje, o astfel de mişc nu poate să nu preocupe. Şantajul cu „bun român" şi „antiroman" cum fost şi declarat (în *Formula* AS, de pildă) era curent şi eficace. La o emisi TV despre „naţionalism" am fost de altfel eliminat din sumar. Evid Anca Toader executa o dispoziţie superioară. De atunci n-am mai colabo la astfel de emisiuni.

Uneori am fost atras în polemici publice, violente, pe tema Biser Unite cu Roma, a cărei cauză (eu laic şi „ortodox") o apăram din motive istorice, culturale şi ideologice. Cu mitropolitul Andrei („Andreicuţ" d Alba Iulia), un renegat greco-catolic, am polemizat violent şi în presă. răspuns favorabil anchetei revistei *Vatra* printr-o „Schiţă pentru o «apolog *(Un destin istoric: Biserica Română Unită,* Târgu Mureş, 1999, pp. 28- Cu un preot ortodox, profesor al unei bărbi albe foarte lungi, impozant decorative, celebrul părinte Galeriu, am polemizat drastic şi la TV, în emisiune a lui Vartan Arachelian. Când l-am întrebat: ce preferă? „Acade Frunze" (respectiv imperialismul moscovit) sau Academia *De Propag Fide* (respectiv orientarea prooccidentală), acest farsor ipocrit, dar rut în astfel de controverse, mi-a răspuns candid că el preferă... „Acade Română". Emisiunea (14 martie 1997) a avut răsunet. Am primit telef de felicitare, dar şi insulte (din partea „studenţilor ortodocşi", „legion sunt „un gunoi naţional"), semn că ţintisem foarte bine. Mi-am dat se că un climat destins, de discuţii libere şi civilizate, inclusiv pe astfe teme, nu este încă posibil în România actuală. O civilizaţie a dialogului nu există. Şi, probabil, ea nu va exista multă vreme.

Dezgustul meu pentru o parte din ierarhia ortodoxă era, însă, în c nuare, mare. Dacă pentru Mitropolitul Nicolae Corneanu, al Banatu

distins intelectual şi exeget, aveam toată stima, nu acelaşi lucru puteam spune despre mitropolitul legionar-securist Bartolomeu Anania, mitropolitul Clujului şi Feleacului, trimis pe timpuri de Securitate în SUA să dizloce un alt episcop legionar Valerian Trifa. Acelaşi Anania a organizat, după ocuparea catedralei Uniţilor de către cei în drept, o procesiune în cel mai pur spirit legionar, de vreo 2 000 de preoţi, în Cluj. Toţi se temeau ca prin restituirea bisericilor unite să nu-şi piardă parohiile. Deci „posturile", deci „salariile", deci etc. etc. Şi când văd şi în presă că PNŢCD vrea să treacă prin Parlament o lege de salarizare a cultelor, într-un stat totuşi laic, cel puţin după Constituţie, transformând pe toţi clericii în funcţionari de stat, mi-am spus că partida este iremediabil pierdută. îmi aduc aminte cu admiraţie, de un articol din ultima Constituţie franceză: „Republica franceză tolerează toate confesiunile şi nu subvenţionează nici una" (cred că am reţinut exact cel puţin ideea). La fel ar trebui să procedăm şi noi.

Ceea ce nu înseamnă că, la polul opus - să-i spunem de „stânga", mai bine zis „naţional-comunist" - situaţia ar fi mai favorabilă. Dimpotrivă. Sub foarte multe aspecte - şi de esenţă, fiind vorba de întreaga structură social-economică a ţării -, realităţile imediate şi de perspectivă sunt şi mai catastrofale. Vechile structuri comuniste n-au fost, în esenţă, cum am mai spus, dislocate. Nici în plan legislativ şi nici al instituţiilor de bază. Nimeni nu denunţă, în mod viguros, caracterul marxist al respingerii ideii de restituire a proprietăţii. Idei ca urbanizare, pături mijlocii, iniţiativă particulară şi celelalte sunt de fapt abolite. De câte ori trebuie să subliniez această tristă realitate? Ion Iliescu pretinde că „revoluţia" de la 1989 „n-a fost pentru a restaura puterea marilor proprietari de pământ, păduri, fabrici şi imobile sau pentru a restaura monarhia" *(România liberă,* 23 decembrie 1998). Un discurs pur comunist, colectivist, răsuflat, marxist. Şi numai o opoziţie dezideologizată liberal, necombativă, timorată face ca astfel de manifeste profund antidemocratice, antiburgheze, antiliberale să nu primească replica necesară. De altfel, cele mai multe legi ceauşiste sunt încă în vigoare. Iar respingerea influenţei occidentului capitalist se camuflează cu uşurinţă sub lozinca „nu ne vindem ţara". Repet o observaţie curentă, chiar banală : „naţional-comunismul" este ultima formă de supravieţuire a comunismului în ţările foste ale blocului sovietic. Interesele nomenclaturilor locale coincid integral cu această formă de neoprotecţionism anticapitalist. Pe un fond etnicist rural încă invulnerabil.

Un amestec de dezgust şi revoltă îmi inspiră şi spectacolul presei actuale din România. Ea este, într-adevăr, liberă. Dar, în cele mai multe cazuri, în sensul cel mai negativ al cuvântului. Trec peste vulgarităţile incredibile, sordide, ale unor publicaţii extremiste, şovine, de tipul *România Mare.* Mă refer, în special, la ziarele conduse de foşti jurnalişti, formaţi în presa UTC, gen Ion Cristoiu. Ceea ce a făcut acest criptocomunist din *Cotidianul* lui Ion Raţiu este ruşinos şi incredibil. Poate să protesteze democratul naiv Ion Raţiu de o sută de ori. Acest ziar este profund antioccidental, antiamerican, antidemocratic şi antiguvernamental. Idealul său este revenirea regimului Iliescu la putere. Puţini îndrăznesc să-i ţină piept. Notez totuşi o reacţie

notabilă a lui S. Damian *(Mersul de-a îndărătelea,* în *22,* 14-20 iulie 1
Suficienţa, aroganţa unui alt utecist precum Cornel Nistorescu es
asemenea de subliniat. Dar parcă nimic nu întrece în agresivitate ve
şi violenţă antiamericană precum Cristian Tudor Popescu de la *Ade*
Vechea *Scânteie,* care-şi recapătă vechea identitate. Editorialistul său
devenit un oracol al TV: violent, grobian, cu fizionomie de *killer* din fi
din seria B. Un spectacol oribil. în plus şi de un cinism incredibil:
credite şi dolari americani, dar înjurăm NATO şi Pentagonul zi de zi
ce mă mir, când, de fapt, aproape întreaga presă, inclusiv culturală, e
fapt, de dreapta, mistico-legionaroidă, adeptă a „omului ontologic" radica
„omului occidental" (Ion Buduca, Dan Stanca, Liviu Ioan Stoiciu etc.)
se mai poate spune când consilierul Ministerului Culturii, legionarul
Barbăneagră, denunţă public „gogoriţa democratico-liberală-umanist
asta unde? în revista... *22* (într-un interviu: 11-17 noiembrie 1997
încercat o replică, într-un interviu cu Caius Dobrescu, în revista braşo
Interval. Dar cine mai citeşte şi astfel de publicaţii provinciale, bun
fără audienţă?

Când nu este respingător de antidemocratică şi antiguvername
presa este vulgar senzaţională, trivial publicistică. Lansează zvonuri
miste despre iminente cutremure catastrofale, intrarea ţării în incapa
de plăţi, deci faliment naţional, o adevărată isterie iresponsabilă. Se vor
totuşi, de un pretins „cod deontologic" al presei. Care „cod"? Şi care „d
logie"? Se publică diferite *Manuale de jurnalism,* dar deocamdată cel
fără nici un efect. Posturile TV particulare sunt la fel de antiguvername
politica reală a ţării făcându-se prin eternele *talk-show-uri,* seară de
cu moderatori de vulgaritatea unui Marius Tucă, devenit mare lic
opinie. Mai înainte - în perioada Paul Everac - ascultam „tabletele
inepte, de un semidoctism şi o suficienţă fără egal. Acum suntem o
să suportăm, în versiune nocturnă, pe Tucă şi pe C.T. Popescu. Două a
de panopticum televizat.

Cel puţin violentele pamflete ale lui Mircea Mihăieş, din *România L*
sunt bine scrise. Dar îmi este imposibil să subscriu la orientarea lor pa
anti-Constantinescu, anti-PNŢCD (pe care nici eu nu-l cruţ în con
mea), antiopoziţie, antiorice. O furie demolatoare, frenetică, iraţio
generală bântuie în spatele acestor spirite, de talent în felul lor
iremediabil deviate de o ură indescriptibilă. S-ar putea ca o lungă pe
de constrângere şi refulare să se răzbune în felul acesta impur. Mă
mereu şi nu găsesc încă un răspuns complet şi plauzibil: cum se e
faptul că întreaga intelectualitate actuală, aproape întreaga pres
împotriva preşedintelui şi a guvernului de la putere? Şi de ce nu s-
o posibilitate de dialog cu aceşti pamfletari virulenţi de ambe se
parte, am dat anterior un răspuns. Dar simt că el este numai par
incomplet. Ceva îmi scapă în mod evident. Şi cred că numai izolare
socială nu-mi dă adevăratul răspuns.

Această situaţie profund negativă avea şi urmări personale supăr
dintre cele mai directe. Colaborarea la publicaţiile centrale îmi este c

blocată. în mai multe rânduri am fost şi atacat şi nu mai am unde să mă apăr. Polemici, cu unele „menajamente", care însă nu puteau camufla adversitatea profundă şi chiar repulsia. Revistele la care publicam - de altfel cu mare intermitenţă -, *Sfera Politicii* de pildă, erau puţin citite. Iar animatorii săi, Stelian Tănase şi Dan Pavel, comentaţi de mine nu o dată, nu mi-au întins niciodată nici cea mai mică mână de ajutor. Ştiu bine: „cota" mea, în aceste mediijurnalistico-politico-editoriale, este foarte proastă. Din depărtare, un Mircea Iorgulescu îşi mai aducea totuşi aminte de mine la *Europa Liberă.* Iar eu aveam de-a face, în ţară, numai cu „noiciştii", „ortodoxiştii", „fundamentaliştii", „criptocomuniştii". Plus mediocrităţile de la penibilele reviste ieşene actuale pretins de cultură *Cronica* şi *Convorbiri literare,* prin confiscarea abuzivă a unui titlu ilustru.

Să sperăm că noua revistă, tot moldovenească, *Continent. Revistă de dialog Est/Vest,* de la Suceava, condusă de doi relativ apropiaţi, C. Pricop şi C. Severin (care au făcut apel din primul moment la mine) va redresa, în parte, situaţia. Dar nu este suficientă o publicaţie nouă sau mai multe, fără transformarea, remodelarea şi reeducarea în esenţă a întregii societăţi postcomuniste. Şi, în primul rând, a purtătorilor săi de cuvânt, în politică şi în presă. Sper (sincer, fie şi naiv) ca noile catedre de „politologie" şi de „studii europene" să creeze o altă generaţie de publicişti, orientaţi spre marile valori umaniste liberale şi democratice universale. Cu o altă mentalitate şi criterii de evaluare.

O problemă de aceeaşi natură, care mi s-a pus cu cea mai mare intensitate imediat după 1989, a fost evaluarea globală a întregului fenomen al „rezistenţei". în această privinţă, au intervenit mari diferenţe de opinie şi încă şi mai mari decepţii. Şi nu atât „sentimentale" şi cu atât mai puţin „personale", cât ideologice, obiectiv-istorice, teoretico-politologice. Vedeam problema „rezistenţei" (o realitate incontestabilă) *altfel.* Deloc eroizată, deloc literaturizată, deloc politizată. îmi repugna pur şi simplu punerea impudică în valoare, exhibiţionismul „rezistenţei", narcisismul megaloman al suferinţei (pe care n-am contestat-o niciodată; am şi eu, aş reaminti, o mică experienţă în materie), publicitatea şi monopolul arogant al unor acte, nu contest: lăudabile, dar pe ultima sută de metri. A trăi din „rentele" unei „rezistenţe" de proporţii foarte variate mi se părea şi insuportabil şi impudic şi amoral.

Detest profund „profesiunea de rezistent" (un exponent tipic: Dan Petrescu, personaj infatuat, care n-a făcut o zi de puşcărie, spre norocul său de altfel). Detest la fel de profund exploatarea unor nume ilustre, cultul bombastic al descendenţilor sau rudelor unor genii internaţionale. Chiar nu are nici un simţ al proporţiilor o oarecare insignifiantă Mărie France Ionesco? Ce reprezintă ea ca valoare personală? Sau, ce reprezintă în cultura şi în istoria rezistenţei române un obscur provincial Relu Cioran, fratele lui E.M. Cioran? Interviuri peste interviuri, fotografii, divulgări de scrisori de familie cu totul banale, nesemnificative. Toate acestea mi se păreau fenomene de extremă bagatelizare şi supralicitare. în unele cercuri, „rezistenţii" s-au constituit chiar într-un fel de club monden, publicitar. Foarte rentabil de altfel sub raportul notorietăţii, dar fără substanţă reală.

Bineînţeles că nu aveam nici cea mai mică afinitate cu o astfel de psih
şi mentalitate cel puţin impudică. De fapt, nici nu mai era vorba de „dec
Ci pur şi simplu de saturaţie şi, adesea, chiar de repulsie pentru
oricăror criterii obiective.

Când tema „rezistenţei" a căzut în mâna scriitorilor - cărora în
cazuri precise nu le contest nici demnitatea, nici talentul şi nici curaj
al rezistenţei (şi mă gândesc în primul rând, la „colegul" meu de la L
Paul Goma), deşi cu unele... amendamente, impresiile sunt, în gene
fel de negative. Megalomanie, infatuare şi narcisism peste limita adm
(Doar un exemplu: „Scriitori în închisori", în *22* literar, august-septe
1998). Paranoia nu este nici ea departe. Subtextul era limpede, cusut
albă: „Numai *eu* am fost rezistent", „numai *eu* am fost erou", „toţi
au fost nişte laşi" ş.a.m.d. Evidenţierea meritelor proprii, câte a
treacă-meargă. Crisparea unui Petru Creţia, altfel cu meritele sale
planuri, mă uimea. Dar compromiterea şi chiar insultarea concu
literari mi s-a părut totdeauna inadmisibilă. Mai ales când acest sp
se desfăşoară şi la TV în aşa-zisul *Memorial al durerii,* organizat de
gandistica în sens invers a Luciei Hossu Longin. încă un aspect al Ju
literare, extrem de periculoase. Uneori asistam la adevărate caz
impostură, oricât de bine intenţionată ar fi fost. De specia de mare
de arestaţi la „domiciliu", „muzeografi" cu domiciliul obligatoriu
mediu citadin, arestaţi 29 de ore la Jilava, deveniţi eroi şi celebrităţi na
de care am mai amintit, eram sătul până în gât. Iar de monde
internaţionale, de tip PEN Club, devenisem de mult şi imun şi st

Trebuie să precizez, în acelaşi timp, cu toată claritatea: intervin
astfel de atitudine un foarte puternic element subiectiv şi tempera
îmi repugnă pur şi simplu gesticulaţia publicitară şi egolatră a „rezis
îmi este respingătoare valorificarea rentabilă şi socială a „rezis
Nu-mi place să-mi dau singur note bune la purtare în public. A face
pe seama unei lungi suferinţe şi interdicţii îmi pare o atitudine im
megalomană şi neonestă.

Pe de altă parte, îmi venea greu să accept apostrofările unui UTC
presă, Cornel Nistorescu, de pildă, foarte „mirat" că mă vede la un c
al „rezistenţei" la Cluj. Sau, ce să mai spun de aroganţa unei doamn
foarte „oficială" (ataşată culturală la Washington), când foarte „
Ioana Ieronim. în scurta sa trecere la conducerea revistei *22,* mi-a su
pur şi simplu ciclul *Represiune şi confesiune,* în care căutam să mă or
corect şi sistematic, în labirintul de mărturii, inclusiv literare,
rezistenţa şi închisorile româneşti. Evident nu eram acceptat în
închis şi select al „rezistenţilor", brevetat, constituit la Bucureşti. Bin
că nici nu am făcut şi nu voi face niciodată nici un demers de a fi „a
în astfel de medii, în *Analele Totalitarismului* şi în alte organe co
de acest gen. Plăteam preţul independenţei mele şi întreaga anti
„vieţii literare". Unele texte, efectiv de „rezistenţă", reproduse în
şi cultură (cu toate precizările de rigoare în note) nu au fost reţi
„validate" de nimeni niciodată. Deci, din nou „singur". *Seul et enve*

Față de foștii deținuți politici, foștii mei „colegi", cei mai mulți de extremă dreaptă, mă simțeam îndepărtat și fără afinități. Este aproape inutil să adaug că respingerea era reciprocă. Făceam - în cel mai bun caz - figură singulară, neasimilabilă, dacă nu direct antipatică. Explicația acestei distanțări reciproce era foarte simplă: nu numai că n-am suferit pentru aceleași valori și idei, dar traiectoria mea, după eliberarea din 1963, a fost complet diferită. Deveneam treptat un „autor". Cât de „mare" sau cât de „mic" nu are acum nici o importanță. Dar mă „diferențiam". Ieșeam din anonimatul celor care doar „au suferit". Ceea ce nu ți „se iartă" niciodată. Am tot respectul - sub acest aspect - pentru membrii AFDR. Calitatea lor umană și profesională era și este însă profund și mai ales extrem de inegală. In mod inevitabil. Și tot ce s-a întâmplat după 1989 a dovedit cu prisosință că numai cu „caractere" și „consecvență" nu se poate reorganiza și guverna o țară. Insist și revin mereu asupra acestei teme, deoarece problema tehnicității și a competenței este și rămâne capitală. Fără specialiști adevărați, în diferite domenii, partida - inclusiv politică, inclusiv a PNȚCD - nu poate fi decât pierdută. Or, în acest punct de esență, apele se despărțeau definitiv și, încă o dată, brutal și radical.

Deci, de ce să nu rețin și reversul medaliei, pe care, de altfel, l-au semnalat și alții (Vladimir Tismăneanu, Mircea Mihăieș, *Vecinii lui Franz Kafka,* 1998, pp. 106-107, 113, 131)? „Ură și resentiment", „insuportabilă diferență etnică", „xenofobie" și altele, defecte semnalate și la „disidenții" Europei centrale? Aș adăuga și „invidia", complexele de inferioritate-superioritate, fanatismul, exaltarea, iraționalismul, intoleranța. Note ale unui tip uman, mie cel puțin, profund detestabil. Un fost „coleg" de închisoare, D.O. devenit un versificator oarecare, îmi trimite un volum manuscris de versuri. Din nou, eterna convertire a unei suferințe umane - reale - în egocentrism liricoid, frazeologie și versificație goală. Nu-l puteam ajuta, oricât aș fi dorit. Rezultatul? Eșuează, publicând în revista... lui Adrian Păunescu, *Totuși iubirea.* De unde rezultă o voință de evidențiere cu orice preț, oricum și oriunde. Nu puteam asimila în nici un caz acest tip uman. Și cum el era majoritar, „presa" mea printre foștii deținuți era dintre cele mai „proaste".

Uneori, ea s-a manifestat și prin atacuri publicistice, în general marginale și fără ecou. Am avut tăria să nu le „răspund" niciodată. Mi-am impus (cum am mai amintit) să nu polemizez cu nimeni alături de care am făcut „pușcărie". Credeam că acest pact nescris va fi respectat de toți. M-am înșelat, începând cu Paul Goma. Nu i-am dat, în nici o împrejurare, nici un fel de replică. De altfel, trebuie să recunosc, l-am citit extrem, extrem de puțin, dintr-un fel de reacție instinctivă de neaderare. Iar *Jurnalul* său, în nu știu câte volume și versiuni, nu l-am deschis și nu-l voi parcurge niciodată. Sub acest aspect, voi rămâne iremediabil și definitiv... un incult și un neinformat. Aceeași atitudine am adoptat-o și față de toți criticii literari care m-au combătut, sub un aspect sau altul. Nu gândeam deloc la fel în multe probleme literare. Dar cum eram integral de acord cu orientarea lor ideologică-liberală, antitotalitară - mi-am spus că această solidarizare,

fie și tacită, implicită, este mult mai importantă decât un mic efe
succes polemic. O singură dată, excedat, am ripostat lui Alexandru G
în *Cuvântul.* Și atât de eficient, încât m-a lăsat de atunci în pace. A
i-am cumpărat volumele de semiideologie și i-am decupat chiar și
articole, într-adevăr, bune. Deși sunt absolut sigur că el este incapa
aceeași detașare și de o obiectivitate egală sau măcar asemănătoar
pentru mine acest fapt nu mai prezintă de mult nici o importanță

Problema „rezistenței culturale" și a „colaborării" cu regimul co
era - nu numai pentru mine - mult mai importantă. Aș spune chiar
mai importantă. Ea a fost studiată într-un spirit obiectiv și descripti
alții, de Katherine Verdery; *Compromis și rezistență. Cultura romă*
Ceaușescu (București, Humanitas, 1994, tr. rom.). A format obie
destule articole și studii, care nu-mi par toate a pune punctul pe i. C
de „rezistență" propriu-zisă, în sensul propriu, tare, al cuvântului
trebuie recunoscut deschis - foarte slabă. Ea nu are un sens exac
prin opoziție directă, exprimată, manifestă, împotriva regimului
existat, într-adevăr, în străinătate, dar în țară - cu excepția unor
festări și mai ales cărți de sertar (M. Nițescu, de pildă) - a fos
inexistentă. Și, totuși, nu pot fi omise anumite forme de rezistență in
marginală, pasivă. Ceea ce vreau să subliniez, mai ales, este fa
noțiunea de rezistență culturală este prin definiție ambiguă, elastică
pretabilă. Problema m-a preocupat încă din 1990, când am scris a
despre „Rezistența intelectuală", „liberală", „culturală" mai ales, pe
defineam „o problemă deschisă", culese - cele mai multe - în *Po*
cultură. In cele din urmă, m-am oprit la noțiunea - pe care o cred d
și cea mai exactă - a „culturii paralele" sau, mai precis, „alternati
nu respectă nici una dintre directivele „culturii oficiale". Fără în
identifica cu ceea ce se numea „rezistență" sau „disidență" deschis

Evident, o noțiune, deci, ambiguă, cu o bună încărcătură de ech
o primă vedere, superficială. O problemă și reală și falsă în acelaș
Obsesivă și imposibil de rezolvat în termeni unanim acceptabili. D
fiecare dintre spiritele efectiv independente - puține de altfel - luau c
față de regimul Ceaușescu fiecare în felul lor. Mai totdeauna real ș
incontrolabil, neverificabil. In plus, intervenea după 1989 și schi
perspectivei istorice. Ceea ce în trecut părea un act de „curaj", trec
de bine, ulterior, ca o „cedare" și chiar gest de „lașitate". In condiții id
si morale radical schimbate.

Mă simțeam, în ce mă privește, cu conștiința împăcată - apăra
situația mea singulară de „liber profesionist" - cel puțin din trei mot
este vorba de nici o supralicitare, ci de adevăruri și realizări riguros
cabile, pas cu pas, până în ultimele amănunte: 1. scriam numai
personale, care mă interesau efectiv și nu răspundeam - mai bine
participam - la nici o „comandă socială"; activitatea mea a fost
independentă de la un capăt la altul; 2. cărțile mele reprezenta
vorba în primul rând de „sinteze" - construcții riguros personale
„valabile" nu intră, acum, în discuție. Erau însă, în orice caz, i

culturale intrinsec valabile, dincolo de criteriile consacrate, ale „rezistenței" inclusiv. Acționam în afara oricăror scheme date, canonizate, oficializate; 3. toate cărțile publicate în străinătate reprezentau - orice s-ar spune - evadări în lumea liberă. Spărgeam o blocadă. Mențineam - cât puteam, nu foarte mult - legături externe libere. Eram, în același timp, un mare suspect şi un mare tolerat. Căci aceste cărți mă apărau de o represiune ce ar fi produs reacții şi uneori chiar scandal în Occident. Ceea ce regimul dorea să evite. Când apărea câte o carte clandestin în străinătate ca *La cite totale,* de pildă, autorul (C. Dumitrescu) era pur şi simplu expulzat.

Nu ştiu dacă am evocat anterior un episod de o mare savoare, după apariția versiunii japoneze, la Tokyo, în 1988, a lui *Etiemble ou le comparatisme militant.* S-a prezentat o agentă de la DIE, politicoasă, chiar stilată, pretins Japonizantă", cu cadouri (stampe, calendare, inscripții, mici bibelouri) ca să mă descoase: ce legături am eu în Japonia, cum am reuşit să fiu editat acolo etc. etc. Premiera era atât de absolută, încât nu intra în nici o schemă. De fapt, japonezii traduceau şi traduc în continuare cam tot ce este notabil în Occident. Cu atât mai mult cu cât cartea mea avea nu puține referințe exotice, japoneze etc. Nici un mister. Nu eram nici James Bond, nici 007. Dar un personaj profund dubios eram fără îndoială, supravegheat atent ca atare. Mă exprimam personal şi independent. Lucrările mele erau expresia propriului meu program cultural. Aceasta a fost „rezistența" mea. Nu intram în schemele consacrate (de exemplu, „Anticomunismul în versiune românească", în *România Literară,* 24-30 iunie 1998). Dar eu ştiu bine, chiar foarte bine, că puțini critici, în deceniul 8, au colaborat la *Europa Liberă.* Sau au scris despre „relații Est-Vest" ori despre „comunicații libere" (vezi capitolele respective din *Etiemble...* , 1982). Şi nu eram tulburat de nici o remuşcare.

Evident, nu puteam să nu scap însă nici eu - şi de altfel nici un autor al epocii - de ceea ce Andrei Pleşu a numit, cu o expresie fericită, „prezumpția de impuritate". Călătoream ca şi Andrei Pleşu, G. Liiceanu, N. Manolescu; *Cartea albă a Securității* indică nu mai puțin de 800 de „plecări". Publicam în țară şi străinătate, deci „colaboram" în felul acesta, împreună cu întreaga literatură şi cultură română a epocii. Funcționau, pe de altă parte, şi o serie de complicități tacite „ale colaborării generalizate" (după formula lui Vladimir Tismăneanu, Mircea Mihăieş), cu grade extrem de variabile de implicare în mecanismele vechiului regim totalitar-cultural, de analizat de la caz la caz. Şi azi „colaboraționismul" a rămas, în unele cercuri radicale, o adevărată obsesie națională, o teroare colectivă subconştientă. Ea ne urmăreşte şi ne umileşte pe toți ca o umbră fatală. *Nos actes nous suivent* după un aforism francez al cărui autor l-am uitat. într-adevăr. Dar unele explicații există. După 1989 s-a spus, cred, cam tot ce se putea spune în acest domeniu. Şi nu fără bune argumente.

Mai întâi, funcționa o lege sociologică fundamentală: nu poți trăi într-o societate fără să fii condiționat, influențat, într-un fel sau altul, într-o măsură sau alta, de această societate. Cu atât mai mult cu cât această societate comunistă era extrem de represivă şi de totalitară. Sub acest

aspect, foarte general, dar irefutabil, „toți" au „colaborat" cu vechiul re prin simplul fapt al existenței noastre sociale şi culturale publice sub a regim. O puritate absolută - trist, dar adevărat - n-a existat niciod Poate un anahoret, un marginal total, un călugăr adevărat să fi real această condiție ideală. Dar pentru un om de cultură, în plină activit ea era imposibilă. Nu scuz nimic, doar explic. Intervenea apoi, cu o pres extraordinară ceea ce am numit *Mitul „situației ireversibile".* Regimul p consolidat definitiv. Şi atunci - vorbesc de cei bine intenționați, „rezist potențiali, virtuali - fiecare se salva şi salva ceea ce putea, Mult, p iarăşi, nu discut acum.

Un rol extrem de important a jucat şi dresajul, imitația, obişnuința, co minarea conformismului. Eram cu toții, într-un fel, victimele unei sug colective. în cazul precis al scriitorului, o analiză poloneză, precum *Gân captivă* a lui Csezlaw Milosz, şi una românească, *Anatomia mistificăr* Stelian Tănase, au spus, cred, adevăruri esențiale. Scriitorul este uş sedus. Doreşte să publice, „să se realizeze", să aibă „succes". „Consecv sa este uşor erodabilă etc. Mulți au susținut şi teza (George Pruteanu Şerban dintre cunoştințele mele) că, prin cedările lor evidente, un G. Călin un Tudor Vianu au salvat măcar o parte dintr-un spațiu de libertate, cu prețul unui real cabotinism, mai ales în cazul primului exemplu oferit tinerilor, chiar şi într-o formă după mine caricaturală, histrion alternativă, totuşi, la platitudinile marxism-stalinismului oficial. Sigu o mare diferență, orice s-ar spune, între aceste apariții-spectacol ş Vitner sau M. Novicov. Acceptam şi nu acceptam acest argument. Da momente de calm şi de reflexie, nu puteam să nu-l ignor integral. Co sează, echivalează însă „salvarea", să spunem, a formației intelectua 50-60 de studenți şi formarea a doi-trei critici tineri (argument, contes invocat şi de N. Manolescu în „Hulitul critic" din *România Literară* 24/ cu ravagiile sociale, civice şi morale *colective* ale acestui colaboratio în ultimă analiză impudic şi cinic, în favoarea propagandei oficiale a mului? *That is the question...* Nu cred acest lucru. Chiar nu există n fel de criterii etico-civice obiective, „universale", dincolo de contexte is specifice, care le relativizează în mod inevitabil?

Altceva mă indigna şi mă revolta adesea: publicitatea cu totul exag discriminarea pozitivă în favoarea celor ce făceau precum C. Noica, borationism pe față şi la scară națională: „Un filozof ce a făcut din oport un stil înalt" (Mircea Mihăieş, „Tragicomicologii", în *Cuvântul,* 8, 19 trebui să verific citatul, dar cred că este exact). Chiar şi G. Liiceanu cu uşa, inclusiv de mine, a recunoscut, într-un dialog cu Andrei Ple mai încarc pagina cu alte referințe bibliografice), că maestrul lor a poziție etică... „mai relaxată". De acord. Dar, în definitiv, de ce C. No avea dreptul la o poziție etică... „mai relaxată", iar X, Y, Z, Marino, Po Ionescu n-ar avea același drept? De ce acest tratament de favoare? F unul este un „geniu", căruia i se iartă tot (o răsuflată teorie roma *guru* național, iar ceilalți sunt doar nişte bieți amărâți obscuri? Arg tul-cheie este sau ar fi următorul: „Se uită că, dacă măcar colaborare

om în funcție de beneficiul pe care-1 scoate din ea, atunci dacă acesta este criteriul, colaborarea lui este nulă" *(Euphorion,* 6-8/1991). Fals, total fals! Sofism bătător la ochi. Formulat de altfel şi foarte alambicat, semn de evidentă stânjenire interioară. Este adevărat că marile „concesii", să le spunem, ale lui C. Noica, au avut, într-un cerc restrâns, unele efecte benefice. Imensele servicii publice aduse regimului, nu spun că le anulează, dar, în orice caz, din punctul de vedere al propagandei oficiale, ele erau considerate mult, infinit mai utile şi importante decât reuniunile inofensive de la Păltiniş. De altfel bine controlate şi riguros înregistrate.

Se poate compara sprijinul candidaturii lui Nicolae Ceauşescu la... premiul Nobel sau un text, de tipul *Cum poate fi folosit Mircea Eliade,* cu inocentele conciliabule filozofice, mai toate profund inactuale, din jurul Maestrului? Care chema imediat la ordine pe cei ce aveau totuşi unele „îndrăzneli" (Andrei Pleşu), sub motiv că un gest eroic singular poate frânge un destin cultural? „Iar dacă pornesc de la un primat al culturii pot să fiu întrebat ce prefer? Un destin cultural împlinit? Sau unul ce se frânge în sublimul unei demonstrații de o clipă?" Deci mereu egoismul realizării şi salvării individuale, declarat net superior catastrofei colective din jur. Egocentrism, apolitism, inconştiență socială, dezinteres colectiv? „Primatul culturii" este într-adevăr superior exigențelor „societății civile", democratice, sub totalitarism, primatului ideologic antitotalitar, superior pe plan colectiv? Atât de necesar purității morale a unei întregi societăți? Dilemă? Conflict axiologic sau capitulare pur şi simplu? A face „cultură" (şi, în definitiv, ce fel de cultură: doar de tip iraționalist, metafizic, ontologic) chiar cu orice preț? A fi total insensibil, orb, la formidabila diversiune: „Băieți, ocupați-vă de problema ființei, de ontologie şi lăsați în grija noastră politica, o ocupație cu totul impură, nedemnă de spirite elevate ca voi". Rar diversiune mai evidentă, dar şi mai abilă în acelaşi timp! Iată de ce eram, din acest punct de vedere, pe o poziție ideologico-politică „anti-Noica" până la capăt.

Am făcut sforțări, uneori considerabile, de a rezista, de a nu mă lăsa contaminat de psihoza demascării, răzbunării şi denunțării, atât de frecventă după 1989. De a mă elibera de obsesia „securistă" de „dosare", „şantaje" şi „turnători". Acuzațiile, aluziile, insinuările erau curente. Mentalitate tipică închisorii, foştilor deținuți politici, transmisă şi unei părți nu foarte întinse, dar radicale, a societății civile. Reacție obsedantă de altfel şi la alții. Problemă reală şi de veche tradiție. Consultând, la Munchen, operele complete ale lui Heinrich Heine, dau peste un text de o uimitoare actualitate. Inclusiv românească: *Uber den Denunzianten (Săcularausgabe,* Berlin-Paris, 1979, 9, p. 259 sq.). Evident, o explicație profundă există şi eu nu pot s-o neg. Eterna culpabilizare corespunde, în esență, unei crize morale, reale. Recenta sciziune din PNȚCD are această motivație, imposibil de negat. Oricâte resentimente, complexe ar intra într-o astfel de acțiune, cu urmări total imprevizibile, soldate cu un eşec. Aceasta ar fi fața luminoasă, pozitivă, legitimă, a psihologiei justițiare legitime, în plină acțiune.

Dar cea negativă? Ea este nu mai puțin respingătoare. Şi, din nefericire, proporția dintre aceste două certitudini, înclină tot mai mult spre cea din

urmă. Este vorba, pe scurt, de vocația şi voluptatea extraordinară Românului- obsesivă, morbidă, patologică aş spune - de compromite denigrare, terfelire, insultă şi umilire. îmi aduc aminte fără voie şi d caracterizare a lui E.M. Cioran, făcută la Paris, pe când treceam pe lân *Jardin du Luxembourg:* „Peuple destructif. Este inimaginabilă acea vocație națională de a murdări şi jigni, de a călca în picioare pe orici oricând şi oriunde.

Un adevărat fenomen colectiv, etnic de masă, de trivializare şi batjocor observat şi de alții. De Mircea Mihăieş, de pildă, în mai multe texte excele din *România Literară*: „Incomparabila artă românească a denigrării" (26/' „e uluitor inepuizabilul apetit de vulgaritate, violență, de senzațional ieftin, de scandalizare a românului" (47/'97), „batjocura a atras cote apo liptice, disprețul şi umilirea *celuilalt* au devenit mărci distinctive ale comp tamentului socialist, mojicia - adevăratul liant național" (l/'98). Şi n- citat decât o mică parte de astfel de observații, triste şi extrem de luci Ce diferențe există, sub acest aspect, între Vădim Tudor şi Paul Goma? N una, absolut nici una. Din nefericire.

Dar ce ocazie ideală de a denigra, insulta, face praf, pe oricine care in sub un motiv sau altul, în vizorul „demascării"! Peste tot plouă, efectiv acuzații de „securist", „informator", „agent" şi toate celelalte! Rar specta mai dezgustător ca această generală împroşcare cu noroi. Fără nici o v ficare şi control, reținere sau scrupul. O armă imbatabilă, de altfel. *Calomn calomniez, il en restera toujours quelque chose.* Rânjetul sinistru al cana literare te urmăreşte şi „mă" urmăreşte ca un coşmar. Nimic de făcut. C nu colaborează la acest dans macabru al „demascării"? Toți informat efectivi, ajunşi în străinătate, deveniți uneori chiar lectori, la Heidelb sau în altă parte. Invidioşi ce-ți trimit scrisori de amenințare din e „Colegi" care-ți expediază prin poştă xeroxuri după cele mai inimagina insanități şi aberații. Şi nu schițez decât în linii foarte generale un spect urât al spiritului vindicativ, ulcerat, al foştilor deținuți sau al „mar caractere" actuale. Dar şi al foştilor PCR-işti, reciclați în rezistenți de şi cafenea pariziană. N-are sens să mai continui. Este unul din aspec cele mai negre, mai pestilențiale, mai virulente ale societății româneşt după 1989. Am trecut şi eu, uneori, prin momente de mare dezgust cauza acestei stări morbide de spirit.

încerc totuşi să-mi păstrez calmul şi să definesc, printr-o analiză cât lucidă, eroarea ideologică de bază a unei astfel de atitudini. Repet: po înțeleg, la limită, într-un plan pur subiectiv. Dar ca „istoric" al acestei sur perioade trebuie să privesc în adâncime şi să evidențiez cauzele obiec şi de mari proporții ale acestei aberații colective, adesea, inimaginabile nu are decât o singură explicație reală: sunt urmărite şi stigmati efectele şi nu cauzele. Instrumentele şi nu sistemul care le-a invent folosit. O problemă care mă preocupa încă din 1987 *(Evadări în lumea li* p. 185). Este efectul totalei inapetențe la idei, al completei dezideologiz rezistenței române. Nu mai vorbesc de „societatea civilă", cu puține exce foarte onorabile, dar lipsită de o influență reală asupra opiniei publi

Fără o raportare esenţială şi permanentă la concepţia şi metodele fundamentale ale sistemului comunist (dictatura proletariatului, lupta de clasă, Securitatea, „braţul drept al Partidului") nu se poate înţelege nimic, dar absolut nimic, din întreaga istorie catastrofală a acestor decenii. Inclusiv cea de după 1989. Sistemul comunist este, în primul rând, marele vinovat. Tot ce s-a petrecut şi se desfăşoară şi acum, sub ochii noştri, sunt doar efecte secundare. Grave, dar secundare şi, mai ales, inevitabile. Din acest punct ar trebui să plece toate acuzaţiile, toate „procesele", toate „demascările". Or, la noi, se procedează, exact invers. Să zicem că suntem, în primul rând, un popor liric şi doar apoi - şi foarte aproximativ, de altfel - ideologic şi politic. Numai că fără contestarea prealabilă a sistemului comunist - în însăşi fundamentele sale - nu se rezolvă de fapt nimic. Dar absolut nimic esenţial Totul se transformă doar într-o răfuială generalizată şi extrem de personalizată. Fără nici o justificare superioară. Fără nici 'un rezultat profund, colectiv. Numai o „plătire de poliţe". Pe cât de sordidă, pe atât de nocivă.

Cu aceasta n-am spus însă totul. N-am scos în evidenţă cauza esenţială, absenţa şi, mai mult decât atât, imposibilitatea „procesului comunismului". El nu a fost, nu este şi nu va fi niciodată posibil. De ce? Fiindcă, în plan pur politic, o putere comunistă (URSS) a fost aliata puterilor occidentale (virtual, cel puţin, anticomuniste). Iar opinia publică şi mai ales intelectualitatea occidentală nu va accepta niciodată comparaţia şi punerea semnului de egalitate dintre comunism şi fascism-nazism.' între Holocaust şi Gulag. Deşi crimele comunismului sunt mult mai numeroase decât ale nazismului. *Cartea neagră a comunismului* o dovedeşte cu prisosinţă. în actualele condiţii politice, ideologice şi sociale europene (şi mondiale de altfel), procesul comunismului nu poate fi deci, efectiv, instruit. Prin urmare, nici la noi, unde *Proclamaţia de la Timişoara,* care cerea de fapt doar „o lustraţie" (la punctul 8), a fost respinsă, deschis sau tacit, de toate forţele politice.

Radicalismul anticomunist n-ar fi fost posibil decât printr-o adevărată revoluţie, care, de fapt, n-a avut loc niciodată în România. Cât timp structurile statului comunist sunt în continuare intacte, acest „proces" este şi va rămâne imposibil, iluzoriu, utopic. Sistemul a poluat, corupt, murdărit întreg poporul român. Iar acesta nu poate sări peste umbra sa. Ceea ce domină este frica de responsabilitate. Este urmarea directă a sentimentului foarte real al vinovăţiei colective. Iar adevărul trebuie spus, fie şi brutal: poporul român acceptase şi se acomodase naţional-ceauşismului. 6 minimă purificare etică va veni (dacă va veni vreodată) doar prin schimbarea mentalităţii româneşti, ca efect al unui alt tip de societate. Dar despre acest aspect crucial în capitolul următor.

S-a crezut - şi se afirmă în continuare - că faimoasa „lege a dosarelor" va contribui în mod hotărâtor la asanarea vieţii publice şi, în general, a societăţii civile. O temă obsedantă, mereu dezbătută şi reluată în presă, despre care am un întreg dosar. De fapt, nici nu mai ştiu câte versiuni are sau va avea - în final - această lege. Votată de Senat, ea este în plină dezbatere la Cameră, unde sensul său a fost complet denaturat prin extrema dilatare a categoriilor supuse verificărilor. Şi care deplasează mai ales

accentul legii, de la deconspirarea Securităţii ca poliţie politică, la to
„speciile" posibile şi imposibile de „informatori". Ceea ce practic duce
„dosariade", culpabilizarea şi chiar terorizarea morală a tuturor cetăţeni
României. în felul acesta eu aş propune o lege cu un singur articol: „
cetăţenii României au dreptul să consulte dosarele tuturor cetăţeni
României, între 1945 şi 1999 (sau când se va încheia dezbaterea), indifer
de sex, poziţie socială, origine etnică, religie etc. etc). Ar fi mai simplu
într-un fel, mai onest. Deşi aberaţia ar fi totală.

Nu ezit să declar „vinovat" de această situaţie pe Ticu Dumitrescu.
contest: un personaj indiscutabil onest, energic, tenace. Dar de un fanati
obtuz, exaltat şi fără egal. Nu este problema vieţii mele. Dosarul n
personal, efectiv, nu mă interesează (şi voi arăta în continuare şi din
motive). Privesc de la distanţă întreg acest spectacol grotesc cu cel n
profund scepticism. încă o mare idee ratată în România postceauşistă. C
o astfel de lege a fost şi este, într-adevăr, strict necesară. Dar serioas
neparodiată. Simţeam că în spatele acestei imense agitaţii stau tot felul
„culise", dar nu aveam încă o bună orientare. S-a întâmplat ca la un t
de carte *Gaudeamus,* de la Bucureşti (1997) să întâlnesc de două ori
fostul meu coleg de celulă - şi relativ apropiat - Nicolae Ionescu-Galbe
actualul preşedinte al comisiei parlamentare SRI, care m-a pus în temă.
văd de ce m-ar fi minţit sau mi-ar fi ascuns elemente esenţiale. To
pleacă, este adevărat, că o mare parte din vechea Securitate face parte
actualul SRI, cu argumente, în felul său, irefutabile. Care stat din lume
deconspiră propriul serviciu secret de informaţii? Reproduc aproape cuv
cu cuvânt ceea ce mi-a spus „colegul" amintit mai sus, bine plasat pen
a avea o viziune de ansamblu asupra întregii situaţii. Şefii SRI i-au afirm
„Noi am infiltrat toate partidele, sindicatele, organizaţiile civile şi în b
rapoartelor noastre dv. guvernaţi. Dacă ne deconspiraţi vă tăiaţi m
dreaptă". Mai mult: „Cum putem recruta noi tineri ofiţeri, care vin la
şi ne spun: ce garanţii avem că după cinci ani veniţi cu o altă lege ş
deconspiraţi?". Să zicem că acesta ar fi, în esenţă, handicapul de or
tehnic al respectivei legi controversate.

Dar adevăratul obstacol este de ordin politic Ticu Dumitrescu vrea
deconspire întreg PNŢCD, să plătească o serie de poliţe unor colegi
Parlament. Să se proclame, mai ales, în spirit pur megaloman, supre
justiţiar al naţiunii. Reproduc din nou o replică a lui Nicolae Ionescu-Galb
„Dar ce ne facem cu dosarele de informatori, peste 180 000, ale foş
membri PCR, distruse din ordinul lui Ceauşescu?" Răspuns: „Nu mă int
sează. Pe voi vreau să vă am la mână". Deci asta era. O răfuială inte
în PNŢCD. Şi cred că fostul meu coleg mi-a reprodus cu fidelitate inten
lui Ticu Dumitrescu, deoarece citesc şi o declaraţie a sa din presă: „Nu
interesează nici o remaniere, doar legea mea. Asta o să-i radă pe t
(Cotidianul, 16 septembrie 1997). Au urmat acuzaţii deschise sau voa
împotriva întregii conduceri PNŢCD. Ea a reacţionat. L-a suspenda
Ticu Dumitrescu din Partid. I-au organizat o sciziune în FDAR şi celel
amânări, amendamente, obstacole procedurale etc. Plus diluarea extre

caricaturală, a legii care o face practic inoperabilă. Nu exclud deloc că mulți deputați, inclusiv PNȚCD, să fie efectiv vulnerabili, foști informatori etc. Dar trebuia, încă de la început - și foarte repede - votată o lege în genul celei germane (Gauch), limitată doar la clasa politică, la posturile de conducere. A verifica... toți avocații, toți notarii, toți secretarii de primărie rurală etc. este pur și simplu absurd. Am căzut în plin derizoriu și caricatură. Nu știu ce formă va avea, în final, această pseudolege. Este foarte puțin probabil ca ea să fie votată înainte de viitoarele alegeri. Dar eu îi aduc, încă de pe acum, trei obiecții esențiale.

Cea dintâi este de ordin moral. Este pur și simplu monstruos să deplasezi accentul de pe ofițerul de Securitate, reactivat în SRI, pe care îl aperi de orice deconspirare (ca și întreg aparatul diplomatic de altfel) și „să demaști" pe simplul informator, care a fost, de fapt, victima Securității. Căci nimeni nu s-a oferit informator de bună voie. Toți au fost constrânși, șantajați, strânși cu ușa etc. Profund nedreaptă, imorală, cinică și perversă este mai ales „deconspirarea" foștilor deținuți politici, care ar trebui scoși din cauză (cum s-a și propus de altfel - *România liberă,* 15 mai 1999; ulterior amendamentul a fost, totuși, introdus în varianta finală votată de Cameră). Cum vine asta? Fostul colonel de Securitate, care a bătut, anchetat etc, se plimbă triumfător pe stradă, fie pensionat, fie reactivat în SRI. în timp ce bietul fost deținut politic este umilit, călcat în picioare, compromis. Și nu o dată, ci chiar de trei ori: o dată când a cedat, la început, sub foarte mari presiuni. Nu a fost erou și el o știe prea bine și are remușcări. A iscălit un „angajament". A doua oară când este demascat public, insultat în întreaga presă. Iar a treia oară, când constată că ofițerul care 1-a anchetat și terorizat se bucură de totală imunitate. Cazul recent, între altele, al fostului ministru al Sănătății: L. Barany. A culpabiliza victimele mi se pare pur și simplu monstruos. Știu bine că nu aceasta este, de fapt, intenția legii. Dar aici se ajunge, în mod inevitabil. Ceea ce este profund imoral și absurd. „Ne ocupăm de complici și omitem autorii", vorba lui Corneliu Turianu („Legea accesului la dosare", supliment al revistei *22,* 73/1998).

Cunosc bine cazul unui bun prieten, la care țin mult, a cărui soție, o adevărată savantă, cu multe cărți publicate în limbi străine, a avut ghinionul să fie adjunctă a *Institutului* condus de ilustra chimistă mondială. Bineînțeles că Securitatea a început verificarea tuturor colaboratorilor și a membrilor de familie. în felul acesta s-a ajuns și la amicul meu, fost deținut politic, care - dorind să salveze poziția soției sale șantajată cu destituirea - a semnat un „angajament" (l-am citit și eu în presă, pe care, de altfel, nu dau doi bani). Astfel de cazuri au existat cu sutele, cu miile. Cine este deci adevăratul vinovat? întreb încă o dată cu toată indignarea: victima sau călăul? Sistemul diabolic, care a organizat astfel de „recrutări", sau un biet fost deținut total dezarmat? Fără nici o perspectivă, fără nici un sprijin moral sau material. Foarte echilibrat un articol al lui Paul Lăzărescu („De la procesul comunismului la legea privind deconspirarea Securității", *în Aldine, România liberă,* 24 iulie 1998). Varianta legii din 1993 era mult mai echitabilă.

Al doilea argument. Dosarele constituite de Securitate nu prezintă n
o încredere. Dar absolut nici una. Sunt falsificate, confecționate, truca
aranjate, cu multe piese între timp sustrase. Altele au fost și distruse. C
interesați s-au pus, din timp, la adăpost, imediat după 1989. în vreme
muritorii de rând erau în continuare expuși, cel puțin virtual, oprobiu
public. Dosarul Anei Blandiana a dispărut pur și simplu. Silviu Brucan
1-a luat pe al său acasă. La fel, Petre Roman și mulți, mulți alții. Eșalon
doi s-a pus, din timp, la adăpost. Și ce să mai spunem de I. Iliescu, age
KGB? *Cartea albă a Securității* este expresia celui mai perfect bluf, a u
mistificări pe scară largă. Plină de rapoarte false, clișee și platitudi
într-un stil de lemn inconfundabil. Nici n-am cumpărat-o. Când a apăr
nu aveam bani. Iar când i-am avut, nu mă mai interesa. Am răsfoit-o do
ocazional. împărtășesc integral opinia lui Adam Michnik. Dacă ajungi
caracterizezi un om numai după dosarul său de la Securitate, aceasta e
victoria supremă și definitivă a Securității. Sau cu vorbele sale, cu prile
unei vizite în România: dosarul „e gândit pentru șantajarea și comp
miterea respectivei persoane. Cum să definești un om după dosarul de
Securitate? A face așa ceva ar însemna să consfințim victoria finală, pe
timp, a Securității" *(Adevărul,* 14 mai 1997). Și, apoi, oricând ți se n
poate răspunde: nu putem publica dosarul lui X sau Y deoarece este î
în... „cercetare operativă" sau „secret de Stat". Dosarul a fost și probab
rămas, în bună parte, încă un fenomen de masă, structural, al între
societăți comuniste, inclusiv actuale. Cine n-a fost obligat să nu dea inf
mații?'o instituție de stat, o parte importantă din sistem. O metodă
guvernare la dimensiuni naționale. Aproape toți cetățenii țării i-au că
victimă într-un mod sau altul.

Al treilea argument. Nu pledez, categoric, o cauză *pro domo.* Nu es
categoric, problema vieții mele. Dacă aș fi fost terorizat de o astfel
obsesie, n-aș mai fi fost capabil să scriu nimic, nici o singură carte onorab
N-am semnat nici un „angajament". Dar mă revoltă manipularea propag
distică - într-un sens sau altul - a unei probleme dureroase și ultrasensib
în definitiv, ce este, de fapt, un „informator"? Cel ce a semnat efectiv
angajament și a dat note informative scrise sau verbale. în caz contrar,
cei ce au dat declarații la Securitate, sub anchetă, începând cu foștii dețin
politici, devin automat „informatori". Cazul Corneliu Coposu este cel
notoriu. Dar câți n-au fost în situația sa? Ceea ce mă dezgustă în cazul
conu' Alecu Paleologu nu este faptul că a fost informator. Au fost zeci și s
de mii. Nici măcar exhibiționismul snob-monden al unei astfel de mărtu
siri. Pe care, în treacăt fie spus, nu-1 gust deloc. Ci mărturisirea că a
plătit „cu bucata", cu 300-400 lei „informația". Cam ca la c... Asta
deranjează teribil. Și „moral" vorbind, nu pot să i-o iert. Din toate ac
motive, greșit sau nu, îmi este imposibil să judec global, nediferențiat,
toți foștii „informatori". Ca să adaptez o vorbă a lui Claude Bernard (
sunt boli, ci numai bolnavi"), aș spune și eu: „Nu există turnătorie
numai turnători". De identificat, analizat, judecat și evaluat de la ca
caz. Fiecare informator este un caz strict individual și nimic mai mul

In sfârşit, ultimul argument: refuz pur şi simplu şantajul Securităţii împotriva foştilor deţinuţi politici, opozanţi, disidenţi, colaboratori la *Europa Liberă* etc. Să zicem că nu întreg SRI-ul actual exercită acest şantaj. Dar partea încă activă a Securităţii, încadrată în acest serviciu, continuă să-1 practice. Şi chiar pe scara cea mai largă şi odioasă. De altfel, se aplică o veche metodă a NKVD, bine documentată şi în *Cartea neagră a comunismului* (p. 279). Cazuri recente, notorii: compromiterea zgomotoasă a lui N.C. Munteanu sau Emil Hurezeanu. L-am văzut recent pe primul, bună cunoştinţă încă de la Munchen. Era, efectiv, afectat, vizibil marcat. Murdărit, insultat, compromis, după 15 ani de luptă anticomunistă intransigentă şi continuă. Şi-a dat demisia din Consiliul Audiovizualului. Al doilea a renunţat la funcţia de purtător de cuvânt al Preşedintelui. Dar, de fapt, cine n-a scăpat necalomniat? Dintr-o serie mai veche: Vlad Georgescu, M. Botez şi atâţia alţii. Şi i s-a făcut chiar un mare serviciu lui Lucian Blaga publicându-i-se „dosarul" în *Apostrof?* Toţi acuză pe toţi. Un informator dovedit, Mironov, atacă public la TV pe alţi informatori^ reali sau nu, gen Daniel Dăianu (acesta într-adevăr, fost ofiţer DIE) sau Vasile Lupu. Psihoza a fost şi a rămas generală, alimentată şi de exaltaţi, gen Cicerone Ioaniţoiu, prefaţat în cele din urmă chiar de un... autentic securist (M. Unghianu),' Ion Varlaam, acesta un adevărat paranoic şi mulţi alţii. Cine dă şi ne dă „lecţii"? Toţi aceşti pseudovigilenţi nu făceau, de fapt - involuntar sau nu -, decât jocul Securităţii de a intoxica, denunţa, denigra şi compromite orice adversar. Metodă extraordinar de eficace datorită vocaţiei şi voluptăţii specific româneşti de a terfeli şi umili de care am mai amintit.

Eram relativ departe de acest viespar. Dar că Securitatea era în continuare „cu ochii" pe mine nu mai aveam, de mult, nici o îndoială. Un mic exemplu foarte recent. Am participat în 3 mai 1999, la lansarea traducerii unei biografii a Papei Ioan Paul II. Cu acest prilej, am spus şi câteva cuvinte mai apăsate în favoarea Bisericii Unite. Rezultatul? în acea săptămână am primit acasă, din senin, un număr din... *România Mare.* Semnalul era limpede. „Dacă nu te cuminţeşti te dăm la gazetă." Şi, Doamne!, cine nu figura printre clienţii lui „Alcibiade"? Imunitatea personajului (Vădim Tudor), vasta sa reţea de securişti şi, mai ales, psihologia odioasă a „vieţii literare" făcea din acest şantaj o armă redutabilă. Dar totul se transforma, într-un „securism" întors pe dos. Căzut pe mâna hidoasă a „vieţii literare" devii o victimă sigură. în orice caz, un obiect de senzaţie, în presă, denigrat, compromis, murdărit public. Am mai spus-o si o repet: nu mă tem nici de SRL nici de Securitate. Cine vrea să mă verifice n-are decât să consulte dosarele depuse la B C U Cluj. Dar de veninul fără scrupule al „vieţii literare" - într-un anume sens - mă tem, deoarece pasiunea şi voinţa sa de denigrare şi compromitere nu are nici un fel de limite. Iar eu'(şi alţii) suntem de fapt dezarmaţi. Orice acuzaţie devine posibilă. Orice „vânătoare de vrăjitoare" este permisă. Orice calomnie justificată. Când nu ţi se poate aduce nici o acuzaţie precisă, apare suprema infamie: „Ai călătorit". Ca şi cum mulţi dintre marii democraţi actuali „n-au călătorit" mult mai mult decât mine. Nu s-au bucurat de burse şi stagii în străinătate mult mai lungi etc. etc. Iar o

posibilitate de apărare eficace pur şi simplu nu există. Aceasta este stare lamentabilă a întregii societăţi româneşti după jumătate de secol de teroa poliţienească. Este greu să nu fii decepţionat de o astfel de decădere descompunere morală generalizată. Iar psihologia „dosarelor" şi a „info matorilor", sistematic alimentată, nu numai că o întreţine, dar şi o amplifi în proporţii de masă catastrofale. O epocă într-adevăr tristă, deprimant demoralizantă.

Nici privirile îndreptate spre Occident nu erau mai încurajatoare. situaţie destul de greu de definit. Un amestec de speranţe şi aşteptă frustrate, de convingeri personale prooccidentale şi reacţii colective pred minante la antipodul convingerilor mele. Plus eternul „realism" politic, pl efectul a cinci decenii de propagandă antiamericană, „antiimperialistă înţelegeam, la rigoare, şi toate acestea. Dar ceea ce mă dezgusta cel m mult era cerşetoria creditelor americane. Goana frenetică şi cinică du dolari şi, în acelaşi timp, sentimentele colective antiamericane după inte venţia NATO din'Serbia. Ceva în genul: „îi înjurăm şi le luăm şi bani Cum auzeam şi pe la Uniunea Scriitorilor prin anii '70-'80. O mentalita românească tipică de care îmi era pur şi simplu silă.

Nu mă încânta deloc, dar absolut deloc, nici o altă constantă tradiţiona (mă exprim din nou eufemistic) a politicii româneşti: duplicitatea. Ca... biog al lui Macedonski îmi amintesc de un episod de o stranie „actualitat Revolta antiturcă din Serbia, în 1875, inspirată şi sprijinită de ruşi. atunci, poetul era director al prefecturii Bolgrad. Ministrul de Interne Gu Vernescu îi ordonă, în spiritul şi litera politicii oficiale de neutralitate, oprească trecerea „voluntarilor" ruşi. Dar, în acelaşi timp, primul-minist I.C. Brătianu îl cheamă la telegraf şi-i ordonă să închidă ochii. Poetul na de bună-credinţă, ascultă ordinul ministrului său direct. Rezultatul? E constrâns să demisioneze. Exact ceea ce se întâmplă şi azi: „voluntari" ru zboruri nocturne spre Serbia, contrabanda de petrol pe Dunăre etc. evocat acest episod, puţin cunoscut, şi într-o emisiune TV (mai 1999). El a cauze adânci, pe care trebuie „să le accept" ca pe o realitate total negati dar inevitabilă.

Precum în 1944, retrăiam încă o dată - şi din plin - politica sferelor influenţă, care vrând-nevrând, există. Devenim cinici, „pragmatici", f voie. Cum se exprimă, de altfel, şi presa: „România la răscruce: cu ruşii s cu Occidentul?" *(România liberă,* 27 aprilie 1999). Suntem într-o „zonă gr cu foarte îndepărtate - dacă nu chiar inexistente - şanse de intrare în NA şi în UE. Orientarea oficială este declarat prooccidentală. Şi am gus sincer declaraţia convingătoare a lui Mihai Răzvan Ungureanu, secre MAE, făcută la TV, cât şi în revista *22.* Dar aceasta nu schimbă cu nin realitatea de bază, poziţia geografică, interesele geostrategice globale, eter tradiţie a politicii noastre externe, a unei ţări mici şi fragile. Ea a fost făc când de turci, când de „imperiali", când de ruşi, când de francezi, după 19 Mă întreb ce aş fi făcut eu însumi dacă aş fi fost... prim-ministru, în as de condiţii? Suntem, dacă vrem, „victimele" unei ambiguităţi fundamenta structurale, tipice unei zone de interferenţe şi influenţe opuse. Sunt

„trădători" sau „adapabili" de vocație. Şi nu inspirăm - în realitate - încredere, nimănui. O țară funciar duplicitară, dintr-un ancestral instinct de conservare, de acomodare la realități externe permanent ostile.

Această - să-i spunem din nou eufemistic - „polarizare" se observă foarte bine şi în reacțiile publice româneşti față de intervenția NATO din Serbia. Am fost implicat şi eu, semnând, cu toată convingerea (inclusiv L.) manifestul „Opțiunea societății civile într-un moment de cumpănă" *(22,* X, 20-26 aprilie). Au apărut imediat, nu una, ci două contramanifeste antiamericane, camuflate ipocrit sub titluri gen „Apel pentru pace în Kosovo" sau „Declarația Forumului Democratic din România". I-aş întreba pe aceşti domni, pretins democrați intelectuali, de ce n-au protestat şl când ruşii au „intervenit" în Afganistan, în Cecenia, în Transnistria? De ce nu critică şi dictatura lui Miloşevici, ultimul stalinist al Europei, care interzice presa independentă, asasinează pe jurnaliştii din opoziție, suprimă TV particulare etc. etc.? Antiamericanismul lor strident vine însă de departe, din decenii întregi de îndoctrinare „antiimperialistă", anti-NATO (gen *Imperialismul american-englez, duşman de moarte al poporului român,* Editura PMR, 1951). Multe formații extremiste *(Clubul Acoladelor,* la Bucureşti, *Zalmoxis,* la Cluj etc.) sunt violent antiamericane. Ca şi detestabilii criptocomunişti Octavian Paler, C.T. Popescu şi Dumitru Tinu, într-o emisiune la PRO TV. Erau deplânse victimele inocente, foarte puține de altfel şi, mai ales inevitabile, ale bombardamentelor NATO. Dar nu se sufla un cuvânt despre epurarea etnică masivă, sistematică din Kosovo, despre masacrele îngrozitoare ale sârbilor, despre gropile comune, violurile şi celelalte atrocități. Am atins o oarecare vârstă, dar o emisiune TV mai fanatică, mai dezgustătoare, mai antioccidentală nu mi-a fost dat să văd. A protestat Gabriel Andreescu în *22.* Rezultatul? Trei articole de injurii ale lui Octavian Paler („O ticăloşie") *în România liberă.* Un comunist pursânge, născut iar nu făcut. O şi declară pe față: „Eram convins că regimul comunist va dura secole" *(România liberă,* 28 mai 1999). Şi nici azi nu este convins că el nu mai... „durează". De fapt, el durează, în conştiințe şi chiar din plin, în mineriadele antioccidentale, în duplicitatea de un cinism incredibil a lui Ion Iliescu, antirus în *Washington Post* şi anti-NATO la Bucureşti, în orientarea cvasigenerală antiamericană a presei româneşti. Şi, poate, el este stimulat şi de un instinct obscur de conservare, când bombele americane, cad, efectiv, în imediata noastră apropiere.

încă o constatare tristă de făcut: imensele deziluzii legate de politica occidentală după 1944, abandonarea efectivă a României în ghearele URSS (în cadrul politicii globale a sferelor de influență; vezi şi „procentajul" stabilit între Churchill şi Stalin: „Amintiți-vă de procentajele pe care le-am pus pe hârtie", 11 decembrie 1944) a creat o profundă falie între o minoritate prooccidentală şi instinctul şi mai profund al „României profunde". Ne simțim sistematic ignorați, trădați de Occident, fără a înțelege că totul se reduce, de fapt, la o politică globală de „interese". Cu legitimitatea pe care ți-o dau totdeauna interesele de mare putere, care decide şi nu poate fi niciodată constrânsă. Şi, de altfel, cum nu se poate mai prost apărate. Căci

ce poate fi o gafă, o imprudență mai mare, decât de a dezvălui adversa
tactica ta viitoare: nu vom trimite trupe în Kosovo, în loc să-i dea o lo
nimicitoare chiar din primele zile. Presiunea gradată a dat posibilita
Miloşevici să-şi ia toate măsurile defensive, să-şi camufleze armamentu
Iar noi - obiectiv vorbind - mare „interes" nu prezentăm pentru Occi
Situația actuală din Serbia este cu totul tranzitorie, efemeră. Ea nu tr
să ne înşele. De îndată ce se va ajunge la un aranjament, poziția no
va pierde foarte mult din importanța actuală. Şi vom intra, din nou, în
inevitabil con de umbră.

Pentru mine, un „european" convins, autor de cărți „europene", preo
de „a aduce Europa acasă", realitatea era şi este şi mai tristă. Id
„european" autentic este îmbrățişat doar de o infimă minoritate. S
mentul singurătății „proeuropene" este dominant, permanent şi iremed
Stilul de viață occidental rămâne o imposibilitate. Trebuie să fii orb
vezi această realitate. Ca şi toate reamenajările de fațadă şi cosmeti
„europene" ale diplomației, politicii şi legislației româneşti. Şi cum ar
fi altfel într-o Românie încă ceauşizată, ruralizată, condusă de o
nomenclaturistă cultivată în dispreţul şi adversitatea valorilor euro
Nu există încă, nici pe departe, întrunite condițiile unei minime int
europene reale. Societatea civilă şi ONG-urile practic nu există. La fe
infrastructura, comunicațiile, serviciile publice şi particulare, relaț
tip contractual. Nu mai vorbesc de democrația de tip occidental,
drepturile omului formează cheia de boltă. Ea nu se poate forma şi de
decât într-un alt tip de „cetate" românească. Doar că deocamdată, in
în viitorul previzibil, ea nu există. Publicăm cărți, articole, dar pre
unor convertiți. Masa românească gândeşte *altfel.* Ea nu este „europ
Şi nici nu poate fi „europeană". Orice revoltă este de fapt inutilă.

Etnicismul şi naționalismul rămân în Balcani o mare şi inev
realitate. Cu rădăcini istorice foarte adânci. Iar când sunt mitiza
devin şi mai ireductibile şi periculoase. Şi s-ar putea ca americani
făcut o tragică eroare subestimând naționalismul acerb, obtuz, pri
fanatic, dar foarte real şi inflexibil de rezistent al sârbilor. Este evid
de altă parte, că în Occident, se pun bazele unei noi doctrine internaț
Apărarea drepturilor omului a devenit mai importantă decât suveran
națională. Oricine poate fi inculpat de crime de război de către Tribu
de a Haga: de la cel mai obscur comandant la preşedintele unei țări, p
Miloşevici şi colaboratorii săi apropiați. O idee încă total inaccep
neasimilabilă, în această zonă. Ceea ce predomină este naționalismul fur
La noi şi cu nuanțe vădite de *kitsch,* de total prost gust, gen Fun
amestec de naționalism, „nu ne vindem țara", comunism rezidual ş
obstinat al influențelor occidentale.

Paraşutat de soartă la Cluj - format într-un mediu unde pro
„națională" nu exista - am putut să-mi dau seama, după aproape
decenii de experiențe şi observații directe, de întreaga gravitate şi d
ravagiile dublului şovinism ardelean: român şi maghiar. Nu conte
secolul 19 ideea națională avea un sens pozitiv. Poate şi până în 19

a perpetua azi visul unei „Ungarii mari", condusă de o minoritate maghiară imperială, în dispreţul unei majorităţi româneşti democratice, este şi rămâne o absurditate. Ei bine, ea încă există în conştiinţa unora. Nu este vorba de nici o ostilitate antimaghiară, ci doar de respectarea principiului democratic şi al tratatului de la Helsinki, despre inviolabilitatea frontierelor. Sunt - pe de altă parte - profund convins de necesitatea şi de binefacerile descentralizării cât mai extinse posibil. Au cerut-o de altfel şi paşoptiştii încă acum 150 de ani. Cu o descentralizare extinsă pe întreg teritoriul României. Şi în Covasna şi Harghita, unde, în mod firesc, ea capătă şi o coloratură etnică. Ca şi la Caracal, la Botoşani. Oriunde. Din această cauză, pur şi simplu nu înţeleg de ce unii intelectuali, in definitiv inteligenţi şi cultivaţi (G. Pruteanu este doar un exemplu) se opun cu înverşunare ca unele texte oficiale să fie publicate şi în limba maghiară, în localităţile unde populaţia maghiară depăşeşte 20%. Prin ce se subminează unitatea şi suveranitatea statului român dacă la o primărie rurală din Harghita apare alături de un text românesc şi unul în maghiară? Ne „iau Ungurii Ardealul" fiindcă vor exista plăcuţe bilingve? Rar exemplu mai ridicol. Ca şi prejudecata naţionalistă şi nocivul şovinism românesc. Pentru a nu mai aminti de toate aberaţiile funariste clujene la care asist cu stupoare de ani şi ani de zile.

Ceea ce nu înseamnă că şovinismul maghiar nu este la fel de anacronic şi, adesea, la fel de agresiv. împărtăşesc integral opinia marelui democrat paşoptist maghiar Lajos Kossuth, conform căruia naţionalitatea nu este decât un simplu „accident etnografic" şi nimic mai mult. Aşa este. Ei bine, când am citat pe acest mare european la o întâlnire a revistei maghiare *Altera,* la Cluj, „marele politolog" maghiar şovin, plecat din Cluj, Molnar Gusztâv... m-a pus drastic la punct. De aberaţiile lui Tokes Laszlo nici nu mai vorbesc. O fosilă politică ieşită parcă dintr-o cavernă uitată a istoriei. înţeleg, pe de altă parte, foarte multe reacţiuni de acest tip: este vorba de realităţi inconciliabile, de incompatibilităţi spirituale totale. De două popoare total străine, cu alte tradiţii şi moravuri, cu o altă limbă şi istorie, deşi căsătoriile mixte, în Ardeal, sunt nu mai puţin o mare realitate. Numai în blocul nostru locuiesc două familii mixte. Să mai amintesc de cunoştinţele şi prietenele L., timp de opt ani, profesoară de română la licee maghiare? Şi ce se poate spune despre o scenă ca aceasta, trăită de mine, în plină perioadă ceauşistă, de un An nou, la chioşc de ziare, când un client maghiar şi vânzătoarea maghiară se salută cu un foarte sonor *Szabadsâgl* îmi venea să-i întreb: dacă doriţi „libertate" împotriva regimului Ceauşescu strig şi eu cu voi. Dar dacă doriţi „libertate" împotriva statului român nu mai sunt chiar de acord...

Că există exclusivisme, şovinisme, discriminări şi abuzuri de o parte şi de alta, cine ar putea nega? Şi m-aş putea da de exemplu în primul rând chiar pe... mine. Discriminat, deopotrivă, de... români, de tipul Zaciu, de Universitatea din Cluj, care „pierde", după 1989, dosarul de „profesor consultant", dar şi de... unguri. Autor de cărţi „europene", n-am fost invitat niciodată de PRO EUROPA de la Tg. Mureş. Cel puţin o bună perioadă. La un colocviu, de pildă (1 octombrie 1995). Nici la emisiunile TV maghiare, măcar de acest tip. în colegiul revistei *Altera* „am intrat" abia la nr. 8.

datorită mai mult polemicii mele cu antiamericanul şovin Hurduze
Smaranda Enache, o femeie superioară şi cu soţul său, am fost totd
în cele mai bune relaţii. Am colaborat la reviste maghiare, am pr
volume de studii comparatiste româno-maghiare etc. etc. Bineînţeles
un ecou, aproape nici o notă, nici o recenzie.

Am suportat adesea cu stoicism, mediocritatea suficientă atât a
redactori români de la *Tribuna,* cât şi maghiari de la *Korunk* şi *Utunk*
graţie vecinătăţii cu Marosi Peter devenisem un fel de... „român de serv
Când aveau nevoie de o colaborare românească - pur decorativă - v
din simplă comoditate direct la mine. La sigur. Dau toate aceste detal
pentru „a demonstra" că eram tot ce poate fi mai deschis, mai ant
de orice speţă ar fi fost. Şi am toată admiraţia pentru un Ştefan Bo
singurul scriitor maghiar cu care mă înţeleg integral. De fapt el nici r
este de mult „maghiar", ci un „transetnic", un adevărat „european". Ma
dar de educaţie românească, impecabil critic şi eseist român. El e
model de ceea ce ar trebui să fie adevărata intelectualitate magh
română din Transilvania. Dincolo de orice prejudecăţi etniciste, separ
şovine, răsuflat „imperiale" sau la fel de răsuflat „pur româneşti".

Nu ştiu de ce, dar ori de câte ori am trecut prin gara Kelety sau Ny
am avut totdeauna senzaţia că îmbrac un frac ros în coate. într-un mic
din *Mozaicul* craiovean (2-3/1999) am imaginat, în stil ironico-p
soluţionarea problemei româno-maghiare: apare vampirul român
Dracula, care... seduce pe vampira maghiară contesa Erzsebet
(personaj istoric). Se dezlănţuie o pasiune nebună. Cei doi vampiri „
reciproc până când cad morţi. Şi, în felul acesta, conflictul milen
stinge definitiv. O soluţie amuzant-simbolică.

Ce pot să cred, în sfârşit, despre regionalismul ardelean care
recunoaştem sau nu - o realitate? Cred că am mai spus-o şi într
context: destinul Transilvaniei este să rămână „o provincie" eternă.
1918, ea reprezenta o margine de imperiu. După Unire, când centrul de
s-a mutat, în mod firesc, la Bucureşti, Transilvania a rămas tot o pro
Că a fost guvernată autoritar, poate uneori chiar abuziv, de I.I.C. Br
a fost inevitabil. „A inventat" un partid liberal în Transilvania (cun
câţiva universitari), deşi adevăratul partid liberal ardelean, al pă
mijlocii în orice caz, era Partidul Naţional Român. Trebuia, în or
construit şi consolidat un stat român unitar. De altfel, încă din 192
Maniu cerea - ca o formă de protest - autonomia Transilvaniei.
„dispută" în PNŢCD a fraţilor-„nepoţi" Boilă se înscrie în aceeaşi,
tradiţie, cel puţin tendinţă. Din care cauză, un manifest, aparent sca
Pro Transilvania, gen Sabin Gherman, primit cu mari urlete naţio
dar şi cu înţelegere (Gheorghe Grigurcu, *România liberă,* 6 octombri
nu mă miră. într-un fel, el este chiar legitim. Sensul epocii mer
regionalizare, autonomie, cultivarea şi apărarea particularităţilor
într-un nou tip de societate liberală, pluralistă, deschisă, astfel de
nizări devin realizabile. într-un stat, care nu se mai proclamă „naţ
unitar" - expresie tipică a statului centralizat (influenţă franceză de

o nouă reorganizare pe baze teritoriale este posibilă. Evident, o idee încă neasimilată. Dar ea este şi va cunoaşte, într-o formă sau alta, progrese. Statul viitorului nu va fi monolitic, ci policentric.

In definitiv, o formă de regionalism, religios de această dată, este şi Biserica Unită, greco-catolică. Perfect legitimă şi ea, cu mari merite istorice. Am apărat-o în repetate rânduri. Şi dacă regret este faptul că ea nu ştie să se apere, nu invocă argumentele sale de bază, valabile pentru întreaga Românie: expresie a influenţei occidentale, adeptă a „Europei luminate", a ideii latinităţii, alfabetului latin, rezistenţei antipanslaviste etc. Ce poate fi mai absurd, mai „imperialist" şi mai nedrept decât a impune unei populaţii de limbă română, timp de secole, o limbă de cult total străină, slavona veche? Şi mai ales, dreptul la diversificare, diferenţiere, alternativă, la ieşirea din monopolismul religiei unice de stat. Actualul episcop auxiliar de Cluj, Crihălmeanu, om onest de altfel, pare căzut din lună. Format la Roma, rezident mult timp în Cetatea Eternă, el pare să nu înţeleagă nimic din istoria românească a acestei biserici. „Colegul" meu de la Aiud, Monseniorul Guţiu însă o înţelege. Cu astfel de prelaţi timoraţi şi preocupaţi doar de restituirea unor parohii, mari speranţe în viitorul acestei biserici nu prea sunt.

Toate acestea sunt, într-adevăr, răni şi decepţii profunde, dureroase, care mă obsedează. Dar ele nu reprezintă aproape nimic faţă de frica viscerală, ancestrală, iremediabilă, a pericolului şi repulsiei antiruseşti sau antisovietice, cum vrem să-i spunem. Cu ea m-am născut şi cu ea, constat cu multă tristeţe, voi muri. Ca moldovean, ca ieşean, deci dintr-o zonă de frontieră, de influenţă rusă, sunt poate mai sensibil la pericolul catastrofal, istoric, de proporţii incalculabile, al imperialismului rus. Il detest, îl urăsc, am curajul s-o declar, din toată fiinţa mea. Admirabila cultură rusă clasică nu poate să mă mistifice. Sunt dispus să văd în Dostoievski pe cel mai mare romancier al secolului 19. Recunosc oricând că muzica, avangarda şi „formalismul" rus constituie nu mai puţin contribuţii esenţiale la dezvoltarea conştiinţei estetice moderne. Un aspect incontestabil. Dar a cădea mereu în sfera de influenţă rusă politico-economică, a constata că România este, rămâne şi va rămâne, într-o formă sau alta, un potenţial sau etern satelit rus mă umplu pur şi simplu de oroare.

Sufletul slav, un amestec de abjecţie şi puritate, de înger şi demon, de decădere şi elevaţie. Un dezechilibru şi o oscilaţie permanentă ce este şi rămâne pentru mine un subiect de continuă obsesie. Ce este Caterina Maslova? O sfântă, o curvă? Greu de spus. Am asistat cu stupoare la reconvertirea lui Alexandru Soljeniţîn, reîntors în Rusia, la un panslavism mistic naţionalist şi nebulos. Şi, bineînţeles, la toate atacurile sale antioccidentale. împotriva unui Apus unde a fost, totuşi, premiat, protejat, celebrat. Dar parcă şi mai recenta schimbare la faţă a lui Alexandru Zinoviev este - eufemistic spus - mult mai uimitoare. După două decenii de exil în Germania, să descoperi cu indignare că Rusia devine o... „colonie occidentală"! A trece la atacuri violente antieuropene şi a te reîntoarce în patrie, în „maica Rusie", s-o aperi este parcă prea de tot. I-am citit unele cărţi. Sunt spirite, incontestabil, superioare. Dar, ceea ce n-aş fi bănuit niciodată, fanatic-naţionalişti,

ruşi periculoşi până în vârful unghiilor. Astfel de autori trebuie citiţi totdea
ca să mă exprim astfel, cu pistolul pe masă. De la ruşi trebuie să te as
la orice. La cele mai uimitoare şi teribile surprize.

îmi amintesc şi de stupoarea şi spaima cronicarilor bizantini, ca
dau primele informaţii despre apariţia slavilor în istorie. Ei sunt p
simplu uluiţi de perfidia, de trucurile de camuflaj şi de penetrarea insid
a noilor invadatori, de tactica lor de război, încă necunoscută în Eu
Temperamentul slav, respectiv politica slavă (rusă, sovietică etc.) este fu
mental perfidă, perversă, fără scrupule, de un cinism inegalabil. Iar l
occidentală nu este pregătită nici s-o înţeleagă, nici să-i facă faţă.

Să mai adaug că pe aşa-zisa „futurologie" - în special americană
dau doi bani? Că ea nu are nici o valoare? Că n-a fost capabilă de
previziune realistă, confirmată de istoria contemporană? Singura pe
de altfel, o putem verifica pas cu pas. A prevăzut ea vreodată prăbu
URSS? Câţi au luat în serios previziunea lui Tocqueville (suntem în dec
patru al secolului 19!) conform căreia viitorul omenirii va fi dec
rivalitatea americano-rusă? Ce observăm, citim, vedem la TV, zi c
Cum lipsa americană de viziune şi de previziune istorică ia proporţii m
mentale, cu adevărat catastrofale. A pune pe picioare - prin sute de mi
de dolari aruncaţi pe fereastră - pe viitorul adversar istoric este p
simplu uluitor, incredibil. Desigur, pe termen scurt, calculul nu este
greşit. Dar pe termen lung, proporţiile acestei imprudenţe istorice
incalculabile. Revin asupra acestei teme, nu numai fiindcă mă obse
dar este şi capitală. Cheia întregii situaţii actuale.

Mă uit la aşa-zişii „sovietologi" şi „consilieri" americani, mulţi ade
agenţi ruşi de influenţă. Toţi sunt „stângişti", care nu pricep nimic
absolut nimic, din psihologia reală a partenerului de negocieri. Un am
de naivitate şi pragmatism, de bună-credinţă şi brutalitate, de improv
şi etern *wait and see* ce te scoate din sărite. A crede în „conver
sistemelor", în analogia sistemului rus cu cel american este o prostie
dibilă. Şi, uneori, îmi spun că poate au ceva dreptate cei ce au susţi
marea catastrofă istorică a secolului 20 o reprezintă faptul că atât c
lismul, cât şi comunismul au fost aplicate şi apărate de două popo
fond subdezvoltate, „primitive" politic. Deloc adaptate, în orice caz,
realităţi, care depăşesc cu mult atât condiţiile lor specifice obie
socioeconomice -, cât şi experienţa istorică şi mai ales psihologică naţi
O gravă situaţie, deci, de sus şi până jos. Ce-i drept, întreaga i
universală nu este făcută, de fapt, decât numai din astfel de cata
Slabă consolare. „Consolare" totuşi...

Oricum ar fi, într-o formă sau alta, de la distanţă sau din ime
apropiere (Transnistria, Insula Şerpilor) noi românii rămânem - vrâ
vrând, direct sau indirect - în zona de influenţă rusă. în orice c
comportăm, în continuare, ca şi cum aceasta este adevărata const
politicii româneşti. Pot să se facă oricâte declaraţii oficiale pro-NA
proamericane! Instinctul naţional, experienţa istorică, bunul-simţ i
mulţime ne spune mereu: America este departe, Rusia este aproape.

Neagră este şi rămâne, geografic vorbind, un lac rusesc. Că vine, uneori, şi câte o navă a flotei a 6-a americane la Constanța ține doar de propagandă şi de folclor politic. Şi, de fapt, nici nu mai este nevoie de presiune militară directă cât timp noi depindem vital de sursele ruseşti de energie: gaz metan, petrol etc. Faptul că noi, după 1989, n-am căutat şi alte surse alternative de aprovizionare dovedeşte că imperialismul economic rus este la fel de eficient ca şi cel militar. Nici o preocupare, din partea guvernului Iliescu pentru o minimă independență economică. Radu Berceanu - adevărat agent de influență - s-a opus centralei nucleare II de la Cernavodă, care ne-ar fi făcut şi mai independenți energetic de Rusia. Şi cum ar fi putut exista, când întreaga noastră industrie comunistă a fost construită şi orientată spre URSS? Şi toate eforturile au fost depuse pentru a o păstra şi nu a o desființa sau readapta la noile relații economice europene incipiente.

Două realități tipic ruseşti domină, din umbră, întreaga evoluție a României postdecembriste. Prezența NKVD, prin vechile structuri ale Securității, este de o evidență crasă. Lista de „spioni" a lui A. Severin nu este o fantezie. Cărțile lui Pacepa - persoană avizată şi competentă - o dovedesc din plin. Repet, de fapt, doar banalități, intens vehiculate şi în presă: „Şcoala KGB de la Moscova influențează conducerea României de azi", „Legătura PD-Moscova, o acuzație care revine obsedant" etc. etc. Agitația recentă a ideii axa Belgrad-România- -Belarus-Rusia nu spune nici ea nimic? Că România a „trădat cauza slavă"? Am zeci de tăieturi de presă de acest gen. Mineriadele, ofițerii superiori care nu ascultau ordinile Ministrului de Interne, insolența şi siguranța de sine incredibilă a lui Vădim Tudor dovedeşte, dacă mai era nevoie, prezența şi eficiența adevăraților „patroni" ai României actuale. Rolul lui Vădim este pur kaghebist: să distrugă opoziția, s-o compromită, să facă imposibilă menținerea sa la putere. Rețeaua sa de complicități este atât de vastă şi de eficientă, încât te întrebi dacă mai există cu adevărat un minister de Interne şi de Justiție român necontaminat, neinfiltrat de ruşi.

încurajarea tendințelor autonomiste ardelene are şi această explicație. Ca şi înființarea aşa-zisului Partid al Moldovenilor. O formație KGB tipică, în conducere, numai români pursânge ca Simirad, Danilov şi o serie întreagă de notorii securişti. Dacă n-aş fi asistat, în 1945-1946, la două manifestații în Piața Unirii, la Iaşi, prounioniste cu URSS, poate aş fi fost şi eu mistificat. A treia manifestație a fost contramandată în ultimul moment. Dacă steagul tricolor a fost păstrat pentru Basarabia, a fost exclusiv în vederea „Moldovei mari" până la Carpați. Astfel de declarații s-au auzit şi după 1989 : „Moldova se poate şi ea uni cu Basarabia". Instigarea problemei ungureşti este făcută ca să se abată atenția de la această provincie, plus bararea influențelor occidentale. Nu pot să neg, pe de altă parte, talentul propagandistic real şi atât de eficient al Ruşilor din toate timpurile. Cartea lui Stephen Koch, de care am mai amintit, este doar o mică dovadă. Dar ce nevoie mai am de izvoare livreşti, când ceea ce văd şi aud este mai mult decât suficient? Nu cred, sincer, că accidentul din 1996 se va mai repeta. Iar opoziția, care n-are nici pe departe o infrastructură logistică echivalentă este de pe acum practic dezarmată. Partidele securisto-kaghebiste PRM,

PUNR şi, prin alianță firească PDSR şi PD se vor regrupa şi vor învin
în frunte cu vechiul agent I. Iliescu cu „studii" la Moscova. Am o m
stimă pentru intransigența Alianței Civice. Dar spectacolul pe care-l of
descompunerea Convenției Democratice are ceva patetic şi deprima
agonia incipientei democrații româneşti şi inutilitatea sacrificiului foşt
deținuți politici. Au mai rămas, se pare, doar sub 100 000. Peste câțiva
nu vor mai fi nici jumătate. Epave deprimante, pe care le revăd cu dur
când mă duc să plătesc cotizația. Anul acesta (1999) nici n-am mai a
acest curaj. Şi nici să particip la exhibiționismul reuniunilor *Memo*
Amestec de tragic şi eroizare narcisistă, egolatră şi publicitară. Dar pre
din pudoare şi strângere de inimă, să nu mai intru în amănunte.

A doua realitate comunisto-rusă extrem de influentă: nomenclatu
Camuflată, după 1989, sub diferite forme. Câtă dreptate are Soljeni
„Gorbaciov a permis nomenclaturii să ocupe alte posturi ale puterii - a
este Perestroica!" La noi, ea „a ocupat" toate fondurile Securității, to
întreprinderile rentabile, toate „creditele neperformante" etc. Fenome
„Cataramă" este tipic. Al fraților Păunescu, idem. în țară vin „bani spăla
în Elveția, în Cipru, în alte părți. Ce reprezintă trustul de presă elve
Ringier, care investeşte bani chiar şi în *Ziarul de Cluj,* în continuă pierde
Curentul are aceeaşi „finanțare" şi este în aceeaşi situație. Totul cusu
ață albă. Doar că forțele aruncate în joc sunt imense şi bine organizate
reprezintă chiar şi actuala Uniune a Scriitorilor decât tot o formă
nomenclaturism cultural reactivat? Din juriul de premii din acest an f
rează până şi notoriul nomenclaturist Aurel Rău, produs tipic al regim
comunist şi alți scriitori comunişti. Cel puțin ASPRO, care este de fa
ficțiune, a avut totuşi curajul unei disocieri, a unei oarecare opoziții, f
teoretice. A spus *nu* clasei conducătoare literare comuniste. Este doa
mic exemplu față de insolența tot mai agresivă a vechilor structuri. C
ce mă obligă la mare prudență şi vigilență. Sunt de fapt un dezarmat,
rezistă doar prin unele relații, unele publicații străine şi o anume produ
vitate. Dar sunt perfect conştient că abia mă mențin pe linia de plut

Din profundă repulsie față de ruşi, panslavism, kaghebism şi celel
problema Basarabiei am considerat-o totdeauna ratată, irezolvabilă. S
teoretic vorbind, s-a pierdut unicul moment posibil al unificării, în 1
când URSS s-a descompus: ocuparea pur şi simplu a acestei prov
româneşti. Politica faptului împlinit şi nimic mai mult. Dar ea nu er
imaginat sub regimul Iliescu, care s-a grăbit să semneze un tratat de
cu URSS pe care, de fapt, nu i-l solicitase nimeni. Acum momentul favo
este definitiv pierdut. Nomenclatura basarabeană rusificată nu va acc
niciodată unirea. Un deputat, preşedinte al Comisiei parlamentare pe
problemele militare şi securitatea statului, a şi declarat în fața alegăto
lui Mircea Snegur: „Nu pentru asta am luptat ca scăpând de un imp
să ne punem de gât un alt jug" *(Cotidianul,* 2 decembrie 1991). într-ad
Ce-ar aduce „unirea" acestei clase nomenclaturiste? Cel mult unul-doi min
posturi de prefecți şi primari, un număr de deputați şi senatori şi nimic
mult. Prea puțin, pentru grandomania şi spiritul în care a fost form

Adevărata dramă, din punctul meu de vedere - de fapt a întregii situații istorice actuale - este însă alta: rusificarea sistematică a Basarabiei. La Chișinău, mi s-a spus (și L. mi-a confirmat-o) se vorbește pe stradă și în magazine numai rusește. Presa și cărțile românești sunt de negăsit. Documentele vamale și de trecere a frontierei sunt tipărite cu caractere chirilice. S-a inventat mai ales infamia „limbii moldovenești", în care mulți, prin continuă repetiție, au început să creadă sincer. Am observat îndelung figura lui Mircea Snegur, în care am descifrat întreaga viclenie țărănească ancestrală, barbară și obtuză a rusificatului. Și ce se poate spune despre Petru Lucinski, un fost înalt funcționar de Partid, prin Turkestan sau mai știu eu unde, care numai de „românism" nu poate fi acuzat? „Nu începem până nu vine interpretul", spus în românește. Nostalgia lor este statul de tip sovietic. Iar capitala lor a fost și rămâne pentru totdeauna Moscova.

Din toate aceste motive am refuzat să vizitez Basarabia, deși am primit unele invitații. Mihai Cimpoi a fost chiar destul de insistent. Ba să inaugurez Liceul „Mircea Eliade" la Chișinău, ba să particip la nu știu ce colocviu etc. Adevărul este că toate contactele și legăturile mele cu așa-zișii „scriitori basarabeni" au fost decepționante. De altfel, voit din partea mea, extrem de puține. Ca notă generală aș putea afirma că ei au toate defectele „vieții literare" românești, plus cele locale: de a se lăuda între ei, de a nu se interesa decât de eventuali recenzenți din România etc. Critica, politologia, ideologia românească au fost și rămân pentru ei mari necunoscute. Mai ales cea de tip „liberal".

Și ce se poate spune despre comportamentul din „patria mamă" a „marilor luptători" Leonida Lari și Grigore Vieru? Prima a cerut PNȚCD, nici mai mult nici mai puțin, decât un apartament de 7 camere în București. Și când i s-a găsit unul - cu mari dificultăți - doar cu 4 camere l-a refuzat. De altfel, amândoi au eșuat în brațele lui Vădim Tudor și Adrian Păunescu. Dacă au fost lăudați, cu multă exagerare, pentru activitatea din Basarabia, critica a făcut-o din motive strict patriotice. Dar, reintegrați întregii literaturi române, ei nu puteau fi judecați decât prin raportare la scara de valori și a criteriilor naționale. Și, din acest punct de vedere, limbajul lor poetic, total depășit, frust, pășunist, nu putea fi apreciat. Ceea ce ei nu aveau cum înțelege. De unde o decepție și o ură cumplite. A urmat un comportament abuziv, de pretinși tribuni naționali, oficiali, de serviciu la tot felul de ceremonii cvasiacademice. O psihologie de parveniți, absolut insuportabilă. Biata cultură basarabeană apărată de astfel de carieriști provincial-megalomani! Puși și pe căpătuială în România... .

Personal nu am a-mi reproșa nimic. înainte de 1989, eram abonat la reviste basarabene, culturale și științifice, academice, operație pe atunci nu chiar foarte simplă. M-a interesat în mod deosebit *Literatura și arta,* care în perioada mai-decembrie 1988 a fost, fără exagerare, cea mai liberă revistă românească. O dată indiscutabilă de istorie literară. O citeam cu mare atenție. Apoi i-o dădeam lui Virgil Ardeleanu care, la rândul său, o împrumuta pentru câte o zi, unei liste întregi de colocatari și prieteni. în lunile aprilie-mai 1988, am asistat la trecerea cu oscilații și alternanțe, de la

alfabetul chirilic la cel latin. Mi-am notat și o „Adresare către toți oame de bună-credință din republică" (44, 27 octombrie 1988): „Se cere urg rezolvată problema revenirii limbii noastre, care este de proveniență ro nească, la grafia latină". îmi amintesc și de o excelentă epigramă: Ar Karenina nu se poate sinucide din cauza grevei feroviarilor moldov N-am reținut autorul, dar el este un om de spirit.

Am încercat să colaborez, invitat prin C. Pricop, la *Contrafort.* O rev mai mult decât onorabilă, condusă de un critic inteligent, Vitalie Cioba Din păcate, contaminat repede de psihologia vieții literare bucurește Le-am trimis un volum-două. Nu m-am bucurat de nici o atenție. Legătu s-au întrerupt. O vizită „literară" ratată la Cluj (Leon Botnariu etc.) n demonstrat încă o dată că nici eu nu sunt „om de litere" și că nici ac scriitori basarabeni n-aveau altă preocupare decât de a se pune în valo Ca și Ion Druță, căzut, se pare, în mistică. Pentru a nu mai vorb „academicianul" Mihai Cimpoi, cu scrisori și telefoane insistente, în p vânare de recenzii. Poate voi face, una, cândva. Să mint însă nu pot flatez convențional, iarăși, îmi este imposibil.

Recent (4 mai 1999), un foarte lung telefon din Chișinău al lui D Tudoran, adesea întrerupt, mi-a revelat încă o dată totala „kaghebizar acestei provincii. Drastica supraveghere polițenească a scriitorilor susp Mi-a scris de două ori. Nu am primit nimic. Mi-a expediat două cărți. I primit returnate, cu ambalajele rupte. Dorea să-mi mulțumească - viz impresionat pentru caracterizările mele, citite de Bogdan Lefter - pe marele premiu ASPRO, decernat pentru 1998, ca „președinte" al juri (calitate pe care nu mi-am luat-o niciodată foarte în serios). Este un uim amestec de finețe, sensibilitate, talent și intransigență ideologică antico nistă. Cel mai „reușit" rezistent român din străinătate. La ani lumin vulgaritățile (oricât de explicabile ar fi uneori) ale lui Paul Goma. O cor bire telefonică adesea patetică, care m-a tulburat. M-a afectat, m-a entuzias și demoralizat în același timp. Având un statut semidiplomatic, es adăpost de represalii fizice directe. Doar blocat și „filat" în permanență venea să-i sugerez să comunicăm prin intermediul unui personaj „ofic Iurii Grecov, directorul Muzeului Literaturii din Chișinău, mare filate a cărui corespondență cu mine funcționează de ani de zile.

Pentru mine, tot ce vine din spațiul rusesc este suspect, perfid, du Și nu pot uita nici episodul Katyn. De ce? Și fiindcă Dr. Kernbach, n legist, care a participat - din partea României - la comisia internațio de anchetă, organizată fie și de hitleriști *(Cartea neagră a comunism* pp. 343, 346), a fost... chiriașul nostru la Iași. A ocupat apartamentu la etaj, înainte și în timpul războiului. Masacrul de la Katyn... Sini eterna realitate stalinisto-rusă... Nu, categoric nu! De o mie de ori nu ediția originală a studiului *Rusia,* în alfabet chirilic, de CA. Rosetti (1852, august 31). Un fel de extras, de mic format, din revista *Rep română.* Cu trei epigrafe, dintre care unul al lui Napoleon: *Grattez le et vous trouverez le Tartare.* Așa este... Pașoptiștii „mei" au văzut bin mult înaintea mea. Și de această dată.

24

Altă România

N-are sens să nu fiu sincer măcar cu mine însumi până la capăt: nu-mi place țara în care trăiesc. Nu-mi place România, mai ales cea actuală, după decenii de comunism. Nu-mi place de altfel nici România profundă, „eternă", „istorică" cum vrem să-i spunem. Este primul impuls, echivalent cu o clarificare ideologico-socială definitivă, la sfârşitul unei vieți. într-o țară, care mi-a luat, de fapt, totul şi nu mi-a dat în schimb nimic. O spun din nou pe față: pe *această* Românie, categoric, „n-o iubesc". Doar că starea mea de spirit este mult mai complicată: un amestec de revoltă, indignare şi, în primul rând, repulsie. Urmată imediat de luciditate, să-i spun „istorică". De resemnare şi acceptare a unor realități date, riguros verificate, pe care, personal, nu pot să le modific în nici un fel.

Nu mă simt solidar şi nu fac parte din această Românie, pentru mine comunizată, ceauşizată în esență. Voi reveni pe larg, asupra acestui aspect. Este pur şi simplu deprimant să trăieşti într-o țară subdezvoltată, prost organizată, prost condusă. Nivelul său, orice s-ar spune, este încă „subdezvoltat". Cronologic, trăim în secolul 20. în realitate, suntem însă mult, foarte mult, rămaşi în urmă. Tristețe şi revoltă, repudiere şi dezgust, aceasta este prima reacție, despre care nici nu ştiu bine dacă are în esență un conținut sentimental sau ideologic. Nici ranchiună, nici „resentiment", ci doar o atitudine spontană, sinceră şi onestă. Adevărul este că am avut şi am o *altă* idee despre România. Despre România *mea.* O Românie modernă, civilizată, prosperă, bogată. Sufletul meu de etern „paşoptist" visează mereu o nouă, o altă „Românie viitoare", care nu are nimic, dar absolut nimic comun cu realitățile actuale. Mă simt străin într-o astfel de țară. Tot mai singur în mijlocul unei societăți şi al unui popor, pe care mi l-am dorit mereu *altfel.* Vreau *o altă* Românie. Dar, deodată, sunt invadat de toate îndoielile şi scepticismele posibile. înțeleg deci bine, chiar foarte bine şi chiar admir pe sionişti, care vor să construiască o țară nouă, Israelul, pornind practic de la zero. La fel ar fi trebuit să procedăm şi noi...

îmi dau însă tot mai bine seama ce se poate şi ce nu se poate. Cu „istoria", cu materialul uman existent, cu societatea românească în stadiul său actual, cu întregul complex geopolitic al epocii. Şi atunci pendulul sufletesc trece în partea opusă. Doresc, repet, o *altă* Românie. Doar că eu

n-o pot nici schimba, nici „inventa", nici „importa" din altă parte. Şi atu
redevin, adică mă regăsesc, din nou, profund lucid, deci stoic. „Nu cere
lucrurile să se întâmple cum vrei. Ci doar ca lucrurile să se întâmple c
se întâmplă şi vei fi fericit" (Epictet, 8). Este ceva resemnat, defetist
dezarmant în această maximă, în ciuda imensului său adevăr. Sunt perf
conştient că proiectul României „mele" este încă un vis utopic. Cel puțin
viitorul previzibil. Şi totuşi nu pot renunța la el. Fiindcă nu pot renu
nici la ideea de progres, de schimbare şi de reformă. Nici la ceea ce sunt „e

Doar că „blestem" istoria care ne-a făcut cum ne-a făcut. „Blestem" şi pe
românii ce nu fac nimic s-o schimbe. Şi „blestem" (sunt, fireşte, figuri de s
şi pe străinii care ne-au adus în această stare de subdezvoltare şi mize
generală. Simțeam că aveam dreptate şi totuşi nu puteam face, practic vorbi
nimic, dar absolut nimic, pentru modificarea acestei stări de lucruri.
înfuriam la culme, apoi mă resemnam. De fiecare dată în gol, inutil, ineficie
Cred în rolul precursor al ideilor. Dar în acelaşi timp şi în condiționă
inflexibile ale istoriei. O predică, deci, în pustiu, într-o societate nerecepti
Nici prin tradiție istorică, nici prin condiționări istorice recente. Şi atunci
spuneam că partida este, cel puțin deocamdată (se observă, încă, sper
un rest de „speranță"), iremediabil pierdută. Trebuia să mă fi născut înt
altă țară. în alte timpuri şi într-o altă societate. Dar nu a depins de mi

Am o întreagă „colecție" de „defecte naționale" observate de străini î
din secolele trecute : Hauterive, Willkinson şi mulți, mulți alții. Să nu uit
nici pe... D. Cantemir. Toate sunt şi azi de o stranie şi penibilă actualitate. C
mai bune intenții se lovesc invariabil de această „ereditate" încărcată. Cea
am notat anterior fugitiv şi doar în parte *(Evadări în lumea liberă,* într-un t
din 1987, pp. 169-170). Semn că problema mă preocupa mai de mult. Aproa
o obsesie. încerc să dezleg şi eu - în felul meu - „enigmele identității'
problemă care preocupă în mod intens şi pe prietenul meu Matei Călines
înclin tot mai mult să dau vina pe „gena" tracă a poporului român, cel pu
după portretul din Herodot, care numai elogios nu este. Traci-netraci,
o minimă spoială de latinitate, aceştia suntem. Ceea ce nu mă încântă cât
de puțin. Doar că realitățile trebuie privite lucid, în față. Defecte profun
iremediabile, mult agravate - este adevărat - şi de condițiile istorice ade
disperate. Uneori îmi spun, în momente de mizantropie, că vocația poporu
român este de a compromite toate sistemele politico-sociale posibile. A
în el, în fibra sa intimă, un element negativ, destructiv, neconstructiv
orice caz. Am mai observat-o şi anterior. Au mai spus-o şi alții (E.M. Ciora
în trecut, H.R. Patapievici, alte referințe nu puține dintre contempora
Nimeni nu „insultă" poporul român. Dar că trebuie să i se spună, „de
obraz" adevărul, mi se pare şi incontestabil şi indispensabil.

Sunt tot mai convins că totul „se trage" de la structurile mentale ță
neşti ale poporului român. Eterne, invincibile, rezistente la orice eroziu
a istoriei. Care, chiar dacă a avut o contribuție importantă, a fost în o
caz în direcția agravării şi nu a corectării lor. Suntem, în esență,
nefericire - în structurile sale profunde - un popor arhaic. Un amestec
tenacitate şi viclenie a supraviețuirii, de adaptabilitate şi egoism defens

de vasalitate, duplicitate şi servilitate, de timorare şi capacitate extraordinară de simulare şi salvare a aparenţelor. A făcut cineva o „istorie sinceră" a trădărilor din istoria poporului român? Primul nume care-mi vine în minte: Horea, trădat chiar de consătenii săi. Bietele „forme fără fond" pretins junimiste! Ele nici nu ştiu, nici nu bănuiesc originea lor „etnică" ancestrală. Nevoia de supravieţuire, cu orice preţ, a obligat poporul român la preocupări pur materiale, imediate, lipsite de orice spiritualitate? Ele s-au transformat, până azi, în deprinderi instinctuale invincibile.

Cele câteva „mituri naţionale", sunt de fapt, ori de origine şi circulaţie balcanică *(Meşterul Manole),* ori de capitulare, mărturisită, evidentă, în faţa istoriei, pe care nimeni nu are nici o intenţie s-o înfrunte. în definitiv, care este raportul real de forţe din *Mioriţa ?* De doi la unul. Deci partida putea fi jucată. Nu-i pretind păstorului să fie nici *Rambo,* nici *Ranger.* Dar o minimă rezistenţă putea să opună. Nu mă regăsesc deci în această pasivitate incorigibilă. Pot să i se dea cele mai sofisticate explicaţii (M. Eliade, „liturghie cosmică" [?] etc). Toate sunt trase de păr, pentru a salva o laşitate congenitală iremediabilă şi - după mine cel puţin-condamnabilă. Şi nu mă regăsesc nici în structurile de clan ale unei mari familii patriarhale, condusă de un tată-tiran, cu drept de viaţă şi de moarte asupra membrilor săi. De aici vine în linie dreaptă şi imensul succes al ceauşismului. Voi reveni imediat. Şi resping, în sfârşit, şi toate tendinţele, tradiţiile şi cutumele acestei civilizaţii patriarhal-rurale. De unde provine întreg etnicismul, ţărănismul, naţionalismul, ura străinului şi lipsa de memorie istorică, înlocuită cu o simbolică - de altfel minimă - de figuri legendare. Semn de nivel mental arhetipal-simbolic, supraistoric, venit de demult, din trecutul obscur, din preistorie şi protoistorie. Tristă şi inevitabilă realitate etnografică!

Această mentalitate de tip ţărănist-rural, cu vechi rădăcini ancestrale, este şi cauza profundului individualism românesc. El este produsul arhaic al unor mici comunităţi izolate, împrăştiate, organizate după principiul clanului familial. Foarte solidar în interiorul său, dar incapabil de cooperare, organizare şi solidarizare durabilă în mari formaţiuni bine structurate. De unde o tendinţă instinctivă de individualizare şi pulverizare, necooperare şi autoapărare în interiorul unor mari grupuri foarte bine delimitate şi personalizate. Românul fuge din instinct de răspundere personală, de angajamentul care obligă, de riscul individual, adesea inevitabil. De altfel - capitală la români - este doar relaţia bine personalizată, bine individualizată, bazată pe supravieţuire, conservare, acaparare şi „carieră" strict personală şi nominalizată. Totul se bazează pe structuri paternaliste şi de clan. Dacă este sau nu „omul nostru". Ceea ce se numeşte, în termenii actuali, „competiţie" nu corespunde decât în parte şi în nici un caz - în totalitatea împrejurărilor - sensului propriu al cuvântului. în foarte multe situaţii, este vorba, în primul rând, doar de „o favoare", de „un hatâr", de „un avantaj" acordat solidar-sentimental unei rude (fraţi, cumnaţi, veri etc), unui „bun cunoscut", unui „om al nostru". Un lanţ nesfârşit de relaţii şi intervenţii personale, de „pile" şi „nepotisme". Criteriul obiectiv, tehnic, de performanţă şi competenţă n-are nici o valoare. Mai grav: el este, s-ar

spune, inasimilabil spiritului românesc. Corupţia este, de fapt, intrins
oricărui deţinător al unei „puteri" oarecare. Fiecare vrea să obţină
avantaj personal, direct şi indirect din partea de „putere" pe care o deţi
Din care cauză, totul devine tranzacţional, negociabil, strict personaliz
începând cu puterea politică, poziţiile financiar-economice şi terminând
serviciile publice. în România actuală a fi cumnat, frate, fiu, fiică etc.
reprezintă numai un grad de rudenie, dar şi o profesiune, o meserie
identitate socială şi culturală. Adesea foarte rentabilă. O identitate soci
specială, cu multiple avantaje promoţionale şi economice. Ca să reuş
ceva trebuie, în primul rând, să fii „protejatul" cuiva. Altfel eşti „pierdu
Sau n-ai - în orice caz - nici un succes, nici o perspectivă favorabilă.

Din cauza acestei eredităţi profund, înrădăcinat individualiste, romă
este organic, structural incapabil de solidarizare, organizare, cooperare
disciplină colectivă. Pur şi simplu el nu este deprins, nu ştie, nu poate
coopereze. Nu are această noţiune, pe care nici n-o concepe, n-o trăie
n-o aplică. Asociaţiile nu funcţionează. Sau dacă funcţionează, ele au în cent
lor doar o personalitate puternică, nu atât charismatică şi polarizantă,
în centrul unor interese materiale, imediat şi personal distribuite.

Când nu este vorba de interese practice împărţite după principiul „omu
nostru", aceste personalităţi fac gol în jurul lor. Nu suportă nici o umb
nici o concurenţă imediată. Spiritul de echipă le este total necunosc
Mândria şi gelozia personală predomină. Cunosc cazul Doinei Cornea,
merite istorice atât de evidente. Ei bine, ea vrea totuşi să fie mereu „singu
„unică", în toate împrejurările. Cazul Goma, la fel de lăudabil, este rigu
identic. Personalităţi cu totul remarcabile, dar fără nici o noţiune de coo
rare organizată şi de durată, în vederea unui scop comun, realizabi
perspectivă. Din care cauză, totul se transformă într-o iniţiativă sau avent
strict personală, fără colaborări şi fără planuri de acţiune efectiv colect
Abuzul delirant de candidaţi la preşedinţie (1996) fantezişti, megalom
(16 la număr, 22 de candidaţi la postul de primar general al Capita
[1998]) ilustrează acelaşi fenomen. De altfel, românul te sacrifică imec
pentru un avantaj personal de moment, oricât de mic. Când îi propui c
întrebarea pusă sau subînţeleasă este următoarea : „Ce interes am eu?"
câştig eu din această acţiune?". De câte ori n-am auzit-o sau n-am simţi
Inclusiv în viaţa culturală... Vasile Nicolescu, de pildă, în perioada *Cah*
roumains d'etudes litteraires...

Efectul direct al acestui individualism şi „personalism" - şi per
temperamentul meu abstract, cu tendinţă naturală de conceptualizar
generalizare, un izvor adesea de exasperare - este totala neaderenţ
ideea de normă, lege, angajament, contract cu clauze precise, preocupa
de reglementare generală. Noţiuni fără nici un conţinut. între sacrifica
unei persoane apropiate sau a unui interes personal, legea este cea sa
ficată. Nu invers. Mentalitatea românească nu asimilează ideea de no
abstractă, generală, impersonală. Regulile şi principiile legaliste nu s
luate în serios. Fiindcă, în primul rând, ele nu sunt înţelese, nu s
asimilate de un sistem mental şi social unde totul este şi rămâne personal

şi rezolvat de la un capăt la altul prin aranjamente strict individuale. Peste un fond „trac", spontan şi arhaic, s-a aplicat, cândva, în Antichitate, o minimă formă legalistă, juridică, administrativă „romană". Dar a fost şi a rămas doar o influenţă sporadică şi superficială. încă o „formă fără fond" ca atâtea altele. Pentru românul obişnuit, un principiu ca *dura lex sed lex* rămâne total de neînţeles. Chiar absurd, etern inasimilabil. O noţiune fără sens.

Urmările sunt deosebit de grave. Incapabili de a ne ridica la concept, de a percepe generalul, schema abstractă, „legea" în toate sensurile cuvântului, ne determină să plutim mereu în aleatoriu, haos şi dezorganizare. Dacă există o ţară, mai bine spus o populaţie şi o societate, unde se verifică din plin conceptul de „anomie" al lui Durkheim, aceasta este România eternă şi adevărată. Suntem ţara unde rigoarea, legalitatea, ordinea depersonalizată şi uniformizată n-au intrat nici pe departe în mentalitatea colectivă. Nu mai vorbesc de moravuri. Dispreţul tacit de legile juridice, morale, civice este o evidenţă elementară. Nimeni nu se ridică dincolo sau nu trece peste orizontul şi interesul strict individual şi imediat.

De unde, alte două consecinţe grave. Incapacitatea de a ne ridica la abstracţiuni reci, rigide, depersonalizate. Suntem ţara unde absolutul este imposibil. Condamnaţi, se pare în eternitate, doar la relativ, tranzacţional şi conjuctural. Avem compromisul şi adaptarea în sânge. Din care cauză, n-am dat - şi probabil nu vom da niciodată - filozofi sistematici, reci, uscaţi, strict conceptuali. Ne eliberăm, încă foarte greu, de faza compilaţiilor universitare, care introduc la noi, o disciplină rigidă a gândirii, dar de esenţă străină, refuzată spontan de spiritul românesc. Suntem - repet cu imens regret - ţara unde principiile generale, obiective, n-au, de fapt, nici o valoare şi nici o tradiţie. Par chiar pedanterii insuportabile, profund antipatice. Nu-mi face nici o plăcere, dar absolut nici una, să fac astfel de constatări. De unde şi urmarea: lupta de idei este la noi, în esenţă, şi imposibilă şi, de fapt, absurdă, adesea chiar ridicolă. Abstracţiunile n-au nici o valoare, ideologiile, teoriile politico-sociale, programele organizate nu joacă nici un rol. Cine nu pricepe că în România esenţiale sunt relaţiile personalizate şi nu principiile sau legile nu pricepe nimic din realitatea specifică românească. Totul, repet, este subiectivizat, personalizat, individualizat. Calităţi, admit, uneori „practice". Dar catastrofale pentru orice viaţă socială organizată, stabilă, riguros reglementată. Plutim mereu în derivă, în bătaia tuturor vânturilor.

îmi exprim până la capăt întreaga „furie" abstractă împotriva acestei stări de lucruri. Ştiu bine că n-o pot schimba. Dar nu-mi pot reprima - măcar în secret - întreaga revoltă pe care o cred perfect legitimă. Neexistând norme generale, spiritul etern de improvizaţie este şi el determinant. Recunosc: acesta poate da, adesea, bune soluţii imediate, de expedient, de ieşire rapidă dintr-o stare de criză. Dar pe termen lung o astfel de mentalitate este şi rămâne negativă. Suntem o ţară născută sub semnul improvizaţiei eterne. O permanentă „cârpeală", de azi pe mâine. Uitaţi-vă, nu mai departe, la spectacolul deplorabil al străzilor şi şoselelor româneşti, doar cârpite, cu gropi asfaltate, pe ici pe colo. Nimic solid, totul „fuşerit", într-o brambureală şi neorganizare continuă. îmi vine să spun şi eu că m-am săturat de o ţară

a superficialităţii congenitale, a soluţiilor permanente de expedient. Ni
fundamental, planificat, pregătit şi construit din timp. Suntem, într-adev
la porţile orientului, *ou tout est pris ă la Ugere,* vorba lui Raymond Poinca
Salvăm doar unele aparenţe. Trăim exclusiv în aproximativ, imprecis, v
imprevizibil, conduşi după legea minimului efort. Precizia, exactitat
punctualitatea, rigoarea sunt şi rămân mari necunoscute. Ambiguitatea
aproximaţia rămân realităţi invincibile. Este greu să obţii, în Români
informaţie exactă de la o autoritate oarecare. Nu mai vorbesc de particula
Toţi fug'de afirmaţii precise, care implică în mod inevitabil un minim
de răspundere personală. Ceea ce Românul vrea să evite cu orice pre

Ţară a improvizaţiei şi a fuşerelii permanente, ea nu poate fi decâ
a „şmecheriei" generalizate. Episodul anecdotic din Dionisie Eclesiarhul
Jupânesele curve" travestite, pentru turci, în „logofetese" şi alte boieroa
este emblematic. Că este şi o dovadă de inteligenţă individuală, practic
contest. Dar ea este şi rămâne murdară, fără scrupule şi fără conştiinţă.
o dovadă de individualism acerb şi fără morală. Preocuparea esenţială
de a eluda o lege sau o constrângere formală stânjenitoare. Cum să ie
dintr-o încurcătură, cum să improvizezi o soluţie imediată, care să te c
cât mai puţin posibil. Evident, încă o urmare directă a sistemului de rel
strict personalizate. Metoda de bază a existenţei românului este combin
şmecherească practicată în proporţii de masă. Că, din această cauză, sun
o ţară haotică şi neorganizată, fără nici o preocupare de precizie, pe
inundaţiile (un simplu exemplu) o iau prin surprindere, an după an, nu p
fi decât inevitabil. Pe scurt, o ţară inconsistentă, slabă, fragilă şi dezorganiz
O „Valahie de mucava", practic neguvernabilă. Preşedintele decorează
torţionarul-şef de la Sighet. Evident, în baza unor liste improvizate,
formale, încropite peste noapte, pentru care el, bineînţeles, nu are nici o v

Cum aş putea uita uimirea a doi portughezi, de formaţie medie,
întorşi din România mi-au mărturisit că impresia lor cea mai puterni
fost că „acest stat parcă nu funcţionează". Se refereau, în special, la se
ciile publice. Şi ei veneau, totuşi, dintr-o ţară nici ea chiar foarte dezvolt
Dar cel puţin salazarismul „de poduri şi şosele" (cum i se spunea) in
dusese oarecare ordine şi eficienţă. într-un astfel de stat, ca al nostru
acelaşi timp neonest şi abuziv, devii fără voie egoist şi individualist.
nu poţi face apel la norme şi legi generale, aplicabile tuturor, nu-ţi răm
decât „să te descurci" singur. Acest amestec de haos şi şmechereal
individualism acerb şi improvizaţie continuă te salvează şi te dezgust
acelaşi timp. Că există şi mici „insule" de onestitate nu contest. Da
sunt ca şi pierdute într-o masă de indolenţă şi brambureală, de abuzur
permanent şi detestabil expedient. Este şi cauza ororii mele de a avea
face cu serviciile noastre publice, pe care le evit pe cât pot. Ghişeul romă
reprezintă pentru mine o adevărată teroare.

Ne explicăm în acelaşi mod de ce românul nu are vocaţia construc
a realizărilor durabile solide, bine studiate, fundamentate tehnic, gâ
din timp şi realizate în perspectivă. Ţara permanentei improvizaţii, e
poate cultiva - şi numai atunci când este constrânsă - decât un „hai-

etern. Munca în asalt o defineşte cel mai bine. Se poate descurca adesea foarte satisfăcător, dar în condiții de provizorat, pe durate scurte, fără preocuparea construcției şi a continuității. Din care cauză, munca organizată şi, mai ales, în echipă nu este adaptată câtuşi de puțin temperamentului național. începe dar nu termină niciodată. Lucrările colective, de tip istoric, enciclopedic, lexicografic, ori nu sunt începute, ori nu sunt terminate. Trăim sub specia fragmentului, nu a sintezei, a „culegerii" nu a „monografiei". Lucrările în multe volume de acelaşi autor, consacrate unei singure teme, sunt din această cauză o extremă raritate.

Dacă nu avem vocația construcției, avem în schimb - şi încă din plin - vocația negației, a nihilismului distructiv. La drept vorbind, singurele contribuții româneşti la cultura europeană şi universală sunt de ordin negativ. *Dadaismul* lui T. Tzara, absurdul dizolvant al lui Eugen Ionesco (să ne amintim şi de al său atât de caracteristic volum *Nu),* nihilismele pe bandă rulantă ale lui E.M. Cioran sunt cele mai elocvente şi concludente exemple. Există în temperamentul național o fibră distructivă, dizolvantă, negativistă, uneori „câinoasă" (ca în Ardeal), care descurajează şi paralizează cele mai bune intenții. Ne solidarizăm în jurul negației şi nu a afirmației constructive. Când şi dacă reuşim să ne grupăm şi să ne coagulăm în jurul unui proiect sau al unei idei, autodistrugerea şi eşecul sunt soarta lor inevitabilă. Ard ca un foc de paie. Apoi se sting repede şi dispar în neantul de unde au ieşit.

Spiritul negativist congenital îşi găseşte expresia cea mai populară - şi deci cea mai specifică - în pamflet şi înjurătură, în bagatelizare şi băşcălie, într-o vocație inegalabilă a denigrării şi înjosirii. Am mai atins această temă şi cu prilejui evocării problemei „dosarelor". Terfelirea şi defăimarea celor ce au suferit efectiv, au protestat, au fost într-adevăr anticeauşişti, a devenit un fel de sport național. Vladimir Tismăneanu şi Mircea Mihăieş au observat foarte bine acest proces în *Vecinii lui Franz Kafka.* Doar că această tendință are o sferă mult mai largă de aplicare. Totul este sau poate fi ridiculizat şi terfelit în România. O țară unde dacă începem în tragedie, terminăm totdeauna şi cu certitudine în derizoriu, parodie şi băşcălie. O înclinare naturală cvasimorbidă spre denigrare, calomnie şi bârfeală. O furie demolatoare mereu refulată țâşneşte, parcă prin toți porii, când nici nu te aştepți. Stilul băşcălios de mărunt golănaş de periferie al lui Mircea Dinescu, *Academia Cațavencu,* în ansamblul său, ilustrează foarte bine acest detestabil „specific național". Amuzant, uneori, pentru o clipă, el este odios în esență. Fiindcă poluează şi trivializează totul. Terfeleşte toate valorile, bagatelizează toate intențiile bune.

Mă întreb încă o dată - desigur naiv - de unde „vine" această defulare negativă, aş spune chiar „demonică"? Voluptatea perversă a calomniei şi înjosirii cu orice preț? Plăcerea sadică şi „luciferică" a răului, a distrugerii? A anihilării şi reducerii la neant a tot ceea ce este frumos, pozitiv, bun, „sfânt"? Nu numai că hu suntem, în esență, un popor creştin, dar cred că ne-am format într-o zonă unde gnozele dualiste, bogomilice, au lăsat urme foarte adânci. Şi, probabil, predominante. O simplă ipoteză, fără a mă lansa în astfel de speculații foarte riscate, pentru care nu am nici o vocație. Mai

bine spus nici o atracție. Dar o „cauză" extrem de profundă, undeva, ex
Sper s-o găsească alții.

Trebuie să combat, în sfârşit (în primul rând în fața conştiinței r
încă o prejudecată tenace: poporul român nu este „muncitor". N-aş s
totdeauna, neapărat şi „leneş". Dar, în orice caz, fără nici o noțiu
productivității muncii în sensul occidental al cuvântului. Disciplina
roasă, punctualitatea, conştiinciozitatea, eficiența, rentabilitatea s
rămân mari necunoscute. De altfel, nici în străinătate, românii care
obligați să muncească într-un alt ritm pentru a supraviețui, n-au
psihologie. „La Suisse est une bagne, monsieur", am auzit - şi nu o
la Geneva. Admit toate circumstanțele atenuante: ereditatea tracă
Herodot, a trăi predominant din jafuri), devastările continue ale ist
năvălirile care culcă la pământ, cu regularitate, o muncă redusă d
efortul de supraviețuire. Şi multe, multe altele...

Rezultatul este însă lamentabil: statul român a inventat, la rându
o pletoră de funcționari prost plătiți (cu subînțelesul că „dacă nu
picură"), iar statul comunist a dat o lovitură de grație: „Ei se fac
plătesc, noi ne facem că muncim" devenită mentalitate şi deviză gen
Dorința de a te îmbogăți repede, fără muncă, explică şi succesul şi ps
neverosimilă a *Caritas*-*nlm* clujean. Ca şi a altor foarte numeroase
cherii similare. Nimeni nu pune mâna efectiv. De câte ori am conte
spectacolul efectiv penibil de la *Casa Copilului,* de peste drum, din
camioane cu ajutoare venite din străinătate, după 1990, descărcate ch
către donatori. în timp ce întreg personalul acestei instituții stătea
uita tembel, cu gura căscată, la efortul altora. Străini. Fără a le da ce
mică mână de ajutor. în schimb, se fura pe capete...

Spiritul inițiativei economice particulare, în general, lipseşte.
Guizot, cu a sa deviză de etică protestantă (să spunem): *Enrichiss*
par Vepargne et le travail. în România n-ar fi avut nici un succes. S
săraci, fiindcă aşteptăm mereu să fim ajutați, asistați, plătiți de Stat.
trebuie să vină de la Stat. Din cauza acestei stări de spirit, mun
„disponibilizați" de la întreprinderi strict particulare iau cu asal
fecturile, ca şi cum Statul trebuie să le asigure, în orice condiții, l
de muncă. Fie şi foarte prost plătite, dar sigure. Statul paternali
etern patron şi instituție de binefacere. Pare neverosimil: mii şi
posturi rămân neocupate chiar şi în zonele cu şomaj ridicat. Fie că „d
bilizații" nu vor să se recalifice, fie că salariile nu sunt mari etc.

Statul omniprezent trebuie să rezolve, în orice caz, toate problem
instituție caritabilă permanentă şi inepuizabilă. O eternă vacă de m
materie de cultură, el trebuie să plătească la infinit salarii sinec
subvenții unor cărți etern nevândute, premii cât mai grase, burse
felul de ajutoare clientelei „vieții literare". Pe care dacă aş putea aş ar
fără nici o remuşcare... în aer. în acest domeniu, sunt un anarhist
diabil. Un amestec de contemplativitate, pasivitate şi tembelism, de res
şi speranță, o aşteptare mitică a unui corn inepuizabil al abundenței
dează această mentalitate nenorocită, care ne menține mereu în săr

subdezvoltare. îmi dau bine seama cât de „străin", de „singur" sunt şi rămân într-o astfel de „Românie". Pun noţiunea în ghilimele din disperare de cauză. Ceea ce „visez" eu: o Românie într-adevăr muncitoare, întreprinzătoare, de proprietari şi burghezi mijlocii, capitalistă şi integrată economic Europei rămâne încă o dulce utopie. Un astfel de proiect socioeconomic, să-i spunem de „dreapta" - există pe hârtie, într-adevăr. Dar el nu are, nici pe departe, o mare audienţă. în orice caz, clasa politică dominantă actuală, de un amatorism şi neprofesionalism absolut dezarmant, nu-1 îmbrăţişează şi nu-1 propagă electoral. De altfel, rar mi-a fost dat să constat o mediocritate politică mai desăvârşită şi mai lipsită de responsabilitate. Iar de „patriotism" nici să nu mai vorbim. Ce credeam eu posibil în puşcărie. Apoi după 1989. Şi ce „a ieşit"...

A făcut oarecare carieră la noi formula „ţara lui *pseudo".* O variantă (franceză? R. Caillois?) pentru celebrele maioresciene „forme fără fond". A folosit-o şi Sorin Antohi în *Civitas imaginalis. Istorie şi utopie în cultura română.* Am citat-o şi eu. Şi nu o dată. Ea exprimă foarte bine - indiferent de paternitatea sa - sentimentul de distanţă ironică şi elegant-dispreţuitoare pentru întreg jocul de umbre şi simulări, de trucaje şi construcţii improvizate de carton pictat din care este făcută, în esenţă, „societatea" şi „ţara" românească. O ţară „barocă", între *etre* şi *paraître.* De „servicii" pretins „secrete", cusute cu aţă albă. O zonă predilectă a imposturii şi inconsistenţei, adesea bine disimulate, a minciunii abile şi salvării aparenţelor, a legilor şi normelor care nu există decât pe hârtie. O fragilitate esenţială, o neseriozitate spontană, inocentă şi lipsită de gravitate, nu neapărat şi în toate cazurile frauduloasă. Ea vine de departe. Organizări adevărate, serioase, nu se pot face fiindcă românul este, din nefericire, neorganizabil. Prea spontan şi prea „needucat", vreau să spun lipsit de dresaj social. Şi încercarea de conceptualizare a reformelor moderne, începută de paşoptişti, n-a făcut decât să pună într-o şi mai vie lumină această realitate negativă.

Impostura, farsa şi dresajul, adesea abil şi amuzant, sunt de fapt, efectul subdezvoltării. Este răspunsul pe care temperamentul naţional 1-a dat sincronismului istoric ce nu iartă niciodată. El ne-a obligat la forme, alinieri şi reglementări juridico-sociale pentru care nu eram încă pregătiţi, sau vorba lui Caragiale, „crescuţi". (Pe atunci noţiunea de „subdezvoltare" încă nu exista). Suntem slabi şi amorfi, împrăştiaţi şi nesiguri fiindcă ne lipsesc fundamentele reale şi tradiţiile solide ale modernităţii. Instabilitatea generală nu poate fi corectată decât de o lungă perioadă de stabilitate instituţională şi legală.

Pariul este de fapt mai curând cu istoria decât cu noi înşine. Trebuie deci profitat de orice perioadă de stabilitate şi continuitate pentru a putea spera o oarecare ameliorare a unei stări de fapt lamentabile. Nu mă pot risca în profeţii istorice. Dar numai un sistem, chiar drastic, de reglementări şi angajamente internaţionale şi de lungă durată ne poate obliga şi deci transmite o oarecare constanţă şi seriozitate. Până atunci, vom trăi într-un pseudostat şi, implicit, într-o pseudocultură, prin raportare la standardele internaţionale superioare. Sentimentul meu de revoltă şi umilinţă, de amuzament şi critică, să-i spunem „constructivă" (dar într-un sens adevărat, neviciat), abia atunci se va atenua (probabil) într-o oarecare măsură. Dar

este o simplă ipoteză. Sunt conştient că nu voi mai apuca această peri teoretic vorbind, „fericită". Tot ce văd şi citesc în jurul meu descura însă această speranţă foarte îndepărtată şi mai ales improbabilă.

Odiosul regim comunist-ceauşist n-a făcut decât să continue, să agra să exacerbeze şi să „perfecţioneze" toate defectele naţionale şi insuficie istoriei noastre agitate, trecute în revistă. O catastrofă de proporţii incal bile. Dublată de o enormă eroare de apreciere şi previziune din partea poporul român „s-a ceauşizat", s-a adaptat şi s-a regăsit în „ceauşism". Ro adevărată s-a identificat şi s-a confundat cu regimul ceauşist. A fos mult decât o decepţie şi o revoltă teribilă. Cel puţin sub regimul Ceau exista însă o speranţă. Acum, după 1989, la un deceniu distanţă, co cu stupoare (ca să evit alte formule mai dramatice), că nu mai există î practic, în viitorul imediat cel puţin, nici una. A te regăsi în „ceauşism asimila, a-1 trăi şi practica în continuare, mi se pare într-adevăr te

Se va spune: dar astfel a procedat poporul român în toate momentel dificile. Se poate. Este chiar adevărat. însă constatarea nu mă conso Speram *altceva.* Şi, în definitiv, pentru ce am suferit? Am făcut - oric spune - unele sacrificii. Chiar în mod inutil? Doar ca să confirm, o d plus, psihologia noastră etnică? Toate deficienţele noastre naţionale „tradiţie istorică" de care n-am nici un motiv să fiu mândru? Să acc inima senină teribila apăsare şi catastrofă a cinci decenii de totalitar comunism ?

Am ajuns la un punct nevralgic, foarte dificil, al acestei *Vieţi.* Ca s-o co trebuie să fac apel la toate resursele de calm, luciditate şi analiză de ca dispun. în condiţii de izolare morală totală. Trebuie, totuşi, să-mi asum la capăt acest mare eşec şi să-1 convertesc în „stilul" meu. Dar cu preţu eforturi foarte greu de descris. Un cataclism ireparabil, pe care nici nu p accept moral, nici să-1 îndrept practic. Ceauşescu a învins postum. Ţa într-adevăr comunizată. A observat-o foarte repede şi Stelian Tănase, în mea, în *Şocuri şi crize* (1993), care reuneşte articole din perioada 1990 Urmează doar să înţeleg şi să-mi explic această deplorabilă situaţi

La prima vedere - şi sociologic şi statistic vorbind - o astfel de re era inevitabilă. A demonstrat-o foarte bine Alina Mungiu în cart excelentă, *Românii după '89. Istoria unei neînţelegeri* (1995). Cân bine de 55% din populaţia ţării s-a născut sub comunism, nu are alte şi termeni de comparaţie (o proporţie care creşte mereu) este firesc să te „naşti comunist". Că intervine şi psihologia „deprinderii" nu m iarăşi, nici o îndoială. Vorba lui Maine de Biran: *De Vinfluence de l'h sur la faculte de penser* (1802). îmi propuneam să adâncesc acest studii şi prin F. Ravaisson-Mollien, cu a sa analiză *UHabitude* (183 n-am mai „apucat". Referinţele mele sunt, după cum se observă, „vech sunt, vai!... „postmodern". La aceasta se adaugă o serie de defecte sau „ naţionale: tradiţia „capului plecat", conformismul servil, resemna lipsa de speranţă, constrângerea unui sistem fără ieşire. După cum o aceeaşi acută cercetătoare (într-un alt text, *22,* supliment, 8 iunie 19 sclavie unanim acceptată devine suportabilă. O sclavie cu disidenţi, o

cu opozanți este, însă, insuportabilă". Natura slugarnică a poporului român a alimentat „mitul situației ireversibile", de care am amintit de atâtea ori. Am trăit, istoric vorbind, sub o serie de dominații extrem de dure (turcești, ungurești, rusești etc). Ceea ce ne-a băgat „frica în oase". Iar sistemul totalitar represiv n-a făcut decât să intensifice, în proporții monstruoase, această spaimă ancestrală, instinctuală, a conservării individuale, acerbe și cu orice preț. La noi societatea nu apreciază, în general, rezistența morală, verticalitatea, independența de spirit. O reacție în genul *Solidarității* poloneze (observație care a făcut-o și Adam Michnik) n-a fost, nu este și nu va fi - probabil niciodată - posibilă. Am capitulat de mult, încă din protoistorie...

Comunismul a speculat și o altă latură negativă, în primul rând a sufletului uman: tendința spre egalizare și nivelare, spre populism și suprimare a ierarhizărilor valorice. „Bătutul pe burtă" devine general. Invidia și egoismul hidos predomină. Un exemplu recent: într-un sat devastat de ape s-au adus o serie de ajutoare. S-a demonstrat, cu creionul în mână, că dacă s-ar împărți în mod egal întreaga cherestea disponibilă, ar reveni fiecărui locuitor doar... trei scânduri. S-a propus atunci să fie reparate, în primul rând, 14 case, cele mai avariate. „Satul" a refuzat indignat această soluție. Și practică și de bun-simț. „Să moară și capra vecinului." Pe această mentalitate egalitaristă se bazează și teza conform căreia „toți am fost vinovați". Deci „nimeni nu este vinovat". Ieșirea din cutumă și normă, din dresajul socialist și mental distruge individualitatea și abolește reflexia personală. In astfel de condiții, spiritul critic devine o adevărată calamitate.

Dar nu numai atât: „cultul personalității" lui Ceaușescu n-ar fi fost posibil fără mentalitatea profund paternalistă a poporului român, în structurile sale rurale, adânci. în trecut ne plângeam la „Poartă", la Sultan, Horia pleca la Viena, la „împărat" etc. Ceaușescu devine șeful suprem, care „dă", „rezolvă", decide pentru toți și în toate problemele. O concepție care transferată Statului, devine a Statului paternalist, care „dă" sau este obligat „să dea" tuturor „ceva". Statul-stăpân, Statul-patron, Statul-proprietar, Statul-administrator în accepția comunistă a termenului etc A sta la „cozi" devine tot ce poate fi mai firesc. Este un reflex național. Statul trebuie să asigure tuturor un salariu, fie cât de mic, de mizerie. Dar sigur, care să ne elibereze de griji și răspundere. Să ne scutească de riscuri și surprize neplăcute. De eforturi și inițiative personale.

în acest mod se înțelege la noi „protecția socială". O concepție cum nu se poate mai potrivită lenei și parazitismului, sinecurilor, „ciupelilor" și furtișagurilor de tot felul. A munci cât mai puțin și a te mulțumi doar „cu ce se poate". De unde și preocuparea prioritară - și în imensa majoritate a cazurilor exclusivă - a satisfacțiilor pur materiale, elementare, de simplă subzistență, la limita de jos a existenței. Micii, țuica, sarmalele și taraful de lăutari definesc cel mai bine acest stil ideal de viață. Inclusiv la *Smithsonian Folklife Festival* de la Washington. „Eternii săteni ai istoriei", vorba lui E.M. Cioran? Personal îl consider profund negativ. Dar el este și rămâne „specific național". Și ceaușismul i-a conferit o justificare și o dimensiune istorică. Dacă grătarul cu mititei, țambalagii și lălăitul „rapsozilor populari"

sunt adevăratul popor român, simbolurile noastre naționale, declar pe
și cu toată sinceritatea: nu fac parte din acest popor primitiv, cu zur
și beții cu poșircă. Prefer să rămân și să mor „un citadin" izolat. Și, to
nu mai puțin român. Dar *altfel.*

Nu este singura explicație pentru care întreg poporul român (cu excep
cunoscute, puține) s-a lăsat prostit de o calfă paranoică de cizmar. Ac
a știut, cu o viclenie țărănească extraordinară, să-și organizeze un formic
„cult al personalității", fără precedent în istoria românească. Ideologiz
de fațadă era inventarea conceptului de „națiune socialistă română". I
sa reală nu putea fi însă decât etnicismul, șovinismul naționalist, „co
buția specifică" denumită „național-comunism". Transformarea întregii is
naționale în precursoare a noului regim și al ilustrului său conduc
Țăranul sărac din Moldova, tată a cinci copii, care și-a bătut nevasta
de tare, încât i-a rupt dinții și falca numai fiindcă ea voia să-și boteze ult
născut Mihai și nu Nicu Ceaușescu, așa cum ținea el. Este un si
indiciu, dintr-o sută, dintr-o mie, că acest cult a prins. Dacă ar fi a
fată, ea a trebuit să se numească Zoe Ceaușescu (Gabriela Adameșt
22 plus, supliment gratuit, 20-26 aprilie 1999). Lumânările aprin
mormintele „împușcaților", portretele purtate procesional la manifes
mitinguri și mineriade recente dovedesc o adâncă pătrundere a ac
figuri devenite simbolice în mentalul colectiv popular. La nivelul să
mai de jos și primitiv.

Faptul că se joacă mereu cartea șovinismului („vin ungurii"), că se s
geamurile consulatului maghiar din Cluj și la sediile UDMR, după un
meci de fotbal România-Ungaria, câștigat de „noi", indică aceleași re
primitive, ușor de speculat și de canalizat. Și ceea ce este cel mai grav, r
adesea de expresie pur spontană, instinctuală, colectivă. Ura ancest
„străinului", a „evreului", exprimată și în folclor, demonstrează, încă o
că acesta este *adevăratul* specific românesc: cel rural. Orașul, „burgh
românească, admirabilă, dar păcat că nu există, este o altă lume, un alt s
de reprezentări și valori. „Omul nou" - adevăratul om nou românesc -
va veni vreodată, nu este și nu va fi în nici un caz produsul artific
propagandei comuniste, ci al unui alt, nou, mediu social. Doar că
formează extrem de greu, dificultate asupra căreia voi reveni.

Rețin deocamdată, pentru a încheia această schiță sumbră a ceauși
„spiritual", ravagiile cele mai evidente în sfera culturii. Ce este, de
cultul lui N. Ceaușescu decât produsul abecedarului naționalist-festiv
figuri simbolice, exemplare, gen Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul? N
acesta din urmă discursuri ceaușiste în filmele lui Sergiu Nicolaesc
fost cu toții, de fapt, victimele vechiului abecedar patriotard, la nivelul c
a rămas și ignoranta calfă. Efect tardiv al romantismului istoric pașo
ce trebuia, într-un fel, să umple un vid istoric cu „ceva". Cu figuri exem
glorioase, care să ne justifice existența. Mai bine spus să ne-o „inven

Aceeași tendință de glorificare, demonstrată și speculată cu a
extraordinară viclenie, o regăsim și în „omagiile", de orice speță, ale „cu
personalității". O relație și de tipul stăpân-sclav, stăpân-slugă. Căci toți

de curte ai ceauşismului nu aveau o altă mentalitate decât una de slugă, ce linge mâna stăpânului. Că slugărnicia era versificată, mediatizată, televizată n-are în esenţă nici o importanţă. Şi ea venea tot de departe, dintr-o structură socială arhaică, stratificată în stăpâni şi slugi, de care nu ştim când ne vom elibera, în subconştient, vreodată. Ceea ce atrage automat şi nivelarea valorică, egalizarea, cultul generalizat al mediocrităţii. într-o piramidă socială atât de strictă, toţi cei ce sunt în subordine, pe treapta inferioară, devin inevitabil „egali". Deoarece toţi sunt obligaţi să servească în mod egal acelaşi tiran. Minciuna generalizată, supralicitarea, concurenţa comunistă şi toate celelalte au acelaşi efect şi aceeaşi convergenţă în servitute şi linguşeală.

Percepeam, bineînţeles, toate aceste realităţi, dar revelaţia cea mai brutală am avut-o abia după 1989. Când, în principiu, devenisem „liberi", dar ne comportam, în continuare, la fel de dresaţi, de nivelaţi şi de condiţionaţi de ceauşism ca mai înainte. Reapărea aceeaşi slugărnicie televizată. Că Lucia Hossu-Longin făcea acum, după filme ceauşiste, *Memorialul durerii,* nu-i schimbă psihologia. Servea - credea ea - doar unui alt „stăpân". Regăseam apoi aceeaşi dispariţie a ideii de ierarhie valorică. Doar cu o nuanţă mai pronunţată de generalizată „bătaie pe burtă". în lumea literară, pe care o cunosc ceva mai bine, toţi suntem egali, „poeţi", „scriitori". Iar la cei ce au refuzat, în conştiinţa lor, ceauşismul, reîntâlneam, în forme şi mai ostentative, apolitismul, estetismul, evidenta dezideologizare, indiferenţa totală pentru orice fel de manifestare politică.

Am riscat un mic portret al acestui tip moral-intelectual detestabil, în „Fiziologia conformistului" *{Mozaicul,* 2/1998), comentat favorabil (cine s-ar fi aşteptat?) de Gheorghe Grigurcu *(Vatra,* martie 1999). Acest „conformist" a devenit, de fapt, un tip specific naţional. El trece imediat de partea puterii, care-i conferă poziţii social-culturale, locuri la Academie etc. Când vine însă opoziţia la putere, conformistul se refugiază în indiferentism defensiv: „Eu nu fac politică" etc. Uneori mă revolta cât de multe telefoane primeam de la intelectuali şi oameni de cultură profesionişti în timpul emisiunilor *BBC* şi *Europa Liberă.* Semn că ei nu le ascultau, nu-i interesau. De altfel nici jurnalele TV nu erau foarte urmărite. Să mai notez, în sfârşit, vulgarizarea limbajului, inclusiv cel televizat, publicistic, tonul de agresivitate mitocănească gen Cristian Tudor Popescu sau Marius Tucă (de unde a mai răsărit şi acest individ?), băşcăleala de tip *Academia Caţavencu,* defularea resentimentară în stilul pamfletar de proastă speţă (O excelentă tabletă de Ana Blandiana, „Băşcălia", în *România liberă,* 6 martie 1999). Când ne vom vindeca de toate aceste grave defecte nu ştiu.

Ceea ce constatam, deocamdată, era continuarea sistemului, pe alocuri doar camuflată şi comercializată, deoarece românul are un talent remarcabil (am mai spus-o) de a simula şi salva aparenţele. Rămân ferm la convingerea larg împărtăşită că România actuală este o ţară profund comunizată, cu aceleaşi structuri fundamental comuniste tipice, anterioare anului 1989, dominată de întreaga „mitologie ştiinţifică a comunismului", după formula lui Lucian Boia. „Moştenirea bolşevică", excelent rezumată de jurnalista Roxana Iordache *(România liberă,* 17 aprilie 1999), este şi rămâne dominantă.

Democraţia reală este de fapt încă formală. Societatea civilă, deocamd
cel puţin, doar un deziderat pur ideologic. Preocuparea reformelor reale
structură, în sens capitalist-burghez, începând cu rezolvarea definitiv
problemei proprietăţii, nu se observă. Iar parlamentul, prin absenteis
său cronic, a devenit aproape o parodie. De altfel, mentalitatea sa de stâ
este dominantă. A fost demonstrată şi prin studii precise *(cf.* Mihai Crear
„Mintea cea de pe urmă", *România liberă, Aldine* II, 12 septembrie 19
Personal n-am însă nevoie de nici o anchetă socioideologică şi de nic
sondaj, ca să nu acord nici un credit şi nici o stimă acestui pretins parlam
care nu comemorează *Revoluţia de la 1848.* în schimb, îşi acordă diu
grase şi tot felul de avantaje. Rar s-a putut vedea o colecţie mai mar
mai evidentă de nulităţi şi mediocrităţi, de improvizaţi şi veleitari
carierişti şi obscuri demagogi, ca în acest grotesc pseudoparlament de c
1989 şi 1996. Cred că reprezentanţii PRM şi PUNR au bătut toate re
durile nulităţii insolite şi agresive. Cele câteva personalităţi reale
valoare, fac în acelaşi mediu toxic o figură exotică, pur decorativă.

O *altă Românie*? Ea trebuie să îndeplinească o serie de condiţii m
male, începând cu eradicarea concepţiei „ceauşism fără Ceauşescu".
nodul problemei. Or, drama reală, profundă, a României actuale este
trebuie reamintit mereu - Ceauşescu a învins postum. Structurile
economice au rămas în esenţă nedizolvate. Coloşii industriali, total ne
ductivi, adevărate găuri negre ale bugetului, n-au fost desfiinţaţi. Fii
mentalitatea centralistă şi etatistă predomină pe o parte. Iar pe de a
aparatul de conducere şi „clasa muncitoare", inventată peste noapte
motive pur ideologice, trebuiau salvate cu orice preţ. Ca să parafraze
Gheorghiu-Dej: „Avem nevoie de o puternică industrie ca să avem o c
muncitoare puternică şi deci un Partid puternic". în acelaşi mod se ex
şi blocarea restituirii proprietăţii, rurale şi urbane, abuzivele legi de „prot
chiriaşilor", scandaloasa „lege a caselor naţionalizate", conform căreia loca
actuali, toţi foşti demnitari, pot să-şi cumpere locuinţele pe care le o
de fapt ilegal. Operaţie echivalentă cu o a doua naţionalizare.

Notez doar foarte sumar idei şi observaţii elementare, cu dezolare
în realitate, cu excepţia unui mic grup de intelectuali-ideologi, nimeni
bate în mod real pentru ele. Şi, de fapt, operaţia este şi sinucigaşă şi i
sibilă. Mentalitatea generală rămâne în continuare etatistă şi „sociali
încurajarea reală a iniţiativei economice particulare şi garantarea efe
a proprietăţii particulare ar însemna moartea comunismului. Noţi
patronului, întreprinzătorului, industriaşului, bancherului particula
inasimilabilă. Fiscalitatea excesivă ucide în faşă „clasa de mijloc", în s
întreţinerii imensei industrii ceauşiste necompetitive, parazitare, energ
Nu mă improvizez nici în „economist", nici în „sociolog" de ocazie. Dar
revendica o precisă orientare ideologică. Şi ea îmi dă dreptul să re
această structură de cea mai pură extracţie comunistă. Că „stâng
reveni la putere (toate sondajele actuale par s-o indice) nu va face dec
confirme această realitate. Vechiul PCR, travestit în FSN se va refac
PDSR şi PD, (probabil cel mai odios partid criptocomunist; el blochea

acum restituirea pădurilor şi a terenurilor ocupate de actualele ferme de stat) se vor unifica politic şi vor împiedeca orice reformă reală. Jocul cu instituţiile financiare internaţionale va continua, în acelaşi stil de simulare, mistificare şi eternă „şmecherie" românească. Vor sosi, în continuare, unele „pomeni". Dar situaţia va rămâne, în esenţă, neschimbată.

Explicaţia este extrem de simplă, dar nu sunt deloc convins că ea poate fi percepută, din străinătate, în toată gravitatea şi amploarea sa. Nomenclatura comunistă, „roşie", continuă să conducă România. Noua clasă constituie realitatea dominantă. Ea a „înghiţit", de fapt, statul, proces preconizat încă de Lenin în *Statul şi revoluţia,* Acolo „partidul" urmărea să „înghită" statul. Realitatea a dovedit că el a fost „înghiţit", de fapt, de această nouă clasă echivalentă, a aparatului de stat. Cartea lui Milovan Djilas *(La nouvelle classe dirigeante,* tr. fr., Paris, Pion, 1957) este mai edificatoare şi valoroasă decât o întreagă bibliotecă de politologie americană. Am citit-o în plină perioadă ceauşistă, primită - culmea! - prin poştă, trecută deci prin cenzură, în cadrul unui schimb belgian de cărţi. Adam Michnik face, ulterior, aceeaşi observaţie. Este valabilă pentru întreaga zonă exsovietică: sistemul apără doar interesele şi puterea nomenclaturii. Problema esenţială, reală, este deci răsturnarea nomenclaturii de la putere. Smulgerea sa din poziţia de monopol politic. Proces îndelungat, extrem de dificil în condiţii democratice. El nu poate fi rezolvat decât prin formarea, ascensiunea şi consolidarea noilor pături mijlocii, burgheze. In Basarabia situaţia este identică, dacă nu şi mult mai gravă, din cauza sovietizării şi rusificării forţate.

Reciclarea nomenclaturii în „burghezie" este doar un teatru de umbre. Nu este vorba, propriu-zis, din partea mea, de o nouă formă de „ură de clasă", ci de un dezgust profund şi iremediabil pentru o nouă categorie socială şi morală, cu defecte - din punctul meu de vedere, dar nu numai - catastrofale. Unul dintre primele mele articole de acest tip. scrise imediat după 1989, s-a şi intitulat: „Nomenclatura, schiţă de portret" *(Jurnalul literar,* 29 mai 1990). Ea ştie că deţine efectiv, sub diferite forme, puterea reală în România, beneficiară a unor privilegii definitive. De unde şi o serie de trăsături psihologice inconfundabile; siguranţa mişcărilor, continuitatea şi fermitatea puterii de decizie, convingerea că situaţia este ireversibilă, iar puterea sa de neînlocuit. Ceea ce duce la totala identificare cu sistemul şi Statul pe care-1 încarnează. Sentimentul de a se bucura mereu de protecţia zonei de influenţă a Rusiei, dublat de constatarea incapacităţii Occidentului de a reacţiona este mai mult decât evidentă. Şi, în ultimă analiză, riguros determinantă.

Din care cauză, un eventual „proces al comunismului" reprezintă, inclusiv pentru ea, o ipoteză absurdă. El nu va avea, de altfel, loc niciodată, în actualele împrejurări, în România. La care se adaugă, bineînţeles, insolenţa, parvenitismul, lipsa de scrupule, aroganţa abuzivă, vulgaritatea, cinismul, capacitatea de a minţi şi sfida. Declaraţiile lui Vasile Ciolpan, „directorul" de la Sighet, conform căruia deţinuţii mâncau mai bine ca el acasă, că la ora zece li se servea o gustare etc. etc. sunt pur şi simplu uluitoare şi antologice. O întreagă viclenie ţărănească milenară, perversă se putea citi în privirea şi vorbele sale. Când această mentalitate se dezvoltă într-un

mediu şovin, ea produce personaje semigroteşti, semipatologice, gen Fur
Este stăpânul absolut al Clujului, unde taie şi spânzură. ÎI desfigure
îl îmbracă într-un kitch patriotard de un suprem prost gust: bănci vop
tricolor, în parc, statui de o incredibilă parodie istorică etc. Şi efectiv nim
nu poate să i se opună în mod eficace.

Statul comunist este croit, condus, administrat şi exploatat de ace
nomenclatură. îmi exprim, din nou, în puţine cuvinte, de ce mă s
„singur", „străin", în propria mea ţară, cu care încerc - administr
vorbind - să am cât mai puţine legături posibile. Căci aproape nimic esen
nu s-a schimbat nici după 1989. Şi explicaţia este foarte simplă: aparatu
stat a rămas acelaşi. El este cea mai pură expresie a păturii parazitar
revanşarde, birocratice, păstrate de la vechiul regim. Şi, în momente de c
el nu mai răspunde la comenzi. Vezi mineriadele recente: „Miron Cozm
este de găsit", „nu poate fi arestat" etc. etc. Ajungem din nou la constat
statului nonfuncţional, centralizat, parazitar şi, în felul său, paterna
Expresie a „clasei muncitoare", el trebuie în orice condiţii (noţiunil
productivitate, competivitate şi rentabilitate fiind excluse) să asigure tut
„locuri de muncă". Tot ce se întâmplă la Braşov, la Iaşi, în puţinele întrepri
privatizate, cu patroni străini, care introduc o altă disciplină economi
a muncii, nu are altă explicaţie. Salariul de mizerie, dar sigur şi garantat
supremul privilegiu de clasă. De altfel, furturile din fabrici, sub 500 de
nici nu mai erau justiţiabile sub Ceauşescu. Se tolera pe faţă furtul legal

Un imens aparat birocratic, de Partid şi administrativ, pe care-1 d
în totalitate, reprezintă o altă formă a privilegiilor de clasă. în sensul
avea, în primul rând, un salariu asigurat şi de a nu face, în realitate, n
M-a umplut totdeauna de perplexitate nu numai birocraţia infernală, dar
ales, mecanismele sale reale. Mai întâi, lenea tradiţională, inerţia, pasivita
trăncăneala de prin birouri, cafelele eterne, absenţele nemotivate. Apoi,
evidentă de orice răspundere. O semnătură trebuie să acopere o altă se
tură, pe întreaga scară ierarhică. De jos în sus şi invers. Ceea ce presu
şase-şapte-opt mişcări pentru o singură mutare, o simplă cerere, cozi
la ghişee, plictiseala şi încetineala cu care funcţionarul se comportă în
cetăţeanului. Mai întâi, la noi, comunişti sau necomunişti, totul este pers
lizat. Trebuie să vii neapărat cu o „atenţie". Apoi, noţiunea serviciului p
abstract, mecanic, impersonal, lipseşte cu desăvârşire. Dacă ţi se rez
totuşi, o cerere, aerul de „favoare" este evident şi umilitor. Funcţionar
dă de înţeles că el, de fapt, nu are, pentru tine, cetăţean, nici o oblig
Iar dacă nu-ţi convine, n-ai decât să pleci acasă. Să nu-1 mai plictise
insistenţele tale inoportune. îl „deranjezi". Ceea ce se vede de la o p

Că ţara a fost prost administrată, prost guvernată până în 1989, nu
trebuie demonstrat. Cum s-ar putea împăca vreodată spiritul de e
spontaneitate şi improvizaţie al Românului cu „planificarea" socialis
incompatibilitate fundamentală. Dar pseudoreformele de după „revo
au introdus în plus o notă agravantă. A fost dislocat parţial un sistem,
de bine de rău, funcţiona în felul său. Dar fără să se pună ceva coer
eficient în loc. De unde o brambureală, un haos, o cârpeală şi o improv

continuă, care pur şi simplu demoralizează orice spirit cu o minimă noţiune a ordinei şi eficienţei. Legile ori nu există, ori sunt prea multe şi se contrazic, ori se schimbă mereu, ori nu se aplică. în astfel de condiţii, orice noţiune de legalitate dispare. Sau, mai bine spus, ea nici nu poate să apară. Nu există pur şi simplu. Ceea ce deschide din nou poarta tuturor oportunismelor şi improvizaţiilor, abilităţilor şi interpretărilor personale. în România nu există legi, ci numai soluţii individuale, bine personalizate, găsite şi aplicate de la caz la caz. Statul trebuie mereu „să dea". Dar fiecăruia doar cum şi ce doreşte. De fapt, un alibi pentru domnia bunului său plac. în forme aparent „legale". în care, de altfel, nimeni nu crede.

Şi, totuşi, un element de stabilitate, chiar de mare stabilitate şi continuitate, există în România. Şi înainte şi după 1989: frica permanentă de control poliţienesc şi represiune, de poliţie politică, indiferent de numele său: Securitate, SRI, Unitatea 0215 etc. Statul poliţist este, în acelaşi timp, un mare mit şi o mare realitate a epocii. Sentimentul terorii surde, invincibile, este permanent. Spun, repet, o banalitate: întreg aparatul de Stat are o mentalitate şi reflexe securiste. Politica represivă este în floare: o „lege a secretului de Stat" a fost votată în 48 de ore. La fel, a „secretului de serviciu", a „denigrării ţării". „Defăimarea prin orice mijloace", „infracţiunea de defăimare a ţării şi naţiunii se pedepseşte conform Codului Penal cu închisoare de la 1 la 15 ani". Inspiraţia securistă a acestui articol este evidentă. Ruptura de trecut nu s-a produs efectiv. Şi ea nici nu se va produce atâta timp cât nu se anulează întreaga legislaţie ceauşistă şi condamnările sale politice. Nu este suficient să „reabilitezi" pe Ion Pacepa şi pe toţi ofiţerii (şi nu sunt chiar puţini) în situaţia sa. Şi, în general, despărţirea radicală de comunism nu se poate face atât timp cât se confundă trădarea unui „regim", cu trădarea „ţării". „Regimul" şi „ţara" nu sunt în nici un caz noţiuni sinonime. O disociere esenţială, capitală.

Reabilitatea tuturor deţinuţilor politici este o necesitate absolută a decomunizării ţării. Dacă dorim o *altă Românie,* toate sechelele terorii comuniste trebuie îndepărtate. Or, ele au ieşit cu şi mai mare putere în evidenţă cu prilejul discutării şi votării „Legii Ticu", discutată în capitolul anterior. S-a dovedit, încă o dată, că toată lumea este şantajabilă. Şi extinderea, la infinit, a listei suspecţilor virtuali, transformă „legea Ticu" într-o psihoză de masă. Mai simplu era, după această mentalitate aberantă, să se vină (după cum am mai spus) doar cu una sau două articole, foarte simple: „Trebuie deschise dosarele tuturor cetăţenilor României între 1945 şi 1992" (să spunem). Sau „Toţi cetăţenii României au dreptul să ceară deschiderea dosarelor tuturor cetăţenilor României". Ceea ce ar constitui, în acelaşi timp, şi cea mai grosolană încălcare a drepturilor omului, a vieţii particulare, a intimităţii personale etc. O situaţie, de altfel, total inadmisibilă.

Continuă deci, în alte forme şi într-un context schimbat, metoda rafinată a terorii insidioase, intimidarea, imobilizarea întregii ţări, prin cultivarea fricii generalizate, a delaţiunii, care a luat loc, în ultima fază a regimului, metodelor represiunii brutale, pur staliniste. Dar reflexul a rămas: s-a întâmplat ca vecinul de peste drum, colţ cu strada C A . Rosetti, să fie un

oarecare Petcu, fost şef de cadre al Securităţii Cluj. în perioada 1990-19
când mă „agitam" politic, acesta a declarat altei vecine (fiica fostului şe
cadre de la IMF) că „toţi deţinuţii şi foştii deţinuţi politici ar fi trebui
fie împuşcaţi". Apoi, după un accident cerebral al soţiei, hemiplegică
vedeam la braţul soţului, abia târându-şi un picior... îmi venea să-l într
„Când mă împuşcaţi domnule Petcu?".

Că vechiul aparat securist are încă o mentalitate revanşardă nu
există nici o îndoială. Şi speră că prin revenirea regimului Iliescu s
recapete măcar o parte din vechea putere. De altfel, ea o deţine indirec
azi. Dovadă că nu s-a făcut nici o lumină despre mineriade şi, în spec
despre cea mai sângeroasă dintre toate: din 13-15 iunie 1990, organiz
chiar de Ion Iliescu personal, în spiritul celei mai clasice „lupte de cla
Nu declara el la 14 iunie că „trebuie întărită combativitatea munc
rească"? Şi nu aducea el elogii minerilor, a doua zi, autorilor actului
înaltă solidaritate pe care l-aţi demonstrat în aceste zile"? S-a urm
distrugerea, în cel mai autentic stil represiv comunist, a incipientei opo
reale în România, acuzată de o „lovitură de nuanţă legionară, fascis
Minciuna permanentă este perversiunea supremă a sistemului. Şi ea a
practicată din plin şi pe scara cea mai largă şi cu această ocazie.

Va fi posibilă, cândva, o *altă Românie* ? Cu o singură condiţie, dar esenţi
schimbarea progresivă a raportului social de forţe, operaţie imposibilă
devreme de două-trei generaţii, într-un cadru de continuitate şi, mai a
de voinţă politică reală de schimbare. Ceauşismul a creat o Români
structuri rurale, condusă de o clasă nomenclaturistă „la prima genera
Foarte slaba burghezie reală, istorică, românească a fost radical distrusă
temperamentul naţional „adaptabil" a făcut restul. Ruralizarea eviden
oraşelor, inventarea unui proletariat urban artificial, mai ales în cen
industriale, dovedeşte victoria socială a ceauşismului. România reală, profu
s-a regăsit - repet - în acest regim, pe care-l suportăm, vrând-nevrând şi
Aşa-zişii „disponibilizaţi" ai clasei muncitoare inventate peste noapte vis
şi azi să fie întreţinuţi în continuare de Stat şi după ce au încasat cel
de salarii compensatorii pe care le-au băut imediat. Rar farsă mai uluit
de parazitism social. Nu pătura subţire de intelectuali occidentalizaţi,
care fac şi eu parte, va modifica situaţia. Ea nu are practic nici o influe

„Salvarea" va veni probabil în timp, paralel cu formarea, inevit
înceată, a păturilor mijlocii, oricât de paradoxal ar părea, tot din pa
nomenclaturii mafiote actuale, în plină fază de acumulare capitalistă sălba
mai exact spus, de jefuire a Statului de tot ce se poate fura din patrimo
său. După două-trei generaţii (imposibil de prevăzut o perioadă exactă), urm
acestor mafioţi nomenclaturişti actuali vor deprinde sensul proprie
particulare (deci al independenţei şi libertăţii) şi al legalităţii (de
egalităţii în drepturi şi datorii). Şi atunci, probabil, raportul de for
peisajul social se va schimba. Nu sunt chiar simple reverii ideologice,
recunosc, intră şi o bună parte de optimism şi foarte multă imaginaţ
astfel de viziuni „prospective", „futurologice". în definitiv, marea burgh
engleză cum s-a format? Prin jafuri coloniale, în primul rând.

In orice caz, nostalgia colectivistă-etatistă-comunistă rămâne încă puternică la forțele politice cu adevărat active. Referințele permanente ale lui I. Iliescu la exploatatori şi lupta de clasă sunt cea mai bună dovadă: „Revoluția din decembrie 1989 nu s-a făcut pentru a aduce vechii proprietari şi marii profitori" *(România liberă,* 15 august 1998). îți vine să-1 întrebi: dar, în definitiv, pentru ce s-a făcut? Pentru a menține la putere sistemul comunist şi clasa nomenclaturistă? Pentru a continua şi consolida țărănizarea țării (vezi şi programul Fundației Naționale „Nişte Țărani"),'într-o perioadă când întreaga Europă se urbanizează? Când în Occident, abia 8-10% din populație se mai ocupă cu agricultura? Şi unde, în orice caz, țăranul tradițional a dispărut, transformat în fermier? Ceea ce nu este deloc'acelaşi lucru? Doar că imbecilizarea „poporului" a atins cote într-adevăr alarmante. El aduce la putere pe oricine îi garantează parazitismul, securitatea existenței fie şi în mizerie, dar „sigură", cu o formidabilă şi uluitoare lipsă de memorie istorică. Alegerile viitoare s-ar putea să echivaleze, din această cauză, cu o uriaşă sinucidere colectivă. N-are însă pentru această populație primitivă şi amorfă nici o importanță. Dresajul comunist, pe care-1 invoc mereu în mod inevitabil, este şi rămâne mult mai puternic. Iau act cu realism şi stoicism şi de această tristă realitate. Ceea ce nu mă împiedică să-mi duc visul unei *alte Românii* până la capăt. S-ar putea ca această *Viață* să fie de altfel şi ultima mea carte. Şi măcar în felul acesta, foarte sumar şi confesiv, să rețin şi să notez o serie de idei care într-adevăr mă obsedează.

Oscilez mereu între previziuni sumbre şi visuri ideologice de reconstrucție postcomunistă. Este posibilă o *altă Românie*? Respectiv o Românie necomunistă? în împrejurările actuale, repet şi insist, operația rămâne extrem de dificilă. Mesajul anticomunist, de fapt, nici nu poate „trece" într-o țară şi într-o societate unde toți au colaborat, vrând-nevrând, pasiv sau activ, pentru a supraviețui. Putem, bineînțeles, culpabiliza, teoretic şi absolutist vorbind, o întreagă colectivitate. Dar a nu ține seama de realitățile contextului istoric imediat nu reprezintă, totuşi, o atitudine lucidă şi realistă. Admit: o situație grea, nu o dată respingătoare. Totuşi inevitabilă. Cred că formula celor „două Românii" ar trebui aplicată şi în acest caz. O Românie reală, de care nimic nu mă leagă şi dacă aş fi putut aş fi eliminat-o total din istorie. Şi o altă „Românie", nostalgică, modernă, civilizată, citadină, civică, burghezo-capitalistă, bogată, europenizată sub toate aspectele, deocamdată irealizabilă. Am visat o altă „revoluție". Rezultatele sale nu le mai caracterizez. De altfel, şi până acum notele mele critice sunt extrem de abundente şi precise, chiar dacă nesistematizate. Dar nimic nu mă împiedică „să visez" cu ochii deschişi, la o *altă,* la noua *mea* Românie. Este vorba bineînțeles de „paşoptism". Şi, totuşi, de ceva mai mult decât *Cântarea României* a lui Alecu Russo şi a epocii sale. Intervine, în plus, un secol şi jumătate de noi experiențe istorice, de reflexie critică şi de o formă nouă de patriotism, constructiv şi „luminat". El nu are nimic, dar absolut nimic de-a face cu naționalismul şi şovinismul actual, rudimentar şi demagogic. Sunt doar un simplu „român european". Şi la fel aş dori să fie şi să se comporte toți sau cei mai mulți dintre compatrioții mei. Şi I.D. Sîrbu făcea o astfel de mărturisire în *Jurnalul* său.

Doresc, în primul rând, o Românie civilizată, bine organizată, c
puternică infrastructură. O Românie solidă, pusă pe baze cât mai reziste
posibil. Am un bun exemplu românesc în proiectele şi construcțiile u
inginer român. Mircea Mihăilescu, clujean, o cunoştință destul de apropi
Au fost înregistrate şi ratificate şi pe plan internațional *(An Introductio*
Shell Structures. TheArt and Science ofVaulting, New York, 1991, pp. 188
şiUArt de Vingenieur, Paris, 1997, pp. 302-303, cu reproduceri de constru
efectiv realizate). Doresc deci, o Românie „construită" solid, eficient, dura
care să nu mai fie „luată de ape" în toate sensurile cuvântului. N
Românie primitivă, improvizată, amorfă, dezorganizată şi săracă pe t
planurile. Capabilă să se ajute, în primul rând singură. Nu să trăiasc
infinit doar din „pomeni" şi împrumuturi internaționale. Dacă există cin
care să înțeleagă bine pe Caragiale, stabilit la Berlin, pentru a trăi într
alt mediu, superior dezvoltat, civilizat şi ordonat, acela sunt eu.

Am pur şi simplu oroare de haosul şi brambureală românească, de ete
flecăreală şi pălăvrăgeală, de precaritatea şi corupția serviciilor publice
neseriozitatea şi nerespectarea angajamentelor, de eterna aproxima
cârpeală, imprecizie şi improvizație. Detest spontaneitatea şi salvarea a
rențelor. Vreau previziune şi continuitate, constanță şi lucruri bine făc
riguros concepute şi executate. Un român punctual, cu noțiunea fo
exactă a contractului şi convenției, exact, precis, corect, conştiincios. Ca
ține cuvântul şi-şi respectă semnătura, ce răspunde la scrisori. Un i
utopic? Aşa se pare. Umblat puțin prin lume, mi-am dat seama prin e
riența cea mai directă, de valoarea acestui nivel material de civiliz
Poate să fie E.M. Cioran oricât de sarcastic față de „ordinea, cins
moralitatea şi numai atât", a Elveției, de pildă. Pentru starea sa act
şi de totdeauna. De altfel, profund disprețuită: „Un fel de Elveție" de f
6 astfel de Românie ar constitui, totuşi, orice s-ar spune, un progres en
incalculabil. A visa cai verzi pe pereți, o „Românie cu populația Chin
cu destinul cultural al Franței" - o evidentă imposibilitate, exaltată, anin
de un himeric şi catastrofal mesianism național, cu regretul că nu
„dominantă în lume şi nici măcar în Balcani" - înseamnă pur şi simp
nu avea nici cel mai mic simț al realităților şi posibilităților reale. Va
aceşti profeți himerici, lunateci, bombastici, care au făcut adevărate rav
în România, mai ales între cele două războaie! Ca să mă exprim în ac
stil prăpăstios: i-aş... pune pe toți la zid şi i-aş... împuşca fără milă

Doresc, în acelaşi timp, o Românie citadină, urbanizată. O Români
chirpici, şindrilă şi stuf nu poate rămâne decât la periferia Europei. I
„sat" şi „oraş", opțiunea mea este definitivă. Sunt, de această dată, inte
de opinia aceluiaşi E.M. Cioran: „Nu putem rămâne eternii săteni ai isto
„Vai de țara împânzită numai de sate". Nu accept, pur şi simplu, s
parte numai dintr-un „popor de țărani", de foşti „iobagi". Prin mine vor
o familie citadină, atestată documentar, de peste două secole. în nici un
un „titlu de noblețe", ci doar legitimitatea unui alt tip uman, soci
cultural. Un strămoş al meu citea pe Boileau, în Iaşi, în 1860. Am şi a
această ediție, cu semnătura sa. Familia mea, pe linie paternă, figur

în toate *Arhondologiile Moldovei.* Deci, de ce aş fi mai puţin „român" decât orice intelectual cu „origine sănătoasă"? Contest de altfel radical teza conform căreia doar satul „este", „exprimă", „păstrează" - sau cum vrem să-i spunem - sufletul „României". Ca şi teza, total aberantă, a lui Nae Ionescu, după care poţi fi „bun român", nu însă şi „român". Fiindcă nu eşti ortodox. Deci... „călugărul papistaş", Inocenţiu Micu Klein nu este „român". Oraşul românesc, fie şi cu păcatele sale, chiar nu există deloc? N-a adus şi, mai ales, nu va aduce nici o contribuţie la civilizaţia şi cultura românească? Această teză ruralistă, păşunistă, poporanistă etc. mă împinge adesea la exasperare. Ţărănimea, cu structurile sale profund arhaice, patriarhale, fundamental ostile vieţii burgheze, citadine, ne menţine într-o stare continuă de subdezvoltare, de premodernitate. Deci tocmai zona din care trebuie să evadăm cu orice preţ. Dacă dorim o Românie modernă şi un popor român integrabil în structurile societăţii moderne, dezvoltate, în curs de globalizare.

Detest profund ţărănizarea eternă a României din câteva motive esenţiale. N-aş putea să le ierarhizez, deoarece toate sunt, cel puţin pentru mine - oricât de subiectiv sau de nesubiectiv aş fi - la fel de detestabile. Aş începe totuşi cu defectele morale evidente ale unei ţărănimi viclene, şirete, hrăpăreţe, slugarnice, mereu înclinată spre hoţie. Ştiu bine că în acest mod, ea s-a salvat, a supravieţuit „terorii istoriei". Dar efectele au fost, sunt şi rămân catastrofale. Vin la rând reflexele tradiţionale, etniciste, şovine, conservatoare, etică sexuală tribală, conform căreia incestul este... preferabil homosexualităţii. Sociologii explică sau mai bine spus definesc acest imobilism şi conservatorism prin formula gen „lumea rurală nu percepe alternativa politică" (Constantin Vornicescu, *Cotidianul,* 22 februarie 1993).

Populaţia a fost imbecilizată de Ceauşescu şi aşa rămâne. L-am văzut o dată, pe Calea Victoriei, trecând destul de încet, în maşină. Figură crispată, vicleană, împietrită, într-o încordare extremă, patologică. O ţară întreagă a fost modelată de instinctele acestui ţăran incult, primitiv, dar de o imensă şiretenie ancestrală. Lumea satelor unde se mai crede că „vin moşierii să ne ia pământul", că nu trebuie „să ne vindem ţara", că „de vină este Coposu" etc. etc. Ţăranca de la oraş ce sparge televizorul când îl vede pe acelaşi Coposu, spune mai mult decât toate sondajele şi anchetele sociologice posibile. Ce legătură am eu cu această lume? Evident, nici una.

Resping, în acelaşi timp, şi concepţia unei Românii definită ca un imens „Muzeu al satului", ca o „rezervaţie folclorică a Europei". Falsul folclor, falsele „meserii tradiţionale" fac ravagii. Suntem la umbra kitschului în floare. Nimic mai ridicol ca un Dan Spătaru, în smoking şi cu papion, cântând *Ţărăncuţă, ţărăncuţă.* Nu numai că nu mă încântă curiozitatea unor antropologi americani pentru folclorul şi structurile rurale din Maramureş, să spunem. Dar ea nu dovedeşte, de fapt, decât aceeaşi mentalitate de exploratori ai unor triburi africane, de pildă, doar altfel localizate. Dacă au venit la noi, este fiindcă este ceva mai „aproape", mai „comod" etc. *CIA included...*

Ştiu bine că toate aceste reverii ideologice, despre o *altă* Românie - citadină, urbanizată, la adăpost de „viituri" şi ţărănizare intensivă - sunt,

cel puţin deocamdată, total irealizabile. Fără un proiect social şi polit
precis, intens mediatizat şi bine argumentat, rămânem doar la stadi
nostalgiilor ideologico-sentimentale fără speranţă. în cazul meu prec
situaţia este şi mai demoralizantă, deoarece sunt constrâns să observ, pr
evidenţa cea mai elementară, că un astfel de nou program social, nu num
că nu există, dar că el nu preocupă, de fapt, pe nimeni. In mod serios
bine organizat. Concepţia statului hipercentralizat, unitar, naţional, es
singura idee de bază, chiar dacă total perimată. Declaraţiile despre „pătur
de mijloc" şi un (eventual, improbabil) „capitalism românesc" rămân do
simple fraze politicianiste ocazionale.

Cel mult mă deprimă ruralismul nostru ireductibil! Drama eternă
ruralizării României. Recent, revista *Adevărul literar şi artistic* (27 apri
1999) m-a combătut, afirmând că, de fapt, nici n-avem nevoie de „cet
eterne" (gen Roma, cetăţile greceşti de pe coasta Asiei Mici). Ne este
ajuns... satul lui Ilie Moromete. Lumea satului rămâne deci reperul
refugiul fundamental. Demagogia „ţărănistă" este cvasigeneralizată.
cultivă, în continuare mitul „ţăranului temător de Dumnezeu şi dăruit mun
întru bunăstarea sa şi a comunităţii" (Eliade Bălan, *îndepărtarea de cin*
România liberă, 8 ianuarie 1999). Octavian Paler gândeşte la fel. La po
opus, „boierismul" ciocoiesc, *gâteux,* al lui conu' Alecu Paleologu. *Je suis*
vieux gaga, gaga, galant troubadour, vorba lui Maurice Chevalier. In
aceşti doi poli, un „om de mijloc", ca mine, nu poate rămâne decât sing
izolat. Inevitabil derutat şi inhibat în toate mişcările şi acţiunile sale socia

Cu riscul de a deveni monoton, obsesiv, chiar plictisitor şi redund
prin reveniri repetate, nu pot să nu reţin, din nou, faptul că sing
formaţie politică, efectiv burgheză, capitalistă, profund anticomunistă, e
Uniunea Forţelor de Dreapta condusă de un armean locvace şi întrepr
zător, Varujan Vosganian. Grupare politică minusculă, aproape de buzun
Dar singura combativă, coerentă, incisivă şi fără complexele stângiste
oportunismului politic. Ea nu crede - şi pe bună dreptate - că acumula
capitalistă, bogăţia, proprietatea pot fi culpabilizate. Când şi când şi P
se manifestă în acelaşi sens. Şi nu pot să nu revin la profunda imobilit
şi pasivitate a PNŢCD. Nu este de ajuns ca Vasile Lupu să apară, de
gogic, în parlament, travestit în costum naţional şi... cu geantă diplomat
Imobilismul cramponării la putere cu orice preţ, făcând orice conce
imprimat de Ion Diaconescu, om onest, indiscutabil, dar o mare inoce
politică, mă umple mereu de uimire şi stupoare. Suferinţa închisorii
şi eu unele... vagi noţiuni) este foarte stimabilă. Doar că acţiunea
guvernare cere o cu totul altă mentalitate. Recunosc, în acelaşi timp
toate păcatele politicii româneşti în genere: reforme rapide, nestudi
adesea copiate. Dorinţa de a ne îmbogăţi rapid, peste noapte, pe spa
statului. Lipsa oricărui prestigiu al noţiunii de competenţă şi competivit
şi multe, multe altele. Toate m-au dezgustat şi m-au îndepărtat definiti
viaţa politică. N-o pot schimba. Este evident. Dar nici eu nu sunt obl
să mă adaptez ei şi s-o accept aşa cum se prezintă. Adică lamentabil. Şi
tras toate concluziile...

O *altă* Românie, în esență citadină, presupune în mod necesar şi o altă cultură. O Românie culturală, abstractă şi ideală, utopică şi la fel de irealizabilă. Un pur „vis" paşoptist, dar tenace şi obsesiv. O preocupare şi o idee veche. Chiar foarte „veche". Dovadă că încă în urmă cu trei decenii, am publicat împreună cu Ion Negoițescu şi Petru Popescu, o pagină manifest în *România Literară,* sub genericul *Datoria față de oraş* („Condiția literaturii citadine", 19, 8 mai 1969). Doar că noțiunea de „nouă cultură" este mai largă decât cea de „literatură", fie şi „citadină". Civilizația este pentru cei mulți. Cultura este pentru cei puțini. Iar cultura, în concepția mea, este pentru şi mai puțini. O văd, o doresc, o preconizez, aş spune cu ardoare, în primul rând, cât mai solidă, de nivel mediu cât mai ridicat posibil. Rezum, reiau şi sistematizez, după cum se observă uşor, idei reafirmate şi anterior. O cultură care să aibă propriile sale lucrări de referință fundamentale. Sinteze şi nu fragmente. Construcții şi nu improvizații ocazionale. O cultură, în acelaşi timp, bine personalizată şi necolonizată. Cu personalitatea sa. Dar, în nici un caz etern folclorică, poetică, „orfică" sau altfel. Eternii cântăreți din frunză ai Europei? Pentru nimic în lume!

Evident, o astfel de concepție culturală se loveşte de doi adversari redutabili şi ireductibili, care, practic, o sufocă, o distrug în germene. Primul este tradiția marii prese de formație utecistă, gen Ion Cristoiu, Cornel Nistorescu (amintiți şi anterior), dar şi D. Tinu, Cristian Tudor Popescu. Visceral comunişti, antioccidentali, antiamericani, de o agresivitate şi o aroganță fără egal. Pe listă trebuie trecut şi un anume Bogdan Chirieac, tot de la *Adevărul,* de o rară suficiență. Evident, siguranța şi superioritatea pe care ți-o dau *media* moderne, marile tiraje, audiența națională a TV. La polul opus, presa de dreapta, patronată şi inspirată de mareia mit Nae Ionescu, excelent demontat în *Sfera Politicii* (VII, '99) de George Voicu. O aberație sinistră a acestui mit este şi teza „oraşului parazitar". Deci o Românie eternă de ciobani, de „săteni" în opinci şi sumane. Derivatele sale noiciste sunt incluse. Orientarea este profund antiliberală, antidemocratică, plină de mofturi mistico-spiritualiste gen „omul ontologic" şi altele. Nu contest: mistica şi ocultismul „se vând". Dar şi stupefiantele se vând, cu aceleaşi efecte negative. Trebuie precizat neapărat că această cultură este prin definiție laică, raționalistă, fără monopoluri religioase, orientată în sens criticist şi nedogmatic, pluralistă, adeptă a libertății de gândire, profund tolerantă şi descentralizată, policentrică. îmi propun să dezvolt, cum am mai spus, toate aceste idei. Şi alții simt nevoia unei alte priviri retrospective şi reevaluări critice (Ana Blandiana, *O istorie scrisă de alții, România liberă,* 10 aprilie 1999; Alex Ştefănescu, *O tragedie care a rămas nepovestită,* în acelaşi ziar, 26 mai '99 etc). Pentru ele am fost atacat şi insultat adesea. De fundamentaliştii ortodocşi, de un personaj caragealesc, din Constanța, un anume „senator" Dumitraşcu etc etc. N-am răspuns niciodată.

Sunt integral de acord cu o altă opinie exprimată în presă: „Va fi de luptat împotriva tuturor fundamentalismelor, extremismelor, a tendințelor autoritariste, antidemocratice, contra urii în viața publică" *[Adevărul,* 14 mai 1997). Operație extrem de dificilă într-o țară fără tradiții democratice, liberale, civice.

Din care cauză, „simpatizez" cu toate satirele, aş spune preorwelien
Ferma animalelor) gen *Din țara măgarilor* de Ştefan Zeletin. O Ro
antipseudo, antiimprovizație, antiambiguitate, antiduplicitate, antisimulare
aspecte îmi sunt mai ales profund odioase în societatea românească:
de mântuială, superficialitatea în toate domeniile şi sistemul de relați
lial-personale. De rude şi cumetri, de veri şi fini, de cea mai pură
de clan țărănesc. Prin el se „rezolvă" totul. Se sfidează orice normă
ordine legală şi administrativă. Ce se poate aştepta, inclusiv în c
într-o țară unde Salvarea aruncă un muribund pe trotuar, în fața case
iar salariații unei întreprinderi particulare bat pe directorul ce-i ob
lucreze efectiv şase zile pe săpămână bine plătite? Iubesc cultura r
din care, de bine de rău, fac parte. Dar o mare afecțiune pentru u
de popor nu am. Admit că el poate fi modelat şi în sens bun. Deoca
trebuie totuşi să admit riscul că toate aceste aspirații pot să rămână u

Relația cultură-civilizație mi se pare, în cele din urmă, cu ad
fundamentală. Sufăr mult mai puțin că aparțin unei culturi mici, m
fără prestigiu, cât din cauza că trăiesc într-o țară subdezvoltată. La r
„lumii a treia", sărace, într-o semicivilizație, cu un nivel de viață
de scăzut, cu o serie întreagă de mizerii, ce decurg dintr-o subdez
materială, morală şi culturală evidentă. Prea puțin îmi pasă, în o
urgenței, de „spiritualitate" şi de problema (etern irezolvabilă de a
„ființei". Doresc în primul rând o Românie modernă, bogată, cu
frumoase, cu servicii publice impecabile. Ideal plat sau nu, îl pref
mie de ori oricărui naționalism etnicist, oricărei metafizici nebuloase,
ontologii, esoterisme şi misticisme degradate. Ştiu bine cum au
toate aceste fenomene. Dar explicația lor, oricât de obiectivă ar fi, ca
nu mă consolează.

în sfârşit, ultimul aspect, ca să nu spun ultima „himeră": o *altă* R
este imposibilă, utopică, fără o altă orientare externă. Mai ales dup
decenii de totalitarism şi dominație a sferei sovietico-ruse de influ
orientare decis şi irevocabil prooccidentală. Pe toate planurile. Idealic
şi, în acelaşi timp, program de politică externă. Şi, mai ales, un mod
de asumare a opțiunii şi integrării occidentale - în cazul nostru s
europene. De integrare şi asimilare a valorilor civilizației şi culturii e
căci aceasta este ordinea mea de preferință. Cultura nu se poate d
fără un grad înalt de civilizație. în ce mod, deci, „a fi european"? Ră
este unul singur: a fi român şi european în acelaşi timp. într-o
proprie de sinteză. A ne revendica de la o dublă tradiție, de la o dub
de valori şi a ne afirma o dublă identitate: română şi totodată eur
Fără nici o inhibiție sau falsă pudoare ori mândrie naționalistă.

A fugi în Europa a fost şi continuă să fie o acțiune relativ simplă.
Europa acasă, a o transforma într-o realitate locală constituie o
mult mai complicată, mai dificilă şi mai constructivă. Cu alte cu
realiza într-un mediu şi cu material românesc, o civilizație de nivel eu
A realiza valori europene într-un context încă subdezvoltat, refractar
ostil. Sau, pur şi simplu, indiferent la o astfel de „europenizare"

spus, modernizare profundă, radicală şi sistematică. Pe toate planurile, într-un regim de mare tenacitate şi continuitate. Nu este, repet, deloc simplu. în ce mă priveşte, exprim o aspiraţie profundă, asupra căreia revin mereu. A devenit aproape o obsesie, o cvasiidee fixă. Ne revendicăm, de altfel, de la „Europa luminată" încă din perioada „luminilor". Am şi scris câte ceva pe această temă şi nu chiar de ieri („«Luminile» româneşti şi descoperirea Europei", 1979, text reprodus în *Pentru Europa* pp. 157-190). Iar eu mă înscriu şi mă revendic, deschis şi energic, de la această tradiţie. Nu mai puţin „românească", nu mai puţin „istorică". Orice ar spune unii şi alţii...

Modificarea stării de spirit devine imperioasă, mai mult: strict imperativă. Ea constă, în esenţă, în eliberarea de orice complexe. Şi de inferioritate şi de superioritate. Nici „sperietură" de Occident, dar nici imitaţie goală, mecanică, superficială. A construi solid, durabil, organizat, competitiv şi productiv ar trebui să fie cuvântul permanent de ordine. Eu, care am lucrat totdeauna în acest stil, nu m-am simţit niciodată „la porţile Orientului". N-am luat nimic â *la legere.* Cea mai umilitoare observaţie a unui străin - o franţuzoaică în speţă, de altfel deloc ostilă - a fost: „România parcă nu are istorie". Ştiu ce voia să spună: ea nu întâlnea cetăţi, palate, catedrale vechi, cum era obişnuită în Occident. Aş dori deci să construim, în limitele şi la nivelul epocii noastre, o astfel de istorie. Memorabilă şi monumentală.

Ce putem arăta? Cartiere banale de blocuri de serie şi fabrici cenuşii, fără nici o personalitate? Şi cine, în Occident, te invită să admiri un echivalent sau altul al „Casei poporului"? Dar pentru a depăşi acest obstacol este nevoie de un mare elan constructiv. Şi mai ales, cât mai personalizat şi original posibil. Fără nici o blazare, fără nici un scepticism. Sincronismul, imitaţia, influenţele externe, ştiu bine, sunt o mare şi inevitabilă realitate. Dar nimic nu ne împiedică, teoretic cel puţin, să oferim şi propria noastră interpretare. Versiunea noastră a unor forme de circulaţie internaţională. Este necesară şi o minimă tresărire de demnitate. Eterni „elevi" şi *suiveurs,* imitatori minori, de mâna a doua, a treia? Refuz categoric, în conştiinţa mea, această ipoteză lamentabilă, necreatoare, sterilă.

în acelaşi stil direct, expeditiv, „nediplomatic", notez şi câteva idei despre orientarea externă a României. O *altă* Românie, necomunistă, eliberată de totalitarism nu poate face, în principiu, o altă politică externă, decât proocci-dentală, pro-NATO. Cu o formulă simbolică, de „integrare europeană". Numai că există o enormă diferenţă între orientările minorităţii intelectuale occidentalizate, ale opiniei publice şi realităţile politice obiective. înţeleg prin această noţiune ansamblul raporturilor de forţă Est-Vest, politica declarată sau tacită a sferelor de influenţă, starea reală a economiei româneşti şi a dependenţelor sale ireversibile, afinităţile şi orientarea partidelor şi forţelor politice şi ale unor organisme de stat cu adevărat influente şi determinante. Aceste realităţi sunt infinit mai puternice în actualitatea istorică imediată, decât orice declaraţii ideologice sau sentimentale proocci-dentale. în ce mă priveşte, am publicat, după 1989, nu una, ci patru cărţi de tip... „pro Europa". Ele n-au influenţat, bineînţeles, cu nimic situaţia reală şi n-au interesat pe nici un om politic. De altfel, în această situaţie s-au aflat

toate lucrările româneşti pe această temă din acea perioadă. Politic
nească este strict empirică. Iar clasa politică nu are, de fapt, nici o
politică. Am mai amintit de un aşa-zis ministru de operetă, al „in
europene", Alexandru Herlea, cunoscut destul de bine încă de la Paris
habar n-are ce s-a gândit şi scris în România, mult, puţin, în acest do

Alternativa esenţială a unei *alte* Românii, a noii Românii demo
este: Est-Vest? Integrare euro-atlantică sau zonă de eternă influenţ
Politica oficială este, evident, pro-NATO. Dar ea nu are, în perspecti
un fel de şanse obiective. Iar integrarea în Uniunea Europeană şi Co
Europei cu atât mai puţin. Putem salva oricâte aparenţe şi să s
oricâte convenţii europene. Ele rămân literă moartă, fie prin nerat
fie, mai ales, prin eludare tacită (vezi... „Convenţia Europeană a drep
omului", a „minorităţilor", „dezvoltării regionale" etc. etc). Structur
funde ale societăţii şi politicii româneşti nu asimilează încă aces
reglementări supranaţionale, care pune înaintea suveranităţii n
apărarea drepturilor omului. Ideea statului naţional, unitar, cen
este încă mult prea puternică pentru a se putea vorbi de o reală „in
şi disciplină supranaţională.

Dar realitatea fundamentală este alta, oricât de greu mi-ar fi - i
şi sentimental vorbind - s-o accept. Raportul internaţional de for
avantajează. Dimpotrivă. Sferele de influenţă - trebuie repetat
sunt, mai ales, în această regiune, o mare, brutală şi invincibilă re
Iar noi rămânem, în cel mai bun caz, într-o „zonă gri". O zonă-tamp
interesele americane reale - deloc implicate în România - şi in
ruseşti şi mai reale şi cu adevărat prezente. Acestea din urmă re
o tradiţie istorică şi o determinare geopolitică. Imposibil de ignorat ş
Nici istoria nici geografia acestei zone nu pot fi modificate. U
istoric, dacă vreţi, nefericit (putem glosa la infinit pe această te
care nu poate schimba cu un deget situaţia de fapt. Un duş rece de lu
şi analiză rece obiectivă ne spală de toate iluziile noastre occi
irealizabile politic în condiţiile date.

Intervin, în cazul nostru, al României, şi o serie de factori spe
care-i trăiesc şi eu de cel puţin şase decenii. Decepţiile occidentale s
număr. Şi ele au început încă înainte de 1940, de Teheran şi Y
„procentele" lui Churchill şi Stalin etc. Ele au continuat prin decla
o stupiditate absolută ale unor Nixon şi Carter, două exemple de
nulitate politică, în favoarea lui Ceauşescu. A mistifica întregul Occ
o scară atât de largă, te umple şi azi de perplexitate. Ca şi duplicitatea
carpatic", atât de viscelar-ancestral ţărănească, fără egal în Europa
perioadă. Occidentul, în două cuvinte, nu ne poate ajuta. Fiindcă e
poate. Şi nici nu este interesat, n-am ştiut să ne punem în valoar
această perioadă, rolul anglo-francezilor - dintre cele două războa
luat de americani, care duc (este dreptul şi interesul lor) doar c
globală şi de menajare, prin mari concesii, a susceptibilităţilor r

Pur şi simplu, uneori, nici nu ştii ce să crezi, când compari sub
perfidia şi abilitatea politicii ruseşti, cu inocenţa, pragmatismul

lipsa totală de intuiție a partenerului de negocieri, specifică diplomației americane. *Les Americains, Ies eternels bernes de Vhistoire* (în franceză, constatarea mea sună parcă mai bine). Nu spun că nu există în SUA şi spirite lucide şi mari specialişti în problema sovieto-rusă. Dar nu *ei* conduc politica americană. Mă uit la privirile „diplomaților" americani, a căror mediocritate, incompetență şi lipsă de experiență sar în ochi. Priviri naive, la orizont, vagi, apoase, convenționale, total lipsite de luciditate, evident neinteresate de „restul lumii". Şi, în definitiv, care este reflexul instinctiv al unor Kissinger, Albright *et comp.,* foşti „europeni", refugiați în SUA din cauza hitlerismului? Doar de a-şi pune pielea la adăpost şi'de a fugi de orice risc. în timp ce, de partea opusă, statul sovietic, rus - sau cum vrem să-i spunem - şi-a păstrat intact aparatul serviciilor secrete, toți agenții de toate tipurile, ducând o politică de o remarcabilă continuitate. Cei se opune? O permanentă improvizație de tip îngust pragmatic, *wait and see,* fără perspectivă şi previziune. Mereu devansată, mereu luată prin surprindere, mereu pusă în fața faptului împlinit. Ocuparea aeroportului din Kosovo de către ruşi, înaintea apariției trupelor KFOR - din acele zile de iunie 1999 - este, orice s-ar spune, o capodoperă de abilitate şi cinism politico-diplomatic. Naivitatea americană, încă o dată, ridiculizată...

Nu este însă totul. Nici pe departe. Obstacolul cel mai redutabil în calea integrării euroatlantice a României este, de fapt, altul: poporul român nu este „european", în sensul aderenței şi, mai ales, al asimilării şi trăirii cotidiene a valorilor „occidentale". Făceam o astfel de constatare încă din 1987, în *Evadări în lumea liberă* (p. 173). între idealul european şi posibilitățile sale de realizare, contradicția este permanentă şi, deocamdată cel puțin, de nerezolvat. Până la instituții supranaționale şi reglementări internaționale, până la legislație şi alte forme, mai mult sau mai puțin goale, este vorba, în primul rând, de o problemă de mentalitate şi psihologie colectivă. Reflexul etnicist, naționalist, defensiv este încă foarte puternic. în plus, valorile civilizației europene (precizie, rigoare, eficacitate, exactitate, legalitate (trebuie reamintit mereu) etc. etc. sunt departe de a fi asimilate. Haosul, brambureală, lucrul prost făcut şi de mântuială numai „europene" nu sunt. Şi tocmai aceste aspecte sunt, orice s-ar spune, specifice şi dominante în România actuală.

în plus, isteria antiamericană, anti-NATO, cu prilejul bombardamentelor din Serbia, atât de evidentă în presă şi, în general, în opinia publică, dovedeşte că național-ceauşismul, „antiimperialist" prin definiție, este încă puternic. O ediție specială la TV (16 aprilie 1999) mi-a lăsat un gust amar. Jurnaliştii ce vorbeau, încruntați şi agresivi, erau vocea României profunde. Iar bietul Emil Hurezeanu, intimidat şi politicos, abia putea deschide, uneori, gura. Am zeci de exemple de şovinism şi agresivitate naționalistă. Am făcut mereu teoria „Celor două Românii" (de exemplu, în *Politică şi cultură,* pp. 187-196). Sunt mai convins ca niciodată că am dreptate. O Românie intelectuală, elitistă, prooccidentală, o minoritate fără audiență şi o masivă Românie etnicistă, de „origine sănătoasă", încă foarte departe de civilizație (comunicații, servicii, legalitate, ordine), democrație (pluralism,

drepturile omului) şi abundența produselor de consum, aspecte care
nesc- popular vorbind, dar exact spus - „Europa", începând cu D
Golescu. O Românie subdezvoltată nu poate fi o țară europeană. O
de neuitat într-o cabană de munte, din zona Bicazului, cu prilejul p
vizite a lui Matei în țară. Din greşeală a plătit o consumație şi cu o...
americană de 10 cenți. S-au strâns imediat zece capete să vadă ac
minune. Miraj, mit american şi sărăcie lucie, care ne defineşte în într
Dolarul constituie mereu pentru români un cuvânt magic.

Este posibilă, în concluzie, o altfel de orientare externă şi deci
politică externă? Rămân, în esență, foarte sceptic. Vom vegeta mere
în orice caz, o lungă perioadă, la periferia Europei civilizate, ca o pro
subdezvoltată, mizeră economic, sub influența inevitabilă a imperialism
rus. O realitate: cât timp întreg aparatul de stat a fost format sub
nism, în special aparatul de justiție şi serviciile secrete, aproape că n
mai este nevoie de agenți KGB. Ei, desigur, există. Şi încă din plin
de fapt, noi suntem primii noştri KGB-işti. Şi cei mai influenți dintr

Ar mai fi de îndeplinit şi o altă ultimă condiție a emancipării şi
penizării" noastre. Poate cea mai dificilă dintre toate. A nu mai da vi
infinit, numai pe alții. A conta doar - sau în primul rând - pe
proprii. A cultiva solidul principiu *seif help.* A dori şi a voi să constr
efectiv o țară. Pentru a fi luat cu adevărat în serios, a inspira încred
a avea un minim prestigiu, care, acum, lipseşte total. Şi, nu în ul
rând, suficient de „tare", pentru a rezista sau măcar a negocia - în co
onorabile - formidabilei presiuni ruseşti, directe sau indirecte. Mă
dează şi adesea chiar mă umileşte imaginea, larg răspândită, a un
inconsistente, neserioase, exportatoare doar de borfaşi, băşcălioasă şi vu
Pe scurt, disprețuită. Cu cerşetori, cu copii ai străzii, cu plaje murda
servicii proaste, cu un „turism" mizerabil. Nu mă va convinge nici
nimeni, şi sub nici un motiv din lume, că „spiritualitatea", în ac
stadiu istoric de evoluție a României, este mai importantă decât ridi
standardului de civilizație şi de dezvoltare economică.

O concepție radical deosebită am - în sfârşit - şi despre o *nouă* c
română. O componentă esențială şi structurală a unei *noi Românii* pe
în mod indiscutabil, o „merităm" din plin. Că ea diferă profund de
care circulă în mod curent în acest domeniu nu mai am iarăşi nici o înc
Dar, din punctul meu de vedere, este vorba de o situație lipsită de i
tanță. Iar dacă mă exprim, mai ales la acest capitol, în mod rezu
sumar şi expeditiv, cauza este una singură: asupra acestui subiect
exprimat anterior, în repetate rânduri. în diferite cărți şi articole.
deci doar câteva idei de bază pe care le consider fundamentale.

Cred mai întâi, în superioritatea culturii „citadine" asupra celei „pop
A culturii urbanizate, bine personalizate, individualizate şi nu „folc
arhetipale, anonime. Pusă apoi pe baze solide, de mare competență şi er
O cultură construită şi organizată, nu improvizată. Toată viața m
dorit să „construiesc" ceva şi cred că - în cultura română - câteva „pr
absolute" se leagă şi de numele meu: unele cărți despre Macedonski. E

primul dicționar de idei literare, prima biografie (respectiv istorie) a ideii de literatură etc. Nu este foarte mult, dar nici chiar foarte puțin şi neglijabil. O cultură de sinteze personale, nu de simple snobisme la modă, mimetisme şi sincronisme de import. Ştiu că „formele fără fond" sunt o realitate inevitabilă. Dar datoria noastră este de a le da cât mai repede posibil un „fond" real, corespunzător. Cheia soluției? Continuitate, reflexie personală, seriozitate şi spirit critic. Fără acest filtru obligatoriu, orice cultură intră în derivă şi rămâne într-un minorat etern. Subdezvoltată şi fără nici un prestigiu.

Foarte importantă este şi depăşirea dominației culturii oficiale (sub toate aspectele: academie, universitate, uniuni de creație, programe didactice etc.) asupra culturii alternative, independente, libere. Cultura este o întreprindere şi o activitate liberă sau nu există. Dirijismul, propaganda, ierarhiile consacrate o anulează în germene. La fel, dogmatismul, repetiția litanică a unor clişee („cum a spus Noica" etc), citarea evlavioasă, în transă admirativă, a unor „măiestrii spirituali" (Nae Ionescu, N. Steinhardt). Ravagiile acestor „directori de conştiință", într-o cultură crudă, nedezvoltată, nefundamentată pe baze raționale (inclusiv raționaliste) sunt incalculabile. Cred că T. Maiorescu a văzut cel mai bine: avem, în primul rând nevoie de un manual de logică. L-aş „completa" cu un manual de înțelepciune criticistă, sceptică şi, bineînțeles, stoică. Dar toate acestea, ştiu foarte bine, au neapărată nevoie de o altă dezvoltare şi argumentare. Nu în acest context, totuşi.

într-o lume în plină globalizare şi mondializare (cuvinte devenite la modă, dar care exprimă o realitate evidentă), problema integrării europene şi „universale" a culturii şi literaturii române se pune cu acuitate şi stringență. Am scris în acest sens în repetate rânduri. în special din perspectivă „comparatistă". Dar nu numai. Este vorba, în acelaşi timp, de o politică de relații externe culturale (deocamdată foarte slabă, ca să nu spun inexistentă), dată pe mâna unor cunoscuți carierişti, gen Dan Hăulică, „ambasador" - o, vai! - al culturii române la UNESCO, de fapt şi ea un mare moft şi de o reorganizare internă. Integrare nu înseamnă, în mod categoric, nici epigonism, nici renunțare la personalitate şi inițiative proprii, nici eternul complex de inferioritate. Conştiința unei egalități valorice virtuale şi a unei competiții adevărate este obligatorie. Pe scurt: creații originale, cât mai solide şi mai bine puse „în valoare". Vreau să spun cât mai bine difuzate, traduse, integrate circuitelor internaționale de referință. Evident, operație deloc simplă. Ceea ce presupune nu numai un aparat adecvat de „publicitate", în sensul bun al cuvântului, dar, mai ales, o schimbare de mentalitate. Am schițat-o, în felul meu, cel puțin în două cărți *(Pentru Europa,* 1995 şi *Revenirea în Europa,* 1996 şi în unele studii şi comunicări „internaționale"), în caz contrar, acțiunea rămâne o aventură strict personală, fără nici o consecință pentru prestigiul internațional al țării, din nefericire, încă inexistent. Aş vrea să reduc totul la o simplă formulă, cât mai sintetică şi mai exactă posibil. Şi aş porni, fără falsă modestie, doar de la micul meu exemplu personal. „Mic" din punctul de vedere la influenței şi recunoaşterii simbolice. Mai puțin „mic", totuşi, ca semnificație obiectivă. Nu este chiar o... „exagerare".

Cred, deci, tot mai mult, în dubla identitate a scriitorului şi, în gen
a omului de cultură român: „român" şi „european". în acelaşi timp. Ind
lubil, organic, cu conştiința egalității de drepturi, de şanse şi de compe
şi selecție liberă. Creații originale, în limba română, produse în perspec
unei tradiții, care a asimilat atât valori indigene, specifice, cât şi univers
fără superstiția ierarhiilor, modelor şi canoanelor internaționale. Un p
extraordinar de greu de ținut. Dar fără câştigarea sa - măcar prin câ
vârfuri şi inițiative proprii - partida este iremediabil pierdută. Nu
deloc obligatoriu ca problemele literaturii şi culturii române să coinci
ale literaturii şi culturii franceze. Până de curând, reperul internaț
fundamental al culturii române. Avem dreptul egal - şi aş spune chi
datoria - de a gândi şi a scrie în mod liber, independent şi eliberat de
imitații şi complexe. A ne asuma literatura şi cultura, pe toate planu
pe cont propriu. A *nos risques et perils.* Nici mai mult, nici mai puț

Aş porni, pentru a încheia, chiar de la cazul meu personal. Dacă ex
în treacăt fie spus, un autor prost definit, prost situat, prost înțeles,
evaluat, atacat (uneori violent) şi contestat pentru ce nu trebuie şi elo
la fel, pentru pseudomotive, acela sunt... eu. Din cauza falsei şi dublei
identități, care nu este încă limpede definită, înțeleasă şi asimila
cultura română actuală. Mai ales după decenii întregi de represiune to
tară. Mai întâi, n-am izbutit încă să... conving pe nimeni că nu sunt
„om de litere", nici „critic literar", ci critic de idei, cu aspirații de a d
„ideolog" pur şi simplu. Circul deci în cultura română actuală cu un
buletin de identitate.

Nici calitatea de mic critic român şi european în acelaşi timp nu-m
câtuşi de puțin recunoscută. O tradiție de acest gen lipseşte, de altfel l
cu desăvârşire, iar E. Lovinescu şi G. Călinescu n-au avut-o - regretab
nu - niciodată. Am pus unele jaloane, începând cu *Cahiers roumains d'*
litteraires. Care urmăreau o dublă „utopie" : de a dovedi că şi o cultur
poate stabili legături culturale cu Occidentul, chiar şi în plin regim rep
izolaționist şi antioccidental. Am continuat cu o serie de volume pub
direct în străinătate sau traduse. Lucrări - îndrăznesc să spun - de
european (altfel nici n-ar fi fost editate pe baze strict comerciale
„sponzorizate", nici d *comptes d'auteur),* dar fără o reală percepție în
Eticheta de „comparatist" nu acoperă decât în mică parte adevărat
identitate. Este încă o falsă recepție. Cum am mai spus-o, „lite
comparată" era, pe atunci, singura posibilitate de a evada în lumea
şi nimic mai mult. Libertatea, construcția şi ridicarea nivelului cu
române au fost şi sunt valorile şi preocupările mele fundamental
regretul de a fi rămas mai totdeauna singur, izolat într-o „himeră"... Cla
într-un ideal (încă?) irealizabil. Devin confesiv şi „sentimental" fără
nefericirea mea a fost şi este mare... Iar o „consolare" încă nu se într

25

Izolarea definitivă

S-ar putea ca aceste pagini să fie şi ultimele dintr-o carte pe care le mai scriu. Nu doresc însă acest lucru. Mă mai „urmăresc" una sau două cărţi publicabile. In orice caz, această recapitulare finală este, probabil, textul cel mai „liber" din întreaga mea *Viaţă,* la propriu şi la figurat. Nu sunt preocupat nici de dimensiunile manuscrisului, nici de editare, nici de punerea postumă în valoare, ci doar de reconstituirea cât mai fidelă a adevărului „meu". Fără inhibiţii şi fără ipocrizie. Ceea ce, constat tot mai mult, nu este uşor.

In acelaşi timp, este şi textul cel mai dificil dintre toate. Căci a rememora, fie şi reduse în esenţă, cel puţin şase decenii de mizerii, suferinţe, aberaţii, persecuţii, denigrări implică o mare uzură nervoasă. Chiar dacă am omis, în mod voit, zeci de detalii foarte precise, rezultatul final este acelaşi: o mare tensiune sufletească, despre care sincer spus, nu ştiu ce să cred: ori sunt un „anormal", ori un spirit suficient de tare, care să supravieţuiască şi chiar să realizeze unele construcţii intelectuale în condiţii extrem de grele.

Am învăţat, în acelaşi timp, cum poate fi trăită, asumată şi, într-un anume sens, chiar valorificată, singurătatea. Şi, mai ales, care este preţul său - în treacăt fie spus - enorm. Căci totul se plăteşte în viaţă. „Nimic nu vine pe gratis" (Epictet, 12, 2). într-adevăr. Din care cauză - deşi nu am nimic grav să-mi reproşez - îmi repugnă pur şi simplu punerea impudică în valoare. Nu sunt nici „erou", nici „rezistent", nici măcar „fost deţinut politic" profesionist. Sunt doar un autor de o anume speţă, prost situat şi înţeles, care a înaintat constant într-o anume direcţie. Foarte singulară, în orice caz, în cultura română. Din care cauză, m-am simţit şi mă simt tot mai singur. Este cazul să fac unele precizări şi să dau, din nou, câteva explicaţii. Am mai atins - ştiu foarte bine - aceste teme. Dar acum cred că pot ajunge la o formulă şi la o definiţie finală acceptabilă şi cuprinzătoare.

Mai întâi, nu este vorba, în nici un caz, de „singurătatea" romantică a lui Rene, Oberman şi ceilalţi eroi literari, amestec de poză, *mal du siecle* şi exhibiţionism literar. N-am nici o legătură, dar absolut nici una, cu această categorie literară perimată şi nu o dată cabotină, tip „subiect de teză de doctorat". Pentru mine, singurătatea a fost, în primul rând, o formă de

supravieţuire morală. O formă de baricadare şi defensivă interioară împrejurări adesea extrem de dure. Din care cauză, mă declar solidar toate spiritele „singuratice" ale culturii române. De altfel, extrem, ext de puţine. Care, toate, s-au salvat - precizare esenţială, la ani lumină poza romantică teatrală pe malul mării - într-o epocă de persecuţi constrângeri totalitare. Dau deci integral dreptate lui M. Sebastian, c nota în *Jurnalul* său (7 aprilie 1935): „Din momentul în care renunţi să singur, totul este pierdut".

Aş mai putea cita câte ceva şi din Andrei Pleşu, personaj social şi soci prin definiţie, care numai „experienţa singurătăţii" n-o practică şi nic respiră „aerul tare al singurătăţii". Dar reţin - sunt un iremediabil ma colecţionar de fişe - şi astfel de formule pentru intelectualitatea lor. îmi fără voie, în memorie, şi o altă „fişă", antică, de această dată. O scenă teatrul din Atena, unde o delegaţie spartană a oferit locul unui bătrân. Apla De unde şi comentariul său sarcastic: „Văd că atenienii cunosc binele, numai lacedomonienii îl practică". Andrei Pleşu... cunoaşte binele, da

Precizarea capitală este însă alta: aş vrea să fac foarte bine înţel doar natura exactă a singurătăţii mele şi totalitatea urmărilor sale toate planurile, culturale şi sociale. O clarificare concisă şi definitiv singurătate intelectuală şi morală profundă, uneori dureroasă. Dar pe n-o dramatizez în nici un fel, deoarece îi cunosc bine cauzele. Şi explica sale inevitabile. Viaţa mea adevărată s-a desfăşurat în tăcere, în r însumi, fără nimic spectaculos, epic şi pitoresc în exterior. Neadap evidentă, lipsă tot mai accentuată de afinităţi cu mediul dominant decalaj de preocupări, program personal şi limbaj, cam acestea ar deocamdată, foarte sumar spus, cu titlul de simplă introducere - cau retragerii mele totale şi definitive din actualitatea publică imediată. S de fapt, obsesiile vieţii mele.

Deşi o anumită influenţă a uzurii vârstei nu poate fi deloc exc schimbarea tot mai vizibilă şi radicală a stilului meu de viaţă are cauze. Ea a luat, după 1989 - şi mai ales în ultimii ani - un alt curs mai precis: o tendinţă din ce în ce mai accentuată de izolare, im meabilizare sufletească, baricadare interioară defensivă. Voiam tot mai „să ies" din lume. Să dispun fără restricţii de întreg timpul meu libe citesc şi să scriu doar pentru mine şi numai ce-mi „place". O asceză, în fel, disciplinată şi productivă, devenit tot mai nesociabil şi greu abord Bineînţeles, n-am reuşit decât în parte. Dar, în orice caz, aceasta a fo mod constant, tendinţa de bază. Ea mă domina şi-mi orienta toate gând şi acţiunile.

Trebuie să-mi explic, în primul rând mie însumi, de ce acţiun integrarea socială mă atrăgeau tot mai puţin, după o scurtă perio total ratată - de activism politic după 1989. Să repet şi, mai ales repet, că nu-mi recunoşteam nici un fel de vocaţie politică? Şi, poate ş mult, că modul în care viaţa politică era concepută şi practicată la n dezgusta profund? Ar fi, în acelaşi timp, şi exact şi totuşi mult prea spus. Adevărul poate fi tradus cel mai bine prin câteva maxime (cred

unele le-am mai amintit) pe care le-am pus sub „sticla" biroului meu. Una ar fi un citat din Platon: „A nu lăsa privirea să rătăcească vizând multiple ţeluri" *(Legile,* XII, 962 d.). De aceeaşi opinie este şi Emerson: „Eroul este cel ce este permanent concentrat asupra unui singur ţel *(immovably centredT.* Sau, şi mai precis: „Cea mai mare înţelepciune *(prudence)* în viaţă este concentrarea; cel mai mare rău *(one evil)* este împrăştierea *(dissipation)".*

M-am regăsit spontan într-o astfel de etică practică. Mi-am dat seama imediat că nu puteam lupta simultan pe două sau mai multe fronturi. Să fac şi publicistică şi să scriu şi cărţi. Şi că între acţiunea practică, publică şi necesitatea absolută de a recupera din timpul pierdut şi a duce la bun sfârşit măcar unele dintre proiecte - pe atunci teoretico-literare - instinctul de conservare şi supravieţuire intelectuală îmi spunea că trebuie să aleg, cu orice risc, „cărţile". Cel puţin, cu această metodă drastică, am realizat prima enciclopedie literară personală (sub toate aspectele) din cultura română *(Hermeneutica* şi *Biografia ideii de literatură,* în total 7 volume) şi alte câteva lucrări. Fără emfază exterioară, dar duse la bun sfârşit cu o decizie de oţel.

Anomalie? Disperare? Simplă înţelepciune? Greu de spus. Ceea ce ştiu sigur este că oamenii ca mine trebuie să trăiască „singuri" pentru ideile, exprimarea şi apărarea lor, într-o formă sau alta. Să evite în consecinţă mediile politice, redacţiile şi viaţa literară. A început un lung, dificil şi oscilant pariu cu mine însumi, cu mediul social şi cultural în care mă regăseam tot mai puţin. Pe care însă nu sunt deloc sigur că l-am câştigat cu adevărat. Dar că am încercat - din toată fiinţa mea - aş vrea să fiu crezut pe cuvânt. A fost greu, foarte greu. Cred însă că m-a ajutat să obţin aceste rezultate şi o anume vitalitate. Nici nu mai ştiu cine a spus acest mare adevăr: *Quand on est jeune est pour toujours.* Sunt convins, din proprie experienţă, că are dreptate.

A-mi apăra acest stil „nou" de viaţă n-a fost, repet, o întreprindere nici pe departe uşoară. A trebuit, efectiv, să învăţ din mers tehnica izolării. Şi deci a derobării, refuzului şi - cu tot regretul fie spus - a minciunii. Pentru a mă apăra, a nu mă lăsa împrăştiat, dispersat, risipit în tot felul de „comenzi" şi solicitări, somat adesea de pe o zi pe alta. Am trecut efectiv, prin momente grele. Pur şi simplu obsedat de tot felul de „invitaţii" imprevizibile, inoportune şi teribil de obositoare. Căci nimic nu mă obosea mai mult ca munca în zig-zag, a sări de la un subiect la altul. Am atenţia concentrată şi nu distributivă. Este greu de descris teroarea morală (cuvântul nu este prea tare) de a te vedea solicitat în acelaşi timp în cele mai neprevăzute direcţii: emisiuni, lansări de cărţi, simpozioane. Ne mai vorbind de tot felul de colaborări, fără nici o legătură una cu alta.

Partea cea mai tristă a lucrurilor este - constatam încă o dată - şi lipsa actuală, teribilă, de „cadre culturale" medii utilizabile. Iar puţinele personaje culturale, să le spunem „credibile", încă în activitate, erau tot mai puţine. Departe de a-mi da vreo importanţă deosebită, deduceam din această avalanşă de solicitări, că numărul colaboratorilor virtuali acceptabili şi de un anume nivel se micşorase considerabil. Iar eu, prin selecţie naturală, o

supravieţuire a generaţiei anterioare, rămăsesem - din nefericire - print
puţinii „disponibili". Fără a exagera câtuşi de puţin, treceam prin adevăra
zile şi săptămâni negre. Mai ales în perioada când trebuia să refac repe
şi *The Biography...* (primul volum), să răspund şi la diferite interviuri,
nu pot să refuz o serie întreagă de colaborări. Mi-am notat că într-o singu
zi (7 decembrie 1994) am primit nu mai puţin de trei telefoane din cele m
neprevăzute direcţii. In vara lui 1998, făceam şi corecturi şi interviuri
executam şi diferite alte „comenzi", care pur şi simplu mă epuizau.

Tot ce am făcut singur, din proprie iniţiativă, a „ieşit" cred (sunt unec
chiar convins) bine sau destul de bine. Tot ce am făcut prin împrăştier
„comenzilor sociale" a fost prost, mediocru, improvizat. A-mi întreru
propriul plan de studiu mă aducea, adesea, la enervare, la o adevărată cr
intelectuală. Toată viaţa mea am acceptat cu mare dificultate ca alţii să-
facă programul de activitate. Am fost şi sunt total incapabil de muncă
birou, catedră, „normă" planificată, încadrare într-un serviciu strict.
ultima perioadă mai ales, acest stil de activitate mă aducea la lim
răbdării. Şi numai eu ştiu de câte ori am inventat tot felul de scuze,
pretexte, pentru a refuza pe unul şi pe altul. Cred că în viaţa mea n-
minţit mai mult ca în ultimii ani. Pur şi simplu doar pentru a-mi ap
libertatea de mişcare. Practicam un cinism inocent involutar, în dispera
de cauză. Am oroare de „şefi", „directori", „maeştrii" cu program. Şi refuz
energic să mă încadrez disciplinei lor. Oricât de binevoitoare şi amabilă
fi fost, într-un caz sau altul.

Sunt, vreau să rămân în orice caz, un om liber, fără nici un fel
obligaţii. Dar mereu îmi puneam şi întrebarea dacă am sau nu dreptate.
atunci, din nou, „autorităţile" mele mă salvau, mă justificau. Goethe,
pildă, după care *der Meister* nu se defineşte decât prin capacitatea
Beschrănkung (limitare). Nu este vorba, în nici un caz, de erudiţie şi ma
a citatelor din care am mai dat câteva în acelaşi sens. Cât de mult iub
pe Seneca şi al său sfat: „Voieşte mereu acelaşi lucru, respinge me
acelaşi lucru" *(Ad Lucilius,* XX; adaptez puţin citatul, dar n-are nic
importanţă) nici nu se poate spune. în ajutor îmi vine şi Guicciardini: „C
vrea să muncească să nu se lase abătut de la treburile lui" *(Ricordi,*
Nici vorbă de pedanterie, spirit livresc şi manie erudită, repet, în astfel
referinţe. Sunt doar confirmarea normelor mele de viaţă şi nimic mai mu
Şi constatam, cu deosebită satisfacţie, că spirite ilustre erau de acee
părere cu mine. Sau... eu cu ele. Ceea ce îmi dădea din nou curaj şi
echilibrau sufleteşte.

Oricum, cedam tot mai puţin, cu toate riscurile, nu puţine, de care
aminti mai departe. Convins, în acelaşi timp, că situaţia actuală, în p
degradare - pe care eu nu o puteam redresa - nu mai merită nici cel
mic sacrificiu din partea mea. Am făcut, în felul meu, destule „sacrifi
„Egoism" sau nu, „individualism" sau nu, „scleroză" sau nu, „manie" sau
acesta devenisem, începând mai ales de prin 1992-1993. Şi credeam
procedam bine sau tot mai bine. Orice ar fi spus şi ar fi scris - şi de at
ori - unii şi alţii despre mine.

Fără a-mi acorda nici o importanță deosebită, suportam tot mai greu dificultatea de a fi devenit, cel puțin în unele cercuri, un fel de „personaj cultural" public. Dar refuzam acest statut, pe care-l detestam și care, în ultimul timp, îmi devenise pur și simplu insuportabil. Simțeam că se abuzează - admit, adesea inocent, de bună-credință - de mine. Dar, mă repet, mă simțeam sufocat de invitații și solicitări publicistice. De exemplu: TV (inclusiv maghiară), ASPRO, Institutul Francez, Liga Pro Europa, *România liberă* (V. Lazăr), *Curentul* (G. Arun), Dan Pavel, tot felul de vizite și invitații (refuzate), colocvii etc. Și asta, într-o perioadă când trebuia să termin cu orice preț, *Biografia.* Abia rezistam acestui asalt greu de suportat. O „terorizam" pe L. rugându-o să mă scuze la telefon. Insă nu prea... putea, incapabilă să mintă. Nu mă mai interesau astfel de manifestări, de care nici nu mai știam cum să scap. De la o vreme, parcă, presiunea a mai slăbit. Dar refuzurile penibile rămâneau o mare realitate. Admit, solicitări, adesea bine intenționate. Uneori chiar amicale, însă total inoportune, devenite o adevărată fobie. Tot ce-mi doream era să dispun de întreg timpul meu. Știam că devin tot mai puțin „simpatic". Dar libertatea mi se părea mult mai importantă și mai constructivă. Cu atât mai mult cu cât îmi dădeam seama că orice telefon îmi „cerea ceva". Nu-mi „oferea" nimic în schimb. Și credeam - sunt convins - că am dreptul la viața mea intelectuală independentă. „Sunt plecat", „lipsesc din Cluj", „sunt bolnav", „nu sunt acasă" etc. etc. Nici nu mai știu câte pretexte fanteziste foloseam ca să-mi apăr libertatea de mișcări. Dar a fost greu. Și nu în toate împrejurările chiar onorabil. Cel puțin în fața conștiinței mele.

Aveam în același timp, un argument, pentru mine cel puțin, inatacabil. Dreptul de a fi liber și independent. De a-mi apăra preocupările, de a ieși, voit și defensiv, din „actualitate". Cred că a fost cea mai mare realizare din ultima perioadă a vieții mele. A fost, într-un fel, și cea mai fecundă. Sunt „un antifuncționar", „un antibirocrat" înnăscut. Ireductibil, organic, neîncadrabil și neplanificabil. Dacă revin mereu asupra acestei idei este fiindcă pentru mine a devenit mai mult decât obsesie : o problemă vitală, esențială, de supraviețuire. De viață și moarte. Fără nici o exagerare. Eliberat, cât mai mult posibil, de constrângeri, comenzi, invitații. A citi și scrie într-o disponibilitate totală a devenit marele ideal. Mă întreb ce fericire intelectuală mai mare poate fi? îmi place - și am mai spus-o - acest titlu din Panzini : *II padrone sono me.* Cred că a fost (m-am apropiat în orice caz) de cea mai mare „victorie" a vieții mele. Eliberat de orice obsesii: teme fixe, contracte, plecări, apariții. Inclusiv a poliției secrete (realitate ce a rămas permanentă, pe care o sfidam în conștiință, dar nu numai). O viață „obscură", modestă, fără ambiții publice, dar *liberă.* Aerul tare al singurătății se confunda, în cazul meu, cu aerul tare al libertății. Și pe aceasta voiam s-o trăiesc din plin și dacă se poate până la moarte. De ce alții au avut dreptul „să mă bage" la Jilava și la Aiud și eu n-aș avea același drept de a refuza orice constrângere atunci când mi-am recăpătat, fie și în parte, libertatea?

A fost relativ ușor să-mi impun acest stil de viață, foarte puțin obișnuit printre oamenii de cultură români (și nu numai ai acestei epoci), datorită

statutului meu de liber profesionist integral. Etapele acestei poziții soci
și economice insolite le-am evocat anterior. Subliniez acum doar faptul
mi-am cucerit și apărat, cu greu, libertatea de inițiativă și de mișcări. Că n-
putut fi strâns cu ușa. Că n-am avut niciodată nici un fel de obligații. N-
fost un cerșetor al „Fondului literar" și n-am depins, în viața mea, de nic
ierarhie birocratică și de favorurile nomenclaturii culturale. O bună semnal
a acestui fenomen negativ într-o tabletă de Gheorghe Grigurcu *(Româ
liberă,* 10 august 1999). Dincolo de micul meu exemplu personal, proble
are însă și o semnificație mult mai generală. Aș spune că este chiar vit
pentru noua structură culturală, socială, economică și morală a Român
postcomuniste. în care continui să cred, cu toate decepțiile de după 19

Profesionalismul liber atrage independența economică și, în consecin
libertatea. Pe toate planurile. Ce-și poate dori mai mult un adevărat om
cultură, care nu are o mentalitate de funcționar și parazit de stat? De ete
birocrat și sinecurist? Liberul profesionist este expresia păturii mijlocii,
bun nivel economic, dar fără excese și extravaganțe. Este și exponentul
bază al culturii alternative, opusă culturii oficiale, în care cred cu to
tăria. Am și scris de altfel despre *Cultura oficială, cultura alternativă* (199
în *Politică și cultură* (pp. 256-299). în sfârșit, liberul profesionist econo
poate invoca, în favoarea sa, și o foarte bună condiție morală. Este un
liber, care poate fi „fericit". Ca să fii fericit - observă pe bună dreptat
Epictet (12) - nimic din ce depinde de alții nu trebuie să te constrângă. C
în felul acesta am reacționat, în mod practic, la noile mele condiții
existență, în noua societate. De care - îndrăznesc să afirm cu toată certi
dinea - am depins cât mai puțin posibil. N-a fost ușor. Situația merit
chiar trebuie privită mai îndeaproape.

A dori și a trăi cât mai izolat cu putință în plin comunism, print
„retragere strategică", relativă firește, dar foarte bine precizată, a rep
zentat o întreprindere la limita himerei, absurdului și chiar a imposibilu
Un radicalism social *sui-generis,* care m-a singularizat, m-a izolat apro
total. Că eram, în plus - și din acest motiv - un personaj pe lângă antipa
și unul profund dubios, nici nu mai trebuie insistat. Trăiam tot mai sing
într-o cultură despre care știam și simțeam bine că nu era nici pe depa
„a mea". Dar n-aveam ce face. Trebuia, într-un fel, să supraviețuiesc și
cât, posibil, să public, să mă manifest cultural, într-un fel sau altul, jum
cât mai puțin de pene. Cred că am trecut destul de bine acest du
neverosimil examen, pe care, în conștiința mea, l-am absolvit la „limi
Oricum ar fi, eram un fel de „mort" între „vii", cu relații sociale extrem
puține și strict utile. Un amestec de izolare, dezgust și conformism inevita
De contagiune socială obligatorie pe unele laturi. Totul însă dublat d
baricadare interioară și chiar „fizică". Scoteam adesea telefonul din pr
Și, sunt crezut sau nu, aflam adesea doar de la *BBC* și *Europa Liber*
se întâmplă în țară și chiar în Cluj. Un neadaptat permanent. „Un margi
și „un străin". Un om mereu singur ce nu și-a găsit mediul niciodată

Aveam mereu sentimentul de a fi și rămas „un intrus" etern (în cultur
critică; după 1989, o scurtă perioadă și în politică), „un corp străin", neinte

şi neasimilabil. O stare de spirit ce mă stăpâneşte şi mă defineşte, de fapt, până azi. O marginalizare socială, în acelaşi timp, obligată şi voită. Pe un plan eram „un oarecare", neinteresant, neutilizabil, ignorat în mod firesc şi cu toată brutalitatea. Şi pe drept cuvânt. Ieşeam rar „în societate", unde făceam figură stângace, izolată, cu mari avantaje totuşi. Cât mai puţine obligaţii, cât mai mici constrângeri nedorite. Desigur, o stare de spirit obsesivă, care s-a precizat treptat, după 1963, cu tot mai mare claritate pe parcurs. Reacţionam, de fapt, instinctiv. Şi toate argumentele - şi ele nu erau chiar puţine - le găseam sau mi le procuram doar treptat. însă cu o forţă interioară de neînvins. Din care cauză, ştiu bine, eram mereu crispat, deloc simpatic, iritat, nesociabil. Cred că am fost greu de suportat de către toată „lumea". Dar nu mai intru în amănunte mult prea personale.

Alte câteva scurte precizări sunt, cred, necesare. M-a avantajat enorm lipsa oricăror ambiţii sociale. Mă simţeam atât de departe de societatea în care eram constrâns să trăiesc, încât orice formă de integrare mi se părea imposibilă. Şi la fel am rămas până azi. Total imun la virusul „carierei", „Universităţii", „Academiei", „Uniunii Scriitorilor" şi al altor forme de promoţie socială într-o societate comunizată. Liber profesionist şi de vocaţie - cum m-am mai definit - astfel de demnităţi nu-mi spuneau nimic. Dar absolut nimic, niciodată. Nu minţeam: această atitudine am păstrat-o până azi. Când de fapt puteam obţine unele poziţii. Dar, la început, după eliberare, dezorientat, nu întrezăream alte formule de supravieţuire. De la Universitate am fost îndepărtat în repetate rânduri. De Academie pur şi simplu nu ştiam însă cum să scap. Solicitat de două ori, prin Doinaş, în perioada Drăgănescu, ulterior prin PNŢCD şi apoi prin Breban, în faza Simion. Despre care, citesc recent, într-un dialog cu N. Balotă din *Familia* (4/1999), că protestase împotriva prezenţei foştilor deţinuţi politici în presa literară (Papu, Streinu, Negoiţescu, Marino şi cerea - în faţa organelor de Partid - radierea noastră din publicistică). *Tempora mutantur.* L. îşi aminteşte şi de o scenă, total penibilă, de la vechea Editură de Stat. în prezenţa sa şi a altor redactoare, pur şi simplu consternate de criza de nervi a aceluiaşi Eugen Simion. Intrigat la culme, scandalizat că *Viaţa lui Alexandru Macedonski* a apărut: „Cum, când? Nu este posibil!". Acum nu ştie cum „să mă coopteze". Au apărut şi în presă proteste împotriva acestei situaţii „academice", într-un fel, anormale (de exemplu, *Cuvântul,* 8/1994), dar care pe mine nu mă interesează.

Profit de ocazia de a explica pe scurt de ce resping categoric această pretinsă „Academie": 1. inspiraţia şi structura sa de tip pur stalinist-sovietic; 2. ierarhia actuală total inacceptabilă; un critic de mâna a doua-treia, „preşedinte"?; 3. calificarea profund inegală a membrilor secţiei umaniste, pe care o cunosc mai bine: câţiva oameni de valoare, pierduţi într-o masă de mari mediocri, politruci, compilatori, cronicari sportivi, autori de extrase, vagi istorici de mâna a treia de provincie etc. etc. Pur şi simplu n-am ce căuta în această impostură. Că detest acest mediu este prea puţin şi inexact spus. Lipsa de afinităţi şi de preocupări comune exprimă mult mai bine starea mea de spirit. In acelaşi timp, indiferentă şi radical ostilă acestei pseudoinstituţii, relicvă a vechiului regim.

Eram în acelaşi timp, foarte conştient şi de toate dificultăţile şi aspect
negative ale izolării şi claustrării mele „oficiale". Prestigiul social şi perso
era nul. Ceea ce într-o societate unde totul este personalizat reprezint
„sinucidere" curată. Lipsit de prestanţă socială, de relaţii, fără nici un spri
social eficient, eram un dezarmat şi un infirm social extrem de vulnera
Pe toate laturile. Cum am şi fost şi am rămas până azi. Şi nu o dată.
să fi scris şi 20 de cărţi, publicat în mai multe limbi străine, „oficialitat
nu dădea doi bani pe tine. Şi din punctul său de vedere, avea într-un f
raţiunile sale.

Ceva mai grave erau alte două aspecte: lipsa oricărei poziţii universita
redacţionale, editoriale etc. m-a împiedicat să am un contact direct sau mă
indirect cu generaţia tânără. „Doctorate", „referate", „comisii de exame
reprezentau însă pentru mine cuvinte de groază. Că nu aveam vocaţie
„maestru", de *guru,* de „profesor" este absolut sigur. Dar o anume form
dialog intelectual era totuşi necesară. Şi l-am încercat (în parte chiar l
şi realizat) prin *Cronica ideilor literare.* Mai întâi în *Cronica* apoi, apro
un deceniu, în *Tribuna.* în felul acesta, am intrat în contact cu gener
tânără de critici. Ceea ce mi-a dat o destul de bună orientare. Dar nu vo
„să iau locul" nimănui. Căci m-am convins repede: totul se reducea, la
la o problemă de concurenţă socială, personală. Iar dacă foştii deţinuţi s
profund detestaţi, cauza nu este, nici pe departe, ideologică. Nu era vo
decât de o banală competiţie socială. Eram bănuiţi de tendinţe revanşa
„vor să ne ia locul" etc. etc. Dar ce mă priveau pe mine toate aceste fleac
La ani lumină de întreaga mea mentalitate şi atitudine ideologică.

Treptat mi-am dat seama şi de un alt aspect. Mult mai grav din pun
meu de vedere. Pluteam, de fapt, în plină himeră şi utopie. Cum put
influenţa, face cunoscute măcar unele dintre ideile mele, când, de fapt
deţineam nici o poziţie culturală şi socială influentă? Nici o catedră,
o redacţie, nimic. Un handicap esenţial, fundamental donquijotesc, în c
o bună perioadă, m-am complăcut involuntar. în mod absurd şi inefici
O situaţie imposibilă. Cine să se intereseze cu adevărat de hermeneu
de critica ideilor literare şi alte asemenea „noutăţi", când nimeni, ni
universitate, nici în „critica de autoritate" nu avea astfel de preocupări
o tradiţie de acest gen lipsea total în cultura română. Iar eu, un marg
şi fără influenţă, nutream iluzia că aş putea „s-o introduc" în România
situaţie mai iraţională şi mai puţin studiată greu se putea imagina.
ce m-a făcut ridicol şi... periculos în acelaşi timp. Pentru cine nu a
efectiv acea epocă este greu să înţeleagă acest complex moral. Nu sunt
simplu de explicat formele, cauzele şi efectele singularităţii şi singură
mele tot mai accentuate. N-am dorit-o niciodată. Dar am acceptat-o
o calamitate naturală şi nimic mai mult.

Aş vrea mai întâi să-mi definesc - în esenţă şi doar pentru mi
această stare de spirit dominantă şi deloc uşoară. Sunt în acelaşi
intimidat de exigenţa şi încărcătura semantică, foarte pretenţioasă, a
definiţii. Şi, totodată, mă văd obligat să constat şi să recunosc o seri
realităţi sufleteşti nu mai puţin bine motivate. Când mi-am dat se

târziu de tot, că aspirațiile mele - pe toate planurile - sunt, de fapt, irealizabile, „m-am resemnat". Dar nu este chiar cuvântul exact. Trăiam tot mai mult în acord cu mine însumi, printr-un amestec de demistificare și decepție, de acceptare a unor realități evidente și luciditate finală. încercam atunci un sentiment de mare izolare. Salvatoare și „sinucigașă" în același timp. Mi se părea uneori că duc sau urmăresc o viață himerică, absurdă, agitat de proiecte vaste, lipsite însă de sens și de orice șansă de realizare, în condițiile date. Apoi, îmi spunem că liniștea interioară este mult mai importantă decât orice agitație sterilă, fără nici un rezultat posibil. Și atunci renunțam să mai sper sau să mai concep proiecte ratate încă din start. Că nu era neapărat numai vina mea ce importanță mai avea în fața conștiinței mele?

Dar nu găseam cuvântul exact care să mă definească. Tristețe abstractă, dezabuzată? Singurătate simbolică, reprezentativă pentru destinul meu intelectual, de oarecare nivel, într-o societate și cultură subdezvoltată, cu multe reminiscențe arhaice și comunizante? Sau, pur și simplu, doar fixație și scleroză morală, imobilism și consolare vag nietzscheiană, de tipul „omul singur este omul tare"? Priveam atunci singurătatea mea nu ca pe o dramă, nici ca pe o damnare, ci doar ca pe un fenomen obiectiv, inevitabil, chiar dacă insolit și mereu apăsător. Pe care trebuia să-1 suport cât mai demn și prudent posibil. Căci mă loveam mereu de adversități tot mai puternice și pe toate planurile. De unde (ultimă tresărire a instinctului de conservare?) măsuri cât mai radicale de apărare. Intr-o viață pe care o părăseam fără alte regrete decât de a nu fi realizat tot ce mi-am propus. „Iubeam" tot mai puțin lumea și așteptam tot mai puține satisfacții. Mă împăcasem cu această cădere de cortină peste un spectacol, pentru mine cel puțin, devenit tot mai lamentabil. Iar dacă n-am ajuns la depresiune și disperare, într-adevăr tragică, o anume terapeutică s-a dovedit salvatoare. Scrierea și reflexia compunerii acestei *Vieți,* în primul rând, m-a apărat sufletește. M-a reechilibrat, într-un fel sau altul, și m-a ajutat să depășesc nu puține momente acute și agitații interioare grave. Un fel de *katharsis* involuntar de o evidentă eficiență. O adevărată impermeabilizare morală defensivă.

Scriam un text, să-i spunem, „aliterar". Deși ieșisem de mult din această sferă de preocupări ce-mi păreau tot mai desuete și derizorii. Ultimul volum din *Biografia ideii de literatură,* care se ocupă de altfel cu această problemă (cu multe lacune) are, pentru mine cel puțin, mai ales acest sens spiritual: „ieșirea" definitivă - teoretică și practică - din „literatură". Un fel de „testament" autobiografic și teoretico-literar în același timp. Și nu cunosc, în cultura noastră cel puțin, fără nici o urmă de infatuare, o experiență de același tip. Trăită și realizată simultan până la capăt. Pe ambele planuri. Este mult? Este puțin? Aproape că nici nu-mi mai pun astfel de întrebări, ce pot camufla inconștient-ipocrit și o anume punere personală în valoare. In orice caz, în așa-zisa „valoare pur literară" nu mai cred de ani de zile. O entitate metafizică indemonstrabilă și un sistem de relații sociale nu mai puțin incontrolabile. Cine are timp de pierdut - sau, în cazurile fericite, o vocație reală pentru astfel de speculații și cercetări - nu are decât să li se

consacre cu toată pasiunea. Eu am părăsit acest joc și pentru totdeau
Indiferența totală pentru literatură și problemele sale, pentru legătu
literare și „viața literară" au devenit definitive și ireversibile. Dacă un
mai revin asupra unor probleme „literare", cauza este exclusiv ideolo

Nu „trebuia" să mă fi născut într-o astfel de țară, pe care trebuie to
s-o accept, fiindcă este „a mea". N-o pot schimba cu o alta. Dar care nu
place și pe care o refuz, în esență, așa cum ea se prezintă. Nu mă regă
în ea. Cel puțin în stadiul său actual de evoluție și manifestare. Am m
sentimentul că „supraviețuiesc" într-o *altă* țară. De unde, tot felu
ambiguități și duplicități inevitabile, de forme improvizate de supraviet
și expediente, disimulări și salvări de aparențe, ce mă falsifică și mă o
la o continuă adaptare forțată. Când revoltată, când ironic-distantă,
izolată și însingurată. Dar ce folos? între regrete, dezgust și refugi
interior, ce atitudine este preferabilă? Și, mai ales, practic-utilă, pent
putea supraviețui și încheia unele proiecte? Trec adesea prin moment
mare perplexitate și ambiguitate. Și dacă aș afirma că am găsit totde
soluția cea mai bună aș minți fără voie. Un intelectual nefericit, într-o
nefericită. Dar am acceptat această situație și nu are sens să plân
infinit pe ruinele Troiei. Cred totuși că unele date și precizări au
valoare de mic document istoric, de epocă. Este și acesta un mod de c
lare pentru un temperament de „colecționar" și „arhivar" ca mine
„arhivar", în primul rând, al propriei sale existențe, pe care n-ar mai re
niciodată de la capăt. Primul care ar da foc acestei „arhive sentimen
aș fi eu. Un fel de gest simbolic, asemănător într-un fel celui din *Il*
della rosa de U. Eco. Dezgust și repulsie calmă, aceasta ar fi, în
cuvine, nota dominantă.

Din ultimele patru-cinci capitole anterioare s-au desprins, cred, cu
tate, toate motivele rebeliunii mele „antiromânești". Trei defecte „națio
mi se par intolerabile și m-au adus adesea la exasperare. Mai întâi l
să-i spunem, cu un mare și caritabil eufemism, contemplativitate
România - orice s-ar spune - nu se muncește. Cel puțin în sensul occid
al cuvântului: constant, organizat, eficient, rentabil, în spiritul și litera
contract. Comunismul a generalizat și oficializat această pasivitate c
nitală. Un admirabil text-pamflet pe această temă de Mircea Mihăi
România Literară (28/1999): „Omul, anexa sculei" (adesea atât de ne
cu Emil Constantinescu). Dar este tot ce am citit mai bun, mai lucid
exact pe această temă capitală. De unde și mentalitatea de eterni as
solicitanți de credite și ajutoare, de permanenți pomanagii ai Europei.
mâna și fă, în primul rând, tu însuți": drumuri, canale de scurgere, digu
prima viitură imprevizibilă să nu te mai ia total prin surprindere. Cata
naturale se produc oriunde. Dar nicăieri ca la noi nu domnește, într-u
mai imbecil și fără nici cel mai mic spirit de previziune, de precauțiune
cea mai elementară măsură de prevedere și organizare defensivă.

Mă nemulțumește - poate și mai mult - eternul spirit de improv
și cârpeală ce ne caracterizează. Știu că a devenit o adevărată obsesie
când văd, zi de zi, în jurul meu și în toate domeniile, haosul, brambu

fuşereala, nimic temeinic, nimic precis şi organizat, nici solid construit, trec prin momente efectiv grele. De adevărată disperare. Românii au geniul dezorganizării, instabilităţii, lipsei de coordonare şi cooperare. Nu le cer solidaritate, ceea ce ar fi prea mult. Ci doar să cadă de acord asupra unor obiective minime, duse sistematic până la capăt. Pe baze strict contractuale, punctuale, încă o himeră, desigur. Dar nu pot renunţa la ea. Fiindcă nu pot renunţa cu uşurinţă la seriozitate şi continuitate, la tenacitate şi minimă precizie. Aş vrea să scot această ţară din zona efemerului şi relativului, a lipsei totale de absolut şi radicalitate. Din lipsă cronică de sistematizare în toate domeniile, începând cu cele intelectuale. încă o imposibilitate, din nefericire incurabilă. Statul parcă nu există. Şi dacă „există", parcă nu funcţionează.

Detest în sfârşit şi încă din toată fiinţa mea, de citadin de cel puţin două secole, „eterna" Românie „pitorească", rurală, sătească, de chirpici şi lut, de stuf şi şindrilă, pe care apele o mătură în fiecare an. Puţin îmi pasă de „România folclorică" şi de „Muzeul satului", când privesc imensa mizerie, sălbăticia, primitivismul şi sărăcia dinjur. Nu această „Românie" o merităm şi o aşteptăm. La sfârşitul secolului 20. O zonă de „lumea a treia" - eufemistic spus - în nici un caz europeană. Poate să se consoleze cine vrea cu „doine" şi „cântece de vitejie", cu „lălăielile" şi ţambalele de lăutari. Nu recunosc în Mioriţa un exemplar al faunei europene. Doresc o Românie modernă, citadină, civilizată şi prosperă. Nu de cocioabe de lut, ci de „beton armat". O metaforă pentru construcţii solide de orice tip.

Faţă de imensele catastrofe ale ţării - foarte sumar schiţate - „neplăcerile" mele, să le spun astfel, sunt cu totul neglijabile. Nu sunt atât de egocentric ca să mă consider buricul pământului. Dar pe de altă parte, ce atitudine raţională ar trebui să adopt, când este mai mult decât evident că nu se poate face „sită de mătase din coadă de câine"? Ştiu, regret de o mie de ori, ce se poate şi, mai ales, ce nu se poate, într-o ţară numită, întâmplător pentru mine, „România". Şi atunci sunt cuprins de gânduri negre. Mai are vreun sens „să investesc" ceva într-o astfel de „afacere" din capul locului falimentară? Să mai depun eforturi, sacrificii, speranţe? Să întreţin iluzii şi fantasme? Admit că a intervenit, în mod firesc, şi oboseala vârstei. Dar ceea ce domină este, fără îndoială, luciditatea superioară a calităţii inferioare a „materialului" românesc cu care trebuie „să lucrez". Aşa cum este el. Şi pur şi simplu nu mai ştiu atunci cum să procedez. Să nu rămân nici cu capul în nori, dar nici să accept noroiul de sub picioarele mele. Poate dacă n-aş fi un „ideolog" înnăscut, un personaj preocupat de proiecte de organizare teoretico-ideală, nici nu mi-aş pune astfel de probleme. Şi nu mi-aş mai complica, în mod inutil şi chiar penibil, existenţa. Dar îmi este cu neputinţă. Nu mă pot complace la infinit, în lamentabil şi decrepitudine, în subdezvoltare şi parodie, în forme goale şi dominarea imbatabilă a lui *pseudo.* De unde o stare ambiguă de activism şi indiferenţă, de indignare şi renunţare. Până la urmă, trebuie să trag şi unele concluzii. Dacă nu imediat practice, măcar de ordinul analizelor ideologice şi explicaţiilor politico-socoiale. în acest domeniu am ajuns, împotriva voinţei mele şi cu extremă neplăcere, la cele mai amare constatări.

Contest mai întâi, şi cât mai radical posibil, că la 22 decembrie 19
avut loc „o revoluţie". O schimbare de regim, în mod evident, s-a pro
Nu însă şi o „adevărată revoluţie". Pentru un motiv foarte simplu: nu
schimbat câtuşi de puţin aparatul de stat. Aceeaşi poliţie, aceeaşi just
nu mai vorbesc de serviciile secrete. Ceea ce a blocat orice încercare seri
de reformă. Dar nu numai atât: poporul român, care n-are memorie isto
s-a dovedit uimitor de comunizat, mai bine spus „ceauşizat". *Nostalgia*
de vechiul regim, demonstrată şi de sondajele recente (63% din popula
excelent analizată de H.-R. Patapievici *(22,* 6-12 iulie 1999), reprezint
adevărat scandal ideologic şi o imensă, imbecilă şi eternă realitate r
nească, „înainte" era „mai bine", fiindcă preţurile erau stabile, un salar
mizerie era asigurat, nimeni nu muncea, toţi furau etc. etc. în timp ce
Constantinescu reprezintă tipul intelectualului provenit din păturile mij
Ion Iliescu este „de-ai noştri". Expresie tipică a activistului tradiţional.
evident că noua societate formată sub ceauşism se regăseşte într-un astf
arhetip. Care vorbeşte pe limba sa („mă, animalule"!), înjură, ţine discur
într-o perfectă limbă de lemn etc.

Dar nu numai atât. O clasă politică lamentabilă nu poate inspira n
încredere. Trec peste fosta putere. Dar ce se poate crede despre pa
mentarii actualului regim, care chiulesc chiar şi de la votarea unor
organice, unde majoritatea de două treimi este obligatorie. în astf
situaţii, în Camera Comunelor, la Londra, deputaţii, fie şi spitalizaţi,
aduşi cu targa să voteze. Cât priveşte mediocritatea parlamentară
puţine excepţii ~, ea n-a deschis gura niciodată. Figuraţie de-a dre
consternantă. Mă gândesc la reprezentanţii PNŢCD, la experienţele
clujene, la fraţii megalomani Boilă, la o nulitate perfectă, pretins pr
un oarecare Fărcaş, şi-mi aduc aminte, ca într-un vis-coşmar, că sub ac
siglă am făcut ani destui de puşcărie. Biata Românie şi biata tânără d
craţie românească, în care unii dintre purtătorii săi de cuvânt şi lide
opinie sunt de calitatea unui golănaş, suburban, incult, agresiv şi obra
gen Mircea Dinescu. Devenit „vedetă", deoarece, fugit din „domiciliul
gatoriu" din... propria sa locuinţă, în 1989, a început să strige pe st
devenit portdrapel al recâştigării libertăţii... O scenă mai perfectă de s
realism politic este greu de imaginat.

Sunt în trista situaţie de a fi trăit prea mult şi de a revedea rămă
vechilor fantome legionare, care mi-au terorizat adolescenţa şi prima
reţe. Azi ele apar în cămaşă verde la TV, fotografiate în presă, gata să
în Serbia alături de Miloşevici („Legionarii ieşeni se echipează p
războiul cu NATO", *în Monitorul de Iaşi,* 30 aprilie 1999). Aceiaşi legi
care, tot în uniformă, conduşi de un anume Suru, l-au „bruiat" pe Dan P
cu prilejul unei conferinţe. Pentru mine, revenirea în forţă a ideolog
dreapta, după 1989, a reprezentat o lovitură teribilă. Inevitabilă (tr
„să recuperăm trecutul", într-adevăr). Dar plină de urmări, idelogic vor
catastrofale.

La polul opus, eternele cadre securisto-kaghebiste sau activişti de
lui Miron Mitrea, care vrea să-i bage pe PNŢCD-işti din nou în puşcă

trebui de pe acum să-mi amenajez o celulă cât de cât confortabilă), sau Doru Ion Tărăcilă, care s-a săturat să mai plătească pensii, de zece ani, foştilor deţinuţi politici. Sunt doar câteva exemple, care-mi demonstrează că trebuie mereu să mă apăr, să mă izolez, să mă purific nu numai de efectele regimului, dar şi de eternele lichele ale istoriei, îmbătrâniţi în rele, corupţi până în măduva oaselor, mereu în acţiune. Iar eu nu pot să-i schimb.

Mă uit la jocul dublu - o specialitate „specific naţională" - al PSDR-ului. La Washington, I. Iliescu semnează în *Washington Post,* printr-o agenţie americană de publicitate, un articol antirus, iar la Cluj, Adrian Năstase cere încheierea cât mai grabnică a tratatului cu Rusia. Pe bună dreptate, ambasadorul Rusiei la Bucureşti a contestat autenticitatea articolului semnat „Ion Iliescu". Este doar „de-ai noştri". Fireşte. Şi astfel ne vedem din nou antrenaţi în această sferă nefastă de influenţă. Fără nici o şansă de a intra în UE sau NATO. Cât priveşte speranţele în exilul românesc ele sunt nule. N. Bălcescu îl evalua lucid încă din 1850: „Plouă cu comitete, cu societăţi, cu proteste, cu discursuri" etc. Am cunoscut un exilat onest, pur şi sentimental, Adrian Niculescu, care se dovedeşte tot mai mult şi un lucid analist politic *(Sfera Politicii,* 68/1999). Despre cartea sa, *Din exil, despre exil,* am şi scris. S-ar fi putut ca M. Botez (pe care nu l-am cunoscut) să fi fost de aceeaşi calitate. Oricum ar fi, exilul românesc avea tot felul de preocupări. Numai pe aceea de a pregăti intrarea României în UE şi NATO nu o avea. Un exil politic, numai puţin, de o rară pulverizare şi mediocritate. Oricâte personaje onorabile şi chiar distinse a avut el, într-adevăr. Dar fără nici o influenţă reală şi sisteme de relaţii propagandistice eficiente.

Din partea acestui popor acerb individualist, negativist, neorganizabil şi măcinat de lupte politice absurde nu mai aştept nimic. Pentru un intelectual, care a avut un anume ideal şi chiar un crez politic, o astfel de revelaţie a fost greu de îndurat. Din fericire, „m-am salvat", având şi alte preocupări. Ele m-au ajutat să-mi păstrez echilibrul şi vitalitatea morală. Dar spectacolul - în ansamblul său - a fost şi rămâne lamentabil. Ce s-a ales din visul aceluiaşi N. Bălcescu: „Să ne apucăm de a ne crea o naţie"? Nimic. Sau mai nimic...

Am crezut - şi cred la rândul meu - că se poate crea, nu numai o „naţie", dar în cadrul său şi o „cultură română". Nu „o nouă" cultură română, ci, pur şi simplu, o cultură română modernă, solidă, sincronizată şi integrată, cu personalitatea sa, în plină cristalizare, a culturii şi „literaturii universale". Insistenţa cu care am studiat această problemă *(Biografia,* voi. 5) nu este numai teoretică, ci - într-un sens - şi „autobiografică". A fi un om de cultură român şi - păstrând toate proporţiile - şi unul „universal" în acelaşi timp. Mi-am dat seama progresiv, după 1989 (de epoca anterioară nici nu mai vorbesc), că astfel de aspiraţii, perfect legitime, nu coincid, nici pe departe, nici cu stadiul de dezvoltare al culturii româneşti actuale şi nici cu posibilităţile sale obiective, cel puţin imediate, de realizare. De unde, din nou, o sticlă pe jumătate plină şi pe jumătate goală. Cu aspecte pozitive şi negative în acelaşi timp. Sunt, sau mai bine zis, am devenit fără voie, un ins ambivalent, un *homo duplex,* cu dublă identitate. Şi, uneori îmi vine

greu, mie însumi, să mă definesc. Sunt - ca să mă consolez într-un f
doar produsul unei epoci de mari interferenţe şi contradicţii. Clarita
deplină nu este, sub nici un aspect, posibilă. Ambiguitatea în această z
este în elementul său. O ţară şi o cultură dualiste şi, mai ales, duplicita
Prin vocaţie şi constrângere istorică în acelaşi timp. Nici un motiv
satisfacţie şi mai ales de consolare.

In cazul meu strict personal, aş trece, mai întâi - la capitolul „acti
un mic exemplu, totuşi, de independenţă socială, morală şi culturală. In
epocă de nivelare şi conformism copleşitor. In al doilea rând, un dur,
salutar exerciţiu de luciditate istorică. Fără a fi vorba, în toate îm
jurările, de un raport de superioritate cu mediul înconjurător, îmi v
să-mi repet din nou, vorba franţuzească: *Je m'estime peu quand je m'exam
beaucoup quand je me compare.* Un fel de maximă - care într-o formă
alta - m-a urmărit mereu şi am invocat-o adesea. In al treilea rând, o fo
serioasă lecţie de morală practică. Atunci când îţi dai seama că extrem
puţini dintre contemporani gândesc în acest sens, nu-ţi rămâne dec
singură posibilitate realistă: de a-ţi urmări şi realiza, cu toate forţele posib
doar propriile proiecte. Dacă „absolutul" - colectiv, „românesc" etc.
este posibil, măcar realizarea „absolutului" personal rămâne singura solu
Ceea ce, obiectiv vorbind, nu este chiar foarte puţin. Şi, în sfârşit, reve
carea dreptului la iniţiative libere şi egale, legitime, ca oricare altele
intelectual liber, într-o societate dominată de mari constrângeri, dogm
cenzuri. Ceea ce - măcar în intenţie - nu este iarăşi, şi nici nu poate
atitudine neglijabilă. Aceasta ar fi partea plină a sticlei.

Cea „goală", aş spune, este însă mult mai... „plină". Eforturile mele,
au fost - bine intenţionate în tot cazul -, s-au dovedit practic inutile. C
termen mai blând: utopice, donquijoteşti. Intr-o cultură unde lipsesc tr
ţiile, criteriile obiective şi relaţiile utile în această sferă. Iar voluntaris
cultural, într-un astfel de mediu, echivalează cu o zbatere, adesea ridi
în gol. Audienţă reală nulă, asimilare inexistentă. Nu se pot depăşi, în
un caz, anumite etape istorice. Totuşi, dacă ar trebui să ierarhizez oare
„valorile" mele negative, într-o „cultură de poeţi şi publicişti" - în
categoric nu cred şi pe care am denunţat-o cu vigoare (în special în *Po
şi cultură,* pp. 320-326) - aş începe cu lipsa pasiunii şi a voinţei de constru
sub toate formele, de la sinteză la enciclopedism. Se vorbeşte enor
mult, se publică mici plachete, dar nu se urmăreşte decât efectul public
imediat. De unde, o adevărata mistică a actualităţii, fragmentului, cro
şi „eseului" de ecou imediat. Care, la noi, este un sinonim al improviz
şi fuşerelii intelectuale. Ce-a dat, în astfel de condiţii, aşa-zisul „
românesc? De fapt, nimic notabil.

O a doua carenţă a epocii ceauşiste, în proporţii de stil şi conc
naţională culturală, este lipsa totală de spirit critic. O epocă eminam
acritică, fără nici o scară de valori exigentă şi stabilă. Fără nici o preocu
în acest sens. Toţi sunt şi „suntem" egali. Toţi „ne batem" foarte democ
„pe burtă". într-o libertate şi dezinvoltură desăvârşită şi nediferent
Orice exigenţă şi triere reală de valori a dispărut. Preocuparea pe

sensul exact şi riguros al cuvintelor, respectiv al noţiunilor teoretico-literare, lipseşte cu desăvârşire. Iar abundenţa, favoritismul şi abuzul premiilor literare a dat şi ultima lovitură de graţie oricărei minime ierarhii şi organizări culturale. Lipsa de comunicare, afinităţi şi limbaj comun cu un astfel de mediu nu poate fi decât totală. Că devenisem iritant şi nesuferit era inevitabil. Nu Ministerul Culturii rezolvă, în esenţă, astfel de probleme (cel mult administrative şi financiare), ci mecanismele interne, profunde, organice, ale culturii. Care la noi încă nu există.

Idealul cultural irealizabil era dublat de un ideal ideologic-social la fel de irealizabil După 1989, viaţa mea a luat un alt curs, în sfera ideilor şi chiar a ideologiei organizate. Dar era tot mai greu de disociat între viaţa intelectuală şi ideologică propriu-zisă şi cea personală, chiar afectivă, într-atât cele două planuri se suprapuneau până la identificare. Deveneam, într-adevăr, eu însumi. Dar acest tip uman nu putea fi decât insolit, nesociabil şi deci neasimilabil. Duceam o viaţă tot mai abstractă şi ideologizată. Mă loveam însă de obstacolul inevitabil şi decisiv: foarte slabă, ca să nu spun inexistenta tradiţie ideologică românească. De unde, o primă concluzie profund negativă: poate că una dintre cele mai grave erori ale vieţii mele intelectuale a fost ceea ce aş numi, fără nici un complex, naivitatea ideologică. Am crezut, încă din adolescenţă şi prima tinereţe, că ideile pot fi convingătoare şi eficiente prin ele însele. Că recunoaşterea obiectivă a principiilor, valorilor şi judecăţilor generale, abstracte, reci şi impersonale este şi logică şi inevitabilă. Ei bine, m-am înşelat profund. In România, cel puţin, nimeni nu se bate pentru idei. Convingerile ideologice fecunde, de tipul meu - liberal, centrist, criticist etc. - sunt o mare raritate. Şi atunci mă simţeam descoperit, izolat şi dezarmat. De altfel, îmi dau tot mai bine seama: înţelegerea exactă a unor astfel de confesiuni nu este posibilă decât într-o cultură, unde valorile individualiste şi raţionaliste ale personalităţii umane libere şi independente pot fi asimilate şi înţelese. Ceea ce este departe de percepţia actuală dominantă. Din punctul meu de vedere, o adevărată „dramă" ideologică şi intelectuală. Dar fără a întrezări încă, la orizont vreo soluţie. Poate, cândva, într-un moment mai favorabil...

Scot pentru moment din discuţie mentalitatea comunist-marxistă, naţional--ceauşistă. Imensa majoritate a cadrelor didactice şi publicistice ale generaţiei medii s-a format în acest spirit şi aşa va muri. Din această direcţie, deci, nici o speranţă. La fel de grave, dacă nu şi mai grave, mi se păreau ravagiile fanatismului şi fundamentalismului ideologic de dreapta. Revenirea în faţă a „mitului lui Nae Ionescu". Formarea şi fetişizarea noului mit „Noica", „Steinhardt". Falsul prestigiu al filozofilor providenţiali, *guru,* reapariţia legendarului *Căpitan,* de această dată *filozofic,* doar altfel travestit. Dilemă teribilă cel puţin din perspectiva mea. Spirit liberal, nu puteam contesta difuzarea acestor idei, respectiv scrieri. Dar, în acelaşi timp, îmi era greu să nu observ şi dogmatismul lor, inclusiv primejdia proliferării ideologiei naţionaliste, inevitabil extremiste, şovine şi antisemite. La un moment dat, în perioada Ceauşescu, Noica îmi era chiar simpatic. îl consideram un bun exemplu de cultură alternativă. Dar când am constatat ravagiile pe care acelaşi Noica,

idolatrizat, le face în noua cultură liberă, prin dogmatizare - dominat
marele ifose „filozofice" ale lui Gabriel Liiceanu (o întrebare indiscr
care este, la drept vorbind, opera sa „filozofică" propriu-zisă?) -, îmi s
că libertatea de expresie, în România postceauşistă, este scump, fo
scump plătită. în loc de un singur extremism, aveam acum de lupta
două extremisme şi deci cu două fanatisme ideologice. Şi nu poţi să n
întrebi: care este cel mai periculos şi mai nociv dintre ele?

Oricât aş dori să mă sustrag decepţiilor şi rememorărilor negative
început de altfel să obosesc (şi chiar „să mă plictisesc") de această inter
nabilă confesiune - nu pot să nu constat că, în ultimul deceniu (mai pr
după 1989), contextul politico-social a fost la fel de deprimant. Experien
negative s-au ţinut lanţ şi ceea ce reţin acum este doar un foarte mic „
primat" al unor contrarietăţi şi conflicte grave. Multe, total neaşteptat
cele de ordin politico-social propriu-zis le-am evocat anterior. Ce-au fost
de fapt, pe parcursul unei lungi agitaţii de ordin, să-i spunem, „public"
la naivitate la bună-credinţă şi serioase argumente ideologice, toate i
zele sunt posibile. Până la urmă, nu pot să nu-i dau dreptate lui Mi
Eliade (citez dintr-un articol despre Panait Istrati şi reacţiile sale polit
„Singura şi marea armă a unui scriitor este independenţa faţă de
formaţie politică". Nu s-a ţinut de cuvânt, dar are în principiu drep
Faţă de lumea politică românească, cea reală (nu din presă şi de la TV
o tot mai vie reţinere. Faptul că o fotografie a mea (făcută imediat
arestare) figurează într-o celulă-muzeu a *Memorialului Sighet* are pe
mine doar un caracter anecdotic. Ceva în genul afişelor *Wanted De*
Alive, din *Far West-ul* american. Ea rămâne, oricum, emblema unei com
demistificări şi decepţii. Dar a fost atât de profundă şi intransmisibilă,
renunţ, încă o dată, la orice explicaţii. De altfel şi intolerabil de indisc

Nu pot, totuşi, să nu reţin - la fel de emblematic - cei doi po
singurătăţii mele „sociale" actuale. Unul profund deprimant. Altul, teo
pare să schiţeze şi un început de speranţă. Doar că apărarea „istorie
toate sensurile cuvântului, este mult prea grea. Greşesc mult când sp
nu mă regăsesc în societatea actuală? Mai precis, în psihologia colo
naţională? Trec peste faptul că nu mă consider cetăţeanul aceleiaş
unde un fotbalist Hagi (câte cărţi va fi citit la viaţa lui?) a devenit
naţional". Au avut loc, recent (1999), cumplite catastrofe naţionale, inun
devastări teribile. Că statul trebuie să ajute, să dea îngrijiri de
urgenţă este indiscutabil. Dar peste tot nu aud decât aceeaşi eternă lit
„Statul nu face nimic", „nu ne dă", „nu ne ajută" etc. etc. Salvarea tr
să vină exclusiv din partea statului, care trebuie - oricând, oric
oriunde - „să dea" oricât şi oricui. Niciodată n-am auzit într-un sing
sinistrat şi un gând ca acesta: „să săpăm şi noi un şanţ", „să repar
noi podeţe" etc. Nici cea mai mică iniţiativă individuală de a te ajuta ş
forţe proprii. Acest instinct lipseşte total. Ceea ce raportat la scară naţ
este teribil. Eterna mentalitate de asistat şi resemnat-fatalistă mă de
chiar şi mai mult decât toate imaginile catastrofice de la TV.

Un punct luminos totuşi, la polul opus: *Noul concept de securitate naţională,* lansat recent de preşedintele Emil Constantinescu. Un text ce va rămâne, probabil, literă moartă. Dar, cel puţin, se deplasează accentul de la ideea securităţii „colective", „statale", „naţionale" la cea a individului şi cetăţeanului. Ceea ce - dacă privim cu atenţie - reprezintă o adevărată revoluţie ideologică. Alegerile vor fi pierdute. Zona de influenţă rusă nu este pusă în discuţie de Americani (în „democratizarea" Rusiei nu cred o secundă). Emil Constantinescu va fi, probabil, doar o amintire. Dar el rămâne pentru mine singura figură luminoasă şi pozitivă în sordida lume politică în care mi-a fost dat să trăiesc în ultimii ani ai vieţii. L-am omagiat într-un mic articol. Regret sincer că n-am făcut-o de mai multe ori. Merita din plin.

De la un timp - şi mai ales în ultimii ani - a intervenit şi o altă modificare radicală a stilului meu de viaţă. Un refuz total, definitiv şi, mai presus de toate, defensiv, al aşa-zisei „vieţi literare". N-am făcut niciodată nici un secret din întreaga mea reţinere şi chiar repulsie pe care mi-a inspirat-o această Junglă" (capitolul 11). Dar acum a intervenit ceva mai mult: relaţii tot mai tensionate şi mai ales periculoase. De unde o percepţie tot mai acută a defectelor mediilor literare, dublată, din partea mea, de măsuri tot mai drastice de precauţie. Le-am împins foarte departe. In ultimii ani n-am mai participat la nici un „colocviu" sau „târg de carte", la nici o „lansare" colectivă. La Oradea de pildă, nu m-am mai dus şi nu mă voi mai duce niciodată. Iar când trebuia totuşi s-o fac - fiind vorba, uneori, şi de cărţile mele - consideram această tristă ceremonie ca o adevărată corvoadă. De la ultimele două „târguri", cel de la Cluj şi de la Bucureşti (Gaudeamus). cu prilejul prezentării *Comparatismului şi teoria literaturii* am amintiri penibile. Să fii „prezentat" de... Adrian Năstase sau să fii declarat cu voce tare... „grec" de către cabotinul clovn Dăian (un personaj grotesc şi pitoresc, ce sufla mereu dintr-o trâmbiţă) numai „plăcere" nu poate să-ţi facă. Şi trebuia totuşi să mă supun acestui ritual din raţiuni de „publicitate". Voi reveni şi asupra acestui aspect. La noi, o adevărată pacoste a economiei editoriale de piaţă. Deocamdată, aş dori să-mi limpezesc şi alte idei care mă preocupă. Şi, uneori, chiar mă obsedează.

Aş vrea să pot schiţa - fie şi în câteva linii, dar cu apa cea mai tare - un portret-robot al „scriitorului-tip". Un personaj pe care-l detest şi care mi-a făcut adesea viaţa imposibilă. Dacă până în 1989 existau încă unele reţineri, limite şi constrângeri impuse de regim, după „revoluţie", adevărata psihologie, îndelung refulată a „scriitorului", s-a dezlănţuit cu furie. In toate direcţiile şi fără nici un scrupul. Departe de a exagera, generalizez doar câteva observaţii şi trăsături curente. Dacă le percepeam mai dureros şi mai iritat, probabil, decât alţii, cauza este una singură: diferenţa de generaţie, vârstă, limbaj şi formaţie intelectuală. Cred - dar ce spun? - sunt convins (a câta oară?) că m-am vindecat definitiv de literatură şi de mediul său pentru tot restul vieţii.

Mă irita tot mai mult - în primul rând - egalitarismul, populismul, lipsa oricărei ierarhii şi scară de valori. Toţi eram, suntem şi vom fi în eternitate

„scriitori", fără nici o clasificare şi diferenţiere. Nu numai valorică, da
şi simplu identitară. Noţiunea de personalitate, de fizionomie literară pr
necesitatea de a ţi-o defini, afirma şi apăra au dispărut aproape cu
vârşire. Iar când încercai să rezişti uneori acestei tendinţe nivela
începeau tot felul de represalii şi antagonisme. In acelaşi timp, deveni
mai strident exhibiţionismul, punerea stridentă în valoare, egolatria imp
Apar şi definiţii absolut stupefiante: „Nicolae Balotă este... cel mai în
critic român" (Ion Zubaşcu), „unul din cei mai mari cărturari ai noşt
toate timpurile" (Gheorghe Grigurcu). Şi - vai! - nimeni dintre n
prins încă de veste... Privesc de la distanţă şi spectacolul contagios al c
mismelor, modelor şi clişeelor literare. „Postmodernismul" este ce
cunoscut şi răspândit dintre ele. Dar nu este singurul. Rar mi-a fost dat s
ca după 1989, „o viaţă literară" mai standardizată, mai conformistă şi co
Dar, cu o nuanţă specială, specific românească, nu neapărat „interlo
doar personalizată, subiectivă, bazată pe un sistem individual şi
rentabil de relaţii, figurat vorbind, de „rudenie". Din această cauz
evitat să fac orice vizită şi în Basarabia, unde astfel de defecte - agr
şi de provincialismul local - sunt ridicate la pătrat. Am regretat
această situaţie despre care am mai amintit. Câtiva tineri inteliger
Vitalie Ciobanu şi cei de la *Contrafort,* nu salvează, din nefericire, sit
De altfel, lipsa lor de preocupări ideologice mi-a alungat definitiv orice sp
de redresare şi aliniere reală la standardele minime de tip „occider

In cazul meu, a intervenit şi o altă circumstanţă agravantă. Nu s
nu am şi eu o bună parte de vină. Dar este o „vină" - cum să s
„obiectivă", inevitabilă, produsă în împrejurări ce nu puteau fi e
Adevărul este că am devenit, în destule cercuri, un personaj detestat
atât mai antipatic, cu cât nu puteam fi negat nici integral (unele re
erau totuşi prea evidente) şi nici pe deplin asimilat. Doar tolerat la
înconjurat de mulţi ostili şi chiar duşmani declaraţi. îndrăznesc să fa
nou, o mărturisire, poate, pentru mulţi, exagerată, extravagantă.
tem nici de Securitate, nici de SRI, dar de un anume tip de scriitor
efectiv, mă tem. De ce? Fiindcă instituţiile amintite ascultă, oricum
minimă logică a sistemului, de unele regulamente şi instrucţiuni inte
Pe care, timp de decenii, am învăţat să le descifrez bine. Să le parez ş
să mă sustrag unor atacuri duşmănoase. Pe când scriitorul român, d
tip, este în acelaşi timp „imprevizibil şi vindicativ până în pânzel
Lumea „literară" ia adesea aspecte patologice, lipsite de orice scr
Mi-am impus, de mult, să nu mai citesc astfel de atacuri şi insulte.
cad mereu sub ochi doar prin ecouri indirecte. De ce m-aş enerva nu
inutil, dar şi periculos prin consecinţă, de insultele şi jignirile unu
Goma, de pildă? Sau de... „surâsul Hiroshimei"? Sau ale lui Gh
Grigurcu? Totul este atât de absurd şi de nemotivat, încât orice
raţională devine imposibilă. Aceşti domni ar trebui să-şi amintească
o vorbă a lui Talleyrand: *Tout ce qui est excessif est insignifiant.* De
am renunţat la orice polemică, la orice „răspuns" la atacuri. După ra
revoluţiei comuniste, cultura română are nevoie de construcţii şi

serioase, nu de polemici sterile şi egocentrice. în toate domeniile. Ceea ce nu înseamnă că viaţa noastră literară n-are şi figuri luminoase. Cred că Ana Blandiana oferă cel mai frumos exemplu. în orice caz, este femeia scriitoare pe care o admir cel mai mult în România actuală. Fără intransigenţa şi marea sa capacitate de a suporta atacuri şi insulte, *Alianţa Civică* şi *Memorialul Sighet* - două realizări considerabile - n-ar fi fost niciodată posibile. Un frumos exemplu de intransigenţă civică, ţinută intelectuală şi conduită socială. îi aduc un sincer omagiu.

Numai că, din nefericire, *una rondinela non fa primavera.* Singur, înconjurat de duşmani, incapabil de riposte imediate, abia tolerat în unele publicaţii, am decis „să nu mai ripostez" în nici un fel. Fără aliaţi, fără *suporteri,* chiar şi în problemele cele mai importante. Replica mea la antioccidentalismul violent al unui Hurduzeu oarecare nu s-a bucurat de nici o semnalare favorabilă, de presă, deşi felicitările... orale n-au lipsit. A fost, dacă mai era nevoie, încă o drastică lecţie de înţelepciune practică. Cum m-aş putea efectiv apăra de voinţa morbidă de terfelire, gen *atac la persoană?* Titlu simbolic pentru o astfel de psihologie? Mă găseam deci mereu izolat şi dezarmat într-o presă fără scrupule.

De altfel, în România cel puţin, nici o polemică n-a dat, vreodată, nici un rezultat. Dar, în ultimul timp, grobianismul a depăşit orice limită. Şi de abia acum, *en fin de pârtie,* am învăţat şi lecţia absurdelor polemici ale lui Macedonski, de o violenţă şi o bună-credinţă exasperante. în bună parte, nu numai faimoasa epigramă 1-a scos, până azi, din adevărata circulaţie, ci şi astfel de permanente atacuri. Un simbol absolut al neadaptării şi neintegrării în „viaţa literară" românească. O victimă a cărei biografie o cunosc destul de bine. Am învăţat lecţia prudenţei şi lucidităţii, a izolării şi reprimării oricăror impulsivităţi necontrolate. Prefer o viaţă nepublică, ştearsă, izolată, dar pe cât posibil liniştită unei agitaţii sterile şi periculoase. Din care cauză, ieşirea mea cvasicompletă din această „viaţă literară" o consider una dintre cele mai mari realizări ale sfârşitului vieţii mele. Nu este vorba nici de tristeţe, nici de resemnare, nici de capitulare, ci doar de evaluarea lucidă a unui raport obiectiv de forţe. Net în defavoarea mea. Şi de realizarea - mai ales - a unui indispensabil echilibru interior de care aveam vitală nevoie.

Ceea ce nu înseamnă că am capitulat cu desăvârşire. Am rupt orice legătură cu Uniunea Scriitorilor şi, fără a fi fost un iniţiator al grupării rivale ASPRO, am aderat imediat la obiectivele sale. Am devenit chiar un fel de preşedinte onorific al juriului care decernează anual premii. Cred că alegerile noastre şi ale „mele" au fost bune: Andrei Cornea, Lucian Boia, recent Dorin Tudoran. ASPRO are - cel puţin în ochii mei - un mare merit ideologic: a îndrăznit să-şi afirme independenţa, diferenţierea şi chiar contestarea organizaţiei şi practicilor vacii de muls, denumită şi Uniunea Scriitorilor. Abuzurile, premiile absurde, favoritismele au întrecut orice măsură. Cel puţin anul trecut şi anul acesta, ele au depăşit orice imaginaţie : marele premiu de roman acordat lui... Alexandru George? „Opera Omnia" lui Cornel Regman şi Nicolae Balotă? Cu drept cuvânt, protestele din presă

au fost cum nu se poate mai legitime (Ruxandra Cesereanu, Mircea Ma
etc. etc). Ceea ce nu înseamnă că am vreo afinitate reală cu „optzeci
Unii membrii ASPRO (Gheorghe Crăciun) m-au şi atacat. Ideea de so
ritate lipseşte, încă o dată, cu desăvârşire. Dar, cel puţin, stimez ac
organizaţie pentru spiritul său de independenţă şi alternativă la for
oficiale de organizare literară. De fapt, singura mea legătură reală est
Bogdan Lefter, cu care mă înţeleg bine. în rest, un vid cvasitotal. Est
fapt, singurul cordon ombilical ce mă mai leagă de aşa-zisa „viaţă liter
în care nu mă mai regăsesc şi unde, de fapt, nu m-am regăsit nicio
Explicaţia este fundamentală şi de esenţă. O subliniez din nou.

Adevărul este că n-am fost, nu sunt şi nu voi fi „om de litere". Aşa
nu eşti tenor, nu ai ochi albaştri şi nici vocaţie de jucător de hochei. Nu
nici o calitate, dar nici un defect. Un simplu dat temperamental
vocaţie şi nimic mai mult. Un punct capital, crucial chiar, al exis
mele, pe care abia după 1989 am început să-1 afirm şi să-1 revendic to
energic. Nu sunt obligat nici prin Constituţie, nici prin lege, să fiu „lit
„critic literar" sau „ spirit poetic". Problemă, pentru mine capitală, pe
în sfârşit, pot s-o definesc şi s-o analizez în toată complexitatea şi imp
ţiile sale. Nu exagerez câtuşi de puţin când vorbesc de o adevărată elibe
De o afirmare - fie şi foarte tardivă - a adevăratei mele identităţi intelect
Este şi motivul pentru care trebuie să insist puţin asupra acestei si
cu totul speciale, care mi-a falsificat aproape întreaga existenţă intelec
Nu dramatizez nimic. Am însă dreptul să arunc în cele din urmă -
mă exprim astfel - la coş „un paşaport" fals cu care am călătorit, cons
timp de decenii, în condiţii de semiclandestinitate, în cultura romă
situaţie rară în mediul nostru intelectual. De altfel, cel puţin sub
aspect, destul de anodin şi mediocru.

Explicaţia este pe cât de simplă pe atât de dramatică în felul său
hotărâtoare pentru destinul meu personal. Am atins, de fapt, punctul
vital, absolut decisiv, al acestei *Vieţi.* Am ajuns la un stadiu când
privesc direct, în faţă, lucid şi onest în acelaşi timp, marea şi sup
„mea" realitate. Mai mult: când pot s-o exprim şi s-o definesc sim
brutal, dincolo de orice ipocrizii şi inhibiţii. Este vorba - repet - de ru
definitivă, iremediabilă, de literatură şi de orice formă de studiu ist
-teoretico-literar. Am curajul şi, mai ales, posibilitatea de a-mi revend
faţă întregul adevăr al vieţii mele. Capital şi definitoriu: literatura a
un rol minim în întreaga mea dezvoltare intelectuală. Constat încă o
şi fără regrete - că am citit foarte puţină literatură (exceptând
clasică). Iar literatura epocii ceauşiste n-am parcurs-o aproape del
mă sfiesc să declar ^ă nu o cunosc decât foarte, foarte puţin. Că ea n
interesat în nici un fel. Dar, de fapt, intervenea ceva mai mult. Cu mu
mult decât o simplă repulsie ideologică. Ce importanţă mai are da
citit sau nu pe Marin Preda sau Nichita Stănescu, de pildă? Nici un
absolut nici una. Nume (şi multe altele) ce nu-mi spuneau mai nin

Esenţial era cu totul alt fapt: dezinteresul fundamental, organic
nitiv pentru orice fel de literatură beletristică, de ficţiune, pentru po

orice stil lirico-imagistic. Nu mă regăsesc pur şi simplu în nici o „Românie literară", ca entitate, fără însă vreo antipatie sau repulsie. Este vorba doar de o lipsă totală de afinităţi, de o altă structură spirituală (bună, rea, nu discut acum). De alte aspiraţii şi centre de atracţie intelectuală, total diferite. Nici calitate, nici defect. Ci doar afirmarea identităţii unui alt „tip" intelectual, cu legitimitatea sa nu mai puţin normală şi acceptabilă, în orice cultură din lume. în definitiv, unde „scrie" că trebuie neapărat să fiu „om de litere" şi un mare amator de „literatură"? Şi faptul că am fost constrâns, timp de decenii, să mă complac - de bine, de rău - într-un astfel de regim artificial, a constituit pentru mine o adevărată dramă intelectuală. Refulată şi pe cât posibil cât mai bine mascată. Totuşi nu suficient de bine ca „să nu se simtă". Şi că, în consecinţă, să nu fac parte câtuşi de puţin nici din literatură şi nici din „viaţa literară". Redundanţă... „vidicativă"?

Asemenea mişcărilor şi seismelor unor plăci tectonice, de mari adâncimi, răbufneau acum la suprafaţă şi unele amintiri, care mă defineau - pe atunci foarte confuz, dar riguros în acelaşi sens - ca un „antiliterar" structural. La unele reacţii spontane, pur instinctive, în faţa unor extravaganţe (cel puţin din punctul meu de vedere), G. Călinescu mă zdrobea şi mă călca în picioare: „Dar ce, dumneata eşti scriitor?". Avea, evident dreptate, deşi jignirea era enormă. Iar obligaţii „literare", de acest tip, nu aveam în nici un fel. Sau, cu altă ocazie (cred că am mai spus-o): „De ce nu te-ai făcut inginer?". Căci intuiţia îi spunea (şi nu greşea) că nu aveam, efectiv, nici o afinitate cu stilul său critic, tautologic, „de a recrea emoţia" pur literară a textului. Deci o critică de simplă „recreaţie", care, într-un alt limbaj, nu urmărea decât transmiterea aceluiaşi efect al textului, *uerbi gratia,* doar „analizat". Evident că astfel de lovituri erau - mai ales pe atunci - traumatizante şi grobiene cum nu se mai poate. Dar ele defineau, în esenţă, o realitate obiectivă. Unele detalii ale relaţiilor mele cu G. Călinescu oferite de Pavel Ţugui, *în Amurgul demiurgilor,* nu exprimă nici pe departe astfel de aspecte şi nuanţe cu adevărat revelatoare. Scriitorul de talent G. Călinescu transforma sistematic literatura în „literatură". Ceea ce echivala, după el, cu „critica literară".

Oricum, de atunci, am început să văd „literatura" cu alţi ochi. Mai întâi „teoretici" (ceea ce nu preocupa pe G. Călinescu în nici un fel). Apoi, în cele din urmă, fără nici un interes fundamental de ordin emoţional estetic-literar. „Ideologul" din mine se afirma cu tot mai multă putere. Şi desprinderea de trecutul meu aşa-zis „literar" nu putea să nu se afirme decât cu tot mai multă vigoare şi în forme definitive. Un proces inevitabil, de care nimeni nu este de vină. Dar a fi etern culpabilizat că nu sunt „scriitor", „critic", „beletrist" sau nu mai ştiu eu cum, mi se părea o culme a absurdului şi lipsei de intuiţie. Pe de altă parte însă, ştiam tot mai bine, că întreg contextul nu mă favoriza. O tradiţie de acest tip lipsea complet incipientei reflexii literare româneşti. Iar presiunea „vieţii literare", începând cu cea a exilului, se dovedea enormă. Făceam „recenzii" pur ideologice în publicaţii străine (detaliu pentru epocă nu lipsit de importanţă), din Bujor Nedelcovici sau D. Ţepeneag despre cărţi interzise în ţară (pentru a da doar două

exemple). Dar pe aceşti scriitori beletrişti, nu aceste aspecte şi elo
interesau în mod deosebit. Şi, în consecinţă, ei „nu mă recunoşteau
făcând parte din aceeaşi familie de spirite. Nu greşeau. Dar nici e
făceam nici o eroare când îmi afirmam propriul sistem de percepţie. La
credeam - şi cred în continuare - că am tot dreptul, cu toate justifica
Ingratul D.Ţ. m-a şi insultat, incalificabil.

Urmarea acestei stări de spirit, profund negative în esenţă, este cu
se poate mai neobişnuită, chiar stranie: pur şi simplu „nu mai iub
cărţile mele anterioare. Nu numai că le-am plătit prea scump, dar consta
an după an, cum ele deveneau tot mai străine de mine. Tot mai îndepă
şi mai indiferente. Din care cauză, nu numai că am renunţat (şi în
cazuri precise am şi refuzat reeditarea lor), dar nici nu le mai redeschid
Cel mult pentru a-mi reaminti o referinţă bibliografică sau un de
oarecare, într-o cu totul altă ordine de idei. Acelaşi sentiment îl ave
pentru întreaga mea bibliotecă de studii teoretico-literare, în mai n
limbi, nu chiar mică. pe care abia aştept s-o donez (am făcut şi un a
donaţie) BCU Cluj. Ceea ce vedeam în jurul meu mi se părea tot
depăşit, inactual, indiferent conştiinţei mele.

Şi, amănunt deloc lipsit de importanţă, în plus şi foarte incomod.
aglomeraţia, din cauza lipsei de spaţiu, devenise tot mai greu de supo
în timp ce cărţile ce nu mă mai interesau ocupau aproape întreg sp
disponibil, lucrările de ideologie (legate pe teme) stăteau aliniate, de
înghesuite, pe jos. Iar pentru a le găsi şi consulta, trebuia să mut di
fără exagerare, de fiecare dată, zeci de astfel de pachete. Un adevărat
ce mă aducea uneori la exasperare, la „conflicte" cu L., cu mine însum
etc. Mă simţeam pur şi simplu sufocat de noua (devenită între timp ve
„critică", de tot felul de dosare, de xeroxuri, de cutii de fişe. Pe care, în
le-am transportat în pivniţă. Dar nu pe toate. Cum mă mai puteam or
în acest haos, nici eu n-aş putea da o explicaţie. Poate o bună memorie
spirit foarte precis de clasificare par să fie singurele răspunsuri plauz

Ruperea completă şi definitivă de „vechiul meu" obiectiv critic expl
mai bine această radicală „mutaţie". Din motive de supravieţuire c
am practicat - mai bine spus „am inventat" în critica românească cel p
critica ideilor literare : analiza cărţilor de teorie a literaturii de
tipurile. După 1989, a intervenit o a doua mutaţie, o clarificare defir
trecerea de la *critica ideilor literare,* la *critica de idei,* pur şi simplu.
ce echivalează - aş sublinia cu tărie - afirmarea adevăratei mele ider
critice: critica de idei, cu tendinţă tot mai precisă de a deveni u
„ideolog", în sensul secolului 18, aşa cum am mai precizat. Adaptat,
înţeles, realităţilor româneşti actuale. Gestul semnifică, pentru min
adevărată eliberare: de un trecut de care voiam să mă despart definit
o tradiţie critică perimată, de întreg beletrismul şi impresionismul cr
impresioniste; de pretinsa „critică de întâmpinare" şi de a combate
metodele, moravurile, combinaţiile, sistemele sale de reciprocităţi
publicitate şi multe, multe altele. Şi nu în ultimul rând egoismul lite
limbajul său personalist-agresiv, devenit tot mai străin de mine.

In această privință, progresul personal a fost enorm şi numai cărțile de tip „nou" pentru mine, publicate după 1989, mă „exprimă" cu adevărat. Chiar dacă încă imperfect, parțial şi cu inevitabile discontinuități. Lăsam în urmă şi fragmenatarismul dominant şi lipsa de interes pentru sinteze şi încadrări comparatiste, precum şi falsul beletrism al stilului divagant şi prolix, nemaivorbind de pseudoimaginile critice şi formulele fericite. Aveam deci foarte puține regrete: de a nu fi scris niciodată despre Radu Enescu, de pildă, care ar fi meritat din plin, din partea mea, această atenție, începeam, în orice caz, un drum nou. Aproape un salt în necunoscut. Căci operația, cu totul singulară, nu mai fusese încercată, mai mult sau mai puțin sistematic, la noi, de nimeni, niciodată înainte.

Ceea ce nu înseamnă că viața şi conştiința mea critică au devenit mai uşoare. Mai întâi, mă simțeam mereu „vinovat" față de autorii ce începeau să-mi ofere, după 1989, cărți de acest tip şi despre care nu scriam. Sau dacă o făceam, distanța în timp era mult prea mare. Când izbuteam să scriu despre ei - cu tot interesul de care eram capabil - se întâmpla şi un alt „accident" : mă vedeam invadat de întreaga lor producție nu numai română, ci şi străină (cazul cel mai tipic: Lucian Boia). Dar pentru mine, cel puțin, lectura unei reviste puțin circulate, gen *Sfera Politicii,* era mult mai interesantă decât a *României Literare,* deşi constatam, în acelaşi timp, că astfel de recenzii erau foarte puțin urmărite. Şi chiar dacă lucrările după 1989 n-au trecut neobservate, mai nimeni nu reținea adevărata lor identitate şi orientare, izolat între „dreapta" şi „stânga". Eram, de fapt, unul dintre puținii critici ideologi liberali autentici, specie foarte rară la noi: Stelian Tănase, Dan Pavel, Alexandru George (destul de autodidact, dar meritoriu şi liberal sincer) şi... cam atât. A trebuit să existe un Vladimir Tismăneanu, din străinătate, care să observe, că eram „unul dintre puținii intelectuali liberali autentici din România postceauşistă" *{Fantasmele salvării,* p. 211). Insă în... clubul criticilor politologi tot nu eram primit. Rămâneam eternul... „istoric literar" bine-cunoscut. Ceea ce, de fapt, nu mai eram de mult. Pot spune, de decenii. Dar puterea clişeelor a fost este şi va fi - cum bine se ştie - totdeauna foarte mare. Practic, invincibilă.

Oricum ar fi, în autobiografia mea intelectuală, am parcurs o etapă decisivă, care m-a redat mie însumi. Şi poate mai mult decât atât: mi-a dat întreaga libertate spirituală la care aspiram şi aveam tot dreptul. Aceea de a citi şi scrie exclusiv ce şi despre temele ce mă interesau. Proiecte şi aspirații aveam multe. Volumele necitite, cumpărate - unele - cu decenii în urmă, mă aşteptau nerăbdătoare. Ştiam bine că nu le voi parcurge niciodată pe toate. Dar, cel puțin, puteam să mă limitez, în sfârşit, la una sau două proiecte finale. Injurul cărora se puteau grupa, în mod organizat, o adevărată constelație de lecturi specializate. Mă puteam concentra asupra unor proiecte *de longue haleine : Cenzura şi libertatea în România,* amintită, care doreşte să fie şi o carte de referință a culturii române neoliberale moderne. Şi dacă voi mai putea, încă o carte de acelaşi tip, cu un accentuat caracter de manifest. Despre care am mai amintit; să-i spunem, deocamdată, *Pentru o cultură liberală.* Pariu teribil de riscant. Cu vârsta, cu timpul, cu

blazarea şi oboseala inevitabile. Cu lipsa aproape totală de preocupăr interes de acest tip în cultura şi publicistica română actuală. Oricum ar acest rol de „pionier" începea să fie pe cât de obositor, pe atât de pasiona şi stimulant. Făceam efectiv - încercam cel puțin - în cultura română c ,,nou". Ceea ce mă consola de toate asperitățile şi dificultățile inevitabile nu erau deloc, dar absolut deloc, puține.

Se pune, în sfârşit, în cele din urmă, şi întrebarea finală: ce rămâne „rezistă" - mai mult sau mai puțin - la capătul acestor agitații şi activi timp de şase decenii? Se poate vorbi de „eşec" sau de „succes"? Şi, situația din urmă - dacă acesta a existat într-adevăr - care au fost, în ca meu, conținutul şi condițiile sale? Şi mai ales obstacolele, adversitățile întreg complexul de împrejurări ce a făcut ca el să fie adesea bloc handicapat, de multe ori chiar anulat? Este mai mult decât o proble personală: una de recepție şi asimilare, de integrare şi izolare culturală astfel de carte, cum este această *Viață,* ar avea deci nevoie - în primul râ nu de „o critică" propriu-zisă, ci de un sociolog literar. Ar putea exam pe larg, pe baza unui destul de bogat material, un adevărat „caz" de rece socială, respectiv cultural-ideologică. De „succes" şi „insucces" critico-lite şi ideologic românesc, într-o epocă istorică precisă. Dar nu în termeni cla de vanitate şi orgolii de autor, ci de eficiență şi recepție construct fecundă. O astfel de analiză ar fi mult mai interesantă şi mai instruc decât toate satisfacțiile şi insatisfacțiile personale. Câte au fost. îndrăzn să anticipez - în termeni cât mai sintetici şi mai sobri - tocmai astfel cercetări şi concluzii. Dar, mai întâi, încă o precizare preliminară, esenți

Experiența unei întregi vieți îmi spune că „succesul", respectiv „recep unei opere, activități, inițiative etc. este expresia conjugată a două categ de factori, dintre care, doar cea dintâi este cu adevărat determinantă. E vorba, în primul rând, de un ansamblu de condiționări şi realități soci de sisteme de influențe şi presiuni, de integrări şi reciprocități. Un cap la care am stat, totdeauna, foarte „prost". Evident, există şi explica aparțineam unei alte generații, reapărută la suprafață după decenii înt de închisoare şi interdicții, de o altă formație culturală. Nu pot om bineînțeles, nici o serie de defecte şi impedimente personale, asperităț caracter, lipsă de experiență socială, o remarcabilă incapacitate de adap şi multe alte obstacole amintite adesea.

Dar ceea ce mă uimea cel mai mult, adesea până la perplexitate, situația următoare: în ce calitate X sau Y mă „recunoaşte" sau nu? „primeşte" sau mă „elimină" din cultura română? Doar fiindcă deține mentan anumite poziții sociale, didactice, editoriale sau redacționale' această situație nu m-am împăcat, în conştiința mea, niciodată. Da trebuit, în ceie din urmă, s-o accept ca pe o fatalitate. Treceam at printr-o gamă întreagă de sentimente. De la revoltă şi exasperare, la sfi şi indiferență simulată. Uneori chiar sincer blazată. Nu găseam un răs satisfăcător' - şi de fapt nu l-am găsit cu adevărat nici până azi - întrebare şi o obsesie, pentru mine esențială: de ce aveam senzația cădea mereu în gol? Că insuccesul mă urmăreşte mereu? Că toate realiz

mele, unele incontestabil obiective, n-au nici pe departe „recunoașterea" pe care ar merita-o? A valorilor pe care le cultiv, în primul rând. Repet. Nu este vorba deci, cu prioritate, de satisfacții de amor propriu. Deși nu văd deloc de ce ele ar fi culpabile sau nelegitime. Având o concepție pur culturală despre întreaga mea activitate și, mai ales, despre întreg ansamblul activităților noastre culturale, sufeream efectiv când vedeam că până și cele mai bune intenții nu numai că nu sunt „înțelese" (ceea ce se întâmplă adesea, oriunde și oricând), dar sunt mai totdeauna întâmpinate cu ostilitate sau bagatelizate. Cel puțin, de către așa-zisa „critică de autoritate", pe care, de altfel, o contestam în esență.

Vorba lui Sorin Antohi, foarte amical, dar fără voie „ironic". Supus, în orice caz, unei mari presiuni, din partea mediului său ambiant *(GDS,* grupul de la 22 etc.): „Pentru cine scrie Adrian Marino" (22, 19-25 august 1993). El intuia o situație anormală, insolită și, în ultimul rând, nedreaptă. Dar faptele, imediat controlabile, rămâneau totuși „fapte". In același sens, „Cui i-e frică de Adrian Marino" *(Echinox,* 1-2-3/1997) de Doru Pop. Și toate negative. Cel puțin la suprafață. Că o anume recepție, marginală, subterană, constantă a existat, fără îndoială, aceasta - în condițiile de atunci și mai ales în cercurile influente centrale - nu puteau și nu avea cum să se observe. Voi mai reveni asupra acestei situații, anormale, caracteristice statutului meu cultural nefiresc (și nedrept).

Deocamdată, situația de a fi și de a rămâne mereu singur, de a lucra în gol era dominantă. Oricât aș invoca și cauze obiective: lipsă de tradiție, de preocupări de acest gen, de relații utile, de prieteni influenți etc. etc. încerc să definesc și să analizez această stare de spirit cu toată obiectivitatea și răceala de care sunt capabil. Nu cred, în orice caz, că mă îndepărtez mult de adevăr. Și nu aștept, mai ales, nici o compătimire. Dar șase decenii de adversități și lovituri lasă, orice s-ar spune, unele urme. Multe răni. între timp, s-au cicatrizat. Altele însă nu. Memoria afectivă, neplăcut de puternică în cazul meu, mă împiedică „să uit". Și adesea nici nu vreau să uit. într-atât unele nedreptăți erau flagrante și profund imorale. „Nu mi-am admirat" niciodată epoca. Și nici n-o puteam face, oricât aș fi dorit s-o ignor sau, în disperare de cauză, s-o accept. Așa cum era. Plină de mizerii și abuzuri. Dar mi-a fost cu neputință. Rar perioadă mai nefericită, din perspectiva mea, a culturii și civilizației române. în care mi-a fost dat să scriu și să acționez, într-un sens sau altul.

Dacă am un real regret - analitic în primul rând, dar și al incapacității expresiei precise a unor nuanțe - este că nu pot (încă?) defini cu claritate această permanentă senzație de „vid", de „gol", de „singurătate" intelectuală, obsedantă, din jurul meu. Cred totuși că pot identifica, fără iluzionare, două cauze esențiale. Prima ține, foarte probabil, de o anume trăsătură temperamentală. Nu accept doar „să investesc" și să nu obțin nici cel mai mic „rezultat". Mi se părea nedrept - pe toate planurile - „să dai" mereu și să nu primești nimic în schimb. Este chiar atât de meschin, de plat, de mercantil să evaluezi - chiar și în domeniul cultural - în termeni de „câștig" și „pierderi"? în sensul ideal al cuvintelor? Simțeam că se produce un anume

dezechilibru (metafizic, existențial, cosmic sau cum vrem să-i spunem
se părea că ceva se rupe sau se dereglează în ordinea universală, în
în ciuda unor evidențe contrare - încă mai „credeam". Nu chiar naiv
destul de bune argumente.

Dar mai intervenea și o a doua „nedreptate". După mine la fel de
și nocivă. Eram convins că lipsa totală de încurajare de care „mă bucu
este nefastă culturii române în totalitate. Nu în sensul - în nici un
că m-aș fi considerat vreodată în centrul său. Și că de soarta m
depinde întreaga cultură română actuală. Eram doar convins că apăr
cultivam o serie de valori de cea mai mare importanță pentru constr
și dezvoltarea întregii noastre culturi. Munca sistematică, organizată, pe
nentă, aș spune „zi de zi", în vederea unor lucrări de referință, ca
elimine unele „goluri" evidente, mi se părea, pe nedrept, ignorată,
cunoscută, bagatelizată, ironizată. Și atunci mă revoltam. Desigur c
vorba și de o decepție personală. Dar cu mult mai mult decât atât:
atât de convins că o cultură doar de poeți și publiciști este și ră
iremediabil minoră, încât orice atentat la îndreptarea acestei stări neg
de lucruri îmi apărea ca o lovitură extrem de gravă dată înseși
culturii noastre privită în esența, ansamblul și destinul său.

Nu mă resemnam, în nici un caz, la o stare de eternă subdezvo
satelizare și colonizare culturală. La o cultură de veșnic sincroniz
compilatori. De mărunți discipoli balcanici ai lui X sau Y din *Ca*
Latin ori *elsewhere.* Uneori, intimidat, credeam că sunt doar un mania
obsedat al unor idei fixe. Un anormal, un extravagant ridicol. „Un
terestru", cum m-a și caracterizat de altfel cineva (o unguroaică în vâ
greu de spus dacă admirativ sau numai ironic (de altfel cum și cre
scurt, scenariul unei drame personale, sociale și culturale, în același
Și mi-a trebuit tot stoicismul și echilibrul interior de care eram capa
„rezist" moral unor astfel de tensiuni. Să nu mă descurajez și să nu
iremediabil partida. A fost greu, uneori inimaginabil de greu. Cred
mai amintit de un titlu din Shakespeare, care „mă definește" și ca
place foarte mult: *Love's Labour's Lost (Peines d'amour perdues,* în ve
franceză). Luptam cu un vid cultural și cu o mentalitate total diferită
totdeauna ostilă. Visam „o bibliotecă românească" abstractă, teoretică, i
sonală, indispensabilă. De fapt, o *fata morgana,* de care eram cum
poate mai conștient. Apoi, în însingurarea mea rece și fără alia
reveneam. Mă redresam moral. Și acceptam, din nou, întreaga situ
pe o fatalitate inevitabilă și porneam mai departe. Dar cât de greu mi
adesea nimeni nu va ști, de fapt, vreodată.

Cred că salvarea morală și, până la un punct, și cea socială, s-au d
tendinței mele, în același timp temperamentale și, pretențios spus,
fice" de a-mi obiectiva toate situațiile personale, chiar și cele mai sub
și neplăcute. Altfel spus, a mi le explica, a le găsi cauzele, event
soluțiile. De unde, o permanentă dedublare, de „erou" și „critic" în
timp. Mai exact spus: de a trăi mereu o ambiguitate temperam
fundamentală. Cșuză obiectivă și totodată victimă inevitabilă. Ceea

ferit de catastrofe morale iremediabile, dar care nu mi-a dat - nici pe departe - satisfacțiile la care credeam că aveam dreptul. Un insucces, oricât ar fi de inexplicabil, de firesc, rămâne în orice caz un insucces. Adesea greu de suportat. Şi şase decenii de insuccese, eşecuri şi ratări destule - oricât de asumate - sunt nu mai puțin insuccese şi eşecuri dintre cele mai apăsătoare, în serie continuă mai totdeauna.

Că nedreptatea şi eroarea erau adesea flagrante nu mai avea, din acest punct de vedere, aproape nici o importanță. Mă imunizasem tot mai mult împotriva lor şi nu cădeam în disperare sau descurajare. Eram de mult convins că „celebritatea" nu depinde de mine (Epictet mi-a spus şi acest mare adevăr) şi căutam să supraviețuiesc în condiții cât mai suportabile posibil, De multe ori reuşeam. Alteori nu. Ştiam bine, chiar foarte bine, că inamicul public numărul unu nu era, pentru mine, decât „scriitorul român". Din care cauză - mai ales în anii din urmă - îmi luam toate precauțiunile posibile împotriva acestui „gangster" redutabil. Un fel de mărunt Al Capone sau Dillinger de periferie balcanică sordidă.

M-a interesat într-o perioadă, destul de îndeaproape, problema „succesului" şi a „insuccesului", pe care am evocat-o sumar anterior şi în linii foarte generale. Adunasem chiar şi unele materiale (xeroxuri, fişe, tăieturi etc), dar n-am găsit încă răgazul unei cercetări pe această temă. Eram, oricum, ferm convins că succesul este un fenomen pur social, de recepție, relații, cointeresări şi complicități. Am regretat şi mai mult faptul că nu m-am putut concentra şi asupra problemei adiacente şi într-un sens identice, a „valorii". Că n-am rezolvat-o teoretic cel puțin, din punctul meu de vedere, deşi am adunat destule materiale şi în acest sens. N-are rost să ascund că totul pleca de la o contrarietate fundamentală, care mă urmăreşte mereu: în ce calitate şi în baza căror argumente X sau Y „fixează" (vorba vine) valoarea unui scriitor? întâlneam acest tic la toți cronicarii literari, chiar şi la cei mai mediocri, deşi nici unul dintre ei nu putea fi strâns cu uşa.

Totul pleca de la două realități invincibile, inevitabile şi incontrolabile: o serie de preconcepte directoare, care dădeau o semnificare aparent teoretică unor pretinse judecăți de valoare şi o cât mai solidă poziție redacțională, de mare „autoritate". Prin contaminare, influență, conformism şi toate celelalte fenomene ale vieții literare astfel de realități deveneau dogme, judecăți canonice, pretins definitive. Era imposibil de luptat - mai ales de unul singur - împotriva acestei situații - încă o dată spus - de pură sociologie literară. Şi mai mult decât atât: de pură mitologie literară. Căci „mitul criticului de autoritate" era mai puternic decât orice contraargumente critice şi chiar de minim bun-simț. Eram în total dezacord cu întreg impresionismul dominant, practicat mai totdeauna la un nivel pur empiric, în definitiv, cine nu are „impresii"? Chiar şi portăreasa de bloc Şi de ce o „impresie" ar fi mai legitimă, mai autorizată, mai convingătoare decât oricare alta? Criterii strict obiective de evaluare, categoric, nu există. Dar există altceva, mult mai important în astfel de situații: prestigiul sociocultural al emitentului şi capacitatea şi viteza de circulație a judecăților sale de valoare. Şi din acest punct începeau toate antagonismele, toate polemicile.

Şi, drept urmare, întreaga mea izolare culturală, critică, situație l
revin încă o dată, cu extremă neplăcere. *Theoria cum praxis,* vorb
Leibniz, căruia nu puteam să nu-i dau dreptate.

Despre „cultura română" vorbesc mai mult ca şi până acum, ap
numai în sensul unui proiect ideal. Deoarece, din punctul meu de ve
după jumătate de secol de totalitarism - ea practic aproape nu exi
parametrii săi clasici. Rămâne doar un proiect teoretic, o nostalgie ideo
o reverie cvasilivrescă, radical deosebită de preocupările culturale ime
curente. Despre lipsa de preocupări ideologice am amintit în re
rânduri. Despre excesul de „poezie" şi „literatură", ca formă predile
expresie, la fel. într-un loc, f. Arghezi aminteşte şi el într-un articol
„Luna Pădurilor" (mi se pare), că suntem un popor de poeți şi nimi
mult. Despre preocuparea aproape exclusivă doar pentru temele sp
„vieții" zise „literare" nici nu mai vorbesc Din toate aceste motive, s
şi rămânem cel puțin cu jumătate de veac în urmă față de nivelul id
al Europei Occidentale. Mă întrebam mereu cine citeşte şi cumpără
de la *Humanitas, Nemira, Polirom* şi celelalte. Probabil foarte puțini, î
caz, o influență directă asupra clasei politice, în general, nu se consta
revistele, de mic tiraj, unde astfel de idei circulă, într-adevăr, ele nu p
de fapt, decât unor convertiți. Progresul real este încă inexistent şi p
planurile.

într-un sens, ceea ce doream şi ceream epocii mele - mai ales după
era şi foarte puțin şi foarte mult. Aveam o anume concepție despre c
Şi foarte tradițională, clasică într-un fel, dar şi foarte modernă, rap
la ravagiile comuniste şi la vidul cvasitotal din jurul nostru, de
ideologice efectiv alternative. Ce preconizam şi aşteptam din parte
patrioților mei? Cred că s-a văzut, cu destulă claritate şi până ac
cultură solidă, organizată, sistematică, bazată pe propriile sale luc
referință. Cât mai deschisă posibil în sens internațional. Dar cu
solide interne de plecare. Nici mai mult, nici mai puțin decât sunt
însă sistematic în valoare. Mai ceream acestei culturi o serie de c
minime de realizare: consolidare, seriozitate, continuitate, capacit
generalizare, de analiză şi sinteză. Critici obiective, ierarhii ferme ş
critic, mult spirit critic Detestam permanenta improvizație, sincron
mecanică şi spiritul de eternă compilație. Ştiu, bine, foarte bine, că
vorba decât de repetiția unor locuri comune, de adevărate truisme.
un anume plan. Superior nouă - deocamdată cel puțin - în toate priv
De unde, între multe altele, încă două obstacole de care mă loveam.
făcut din mine, cum am mai spus, un mare izolat şi un om efectiv

Era, mai întâi, extrem de uşor de observat, neasimilarea evident
totală de interes şi de recepție pentru valorile în care credeam, men
mai sus. Cauzele'erau, ştiam foarte bine, cum nu se poate mai ob
o pseudocultură jurnalistică în esență, verbalizată şi televizată, li
orice substanță. Dar dominantă, de mare impact şi audiență. Nu p
vorba de „un insucces" personal, ci de o stare generală de subdez
culturală. Pe care o deplângeam şi o denunțam. Ceea ce mă făcea,

în plus, şi mai izolat şi mai „antipatic". Nu aveam nici o îndoială că „valorile" mele aveau, într-adevăr, o „valoare". Indiscutabilă. Dar când vedeam, încă o dată, că ele nu se bucurau de nici o atenție şi circulație, de nici o autoritate şi prestigiu, îmi spuneam că o adevărată soluție nu există. Sau că, deocamdată la noi, cel puțin, ea *încă* nu există.

De ce? Şi cu aceasta am ajuns la al doilea punct nevralgic al crizei culturale române actuale. Lipsa unui mesaj ideologic liberal, organizat, sistematic şi bine difuzat. Şi, poate, şi mai mult decât atât, lipsa tenacității apărării acestor valori. O acțiune cam în genul cărților lui Raymond Aron, Hannah Arendt, Alain Besangon (primele nume care-mi vin în minte) şi ale altora de aceeaşi orientare. Citeam, uneori, bune articole publicistice, într-o revistă sau alta. Dar nimic organizat, sistematizat, care să conducă la o sinteză. Sunt tot mai convins că adevărata dramă a ideologiei româneşti - să-i spunem pentru simplificare „antitotalitară" - este publicistica. Mania, obsesia de a fi prezent săptămânal în publicistică. De a fi permanent în vizorul actualității celei mai imediate. Mă gândesc, de pildă, la un H.-R. Patapievici, Alexandru George care au de atâtea ori dreptate în unele dintre articolele lor politico-ideologice. Doar că adunate în volum, textele totuşi nu se leagă, nu se grupează, nu se articulează într-o demonstrație coerentă, cu direcție precisă. Toată ideologia noastră este încă fragmentară, iar numai cu „fragmente" nu se poate face politologie şi ideologie înaltă. Singurul care are sensul unor astfel de construcții este, deocamdată, doar Sorin Antohi. Lipsa teribilă de cadre îl constrânge însă şi pe el, solicitat în diferite direcții (prefețe, introduceri, cronici, colocvii), la o inevitabilă „dispersie". Doar că, în cazul său, infrastructura de bază şi de sinteză, se simt, din fericire, solide. Ceea ce, la noi, este o calitate rară. Chiar foarte rară.

Este greu să priveşti realitatea în față - extrem de dură - la sfârşitul unei vieți care numai „comodă" nu a fost. Dar adevărul trebuie acceptat până la capăt. Aşa cum a fost. Fără rezerve. Fără menajamente, ipocrizii şi false pudori. Nu este vorba de nici un complex de persecuție, de inferioritate sau de o iluzorie supraevaluare. Pur şi simplu doar de recunoaşterea unor evidențe: am fost şi am rămas - mai ales după revenirea în viața culturală - un mare izolat. Un intrus, un inoportun. Neasimilat niciodată, acceptat şi tolerat doar la limită, în noua societate comunizantă. Din considerații de simplă „politică literară", uneori, din cauza unor noi raporturi şi echilibre de forță alteori. Inevitabil şi greu de evitat.

Revin mereu asupra acestei teme, adevărat laitmotiv mai mult decât insistent. Ea este şi rămâne - oricât de supărătoare ar fi - esențială, deoarece explică, pe de o parte, proasta mea condiție morală. Permanentă, mai totdeauna. Pe de alta, întreaga dificultate a „recepției", de care sunt asociate importante probleme culturale. Şi nu numai din punctul meu de vedere. Trec peste faptul că situația este în acelaşi timp dureroasă, nedreaptă şi profund negativă. Pe toate planurile. Un mic exercițiu de introspecție devine totuşi necesar pentru a înțelege şi explica o serie întreagă de situații. La prima vedere confuze, obscure şi, poate cel mai grav, profund ostile propriei mele imagini, în ochii mei şi mai ales ai altora. Deformată şi adesea grav compromisă.

Trebuie să accept şi un alt mare adevăr: defectele personale în ge
unele trăsături temperamentale - ce nu m-au favorizat niciodată - a
mult agravate de condițiile ostile ale unui mediu pentru care nu avea
o afinitate. Observam uneori şi un alt fenomen: unele mici defecte, vi
sau tolerabile deveneau, în astfel de împrejurări, mult mai grave, cu u
negative şi din cele mai neprevăzute. Aş începe cu temperamentu
(detestabil din punctul meu de vedere), extrovertit, înclinat sponta
confesiuni directe, necontrolate suficient, naiv-sincere. Am astfel de am
încă din liceu şi din „perioada Călinescu". De mediul „familial" nici n
vorbesc. Atunci am cunoscut prețul - adesea extrem de dureros - al si
tății şi bunei-credințe. Ceea ce mă dezarma. Mai ales când mi se re
sau mi se refuza brutal sprijinul moral şi intelectual de care aveam
Ceea ce mă făcea şi mai izolat şi mai revoltat decât eram în realit

în felul acesta devii, aproape fără voie, asociabil, individualist şi
-defensiv. Surâzător, simpatic, serviabil nu poate fi nimeni când
mereu în defensivă. De unde încă o consecință gravă: lipsa de sprijin
de încurajare, de stimulente intelectuale, inclusiv publicistice, frân
chiar sterilizează, într-o anume măsură, orice „vocație". Orice „c
culturală. Oricât ai naviga, orientat doar de aparatele de bord, su
uman este astfel făcut încât are nevoie şi de anumite încurajări şi sati
în felul acesta am devenit nu numai „nesuferit", dar şi rece, uscat şi abs
tenace în proiectele mele. Cred că am mai evocat acest episod, pe c
pot să nu-l amintesc şi în această ordine de idei: indignarea pe ca
provocat-o unui cititor din Feteşti, care mă cunoscuse la Lăţeşti, cân
întâlnit numele în *Cotidianul* In loc să se bucure că un fost deport
recăpătat libertatea de expresie, mă alegeam numai cu insulte şi pro
intenții. Nu, categoric nu puteam „iubi" acest mediu social şi mai ales

în'astfel de momente, s-a produs o clarificare definitivă. Eram co
să fiu sau să devin „sociabil". Din rațiuni de supraviețuire. Dar, în
timp, deveneam tot mai intransigent, refractar şi chiar direct ostil
mediu în care eram obligat să mă integrez, inasimilabil din ambele d
colectiv şi personal. Consecințele au fost grave şi dureroase, deşi tre
le privesc mai îndeaproape. Cât de „greu" mi-a fost rememorând as
mizerii nici nu pot spune. Uneori respingeam, pur şi simplu, acest ine
„gen autobiografic". Extrem de interesant când eroii erau mari cele
Detestabil însă - şi sunt eufemistic - când „eroul" eram... eu însu
nu mai aveam ce face. Mă consolez că acesta este de altfel nu
regimul autobiografic, dar şi penultimul capitol al acestei *Vieți.*
adevărată mortificare morală, care durează de mai bine de un an,
sfârşit. Pentru totdeauna. „O autobiografie" stranie şi insolită, pe c
avut ghinionul s-o scriu eu însumi. De ce am făcut-o, totuşi, nic
nu-mi este chiar foarte limpede, în toate nuanțele sale.

Probabil că, în subconştient, acționa, sau domina în orice caz, t
de „a-mi explica" de ce eram atât de detestat şi izolat în unele cercu
acolo încât, repet, am început să mă detest eu însumi şi să mă î
uneori, de tot ce fac şi scriu. Eram copios bârfit (Mircea Mihăieş recu

într-o recenzie, de altfel favorabilă, că auzise despre mine „fel de fel de legende"). Din biografia lui Macedonski aflasem, la rândul meu, şi cu lux de amănunte, cum funcţionează la noi calomniile şi polemicile literare. Verificam acum, pe pielea mea, întreaga tehnică şi toate atacurile joase, uneori neverosimile prin totala lor abjecţie. Despre o aberaţie din Iaşi am amintit. Ar trebui să-1 menţionez şi pe Cristian Preda, pretins politolog, mai mult compilator. Autor al unei absurde recenzii despre *Politică şi cultură,* de un venin greu egalabil. Fizionomie de *killer,* din filme de gangsteri de seria B. Aud că a devenit totuşi... „consilier prezidenţial". Aş mai putea da şi alte exemple, inclusiv feminine. Clasez aceste adversităţi în trei categorii: „oficiale" (în care includ şi redactori TV), „colegiale" (grupuri de presiune, redacţii etc.) şi „exil", plin de vigilenţi, intransigenţi şi pretins „puri", de toate categoriile.

Am identificat pe parcurs nu puţine din cauzele acestor animozităţi. Dar cred că, până la urmă, ele se reduc doar la două, care la noi au efecte devastatoare : prin tot ceea ce „am făcut" şi „fac", în continuare, mă singularizam, ieşeam din normă. Eram un adevărat independent, dificil şi redutabil şi nimic nu umileşte mai mult conformismul, cedările şi laşitatea generală. La care se adaugă încă un păcat capital: s-a simţit imediat că nu eram un „scriitor", „om de litere", „literator". Că aveam alte preocupări decât ale confraţilor mei. Ceea ce mă stigmatiza, mă ostraciza, mă elimina în mod automat din *establishment-ul* literar. Evident, exagerez puţin pentru claritatea demonstraţiei. Dar nu foarte mult. Şi omit, intenţionat, zeci de situaţii, amănunte şi nume. Căci am ajuns la această stare de spirit, de a mă obiectiva şi de a încadra toate accidentele particulare în scheme generale, îmi plac categoriile şi clarificările, ordonarea sistematică a datelor. Cred că nu există o mai bună dovadă că nu sunt - într-adevăr - „un scriitor". Nu fără o anumită preocupare de stil limpede şi cursiv. De „stilul ideilor". Doar că o tendinţă nu o exclude pe alta. Există de altfel zeci de filozofi şi ideologi autentici - mai ales din secolul 18 - care au scris „bine". La noi o specie foarte rară, într-adevăr. Dar este o altă poveste.

Tot mai mult îmi dau seama că una dintre problemele capitale ale sfârşitului vieţii mele - dacă nu şi cea mai importantă - este de a-mi asuma până la capăt şi cu toate consecinţele preţul independenţei şi al poziţiei personale. Ceea ce a implicat mari dileme, unele dificile. Independenţa atrage izolarea. Iar izolarea determină ieşirea din circulaţie şi deci din actualitate. Iar urmarea - lipsa de comunicare, dialog, critică şi „recepţie". în izolare, apatie şi ostilitate, orice operă - într-un anume sens - „moare". Terenţiu are de mult dreptate: „Complezenţa aduce prieteni, adevărul naşte ură". Nerecunoaşterea, lipsa de impact şi influenţă determină, în cele din urmă, izolarea, apoi uitarea. Chiar şi a celor mai valoroase şi legitime idei şi iniţiative, în perspectiva posterităţii - problemă şi ea extrem de complexă situaţia se poate redresa. Măcar în parte şi în anumite condiţii. Dar, deocamdată, partida este sau pare pierdută, în cazul meu personal, unele detalii au şi o semnificaţie obiectiv-documentară. învăţând să mă cunosc - în final - tot mai bine, fac poate şi pe alţii să înţeleagă, pe cât posibil, o

situaţie culturală şi socială specifică epocii comuniste şi postcomunis
Aproape nimic din vechea Românie nu mai există. De unde şi utilita
mărturiei unui supravieţuitor. A unui salvat de la naufragiu de mari propo
Câteva aspecte esenţiale sunt deci de reţinut cu toată atenţia.

Este, mai întâi, extrem de uşor şi chiar nedrept a vorbi doar de res
timente, de porniri vindicative îndelung refulate. Pot fi totuşi complet uit
o serie întreagă de nedreptăţi flagrante, măcar din perspectiva unui sp
abstract şi obiectiv? în cazul meu precis - actor şi spectator, subiec
observator în acelaşi timp - doresc să analizez mai îndeaproape cum func
nează întreg mecanismul marginalizării, eliminarea progresivă din sister
de referinţe şi date din actualitate, în ciuda unor numeroase aparenţ
ar părea să mă contrazică. Izolat, indezirabil, respins în nu puţine cerc
am constatat, în primul rând, valoarea enormă a relaţiilor, pe care din l
de timp, de plăcere, din sentiment al inutilităţii le cultivam, în ulti
timp, tot mai puţin. Doar că, fără un sistem eficient de relaţii totul c
inevitabil, cel puţin deocamdată, în vid. Absenţa, izolarea, retragerea
societate are urmări adesea catastrofale. Am adoptat încă de mult dev
„marginalitatea ca patrie". Lumea culturală actuală nu este lumea m
N-o puteam însă nici accepta, nici modifica. De unde o contrarietate profu
în esenţă irezolvabilă. Cu toate marile dezavantaje, dar şi avantaj
considerabile, pe care le implică. Un bun text, în acelaşi sens, *Elo*
marginalităţii, am întâlnit la H.-R. Patapievici *(Cerul văzut prin len*
Bucureşti, Editura Nemira, 1995, pp. 39-44).

Multe dintre aceste idei, amintite deja, mai ales, în *„Jungla" vieţii lite*
(capitolul 11), fac parte, vrând-nevrând, dintre obsesiile vieţii mele. Nu
revin deci asupra egocentrismelor, invidiilor şi megalomaniilor acestui m
detestabil. El simţea, instinctiv, că nefiind „scriitor" nu puteam asimila
mentalitatea, nici ierarhiile sale. Dar, spre sfârşitul vieţii - şi mai ale
aceşti ultimi ani constat că repulsia morală devenise predomina
îndreptată mai ales în alte direcţii. îmi deveniseră nesuferite, foarte pe sc
patru aspecte. Aş începe cu delaţiunea, cu instinctul josnic al „demasc
şi „denunţării" (un excelent document în acest sens: „Delaţiunea - h
sau drog?" de Dorin Tudoran, în *România Literară,* 9/1999). Afac
„dosarelor" şi „legea Ticu" îi dă, de pe acum, aspecte violent resentiment
de-a dreptul morbide, patologice. Din care cauză, am evitat cu scrupulozi
orice implicaţie în polemicile despre „colaboraţionism", „informatori", „scr
în închisori" (liste din care sunt... sistematic omis) etc. etc. Aş contir
vorbind şi din experienţă directă - de procedeele mafiilor şi grupur
literare ostile, închise, care elimină, blochează, ostracizează şi fac impos
colaborarea la unele reviste. Nu aparţii unui grup? Eşti „pierdut". De p
în cazul meu, mafia Liiceanu a interzis pur şi simplu până şi pre
citării numelui meu în revista *22.* Influenţa ocultă a acestor mafii
considerabilă.

Dar parcă nimic nu egalează alte două defecte a căror amploare a
în ultima perioadă aspecte profund negative: spiritul tranzacţiona
reciprocitate, de *do ut des* - devenit insuportabil pentru un *seif made*

cultural ca mine - şi extraordinarul conformism, mimetismul contagios, subiectivismul cel mai necontrolat, care invadează, una după alta, toate redacţiile. In felul acesta au devenit „dolii naţionale" decesul unor oameni de cultură onorabili (ca Marian Papahagi), dar mai ales critici mediocri gen Cornel Regman ori Liviu Petrescu, „pierderi literare ireparabile"? In nici un caz! In primul caz, cu agravanta elogiului unui „colabo" extrem de activ (zeci de referinţe în cartea lui M. Niţescu) de-a dreptul penibil, ca să nu spun scandalos. Sunt chiar atât de „vindicativ" când menţionez că acest C.R. a publicat, plin de răutate, de 3 (trei) ori acelaşi pamflet insultător despre mine? Un gest pe care nu l-am făcut niciodată. Spiritul de turmă, lipsit de orice simţ critic, defineşte adesea presa literară actuală, de o uniformitate şi lipsă de personalitate izbitoare. Problemă cu atât mai gravă, în cazul meu, cu cât relaţiile personale, cu acest gen de presă, s-au deteriorat în ultimii ani în mod constant. îmi asum, încă o dată, o bună parte din vină. Dar problema este mult prea serioasă pentru a nu fi privită mai îndeaproape. Plină de implicaţii şi grave consecinţe.

Trebuie să recunosc deschis, mai întâi, un defect esenţial: sunt un foarte prost agent de publicitate. Un slab „avocat" al cărţilor şi ideilor mele. Lipsit şi de talent şi de mijloacele necesare. Nu am nici o vocaţie de a mă „mediatiza". Eram şi plin de naivităţi, făcând şi unele vizite la diferite redacţii, cu care de altfel nu aveam nici o legătură. Când au apărut *Evadări în lumea liberă,* am făcut o vizită la *Flacăra,* la *Meridian* etc. In acelaşi timp, am constatat tot mai mult, în ultimii ani, că nu pot fi, în acelaşi timp şi autor şi *manager* personal şi secretar particular. Dificultăţile extreme de a termina cărţile începute, a face şi emisiuni TV şi publicistică, pentru a nu mai vorbi de *public relations,* m-au extenuat, în ultimul timp, pur şi simplu. Trebuia să-mi fac singur xeroxuri, colete, „poşta", ceea ce presupunea o mare pierdere de timp şi consum nervos. Am obosit să mai fiu propriul meu secretar, comisionar, agent de legătură, să mă ocup şi de „autodifuzare" cu metode artizanale. Deşi pare greu de crezut, am expediat în diferite direcţii şi câte 70-80 de exemplare din cărţile mele. Multe *bouteilles ă la mer,* fără nici un rezultat şi, totuşi, operaţie strict indispensabilă, care mă irita şi mă „obliga" într-un fel, în acelaşi timp. De unde o permanentă contrarietate, un efort de voinţă şi de tenacitate, căruia îi făceam din ce în ce mai greu faţă. O dilemă profundă şi esenţială, pe care un om izolat, la Cluj, în provincie, o trăia, uneori, cu extremă dificultate. Am detestat adesea aşa-zisa mea „vocaţie".

Vrem nu vrem să recunoaştem, Baltasar Graciân are de o mie de ori dreptate: „Ceea ce nu se vede e ca şi cum n-ar fi" *(Oraculo manual,* p. 130). Deci ca să se vadă că exişti, trebuie să circuli în presă, să întreţii un sistem de relaţii redacţionale şi editoriale, să-ţi asiguri o anume „publicitate". Am fost uimit să constat că Andrei Breazeanu, şeful secţiei româneşti de la *Voice of America,* nici nu auzise măcar de apariţia cărţii mele americane. A i-o semnala şi oferi la... Cluj pare paradoxal şi chiar ridicol. Şi totuşi aceasta a fost realitatea. Valoarea enormă a publicităţii în epoca *multimedia* nu poate fi în nici un caz negată. Ea face posibilă şi alte editări, răspândeşte

şi apără unele idei, asigură un anume loc în ierarhia culturală a u
moment istoric. Nu este nici pe departe infailibilă. Unii au transform
într-o adevărată activitate maniacală. Gheorghe Grigurcu - exemplu ti
scrie simultan în... toate revistele din ţară. Puţin va rămâne de pe u
acestei incontinenţe critice. Dar metoda, în esenţă şi în proporţii rezona
este indispensabilă. Fără ea nu te poţi menţine la suprafaţă. Iar „succe
orice s-ar spune, are nevoie şi de o anume „regie". „Succesul", în Rom
cel puţin, mai mult te apără decât te impune. Dar ca formă defensivă,
ales de existenţă literară, este o necesitate.

Ştiu că am mai citat o vorbă a lui Goethe: „Prezenţa este o pute
zeiţă". Or, zeiţa timpurilor moderne este, indiscutabil, televiziunea
observat nu o dată: o apariţie-două la TV „face" cât zeci de recenzi
diferite reviste, unele bune, dar foarte puţin citite. Uneori, eram oprit
pe stradă. De pildă, de către deputatul UDMR de Cluj, Peter Eckstein-Ko
pe când mă plimbam cu Matei pe Bulevardul Bălcescu. Am făcut şi e
rienţe dintre cele mai proaste, o emisiune la Iaşi cu Iosif Sava, de p
Şi „lansările" publice, cu toate servitutile lor, sunt utile. In perioada Ceauş
citarea unor nume la *Europa Liberă* echivala cu o adevărată consac
Treceam adesea prin situaţii penibile, false sau de mare constrângere
sustrăgeam cât mai mult posibil. Iar uneori nu puteam. Slăbiciune, ca
politeţe prost înţeleasă? Pierdere de timp şi chiar enervare, când obse
că o redactoare oarecare nu ştia nimic sau mai nimic din întreaga
activitate? Revoltă morală şi culturală când constatam că „nu exista
cultura actuală decât numele vehiculate la TV şi în marea presă, de
toate meritate? „Conu' Alecu", de pildă, este un personaj pitoresc şi simp
Dar a-l transforma în simbol şi model spiritual, ca şi pe Pleşu, Liicea
comp., mi se părea cel puţin o eroare şi o exagerare. Pe care trebuia, to
s-o accept ca pe o fatalitate.

Astfel de constatări şi iritări - căci n-are sens să nu fiu într-a
sincer în primul rând cu mine însumi şi până la capăt - presupuneau un
efort de clarificare şi luciditate, de *seif control* şi de analiză rece a
întreg complex de cauze. Cu rezultatul final, dezamăgitor, al unei
constatări: simt că izolarea morală şi intelectuală devine tot mai accen
şi mai apăsătoare. Lipsa de comunicare şi dialog este aproape totală.
aş fi un simplu autor egocentric şi narcisist, consolat în infatuare
enormă, inaccesibilă, accidentul n-ar prezenta nici o importanţă. Dar p
un autor-ideolog, preocupat şi de eficienţa ideilor, în cadrul unui pro
cultural, general, rezultatul nu poate fi decât profund negativ şi,
cultural vorbind, dureros şi steril. Dezarmat şi marginalizat, îmi d
foarte bine seama că numai prin telefoane şi scrisori o astfel de situa
se poate îndrepta. Este, în primul rând, nevoie de o prezenţă fiz
publicistică permanentă. Adică exact ceea ce nu puteam face din mo
evocate anterior şi asupra cărora voi mai reveni. Căci ele mi-au al
ultimii ani ai vieţii. Intr-o cultură în care nici eu nu m-am regăsit nici
şi nici ea nu mă putea asimila. Şi fiecare avea - trebuie iarăşi să recu
argumente şi motive justificate.

Nedreptăţile flagrante începeau chiar cu definiţia critică, falsă şi stereotipă, care circula despre mine: „critic literar" şi „istoric literar". Când, în realitate, nu eram, în esenţă, nici una, nici alta. Sunt un critic de idei, cu preocupări fundamental ideologice şi nimic mai mult. în tinereţe, într-o fază de debut confuz, definiţie poate exactă. Ca şi aceea, tot de atunci, de „elev" sau „asistent al lui G. Călinescu". Azi, umilitoare şi inexactă cum nu se mai poate. Critic ideolog, de idei, n-aveam în realitate nimic comun cu „călinescianismul" care, ca succesiune critică directă, de fapt, nici nu există. G. Călinescu nu are „elevi" şi nici nu putea avea „elevi". Deoarece formula sa, pur literară, originală, este intransmisibilă. în această privinţă, cel puţin, Gheorghe Grigurcu are dreptate.

Nu trebuie făcută - nici în cazul meu, nici al altora - grava confuzie dintre „critică" şi „ecourile de presă". Acestea au fost destule şi dosarele fiecărei cărţi, depuse la BCU Cluj, o dovedesc din plin. (Bibliografia în curs de elaborare va oferi o documentare concludentă.) Dar de o adevărată „critică" nu se poate vorbi. Fiindcă a lipsit, aproape total, înţelegerea, analiza şi definiţia exactă a poziţiilor mele, situate într-un cadru comparat, naţional şi internaţional. Sunt, deci, un „critic fără critică", situaţie, din nou, cel puţin inconfortabilă. Pentru a nu mai aminti de definiţii dispreţuitoare din partea unor cronicari (Alex. Ştefănescu, Ion Simuţ), a unor critici provinciali, gen Mircea Zaciu (autorul, cred, al celor mai veninoase texte despre mine şi în *Tribuna* şi în *Jurnalul* său, din care am citit doar primul volum; Dumnezeu ştie ce mai conţin şi celelalte). Boicotul unor redactori, care dispun de „pagini literare", s-a dovedit, în planul ostilităţii, şi mai eficace, în această privinţă, *România liberă,* dar şi *Literară* au bătut, cred, toate recordurile. în unele publicaţii, numele meu era omis cu regularitate, chiar şi din prezentarea sumarelor unor reviste sau din sinteza unor „ani literari".

Dar, în unele cazuri, nedreptatea a fost mult prea evidentă, prea flagrantă, ca să nu fie semnalată, fie şi ca simplu exemplu de moravuri literare româneşti cel puţin alterate. Să scrii o carte despre „scriitori români" - parte neterminată dintr-o *Istorie a literaturii române* de Ion Negoiţescu - în care citezi şi analizezi... 130 de autori contemporani şi să nu reţii chiar nimic din întreaga mea activitate, nici măcar numele, în astfel de cazuri nu se mai poate vorbi numai de „amor propriu literar", să zicem, „ulcerat". Despre mine n-a scris, de altfel, nici un critic „central", într-un sens sau altul. Ne-am ignorat reciproc, iar pretinsa lor „autoritate" n-am luat-o niciodată în consideraţie. Cel puţin un Valeriu Cristea a fost mai onest, cu toată obtuzitatea sa, când a respins verbal, în termeni dispreţuitori, pagina despre „literatura citadină" din *România Literară.* Sau să acorzi tot sprijinul asociaţiei ASPRO şi I.B. Lefter, preşedintele său, în mica sa schiţă de istorie a literaturii române, în limba engleză, unde apar sute de nume (A *Guide to Romanian Literature,* Editura Paralela 45, 1999) să nu-şi amintească nici măcar o dată de mine este, orice s-ar spune, anormal. De atacul profund nedrept al lui Gheorghe Crăciun împotriva articolului „Experiment" din *Dicţionar de idei literare* am amintit. Să fii, totuşi, cel mai tradus critic român în străinătate - vorbesc exclusiv strict bibliografic - şi nimeni să nu facă *niciodată* nici cea mai mică menţiune în acest sens oare cum se poate numi?

Să spunem, că toate acestea se încadrează în sistemul - în defini
legitim, deşi total incontrolabil - al recepţiei literare subiective curente.
când omisiunea este evidentă, strict obiectivă şi imediat verificabilă, proble
se complică prin implicaţii partizane. Căci a face, ca în *22,* un înt
supliment despre *Scriitori în închisoare* (1-2, august-septembrie 198
care nu se reduc în nici un caz la „grupul Noica" - şi să omiţi numele
(14 ani totuşi de privaţiune de libertate), ca, de altfel, şi ale altora:
Caraion, I. Negoiţescu, Mircea Vulcănescu, Nichifor Crainic, Radu
G. Tomaziu şi alţii (citez aproape la întâmplare şi pe N. Davidescu, Vladi
Streinu, o scurtă perioadă Doinaş) este un caz evident de manipulare
nedreptate flagrantă, profund neonestă. S-ar putea scrie, în baza
astfel de exemple, în ce mă priveşte, o adevărată „cronică a unei dece
anunţate". Nu cred că mă înşel. Citesc critică literară, în mai multe lin
de decenii. Şi am o orientare destul de exactă ca „să denunţ" nu nu
profunda mediocritate a criticii române actuale, dar mai ales inactualita
şi desincronizarea sa. Rămasă cel puţin cu cinci decenii în urmă, într-o
călinescian-impresionistă, total desuetă. Cine a citit atent cele opt vol
ale lui Rene Wellek, *A History of Modern Criticism, 1750-1950,* mă va
lege mai bine. Dar mă întreb sincer: câţi critici români le-au citit în inte
litatea lor? Mă tem că... nimeni.

S-ar părea - repet - că sunt un obsedat vindicativ ai lipsei de „suc
şi de „recepţie". Nu aceasta este starea de spirit dominantă. Dacă dep
o evidentă lipsă de „recunoaştere", cauza este alta, categoric profund re
tabilă pentru nivelul spiritual românesc. Lipsa de eficienţă a unor
valori, a unor bune programe culturale şi ideologice. O astfel de preocu
pentru „recepţie" nu este deci nici absurdă, nici egocentrică pentru un a
cu un anume program cultural, pe care şi 1-a dorit cât mai „patri
posibil. Plin deci de eficienţă şi rezultate. Eram şi sunt ferm convin
măcar unele dintre ideile mele sunt utile şi necesare României mode
iată de ce mă preocupa „publicitatea" lor, spargerea unor blocade, in
renţe şi obstrucţii. Nu este deci vorba de căutarea unui „succes" perso
egocentric, ci de unul obiectiv. De realizarea unui program cultu
îndrăznesc să spun - bine gândit şi adaptat realităţilor noastre actuale
cred că exagerez în nici un fel. Mai ales când mă refer şi la „manifes
mele „neopaşoptiste" din *Sfera Politicii.*

Constat fără nici o plăcere şi alte aspecte negative ale acestei situ
lipsa de dialog şi comunicare, de discuţie - fie şi foarte critică, severă
serioasă şi în adâncime - până la urmă „usucă". Măcar în parte. Ea in
şi adesea chiar descurajează în mod inevitabil. Lipsea stimulentul car
general, incită şi inspiră. Lucrezi cu entuziasm şi convingere la o tem
rezolvarea unei probleme, în care „crezi" efectiv. Şi când observi că e
interesează de fapt pe nimeni, sau aproape pe nimeni, o îndoială înce
se furişeze. S-ar putea ca dezinteresul meu actual, total şi sincer pe
problemele teoretico-literare - dincolo de toate preocupările ideologice d
nante, îndelung refulate să se datoreze şi unei astfel de situaţii. Şi
în zona ideologică decepţiile au fost mari. Se discută mereu la noi d

„Europa", „integrarea europeană" şi celelalte. Şi când observi că mai nimeni nu cunoaşte cărţile mele, pe aceeaşi temă, unele de adevărat pionierat, începi să faci eforturi să te convingi, în primul rând, tu însuţi, prin argumente raţionale şi documentare, că ai totuşi dreptate. Şi că indiferenţa, ca să nu spun „boicotul general" - involuntar sau nu -, este şi nedrept şi steril în plan ideologic-cultural. Oricât de proaste relaţii, inclusiv din partea mea, ai avea sau nu cu critica şi cu factorii influenţi ai epocii. O revistă ca *Altera,* a intelectualilor maghiari, ar fi doar un singur exemplu. Ea a aflat de existenţa mea doar la numărul... 8, în urma polemicii mele cu „antiglobalistul" americano-român Hurduzeu.

Se producea atunci şi o altă stare de spirit: descurajarea făcea loc îndârjirii. Găsirea unor soluţii de „salvare". Căutării unor aliaţi. Preocupări de a nu rupe chiar toate punţile. întâlneam în *Jurnalul* lui Witold Gombrowicz - monument de rezistenţă morală - literară în exil - îndemnuri ca acestea, în care mă regăseam: „Fii necontenit străin, singur", nu „amestecat în mulţime", „fii neplăcut" etc. etc. Am şi alte referinţe despre un anume comportament individualist faţă de „viaţa literară", pe care nu le mai amintesc. Unde vreau să ajung? Să demonstrez, mai bine spus să-mi demonstrez, că situaţia nu este chiar atât de „neagră" pe cât pare. Dacă marginalitatea şi boicotul erau, într-adevăr, o realitate centrală, nu acelaşi lucru se poate spune despre unele zone provinciale: Craiova, Buzău, Iaşi, Suceava, unde eram invitat - uneori chiar cu insistenţă - să colaborez, să „patronez" chiar - într-un anume fel - unele publicaţii.

M-am complăcut în acest joc aparent „provincial", cu atât mai mult cu cât el corespundea şi preocupărilor mele de descentralizare, de încurajare a policentrismului cultural. Reviste precum *Mozaicul* (Craiova), *Carnet literar* (Buzău), *Continent* (Suceava) şi altele de acest tip nu au mare circulaţie, într-adevăr. Dar sunt efectiv independente. Cultivă în mod activ diferenţierea, toate de orientare liberal-europeană. Ceea ce - din punctul meu de vedere - însemna foarte mult. Vladimir Tismăneanu îmi scria recent (1999) că şi în Polonia se observă acelaşi fenomen. Deci, nu numai după mine, el este apreciat ca foarte pozitiv. Şi mă bucuram, în acelaşi timp, că pot juca în continuare, în ciuda tuturor dificultăţilor, un mic rol cultural, retranşat pe alte poziţii, fie şi marginale, obscure. Am adoptat de altfel „politica" de a nu colabora decât la revistele unde sunt invitat cu sinceritate şi respect. Evident, *România Literară* (care nu citează apariţiile mele nici măcar la „Cărţi noi") este, mai ales din cauza tradiţiei sale, mult mai notorie şi influentă. Dar cât de citită? Tirajul său este foarte mic. Iar în sectorul poştal 5 al Clujului eu sunt... singurul abonat. Mă consolam şi în felul acesta de toate defectele şi obstacolele izolării. Cu atât mai mult cu cât făceam mereu şi experienţa decisivă: când începeam să „receptez" pe unii şi pe alţii şi alţii începeau să mă „recepteze" pe mine. Intra deci în acţiune mecanismul etern al reciprocităţii, atât de specific publicisticii literare de pretutindeni, pe care-1 cunosc atât de bine. De unde o stare şi mai accentuată de scepticism şi blazare. Adesea şi de „cinism" profitabil. Cel puţin, plătind fie şi acest preţ, unele idei puteau să circule, să fie discutate. Uneori chiar luate în serios, îmbrăţişate şi citate.

Nu o dată - observaţie ce nu-mi face nici o plăcere - simpla logic „autobiografiei" mă obligă să trec şi prin „situaţii false". înţeleg prin acea noţiune, în contextul de faţă, evocarea unor evenimente sau situaţii ce jucat rolul lor. Dar care, în realitate, nu m-au interesat niciodată fo mult. Şi, uneori, chiar deloc. Relaţiile cu generaţia tânără reprezint astfel de situaţie tipică. Obiectivă, într-un fel. Dar exterioară, superfici adesea accidentală, deşi nu lipsită de o anume semnificaţie. Cred că to vine din cauza distrugerii, încă în faza G. Călinescu, a relaţiei „maes elev". Din care cauză când C. Noica m-a întrebat o dată (am mai ami această scenă) „dacă nu vreau să am elevi" (în cazul său o adevărată obs a racolării, de evidentă ereditate şi educaţie legionară), am răspuns stânj şi ironic: „Mi-a trecut orice poftă când văd ce fac elevii dvs.". „Maestru la Păltiniş" a zâmbit şi n-a mai insistat.

Nu minţeam. N-am avut niciodată astfel de preocupări şi veleităţi. fi „şef de şcoală" cu atât mai puţin. Iar azi când unii mi se adrese crezându-se „politicoşi", cu titluri pompoase, gen „domnule profesor", „maes etc. protestez. îmi ascund pe cât pot iritarea în dezminţiri ironice, într stil cât mai dezinvolt posibil. Ştiu bine că în cultura română exis adevărată manie de a deveni „maestru", de a avea „discipoli", de „a şcoală". De la T. Maiorescu încoace, până la N. Iorga, Nae Ionescu şi C. N (G. Călinescu era, el însuşi, contaminat de această mentalitate, pentru însă nu avea nici o vocaţie), acest „apostolat" a făcut ravagii. Numai că păstrând toate proporţiile - nu aveam şi cultivam această tendinţă. Ş consecinţă, nu-i puteam adopta nici metodele, nici obsesiile, nici ticurile să-mi duc gândul până la capăt, cu riscul de a mă repeta, ideea de „maes *guru,* „director de conştiinţă", de „şef de şcoală" etc. îmi era pur şi sin străină, incompatibilă, pentru a nu spune ostilă. Refuzam categoric i modelului spiritual şi uman unic. în forme oricât de subtile s-ar manife Ea nu reprezintă decât un fenomen de monomanie, egocentrism şi narcis în plus, el impune şi o sterilă standardizare spirituală. Iar conştiinţa liberă şi individualistă respingea, în esenţă, orice formă de aservire. *Mae please ? No. Thank you, sorry.*

Unele împrejurări ale vieţii, în special publicistice, m-au pus în co cu câţiva tineri, nu foarte mulţi, despre care n-am ştiut însă niciodată erau interesaţi de relaţii utile sau raporturi mai profunde. Am scris de multe dintre cărţile lor, dar legăturile personale adevărate dacă le număra pe degete. Când am jucat, imediat după 1989, un rol în Func Soros, am ajutat efectiv o serie de autori (V. Ardeleanu) sau tineri debu (Doru Pop), cedând şi unor insistenţe „de familie" (inclusiv o prof eroare, gen Ionuţ Gherasim, un penibil carierist politic PNŢCD). Şi doar câteva exemple. O altă categorie venea spre mine, în spirit amical dintr-o „lume" cu o psihologie tipic literară (Daniel Virgil, Caius Dobr Ion Vieru, Radu G. Ţeposu - acesta cu o clasă mai sus). Singurul ca intuit adevărata realitate a fost Ştefan Borbely, un spirit absolut remar („Un solitar", în *Apostrof* 7-8/1993). Şi, mai ales, admirabilul Sorin An

cel mai dotat dintre toţi prietenii mei tineri de idei, făcea parte, în primul rând, din acest mic grup, să-i spun, de „simpatizanţi".

Printre ei, sunt de citat, neapărat, şi alte nume, de mai mică circulaţie, dar oneşti şi plini de bune intenţii. Constantin M. Popa a publicat de altfel şi prima carte „despre mine" *(Hermeneutica lui Adrian Marino,* Craiova, Aius, 1993). Din proprie iniţiativă. Fără nici o „influenţă" din partea mea. De altfel, până la apariţia acestei plachete, nici nu ştiam de existenţa sa. Am rămas de atunci în cele mai bune raporturi, continuate şi azi la revista *Mozaicul.* O intenţie şi mai ambiţioasă a avut Adrian Dinu Rachieru de a scrie o adevărată monografie. Mi-a adresat şi un lung chestionar, la care n-am răspuns, scuzându-mă, cred, cu bune argumente. I-am demonstrat că toate „cheile" preocupărilor mele definitorii se află, exprimate într-o formă concentrată, aproape în stil de „manifest", doar în trei prefeţe-postfeţe, care la data solicitării nu erau încă publicate, cu excepţia postfeţei la ediţia a doua de la *¡Ole! Espana* (Craiova, Aius, 1995). A urmat, recent, postfaţa la *Comparatism şi teoria literaturii* (Iaşi, Editura Polirom, 1998) şi urmează, în sfârşit, şi „Epilogul" la *Biografia ideii de literatură* (volumul 6 şi ultimul). Plecând abia de la aceste texte se poate construi ceva serios, bine fundamentat. Nu ştiu dacă am fost convingător, dar acesta este adevărul. Un proiect de acelaşi gen a avut şi un alt „tânăr", Ion Alex. Angheluş, din Huşi, între timp decedat. La ce rezultate va fi ajuns n-am însă nici cea mai vagă idee. Aş fi putut „stimula" şi alte iniţiative. Dar fiindcă ştiam că totul este „greşit" chiar din start, am evitat orice fel de „sugestii" în acest sens. Şi cred că bine am făcut, fără nici cel mai mic regret de a nu fi fost „receptat". Decât o „recepţie" greşită, convenţională sau interesată, mai bine nimic. La acest capitol sunt de o intransigenţă absolută.

N-aş vrea totuşi să las impresia unei totale „ingratitudini" faţă de unele forme de „succes", care nici ele n-au lipsit. Trec peste câteva premii ale Academiei Române şi ale Uniunii Scriitorilor, pur formale, ritual gol, lipsit de orice substanţă, cărora nu le acord nici cea mai mică importanţă. Convenţionale, până la un punct, deşi nu lipsite de unele bune intenţii, au fost şi premiile de la Salonul de Carte de la Oradea şi Cluj. Singurele „premii" într-adevăr apropiate de vederile mele au fost cele oferite de revistele *Cuvântul* (1996) şi *Sfera Politicii* (1997). Dar şi ele „s-au pierdut" într-o abundenţă de „premii", ce au devalorizat pur şi simplu această noţiune şi recompensă. S-au pierdut ca apa în nisip şi au fost total uitate. „Un premiu" alungă pe altul şi până la urmă orice ierarhie reală şi stabilă dispare.

Am destule motive să mă întreb dacă am avut vreodată satisfacţii reale, profunde, în această sferă de relaţii şi referinţe. Cred totuşi că pot să răspund afirmativ în trei situaţii. Toate nedemonstrabile, dar nu mai puţin reale. De pildă când întâlneam recenzii în reviste străine (mai ales), dar şi româneşti, semnate de recenzenţi cărora nu le-am trimis niciodată nici o carte. De numele lor auzeam de altfel pentru prima dată. Semn că aceste cărţi au interesat efectiv. Recenzii scrise şi semnate din proprie iniţiativă. Am făcut astfel „descoperiri" mai ales în SUA, în *Rush Rhees Library* (University of Rochester). Altei categorii aparţineau unele mărturisiri şi

declaraţii personale, care echivalau, pentru mine, cu un adevărat elog
Lucian Boia, de pildă, îmi declară, într-o scrisoare recentă, că citind,
timpuri *¡Ole! Espana* a avut impresia că această carte parcă „nu este scr
sub comunism". Ceea ce era perfect adevărat, căci spiritul comunist nu m
contaminat niciodată. Dar câţi cititori-critici au făcut publice vreodată ast
de constatări? Nu pot omite, în sfârşit, nici unele mărturisiri, adeziuni,
chiar elogii-surpriză. Cum ar fi, de pildă, una a lui G. Pruteanu, la PRO
(1-2 iunie 1998), nu-mi mai amintesc în ce ordine de idei. Dar binevoitoa
şi mai ales exactă, la obiect.

Reversul medaliei era adesea trist, deprimant. Uneori - au existat, ori
ar părea de ciudat, şi astfel de întâmplări -, unii sau alţii îmi luau apărar
în presă. în mod normal, faptul trebuia să mă bucure. în realitate ac
gest nu făcea decât să-mi readucă în memorie obiecţii sau acuzaţii absur
nedrepte, nefundate. Şi „plăcerea" dispărea. Relaţiile directe cu cititorii
unele „lansări" şi „saloane de carte" parcurgeau o întreagă gamă de reac
foarte variate. De la mitocănia agresivă şi cea mai crasă la solicitar
indiferentă a unui autograf, până la discuţii inteligente pe marginea u
teme desprinse sau conexe cărţii mele. La Iaşi, Mircea Popovici îmi decl
agresiv că nu-mi va cumpăra cartea şi că n-o va citi. Să fie sănătos!
presă, în *România Literară,* Ileana Mălăncioiu a făcut o declaraţie simila
în legătură cu *Politică şi cultură,* deşi recunoştea, „cartea a avut succ

Aceste agresivităţi penibile definesc o întreagă mentalitate şi mă „felic
în felul meu, că i-am putut rezista până la capăt. De altfel, în ulti
doi-trei ani, ieşit aproape complet din circulaţia socială a vieţii literare,
fost aproape total scutit de astfel de amabilităţi. Publicitatea şi recla
sunt, într-adevăr, foarte importante. Dar scrierea unor cărţi, de un anu
tip, şi de o certă utilitate, în perspectivă, este şi mai importantă. Voi r
reveni asupra acestei teme care, constat, mi se impune cu tot mai m
acuitate, acum, la sfârşitul vieţii. Sprijinul moral şi intelectual este foa
necesar. Dar nimic nu poate înlocui realizarea unor cărţi de referinţă. C
„să rămână" în bibliotecă. Deschise de o mie de cititori, dar sincer interes
de tema respectivă, contribuind, efectiv, la formarea lor intelectuală. Int
ţionez, de altfel, să mai scriu, repet, doar una, poate două cărţi de acest
O obsesie, desigur. Cu atât mai mult cu cât o astfel de „operaţie" nu
deloc simplă.

Privesc cu oarecare melancolie retrospectivă, în sfârşit, ultimul as
important al izolării mele definitive: interesul tot mai scăzut pentru „r
ţiile internaţionale". De orice tip. Şi când el mai există, doar altfel orien
şi motivat. Constat, în orice caz, o mare, şi chiar o enormă deosebir
distanţă între entuziasmul iniţial, când făceam eforturi disperate de a
din izoiare, de a sparge o blocadă, de „a evada în lumea liberă" şi dezintere
actual pentru aproape orice tip de contacte internaţionale (capitolul
Cauzele sunt evidente. Am parcurs o întreagă evoluţie, cu experienţ
concluzii mai mult decât decepţionante şi edificatoare. Nu mai accepta
în conştiinţa mea - o situaţie de două ori falsă: de pseudodiscipol „occiden
şi, în acelaşi timp (îndeosebi în ţară), acelaşi „prooccidental" să fie atâ

prost înțeles și definit. Orientare reală și sinceră. Doar altfel motivată și formulată. Câteva scurte explicații sunt, din nou, necesare.

Fără a fi devenit deloc „naționalist", „etnicist", adversar al „globalității" etc, m-am săturat pur și simplu de a mai fi considerat doar un cetățean și reprezentant al unei țări fără nici un prestigiu internațional și al unei culturi minore, care, de fapt, nu interesează pe nimeni. *Ne rime a rien,* vorba lui Cioran. In orice caz, fără nici o recepție în centrele internaționale cu adevărat influente. Ce umilință mai mare poate fi o definiție ca aceasta: „A fi român nu este o naționalitate, ci o profesie". Unii o atribuie lui Bismarck. Personal cred că este de origine franceză (Poincare sau Clemenceau?). în orice caz o palmă mai usturătoare nu există! Pentru a nu mai aminti de lungile și umilitoarele cozi la diferitele ambasade și consulate. Deși aveam o carte tradusă în Japonia și o bursă japoneză, viza pentru Congresul AILC de la Tokyo (1991) mi-a fost acordată cu destulă dificultate. într-adevăr: ce caută un obscur român la Tokyo? Un personaj insolit, ca să nu spun dubios prin definiție. Când am rugat să fiu ajutat să mi se traducă două-trei recenzii japoneze, am fost pur și simplu refuzat. La acest nivel se judecă prestigiul real ai unei țări și al unei culturi. Nu al unor declarații diplomatice convenționale, pur formale și inevitabil ipocrite.

La aceasta se adaugă - de fapt ca o consecință directă - blocajul evident al sistemelor de relații străine, dezinteresul sau ostilitatea directă a nu puține *media* de mare prestigiu. Am simțit această distanță, chiar și atunci când era aparent (uneori, poate chiar sincer) favorabilă, încă în perioada 1990-1991, prin legături destul de strânse cu posturile de radio *Europa Liberă* și *BBC.* Condescendența îngăduitoare a unor redactoare oarecare arogante și suficiente (gen Ana Măria Bota sau Rodica Culcer), care mă... „plăteau" cu bancnote... expirate sau cu un pix-două, ca pe un locuitor din brusa africană, sunt greu de uitat. M-am eliberat destul de repede de această servitute. Cu atât mai mult cu cât apăreau tot mai mulți concurenți și amatori pentru astfel de colaborări. Iar eu nu eram, în orice caz, un om de *media.* Dar, pe atunci, nu exista în Cluj, imediat după „Revoluție", un intelectual cât de cât credibil, dispus la astfel de „corespondențe". Că ele nu erau foarte reușite, strict radiofonic vorbind, sunt primul care s-o recunosc. Eram sunat de altfel și la ore imposibile. Aveam cu totul alte preocupări. Scriam alt gen de texte etc. Și această improvizație continuă se resimțea în mod vizibil.

Un amestec de revoltă, resemnare și evaluare lucidă a realităților existente avea drept cauză și evidenta lipsă de interes pentru ce se făcea, în spirit independent și personal, în cultura română, în studiile literare, în comparatistică etc Dacă nu erai aliniat unui canon occidental dominant, unei orientări la modă (furia structuralist-semiotică este greu de uitat) nu te bucurai de nici o atenție. Și, de fapt, indiferența era desăvârșită pentru tot ce provenea, într-o formă sau alta, din această zonă. Nici „un comparatist" occidental nu înțelegea că pentru unii dintre noi, cel puțin, „comparatismul" însemna ceva mai mult. Cu mult mai mult decât o simplă disciplină academică: o ieșire din izolare, o formă de rezistență la totalitarismul dominanat.

Că el reprezenta și o anume „ideologie" antiizolaționistă și antitotal
Dar nefericirea a făcut ca acest comparatism occidental să fie co
dezideologizat. Total indiferent la drama atât de reală a „gândirii cap
Când nu era de-a dreptul stângist și marxizant. Am trecut adesea, ş
aceste motive, prin momente penibile și greu de suportat. între acest
culturale, mi-am dat repede seama, nu exista nici o afinitate, nici o os
nici un schimb reciproc real de informații. în plus, o condescendență acad
-mediocră greu de suportat.

Problema „canonului occidental", a centrelor de influență, a def
„literaturii universale" am studiat-o destul de atent în unele dintre c
mele și nu mai revin. Precizez doar ideea de bază, poate încă insuf
formulată cu toată claritatea: „o literatură universală" formată di
operele literare de mare valoare din lume, scrise în orice limbă, apar
oricăror culturi și tradiții. Dincolo de orice bariere și canoane de oric
„Un panteon" ideal de „capodopere", în care accentul cade pe „origina
nu pe „naționalitate". Doar una dintre componentele operei literare
multe altele. Era evident că pentru aceste centre de decizie, „lite
română" nu face parte din „literatura universală". Care continuă
confunde numai cu literatura occidentală. Cu mare greutate și doar
zonă încă marginală, începe să se admită, uneori, că și literaturile e
asiatice, islamice sunt și ele „universale". Au deci acest drept la exis
Din care cauză, am început să refuz - tot mai convins și insistent
formă de „colonialism cultural". Poziție, ce, repet, nu are nici cea ma
legătură cu „naționalismul cultural". Este doar expresia perfect leg
îndrăznesc să afirm - a diferențierii, originalității și independenței cult
în orice limbă și pe orice meridiane. Nu am nici o admirație pentr
ce aș numi uniforma și mediocra *monkey culture.* Preconizez cea mai
cea mai completă - și dacă se poate - cea mai exhaustivă info
internațională. Dar numai în sensul și scopul simulării, consolid
validării virtualităților proprii. Produsele de serie au desigur și ele
lor, în „cultura de masă", în „subcultură", în „paraliteratură" etc.
interesat îndeaproape și de aceste probleme. Cred că sunt chiar... p
român care le-a studiat în mod concis, sistematic și dintr-o persp
proprie. Idealul rămâne însă personalitatea și originalitatea. Din care
cultura occidentală, pentru care am cea mai vie admirație, mă entuzias
și mă deprimă în același timp. Când se va ridica și... cultura rom
acest nivel? Cu tendințele sale actuale dominante (fragmentarism, mim
improvizație, jurnalism, impresionism etc) sunt foarte slabe speranțe. C
și inevitabila concluzie la sfârșitul a șase decenii de participare
într-un sens sau altul - în cultura română.

Nu este însă vorba, în cazul meu, numai de reacții pur intelectu
și practice. Am rupt, de fapt, orice „legături diplomatice" cu ambasa
centrele culturale care continuă să-mi trimită mecanic (figurând fo
liste de protocol) invitații de diferite tipuri. Refuzul „distincției" fra
fost radical și definitiv. Mai mult decât atât, de vreo două decenii n-
participat la nici un congres sau colocviu internațional. Cred că a

menționat refuzul, în general tacit, a zeci de invitații. Unele - turistic vorbind - atractive. în Brazilia, de pildă. Dar aceste reuniuni, utile în felul lor, nu mă mai interesau intelectual vorbind. Deoarece nici ele nu se „interesau", în mod real, de cultura țării mele, de cărțile mele etc. Dacă nu eram perceput în mod exact - şi cunoşteam foarte bine toate cauzele - a face doar figurație la un congres sau altul mi se părea cel puțin inutil şi inoportun. De unde enorme eforturi de a mai răspunde, uneori, la invitații de colaborări externe. Singura care m-a interesat într-adevăr, în ultimul timp, a fost doar participarea la *Censorship :An internațional Encyclopedia,* în curs de apariție la Londra. De abia aştept, repet, să reiau tema, într-o amplă lucrare. în termenii săi româneşti, bine studiați şi în profunzime.

Făceam, în continuare, o figură falsă şi în acest domeniu, de care mă simțeam tot mai străin. Unii cred şi azi că premiul *Herder* reprezintă într-adevăr „ceva". Alții, pasionați de „prezențe româneşti", dau o importanță disproporționată publicațiilor mele străine, pe care personal nu le mai popularizez. Mai ales de când am observat că astfel de semnalări - care de fapt complexează, produc numai invidie şi concurență - sunt cum nu se poate mai iritante şi inoportune. Cel puțin, ele au o anume utilitate: defensivă, mai bine spus „antisecuristică". Atunci când, de pildă, a apărut în presă ştirea că am primit distincția *(Honorary Membership)* oferită în 8 mai 1999 de *Modern Language Association* (din SUA), SRI (citeşte Dan Ciachir) a recepționat imediat informația şi m-a... felicitat telefonic. Singura utilitate într-adevăr reală a cărților şi colaborărilor mele străine, a unor recenzii şi distincții a fost şi este doar de ordin pur „politic". Ele întrețin mitul unei pseudorecunoaşteri internaționale. Care, încă din perioada ceauşistă, m-a protejat cu mare eficacitate. Căci nimic nu provoacă o panică mai mare în aceste servicii secrete decât un scandal internațional, o publicitate negativă, inevitabil mediatizată. Şi, în felul acesta, mă simțeam, într-un fel, „protejat". Doar că întreaga situație era şi din acest punct de vedere - subliniez din nou - de o falsitate izbitoare, inevitabilă şi nemeritată.

în sfârşit, un ultim indiciu de desprindere definitivă de „Europa": dorința de a călători în Vest a dispărut. Trec peste foarte numeroasele obstacole consulare şi vize discriminatorii, profund umilitoare. Mi se părea tot mai absurd să cunosc bine Cartierul Latin al Parisului şi să nu fi văzut, măcar o singură dată, oricât de superficial, Atena, Istanbul, Turcia şi Asia Mică. Din care cauză, aceste ultime călătorii au fost pentru mine foarte fecunde, revelatoare şi instructive. Şi de abia aştept să vizitez în septembrie (1999) Ierusalimul şi, în general, Israelul. O adevărată *terra incognita.* Sper să nu mă obosească prea mult. Deşi condițiile mele fizice nu sunt, deocamdată, prea bune.

Un adevăratul „internaționalist" şi „cosmopolit" sunt deci, în esență, eu. Pentru care întreaga lume este obiect liber de cunoaştere şi asimilare culturală. A călători în centre într-adevăr istorice înseamnă o adevărată imersiune în istoria umanității. Un act de regenerare şi de cunoaştere istorică din interior. A constata, cât mai concret posibil, existența, răspândirea, circulația şi perenitatea unor valori efectiv universale. O săptămână

la Tokyo nu este mult. Dar pentru un român care ştie să vadă este e
M-am întors cu impresii puternice despre grădina palatului imperial,
cartierul Sinjuku, teatrul Kabuki şi No. Să nu uit nici magazinul d
am cumpărat o cutie de lac şi un nu mai puțin splendid mic scrin,
lac negru, cu trei sertare, unde țin documente şi bani. Utilul cu p
integrate într-un obiect exotic.

La Pekin am stat în total doar trei zile. Impresia de imens „sat
Palatul Interzis, piața Tien An Men şi celelalte rămân imagini de n
Totul învăluit în ceață aburie. Ca şi masca de ceară galbenă a lu
Tze-dun. Am adus o mică vază chinezească *cloisonne,* foarte frumo
între altele, două inscripții-bibelouri, în caractere chinezeşti şi... eng
Două aforisme în care mă regăsesc: *Where there's a will there's a*
mai ales, *Today's struggle is tomorrow's succes.* Le-am pus în bibliote
într-un loc vizibil.

Astfel de călătorii au echilibrat în modul cel mai fericit orice
„eurocentrică" sau „euroatlantică". Cu excepția Africii, cred că am o i
sumară a „lumii", dar reală. Şi dacă voi mai face vreodată o călătorie,
țară pe listă va fi Egiptul: Nilul, piramidele, Karnak, Luxor, Abu
rămân deocamdată doar imagini vizuale, cinematografice sau tele
Plus albumele. Dar nu părăsesc deloc speranța de a debarca, într
zi, şi la Alexandria. Poate că voi avea această „ultimă şansă". Dar
şi sănătatea s-ar putea să mi-o înlăture.

26

Câteva concluzii

încheindu-mi, într-un fel, socotelile cu o existență care, în domeniul ideologic şi cultural cel puțin, nu mi-a dat satisfacții, încerc să trag câteva concluzii. îmi displace profund tonul moralizant, „sfătos", de „învățături către... ". Totdeauna convenționale, în care de altfel nimeni nu crede şi nu sunt urmate niciodată. Obiectivul meu este mult mai modest şi într-un sens - pentru a începe chiar cu mine însumi - mult mai util şi mai edificator. Să încerc să constat ce am realizat, efectiv, în împrejurări (trebuie reamintit mereu) extrem de dificile. La ce rezultate am ajuns şi, în general, ce se poate face în condițiile româneşti date, deosebit de nefavorabile proiectelor mele? Şi, în definitiv, în ultimă analiză, la ce clarificare finală am ajuns, despre mine, în primul rând, şi despre mediul în care mi-a fost dat să trăiesc? Nu cred, bineînțeles, nici în *karma,* nici în metempsihoză. Dar n-aş mai relua niciodată, sub nici un motiv, această existență, atât de agitată şi de traumatizantă.

Deşi îmi dau foarte bine seama că problema „posterității" sună cum nu se poate mai pretențios, va trebui totuşi, într-un fel sau altul, să mi-o pun. Dar cât mai calm, mai sobru şi mai lucid posibil. Fără nici o iluzie şi mai ales fără nici o eroizare. „Posteritatea" este totdeauna o miză riscată şi adesea falsă. Este doar un mare mit, pe care-1 întreținem inconştient din motive de consolare sau de răzbunare postumă. Cu istoria literară şi cultu-rală ne „aranjăm" noi, scriind-o eventual noi înşine. Cât priveşte „succesul" sau „insuccesul" unei opere, el depinde de numeroşi factori aleatorii, total incontrolabili, încât a insista în această direcție este pură pierdere de vreme. Când îmi aduc aminte că pe Montesquieu, în Anglia, *UEsprit des lois* 1-a făcut doar mare... exportator de vinuri de Bordeaux, succesul ideologic transformându-se, mult mai rentabil de altfel, în mare succes comercial. Sau că Bizet voia să se arunce în Sena la premiera lui *Carmen,* iar azi este opera cea mai cântată din lume, atunci nu pot să nu fiu şi să nu rămân decât foarte precaut şi sceptic la acest capitol. Şi am dat doar două exemple la întâmplare.

Nu pretind că sunt total indiferent la soarta „operei mele", noțiune pe care o pun de altfel între ghilimelele cele mai apăsate. Dar cu extremă prudență şi cu maximă clarviziune. îmi vine chiar să citez, în spirit autoironie,

butada plat involuntară a lui Samson Bodnărescu: „Ce poate fi va fi". T
a depins de mine am făcut cum am crezut că este mai bine, printr-un p
destul de lent şi dificil de decantare şi clarificare interioară. în rest, n
„un mister învăluit într-o enigmă", ca să reiau o altă butadă. A lui Chur
de această dată. Probabil că de obsesia citatelor nu voi scăpa niciod

în cazul meu, se poate vorbi, totuşi, şi de unele aspecte obiective, rig
verificabile. Manie de colecționar sau nu, de arhivar înnăscut, amator
destul de metodic, am început încă de la 15 mai 1992, să donez într
mea „arhivă literară" BCU Cluj, unde va constitui „Fondul Adrian Mar
Excelentul director Doru Radosav a sprijinit - entuziast pot spune -
proiect. Câteva manuscrise, macedonskiene, foarte rare, le-am vând
început, în limita fondurilor de achiziții, modeste, ale bibliotecii. Da
mai multe dintre dosare au fost donate gratuit, ceea ce am făcut în
sistematic, an după an, şi o voi face în continuare. Deocamdată (iulie 1
„Fondul A.M." a ajuns la 287 de dosare. Şi nu cred că exagerez că, în
din urmă, donația va cuprinde aproximativ 400. Căci partea cea mai im
tantă a arhivei, aş spune - cea referitoare la cărțile mele şi la înt
activitate publicistică -, urmează a fi cedată într-un viitor, sper cât
apropiat, fiind încă în curs de organizare şi inventariere. La aceasta s
adaugă şi un testament în favoarea BCU Cluj (3 martie 1994) al în
mele biblioteci. Un dosar special cuprinde toate aceste acte şi pro
-verbale. între timp, am donat, periodic, sute şi sute de cărți, extra
reviste, româneşti şi străine, cu titlu gratuit, fără nici „un inventar" sp

Această inițiativă merită oarecare atenție şi din alte motive. Nu ş
depozite va fi având *Muzeul Literaturii* din Bucureşti. Dar aş îndrăzni să
că este vorba, în orice ipoteză, de una din cele mai mari arhive personale
conservate şi organizate, păstrate, a unui autor român. Ceea ce nu este
foarte puțin lucru, în al doilea rând, întreaga bibliografie, complet înch
va fi publicată într-un volum. Iar conținutul său - aş îndrăzni, din n
afirm, dacă va fi bine citit şi analizat - va forma un izvor de informații de
ordin. Mai puțin istorico-literar, cât o bază de serioase analize sociol
-literare. Căci este vorba - în primul rând - de „un caz" cu totul sp
singular şi semnificativ, de „recepție" în cultura română. Cum, când,
în ce proporții şi condiții a fost ea posibilă. în total contratimp isto

Nu trebuie omisă nici „valoarea" unui exemplu. „Fondul A.M."
urmat, la scurt timp, la sugestia şi prin colaborarea mea directă, de c
tuirea „Fondului Mircea Carp", al vechiului meu prieten. El este impo
deoarece formează, cel puțin deocamdată, singurul fond documenta
țară, care s-a păstrat, al fostei redacții româneşti al postului de
Europa Liberă. Când s-a mutat la Praga (1997), redactorii români, cu
inconştiență şi fără nici un simț al tradiției istorice, l-au împrăştiat
distrus pur şi simplu. „Am făcut curățenie prin sertare", cum a de
unul dintre redactori, N.C. Munteanu, pe care - sub acest aspect - nu
caracterizez. Tot ce s-a salvat din arhiva *Europei Libere* se află, acu
Budapesta, cumpărată de Fundația Soros. Se vorbeşte de un masiv tran
de nu mai puțin de 34 de TIR-uri.

Se pare că inițiativa mea a produs chiar și o oarecare emulație. Directorul Doru Radosav îmi spune - foarte satisfăcut - că este în tratative, aproape de finalizare, cu Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, de a-și dona întreaga lor arhivă personală BCU Cluj, unde va forma încă un foarte important fond documentar ce le va purta numele. A și declarat-o public într-un interviu în *Weekend-u\ Ziarului de Cluj* (21 august 1999). In schimb, cu Galateea Ciorănescu, văduva lui George Ciorănescu, în trecere prin Cluj, nu am avut succes. Am dedus că ea, de fapt, dorea să vândă arhiva fostului ei soț. Iar BCU Cluj nu putea s-o cumpere din lipsă de fonduri. Trebuie neapărat menționat și faptul că întreaga bibliografie personală - păstrată în cele mai bune condiții - nu poate fi dusă la bun sfârșit, fără competența, munca organizată și chiar devotamentul bibliotecarei Florina Ilis. Este, de altfel, mai mult decât o bibliotecară: o intelectuală, scriitoare, autoare de piese de teatru și romancieră, în curs de editare. Cu o astfel de colaboratoare, operația nu poate să nu reușească.

Chiar neîncheiată, colecția își demonstrează de pe acum utilitatea documentară. Mi se spune că au început să se facă și teze de licență pe baza acestor materiale. S-au scris și unele articole de prezentare ale primelor două fonduri. Unele materiale au fost și publicate, ca texte inedite, de către cercetători meticuloși și pasionați precum Mircea Popa. Premisele, sub acest aspect, sunt deci bune, promițătoare. Am asistat uimit - din motive financiare sau nu, de către o familie famelică, să spunem - la împrăștierea și chiar distrugerea arhivei Alexandru Macedonski. Măcar sub acest aspect, am putut să reacționez, fie și într-o mică măsură, la salvarea unei anumite „memorii istorice" personale sau nu. Să schițez un gest de „rezistență" împotriva uitării și sabotării tradiției noastre culturale. M-am convins încă o dată: poporul român nu are acest instinct, acest gest reflex de supraviețuire istorico-memorialistică. Deoarece având o mentalitate etern țărănească, el gândește și memorează doar în termeni arhetipali, simbolici și impersonali. Iar astfel de depozite documentare nu pot fi decât strict individualizate, personalizate, cu identitate foarte bine subliniată. La antipodul oricărui ritual istoric și depersonalizat, „căzut în folclor". Ele formează - totodată - și baza unor sinteze culturale și istorico-literare de alt tip decât „folcloric". Ceea ce reprezintă - orice s-ar spune - o contribuție culturală de alt ordin. Deocamdată, mai mult prin premise, decât prin rezultate. Este adevărat. Dar că partida va fi câștigată în perspectivă nu mai am nici o îndoială.

Din punctul meu strict de vedere, evaluată cu cea mai mare detașare, această bibliografie este, în același timp, izvor de unele satisfacții, dar și de mari decepții. Și, deocamdată cel puțin, zonele de umbră depășesc cu mult petele de lumină. Evident, nu sunt încă în posesia întregului material bine strâns, organizat și concludent. Dar cred că pot afirma de pe acum - parcurgând dosarele ce au fost deja organizate în formă definitivă, inclusiv o bibliografie parțială, anterioară, publicată în *Apostrof (TV,* 7-8, 1993), care se oprește, la capitolul publicații în limbi străine în anul 1982 - că este vorba de o recepție reală, uneori chiar masivă, dar strict marginală și, mai ales, fără nici o influență. Sute și sute de referințe (în total între 1 500 și 1 700)

și nici un efect este, fără îndoială, și concludent și deprimant. *Dicțio*
de idei literare a avut, de pildă, în țară, peste 60 de recenzii și peste
străinătate. Un record românesc absolut în materie. Și totuși nici o urm
El a fost și este folosit doar ca izvor de documentare enciclopedică. Pe
mulți, a căzut într-un fel „folclor documentar", devenit bun public. O a
de situație - asociată recepției tuturor cărților mele - a făcut să mă dez
resez tot mai mult de soarta lor. Să-mi fie - repet - tot mai îndepărta
mai străine. Am investit prea mult și nu am recoltat, în esență, mai n
O astfel de reacție, vorbind în general, m-a descurajat și uneori chiar
dezgustat. Subiectivă sau nu, o astfel de atitudine mi se pare, psiho
vorbind, explicabilă. Din acest motiv, cred fundamental, am părăsit defi
(cum am mai amintit) studiile teoretico-literare.

Din „mantaua" sa „a ieșit" [sic!] doar o carte-două, obscure, despre „ba
românesc" și mi se pare și un studiu (să spunem) despre „eseu". As
criticii literare curente, *Dicționarul* n-a avut nici o influență. Ba, dimpo
mai văd „desființat", după mai bine de trei decenii, articolul despre „Ex
ment", uitându-se că alături de cel despre „Avangardă" (reluat rece
traducere - dovadă că „rezistă" - într-o antologie iugoslavă) și de alte c
(de fapt mai toate) sunt adevărate „premiere" românești. Și că noțiun
„experiment", chiar dacă a evoluat inevitabil, într-o oarecare măsură,
s-a modificat în esență. Se poate deci anticipa că, în general, reacția
foarte aleatorie, marginală, masivă uneori, repet, dar în afara or
„critici de autoritate". Iar de o influență în adâncime, ori măcar superfi
nici nu se poate vorbi. A existat deci un public cititor și, adesea,
„comentator". Insă în ce zone intelectuale precise rămâne a ne lămu
parcurs. Oricum, se vor putea trage unele concluzii despre soarta și s
ficația unor cărți și autori, de orientare inconformistă, într-o țară pe
n-o pot defini, până la urmă, decât „urmuziană". Unde un prim-minis
funcțiune contestă și „dă afară" pe președintele... propriului său parti
să introduc și o mică glosă, de un mare grotesc, de imediată actual

Departe de a fi un simplu episod, al unei „pseudocariere lite
„bibliografia" în curs de realizare - de pe acum destul de bine contu
mai dovedește încă ceva: dificultățile reale, urmate de inevitabilele de
de care se lovește la noi un autor *going his way.* Ca s-o mai dăm
englezește, eliberați - sper pentru totdeauna - de tutela culturii și
franceze. Nimeni nu apreciază, cel puțin deocamdată la noi, sinteza, const
în mai multe volume, enciclopedismul, erudiția referințelor internaț
folosită în spirit independent și critic. Am mai spus-o și o repet: e
indiciu evident de cultură minoră, fragmentară, publicistică, actual
mecanic-sincronică. *Biografia* este o enciclopedie a unui singur autor
în sfârșit, până la capăt. Toate încercările generației și ale perioadei
mai bine spus (Negoițescu, Manolescu, *Dicționarul scriitorilor roma*
că au capotat din motive obiective sau biografice (autorii au acu
preocupări), fie pur și simplu din motive economico-editoriale. A nu
noaște măcar în trecere sau a bagateliza acest efort personal efectiv re
este, indiscutabil, un indiciu cultural negativ. Și sunt eufemistic.

Dincolo de orice dezamăgire şi regrete - îndrăznesc să reafirm legitime - s-au precizat, mai ales în ultimii ani, câteva atitudini sufleteşti şi intelectuale. Tipice şi definitive. Ele definesc cel mai bine nu numai o evoluţie spirituală, dar şi starea de spirit a unui autor, întâmplător român, la sfârşitul activităţii sale. Mai întâi, un tot mai profund scepticism faţă de critica actuală, sub toate aspectele sale pretins specifice: selecţie de valori, definirea personalităţilor literare, analiza creaţiilor originale etc. Nu pot spune că ea nu mă mai „interesează". Doar *altfel.* Ca să mă exprim neconvenţional: la modul „cinic". O consider un simplu instrument de publicitate şi nimic mai mult. Cu toate păcatele sale, critica (la noi aproape exclusiv jurnalistică) rămâne în continuare utilă. Dar într-un anume fel. Ea pune în circulaţie nume de autori şi titluri, vehiculează unele idei şi orientări. A devenit, în felul acesta - între altele - o formă a „culturii de masă". O metodă de mediatizare ca oricare alta şi nimic mai mult. Din care cauză, încerc să fiu atent, pe cât posibil, la ce se scrie despre mine.

Decupez textele, îmi arunc ochii peste ele. Dar nu le citesc atent niciodată şi, mai ales, nu le iau, pe cele mai multe, în serios. Prea puţine merită, într-adevăr, atenţie. Funcţia lor, pentru mine, este şi rămâne, strict publicitară: menţine, la limită, în actualitate, numele unui autor, popularizează unele proiecte, semnalează existenţa unui stil de lucru etc. etc. O formă deci de supravieţuire intelectuală a unui autor în mod evident în contratimp istoric şi cultural. A pătrunde în astfel de condiţii, la grămadă, chiar şi în manualul şcolar, mi se pare o glumă proastă, o mistificare. Ştiu bine că multe, cele mai multe dintre ecourile şi referinţele existente, sunt convenţionale, pur formale, exterioare, exclusiv „sociale". Dar, chiar şi în această formă minoră şi degradată, ele au funcţionalitatea şi utilitatea lor.

Faptul nu este fără urmări negative, dintre care aş nota, în primul rând, două. Mai întâi, oboseala, scepticismul, blazarea de a fi, sau măcar sentimentul de a rămâne, în unele domenii, doar un etern „pionier", într-o critică subdezvoltată, rămasă la stadiul impresionist. De unde, uneori senzaţia - cu grade diferite de intensitate, după împrejurări - de a lucra de fapt inutil. Cum am constatat adesea. Tot mai conştient, în acelaşi timp, că nu pot învinge inerţiile adverse. Nici subdezvoltarea evidentă - întreţinută şi cultivată timp de decenii - nici sări peste anumite etape istorice, inevitabile, strict istorice. Un exerciţiu de rezistenţă, de tărie morală, totuşi. Poate chiar şi de asceză a nerecunoaşterii. Urmărit uneori şi de momente de descurajare. A lucra mereu în singurătate este, orice s-ar spune, dificil. Nu revendic nici un „eroism", nici un „merit" special. Ci doar luciditatea unei situaţii total nefavorabile şi fermitatea unor proiecte. într-un mediu subdezvoltat, în cazul meu „clujean", provincial, regionalist, tutelat de un „pseudo-maestru" fără o adevărată operă. Exemplul tipic, mediocrul şi veninosul Mircea Zaciu, produsul unei publicităţi de „ciraci", foşti elevi, lipsiţi de alţi termeni de comparaţie. Constat cu surpriză că Alexandru George şi Gheorghe Grigurcu au început să pună în discuţie şi acest fenomen de impostură. Eforturi cultivate tot mai mult în sine şi, în primul rând, doar pentru mine. Cât despre recepţia culturală „naţională", colectivă, nu-mi mai făceam de

mult nici o iluzie. Aproape că mă îndoiam uneori de mine însumi. U
mai mult decât descurajat că nu sunt recunoscute nici cele mai obie
evidenţe, măcar cantitativ-bibliografice. Dar încep să mă întreb cu t
seriozitatea: nu exagerez totuşi revenind mereu asupra acestei teme
şi nu. Nu împărtăşesc în orice caz teoria conform căreia important este
efortul, nu şi rezultatele. Pentru cine are despre cultură - în speţă rom
o concepţie globală şi activistă, în care interdependenţele, incitările şi i
au nevoie de circulaţie şi eficacitate, filozofia perfectei gratuităţi a ac
creator este inacceptabilă. Cum poate fi asigurat progresul, modific
unor stări negative de spirit, depăşirea unor etape inferioare fără a urm
unele rezultate şi a observa măcar condiţiile şi mecanismele posibilităţi

A doua consecinţă - despre care m-am mirat eu însumi cât de fer
insensibilă rămâne la toate ecourile negative - este nu numai indife
la „viaţa literară", detestată în atâtea rânduri în această *Viaţă,* d
pentru orice formă de „literatură". încă o temă ce mă obsedează şi în
fel mă uzează. Ca şi toate aceste amintiri, inclusiv punerea lor „stilis
pe hârtie. în legătură cu moravurile şi psihologia „vieţii literare" era
mai mult de părerea lui E.M. Cioran despre scriitori: „Târfe ce se c
pentru acelaşi trotuar". Literatură beletristică, de ficţiune, repet, nu
citeam de mult. Mă plictisea şi mă enerva în acelaşi timp. Reali
imediată mi se părea mult mai atractivă, mai variată, mai surprinză
decât orice invenţie literară. Dar, mai mult decât atât, îmi revenea
în memorie boicotul permanent din ţară şi străinătate. Sau, dimpotri
polul opus, să ai zeci de recenzii, să primeşti şi „premii" şi să nu ai
influenţă reală, nici o eficacitate, mi se părea, din nou, neverosimil şi
absurd. Şi mai ales o nedreptate obiectivă, care, fie şi sub această f
discretă, trebuie undeva consemnată.

într-adevăr, vorba prietenului meu Sorin Antohi, care a pus punct
i şi care nu poate să nu mă preocupe: în definitiv, „pentru *cine* scrie A
Marino?". întrebare ce aş formula-o altfel: „pentru *ce* scrie Adrian Mar
Pentru clarificarea unor probleme? Deschiderea unor perspective?
voltarea culturii române? Nu găseam un răspuns complet sau satisf
la nici una din aceste întrebări. Fără însă a putea renunţa la o acti
ce făcea totuşi parte din fiinţa mea. N-o puteam părăsi, oricare ar fi
plătit. Şi atunci apărea încă o dilemă, poate cea mai gravă şi mai pl
consecinţe dintre toate. Ea s-a precizat târziu, foarte târziu. Abia în u
ani. Dar în forme atât de precise şi de imperative încât nu ezit
consider hotărâtoare.

Alternativa esenţială, redusă la ultima expresie (cum am mai ream
era următoarea: publicistică, fie şi pe teme preferate, cu tot ceea ce i
o astfel de activitate (relaţii, vizite, deplasări, reciprocităţi, contraservic
sau izolare şi concentrare în vederea terminării unor lucrări de sint
mă preocupau şi în care mă regăseam cu adevărat? Menţinere în actua
ori recluziune studioasă şi constructivă? în ce direcţie trebuie îndr
ultimele energii de care dispun? Dilemă grea, care nu putea ave
partea mea decât o singură soluţie. Cu riscul de a ieşi din actualitat

nici un fel de audiență. Aveam viu, în față - între altele - şi exemplul negativ al lui M. Ralea, autor comparabil cu C. Noica, dar care ieşit din circulație, fără publicitate, relații şi discipoli, a rămas practic un mare necunoscut. O nedreptate flagrantă, deşi perfect explicabilă. Retragerea calculată dintr-o sferă de relații ce mă interesau tot mai puțin reprezenta - îmi repetam mereu - singura soluție cu adevărat pozitivă.

Când mi-am dat seama că dialogul şi cooperarea reală, în sensul convingerilor mele, erau aproape imposibile, am optat decis pentru retragere, izolare şi concentrare. în felul acesta, am evitat la maximum împrăştierea, fragmentarea, pierderea de timp în superfluități monden-culturale şi publicistice. Pe un plan, ştiu bine, pierderile au fost considerabile. Dar pe un altul, în special al atingerii unui adevărat echilibru interior - la care se adaugă în ultima perioadă terminarea *Biografiei...* şi cristalizarea definitivă a proiectului *Cenzurii şi libertății în România* - avantajele şi beneficiile rămâneau incomparabile. Am ales deci, definitiv, să fiu şi să rămân până la capăt un ursuz, un nesociabil, colaborator doar la reviste provinciale, puțin cunoscute şi citite. Dar unde eram invitat cu plăcere, mereu în acord cu mine însumi. Un adevărat „lux" moral, rar la noi. Nu mai eram dispus la nici o concesie făcută unei epoci, cultural vorbind sterilă. în derută, amorfă, lipsită de orice orientări precise. Perioadă fără nici o preocupare (din punctul meu de vedere) cu adevărat constructivă. A cărei ierarhii şi sisteme de valori, repet, le contestam în esență. Iar tendințele sale, evident comunizante, dar şi de „dreapta", îmi erau din ce în ce mai greu de suportat.

O altă alegere esențială - la un nivel inferior - nu lipsită însă de importanță în planul existenței practice, a fost adoptarea definitivă a unui stil de viață pseudosocial. Total izolat, fără relații, dar şi fără obligații şi convenții false, pur protocolare, care mă plictiseau teribil. La Cluj (cred că am mai spus-o) am avut mereu sentimentul celui de al doilea „domiciliu obligatoriu". Deloc integrat vieții literare şi publicistice a oraşului, total în afara universității, în contact cu Editura Dacia doar din motive de supraviețuire editorială, înconjurat de adversitatea constantă a „şcolii Zaciu", pentru a nu mai aminti de adevărați huligani de specia Tudor Dumitru Savu, eram practic obligat la o atitudine retractilă, defensivă şi cât mai discretă posibil. Afinitățile locale erau, practic inexistente, tolerabile în cel mai bun caz. Nu era „oraşul meu". Dar cum despre existența mea clujeană am mai vorbit într-un capitol anterior (10), n-are rost să insist. Sub acest aspect, o viață refulată, tristă şi de mare constrângere. Şi dacă sunt sumar şi evaziv, faptul are o singura explicație : îmi este imposibil să evoc la infinit şi în detalii, un lanț nesfârşit de umilințe, lovituri, mizerii, bârfeli şi antagonisme. Şi „locale" şi „centrale".

Pentru a mă restrânge la sfera culturală - singura care mă interesează cu adevărat -, situația s-a îmbunătățit din fericire, destul de mult, totuşi, după 1989. Unele realizări, în general recunoscute, modificarea unui întreg raport de forțe, apariția unei noi generații, animată de un alt spirit, mult mai liber şi mai deschis, au făcut posibile şi un alt tip de relații. Mult mai relaxate, mai agreabile. Şi, în unele cazuri, chiar într-adevăr constructive.

Deşi nu aveam nici o plăcere să colaborez cu o pseudo-Facultate
Litere, am făcut, şi dintr-o datorie morală, un referat favorabil tezei Ruxandr
Cesereanu, despre literatura gulagului românesc, apărută ulterior şi în volu
(Călătorie spre centrul infernului, Bucureşti, Editura Fundației Cultura
Române, 1998), despre care am şi scris în *Cuvântul* (3/1999). O personalita
evidentă, uşor stranie, îmbrăcată mai ales în negru, băiețoasă, chiar *vira*
O tachinam pentru preocupările sale legate de cruzime, sadisme, tortu
asimilând-o, amical, cu contesa vampiră maghiară Erzsebet Bâthori. Protes
politicos, alintându-se uşor, dar cred că, în realitate, se simțea... flatată
această comparație celebră. Alteori, o declaram... „top model". Talentată
cultivată. De altfel în Cluj nu există, în perioada actuală, decât două poe
adevărate: Marta Petreu (totdeauna amicală, în ce mă priveşte, în *Apostro*
său). Să nu omit, la capitolul feminin, nici pe Monica Gheț. Prezer
agreabilă, civilizată, stilată, cultivată.

Inteligent, binevoitor, cu spirit critic, lipsit de prejudecăți provinciale, Do
Pop, a cărui carte de debut, documentată în SUA, *Obsesii sociale* (Iaşi, Editu
Institutul European, 1998), am salutat-o de asemenea *(Cuvântul,* 9/199
Nu s-a putut adapta la *Ziarul de Cluj,* unde, la început, a redactat pagi
culturală. Bine scrisă şi în continuare (cea mai bună de altfel a unui cotidi
clujean), am stabilit bune relații de colaborare cu redactorii săi: cu Ruxand
Cesereanu, Ion Mureşan, lucid, ironic şi surprinzător pentru mine, p
cultivat, dublat de spirit critic şi dotatul Dorin Petrişor, preocupat de pictu
cu care am şi „polemizat" amabil. Singura relație literară clujeană durabi
deşi cu multe sinuozități, în ultimul timp destul de asiduă (mă vizitează
destulă regularitate vinerea), a fost Virgil Ardeleanu. Un mare marginal
izolat, ca şi mine de altfel. Temperament dificil, irascibil, adesea imprevizil
departe de a fi cel mai comod om din lume (definiție pe care de altfel m
aplic fără nici o ezitare şi mie însumi). Dar om de caracter, dur şi intransige
A preferat să renunțe la cronica sa literară de la *Steaua,* decât să supo
presiunile redacției, cenzurii („Cenzura şi odiseea revistelor" (II), în *Adevă*
literar şi artistic, 24 august 1999) şi ale „vieții literare". Ceea ce 1-a scos prac
din circulația publicistică, în imposibilitate şi azi de a se mai face edit
După 1989, şi-a manifestat din plin orientarea democratică, anticomunis
Mai întâi la *Patria* clujeană (PNȚCD), apoi în destul de numeroase artico
bine scrise, din *România liberă.* Pe ultimul - excelent - „Comunism du
comunism" (27 iulie 1999), l-am şi decupat, ca şi pe altele, anterioare.
regăsit în el şi multe ecouri ale discuțiilor noastre pe marginea unor ca
ce i le împrumutam, situației actuale, comunizării poporului român etc.
regreta ca acest spirit de calitate să nu se realizeze, totuşi, într-un
oarecare. Măcar sub forma unui jurnal postum, pe care, uneori, bănui
că-1 ține. Extrem de discret, închis şi mefient, poate fi clasat, fără îndoi
în categoria „prietenilor de idei", despre care va mai veni vorba. Mie m
lipsit foarte mult dialogul cultural şi ideologic, uman, sincer şi direct.
care cauză, la Cluj, am întreținut - ca o compensație, aş spune „vitală
destul de vastă corespondență. Ca să mă iluzionez în orice caz că nu s
chiar de tot „singur". Că „dialoghez". Că am totuşi posibilitatea „comunică

cu unii „prieteni". Din acest motiv, am dat şi primit multe telefoane. Şi acest Joc", observ uneori cu iritare, continuă...

A constituit sau ar fi putut constitui, mai ales, laşul meu natal, o alternativă, o soluție la „relegarea" mea clujeană? M-am convins destul de repede şi cu multă dezamăgire că nici acest lucru nu este posibil. Deşi, în primii ani, nu numai după eliberare, dar şi după 1989, am întrevăzut, nu o dată, această posibilitate. O imensă iluzie, căci, între timp, au apărut nu una, ci chiar două noi generații. Fiecare cu „maeştrii" şi idolii lor, cu „geniile" lor locale. Mie „maestrul Ursachi", sau „geniul ludic" Luca Pițu, sau „hatmanul cazac" Nichita Danilov nu-mi spun mai nimic. Iar eu făceam şi în astfel de medii figură de intrus, de inoportun. De fiecare dată când plecam la Iaşi, după „lansarea" (vorba vine) a unor cărți ale mele, păstram un gust amar. Inabilitate totală din partea mea? Sau profunda mediocritate şi megalomanie provincială? Şi deci o generală ostilitate? Căci este greu de demonstrat, în termeni obiectivi, de ce nici una dintre cele trei cărți ale mele editate la Iaşi n-au fost recenzate serios în revistele culturale ale oraşului. Cel puțin în cele mai cunoscute : *Timpul, Convorbiri literare* şi *Cronica,* ultimele două foarte slabe de altfel. Am recenzat cărți de L. Antonesei şi Al. Călinescu. Nici un răspuns, nici un semn favorabil. Deşi cu ultimul aveam, în perioada *Cronicii ideilor literare* foarte bune raporturi. Dar anterioară stagiului său parizian. S-a încadrat perfect în tipologia „colonizatului cultural" (ca şi Livius Ciocârlie, de altfel) şi apele - în mod regretabil - s-au despărțit. Neverosimil de agresiv, de infatuat, Dan Petrescu, pretins „rezistent" de ultimă oră, care n-a dat de fapt nimic culturii române. Dar dă... „note" la toată lumea....

Acum, în urmă, sunt „descoperit" de un tânăr, mie necunoscut, Dan Lungu, de la *Monitorul.* Primesc numere de ziar, scrisori, chiar întrebări pentru un interviu. Dar mi-am dat seama repede că nu se urmărea, de fapt, decât atragerea mea în polemica ultimei generații ieşene împotriva celei precedente, baricadată în cele două reviste amintite. Credeam că puteam găsi în Iaşi o soluție, o alternativă, un loc de refugiu cultural. Revin asupra acestei preocupări, pentru mine, esențială. Rezolvarea unei probleme de viață. Mi-am dat seama, repet, cu mult regret, că era însă imposibilă o astfel de soluție.

Poate cea mai „sentimentală" decepție mi-a produs-o, totuşi, Editura *Polirom.* Am contribuit efectiv - ca să nu spun determinant - la „lansarea" sa. Prima sa carte a fost *Pentru Europa* (1995), care s-a bucurat de un real succes. Când Silviu Lupescu - vag cunoscut la Editura *Institutul European* - mi-a scris, cerându-mi colaborarea, i-am acordat imediat încredere. Simțeam în el „stofa" unui foarte bun editor. Şi sub acest aspect nu m-am înşelat. Formal, relațiile cu editura ieşeană nu s-au întrerupt. Dar comunicarea cu directorul său a încetat. A intrat sau a fost recuperat de „viața literară"? A început să publice şi scriitori bucureşteni, fără valoare, pe unii din motive strict publicitare, redactori sau chiar directori de reviste literare. Ca editor, cu simțul comercial foarte dezvoltat, îl înțeleg bine. Dar de ce a trebuit să mă jignească în mai multe rânduri - cred că de vreo cinci-şase ori - nu mai

înțeleg. Mister total. Când i-am oferit *The Biography...* mi-a spus că
avut timp s-o deschidă, s-o examineze. Când i-am trimis un extras span
îmi spune că „nu înțelege de ce i l-am oferit" etc. Din pură prietenie şi nin
mai mult. Când i-am vorbit, în trecere, de proiectul *Cenzurii şi libertății*
România a schimbat vorba. Avea sub tipar o carte pe aceeaşi temă (
păcate proastă), de un oarecare Marian Petcu, scrisă în cel mai pur
„Ştefan Gheorghiu", şi intenția mea nu-1 mai interesa. Eram deci tratat
un debutant care vine la o editură. Din nou, comportament neverosimil
încă o dată spus, inexplicabil. Chiar toți autorii şi toate cărțile sunt sim
„obiecte editoriale"? Odată folosite, aruncate la coş? Un timp îi trimite
şi cronici despre cărțile mele de la *Polirom,* decupate de prin ziare. Nu m
mai confirmat primirea. întâlnirea ultimă, de la Gaudeamus - când a
prezentat *Comparatism şi teoria literaturii* -, a fost rece, vizibil iritat,
controlat, cu bune reflexe. întregul său comportament mi s-a părut d
iraționalitate şi ingratitudine inexplicabile. Ceea ce m-a întristat profu
în definitiv, Editurii *Polirom* nu i-am făcut decât „servicii". Unica explica
plauzibilă este că devenind antipatic şi pe plan ieşean şi în noile cercur
relații ale directorului editurii, eram cel puțin, un inoportun. Deşi din ca
unor vechi şi notorii obligații şi poate speranțe de viitor, unele aparențe treb
totuşi păstrate. Dar de ce mă mai mir? în acelaşi mod am fost pra
eliminat şi de *\&^urnalul literar* (director Nicolae Florescu, pe care l-am aju
considerabil în perioada de început). Apoi, căzut complet sub influe
legionară, am fost îndepărtat fără nici o urmă de recunoştință. Revista
totuşi merite reale în recuperarea unor manuscrise şi texte ale exilul

Silviu Lupescu rămâne, indiscutabil un bun, chiar un mare editor.
câțiva ani a făcut din *Polirom* una dintre cele mai reprezentative şi în
prinzătoare edituri ale țării. A făcut şi deschideri ideologice îndrăzn
inclusiv în direcția celei de A *treia Europă.* Dar cred că am fost „sacrifi
de dragul lui Dan Stanca sau Cristian Tudor Popescu. Spirite confuz
agresive, adepte ale „omului ontologic" şi poate şi mai grav, profund antio
dentale. Editura publică şi pretinşi specialişti şi criptolegionari. Ca să
vorbesc de cazul patologic-senil Petru P. Andrei, cultivat pentru manusc
inedite pe gratis. Este episodul care m-a afectat cel mai mult în ultimii
de „viață literară". Şi nu cred că voi mai oferi vreo carte Poliromu
admițând că voi reuşi s-o scriu. Inclusiv pentru a nu mai reveni nicio
în Iaşi, unde am fost insultat în mod aberant şi oribil în presă şi nim
nu mi-a luat apărarea. Şi nici pentru a nu mai redeschide această
editorială, într-adevăr dureroasă. Dacă n-am meritat vreodată o lovi
profund ingrată - fără a o lua foarte în tragic - atunci aceasta a fost.
ezitat mult să fac o astfel de mărturisire. Revenind în Iaşi, în defin
oraşul în care m-am născut şi m-am format, n-am dorit să iau locul nimă
şi să nu concurez pe nimeni. Dar, între timp, psihologiile şi ierarhiile n
generații s-au schimbat atât de mult încât eu devenisem tot mai inas
labil. Fără a putea fi totuşi total ignorat şi negat. Desigur, nici eu n-am
nici o politică de captare şi cu atât mai puțin de seducție. M-am conv
încă o dată, că aceste „mecanisme" sunt şi inevitabile şi invincibile.

trebuit să le accept ca pe o fatalitate şi să mă resemnez. însă peste tot ce-mi mai aminteşte de Iaşi - un capitol important al vieţii mele - a căzut o cortină grea şi neagră. N-aş fi prevăzut-o şi dorit-o niciodată. *Un grand sommeil noir/Tombe sur ma vie...*

Deşi mi-am propus doar o autobiografie ideologică şi culturală, constat şi cu acest prilej că acest program nu este integral posibil. Intervin şi o serie de amintiri subiective, strict personale, „sentimentale", pe care aş fi dorit să le evit. Nu este însă totdeauna cu putinţă. Chiar dacă semnificaţia lor „ideologică" şi „culturală" rămâne predominantă, ele au jucat un rol important, uneori esenţial, în viaţa mea, de care nu sunt deloc încântat pe nici o latură. Dar ar fi nedrept şi, mai ales, inexact să mă las învins, în final, de o stare de spirit predominant sau exclusiv depresivă. Au existat şi compensaţii şi unele „consolări" ce nu pot fi, totuşi, uitate. Purificate de orice sentimentalisme şi melancolii ieftine, ca să nu spun filistine, ele au fost nu mai puţin reale. Şi aş reţine, în primul rând, trei astfel de aspecte. Spiritul meu... categorial şi clasificator văd că nu-mi dă încă o dată pace.

Este imposibil de uitat, în primul rând, colaborarea pur tehnică a L., ajutorul său practic, imediat, aproape cotidian, prin adaptarea sa neobişnuit de rapidă la toate exigenţele calculatorului *Macintosh. Performa 450.* în felul acesta, am putut deveni mai tehnic, mai operativ, mai rapid şi profesional, cu un randament „publicistic" inimaginabil în condiţiile vechii maşini de scris. Nu pot uita, bineînţeles, nici colaborarea Elenei Mosora, care mi-a bătut aproape două decenii toate cărţile şi multe dintre articolele mele. Multiplicarea, extrem de uşoară şi foarte rapidă, prin imprimantă, ne dădea, la amândoi, o bucurie aproape copilăroasă. Ştiu bine că efortul L. a fost considerabil. Uneori manuscrisele mele, adesea ilizibile, erau greu de descifrat. Temperamentul său „germanic", aplicat şi „muncitor" însă m-a salvat. O romăncă „pursânge" de mult ar fi aruncat pe fereastră toate textele mele. Ar fi refuzat pur şi simplu să mă ajute. Să-şi complice în felul acesta existenţa. Printr-un efort considerabil - perioade întregi - scriind uneori şi câte zece pagini pe zi. Câteodată, obosiţi, enervaţi, eram amândoi la capătul răbdării. O consolam autoironie - sarcastic: „pentru cultura română". Ea îmi răspundea: „...pentru tine". Şi cred că amândoi, fiecare în felul său, aveam dreptate.

La aceasta se adaugă, fără nici o infatuare sau iluzionare din partea mea, conştiinţa unor realizări strict obiective. Oricum, o consolare şi o compensaţie, aş spune legitimă, în ciuda unei desconsiderări, despre care am amintit în repetate rânduri. Nu este însă vorba, în primul rând, de o decepţie personală (deşi nu ascund şi un astfel de aspect), ci de o problemă obiectivă. într-adevăr culturală, de ordin general. Şi, mai mult decât atât, una specific „românească". într-o fază când cultura română urmează să fie efectiv construită şi articulată organic în toate compartimentele sale. Ceea ce este încă departe de realitatea actuală. Dar cum nimeni nu priveşte din această perspectivă, eforturile mele şi ale altora, puţini, nu puteau'fi nici înţelese, nici asimilate. Iar conştiinţa culturală generală nu progresa. Pentru un moment, jurnalismul cultural este de departe predominant şi învingător pe toată linia.

în cazul meu, strict personal, în ciuda oricăror obstrucţii şi bagateliz
(de exemplu, Ion Simuţ: „critică bibliografică"), am avut totuşi şi un
satisfacţii de ordinul „recepţiei". Unele pot părea naive, „puerile". Dar d
sunt examinate cu atenţie şi raportate, mai ales, la contextul speci
valoarea lor obiectivă nu poate fi negată. Mai întâi, toate cărţile mele s
epuizate. Toate s-au vândut. Deci au avut, în ciuda tuturor obstacole
cumpărătorii şi cititorii lor. Rar mai văd câte un exemplar, într-un anticar
bine pus la vedere. Semn că este considerat „o raritate". O anume satisfa
îmi dădea şi citarea, la pagină, într-un studiu sau altul, a unor texte ale m
Semn, evident, şi acesta, că ele au interesat. S-au articulat şi integrat u
demonstraţii critico-literare total în afara oricăror sugestii personale dire
Despre recenziile spontane, surprinzătoare, mai ales străine, am mai amin

Nu cred că se poate vorbi numai de satisfacţii de amor propriu perso
nici atunci când, la capătul unei vieţi destul de agitate, poţi oferi şi exem
unei existenţe consacrate exclusiv studiului, muncii intelectuale. Cu abnega
tenacitate, consecvenţă şi continuitate. *Una voce poco fa.* Repet, într-ade
o banalitate. Dar dacă 100-200 de autori români ar fi lucrat constan
acest stil, faţa culturii române ar fi fost cu certitudine alta. în orice
de un mic exemplu de studiu disciplinat, organizat, cred că se poate vo
Când priveşti în jur şi observi că mai toată producţia critică românea
este strict actualistă, fragmentară, efectul doar al unor comenzi redacţion
săptămânale sau lunare, fără nici o direcţie sau orientare precisă, fără
plan propriu, original, aş îndrăzni să afirm că măcar gestul de a rezist
de a persevera într-o cu totul altă direcţie, merită să fie semnalat şi reţi
Măcar într-o oarecare măsură. Ca un posibil „exemplu".

Evident, totul să pară şi produsul unei autoiluzionări, al unor com
saţii involuntare, pentru satisfacţii mereu refuzate. Există într-adevă
acest risc, pe care încerc să-1 evit cât mai mult posibil. Totuşi câ
iniţiative şi sinteze, premiere absolute în critica noastră cel puţin (
uneori, nu numai), nu cred că pot fi, obiectiv vorbind, total negate. Am
evocat acest caz. Trec deci peste lucrările amintite (primele de acest ge
noi) despre Macedonski şi Eliade, pe care le-am lăsat mult în urmă.
tot ce are legătură cu hermeneutica şi biografia ideii de literatură, cu te
critică şi ideile literare, cu stilul ideilor, în general, reprezintă un mic
înainte.' Un „început", cât de modest, dar real, atât ca obiect, cât ş
metodă de cercetare. Cred că în acest domeniu de activitate am îm
lucrurile puţin mai departe. Un mic pas înainte faţă de faza Dragomire
Vianu, Florescu, singurele nume notabile în acest domeniu. Un efor
„pionierat", de perfecţionat, bineînţeles, dar care nu poate fi chiar t
trecut cu vederea. Privind în perspectivă, toate aceste contribuţii se
vedea, sper, mai bine.

De la un astfel de început - inclusiv prin cercetările mult mai perfecţio
ale altora - se va putea construi, cândva, o altă conştiinţă critico-teor
în cultura română. Urmată apoi şi de o altă conştiinţă *ideologică.* In ul
analiză, totul stă pe afirmarea energică a ideii de *construcţie,* de „înteme
pe un teren practic gol. Pe proiectul şi concentrarea realizării *unor fundar*

culturale anterior inexistente. Pe baza lor, alții vor construi mai mult și mai bine. Am foarte viu sentimentul construirii culturii permanent ascendente. Nu cred să exagerez. Chiar și faptul - din nou strict bibliografic vorbind- de a fi cel mai tradus critic român în limbi străine, unele de mare circulație - reprezintă în felul său, un mic început cultural, dincolo de orice satisfacții personale. Dar știu foarte bine că totul poate să sune fals în „gura" mea (am mai avut și anterior acest sentiment). De aceea pun punct acestor constatări. Pentru mulți, desigur, total inoportune și infatuate.

Foarte dificilă, adesea, plină de amintiri cel puțin ambigue, este, în sfârșit, și consemnarea faptului că, în ciuda singurătății mele, un anumit cerc de prieteni, restrâns, dar real, am avut totuși. In ciuda multor aparențe contrare. Și că ei - direct sau indirect - mi-au dovedit că nu sunt chiar de tot „singur". O realitate obsedantă ce a fost percepută în două moduri diametral opuse. Mai întâi, foarte agresiv, pentru a fi umilit și a mi se demonstra cât de nesuferit și de imposibil eram. Cineva care a dorit să mă lovească din plin, m-a acuzat că „n-am prieteni". Deci sunt un individ respingător, nefrecventabil, negativ. Altcineva - și regret enorm că nu i-am reținut numele, în. orice caz este vorba de o cititoare, cred o poetă - mi-a declarat întâmplător, cu o nuanță de compătimire, că „sunteți foarte singur". Cel puțin așa deducea ea, după lectura uneia dintre cărțile mele de călătorie și, poate mai exact, al unui capitol introductiv.

Oricum ar fi, începea un lung și agitat proces de conștiință, care, de fapt, nu s-a încheiat nici până azi. Am avut sau n-am avut prieteni? Mi-am mai pus mereu această întrebare. Sunt numai eu de vină, în sensul că n-am știut să mt-i fac? Că temperamentul meu dificil a reprezentat o piedică foarte serioasă? Ori, că împrejurările biografice ostile, marile decalaje de generație, ieșirea pentru o lungă perioadă din circuitul social reprezintă totuși o explicație ? Dură, dar exactă și cât se poate de obiectivă. Un străin permanent, revenit într-o societate și într-un mediu complet străin, poate să-și facă într-adevăr mulți prieteni? Un mare semn de întrebare. Cred că vina trebuie împărțită și că adevărul se află, undeva, la mijloc. Dar suferința a fost, adesea, cât de poate de reală și fac mari sforțări să evoc și să evaluez lucid întreaga situație. Trăiesc, încă o dată, o foarte neplăcută criză interioară.

Constat cu extremă neplăcere, la încheierea acestei *Vieți,* pe ultimii 50 de metri, că încep să dau și semne de surmenaj. Insomnii, anxietăți, obsesii. Oricâtă tărie aș avea, această carte a presupus cel mai mare efort al vieții mele de concentrare intelectuală și mai ales morală. De abia aștept s-o închei, sper cel mult într-o săptămână-două. Pentru a mă elibera definitiv de o obsesie care m-a consumat într-o măsură nebănuită. Observ, tot mai perplex, că plătesc mult prea mult toate „fanteziile" mele publicistice. Din punctul meu strict personal de vedere, astfel de întreprinderi reprezintă un atentat direct la sănătatea mea morală și, foarte probabil, și fizică. Mă consolez, într-un fel, doar cu „valoarea" lor cel puțin documentară sau măcar „autocritică". Intr-o cultură unde zeci și zeci de inițiative, unele bune, se împrăștie iremediabil în vânt, fără nici o finalizare constructivă. Un insidios instinct de autoapărare culturală pare să lucreze - îmi spun

uneori - și prin mine. Ar fi regretabil să se piardă măcar unele conc
a șase decenii de existență culturală ale unui autor român în *durftigen*
Oricât de „insolit" și de „nereprezentativ" ar fi, pentru mulți, person
care le pune pe hârtie.

Revenind la problema prieteniei și a prietenilor, afirm cu toată co
gerea că, deși puțini, ei au existat totuși. Și i-aș clasifica în mai m
categorii, începând cu prietenii cu adevărat personali. De foarte
calitate, sinceri și foarte vechi.

Pe primul dintre ei, Mircea Carp, îl cunosc încă din perioada pantalo
scurți, din copilărie, de la Botoșani. Deci de aproximativ șase decenii. A
o legătură neîntreruptă, întreținută și prin scrisori trimise pe diferit
din emigrație (din Miinchen, în 1984, din Belgrad, în 1987; ele se păstr
în „Fondul Mircea Carp" de la B C U Cluj). Când a fugit din țară mi-a
o vizită surpriză la facultate, de rămas bun. Mi-a și scris și din S
observând la o expoziție de carte românească una dintre lucrările mel
mesagerul (Aurel Martin) mi-a remis-o după vreo... șase luni ce impor
mai are? Deși întârzierea este „semnificativă". O legătură puternică
spune fraternă, firească, reluată cu și mai mare intensitate după 1989
și înainte, m-a ajutat și uneori m-a găzduit cu prilejul burselor mele D.
în Germania. Inteligență vie, naturală, intransigent, combativ, cu aspe
inevitabile. Cred că am contribuit hotărâtor la editarea și apariția în
condiții a cărții sale *„Vocea Americii" în România 1969-1978)* (Iași, Ed
Polirom, 1997), care rezumă o parte din lupta sa radiofonică anticomu
Cuvântul meu introductiv, „Jurnalism modern și conștiință politică" îi fix
cred, profilul moral, ideologic și profesional. Ne revedem în fiecare a
plăcere, firesc și amical. Fiul său Mihai, devenit între timp diplomat ame
(mi-1 amintesc încă de la Miinchen, ca elev), a lucrat la Cluj, un an î
la „Oficiul de informații" SUA. L., mai ales, i-a fost extrem de utilă, găs
și o locuință.

Mircea Carp a fost mai mult decât o rudă sau un frate. Un ade
prieten, care face parte din însăși existența mea. Sper să-1 convi
realizeze și volumul de interviuri pe care-1 proiectează, dacă urm
sugestiile mele: amestec de memorialistică (este foarte viu, precis și
în amintirile orale) și de reportaj profesional. Imediat după 1989, a
apel la mine, cerându-mi colaborarea la *Europa Liberă. A* fost și admin
torul „fondurilor" mele externe, făcându-mi zeci de cumpărături și comis
Unele vitale. Și sub această formă legătura mea cu Occidentul a fost ne
ruptă. Mereu precis, util, eficace și disciplinat. La București, locui
garsoniera pe care și-a cumpărat-o între timp, pe str. Drobeta. A
senzația că veneam la mine acasă. Alături de el nu m-am simțit nic
„singur". Cred că aprecia, cu discreție (dar uneori o și exprima), înt
mea activitate. Chiar și la Miinchen - unde prezența românilor din ț
era deloc bine văzută - nu m-a dezavuat niciodată. în ciuda presiuni
se făceau, știu bine, și asupra sa. O astfel de fidelitate este rară.

Aceeași constatare și despre Paul Lăzărescu, cel de al doilea bun p
personal, și el foarte vechi, cunoscut încă de la Iași, cu decenii în urm

adevărat model de fidelitate, nu numai politică, dar şi de legături personale. Foarte tăcut, extrem de discret, modest şi eficace. O vocaţie evidentă de lingvist şi filolog, strangulată, handicapată, umilită chiar, de toate rigorile regimului. Despre o ediţie a sa (Vasile Gr. Pop, *Conspect asupra literaturii române...)* am şi scris în *Tribuna,* la timpul său, cu multă plăcere. A şi arătat-o tuturor colegilor noştri de „lot". Căci trebuie neapărat să reamintesc că Paul Lăzărescu a fost garantul şi liantul meu cu PNŢ, ulterior CD. De care, treptat, şi el s-a distanţat. Avem amândoi admiraţie pentru poziţia sa etică şi civică. Mai puţin sau mai deloc pentru lipsa s'a de profesionalism şi tehnicitate, fără de care o ţară este neguvernabilă. A scris la *Dreptatea* (în prima serie). Pregăteşte acum o ediţie a articolelor lui N. Carandino. A condus iniţial *Dreptatea,* la reapariţie, după 1989, cerându-mi în mod firesc şi colaborarea. Am evocat acest episod, făcându-i şi un mic portret într-un articol, „Epoca romantică", publicat într-o ediţie specială a aceleaşi publicaţii (25 octombrie 1997).

Nu mai evoc acum toate tribulaţiile sale cu un partid, căruia i-a dăruit totul şi de la care n-a recoltat decât ingratitudine, insulte şi „demascări" în presa lui Adrian Păunescu. Pentru mine rămâne, în orice ipoteză şi circumstanţe, o luminoasă amintire amicală şi politică, într-o lume plină de convulsii, intrigi şi lovituri murdare. îmi spunea cum Corneliu Coposu îi arăta „denunţuri" scrise contra sa şi a mea, care, după cum am mai spus, m-au dezgustat definitiv. Exaltatul - eufemistic vorbind - Cicerone Ioaniţoiu, între alţii, nu ne mai scotea din „securişti" etc. Dar Paul Lăzărescu rămâne în amintirea mea mult deasupra acestor mizerii. Ne revedem cu regularitate şi plăcere la Bucureşti. Uneori îmi oferea şi ospitalitate, locuind din întâmplare foarte aproape de garsoniera lui Mircea C. şi în aceeaşi curte cu cumnata sa, arhitecta Ligia Popp, sora Gabrielei C. Stăm de vorbă', uneori şi la telefon, îmi scrie şi îmi procură chiar şi *Sfera Politicii,* de negăsit la Cluj. De abia aştept să-1 revăd, cu prilejul excursiei de la sfârşitul lui septembrie 1999 în Israel. în concluzie, la acest capitol, doar doi prieteni personali. Puţini, într-adevăr. Dar foarte buni, vechi şi, cel puţin pentru mine, greu de egalat.

La capitolul „ieşean", în sfârşit, nu pot omite nici pe Grigorel Popa, fiul lui Gr.T. Popa, personalitate medicală ieşeană, devenit el însuşi medic. Prin el am cunoscut în Bucureşti pe Petru Comarnescu şi multă altă lume, căci era un om agreabil şi sociabil. Este tatăl scriitorului, azi român-american, Dumitru Radu Popa, care îmi trimite cu regularitate cărţile sale. Dar cu care, din nefericire, nu am mari afinităţi literare. Deosebiri inevitabile şi evidente, de generaţie, de mentalitate şi de relaţii în sfera „vieţii literare".

Intr-o altă categorie, tot apropiată, dar predominant în planul ideilor şi al orientărilor culturale, al prietenilor de idei, includ - în primul rând - pe Matei Călinescu. O personalitate literară şi critică indiscutabilă, autorul unei opere de prim ordin. A fost singurul critic din generaţia tânără de care m-am apropiat, cu care aveam reale afinităţi, împrieteniţi destul de repede, după revenirea în actualitate. Sistemul său de relaţii şi', în parte şi psihologia „vieţii literare" în care se mişca, nu erau însă şi ale mele. Dar, totdeauna cu tact, bonom-ironic, Matei ştia să netezească toate asperităţile.

Şi să facă până şi cele mai dure sau dureroase critici acceptabile şi be
cu o afabilitate şi diplomaţie desăvârşite. Am întreţinut o întinsă cor
denţă cu el şi înainte şi după 1989. Ea cuprinde de pe acum, peste
scrisori, foarte bine scrise, acute, critice, deocamdată nepublicabile, din
unor sincerităţi şi aprecieri critice radicale, „inoportune". Va intra
înţeles, şi acest dosar „Matei Călinescu" în fondul donaţiei mele. Cân
publicat,' postum, va fi o revelaţie. Poate că şi el a păstrat măcar unele
scrisorile mele, de publicat - eventual - împreună. O ediţie în genul
riilor sale *Amintiri în dialog* cu Ion Vianu (scrise în 1991-1992 şi publi
1994 şi republicate, întregite cu un „Epilog" şi o „Addenda", la Editura Po
în 1998). O carte remarcabilă, în care vine vorba, în trecere, şi de

L-am revăzut, mai bine spus l-am regăsit, după mulţi ani, în S
Bloomington, unde m-a invitat cu ocazia sărbătorilor Paştilor, în 19
suna la telefon, dimineaţa, cel puţin de două ori pe săptămână. Mi-a
şi biletul de avion, avansându-mi costul. Am cunoscut atunci o în
colonie românească, interesantă în felul său, care ar merita sing
evocare specială. A revenit în ţară în 1994, cu ocazia lansării *Ami*
apoi, în anul următor, când a apărut la Iaşi, la Editura Polirom,
opiniile lui Zacharias Lichter, în versiune completă, găsindu-i între t
capitolul iniţial cenzurat pe care a izbutit să-1 publice, ulterior, în
ştiu ce *Anuar* al Uniunii Scriitorilor. L-am însoţit de la Târgu-Mureş
Călătorie cu maşina, nu fără mici peripeţii, cu diferite escale (Bica
Ca urmare a acestor vizite, am scris şi un destul de lung articol
rialistic-portret *Confrate de idei (Vatra,* aprilie 1995, pp. 46-50), în c
evocat întreg contextul şi natura relaţiilor noastre. Ele erau baz
acelaşi mediu social, educaţie şi orientări fundamentale: prooccidentale
neaderenţă la societatea şi ideologia comunistă, spirit critic intransi
inalterabil. îi admiram cultura şi erudiţia. Ne întâlneam şi în acel
de critică de idei literare (de pildă, *Five Faces ofModernity,* Durham
University Press, 1987, amplificare a unei cărţi publicate încă în
Când a venit ultima dată în Bucureşti, în vara lui 1998, am făcut -
de Nicolae Manolescu - o emisiune la PRO TV (cu un oarecare ecou
de altfel şi reluată) şi la TV 2 (mai puţin reuşită, mai mult la insis
prietenei noastre comune Monica Spiridon). I-am apreciat, încă
perfecta stăpânire de sine şi salvarea unor aparenţe, căci pur şi sim
mai doream să facem şi această emisiune.

Tot atunci am citit şi jurnalul său inedit (1970-1980), adus în
vederea unei eventuale editări. I-am sugerat să renunţe, explicân
ambianţa şi mentalitatea generală, deocamdată, n-o să-1 înţeleagă. A
imediat'că'nu este cazul, încă, „să ne dăm poalele peste cap", după
sa expresie. Această *Viaţă,* de altfel, se inspiră de la aceleaşi princ
„înţelepciune" îndelung verificate. Este amintită şi o întâlnire - la
ĩa Sanda Stolojan acasă - care 1-a dezamăgit şi unde m-aş fi arăta
rezervat şi rece. îmi amintesc bine scena: eram atât de crispat şi in
bârfelile pariziene, încât numai sociabil şi comunicativ nu puteam
cer scuze, foarte tardive, măcar în acest mod, de comportamentul

are totuşi explicaţiile sale. Dar pe atunci, nu puteam fi altfel. Ceea ce nu a alterat în nici un fel relaţiile noastre. A contribuit, efectiv, la posibilitatea editării la New York University Press, a lui *The Biography of „The Idea of Literature",* cu un referat elogios şi cu şi mai utile sfaturi de „americanizarea" strict necesară a cărţii. S-a arătat totdeauna solidar, amical. Dar în termeni prudenţi, măsuraţi, calculaţi, aşa cum îi era şi firea. Din care cauză era foarte atent şi uneori chiar sensibil la toate ecourile negative pe care le recolta despre mine în „mediile literare".

Despre cărţile sau extrasele mele străine n-a scris niciodată. Uneori doar citate. Intervenea - şi în acest caz - prudenţa faţă de barajul şi ostracizarea de netrecut a „exilului", foarte receptiv la reacţiile sale. In ultimul timp, a avut tot mai mari supărări ca şef al catedrei de literatură comparată a Universităţii din Bloomington, despre care mi-a scris nu o dată. Se pare că resimţea, în termeni tot mai duri, concurenţa şi neasimilarea sa completă de către mediul academic american. Din fericire, în vara acestui an (1999), s-a pensionat. Promite să revină în ţară, în toamnă sau în iarnă, împreună cu Uca, soţia sa, pentru o scurtă vizită. Doresc neapărat să-i revăd. O amintire care-mi dă mereu satisfacţii: figură stilizată, extrem de cultivată, echilibrată, plină de tact, cu un superior simţ ai relaţiilor, şi, mai ales, un adevărat critic român-european. O personalitate în felul său. De un perfect *seif control* şi cu foarte bune reflexe, perfecţionate, fără îndoială şi prin eforturile inevitabile de integrare într-o altă societate. A trecut şi prin momente de mare criză. A trăit, o perioadă, ani buni, o adevărată dramă, morală, socială, poate şi intelectuală, agravată şi de un accident nefericit de familie. Cred că, ne-am înţeles, mai mult decât am putut sau am dorit, din discreţie, prudenţă sau timiditate, să ne-o spunem.

Un alt prieten - dar mai mult decât atât, din generaţia următoare - a fost Sorin Antohi. Ieşean, ca şi mine, dintr-o familie de intelectuali şi diplomaţi, cu care şi *în* care m-am regăsit spontan. Mai ales, într-un punct decisiv şi extrem de sensibil pentru mine. Am intuit imediat în el modelul viitorului politolog şi istoric român al ideilor şi mentalităţilor. Un adevărat „arhetip", un caz exemplar de sinteză şi creativitate. O cât mai largă cuprindere şi informaţie internaţională, grefată pe o solidă formaţie de istoric român. Doar în felul acesta se poate realiza o reală sinteză originală, iar studiile româneşti de politologie pot ieşi, în sfârşit, din compilaţie, mimetism şi mediocritate. Cred că şi el s-a regăsit spontan în mine, deşi eu nu l-am considerat niciodată propriu-zis „elev", neavând, câtuşi de puţin (cum am mai precizat) această pretenţioasă noţiune. Dar el îşi recunoaşte - în mod neaşteptat - o astfel de condiţie, într-un ultim mesaj (primit la 4 august 1999), folosind un limbaj pe care nu mi 1-a mai ţinut nimeni. Nici un tânăr autor până la el: „P.S. Poate ar fi bine să nu mă mai «domniţi» şi să-mi spuneţi pe nume. Eu simt o relaţie de filiaţie spirituală - dacă asta nu vă scandalizează". Fireşte că nu. Dimpotrivă. Deşi faptul, total neobişnuit pentru mine, mă uimeşte, îmi dovedeşte că nu sunt chiar deloc singur. Că am prieteni, cel puţin spirituali, şi în generaţia următoare etc. Dar surpriza este şi rămâne mare. Ceea ce contribuie la vindecarea multor dificultăţi ale izolării mele intelectuale.

Dincolo de acest rol terapeutic şi reconfortant, pe cel puţin două pla
Sorin Antohi oferă încă un exemplu de comportament intelectual mo
şi „internaţionalist", în cel mai bun sens al cuvântului. Abil, diplo
discret, adaptabil, dar şi plin de prestanţă, foarte sigur de sine, el a izb
şi social vorbind - o dublă performanţă. Să-şi păstreze independen
spirit şi iniţiativă, publicând studii despre mine cu toate că face part
cercuri şi medii despre care ştie bine că nu sunt simpatizat *(GDS şiNe*
Deşi plin de tact, nu este deloc intimidabil. în al doilea rând, a izbutit,
colaborări şi prezenţă continuă la colocvii şi reuniuni internaţionale -
s-a făcut repede remarcat - să ajungă prorectorul lui *Central Eur*
University, cu sediul la Budapesta. Este singurul român, care a ajuns
atât de înaltă funcţie, într-un centru unde ascensiunea românilor
treacăt fie spus - nu este deloc uşoară. Va veni la vară în ţară. Apoi p
pentru un an la *Institute for Advanced Studies* de la Standford (Califo
SUA), după care revine tot la Budapesta ca şef al catedrei de isto
aceleaşi universităţi central-europene.

Această dezinvoltură - arie vastă de mişcări şi o foarte largă desch
internaţională ale unui, să-i spunem, încă „tânăr autor român" nu po
decât exemplară şi foarte stimulativă. Recent mi-a trimis de la Budap
de unde mă sună la telefon - şi prima sa carte tradusă în străinătate:
naire culturel et realite politique dans la Roumanie moderne. Le st
et Vutopie (Paris, Montreal, L'Harmattan, 1999). Include capitole din
Imaginalis (1995) şi *Exerciţiul Distanţei* (1999). îmi amintesc de prir
vizită, la Cluj, cu mulţi ani în urmă, însoţit de un alt ieşean, atras ş
studiile mele, Andrei Corbea, despre care va veni vorba imediat. O
neîntreruptă, ascendentă, fără fisuri, fără mari gesturi de efuziune şi dec
de dragoste. Cu un greu examen şi pentru el, atunci când a publicat art
„Pentru cine scrie Adrian Marino?". Acum, când ne-am lămurit cu
într-un fel sau altul - l-am rugat să se ocupe de soarta postumă a a
Vieţi a unui om singur. Nu văd un alt prieten mai de încredere.
probabil „editorul" său fidel. Voi face în aşa fel, încât un exempla
parvină imediat după moartea mea. Sau chiar puţin mai înainte.

Printr-o firească asociaţie de idei, aş evoca şi un alt prieten tâ
idei, nu mai puţin „european", dar în alt sens. Mai specific local, în s
unui adevărat prototip de intelectual transetnic. O prefigurare fer
viitorului. Cel puţin al Europei Centrale. Este vorba de Ştefan B
critic maghiar, însă de educaţie integral românească, dar care a dep
una şi alta dintre aceste determinări etnice. Un maghiar, adevărat
român, cu deschidere efectiv internaţională. Un alt gen de pionier, î
său. Autor, între altele, şi a unui număr monografic despre „psihois
pentru prima dată prezentată la noi, în revista *Echinox* (XVII, 3-4-5
pe care o conduce la Cluj. A suportat cu stoicism şi solidarizare ata
Alex. Ştefănescu pentru faptul de a mă fi „lăudat" într-una din cărţil
Doreşte să fac parte neapărat din comisia sa de doctorat, având aces
legal, fiind „doctor docent", deşi neuniversitar. Voi face o excepţie, n
nici o afinitate şi dorinţă de colaborare cu Facultatea de Litere cl

Deosebit de civilizat, stilat, discret, cu o notă de eleganţă *dandy,* Ştefan Borbely este preocupat acum de o vastă monografie despre „erou" şi arhetipul său. Erudit în mai multe limbi, eliberat de orice urmă de „etnicism", nu mai vorbesc de „şovinism", el este o frumoasă anticipare a viitorului intelectual din această parte a Europei. O apariţie neverosimilă într-un Cluj funarizat, imbecilizat şi copleşit de mediocrităţi pseudouniversitare. Regret sincer de a nu fi scris niciodată despre el, ceea ce nu i-a alterat fidelitatea.

Andrei Corbea (Hoişie), de aceeaşi specie, mi-a făcut o vizită la Cluj, pentru a publica în *Cahiers roumains d'etudes litteraires.* Politicos, afabil, extrem de comunicativ şi de cooperant. Are vocaţia relaţiilor critico-literare internaţionale, prezentându-mă şi pe mine într-o revistă străină *(GEuvres et critiques,* XIII, 1, 1988). A dorit mult să publice într-o editură germană o antologie a criticii româneşti. Germanist, cel mai tânăr şi mai bun pe care-1 avem acum în ţară, mare amator şi el de colocvii şi reuniuni internaţionale. Elev al lui H.R. Jauss, pe care 1-a prefaţat şi tradus (1983), Personaj tot mai influent, a determinat acordarea ilustrului hermeneut german, după 1989, a titlului de *Doctor honoris causa* al Universităţii din Iaşi. Invitat la diferite universităţi străine, Andrei Corbea este, deocamdată, profesor la Paris, la una din universităţile sale. Dacă va emigra cândva, definitiv, nu mă va mira. Cu atât mai mult cu cât atmosfera internă - pentru această categorie etnică - este tot mai greu de suportat.

Anterior, din Iaşi, a emigrat în Israel, şi Leon Volovici, cu care am rămas, la fel, în excelente relaţii. Mai ales după prezentarea mea, deosebit de favorabilă, a cărţii sale *Apariţia scriitorului în cultura românească* (Iaşi, 1976). Conceput şi realizat în „stilul" meu, studiu neegalat până azi. îmi scrie, mă vizitează cu regularitate când vine la Cluj, invitat al „Institutului de studii iudaice", recent înfiinţat. îl voi revedea, cu certitudine, în toamnă la Ierusalim, unde locuieşte şi predă la universitate. Tot din această categorie, doar mai „iluminist" militant, face parte şi Victor Neumann, din Timişoara, căruia i-am elogiat *Tentaţia lui Homo Europeus. Geneza ideilor moderne în Europa Centrală şi de Sud-Est* (ediţia a doua, 1998; prima ediţie a cunoscut şi o versiune americană în 1997). Cartea îl defineşte în întregime; istoric al ideilor şi spirit cosmopolit, erudit, dar şi mare specialist în *public relations,* imbatabil în sfera legăturilor publicistice. Figură interesantă, agreabilă, monden-intelectuală. Amator pasionat de colocvii şi, în acelaşi timp, om de bibliotecă, istoric al Banatului, dar nu numai. La o conferinţă a sa, la Cluj, eram numai... patru persoane. Şi cred că n-a uitat acest lucru.

Aceste enumerări şi evocări - deloc protocolare - dovedesc şi mai ales *îmi* dovedesc un anume adevăr, pe care adesea l-am ignorat: n-am fost niciodată chiar singur. Dar în forme marginale, discrete şi în medii neinfluente. Un amestec de relaţii intelectuale şi umane, adesea în forme ambigue şi - trebuie să revin din nou şi asupra acestui aspect - uneori decepţionante. Este indiscutabil că aveam mari afinităţi ideologice cu toţi discipolii şi prietenii mai tineri ai lui Vladimir Tismăneanu. Mă refer în special la Dan Pavel, comentator şi analist de valoare, şi la Stelian Tănase, nu mai puţin (poate chiar şi mai mult) bine dotat, inclusiv în domeniul literar. Dar,

curios, dovadă şi de mentalitate diferită, aş spune „monopolistă", de gener
lipsită aproape total de sentimentul minimei reciprocităţi. în definitiv,
„scrie" că eu trebuie să devin un fel de agent de publicitate al lui
Pavel? Să răspund la toate solicitările, să scriu despre cărţile sale (cr
am fost chiar primul care i-am salutat debutul), să i le prezint în publ
trei ori, iar el să nu facă niciodată nici cea mai mică menţiune despre exis
mea ideologică şi, în general, intelectuală. Ba, când i-am „reproşat" an
acest lucru, mi-a tăiat-o scurt, obiectându-mi că „nu sunt politolog".
cum această calificare - în România actuală, foarte aproximativă - ar
paşaport absolut obligatoriu. Stelian Tănase a fost ceva mai genero
câteva rânduri a dovedit bune intenţii. Vladimir Tismăneanu - după
am amintit - mi-a recunoscut, sumar, dar precis şi exact existenţa.
cerc de relaţii are deci lumini, dar şi umbre. Şi ele echilibrează şi nuan
foarte mult natura reală a legăturilor cu prietenii mei de idei. Va
relative şi uneori chiar latent tensionate.

Privind retrospectiv, fără nici o intenţie de contabilitate exactă, des
şi alte categorii, să spunem, de „simpatizanţi". îndepărtaţi şi discreţi,
total neaşteptaţi ca Geo Şerban şi mai ales Iordan Chimet, care m-a vi
cu regularitate la Cluj, când venea graţie unor subsidii (după mine aco
în condiţii umilitoare) de Fundaţia Soros. Acum a intrat parcă în pă
probabil - după cum mi se spune - din cauza unor mari dificultăţi econ
şi a decesului fratelui, care-l ajuta integral. Tot la Cluj, Romeo Pop, „B
un preot catolic, vechi prieten şi coleg de la Lăţeşti. Monica Spir
întreprinzătoare, activă, relaţionistă, monden-intelectuală se intere
îndeaproape de studiile mele, anterioare, de comparatistică. Este su
unei neoficiale „Asociaţii de literatură comparată", prezidată de Paul Co
Când a fost ministru adjunct la învăţământ a avut chiar fantezia a
de a mă numi „profesor consultant". întreprindere total eşuată de sabo
local. Să mai amintesc, foarte în trecere, că această „Asociaţie", m-a procla
„Preşedinte de onoare". Din lipsă, probabil, de altă soluţie. De altfel,
de cadre specializate în România actuală este teribilă în toate dome
O mie de inşi - revin şi la această idee deoarece este una din
explicaţiei şi definiţiei subdezvoltării noastre culturale - trebuie să f
toate: şi politică şi cultură şi învăţământ şi publicistică şi studii şi
multe altele în acelaşi timp. Evident că o astfel de împrăştiere nu
duce decât la superficialitate, improvizaţie generalizată şi, în unele
personale nefericite, doar la ratare, la nerealizarea adevăratei voca

Un alt aspect, ce nu poate fi neglijat - de semnificaţie cultur
acelaşi timp generală şi personală - este policentrismul cultural s
tizant, menţionat şi anterior. Mai precis spus, o recepţie evidentă în
cercuri, publicaţii şi edituri de provincie. Nu foarte răspândite, dar de
destul de bun, onorabil în orice caz. In Craiova - probabil şi din
studiilor despre Macedonski, a vechii colaborări de la *Ramuri,* în
perioada directoratului lui Al. Piru, a unor afinităţi sau spirit de
greu de definit - o anume atenţie nu a lipsit. Noua redacţie a *Ra*
şi-a arătat (prin Gabriel Chifu, Romulus Diaconescu, Marius Ghica)

dată, simpatia şi chiar solidaritatea. Cu Marius Ghica am rămas în relații amicale, primind, cu două decenii în urmă şi o scrisoare, în termeni oarecum asemănători cu ai lui Sorin Antohi („filiație paternă"), fără a fi făcut personal vreun gest deosebit în afara unor recenzii în *Tribuna.* Ca nou director al Editurii *Scrisul românesc* ar dori să mă editeze. Dar la proiectul traducerii studiului francez despre estetica avangardei a secolului 20 am renunțat. Spre dezamăgirea sa, neînțelegând argumentele mele.

Semnificativă este relația mea şi cu Editura Aius, din Craiova (director Nicolae Marinescu, anterior Ileana Petrescu, amicală, ulterior decedată), care „m-a descoperit", reeditând */Ole! Espaha.* Tot acolo a apărut şi placheta, amintită, a lui Constantin M. Popa, devenit între timp redactorul-şef al revistei *Mozaicul,* care se revendică, într-un fel, de la orientările mele. Ține foarte mult să apar, număr de număr, pe prima pagină, ceea ce până acum am reuşit. Nu fără eforturi. Această colaborare, să-i spunem de „direcție", n-a scăpat neobservată, determinând reacții în presă, negative, dar şi pozitive. Este un exemplu tipic de adeziune, devotament, pentru mine aproape inexplicabil în esență. Sincer însă şi dincolo de orice spirit „oltenesc" de relații, care chiar dacă există, este animat de bune intenții. Sprijin, în orice caz, orice tendință de policentrism, descentralizare culturală, suprimare a centrului unic de decizie. Contra tuturor „aprobărilor" date exclusiv de Bucureşti. Din care cauză, am răspuns favorabil şi invitației vechiului cunoscut ieşean C. Pricop, de a colabora la noua sa revistă, lansată recent la Suceava, *Continent,* în colaborare cu C. Severin, pe care, cu ani în urmă, l-am ajutat să obțină o mică bursă Soros.

Constat tot mai mult - nu fără surprindere, dar şi cu plăcere - că aceste reviste provinciale - amintite - au jucat şi joacă un rol tot mai important în viața şi activitatea mea ideologică. Uneori chiar şi de ordinul solidarității semiafective. Sunt reviste despre care „simt" că au nevoie de mine. Sunt deci efectiv util, chiar dacă într-un mic spațiu. Sunt invitat, aşteptat şi publicat cu plăcere şi, mai ales, cu o reală solidaritate. Mă scutesc, în plus, de orice „anticameră" la diferite reviste centrale, unde jurnaliştii literari ce le conduc n-au nici o afinitate cu ideile mele. Nu mai vorbesc de simpatie personală. Cândva, poate, un viitor istoric al ideilor se va interesa şi de faptul că aceste mici reviste au asigurat, în mod constant, un spațiu larg libertății de gândire. Au contribuit, în plus, la descentralizarea culturală. S-au dovedit fenomene reale de policentrism, după cum am mai menționat. Ceea ce reprezintă - în cultura română, după 1989 - o reală performanță, în ciuda oricăror opoziții şi polemici. Un progres real, notabil.

Cu alte reviste centrale sau din provincie am relații bune, începând cu *Vatra,* de la Târgu-Mureş, stimulate în acest caz şi de orientarea mea declarat prounită. Dar dintr-o perspectivă strict laică şi prin argumente exclusiv ideologice şi de istorie culturală. Cu Al. Cistelecan, Cornel Moraru şi Alexandru Vlad, deci, raporturi bune, deşi intermitente şi de la distanță. Tot din „depărtare", de la Buzău, de această dată, mesaje de simpatie şi invitații continue de colaborare şi din partea lui Corneliu Ştefan, directorul cotidianului local *Opinia* (30 000 de exemplare tiraj) şi al lui *Carnet literar,*

lunar, surprinzător de bun, la care am început să colaborez cu regularit
Este un fost şef de organizație PNȚCD, „disident" sau „exclus" (ori
ceva), cu care m-am întâlnit o singură dată la o reuniune a primului com
de conducere al partidului, imediat după 1990. Astfel de relații construct
cu totul relaxate şi, din partea mea cel puțin, dezinteresate, nu pot să
facă plăcere.

Apropiat într-o epocă şi de *Cuvântul* (Radu G. Țeposu rămâne, în
ipoteză un om de valoare), de care am început să mă îndepărtez, oarec
din două motive. Articolele tot mai vag metafizico-mistico-antioccider
ale lui Ion Buduca şi atitudinea pro-Miloşevici, din perioada crizei
Serbia şi a bombardamentelor NATO. Revista rămâne sau încearcă
puțin să rămână totuşi echilibrată, făcând loc şi la opinii contradictor
aceeaşi temă. Bune articolele „liberale" de Alexandru George. La C
raporturi corecte cu *Apostrof,* revistă condusă de talentata, independ
şi activa Marta Petreu, şi cu *Caietele Tranziției,* de orientare proeurop
organ al „Institutului de Studii Posttotalitare şi a Institutului de Antr
logie Culturală" (Eniko Magyari-Vincze şi Ovidiu Pecican - ultimul, is
al ideilor, interesat vizibil de preocupările şi orientările mele, din gene
„clujeană" tânără şi el apropiat, alături de Doru Pop). Un grupaj de
ideile mele „europene", chiar în nr. 1/1997 *{Europa şi revenirea la e*

Despre grupul *ASPRO* (Ion Bogdan Lefter, în primul rând) şi inte
„monografice" ale lui Adrian Dinu Rachieru am amintit. Mă tem ca
cențele mele, deşi bine motivate, să nu-1 fi jignit oarecum. Dar nu am
niciodată nici cea mai mică intenție. Voi relua dialogul întrerupt cât
curând posibil. Din străinătate, o relație fidelă, radiofonică şi epistolar
Mircea Iorgulescu. Ii păstrez întreaga corespondență, într-un dosar spe
care va intra şi el în „Fondul general A.M." de la BCU Cluj. Mircea
spune că ar fi fost retrogradat, într-un fel, la *Europa Liberă.* Despre anu
dificultăți mi-a vorbit şi personal, când ne-am întâlnit ultima da
Bucureşti, la sediul redacției acestui post de radio. Printr-o altă întâmp
el este pe aceeaşi stradă Drobeta. Deci zona în care mă deplasam fre
şi inevitabil când veneam din „provincie".

Nu pot omite nici două cupluri intelectuale, distinse şi de înalt
Alina Mungiu (autoarea celui mai bun studiu despre societatea române
după „revoluție", *Româniii după '90. Istoria unei neînțelegeri,* 1996 ; ex
de capabilă, dar cam sigură de sine, despre care am şi scris) şi isto
Andrei Pippidi, de care mă leagă o relație specială. El este cel ce m-a in
la telefon să preiau articolul despre *Censorship,* destinat encicloț
britanice, în curs de elaborare. Studiul realizat, publicat şi în *Sfera P*
va apărea şi în versiune engleză. Dacă izbutesc să realizez şi „marea"
grafie despre *Cenzură şi libertate în România,* i-o voi dedica în mod inevi
Voi face acest gest pentru prima şi ultima dată. I-am şi declarat ac
intenție, ceea ce i-a făcut plăcere. Un alt cuplu de calitate, deşi cu
de acțiune mai restrânsă, mereu amical şi solidar, Nadia Anghelesc
mai bună arabizantă a noastră şi despre care am mai scris cu ani în
în *Tribuna)* şi soțul său Mircea Anghelescu, istoric literar şi compar

preocupat de o temă esenţială: relaţiile dintre cultura română şi cea orientală. Cred că ar trebui să reia şi să aprofundeze aceste studii importante. Spirit onest şi independent, dar modest şi retractil, nu reuşeşte să se integreze şi să se impună în structurile culturii oficiale. La „Fundaţia Culturală Română", unde a condus o perioadă sectorul editorial, a avut buna intenţie de a continua ediţia Macedonski, în care scop i-am trecut întreaga mea documentare. De mult nefolosită, mie total inutilă. Numai în sectorul „literar", materialul existent (ce include şi cel puţin zece prefeţe, complet necunoscute) ar tripla volumul IV al ediţiei Vianu. A fost înlocuit în lipsă, şi de la conducerea revistei *Synthesis,* locul său fiind luat de superficialul securist carierist Dan Grigorescu. Ne-am întâlnit, recent, la telefon, şi în legătură cu opiniile negative despre primul număr al lui *New International Journal of Romanian Studies* (nr. 1-2/1998), prost conceput şi realizat de Sorin Alexandrescu. I-am comunicat lui Mircea Anghelescu, în copie, şi scrisoarea mea critică-protest, adresată lui Augustin Buzura. Dacă stilul de „magazin" al acestui *Journal* nu încetează, am cerut să fiu scos de pe lista membrilor fictivului *Advisory Board.* Spre marea mea surpriză - într-un lung şi foarte amabil telefon - A.B. s-a declarat integral de acord cu obiecţiile mele. I le-a transmis, ca din partea sa, lui S.A. Rămân însă foarte sceptic de rezultatele acestui demers, total dezinteresat.

Nu pot să nu-mi reamintesc cu simpatie nici de numele unor „tineri" de valoare, care mi-au dat spontan semne de amiciţie intelectuală şi de oarecare stimă. Adrian Niculescu a fost, poate, cel mai insistent dintre toţi, într-o fază şi de integrare dificilă în cultura română. Despre ultima sa carte *Din exil/După exil* am publicat o prezentare în *Mozaicul* (6-7/1999). Dan Oprescu şi el un nume de reţinut. Am scris şi despre el. La Cluj m-a vizitat cu vădită curiozitate (dar şi cu simpatie) Mihai Răzvan Ungureanu, actualul Secretar de Stat la Externe. Mi-a dăruit extrase şi mai ales ediţia a trei *Arhandologii ale Moldovei,* inedite^ pe care le-a editat. Le-am semnalat şi pe acestea în presă, în *Cotidianul* în toate figurează şi familia mea. La capitolul „ieşean", nu pot să omit, în sfârşit, nici pe filatelistul literat Mihai Ungurean, cu care întreţin o veche corespondenţă. A tradus foarte bine *Comparatism şi teoria literaturii.* Concepe „filatelia" în sensul meu. Un personaj rar şi, în felul său, remarcabil. Publică şi multe articole despre „personaje literare" ilustre. „Un loc" unde filatelia intersectează şi stimulează subtil eseistica literară. Păcat că textele sale apar într-o revistă regretabil de proastă *(Cronica).*

In legătură cu relaţiile ieşene nu pot să nu amintesc nici pe Lucian Năstase, un alt tânăr istoric ieşean, care din proprie iniţiativă, a început unele cercetări genealogice. A descoperit zeci de acte la Arhivele Statului din Iaşi, cu unele nume de rude, din secolul trecut, mie complet necunoscute. Familie de funcţionari, unii cu ranguri administrative şi, detaliu poate nu chiar lipsit de semnificaţie, cu atribuţii cultural-didactice. De acreditare, de pildă, a pensionatelor străine la Iaşi, 14 la număr, înainte de 1850. Aproape de necrezut. Dar cine este acel „N.C. Marino" semnat, după 1866, pe o ediţie Boileau, n-am izbutit încă să aflu. Că avea şi o bibliotecă rezultă şi din inscripţia *ex libris...* în orice caz, dacă aceste cercetări nu se vor finaliza,

într-o schiţă genealogică precisă, toate documentele descoperite până acu vor forma - în intenţia mea cel puţin - un dosar-anexă al acestei autobiogra Sper să intereseze cândva, pe cineva, şi o astfel de documentare.

La capitolul „prieteni", nu pot uita, în sfârşit, nici pe motanul n roşcat, pe care l-am iubit foarte mult şi care, cred, că mă „iubea" şi el felul său. Când mă aşezam pe un fotoliu, să citesc, se învârtea în jurul m şi nu se lăsa până nu-mi sărea în braţe, unde începea să toarcă foa satisfăcut. L-am crescut de mic, de cum a făcut ochi. îi cumpăram cu re laritate *Whiskas.* Avea o blană moale, lucioasă, care cerea să fie mângâia Se adaptase complet întregului apartament şi stilului nostru de viaţă. E de ajuns să spun că dormea simbolic întins pe... cutiile de fişe din gea L-am pierdut într-un mod stupid, nedând atenţie unei evidente indispoz (sau poate otrăviri), neglijând să-1 duc la un veterinar. A fost descope mort, la subsol, acolo unde se născuse... A fost o zi foarte tristă din vi mea, când, ambalat într-un sac de plastic, a trebuit „să-1 îngrop". Şi L. regretat foarte mult. Şi a fost grea hotărârea noastră de a nu mai „lua" alt motan în loc, pe care să-1 pierdem din nou. Căci de-a lungul anilor, pierdut nu unul, ci... trei, în condiţii de fiecare dată obscure. Cu unul foa afectuos, m-am şi fotografiat încă la Lăţeşti. Noaptea dormea la picioar mele, bine înfofolit în dună. Uneori îmi spun că iubesc mai mult animal decât oamenii. Cel puţin pe cei ai epocii mele. Mulţi „răi" cu mine.

Acest mic dosar cu nuanţe „sentimentale" al micului meu cerc amica relaţii sociale - pe care îl închid foarte repede - nu compensează, nefericire, nici pe departe, câteva concluzii de o deosebită gravitate. Sum şi deprimante din punctul meu de vedere. La sfârşitul unei vieţi destu lungi, constat o neaderenţă fundamentală, în cel puţin trei aspecte şi dire esenţiale ale existenţei mele biografico-sociale. Trei motive de izolare, rev şi adesea de dezgust, pe care nu văd de ce le-aş ascunde. Şi dacă le p într-o anumită ordine, cauza este doar una singură. După cum am spus, intervine structura spiritului meu (calitate sau defect) categorial clarificatoare. în realitate, este vorba de o nemulţumire globală, per nentă şi profundă, disociabilă doar prin analiză. O existenţă, de cele multe ori, nefericită. în împrejurări şi într-un mediu cel puţin pentru m (dar nu numai) ostil. Dar încerc să dau (cel puţin în intenţie) acestor noţ o accepţie pur abstractă, rece şi obiectivă. Suferinţele mele au fost de f generale, ale unei întregi comunităţi şi epoci. Sunt doar cazuri particula pe care nu le supralicitez în nici un fel, ale unei nefericiri colective. „traversat" - dar este un fel de a spune - cel mai sumbru şi mai deprim moment istoric al României moderne. Ravagiile comunismului, cele multe, sunt şi rămân ireversibile, ireparabile. O consternare sumbră, nici o soluţie.

Nu este mai puţin adevărat - pentru a începe acest dureros „invent că ele vin de departe. De foarte departe. Epoca a permis câtorva spi lucide o introspecţie, adâncă, istorică, în ceea ce se numeşte - în convenţional - „etosul" şi „tradiţia românească". Adevărul este că nu plăcut niciodată „ţara" în care am trăit. Mi-am dorit mereu o *altă* Româ

Pe aceasta am dorit-o, am visat-o şi - mă tem să nu folosesc vorbe emfatice - „am iubit-o". Inutil, ineficient, fără îndoială, dar cu atât mai dezamăgit. Sunt convins, tot mai convins, că totul vine în esenţă, la sfârşitul secolului 20, într-o epocă de extensivă globalizare citadină, de la rezistenţa şi supravieţuirea tenace a structurilor ţărăneşti ale poporului român. Le detest şi le accept în acelaşi timp ca pe o grea şi teribilă realitate. După cum s-a mai observat (Stelian Tănase), clanul tipic ţărănesc Ceauşescu „a înghiţit" în cele din urmă Partidul PCR. Şi oricât n-aş fi de acord ideologic cu scriitorul „clasei proletare" I.D. Sîrbu, nu pot să nu subscriu şi chiar să elogiez momentele sale de mare luciditate din *Jurnalul unui jurnalist fără jurnal:* „Noi românii suntem un popor bătrân, pervers, laş, dar deosebit de şiret şi rezistent la rele". Sau: „Un popor de ţărani... mânaţi de egoismul meschin de curte şi casă, de individualismul crâncen ţărănesc". De aici vin toate calamităţile noastre incurabile.

Pe această structură s-a grefat comunismul, care - departe de a fi respins - a fost în realitate asimilat şi adaptat în formele sale cele mai „populare". Şi, ceea ce este cel mai grav, tradiţionale: „Omul de tip nou, care există întru apărarea meschinei sale vieţi de furnică cu drept la chiul, lene şi vodcă, va striga cel mai tare: îl vrem pe Stalin". Respectiv pe Ceauşescu, pe Iliescu, vechiul regim şi celelalte. Ceea ce spun de altfel şi ultimele sondaje. Ideea de iniţiativă particulară - bine organizată, competiţia, concurenţa - i-a fost totdeauna străină. Economia ţărănească tradiţională a fost şi a rămas doar una de subzistenţă. Şi din nou îmi amintesc de ţăranul meu din închisoare, din Maramureş, complet autarhic, ce se lăuda că nu cumpăra de la cooperativă decât sare, petrol şi chibrituri. Pe o astfel de psihologie primitivă, pre şi protoistorică, integral autarhică şi asocială, nu se poate construi, în nici un caz, o Românie modernă. Un vis utopic, paşoptist, probabil niciodată realizabil.

Cum n-am trăit decât ocazional într-un mediu pseudoţărănesc, într-un „sat" improvizat, mă loveam la „oraş" şi de alte defecte la fel de grave. Toate cu influenţă directă, negativă, asupra existenţei mele. Vedeam la tot pasul - adevărată obsesie resemnată - cum trăiam într-o ţară a eternei improvizaţii, fuşerelii şi amatorismului dominant. Unde nu se construieşte nimic solid, nimic durabil, nimic în perspectiva rezistenţei „istorice". Unde finisajul tehnic pare pedant. Iar ideea că „Dumnezeu se ascunde în detalii" este total necunoscută, inasimilabilă. Revin cu amărăciune: o ţară doar a lucrului de mântuială, care te aduce adesea la exasperare. Ţara lui *pseudo,* în toate domeniile. Aceasta ar fi latura, să spunem, „sociologică", a decepţiilor mele. Ea este dublată de o profundă repulsie pentru o serie de defecte morale, ce mi-au devenit odioase. Că reacţiile îmi erau mereu refulate nu înseamnă că ele nu existau şi că nu aveau urmări. Mă exaspera - sau poate mai bine spus - mă descuraja că la noi nu există criterii fixe şi general acceptate. Legislaţia este mereu instabilă şi adesea haotică. Totul este strict personalizat, rezolvat subiectiv şi mereu negociabil. Apoi eterna şmechereală, talentul de a înşela, de a mistifica, de a salva aparenţele. Este faţa, poate cea mai benignă, a eternelor „forme fără fond". Din care cauză, absolutul

şi radicalismul etic, politic şi ideologic sunt refuzate structural spiritu
românesc. O incompatibilitate şi imposibilitate fundamentale. O existe
ce se consumă în permanenţă doar în imediat, aproximativ, relati
improvizaţie combinativă. Nu contest, uneori, abilă şi pe termen scurt ch
eficientă. Dar fără nici un fel de rezultate durabile.

în faţa acestor realităţi sunt posibile, arhitipologic şi schematic vorbi
doar două tipuri de reacţii: un pamflet devastator, negativist, radical
stilul E.M. Cioran, de imens dispreţ şi dezgust pentru urmaşii „droj
barbarilor, poleită cu puţină latinitate". Şi unul, aş spune construc
deocamdată „vizionar", dar în sens invers: o Românie citadină, moder
bine utilată, bazată pe o solidă pătură mijlocie şi o reală economie de pi
Ştiu că mă repet, dar această idee defineşte chiar sensul şi esenţa pozi
mele sociale şi ideologice. Nu mă pot elibera de această „obsesie", pe c
o cred şi justificată şi constructivă. Mi-a devenit pur şi simplu greu
suportat actuala Românie de „chirpici", luată mereu de ape. Fără ni
noţiune de organizare. Fără infrastructură şi lipsită de o minimă iniţia
locală de autoapărare. Nu mă interesează sau mai bine spus nu mă co
lează nici un fel de „Muzeu al satului", într-o ţară fără bune şosele, că
comunicaţie, fără diguri, fără bune servicii publice medicale şi de salu
tate. O imensă groapă de gunoi, care poluează şi infectează localităţi înt
câmpuri şi recolte. Unde haosul şi dezordinea administrativă sunt fenom
generale prea uşor acceptate. Calamităţi naturale, în definitiv, sunt p
tot. Dar când Viena a fost, într-o iarnă, înzăpezită imediat au ieşit 50
pluguri mecanice şi au curăţit-o. Este chiar atât de absurd, de utopic
fantezist să doreşti şi la noi un grad măcar în parte asemănător de civ
zaţie, tehnicitate şi organizare?

Satul tradiţional, primitiv şi sălbatic ar „trebui" să dispară. Dar n
stil „ceauşist". Ci transformat progresiv în mici orăşele de fermieri ind
duali, cu locuinţe dotate cu facilităţile, fie şi minime, ale civilizaţiei mode
Evident, în stadiul actual, încă o utopie irealizabilă. Dar, cel puţin,
acest model social ar trebui să tindem. Iar noi vegetăm într-o intolera
pasivitate şi indolenţă, în haos şi eternă cârpeală. Birocraţia infernală n
o altă explicaţie decât fuga individuală de răspundere. Nici un prog
politic serios nu-şi propune astfel de obiective vitale de supravieţuir
dezvoltare pentru viitorul României moderne. La care se adaugă un inst
ancestral al furtului, jafului (vezi Herodot), escrocheriei şi îmbogă
rapide nemuncite. Fenomenul *Caritas* este tipic. Dacă „Elveţia ar fi
bogăţiile României" - a spus cineva - ar fi fost mult înaintea Kuweitul
Fiindcă în acea ţară (pe care o cunosc) se munceşte dârz, organizat, m
culos şi în ritm constant. Deprinderi total inasimilabile mentalităţii r
neşti. Poate, cândva, într-o altă Românie, citadină, mic-burgheză, cu se
civilizaţiei, concurenţei şi produsului competitiv de calitate, adaptat
adevărate pieţi concurenţiale ale economiei libere. Deocamdată, încă o
spus, simple reverii nici măcar „ideologice". în acest context, ele au
sensul esenţial al unei defulări personale şi explicaţia unei perman
izolări sociale.

Cred, în toate domeniile, în *alte* valori româneşti. Şi-ţi trebuie o mare tărie de caracter (sau resemnare, sau stoicism, sau conştiinţa unor realităţi inevitabile) să nu dezarmezi, măcar moral, când vezi în jurul tău doar o crasă indolenţă, improvizaţie, cârpeală şi nici o adecvare (începând cu clasa politică) la adevărata realitate românească. Rar mi-a fost dat să observ sau să citesc despre o clasă politică mai mediocră, mai meschină şi mai cinică decât cea de după 1989. Improvizată de la un capăt la altul. Profitoare şi de o lipsă de patriotism care te consternează. De un parvenitism feroce. Absentă, în parlament, chiar şi de la votarea legilor esenţiale. Individualismul acerb şi egoismul dezgustător definesc pe aceşti pretinşi „aleşi ai poporului". Mă gândesc, la întâmplare, la un oarecare Gavra, pretins deputat PUNR, prototip de nulitate clujeană, de agresivitate şi impostură. Cum şi-ar întrerupe vacanţele din străinătate sau la munte pentru asemenea fleacuri precum problema proprietăţii sau restituirea caselor naţionalizate? întreaga prăbuşire actuală, tradusă în termeni ideologici, nu poate fi contracarată decât de o politică radicală de „dreapta", în primul rând, în sens antitotalitar şi capitalist. Gândesc în termeni tot mai „de dreapta", fără nici o conotaţie de clasă. Şi constat, cu mult regret, cât de hibridă rămâne o titulatură gen *Partidul naţional ţărănesc creştin şi democratic.* El ar trebui să rămână pur şi simplu *Partidul creştin democrat.* Dar din motive tradiţionalist-electoraliste, o astfel de transformare nu se va produce. O a doua mare eroare, probabil ireparabilă, este lipsa oricărei preocupări pentru imagine şi neglijarea totală a scriitorilor şi intelectualilor, aderenţi ai partidului, cu circulaţie reală în presă. Temă atinsă şi în alte împrejurări. Tradusă, în termeni strict româneşti actuali - de fapt cât se poate de tradiţionali, de „clasici - o astfel de politică „de dreapta" înseamnă apărarea proprietăţii, drepturilor omului, economiei libere, societăţii civile, organizare, corupţie cât mai redusă. Descompunerea minimului simţ civic este generală. Trenuri întregi în care sute şi sute de călători nu plătesc nici un bilet sunt doar un singur exemplu. Deocamdată, doar alte naive „idealuri". Care au soarta lor de totdeauna. Ele scot totuşi în lumină - cel puţin pentru mine şi pentru toţi cei ce gândesc la fel - rolul decisiv al „ideilor" (respectiv al „ideologiilor" derivate) în România postceauşistă.

Este al doilea motiv de decepţie, descurajare şi implicit de izolare, care, urcând din treaptă în treaptă, duce la o profundă, dar şi dezolantă edificare. Şi, în ultimă analiză, la o întrebare capitală: care este statutul real - cu toate primejdiile, capcanele şi obstacolele inevitabile - al „ideilor" în România contemporană? Ajung la o dublă concluzie, din nou, una mai deprimantă decât alta. Dincolo de dinamica proprie, intrinsecă, a ideilor, în toate contextele posibile, două derapaje, insuficienţe şi excese mi se par de o deosebită gravitate. Ele au, cred, o singură explicaţie : lipsa tradiţiei gândirii criticiste şi raţionaliste româneşti, cu toate consecinţele sale liberale, democratice şi europene. De unde încă două ravagii, unul mai grav decât altul. Nu sunt iremediabil „pesimist", ci doar lucid.

în sens totalitar, în primul rând. Ideile extremiste nu pot duce decât la fanatism, acte de intoleranţă, excese, totalitarism de extremă stângă sau

dreaptă. Nefasta mişcare legionară - pe care unii vor s-o reabiliteze ş
relanseze - o cunosc din experienţă directă, nu din eseuri filozofice. „Şc
Noica" este, involuntar sau nu, din nefericire, o pepinieră de neolegion
potenţiali. Unii chiar activi. De peste şase decenii trăiesc în acest re
sufocant. Asasinate, teroare, regimuri poliţieneşti represive, gulaguri, în
sori de exterminare. Sunt chiar atât de absurd dacă doresc, pentru m
şi întreaga Românie (sau invers), un alt regim? Mai liber? Deloc fanat
represiv? Neterorist şi tolerant? Drama pentru un intelectual, în astfe
situaţii, este însă alta: constatarea că la originea tuturor acestor excese
totuşi „o idee". Devenită activă, deci o „ideologie militantă", prin contagi
iraţională, ea nu poate produce decât ravagii, masacre, atrocităţi, calam
teribile. Dar de ce Sfântul Dominic, în timpul cruciadei împotriva albi
zilor, ar fi mai scuzabil decât un torţionar modern, hitlerist sau kagheb
Când a lansat oribilul cuvânt de ordine: *Tuez-les tous, Dieu reconnaltra*
siens ? Păstrând toate proporţiile, persecuţiile împotriva Bisericii Un
care din nefericire nu ştie să se apere, se inspiră din aceeaşi logică repres
împinse la ultimele limite şi consecinţe, intrerpretate în modul cel
radical posibil, ideile nu produc decât ravagii, mai totdeauna irepara

în astfel de împrejurări, pline de amintiri sumbre, încep parcă să nu
„iubesc" ideile. Toate aberaţiile totalitare sunt inspirate şi justificat
^dei", lansate în secolele 19 şi 20, şi de „intelectuali" (vezi, între
referinţe, Paul Johnson, *Intellectuals*, New York, Harper and Row, 1
Am trăit cu toţii ravagiile lor. Din care cauză, îmi spun că, în astfe
condiţii, absolutul devine la fel de detestabil şi primejdios ca o bomb
neutroni. Prefer atunci să trăiesc, în această ipoteză, în relativ, aproxim
şi „mediocritate". într-un regim relaxat, tolerant şi eliberat - în orice
de toate miturile agresive ale oricărui absolutism. De orice speţă: filoz
religios, ideologic, politic. Şi, uneori, îmi mai spun că eşecul - cel p
actual, al creştinismului - e cauzat de faptul că a fost şi este mult
absolutist. A cerut şi cere prea multe restricţii naturii umane. Ea este
slabă şi inferior dotată ca să asimileze şi mai ales să trăiască idealuri
„poruncile" creştinismului, evident înalte. Poate că mai mare dreapta
intuiţie practică au de fapt religii precum confucianismul sau budismu
sunt,'în esenţă, predominant sisteme de etică. Desacralizarea lumii mod
occidentale este, desigur şi din această cauză, o realitate inevitabilă, ir
testabilă. Probabil ireversibilă.

A doua constatare negativă despre soarta ideilor este conjuncturală. Ca
pe sol românesc, ele sunt fie inasimilabile, fie deformate, fie transforn
mai totdeauna, în eterne „forme fără fond". Ele nu rodesc pentru sim
şi bunul motiv că nici „solul", nici tradiţia, nici deprinderile tradiţio
nici mentalitatea, nici spiritul public, nu le adoptă şi nu le integrea
acte de viaţă cotidiană. Dar, precizare capitală, nu neapărat din ostil
directă, cât' din lipsă de tradiţie, de educaţie, de deprinderi în acest
încă din închisoare mi-am dat seama că discuţiile, programele, controve
ideologice, reale şi în adâncime, nu interesau mai pe nimeni. Iar socie
românească, în ansamblul său, crescută şi formată sub regimul comu

nu poate gândi şi reacţiona decât în acest sens, fundamental viciat. Amintesc două simple exemple, după mine, decisive. Iată, de pildă, ideea „democratică". Afirmată formal, niciodată aplicată în litera şi mai ales în spiritul său. Orice ultranaţionalism şi şovinism, indiferent de baza sa etnică, este antidemocratic. Or, acest tip de „ideologie" este, în mod regretabil, în plină ascensiune în România contemporană. O colecţie de recente şi incredibile citate de atacuri anti-NATO poate fi găsită în revista *Sfera Politicii* (70).

O a doua idee fecundă, rămasă la fel de aeriană şi formală, agitată şi apărată doar de un grup restrâns de militanţi şi publicişti, este cea „europeană". Mentalitatea curentă, etnicistă, izolaţionistă, „ţărănească" în esenţă, numai europeană nu este. Şi, să recunoştem, nici nu poate fi. Deoarece nu sunt întrunite condiţiile minime ale „europenizării" şi „integrării europene". O problemă mult mai puţin de ordin politic şi adaptare a unor reglementări internaţionale, cât de mentalitate şi de alt *standing* politic, social şi economic. Percepem şi denunţăm cu prea mare uşurinţă toate defectele „omului occidental". Ele există, într-adevăr. Le-am constatat şi trăit de atâtea ori (amintite în capitolele 14, 15, 20). Dar uităm, ignorăm, nu dăm nici o atenţie şi marilor sale calităţi: precizia, productivitatea, eficienţa, organizarea, punctualitatea, respectarea contractelor. într-o ţară unde improvizaţia şi neseriozitatea sunt în patria lor, astfel de valori - „plate", „meschine" - n-au nici o priză. în acest domeniu - cel puţin - Occidentul şi România vorbesc două limbi total deosebite. Mica noastră elită, efectiv occidentalizată, n-are - în mod regretabil, dar explicabil - nici o influenţă.

Constat - pentru a deschide şi o mică paranteză personală - că un rol „conjunctural" al ideilor a avut şi are, mai ales redactarea acestei *Vieţi a unui om singur* şi un rol sterilizant, negativ, de ordin personal, Trăind izolat, fără dialog real, ideile pur abstracte au început să domine, să elimine, să estompeze şi chiar să şteargă din memorie multe, foarte multe amintiri şi detalii personale nu mai puţin semnificative. Simţeam cum deveneam tot mai abstract, uscat şi schematic. Ideile dominante nu erau - bineînţeles - „false". In nici un caz. Dar ele simplificau inevitabil o existenţă, în realitate mult mai plină de evenimente notabile. Pe multe dintre ele - mai ales din trecutul îndepărtat - nu le mai puteam introduce în text. Astfel că rămâneau doar relicve, deşeuri sau „vechituri". Toate aruncate într-un pod sau beci, în care nu-mi mai făcea nici o plăcere să intru. îmi reveneau, uneori, în memorie ca nişte „fosile" ale trecutului. Amintiri ce mai erau şi mai ales nu mai erau, de mult, ale mele. Apăsătoare totuşi, deprimante şi mai ales incurabile.

Trebuie să redeschid (pentru a câta oară?) şi „dosarul cultural", unde sunt implicat în mod direct. El îmi demonstrează, până la evidenţa cea mai brutală, de ce sunt şi am rămas un mare izolat. Mă simţeam tot mai rupt şi mai străin de cultura dominată de mediile şi instituţiile sale, având alte preocupări şi altă scară de valori. Parcurg cu destulă atenţie o bună parte a presei culturale, însă cu o tot mai mare indiferenţă. Nu pot spune că *România Literară, 22* şi celelalte nu mă mai interesează. Dar strict informativ. Ele nu-mi mai spun nimic esenţial. în sensul unei angajări şi integrări

profunde, care să coincidă cu aspiraţiile mele. Mi-au devenit „străin
ecourile, polemicile şi preocupările lor sunt tot mai departe de mine.
citesc o presă din alte timpuri, într-o bibliotecă veche în care - sincer
mă întreb tot mai mult „ce caut". Când mai văd că în lungile enume
„scriitori", inclusiv clujeni, numele meu nu este amintit niciodată, mă
fără nici un paradox: în definitiv ce mai pot aştepta în astfel de m
gen de preocupări? Mai fac parte din această categorie? Evident, n
bine toate explicaţiile. Nu sunt ardelean. Născut şi format la Iaşi,
mediu etc. Paraşutat de soartă în capitala Daciei superioare, nu cred
în mentalitatea şi ierarhiile locale, constituite mai ales în perioada com

Nu mă regăseam nici în diluviul actual de „poezie" şi „publicistică". In
fragmentului şi efemerului, repet, în indiferenţa pentru sinteză, cons
şi, de ce nu? monumentalul în cultură. Un prieten de idei apropiat, de
fidelitate, Constantin M. Popa, observ, denunţă şi el în presă (fi
provincie) „Sindromul minoratului" *(Cuvântul libertăţii,* 24-25 iulie
Gândim mereu şi în cultură, „pitic", în „mic", fără anvergură, fără p
de mari dimensiuni. Fără preocupări de continuitate, sinteză şi refer
autoritate. Unde sunt marile dicţionare, enciclopedii, istoriile român
toate tipurile? întrebare devenită „maniacală". Nu sunt şi nu le vo
poate, niciodată, cât timp gândim şi acţionăm doar jurnalistic şi
actualist. Munca de bibliotecă ne sperie. Pentru a nu mai nota
handicap. A avea convingeri şi decizii ferme în România - în orice d
de activitate - devine tot mai mult o adevărată imposibilitate perso
colectivă.

Mă mai despărţeam de aşa-zisa „cultură" actuală şi în alte puncte es
Refuzam deschis cultura dominantă, oficială, nomenclaturistă, ine
uniformizată, cu ierarhii fixe, canonizate. Eram şi am rămas u
convins al culturii alternative, paralele, particulare, independent
„indicaţii preţioase", fără „normative" şi „cenzură" de toate tipurile.
spirit de frondă şi „contracultură" în sensul subversiv al termenu
doar de apărare ale unui spaţiu cultural liber, necontrolat, capa
iniţiative şi realizări independente. Numai în acest mod vedeam p
ieşirea din subdezvoltare, mediocritate şi etern minorat cultural.
vorba nici de visuri grandioase, himerice, nici de pierderea simţului
ţiilor. Ci doar de un efort hotărât de apropiere, pe cât posibil, de
marilor culturi, unde valorile în care cred sunt nu numai posibile,
realizate. Cu rezultate ce pot fi văzute în toată lumea: seriozitate,
documentare solidă, erudiţie, informaţia larg accesibilă prin cele mai m
metode de comunicare şi consultare. O cultură antimetodică, antig
listă, antiteoretică-speculativă nu poate da niciodată mari creaţii. M
din nou: este chiar atât de absurd şi utopic un astfel de program cu

Câteva aspecte se cer, de asemenea, subliniate cu insistenţă. To
motive, bineînţeles, de neaderenţă la mentalitatea dominantă. Dor
întâi o cultură română creatoare şi activă, militantă în sensul
cuvântului. Eliberată, cu alte cuvinte, de toate alibiurile oportunism
pretinsului apolitism, total şi negativ dezideologizată. Deci o cultur

orientată în mod liberal, împotriva oricăror derivate şi subproduse comuniste sau comunizante. Sunt categoric pentru referinţe permanente, chiar şi la rudimentele de cultură liberală şi criticistă românească. Fără nici o supralicitare, dar nici ignorare totală, dispreţuitoare. în sensul afirmaţiilor unui oarecare mediocru, gen Cristian Preda (amintit), care pretinde că o tradiţie ideologică românească nu există nici în cea mai mică măsură. Sunt la fel de intransigent şi împotriva oricăror mituri culturale gen „ortodoxism", „Nae Ionescu", „Constantin Noica". Şi de asemenea împotriva oricăror false reabilitări, prin escamotarea celor mai incontestabile evidenţe şi texte ale tuturor „colaboraţioniştilor" (gen G. Călinescu şi ceilalţi), care n-au „rezistat" şi n-au „salvat cultura" română - nici de departe - de calamităţile totalitare. Doar mici efecte pozitive în cercuri restrânse. Ce nu echivalează, nici pe departe, cu ravagiile dominante şi determinante asupra *întregii* mentalităţi româneşti.

Sunt - o mai spun încă o dată şi cu toată energia - împotriva tuturor „valorilor" şi mentalităţilor epocii ceauşiste, începând cu cele culturale. Deşi nu am luat niciodată foarte în serios problema „generaţiilor", sunt constrâns de realităţi să constat că de actuala generaţie mă despart nu una, ci chiar două generaţii. Delimitările nu sunt totdeauna foarte nete. Interferenţele, inevitabile, sunt numeroase. Schema, totuşi, în linii mari, este reală. Generaţia ceauşisto-comunistă este refuzată global. Cu cea următoare - să-i spunem „optzecistă" - n-am decât puncte foarte selective de contact şi integrare. O distanţă biologico-spirituală, care firesc, izolează, singularizează şi uneori derutează. Trăiesc deci într-o nouă lume şi o nouă societate ce, în mod vădit, nu mai este „a mea". Şi căreia nu-i pot asimila nici mentalitatea, nici criteriile, nici valorile. Câte sunt. Şi, cu atât mai puţin, să le modific şi să le redefinesc. Ceea ce explică pe de o parte, că senzaţia permanentă de a cădea mereu în „gol" nu este nici absurdă, nici deformat-obsesivă. Iar, pe de alta, surpriza, uneori şi satisfacţia, când primeam şi unele mesaje de înţelegere şi chiar de simpatie. Rare, într-adevăr, dar existente, din partea unor reprezentanţi ai ultimei generaţii. Un fel de supravieţuire ambiguă, distant - ironică, defensiv - vigilentă. Deloc comodă şi plăcută în orice caz, dar inevitabilă.

Un alt punct de maximă divergenţă cu „aceşti contemporani ai mei" (vorba lui Macedonski) se referă, tot în domeniul cultural şi împotriva tendinţei dominante de uniformizare mecanică. De falsă integrare prin compilaţie, mimetism şi servilism, de obscuri discipoli balcanici. Vorbesc din proprie experienţă şi după un număr oarecare de publicaţii străine. Cunosc bine, chiar prea bine, toate dificultăţile şi umilinţele integrării europene ale culturii române, în primul rând ale recepţiei şi circulaţiei sale. Dificultăţile sunt, într-adevăr, enorme. Ştiu despre ce vorbesc. Dar sunt convins, tot mai convins, că mult mai importante sunt adevăratele realizări interne, decât o falsă recepţie, pur formală şi o pseudocultură europenizată doar de suprafaţă. De minori şi obscuri „colonizaţi culturali", de mărunţi *suiveurs* şi *disciples* ai arondismentului 6 parizian. îmi inspiră o antipatie tenace. Treptat, treptat, ne vom convinge că doar o cultură solidă, cu note

originale, poate fi cu adevărat - şi în timp - luată în serios şi dec
titivă. Evident, problemele difuzării depind, în mare măsură, şi
Practic nu se face mai nimic în interes general şi doar uneori în st
egoist şi impudic personal. Dar, din nou, sincer de tot spus: nu v
cultura română ar avea doar un destin de „colonie" eternă? M
deschis împotriva acestui tip de aliniere docilă, servilă şi iremediabil
Dincolo de orice naţionalism, etnicism şi, mai ales, şovinism cultur
doar un oarecare „cetăţean al lumii", cum am mai spus şi nimic m
Cu nici mai multe, dar nici mai puţine „drepturi" egale.

Am încercat să realizez câte ceva în acest sens, cu rezultate
sfiesc să declar - inevitabil modeste. Dar alţii, mult mai bine pl
ultimele cinci-şase decenii, n-au realizat nici măcar atât. Şi când mă
ce valoare au noţiuni goale sau definitiv dezumflate precum „succes"
şi altele, când mă întreb care este soarta actuală a celor ce deţinea
de distincţii (total uitate sau repudiate), într-o societate şi cultură co
azi, total refuzată, n-am totuşi un foarte mare motiv de dezam
deprimare. Cel puţin, am încercat, atât într-un spaţiu interior cât şi
să cultiv valorile diferenţierii, independenţei, spiritului critic şi i
personale. Dacă încerci şi perseverezi, o şansă oarecare încă există. Re
pasiv, total dezarmat, nici una. Ştiu bine că această atitudine nu est
nească", dominată de filozofia lui „pică pară mălăiaţă în gura lui năt
Chiar dacă nu mai aştept nimic din nici o direcţie, am schiţat, cel
conştiinţa mea şi într-un mic cerc de cunoştinţe mai apropiate, o s
viitor. Calm, lucid, accept şi admit ambele ipoteze: de a cădea ire
în neant. Dar şi de a juca în felul meu pariul lui Pascal. Dacă-l p
pierd în definitiv nimic, deoarece nimic analog sau identic nu ex
înainte. Dar, dacă-l câştig, câştig „totul". Adică, cel puţin deschide
perspective, utile, fecunde - măcar în parte - culturii române. Mul
nu-mi pot face. Dar, cel puţin, am încercat să acţionez, cu oareca
citate, în acest sens.

Este foarte greu să trag o concluzie definitivă la sfârşitul aces
biografii, plină de evocări, care - de cele mai multe ori - nu mi-
nici o plăcere. Uneori eram supus unui adevărat stres. Ratare sau re
Mai bine spus semisatisfacţie sau semieşec? îmi este - repet - imp
decid, într-atât elementele contradictorii, extrem de numeroase, b
pur şi simplu orice concluzie. Orice clarificare definitivă. Deci, o
exactă, liberă şi perfect obiectivă a creaţiei şi activităţii mele nu
Mă întreb chiar dacă ea este necesară şi indispensabilă. Dar dacă e
„nu pot da de rost" vieţii mele, alţii - în ipoteza că vor avea şi a
curiozităţi - vor izbuti, cu certitudine şi mai puţin. Nu va fi, bin
nici o „dramă". Şi cu toate acestea, câteva convingeri ferme mi s-au c
de pe acum, cu claritate. Le accept, *trebuie* să le accept. Ca evidenţe p
imposibil de evitat. Numai că, din nefericire, ele nu sunt nici optim
consolatoare.

Despre om, despre calitatea umană, în primul rând, nici o ilu
corbul *Nevermore*". Când acest „om" este şi „om de litere", pe care

l-am… „încondeiat" cum se cuvine, nu cred că exagerez vorbind de o adevărată nefericire. Omul nu este o creatură frumoasă. Iar când are şi preocupări literare, el se dezlănţuie în toată „splendoarea" sa: egoist, egocentric, megaloman, narcisist, plin de invidie şi resentimente. Este capabil, adesea, de orice. Am mai amintit, pe larg, toate acestea (capitolul 11). Un personaj nefrecventabil, pe care, din nefericire, nu l-am putut evita. Primind atâtea lovituri nedrepte, mizantropia mea latentă (moderată, fără nici o exhibiţie) s-a consolidat, devenind în cele din urmă definitivă. M-am regăsit în toţi moraliştii mizantropi. Dar mai ales în Baltasar Graciân, puţin cunoscut şi frecventat la noi, cu ale sale imense adevăruri. Am scris o pagină şi jumătate despre el într-una dintre cărţile mele de călătorie, mult anterioare *(Prezenţe româneşti şi realităţi europene,* Bucureşti, Editura Albatros, 1978, pp. 15-16). Un unicat, pe atunci, în publicistica noastră. Prefer să-l citez în original, unde sună admirabil. De altfel perfect inteligibil şi în româneşte: *Milieia es la vida del hombre contra la malicia del hombre (Orâculo manual,* 13). Superb joc de cuvinte şi, în acelaşi timp, o definiţie, după mine, incontestabilă a relaţiilor umane. Deschid pe Graciân uneori la întâmplare şi nu pot să nu-i dau mai totdeauna dreptate. A citit în sufletul uman mai bine ca oricare altul. Adevăratul său echivalent românesc este Maiorescu: „Păzeşte-te a doua zi după un succes". Câtă dreptate are şi el! Trăind toată viaţa în medii ostile, nu mai iubesc pe „om". Şi dacă am fost şi eu uneori rău, aceasta se explică prin faptul că şi alţii au fost cu mine răi, ingraţi şi permanent ostili. Suntem deci chit. N-am dus - sub acest aspect - o viaţă uşoară. Deşi nu pretind că o astfel de atitudine este sau a putut fi exemplară. Unii mă urmăresc şi azi cu o ură fanatică şi după cinci decenii (un psihopat senil, Petru P. Andrei, din Iaşi).

Dar despre „om" n-am spus încă totul, din punctul meu de vedere. Că sunt cât se poate de expeditiv este explicabil. Experienţa îmi mai spune că amorul propriu (vezi La Rochefoucauld, un alt spirit de o extremă luciditate) este mai „tare" decât orice ideologie, iubire, ideal şi concepţie sau operă culturală etc. Mai determinant decât orice instinct, începând, cu cel sexual. Experienţele mele onirice, cel puţin, nu confirmă teoriile freudiste. Obsesiile care revin mereu în visele mele sunt: cărţi, lucrări, reviste, dosare, manuscrise, uneori şi… timbre. Cele mai multe vise le uit de altfel repede. Moralistul francez nu mă învaţă, ci doar îmi confirmă constatările personale. Egoismul, instinctul de conservare acerb, individualismul - în esenţă fără scrupule - sunt derivatele inevitabile ale acestei defensiv-ofensive „iubiri de sine". Ea este predominantă, decisivă, deoarece numai în acest mod individul poate - în realitate - să supravieţuiască. Pentru „un raţionalist" ca mine, încă o concluzie deprimantă: nu raţiunea domină şi decide în ultimă instanţă actele noastre, ci instinctele primare joase. Pe care doar raţiunea şi spiritul critic pot, uneori şi cu mari eforturi, să le corecteze. Dar numai într-o oarecare măsură.

Omul, o spun din nou cu toată tristeţea, este o fiinţă în esenţă iraţională. Din care cauză, el face numeroase erori. Aş merge până acolo încât aş defini întreaga istorie universală drept o istorie a iraţionalităţii umane. Numărul

de prostii enorme, erori grave, crime inexplicabile, fundamentalis
fanatisme absurde este incalculabil. Pot să mă contrazică toţi filozofii
din lume, în frunte, să spunem, cu B. Croce, cu a sa teză excesiv de opt
„Filozofia ca istorie a libertăţii". Foarte rar atinsă, intermitent, şi pe
restrânse. Adevărata filozofie a istoriei - dacă există într-adevăr una
doar istoria egoismului, imbecilităţii şi crimelor umane. Viziune sum
care nu oblig pe nimeni s-o îmbrăţişeze. Dar în ce mă priveşte, cel
am tras toate concluziile şi „învăţămintele" din experienţele şi lec
mele. Şi nu renunţ la ele. Au fost plătite scump, foarte scump. Şi aş în
să mai adaug: adesea nemeritat de scump. Dar, cel puţin, am descop
mare adevăr.

Câteva concluzii să le spunem „practice" s-au impus în acelaşi ti
la sine. Nimic studiat, nimic programat. Simple reacţii naturale, spo
în urma unor serii de constatări şi experienţe obiective. Dar atât de
de lungă durată şi apăsătoare, încât ele au devenit, într-un fel, o a
natură". Un sentiment de izolare şi indiferenţă, de blazare calmă şi acc
stoică a unor realităţi pe care nu le poţi modifica în nici un fel. C
determină o atitudine de pasivitate „resemnată", pe deplin edificat a
tuturor cauzelor. Când observi că atâtea intenţii bune au fost ignora
grosolan, fie permanent denaturate şi răstălmăcite. Când nu poţi
reţii că atâtea „bibliografii" şi enumerări, de toate categoriile, public
toate tipurile, diferite distincţii, plus liste de foşti deţinuţi politic
deportaţi etc. nu mai au nici o importanţă. Nu mai interesează, de f
nimeni. Nu se bucură de nici o atenţie. De nici o minimă consider
cercuri foarte largi şi mai ales influente. Atunci devii inevitabil câ
gustat, când sceptic, când profund şi definitiv înstrăinat de între
mediu. în care - nu-i mai puţin adevărat - nici n-am căutat şi n
mi-am găsit vreodată locul. Iar eu n-am făcut niciodată eforturi de ad
şi integrare. N-am mai avut nici timpul, dar, mai ales nici energia şi p
necesară. Şi adesea, nici măcar, dorinţa unor concesii strict defens

Aş vrea să mă fac bine, foarte bine înţeles. Ceea ce nu sunt delo
că voi reuşi. Nu este vorba de obsesia „succesului" sau a „insucc
personal, deoarece cunosc bine toate mecanismele acestor fenomene,
de altfel anterior în diferite contexte. Când n-ai nici o poziţie, nici o
influentă, aparţii unei alte lumi sociale şi culturale, cu un cu to
limbaj, program literar, iar cu „viaţa literară" eşti în cele mai proaste
(observaţie de bază la care trebuie să revin mereu şi cu cea ma
neplăcere) ce pretenţii şi dorinţe, fie şi legitime, mai poţi avea? D
bineînţeles, un minim simţ al realităţilor româneşti, nu neapărat i
contemporane? Din care cauză, nu mai sper nimic. Nu mai aştept
Ştiu bine ce se poate şi ce nu se poate în acest mediu şi moment cu
şi istoric. Pentru mine şi pentru alţii ce înseamnă „succes" la noi.
este explicaţia atâtor „cariere", pe care nu le-am urmărit niciodată
un domeniu.

De unde o stare tot mai accentuată de oboseală şi dezinteres publ
de relaţii, difuzare şi toate celelalte componente ale unei posibile „re

N-am mai răspuns, de la un timp, la nu puține chestionare și invitații de colaborare, mai ales străine. S-au strâns, mai ales în ultimul timp, un maldăr întreg de includeri în numeroase lexicoane și dicționare anglo-saxone, de tip *Who's Who*. De medalii omagiale, diplome și alte distincții la care nu pot răspunde din cauza costului ridicat al înscrierilor, în devize. Simpozioanele, numerele omagiale, emisiunile TV etc. le-am lăsat, la fel, mult în urmă. Și dacă revin mereu este fiindcă acest gen de presiuni nu încetează, spre marea mea dezolare și enervare. De soarta lui *The Biography...* - sunt crezut sau nu - m-am dezinteresat aproape complet. Căci pentru a avea recenzii, trebuie să fi scris în prealabil recenzii (și nu puține) despre alții... într-o fază când, efectiv, nu mai aveam astfel de preocupări. Când ajungi la concluzia că prea puțini se preocupă sau adoptă ideile mele? Când cei ce le ignoră sau le resping o fac din necunoaștere, indiferență, ostilitate personală sau alte cauze total extraliterare, ce atitudine legitimă mai poți avea? Decât de a întoarce, la rândul tău, spatele și a-ți vedea, în felul tău, în continuare, de treabă. Devenit imun, pe cât posibil, la ecouri, la judecăți de valoare și la diferite „recunoașteri". De altfel, de mult înțelepciunea antică (Epictet, V) a observat că ceea ce tulbură pe oameni nu sunt lucrurile și neplăcerile obiective propriu-zise, ci *judecățile* și *impresiile* noastre despre astfel de lucruri și neplăceri. Când m-am convins definitiv că aceste pseudojudecăți sunt fie neadecvate, fie incompetente, fie complet alături sau răuvoitoare, am ridicat definitiv din umeri. Și impresiile negative - care mă afectau cândva - au dispărut aproape total.

Paradoxal, aceste stări de spirit neplăcute erau urmate intermitent și de unele satisfacții. Complexitatea vieții este însă uneori atât de surprinzătoare, încât orice concluzie definitivă poate fi oricând dezmințită. După 1989, am încercat și un sentiment de profundă eliberare, după o constrângere suportată cu greu, timp de decenii. Mi-am putut afirma, revendica cel puțin, în sfârșit, adevărata identitate intelectuală: de a nu fi, de fapt, nici „om de litere", nici „critic literar", ci „critic de idei", într-un fel „istoric al ideilor" și chiar „ideolog" într-un anume sens foarte „clasic". Subliniez mereu această idee, pentru mine capitală. Consolare? Iluzionare sau un spațiu autentic de manifestare într-un domeniu încă foarte puțin cultivat la noi? O noțiune departe de a fi omologată și acceptată. Regretul că foarte puțini se interesau de astfel de preocupări - care exprimă, cel mai bine, aspirațiile mele actuale - era compensat de speranța că lipsa de tradiție începe - fie și în acest mod, foarte modest și obscur totuși - să fie, într-un fel, eliminată. Se poate chiar vorbi și de un început de inițiere și consolidare. Ceea ce-mi dădea noi forțe de a continua și persevera, trecând peste toate obstacolele. Poate voi reuși.

Din care cauză, am rupt efectiv orice legătură cu literatura și cu studiile literare, definitiv abandonate. Fapt subliniat energic și în capitolul anterior. O etapă total depășită pe care n-o regret. încerc totuși un sentiment de „despărțire" dureroasă ca de o ființă apropiată, atunci când, în toamnă-iarnă, îmi propun să donez întreg sectorul teoretico-literar al bibliotecii mele. Mă obsedează, mai ales, un fenomen pe care mi-l explic cu toată luciditatea: un permanent și puternic resentiment împotriva stării culturii române și

a reprezentanților săi, mult prea „literari", ce n-au ajuns încă la
stadiu de saturație antiliterară. Nu accept însă din partea nimănui n
„culpabilizare". Sentimentul meu este nu numai legitim, dar și pe
justificat critic și istoric. Iar când primeam în continuare cărți - s
puține, în special de poezie - încercam o senzație de mare constrânger
spun autorilor că astfel de cărți nu mă mai interesează îmi era impos
Să mă mint pe mine, cu atât mai puțin. Urmau stări ambigue, con
false. Ele continuau într-un fel să însoțească întreg traseul parcurs
eliberare când făceam mereu - constrâns de împrejurări - *fausse*
(expresie folosită din pudoare). Acum eram, din fericire, liber, efectiv
Numai că lucrurile nu erau, din nou, din nefericire, chiar atât de si
Dar pe alte planuri.

O dorință aparent stranie, în realitate perfect explicabilă, mă stăp
cu aceeași intensitate, dacă nu și mai mare: de a fi „uitat", ignorat t
ceea ce reprezenta o altă imposibilitate. Voiam să nu se mai „ocupe" ni
de mine. Să fiu lăsat în pace. Cu atât mai mult cu cât îmi doream, de
o dublă uitare: una profundă, interioară, personală, a întregului meu tr
și una publică, actuală, să-i spunem, „publicitară". Ambele reacții fi
legitime. Și, în același timp, la fel de irezolvabile. Și una și alta. Da
fi fost un obsedat etern, fixat, maniacal, al închisorii, gulagului, fo
deținuți politici, terorii totalitare comuniste etc. n-aș mai fi putut
nimic. Niciodată. M-aș fi ratat și sterilizat, poate, iremediabil. A trăi n
cu pumnul în rană, din amintiri eroizate, ar fi constituit o culme a eșe
și anulării întregii mele ființe intelectuale. Cu atât mai mult cu c
aveam nici cea mai mică intenție de a trăi la infinit doar din rentele m
și politice ale „închisorii". Atitudine pe care o vedeam practicată în j
meu pe scara cea mai largă. Și pe care o reprobam cu toată conving

Dar, în același timp, oricât m-aș fi simțit eliberat de obsesia rece
„succesului", publicității etc. constatam că ieșirea totală din actual
rămânea practic imposibilă. Solicitările continuau și, în unele perioad
chiar se intensificau. Primeam, fără nici o exagerare, și câte trei inv
și telefoane pe zi. Pentru a da un singur exemplu - extrag din agenda
de 8 august 1999 - trei interviuri și apeluri total inoportune, vizita su
a unui cuplu american Bley-Vroman, foști lectori la Cluj, vechi tradu
ai mei, veniți în România cu ocazia eclipsei solare din 11 august; o insis
solicitare din Suceava de a face parte dintr-un fantomatic comitet de înfii
ai unei fundații... „Mircea Eliade" (invitație refuzată) și un lung telef
la Adrian Miculescu, ca să mă felicite, în numele părinților săi (
sensibili la astfel de ceremonii academice) pentru distincția conferi
iunie de MLA. Doar trei exemple relativ benigne, anecdotice. Mai
erau invitațiile la diferite colocvii și „saloane de carte", la intervi
colaborări, unele iritante. Altele, din păcate, inevitabile. Constat
devenit o adevărată obsesie, un fel de idee fixă a dezangajării impos

Căci apărea imediat, ca o fatalitate, următoarea dilemă: un refuz
o ieșire radicală, ermetică din „presă" și „librărie" ar fi echivala
condițiile actuale - cu o adevărată „sinucidere" editorială și public

Fericit, pe un plan, de a fi fost „uitat", realizam imediat toate inconvenientele, unele grave, ale unei absențe reale, prelungite, dintr-o „actualitate", pe care o detestam de fapt, dar din care - vrând-nevrând - făceam parte de decenii. Treceam atunci prin alte stări confuze şi paradoxale. Cu cât invitațiile sporeau, cu atât senzația de a fi în realitate singur, izolat şi foarte vulnerabil se intensifica. Şi atunci îmi găseam, îmi inventam, alte diferite răspunsuri şi soluții. Eram uneori de-a dreptul fericit că nu mai simțeam nevoia nici unei justificări şi explicații, ca să nu spun apărare a poziției mele. Alteori îmi făceam calcule în genul *recuier pour mieux sauter.* Câştigarea unui spațiu liber pentru mult mai importante - cel puțin pentru mine - realizări viitoare. In sfârşit, mă opream la o soluție de compromis: de uitare activă, defensivă, dacă pot spune astfel. încă o situație particulară ce ar cere să fie analizată cu oarecare atenție. în primul rând pentru mine însumi. Mă vedeam pus în fața unei rezolvări şi soluții într-adevăr finale, pe care aş vrea să le definesc şi să mi le explic cu toată claritatea. Operație, din nou, deloc simplă.

Că doream să fiu şi să rămân din nou singur, cât mai singur posibil, este absolut sigur. Doar că există mai multe feluri de „singurătăți", de modalități de a fi şi de a rămâne singur. De a motiva şi, mai ales, de a apăra şi justifica, în primul rând în fața propriei conştiințe, o astfel de atitudine. Una, foarte curentă, ceea ce s-a numit în psihosociologia modernă, *The Lonely Crowd.* A fi şi a rămâne singur în mijlocul unei mulțimi inevitabile, cu care nu ai nici o afinitate şi legătură adevărată. Am încercat efectiv şi această senzație, imediat după 1990, când începeam să devin un (fals) „om politic". Şedințele de la FDAR, dar mai ales, de la PNTCD, unele de o vulgaritate stridentă, m-au alungat în mine însumi pentru totdeauna. Venisem, totuşi, din închisoare şi din deportare, chiar dacă cu decenii în urmă şi făceam acum doar figura unui „intrus" inoportun şi antipatic. Am trecut prin foarte grele momente. Mediocritatea şi carierismul unor mici clanuri politicianiste provinciale mă exasperau. Dar erau majoritare. Şi a trebuit să-mi explic mie însumi, în primul rând (am scris şi articole pe această temă, unele culese în *Politică şi cultura),* de ce adevăratul intelectual nu are ce căuta în politică. Subliniez: într-o *astfel* de politică-politicianistă, minoră, carieristă, individualistă, fără nici o viziune de ansamblu despre construirea întregii Românii moderne. Dincolo de orice regionalism şi provincialism. Fac de altfel o distincție radicală între „bărbat de stat", „om politic" şi „politicianist" (ultima categorie profund mediocră şi carieristă).

Cultivam deci o singurătate defensivă, dar care nu avea numai o motivație strict socială. Dându-mi seama imediat de mentalitatea, moravurile şi metodele vieții noastre publice, am căutat să fiu cât mai puțin vulnerabil la lovituri imparabile. Poți fi acuzat de orice, în imposibilitate de a te apăra într-un fel sau altul. Lipsa de scrupule se dovedea tot mai evidentă. Dacă nu eşti „securist" eşti „homosexual". Dacă nu eşti *gay* eşti cu certitudine „iudeo-mason" şi aşa mai departe. Ce poate fi mai elocvent ca un titlu ca acesta *Atac la persoană!* O rețea de publicații, cu acelaşi titlu şi de aceeaşi vulgaritate şi agresivitate, care se extinde în toată țara? De atunci, cred,

am făcut un adevărat complex al prudenței sociale. De a suspecta o
nouă relație insuficient verificată. Şi, mai ales, voiam să mă feres
umilințele atât de frecvente în mediile pseudopolitice, când venea vorb
foştii deținuți politici: „Lasă-mă, domnule, cu de astea". Rar mi-a fost
să întâlnesc o cruzime şi o ingratitudine morală mai mare. Cel puțin,
mă priveşte, aveam o anume activitate culturală ce-mi dădea şi u
compensații şi chiar satisfacții. însă pentru cei mai mulți foşti dețin
unii adevărate epave - şocul, nu mă îndoiesc, a fost teribil. De altfe
reținut şi confesiuni directe pe această temă. Ele spun, între altele, m
chiar foarte mult, despre comunizarea reală a mentalității actuale r
neşti. Astfel de „fantome vindicative" nu puteau fi decât odioase. O situ
mai mult decât tristă: revoltătoare.

Aveam totuşi vitală nevoie de singurătate, cel puțin intermitentă, pe
a-mi redobândi calmul şi echilibrul interior. Satisfacții infinit mai
decât orice eventuale „succese" pur aleatorii. Să mă bat la infinit cu m
de vânt? Să mă expun mereu la atacuri umilitoare? Când consta
nimeni nu prețuieşte valorile în care crezi cu toată convingerea, ai ad
în mod inevitabil, impresia că ți-ai irosit viața doar în iluzii şi himer
utopii irealizabile pe solul românesc. Fără posibilitatea de a modifica
influența - fie şi într-o mică măsură - mentalitatea dominantă. De
şi stări de revoltă, disperare, indignare, dezolare. Până acolo încât u
am crezut că mi-am irosit absurd viața în idealuri inaccesibile şi impos
Inutilitatea unor eforturi mi-a apărut adesea, fără nici o exagerare, f
mare. Profund regretabilă. Pentru mine cel puțin mai mult decât evid

Atunci îmi spuneam că singura soluție este retragerea, singurătate
mai prudentă şi demnă posibil. Iar când observam cât de antipatic era
unele cercuri, mă convingeam şi mai mult că singura soluție era, într-ad
recluziunea, ruperea oricăror punți şi legături sociale. Ceea ce reprez
evident, o altă imposibilitate. Iar echilibrul se restabilea, din nou, cu dificu
Memoria afectivă - foarte puternică, pe care nu încetez să mi-o detest
urmărea şi-mi înnegrea toate amintirile. Şi ele nu erau puține. Ştiu
intervenea şi o chestiune de temperament, de tip psihologic, de „
morală. Dar nu puteam modifica în nici un fel aceste date biologico-ps
fundamentale de care eram perfect conştient. Iar această luciditate a impo
lității transformării morale adăuga un plus de suferință contrarietă
frustrărilor şi complexelor dureroase resimțite în mod inevitabil.

Doream tot mai mult să fiu singur şi dintr-un alt motiv, pur intelec
Poate cel mai puternic şi mai bine motivat. Solicitările imprevizibile, in
pestive şi imperative au ajuns din nou - cum am mai spus - să mă exaspe
Atenția mea concentrată mă blochează şi mă face, efectiv, să sufăr de
solicitare care dispersează. Chiar în timpul redactării acestei pagini (p
a da un exemplu) Editura Dacia doreşte, de pe o zi pe alta, un rez
englez al lui... *Etiemble ou le comparatisme militant,* în vederea obț
sponzorizării. O carte şi o preocupare ce-mi ieşiseră complet din conşt
Pentru mine, „comparatismul" era o pagină încheiată şi definitiv u
Revenită cum nu se poate mai inoportun şi mai în contratimp în actual

Enervat la culme, i-am expediat peste vreo două zile, când voi încheia cu certitudine acest capitol final. Trec peste stilul foarte românesc de eternă improvizare şi de „heirup"-ism incorigibil. împrăştierea atenţiei în diferite direcţii au asupra mea efecte din ce în ce mai grave şi mai iritante. Cum poţi să te concentrezi, să construieşti ceva în astfel de condiţii? Şi ceea ce se întâmplă în cultură, în mic, în cazul meu, se întâmplă în mare, în întreaga societate românească.

Voiam cu orice preţ să-mi termin lucrările. Să mă ocup doar de temele ce mă preocupă în perioada actuală. Şi să citesc, mai ales, numai cărţile ce mă interesează. Şi ele erau - observam cu extremă îngrijorare - cum se acumulau mereu, iar timpul din faţa mea se scurta vertiginos. Aş fi vrut să mă eliberez de orice obligaţie publicistică. De orice colaborare. Până acolo încât îmi este tot mai greu să-mi ţin promisiunile chiar şi faţă de revistele „mele". Şi atunci imaginam diferite compromisuri, lecturi utilizabile imediat, dar şi în perspectiva unor construcţii. Doar că planurile de lectură rămâneau, inevitabil diferite şi dificultăţile unei duble redactări nu puţine. Am citit bune pagini din Leon Şestov despre necesitatea efortului permanent, cu care eram de acord. Dar dacă, încă o dată fie spus, întreg acest efort va rămâne inutil şi ineficient? Nu pot depăşi şi această obsesie aproape „maladivă".

Din care cauză, tactica izolării şi a singurătăţii fecunde avea nevoie de serioase argumente şi - orice s-ar spune - de un minim sprijin moral şi cultural. De o cât de redusă solidarizare intelectuală. Din partea unor prieteni de idei, de „aliaţi" şi de înţelegerea lor. Nu este o „psihoză", ci o necesitate vitală. îmi aminteam că Tudor Arghezi, în ale sale *Bilete de papagal,* mărturisea la un moment dat: „O sfială m-a ţinut deoparte de contemporanii mei: teama de a nu-i cunoaşte mai mult decât trebuieşte. Trăim paralel şi murim fără să ne fi întâlnit". *Mă* consolam, în felul meu, că, de fapt, nu eram chiar total singur. Că un Sorin Antohi, mai ales, dar şi Stelian Tănase, Dan Pavel, Gabriel Andreescu şi alţii, câţiva, Monica Macovei de pildă, gândeau ca mine. La Cluj, în sfera jurnalistică, nu pot uita nici pe Virgil Lazăr, un excelent profesionist, cu care am colaborat imediat după 1989 la *Tribuna Ardealului* şi în alte împrejurări şi cu care mă întâlneam (consolându-ne reciproc) în idei. în ultimul timp, tot mai bolnav, îl văd tot mai rar. Să nu uit nici de competentul şi modestul filolog Ioan Milea care m-a ajutat considerabil la dificilele corecturi şl indicii volumelor 5 şi 6 din *Biografia ideii de literatură.* Şi că toţi mă sprijineau, uneori, fie şi la modul ideal. Pe mediile locale dominante nu puteam însă conta. Iar „anticameră" nu puteam face nici în mediile române şi nici maghiare. De altfel, între ele, nu există, foarte regretabil, nici o colaborare, nici o osmoză, nici o convergenţă de idei şi preocupări. Rar mi-a fost dat să observ două comunităţi culturale mai refractare. în realitate, nu ostile, ci mai grav, doar total indiferente, reciproc ermetice. Şi nici ieşenii „mei" - după cum am amintit - nu-mi mai puteau întinde o mână de ajutor.

Aceste situaţii complicate aruncă o umbră grea de scepticism şi îndoială şi asupra sorţii viitoare a acestei *Vieţi.* Eroul său nefiind simpatic, nici ea

nu se va bucura de simpatie după moartea mea. Cine se va interesa în r
real şi cu înţelegere de astfel de texte şi confesiuni? Care n-au nici mă
savoarea revelaţiilor autobiografice indiscrete? Desigur, viaţa mea rea
fost mult mai plină, mai accidentată şi mai colorată decât rezultă din as
de mărturisiri abstracte. Dar atât am fost dispus să dezvălui şi nimic r
mult. Am fost mereu convins că unele idei şi atitudini, chiar total de
sonalizate, au totuşi o valoare în sine. Şi că nu sunt lipsite de o anu
semnificaţie intrinsecă, autonomă, de interes general. Continui să cred
nu greşesc. însă pe verdictul posterităţii nu se poate paria niciodată.

Am atins, în sfârşit, şi problema „morţii", care, de fapt, nu mă interese
deloc. Dar absolut deloc. Prefer să trec drept un spirit plat, mediocru, li
de „spiritualitate" decât să trişez. Cât timp trăiesc, problema morţii şi ch
fenomenul morţii fizice, în sine, nu este şi nu poate fi de actualitate.
după moarte, ea n-are cum să (mă) intereseze. Din care cauză, am suspe
totdeauna de oarecare afectare texte vestite precum *Que philosopher c*
apprendre ă mourir de Montaigne (I, XIX). Şi fiindcă tot sunt la momer
citatelor celebre, prefer de o mie de ori gândul lui Spinoza: „Omul libe
gândeşte la moarte mai puţin decât la orice altceva, iar înţelepciunea
constă în meditaţiile asupra vieţii, nu asupra morţii" *(Etica,* IV, pr
LXVII). Omul liber - care cred că am fost (am încercat cel puţin) ca
parafrazez în continuare - nu este condus de frica morţii, ci doreşte d
binele. Cu alte cuvinte, să lucreze, să trăiască, să-şi păstreze fiinţa, pe b
căutării folosului propriu şi - aş adăuga (în cazul oamenilor cu preocupă
mele) - al culturii din care face parte. Am un suprem dispreţ pentru oame
care, în faţa morţii iminente, într-un moment de laşitate, descoperă dis
raţi pe Dumnezeu, „viaţa veşnică", „mântuirea" şi celelalte. îmi vine
repet - în spirit de butadă, nu lipsită de sens - maliţia: *II me pardonn*
c'est sort metier. Trăim, de fapt, singuri şi nu putem muri decât tot sing
Adevăratul eroism este al celui ce priveşte moartea în faţă. Fără s-o sfid
Dar şi fără să se intimideze şi să se umilească în faţa sa, cerându-i îndu
şi o foarte ipotetică „salvare".

Mă întreb (este de altfel şi ultima întrebare) de unde poate veni, în ca
meu, o astfel de „mediocră filozofie". Lipsa oricărei educaţii religioas
familie ar fi o explicaţie. Unele lecturi radical raţionaliste de adolesc
o alta. Nu ascund că şi mai târziu *Tractatus Theologico-Politicus* al acel
Spinoza mi-a făcut o puternică impresie. Iar „afurisenia" de către fanat
sinagogii din Amsterdam mi-a inspirat o repulsie ce nu se poate desc
Dar cred că cel mai mult m-au dezgustat parastasele şi „cultul mo
legionare (pe care le-am trăit până la saturaţie în perioada 1939-19
Apoi, după 1989, când astfel de reziduuri tulburi au reieşit la supraf
întreg acest *meli-melo,* după mine profund indigest, de mistagogie, ocult
„mituri", „ortodoxism", „Nae Ionescu", „Steinhardt", „iniţiere la Păltini
alte asemenea „spiritualităţi" degradate m-au îndepărtat de orice mis
tenebroasă. Eclipsa totală de soare din 11 august 1999 a oferit cel
penibil şi ridicol spectacol mistico-astrologico-profetic, întreţinut de tot f
de „vrăjitori de mahala, călugări decrepiţi, vraci indieni", după cur

exprimă într-o excelentă tabletă Alex. Ştefănescu („Mult zgomot pentru nimic", *România liberă,* 11 august 1999). De Nostradamus nici nu mai vorbesc.

De adăugat, în ultima perioadă, şi marea vogă a „descântecelor" şi a „magiei albe", succesul de public al vrăjitoarelor, ghicitoarelor, devenită adevărată industrie naţională. Dar cât de şarlatană! Rar exemplu de mentalitate mai lamentabilă, superstiţioasă şi obscurantistă la sfârşitul secolului 20! Şi, bineînţeles, aceeaşi distanţă a spiritului critic şi de orice obsesie a mântuirii după moarte. Dacă am făcut şi câte ceva bun (cum îmi place să cred) el este şi va rămâne bun şi fără *blessing-ul* unei puteri pretins transcendente. Iar dacă nu, nu. Accept şi această variantă. Fără nici o emoţie. Cu calm şi fără nici o punere în scenă *in articulo mortis* (mă exprim, după cum se vede, foarte pedant). Nici o slujbă religioasă. Nici un fel de asistenţă. Doar incinerare şi cenuşa împrăştiată oriunde. Mi-a plăcut că Jean Gabin, fost marinar, a cerut ca cenuşa să-i fie aruncată în Atlantic. Actor de cinema mai puţin mare decât se crede. Dar cu certitudine un fel de „înţelept", de mizantrop autentic, în felul său.

Cuprins